مؤلفدن

بابر میرزانینگ حیاتی و فعالیتیگه عاید موضوعلر عماندەی چېکسیز. بو عمانده اؤنلب، یوزلب ادبي کېمەلر سوزیشی ممکن. «یولدوزلی تونلر» انه شو مجازي کېمەلردن بیری طرزیده یوزەگه کېلدی. اونی ۱۹۷۲ـییلده ایلک بار یازیب نشرگه تاپشیرگنیمده تاغدەی بیر یوک یېلکەمدن توشگندەی بؤلگن اېدی.

لېکن مستبد توزوم تضییقی آستیده رومان آلتی ییل چاپ اېتیلمەی یاتدی. بو ییللر دوامیده اؤشه زلوارلی یوکنی ینه یېلکەمده کؤتریب یورگندەی بؤلدیم. قؤلیازمەنی کؤپ‌گینه مسوول متصدیلر، کتّه اکادمیکلر اؤقیب فکر ایتیشدی. چاپ اېتیش مسألەسی قیزیل امپراتورلیک مرکزی‌نینگ رخصتی بیلن‌گینه حل اېتیلیشی ممکن اېکن. قؤلیازمەنینگ سطرمەـسطر ترجمەسینی مسکوده هم اؤقیشیب، یازمه تقریظلر بېریشدی.

خیلمەـخیل فکر و ملاحظەلر جنگلزاریدن تیکنلرگه تیرنەلیب اؤتدیم، یؤلیمدن ادەشیب کېتمسلیک اوچون دایم تاریخ حقیقتیگه، خصوصاً - «بابرنامه»دەی اصل منبعلرگه تیەندیم. آلتی ییل دوامیده رومانگه کیریتگن ینگی تحریرلریم کؤپراق اونینگ بدیعي نقصانلرینی توزەتیشگه، تاریخ حقیقتینی چوقورراق آچیشگه قرەتیلدی.

۱۹۷۹ـییلده رحمتلی شراف رشیدوف‌نینگ یاردمی بیلن رومان کتاب بؤلیب چیقدی. ۱۹۸۱ـییلده اونگه دولت مکافاتی هم بېریلگنلیگی مستبد توزوم ظالملری‌نینگ قهرینی کېلتیرگن بؤلسه کېرەک. اولر «پخته ایشی»، «اؤزبېک ایشی» دېگن دهشتلی تهمتلر دوریده امیر تېمور و بابر میرزاگه قرشی ینگی هجوملر اویوشتیریب، مېنی هم رومان بیلن بیرگه لایقه سېللر گردابیگه تارتیب توشوریشگه اورینیب کؤردیلر.

لېکن جماعت فکری اویغانگن، استقلالیمیز تانگی آتەیاتگن پیتلر اېدی. پرزیدنتیمیز اسلام کریموف اؤزبېکستانگه رهبر بؤلگن کوندن باشلب تاریخي عدالتنی تیکلشگه جوده کتّه اعتبار بېردی. دلیمیزده ارمان بؤلیب یورگن اېزگو آرزولرنینگ اوشەلیشی اوچون اېندی امکان یرەتیلدی.

بوندن اېلّیک ییل بورون طلبەلیک ییللریمده بابر میرزاگه اخلاصمندلیک مېنده امیر تېمور اساس سالگن سلالەگه قیزیقیش طفیلی باشلنگن اېدی. بابر میرزا تېموریلر

سلاله‌سینی هلاکتدن قوتقریب، عصردن‌ـعصرگه، مملکتدن‌ـمملکت‌گه آلیب اؤتگنلیگی، بو اولوغ سلاله هند زمینیده ینه اوچ یوز ییلدن آرتیق دور سورگنلیگی اؤشه ییللرده‌یاق دلیمده حیرت و افتخار تویغوسینی اویغاتگن ایدی. کیچینچه‌لیک «تیمور توزوکلری» بیلن تنیشگنیمده صاحبقران‌نینگ وصیتلریگه و اولوغ بنیادکارلیک عنعنه‌لریگه بابر میرزا یوره‌کدن عمل قیلگنی جوده کؤپ تاریخي واقعه‌لرده کؤزگه تشلندی. «تیمور توزوکلری»نی «بابرنامه»گه قیاسلب اؤقیگنیمده اولرنینگ آره‌سیده روحي و اسلوبي یقینلیک بارلیگینی هم سیزدیم.

اما شؤرا دوریده بو حقیقتلرنی یازیش - اری‌نینگ اویه‌سیگه چؤپ تیقیش بیلن برابر ایدی. چونکه شؤرالر هر گل امیر تیمورگه قرشی هجوم اویوشتیرگنده نوقول بابر میرزانی اونینگ یانیگه قؤییب قاره‌لشردی. بو هجوملر ایلّیگینچی ییللرده بابر اثرلری مکتب درسلیکلریدن چیقریب تشلنگنده بیر خروج قیلگن، یئتمیشینچی ییللرده «تیمور توزوکلری» چاپ ایتیلگنده ماسکوه‌دن چیقه‌دیگن «Voprosu istorii» ژورنالی آرقه‌لی جذَبه بیلن دوام ایتتیریلگن، ۱۹۸٦ـییلده اوچینچی پلینوم نامینی آلگن مشؤوم ییغینده اوجیگه چیقریلگن ایدی.

منه شو الغاو‌ـدلغاولر سببلی بابر میرزا تؤغریسیده‌گی رومان‌نینگ یازیلیشیگه ایلک بار تورتکی بؤلگن یوقاریده‌گی تاریخي حقیقتنی اؤشه دورده کتابخوانلرگه یئتکزیب بیریش‌نینگ علاجی بؤلمه‌دی. اما امیر تیمور و بابر میرزا آره‌سیده‌گی وارثیلیککه، تاریخي، ارثي و ایجادي یقینلیککه بغیشلنگن بابلر و لوحه‌لرنینگ رومانده اؤز اؤرنی بار ایدی، اولر اوّلدن ریجه‌لشتیریلگن، دلده پیشیتیلگن، قسماً قاره‌لب هم قؤییلگن ایدی. فقط آره‌دن اؤنلب ییللر اؤتگندن سؤنگ اولرنی سوژه چیزیقلریگه عضوي باغلش، قیته‌دن اوّلگی ایجادي جریانلرگه کیریش کؤپ وقت و قونت طلب قیلدی.

نهایت، رومان‌نینگ اوّلگی نشرلریگه کیرمه‌ی قالگن بابلر و لوحه‌لر بو ییل وقتلی مطبوعات صحیفه‌لریده چاپ ایتیلیب، جماعتچیلیک‌نینگ نظریدن اؤتکزیلگندن سؤنگ اوشبو نشرگه کیریتیلدی.

ییللر دوامیده رومانده‌گی اَیریم ناانیقلیکلر و نقصانلر حقیده اساسلی تنقیدي فکرلر بیلدیریلگن اپدی. ذکرجان مشربوف باشلیق بابر اپکسپپدیتسیه‌سی جهاننی کپزیب، کؤپ‌گینه ینگی تاریخي فاکتلرنی کشف اپتدی. اولر هم اوشبو نشرده بحالِ قدرت حسابگه آلیندی.

بوندن اؤتّیز ییل مقّدم ۱۹٦۹ـییل‌نینگ جنوریسیده باشلنگن بو ایش شاید که شو بیلن نهایه‌سیگه یپتگن بؤلسه.

۱۹۹۹ ییل.

عرصات

بیرینچی قسم

قووه

قیل اوستیده تورگن تقدیرلر

۱

میلادي ۱۴۹۴ـییل‌نینگ یازی. سرطان ایسّیغیده فرغانه وادیسی‌نینگ آسمانیگه چیققن قویوق بولوتلر کونی بۆیی هوانی دیم قیلیب توردی‌ـیو، کېچکی پیت بیردن ژاله قوییب بېردی.

قیزیل توپراقلی تېپه‌لیکلر آره‌سیدن اۆتیب کېله‌یاتگن سېرسوو قووه‌سای قان قۆشیب آقیزیلگندېک قیپ‌ـقیزیل بۆلیب کېتدی.

سای بۆییده‌گی مجنون‌تاللر پنه‌سیده بیر ییگیت بیلن قیز شیویرلشیب گپلشماقده اېدی.

- رابعه، اینان، مېن تیریک بۆلسم، سېنگه بلاـقضانی یۆلتمس‌مېن!

- تنگریم سیزنی هم پناهیده اسره‌سین، طاهر آغه!.. یاغي‌نینگ* مینگ‌ـمینگ عسکری بار. قیسی بیریگه بس کېلورسیز؟ انه، قاچقینلرگه قره‌نگ!..

طاهر آرقه‌سیگه اۆگیریلیب، قووه‌سای‌نینگ قویی تامانلریگه کۆز یوگورتیردی. پسته قمیشزار باتقاقلیک و اونینگ اوستیدن اۆتگن اوزون یاغاچ کۆپریک بار اېدی. کۆپریکدن چومالیده‌ی بې‌حساب آدملر، آتلر، مالار، اراوه‌لر تیزیلیب اۆتیب کېله‌یاتگنی یامغیر پرده‌سی آره‌سیدن اېلس‌ـاېلس کۆزگه چلینردی.

سمرقند پادشاهی قۆقان‌نی باسیب آلیب، قۆشینیگه تلتگن و مرغیلان‌گه هجوم قیلگن اېدی. باسقینچیلر شهر و قیشلاقلرنی تلش بیلن قناعتلنمه‌ی، کۆهلیک قیزلرنی چۆریلیک‌که آلیب کېتیشر اېدی. بونینگ همه‌سینی اېشیتگن آدملر یاودن قاچیب، تینچ جای ایزلب بارماقده اېدیلر.

- اولوس‌نینگ شؤری قورسین! - دېدی طاهر. - کثافت پادشاهلر اوروشمه‌ی تورالمه‌سه. بیریدن قاچسنگ، باشقه‌سیگه توتیلسنگ. اوندن کؤره قاچمه‌یمیز! توکل. پېشانه‌گه بیتیلگنی بؤلور!

طاهر یامغیرده هؤل بؤلیب، بدنیگه یاپیشیب تورگن قلمی یکتک اوستیدن خنجر تقیب آلگن اېدی. رابعه خنجرگه قؤرقه‌ـپیسه کؤز تشله‌دی‌ـده:

- قیدم، - دېدی. - آته‌ملر مېنی قؤرغانگه اېلتیب قؤیماقچیلر.

- قیسی قؤرغانگه؟

- اندیجان قؤرغانیده عمکیم بارلر‌ـکو.

طاهر رابعه‌نینگ حاضراق جؤنب کېتیشیدن چؤچیگنده‌ی اونینگ بیله‌گیدن آلدی. ایلگریلر هورکاویچ آهودېک توتقیچ بېرمه‌یدیگن رابعه حاضر الّه‌ـنېچون یوواش بؤلیب قالگن اېدی.

اونینگ خینه قؤییلگن قؤللری گلده‌ی چیرایلی. باشیگه آته‌سی‌نینگ قاره جون چکمانینی یاپینیب چیققن اېکن. یامغیرده هؤل بؤلیب آغیرلشگن چکمان اونینگ نازک بؤینیگه آغیرلیک قیلدی. رابعه چکماننی یېلکه‌سیگه توشیردی. شونده یاقه‌سی‌نینگ بیرته باغیچی یېچیلیب کېتدی‌ـیو، قیزغیش مرمرده‌ی سیلّیق بؤینی‌نینگ پستی کؤرینده‌ی. یشیل نیمچه‌سی اؤن یېتّی یاشلیک قیزلرده‌گینه بؤله‌دیگن تالمه بېلیدن قوچیب، قتّیق کؤکره‌کلرینی محکم چیرمب تورر اېدی.

باله‌لیکدن رابعه بیلن دېوار در میان قؤشنی بؤلیب اؤسگن طاهر اونینگ قنچه‌لیک جاذبه‌لی قیز اېکنینی، باسقینچی بېک و نوکرلر منه شونه‌قه قیزلرگه قنچه‌لیک اؤچ بؤلیشینی گؤیا اېندی یوره‌کدن حس قیلدی.

بو ییل بهارده آته‌ـآنه‌لری اولرنی اونشتیریب قؤیگن پیتلریده هم رابعه طاهرگه حاضرگیچه‌لیک چیرایلی کؤرینمس اېدی. رمضان آیی اؤتگندن کېین اولرنینگ تؤیلری بؤلیشی کېره‌ک. طاهر رابعه بیلن هدېمه‌ی بیر یاستیققه باش قؤییشلریگه ایشانیب، بې‌خواطر یورگن اېدی. بیراق اېندی اوروش داوولی قووه‌گه یقینلشیب کېله‌یاتگن شو خطرلی دملرده رابعه اونگه هر قچانگیدن هم عزیز، هر قچانگیدن هم غنیمت کؤرینده‌ی.

طاهر رابعه‌نینگ اندیجان قۇرغانیده بیرارته بۇینی یۇغان بېک‌نینگ توزاغیگه ایلینیب قالیشی ممکن‌لیگینی اۇیله‌دی‌ـیو:

- یۇق! - دېدی. - مېنی دېسنگ قۇرغانگه بارمه!

رابعه طاهرنینگ بخملده‌ی میین مۇیلاوی تگیده خیال تیتره‌ب تورگن لبیگه و اضطراب بیلن چقنه‌یاتگن قۇنغیر کۆزلریگه تیکیلدی.

- مېنینگ هم سیزدن ییراقده کېتکیم یۇق... لېکن نې قیله‌ی... قۇرقه‌مېن!..

طاهر قیزنی چکمان بیلن بیرگه قوچیب، بغریگه باسدی. رابعه‌نینگ میین ساچ تاله‌لری ییگیت‌نینگ یوزیگه تېگدی، بیر لحظه ایکّاوی‌نینگ نفسی نفسیگه قۇشیلیب کېتدی. طاهر قیزنینگ بدنی تیتره‌یاتگنینی سېزدی‌ـیو:

- چیندن قۇرقنینگ می بو، رابعه؟ - دېدی. - سېنگه نې بۇلدی؟..

- مېن بیر واهمه‌لی توش کۆردیم، طاهر آغه! الاهی توشیم اۇنگ کېلمه‌سین!..

اېندی طاهر هم خواطرلنیب، قیزنی قوچاغیدن بۇشتدی‌ـده، اونینگ کتّه‌ـکتّه بۇلیب کېتگن کۆزلریگه قره‌دی:

- یامان توش می؟

- ایتیشگه هم تیلیم بارمه‌یدیر.

- توشگه نېلر کیرمس!.. ایت!.. میلی...

- سیزنی بیر قاره هۆکیز خنجره‌ی شاخلری بیلن سوزیب... یۇق! یۇق! اېسله‌سم، اېتیم جونجیکیب کېته‌دیر!

طاهر یامان بیر فلاکتنی آلدیندن سېزگنده‌ی یوره‌گی اووشدی:

- شاشیلمه‌ی گېپیر! سوزگن بۇلسه، قان آقدی می؟

- قان؟ هه، هه.. قان تیرقیره‌ب کېتدی.

- اونده‌ی بۇلسه قۇرقمه. توشده‌گی قان - یاروغلیک. آنه‌م دایم شونده‌ی دېیدی.

- تنگریم شو تعبیرنی راست کېلتیرسین! طاهر آغه، مېن... اگر اندیجان‌گه سیز بارمه‌سنگیز... مېن هم کېتمس‌مېن. نې که بۇلسک، شو یېرده... بیرگه...

مجنون‌تال برگلری آره‌سیدن سیرقیب توشه‌یاتگن یامغیر تامچیلری قیزنینگ پیوسته قاشلریگه، تیغیز کیپریکلریگه تپککن. طاهرنینگ نظریده، رابعه یامان بیر بختسیزلیک بؤلیشینی حاضردن سپزیب، کؤزیگه یاش آله‌یاتگندپک کؤرینردی.

- مپندن کؤپ خواطرلنمه، رابعه. مپن بیر دهقان آدممپن. هوا آچیلسه، دله‌گه چیقیب قؤشیمنی هَیده‌یمپن. اؤراغیمنی اؤره‌مپن. یاغی‌نینگ مپنگه نپ ایشی بار؟ لپکن سپن... احتیاطینگنی قیل. اندیجان قؤرغانیده عمکیلرینگ بار...

- اندیجان‌ده سیزنینگ هم ملا تاغایینگیز بارلر-کو! یا بیرگه کپته‌یلیک می؟

طاهر اؤیلنیب قالدی. اونینگ اندیجان‌ده معمار بؤلیب ایشله‌یدیگن فضل‌الدین تاغه‌سی اپل آره‌سیده تنیلگن مشهور آدم. قووه‌سای باتقاغی‌نینگ اوستیدن اؤتگن منه شو اوزون یاغاچ کؤپریک هم ملا فضل‌الدین چیزیب بپرگن طرح* بؤییچه قوریلگن. اندیجان ارکیده ملا فضل‌الدین سماوي نقشلر و کاشینلر بیلن بپزه‌ب قورگن دپوانخانه تاجدار عمرشیخ میرزاگه معقول بؤلگندن کپین اونگه تؤبپچاق آت و بیر همیان آلتین انعام قیلگنینی طاهر هم اپشیتگن. او تاغه‌سی‌نینگ شهر قؤرغانیدن تشقریده‌گی باغات محله‌سیده توریشینی بیله‌دی. ملا فضل‌الدین قووه‌ده تورگن پیتلریده طاهرگه خط-سواد اؤرگتگن اپدی. اپندی جیینی پناه ایستب بارسه، قناتی تگیگه آلیشی ممکن. لپکن بو پپرده چال-کمپیرلر نیمه دپرکین؟ طاهر - یالغیز اؤغیل، جواب بپرمسلیکلری ممکن. او اندیجان‌گه رابعه طفیلی باریشینی اپسه آنه-آنه‌سیگه ایتیشدن اویه‌له‌دی... بلکه بونی رابعه‌نینگ اکه‌سی محمود ایتر؟

- رابعه، میلی، علاجی بؤلسه، اندیجان‌گه بیرگه کپتورمیز. لپکن دده‌ملرنی کؤندیریش آسان اپمس... محمود آغه‌نگ اپشیکده می؟*

- دکانگه چیققن اپدیلر. افطارگچه کپلورلر. نیمه اپدی؟

- افطاردن سؤنگ بیزنیکیگه اؤتسین. مصلحت بار.

- خؤپ، مپن ایته‌مپن.

رابعه یوزینی طاهرنینگ کپنگ کؤکره‌گیگه باسدی:

- تنگریم بیزنی بیر-بیریمیزگه کؤپ کؤرمه‌سین! - دېدی-ده، مجنون‌تال شاخلری آره‌سیدن چیقدی.

سای بؤییده تورگن بؤش مس کؤزه‌نی یامغیر تامچیلری چېرتیب-چېرتیب قؤیه‌دی. رابعه کؤزه‌گه قره‌ب سووگه کېلگنینی اېسله‌دی و اونی تؤلدیریب، اویلری تامان کؤتریب کېتدی.

قلّیقلر آدملرنینگ کؤزیدن ییراقده - یشیریقچه اوچره‌شیب یورر اېدیلر. قیز اوزاقلشیب کېتگندن کېین طاهر هم مجنون‌تاللرنینگ پنه‌سیدن چیقدی. شونده رابعه‌نینگ توشیگه کیرگن قؤرقینچلی واقعه اونینگ اېسیگه توشدی-ده، نامعلوم بیر خطر وجودیگه لرزه سالیب اؤتدی...

---

*اېشیک - بو یېرده اوی، هاولی معناسیده.

۲

بو ییلگی رؤزه یاز چِلّه‌سیگه تؤغری کېلگن، جزیره‌مه کونلرده تانگ سحردن کېچقورون قارانغی توشگونچه توز تاتمه‌ی آچ یوریش کؤپ آدم‌نینگ سیلّه‌سینی قوریتر، بونینگ اوستیگه تشنه‌لیک عذابی قؤشیلردی. رؤزه‌دارلر کوننی قنده‌ی کېچ قیلیشلرینی بیلمه‌ی، تېزراق قاش قاره‌ییشینی انتظارلیک بیلن کوتیشردی.

غیره-شیره قارانغیلیکده قووه مسجدی‌نینگ مناره‌سیدن اذان تاووشی اېشیتیلدی. اوروش تهلکه‌سی قنچه‌لیک کوچلی بؤلمه‌سین، دسترخوان اطرافیگه ییغیلگن آدملر رؤزه‌سینی آچه‌یاتگن پیتده آچلیک و تشنه‌لیکدن قیینلگن وجودلری راحتلنیب، دنیا غملری بیرپسگه بؤلسه هم خیاللریدن اوزاقلشدی.

طاهر کېکسه آته-آنه‌سی بیلن بیرگه افطار قیلماقده اېدی. دسترخواندن سیادانه‌لیک ایسّیق نان و هنده‌لک هیدی کېله‌دی. نان یېب، بیر کاسه‌دن قتیقلی آش ایچگنلریدن کېین طاهر اندیجان‌گه کېتیش حقیده‌گی گپ‌نینگ اوچینی چیقریشگه چاغلندی.

شو پیت کیم-دیر قمچی دسته‌سی بیلن دروازه‌نی تقیلّتدی. هاولیده یاتگن کیکسه کۆپّک ایت یۆغان و خیرّی تاووش بیلن واوولّه‌دی. طاهر اۆرنیدن تورگن اپدی، آنه‌سی:

- احتیاط بۆل! - دپدی آوازینی پسه‌یتیریب. - اوّل کیملیگینی سۆره‌ب بیل.

تشقریده یامغیر تینگن، لیکن آسمان بولوتلی، قارانغیلیکده هیچ نرسه‌نی کۆریب بۆلمس اپدی. طاهر دروازه‌خانه‌گه یقین باریب:

- کیم؟ - دپب سۆره‌دی. کۆپّک قتّیقراق هوره باشله‌دی. تشقریده‌گی آدم آوازینی بلندلتیب:

- طاهر، جیین؟ - دپب سۆره‌دی. - آچ، مپن تاغایینگمپن!

طاهر تشقریده‌گی آوازنی تنیب، آچیق درچه آرقه‌لی ایچکریگه:

- ایه، فضل‌الدین تاغاییم! - دپدی-یو، چاپیب باریب دروازه‌نینگ زنجیرینی توشیردی.

ایچکریدن چیققن چال-کمپیرلر مهمان بیلن کۆریشه‌یاتگنده طاهر قاره‌ییب تورگن ایکّی غیلدیره‌کلی سایبان اراوه‌نی کۆردی. اراوه‌گه قۆشیلگن آت‌نینگ اپگری اوستیدن کیم-دیر پَیپسلنیب توشماقده اپدی.

- ملا تاغه، اراوه سیزدن می؟

- هه، جیینیم. کۆچ-کۆرانیم بیلن کپلدیم.

- شونه‌قه می؟ - دپدی طاهر حیران بۆلیب. اونینگ کۆنگلیده بایه تاغه‌سینی کۆرگنده یانگن قووانچ اپندی تشویشلی اۆیلر بیلن المشیندی. طاهرنینگ اندیجانده‌گی پناهی - منه شو تاغه‌سی اپدی. تاغه‌سی کۆچیب کپلگن بۆلسه، طاهرنینگ قۆرغانگه باره‌دیگن یۆلی بپکیلگنی شو. رابعه نیمه بۆله‌دی؟

- طاهر، نپگه اغره‌ییب توریبسن؟ یوکلرنی توشیریشگین! - دپدی آنه‌سی. - ملا تاغاییننگ یامغیرده کۆپ عذاب تارتگنگه اۆخشه‌یدیر.

- ای، عذاب هم گپ می، آپه! اراوه لایلرگه تیقیله‌وپریب جانیمیزدن تۆیدیردی. یۆللر تیربند. قاچاقلر بپ‌حساب.

طاهر اراوه‌دن یوک توشیره‌یاتیب، آت‌نینگ سغریسیگه قۆلی تپگیب کپتدی. شونده قۆلیگه شیلیمشیق لای ایلشگنینی سپزدی. لای آت‌نینگ سغریسیگچه چیققن بۆلسه، بو

بې‌چاره‌لر کېله‌ـکېلگونچه قنچه‌لیک قیینلگن اېکین؟ همه یاودن قاچیب اندیجان‌گه قره‌ب کېته‌یاتگنده، بولر نېگه قووه‌گه کۆچیب کېلگن اېکین؟ طاهر قنار قاپگه سالینگن یوکنی اراوه‌دن توشیرماقچی بۆلگنده تاغه‌سی:

- هوشیار بۆل، جوده آغیر، ایکّاولشیب کۆترینگلر، - دېدی اراوه‌کشگه.

طاهر قاپ‌نینگ ایچیده اونچه کتّه بۆلمه‌گن پۆلاد صندوق بارلیگینی سېزدی. ملا فضل‌الدین اۆتده کویمه‌یدیگن، سوو کیرمه‌یدیگن بو صندوقنی قووه‌نینگ تېمیرچی اوسته‌لریگه بویورتمه بېریب یستتیرگن اېدی. اونینگ ایچیده طرحلر، لایحه‌لر، صورتلر سقلنردی. ملا فضل‌الدین اوچ ییل سمرقنده، تۆرت ییل هرات‌ده تحصیل کۆرگن، اۆشه یاقدن معمارلیک صنعتی بیلن بیرگه مصورلیک*نی هم اۆرگنیب کېلگن اېدی. هرات‌ده جنگنامه‌لر ایچیگه صورتلر چیزیش عادت توسیگه کیرگن، مولانا بهزاد چیزگن علیشېر نوایی و حسین بایقرا تصویرلری رسمي دایره‌لرده شهرت تاپگن، لېکن سمرقنده، خصوصاً، فرغانه وادیسیده آدم شکلینی چیزیش حلی هم قرآن نامیدن قتّیق تقیقلنیب کېلماقده اېدی. شونینگ اوچون ملا فضل‌الدین اۆزی چیزگن صورتلرینی منه شو پۆلاد صندوقده دایم مخفي سقلر اېدی.

طاهر قاپده‌گی پۆلاد صندوقنی اراوه‌کش بیلن کۆتریشیب اویگه آلیب کیریشدی. ملا فضل‌الدین هۆل بۆلیب آغیرلشگن پیازی چکمانی و اېتیگینی دهلیزده یېچیب قالدیردی. آیاغیگه چرم کاووش کییب، آبرېز چېتیده بېت‌ـقۆلینی یوودی. سۆنگ بایه طاهرلر اۆتیرگن دسترخوانلیک اویگه کیردی.

اونینگ چکمانیدن اۆتگن یامغیر کلته یېنگلیک اباسینی نم قیلگن اېدی. لېکن یاز آقشامی ایلیق بۆلگنلیگی اوچون کییم المشتیریش اېسیگه کېلمه‌دی. یۆلده قتّیق تالیققنلیگی اوچون درست طعام هم یېمه‌دی. فقط بیر‌ـایکّی تیلیم هنده‌لک یېدی‌ـیو اوچ‌ـتۆرت پیاله چای ایچدی. اراوه‌کش ییگیت ایکّی کاسه تۆله قتیقلی آش ایچگندن کېین آتلریگه قره‌ش اوچون هاولیگه چیقیب کېتدی.

- آبّا! ملا فضل‌الدین‌ـای! - دېدی طاهرنینگ آته‌سی اوزون آق سقالینی اۆیچن اېزغیلب.

- زپ کېلیبسیز‌ـده. شو ناتینچ کونلرده بیرگه بۆلگنیمیزگه نې یېتسین!

- همه یاغیدن قاچگنده بیز اژدهانینگ کامیگه یقین کېلیب قالگنیمیز غلطی بۏلدی، - دېب ملا فضل‌الدین جیینیگه مأیوس کۏزلری بیلن قره‌دی.

- بیران سبب بیلن کېلگن-دیر سیز-ده، ملا تاغه؟ - سۏره‌دی طاهر.

- سبب شو کیم، جیین، اوروش باشلنسه، قوریلیش تۏخته‌یدی، معمارنینگ کېره‌گی بۏلمه‌ی قاله‌دیر...

- ایې، اخیر، سیزنی پادشاه‌نینگ اۏزی خدمتیگه آلگن اېمس میدی؟

- پادشاه اخسی قۏرغانیده مدافعه بیلن آواره. تاشکېنت خانی محمودخان هم خجند تاماندن بیزگه قرشی قۏشین تارتیب کېلماقده اېمیش. قشقر حاکمی ابوبکر دوغلت دېگن ینه بیر باسقینچی شرقدن اۏزگن‌نینگ اوستیگه باستیریب کېلمیشدیر.

طاهرنینگ کېکسه آته‌سی قۏرقیب، یاقه‌سینی اوشله‌دی:

- یا توبه! بو یاقده سمرقند قۏشینی... اوچ تامانیمیزدن یاغي باستیریب کېلیبدی می، ه؟ بو نې کۏرگولیک، ملا فضل‌الدین؟ اخیر بو پادشاهلر سل مدارا قیلسه‌لر بۏلمه‌یدی می، ه؟ همه‌سی بیر-بیریگه قریندا‌ش اېمیش-کو. شو راست می؟

- هه، راست. تاشکېنت خانیگه بیزنینگ پادشاهیمیز کویاو بۏله‌دیر. قۏقان‌نی تلب، بیزنینگ اوستیمیزگه قۏشین تارتیب کېله‌یاتگن سمرقند پادشاهی سلطان احمد میرزا اېسه بیزنینگ پادشاهیمیز بیلن بیر آته‌دن بۏلگن آغه-اینی دیرلر. ینه بو ایکّی پادشاه بیر-بیرلریگه قوده بۏلماقچی اېدیلر. سمرقند پادشاهی‌نینگ قیزی بیزنینگ ولیعهدیمیز بابر میرزاگه بېش یشرلیگیدن اونشتیریب قۏییلگن اېدی. شوندن بیلینگ که، آغه اینیگه، قَیناته کویاوگه قرشی قیلیچ کۏتریب چیقمیشدیرلر!

- یا پاکه پروردگار! آخرزمان دېگنی شو میکین، ملا فضل‌الدین؟

- بیلمه‌دیم، پاچّه. هر قله‌ی، یامان تاجدارلرنینگ زمانه‌سی آخرلب قاله‌یاتگنگه اۏخشه‌یدیر. کاش که، اۏزلری بیلن اۏزلری آلیشیب، بیزنی تینچ قۏیسه‌لر! اوروش‌نینگ بوتون جبر و جفاسی اېل-اولوس‌نینگ باشیگه توشه‌دیر.

- شۏریمیز بار اېکن-ده!

- هه، طالع بۆلمه‌سه قیین اپکن! مېن نې-نې آرزولر بیلن علم-هنر اۆرگنیب کېلگن اپدیم! وطنیمیز بۆلمیش فرغانه وادیسیده سمرقندده‌گیدېک، هرات‌ده‌گیدېک مدرسه‌لر و کۆرکم آبده‌لر قورماقچی اپدیم. بو سلطنت و پادشاهلردن نې قالور؟ همه‌سی نام-نشانسیز کېتگه‌ی! بیزدن یادگارلیک بۆلیب قالسه اولوغ بېک مدرسه‌سیدېک، نوایی انسیه‌سیدېک صنعت اثرلری قالور!

ملا فضل‌الدین آغزیدن چیقیب کېتگن سۆنگگی گپلردن خواطرلنیب، اپشیک تامانگه قره‌ب قۆیدی. اونینگ سرای اهلیگه یقین یوریب، اَیغاقچیلردن یوره‌ک آلدیریب قۆیگنینی طاهر هم سېزدی.

- ملا تاغه، سۆزله‌ی بېرینگ، بو یېرده همه اۆز-اۆزیمیز... اندیجان قۆرغانیدن نېچون سیزگه جای بېرمه‌دیلر؟

ملا فضل‌الدین سۆنگگی کونلرده باشدن کېچیرگن مدهش حادثه‌لرنی اپسلب، بیر لحظه آغیر سکوتگه کېتدی...

اۆتگن کونی خفتن پیتیده ملا فضل‌الدین اۆزلریدن بېش-آلتی اوی نریده توره‌دیگن بیر خطاط آشناسینیکیده افطار قیلیب اۆتیرگنده قنده‌ی-دیر نامعلوم کیشیلر اونینگ اوییگه باستیریب کیره‌دی. هاولیده‌گی ایت واووڵب قۆیمه‌گنده اونی قیلیچ بیلن چاپیب تشله‌یدیلر.

بوگون بو یېرگه اراوه‌نی مینیب کېلگن خدمتکار ییگیت‌نینگ آغزیگه لتّه تیقیب، قۆل-آیاغینی باغله‌یدیلر و قزناقده تشله‌یدیلر. سۆنگ اویگه کیریب، تینتوو اۆتکزه‌دیلر و پۆلاد صندوقنی کۆره‌دیلر. لېکن اونی آچیش‌نینگ علاجینی تاپالمه‌ی، قفلینی بالته بیلن اوریب سیندیریشگه کیریشه‌دیلر.

قیلیچ بیلن چاپیلگن ایت قتّیق ونگیلّه‌گنده دېوار درمیان قۆشنیلر بیر فلاکت بۆلگنینی سېزه‌دیلر. اولردن بیری چیقیب ملا فضل‌الدین‌دن خبر آلماقچی بۆلسه، دروازه قرشیسیده‌گی درخت پنه‌سیده بیر آدم تۆرتته آت‌نینگ جیلاویدن اوشلب توریبدی.

اونینگ یوزی قاره نقاب بیلن بېکیتیب آلینگن، فقط کۆزلری کۆرینه‌دی. ایچکریدن اپسه پۆلاد صندوق قفلیگه اوریله‌یاتگن بالته تاووش اپشیتیله‌دی...

ملا فضل‌الدین‌گه قدردان بۆلگن قۆشنی اونینگ اوییگه یامان آدملر توشگنینی سېزه‌دی‌ـیو، درحال خطاطنیکیگه چاپه‌دی. اوندن واقعه‌نی اېشیتگن ملا فضل‌الدین اوییگه یوگوریب کېلدی. پۆلاد صندوق‌نینگ قفلینی سیندیریب آچیب، اونده‌گی کاغذلرنی تیتکیله‌یاتگن باسقینچیلر اوی اېگه‌سینی کۆریب، درچه‌دن ایوانگه سکره‌شدی.

- تۆخته، نابکار! - دېب ملا فضل‌الدین بیرته‌سی‌نینگ قرشیسیدن چیققن اېدی، یوزیگه قاره نقاب توتگن اَییقده‌ی زۆر ییگیت اونی یېلکه‌سی بیلن اوریب چېتلتدی‌ـده، کۆچه‌گه آتیلدی. باشقه‌لری هم کۆچه‌ده‌گی آتلریگه مینیب، بیر لحظه‌ده غایب بۆلیشدی. ملا فضل‌الدین اولرنی قوولب یېتالمس‌لیگینی سېزدی‌ـده، تۆس‌ـتۆپالان بۆلگن اویگه قره‌ب اینتیلدی و آچیق یاتگن پۆلاد صندوق‌نینگ تېپه‌سیگه کېلدی. طاقچه‌ده قۆشه‌لاق شمع یانیب توریبدی. اونینگ یاروغیده اره‌لش‌ـقوره‌لش بۆلیب کېتگن، بعضی جایلری ییرتیلگن لایحه‌لر و چیزمه‌لر کۆزگه تشلندی. صندوق ایچیده پادشاه انعام قیلگن آلتین‌نینگ بیر قسمی همیانی بیلن تورگن اېدی. شو یۆق. لېکن حاضر ملا فضل‌الدین‌نینگ کۆزیگه آلتین هم کۆرینمس اېدی. اونینگ بوتون خیالی صندوق توبیده‌گی مخفي تگ‌قوتینی بېکیتیب تورگن سیلّیق مس پرچه‌سیده اېدی. اونی چېگه سېکین سورگن اېدی، تگ‌قوتی‌نینگ کلیت سالینه‌دیگن جایی آچیلدی. ملا فضل‌الدین اطرافیگه النگله‌دی - اویده باشقه آدم یۆق، قۆشنیسی قزناقده‌گی خدمتکارنینگ آیاق‌ـقۆلینی یېچیش بیلن آواره اېدی. ملا فضل‌الدین قۆینیدن کیچکینه کلیت آلیب، تگ‌قوتی‌نینگ قفلیگه سالدی. قفل آچیلگندن کېین تگ‌قوتی‌نینگ مس قاپقاغینی سېکین کۆتردی‌ـیو، یوپقه جلد ایچیده‌گی صورتلرنی آچیب کۆردی... کېکسه باغبان‌نینگ درخت پیوند قیله‌یاتگن پیتی... چل‌محرم تاغلریده‌گی آو تصویری... اېنگ پسته چنگ چله‌یاتگن گۆزل بیر قیزنینگ صورتی...

بو - عمرشیخ میرزانینگ قیزی. اندیجان چارباغیده پادشاه عایله‌سی اوچون طلاکاری کۆشک قورگن پیتلریده اۆن سکّیز یاشلیک خانزاده بېگیم اونینگ مصور هم اېکن‌لیگینی بیلیب قالیب، اۆزی‌نینگ صورتینی چیزدیرگن. ملا فضل‌الدین بو ایشنی یشیریقچه قیلگن. اگر شریعت پېشوالری اونینگ آدم صورتینی چیزگنینی بیلیب قالیشسه، ساغ قۆییشمه‌یدی.

ینه تغین گؤزل ملکه بیلن یشیریقچه تیل بیریکتیریب صورت چیزگنی قیزنینگ پادشاه آتەسیگه معلوم بؤلسه بار می، ملا فضل‌الدین‌نی تیلکه‌ـپاره قیلیب تشلشلری هیچ گپ ایمس.

شو سببلی حاضر اونی اینگ قتّیق قؤرقیتگن نرسه - بو صورت‌نینگ باسقینچیلر قؤلیگه توشیب قالیش احتمالی ایدی. خیریت که، اولر صندوق تگیده مخفي تگ‌قوتی بارلیگینی سیزیشمبدی. لیکن صندوقنی آتلریگه اؤنگریب کیتیشسه نیمه بؤلردی؟ اونده تگ‌قوتیده‌گی صورتلرنی هم البته تاپیب آلیشردی!..

خدمتکار ییگیت سل اؤزیگه کیلگندن سؤنگ، ملا فضل‌الدین اوندن و قؤشنیسیدن واقعه‌نینگ تفصیلاتلرینی سؤره‌ب بیلدی، اؤزی‌نینگ کؤرگنلریگه بونی تقّاسلب، شونده‌ی خلاصه‌گه کیلدی که، اونینگ اوییگه توشگنلر - عادي اؤغریلر ایمس، بلکه قیسی بیر زؤرآوان بیک‌نینگ ییگیتلری. اولر اوینی تینتیب نیمه‌نی قیدیریشگن؟ طرحلرنی تشلب کیتیشیبدی.

دیمک، صورتلرنی ایزلشگن... ملا فضل‌الدین‌نینگ صورت چیزیشینی بیله‌دیگن آدم... اونده قصدی بار بیک یوبارگن بؤلیشی کیره‌ک بو ییگیتلرنی!..

اضطرابلی اؤیلر تونی بیلن ملا فضل‌الدین کؤزیگه اویقو قؤندیرمه‌دی. اوروش‌نینگ الغاو‌ـدلغاویده تاباره بؤینی یؤغان بؤلیب کیته‌یاتگن بی‌باش بیکلر ایسیگه توشگنی سری کؤنگلی بیزاوته بؤلردی.

اندیجانلیک بیکلردن حسن یاقوب دیگنی شو ییلی بهاره ملا فضل‌الدین‌نی چارباغیگه چقیرتیریب، کتّه بیر ایش تاپشیرماقچی بؤلدی.

- میرزا حمّامیدن هم اولکنراق بیر حمّام قوردیرماقچیمین... یازده سلقینله‌یدیگن مرمر خانه‌لری بؤلسین... - یاقوب بیک آوازینی پسه‌یتیریب دوام ایتدی. - چیرایلیک اسیره قیزلر ساتیب آلغه‌یمین. آلتینیم یترلی. اؤشه قیزلر حمّام‌نینگ مرمر حوضیده چؤمیلگنده مین اؤلتیریب تماشا قیله‌دیگن مخفي توینوکلری هم بؤلماغی لازم. اوقدینگیز می؟ - دیب یاقوب بیک خخالب کولدی‌ـده، گپ‌نینگ خلاصه‌سینی ایتدی. - انه شو حمّام‌نینگ طرحینی اؤزینگیز چیزینگ. قوریلیشیگه هم سیز سرکار بؤلینگ. قنچه حق تیله‌سنگیز بیره‌ی. خؤپ می؟

معمارلیکنی مقّدس بیر صنعت دېب ایشانگن ملا فضل‌الدین یاقوب بېک‌نینگ شهواني نیتلرینی اېشیتیب نفرتی کېلدی:

- جناب بېک، عذر، مېن حرام ایشدن قۏرقه‌مېن!..

- نیمه‌سی حرام؟.. مېن حمّامنی اۏز اقچه‌مگه قوردیرگه‌یمېن!

- حمّامگه مخفي توینوکلر قۏییب قوره‌دیگن سرکارلر باشقه... سیز اۏشه‌لرگه مراجعت قیلینگ. مېنگه میرزا حضرتلری پاکیزه بیر درگاه قوردیرماقچیلر. شو کونلرده مدرسه طرحینی چیزیش بیلن بندمېن. رخصت اېتینگ، مېن باره‌ی...

اۏرینلریدن تورگنده یاقوب بېک ملا فضل‌الدین‌گه اۏقره‌ییب کۏز تیکدی:

- لېکن مېن ایتگن گپ شو یېرده قالسین، جناب معمار. عکس حالده...

- البته، بو گپ شو یېرده قالور! لېکن سیز هم مېندن آزرده بۏلمنگ. آره آچیق! معقول می، جناب بېک؟

- معقول!

ملا فضل‌الدین شو بیلن بو بۏینی یۏغان بېکدن قوتولدیم، دېب اۏیله‌گن اېدی. لېکن بوندن اۏن بېش کونچه بورون احمد تنبل دېگن بیر بدولت بېک ملا فضل‌الدین‌نی سۏراقلب، کېچکی پیت اونینگ اوییگه کېلدی. ایکّاولری خالی قالگنده احمد تنبل چۏنتگیدن بیر همیان آلتین آلدی-ده، ملا فضل‌الدین‌گه اوزه‌تدی:

- تقصیر، منه شو آلتیننی آلینگ-و بیرته صورت چیزیب بېرینگ.

- قنه‌قه صورت؟

یاشی ییگیرمه بېشلردن آشگن بۏلسه هم، یوزیگه حلی درست سقال چیقمه‌گن، کۏسه‌نما احمد تنبل آغزینی معمارنینگ قولاغیگه یقینلشتیریب شیویرله‌دی:

- ملکه‌میزنینگ صورتی کېره‌ک مېنگه!

- قیسی ملکه‌میز؟ - سېرگکلنیب سۏره‌دی ملا فضل‌الدین.

- چارباغده طلاکاری کۏشک قورگنینگیزده کۏرگنسیز... خانزاده بېگیم... اۏزی هم سیزنینگ صنعتینگیزگه اخلاصمند اېمیش-کو...

ملا فضل‌الدین‌نینگ یوره‌گی تکه‌پوکه بۆلیب کېتدی. نخات‌که بو بېک پۆلاد صندوقده‌گی صورتدن خبردار بۆلسه!

- کیم سیزگه شونده‌ی دېدی؟.. مېن معمارمېن... مېن فقط عمارتلرنینگ صورتینی چیزه‌مېن...

- مېندن یشیرمنگ، جناب معمار! مېن شریعت پېشواسی اېمس‌مېن. صورت چیزیشنی بیزده منع قیلگنلریگه مېن هم قرشیمېن! هرات‌ده شاهرخ میرزا بایسونقور میرزا اوچون قوردیرگن سرای‌نینگ دېوارلری گۆزل قیزلر صورتی بیلن بېزه‌لگن اېکن. تۆغری می؟

- تۆغری‌یو، لېکن... هر جای‌نینگ اۆز تاشو ترازوسی بار. اگر خانزاده بېگیم‌نینگ صورتی حقیده سیز ایتگن گپنی پادشاه حضرتلری بیلیب قالسه‌لر، نیمه بۆلیشینی اۆیله‌یسیز می؟

- بیلمه‌گه‌ی! - دېب شیویرله‌دی احمد تنبل. - ایکّاویمیزدن باشقه هیچ کیم آگاه بۆلالمه‌گه‌ی! خۆپ دېنگ! منگ، آلتیننی آلینگ!

- شاشمنگ، بېک. مېنی صورت چیزه‌دی، دېب سیزگه کیم ایتدی؟..

- اېشیتدیک‌ده!

- کیمدن؟.. حسن یاقوب بېکدن می؟..

- حسن یاقوب بېک بیر باغباندن اېشیتگن اېکن...

»دېمک. احمد تنبل‌نینگ بو یېرگه کېلگنیدن حسن یاقوب بېک خبردار! - اۆیله‌دی ملا فضل‌الدین. - بولر بیرگه‌لشیب مېنی قۆلگه توشورماقچی بۆلسه کېره‌ک. سېندېک قوربقه‌تخلیت بېک اوچون خانزاده بېگیم‌نینگ صورتینی چیزیب بېریب مېن احمق اېمس‌مېن!«.

- جناب احمدبېک، کمینه باغلرنینگ صورتینی چیزگنده بیر چېتیگه باغباننی هم تصویرلشیم ممکن. معمارلیک صنعتی بونی انکار اېتمه‌یدی. اما ملکه‌نینگ صورتینی چیزیش اوچون مېنده نه صنعت بار، نه حق و نه جرأت!

- خلص، مېنینگ سۆزیمنی یېرده قالدیرماقچی میسیز؟

- باشقه علاجیم یوق. مېنی معذور توتینگ، جناب بېک. بونده‌ی تکلیف بیلن کېلیش سیز اوچون هم خطردن خالی اېمس!

- ای، مېن بزدللردن اېمس‌مېن! - دېب احمد تنبل قهر بیلن اۆرنیدن توردی و ییریک تیشلرینی ایرجه‌یتیریب قۆشیب قۆیدی: - لېکن سیز مېنینگ شختیمنی قیترگنینگیز اوچون حلی پشیمان بۆلورسیز!

بو تهدید منه اېندی تۆرتته باسقینچی‌نینگ قیافه‌سیگه کیریب، قارانغیده اونینگ اوییگه باستیریب کېلگن بۆلسه عجب اېمس. قورالسیز، نوکرسیز ملا فضل‌الدین احمد تنبل‌ده‌ی یوز-ایکّی یوزته‌دن قوراللی ییگیتلری بار بېکلرگه قنده‌ی بس کېله‌دی؟ لېکن «بۆلری بۆلدی»، دېب اینده‌مه‌ی یوره‌وېرسه، بو قوتورگن بېک اېرته‌گه بېش‌بتر یامانلیکلر قیلیشی ممکن اېمس می؟

ملا فضل‌الدین اېرته‌لب پادشاه انعام قیلگن تۆبیچاق آتنی میندی-ده، شهر داروغه‌سی* قبول قیله‌دیگن محکمه‌گه یۆل آلدی. اوزون حسن اسملی اینگیچگه، ناوچه داروغه عسکرلیک‌که آدم آلیش و شهرنی یقینلشیب کېله‌یاتگن دشمندن حمایه قیلیش تشویشی بیلن بند اېکن. ملا فضل‌الدین‌نینگ عرضینی قه‌یاققه-دیر کېتماقچی بۆلیب شاشیلیب تورگن پیتده تینگله‌دی-ده:

- طرحلرینگیزگه تېگمه‌ی، همیانینگیزنی آلیب کېتگن بۆلسه، بو - تۆقه‌یدن چیققن اۆغریلرنینگ ایشی، - دېدی. - یاغي تشویشیدن قوتولسک، تۆقه‌یلرنی اۆغریلردن تازه‌له‌گه‌یمیز... حاضر احوالنی کۆریب توریبسیز!..

قۆل قاووشتیریب تیکّه تورگن ملا فضل‌الدین داروغه‌گه یقینراق کېلدی:

- مېنینگ باشقه گمانیم بار، جناب داروغه، - دېدی. سۆنگ احمد تنبل‌نینگ صورت چیزدیرماقچی بۆلگنینی، رد جوابی آلگنده ایسه اچّیقلنیب کېتگنینی ایتیب بېردی.

- کیم‌نینگ صورتی؟ - دېب داروغه قیزیقیب قالدی.

ملا فضل‌الدین خانزاده بېگیم‌نینگ نامینی تیلگه آلیشگه قۆرقدی.

- پریلر صورتی میدی؟ یخشی توشونمه‌دیم.

- صندوغینگیزده پریلر صورتی بار میدی؟ باسقینچیلر شونی آلیب کېتیبدیر می؟

- صورت اؤزی بؤلمه‌سه نېنی آلیب کېتسین! مېن حضرتِ عالي‌لری بویورگن مدرسه طرحینی چیزیش بیلن بندمېن. صورت‌کشلیک‌که وقتیم یؤق. صندوقده خامکی لایحه‌لریم بار اېدی، خلاص.

- اولر جاییده قالگن می، اخیر؟ اونداق بؤلسه احمدبېکدن نېچون گمانسیره‌ماقده‌سیز؟

- سببینی ایتدیم، جناب داروغه! تفتیش اؤتکزیشینگیزنی سؤره‌یمېن!

- احمدبېک - سلطانلر اولادیدن اېکنینی اونوتگن بؤلسنگیز، مېن اېسلتیب قؤیه‌ی. حضرتِ عالي‌لری‌نینگ کتّه خاتینلری فاطمه بېگیم احمدبېک‌که قریندَاش بؤلورلر. فاطمه بېگیم‌نینگ چقیریغی بیلن سلطان احمدبېک بوگون اذانده پایتختیمیز اخسی‌گه کېتدیلر.

«اگر اؤشه بېک صندوقده‌گی صورتلرنی قؤلگه توشیرسه، اخسی‌گه اېلتیب، پادشاه عایله‌سیگه کؤرستماقچی بؤلگن می؟ - دېگن اؤی ملا فضل‌الدین‌نینگ ایچینی موزلتیب اؤتدی. - بولر مېنینگ قانیمگه شونچه‌لیک تشنه می؟ بلکه احمد تنبل خانزاده بېگیمنی هم شو صورت آرقه‌لی قؤلگه توشیرماقچی‌ـدیر؟ حلی اویلنمه‌گن بو بېک پادشاه‌گه کویاو و خانزاده بېگیمدېک گؤزل قیزگه اېر بؤلیشنی جان‌ـدلی بیلن ایسته‌سه کېره‌ک!»

اؤرگیمچک تؤریگه اؤخشش یاپیشقاق بیر بلا اطرافینی اؤره‌ب کېله‌یاتگنینی سېزگن ملا فضل‌الدین جان‌ـجهدی بیلن بو تؤرنی ییرتیب چیقیب کېتیشگه اورینِدی:

- جناب داروغه، مېن سیزدن عدالت ایستب کېلدیم! پادشاه حضرتلری مېنی سیزنینگ حمایه‌نگیزگه تاپشیرگن اېدیلر! اگر باسقینچیلرنی تاپیب جزا بېرمه‌سنگیز، مېن پادشاه حضرتلری‌نینگ حضورلریگه پناه ایستب کېتیشگه مجبور بؤلورمېن!

- اما شونی بیلینگ که، جناب معمار، حضرتِ عالي‌نینگ حضوریگه سیزدن هم آلدین بعضی بیر گپلرینگیز یېتیب باریشی ممکن!

- یعنی، قیسی گپلریم، جناب داروغه؟

- بعضی معمارلر اؤزلرینی پادشاه‌لردن هم بلند قؤیرمیشلر. «بو تخت و سلطنتلر بې‌نام و نشان یؤقالور، فقط معمار و مصورلر یره‌تگن زؤر صنعت اثرلری تیریک قالور»، دېگن گستاخانه عقیده‌لر بیزگه معلوم!

ملا فضل‌الدین بوگون قووه‌ده پاچّه‌سی‌نینگ اوییده بېخاسدن ایتیب یوبارگن بو اعتقادینی باشقه ایشانگن آدملریگه هم ایتگن پیتلری بۏلگن اېدی. انه شو ایشانگنلریدن الّه‌ـقیسیسی اَیغاقچیلیک قیلیب، بو گپنی داروغه‌گه یېتکزگنینی، اېندی داروغه بونی پادشاه‌گه دسترخوان قیلیب آلیب باریشی ممکن‌لیگینی سېزدی‌ـیو، بدنیدن ساووق تېر چیقیب کېتدی. لېکن داروغه‌گه سِر بای بېریش قنچه‌لیک خطرلی اېکنینی پَیقب:

- بو همه‌سی اغوا! - دېب خطاب قیلدی: - جناب داروغه، سیزنینگ اوستینگیزدن اغوا قیلووچیلر هم آز اېمس! بونی بیلورسیز! مېن اندیجان‌ده نې‌که بنا قیلگن بۏلسم، همه‌سیگه میرزا حضرتلری‌نینگ نامله‌رینی بیتماقده‌مېن! ارکده‌گی دېوانخانه‌نی کۏرینگ!

چارباغده‌گی کۏشکنی کۏرینگ! مېن اولرنینگ بیرار جاییگه اۏز نامیمنی یازیبمېن می؟ قنی، اغواگرلر دلیل کېلتورسینلر! مېن همه‌سیگه میرزا حضرتلری‌نینگ مبارک نامله‌رینی بیتگنمېن! دېمک، تاریخده مېنینگ نامیم اېمس، میرزا حضرتلری‌نینگ نامی قالسین، دېگنمېن! شونداق می، یۏق می؟ قنی ایتینگ!

داروغه بو منطقلی دلیللرنی رد اېتالمسدن:

- شونداقلیک‌که شونداق، اما...

- اماسی یۏق، جناب داروغه! سیز مېنی باسقینچیلردن حمایه قیلیش اۏرنیگه، اَیغاقچیلرنینگ تهمتیگه ایشانه‌دیرگن بۏلسنگیز، مېن الحال اخسی‌گه باریب، میرزا حضرتلریگه عرض قیلورمېن!..

اوزون حسن بو دۏقنی پسند قیلمه‌ی:

- میلی، بارینگ، عرض قیلینگ! - دېدی. - لېکن شونی بیلینگ که، اطرافیمیزنی یاغي باسگن بو خطرلی دمله‌ده پادشاه‌گه معماردن کۏره نوکر ضرورراق! احمدبېک‌دېک، مېندېک جنگاور بېکلر اوچون پادشاه حاضر سیزدېکلردن قنچه‌سی‌نینگ بهریدن اۏتور!

- اخسی‌گه بارگنده کۏرورمیز، - دېب ملا فضل‌الدین محکمه‌دن شخت بیلن تشقریگه چیقدی. اونینگ وجاحتی حاضراق اخسی‌گه، پادشاه حضوریگه عرضگه باره‌دیگنگه اۏخشردی.

لېکن او آتلنیب اوییگه قیته‌یاتگنده سل هاووریدن توشدی-یو، اوزون حسن ایتگن سؤنگگی گپلرده اچّیق بیر حقیقت بارلیگینی سېزدی. یاو قورشاویده قاله‌یاتگن عمرشیخ میرزا بیرته معمارنی دېب یوز، ایکّی یوزدن نوکری بار زؤرآوان بېکلرگه قرشی بارمس‌لیگی انیق. احمد تنبل بوگون اخسی‌ده - شاه سراییده. اگر او ملا فضل‌الدین‌نینگ ملکه صورتینی چیزگنی حقیده گپ ترقتسه... لېکن احمد تنبل بونی قنده‌ی پَیقه‌گن ایکین؟ ملا فضل‌الدین خانزاده بېگیم‌نینگ صورتینی چیزیش اوچون او بیلن طلاکاری کؤشکده پنهان اوچره‌شگنده بونی زیمدن کؤریب قالگن کنیزلر یا که سودرلر* بؤلسه، احمد تنبل شونینگ بیر چېتینی اېشیتیب، حلیگی همیاننی کؤتریب کېلگن میکین؟ باسقینچی ییگیتلرینی ایشگه سالیب هم مقصدیگه یېتالمه‌گن بو یاووز بېک اېندی شاه سراییگه باریب پېشگیرلیک قیلیشی ممکن. اگر او اؤزی اېشیتگن میش-میشنی حرمده‌گی عیاللر آرقه‌لی پادشاه‌نینگ قولاغیگه یېتکزسه... عمرشیخ میرزا بؤی یېتگن قیزی‌نینگ قه‌یاقده‌گی بیر معمار بیلن یشیریقچه اوچره‌شیب، صورت چیزدیرگنینی اؤز شأنیگه کتّه اِسناد دېب بیلیشی انیق. شاه ایسکاووچلری ایشگه توشیریلسه، ملا فضل‌الدین یشیریب یورگن صورتنی تاپیب آلیب، احمد تنبل‌نینگ گپیگه دلیل قیلیش قؤللریدن کېله‌دی. انه اوندن سؤنگ شاه قیزیگه اِسناد کېلتیرگن مصورنی مینگ قییناقلرگه سالیب اؤلدیریشلری تورگن گپ!

ملا فضل‌الدین خانزاده بېگیم‌نینگ صورتینی چیزیش بیلن نې‌چاغلیق خطرلی ایشگه قؤل اورگنینی اېندی یوره‌کدن حس قیلدی. اگر صورت قؤلگه توشسه، او قیز هم ملامتگه قاله‌دی.

دنیا بوسیز هم تشویش-تهلکه‌گه تؤله!.. ملا فضل‌الدین تگ‌قوتیده‌گی ملکه صورتینی تیتراق قؤللر بیلن جلددن آلدی. اغواگر ابله‌لرگه دلیل قالدیرمسلیک اوچون بونی یؤق قیلیشی کېره‌ک! ملا فضل‌الدین اؤچاقده یانه‌یاتگن آلاوگه یقین باردی.

رنگلی بؤیاقلر بیلن ایشلنگن معجزگینه صورته‌گی گؤزل قیز شو پیت اونگه تیریک بیر آدم بؤلیب کؤرینده‌ی. النگه یالقینیده قیزنینگ کیپریکلری، لبلری بیلینر-بیلینمس نفیس حرکتلر قیله‌یاتگنگه اؤخشب کېتدی. قیزنینگ عقلنی شاشیره‌دیگن جاذبه‌سی بار اېدی. بو جاذبه ملا فضل‌الدین‌نی هر گلگیده‌ی ینه سِحرلب آلدی، بایه‌گی تهلکه خیالیدن اوزاقلشیب،

قلبیده ایلیق تویغولر اویغاندی. «نخات‌که مېن بو قیزگه عاشق بۆلسم؟ - حیرت ایچیده اۆیلندی ملا فضل‌الدین. - قاره خلق آره‌سیدن چیققن مېنده‌ی بیر صورتکش‌نینگ شاه قیزیگه محبت قۆییشی کولگیلی ایمس می؟ یۆق! مېن فقط اۆزیم چیزگن صورتگه - اۆز ایجادیمگه مِهر قۆیگنمېن، خلاص! باشیم امان بۆلسه، بونده‌ی صورتنی ینه چیزگه‌یمېن!»

شو اۆی بیلن صورتنی اۆتگه تشله‌ماقچی بۆلیب ایگیلدی. قیز تصویری آلاوگه یقینلشگنده یوزی قیزریب بۆغریققن‌دېک، کۆزلری ایسه چقنب کېتگندېک کۆرینندی. ملا فضل‌الدین تیریک آدمنی اۆلدیره‌یاتگندېک، سېویکلیسینی اۆتگه تشله‌یاتگندېک سېسکنیب آرقه‌گه چېکیندی.

ایچکی بیر آواز اونی «قۆرقاقسېن!» دېگندېک جېرکیدی. «دشمنلرینگ اوستینگ‌گه باستیریب کېله‌یاتگنی یۆق-کو! احمد تنبل هم اخسی‌ده. بیلیب قۆی، سېن بونده‌ی گۆزل صورتنی ایکّینچی مرته چیزه آلمس‌سېن! تصویرگه بونچه‌لیک تیریک جاذبه بخش اېته آلگنینگ - تکرارلنمس بیر الهام‌نینگ نتیجه‌سی. باتیر بۆلسنگ، قوتقریب قالورسېن!»

ملا فضل‌الدین صورتنی تگ‌قوتیگه قیتریب سالدی-یو، خدمتکار ییگیتنی چقیردی.

- کۆچلرنی ییغیشتیر! اراوه‌نی قۆش! قووه‌گه جۆنه‌گه‌یمیز!.. تېز!.. تېزراق!..

منه حاضر آپه‌سی‌نینگ اوییده اۆتیریب، یوز بېرگن واقعه‌نی پاچّه‌سی بیلن جییینیگه سۆزلب بېرر ایکن، پۆلاد صندوقده خانزاده بېگیم‌نینگ صورتی بارلیگینی اولرگه هم ایتمه‌دی. بو سِرنی او هیچ کیمگه بیلدیرماقچی ایمس ایدی...

- وا دریغ! - دېب طاهرنینگ آته‌سی آغیر اوخ تارتدی:- بیزنینگ سوینگن تاغیمیز سیز ایدینگیز، ملا فضل‌الدین!.. اېندی سیز هم قووغینگه اوچره‌گن بۆلسنگیز.

- نچاره؟ همه‌میزنینگ هم تقدیریمیز قیل اوستیده توریبدی!

- پادشاه‌گه عرضگه بارسنگیز، دادینگیزگه یېتمس میکین، ملا تاغه؟

- بو تۆپالانلر باسیلسه، بیر مرته باریب عرض قیلیشیم انیق. اگر دادیمگه یېتسه یېتدی، یېتمه‌سه، ینه هرات‌گه قیتیب کېتورمېن! علیشېر نوایی شفاییه دېگن بنا قوردیرماقچی، دېب ایشیتگن ایدیم. عالمده بیز اوچون یانگن یگانه امید چیراغی اۆشه سیما بۆلیب قالدی.

- هرات آرزوسینی قیلمنگ، ملا فضل‌الدین، فرغانه‌ده هم هنرینگیزنینگ قدریگه یېته‌دیگن آدملر بار. قووه‌نینگ کۆپریگی سیزنینگ رېجه‌نگیز بیلن قوریلگن اېدی. خلق حلیگچه سیزنی دعا قیلیب یوریبدیر.

- خلق! قنی اېندی بو کۆپریکدن فقط خلق اۆتسه! اېرته-ایندین بو کۆپریکدن یاغي قۆشینلری اۆتیب کېلور! خلق‌نینگ باشیگه یاغیله‌دیگن بلالرنی اۆیله‌سم، بوگونگی ژاله‌لر سېلگه ایلنیب، اۆشه کۆپریکنی آقیزیب کېتمه‌گنیگه افسوس قیله‌مېن! اگر یاغي، بو تامانگه اۆتالمه‌سین دېب، اۆشه کۆپریکنی حاضر یاندیریب یوبارسه‌لر، مېن جان دېب راضی بۆلور اېدیم!

«چیندن هم، - اۆیله‌دی طاهر اۆزیچه، - یاغاچ کۆپریک. یاغ سېپسه یانور. یاغي فقط شو کۆپریکدن اۆتیشی ممکن. کېچوو هم یۆق. همه یاق باتقاقلیک، قمیشزار. اگر کۆپریک یاندیریلسه یاغي اۆتالمه‌گه‌ی!» طاهر کوتیلمه‌گن جایدن نجات یۆلینی تاپگنده‌ی بۆلدی. تصوریده گوده‌لنگن یانغین النگه‌سیدن گۆیا اونینگ بدنی قیزیب کېتگنده‌ی تویولدی. رابعه نی بلا-قضادن اسره‌یدیگن اېنگ زۆر قلقان انه اۆشه آلاو بۆلیشی ممکن! طاهر قلتیس ایستکدن کۆزلری یانیب آته‌سیگه قره‌دی. «ایتسم میکین؟ یۆق! راضیلیک بېرمس. یالغیز اۆغیلمېن. تاغه‌م... نازک آدم، اره‌لشمه‌گنی معقول. توکلچی ییگیتلردن تاپیشیم کېره‌ک!».

طاهر سېکین اۆرنیدن توریب، هاولیگه چیقدی.

آسمانني تۆلدیرگن بولوتلرنینگ ییرتیغیدن بیرده-یریم یولدوزلر کۆرینیب قاله‌دی. اویلر چیراقسیز. کۆچه‌لر سکوتده. احیان-احیانده کوچوکلر هورگنی اېشیتیله‌دی.

افطارنی قیلیب چیققن محمود طاهرگه دروازه آلدیده اوچره‌دی. رابعه‌نینگ اکه‌سی بۆلگن بو کاسب ییگیت اندیجان قۆرغانیگه کېتیشدن گپ آچگن اېدی:

- ای، بو نیتلر همه‌سی پوچگه چیقدی! - دېب طاهر اونگه تاغه‌سیدن اېشیتگنلرینی ایتیب بېردی. محمودنی هم بیردن غم باسیب:

- اېندی قیدن نجات ایزله‌یمیز، اې خدا! - دېدی.

- اۆزینگ اوچون اۆل یېتیم، دېگن گپ بار، محمود... یور، دروازه‌خانه‌گه کیره‌یلیک. بیر سِر ایته‌مېن. آغزینگدن چیقرمه! کۆپریکنی یاندیره‌میز!..

- قنده‌ی قیلیب؟ - حیرت بیلن سؤره‌دی محمود.

طاهر اونگه اؤزی‌نینگ رېجه‌سینی شیویرلب توشونتیردی.

- یاغ سېپسک، یاغاچ تېز یانگه‌ی. بیلدینگ می؟

- جِنّي بؤلیبسېن! کؤپریکده ساقچیلر بار-کو.

- اؤزیمیزنینگ بېکلر قؤیگن ساقچیلر می؟ حلی یاغي یقین کېلسه همه‌سی قؤرغانگه قاچگه‌ی. اؤشنده بیز...

- یؤق، شاشمه! اخسی‌دن بیزنینگ پادشاهیمیز قؤشین تارتیب کېله‌یاتگن اېمیش. بو کؤپریک حلی اؤزیمیزگه کېره‌ک!..

- پادشاهینگ قؤرغانیدن چیقسه شو کونگچه چیقر اېدی! انه، مرغیلان هم بای بېریلیبدی! پادشاه‌دن درَک یؤق!..

- بیلمه‌سم، کدخدا* گذرده ایشانتیریب ایتدی. «پادشاه حضرتلری یؤلده، اېرته-ایندین حمایه‌میزگه یېتیب کېلیشلری انیق!» - دېدی.

- چیندن یؤلگه چیقیبدی می-ه؟

- هه، اؤز قولاغیم بیلن اېشیتدیم! بولتور پادشاهیمیز یاغي بیلن خجنددن نری خواص‌گه باریب اوروشگن اېکن-کو. قووه اخسی‌گه خواص‌دن یاووقراق* اېمس می؟

- یاووقلیک‌که یاووق-کو!.. زاره سېن ایتگنینگ راست چیقسه-یه، محمود؟

- هه، اخیر، کؤپریک‌که ساقچیلرنی بېکارگه قؤیگنلر می؟.. پادشاهیمیز اېرته-ایندین کېلیب جانیمیزگه آرا کیرگه‌ی... منه، کؤرورسېن!..

شو تاپده طاهرنینگ کؤنگلیده هم امید اوچقونله‌گنده‌ی بؤلدی. او قارانغی آسمان‌نینگ اوزاق بیر چېتیده - سیردریادن نریده جایلشگن اخسی تامانگه انتظار کؤزلر بیلن تیکیلدی.

---

*داروغه - شهر حاکمی.

*سودر - خاص خدمتکار.

*کدخدا - قیشلاق آقسقالی.

*یاووق - یقین.

اخسی

اجلگه دوا یۏق

۱

بلند تپه‌لیک اوستیگه قوریلگن اخسی قلعه‌سی تون آغوشیده تاغ قایه‌سیگه اۏخشب قاره‌ییب کۏرینه‌دی. قلعه اپتگیده کاسانسای‌نینگ سیردریاگه گووواللب قوییله‌یاتگنی، ایکّی دریا تۏلقینلری بیر-بیرلری بیلن آلیشیب، قیرغاققه شلاپلب اوریله‌یاتگنی اوزاقدن اپشیتیلیب توره‌دی.

اخسی‌نینگ حکمرانی عمرشیخ میرزا بو کپچه حرمده اۏن سکّیز یاشلیک قاره‌کۏز بپگیم‌نینگ خوابگاهیده اوخلب یاتیبدی. شاهانه تۏشک‌نینگ ایپک پرده‌سی آرتیده بیرته گینه شمع لیپیلّب یانیب توریبدی. اونینگ ضعیف یاغدوسی تشقریدن باسیب کیرماقچی بۏله‌یاتگن تون قارانغیسیدن قۏرققنده‌ی تیتره‌ب-قلتیره‌یدی.

سحر پیتیده قلعه سکوتینی بوزیب حزین سُرنی تاووشی ینگره‌دی. سۏنگ اونگه قۏش نقاره تاووشی جۏر بۏلدی. رۏزه توتیش - شاه و ملهیگه برابر کپلگن مجبوریت بۏلگنی اوچون سُرنی و نقاره سرای اهلینی سحرلیک‌که اویغاتماقده اپدی.

یاز تونلری قیسقه، اویقوگه تۏیمه‌ی سحرلیک‌که توریش خیله ناخوش. شونده‌ی بۏلسه هم قاره‌کۏز بپگیم اۏرنیدن آهسته توریب یووینده‌ی، کییندی. لپکن پرقو تۏشکده بقوّت قۏللرینی ایپک چایشبدن چیقریب اوخلب یاتگن عمرشیخ میرزا همان اویغانمس اپدی.

خوابگاهدن ایکّی خانه نریده حشمتلی طنابي اویده الّه-قچان توزه‌ب قۏییلگن دسترخوان میرزاگه منتظر اپدی. اونینگ کپچه افطاردن سۏنگ بپرگن امریگه موافق بوگونگی سحرلیک اوچه‌له خاتینلری و باله‌لری بیلن بیرگه قیلینیشی کپره‌ک اپدی. میرزانینگ بیرینچی خاتینی فاطمه سلطان، ایکّینچی خاتینی قوتلوغ نگار خانیم، اۏن سکّیز یاشلیک قیزی خانزاده بپگیم و اۏن یشر اۏغلی جهانگیر میرزا - همه‌لری اۏشه طنابي اویگه ی میغیلگن اپدیلر. لپکن حضرت‌نینگ اۏزلری کپلمه‌گونچه هیچ کیم تمدّی قیله آلمس اپدی.

ایچکی اپشیکدن قاره‌کؤز بېگیم چیقیب کېلدی. کیچیک جثه‌لی بو یاش جُوان تېپه‌ده یانه‌یاتگن قندیل یاروغیده بېحد چیرایلی کؤریندی. او کتّه بېگیملرگه اویه‌لیب‌گینه سلام بېردی‌ـده، حضرتنی اویغاتیشگه جرأت اېتالمه‌گنینی ایتدی.

قاره‌کؤز بېگیم‌نینگ یاشلیگی، گؤزللیگی، خصوصاً، اویه‌لیب گېپیریشی حاضر اونینگ اېنگ سویوکلی خاتین اېکنینی اېسگه توشیردی‌ـیو، فاطمه سلطان‌نینگ رشکینی قؤزغه‌دی.

- حضرتیمنی مونچه قتّیق اوخلتیبسیز، اېندی اویغاتیش نېچون ایلکینگیزدن کېلمه‌یدیر؟

قوتلوغ نگار خانیم باله‌لر آلدیده قیلینگن بو کنایه‌دن آزارلنیب:

- قؤیینگ، آغه آیی. بو بېگیمده عیب یؤق! - دېدی.

خانزاده بېگیم آییسی‌نینگ یوزیگه معنالی کؤز تشلب: «عیب بیزنینگ آته‌میزده می؟» دېماقچی بؤلدی. پادشاه آته قیزی تېنگلیک قاره‌کؤز بېگیم‌نینگ خوابگاهیده، قانلی اوروش همه‌نی بې‌سرانجام قیلیب تورگن شونده‌ی تهلکه‌لی تونده قاتیب اوخلب یاتیشی اونگه بېحد خنک تویولدی. حاضر آته‌سی کېلسه، خانزاده بېگیم اونینگ یوزیگه قره‌ی آلمس‌لیگینی سېزدی‌ـیو، آییسیدن التماس قیلدی:

- رخصت بېرینگ، مېن کېته‌ی... سحرلیکنی باشقه قیزلر بیلن قیله‌ی...

- حضرت آته‌نگیز سؤره‌سه‌لر، بیز نې دېیمیز؟ خفه بؤلمه‌سینلر، تغین. صبر قیلینگ، قیزیم... مونچه آشیقمنگ...

تشقری اېشیکدن تعظیم قیلیب کیرگن چاشنی‌گیر* عیال آوازینی قؤرقوو بیلن پسه‌یتیریب خبر بېردی:

- آسمانده یولدوزلر سییره‌ک قالدی. هدېمه‌ی تانگ یاریشور. حضرتِ عالي سحرلیکسیز قالورلر مو؟

تانگ آتیب، اذان ایتیلگندن سؤنگ رؤزه اؤز کوچیگه کیره‌دی، هیچ کیم هیچ نرسه یېب‌ـایچیشی ممکن بؤلمه‌ی قاله‌دی. اوزون و ایسّیق یاز کونیده پادشاه‌نی سحرلیکسیز قالدیریش بېگیملر اوچون اؤزلری آچ‌ـنهار قالیشلریدن قؤرقینچلیراق اېدی.

برچه کۆزلر ایچکی اپشیک آلدیده ایینمنیب تورگن قاره‌کۆز بېگیمگه تیکیلدی. میرزا اونینگ خوابگاهیده یاتیبدی، او یېرگه کیریب حضرت‌نینگ شیرین اویقوسینی بوزیشگه باشقه هیچ کیم باتینالمه‌یدی. چاشنی‌گیر عیال قاره‌کۆز بېگیمگه التجا قیلدی:

- الاها رستمده‌ی اۆغیل کۆرینگ، بېگیم!.. بوگون امیدیمیز سیزدن!

قاره‌کۆز بېگیم تشویشلی یوز بیلن سېکین بوریلدی-یو، ایچکی اپشیکلردن اۆتیب، خوابگاهگه قیتیب باردی. عمرشیخ میرزا باشی یاستیققه باتیب، قتّیق اوخله‌ماقده اپدی. قاره‌کۆز بېگیم آلتین شمعدانلی پرده آرتیدن آلیب، نقشین طاقچه‌گه قۆیدی. شمع یاروغی میرزانینگ یوزیگه توشدی. اما بو هم اونی اویغاتالمه‌دی - میرزا کېچه‌سی معجون* یېگن اپدی.

قاره‌کۆز بېگیم اونی چۆچیتیب یوباریشدن قۆرقیب، میین تاووش بیلن:

- حضرتیم! - دېب چقیردی. بو هم کار قیلمه‌دی. قاره‌کۆز بېگیم قالین اوزره چۆکّه‌لب، واهمه‌دن خیال تیتره‌یاتگن نفیس قۆللرینی حضرت‌نینگ میین چایشب اوستیده یاتگن زلوارلی بیلگیگه قۆیدی. تۆشکدن گل هیدی کېلماقده اپدی - کېچه آقشام چایشبلرگه گل عطری سېپیلگن اپدی. قاره‌کۆز بېگیم میرزانینگ اویغانمه‌یاتگنیدن عجبلنیب، اونگه تیکیلیب قره‌دی. لبلری یریم آچیق، آقیش یوزی آسایشته. شو یاتیشده او قۆرقینچلی پادشاه اېمس، حلی قیرق یاشگه تۆلمه‌گن و بهادیرانه اویقوگه چۆمگن کۆهلیک بیر ییگیت بۆلیب کۆریندی. بو ییگیت قاره‌کۆز بېگیمگه تۆستدن جوده غنیمت تویولدی.

حاضر یورت ناتینچ، اخسی‌گه یاو باستیریب کېلیه‌پتی. میرزانی اجل کوته‌یاتگنینی آلدیندن سېزگندېک، قاره‌کۆز بېگیم‌نینگ یوره‌گی یامان بیر اووشدی. او تۆستدن اپگیلیب، میرزانینگ یوزیدن، کۆزلریدن وداعلشگن کبی اۆپه باشله‌دی.

عمرشیخ میرزانینگ کیپریکلری تیتره‌دی. او کۆزینی آچیب، تېپه‌سیده تورگن قاره‌کۆز بېگیمگه کرخت یوز بیلن بیر لحظه تیکیلیب توردی.

قاره‌کۆز بېگیم‌نینگ کتّه-کتّه کۆزلری خواطرلیک تویغوسیدن ینه هم اولکنلشیب کېتدی. او اویقوده‌گی میرزانی اۆپیش بې‌ادبلیک سنه‌لیشیدن تهلکه‌گه توشگن اپدی. میرزا:

- سیز می؟ - دېدی-یو، نیمه بۆلگنینی فهملب، کولیمسیره‌دی.

قاره‌کؤز بېگیم اېندی یېنگیل تارتدی و ددیللنیب تعظیم قیلدی.

- حضرتیم، سحرلیک وقتی اؤتیب کېتمه‌سین.

- سیزنینگ بؤسه‌لرینگیز سحرلیکدن شیرینراق...

بېگیم جدّي گپیردی:

- آغه آییم، خانیم آیی - همه‌لری حضرتیمگه منتظرلر.

عمرشیخ میرزا بوگونگی رېجه‌لری و اوروش تشویشلرینی اېسلب، قاواغینی سالدی-ده، اینده‌مه‌ی اؤرنیدن توردی.

او زردؤزی کؤرپچه‌لر تؤشلگن طنابیگه تؤرده‌گی اېشیکدن کیریب کېلدی. سلّه‌سی و کمریگه قدلگن قیمت‌بها گوهرلر شمع یاروغیده نفیس جِلالنردی. عادته‌گی تعظیملردن سؤنگ، عیاللر نفسلرینی ایچلریگه آلیب، بیر لحظه جیم قالدیلر. پادشاه کیمنی قیسی یانیگه تکلیف قیلسه - کیم‌نینگ حرمتی قَی درجه‌ده اېکنی شو بیلن بېلگیلب بېریله‌دی.

فرغانه وادیسیگه اوچ تاماندن دشمن هجوم قیلیب کېله‌یاتگن شو آغیر وضعیتده عمرشیخ میرزا همه خاتینلریگه علاجی باریچه التفات کؤرستماقچی بؤلدی. خاتینلری آره‌سیده اېنگ یاشی اولوغی و اېنگ آبروپرستی فاطمه سلطان بؤلگنلیگی اوچون میرزا بیرینچی بؤلیب اونی یوقاریگه تکلیف قیلدی. فاطمه سلطان‌نینگ کؤزلری قووانچدن چقنب کېتدی. او پادشاه‌نینگ اؤنگ تامانیگه اؤتماقچی بؤلیب باره‌یاتگن اېدی. بیراق عمرشیخ میرزا اونگه چپ تامانیدن جای کؤرستدی. اېنگ معتبر حسابلنگن اؤنگ تامانگه اېسه قوتلوغ نگار خانیمنی تکلیف قیلدی. خانیم - تخت وارثی ظهیرالدین محمد بابرنینگ آنه‌سی اېدی، اونینگ اؤنگ تامانیده اؤتیریشی عدالتدن اېکنینی کیچیک خاتینلر تن آلر اېدیلر. اما فاطمه سلطان اؤزی‌نینگ حرمتی قوتلوغ نگار خانیم‌نیکیدن پست اېکنینی ینه بیر مرته حس قیلیب، کؤزلری الم بیلن قیسیلدی.

دسترخوانگه تارتیله‌یاتگن کییک کبابی، ککلیک گؤشتلری حضرتدن سؤنگ قوتلوغ نگار خانیمگه قؤییلر، اوندن کېین فاطمه سلطان‌گه نوبت کېلر اېدی. شو سببلی آغیزده اېرییدیگن اېنگ اعلی گؤشتلر هم فاطمه سلطان‌گه ایلیتمه طعامدېک مزه‌سیز تویولردی.

آقشام افطارده یاییلگن طعاملر هضم بؤلیب اولگورمه‌گن، دسترخوان اطرافیده‌گیلرنینگ کؤپچیلیگی حلی کون بؤیی آچ یوریشینی اؤیلب، اؤزینی مجبور قیلیب بؤلسه هم کؤپراق طعام یەییشگه اینتیلر اېدی. قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ یانیده اؤتیرگن قاره‌کؤز بېگیم طعامدن هم کؤپراق بادرنگ، هنده‌لک یېر، شربت ایچر اېدی - کېچه کون ایسّیغیده تشنه‌لیکدن نهایتده قیینلگنی اېسیدن چیقمس اېدی.

آسمان آقریب قالدی. تانگ یاریشگن سری قندیلده‌گی شمعلرنینگ نوری خیره تارته باشله‌دی.

اذان ایته‌دیگن پیت اؤتیب باریه‌پتی. ارکدن تشقریده‌گی مسجدنینگ امامی کاشینلیک مناره‌گه چیقیب، بکاوول*نینگ اشاره‌سینی صبرسیزلیک بیلن کوتیه‌پتی. اخیر میرزا حضرتلری سحرلیک قیلیب اولگورمسدن، اذان ایتیش خطردن خالی اېمس. طعام یەییلیب، چایگه اؤتیلگنده عمرشیخ میرزا خاتینلریگه وضعیت قنچه‌لیک آغیرلشه‌یاتگنینی ایتیب بېردی.

شو پیت مسجد تاماندن اذان تاووشی اېشیتیلدی. چای ایچه‌یاتگن خانزاده بېگیم شاشیلیب پیاله‌سینی دسترخوانگه قۇیدی. عمرشیخ میرزا خاتینلریگه بیر-بیر قره‌ب، دېدی:

- موی‌سفیدلر «تۇرت موچه‌نگ بوتون بؤلسین»، دېب دعا قیلورلر. فاطمه سلطان، قوتلوغ نگار خانیم، قاره‌کؤز بېگیم، فرزندلریمیز خانزاده بېگیم، جهانگیر میرزا - هر بیرینگیز عایله‌میزنینگ عزیز بیر موچه‌سی دیرسیز. ایسته‌یمېن که، بو مشکل وضعیتده همه موچه‌لریمیز بوتون بؤلسین، بیر-بیرلریگه مهر و شفقت کؤرستسین. ایلیک* اؤز اؤرنیده عزیز. کؤز اؤز اؤرنیده معتبر. اگر کؤز بیلن ایلیک بیر-بیریگه نزاع قیلسه، بوندن هر ایکّیسی جبر کؤرور.

سؤنگگی گپ فاطمه سلطان بیلن قوتلوغ نگار خانیمگه قره‌تیلگنینی همه سېزدی.

خانیم‌نینگ خیالی شو خطرلی وضعیتده آنه-آنه‌دن اوزاقده - اندیجان‌ده تورگن یالغیز اؤغلی بابرده اېدی. حضرت اونی نېگه فرزندلری قطاری تیلگه آلمه‌دی؟

- حضرتیم، بېرگن اؤگیتینگیزنی بې‌بها گوهر اؤرنیده قبول قیلورمیز، - دېدی نگار خانیم. - اجازه بېرسنگیز، بیرته اؤتینچیم بار.

- اجازه.

- اوروش خطری کوچلیک اپکن. بابر میرزانی اندیجان‌دن پایتختگه چقیرتیر سنگیز، یانیمیزده بۆلسه‌لر...

- اندیجان قلعه‌سی مستحکم. بابر میرزا او یېرده بۆلسه قلعه ینه‌ده مستحکم بۆلور. بیزنینگ میرزاگه ایشانچیمیز کتّه.

بو جواب بیلن خانیم‌نینگ التماسی رد اېتیلدی. فاطمه سلطان یانیده اویقوسیره‌ب اۆتیرگن اۆغیلچه‌سی جهانگیر میرزانی سېکین بغریگه باسیب، باشینی سیلب قۆیدی. بو بیلن او قوتلوغ نگار خانیمدن کۆره اۆزی‌نینگ احوالی یخشیراق اېکنینی نمایش قیلماقچی اېدی.

- بابر میرزانینگ آنه‌سی سیزدن عمرباد منّتدار، حضرتیم، - دېدی قوتلوغ نگار خانیم، - فقط حلی اۆن ایکّی یاشگه تۆلمه‌گن باله... اوروش میدانیده...

- خانیم، آرتیقچه خواطرگه اۆرین یۆق. بابر میرزانینگ یانیگه اېنگ یخشی بېکلریمیز یوباریلگن. یاش بۆلسه هم سرکرده‌لیک‌که تیارلنماغی ضرور. اگر مېنینگ کونیم بیتسه، اۆرنیمنی بابر میرزا آلغه‌ی.

اېندی اۆتّیز تۆقّیز یاشگه کیرگن و قیرچیلّمه ییگیت یاشینی یشه‌یاتگن میرزانینگ اۆز اۆلیمی حقیده‌گی سۆزلریدن حرم اهلی آغیر جیملیک‌که چۆمدی. همه‌نینگ خیالی قانلی اوروشگه کېتدی. خانزاده بېگیم آنه‌سی حقیده‌گی بایه‌گی ناخوش اۆیلرینی اونوتیب، اونگه کۆزی مۆلتیره‌ب قره‌دی. عمرشیخ میرزا گپی‌نینگ تأثیرینی ینه‌ده آشیرگیسی کېلیب دوام اېتدی.

- اگر مېن بو فاني دنیادن کۆز یومسم، همه‌نگیز بابر میرزانینگ امرینی حاضرگی مېنینگ امریم کبی بجا کېلتیرگه‌یسیز. جهانگیر میرزا!

پادشاه آنه‌سی بیلن معامله‌گه یخشی اۆرگتیلگن اۆن یشر باله درحال سېرگکلنیب، قۆلینی کۆکسیگه قۆیدی:

- لبَّی، حضرتیم!..

- مېنینگ بو گپلریمنی سېن هم ایسده توتگیل. بابر میرزا سېندن فقط ایکّی یاش کَته بؤلسه هم، اگر مېنینگ اؤرنیمده قالسه، سېن اونگه فرزنددېک صادق بؤلغیل.

- خؤپ، حضرتیم!..

باله آتهسی‌نینگ سؤزلریده‌گی معنانی درست توشونمه‌گنی اوچون بونچه‌لیک تېز و آسان «خؤپ» دېدی. اما عیاللر مرکّب حسلر طغیانیده قالدیلر. قاره‌کؤز بېگیم‌نینگ عمرشیخ میرزاگه تېرمیلیب تورگن کؤزلریده یاش ییلتیلّه‌دی. میرزا بونی کؤردی-یو، سویوکلی خاتینی‌نینگ بایه‌گی اؤپیچلری ایسیگه توشیب، وداعلشوو علامتیگه اؤخشب تویولدی.

عمرشیخ میرزا اؤزی‌نینگ سؤنگگی گپلری هم وصیتگه اؤخشب کېتگنینی ایندی سېزدی. یوزیگه بیردن اجل شرفه‌سی تېککنده‌ی یوره‌گی «شیغ» ایتدی. «مېنگه نې بؤلدی؟ اؤلیمنی بؤینیمگه آلیب وصیت قیلدیم می؟ یؤق، یؤق!»

میرزا اؤز گپلریدن اؤزی قؤرقیب کېتگنینی پَیقه‌گن خانزاده بېگیم بوگون آتهسی‌نینگ الّه-نېچون یاردمگه محتاج بیر احوالده ایکنینی کؤریب، اونگه بېخاسدن رحمی کېلدی.

- حضرتیم، مېن مونگلیق قیزینگیز، سیزگه خدادن شیخ سعدي‌نینگ عمرینی تیله‌یمېن! الاهیم یوزگه کیرینگ!

- ایتگنینگ کېلسین، قیزیم! - دېب عمرشیخ میرزا یېنگیل بیر سؤلیش آلدی. او قیزی‌نینگ زیرکلیگینی، سؤنگگی پیتده بؤی یېتیب، حسنی یېتیلیب، کؤزگه نهایتده یقین بؤلیب قالگنینی گؤیا ایندی سېزدی-ده، قؤشیب قؤیدی:- مېن اخیر سېنینگ تؤیینگنی اؤتکزماقچیمېن!

خانزاده بېگیمنی سمرقند پادشاهی‌نینگ اؤغلی بایسونقور میرزاگه سؤره‌تگن ایدیلر. لېکن عمرشیخ میرزا بونگه راضی بؤلمه‌گن ایدی. منه ایندی اگر جوده دؤپّی تار کېلسه، بلکه او قیزینی پادشاه اکه‌سی‌نینگ اؤغلیگه بېریب، شو یؤل بیلن اوروشنی یره‌شگه ایلنتیرر؟ لېکن بونده‌ی استقبال خانزاده بېگیمگه قارانغی توندېک موهوم و واهمه‌لی تویولردی. اونینگ باشقه آرزولری بار ایدی. شونینگ اوچون آتهسی‌نینگ سؤنگگی نیتیدن چؤچیب، گپنی باشقه یاققه بوردی:

- اگر اینیمیز بابر میرزانی چقیرتیریش امکانسیز بۆلسه، مېن بیلن آییمگه رخصت بېرینگ، بیز اندیجان‌گه باره‌یلیک!

- قیزیم، سېن مېنینگ اېنگ بې‌بها گوهرلریمدنسېن. بو خطرلی اثناده سېنی قناتیم آستیدن چیقرمه‌گه‌یمېن!

- اونداق بۆلسه مېنگه رخصت بېرینگ، حضرتیم! - دېدی قوتلوغ نگار خانیم.

- خانیم، مرغیلان‌دن چاپر کوتماقده‌میز. وضعیت انیقلنسه، رخصت آلورسیز.

عمرشیخ میرزا دسترخوانگه فاتحه اۆقیب، اۆرنیدن توردی-یو، شاشیلینچ تدبیرلر اۆیلب، حرمدن چیقدی.

حرمگه کیریش حقوقیدن محروم قۆرچیلر تونی بیلن تشقریده قۆریقچیلیک قیلگن اېدیلر. اېندی حضرت عالي‌نینگ اعتبارینی تارتمسلیک‌که و خیالینی بۆلمسلیک‌که تیریشیب، سېکین‌گینه اونگه اېرگشدیلر.

---

*چاشنی‌گیر - پادشاه‌نینگ دسترخوانیگه قره‌یدیگن خادمه.

*معجون - زیره‌وار و داریوار گیاهلردن تیارلنگن. کۆپینچه اونگه افیون هم قۆشگنلر.

*بکاوول - پادشاه آشخانه‌سی‌نینگ جوابگر خادمی.

*ایلیک - بو یېرده قۆل معناسیده.

۲

تانگ اېندی آتگن، حلی آفتاب چیقمه‌گن بۆلسه هم کۆپچیلیک بېکلر و ملازملر دېوانِ عام‌ده حاضر اېردیلر. همه‌لری میرزانی تعظیم بیلن قرشی آلدیلر. زرباف تۆن کییگن، بېلیگه طلا کمر باغله‌گن سېرسقال اېشیک آغه بیرینچی وزیر درجه‌سیده‌گی اېنگ کتّه بېک اېدی. میرزا اونگه یوزلنیب، قه‌یېردن چاپر بارلیگینی سۆره‌دی.

- حضرتِ عالي‌لری، ایسفره‌دن.

اېشیک آغه ایکّی بوکیلیب تعظیم قیلر اېکن، یوزی تند کۆریندی.

- قنده‌ی خبر، بېک؟

- حضرتیم، قولینگیزنینگ بیر قاشیق قانیدن اؤتینگ...

دیمک، ایسفره هم یاو قؤلیده! میرزا ایچکی بیر تیتراق بیلن مرغیلان چاپرینی سؤره‌دی.

- حضرتیم، مرغیلان چاپریگه انتظارمیز.

نخات‌که مرغیلان هم تسلیم بؤلگن؟ اونده اندیجان هم خوف آستیده قاله‌دی! یا که چاپرلر یاو قؤلیگه توشگن میکین؟ بلکه بیرارته‌سی خیانت قیلیب، نریگی یاققه اؤتیب کیتگن‌ـدیر؟

- حضرتِ عالي‌لری، ینه چاپر یوباریشگه فرمان بیرورلر می؟

- چاپر یوباریب ینه نیچه کون یؤلیگه قره‌یلیک؟!

ایشیک آغه عذر سؤره‌گندیک، تعظیم قیلیب، آرقه‌گه چیکیندی.

اخسی قلعه‌سی‌نینگ قملده قالیشی میرزاگه ایندی مقرردیک تویولدی. او ایشیک آغه‌گه آلتی آیلیک ذخیره تیارله‌تیشنی بویوردی. قلعه بلند تیپه‌لیکده تورگنی اوچون اونگه سوو چیقمس، سوونی میشکابچیلر تشیب کیلتیریشر ایدی. میرزا اؤتّیز یاشلیک، خوش‌قامت قاسم بیک‌که قلعه ایچیده بیر تاش‌حوض قوردیریش و اونی سوو بیلن تؤلدیرتیریش امرینی بیردی.

میرزانینگ اوضاعی یامانلیگینی سیزیب تورگن بیکلر درحال اونینگ فرمانینی بجریشگه کیریشدیلر. میرزانینگ اؤزی ایسه آتلنیب ارکدن چیقدی. ملازملر و قؤرچیلر هم آتلنیب، عادته‌گیده‌ی، اونگه ایرگشدیلر.

عمرشیخ میرزا قلعه‌نینگ بیر چیتیده، دریانینگ بلند قیرغاغی اوستیده، جر لبیده تورگن کبوترخانه‌گه قره‌ب یؤل آلدی. آتلیق چاپرلر دام‌ـدرکسیز کیتگنلیکلری اوچون میرزا ایندی قناتلیک «چاپر»لرینی ایشگه سالماقچی ایدی.

کبوترلرنینگ دان و سوولریگه قره‌یاتگن کبوتربانلر پادشاه‌نی یقین کیلیب قالگنده کؤردیلر‌ـو شاشه‌ـپیشه تعظیمگه چیقدیلر. میرزا آتینی تؤختتدی. آرقه‌ده‌گی ملازملردن ایکّیته‌سی - رکابدار* بیلن جیلاودار تیز آتدن توشدیلر. بیری میرزا مینگن قاره قشقه آت‌نینگ آلتین جیلاویدن، ایکّینچیسی کوموش اوزنگیسیدن توتدی. میرزا کتّه‌گینه قارین قؤیگن سیمیز آدم ایدی، آتدن احتیاط بیلن سیکین توشدی.

مرغیلان و قۆقان‌گه اوچه‌دیگن مخصوص کبوترلر کېلتیریلدی. نَیچه قیلینگن قیسقه خطلر اولرنینگ قناتلری تگیگه محکملندی. عمرشیخ میرزا کبوترلرنی اۆز قۆلی بیلن اوچیریشنی یخشی کۆرر اېدی. او هوارنگ چیني کبوترنی قۆلیگه آلیب، یاغاچ زینه بیلن کبوترخانه‌نینگ تامیگه چیقدی.

تامدن اطراف جوده یخشی کۆرینر اېدی. اوزاقده‌گی تاغ آرتیدن قویاش جیم‌گینه کۆتریلیب کېلر، پسته شاوولّه‌یاتگن دریانینگ تۆلقینلری نفیس جِلالنیب تورر، غیر-غیر اېسه‌یاتگن اېرته‌لبکی شباده ایپکده‌ی میین تویولر اېدی. عمرشیخ میرزا تام تېپه‌سیده توریب، اۆزی مستحکملتگن و پایتختگه ایلنتیرگن اخسی‌گه کۆز یوگورتیریب چیقدی. قۆرغان‌نینگ قۆل یېتمس بلندلیک‌که قوریلگنیدن و اطرافی چوقور اۆنغیرلر بیلن احاطه قیلینگنیدن علیحده بیر ممنونیت سېزدی. «حلی بو جرلرگه قنچه‌دن-قنچه یاغیلریم قوله‌گه‌ی»، دېگن اۆی کۆنگلینی شاد قیلدی.

بیراق بو بهیبت اۆنغیرلر آیاق آستیده‌گی زمیننی ایچدن هیلویره‌تیب قۆیگنینی، کبوترخانه آرتیده‌گی جرنینگ تگینی سوو اۆییب کېتگنینی، یېر اۆپیریلگودېک بۆلیب تورگنینی میرزا هم، اونینگ اطرافیده‌گی ملازملر هم مطلقا سېزمس اېدیلر. توپراغی تۆکیلیب، قولشگه بهانه تاپالمه‌ی تورگن جرنینگ قعریده خطرلی بیر شرفه بارلیگینی حاضر فقط کبوترلر سېزه‌یاتگن بۆلسه احتمال. چیرایلی تۆرلر و آزاده کتکلر ایچیده اۆتیرگن بو جانوارلر بوگون کېچه‌سی نېگه-دیر جوده بېزاوته‌لنیب، پتیر-پتیر قیلیب چیقیشدی. حاضر هم اولر دان-سووگه قره‌مه‌ی، نوقول تشقریگه اینتیلیشر، کتک چیویقلرینی عصبي چۆقیشر اېدی. کبوتربانلر بونینگ سببینی توشونمه‌ی حیران اېدیلر.

فقط عمرشیخ میرزانینگ قۆلیده‌گی چیني کبوتر کتکده‌گی خطردن قوتولگنده‌ی آسایشته بۆلیب قالگن اېدی. حاضر بوتون عالم عمرشیخ میرزاگه منه شو کبوترده‌ی معصوم و آسوده تویولدی. او تام اۆرته‌سیگه باریب، کبوترنینگ میین قناتینی یوزیگه باسدی. اونی اوچیریشدن آلدین:

- مرغیلان‌گه اوچ، قناتلی چاپریم! - دېب شیویرله‌دی.

تگیدن نوره‌ب تورگن جر شو اثناده بیردن اۆپیریلدی.

کبوترلر قۆنەدیگن اَیری یاغاچ «شق» اپتیب پستگه اوچیب کپتدی. آدملر نیمه بۆلەیاتگنینی توشونیب اولگورمسلریدن کبوترخانەنینگ نریگی دپواری جر بیلن بیرگه اۆنغیرگه قولب، تامنی هم تارتیب کپتدی. تامنینگ اۆرتەسیده تورگن عمرشیخ میرزا چنگ-تۆزان ایچیده قتّیق بیر چەیقلدی-یو، گندیرەکلب ییقیلدی. اونینگ جان اچّیغی بیلن قیچقیرگنی واهمەلی قرسیلّش و گورسیلّشلرگه قۆشیلیب اپشیتیلدی. او ییقیلیب توشەیاتگنده قۆلیدەگی کبوترنی قۆییب یوبارگن اپدی. چیني کبوتر چنگ-تۆزان آرەسیدن یولقینیب چیقیب، آسمانگه قرەب آتیلدی. میرزانینگ اۆزی اپسه تام یاغاچلریگه، سمان سوواقلریگه، جر توپراقلریگه ارەلشیب، اوچ تپرەک بۆیی پستگه قولب کپتدی. میرزانینگ کپتیدن تامگه اپندی چیققن کبوتربان زینەپایەدن اۆزینی پپرگه آتدی.

ملازملر و قۆرچیلر کوتیلمەگن فلاکتدن واهمەگه توشیب آرقەگه قاچدیلر. آتلر هورکیب، نۆختەلرینی اوزگودپک سیلتەنیشر و کیشنەشردی.

حضرتِ عالي‌نی خوف-خطردن اسرەیمیز، دپب یورگن قۆرچیلر اوّل نیمه بۆلگنینی فهملەی آلمەی اپسنکیرەب قالدیلر. کپین اولر جر اۆپپریلگنینی فهملەدیلر، لپکن میرزانینگ آلدیگه تپزده پپتیب باره آلمەدیلر. چونکه باش ایلنەدیگن بلندلیکدن پستگه توشیب بۆلمس، نورەب تورگن جرنینگ لبیگه آدم بارسه ینه اۆپپریلیشی ممکن اپدی. قۆرچیلر و ملازملر قلعەدن آت چاپتیریب چیقیب، میرزا قولب کپتگن جر اپتگیگه پپتیب بارگونلریچه، سۆنگ اوییلیب یاتگن توپراق، کپسک و یاغاچلر آرەسیدن اونی تاپیب، کولب آلگونلریچه اۆن جانیدن بیری هم قالمەگن اپدی.

اونینگ جسدینی ارک‌که کیریتیب یوودیلر. مجقلنیب، تنیب بۆلمس حالتگه کپلگن یوزینی آق شاهی بیلن یاپیب قۆیدیلر.

بوگون اپرتەلب عمرشیخ میرزا سحرلیک پپگن طنابیده قارەکۆز بپگیم قوتلوغ نگار خانیمنی قوچاقلب اوواس تارتیب ییغلر اپدی.

- مپن سبب بۆلدیم، خانیم ایه! حضرتیمنی مپن نپچون اویغاتدیم؟! اویغاتمەسم اۆشه جایگه کپچراق بارر اپدیلر-کو! مپن یوزی قاره سبب بۆلدیم بو اۆلیمگه! مپن!

بوگون سحرلیک پیتیده میرزا خودّی اؤلیشینی بیلگنده‌ی وصیت قیلگنینی اپسلب، قوتلوغ نگار خانیم هم اؤزینی ییغیدن توتالمس اپدی.

- ای، واه، رحمتلیک کونی بیتگنینی قنده‌ی بیلگن اپکن‌ـه؟! شونده‌ی گپلرنی ایتدیلر...

قاره‌کؤز بپگیم خانیم‌نینگ قوچاغیدن چیقیب، کیچکینه مشتی بیلن چکّه‌سیگه اوردی.

- مپن حلی توغیلمه‌گن فرزندیمنی آته‌سیدن جدا قیلدیم، خانیم ایه! - دپب اؤرته‌نیب شیویرله‌دی: - بؤییمده بؤلگنینی شو کپچه بیلیب اپدیلر! «اؤغیل بؤلسین!» - دپب آرزو قیلیب اپدیلر! اپندی بو باله‌گه آته‌سینی قیدن تاپه‌میز؟! قیدن تاپه‌میز؟! مپن حضرتیمنی نپچون اویغاتدیم، خانیم ایه؟ او کیشیگه کپلگن اجل مپنی آلسه بؤلمس میدی؟ اؤشه جردن مپن قوله‌سم بؤلمس میدی؟

- اونداق دپمنگ، جانیم! بیز هم اپندی جر لبیده قالدیک! بوتون اطرافیمیز تهلکه‌لی جر!

قوتلوغ نگار خانیم اپری‌نینگ کوتیلمه‌گن اؤلیمیده قنده‌ی‌ـدیر سِرلی بیر معنا بارلیگینی حاضر تیلیگه کپلگن شو سؤزلردن سپزدی. عمرشیخ میرزادپک جنگاور آدم قانلی اوروشلرده قیلیچ چاپیب یورگنده اؤلمسدن، جردن قولب اؤلگنی تصادف میکین؟ میرزانینگ آته‌ـبابالری برپا اپتیب کپتگن دولت منه شونده‌ی بلند جرلر لبیگه قوریلگن بنالرگه اؤخشه‌مس میکین؟ پرچه‌ـپرچه بؤلیب کپتگن و اؤز ارا اوروشلرده پپمیریله‌یاتگن اولکن دولت قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ تصوریده جرگه قولب توشه‌یاتگن اؤشه بنالرگه اؤخشب کؤریندی‌ـیو، وجودینی سپسکنتیریب یوباردی. اخیر اونینگ یالغیز اؤغلی، سویوکلی فرزندی بابر هم منه شو بنالرنینگ بیریده استقامت قیلمه‌پتی می؟ آته‌سینی آلیب کپتگن اؤپیریلیشلر بابرنینگ باشیگه هم توشمس میکین؟!

- یؤق، یؤق! تنگریم اونی پناهیده اسره‌سین! مپن باره‌ی، بپگیم، اندیجان‌گه چاپر یوباره‌ی! بابر میرزانی بو فلاکتلردن آگاه قیله‌ی!

قوتلوغ نگار خانیم کؤز یاشلرینی ارتیب، اؤز خانه‌سیگه چیقدی و اپنگ ایشانگن امیرلریدن قاسم بپک‌نی چقیرتیردی. اونی تاپیب کپلگونلریچه اندیجان چارباغیده بابر بیلن بیرگه تورگن آته‌سی اپسان دولت بپگیم‌نینگ نامیگه مکتوب یازدی.

فاطمه سلطان بېگیم‌نینگ تاپشیریغی بیلن اندیجان‌گه یشیرینچه جۆنه‌گن احمد تنبل بو آره‌ده سیردریا کۆپریگیدن اۆتیب، بندِ سالار یۆلی بیلن انچه جایگه باریب قالگن اېدی.

کۆزگه تشلنمسلیک اوچون بیرته‌گینه نوکر اېرگشتیریب کېته‌یاتگن احمد تنبل کېچه اندیجان‌دن آلتمیشته نوکر بیلن کېلگن اېدی. بوگون فاطمه سلطان اونگه کَته وعده‌لر بېردی. اگر احمد تنبل اندیجان‌ده‌گی صادق بېکلرنینگ باشینی قاووشتیریب، بابرنی چېتلتسه-یو، تختگه جهانگیر میرزانی اۆتقزسه، مرّه اونیکی. احمد تنبل عمرشیخ میرزا سراییده ایکّینچی درجه‌لی بېکلر قطاریده شونچه ییل کۆنگلی چۆکیب یوردی. اېندی بس! جهانگیر میرزا پادشاه بۆلسه، احمد تنبل اونینگ اېنگ بیرینچی وزیریگه ایلنه‌دی. نارسیده پادشاه‌گه وزیر بۆلیش اېسه پادشاه بۆلیش بیلن برابر!

انه اونده قه‌یاقده‌گی مصوردن خانزاده بېگیم‌نینگ صورتینی سۆره‌ب یورمه‌یدی. او خانزاده بېگیم‌نینگ اۆزینی آله‌دی! منه شو آرزو بیلن اندیجان‌گه آت سوریب باره‌یاتگن احمد تنبل آرقه‌گه اۆغرینچه اۆگیریلیب قره‌ب قۆیدی.

بندِ سالار یۆلیده باشقه هیچ کیم کۆرینمس اېدی. آره‌دن بیر نېچه ساعتلر اۆتیب، احمد تنبل کۆزگه کۆرینمه‌ی کېتگنیدن کېین اخسی‌دن قاسم بېک قوچین تۆرتته نوکری بیلن آت چاپتیریب چیقدی. او هم تېزراق اندیجان‌گه یېتیب باریشگه اینتیلر، بابر میرزانینگ طرفدارلرینی ییغیب، اونی تختگه اۆتقزیش اشتیاقی بیلن یانر اېدی.

اندیجان

گل و قویون

۱

چاپرلر حلی یۆلده. اوروش تۆپالانی اندیجان‌گه یېتیب کېلگنیچه یۆق. شهرنینگ شمالیده‌گی کۆرکم چارباغ بلند دېوار بیلن اۆره‌لگن، دروازه‌لرگه ساقچیلر قۆییلگن. چارباغ ایچیده اۆن ایکّی یاشلیک بابر میرزا چاپندازلیک مشقلری اۆتکزماقده. او چارباغ چېتیده‌گی یلنگلیکدن بۆز آتنی چاپتیریب چیقدی-یو، بیردن جیلاونی قۆییب یوباردی. کمانگه چپ‌دستلیک بیلن اۆق اۆرنتدی و چاپیب باره‌یاتگن آت اوستیدن نشانگه آتدی. یای اۆقی نشان یاغاچیگه «تق» اېتیب اوریلگنی آچیق اېشیتیلدی.

بیر تۆپ آتلیقلر مشقنی چنار سایه‌سیده توریب کوزه‌تماقده اېدیلر. قاره آتلیق مزیدبېک نشانگه بیرینچی بۆلیب یقینلشدی. او بابرنینگ بېک اتکه‌سی* اېدی. بابر آتینی قیتریب کېله‌یاتگنده، مزیدبېک اونگه:

- مۆلجلنی اندک بلندراق آلیبسیز، اما ضربینگیز بېحد یخشی، - دېدی.

مزیدبېک ساپیگه صدف قدلگن یای اۆقینی نشاندن اوه‌یلب سوغوریب آلدی-ده، قنچه‌لیک چوقور باتگنینی برماغی بیلن اۆلچب کۆردی:

- بیله‌گینگیزده کوچ کۆپ، امیرزاده‌م! شېرپنجه‌سیز. پادشاه حضرتلری سیزنی بابر دېب اته‌گنلری بې‌چیز اېمس. بابر عربچه شېر دېمک دیر!

بابر میرزانینگ نوکرلری، یراقبردار، تېنگداش-کۆکلداش* ملازملری هم نشان اطرافیگه ییغیلدیلر. اولر بابرنینگ حلی یاش اۆسپیرین اېکنینی، قۆلیده‌گی کمانی بۆیی-بستیگه ماس قیلیب کیچره‌یتیریب ایشلنگنینی بیلر اېدیلر. شونی اۆیلب، بابر مقتاونی اۆزیگه آلگیسی کېلمه‌دی.

- شېرپنجه دېب آته‌منی ایتسینلر. مېن کۆرگنمېن، ضربلری بوندن اۆن حصه آرتیق. مشت اورسه‌لر، اېنگ زۆر ییگیتنی هم ییقیتورلر.

- کمینه هم اَیتماقچی اېدیم که، امیرزاده‌م‌نینگ شېرپنجه‌لیکلری پادشاه آته‌نگیزگه تارتگن‌لیگینگیزدن نشانه دیر!

مزیدبېک گپنی ماهرلیک بیلن بورگنینی سېزیب بابر کولیب قۆیدی. اونینگ مېین سرغیش توکلی پېشانه‌سیده، یوقاری لبی‌نینگ اوستیده تېر رېزه‌لری یېلتیررِدی.

- کون ایسیدی، امیرزاده‌م. یاز رمضانی تینکه‌نی قوریتور. افطارگچه تالیقیب قالمه‌سینلر. اېندی باریب، سلقینده مطالعه قیلسینلر. کمینه اندیجان قۆرغانینی مدافعه‌گه تیارلش بیلن بند بۆلورمېن.

بابر ملازملری بیلن مشق میدانیدن چیقه‌یاتگنیده کۆنگلیده ینگی بیر ایستک اویغانیب، کۆزلری شۆخ یېلتیره‌دی. او آتینی تۆخته‌تیب، آرقه‌سیگه اۆگیریلدی و جییران قشقه آت مینگن نوکرنی یانیگه چقیردی. نوکر یانده‌شگنده، قۆلینی چۆزیب، آتی‌نینگ اېگرینی سیلکیتیب کۆردی. اېگر محکم اوریلگن اېدی. بابر نوکرگه اېلّیک قدمچه نریگه باریشنی، آتدن توشیب، جیلاویدن سېکین یېتکلب کېته‌وېریشنی بویوردی.

ملازملر آره‌سیده اېنگ اعتبارلیسی بابرنینگ آپه‌سی بیلن بیر آنه‌نی اېمیب اۆسگن اۆن یېتی یاشلیک نۆیان کۆکلداش اېدی. مزیدبېک یۆقلیگیده بابرنی احتیاط قیلیش نۆیانگه تاپشیریلگن اېدی. نۆیان بابرنینگ نیمه قیلماقچی اېکنینی فهملب، بېزاوته‌لندی:

- امیرزاده‌م، حاضرگینه بیر مشقدن چیقدینگیز. باشقه مشکل مشقلرنی اېرته‌گه قالدیرینگ.

- خۆپ، مشکلی اېرته‌گه قالسین، حاضر آسانینی کۆره‌یلیک، - کولیب دېدی بابر.

نوکر ایتیلگن جایگه باریب آتدن توشدی و جییران قشقه‌سینی سېکین یېتکله‌دی. بابر بۆز آتنی چاپتیریب باریب، نوکرگه یېتگنده آیاقلرینی اوزنگیدن بۆشتدی، قمچینی تیشیگه آلدی. بۆز آت جییران قشقه بیلن جیپس کېلگن زهاتی بابر بۆی چۆزیب، نریگی آت‌نینگ اېگریدن ایکّی قۆللب اوشله‌دی-یو، بار کوچی بیلن اېگردن اېگرگه سکره‌دی. بیراق نوکرنینگ آتی سکره‌ش ضربیدن چۆچیب، هورکیب کېتدی. بابرنینگ خیپچه گوده‌سی بیر لحظه هواده معلق بۆلیب قالدی، کېین پستگه توشیب کېتدی. آیاقلری یېرگه «تپ» اېتیب اوریلدی. اما او قۆللرینی اېگردن بۆشتمه‌دی - بۆشتسه یامان ییقیلیشینی سېزیب، جان-جهدی بیلن

یاپیشدی. بیلکلری چیندن هم کوچلی ایکن، شونده‌ی آغیرلیک‌که برداش بېردی. فقط نوکر آتینی تۏخته‌تیب آلگونچه بابرنینگ آیاقلری یېرنی تیرنب سودره‌لیب باردی-یو، بېجیریم ایپک سلّه‌سی باشیدن اوچیب کېتدی.

نۏیان کۏکلداش یاردمگه یېتیب کېلگنده بابر اۏزینی اۏنگلب آیاقده تورر، بیراق رنگی جوده آقریب کېتگن ایدی. نۏیان آتدن سکره‌ب توشدی و بابرگه سلّه‌سینی آلیب بېرماقچی بۏلدی. اما بابر توپراققه توشگن سلّه‌گه قره‌گیسی هم کېلمه‌دی. قمچی همان تیشیده ایدی، اونی قۏلیگه آلدی، نوکر یېتکلب کېلگن بۏز آتگه ایندەمه‌ی میندی. سۏنگ آتیگه قمچی باسیب، چارباغ درختلری آره‌سیدن آت چاپتیریب کېتدی. نۏیان اونینگ کېتیدن واهمه بیلن تیکیلگنیچه قالدی. همه یاق دال-درخت، اریق.

آتلیقلر یوره‌دیگن کتّه یۏل چارباغ‌نینگ نریگی چېتیدن اۏته‌دی. بابر ایسه تۏغریگه کېتگن تار سۏقماقدن، قلین درختلر آره‌سیدن یېلده‌ی اوچیب باریه‌پتی! آت اریقدن سکره‌ب اۏته‌یاتگنده بابرنینگ باشی اریق بۏییده اۏسگن اۏریک‌نینگ کتّه بیر شاخیگه اوریله‌دیگن ایدی. اما او آت‌نینگ بۏینینی قوچاقلب، پستگه شونده‌ی ایگیلدی که، اۏریک نوده‌لری آرقه‌سینی ایشقه‌لب اۏتدی. پیشگن اۏریکلردن بیر قنچه‌سی اوزیلیب، اریقده‌گی سووگه «چۏلپ-چۏلپ» ایتیب توشدی.

- سېن نېگه آتنی محکم توتمه‌دینگ، اَوباش! - دېب نۏیان نوکرنی سۏکدی. - همه‌میز امیرزاده‌نینگ قهریگه قالدیک! بیزدن خفه بۏلیب کېتدیلر!

بابر باغ تۏریده‌گی محتشم کۏشک آلدیگه باریب، آتینی تۏختتدی. خدمتکارلریدن بیری شاشیلیب کېلیب آت‌نینگ جیلاویدن آلر ایکن، بابرنینگ یالغیز و باش یلنگ قیتگنیدن تعجبگه توشدی. کۏشکده بابرنینگ بوویسی ایسان دولت بېگیم اونی کوتیب اۏتیرگن بۏلسه کېره‌ک. اگر حاضر او بابرنینگ قَی احوالده قیتگنینی کۏرسه-یو، نیمه‌لر بۏلگنینی بیلسه، ملازملر هم، نوکرلر هم جزا آلیشی انیق. چونکه پادشاه حضرتلری بابرنی کۏز قاره‌چیغیده‌ی اسره‌شنی ایسان دولت بېگیمگه تاپشیریب، چارباغ و قصرنی همه خدمتکارلری بیلن اونینگ اختیاریگه بېریب قۏیگن.

ملازم و نوکرلر قۆرقه‌ـپیسه کۆشک‌که یقینلشه‌یاتگنلریده مرمر حوضدن بېریده‌گی بهی شاخیگه قنتریب قۆییلگن بۆز آتگه کۆزلری توشدی. بابر حوض بۆییده‌گی طلاکاری شییپانگه کیرگنینی سېزیشیب، شو یېرده سېکین آتدن توشدیلر. نۆیان کۆکلداش بابرنینگ سلّه‌سینی چنگدن تازه‌لب، قۆلیده اوه‌یلب آلیب کېلماقده ایدی. شو پیت شییپان ایچیدن باشیگه بۆرک کییگن بابر چیقدی. آتی هورککن نوکر اۆزینی بابرنینگ آیاغی تگیگه تشلب، عذر سۆره‌شگه چاغلندی.

نۆیان کۆکلداش سلّه‌نی نادر ساوغه‌گه اۆخشه‌تیب اوه‌یلب کۆتریب کېله‌یاتگنی بابرگه بیردن جوده کولگیلی تویولدی. اوندن قهرلی دشنام کوتیب باش اېگیب تورگنلر تۆستدن کولگی تاووشینی اېشیتیب، حیرت بیلن باش کۆتردیلر. بابر باله‌لرچه ذوق بیلن گوده‌سینی آرقه‌گه تشلب، خندان اوریب کولر ایدی. نۆیان کۆکلداش هم قۆلیده‌گی سلّه‌گه اېندی باشقه‌چه کۆز بیلن قره‌دی و کولیب یوباردی. باشقه‌لر هم یېلکه‌لریدن تاغ قولب توشگنده‌ی یه‌یره‌ب کولر و جیلمه‌یر ایدی. بابر کولگیدن تۆختب، آتی هورککن نوکرگه یوزلندی:

- سیزده عیب یۆق ایدی...

نوکر اوندن کتّه بیر انعام آلگنده‌ی یوره‌کدن منّتدار بۆلیب تعظیم قیلدی. بابر نۆیان‌گه تعیینله‌دی:

- کتّه آنه‌م بیلمه‌سینلر.

- مدعامیز اۆزی شو، امیرزاده‌م، - کولدی نۆیان و باشقه ملازملرگه سِرداشلرچه کۆز قیسیب قۆیدی.

شونده‌ی پیتده کۆکلداش و تېنگداشلر اۆزلرینی تخت وارثیگه خدمت قیلیب یورگن یاش ملازملر دېب ایمس، اونینگ سِرلریگه شریک بۆلگن یقین دۆستلر دېب بیلیشر و بوندن کۆنگیللری اۆسیب، بابرگه مِهرلری آشر ایدی.

کۆشکدن چیقیب کېلگن سودر بابر قرشیسیده قۆل قاووشتیریب، ایچکریده مدرس اونی کوتیب اۆتیرگنینی ایتدی. بابر بوگون شریعت علمیدن درس آلیشی کېره‌کلیگینی اېسله‌دی و تېنگداشلریدن ایستر ـ ایسته‌مس اجره‌لیب، کۆشک‌که یۆنلدی.

اپشیکلری نفیس اؤیمه‌کارلیکلر بیلن بیزنگن، ایچیده‌گی آلتین-کوموش بویوملر کؤزنی قمشتیره‌دیگن کؤشکده حاضر بابرنی فقط بیرته خانه اؤزیگه تارتر اپدی. مدرس‌نینگ کوتیب اؤتیرگنیگه قره‌مه‌ی، بابر یخشی کؤرگن کتابلری قؤییلگن شو خانه‌گه بوریلدی.

بخمل و چرم مقوالر ایچیدن صحیفه‌لرگه بیتیلگن سطرلرده اولوغ شاعرلرنینگ آتش نفسلری سیزیلیب تورگنده‌ی بؤله‌دی. بابر فردوسي‌دن، سعدي‌دن مینگلب بَیتلرنی یاد بیله‌دی. حاضر او کتابلری آره‌سیدن «خمسه»نی آلر اپکن، اوزاق هرات‌ده یشه‌یاتگن علیشیر نوایی‌نی خیال کؤزی بیلن کؤریب تورگنده‌ی بؤلدی. هرات‌ده تعلیم آلیب کیلگن اندیجانلیک معمار ملا فضل‌الدین منه شو کؤشک و مرمر حوضلی طلاکاری شیپیاننی قورگن پیتلریده یاش بابرگه نوایی حقیده جوده کؤپ عجایب حکایه‌لر ایتیب بیرگن اپدی. معمار هرات‌دن علیشیر نوایی‌نینگ بهزاد چیزگن رسمیدن یخشی بیر نسخه کؤچیرتیریب کیلگن اپدی. بابر هم نوایی‌گه اخلاصمند اپکنینی سیزگن معمار اونگه منه شو رسمنی انعام قیلگن اپدی. بابر «فرهاد و شیرین» داستانی قتیدن شو رسمنی آلدی-یو، شریعت علمیگه عاید دفتری‌نینگ ایچیگه سالدی. سؤنگ مدرس اؤتیرگن خانه‌گه چیقدی.

آیّاق سقالی کؤکره‌گینی قاپلب یاتگن، کتّه آق سلّه اؤره‌گن قاشلری آسیق کیکسه مدرس درسخانه تؤریده، بنارس کؤرپچه اوستیده اؤلتیریب، قرآن‌دن قرائت بیلن سوره‌لر اؤقیگچ، فارس تیلیده فقه* علمی‌نینگ قانونلرینی توشونتیریشگه کیریشدی. بابر عرب، فارس تیللرینی یخشی اؤرگنگن، قرآن سوره‌لری‌نینگ کؤپینی یاد بیلر، معناسینی هم توشونر اپدی، فقه علمی‌نینگ بعضی نقطه‌لریگه قیزیقر هم اپدی-یو، اما حاضر شو دقیقه‌لرده اونینگ کؤز آلدیدن سهراب و فرهادلرنینگ قهرمانانه ایشلری سوران سالیب اؤتماقده اپدی. چارباغده‌گی مشقلر پیتیده تنه‌سیگه سیغمه‌ی اوجلنیب کیتگن شؤخ، بی‌باش بیر کوچ حلی هم قلبینی جنبشگه کیلتیریب توریبدی.

اونگه یاد بؤلیب قالگن سیویملی بَیتلر گاه تورکي، گاه فارسي آهنگلرده مدرس قرائتینی یاریب اؤتیب، خیالیده جرنگلب اپشیتیله باشله‌دی:

«قاشی یاسین مو دیین، کؤزی قراسین مو دیین؟»

«ز مردان جهان مردی بیاموز!*»

یاد بؤلیب قالگن بو سطرلر خیالیدن اؤتەیاتگنده، بابر دفتری آرەسیگه سالینگن صورتنی مدرسگه کؤرستمسلیک‌که اورینیب سپکین آلدی. کؤزلریدن الهام و مِهر یاغیلەیاتگن نوایی اوزون قاره چکمان کییگن، اینگیچگه عصاگه سوینگن. اونینگ بوتون قیافەسی یخشیلیک ایستب کپلگن هر بیر کیشیگه کتّه یخشیلیکلر قیله آلیشیدن دلالت بپرەدی. بابر صورتگه قرەب توریب اؤزیچه سؤرەدی: «اولوغ امیر، نصیب قیلسه، حضورینگیزگه بارسم، یؤلیمده اخرەمنو اژدها اوچرەسه، فرهادینگیزدەی همەسینی یپنگیب اؤتسم. اؤشنده سیز مپنگه... شعریت طلسمینی آچغووچی کلیت بپرورمیسیز؟«

مدرس قرائت بیلن اوقتیرەیاتگن درسلری بپهوده کپتەیاتگنینی بیردن سپزیب قالدی، سپکین اؤرنیدن توردی-ده، بابرنینگ یانیگه کپلدی. بابر صورتنی یشیریشگه اولگورالمەدی.

- آدم صورتی؟ - شدّت بیلن سؤرەدی مدرس. - سیز قرآنی شریفدن سبق اپشیتیش اؤرنیگه، شریعت قطعیاً منع اپتگن صورت‌کشلیک بیلن مشغولمیسیز.

- مدرس جنابلری، بو صورتنی مپن چیزگن اپمس‌مپن. بونی مپنگه هرات‌دین کپلتیرمیشلر. بو اولوغ ذات - امیر علیشپر.

مدرس نوایی‌نی شاعر دپب اپشیتگن، اثرلرینی حلی اؤقیمه‌گن اپدی.

- آدم صورتینی ترقتماق - شیطان لعین‌نینگ ایشی! قنی بو صورتنی مپنگه بپرینگ، میرزام! بپرینگ!

مدرس‌نینگ قهرلی وجاحتی صورتنی ییرتیب تشلشدن هم تایمس‌لیگینی کؤرستر اپدی. شونینگ اوچون بابر صورتنی بپرمەی توریب آلدی. مدرس‌نینگ غضبی کپلدی-یو، اما تخت وارثیگه قتّیق گپیریشدن قؤرقدی. بابردن خفه بؤلیب، اپسان دولت بپگیمگه شکایت قیلگنی کپتدی.

اپلّیک بپش یاشلرده‌گی صلابتلی کمپیر سیدیرغه آق اطلس کؤیلگینی شیتیرلتیب درسخانه‌گه کیریب کپله‌یاتگنده بابر درحال اؤرنیدن توریب، بوویسیگه سلام بپردی. اپسان دولت بپگیم صورتنی قؤلیگه آلدی و نوایی تصویریگه بپ‌اختیار قیزیقیب:

- یوزلریده فرشته‌لری بار ذات اپکنلر، - دپب قۏیدی. سۏنگ حریر دکنه‌سی‌نینگ بیر چپتی بیلن یوزینی مدرسدن تۏسیب، اونگه یریم اۏگیریلگن حالده دپدی: - مدرس جنابلری، بو صورت هرات‌ده شریعت پپشوالری‌نینگ رخصتلری بیلن چیزیلگن‌ـکو.

- مپنی معذور توتینگ، حضرت خانیم، - دپدی اپشیک آلدیده قباق سالیب یپرگه قره‌ب تورگن مدرس، - اما هرات‌ده شریعت قانونلری بوزیلمیشدیر. شیعه‌لر تأثیریده چیزیلگن بو صورت بیزنینگ پاک سنّی مذهبیمیزگه مطلقا تۏغری کپلمه‌یدی. مپن تخت وارثسینی آگاه قیلماقچیمن که، بیزگه محمد علیه‌السلام وصیت قیلگن چین مسلمانلیک الحال خراسان‌ده اپمس، ماوراالنهرده دیر!

اپسان دولت بپگیم مدرس بیلن مذهبلر تۏغریسیده بحثلشیب اۏتیریشنی ایسته‌مه‌دی. بابرگه یوزلنیب:

- مدرس جنابلری بیر جهتدن حقلر، - دپدی، - فقه درسیده صورت تماشاسی اۏرینسیز، عزیزیم. تنگری عنایت قیلسه، سیز حکمدار بۏلیب یورت سۏره‌گه‌یسیز. شونینگ اوچون فقه قانونلرینی باشیدن‌ـآخریگچه بیلیب آلینگ. صورتنی مپن آلیب کپته‌ی.

بابر صورتنی بوویسیدن بیر نفسگه سۏره‌ب آلدی‌ـیو، اوه‌یلب کتاب آره‌سیگه سالیب بپردی.

- احتیاط قیلینگیز، سیزگه آرزوییمنی تاپشیردیم، - دپدی.

اپسان دولت بپگیم نپوره‌سی‌نینگ سۏزلرینی یاقتیریب دپدی:

- بلکه علیشپربپک‌نی اندیجان‌گه تکلیف قیلورسیز.

- کپلور میکنلر؟ - کۏزلری یانیب سۏره‌دی بابر.

- سمرقندگه کپلگنلر‌ـکو، فرغانه وادیسی‌نینگ تعریفی عالمگه مشهور. علاج تاپسه‌لر، البته کپلورلر. علیشپربپک نهایتده پاک، اولیاطبیعت آدم، دپب اپشیتگنمیز. اۏزلری کپلسه‌لر، مدرس جنابلریگه هم منظور بۏلیشلری شبهه‌سیز!

مدرس‌نینگ اپندی سل چهره‌سی آچیلدی. قدینی تیکلب:

- شاید شونده‌ی بۏلسه! - دپب قۏیدی.

اپسان دولت بېگیم اولرنی اوسته‌لیک بیلن یره‌شتیرگنیدن ممنون بۇلیب درسخانه‌دن چیقدی.

---

*بېک اتکه - حلی بلاغتگه یېتمه‌گن میرزالرگه حامیلیک قیلیش اوچون پادشاه تامانیدن تعیین اېتیله‌دیگن مسوول بېک.

*کۇکلداش - بیر آنه‌نی اېمگن باله‌لر.

۲

کون قیامیگه کېلیب، پېشین نمازی اۇقیلگندن کېین کۇشک‌نینگ ایچ‌ـتشی جیمجیت بۇلیب قالدی. رۇزه‌نینگ عذابی اېندی بیلینه باشله‌گن، یاز کونیده چنقب حالسیزلنگن آدملر کوننی قنده‌ی کېچ قیلیشنی بیلمه‌ی بې‌طاقت بۇلیشر اېدی. کاشانه اېگه‌لری سلقین خانه‌لرده جیم‌گینه یاتیب، اویقو بیلن جان سقلشنی عادت قیلگنلر.

بابر هم بوگونگی سبقلرینی توگتیب، اۇز خانه‌سیده یانباشلب یاتیبدی. بیراق بایه‌گی شیرین آرزولر همان خیالینی تۇلقینلنتیریب، کۇزیگه اویقو قۇندیرمه‌یدی. او کاغذ‌ـقلم آلیب، شعر یازماقچی بۇلدی. لېکن حاضر اونینگ خیالیگه یاد بۇلیب قالگن مشهور بَیتلردن باشقه شعر کېلمس اېدی. شونده او ایکّینچی بیر دفترنی آلدی‌ـیو، فرغانه وادیسی حقیده بیلگنلرینی عادي نثر طریقه‌سیده یازه باشله‌دی: «گردا‌ـگردی تاغلر، آوی قوشی کۇپ. آق کییکنی اخسی چۇلیده کۇرگنبیز. مرغیلان یاووغیده هم بار». بابر فرغانه وادیسیده نیمه‌ایکه گۇزللیک کۇرگن بۇلسه، همه‌سینی یازگیسی کېلر اېدی. کېین هرات‌گه امیر علیشېرنینگ حضوریگه بارگنده بو یازوولری جوده کېره‌ک بۇله‌دیگنگه اۇخشردی.

او یازووگه بېریلیب کېتیب، کۇشک آلدیگچه چاپیب کېلگن آت‌نینگ دوپورینی اېشیتمه‌دی. بیردن جیمجیت کۇشک‌نینگ الّه‌ـقیسی خانه‌سیده عیال کیشی‌نینگ اۇرته‌نیب ییغله‌گنی اېشیتیلدی.

بابر چۆچیب باشینی کۆتردی. ییغی تاووشی اپسان دولت بېگیم‌نینگ خانه‌لری تاماندن کېلماقده اپدی. بابر اۆرنیدن سکره‌ب توردی، تکرار اپشیتیلگن الملی ییغیدن اپتی جونجیکیب، بوویسی‌نینگ خانه‌سیگه قره‌ب یوگوردی.

اپشیک لنگ آچیق. اپسان دولت بېگیم‌نینگ رۆمالی باشیدن توشیب کېتگن. او قیزی قوتلوغ نگار خانیم یوبارگن خطنی آچیب اۆقیماقچی بۆله‌دی، اما یاشلی کۆزلری هیچ نرسه‌نی کۆرمه‌یدی.

اخسی‌دن اۆلیم خبرینی آلیب کېلگن قاسم بېک دېوارگه یېلکه‌سی بیلن مجالسیز سویه‌نیب، آیاقلریده زۆرغه توریبدی. او سکسان چقیریملیک یۆلنی آتده دم آلمه‌ی باسیب اۆتگن و کیپریکلریگچه چنگگه باتگن اپدی.

حاضرگینه گلده‌ی نفیس تویغولر ایچیده یورگن بابرگه اۆلیم خبری شو گل آره‌سیدن چیققن ایلان بۆلیب تویولدی. او قاسم بېک‌دن سېسکنگنده‌ی رنگی اۆچیب، بیردن آرقه‌گه تیسریلدی. قاسم بېک اپسه اونگه اینتیلدی. بابر قرشیسیده تیز چۆکیب، بۆغیق و التماسکارانه آواز بیلن گپیره باشله‌دی:

- میرزام!.. تنگری سیزگه قوّت بېرسین! اپندی بیزنینگ پشت و پناهیمیز اۆزینگیزسیز! ایکّی طرفیمیزنی یاغي باسگن. والده‌نگیز تعیینلب یوباردیلر. درحال اندیجان قۆرغانیگه باریب، بېکلرنی تۆپله‌ماق کېره‌ک!

اپسان دولت بېگیم قیغوگه بېریلیب، ییغلب اۆتیره‌دیگن پیت اپمس‌لیگینی اپندی سېزدی. قاسم بېک‌نی آیاقده تورغیزدی‌ـده:

- صداقتینگیزدن منّتدارمیز، - دېدی. - سیز بابر میرزا بیلن بیرگه آتلنینگ! بیز هم اپندی چارباغدن قۆرغانگه کۆچه‌میز.

مدهش خبر بابرنی جیمجیت قیلیب قۆیدی. او کرخت بیر احوالده کییندی، آتیگه مینده‌ی. شو پیت اونینگ کۆزیگه یشنب تورگن درختلر، سووی تۆله مرمر حوض الّه‌ـنېچون مونغه‌یېب تورگنده‌ی کۆرینده‌ی. بولرنینگ همه‌سینی آته‌سی بنا قیلگن اپدی. اپندی او آدم بو جایلرگه هیچ قچان کېلمه‌یدی. انه او نشواتیلرنینگ کۆچتینی عمرشیخ میرزانینگ اۆزی

اؤتقزديرگن ايدى. حاضر شولر مېوه سالگن، هدېمه‌ى پيشه‌دى. اما اولرنى ايكتيرگن آدم ايندى هيچ وقت بو مېوه‌لردن تتيب كؤرالمه‌يدى.

چارباغدن چيقيب، تاش يؤلدن باره‌ياتگنلريده بابر ينه آته‌سينى ايسله‌دى. بو يؤلگه آته‌سى تؤشتگن تاشلر هم توريبدى. اوزاقده كؤرينگن بلند قؤرغاننى هم آته‌سى قوردېرگن ايدى. همه‌سى بوتون، همه‌سى بار. فقط اونينگ اؤزى يؤق. بابر ايندى آته‌سينى عمرباد كؤرالمس‌ليگينى بوتون وجودى بيلن حس قيلدى‌ـيو، اچّيق جدااليک تويغوسى بيردن اونينگ بارليغينى تؤلديريب، كؤزلريدن ياقه‌سيگه ياش بؤليب تامدى.

آلدينده سوو تؤلديريلگن چاه و اؤن بير پخسه‌ليک بلند دېوار بيلن اؤرلگن انديجان قؤرغانى كؤرينددى. اولر ميرزا دروازه‌سيگه يقينلشگنلريده ايچكريدن بېش‌ـآلتى كيشى آت چاپتيريب چيقدى. آلدينده سمن آت مينيب كېله‌ياتگن قيسيق كؤزلى مؤغول‌تخليت بېک - بابرنينگ آنه‌سيگه قريندااشچيليگى بؤلگن شېريم تاغايى ايدى. او بابرنينگ يوزيده آغير مصيبت علامتينى كؤردى‌ـيو، آتدن سكره‌ب توشدى، كؤزيگه ياش كېلمه‌سه هم هؤنگره‌ب:

- مېن ايشانمه‌گن ايديم، اميرزاده‌م! - دېدى. - پشت و پناهيميزدن اَيريلگنيميز راست مى؟ آه، بېوفا دنيا!

- كيمدن ايشيتدينگيز؟ - سؤره‌دى قاسم بېک. - بو خبر حاضرچه سِر توتيلماغى كېره‌ک ايدى!

شېريم بېک ياقه‌سينى اوشلب:

- تنگرى‌نينگ قدرتينى قره‌نگ كه، - دېدى، - بير علاقه‌چى كبوتريم آسمانده اوچيب يوريب بيردن يؤق بؤليب قالدى. «كيم اونى توشيريب آلدى؟» - دېب تام اوستيگه چيقديم. انچه‌دن كېين كبوتر آلديمگه كېليب قؤندى. قناتى‌نينگ تگيده بير كاغذ كؤرينددى. آليب قره‌سم - منه شو قيغولى خبر! كيم يازگن؟ آسمانده فرشته‌لر يازيب يوباردى مى، بيلمه‌ديم!

شېريم بېک بابرنينگ ايگريگه بير قؤلينى قؤييب، يوزينى اونگه يقينلشتيردى‌ـده، پست تاووش بيلن.

- ميرزام، قؤرغانگه كيرمنگيز، خطرلى، - دېدى.

بو سؤزلرنی قاسم بېک هم اېشیتدی. عمرشیخ میرزا تیریکلیگیده درستراق لوازم آلالمه‌ی کؤنگلی چؤکیب یورگن شېریم بېک اېندی بابر میرزاگه باشقه‌لردن آلدینراق مهر و عاقبت کؤرستیب، اونینگ ایشانچینی قازانماقچی و کتّه‌راق مرتبه‌گه اېریشماقچی اېدی. قاسم بېک بونی سېزیب بابرگه آسایشته گېپیردی:

- امیرزاده‌م، آرتیقچه تهلکه‌گه اؤرین یؤق. تېزراق قؤرغانگه کیریب، صادق بېکلرنی تؤپله‌یلیک.

شېریم بېک آت اوستیده‌گی قاسم بېک بیلن یېرده توریب سؤزله‌شیشنی اؤزیگه اېپ کؤرمه‌دی. شاشیب آتیگه میندی-ده، شدّت بیلن دېدی:

- سیز حلی احوالنی بیلمه‌یسیز، جناب قاسم بېک! صادق بېکلرینگیز خجندنی یاغیگه تاپشیردی! ایسفره‌نی تاپشیردی! مرغیلان‌نی تاپشیردی!

- مرغیلان‌نی؟! - سېسکنیب سؤره‌دی بابر. - قچان؟

- حاضر خبر کېلدی! یاغی مؤر و ملخده‌ی یاپیریلیب قووه‌گه یقینلشدی! اېندی نوبت اندیجان‌گه. صادق بېکلر اندیجان‌گه قؤشیب میرزامنی هم یاغیگه بېرسینلر می؟ یؤق! مېن تیریک بؤلسم، بونگه یؤل قؤیمه‌یمېن!

آغیر مصیبت اوستیگه قؤشیلگن بو شوم خبرلر بابرنی جوده اېسنکیره‌تیب قؤیدی. اؤزی کونی بیلن رؤزه توتیب، درمانی کېتیب بارر، نهایتده قتّیق چنقه‌گنلیگیدن تیلی تنگله‌ییگه یاپیشیب قالگندېک تویولر اېدی. اونینگ تشنه کؤزلری قؤرغان دېواری تگیده‌گی خندقه تؤلدیریلگن قاره‌متیر سووگه توشدی. توریب قالگن شو قاره سوو هم اونگه الّه-نېچون جاذبه‌لی کؤرینه‌دی. او قوروقلشگن لبلرینی نمسیز تیلی بیلن یلب قؤیدی.

شېریم بېک ددیل باریب، بابر مینگن بؤز آت‌نینگ آلتین بېزه‌کلی یوگنیدن آلدی:

- مېن صادق تاغاییینگیزمېن، میرزام، اجازه بېرینگ، سیزنی بو خطرلردن اوزاققه آلیب کېته‌ی!

بابر شېریم بېک ایته‌یاتگن خطرلرنی حاضر اونچه اؤیله‌مس و انیق حس قیلمس اېدی. اما اونینگ قیغودن اېزیلگن کؤنگلی هم، تشنه‌لیکدن قیینه‌له‌یاتگن تنی هم کؤز آلدیده‌گی بېکیک و دیم قؤرغاندن کؤره، اوزاقده‌گی درختزارلرنی، کېنگ، آچیق جایلرنی افضل

کؤررردی. شونینگ اوچون شہریم بہک اونینگ آتینی آرقه‌گه بوره‌یاتگنده بابر قرشیلیک قیلمه‌دی. قاسم بہک سراسیمه بؤلیب:

- میرزام، والده‌نگیرنینگ تعیینله‌گنلری باشقه اہدی! - دہدی.

- والده‌لری بو یہرده‌گی احوالنی بیلمه‌گنلر! - دہب بابرنینگ اؤرنیگه شہریم بہک جواب قیلدی. اما قاسم بہک اونینگ گپیگه قولاق سالمه‌ی بابرگه یانده‌شدی:

- خانیم حضرتلری بوگون دفن مراسمینی اؤتکزیب اہرته‌گه اندیجان‌گه کہلورلر. اولوغ آنه‌نگیز هم چارباغدن قؤرغانگه کؤچماقچی اہدیلر. اولر سیزنی قه‌یہردن تاپورلر؟

بابر اہندی سل خیالینی ییغیب، شہریم بہک‌دن سؤره‌دی:

- قه‌یاقده بارماقچیمیز؟

شہریم بہک قاسم بہک‌که اہشیتتیرمسلیک‌که تیریشیب، بابرنینگ قولاغیگه شیویرله‌دی:

- آله‌تاغ تامانلرگه. اؤش‌گه. بلکه اؤزگن‌گه. بابر بونی قاسم بہک‌دن سِر توتیشنی ایسته‌مه‌ی، سہکین اونگه ایتدی:

- اؤش یؤلیده بؤلورمیز. آنه‌مگه خبر بہرینگ.

- مہن اوّل قؤرغانده‌گی بہکلر بیلن سؤزلشه‌ی، امیرزاده‌م! اولرنینگ کیفیتینی بیله‌ی!

- اوندن کؤره، خواجه عبدالله‌گه اوچره‌نگ.

- بو امرینگیزنی درحال بجا کہلتیرورمہن!

قاسم بہک آتینی قؤرغان دروازه‌سی تامانگه بوردی. بابر اہسه یانیده‌گی اہلّیک‌که یقین آتلیق بیلن قؤرغاندن اوزاقلشیب کہته باشله‌دی.

۳

قؤرغان ایچیدن دروازه‌خانه‌نینگ تامیگه چیقیب آلگن یہسقی بیر نوکر دہوار کنگره‌سی آره‌سیدن اولرنی کوزه‌تیب تورگن اہدی. قاسم بہک میرزا دروازه‌سیدن شتاب بیلن کیره‌یاتگنده بو نوکر هم تامدن سہکین توشدی‌ـیو، دہوار آلدیگه باغلب قؤییلگن آتنی مینیب، خؤجییینی احمد تنبل کوتیب تورگن جایگه قره‌ب کہتدی.

مېوه‌لری غرق پیشگن کتّه باغ‌نینگ تۏریده مرمر گنبذلیک حمّام بار اېدی. باغ اېگه‌سی یاقوب بېک یازنینگ ایسّیق کونلریده شو حمّام‌نینگ مهمانخانه‌گه اۏخشه‌تیب بېزه‌تیلگن سلقین بیر خانه‌سیده دم آلر اېدی. اصل قالینلر تۏشلگن بو خانه‌نینگ تۏریده حاضر احمد تنبل اۏتیریبدی. او کوموش بیلن بېزه‌تیلگن قیمیز کدیدن جییده گللی پیاله‌گه قیمیز قوییب، سیپقاردی. سۏنگ سرغیش مۏیلاوینی کفی بیلن ارتر اېکن:

- تنگریم مېنی کېچیرسین، بوگون رۏزه‌نی بوزدیم، - دېدی. - یۏلده تشنه‌لیکدن تیلیم تنگله‌ییمگه یاپیشیب قالدی. هوشیمدن کېتیب آتدن ییقیله‌دیگن حالتگه کېلدیم.

- بوگون سیزگه روا، - دېدی یاقوب بېک. - ضرور است - معذور است. مشکل ایشگه بېل باغلبسیز. اگر کشایشِ کارینگیزنی بېریب، تخت جهانگیر میرزاغه اۏتسه، سیز اونینگ اېنگ ایشانگن رهنماسی بۏلورسیز.

احمد تنبل بو نورلی استقبالنی کۏز آلدیگه کېلتیریب، بیر اېنتیکدی. آلدینگی تیشلریدن ایکّیته‌سی توشیب کېتگن سېمیز یاقوب بېک اونگه سیناوچن نظر بیلن قره‌ب توررردی.

یاقوب بېک‌نینگ نگاهیده «مېنینگ بو خطرلی ایشگه نېچون باش قۏشه‌یاتگنیمنی اونوتمس میکنسېن؟» دېگن معنا بار اېدی. احمد تنبل سېرگکلندی:

- بېک جنابلری، سیز بیلن بیز اصلی مۏغول* اوروغیدنمیز. برلاسلرنینگ فرغانه ولایتیده شونچه وقت حکم سورگنلری یېتر. اېندی نوبت بیزنیکی. مېن سیزنی مۏغول بېکلری‌نینگ اېنگ اولوغی دېب بیلورمېن. تنگری آمد بېریب، اگر مېن تخت وارثیگه رهنما بۏلسم، اۏشنده هم مېنگه سیز رهنمالیک قیلغه‌یسیز!

- ان‌شاءالله! - دېب یاقوب بېک ممنون یوز بیلن کلته سقالینی سیلب قۏیدی. - قنی، احمدبېک، چنقاق باسیلگندن سۏنگ آچلیک بیلینه‌دیر. یخنه گۏشتدین تاتینینگ.

احمد تنبل چینّی لگنده‌گی گۏشتگه اېندی قۏل اوزه‌تگنده اېشیک سېکین آچیلدی. احمد تنبل لگننی بیر چېتگه سوریب، اېشیک‌که قده‌لیب قره‌دی. بایه‌گی یېسقی نوکر خۏجییننی‌نینگ تینچینی بوزگنی اوچون عذر سۏره‌گنده‌ی بۏساغه‌دن نریده توریب، تعظیم قیلدی:

- بېک جنابلری، سېوینچی بېرینگ! - دېدی. - بابر میرزا قۏرغانگه کیرمه‌ی قیتیب کېتدیلر.

- عینِ مدعا!

احمد تنبل اوچون بو چیندن هم قووانچلی خبر ایدی. چرم همیانیدن بیرته آلتین تنگه آلیب، بۏساغه آلدیگه تشله‌دی. یپسقی نوکر تنگه‌نی شاشه‌ـپیشه آلیب، ایکّی بوکیلیب رحمت ایتدی. سۏنگ احمد تنبل‌نینگ اشاره‌سی بیلن ایشیکنی سېکین یاپیب، آرقه‌گه چېکیندی.

اخسی‌دن اندیجان‌گه کېلیب تۏغری یاقوب بېکنیکیگه توشگن احمد تنبل پادشاه‌نینگ اۏلیمی حقیده‌گی خبرنی ایتنگ اوّل شېریم تاغاییگه یېتکزدیرگن ایدی. اونینگ هاولیقمه فعلینی قۏزغتیب، اۏزی پنه‌ده قالیش اوچون امضاسیز خطنی کبوتر یاردمیده آسماندن توشیرتیرگن ایدی.

- مصلحتینگیز بیلن توزیلگن رېجه شرافتلی چیقدی! - دېدی احمد تنبل اوی ایگه‌سیگه ممنون کۏز تشلب.

- هه، شېریم بېک ایندی جیینینی خوف‌ـخطردن یخشیلب «خلاص قیلور». اونینگ ایتنگ نفوذلی بېکیگه ایله‌نیش اوچون آله‌تاغدن هم آشور.

- ایندی بیز بابرنینگ خطردن قۏرقیب قاچگنینی خلایق‌نینگ قولاغیگه یېتکزماغیمیز کېره‌ک. بابر شونده‌ی پیتده آنه یورتی اندیجان‌نی تشلب کېتگنینی خلق بیلسین، اوندن اخلاصی قیتسین. انه اوندن سۏنگ جهانگیر میرزانینگ تختگه اۏتیریشیگه هیچ بیر مانعلیک قالمس.

یاقوب بېک سقالینی توتمیگه آلیب، بیر لحظه اۏیلنیب توردی‌ـیو:

- آوازه ترقتیش‌نینگ ایتنگ افضل جایی بازار، - دېدی. - مېنینگ سوداگر مجازلریم بار.

- اما آوازه بیزدن چیققنینی هیچ کیم بیلمس‌لیگی ضرور!

- خاطرجمع بۏلسینلر، جناب احمدبېک. سِر سقلشگه قادرمیز...

---

*بو یېرده گپ اۏزبېکلشگن مۏغوللر حقیده باره‌دی.

* * *

اندیجان اهالیسی دشمن قۇشینلری یقینلشیب کېلەیاتگنینی اېشیتیب، شو کونلرده جوده خوفسیرەب یورر اېدی. شونینگ اوستیگه: «پادشاه جردن ییقیلیب اۇلگنمیش، شهرنی بوگون یاغي باسر اېمیش، بابر میرزا قۇرقیب قاچگنمیش»، دېگن آوازه ترقلدی. اندیجان رستەلریدەگی و تیمنینگ تگیدەگی دکانلر سودا اېنگ قیزیب تورگن پیتده بیرین-کېتین یاپیله باشلەدی. حلیگی آوازەنینگ قەیېردن چیققنینی هیچ کیم انیق بیلمس اېدی-یو، لېکن خلایق اونگه بیر-بیریدن واهمەلی تفصیلاتلر قۇشر اېدی. نهایت، «اخسی‌نی هم یاغي باسگنمیش، یاغي پادشاەنی جردن تشلب اۇلدیرگنمیش»، دېگن گېلر هم پیدا بۇلدی. خلایق آرەسیده یورەدیگن خفیەلر دهشتلی میشمیشلرنی شهر حاکمی - داروغەگه یېتکزیش اوچون ارککه تامان شاشیلدیلر.

بو آرەده قاسم بېک بابر میرزانینگ استاذی خواجه عبدالله‌نی اوییدن قیدیریب تاپگن، اولر ایکّاولشیب ارکدەگی بېکلر آلدیگه چیقیشگن اېدی. خواجه عبدالله هم، بېکلر هم پادشاەنینگ اۇلیمیدن مطلقا بېخبر اېدیلر. بو خبرنی قاسم بېکدن اېشیتگنلریدن کېین، اوروش خطری کۇزلریگه ینەده تهلکەلی کۇرینەدی، یامان اۇزگریشلر بۇلیشینی سېزیشیب، سراسیمه بۇلیب قالیشدی. شونینگ اوستیگه بازارده دلّال بۇلیب یورەدیگن ایشانچلی بیر خفیه کېلیب، خنک آوازەلردن همه یاق تۇپالان بۇلیب کېتگنینی ایتیب بېردی-یو، اوزون حسن ناملی ناوچه داروغه اېسنکیرەب قالدی.

- بیزدن آمد کېتدی، جنابلر! - دېدی ییغلمسیرەب. - تشقریده غنیم. ایچکریده تۇپالان. بابر میرزا قۇرغانگه کیرمەی کېتگنلری بېچیز اېمس!

- بیز هم جان سقلش اوچون هر قیانگه ترقب قاچسک میکین؟ - کنایه بیلن سۇرەدی خواجه عبدالله.

اۇزی هم، سقال-مۇیلاوی هم قاپ-قاره خواجه عبدالله کتّه عالم بۇلیشیدن تشقری، اندیجان بېکلری‌نینگ اېنگ نفوذلی پیری حسابلنر اېدی. بابر میرزا هم اونی اۇزیگه مرشد

سنب قۆل بېرگن اېدی. شونینگ اوچون اوزون حسن خواجه عبدالله‌نینگ کنایه‌سیگه قرشی کېسکین جواب بېره آلمه‌دی.

- پیریم، بابر میرزا اوزاقلشمسدن قیتریش ضرور! - دېدی قاسم بېک.

- بابر میرزانینگ کۆنگیللری مېنگه عیان، - دېدی خواجه عبدالله. - او عالي ذات قۆرقیب قاچگن اېمسلر. بېکلرنینگ صداقتینی بیلماق اوچون شونده‌ی قیلگنلر. بازارده‌گی آوازه - فتنه‌نینگ بېلگیسی. اگر فتنه بۆلمه‌سه، پادشاه‌نینگ قضا قیلگنینی بیزدن آلدین بازارده‌گیلر قنده‌ی بیلمیشلر؟

اوزون حسن اۆزی‌نینگ عقلی یېتمه‌گن بو منطقلی فکرگه تن بېردی. بابرنینگ کۆنگلیده نیمه بارلیگینی خواجه عبدالله شو یېرده توریب بیلگنیگه قایل بۆلدی. خواجه عبدالله اونینگ کۆزیگه چینه‌کم اولیا بۆلیب کۆرینده‌ی:

- پیریمگه همه‌سی عیان بۆلگن اېکن! - دېدی او چوقور اعتقاد بیلن. - اېنده‌ی پیریم نیمه دېسه‌لر بیز شونگه شَیمیز!

- مېنگه عیان بۆلگنی شو که، - دېدی خواجه عبدالله آوازینی پسه‌یتیریب، - اگر بیر تن-بیر جان بۆلیب، بابر میرزاگه خدمت قیلسک، همه‌میز امان قالورمیز، هیچ قیسیمیزنینگ بیر موییمیز کم بۆلمه‌غه‌ی!

خواجه عبدالله‌نینگ کامل ایشانچ بیلن ایتگن بو سۆزلری اوزون حسن‌نی بیر آز تهلکه‌گه سالدی. اگر ایش خواجه عبدالله ایتگنده‌ی بۆلیب چیقسه-یو، بابر میرزا پادشاه بۆلسه... اونده اوزون حسن‌نینگ بوگونگی ایکّیلنیشلری قنده‌ی عاقبتگه آلیب کېله‌دی؟ اونینگ رقیبلری بو ایکّیلنیشلرنی بۆله‌جک پادشاه‌گه ایتیب، داروغه‌لیک عملینی تارتیب آلیشلری ممکن اېمس می؟ یۆق، اوزون حسن بونگه یۆل قۆیمس‌لیگی کېره‌ک:

- پیریم، مېنگه فاتحه بېرینگ، بابر میرزانینگ حضورلریگه مېن اۆزیم باره‌ی. بېکلرنینگ نامیدن صداقت اظهار قیلیب، قۆرغانگه تکلیف اېته‌ی!

- نیتینگیز تحسینگه سزاوار، جناب حسن بېک. اما سیز داروغه‌سیز. سیز اوّل شهرده‌گی غلونی برطرف قیلینگ، فتنه‌نینگ اویه‌سینی تاپینگ، انه اونده بابر میرزانینگ عنایتلریگه سزاوار بۆلغه‌یسیز.

- ینه کرامت قیلدینگیز، پیریم! بیز زودلیک بیلن بو ایشگه کیریشورمیز!

* * *

یاز آفتابی یېر و کۆکنی شونده‌ی قیزدیرماقده که، آت تویاقلریدن کۆتریلگن چنگ یوزگه النگه تیللریدېک تېگه‌دی. هوا دیم. «غیر» اېتگن شمال یۆق. توپراغی بیلقیلّب یاتگن تار کۆچه‌دن اۆته‌یاتگنلریده بابرنی تېر باسدی. او بې‌نهایه چنقه‌گنلیگیدن آغزی تخیر بۆلیب کېتگن اېدی. کېچه شو پیتلرده اندیجان‌سای بۆییده سلقینلب یاتگنی اېسیگه توشدی.

بوندن بیر نېچه ساعت آلدینگی حیاتی، چارباغ‌نینگ مصفا هواسی، زلال سوولی حوض، سلقین کۆشک، بې‌تشویش دملر - همه‌سی بیردن اوزاق اۆتمیشگه ایلنگن اېدی.

نظریده، شدّتلی بیر قویون اونی اۆشه مسعود حیاتدن یولیب آلیب، الّه‌ـقیاقلرگه چیرپیره‌ک قیلیب اوچیریب کېته‌یاتیبدی. آت تویاقلریدن کۆتریلگن چنگ اونگه منه شو قویون‌نینگ چنگیدېک تویوله‌دی. اونی آته‌سیدن جدا قیلگن، پشت و پناهیدن ایریب، خوف‌ـخطرلر کامیگه تارتگن مشۆوم بیر کوچ گۆیا منه شو قویون‌نینگ کوچی اېدی. اونی قۆریقلب باره‌یاتگن اېلّیک چاغلی آتلیقلر هم بابرگه منه شو قویون ایچیده یورگنده‌ی خیره کۆرینردی. رۆزه توتیب کونی بۆیی توز تاتمه‌گنلیگیدن اونینگ باشی اَیلنماقده اېدی. اطرافیده‌گی آتلیقلر تۆغری یوریب باره‌یاتگن بۆلسه‌لر هم، بابرنینگ نظریده اولرنینگ همه‌سینی اۆشه قویون چیرمب ایلنتیره‌یاتگنده‌ی بۆلردی.

اۆزگن یۆلی بیلن باریب نمازگاه‌گه یېتگنلریده اوزاقده قارلی تاغلر کۆرینردی. بابر تاغ سلقینینی کۆزی بیلن حس قیلگنده‌ی بۆلدی و اۆشه یېرگه تېزراق یېتیب بارگیسی کېلیب، آتی‌نینگ بیقینیگه نیقته‌دی. ققراق لبلرینی قیینلیک بیلن آچیب شېریم بېک‌که:

- تېزراق! - دېدی.

شېریم بېک اېسه آرقه‌گه اۆگیریلیب قره‌ب:

- چاپر بار! - دېدی. - تۆخته‌یلیک.

اندیجان بېکلری یوبارگن چاپر خواجه عبدالله‌نینگ قۆلی بیلن یازیلگن مکتوبنی بابرگه تاپشیردی. بابر اۆره‌م قیلیب یوباریلگن مکتوب‌نینگ ایپک باغیچینی اوزیب، یانیده تورگن نۆیان کۆکلداشگه بېردی:

- اؤقینگ.

مکتوبده اندیجان بېکلری‌نینگ بابرگه صداقت بیلدیرگنلری ایتیلگن اېدی. سؤز آره‌سیده یامان آوازه‌لر ترقه‌له‌یاتگنی، نامعلوم فتنه‌چیلر «بابر میرزا قؤرقیب قاچدی»، دېگن تهمتنی ترقتیب، بونگه اېلنی ایشانتیرماقچی بؤله‌یاتگنی ایتیلگن اېدی.

- مېن سیزنی انه اؤشه فتنه‌چیلردن احتیاط قیلگن اېدیم، امیرزاده‌م! - دېدی شېریم بېک بابرگه. - حاضر وضعیت یامان. قؤرغان - اغوانینگ اویه‌سی. قؤرغانگه قیتمنگ، امیرزاده‌م! صادق بېکلر بؤلسه کېتینگیزدن کېلسینلر!

«آنه یورتینی تشلب قؤرقیب قاچدی» - بو آوازه آغیزدن-آغیزگه اؤتیب شهرمه-شهر، قیشلاقمه-قیشلاق ترقب کېتیشی ممکن!

- یؤق! - دېدی بابر آتینی آرقه‌گه بوریب. - مېن قاچماقچی اېمس‌مېن!

- امیرزاده‌م، بو همه‌سی اغوا!

- مېن بونینگ اغوالیگینی اثبات قیلورمېن! قیتینگ همه‌نگیز. قؤرغانگه قیتینگ!

بابر آرقه‌گه بورگن آتی‌نینگ یوگنینی بؤشتدی-یو، سغریسیگه قمچی اوردی. آت چاپیب باره‌یاتگنده کؤکره‌گیگه شمال تېگیب، اؤزینی بیر آز یېنگیل سېزدی. بایه‌گی دهشتلی قویون اېندی اوندن آرقه‌ده - ایزمه-ایز یېلیب کېله‌یاتگن نوکر و سودرلر آره‌سیده قالیب کېتگنده‌ی بؤلدی.

اولر آفتاب افقه یقینلشگن پیتده اندیجان قؤرغانیگه کیریب کېلدیلر. کېچقورون گوجوم بؤله‌دیگن کؤچه‌لر حاضر الّه-نېچون جیمجیت. دکانلر یاپیق. همه یاق هوویلّه‌گن. بوتون شهر خوف-خطردن قؤرقیب، بیقینیب تورگنگه اؤخشردی.

شېریم بېک آلدینده باره‌یاتگن بابرنی احتیاط قیلماقچی بؤلیب، نوکرلریگه «قورشب بارینگ» اشاره‌سینی قیلدی. اؤزی اېسه بابرنینگ آلد تامانیگه اؤته باشله‌دی. اطرافینی آتلیقلر اؤره‌ب آله باشله‌گنده بابر ینه قویون‌نینگ ایچیگه توشیب قالگنده‌ی بؤغیلدی. کؤز اؤنگیده ینه آتلر، آدملر چیرپیره‌ک بؤلیب ایله‌نیشگه توشدی. بابر یوتاقیب آلدینگه اینتیلدی، آتینی قمچیلب، نوکرلر قورشاوینی یاریب چیققنده یوزیگه شباده تېگیب، خیال

یېنگیللشدی. شېریم بېک ینه آلدینگه اینتیلیب، بابرگه یاندشماقچی بۆلگنده نۆیان کۆکلداش اونینگ جیلاویدن محکم اوشلەدی:

- بېک جنابلری، قۆییینگ، امیرزادەم آلدینده بارسینلر. فقرا تخت وارثینی کۆرسین، کۆنگلی تسکین تاپسین. انه، توینوکلردن مۆرەلب تورگن آدملر اغواگرلرنینگ گپی یالغانلیگیگه امین بۆلسینلر!

- فتنەچیلر بیرار تېشیکدن امیرزادەمنی اۆقلەسەلر-چی؟

- نیتنی یخشی قیلینگ!

بابر باشلیق آتلیقلر ارککه یقینلشگنلریده اولکن دروازەنینگ هر ایکّی طبقەسی لنگ آچیلدی. خواجه عبدالله و بیر تۆده بېکلر، ملازملر بابرگه پېشواز چیقدیلر. بابر آتدن توشیب استاذی بیلن کۆریشر اېکن، بیردن کۆنگلی یومشب، کۆزلریگه یاش قوییلیب کېلدی. خواجه عبدالله رنگی اۆچگن، لبلری تیترەیاتگن بابرنی بغریگه باسیب، تسلی بېرگیسی کېلدی، اما بېکلر و نوکرلر آلدیده تخت وارثینی قوچاقلش آدابسیزلیک سنەلیشینی اۆیلب، اۆزینی توتدی. او هم کۆزیگه یاش آلیب:

- کلفتده قالدیک، امیرزادەم، مصیبتده قالدیک! - دېدی. - اېندی بیزنینگ پشت و پناهیمیز اۆزینگیزسیز!

مزیدبېک اعیانلر دورەسیدن بیر-ایکّی قدم آلدینگه چیقدی. اۆزی‌نینگ بابرگه بېک اتکه اېکنینی بیلدیریب قۆیگیسی کېلیب، خواجه عبدالله‌نینگ گپینی آغزیدن آلدی:

- امیرزادەم، همه بېکلر سیزگه صادق خدمت قیلیشگه تیار دورلر!

بابر تۆپلنیب تورگن بېکلرگه کۆز تشلەگن اېدی، اولر همەسی مزیدبېک‌نینگ گپینی تصدیقلب، قۆللری کۆکرەکلریده، تعظیم ادا قیلیشدی. بابر تاووشی تیترەب:

- منّتدارمېن، - دېدی.

او ینه آتلنیب ارک دروازەسیدن کیرەیاتگنده آرقەدن یاقوب بېک هم یېتیب کېلیب، بېکلر دورەسیگه قۆشیلدی. او بابر قیتگنینی اېشیتگن زهاتی هر قندەی شبهەدن خالی بۆلیش اوچون درحال آتلنیب، صداقت اظهار قیلیشگه شاشیلگن اېدی. خواجه عبدالله اۆنگده، مزیدبېک چپده یوریب بابرنی ارک تۆریدەگی قیشلیک قصرگه باشلب کېلدیلر.

ایلگری پایتخت اندیجاندەلیگیدە تخت منە شو قصرگە اۆرنەتیلگن اپدی. کپین پایتخت اخسی‌گە کۆچیریلگچ، ستونلری اۆیمەکارلیکلر بیلن بپزەتیلگن مرمر زینەپایەلی بو قصر اوّلگی حشمتیدن محروم بۆلیب، کۆریمسیزلشیب قالگن اپدی. بوگون بابر کپلیشیدن آلدین خواجە عبداللەنینگ فرمانی بیلن قصرنینگ زینەپایەلریگە ینە پای‌انداز تۆشلدی. ایلگری تخت قۆییلگن شەنشینگە تورکمن قالینلری و کیمخاب کۆرپچەلر سالینیب، مخصوص جای حاضرلندی.

بابر بنفشەرنگ پای‌اندازگە قدم قۆیگندە قوروقشب کپتگن تاماغینی ھۆللەماقچی بۆلیب یوتیندی. اما آغزیدە نم یۆقلیگیدن تاماغینی الّە-نرسە قیریب اۆتگندەی بۆلدی. بۆلەجک پادشاەگە خدمت قیلیش اوچون تۆپلنگن بپکلرنینگ ھیچ قیسیسی بابرگە حاضر بیر قولتوم‌گینە سوو کپرەکلیگینی سپزمس اپدی. بیردە-یریم سپزگنلری ھم شونچە آدم‌نینگ آلدیدە یاش پادشاەنینگ رۆزەسینی آچیریش مسلمانچیلیک‌کە تۆغری کپلمەیدی، دپب بوندەی ایشنی قیلیشدن قۆرقیشر اپدی.

ھمە اۆلتیرگچ، خواجە عبداللە قرآن اۆقیب، اخسی‌دە بوگون دفن اپتیلگن عمرشیخ میرزانینگ ارواحیگە بغیشلەدی. بیر نپچە کیشی:

- الاھا جایلری جنتدن بۆلسین! - دپب قۆیدی. ینە بیر نپچە کیشی بابرگە یوزلنیب کۆنگیل سۆرەدی.

- محترم بپکلر، دولتخواھلر! - دپب گپ باشلەدی خواجە عبداللە. - اوروش تشویشی بۆلمەگندە بیز اوّل ماتم مراسمینی اۆتکزگن بۆلور اپدیک. اپشیتیشیمیزچە، اخسی‌دە حضرتِ عالي‌نی حرمتلریگە یرەشە معرکە اۆتکزیب قبرگە قۆیگنلر. اندیجان‌گە یاغي یقین کپلیب قالگن شو آغیر کوندە بیزنینگ اوّلین مشورتیمیز دولتنی ینگی پادشاەگە تاپشیرماق خصوصیدە بۆلگنی معقول.

مزیدبپک‌دن نریراقدە سپمیز یاقوب بپک اۆتیرگن اپدی. او خواجە عبداللەنینگ سۆزلرینی ھمەدن آلدین ایلیب کپتدی:

- دانا تدبیرنی اۆرتەگە سالدینگیز، پیریم. بندەنگیرنینگ فکریچە، ظھیرالدین محمد بابر میرزانی قانوني پادشاە اتب، مبارک نامل‌رینی خطبەگە قۆشیب اۆقیتماق کپرەک!

بابر «یلت» اپتیب یاقوب بپک‌که قره‌دی. اونینگ آوازیده‌گی میینلیک، یوزیده‌گی هیجان، حتا آلد تیشلری توشیب کپتگن آغزی‌نینگ کپمشیکلیگی بابرگه الّه‌ـنپچون یاقیملی تویولدی.

یاقوب بپک‌نینگ اپنگ نفوذلی و قیصر مؤغول بپکلریدن اپکنلیگینی همه بیلردی. فقط اونینگ بوندن بیر نپچه ساعت آلدین بابرگه قرشی فتنه اویوشتیریب یورگنی اؤتیرگنلر اوچون سِر اپدی. اپندی یاقوب بپک منه شو سِرنی یخشیراق بپکیتیش اوچون بابرگه همه‌دن آرتیق صداقت بیلدیرماقده اپدی. اونینگ شو سِر آچیلیب قالیشیدن اضطرابگه توشیب، دردلی و هیجانلی کؤزلر بیلن بابرگه قره‌شی، اوندن نجات کوتگنده‌ی بؤلیب هیجانلنیشی اؤزی قیینه‌لیب اؤتیرگن بابرگه غلطی تأثیر قیلدی. یاقوب بپک بیرینچی بؤلیب بابرنی پادشاه دپب اته‌گنی یاش اؤسپیرین‌نینگ اؤرته‌نیب تورگن قلبیگه گؤیا سرین بیر شباده بؤلیب تپگدی. قچان‌ـدیر بیر وقت تختگه چیقیش و شو یورگن همه بپکلرگه باش بؤلیب، غالبانه جنگلر قیلیش بابرنینگ اپنگ کوچلی آرزولریدن اپدی. یاقوب بپکدن کپین گپیرگن بپکلر هم بیرین‌ـکپتین بابرنی پادشاه دپب تن آلر اپکنلر، اونینگ منه شو آرزوسی بولوت آره‌سیدن چیققن تؤلین آیده‌ی چره‌قلب یوزه‌گه چیقدی‌ـیو، کؤنگلینی بیردن یاریشتیریب یوباردی. باشیگه توشگن مصیبت هم، ایچینی کویدیره‌یاتگن تشنه‌لیک هم خیالیدن اوزاقلشدی.

شو پیت اپشیکدن شهر داروغه‌سی اوزون حسن تعظیم قیلیب کیردی.

- امیرزاده‌م! - دپدی او اپنتیکیب. - قولینگیزنی عفو اپتینگ، سیزنی کوتیب آلالمه‌دیم. مپن اندیجان‌ده نامناسب گپلر ترقتگن فتنه‌چیلرنی آولش بیلن بند اپدیم. الحال بیر فتنه‌چی اربابنی توتیب کپلتیردیم.

بابر بپ‌اختیار آلدینگه اینتیلیب:

- قیسی ارباب؟ - دپدی. - کیم او؟ کپلتیرینگ!

- بجان و دل، امیرزاده‌م! - دپب اوزون حسن شاشیلیب آرقه‌سیگه قیتدی.

همه کؤزلر آچیق اپشیک‌که قدلدی. یاقوب بپک‌نینگ رنگی «قوو» اؤچدی. نخات‌که احمد تنبل قؤلگه توشگن بؤلسه؟ اونده سِر آچیله‌دی. یاقوب بپک سراسیمه کؤزلر بیلن

درچەنی قیدیریب تاپدی. درچه او اۆتیرگن جایدن انچه اوزاق. درچەدن نریده ارک‌نینگ اۆن پخسه‌لیک بلند دېواری بار. یۆق، بو یېردن قاچیب قوتولیب بۆلمەیدی! یاقوب بېکنی تیتراق باسدی...

شو پیت اېشیکدن نریده یۆغان بیر آواز:

- قۆلیمنی یېچینگ، مېن گناهکار اېمس‌مېن! - دېگنی اېشیتیلدی. تاووشیدن احمد تنبل‌گه اۆخشەمەیدی.

آق شاهی یکتک کییگن یۆغان گوده‌لیک بۆیدار کیشینی ایکّی نوکر ایکّی تامانیدن محکم توتیب آلیب کیردی.

- ای، بو - درویش گاو-کو! - دېدی یاقوب بېک بیردن یېنگیل تارتیب.

اندیجان میرابلری‌نینگ باشلیغی بۆلگن بو آدم گردنی جوده گۆشتدار بۆلگنلیگی اوچون هۆکیزگه اۆخشب بۆینینی بیر آز آلدینگه اېگیب یورر، شونینگ اوچون آرقەواره‌تدن اونی «گاو»، دېب اتشر اېدی. اندیجان قۆرغانیگه تۆقّیز اریق سوو کیرسه هم، باغ-راغلرنینگ کۆپلیگیدن یاز آیلریده سوو یېتیشمەیدی، عملدارلر عادي فقرانینگ نوبتینی هم آلیشگه اینتیلیشردی. شونده‌ی پیتلرده درویش گاو کۆپینچه فقرانینگ تامانینی آلر، بېکلرگه نوبتی کېلمه‌گونچه سوو بېرمس اېدی. «بېک بۆلسنگ، اۆزینگ‌گه، خدانینگ آلدیده همه بنده‌سی برابر!» - دېب تپ تارتمه‌ی گپیرگنینی کۆپ آدم اېشیتگن. شو سببلی بېکلر درویش گاونی یامان کۆریشر، اینیقسه داروغه اوزون حسن کۆپدن بېری اونگه کېک سقلب یورردی.

قۆلی باغلاغلیغ درویش گاو بابرگه و اوندن بېریراقده اۆتیرگن خواجه عبدالله‌گه باش اېگیب، تعظیم قیلدی-یو:

- عدالت قیلینگ، امیرزاده‌م! - دېدی. - مېن فتنه‌چی اېمس‌مېن، استاد! بازارده بیر یپسقی نوکر مېنگه ایتدی. «پادشاه اخسی‌ده مست بۆلیب جردن ییقیلیب اۆلیبدیر. بابر میرزا یاغیدن قۆرقیب آله‌تاغ تامانگه قاچیبدیر»، دېدی.

بابرنینگ غشی کېلیب:

- بهتان بو! - دېدی.

- بهتانلیگینی مېن کېین بیلدیم، امیرزادەم، مېنی عفو قیلینگ! - دېب درویش گاو بیر-ایکّی قدم بېریگه کېلیب، قۆلی آرقەسیگه باغلنگن حالیچه تیز چۆکدی: - تهمتلیگیگه بو یېرده مبارک یوزینگیزنی کۆریب امین بۆلدیم. اما بازارده خلایق واهمەگه توشیب تۆس-تۆپالان بۆلیب قاچگنده اۆزیمنی یۆقاتیب قۆیدیم. بیر آدمنی تۆختەتیب: «شونداق گپلرنی اېشیتدیم، نخاتکه راست بۆلسه؟» دېب سۆرەیاتگنیمده داروغه جنابلریڭنینگ خفیەلری گپیمنی اېشیتیب تورگن اېکنلر...

- یۆق، سېن گپ سۆرەش بهانەسی بیلن بو قبیح آوازەنی ترقتیب یورگنینگده قۆلگه توشدینگ! - دېدی اوزون حسن.

- کلام‌اللەنی بېرینگ، قسم ایچەمېن!

- کلام‌اللەنی هم خوار قیلماقچی بو قسمخۆر! - دېدی یاقوب بېک بابرگه یوزلنیب: - امیرزادەم، اگر بو مردک صداقتلی قولینگیز بۆلگنده یامان آوازه ترقتگن اۆشه نوکرنی قۆلیدن توتیب داروغەگه تاپشیرمس میدی؟ و حالانکه، بو اۆزی اۆشه آوازەنی باشقەلرگه ایتگن، یعنی اغوا ترقتگن. بونی حاضر اۆز تیلیدن هم اېشیتدیک!

درویش گاو هنگ و منگ بۆلیب:

- یا الحذر! - دېدی.

یاقوب بېک بابرگه بایەگیدېک ملایم کۆز تشلب، کېمشیک آغزینی صادق بیر تبسم بیلن آچدی:

- امیرزادەم، سیزنینگ رحمتلیک آتەنگیز درویش گاونی میرابلرگه سردار قیلیب قۆیگن اېدیلر. آتەنگیرنینگ عنایتی بیلن شونده‌ی مرتبەگه اېریشگن بو گاو اېندی حضرتِ عالي‌نی مقّدس رمضان آییده مست بۆلیب ییقیلگن دېسه-یه! بو قنده‌ی ناانصافلیک!

بابرنینگ یاش قلبی بو مشۆوم اغواگه قرشی غضب تویغوسیگه تۆلیب بارماقده اېدی.

«الده‌ش اوچون باله یخشی!» اۆیلندی یاقوب بېک امید بیلن. اغوا ترقتگن بو آدم اۆزی‌نینگ عیبینی جان-دلی بیلن درویش گاوگه اغدریب، بابرنی بونگه ایشانتیریشگه بوتون کوچینی صرفلەماقده اېدی. بو ایشده یاقوب بېک یالغیز اېمس اېدی، بېکلرنینگ کۆپچیلیگی درویش گاونی عیبدار دېب بیلماقده اېدیلر.

- اغوا ترقتگنینی اؤزی بؤینیگه آلدی! - دېدی یاقوب بېک.

- تیلیدن توتیلمیشدیر، جزاسینی بېریش درکار! - دېب علی دؤست بېک ناملی بدقاواق کؤسه بیر کیشی یاقوب بېک‌نینگ طرفینی آلدی.

اؤیچن اؤتیرگن قاسم بېک بایه شېریم بېک تاغایی‌نینگ امضاسیز خط کېلتیرگن کبوتر حقیده‌گی گپینی اېسله‌دی‌ـیو:

- بلکه ینه تفتیش اؤتکزیش لازم‌ـدیر؟ - دېدی.

اونگه مزیدبېک اعتراض قیلدی:

- آرتیقچه تفتیشلرگه فرصت قنی؟ ياغي مرغیلان‌نی آلیب، اندیجان‌گه باستیریب کېلور. قانلی اوروش پیتیده اېلنی واهمه‌گه توشیرگن، پادشاه‌نینگ مرتبه‌سیگه رخنه سالماقچی بؤلگن اغواگرلرگه رحم قیلینمه‌یدیر!

- سیاست اوچون میدانده یساققه یېتکزیش کېره‌ک، تاکه باشقه‌لرگه عبرت بؤلسین! - دېدی اوزون حسن.

«یساققه یېتکزیش» - خلایق آلدیده باشینی کېسیش دېگن گپ اېدی.

درویش گاونینگ یوزیگه اؤلیم شرفه‌سی سایه سالیب اؤتگنده‌ی بؤلدی. او تیزّه‌سی بیلن یوریب بابرگه یقینلشر اېکن، ییغلب التجا قیلدی:

- امیرزاده‌م، مېن اغواگر اېمس‌مېن! مېن اغواگرلرنینگ قربانیمېن! مېنگه رحم قیلینگ! بېشته یاش باله‌م بار! ناامید قیلمنگ، امیرزاده‌م!

درویش گاو، یؤغان گوده‌سی سیلکینیب، اؤکیریب ییغلر اېکن، قؤلی باغلیق بؤلگنی اوچون یوزینی یشیرالمس، کؤز یاشلری ماش‌ـگوروچ سقالیگه تامچیلب آقیب توشر اېدی.

شونده‌ی کتّه یاشلی آدم‌نینگ بونچه‌لیک کویونیب ییغله‌گنی بابرنینگ قلبیده کؤپیریب تورگن غضبنی بیردن باسدی. اونینگ درویش گاوگه رحمی کېلدی‌ـیو، استاذی خواجه عبدالله‌دن «شو بېچاره‌نینگ قانیدن کېچینگ!»- دېگن بیر گپنی کوتدی.

بیراق خواجه عبدالله آغیز آچگونچه بؤلمه‌ی، ینه یاقوب بېک گپیردی:

- بېشته باله‌سی بار آدم تیلینی تییب یورسه بؤلمس میدی!

- ای، بو گاو اؤزی حدّیدن آشگن! - دیدی اوزون حسن. - بؤلمه‌سه، پادشاه حقیده اغوا قیلگنلرنینگ گپینی ایشیتگن همانا آغزیگه اورمس میدی! یا که او حرام‌نمکلرنی بیزگه توتیب بیرمس میدی!

بیر-بیرینی انکار قیلووچی بو گپلر بابرنینگ خیاللرینی چلکشتیریب یوباردی. وجودینی اؤرته‌یاتگن تشنه‌لیک ینگی بیر کوچ بیلن قیتیب کیلدی. یوزلر، دیوارلر، قالینلر بیربیریگه قؤشیلیب، چپلشیب، چیر-چیر ایلنه باشله‌دی. درویش گاونینگ ییغلب گپیرگن سؤزلری گؤیا اوزاقدن ایشیتیلدی:

- امیرزاده‌م! عدالت قیلینگ! مین آته‌نگیرنینگ صادق رعیتلریدنمین! سیز یاشسیز، بی‌غبارسیز. سیز حلی بو بیکلرنی بیلمه‌یسیز! بولرنینگ مینده کیکی بار! بیکلرگه ایشانمنگ، امیرزاده‌م! خلقدن سؤره‌نگ! مینی ایل اولوس بیله‌دی! رعیت بیله‌دی!

علی دؤست بیک قؤلینی میرابگه پخسه قیلیب:

- ایشیتدینگیز می، امیرزاده‌م؟ - دیدی. - بو گاونینگ ایچی قاره‌لیگینی کؤردینگیز می؟

یاقوب بیک بابر تامانگه تعظیم بیلن ایگیلیب، بایه‌گیده‌ی مهربان تاووش بیلن توشونتیردی:

- بو گاو ایل-اولوسنی بیکلرگه قرشی قؤزغه‌ماقچی، امیرزاده‌م. یاغي هجومی پیتیده بریت بیلن رعیت‌نینگ* آره‌سیگه نفاق سالماقچی!

- نیتی بوزوقلیگی شوندن هم عیان! - دیدی اوزون حسن و نوکرلرگه قره‌ب بویوردی. - بس، آلیب چیق!

بایه‌گی ایکّی نوکر درویش گاونی ایکّی قؤلتیغیدن آلیب، اؤرنیدن تورغیزدی-ده، کوچ بیلن ایشیکدن آلیب چیقه باشله‌دی. ایندی بابردن هم امیدینی اوزگن بندی:

- مین بی‌گناه‌مین! - دیب قیچقیردی. - بیش باله‌م‌نینگ اووالی اوره‌دی سین بیکلرنی! مینینگ بی‌گناه قانیم توته‌دی همه‌نگنی!

بو قرغیش بابرنینگ قلبیگه اؤتکیر تیغده‌ی قده‌لدی. اونینگ قؤل-آیاقلری تیتره‌ب، اؤتیرگن جاییده کؤزی تینه باشله‌دی. نظریده، بایه‌گی قویون اوّلگیدن بدتر خروج قیلر، اونی

منه شو آدملرگه قۆشیب چیرمب ایلنتیرر ایدی. اطراف کۆزیگه چنگ-تۆزان آره‌سیده قالیب کېتگنده‌ی خیره کۆرینر ایدی. او اۆتیرگن جاییده ییقیلیب کېتمسلیک اوچون ایکّی قۆلینی ایکّی یانیگه تیره‌دی.

درویش گاونینگ قرغیشیدن غضبی آشگن بېکلر ایندی اونینگ اۆلدیریلیشینی ینه هم قتّیق توریب طلب قیلدیلر:

- بو کۆرنمک یساققه یېتمه‌گونگه ایلده‌گی واهمه باسیلمه‌یدیر!

- سیاست اوچون بیرته اغواگرنینگ باشینی کېسماق ضرور!

- یساق!

- یساق!

بابرنینگ کۆز آلدیدن بایه‌گی آدم‌نینگ سقالیگه آقیب توشگن کۆز یاشلری کېتمس، قولاغی تگیده اونینگ الملی قیچقیریغی همان جرنگلب توررردی. شو تیریک آدم مُرده‌گه ایله‌نیشی کېره‌ک. بابر بونگه فرمان بېریشی کېره‌ک. نېچون؟ بېکلر او آدمنی گناهکار دېب بابرنی ایشانتیرگنی اوچون می؟ بلکه بو بېکلر چیندن هم بابرنی الده‌یاتگن-دیر؟ بلکه منه شونه‌قه بېکلر اخسی‌ده عمرشیخ میرزانی جردن ایتریب یوباریب اۆلدیرگن-دیرلر؟ بلکه بولر ایرته-ایندین بابرنینگ جانیگه هم قصد قیلیشر؟

بیردن بابرنینگ بې‌غم یورگن دوری ایسیگه توشدی. کېچه‌گینه او تېنگداش اۆرتاقلری بیلن آت چاپتیریب اۆینب یورمه‌گن میدی؟ علیشېر نوایی‌نینگ رسمیگه تیکیلیب مصفا یاشلیک خیاللریگه بېریلگنی قچان ایدی؟ آره‌دن بیر نېچه ییل اۆتگنگه اۆخشه‌یدی.

حال‌بوکه، شو بوگون ایرته‌لب، شو بوگون چاشگاه‌ده اونینگ حیاتی قویاشلی آسمانده‌ی تینیق و صاف ایدی-کو. بو قاره بولوتلر اونینگ اطرافیگه قه‌یاقدن یاپیریلیب کېلدی؟ «یساق!» - دېب قیچقیره‌یاتگن هر درغضب بېک بابردن قویاشنی تۆسیب آلگن بیر قاره بولوتگه اۆخشردی. بابرنی چیرمب ایلنتیره‌یاتگن دهشتلی قویون منه شو قاره بولوتلرنینگ شمالی ایمس میکن؟ نخات‌که بو بولوتلر دایم تاج و تخت بیلن بیرگه یورسه-یو، درویش گاوگه اۆخشه‌گنلرنینگ قانیگه شونچه‌لیک تشنه بۆلسه؟! بایه بابرگه خودّی بولوتلر آره‌سیدن سوزیب چیققن تۆلین آیده‌ی گۆزل کۆرینگن تاج و تخت ایندی آی توتیلگن تونده‌ی واهمه‌لی

توسگه کیردی. بابر نامعلوم خوف-خطردن سپسکنیب، خواجه عبدالله‌گه یاردم سؤره‌گنده‌ی قره‌دی:

- استاد!

خواجه عبدالله اونگه تامان سوریلیب:

- امیرزاده‌م، بردم بؤلینگ، - دیدی.

- نې قیله‌ی، ایتینگ!.. - شیویرله‌دی بابر.

- حکم چیقرینگ! بیکلر یساقله یېتسین دیب طلب قیلماقده‌لر.

- سیز-چی، استاد؟

اگر خواجه عبدالله، اؤتیرگنلرگه قرشی چیقیب، درویش گاونی یاقله‌سه، شونچه عمل-تقل بیلن باشلری زؤرغه قاووشگن بیکلر ینه پراکنده بؤلیب کېتیشلری انیق ایدی.

- امیرزاده‌م، - شیویرله‌دی خواجه عبدالله، - پادشاهلیک اودومیگه بناءً خطرلی اوروش پیتیده تاجدارلر شأنیگه نامناسب گپ ایتگن آدم جنایتچی حسابلنور! درویش گاو ینه بو یېرده هم تیلینی تییمه‌ی چتاق قیلدی. برچه بیکلرنی یامانلب، قرغب، آلاوگه مای سیپدی! اینده‌ی سیز... بیرته درویش گاونی دیب برچه بیکلردن واز کېچالمه‌گه‌یسیز. وضعیت تهلکه‌لی... سیاست اوچون گاونی یساقله یېتکزماقدن باشقه علاج یؤق!

---

*بریت - بیک و اعیانلر. رعیت - فقرا.

* * *

ایرته‌سی کونی پېشینده اندیجان ارکی‌نینگ قرشیسیده‌گی جزا میدانیده نغاره‌لر چلیندی. تؤپلنگن خلایق‌نینگ کؤزی آلدیده درویش گاو، یامان آوازه ترقتیشده عیبلنیب باشی کېسیلدی.

یاقوب بیک احمد تنبل‌نی یپسقی نوکری بیلن بیرگه اؤشه کونی کېچه‌سی اخسی‌گه یشیریقچه جؤنه‌تیب یوبارگن ایدی. ایکّی آره‌ده‌گی سِر سِرلیگیچه قالدی.

دشمن مرغیلان‌نی آلیب، اندیجان‌گه تهدید سالماقده اپدی. خواجه عبدالله باشلیق اپلچیلر بابرنینگ نامیدن سمرقند پادشاهی‌نینگ مرغیلان‌دن بپریده‌گی قرارگاهیگه باریب، صلح توزیشنی تکلیف قیلدیلر.

- سیز بیلن اوروش باشله‌گن اینینگیز عمرشیخ میرزا جردن ییقیلیب شونقار بۆلدی!*

بابر میرزانی فرزند اۆرنیده کۆرگه‌یسیز! اخیر او ذات سیزگه کویاو بۆلیش آرزوسیده‌لر! سیزنی باش حکمداریمیز، دپب تن آلورلر! اۆلپان تۆله‌گه‌یمیز! اوروشنی تۆخته‌تینگ، حضرتیم!

خواجه عبدالله‌نینگ بو تکلیفیگه سمرقندلیک بپکلر قتّیق قرشی چیقدیلر. اولر اندیجان و اخسی‌نی باسیب، تلب، کتّه‌ـکتّه اۆلجه آلیش امیدیده اپدیلر. صلح اولرنی منه شو اۆلجه‌لردن محروم قیلر، اۆلپاننی پادشاه‌نینگ بیر اۆزی آلر اپدی.

- شونچه جایدن قان کپچیب، جان بپریب‌ـجان آلیب کپلیب، اپندی یپتدیک دپگنده قوروق قیته‌میز می؟ - دپدی محمد ترخان ناملی بپک.

- صلح توزمنگ، حضرتیم!

- قتّیق تورینگ! - دپییشدی باشقه بپکلر هم.

سلطان احمد میرزا بپکلرنینگ رأیینی قیترالمه‌یدیگن ضعیف تاجدارلردن اپدی. خواجه عبدالله باشلیق اپلچیلر اوندن رد جوابی آلیب قیتدیلر.

اپندی اوّلگیدن بدتر قیرغین بۆلیشینی سپزگن بپک و نوکرلر اندیجان قۆرغانیگه کیریب بپکینه باشله‌دیلر.

---

*وفات اپتدی معناسیده.

قووه

جسارت‌نینگ جزاسی

۱

اؤتگن کونی آتلنیب اندیجان‌گه کېتگن ملا فضل‌الدین بوگون قتّیق اضطراب ایچیده ینه قووه‌گه قیتدی.

او بابرنینگ آته‌سی اؤرنیگه حکمدار بؤلگنینی ایشیتیب اوندن حمایه سؤره‌ش نیتیده ارک‌که بارگن ایدی. اگر اونینگ حضوریگه کیرسه ناامید قیتمس‌لیگیگه ایشانردی. چونکه ملا فضل‌الدین چارباغده کؤشک قورگن پیتلرده بابر بیلن کؤپ همصحبت بؤلگن، اونینگ ذهنی اؤتکیر، شاعرطبیعت، ذکّا اؤسپیرین ایکنینی سېزیب، علیشېر نوایی صورتینی هدیه قیلگن ایدی. ایندی ملا فضل‌الدین بؤینی یؤغان بېکلردن کؤرگن یامانلیکلرینی ایتیب بېرسه، بابر اونی حمایه‌سیز تشلب قؤیمس‌لیگی کېره‌ک. لېکن ارک دروازه‌سی آلدیده اؤشه داروغه اوزون حسن تورگن ایکن.

- بابر میرزانینگ حضوریگه کیرماق اوچون مخصوص رخصت کېره‌ک، - دېب اونینگ یؤلینی تؤسدی.

- رخصتنی کیم بېرور، جناب داروغه؟

- ایشیک آغه یاقوب بېک جنابلری!.. انه، اؤزلری ایچکریدن چیقماقده‌لر!..

اؤنته‌چه نوکر قورشاویده ایچکریدن آتلیق چیقیب کېله‌یاتگن یاقوب بېک فقط بیرینچی وزیر درجه‌سیده‌گی ایشیک آغه‌لر تقه‌دیگن اینلی آلتین کمرنی بېلیگه تقیب آلگن ایدی. پولی کتّه بو بېک اندیجان مدافعه‌سیگه همه‌دن کؤپ مبلغ اجره‌تگن ایدی. اونینگ نوکرلری هم باشقه بېکلرنیکیدن کؤپراق ایدی، اؤزی هم بابرگه اخلاصی زؤرلیگینی هر ایشده نمایش قیلیب، تون و کون تینمس ایدی. او بیرینچی کونی‌یاق بابرگه اؤزینی صادق کؤرستگنی اوستیگه بو همه‌سی قؤشیلیب، اخیری صاحب اختیار ایشیک آغه بؤلیب آلگن ایدی. بونی اینندی بیلگن ملا فضل‌الدین خیال سراسیمه‌گه توشدی. لېکن اؤزینی ددیل توتیشگه تیریشیب، آتلیق کېله‌یاتگن یاقوب بېک‌نینگ قرشیسیدن چیقدی:

- جناب اپشیک آغه، اجازه بېرینگ، کمینه بابر میرزا حضورلریگه کیره‌ی!

یاقوب بېک آتی‌نینگ جیلاوینی تارتیب، خیال تۈخته‌دی‌ـیو، قۈلینی کۈکسیگه قۈییب تورگن ملا فضل‌الدین‌گه تېپه‌دن کنایه‌لی نظر تشله‌دی:

- کیریب نې قیلماقچیسیز؟

- عرضیم بار... معمارلیک صنعتیگه عاید...

- حاضر یاش پادشاهیمیزگه معمارلر اېمس، مملکت مدافعه‌سیگه یره‌یدیگن نوکرلر کېره‌ک! اوروش توگه‌گندن سۈنگ کېلینگ!

یاقوب بېک: «گپ تمام!» دېگندېک قیلیب، آتینی یېلدیرگنیچه اۈتیب کېتدی. ملا فضل‌الدین بیر لحظه قفّه‌یيب توریب قالدی. بیر وقت اوزون حسن‌نینگ:

- جناب معمار، تواچیلر نوکرلیک‌که آدم آلماقده‌لر، ایسته‌سنگیز باریب نوکر بۈلینگ! - دېگن کنایه‌سی اونی اۈزیگه کېلتیردی.

- اۈلمه‌سک حلی معمار کېره‌ک بۈله‌دیگن کونلرگه هم یېتیشورمیز! - دېدی ملا فضل‌الدین داروغه‌گه نفرتلی نظر تشلب.

اېندی اونینگ بابر حضوریگه کیرالمس‌لیگی انیق. یاقوب بېک بیلن اوزون حسن‌نینگ اختیاریگه اۈتگن قلعه‌ده قالیش اېسه جوده خطرلی. درویش گاونینگ اۈلیمیگه شو بېکلر سبب بۈلگنینی ملا فضل‌الدین اېشیتگن اېدی. حاضر اونینگ اوچون سل بېخطرراق جای - قووه‌ده‌گی آپه‌سی‌نینگ اویی اېدی...

ملا فضل‌الدین خفتن پیتی هاولیگه کیریب کېلسه، پاچّه‌سی بیلن آپه‌سی یاو یقینلشه‌یاتگنینی اېشیتیب، واهمه‌گه توشیب اۈتیریشگن اېکن.

قووه‌سای‌دن نریده - کرکیدون ادیریده‌گی یاو ایلغارلری یاقتن گلخنلر میلت‌ـمیلت قیلماقده اېدی.

- ملا فضل‌الدین، یاغي کېلسه پۈلاد صندوغینگیزنی تینچ قۈیمس، - دېدی پاچّه‌سی. - بونی تېزراق یشیرینگ.

- بۈش اۈره‌نگیز بار می، پاچّه؟

- بار. انه، بېده‌خانه‌ده.

- طاهر قنی؟

- محمود بیلن کۆپریک‌که قره‌ب کېتدی. بیلمه‌دیم، نې ایشی بار؟ سۆره‌سم، ایتمه‌دی.

ملا فضل‌الدین پاچّه‌سی‌نینگ یاردمیده پۆلاد صندوقنی ینه قاپگه سالیب، بېده‌خانه‌ده‌گی بۆش اۆره‌گه توشیریب قۆیدی-یو، اۆره‌نینگ آغزینی تخته‌لر بیلن بېکیتدی. کېین بو تخته‌لر اوستیگه بېده باغلرینی بلند قیلیب تخلب تشله‌دی.

* * *

آسماننی ینه قویوق بولوت قاپله‌گن. بیرته-یریم یامغیر تامچیلب قۆیه‌دی. قووه کۆچه‌لری جیمجیت. یاو یقینلیگینی سېزگن آدملر اوی-اوییگه بېکینیب آلگن. احیان-احیانده ایتلر هورگنی اېشیتیلمه‌سه، بوتون قووه کۆچیب کېتگنگه اۆخشردی. قووه‌سای اوستیدن اۆتگن یاغاچ کۆپریک هم کیمسه‌سیز. اېلچیلر یامان خبر بیلن قیتگندن سۆنگ، کۆپریکده‌گی ساقچیلر قۆرغانگه قاچیب کېتیشگن... تون یریمله‌گنده شو کۆپریک‌که قره‌ب کېته‌دیگن یۆل چېتیده اوچ-تۆرتته قاره کۆرینده‌ی. یۆل بۆییده‌گی دروازه‌نینگ بیر طبقه‌سی سېکین آچیلدی-یو، اوندن کتّه چۆوه کۆترگن پکنه آدم چیقدی.

طاهر شیویرلب سۆره‌دی:

- چقماق بیلن توتنتیریقنی هم آلدینگ می؟

- آلدیم.

پکنه ییگیت‌نینگ کییملریدن زیغیر یاغی‌نینگ هیدی کېله‌دی - اونینگ کسبی جوازکش.

طاهر یوزیگه یامغیر تامچیله‌گنینی سېزیب آسمانگه قره‌دی. بولوت قویوقلشیب، یولدوزلر کۆرینمه‌ی قالگن. «ژاله قویسه، آلاو یانمه‌ی بلا بۆلر میکین؟ - اۆیلندی او. - کۆپریک‌نینگ یاغاچلری هم هۆل بۆلیب ایویب یاتگن-دیر».

- محمود، مېن بیرته بالته آلدیم. اېندی ینه بیرته بالته بیلن ایکّی کیشیلیک کتّه ارّه کېره‌ک. سېن نجّارسېن، اسبابلرینگ تخت.

- ارّه‌نی نیمه قیله‌سېن؟

- کېرەک! عمرزاق، سېن هم بيرگه بار. درّاو آليب چيقينگلر.

ايکّی ييگيت بير تار کۆچەگه کيريب کېتيشدی-يو، انچەدن کېين ايتيلگن نرسەلرنی آليب کېليشدی. کېين همەلری دېوارنينگ زېهی بيلن يوريب آلدينمه-کېتين کۆپريک‌که يقينلەشيشدی.

طاهر کۆپريکده قراوول يۆقليگينی بايه انيقلەگن اېدی. انديجان قۆشينی آرقەگه چېکينيب، قۆرغانگه کيريب کېتگن، باستيريب کېلەياتگن ياو بونی يخشی بيلر، شونينگ اوچون قووەدەی جايلرده هيچ قندەی خوف-خطر بۆليشينی کوتمس اېدی.

طاهر کۆپريکدن بېريراقده - قارەييب تورگن کتّه بير درخت‌نينگ تگيده همراهلرينی تۆختتدی:

- اۆزلرينگدن قالر گپ يۆق. بېکلر بيلن نوکرلر بيزنی ياغي‌نينگ آياغی آستيگه تشلب کېتدی. «اۆزينگ اوچون اۆل يېتيم»، دېگن گپ بار. خدا کشايشِ کاريميزنی بېرسه، همەميز اوی ايچيميز بيلن بير بلادن خلاص بۆلەميز. مبادا، ايشيميز اۆنگيدن کېلمەسه... بيرته-يريمتەميز قۆلگه توشەديگن بۆلسک...

- اۆشنده هم مرد بۆليش کېرەک، - دېدی محمود. - آنت ايچەيليک: کيم که ياغيگه سِر بېرسه، آنەسی خاتينی بۆلسين!

- آمين!

- آمين!

همەلری يوزلريگه فاتحه تارتيشدی-يو، بيرين-کېتين کۆپريک‌که چيقيشدی. طاهرنينگ مۆلجلی قيرق-اېلّيک قدم ايچکيراققه باريب، کۆپريک‌نينگ اۆرتەسيدن اۆت قۆييش اېدی. اما اولر ايلگريلەگن سری اطرافلری آچيليب، اۆزلرينی حمايەسيز سېزه باشلشدی. سوونينگ آچيق سطحی ساحلگه نسبتاً ياروغراق اېدی. کۆپريک ياو قۆشينلری قرشيسيده نشان تختەسيگه اۆخشب تورگندېک واهمەلی تويولردی.

بير وقت نجّار ييگيت‌نينگ قۆليدەگی کتّه ارّه اېگيليب، يوپقه پۆلادی طاهرنينگ بالتەسيگه تېگيب کېتدی. اونينگ جرنگی قارانغيده شوندەی کېسکين اېشيتيلدی که،

یيگيتلر سېسكنيب تۆختشدی. اطرافگه قولاق سالیب، بير لحظه قاتيب توريشدی. قوربقه‌لر بير تېكيس قوريلّه‌ماقده اېدی.

- طاهر، كۆپ نريگه بارمه‌يليک! - دېب شيويرله‌دی محمود. - كېليب قالسه قاچيب قوتوليشنی هم اۆيلنگلر.

- نرياقدن كېله‌دی می؟ عمرزاق‌نی اۆشه ياقده قراوول قيليب قۆيه‌ميز. قۆرقمنگلر، ياغي اوزاقده.

شو پيت يامغير سوه‌له‌ی باشله‌دی. اېندی اوزاقده‌گی گلخنلر هم كۆزدن يۆقالدی. ياو اولرنی كۆريب قاليش احتمالی بوتونله‌ی برطرف بۆلگنينی سېزيب، طاهر ايچيده سويونيب قۆيدی.

كۆپريک خيله اوزون بۆلگنليگی اوچون اوچ-تۆرت جاييده تگيدن قۆييلگن زۆر سه‌پايه تيرگكلری بار اېدی. طاهر كۆپريک‌نينگ قناتيدن پستگه اېگيليب قره‌ب، شو تيرگكلردن بيرينی مۆلجلگه آلدی-يو، تۆخته‌دی. عمرزاق كۆپريک‌نينگ نريگی چېتيده قراوول بۆليب توريش اوچون كېتدی. قالگنلر كۆپريک ياغاچلری‌نينگ آسانراق يانيشی ممكن بۆلگن جايلريدن تنلب، بالته بيلن پرخچه كۆچيريشدی، سۆنگ چووه‌ده‌گی ياغدن سېپيشدی.

اوچ كيشيلشيب چقماقنی تاشگه اوريب، توته‌نی* يامغيردن بېكيتيب، راسه اورينگنلريدن كېين، نهايت اچّيق پخته توتونی دماغلريگه اوريلدی. اۆت ياقيشگه اېپچيلراق بۆلگن جوازكش ييگيت توته‌نی پوفلب-پوفلب چۆغ قيلدی. طاهر چكمان‌نينگ تگيدن قۆلتيغيگه قيسيب آليب كېلگن قوروق پخلنی شو چۆققه توتدی.

پخل‌نينگ ضعيف آلاوی زيغير ياغی سېپيلگن پرخچه‌لرگه ايله‌شيب اېندی سل كۆتريله‌ی دېگنده، شمال قَييريب اوره‌ياتگن يامغير تامچيلری «جيز-جيز» اېتيب تېگدی-يو، اۆچيريب قۆيدی.

- يانمه‌يديگن سيرقيندی مای اېكن! - دېدی محمود جوازكش ييگيتگه طعنه قيليب.

- يامغير اۆچيردی-كو! شو ماينی تاپيب چيققنيمگه هم جان دې!

- بس! - شيپشيدی طاهر جوازكش ييگيتگه. - توته‌نی اۆچيرمه‌ی تور!

طاهر ایکّیته بېل‌باغنی بیر-بیریگه اولب، بیر چېتینی بېلیگه باغلب، کۆپریک‌نینگ تگیگه آسیلیب توشدی. تیرگکلرنینگ نم تېگمه‌گن جایلریدن پرخچه کۆچیریب آلیب یاغ سېپیب، مینگ عذاب بیلن اېندی آلاو آلدیره‌یاتگنده شمال‌نینگ کوچلی بیر اېپکینی یانه‌یاتگن پرخچه‌لرنی سووگه اوچیریب توشیردی.

طاهر کۆپریک‌که قیتیب چیقدی-یو، بالته‌نی قۆلیگه آلیب، غضب بیلن کۆپریک قناتلرینی اوریب سیندیره باشله‌دی:

- منه یانمه‌سنگ! منه یانمه‌سنگ! منه! منه!

جوازکش ییگیت ایکّینچی بالته‌نی قۆلیگه آلیب، کۆپریک‌نینگ نریگی قناتینی سیندیریشگه توشدی.

- طاهر، بو ایشلرینگدن نیمه فایده؟ - دېدی محمود. - اوندن کۆره بالته‌نی مېنگه بېر. منه بو میخلنگن یاغاچلرینی کۆچیریب تشله‌یلیک.

هنسیره‌گن طاهر محمودنینگ آلدیگه کېلدی. قارانغیده میخ کۆرینمه‌سه هم کسبی نجّار بۆلگن محمود یاغاچ‌نینگ میخ قاقیلگن جایینی توسماللب تاپدی. طاهر ایکّله‌سی کۆپریک‌که کۆنده‌لنگ قۆییب میخلنگن تخته‌سیمان بیر یاغاچنی کۆچیریب آلیشدی. اما ایکّینچی یاغاچنی کۆچیریش جوده قیین بۆلدی.

- اَیتماقچی، ارّه بار-کو؟ - دېدی محمود.

بیر چېتده یاتگن ارّه‌نی طاهر پَیپسلب تاپدی. ایکّی ییگیت اونینگ ایکّی دسته‌سیدن آلیب، کۆپریک یاغاچلرینی ارّه‌لشگه توشیشدی.

- شاشمه! - دېدی طاهر. - بو یېرده‌گی بېش-اۆنته یاغاچنی ارّه‌لب تشله‌گنیمیز بیلن هیچ ایش چیقمه‌یدی.

- نېگه چیقمه‌سین؟ آت-اراوه اۆتالمه‌یدیگن قیله‌میز!

- بیرارته اوسته‌نی آلیب کېلیب، کۆپریکنی توزه‌تیب، اۆتیب کېته‌وېرسه-چی؟

- فایده‌سی یۆق ایشگه اوننه‌دیک چمه‌سی-ده! - دېدی جوازکش ییگیت امیدسیزلنیب.

- یۆق، بیز کۆپریکنی بۆییگه اېمس، اېنیگه قره‌ب ارّه‌لشیمیز کېره‌ک.

- اېنیگه قۆییلگن یاغاچلر جوازکونده‌ده‌ی یۆغان-کو. ارّه‌لب بۆله‌دی می؟

- بۆله‌دی!

تۆرت کیشی نوبتمه‌ـنوبت ارّه تارتیب، کۆپریک‌نینگ کۆنده‌لنگیگه تۆسین قیلیب قۆییلگن یۆغان و قتّیق یاغاچنی ارّه‌له‌یاتگنده قاره تبرگه باتیب کېتیشدی. ایلیق یامغیر حلی هم سوه‌لب تورر، اولرنینگ یوزلری و بدنلریدن آققن تېر یامغیر سوویگه قۆشیلیب کییملرینی شلبّا قیلگن اېدی. ییگیتلرنینگ مقصدی کۆپریکنی ایکّی تاماندن اوشلب تورگن اۆق‌یاغاچلرنی ارّه‌لب، اونی بیر‌ـایکّی جاییدن اوزیب تشلش اېدی. اما اولر کۆپریک‌نینگ هر ایکّی تامانیده‌گی یۆغان اۆق‌یاغاچلرنی ارّه‌لب قیرقیشدی هم که، کۆپریک اولر کوتگنده‌ی اوزیلیب توشمه‌دی. اونی ینه قنده‌ی‌ـدیر میخلر، بیر‌ـبیریگه تیشلتیب قۆییلگن بالارلر و «بېل‌باغ» یاغاچلر محکم اوشلب توررډی. طاهر بیلن محمود ارّه‌نی قۆییب، ینه بالته‌نی قۆلگه آلیشدی، قارانغیده تیمیرسکیلنیب، بالارلرگه تیشله‌تیلگن قوس میخلردن بېش‌ـآلتیته‌سینی تاپیشدی و کۆچیریب تشلشدی. شوندن کېین کۆپریک‌نینگ الّه‌ـقه‌یېری قیرسیلّه‌دی‌ـیو، اما اۆزی اوّلگیده‌ی توره‌وېردی.

- بۆلدی! - دېدی محمود مدارسیزلنیب. - قۆلیمیزدن کېلمه‌یدیگن ایشگه اوننبمیز!

- پدریگه لعنت! - دېب، طاهر قۆلیده‌گی بالته بیلن ینه کۆپریک قناتلرینی قرسیلّتیب سیندیره کېتدی. شو پیت کۆپریک‌نینگ نریگی چېتیدن اولر قراوول قۆیگن ییگیت چاپیب کېلدی:

- قۆی، بس! مونچه قرسیلّتمه! نریگی ادیردن یاغي کېله‌یاتگن‌گه اۆخشه‌یدی.

- اَ! کۆردینگ می؟

- تاووشلرینی اېشیتدیم. «آتلن!»، «صفلن!» دېب بقیریب‌ـچقیرگنلری قولاغیمگه چلیندی!

- بۆلمه‌سه حاضر باستیریب کېله‌دی! - دېب جوازکش قاچیشگه چاغلندی.

- ارّه‌نگنی آل، بو یېرده هیچ نرسه‌نی قالدیرمنگلر! - دېب طاهر یانمه‌گن پرخچه‌لرنی، یاغاچ سینیقلرینی سووگه آتدی.

بېش ییگیت موفقیت‌سیزلیک‌که اوچره‌گنده‌ی روحلری توشیب، اویلریگه ترقلگنلریده تانگ یاریشه باشله‌گن اېدی.

*توته - چقماق اوچقونیدن یانیشی قوله‌ی بۆلگن پخته ایپی.

۲

سحرلیکنی یپب، یۆلگه توشگن یاو قۆشینی‌نینگ آلدینگی تۆپی کۆپریک‌که چیقه باشله‌گنده تانگ قارانغیسی حلی ترقلمه‌گن ایدی. یامغیر تاغلرده قتّیق قویه‌یاتگنلیگی اوچون قووه‌سای‌نینگ سووی تاباره کۆتریلیب بارماقده ایدی. آلدینده کپله‌یاتگن آتلیق چیغداووللر اونچه کۆپ ایمس ایدی، شونینگ اوچون کۆپریکدن سییره‌ک صف بیلن اۆتیب کپتیشدی. اما اولردن کپین کپله‌یاتگن صفلر جوده قلین ایدی. هر بیر بپک‌نینگ نوکرلری اۆزلریگه قره‌شلی یوکلرنی تویه قۆشیلگن آغیر اراوه‌لرگه آرتیب کپلماقده ایدیلر.

چوغوروقده‌ی بې‌حساب قۆشین آتلری، تویه‌لری، اراوه‌لری بیلن بیرگه یامغیرلی تانگده قاپ-قاره سپلگه اۆخشب کۆپریکنی لیما-لیم تۆلدیریب کپله باشله‌دی. کۆپریک‌نینگ اۆرته‌سیده بایه‌گی ییگیتلر میخلرنی سوغوریب، تۆسینلرینی ارّه‌لب کپتگن جای بونچه‌لیک آغیر یوک‌که برداش بپریشی امرِمحال ایدی. بونینگ اوستیگه، خودّی اۆشه جایده بیر چۆبیر آت‌نینگ ایکّی آلدینگی آیاغی میخی کۆچیریلگن یاغاچلرنینگ یاریغیگه توشیب کپتدی. آت اۆمراوی بیلن ییقیلیب توشیب، آیاغینی سوغوریب آلالمه‌ی تیپیرچیله‌ی باشله‌دی. اپگرده اۆتیرگن نوکر آت‌نینگ باشیدن آشیب، باشقه آتلرنینگ آیاغی تگیگه اوچیب توشدی. حاضر بې‌حساب تویاقلر آستیده قالیب ینچیلیشینی سپزدی-یو، داد سالیب قیچقیردی. همراهلری بې‌اختیار جیلاولرینی تارتیشدی. بعضی آتلر قۆرقیب آرقه‌گه تیسریلیب کپتدی.

آرقه‌ده‌گیلر ایسه هیچ نرسه‌دن بپخبر، یاپیریلیب کپلماقده ایدی. بیر لحظه‌ده کۆپریک‌نینگ شو جایی حددن تشقری تیقیلینچ بۆلیب کپتدی. ارّه و بالته ضربه‌لریدن ناچارلشگن کۆپریک یاغاچلری تۆستدن قرسیلّب سیندی. تیقین بۆلیب یاتگن اۆنلب آتلر،

آدملر کۆپریک یاغاچلریگه قۆشیلیب سووگه قولب توشدی. تاشیب تورگن سای‌نینگ سووی قولب توشگنلرنی لاپیلّتیب آقیزیب کېتدی.

کۆپریک اوستیده قالگنلر جان‌حالتده آرقه‌گه بوریلیب، قاچماقچی بۆلیشدی. اما آرقه‌دن همان آتلیقلر، اراوه‌لر، تویه‌لر کۆچکیده‌ی باستیریب کېلماقده اېدی. آلدینده نیمه حادثه بۆلگنیدن بېخبر پادشاه اېنگ یقین بېکلری بیلن سای‌نینگ نریگی چېتیده توریب، قۆشیننی کۆپریک‌که تامان یۆنلتیرماقده اېدی. لېکن کۆپریک اۆرته‌سیدن کۆتریلگن قیی-چوو، تۆپالان تاباره زۆره‌ییب باررِدی. واهمه‌گه توشگن قۆشین بیردن اۆزینی آرقه‌گه تشله‌دی، اما اور-سور تۆپالانده کۆپریک‌که سیغمه‌ی، آت-اولاولری بیلن سووگه توتده‌ی تۆکیله باشله‌دی.

کۆپریک قناتلری‌نینگ انچه جایی سیندیریب تشلنگنی اولرنینگ قولب توشیشینی آسانلشتیررِدی. ترتیبی بوزیلگن اراوه‌لر بیر-بیرینی ایتریب، کۆپریک‌نینگ بوتون تورگن قناتلرینی هم سیندیریب قوله‌ماقده اېدی. بعضی نوکرلر یۆلیده اوچره‌گن تیریک جان‌نینگ همه‌سینی قمچیلب اۆتماقچی بۆلسه، بعضی بېکلر قیلیچ یلنغاچلب، تۆپالاننی تیغ بیلن باسماقچی بۆلیشه‌دی. اما غیج-غیچ بۆلیب، قورت-قومورسقه‌ده‌ی قَینب یاتگن قۆشین کۆپریک‌که شونده‌ی تیقیلیب قالگن اېدی که، اونگه نه قمچی کار قیلر اېدی، نه قیلیچ.

تویه‌لر بۆکیره‌دی. آدملر قیچقیره‌دی. تلوسه‌گه توشگن آلامان تیغ کۆترگن بېکلرنینگ اۆزینی آتلری بیلن سوریب باریب، کۆپریکدن اغانه‌تیب یوباره‌دی.

پادشاه بیلن بیرگه قیرغاقده تورگن خاص نوکرلر سووده آقیب باره‌یاتگنلرنی قوتقریشگه فرمان آلدیلر. اولر قمیشلرنی شلدیره‌تیب، سووگه یقین بارگنلریده اۆزلری هم بلچیققه باتیب کېته باشله‌دی. کېین آرقه‌ده قالگنلری ارقان تشلب اولرنینگ اوچ-تۆرتته‌سینی زۆرغه قوتقریب آلدی. باشقه‌لرینی قمیشزار بلچیق قعریگه تارتیب کېتدی.

سووگه قولب توشگنلرنینگ چۆککنی چۆکیب اۆلدی. سوزیشنی بیله‌دیگنلری اېسه آتلرنینگ بۆینیگه یاپیشیب قمیشزار قیرغاققه چیقه‌ی دېگنده بلچیققه باتدی. سسّیق باتقاقلیک اژدهاگه ایلنیب آدمنی هم، آتنی هم آیاغیدن پستگه تارتر اېدی. آتلر جان اچّیغیده سیلته‌نیب کیشنر، آدملر قمیشلردن قۆللری تیلینیب داد سالر، اما اولر تلوسه قیلگنلری سری بلچیققه چوقورراق باتیب، یوز عذابلر بیلن جان بېریشر اېدی.

اؤرته‌سی سینیب توشگن کؤپریک‌نینگ اوستیده - اغدریلگن اراوه‌لر، ییقیلیب یاتگن آت و تویه‌لر آره‌سیده تله‌ی نوکرلرنینگ اپزغیلنگن جسدلری قالدی. یاونینگ شو بیر-ایکّی ساعت ایچیده کؤرگن تلفاتی اوروش باشلنگندن بپری کؤرگن همه تلفاتلریدن کؤپراق و دهشتلیراق اپدی. ینه بو فلاکت‌نینگ سببینی هیچ کیم بیلمس اپدی. شونچه آدم‌نینگ مثلسیز قییناقلرده جان بپرگنینی کؤرگن جنگچیلر مغلوبیتگه اوچره‌گندن بدتر اپسنکیره‌ب، روحسیزلنیب قالدیلر.

۳

قووه‌لیکلر تانگ یاریشگندن کون یاییلگونچه بؤلیب اؤتگن بو فلاکتنی نریگی قیرغاقده‌گی دپوار و تاملردن مؤره‌لب کؤریب تورر اپدیلر. اولرنینگ بعضیسی «یاغي بدتر بؤلسین»، دپب شادلنسه، بعضیسی نې-نې ییگیتلرنینگ سووگه آقیب، بلچیققه باتیب، مینگ عذابلر بیلن اؤله‌یاتگنیدن اچینردی. طاهر کپچه‌سی اؤرتاقلری بیلن قیلگن ایشلرینی بایه فضل‌الدین تاغه‌سیگه «عهده‌سیدن چیقالمه‌دیک»، دپگن معناده مأیوسلنیب ایتیب بپرگن اپدی. کپین یوز بپرگن حادثه‌نی تامگه چیقیب کؤرگن ملا فضل‌الدین نرواندن تپز پستگه توشدی-یو، طاهرنی بیر چپتگه ایملب چقیریب آلدی:

- اؤرتاقلرینگ‌گه ایت! همه‌لرینگ تپزراق بپرکینینگلر!

- نپچون، ملا تاغه؟

- کؤپریک ارّه‌لنگن جاییدن سینگنگه اؤخشه‌یدی. اگر کؤپریک‌که اؤت قؤییب یوبارگنلرینگده هم بونچه‌لیک تلفات بؤلمس اپدی. چونکه یاغي کؤپریک‌نینگ یانگن جاییني توزه‌تمه‌گونچه اوستیگه چپریک چیقرمس اپدی. اولر غفلتده قالیب بلاگه یؤلیققن! اگر قیلگن ایشلرینگنی بیلیب قالسه، همه‌میزنی قیریب تشلشلری انیق!

- یاغي حلی نریاقده-کو؟

- چیغداووللری بو یاقده اؤتگن اپکن، مپن کؤردیم. گپنی کؤپه‌یتیرمه‌ی، تپزراق یشیرین. تؤقه‌یگه چیقیب کپتینگلر. تپز!

تاغه‌سی یوره‌کدن خواطر بۆله‌یاتگنینی سېزگن طاهر باشقه اعتراض قیلمه‌دی‌ـیو، اۆرتاقلریگه سېکین خبر بېریب چیقدی:

- ارقان بیلن اۆراق آلینگلر. کیم سۆره‌سه، اۆتینگه باره‌میز، دېنگلر. لېکن خۆراک ایکّی‌ـاوچ کونلیک بۆلسین.

بېش ییگیت آدملرنینگ کۆزیگه تشلنمسلیک‌که تیریشیب، قیشلاقدن یکّه‌ـیکّه چیقیشدی‌ـیو، تۆقه‌ی ایچیده اوچره‌شیشدی.

کۆپریک سینمه‌سیدن آلدین بېریگی تامانگه اۆتیب قالگن چیغداوواللر قووه‌نینگ کدخداسینی تاپیب، اونینگ یاردمیده نجّار اوسته‌لرنی کۆپریک توزه‌تیشگه هَیده‌ب چیقدی. نریاقده قالگن نوکرلر ارقان تشلب، یاغاچ تشیب، اولرگه کۆمکلشه باشلشدی.

کۆپریک توزه‌تیشگه چیققنلرنینگ آره‌سیده طاهرنینگ آنه‌سی هم بار ایدی. او کېچه‌سی اۆغلی‌نینگ قه‌یاققه‌ـدیر باریب، سحر پیتیده چرچب قیتگنینی سېزگن ایدی.

نجّارلردن بیری یاغاچ‌نینگ ارّه‌لنگن جایینی طاهرنینگ آنه‌سیگه کۆرستیب، اۆز شبهه‌سینی اَیتماقچی بۆلگنده، اوسته بونینگ آلدینی آلیب لبینی تیشله‌دی:

- دمینگیزنی چیقرمنگ، - دېب شیویرله‌دی. - اگر یاغي بیرار گمانینگیزگه ایشانسه، بوتون قووه‌گه اۆت قۆیه‌دی. همه‌میزنی قیلیچدن اۆتکزه‌دی!

- گپینگیز حق!

شوندن کېین بو تۆغریده هیچ کیم آغیز آچمه‌دی. ایکّی کون دېگنده کۆپریک نریدن‌ـبېری توزه‌تیلدی‌ـیو، یاونینگ آتلیق عسکرلری بیرته‌ـایکّیته‌دن بۆلیب، احتیاط بیلن اۆتیشدی.

نهایت، پادشاه هم ملازملری بیلن کۆپریکدن اۆتیب، قووه‌ده تۆخته‌مسدن یۆلیده دوام ایتدی. یاونینگ اراوه‌لرگه آرتیلگن آغیر یوکلری و تویه کاروانلری کۆپریکدن نریده قالیب کېتدی. شونگه قره‌گنده یاونینگ رېجه‌لریده قنده‌ی‌ـدیر بیر اۆزگریشلر یوز بېرگن ایدی.

تۆقه‌یده یشیرینیب یورگن طاهر رابعه‌دن خواطرده ایدی. آنه‌ـآنه‌سی قیزنی قۆللریدن کېلگنیچه اوه‌یلب، یشیریب یورگنلرینی بیلسه هم، یاونینگ همان قووه اطرافیده اۆره‌لشیب یورگنی جوده تهلکه‌لی ایدی. اوچینچی کونی ییگیتلرنینگ خۆراکلری هم توگه‌دی.

احوال قنده‌ی بۆله‌یاتگنینی بیلیش و خۆراک غملب کېلیش اوچون طاهر اۆزی باره‌دیگن بۆلدی. او کېچکی پیت بیر باغ قمیشنی آرقه‌لب سېکین هاولیلریگه یقینلشدی. دروازه زنجیر اېکن، قۆلی‌نینگ اوچینی تیقیب، زنجیرنی توشیردی. ملا فضل‌الدین باستیرمه‌نینگ آلدیده اراوه‌نینگ غیلدیره‌کلرینی کۆزدن کېچیره‌یاتگن اېدی. قمیش کۆتریب کیرگن طاهرنی کۆریب اونگه قره‌ب چاپدی:

- صلح مبارک، جیینیم! صلح!

- اوروش توگه‌دی می؟

- خداگه شکر، توگه‌دی.

طاهر یېلکه‌سیدن قمیشنی یېرگه تشلب یوباردی. تاغه‌سی اونی بغریگه باسیب، قولاغیگه شیویرله‌دی:

- جسارتلرینگ بېکار کېتمه‌دی، جیینیم! سمرقند پادشاهی‌نینگ اۆزی صلح تکلیف قیلگن اېمیش! کۆپریکده‌گی تلفات یاغي‌نینگ بېلینی سیندیرگن اېکن!

ملا فضل‌الدین یېلکه‌سیگه اېنسیز جییَک تیکیلگن کفتکی کۆیلک کییگن اېدی. طاهر اېنگه‌گینی جییَک‌نینگ باغیچیگه باسیب و کوتیلمه‌گن شادلیک‌نینگ زۆریدن اۆپکه‌سی تۆلیب:

- خیریت! - دېیه آلدی، خلاص.

ملا فضل‌الدین اونینگ زلوارلی یېلکه‌سینی سیلب پست تاووش بیلن:

- علامت بۆلدی، - دېدی. - نې‌ـنې بېکلرنینگ قۆلیدن کېلمه‌گن خلاص‌کارلیک سېندېک توکلچی ییگیتلرنینگ قۆلیدن کېلگنی علامت بۆلدی! کبارلر سېندېکلرنی «قاره خلق»، دېب پسند قیلمه‌یدیلر. اما بوگون شو «قاره خلق»نینگ جسارتی بیلن اوروش بلاسیدن خلاص بۆلگنلرینی بیلسه‌لر اېدی!

- لېکن مونچه‌لیک بۆلیشینی بیز اۆزیمیز هم بیلمه‌گن اېدیک، ملا تاغه. بیر چېکّه‌سی، سیزنینگ کېلیب قالگنینگیز یخشی بۆلدی. سیز بۆلمه‌گنینگیزده بو ایش مېنینگ خیالیمگه هم کېلمس اېدی، سیز تورتکی بېردینگیز.

- شونده‌ی می، اَ، جیینیم؟ اگر شونده‌ی بۆلسه مېنینگ باشیمنی سېن کۆک‌که یېتکزدینگ!

ملا فضل‌الدین نوقول آوازینی پسه‌یتیریب، قنده‌ی‌ـدیر خوف سېزیب گپیرماقده اېدی.

- ملا تاغه، قووه‌ده حلی هم یاغي بار می؟ - دېدی طاهر.

- هه، یاغي اۆتیب تمام بۆلگنیچه یۆق. پادشاهلری اندیجان‌دن بیر یاغاچ* بېریده صلح توزیب آرقه‌گه قیتگن اېمیش. چېریگی‌نینگ بیر قسمی کۆپریکدن نریگه اۆتیب کېتگنینی، اۆزیم کۆردیم. اما قالگن‌ـقوتگنلری اېندی قیتسه کېره‌ک. احتیاط شرط، جیینیم، اویگه کیر.

طاهر اوست‌ـباشیگه اِیلشگن قمیش برگلرینی قاقیب اویگه کیره‌یاتگنده قۆشنی هاولیدن عیال کیشی‌نینگ الّه‌سی اېشیتیلدی.

طاهر رابعه‌نی اېسله‌دی‌ـیو یوره‌گی بیر آرزیقدی. صلح توزیلگنینی اېشیتگن میکین؟ طاهر اونی جوده ساغینگن اېدی. قنی اېندی علاجی بۆلسه‌ـیو، حاضر دېوار آشیب، قۆشنی هاولیگه اۆتسه. رابعه‌گه اوروش قنده‌ی دفع بۆلگنینی ایتیب بېریب، اونینگ قووانگنینی کۆرسه! لېکن قلّیقلیک آدابی بونگه یۆل بېرمس، طاهر رابعه بیلن فقط یشیریقچه اوچره‌شر اېدی.

طاهر اېندی اویگه کیریب، آنه‌سینی صلح بیلن مبارکباد قیله‌یاتگن اېدی، کۆچه‌ده بیردن ایتلر عصبي هوریب، آت دوپوری اېشیتیله باشله‌دی. طاهر شاشیلیب درچه‌دن هاولیگه قره‌دی. ایواندن پسته تورگن ملا فضل‌الدین اونگه اۆتینخانه‌نی کۆرستیب:

- بو یاققه چیق! - دېب شیپشیدی. - بېکین!

طاهر بېلیگه تقیلگن خنجرنی ساپیدن اوشلب، ایوان آرقه‌لی اۆتینخانه‌گه چاپیب اۆتدی و قمیش باغلری‌نینگ آره‌سیگه یشیریندی.

دروازه طبقه‌لری شخت بیلن آچیلدی. اېگرلری‌نینگ قاشیگه یای آسیلگن، باشلریگه دوبولغه کییگن، کېنگ چالوارلری اېتیکلری‌نینگ قۆنجینی یاپیب تورگن آتلیق عسکرلر هاولیگه کیره‌یاتیب، اطرافگه النگ‌ـجلنگ کۆز یوگورتیریب چیقدی. اولردن ایکّیته‌سی بیرته قاره آتگه مینگشیب آلگن اېدی.

دوبولغه‌سی‌نینگ اوچیگه یشیل متاعدن بیراقچه قدلگن پانصد باستیرمه‌ده تورگن یَیداق آتنی کؤردی‌ـیو، مینگشیب کپله‌یاتگنلرگه قره‌ب:

- انه او سپنیکی! - دپدی.

حبشده‌ی قاره‌ییب کپتگن آسیق مؤیلاولی ییگیت قاره آت‌نینگ سغریسیدن سکره‌ب توشدی‌ـیو، باستیرمه‌گه قره‌ب یوگوردی. قالگن ییگیتلر پانصدنینگ اشاره‌سی بیلن اویگه کیریب، ینگیراق کیگیز می، قالین می، بؤخچه می همه‌سینی هاولیگه کؤتریب چیقه باشله‌دی.

ایوان‌نینگ ستونیگه سویه‌نیب جیم تورگن ملا فضل‌الدین بولرنی: «کؤپریک واقعه‌سیدن خبر تاپیب طاهرلرنی قیدیریب کپلگن می؟» دپب قتّیق قؤرققن اپدی. اپندی بولرنینگ بدنفس تالانچیلر اپکنینی کؤریب نفرتی کپلدی. آتدن توشمه‌ی هاولی اؤرته‌سیده تورگن پانصدگه قره‌ب:

- مهمان، انصاف هم درکار! - دپدی. - پادشاهلریمیز صلح توزگنلریدن کپین بونچه‌لیک تالان‌ـتاراج قیلیش مسلمانچیلیک‌که تؤغری کپلر میکین؟

باستیرمه‌ده ملا فضل‌الدین‌نینگ آتینی الّه‌ـقچان اؤزینیکی قیلیب، اونگه اپگر اوره‌یاتگن قاره ییگیت:

- صلح، امان‌ـامان! - دپب، بو سؤزلرنی مسخره‌له‌گنده‌ی کولیب ایتدی.

باشقه بیر ییگیت بؤخچه‌نی تیتکیلب، اوندن بیر جفت اطلس تاپدی‌ـده، پانصدگه اوزه‌تیب:

- مالِ امان!* - دپدی.

پانصد اطلسنی آلیب خؤرجینگه سالر اپکن، ملا فضل‌الدین‌گه زوغوم قیلیب، سمرقندچه تلفظ بیلن گپیره باشله‌دی:

- آلتمیشته آتیمیز اؤلت بؤلیب اؤلدی. بیزگه کثافتلرینگ اوردی. سپن بونده سواری یورگین و منی ییگیتیم سمرقندگه پیاده کپتسون می؟ ایکّی کیشی بیر آتگه مینگشیب کیرگنینی کؤردینگ می؟

- کؤردیم. اگر اراوه‌گه قؤشیلگن شو چؤبیر آت ییگیتینگیزنی سمرقندگه کؤتریب بارالسه، میلی، آلینگ. لېکن عیاللرنینگ بؤخچه‌سینی کولش، سیزدېک عالیجناب پانصدگه جایز میکن؟

- بیزنینگ عیاللریمیز فرغانه اطلسیدن سوغا کېلتیرینگ، دېب تعیین قیلگن. بیز شونچه جایدن آواره بؤلیب کېلیب، اېندی بې‌سوغا قیته‌یلوک می؟ انصاف شو می؟!

پانصد سؤنگگی سؤزنی الم بیلن ایتگنیگه قره‌گنده، اوروش‌نینگ غلبه‌سیز توگه‌گنیدن جوده ناراضی اېدی. بو آدملر، اوروشدن کتّه اؤلجه‌لر آلیش امیدیده آیلب-ییللب قان کېچیب، همه عذاب-عقوبتلرگه برداش بېریب یورر اېدیلر. اگر اندیجان و اخسی کبی بای شهرلر باسیب آلینسه، جنگچیلرنینگ هر بیری اؤلجه‌دار بؤلیشی شبهه‌سیز اېدی. بیراق قووه‌ده‌گی تلفاتدن کېین درحال صلح توزیلدی. اندیجان‌دن یره‌شیش اوچون چیققنلر سمرقند پادشاهیگه آلتین-کوموش ساوغه‌لر، قیمت‌بها سروپالر، بیر نېچه یوز چاپقیر آت و تویه‌لر انعام قیلدیلر. بو انعاملر پادشاه‌نینگ ایچکیلری، ملازملری، بېکلری و باشقه یقینلریدن آرتمه‌ی قالدی. منه بو پانصدگه اؤخشه‌گن جنگچیلر اېسه اؤلجه‌سیز قالدی. شونینگ المیگه اولر آرقه‌گه قیتیشده یؤللریده اوچره‌گن قیشلاقلرنی تینتیب، اؤلجه قیدیریشگه توشگن اېدی.

اولردن بېشته‌سی حاضر رابعه‌لرنینگ هاولیسیگه هم باستیریب کیرگن اېدی. اؤتینخانه‌نینگ بیر دېواری رابعه‌لرنینگ هاولیسیگه توتش بؤلگنی اوچون طاهر قؤشنی هاولیده هم تؤپالان کؤتریلگنینی اېشیتیب قالدی.

کېچه احتیاطینی قیلیب ایچکریده بېکینیب اؤتیرگن رابعه اوروش توگه‌گنینی اېشیتگن، سؤنگ هاولیگه سیگیر ساغیشگه چیققن اېدی. سیگیرگه بوزاقنی قؤییب، اونی اییدیریش بیلن اندرمان بؤلدی-ده، هاولیلریگه آتلیق عسکرلر کیریب کېلگنینی کېچ سېزدی. ایه‌سی آغیلخانه‌گه چاپیب کیردی.

- وای، اؤله‌ی، سېن شو یېرده میدینگ؟

- نیمه بؤلدی، ایه؟

- یاغي! تؤخته! هاولیگه چیقمه!.. انه او توینوکدن سمانخانه‌گه اؤت!

اؤلجه آت قیدیریب یورگن نوکرلرنینگ ایکّیته‌سی درحال آغیلخانه‌گه کیردی-یو، اونینگ تؤریده‌گی توینوکدن نریاقه آشیب اؤته‌یاتگن قیزنی کؤریب قالدی. قیسیق کؤزلی قیپچاق ییگیت یانیده‌گیگه قره‌ب:

- سولوو قیزگه اؤخشه‌یدی! - دیدی.

- آت جؤق ایکن-ده، - دیدی شبریگی افسوسلنیب.

- جخشی قیز آتدن هم قیمت بؤله‌دی. جور، آلیب چیغه‌ییق. سمرقندگه آلیب باریب فاضل بیک‌که ساته‌میز!

سیگیرنینگ پنه‌سیده تورگن آنه بو دهشتلی سؤزلرنینگ معناسینی توشوندی-یو، چاپیب باریب توینوک‌نینگ آغزینی گوده‌سی بیلن بیکیتدی.

- مسلمان بؤلسه‌لرینگ قیزیمگه تیگمنگلر! مینی اؤلدیرسه‌لرینگ اؤلدیرینگلر! قیزیمگه یقینلشمنگلر! بیراونینگ امانتی! بیراوگه فاتحه بؤلگن!

بو سؤزلر قیسیق کؤزلی ییگیت‌نینگ نظریده قیزنینگ قیمتینی ینه هم آشیرگنده‌ی بؤلدی. او کمپیرنی قؤلیدن بیر سیلتب، آخورگه قره‌ب اولاقتیردی. کمپیر آخورگه باشی بیلن اوریلیب چینقیردی-یو، هوشیدن کیتدی.

قیپچاق ییگیت توینوکدن سمانخانه‌گه اؤتگنده رابعه سمانخانه‌نینگ ایشیگیدن قاچیب هاولیگه چیقدی. شونده ایکّینچی ییگیت قرشیسیدن چاپیب چیقیب اونی توتیب آلدی.

ایچکریدن قیسیق کؤزلیگی یبتیب کیلدی. قیز اولرنینگ قؤلیدن چیقیب کیتماقچی بؤلیب بلیقده‌ی پتیللر ایدی. اوچینچی بیر ییگیت ایگریدن قاپ آلیب قاپ‌نینگ آغزینی آچگنیچه اولرگه یقینلشه باشله‌دی. قیز حاضر باشیگه قاپ کییدیریلیشینی سبزدی-یو، بار آوازی بیلن داد سالیب قیچقیره باشله‌دی.

طاهر شو وقتگچه تیشینی-تیشیگه قؤییب، اویلریده بؤله‌یاتگن تالان-تاراجگه چیده‌ب اؤتیرگن ایدی. اما رابعه‌نینگ چینقیریغینی ایشیتگندن کیین کؤزیگه هیچ نرسه کؤرینمه‌ی قالدی. اؤتینخانه‌دن چاپیب چیقدی-ده، قؤشنی هاولی‌نینگ دیواریگه تیرمشدی.

دیوارنینگ سوواقلرینی کؤچیریب، نریاقه آشیب توشر ایکن، شونچه کوندن بیری اونی خواطرگه سالیب یورگن اینگ یامان بختسیزلیک او کوتگندن هم دهشتلیراق بیر طرزده رؤی

بېرەياتگنينى كۆردى. بيرى رابعەنى آياقلريدن اوشلب آلگن، ايكّينچيسى اونينگ قۆللرينى بېليگه قۆشيب محكم قيسيب تورگن و اوچينچيسى قيزنينگ باشيگه قاپ كييديرماقچى بۆلەياتگن ييگيتلر طاهرنينگ بدنيگه هم زهرلى ايلان بۆليب ياپيشەياتگندەى تويولدى. طاهر قيچقيريب يوباردى. هاوليده بير ييگيت آتلرنى جيلاويدن توتيب توريبدى. ينه بيرى قۆليده اوزون نيزەسى بيلن آت اوستيده اۆتيريبدى. همەسىنينگ بېليده قيليچى، يانيده اۆق-ياييى. طاهر بير اۆزى بولرگه بس كېلالەدى مى، يۆق مى، بونى اۆيلب اۆتيرەديگن احوالده ايمس. رابعەگه ياپيشگن ايلانلرگه تېزراق تيغ اوريشدن باشقه اۆيى هم، ايستگى هم يۆق. او يوگوريب بارەياتيب خنجرينى قينيدن سوغوردى.

نيزه كۆترگن آتليق:

- تۆختە! تۆختە! - دېب اونينگ كېتيدن آت سالدى. طاهر ايكّى سكرەب مۆلجللەگن جاييگه يېتيب باردى. رابعەنى آياغيدن قوچاقلب آلگن قيسيق كۆزلى ييگيتنينگ بيقينيگه خنجر اوردى. خنجر ساپيگچه باتيب كېتگنى، قيسيق كۆزلى ييگيت اينگرەب رابعەنينگ آياقلرينى قۆييب يوبارگنى ايسيده. طاهر خنجرنى تارتيب آلەياتگنيده اۆزىنينگ يېلكەسيگه غرچيلّب سنچيلگن نيزه ضربيدن گنديرەكلب كېتدى. اونينگ خنجر توتگن قۆللرى دهشتلى بير آغريقدن بۆششدى. آت اوستيدن اونگه نيزه سنچگن ييگيت نيزەسىنينگ اوزون ساپيدن تارتيب سوغوريب آلەياتگنده طاهرنينگ يېلكەسيدن - كۆيلگى بيلن بيرگه كېسيلگن بدنيدن قان تيزيلّب آتيليب كېتدى. او اۆزى قولتگن قيسيق كۆزلى ييگيتنينگ اوستيگه ييقيلر ايكن، رابعەنينگ كاسەسيدن اۆيناقلب چيققن واهمه تۆله كۆزينى كۆردى. قيزنينگ:

- واى، طاهر آغەم! - دېب قيچقيرگنى اوزاقلردن كېلگن شرفەدەى زۆرغه ايشيتيلدى. سۆنگ بو هم ظلمت قعريگه شۆنغيب يۆق بۆلدى.

طاهر قانيگه بېلنگنيچه قالدى-يو، رابعەنى سمرقند تامانگه آليب كېتيشدى.

---

*بير ياغاچ - تخميناً اۆن آلتى چقيريم.

*مالِ امان - اوروشده تۆلنەديگن تاوان.

اؤش
نجات قیده؟
۱

بلند قایه‌تاشلر بیلن تپکیس واحه‌لر بیر-بیریگه غلطی طرزده کیریشیب کپتگن اؤش اطرافلری بیر نپچه کوندن بپری جوده سپرحرکت. اندیجان‌دن تویه‌لرگه آرتیب کپلینگن حشمتلی چادرلر بوره‌تاغ* اپتگیدن آقیب اؤته‌دیگن جنّت‌اریق بؤییگه اؤرنه‌تیلدی.

آق‌بوره‌سای بؤیلریده هم، چل‌محرم تاغی‌نینگ اپتکلریده‌گی کؤکه‌لمزارلرده هم یوزلب چادرلر و اؤتاولر پیدا بؤلدی. تاغدن هَیده‌ب توشیلگن دنبه‌لی قؤیلر سؤییلدی، کباب کؤره‌لریده ارچه‌نینگ پیستاقی کؤمیری چؤغله‌تیلدی، داش قازانلرده گؤشت قَینه‌ی باشله‌دی.

بوگون اؤش‌گه بابر میرزا باشلیق همه ارکانِ دولتلرنینگ کپلیشی کوتیلماقده. ملا فضل‌الدین یاش پادشاه‌نینگ امری بیلن بوره‌تاغ‌نینگ چیقیش قیین بؤلگن خوش‌منظره بیر قایه‌تاشی اوستیگه کیچکینه حجره قورگن. بابر میرزا بولتور شو ایشنی اونگه تاپشیرگندن کپین سمرقندگه قؤشین تارتیب کپتگن و اؤش‌گه منه اپندی یؤلی توشماقده اپدی. ملا فضل‌الدین سودرلر بیلن پستگه توشیب، حجره‌گه یره‌شه‌دیگن قالین و زرباف کؤرپچه‌لرنی اؤزی تنله‌دی. تیک، سرغنچیق قایه‌تاشگه چیقیب اؤرگنمه‌گن سودرلر جهازلرنی آلیب کپله‌یاتگنده جوده قیینه‌لیب قالیشدی. قشقرچه کوموش آبدسته کؤتریب کپله‌یاتگن سپمیز آفتابه‌چی هر اؤن قدمده بیر تؤختب قالردی. ملا فضل‌الدین اونینگ قؤلیدن آبدسته‌سینی آلیب، اؤزینی سویَب چیقدی.

سودرباشی ایوان‌نینگ سنگفرش قیلینگن زینه‌لریگه گلدار پای‌انداز تؤشتگن اپدی، ملا فضل‌الدین التماس قیلیب، اونی آلدیریب تشله‌دی. چونکه زینه‌لرگه ایشله‌تیلگن رنگلی تاشلر هر قنده‌ی پای‌اندازدن قیمتراق و گؤزلراق اپدی.

تاغ قیرّەسیده تورگن حجرەدن بوتون اۆش شهری و اونینگ اطرافلری کفدەگیدېک انیق کۆرینر اېدی. حلی هم نفسینی راستلب آلالمەی هنسیرەب اۆتیرگن آفتابەچی پستگه تیکیلیب قرەدی-یو، اۆرنیدن سکرەب توردی:

- انه، کېلدیلر!

ملا فضل‌الدین ایوان چېتیگه باریب، پستگه کۆز یوگورتیردی.

آق آتلیق بابر میرزا یوزدن آرتیق بېکلری و خاص نوکرلری بیلن جوزا مسجدیدن اۆتیب، تاغ اېتگیگه یقینلشیب قالگن اېدی. اولر همەسی جنّت‌اریق بۆییگه اۆرنەتیلگن بارگاه* و خرگاه* آلدیده تۆختەدیلر. ایچی زرین ایپک، اوستی قیمت‌بها میین ماووت بیلن قاپلنگن بو چادرلرنینگ زرحل چیلویرلری کوموش قازیقلرگه باغلنگن اېدی.

چادرلرده دم آلیش و کتّه ضیافتلر بېریش اوچون همه تیارلیکلر کۆریب قۆییلگنینی ملا فضل‌الدین بیلر اېدی. «اېندی بوگون بابر میرزا اۆشه یېرده دم آلسەلر کېرەک، بیزنینگ حجرەگه بلکه اېرتەگه چیقرلر»، دېگن اۆی بیلن ایشینی سېکین دوام اېتتیردی.

اما آرەدن بیر ساعت اۆتر-اۆتمس پستدن سېرسقال قۆرچی‌باشی تۆرتته ساقچیسی بیلن هنسیرەب چیقیب کېلدی:

- حاضر بو یېرگه عالي ذاتلر قدم رنجیده قیلورلر. تختِ روان قەیېرده؟

سودرباشی ملا فضل‌الدین‌گه یاردم سۆرەگندەی قیلیب قرەدی. زیره بې‌قسمدن یوپقه تۆن کییگن ملا فضل‌الدین قۆرچی‌باشی قرشیسیده قۆل قاووشتیریب:

- معذور توتینگ، جنابِ بېک، - دېدی.

- خۆش؟

ملا فضل‌الدین شو حجرەنی قوریشده خشتلرنی زمبیلگه سالیب کۆترتیریب چیقماقچی بۆلگن، اما علاجینی تاپالمەگن اېدی. چونکه بو تیک قایەگه آدم فقط بیرته-بیرته بۆلیب، گاها قۆلی بیلن قایەگه سویەنیب چیقیشی ممکن اېدی. تختِ روانني اېسه تۆرت کیشی تۆرت تامانیدن کۆترەدی، اونینگ ایچیده پادشاه یا که ملکەلر اۆتیرەدی.

- بیز تجربه اېتیب کۆردیک، بو قایەگه تختِ روان کۆتریب چیقیش ممکن اېمس، - دېدی ملا فضل‌الدین.

قۆرچی‌باشی اوچ تامانی دېواردەی تیک قایەتاش بۆلگن، فقط بیر تامانیدن یالغیز آدم زۆرغه اۆتیب کېلەدیگن تاققه درستراق قرەدی‌ـیو، تختِ روان ایشلەتیش فکریدن قیتدی. سودرباشیگه خۆمرەییب:

- بو یېردە آرتیقچه آدم بۆلمەسین! - دېب بویوردی.

حجره اطرافیدەگی صحن تاررراق بۆلسه هم قایەنینگ شِمال تامانیده - اویدەی بلند تاشلر آرتیده کیچکینه میدانچه بار اېدی. ساقچیلردن ایکّیتەسی آفتابەچی و سودرباشی بیلن بیرگه اۆشه یاققه اۆتیب توریشدی. باشقه سودرلر پستگه توشیب کېتیشدی. قۆرچی‌باشی ملا فضل‌الدین‌گه قرەب:

- جناب معمار، سیز یۆلنی یخشی بیلورسیز، پادشاەگه پېشواز چیقینگ، - دېب بویوردی.

قاعدەگه بناءً قۆرچی‌باشی‌نینگ اۆزی هم پستگه قیتیب توشیب، پادشاه بیلن بیرگه چیقیشی کېرەک اېدی. اما بو تاققه ایکّی قیته اوستمه‌ـاوست توشیب چیقیش بې‌نهایه قیین. بونی سېزگن اۆرته یشر قۆرچی‌باشی ایکّیته ساقچینی ملا فضل‌الدین‌گه قۆشیب پستگه توشیریب یوباردی‌ـیو، اۆزی حجره یانیدەگی سیلّیق تاش‌کرسیگه اۆتیریب، تېرلب کېتگن یۆغان بۆیینلرینی ارته باشلەدی.

ملا فضل‌الدین بورەتاققه هر کونی نېچه قیتەدن توشیب‌ـچیقیب اۆرگنیب قالگن. اونینگ آیاغیدەگی ایخچم مۆکّیسی تاشدن‌ـتاشگه یېنگیل اۆتیب بارەدی. اما کۆنگلی ناتینچ. حاضر پادشاه و اونینگ بېکلریگه دوچ کېلیشی کېرەکلیگی، اولر بیلن معامله قیلیش‌نینگ قیینلیگی قلبیگه تهلکه سالەدی.

بابر میرزا و اونینگ آدملری تاغ‌نینگ کون‌چیقیش تامانیدن آتلیق ایلنیب اۆتیب، قایەتاشگه جَنوبدن یقینلشدیلر‌ـدە، مزاراتدن یوقاریراقده آتدن توشه باشلەدیلر. شونده ملا فضل‌الدین بېک و نوکرلرگه قۆشیلمەی علیحده تۆپ بۆلیب کېلەیاتگن عیاللرنی کۆریب قالدی. یوواش قاره آتده اۆتیرگن و آپّاق کییینگن اۆرته یشر عیال - بابرنینگ آنەسی قوتلوغ نگار خانیم اېدی. گلِ بادام رنگلی شۆخ، اۆیناقی آتده قرمزی ایپک قبا* کییگن خانزادە بېگیم کېلماقده اېدی. ملا فضل‌الدین اونی شۆخ آت اوستیده چاپنداز ییگیتلرەی یخشی

اؤتیرگنیدن هم تنیدی‌ـیو، وجودی بیردن قیزیب کېتگنده‌ی بؤلدی. کؤنگلیده‌گی بایه‌گی بېزاوته‌لیک اوستیگه آلاولی بیر هیجان قؤشیلیب، یوره‌گی قینیدن چیققوده‌ی هپریقیب کېتدی. ملا فضل‌الدین اؤزیده بیردن یوز بېرگن بو اؤزگریشنی بیراوگه سېزدیریب قؤییشدن قؤرقیب، پادشاه‌نی کوتیب آله‌یاتگن ملازملرنینگ پنه‌سیگه اؤتدی‌ـده، باش اېگیب، قؤل قاووشتیریب توردی. شونده تیزّه‌لری هم قلتیره‌یاتگنینی سېزیب، «خدایا اؤزینگ شرمنده قیلمه!» دېگن سؤزلرنی دلیدن اؤتکزدی.

---

*بوره‌تاغ بعضی منبعلرده باره‌تاغ هم دېب اتله‌دی. بیراق «آق بوره‌سای» کبی اصلی «بوره» سؤزیدن آلینگن بؤلیشی کېره‌ک. تورکي تیللرده نارتویه‌نینگ اېنگ اولکنی «بوره» یا که «بوغره» دېب اتله‌دی. بو تاغ چیندن هم تېکیس جایده چؤک توشیب یاتگن اولکن نارتویه‌گه اؤخشب کېته‌دی. (اوتار.)

*بارگاه - پادشاه‌نینگ خاص چادری.

*خرگاه - پادشاه‌نینگ تختی قؤییله‌دیگن و قبول مراسملری اؤتکزیله‌دیگن چادر.

*قبا - اصیلزاده عیاللر کییه‌دیگن اوزون یېنگلی اوستکی کییم. کمزولگه اؤخشش.

۲

بابر میرزانینگ آپه‌سی خانزاده بېگیم ملا فضل‌الدین‌نی کؤپدن بېری حیرتگه سالیب کېله‌دی. بوندن تؤرت ییل مقّدم ملا فضل‌الدین هرات‌دن کېلیب عمرشیخ میرزانینگ اندیجان‌ده‌گی چارباغیده کؤشک قوره باشله‌گن کېزلریده خانزاده بېگیم اؤن آلتی یاشده اېدی. اصیلزاده قیزلر آره‌سیده اېنگ کؤهلیگی بؤلگن خانزاده بېگیم بیر مرته اېرککچه کییینیب آت مینیب، اینیسی‌نینگ اؤسمیر ملازملری بیلن چوگان* اؤینه‌گن. ملا فضل‌الدین بونی کؤریب بیر حیرتگه توشگن اېدی. آره‌دن ایکّی ییل اؤتگچ، ملا فضل‌الدین اندیجان ارکیده‌گی تؤرخانه‌نینگ بعضی نقشلرینی ینگیلش اوچون چقیریلدی. شونده اؤن سکّیز یاشلی خانزاده بېگیمنی رواندە کنیزلر آره‌سیده سېتار چلیب اؤتیرگن پیتیده ینه بیر کؤردی‌ـیو، اؤز کؤزلریگه زؤرغه ایشاندی. چونکه بیر وقتلر ییگیتچه کییینیب چوگان

اؤینه‌گن اؤشه قیز اپندی سپتارده شونچه‌لیک نفیس، شونچه‌لیک میین کوی چلر، اونینگ اؤزی هم شو قدر نفاستگه تؤلیب اؤتیرر اپدی که، ملا فضل‌الدین بې‌اختیار اونینگ سِحریگه بېریلیب، غلطی بؤلیب کېتدی.

کېین ملا فضل‌الدین دېوارگه خامکی نقش چیزه‌یاتگنده خانزاده بېگیم اونینگ آلدیگه کېلیب، ایشینی قیزیقیب تماشا قیله باشله‌دی. ملا فضل‌الدین‌نینگ قؤلیده‌گی پرگار* هیجانیدن یېرگه توشیب کېتدی.

- عجایب نقش چیزگن اپدینگیز، کؤزیم تېگدی می، مولانا؟ - دېدی خانزاده بېگیم عیبنی اؤزیگه آلگنده‌ی بؤلیب.

ملا فضل‌الدین پرگارنی یېردن کؤترر اپکن:

- یؤق، عکسینچه، بېگیم، سیزنینگ نظرینگیز توشگن نقش ینه‌ده یخشیراق چیزیلگه‌ی!

- مېن اپشیتدیم که، مولانا مصور هم اپمیشلر.

- اصلیده معمارلر مصورلیک صنعتیدن خبردار بؤلماقلری درکار.

- اونداق بؤلسه مېنینگ صورتیمنی چیزیب کؤرینگ!

کوتیلمه‌گن بو تکلیفدن چؤچیگن ملا فضل‌الدین اطرافگه النگلب قره‌دی. تؤرخانه‌ده باشقه هیچ کیم یؤق. شونده‌ی بؤلسه هم آوازینی پسه‌یتیریب دېدی:

- بجان دل چیزر اپدیم... فقط...

- خواطر آلمنگ، مولانا، مېن سِر سقلشگه قادرمېن!

- اگر مېن چیزگن صورت نریگی دنیاده جان طلب قیلسه، قیدن تاپورمېن، بېگیم؟

ملا فضل‌الدین بو سؤزلر بیلن شریعت صورت چیزیشنی منع اېتگنینی، اگر قؤلگه توشسه جانی خوف آستیده قالیشینی اَیتماقچی اپدی. خانزاده بېگیم اونینگ آچیق ایتالمه‌گن فکرینی توشوندی-یو، جیلمه‌یدی:

- اگر صورتیم اوچون سیزدن جان طلب قیلسه‌لر، مېنگه ایتینگ، مېن اؤز جانیمنی بېرگه‌یمېن!

...ملا فضل‌الدین پؤلاد صندوقده یشیریب یورگن صورتنی منه شو گپلردن کېین چیزیشگه جرأت اېتگن اېدی. شوندن کېینگی تؤپالانلرده او خانزاده بېگیمنی اوزاق وقت اوچره‌تالمه‌ی یوردی.

نهایت، بولتور کوزده منه شو بوره‌تاقه خانزاده بېگیم‌نینگ اؤزی کېلیب قالدی. بابر سمرقندگه کېتیشده اؤز آنه‌سی و اېگه‌چیسیگه «اؤشده‌گی حجره‌دن خبر آلورسیزلر»، دېب تعیینلب قؤیگن اېکن. مېزان آییده اؤش‌گه مهمان بؤلیب کېلگن خانزاده بېگیم بیرته کنیزی بیلن بوره‌تاقه چیقدی. ملا فضل‌الدین اؤشه پیتده یالغیز شاگردی بیلن ایشله‌ماقده اېدی. هر بیرته خشتنی، یاغاچنی، هر بیر کؤزه سوونی پستدن آلیب چیققونلریچه تینکه‌لری قوریب کېتردی. مرمر یؤنیب سنگ‌کارلیک قیلیشگه سنگتراش یؤق.

سیرلنگن کاشین آلیشگه پول یؤق. بو همه‌سی ملا فضل‌الدین‌نی جوده قییینب قؤیگن. لېکن بو مشکلاتلرنی خانزاده بېگیمگه قنداق ایته‌دی؟ بېگیم‌نینگ مروارید قدلگن اېپک تاقیسی*دن تارتیب اوچی قَیریلگن قیزیل اېتیکچه‌سیگچه بوتون بارلیغی شونده‌ی نفیس کؤرینر، بو سماوي گؤزللیک آلدیده تاش و خشتدن گپ آچیش جوده اېریش تویولردی.

بیراق خانزاده بېگیم ملا فضل‌الدین‌دن بؤله‌جک حجره‌نینگ رېجه‌سی چیزیلگن طرحنی سؤره‌ب آلدی. کاغذگه قره‌ب توریب:

- گنبذینی کاشین بیلن بېزه‌تماقچی بؤلیبسیز، کاشینینگیز یېترلیک می؟ - دېدی.

ملا فضل‌الدین اېندی دردینی ایتیشگه مجبور بؤلدی. بو قیز معمارلیک صنعتیدن هم خبردار بؤلیب، انچه‌گینه کتاب مطالعه قیلگن اېکن.

- بابر میرزا ظفر بیلن قیتسه‌لر، خدا رحمتی آنه‌م‌نینگ اؤشه آرزولرینی رؤیابگه چیقرورلر، - دېدی. اؤشنده ینه اؤزینگیز باش بؤلورسیز، مولانا!

دنیاده حلی هیچ بیر تاووش ملا فضل‌الدین‌گه بونچه‌لیک یاقیملی تویولمه‌گن اېدی.

خانزاده بېگیم هر گل اونی «مولانا»، دېب اولوغلش بیلن گؤیا پارلاق بیر استقبال وعده قیلگنده‌ی بؤلردی. پادشاه عایله‌سیدن معمارچیلیک صنعتینی شونچه‌لیک بیله‌دیگن، قدرله‌یدیگن اتفاقداش تاپیلگنی ملا فضل‌الدین‌نینگ کؤنگلینی کؤتریب‌گینه قالمه‌ی، قلبیده غلطی بیر ذوق و ددیللیک اویغاتدی.

او سیرپنچیق قایه‌تاشگه کؤتریلیشدن کؤره توشیش قیینلیگینی بیلر ایدی. شونینگ اوچون خانزاده بېگیمنی پستگه کوزه‌تیب توشه باشلەدی. خلق «قیل‌کؤپریک» دېب نام قؤیگن تار و خطرلی تاش سؤقماقدن اؤته‌یاتگنلریده خانزاده بېگیم‌نینگ آیاغیده‌گی تگی سیلّیق چرمدن تیکیلگن اېتیگی تاییب کېتدی. خانزاده بېگیم موازنتینی یؤقاتیب، یانیده باره‌یاتگن کنیزیگه قؤل چؤزدی. اما کنیز هم زؤرغه کېله‌یاتگن ایدی، ایکّاوی برابر چه‌یقه‌لیب کېتدی. کنیز قؤرقیب چینقیریب یوباردی. اولر پسته‌گی چقیر تاشلرگه ییقیلیب توشه‌دیگن بؤلگنده ملا فضل‌الدین آلدینگه سکره‌ب اؤتیب، ایکّاوینی ایکّی قؤلی بیلن قوچاقلب توتیب قالدی. یاش‌گینه کنیز قؤرقنیدن ملا فضل‌الدین‌نینگ یېلکه‌سیگه یاپیشیب آلدی. کییکده‌ی چقّان خانزاده بېگیم ییگیت‌نینگ یېلکه‌سیدن توتیب، اؤزینی تېز اؤنگله‌دی و اونگه سېکین رحمت ایتدی. شو پیت ملا فضل‌الدین اؤز یوزیده خانزاده بېگیم‌نینگ ایلیق نفسینی حس قیلدی. قیزنینگ یوزیده می، لبلریده می، گل عطریگه اؤخشه‌مه‌یدیگن، اما اوندن هم یاقیملیراق، سِرلیراق بیر هید بار ایدی. ملا فضل‌الدین شو هیدنی آلدی-یو، خانزاده بېگیم‌نینگ شاه قیزی اېکنلیگینی گؤیا اونوتدی. قیزنینگ سلقین، یومشاق قؤلیدن اوشلب نریاغی تېکیس کېتگن سؤقماقه چیققونلریچه قؤییب یوبارمه‌دی. بېش-اؤن قدملیک مصافه‌ده عادي معمار بیلن ملکه آره‌سیده‌گی فرق گؤیا یؤقالیب کېتدی، اولر بیر-بیرلریگه فقط زبردست ییگیت و گؤزل قیز بؤلیب تویولدیلر.

لېکن اوندن نریده ینه کنیزلر، جیلاودارلر، سودرلر آره‌گه توشیب، خانزاده بېگیمنی قورشب آلیب کېتدیلر. ملا فضل‌الدین غلطی بیر توش کؤریب اویغانگن آدمه‌ی حیرتلنیب قاله‌وېردی.

اېرته‌سی کونی خانزاده بېگیم یاردمگه یوبارگن ایکّیته نارغول ییگیت ملا فضل‌الدین‌گه کېره‌کلی یوکلرنی پستدن تشیب چیقه باشلەدی. آره‌دن بیر هفته اؤتگچ، تویه‌گه آرتیلگن کاشینلر هم یېتیب کېلدی. خانزاده بېگیم یوبارتیرگن هر بیر نرسه‌ده ملا فضل‌الدین اونینگ اؤزینی کؤرگنده‌ی بؤلردی. پؤلاد صندوقده‌گی صورتنی آقشاملری یالغیز قالگنده قؤلیگه آلیب اوزاق-اوزاق تیکیله‌دی. قیز سرغنیب کېتگن منه شو تاغ‌نینگ تاشلریدن خانزاده بېگیم‌نینگ اؤشنده‌گی ایلیق نفسی و سِرلی هیدی همان کېلیب تورگنگه اؤخشردی.

«نخات‌که بو محبت بؤلسه؟ - دېردی ملا فضل‌الدین اؤزیگه‌ـاؤزی. - یؤق، زنهار! مېنده‌گی تویغو - بې‌غرض الهي بیر مِهرنینگ نشانه‌سی، خلاص. باشقه‌چه بؤلیشی ممکن ایمس!»

حاضر ینه خانزاده بېگیم یقینلشیب کېله‌یاتگنینی کؤریب، سراسیمه‌گه توشیب قالگن ملا فضل‌الدین اؤزی‌نینگ منه شو اعتقادیده محکم توریشگه تیریشر و عیاللر تاماندن نگاهینی آلیب قاچردی.

۳

بابر میرزا آتدن توشگنده بؤیی اؤسیب، کتّه ییگیتلرگه تېنگلشیب قالگنی بیلیندی. قدم آلیشی هم خیله سلماقلی. تختگه اؤتیرگنیدن بېری اؤتگن سؤنگگی اوچ ییل اونی جوده تېز اولغه‌یتیرگن، کؤز قره‌شلری کؤپنی کؤرگن آدملرنیکیده‌ی وزمین. فقط خیپچه قامتی و حلی اونچه تؤلیشمه‌گن یېلکه‌لری اېندی اؤن بېش یاشگه کیرگنینی اېسلتیب توررردی. اما تاقفه چیقیشده بابرنینگ اؤسمیرلیگی جوده ایش بېردی. او همه‌دن آلدینده تاشدن‌ـتاشگه یېنگیل کؤتریلیب بارر، گاه آنه‌سیگه، گاه آپه‌سیگه یوقاریدن قؤل چؤزیب یاردملشیب قؤیردی.

بېکلر و ملازملرنینگ کؤپچیلیگی پسته قالیشدی. یؤل تار، حجره کیچکینه بؤلگنلیگی اوچون حاضر بیرینچی نوبته پادشاه عایله‌سی و بابرگه اېنگ یقین کیشی بؤلگن اېشیک آغه قاسم بېک چیقیشماقده اېدی. قوچین اوروغیدن چیققن قاسم بېک تؤله‌دن کېلگن بربسته کیشی اېدی، تاغ‌نینگ یرمیگه چیققونچه نفسی بؤغیلیب، قیینه‌لیب قالدی. بابر بونی کؤریب، تېکیسراق بیر تاش اوستیده تؤخته‌دی. قاسم بېک هم تؤختب، آرقه‌ده کېله‌یاتگن ملا فضل‌الدین‌گه یوزلندی:

- جناب معمار، بو تاشلردن زینه‌پایه تره‌شلش خاطره‌لریگه کېلمبدیر ـده.

ملا فضل‌الدین پستراقده تؤختب قؤل قاووشتیردی‌ـیو، یېنگیل بیر تعظیم بیلن جواب بېردی:

- اگر ذات عالي امر بېرسه‌لر، زینه‌پایه تراشلش امکانی بار.

قاسم بېک یوقاریگه یوز اؤگیریب، بابرگه سوال نظری بیلن قره‌دی. بابر کولیمسیره‌ب:

- عجبا! - دېدی اېندی یۏغانلشه باشله‌گن اۏسمیر آوازی بیلن. - تاغ چۏقّیسیگه هم زینه‌پایه بیلن چیقورلر می؟

سادّه‌راق آدم بۏلگن قاسم بېک تکلیفی اۏرینسیز چیققنینی سېزدی‌ـیو، عزت‌ـنفسگه بارمه‌ی، گپنی کولگیگه بوردی:

- امیرزاده‌م، لطف قیلدیلر. کمینه‌نی بو تېرلب‌ـهنسیره‌شلردن زینه‌پایه هم قوتقرالمس اېدی.

اېندی قوتلوغ نگار خانیم هم کولدی:

- قاسم بېک جنابلری حق دیر. آت‌ـاولاو اۏتالمه‌یدیگن بو چۏقّیلرگه شاه هم پیاده چیقور، ملکه هم!

- حتا، خانزاده‌لر هم! - دېب بابر آپه‌سیگه قره‌ب شۏخ کولیمسیره‌دی.

شونه‌قه هزل‌ـهوزوللر بیلن حجره‌گه یېتیب باردیلر. نیلي گنبذلی حجّی بنا کۏکلم قویاشیده شونده‌ی نفیس جِلالنیب کۏرینده‌ی که، بابرنینگ دلی بیردن روشن تارتیب کېتدی.

اطرافده‌گی طبیعت‌نینگ گۏزللیگی، بهار و تاغلر ایوانگه ایشله‌تیلگن نقشلرنی، گنبذده‌گی کاشینلر رنگینی الّه‌ـنېچون جوده آچیب کۏرستر اېدی.

قاسم بېک بابرنی، اونینگ آنه‌سی و آپه‌سینی تواضع بیلن ایچکریگه کوزه‌تیب قۏیدی‌ـیو، اۏزی مرمر زینه‌پایه آلدیده قۏل قاووشتیرگنیچه قالدی. او عیاللر بار جایگه پادشاه‌دن اشاره بۏلمه‌گونچه کیرمس اېدی.

ملا فضل‌الدین قاسم بېک‌دن بېریراقده - ایوان تگیگه کېلیب توردی.

حجره اېشیگی یانغاق یاغاچیدن اۏیمه‌کار قیلیب، زر بیلن ایشلنگن اېدی. بابر گۏزل اۏیمه‌کارلیکلرگه، دېوار و سقف بېزه‌کلریگه بیر‌ـبیر کۏز تشلب چیقدی‌ـده، حجره‌نینگ اېشیگینی آچدی. آنه‌سی بیلن آپه‌سیگه یۏل بېریب کېین اۏزی ایچکریگه کیردی.

حجره‌نینگ ایچی قارانغی بۏلمه‌سه هم قاعده‌گه بناءً غرب تامانیده‌گی محرابگه شمع یاقیب قۏییلگن اېدی. کوندوزگی یاروغلیک قرشیسیده کۏزگه زۏرغه تشلنه‌یاتگن شمع یاغدوسی یان‌ـوېریده‌گی گلگون نقشلرگه توشیب، اېلس‌ـاېلس جلوه‌لنردی.

بو همه‌سی بابرده غلطی بیر ذوق اویغاتدی. او شمع یانیده‌گی تۆق-قیزیل نقشلرنی خانزاده بېگیمگه کۆرستیب:

- ایسلیمی گلخن شو می؟ - دېب سۆره‌دی.

خانزاده بېگیم بیر اوکه‌سیگه، بیر نقشگه قره‌دی-یو، شۆخ جیلمه‌یدی:

- بیر قاشیق قانیمدن کېچسنگیز، ایتورمېن.

بابر هم کولیمسیره‌ب:

- کېچدیم، ایتینگیز، - دېدی.

خانزاده بېگیم اۆنگگه قَیریلیب، اېشیک تېپه‌سیده‌گی قیپ-قیزیل نقشلرنی کۆرستدی.

- ایسلیمی گلخن منه بو. سیز نقشِ لاله‌نی بونگه اۆخشتمیش‌سیز، امیرزاده‌م.

خانزاده بېگیم کۆرستگن نقشلر حقیقتاً قیپ-قیزیل آلاو تیللرینی اېسله‌تر، اونینگ اېشیک تېپه‌سیگه نقشله‌نیشی هم بې‌چیز اېمس اېدی. «کېلووچیگه اېرگشگن بلا-قضانی آلاو آلیب قاله‌دی»، دېگن قدیمي اعتقاد و کېلین-کویاونی اېشیک آلدیگه یاقیلگن آلاودن ایلنتیریب آلیب اۆتیش عادتلری بابرنینگ اېسیگه توشدی. او آپه‌سیگه تن بېرگن کبی قره‌ب:

- سیز حقسیز، مېن سهو قیلیبمېن، - دېدی.

شونده قوتلوغ نگار خانیم گپ قۆشدی:

- بابر میرزانینگ سهولری عذرلیک. چونکه بو حجره‌ده نقشِ لاله هم خودّی گلخندېک یانیب کۆرینور!

آنه‌سی‌نینگ لطف قیلیب ایتگن سۆزلری بابرنینگ حجره‌دن آلگن ذوقینی ینه بیر درجه‌ده آشیردی.

اوچاولری ایوانگه قیتیب چیقر اېکنلر، پسته تورگن ملا فضل‌الدین بابرنینگ چهره‌سی آچیلیب کېتگنینی کۆردی. بابر زینه‌پایه آلدیده تورگن قاسم بېک‌که قره‌ب:

- بوره‌تاقه جوده مناسب! - دېب قۆیدی.

بوره‌تاغنی بابر یاشلیگیدن یخشی کۆرر اېدی. تېکیس وادي‌نینگ اۆرته‌سیگه توشگن بو بلند تاغ آدملرنی حیرتلنتیریش اوچون یره‌تیلگنگه اۆخشردی. گۆیا او اولکن تاغ‌نینگ بیر پرچه‌سینی الهي بیر کوچ شونده‌ی کۆتریب آلیب کېلگن و تماشا اوچون سیحان جایگه

چیرایلی قیلیب اؤرنه‌تیب کېتگن. منه شونده‌ی تاققه مناسب بؤلیش حجره اوچون جوده کتّه شرف اېکنینی سېزگن قاسم بېک بیر چېتده قؤل قاووشتیریب، سکوت سقلب تورگن معمارنی چقیردی.

بابر پادشاه بؤلگندن بېری اؤز کؤنگلیدن چیقریب قوردیرگن بیرینچی عمارتی جوده کیچیک بؤلسه هم اونگه عزیز و غنیمت تویولدی. بو حجره تاغ قیرّه‌سیده شونده‌ی جاذبه بیلن اوزاق وقت توریشینی ایستب، معمارگه سوال نظری بیلن قره‌دی:

- تاغده قار-یامغیرلر کؤپ بؤلور. حجره اوزاق وقتگه برداش بېرور میکین؟

ایوانده تورگن قوتلوغ نگار خانیم بیلن خانزاده بېگیم هم معمارگه کؤز تیکیشدی.

ملا فضل‌الدین هیجانلنگنیدن تیزّه‌لری بوکیلیب-بوکیلیب کېتماقده اېدی. او قؤلینی تعظیم بیلن کؤکسیگه قؤییب:

- ان‌شاءالله، برداش بېرور، - دېدی. قاسم بېک اونینگ گپینی تصدیقلب:

- هه، قیرق-اېلّیک ییل یخشی تورور، - دېب قؤیدی.

«قیرق-اېلّیک ییل» دېگن سؤزلر ملا فضل‌الدین‌گه آزار بېرگنی اونینگ قاسم بېک‌که قیسقه بیر کؤز تشلب قؤیگنیدن سېزیلدی. شو پیت ملا فضل‌الدین اؤز یوزیگه کیم‌نینگ-دیر میین نگاهی توشگنینی حس قیلدی. باشینی کؤترسه، خانزاده بېگیم یوزیگه یاپیلگن یوپقه آق حریر پرده آرقه‌لی ملا فضل‌الدین‌گه قره‌ب توریبدی. ملا فضل‌الدین‌نینگ بوتون وجودی آلاو سېلی ایچیده قالگنده‌ی بؤلدی. او حاضر سِری فاش بؤلیشی ممکن‌لیگینی سېزیب، ینه تعظیمگه باش اېگدی. شونده خانزاده بېگیم بابرگه ایضاح بېردی:

- امیرزاده‌م، خدا خواهله‌سه، بو حجره کؤپ اولادلرنی کؤرگه‌ی. قره‌نگ، قار-یامغیر تېگه‌دیگن جایلری سنگ‌کارلیک قیلینگن. پای‌دېواری قایه‌تاشگه محکم اؤرنه‌تیلگن. ملا فضل‌الدین‌نینگ مهارتلری بلند - هرات بیلن سمرقند معمارلریدن تعلیم آلمیشلر.

ملا فضل‌الدین خانزاده بېگیم‌نینگ مقتاوینی ایشگه عاید عادي گپلردېک قبول قیلمه‌سه، کؤنگلیده‌گی نازک حسلرنی سېزدیریب قؤیسه، اؤن جانیدن بیری هم امان قالمس‌لیگینی سېزدی.

اخیر جؤن بیر معمارنینگ شاه قیزیگه محبتی پادشاه عایله‌سیگه هم، اونینگ بېکلریگه هم حقارتده‌ی تویولیشی ممکن!

خیریت که، حکمدارلر آلدیده هیجانگه توشیش و تعظیم قیلیش عادت توسیگه کیریب قالگن. ملا فضل‌الدین خانزاده بېگیم‌نینگ ایلیق سؤزلریگه جواباً ینه بیر تعظیم قیلدی‌ـده، یېرگه قره‌ب، خودّی قیلیچ‌نینگ تیغی اوستیدن یوریب باره‌یاتگنده‌ی احتیاط بؤلیب گپیره باشله‌دی:

- حضرت عالیگه عرضیم شول که، سمرقنده‌ده اولوغ بېک مدرسه‌سی‌نینگ دېوارلری اوچون قنده‌ی گچ و گِلمایه، خشت و کاشین ایشله‌تیلگن بؤلسه، بو حجره‌نینگ دېوارلریگه هم فقیر شولرنی ایشلتمیش‌مېن. خدادن امیدیم بار. بابر میرزانینگ مبارک ناملریگه منسوب بو حجره عصرلر دوامیده مستحکم تورور*.

بابر بو سؤزلردن تأثیرلنیب:

- ایتگنینگیز کېلسین، - دېدی. - حجره بیز ایستگنیمیزدن هم یخشی!

قاسم بېک «قیرق‌ـاېلّیک ییل تورر»، دېب حجره‌نینگ عمرینی قیسقه قیلیب قؤیگنیدن اېندی خجالت بؤلدی. حجره‌دن نریده خرسنگ‌تاش آرتیده بویروق کوتیب تورگن سودرباشیگه بیر قره‌ب آلدی‌ـده، کېین معمارگه اؤگیریلدی:

- آفرین سیزگه، ملا فضل‌الدین!

بابر قاسم بېک‌نینگ گپینی تؤغریلب:

- مولانا فضل‌الدین! - دېدی.

شو بیلن معمارگه معتبر مولانالیک عنوانی بېریلگنده‌ی بؤلدی. قاسم بېک پادشاه‌نینگ آلدیده بیر نېچه مرته اوستمه‌ـاوست سهو قیلگنینی بیر حرکت بیلن تؤغریله‌گیسی کېلدی‌ـیو، سودرباشیگه بویوردی:

- مولاناگه تؤن کېلتیریلسین!

سودرباشی سراسیمه بؤلیب پستگه قره‌دی. مکافات اوچون آلیب یوریله‌دیگن تؤنلر تاغ اېتگیده‌گی چادرلرده قالگن اېدی. قاسم بېک بونی سېزدی‌ـیو، اؤزی‌نینگ اېگنیده‌گی ینگی کیمخاب تؤننی یېچماقچی بؤلیب:

- میرزا حضرتلری، اجازه بېرینگ! - دېدی. بابر اونینگ جؤمردلیگیگه تن بېرگندېک، جیلمه‌ییب باش ایرغه‌دی.

قاسم بېک زر یاقه‌لی کیمخاب تؤنینی یېچیب، ملا فضل‌الدین‌نینگ یېلکه‌سیگه تشله‌دی.

- مولاناگه بیزدن بیرته آت انجامی بیلن انعام قیلینسین، - قؤشیمچه قیلدی بابر.

ملا فضل‌الدین تعظیمگه اېگیلیب منّتدارچیلیک بیلدیرر اېکن، بیر نېچه کیشی‌نینگ.

- مبارک! مبارک! - دېگن سؤزلرینی اېشیتدی.

بو سؤزلرنینگ آره‌سیده اېنگ یاقیملیسی - خانزاده بېگیم‌نینگ مبارکبادی بؤلدی. مولانا فضل‌الدین اونگه ایکّینچی مرته قره‌شگه جرأت اېتالمه‌ی یېرگه کؤز تیکیب تورگن بؤلسه هم، شو دقیقه‌لرده اؤزینی بختیار سېزر اېدی.

---

*چیندن هم، اؤش‌ده‌گی بو حجره تؤرت یوز یېلدن آرتیق مستحکم توردی. تاغ تېپه‌سیده آقریب کؤرینگنی اوچون خلق اونی «آق اوی» دېب اته‌یدیگن بؤلدی. عصرلر اؤتیشی بیلن طعمه‌گیر شیخلر بو بنانی «سلیمان پیغمبر تامانیدن قوریلگن قدیمجای» دېب اعلان قیلدیلر، تاریخدن بېخبر آدملرنی بونگه ایشانتیریب، نذر-نیاز اوندیریش واسطه‌سیگه ایلنتیردیلر.

ییگیرمنچی عصرنینگ اؤرته‌لریده اکادمیک ابراهیم مومنوف قیرغیزستان عالملری بیلن همکارلیکده تاریخي حقیقتنی تیکلب، بو حجره‌نی بابر میرزا قوردیرگنینی علمي جهتدن اساسلب بېردیلر. آق اوی‌نینگ پېش‌طاقیگه بونی بیلدیره‌دیگن مرمر یادگارلیک اؤرنه‌تیلدی.

اما بابر نامی‌نینگ بونده‌ی اولوغله‌نیشی مستبد شؤرا مفکوره‌چیلری‌نینگ قهرینی کېلتیردی. اولر حجره‌نینگ زیارتگاه بؤلگنینی بهانه قیلیشیب، دینگه قرشی کوره‌ش شعاری آستیده ۱۹۶۳ ییلده آق اوینی عسکري قسملر یاردمیده پارتلتیب بوزیب تشله‌دیلر.

لېکن حجره‌نینگ مستحکم قایه‌تاشگه اؤرنه‌تیلگن پای‌دېواری بوتون قالگن اېدی. اونینگ تصویری توشیریلگن صورتلر بار اېدی. عدالتپرور آدملریمیز آره‌سیده بابر میرزا قوردیرگن بو عجایب آبده‌نی قیته تیکلش نیتی ییللر اؤتگن سری کوچه‌ییب باردی.

سکسانینچی ییللرنینگ آخریده ملي اویغانیش شباده‌لری ایسه باشله‌گن دورده اؤش شهری‌نینگ اؤزبیک، قیرغیز و باشقه ملتلرگه منسوب وکیللری آق اوینی قیته تیکلش اوچون مخصوص جمغرمه تشکیل قیلدیلر. بو جمغرمه‌گه بابر میرزانینگ برچه مخلصلری تامانیدن تؤپلنگن مبلغلر حسابیگه آق اوی تاریخي اصلیگه ماس گؤزل شکلده قیته تیکلندی. (مؤلف)

۴

کیچکی پیت حجره‌ده بابرنینگ یالغیز اؤزی قالدی. قاسم بیک کیره‌کلی آدملرگه: «حجره - میرزا حضرتلری‌نینگ خلوتگاهلری بؤلدی، کیچه‌سی هم اؤشه جایده تونه‌ماقلری ممکن»، دیب بیلدیریب قؤیدی. قؤرچیلر بابرنینگ کؤزیگه تشلنمسلیک‌که تیریشیب، حجره‌نینگ آرقه تامانیده قؤریقچیلیک قیله باشله‌دیلر.

دایما کؤپچیلیک‌نینگ دقّت‌ـمرکزیده بؤلیش و پادشاه‌نینگ هر بیر گپی، هر بیر حرکتی کیم‌نینگ‌ـدیر تقدیریگه تأثیر قیلیشینی اونوتمه‌ی همیشه زیرک و احتیاطکار توریش بابرنی جوده سیقیلتیرر ایدی. یاش تنه‌سی ایرکین بؤلیشنی، عادي تینگداشلری کبی آچیق‌ـساچیق یه‌یره‌ب یوریشنی قؤمسر ایدی. حاضر او حجره ایچکریسیگه تؤشلگن بیٍقسم کؤرپچه‌لر اوستیده باشیگه یاستیق قؤیمسدن بیرپس چلقنچه یاتدی. کیین اغانب یوزتوبن بؤلدی‌ـده، اینگگینی کفیگه تیره‌ب، دیواره‌گی نقشلرگه تیکیلدی. کونی بؤیی آتده یوریب تالیققن بؤلسه هم دم آلیب یاتگیسی کیلمس ایدی. اؤرنیدن سکره‌ب توریب بیر‌ـایکّی مرته قولاچینی یازیب کیریشدی، ایسنه‌دی. سؤنگ ایوانگه چیقدی‌ـده، ینه اطرافنی تماشا قیله باشله‌دی.

تؤرت تامان بهار نفاستیگه تؤله. هوا مصفا بؤلگنی اوچون پسته یاقیله‌یاتگن آلاونینگ توتونی هم عادته‌گیدن تینیقراق کؤرینه‌دی. آخری قارلی تاغلر بیلن توتشیب کیتگن وادي‌نینگ کؤز ایلغه‌گن همه جایی کؤکلمزار. بیر یاغیده اؤزگن، بیر یاغیده مرغیلان، اوزاقلرده ایسفره، خجند، کاسان و اخسی - بو اؤرچین*لرنینگ همه‌سیده باغ‌ـراغلر چمن بؤلیب گلله‌گنینی بابر گؤیا خیال کؤزی بیلن کؤریب توریبدی.

اولوغوار تاغلر افسانوي قلعه دېوارلريدېک اطرافنی اؤرەب تورگن بو گؤزل وادي حاضر اوّلگيدن خيله آسوده. اوروش توگه‌گنيگه ايکّی ييلدن آشدی.

بونده‌ی تينچ، مسعود دملرده اونی کاغذ-قلم اؤزيگه تارتردی. سودرلر حجره‌گه آلتی آياقليک مېز کېلتيريب قؤييشگن. بابر مېز يانيگه اؤتيريب «وقايع» دېب اته‌گن خاطره دفترينی آچدی. سؤنگگی يازوولری - اؤزی يقينده کؤرگن کانِ بادام و ايسفره حقيده اېدی.

اېندی بو يازوولرينی دوام اېتتيريب، اؤش تؤغريسيده بيته باشله‌دی: «اؤش قصبه‌سی انديجان‌دن تؤرت ييغاچ يؤل دير... بؤره‌تاغ‌نينگ تومشوغيده تاريخ تؤقّيز يوز ايکّيده مېن بير ايوانليک حجره سالديم. بو حجره بسيار يخشی واقع بؤليبدور. تمام شهر و محله آياغ آستيده دور...»

بابر اؤش‌نينگ بنفشه‌سی، لاله‌لری، آقر سوولری، آق موجلی قيزيل تاشلری حقيده هم بېريليب يازه‌ياتگن اېدی، بيردن قاسم بېک اېشيک آغزيده پيدا بؤلدی:

- اميرزاده‌م، خيالينگيزنی بؤلسم، معذور توتينگ. بخارادن - سلطان علی ميرزادن مکتوب کېلميشديرا!

بابردن اشاره بؤلگچ، قاسم بېک ايچکريگه کيريب، اؤره‌م قيلينگن آلتين باغيچلی مکتوبنی بابرگه اوزه‌تدی. بابر مکتوبنی آچيب اؤقيدی-يو:

- سلطان علی ميرزا بيزنی سمرقند يوريشيگه چارلبدير، - دېدی.

- بيتيم توزگن اېدينگيز-ده، اميرزاده‌م. سفرگه چيقماق کېره‌ک.

- آشيقمنگ، بېک. اوّل آنه‌م حضرتلری‌نينگ رضاليگينی آله‌يليک.

بابر هر مهم ايشده آنه‌سيدن مصلحت سؤره‌شی قاسم بېک‌که اونچه ياقمس اېدی. چونکه عياللر جنگ و جدلدن جوده بېزگن اېديلر. جنگاور بېکلر اېسه اوروشسيز يورسه قيليچلری زنگلب قاله‌ديگندېک بې‌طاقت بؤليشه‌دی.

قاسم بېک قوتلوغ نگار خانيم‌نينگ چادريگه بابر بيلن بيرگه توشيب باردی. خانزاده بېگيم هم آنه‌سی‌نينگ حضوريده اؤتيرگن اېکن. اولر بابر اوچون دسترخوان يازديريب، چينّی لگنده کباب کېلتيرديلر. کبابدن سؤنگ قيميز ايچيلدی. قاسم بېک مؤيلاويگه تېککن قيميز يوقينی کفی بيلن ارتيب، سؤز باشله‌دی:

- امیرزاده‌م سلطان علی میرزا بیلن اتفاق توزگنلر. بو یېردن چېریک تارتیب بارماقده سؤز بېرگنمیز.

- تنگریم بیزنی فرحلی کونلرگه یېتکزدی، - دېدی قوتلوغ نگار خانیم. - اېندی شونی غنیمت بیله‌یلیک، جناب قاسم بېک، سلطان علی میرزا اؤز آغه‌سی بایسونقور میرزا بیلن سمرقند تختینی تله‌شورلر. بابر میرزا اولردن بلند تورماقلری کېره‌ک. تنگریگه شکر، امیرزاده‌م‌نینگ اندیجان‌ده اؤز تختلری بار.

قاسم بېک بو سؤزلرگه تېزده جواب تاپالمه‌ی تردد‌لنیب قالدی. شونده خانزاده بېگیم گپگه اره‌لشدی:

- امیرزاده‌م، سمرقند یوریشی‌نینگ صرف و خراجتیگه اندیجان‌ده سرایلر، مدرسه‌لر قورسنگیز بؤلور. اندیجان هم سمرقنددېک صیقلِ رویِ زمین بؤلسه نامینگیز اولوغ بېک میرزانینگ نامیدېک شهرت قازانسه - بیز مشتِ‌پرلرینگیزنینگ آرزوییمیز شو!

بابر هزل‌آمیز کولیمسیره‌دی:

- مېن اوّل سمرقند صیقلینی بیر کؤرماقچیمېن. عبرت آلسک، اوندن سؤنگ آلورمیز.

قاسم بېک بابرنینگ سؤزلرینی یاقتیریب:

- لطف قیلدینگیز، امیرزاده‌م! - دېب قؤیدی.

- لېکن امیرزاده‌م سمرقندنی یاشلیکلریده کؤرگنلر، - دېب اعتراض قیلدی قوتلوغ نگار خانیم.

- بېش یاشیمده کؤرگنیم یادیمده اونچه قالمبدیر.

خانزاده بېگیم کولدی:

- بولتور سمرقند عزیمتی بیلن کېتیب بیزنی کؤپ ساغینتیرگن اېدینگیز ـ کو؟

بابر بولتورگی موفقیتسیز یوریشینی اېسلب، جدّیلشدی:

- راست، بولتور تؤرت آی سمرقند اطرافینی کېزدیک. اما شهر دربازه‌لری بیز اوچون بیران مرته آچیلمه‌دی. بیز باباکلانیمیزنینگ پایتختینی کؤریشگه مناسب اېمس اېمیشمیز!

بابر بو سؤزلرنی شونده‌ی کویونیب، المی کېلگنینی یشیرالمه‌ی لبلری تیتره‌ب ایتدی که، اونینگ حلی هم جوده یاش اېکنلیگی بیردن بیلینیب قالدی. حال‌بوکه، او سمرقندگه

قۆشین تارتیب بارگن، اگر شهرگه کیرسه، تختگه اۆتیریشی کېرەک اېدی. تۆغری، بایسونقور میرزا هم تېموریلر اولادیدن بۆلیب، ینه تغین بابردن بېش یاش کتّه اېدی، دېمک، تخته اۆلتیریشی قانونی اېدی. بیراق اندیجان بېکلری بایسونقور میرزادن یوز خیل کمچیلیک تاپیب، اونی همیشه یامانلب گپیریشر و سمرقند تختیگه فقط بابرنی مناسب کۆریشر اېدی. بایسونقور میرزا بونی بیلگن‌لیگی اوچون بابرنی سمرقندگه یۆلتمس اېدی. مبادا، بابر شهرگه قۆشین‌سیز، شونچەیین پایتختنی کۆریش اوچون کیرەدیگن بۆلسه، بایسونقور میرزا اونی توتتیریب، یۆق قیلیب یوباریشی ممکن اېدی. چونکه آرەدەگی تخت تلشی و بېکلرنینگ عداوتی اولرنی بیر-بیرلریگه دشمن قیلیب قۆیگن اېدی.

قوتلوغ نگار خانیم اېندی اۆن بېش یاشگه کیرگن اۆغلی‌نینگ بو تلشلر و عداوتلرگه ارەلشمسدن، اۆز ملکیده آسایشته حکم سوریشینی ایستردی. او بابرنینگ المدن اۆزگریب کېتگن یوزیگه آنەلرچه قَییشیب قرەدی-یو، اونگه جان و دلینی بېرگیسی کېلیب گپیردی:

- بابرجان، سۆزیمگه ایشانینگ، بو بېش کونلیک دنیا سیزنینگ کویونیشینگیزگه ارزیمەیدیر!

آنەسی اۆغلینی پادشاه بۆلمسیدن آلدینگی نامی بیلن اتب، مهری تاولنیب گپیرگنی بابرگه جوده یاقیملی تویولدی. بیر لحظه او اۆزینی مهربان بیر آنەنینگ بېغم، بېتشویش بۆتەلاق اۆغلیدېک سېزدی-یو، یېلکەسیدەگی کتّه یوک یېرگه توشگندېک یېنگیل تارتدی.

- وقتی-ساعتی کېلور. سمرقند آرزوسیگه هم یېتیشورسیز، - دېب دوام اېتدی قوتلوغ نگار خانیم. - بیراق حاضر رعیت آسایشته عمر کۆریشگه مشتاق. قناتینگیز آستیده قاسم بېک‌دېک تدبیرکار امیر-و امرانگیز بار. منه شو اۆشدەگی حجرەنی قورگن معماردېک هنرپېشەلر سیزنینگ خدمتینگیزده. اېندی آنەنگیز سیزدن التماس قیلور: سمرقند محاربەسینی بېش-آلتی یېلگه کېچیکتیرسنگیز. برچەمیزگه باش بۆلیب، وادینی آباد قیلسنگیز، اندیجان‌دە، مرغیلان‌دە، اۆش‌دە کتّه آبدەلر قورسنگیز!

قوتلوغ نگار خانیم پادشاه اۆغلیگه کۆپدن بېری بونچەلیک جدّي، بونچەلیک قطعي التماس بیلن مراجعت قیلمەگن اېدی. قاسم بېک یېرگه قرەب سکوتگه کېتدی. بابر هم بیر

لحظه دسترخوان چېتیده آلتین جامده قیزغیش کؤرینه‌یاتگن قیمیزگه کؤز تیکیب جیم قالدی. عمومي سکوتده خانزاده بېگیم‌نینگ نفیس، تینیق آوازی اېشیتیلدی:

- امیرزاده‌م، سیز نوایی‌نینگ داستانلرینی یاد بیلورسیز. فرهاد قنده‌ی عجیب بنالر قورگنینی بیر اېسلنگ. مېن بیر مونگلیک اېگه‌چینگیز دایم آرزو قیلورمېن: سیز هم فرهاددېک بنیادکار بؤلینگیز! دنیاده بوندن اولوغ، بوندن ثوابلی ایش یؤق!

بابر اؤش‌ده اؤزی قوردیرگن کیچیک بیر حجره‌دن بوگون قنچه‌لیک ذوق آلگنینی اېسله‌دی-یو، آنه‌سی بیلن آپه‌سی‌نینگ تیلکلرینی قؤللب-قوّتله‌گیسی کېلدی. اما او بونده‌ی مهم دولت ایشلرینی بیر اؤزی حل قیلالمس‌لیگینی هم بیلر اېدی. بابر قاسم بېک‌که کؤمک سؤره‌گن کبی قره‌ب:

- چاره‌سی تاپیلور میکین؟ - دېدی.

گپ سمرقند یوریشینی قالدیریش حقیده اېکنینی قاسم بېک سېزدی. اصلی حربي آدم بؤلگن و جوده کؤپ جنگ و جدللرده قتنشگن قاسم بېک بابر ایسته‌گن چاره تاپیلمس‌لیگینی ایچ-ایچیدن سېزیب توررردی. چونکه سمرقند یوریشی همه نفوذلی بېکلرنینگ مشورتیده معقوللنگن، تیارلیک ایشلری الّه-قچان باشلب یوباریلگن.

کتّه بیر تؤسیقدن اؤتیش اوچون بوتون کوچی بیلن سکره‌یاتگن آتنی بیردن تؤخته‌تیب بؤلمه‌یدی، مبادا زؤر بیلن تؤخته‌تیلگنده هم آت ییقیلیشی، چاپندازینی یېرگه اولاقتیریشی ممکن. قاسم بېک بونی آچیق ایتیشگه جرأت اېتالمه‌دی-یو، قؤلینی کؤکسیگه قؤییب:

- امیرزاده‌م، قولینگیز چاره تاپیشدن عاجزمېن، - دېدی.

بو جواب بابرگه آغیر باتدی.

- آنه‌م‌نینگ التماسلرینی رد اېته‌یلیک می؟

بابر بو سؤزلرنی شونده‌ی زرده قیلیب ایتدی که، قاسم بېک اونینگ حاضر آنه‌سی و آپه‌سی ایتگن ایشلرنی قیلگیسی کېلیب تورگنینی انیق سېزدی. سؤنگ او بابرنینگ کېچه گینه سمرقند یوریشیگه طرفدار بؤلیب، جنگلرده قتنه‌شیش اشتیاقیده یانیب ایتگن سؤزلرینی اېسله‌دی-یو، ایچیده غیجینیب قؤیدی. بابرده‌گی بو اؤزگروچنلیکنی قاسم بېک یاشلیک غؤرلیگیدن کؤرر، خصوصاً، بونده‌ی مرکّب دولت ایشلریده عیاللرنینگ گپیگه

کیریشنی کتّه بیر ضعیفلیک بیلگیسی دیب بیلردی. اما قاسم بیک قوتلوغ نگار خانیم بیلن هم حسابله‌شیشگه مجبور، چونکه یاش پادشاه‌گه آنه‌سی‌نینگ تأثیری کوچلی ایکنینی اؤز کؤزی بیلن کؤرماقده ایدی.

- خانیم حضرتلری‌نینگ التماسلری مینگه تاج سر بؤلسین، - دیدی قاسم بیک چؤکّه‌لب اؤتیرگن کؤییچه باش ایگیب. - قولینگیز اَیتماقچیمین کیم، بونده‌ی مهم ایشده برچه نفوذلی بیکلرنینگ رضالیگینی آلمه‌سک بؤلمس.

پادشاه عایله‌سی قاسم بیک‌که علیحده احترام بیلدیرگنده اونینگ نامیگه «امیرلر امیری» دیگن عنواننی قؤشیب ایتر ایدی. حاضر هم قوتلوغ نگار خانیم:

- جناب امیرالامرا، - دیدی اونگه. - سیز باشقه بیکلرنینگ رضالیگینی آلیشده بابر میرزاگه کؤمک بیرور میسیز؟

- جانیم بیلن! اما بیکلرنینگ بعضی اندیشه‌لریدن فقیر خبردارمین. گستاخلیک سنلمه‌سه ایته‌ی.

- ایتینگیز، - دیدی بابر.

قاسم بیک ییرگه قره‌ب، بیر لحظه اؤی سوردی، حلی آق توشمه‌گن غَییر قؤنغیرتاب سقالی‌نینگ اوچلری سکرلات چکمنی*نینگ زرین، یاقه‌سیگه تیگیب، قَیریلدی. نهایت قاسم بیک باشینی کؤتریب بابرگه قره‌دی-یو، سمرقنده‌گی اولوغ آبده‌لر اولکن بیر دولت‌نینگ کوچی و بوتون ولایتلرنینگ اشتراکی بیلن قوریلگنینی، حاضر اؤشه یگانه دولت پرچه‌لنیب کیتگنینی، فرغانه کتّه وادي بؤلسه هم، اما ماوراالنهرنینگ فقط بیر قسمی ایکنینی گپیره باشله‌دی. اونینگ نیمه دیماقچی ایکنینی سیزگن خانزاده بیگیم استهزالی جیلمه‌ییب سؤره‌دی:

- جنابِ امیرالامرا، اندیجان‌ده آبده‌لر قوریشگه کوچیمیز ییتمه‌یدی، دیماقچی میسیز؟

- عالي نسب بیگیم، سیز سمرقنددیک اولوغ شهر قوریش حقیده سؤز آچدینگیز.

بیکلر ایتورلر که، اولوغ شهر بنیاد ایتماق اوچون ینه اؤشه اولوغ دولتنی تیکله‌ماق کیره‌ک. بوتون ولایتلرنینگ کوچینی بیر جایگه ییغماق کیره‌ک. حاضرگی پراکنده‌لیک اولوغ قوریلیشلر قیلیشگه امکان بیرمه‌گه‌ی.

قاسم بېک‌نینگ بو گپلری بابرگه جوده منطقلی تویولدی. او آنه‌سیگه قره‌ب بوندن هم منطقلی‌راق بیر سؤز کوتدی.

- جناب قاسم بېک، اولوغ آبده‌لرنی فقط امیر تېموردېک صاحبقرانلر گینه قورگن اېمس، - دېدی قوتلوغ نگار خانیم. - هرات‌ده علیشېربېک اخلاصیه، اُنسیه آتلیق بنالر قورمیشلر، بابر میرزانینگ حاکمیتلری علیشېربېک‌نینگ حاکمیتلریچه اېمس می؟ اخیر علیشېربېک بیر تاجدارنینگ مصاحبی* بؤلسه‌لر، بابر میرزا مستقل دولت‌نینگ پادشاهیلر ـ کو!

قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ بو سؤزلری بابرنینگ قلبیده چؤکیب یاتگن اېنگ اؤتلی ایستکلرینی یوزه‌گه قلقیتیب چیقرگنده‌ی بؤلدی. اونینگ یاشلیک احتراسی بیلن قلبیگه توگیب یورگن اېنگ کوچلی آرزوسی - جنگلرده کتّه غلبه‌لرگه اېریشیب یا که عجایب شعرلر، داستانلر یازیب اېل آغزیگه توشیش، سؤنگ نوایی‌دېک اولوغ آدملرگه تنیلیش و اولرنینگ مخصوص اعتبارلریگه سزاوار بؤلیش اېدی. یېتّی آی آواره بؤلیب سمرقندنی آلالمه‌ی کېلگنیدن کېین، جنگلرده کتّه غلبه‌لرگه اېریشیش حلی اوشلمه‌یدیگن بیر آرزو اېکنیگه اونینگ کؤزی یېتیب قالدی. اولوغ شاعر بؤلیش آرزوسی هم قؤل یېتمس بیر بلندلیکده اوچیب یورگن بخت قوشیگه اؤخشه‌یدی. بابر اونی توتیشگه حلی کوچی یېتمس‌لیگینی سېزه‌دی. اما حاضر آنه‌سی نوایی قورگن عمارتلرنی تیلگه آلیشی بیلن بابرنی اؤشه اؤتلی آرزوسیگه یېتکزه‌دیگن باشقه بیر یؤل «یلت» اېتیب کؤزیگه کؤرینیب کېتدی. نوایی قورگن اخلاصیه و اُنسیه‌لرنینگ شهرتی آغیزدن‌ـآغیزگه اؤتیب، فرغانه وادیسیگه یېتیب کېلگن اېکن، اېندی بو یېرده اؤن بېش یاشلیک پادشاه اؤشنه‌قه آبده‌لر قوردیرسه، آوازه‌سی هرات‌گه هم یېتیب بارمس میکین؟ کېین، احتمال، نوایی هم بونی اېشیتر، بابرنینگ کیملیگینی سؤره‌ب بیلر، اونی آرقه‌واره‌تدن تنیب قالر. کېین بلکه بابر هرات‌گه بارر یا که نوایی اؤزی بو تامانلرگه کېلیشنی اختیار قیلر. نوایی حسین بایقرانینگ سراییدن بېزیب یورگنینی بابر هم اېشیتگن اېدی. بلکه اولوغ شاعر خراسان‌دن فرغانه وادیسیگه کېلیب، یاش بابرگه مربي بؤلر. اؤیی شو یېرگه یېتگنده بابر جوده هیجانلنیب کېتدی.

کؤزلری یانیب، قاسم بېک‌که قره‌دی‌ـیو:

- آنه‌م حقلر، - دېدی. - بېکلرنی کؤندیرماق کېره‌ک!

بابرنینگ سؤنگگی سؤزی فرماندېک اېشیتیلدی-یو، قوتلوغ نگار خانیم بیلن خانزاده بېگیم‌نینگ چهره‌لری آچیلیب کېتدی. اولر، «قاسم بېک اېندی یېنگیلدی»، دېب اؤیله‌دیلر. اما اولکن گوده‌لی قاسم بېک اؤزی‌نینگ کېنگ یېلکه‌لری آرتیده زؤر بېکلر تورگنینی حس قیلگنده‌ی همان تسلیم بؤلمس اېدی.

- امیرزاده‌م، فرمانینگیزنی ادا اېتیشدن آلدین بېکلرنینگ ینه بیر اندېشه‌سینی ایتیشگه رخصت اېتینگ.

بابر ایستر-ایسته‌مس باش ایرغب، رخصت بېرگن بؤلدی. قاسم بېک لبلرینی یاپیب تورگن اوزون قؤنغیر مؤیلاوینی قؤلی بیلن ایکّی یانگه سوردی-ده، کولیمسیره‌ب خانزاده بېگیمگه قره‌دی:

- بېگیم، سیز امیرزاده‌منی فرهادگه یخشی قیاس قیلدینگیز. بېکلریمیز زمان فرهادی‌نینگ خدمتیده بؤلیشدن افتخار قیلورلر. بیزنینگ آرزوییمیز - فرهادیمیزنی اؤز شیرینلریگه یېتکزیش دیر. اما، - دېب قاسم بېک بیردن جدّیلشدی، - معلومینگیز کیم، بیزنینگ شیرین بوگون سمرقنده یاغي قورشاویده اسیره کبی اضطراب چېکماقده‌لر.

بابرنینگ یوزیگه نفیس قیزیللیک یوگوردی. او اویلگنینی سېزدیرگیسی کېلمه‌ی، باشینی اېگدی-یو، اؤز تیزّه‌لریگه کؤز تیکدی.

قاسم بېک جوده مشکل و نازک بیر گېنی قؤزغه‌گن اېدی. بابر بېش یاشلیگیده اونگه سمرقند پادشاهی سلطان احمد میرزانینگ اؤرتنچه قیزی عایشه بېگیمنی اونشتیریب قؤییشگن اېدی. حاضر شو قیز اؤن اوچ یاشگه کیرگن. بابر اونی یقین ییللرده کؤرگن اېمس، اما کؤرگنلر همه‌سی عایشه بېگیم‌نینگ غنچه‌دېک گؤزللیگینی مقتب کېلگنینی اېشیتگن. اؤشه گؤزل قیزچه بابرنی اؤز نجاتکارینی کوتگنده‌ی کوته‌دی، بونی هم بابرگه کېلیب ایتووچیلر بار. بابر هم اؤزی‌نینگ ملکه‌سیگه قهرمانلیکلر کؤرستیب یېتیشیشنی ایسته‌یدی. او عایشه بېگیم‌نینگ اؤزینی اېسلالمه‌سه هم، بېش یاشیده سلطان احمد میرزاگه اوزه‌تیلگن ترمذلیک گؤزل بیر کېلینچکنی یقیندن کؤرگنی یادیده.

«بېت آچر» دېگن عادتگه بناءً، یاش کېلینچک‌نینگ یوزیده‌گی پرده‌سینی پاک نفسلی یاش باله آچیشی کېره‌ک اېدی. اؤشه کونلرده قوتلوغ نگار خانیم بېش یاشلی ججّی اؤغلی

بابرنی سمرقندگه تۆیگه آلیب بارگن ایدی. سلطان احمد میرزانینگ اۆغلی یۆق ایدی، بابرگه پادشاه عایله‌سی هوس بیلن قرر ایدی. شونینگ اوچون کیوانیلر «ینگی توشگن کیلین هم منه شو شهردیک اۆغیل کۆرسینلر»، دییشیب، بیت آچیشگه بابرنی مناسب تاپدیلر. بو حادثه‌نینگ کۆپ تفصیلاتلری بابرنینگ خاطره‌سیده قالمه‌گن. اما آلتین قۆشیب تۆقیلگن حریر آق پرده‌نی کیلینچک‌نینگ یوزیدن آلگنده بوتون بارلیغینی نهایتده یاقیملی بیر تویغو چولغب آلگنی هیچ ایسیدن چیقمه‌یدی. بو - گۆزللیک تویغوسی ایکنینی او ایندی بیله‌دی. ترمذلیک کیلینچک عقلنی شاشیره‌دیگن درجه‌ده کۆهلی بۆلگنیگه بیش یشر باله‌نینگ فهمی ییتمه‌گن بۆلسه هم، اما گودک قلبی افسانوي بیر جاذبه‌دن تۆلقینلنگنی یادیده قالگن. شونینگ اوچون حاضر اونگه سمرقندده‌گی قلّیغی‌نینگ حسنینی مقته‌گنلریده، اۆشه کیلینچک ایسیگه توشه‌دی.

باشقه تفصیلاتلر اۆقیگن کتابلریده‌گی گۆزللر تصویریدن آلیب قۆشیله‌دی. بابر سمرقندده‌گی قلّیغینی اۆسمیرلرچه بیر صافلیک بیلن غایبانه سیوه‌دی. منه شو سیوگیلیسی بوگون بابرنینگ دشمنلری اسارتیده ایکن، او اندیجان‌ده بمیلِ‌خاطر یوره آله‌دی می؟

- جناب قاسم بیک، - دیدی قوتلوغ نگار خانیم، - کیلینیمیزنینگ تقدیری بیزنی هم اضطرابگه سالور. بیز آنه‌لریدن التماس قیلیب کتابت یوبارگن ایدیک که، عایشه بیگیمنی تاشکینت‌گه ایگه‌چیلری رابعه بیگیم حضوریگه جۆنتسینلر. احتمال، شو التماسیمیز بجا کیلتیریلگن-دیر؟

قاسم بیک مأیوس باش ایگیب:

- افسوس، خانیم حضرتلری، افسوس! - دیدی. - قولینگیز سمرقندده‌گی خفیه‌لردن کیلگن بیر خبرنی امیرزاده‌مگه کۆرسه‌تیشدن تارتینگن ایدیم. سیزلرنی هم خواطرلنتیرماقچی ایمس ایدیم...

- نیمه خبر؟ تینچلیک می؟ - خواطرلنیب سۆره‌دی بابرنینگ آنه‌سی.

- عایشه بیگیم آنه‌لری-یو آیه‌لری بیلن بیرگه تاشکینت‌گه یشیرینچه کیتماقچی بۆلگنلریده بایسونقور میرزا بیلیب قالیب، مانعلیک قیلمیشلر. یاغیلیک مقامیده قۆپال گپلر

ایتمیشدیر. اویلری اطرافیگه آدم قۇیمیشلر. هاولیلریدن چیقرمس اپمیشلر. اسیرەلر اپندی بوتون نجاتنی اندیجان‌دن کوتر اپمیشلر!

سۇنگگی سۇزلر بابرنینگ بوتون وجودینی زیرقیرەتیب اۇتدی. اونینگ قلّیغیگه قۇپال گپیریب، بې‌چارەنی اسیرەدېک عذابلەیاتگن بایسونقور میرزا شوندەی غضبینی کېلتیردی که، اپرتەگەیاق اونینگ اوستیگه قۇشین تارتیب، باستیریب باریش و قلّیغینی اسارتدن قوتقریش ایستگی بابرنینگ قلبیدەگی باشقه همه ایستکلرینی باسیب کېته باشلەدی.

خانزاده بېگیم اوکەسیدەگی اۇزگریشنی سېزیب:

- امیرزادەم، الاها اسیرەلرنی قوتقریش سیزگه تېزراق نصیب بۇلسین! - دېدی. - اما نجاتنی فقط جنگ و جدل کېلتیرور میکین؟ ضعیفه اپگەچینگیزنینگ اعتقادی شول که، قان تۇکیلسه، عداوت کوچەیور. بایسونقور میرزا اسیرەلرگه بدتر اۇچەکیشور. نجات اوروشده اپمس، امیرزادەم، نجات - صلحده!

بېگیم هیجانلنیب ایتگن بو سۇزلر بابرنینگ کۇنگلیده قۇزغەگن بایەگی غضبنی انچه پسەیتیردی. «صلح» سۇزی قلبیگه ایلیق تویولدی.

خانیم درحال قیزی‌نینگ گپینی قوّتلب، اۇغلیگه یوزلندی:

- بایسونقور میرزاگه اپلچی یوبارینگیز، امیرزادەم! آرەدەگی عداوتنی یۇقاتینگیز!

- بایسونقور میرزا زۇرأوانلیک قیلسین! مېن مومنلرچه باش اپگیب اپلچی یوبارەی!

بابر بو گپلرنی ایتر اپکن، اونینگ زۇرلیک‌که زۇرلیک، ضربگه ضرب بیلن جواب بېریش ایستگی نقدر کوچلی اپکنلیگی همەگه سېزیلدی. قاسم بېک اوندەگی بو ایستکنی قۇللب‌ـقوتلشگه توشدی:

- خانیم حضرتلری، حاضرگی زمانده زۇرآوانلیک‌که مومنلیک مطلقا راست کېلمس. زۇرلر آرەسیده زۇر بۇلماق کېرەک! الحال، شیباني خان سمرقندگه شِمالدن کۇز تیکمیشدیر. حصار حکمداری خسروشاه علاج تاپسه، سمرقندگه جنوبدن چنگ سالغوسیدیر. بایسونقور میرزا - ناشد تاجدار. پایتختنی اپرته می کېچ می بای بېرگەی. اگر بابر میرزا سمرقندنی تېزراق اپگلّەمەسەلر، بابالریدن قالگن سلطنت بېگانه سلاله ایلکیگه اۇتیب کېتگوسیدیر. خدا

کؤرستمه‌سین، اگر شیباني خان می، خسروشاه می - بیرانته‌سی سمرقندنی ضبط اپتسه، کوچ-قدرتی آشیب، تپز کونده اندیجان اوستیگه هم قؤشین تارتیب کپلگوسیدیر...

- اخیر برچه تپموریلر بیرلشیب اتفاق توزسه‌لر بؤلمس می؟ - دپدی نگار خانیم کویونیب.

- برچه تپموریلرنینگ پراکنده کوچلرینی ییغیب بیرلشتیرماق اوچون هم قدرت کپره‌ک. استعداد کپره‌ک! بایسونقور میرزاگه اؤخشه‌گنلرده نه اونیسی بار، نه بونیسی.

ماوراالنهرده‌گی تپموریلر آره‌سیده اپنگ صاحب استعداد، صاحب قدرت سیما - بابر میرزا دیرلر. شونینگ اوچون بیز جانیمیزنی امیرزاده‌م کؤزله‌گن اولوغ مقصدلر یؤلیگه تیککنمیز. ان‌شاءالله، سمرقندنی بو ییل ضبط اپتسک، خوف-خطرلر برطرف بؤلغه‌ی. انه اوندن کپین چینه‌کم آسوده دور کپلور، هر قنچه بنالر قورسک آسان بؤلور.

خانزاده بپگیم قاسم بپک‌که تیکیلیب سؤره‌دی:

- خلص، والدهٔ محترمه‌میزنینگ التماسلری رد اپتیلور می؟

قاسم بپک قؤلینی کؤکسیگه قؤییب، باش اپگدی:

- قولینگیزنینگ گستاخلیگینی عفو اپتینگ، بپگیم، مپن امیرزاده‌م‌نینگ اجازه‌لری بیلن دلیمده بارینی سؤزله‌دیم.

بابر عرصاتده قالیب قیینه‌لر اپدی. آنه‌سی شونچه‌لیک ایشانتیریب ایتگن حقلی التماسلرنی رد اپتیشگه اونینگ تیلی هم بارمس، کؤنگلی هم چاپمس اپدی. اما قاسم بپک اونینگ قلبیده شونده‌ی طغیانلی حسلر قؤزغه‌دی که، اولردن قوتولیش‌نینگ هم علاجی کؤرینمه‌ی قالدی. اگر او سمرقنددن واز کپچسه، نریگی زؤرآوانلر پایتختنی آلیشی، کپین اندیجان‌گه باستیریب کپلیشی مقرر اپکنی، اونگه حاضر جوده انیق سپزیلماقده اپدی. بوتون ماوراالنهرده اوروش گِردابیدن قاچیب قوتوله‌دیگن بیران ولایت کؤزیگه کؤرینمس.

بابر قشقیرلر قورشاویگه توشیب قالگندپک بپزاوته‌لنر اپدی. آنه‌سی‌نینگ: «صلح توزینگ، بناکار بؤلینگ!» - دپگنی «کییکده‌ی بپ‌آزار یشنگ» دپگنی اپدی. لپکن بابر ییرتقیچلر آره‌سیده کییک بؤلیب کون کؤرالمس‌لیگینی ایچ-ایچیدن حس قیلر، شونینگ

اوچون اطرافینی قورشب کېله‌یاتگن بۇریلر بیلن شېر بۇلیب آلیشیشنی ایستر اېدی. بونی سېزیب تورگن قاسم بېک مناظره‌نی آرتیق چۇزیب اۇتیرگیسی کېلمه‌دی.

- امیرزاده‌م، بوگون آتلیق سَیرگه چیقماقچی اېدینگیز، خانیم حضرتلری‌نینگ تکلیفلرینی برچه بېکلر بیلن کېنگشیب کۇرورمیز. آقشام خرگاهده مشورت اۇتکزه‌یلیک.

خانزاده بېگیم آنه‌سیگه «یلت» اېتیب قره‌دی-یو: «حاضر بیرگینه قاسم بېک‌که اۇتکزه آلمه‌گن تکلیفلریمیزنی کېین برچه بېکلرگه قنداق اۇتکزورمیز؟» دېماقچی بۇلدی.

قوتلوغ نگار خانیم بابرگه ینه نیمه‌لرنی-دیر اَیتماقچی بۇلیب آغیز جفتله‌دی. اما بابر قاسم بېک‌که قره‌ب:

- مشورت اېرته‌گه چقیریلسین، یخشیراق اۇیلب کۇره‌یلیک، - دېدی-ده، اۇرنیدن توردی.

سۇنگ قاسم بېک باشلیق ملازملری بیلن آتلیق سَیرگه چیقیب کېتدی.

---

*اۇرچین - حاضرگی تومن توشونچه‌سیگه تۇغری کېله‌دی.

*میلادي ۱۴۹۷-ییل.

*سکرلات چکمن - تویه جونیدن قیلینگن یېنگیل، قیمت‌بها چکمان.

۵

اۇش‌نینگ جنوبیده‌گی کېنگ تېکیسلیکلر، تۇلقینسیمان قیر و ادیرلر تورلی-تومن دله گللری بیلن بېزنگن. سپ-سریق قاقیلر، کۇک-قیزغیش نخوتکلر، ناپرمان اېربهالر آره‌سیده اوزاقدن قیپ-قیزیل قالینگه اۇخشب کۇزگه تشلنه‌دیگن - قییغاس آچیلگن لاله قیزغلداقلر اېدی.

بابر آلیسده‌گی قارلی تاغلرگه قره‌ب بارر اېکن، تیزّه‌گه چیقه‌دیگن یومشاق کۇکت اوستیده آتلر هم میین قدم تشلب باره‌یاتگنینی سېزردی. بهار نفاستی حاضر اونینگ کۇزینی اېرکه‌له‌یاتگن بۇلسه هم، اما دلیگه تأثیر قیلالمس اېدی. بایه‌گی مشکل ضدیتلر حلی هم خیالینی بند قیلیب، کۇنگلیده توگون بۇلیب توریبدی. بابر بو چیگل توگونلرنی اۇزی یېچالمس‌لیگینی سېزه‌دی. بو توگونلرنی او ایسته‌گنده‌ی یېچیب بېره آله‌دیگن دانا آدم بار

میکین؟ اونینگ اپسیگه استاذی خواجه عبدالله توشدی. بپتاب بۆلیب اۆش‌گه بیرگه کپلالمه‌گن خواجه عبدالله هم بابرنینگ سمرقندگه قۆشین تارتیب باریشیگه طرفدار اپدی. «ماوراالنهرده‌گی پراکنده‌لیکنی توگتیب، قدرتلی دولت توزمه‌گونچه کتّه آرزولریمیز رۆیابگه چیقمه‌گه‌ی!» - دپگن سۆزلرنی بابر استاذیدن هم کۆپ اپشیتگن.

اما بونینگ اوچون ینه اوروشیش کپره‌ک. اوروشگه اپسه آنه‌سی قرشی. کیم حق؟ بابر بو سوالگه جواب تاپالمه‌یدی.

آتلیقلر اوزون بیر تپپه‌لیک‌که کۆتریلگنلریده قاسم بپک تاغ تامانني کۆرستیب:

- سورووولر بو قدر کۆپ؟ - دپب تعجب بیلدیردی.

بابر او کۆرستگن تامانگه کۆز یوگورتیردی. قیر و ادیرلرنینگ هر بیریدن بیر نپچته‌دن سورووولر یاپیریلیب توشیب کپلماقده اپدی. خواجه کلان دپگن ییگیرمه بپش یاشلی قاپ-قاره بپک قۆلینی پپشانه‌سیگه سایبان قیلیب کونباتیش تامانگه قره‌دی-یو:

- اۆ-هۆ-اۆ! - دپدی. - بو تامانده اوندن هم کۆپ!

- کونچیقیش تامانده هم بار!

سورووولر غوج-غوج کپله‌یاتگنیگه قره‌گنده، یاییلیب یورگن قۆیلر اپمس. انه، تۆغریده‌گی قیرلر آرتیدن ینه ایکّی سوروو چیقیب کپلدی. سۆنگ اوزاقده‌گی ادیرلر آره‌سیدن بیرین-کپتین اوچ طویله ییلقی آتیلیب چیقدی-یو، بپریگی تامانگه قره‌ب سپلده‌ی باستیریب کپله باشله‌دی. چپ تامانده ینه اوچ-تۆرت طویله ییلقی کۆرینده‌ی.

ییلقیلر هم، قۆی سورووولری هم اوزاقده‌گی قارلی تاغلردن اۆش‌گه قره‌ب کپلماقده اپدیلر. نهایت، تاغ تاماندن تیزیلیب توشیب کپله‌یاتگن آتلیق عسکرلر کۆرینده‌ی.

شونده بابر تاغلرگه قۆی و ییلقی اوندیریش اوچون اوچ یوز عسکر بیلن چاپقینگه کپتگن احمد تنبل‌نی اپسله‌دی. قاسم بپک قووانیب:

- عظمتلرنینگ اۆلجه‌سی جوده اولوغ-کو! - دپدی.

خواجه کلان هم هیجانلنیب:

- بې‌عدد! - دپب خطاب قیلدی. - بهادیرانه اۆلجه!

عادتگه بناءً، بو بې‌حساب قۏی و ییلقیلرنینگ بېشدن بیری پادشاه اختیاریگه اۏتر، قالگن تۏرت قسمی همه بېک و ملازملرگه تقسیملنر اېدی. شونی بیلگن بېکلر گۏیا آسماندن توشه‌یاتگن بو کتّه بایلیک‌که قره‌ب سېوینچلرینی یشیرالمس اېدیلر.

بابر آتینی تاغدن کېله‌یاتگن عسکرلر تامانگه بوریب، جیلاوینی بۏشتدی. بېداو آت قوشده‌ی اوچیب باره باشله‌دی. باشقه‌لر هم بابرنینگ کېتیدن آت چاپتیریب کېتدیلر. بیر قیر اۏتیب، ایکّینچیسیگه کۏتریلگنلریده، نریگیلر هم بولرنی کۏریب، بوریلیب کېله باشله‌دیلر. بابر بلند بیر جایده آتینی تۏختتدی.

عسکرلرنینگ آلدیده کېله‌یاتگن احمد تنبل زره‌لی کییمده اېدی. یېلکه‌سی و کۏکره‌گینی یاپیب تورگن جیبه‌نینگ تېمیری آفتابده ییلتیرردی. اونینگ بۏینیگه یای اۏقی تېککن، یره‌دار جایینی یشیل متاع بیلن باغلب آلگن اېدی. اۏزی آزیب، مۏغولچه یاناقلری‌نینگ سویکلری ینه هم بۏرتیب چیققن. او بابردن اېلّیک قدمچه نریده آتدن توشیب، قۏل قاووشتیریب کېلدی-ده، یېر اۏپیب یوکوندی:

- میرزا حضرتلریگه یاغیلیک مقامیده بۏلگن چگرکلر اۏلپان تۏلشدن باش تارتگنلری اوچون اۏن آلتی مینگ قۏیلری، ایکّی یریم مینگ ییلقیلری جریمه طرزیده تارتیب آلیب کېلیندی!

- چاپقین تلفاتسیز بۏلدی می؟

- میرزا حضرتلری، بیزنینگ اوچ ییگیتیمیز هلاک بۏلدی، اۏن کیشی یره‌لندی. اما بیز یاغیلردن بونینگ قصدینی آلدیک!

احمد تنبل آلدینگی صفده تورگن ییگیتلریدن بیریگه اشاره قیلدی. اَییق‌تخلیت، قۏپال بیر ییگیت اېگری‌نینگ اوستیده دۏمپه‌ییب تورگن خۏرجیننی آلدی-ده، پادشاه‌گه یقینلشدی.

آله‌چه‌دن تیکیلگن خۏرجین‌نینگ همه‌یاغی قان اېدی. اَییق‌تخلیت ییگیت احمد تنبل‌نینگ اشاره‌سی بیلن خۏرجین‌نینگ هر ایکّی کۏزینی تۏلدیرگن نرسه‌نی یېرگه اغدردی. اۏن-اۏن بېشته آدم کلّه‌سی کۏکتلر و لاله قیزغلداقلر اوستیگه یومه‌لب توشدی. بابر کلّه‌لرنی کۏرگن زهاتی: «چگرکلر هم بیزنینگ آدملرگه اۏخشر اېکن-کو!» دېگن اۏیدن اېتی

جونجیکیب کېتدی. چاروادار تورکي قبیله بۆلگن چگره‌کلر هم بابرنینگ وطنداشلری اېکنلیگیگه، همه‌لری بیر اېل، بیر اولوسدن‌لیگیگه اونینگ ایشانگیسی کېلمس اېدی. چونکه چگرکلر اونینگ حکمیگه بۆیسونمس، یوبارگن کیشیلرینی قۆلده قیلیچ بیلن قرشی آلیشردی. منه اېندی اۆزلری قیلیچ‌نینگ تیغیدن اۆتیب، باشلری آیاق آستیده اغانب یاتیبدی.

بو جانسیز باشلردن بیری‌نینگ سقالی یۆق، کۆک-سرغیش یوزی سیلّیق‌قینه، مۆیلاوی اېندی چیقه باشله‌گن. بابر اونینگ اۆن یېتّی-اۆن سکّیز یاشلی یېگیت بۆلگنینی پَیقه‌دی-یو، اېنگگی تگیدن کېسیلگن گۆشت اره‌لش قانلی بۆینیگه قره‌ب، کۆنگلی بیردن بې‌حضور بۆلدی.

یاردم سۆره‌گنده‌ی، اۆنگ تامانیدن تورگن قاسم بېک که قره‌دی.

سلطان احمد تنبل هم، اونینگ آتلیق عسکرلری هم بابردن مقتاو و مکافات کوتماقده اېدیلر. اۆن آلتی مینگ قۆی، ایکّی یریم مینگ ییلقی هزله‌کم بایلیک اېمس اېدی.

اوچ یېگیت اۆلگن بۆلسه، اولرنینگ قصدیگه اۆن بېش-ییگیرمته یاغي‌نینگ باشینی کېسیب کېلیش هم شو تورگنلرنینگ عادتیگه بناءً مردانه ایش حسابلنر، بونی تقدیرله‌مسلیک اېسه عدالتسیزلیک سنه‌لر اېدی.

قاسم بېک بابرنینگ یوزی آقریب کېتگنینی کۆریب حیران بۆلدی. اونینگ فکریچه، کېسیک کلّه‌لر بابرگه بونچه‌لیک تأثیر قیلمس‌لیگی کېره‌ک اېدی. بولتور سمرقند اوروشیده یاش پادشاه بونده‌ی باشلرنی کۆپ کۆرگن اېدی. عادتده: «فلانچی یوزته یاغینی اۆلدیریبدی»، دېب قوروق مقته‌سه‌لر اونچه ایشانرلی بۆلمه‌یدی، چونکه آزگینه ایشنی کۆپ قیلیب کۆرستیب، لاف اوره‌دیگن بېک و نوکرلر هم بار. جنگچی‌نینگ خدمتی ایشانرلی بۆلیشی اوچون اۆلدیریلگن دشمنلری‌نینگ باشینی کېسیب کېلیب حساب بېریش اېسکیدن عادت توسیگه کیرگن.

- امیرزاده‌م، - دېب شیویرله‌دی قاسم بېک. - قولینگیز سۆزله‌یین می؟

بابر تصدیق معناسیده باش ایرغه‌دی. قاسم بېک یوزینی بابرگه یقینراق کېلتیریب، ینه اېشیتیلر-اېشیتیلمس قیلیب سۆره‌دی:

- مکافاتیگه قیلیچ بېرسک... راضی میسیز؟

بابرنینگ یراغبرداری آلیب یورگن تیغلر آره‌سیده یایده‌ی اپگیک کتّه بغدادي قیلیچ بار اپدی، بابر بیر-ایکّی مرته تقفنده جوده آغیر تویولگن اپدی. بابرنینگ نگاهی شو قیلیچده تؤخته‌گنینی کؤرگن قاسم بپک، «توشوندیم»، دپگندپک باش ایرغه‌دی.

- سلطان احمد جنابلری، - دپب آوازینی کؤتریب گپیردی قاسم بپک. - سیز بهادیرانه ظفر بیلن قیتگنینگیز میرزا حضرتلرینی بپحد شاد قیلدی. سیز بابر میرزاگه نپچاغلیک صادق اپکن‌لیگینگیزنی ینه بیر بار اثبات اپتدینگیز. بوتون موکب* بوگون سیزلرنی آلقیشله‌غه‌ی! اؤشده‌گی قرارگاهده بو آقشام سیزلرنینگ شرفینگیزگه طنطنه‌لی ضیافت بپریلور، همه ییگیتلرینگیز شاهانه انعاملر آلورلر. حاضر میرزا حضرتلری سلطان احمد جنابلریگه شمشیرِ خاص انعام اپتدیلر!

قاسم بپک بغدادي قیلیچنی یراغبرداردن آلدی-یو، یپرگه تعظیم قیلیب تورگن سلطان احمدگه اوزه‌تدی. سلطان احمد تیز چؤکیب قیلیچنی قینیدن تؤرت اپنلیکچه چیقردی-ده، پؤلادیدن اؤپدی، سؤنگ آوازی هیجاندن تیتره‌ب دپدی:

- میرزا حضرتلری، اؤلگونیمچه بو مرحمتینگیزنی اونوتمس‌مپن! تا عمریم آخریچه سیزگه صادق خدمتده بؤلغه‌یمپن!

شو کونی آقشام اؤش قلعه‌سی‌نینگ مناره‌لری اوستیده، شهر اطرافیگه تیکیلگن یوزلب چادر و اؤتاولر آلدیده کرنَیلر، نقاره‌لر چلیندی، مشعللر یاقیلیب، کتّه طنطنه‌لر باشلندی. مینگ-مینگ قؤی و ییلقیلرنی انعام طریقه‌سیده تپکینگه آله‌دیگن برچه بپکلر، نوکرلر و ملازملر بوگون یوره‌کدن شادلنماقده اپدیلر.

پادشاه‌نینگ حشمتلی خرگاهیده آقشام قبول مراسمی و بزم بؤلدی. سازنده‌لر اپنگ قووناق کویلرینی چلیشدی، حافظلر اپنگ یخشی اشوله‌لرینی ایتیشدی.

بابر خرگاه تؤریده تؤرتته آلتین زینه بیلن چیقیله‌دیگن بلند شاه‌صفه اوستیده یالغیز اؤلتیریبدی. بوگون اونینگ اؤنگ تامانیدن اؤرین آلگن اپنگ نفوذلی بپکلری آره‌سیده احمد تنبل هم پیدا بؤلگن. او کوندوزگی زره‌لی کییملر اؤرنیگه زرباف تؤن و سیمابی سلّه کییگن، پادشاه انعام قیلگن آلتین ساپلی قیلیچنی کوموش کمرگه تقیب آلگن. همه اونی مکافات بیلن مبارکباد قیله‌دی. تبریکلرنینگ برچه‌سیدن یاقیملیسی - بایه خرگاهگه کیرگنده اونی

قوتلوغ نگار خانیم مبارکباد قیلگنی بؤلدی. پادشاه‌نینگ آنه‌سی بیلن اپگه‌چیسی حاضر کتّه دسترخوان‌نینگ نریگی تامانیده احمد تنبل‌گه یریم اؤگیریلگن حالده اؤتیریب، سازنده‌لرنینگ کوییگه قولاق سالیشیه‌پتی. احمد تنبل هر زمانده اولرگه کؤز قیرینی تشلب قؤیه‌دی. خانزاده بیگیم‌نینگ نفیس قدی‌ـقامتی، هفتکار* ایپک متاعدن کییگن کملک‌ده‌ی تاولنووچی قباسی احمد تنبل‌گه بوگون هر قچانگیدن هم جاذبه‌لی کؤرینه‌دی.

یاش پادشاه‌نینگ بزملریده ایچکیلیک ایچیلمس، بابر حلی مینی آغزیگه هم آلگن ایمس ایدی. قاسم بیک هم ایچکیلیکنی یامان کؤرر و اونی بزملرگه یؤلتمس ایدی. لیکن عمرشیخ میرزا دوریده می ایچیب اؤرگنگن باشقه بیکلر منه شونده‌ی بزملرده بابردن یشیریب چیت‌ـچیتده ایچیب آلیشر ایدی.

علی دؤست بیک دیگن قاتمه، کؤسه‌نما بیر بیک آرقه‌ده شربت کؤتریب تورگن شربتچیگه سِرلی کؤز قیسدی‌ـیو، احمد تنبل‌نی کؤرستدی. شربتچی معنالی کولیمسیره‌ب احمد تنبل‌گه یقینلشدی و کوموش کؤزه‌چه‌دن چینّی پیاله‌گه تؤلدیریب کؤکیمتیر شربت قوییب بیردی. احمد تنبل پیاله‌نی قؤلیگه آلر ایکن، دماغیگه اؤتکیر می هیدی اوریلدی.

- آلینگ، بیک، الاهیم سمرقنده بوندن هم اولوغ ظفرلر میسر بؤلسین! - دیدی علی دؤست بیک.

احمد تنبل منّتدارانه باش ایرغب، مینی سیپقردی‌ـیو، کیین دسترخوانده‌گی تندیرکبابگه قؤل چؤزدی.

- منه ایندی سمرقند و بخارانی آلگونچه ییته‌دیگن ذخیره‌میز بار! - دیدی شیره‌کیف دؤست بیک. - محاربه‌نی تیزلتماق کیره‌ک.

احمد تنبل‌نینگ اؤنگ تامانیده اوزون حسن اؤتیرگن ایدی. توریب یورگنده جوده ناوچه کؤرینه‌دیگن بو آزغین آدم اؤتیرگنده گؤیا قتلنیب، کیچکینه بؤلیب قالر ایدی.

- شیباني خان دشت قیپچاق‌دن سمرقندگه بؤیین چؤزرمیش، - دیدی اوزون حسن.

- توشینی سووگه ایتسین! سمرقند بیزنیکی بؤلور! - دیدی میدن بدنی قیزیی باشله‌گن احمد تنبل آوازینی خیال کؤتریب.

اونینگ بو سؤزلری بابرنینگ قولاغیگه هم چلیندی. بوگون تاغدن هَیده‌ب توشیلگن بې‌حساب قؤی و ییلقیلر سرای اهلی‌نینگ سمرقندگه یوریش قیلیش اشتیاقینی ینه هم آشیریب یوبارگنی بابرگه تاباره انیق سېزیلماقده اېدی. ایلگری هم اولرنینگ بو اشتیاقلریگه قرشی باریش قیین اېدی. اما حاضر بېک و نوکرلرنینگ سمرقندگه اینتیلیشی - تاغ دریاسی‌نینگ یوقاریدن پستگه قره‌ب آتیلیشیگه اؤخشردی. بو دریانی آرقه‌گه قیتریش هیچ کیم‌نینگ قؤلیدن کېلمسدی...

---

*موکب - پادشاه و اونینگ برچه اعیانلری، یقینلری.

*هفتکار - یېتّی خیل رنگ.

٦

آقیش سوولی جؤشقین بوره‌سای اؤش قلعه‌سی‌نینگ تاش یاتقیزیلگن پای‌دېواریگه باش اوریب، کؤپیریب اؤته‌دی. سای‌نینگ اؤنگ بېتیده‌گی سېردرخت محله‌ده مولانا فضل‌الدین بولتوردن بېری استقامت قیله‌یاتگن پېش‌ایوانلیک معجز بیر اوی بار. اونینگ آلدیده‌گی بېش-آلتیته ناک و بهی درختلری حاضر آپّاق بؤلیب گللب توریپتی. هاولی‌نینگ چېتیده‌گی باستیرمه‌گه ایکّیته آت باغلب قؤییلگن. بېریگی یاقده‌گی آیاقلری اوزون تؤریق قشقه آتنی انجاملری بیلن بابر میرزا انعام اېتگن اېدی. مولانا فضل‌الدین پادشاه‌نینگ خاص معماری قیلیب تعیینلنگن، اونگه یخشی‌گینه علوفه* بېلگیلنگن اېدی. بونینگ همه‌سیدن مولانا فضل‌الدین اؤزیده یؤق خورسند بؤلیب یورگن اېدی. بیراق کېین بعضی بیر ناخوش خبرلرنی اېشیتیب، کؤنگلی غش تارته باشله‌دی.

مولانا فضل‌الدین اندیجان‌ده قورماقچی بؤلگن کتّه عمارتلرینی شو بو ییل یازده‌یاق باشلش آرزوسیده اېدی. بابر میرزا کؤرستگن مرحمتلر بو آرزونینگ رؤیابگه چیقیشیگه یؤل آچگنده‌ی بؤلگن اېدی. حتا بابر میرزانینگ اؤزی اونی بارگاهده قبول قیلیب، قنه‌قه مدرسه، قنده‌ی خانقاه و کتبخانه‌لر قوریش حقیده گپلشگن، مولانانینگ بو حقده‌گی تکلیفلرینی معقوللە‌گن، «خانزاده بېگیم بیز یؤغیمیزده متصدی بؤلورلر، رېجه‌لرنی بوتون تفصیلاتلری

بیلن توزیب، بېگیمگه کۆرستورسیز»، دېگن اېدی. ایش اوستیده ینه خانزاده بېگیم بیلن اوچره‌شیشینی اۆیله‌گنده، مولانانینگ قلبیده قۆرقوو اره‌لش شیرین بیر هیجان قۆزغه‌لر اېدی.

بیراق بابر یقینده ینه سمرقندگه قۆشین تارتیب بارماقچی اېکنلیگی، دولت‌نینگ بوتون کوچی شونگه کېتیب، قوریلیشلر نامعلوم وقتگه کېچیکتیریلیشی معلوم بۆلدی. اگر بابر سمرقندنی آلالمه‌ی، اوروشده یېنگیلسه، اونده مولانانینگ برچه آرزولری اۆز-اۆزیدن پوچگه چیقه‌دی. اگر بابر سمرقندنی آلسه، طبیعي، اۆشه یېرده پادشاه بۆلیب قاله‌دی. کېین او فرغانه وادیسیده کتّه قوریلیشلر قیله‌دی می، یۆق می؟ عادتده، پادشاهلر قه‌یېرنی پایتخت قیلسه‌لر، اۆشه یېر کۆپراق آباد بۆله‌دی. اندیجان ینه پایتخت بۆلیشی گمان. دېمک، مولانانینگ بو یېرده قیلماقچی بۆلگن ایشلری، برچه رېجه‌لری قوم اوستیگه قوریلگنده‌ی امانت.

حاضر ایوانده اېسکی هندسه و ریاضیات کتابلرینی تیتکیلب، کېره‌کلی بیر جدولنی اختره‌یاتگن مولانا منه شو نرسه‌لرنی اۆیلب، طبعی تیرّیق بۆلماقده اېدی.

بیر پیت دروازه اوستمه-اوست تقیلّه‌دی. باستیرمه‌ده آتلرنینگ تگینی تازه‌له‌یاتگن کېکسه خدمتکار یاغاچ کوره‌گینی دېوارگه سویب قۆییب، دروازه‌گه قره‌ب اۆتدی. بیر پسدن سۆنگ خدمتکار ایوان‌نینگ آلدیگه قیتیب کېلدی-یو:

- مولانا، بیر کیمسه حضورینگیزگه کیرماقچی.

- کیم؟

- کییمی اووه‌ده، اۆزی بهیبت بیر ییگیت. «جییلری بۆله‌من»، دېدی، اما مېن سیزدن بې‌رخصت کیرگزمه‌دیم.

- جییلیم؟ شاشمنگ-چی! - دېب، مولانا اۆرنیدن توردی. یلنگ آیاغیگه چرم کاووش کییب، یریم آچیق دروازه‌نینگ آلدیگه باردی.

آله‌چه تۆنی هم، آیاغیده‌گی چنگ باسگن چاریغی هم ییرتیلیب کېتگن ناوچه بیر ییگیت کۆزلری یلتیره‌ب، کولیمسیره‌ب اونگه قره‌ب یوردی. قدم آلیشی، قره‌شی جوده تنیش. ییگیت:

- ملا تاغه! - دېب قوچاق آچگنده مولانا اونینگ آوازینی تنیدی-یو:

- طاهر! طاهرجان! - دېب او بیلن قوچاقلشیب کېتدی. - شونچه اؤلیملردن امان قالگن جییینیم، سېنی زؤرغه تنیبمېن. بو قدر اؤزگریب کېتیبسېن! یوزینگ‌گه نې بؤلدی؟

- ای، سؤره‌منگ، ملا تاغه...

- میلی، یور، اوّل دمینگنی آل. کېین ایتیب بېرورسېن...

اولر ایوانگه چیقر اېکنلر، مولانا فضل‌الدین بوندن سل کم اوچ ییل آلدین قووه‌سای بؤییده بؤلیب اؤتگن قانلی واقعه‌لرنی ینه بیر اېسله‌دی. اؤشنده طاهرگه نیزه سنچگن سمرقندلیک باسقینچی اونی اؤلدیرگنیگه شبهه قیلمه‌ی کېتگن اېدی. آنه‌سی یالغیز اؤغلی‌نینگ قانیگه بېلنیب، جانسیزلنیب یاتگنینی کؤریب، اونی «اؤلدی» دېب اؤیله‌گن و شیطانلب ییقیلگن اېدی، بې‌چاره آنه شو یاتگنیچه قیتیب تورالمه‌ی، اېرته‌سی کونی وفات اېتدی. طاهر اېسه آنه‌سی تاپیب کېلگن طبیبلر و دارو درمانلر تأثیریده اوچ کوندن کېین هوشیگه کېلدی. نیزه اؤپکه‌نینگ بیر چېتینی کېسیب اؤتگن بؤلسه هم یوره‌ک و جگر کبی نازک اعضالرگه تېگمه‌گن. طاهرنینگ یاشلیگی و بقوّتلیگی اوستون کېلیب، استه-سېکین توزه‌لیب کېتگن اېدی. قؤنی-قؤشنیلر: «طاهرگه کېلگن اؤلیمنی آنه‌سی اؤزیگه آلدی-یو، بو تیریک قالدی»، دېییشردی. مولانا فضل‌الدین اؤشنده آپه‌سی‌نینگ قیرغینی اؤتکزیب کېلگنیچه، قیتیب قووه‌گه بارمه‌گن اېدی.

- آنه‌نگ قله‌ی، بردم می؟ - سؤره‌دی ملا فضل‌الدین طاهرنی یوقاریگه تکلیف قیلیب.

طاهر چنگ باسگن چاریغی بیلن کؤرپچه‌گه چیقیشدن ابا قیلدی-یو، پایگاهده‌گی شالچه اوستیگه اؤلتیردی:

- آنه‌م سیزگه سلام ایتیب یوباردیلر. مېن بیر ییلچه قیشلاقده بؤلمه‌دیم... قریناشلر «چال‌نینگ ایسّیق-ساووغیدن خبر آلیب تورسین»، دېب بیر بېوه کمپیرنی آلیب بېریبدیلر...

آنه‌م رحمتلی اېسیمگه توشدی-یو، اویده تورگیم کېلمه‌دی.

فقط آنه‌سی‌نینگ مصیبتی اېمس، باسقینچیلر باغلب آلیب کېته‌یاتگنلریده طاهردن نجات کوتیب قیچقیرگن رابعه هم اونینگ خیالیدن نری کېتمه‌یدی. قیزنینگ اؤشنده‌گی

نداسی حلی هم طاهرنینگ قولاغیگه اپشیتیلیب تورگنده‌ی بۆله‌دی. او بورناغی ییلی سمرقندگچه پیاده باریب کېلدی، یۆللرده اۆراقچیلیک قیلیب، کاروانلرگه قۆشیلیب یوریب، علاجی بۆلگن جایدن رابعه‌نی قیدیردی، «سینگلیم اپدی، سلطان احمد میرزانینگ نوکرلری آلیب قاچیب کېتگن اپدی»، دېب سۆراقله‌دی. اما هیچ قه‌یېردن دره‌گینی تاپالمه‌دی.

سلطان احمد میرزا اۆشه ییلی‌یاق اۆلیب، قۆشینی ترقب کېتگن، بیر ییل دوامیده سمرقند تختیده ایکّی مرته پادشاه المشینگن، کۆپ تۆپالانلر بۆلیب، ایت اپگه‌سینی تنیمه‌یدیگن احوالگه کېلگن اپدی. جیزّخلیک بیر کیشی تاشکېنت تامانلرگه چۆریلر کۆپ ساتیلگنینی ایتیب قالدی. بولتور کوزده طاهر پیاده تاشکېنت‌گچه باردی، ینه هر جایلرده مردکارلیک بیلن کون اۆتکزیب رابعه‌نی سۆراقله‌دی، اما هیچ نتیجه چیقمه‌دی. زمانه ناتینچ، یورت الغاو-دلغاو، حیات همه جایده خودّی لایقه‌له‌تیلگن دریاگه اۆخشب آقه‌دی. رابعه‌نی تاپیش - لایقه دریاگه توشیب کېتگن گوهرنی تاپیشدېک قیین اېکنینی طاهر ایچ-ایچیدن سېزر اپدی-یو، بری-بیر امیدینی اوزالمس اپدی. مولانا فضل‌الدین طاهرنینگ گپلریدن شونی پَیقب:

- جییینیم، سېن اۆشه بېچاره قیزنی حلی هم اونوتالمه‌ی ایکّی ییل ایزله‌گنینگ جوده عجایب بیر دلینگ بارلیگیدن دلالت بېرور. مېن سېنینگ صداقتینگ‌گه تن بېردیم! اما سېن اپندی اۆزینگ‌گه هم جبر قیلمس‌لیگینگ کېره‌ک. او قیز تقدیریده بارینی کۆرگه‌ی. اگر تیریک بۆلسه، بلکه... بیراو اونگه اویلنگن-دیر. بلکه فرزندلیک هم بۆلگنلر. اخیر اوچ ییل اونی تېک قۆییشلری ممکن می؟ سېن اۆزینگ بیر اۆیلب کۆرگین...

- مېن بونینگ همه‌سینی الّه-قچان کۆنگلیمدن اۆتکزگنمېن، ملا تاغه... فقط مېن او قیزنینگ آلدیده اۆز گناهیمنی یووماقچیمېن، خلاص.

- قیسی گناهینگنی؟

- اۆشنده رابعه‌نی اندیجان‌گه قاچیرماقچی بۆلگنلریده مېن قووه‌ده آلیب قالگنمېن. اگر اندیجان‌گه کېتگنده بو فلاکت بۆلمس اپکن.

- سېن نیمه بۆلیشینی قیدن بیلیبسېن، جییینیم؟

- هر قله‌ی، مېن اونی تاپیب، شو گناهیمنی یوومه‌گونیمچه تینچیی آآلمه‌یمېن. رابعه، سیز ایتگندېک، اویلیک-جایلیک بۆلیب، تینچیب کېتگن بۆلسه، اونده... میلی... تقدیرگه تن بېرورمېن. اگر حلی هم نجات ایزلب، مېنی کوتیب یورگن بۆلسه-چی؟ اخیر مېن اونی اونوتالمه‌ی یوریبمېن-کو؟ اونگه هم مېن کېره‌ک بۆلسم-چی؟

مولانا فضل‌الدین باش چه‌یقب:

- دل دردیگه دوا یۆق اېکن-ده، - دېدی و موضوعنی اۆزگرتیردی: - یۆقلب کېلیبسېن، اېندی مهمان بۆل. قنی، دسترخوانگه قره...

تاغه-جیین بیرگه اۆلتیریب شیرچای ایچدیلر. کېین ملا فضل‌الدین طاهرنینگ کییم‌باشلریگه ینه بیر کۆز یوگورتیردی-یو:

- جییینیم، تاغه‌نگ حاضر خیله بدولت، - دېدی قۆینیگه قۆل سالیب، باغیچی پاپوکلی قاره چرم همیان آلدی. او همیاننی آچیب، جییینیگه بیر نېچته آلتین تنگه آلیب بېرماقچی اېدی. همیان تېزده آچیله‌وېرمه‌گچ، مولانا اونی آچمسدن جییینیگه اوزه‌تدی. - مه، اۆش‌نینگ رسته‌لریگه چیق، بوگون جمعه، مال کۆپ، اۆزینگ‌گه کېره‌کلی کییم-کېچک آل.

طاهر همیاننی آلمه‌ی توریب دېدی:

- یۆق، ملا تاغه، مېنگه اۆزینگیز سنب، قرض بېرینگ.

- هه، خۆپ، قرض! اۆزینگ کېره‌گیچه آل، پولدار بۆلگنینگده قیترورسېن.

- اونده‌ی بۆلسه، میلی.

طاهر همیاننی قۆینیگه سالیب چیقیب کېتگنیچه پېشین کېچراق آیاغیگه ینگی عسکري اېتیک، باشیگه مۆغولچه بۆرک کییب، چکمانگه اۆخشش دغل یونگلی دغَله‌نی یېلکه‌سیگه تشلب کېلدی. اونینگ قۆلیده قینی اېسکیریب کېتگن ارزان بیر قیلیچ هم بار اېدی.

مولانا فضل‌الدین حیران بۆلیب:

- نېچون بونده‌ی کییملر آلدینگ؟ - دېدی. - قیلیچنی نې قیلورسېن؟

- ملا تاغه، یالغیز سرگردان بۆلیب یوریش مېنینگ جانیمگه تېگدی. اېندی سمرقندگه بابر میرزانینگ قۆشینی بیلن بیرگه بارماقچیمېن.

- سرباز بۆلیب می؟

- هه، تواچیلر عسکرلیک که آدم آله‌یاتگن ایمیشلر...

جیینی اۆش‌گه هم شو نیت بیلن کیلگنینی مولانا فضل‌الدین ایندی سیزدی‌ـیو، اوندن قتّیق رنجیدی.

- جِنّي بۆلیبسین، طاهر! همه اوروشدن قاچسه، سین بو اژدهانینگ کامیگه اۆز اختیارینگ بیلن بارماقچیسین! بیر مرته نیزه یبب، اۆلیمدن قالگنینگ آز میدی؟

- ملا تاغه، اوندن کیین مین ینه نیچه اۆلیملردن قالگنیمنی سیز بیلمه‌یسیز. تاشکینت‌ده بیر مۆغول بیگی بی‌چاره کاسب‌نینگ قیزینی زۆرآوانلیک بیلن تارتیب آلماقچی بۆلگنده مین چیده‌ب تورالمه‌دیم. آره‌گه توشگنیم اوچون منه، یوزیمده اۆشه بیک‌نینگ خنجریدن چندیقلر قالدی.

- زمانه زۆرنیکی‌لیگینی حلی هم بیلمه‌یسین می؟

- بیلگنیم اوچون مین اۆشنده‌ی زۆرلر بیلن زۆر قۆشین‌نینگ صفیده توریب آلیشماقچیمین، ملا تاغه. مین کۆپ یورتلرنی کۆردیم، تورلی آدملر بیلن بیرگه ایشلب، بیرگه یوردیم. بابر میرزانینگ طبیعتی پاکیزه، کۆنگلی تییره‌ک ایکنینی کۆپ آدم بیلر ایکن. «اطرافده‌گی پادشاهلردن یخشیلیک چیقمه‌سه هم بابر میرزادن بیر یاروغلیک چیقر»، دیب امید قیله‌مین.

مولانا فضل‌الدین یېرگه قره‌ب:

- قیدم، - دیدی. - بابر میرزا حلی یاشلر. مین هم شو ذاتگه امید باغله‌گن ایدیم... لیکن ینه اوروش، قان... همه‌میز تون ظلمتیده‌ی انتهاسیز بیر قارانغیلیک ایچیده یوریبمیز. مملکت پراکنده، ظالم تاجدارلر قان اوستیگه قان تۆکورلر. بابر میرزانینگ اطرافیده‌گی بیکلر هم رحم‌ـشفقتنی اونوتمیشلر. محیط شونداق غدار بۆلگچ، سین هم یامان بیکلر خدمتیده یوریب، اۆزینگ‌گه اۆخشش جبردیده زحمتکشلرنینگ قاتلیگه ایلنمس میکینسن، جیینیم؟

- ایشانینگ، ملا تاغه، مین یامان بیکلرنینگ ظلمیگه علاجیم باریچه قرشی تورگه‌یمین!

- بابر میرزا حکمدار بۆله توریب دفع قیلالمه‌گن عدالتسیزلیکلرنی سېن نېچون دفع قیلورسېن؟

- بلکه بابر میرزانینگ مېندېک نوکرلری بۆلمه‌گنی اوچون دفع قیلالمه‌گن-دیرلر؟ بلکه او ذاتگه مېن کېره‌کدورمېن، ملا تاغه! مېن اۆزیم اوچون شوندن معقول یۆل تاپالمه‌دیم. یالغیز یششیم‌نینگ معناسی قالمه‌دی. نې قیله‌ی؟

مولانا فضل‌الدین جییني‌نینگ یوزیگه تیکیلیب قره‌دی-یو، اونی نیتیدن قیتریب بۆلمس‌لیگینی سېزدی. طاهر بوندن اوچ ییل آلدین قووه‌سای کۆپریگینی بوزیب، یاو قۆشینیگه کتّه تلفات کېلتیرگن پیتلرده تاریخ دریاسی‌نینگ قدرتلی آقیمیگه تارتیلمه‌گن میدی؟ اېندی عمرباد اۆشه آقیمدن چیقالمسدن، تاریخي واقعه‌لرنینگ ایچیده یوریشگه محکوم اېتیلگن میکین؟ هر قله‌ی، جییني‌نینگ سۆنگگی گپلری مولانانی اۆیلنتیریب قۆیدی. او بیرپس جیم تورگچ:

- تواچیگه اوچره‌دینگ می؟ - دېدی.

- اوچره‌دیم. «آتینگ یۆق اېکن، پیاده قۆشینگه آله‌میز»، دېدی. مېن پیاده یوریب اۆرگنیب قالگنمېن، ملا تاغه.

- اما جنگده اېنگ کۆپ تلفات پیاده‌لر آره‌سیده بۆلور، بونی بیلورسېن می؟

- میلی-ده، قیرق ییل قیرغین بۆلسه هم اجلی یېتگن اۆلگه‌ی.

- بس!

ملا فضل‌الدین بو حقده باشقه گپلشمه‌دی. اېرته‌لب ناشتادن کېین خدمتکاریگه ایتیب، باستیرمه‌ده تورگن هر ایکّله آتنی هم اېگرلتدی. طاهرگه آیاقلری اوزون جییران آتنی کۆرستیب:

- سېن منه شونی مین، - دېدی. - مېن سېنینگ پیاده عسکر بۆلیشینگنی اۆزیمگه مناسب کۆرمس‌مېن.

ملا فضل‌الدین اۆزی بابر انعام قیلگن تۆریق قشقه‌نی میندی. سۆنگ ایکّاولری بابرنینگ قرارگاهیگه آتلیق یۆل آلدیلر.

عادتده‌گیده‌ی، بابر حضوریگه کیریش اوچون ایشیک آغه‌دن رخصت آلیش کیره‌ک. تاغه‌ـجیین سکّیز بورچکلی اولکن آق اؤتاودن بیریراقده آتلیق کیله‌یاتگن قاسم بیک‌نی کؤردیلر و اونینگ حرمتیگه آتدن توشیب قؤل قاووشتیردیلر.

- جناب امیرالامرا، جیینیم هم بابر میرزاگه صادق خدمت قیلیش آرزوسیده کیلدی، - دیدی مولانا فضل‌الدین. - اجازه بیرسنگیز، امیرزاده‌نینگ حضوریگه کیرسک.

- امیرزاده‌م حاضر بیحد بنددیر، مولانا. بلکه التماسینگیزنی مینگه ایتورسیز؟..

- جیینیم طاهر... امیرزاده‌م‌نینگ خاص نوکرلری قطاریگه آلینیشینی اؤتینیب سؤره‌ماقچی ایدیم.

قاسم بیک طاهرنینگ بربسته گوده‌سیگه و یوزیده‌گی چندیققه قره‌دی‌ـیو:

- ییگیت، عسکري خدمتده بؤلگن میسین؟ - دیدی.

قاسم بیک‌نینگ «سینسیره‌ب» گپیرگنی طاهرگه اونچه یاقمه‌دی. لاقید تاووش بیلن:

- حلی بؤلگن ایمس‌مین، - دیدی.

مولانا فضل‌الدین آره‌گه توشدی:

- جنابِ امیرالامرا، جیینیمیز اصلی دهقان بؤلسه هم، لیکن طبیعتیده جنگاورلیک بار. ایسینگیزده بؤلسه، قووه‌نینگ کؤپریگیده یاغیلریمیز جوده کتّه تلفات کؤریب، اؤزلری صلح تکلیف قیلگن ایدیلر. اؤشنده بیزگه غلبه کیلتیرگن عظمت ییگیتلرنینگ بیری - منه شو طاهر!

- غلبه کیلتیرگن؟! - ایشانقیرمه‌ی سؤره‌دی قاسم بیک. - قنده‌ی قیلیب؟

مولانا فضل‌الدین قووه‌ده اؤز کؤزی بیلن کؤرگن واقعه‌لرنی قاسم بیک‌که قیسقه‌چه سؤزلب بیردی. اونینگ حکایه‌سیگه قره‌گنده، جنگاور بیکلر و نوکرلر ایپله‌ی آلمه‌گن یاونینگ بیلینی عادي «یلنگ‌آیاقلر» سیندیرگن بؤلیب چیقردی. قاسم بیک بونگه ایشانگیسی کیلمه‌دی.

- قووه‌ده غلبه‌نی تنگریم اؤزی بیزگه انعام قیلگن، مولانا! - دیدی قاسم بیک.

بو گپگه قرشی چیقیب بؤلمس ایدی.

- البته، بولرنینگ کؤنگلیگه شو ایشنی خدا اؤزی سالگن. لبکن اؤشنده‌گی جسارتی اوچون یاغیلر طاهرگه نیزه سنچیب، اونی آغیر یره‌دار قیلدیلر. جییینیم نقد بیر اؤلیمدن قالدی، جناب قاسم بیک!

- شونداق می؟ - دیب قاسم بیک اینندی طاهرگه ایلیقراق نظر بیلن قره‌دی. - سمرقندده‌گی یاغیلریمیزده قصدینگ بار می، ییگیت؟

- هه، اؤچیم بار.

قاسم بیک کیتیده سکوت سقلب تورگن تواچیگه اؤگیریلدی:

- بو ییگیتنی چل‌محرم تاغی اینتگیده عسکري مشق اؤتکزه‌یاتگن نوکرلر قطاریگه قؤشینگ! - سؤنگ او ملا فضل‌الدین‌گه ایضاح بیردی. - جییینینگیزنینگ مشقی یئتیلسین، حربي معامله‌نی اؤرگنسین. اوندن سؤنگ امیرزاده‌م لازم کؤرسه‌لر، خاص نوکرلری قطاریگه آلورلر.

طاهر مولانا فضل‌الدین بیلن قوچاقلشیب خیرلشدی‌ـده، آتیگه مینندی و تواچی‌نینگ کیتیدن چل‌محرم تاغیگه قره‌ب یؤل آلدی.

---

*علوفه - معاش و توررجای.

۷

بیکلرنینگ مشورتیده سمرقند یوریشینی رمضان آییده باشلشگه، تیارلیک ایشلری‌نینگ اساسي قسمینی اؤش‌نینگ اؤزیده‌یاق بیتیریب کیتیشگه قرار قیلیندی.

بابر آته‌سی‌نینگ سؤزینی ییرده قالدیرگنیدن خجالت بؤلیب، قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ کؤزیگه تشلنمسلیک‌که تیریشردی. سفر تیارگرلیکلریدن بؤشه‌گن پیتلرده اؤز چادریده یالغیز اؤتیریب کتاب اؤقیردی.

بوگون نمازدیگر کیچراق بابر «وقایع»* ناملی دفترگه آته‌سی‌نینگ اؤلیمی حقیده یازه‌یاتگن اینتی، یساوول کیریب، قوتلوغ نگار خانیم بیلن علی دؤست بیک‌نینگ چادرگه

کیریشگه اجازه سۆره‌یاتگنلرینی ایتدی. بابر دفترینی یاپیب، آنه‌سینی ایشیک آلدیده قرشی آلدی و تۆرگه اۆتقزدی.

قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ رنگی خیال اۆچگن. اونینگ پیشانه‌سیدن یوقاریده - ساچی‌نینگ فرق آچیلگن جاییده بابر بیر توتم آقرگن ساچ تاله‌لرینی کۆردی. اینده‌ی قیرق یاشگه کیرگن آنه‌زار کمپیرلردیک آدمی کیینر و قدینی اِگیبراق یورر ایدی. بابر آنه‌سیگه الّه‌نیچون رحم قیلیب پست تاووش بیلن گپیردی:

- آنه جان، سۆزیم یېرده قالدی، دېب کویونمنگ. نصیب بۆلسه، سمرقنددن قیتگنده همه ایتگنلرینگیزنی قیلورمېن.

- خدانینگ خواهشی شونده‌ی بۆلسه، بیز بنده‌لر قناعت قیلگه‌یمیز. الاها، یخشی نیتلرینگیزگه یېتینگ، شاه اۆغلیم!

علی دۆست بېک بقوّت قۆللرینی فاتحه اوچون آچیب:

- الاهی آمین! - دېدی.

سۆنگ کتّه‌کتّه پنجه‌لرینی قاپ‌قاره سیلّیق یوزیگه، سقالسیز اوزون ایيه‌گیگه سورتدی.

یوزی مۆغولچه بۆرتگن بو چَیير کۆسه آدم بابرنینگ بوویسی ایسان دولت بېگیمگه عمکی‌بچه بۆله‌دی. شو سببلی اۆز نامیگه «تاغایی» دېگن سۆزنی عنواندېک قۆشیب ایته‌دی و قوتلوغ نگار خانیمگه اکه‌لرچه مهربانچیلیک کۆرستیب یوره‌دی. حاضر هم کۆرپچه‌لر اوستیگه اۆتیرگنلریدن کېین علی دۆست بېک قوتلوغ نگار خانیمگه «گپنی آچه‌ی می؟» دېگنده‌ی بیر قره‌ب آلدی. خانیم تصدیق معناسیده باش ایرغه‌گچ، علی دۆست بېک تاماق قیریب، سپارش بیلن سۆز باشله‌دی:

- امیرزاده‌م، والده‌نگیز ایکّاویمیز نازک بیر معماده سیزنینگ مصلحتینگیزنی آلگنی کېلدیک. محترمه اِگه‌چینگیز خانزاده بېگیم حاضر یېگیرمه یاشده‌لر. عینِ اوزه‌تیله‌دیگن پیتلری. بېگیم آی دېسه آیدېک، کون دېسه کوندېک، عاقله و فاضله دیرلر. شو وقتگچه مناسب کویاو اوچره‌مه‌ی داغده اېدیک. والده‌نگیز هم، تاغایینگیز هم وقت اۆتیب کېته‌یاتگنیدن اضطرابده اېدیک.

- ینه بیر-ایکّی ییل اویده اؤلتیریب قالسه، «قری قیز» دیب کولورلر، - دیدی قوتلوغ نگار خانیم.

آپه‌سی‌نینگ تقدیریگه عاید بونه‌قه گپلرنی بابر ایلگریلری هم ایشیتگن ایدی. اما بوگون دؤست بیک‌نینگ گپلریگه قره‌گنده، قنده‌ی-دیر کویاو تاپیلگنگه اؤخشردی. بابر شونی بیلگیسی کیلیب، اؤسمیرلرچه قیزیقیش بیلن سؤره‌دی:

- کیم بیزگه پاچّه بؤلماقچی؟

رؤی‌راست بیریلگن بو سوال، دؤست بیکنی شاشیریب قؤیدی. او ینه گپنی ایلنتیردی:

- سیزدیک عالي ذاتگه «مناسب پاچّه بؤلورمین»، دیب هیچ کیم جرأت قیلیب ایتالمس. اما امرالرینگیز آره‌سیده اصیلزاده بیکلر بار. چنانچه، سلطان احمدبیک. ییگیرمه بیش یاشگه کیرگن نارغول ییگیت. چاپقونگه باریب، بهادیرانه ظفر بیلن قیتدی. بیکلر آره‌سیده آبروسی بلند. یانیده اوچ زبردست اینیسی بار. اوچ یوز نوکری بیلن همه‌سی سیزگه تا اؤلگونچه صادق خدمت قیلماقچیلر.

بابر حلی عایله نیمه‌لیگینی، کویاو-کیلین قنده‌ی بؤلیشینی بیلمه‌سه هم آپه‌سی خانزاده بیگیمنی احمد تنبل‌نینگ یانیگه قؤییب تصور قیلدی-یو، ایکّاوینی بیر-بیریگه تؤغری کیلتیرالمه‌دی. سؤنگ آنه‌سیگه قره‌ب:

- سیز راضی میسیز؟ - دیدی.

قوتلوغ نگار خانیم آغیر تین آلیب:

- نچاره! - دیدی. - خانزاده بیگیم تاجدار، تختدار کویاولرگه مناسب قیز. اما حاضرگی ناتینچ زمانه‌ده قنی بیز ایسته‌گن کویاو؟ بیز تاغایینگیز بیلن سوریشتیریب بیلدیک. سلطان احمدبیک‌نینگ اولاد-اجدادی اصیلزاده‌لردن ایکن. باباکلانلری جؤجی خان، چنگیزخانلرگه قان-قریندانش بؤلگن سلطانلر ایکن. حاضر تیلبه سلطان ناملیک آغه‌سی تاشکینت‌ده تاغایینگیز محمودخانده صاحب اختیار ایشیک آغه ایکن. اینده بو احمدبیک کویاو بؤلسه، آره‌گه آغه‌سی توشیب، تاغایینگیز محمودخان بیلن سیزنی یقینلشتیرر میکین؟ شونده‌ی نفوذلی بیک سیزگه کویاو بؤلیب، بوتون اوروغلری-یو نوکرلری بیلن قناتینگیز تگیگه کیرسه، ایشینگیزنینگ رواجی یخشیراق بؤلور میکین؟

- شبهه‌سیز، شونده‌ی بۆلور! - دېدی دۆست بېک چوقور اعتقاد بیلن.

بابر نیمه دېییشینی بیلمه‌ی یېلکه قیسدی: یاش اۆسمیر اۆزیدن کتّه آپه‌سینی کیمگه اېرگه بېریش حقیده اۆیلشدن هم تارتینر اېدی. اما آنه‌سی و تاغه‌سی بو ایشنی اونینگ پادشاهلیک حکمی بیلن عملگه آشیریشنی ایستردیلر.

- بېگیم‌نینگ اۆزلری اوچون هم یخشی بۆلور، - دېب دوام اېتدی دۆست بېک. - اگر باشقه بیر یورتده‌گی تاجدارگه توشسه‌لر، آنه‌لریدن ییراقده بۆلورلر، امیرزاده‌مده‌ی سویوکلی اینیلری‌نینگ حمایه‌لریدن اوزاقلشورلر.

- هه، اوندن کۆره یان‌گینه‌مده بۆلگنی افضل، - دېدی قوتلوغ نگار خانیم. - خانزاده مېنینگ تۆنغیچ قیزیم، مصلحتچیم، احمدبېک‌که بېرسک، کۆز اۆنگیمده مېنینگ یالغیزلیگیمنی بیلینتیرمه‌ی یورور.

بابر بو باره‌ده اۆزی بیلمه‌یدیگن کۆپ نرسه‌لرنی آنه‌سی یخشی بیلیشینی اۆیله‌دی‌ـیو:

- آنه‌م راضی بۆلسه‌لر، بۆلدی، - دېدی.

دۆست بېک قووانیب کېتدی:

- حق گېپیردینگیز، امیرزاده‌م، جوده حق! آنه راضی - خدا راضی، دېب بې‌چیز ایتمه‌گنلر!

قوتلوغ نگار خانیم همان خاموش اېدی. بابر بونینگ سببینی سېزگنده‌ی بۆلیب:

- بېگیم‌نینگ اۆزلری نېچوک؟ - دېب سۆره‌دی.

قوتلوغ نگار خانیم آغیر تین آلیب:

- بېگیم راضی اېمسلر، - دېدی. - اېشیتیب کۆپ ییغله‌دیلر.

- بونده‌ی پیتلرده ییغلش قیزلرنینگ ازلي عادتی، - دېب کولیب قۆیدی دۆست بېک.

- اما، خانزاده بېگیم‌نینگ احوالیدن مېن خواطرده‌مېن، امیرزاده‌م، - دېدی قوتلوغ نگار خانیم. - «اۆزیمنی اۆلدیره‌مېن»، دېگن سۆزلرینی اېشیتیب قالدیم.

- نخات؟ - دېدی بابر هم بیردن خواطرگه توشیب.

- اېگه‌چینگیز سیزنی جاندن عزیز کۆرورلر، میرزا حضرتلری، سۆزینگیزنی ایکّی قیلمسلر، - دېدی دۆست بېک. - والدهٔ محترمه‌نگیز بیلن ایکّله‌میز سیزدن التماس قیلگنی

کېلدیک. خانزاده بېگیمنی حضورینگیزگه چارلب، نصیحت قیلینگ. دولتینگیزنینگ منفعتلری اوچون اېگه‌چینگیز رضالیک بېرماقلری کېره‌ک. سلطان احمدبېک آره‌گه آدم قۇیگن. بوتون اوروغلری بیلن سیزنینگ مرحمتینگیزگه منتظر. رد جوابی اولرنی سیزدن... ساویتیب قۇییشی ممکن. سۇنگره، اگر خانزاده بېگیم رضا بۇلمه‌ی، ینه اوچ-تۇرت ییل اویده اۇلتیریب قالسه‌لر، «کویاو تاپیلمبدیر، قری قیز بۇلیبدیر»، دېب یاغیلرینگیز ملامت قیلورلر. بونده‌ی گېلر پادشاه عایله‌سی‌نینگ شأنیگه مطلقا تۇغری کېلمس. اگر خانزاده بېگیم سیزگه یخشیلیک ایسته‌سه‌لر، رضا بۇلماقلری کېره‌ک. بونی اېندی بېگیمگه فقط سیز توشونتیرورسیز، میرزا حضرتلری!

بابر باشینی چنگللب بیر لحظه جیم قالدی. بونده‌ی نازک، بونده‌ی چیگل ایشگه عمریده بیرینچی دوچ کېلیشی. بېگانه بۇلسه هم بیر سری اېدی، گېله‌شیشی آسانراق بۇلردی.

اۇزی‌نینگ جانه جان آپه‌سی. بابر خانزاده بېگیم بیلن بو تۇغریلرده گېپیریشیشدن هم اییمنه‌دی. لېکن بو یاقده آنه‌سی مشکل احوالگه توشیب، یاردم کوتیب اۇتیریبدی. بو یاقده آپه‌سی جانیگه قصد قیلماقچی اېمیش.

- میلی، - دېدی بابر آنه‌سیگه مأیوس کۇز تشلرکن، - بېگیم کېلسینلر، اۇزیم بیر سۇزلشه‌ی.

قوتلوغ نگار خانیم تېز اۇرنیدن قۇزغه‌لیب:

- حاضر... حاضر باریب ایتتیریب یوبارورمېن، - دېدی و چادر اېشیگیگه یۇنلدی.

دۇست بېک ییریک تیشلرینی آچیب ممنون کولیمسیره‌دی-یو، چادردن آرقه‌سی بیلن یوریب چیقه باشله‌دی. اېشیک آلدیده تعظیم قیلدی-ده:

- امیرزاده‌م، سیز شاهسیز، سیزنینگ حکمینگیز واجب، - دېب بابرنی ددیلراق بۇلیشگه اونده‌ب کېتدی.

---

*«وقایع» - «چیندن یوز بېرگن واقعه‌لر»، دېمک دیر. «بابرنامه» اېنگ اوّل شونده‌ی دېب اتلگن.

* * *

بابر قطار شمعلری لیپیلّب یانه‌یاتگن ایکّیته آلتین قندیل آره‌لیغیده صدف بیلن بزه‌تیلگن بجیریم مبزگه کؤکره‌گینی تیره‌ب کتاب ورقلب اؤلتیرگنده خانزاده بگیم چادر ایشیگیدن سبکین کیریب کبلدی. ایگنیده سیدیرغه سریق اطلس کؤیلک. حزین تاووش بیلن سلاملشیب، بابر تکلیف قیلگن زرباف کؤرپچه اوستیگه خسته‌لردبک بؤشه‌شیب اؤلتیردی.

اونینگ قباقلری شیشینقیره‌گنینی کؤرگن بابر:

- مونچه غمگینسیز، بگیم؟ - دبدی.

- امیرزاده‌م، مبن حضورینگیزگه نجات ایزلب کبلدیم!

خانزاده بگیم‌نینگ سؤلغین یوزیگه کؤزلریدن یاش سیرغه‌لیب توشدی. بابر یقینده گینه یه‌یره‌ب-یشنب یورگن آپه‌سینی حاضر بو احوالده کؤریب، یوره‌گینی بیر نرسه تیمده‌لب اؤتدی.

آنه‌سی اونینگ ذمّه‌سیگه یوکلب کبتگن وظیفه قنچه‌لیک مشکل ایکنینی او ایندی یوره‌کدن حس قیلدی. تقدیر اونینگ باشیگه ساله‌یاتگن مشکلاتلر آز میدی، اوستیگه بو هم قؤشیلدی؟

بابر کویونیب گپیره باشله‌دی:

- مبن اؤزیم بو فلک‌نینگ دستیدن نجات ایزله‌یمبن، بگیم. یبچیلمس معمالر بیری اوستیگه بیری قؤشیلور. شو اثناده نخات‌که سیز هم مبنینگ مشکللریمنی کؤپه‌یتیرماقچی بؤلورسیز؟

خانزاده بگیم اوکه‌سی‌نینگ اؤزی چیندن هم یاردمگه محتاجلیگینی، یاشیگه نامناسب ایشلر اونی جوده قیینب یوبارگنینی سبزدی-یو، کؤزینی تبز ارتدی. بایه‌گیدن تبتیکراق آهنگ بیلن گپیره باشله‌دی:

- امیرزاده‌م، مبن بیر گپ ایشیتدیم. راست میکین؟

- قیسی گپ؟

- احمد تنبل تاغدن بیر خؤرجین آدم کلّه‌سینی آلیب توشگنمیش...

بابر اؤتگن کونی کؤرگن کیسیک کلّه‌لرنی، خصوصاً، حلی سقالی اؤسیب اولگورمه‌گن یاش ییگیت‌نینگ گؤشتی چیقیب یاتگن قانلی بؤینینی ایسله‌دی‌ـیو، بیردن سیسکنیب توشدی.

- جنگ اؤلیمسیز بؤلمس، - دیب بابر گؤیا اؤزینی‌ـاؤزی باسماقچی بؤلدی. - یاغي هم بیزنیکیلرنی اؤلدیرمیشدیر. بو - ایسکی عادت. سیز بونی اونوتینگ، بیگیم.

- بونیسینی اونوتسم، عامیلیگی، جاهللیگی بار. مین عمریمنی فاضل کیشی بیلن اؤتکزیش آرزوسیده ایدیم. احمد تنبل قؤلی قان، بي‌رحم آدم. امیرزاده‌م، نخات‌که سیز مینی اونگه مناسب کؤرورسیز؟

- سیزگه مناسب ییگیت، بلکه یېتّی اقلیمده هم یؤق‌ـدیر. اما... سببلرینی آنه‌م ایتگن‌ـدیرلر... مین هم... مجبورمین!

خانزاده بیگیم قندیلده لیپیلّب یانه‌یاتگن شمعلرگه قره‌ب توریب، احمد تنبل‌نی کؤز آلدیگه کیلتیردی‌ـیو، اؤشه بدقاواق ییگیت بیلن بیر یاستیققه باش قؤییشینی اؤیلب، ایتی جونجیکیب کیتدی:

- مین بو بیکدن قؤرقه‌مین!

- بیز بار ایکنمیز، سیز هیچ کیمدن قؤرقمنگ، بیگیم. مین سیزگه ذرّه‌چه ظلم اؤتکزیشلریگه یؤل قؤیمس‌مین.

- مینی معذور توتینگ، امیرزاده‌م. اما ایگه‌چینگیزنی خواهله‌مه‌گن آدمیگه زؤرلب اوزه‌تسه‌لر، شونینگ اؤزی کتّه بیر ظالملیک بؤلمه‌گه‌ی می؟

بو منطقلی سؤزلر بابرنی داودیره‌تیب قؤیدی:

- ظالملیک... هه، فلک‌نینگ اؤزی ظالم! مین هم هر کونی سویمه‌گن آدملریم بیلن معامله قیلورمین. خواهله‌مه‌گن ایشلریمگه مینی اره‌لشتیرورلر. دولت منفعتلرینی اؤیلب اؤزیمنی‌ـاؤزیم مجبور قیلورمین. باشقه علاجیم یؤق!

بابر اؤز یاشیگه یره‌شمه‌یدیگن بو سؤزلرنی قنچه‌لیک قیینه‌لیب ایته‌یاتگن بؤلسه، کؤنگلیگه یاقمه‌یدیگن، اما محیط، وضعیت طلبی بیلن مجبوراً ادا ایته‌دیگن ایشلرنی اوندن هم آرتیق عذابلر بیلن قیلیشی سیزیلیب توررردی. بابر بو مشکل احوالدن چیقیش‌نینگ

یۆلینی تاپالمه‌ی ایچ-ایچیدن اپزیلیب یورگنینی خانزاده بېگیم اپندی پَیقه‌دی-یو، اوکه‌سیگه رحمی کېلدی. بابرنینگ پادشاهلیگینی اونوتیب، اونی کیچیکلیگیده اپرکه‌لتیب سویگن پیتلرینی اپسله‌دی.

- بابرجان، - دېدی، - سیز یالغیز اینیم، پشت و پناهیمسیز، مېن سیز اوچون جانیمنی هم ایه‌مه‌یمېن! اگر سیزگه چیندن هم شو ضرور دېب ایشانسم، حاضرگی گپینگیزگه هم رضا بۆلور اېدیم. لېکن مېن سیزنینگ کویره‌ک کۆنگلینگیزنی بیلورمېن. اگر مېن عمرباد بې‌بخت بۆلیب قالسم، کېین سیز حاضرگیدن آرتیقراق اضطراب چېکورسیز!

- خدا خواهله‌سه، بې‌بخت بۆلمس‌سیز.

- کۆنگلیم سېزیب توریبدیر، اگر شو آدمگه توشسم، بې‌بخت اۆتورمېن. بابرجان، اېگه‌چینگیزنینگ سۆزیگه هم ایشانینگ. «دولت منفعتلری» دېب اۆزینگیزنی کۆپ اېزمنگ. سیز بیلن بیز اوچون هم بو عمر غنیمت. اۆز کۆنگلیمیزگه هم ایشانیشیمیز کېره‌ک! کۆنگیل تازه بۆلسه، کیشینی الده‌مه‌یدیر!

خانزاده بېگیم شونده‌ی بیر صمیمیت بیلن یانیب گپیرماقده اېدی که، اونینگ قلبیده‌گی آلاو گۆیا بابرنینگ قلبیگه هم اۆتدی. شفقت‌سیز بېکلر محیطی و پادشاهلیک مجبوریتلری یاش بابرنینگ قلبینی قهرتان قیش‌نینگ موزلریده‌ی سیقیب یاتر اېدی.

خانزاده بېگیم اېسه اۆزی‌نینگ آلاولی نفسی بیلن گۆیا شو موزلرنی اېریتر، بابرنینگ قلبیگه بهار میینلیگی، یاشلیک اېرکینلیگی ینه قیتیب کېله‌یاتگنده‌ی، اېتی جیمیر-جیمیر قیلردی. خانزاده بېگیم ینه کۆزلریگه یاش آلدی:

- بابرجان، سیزنینگ دلینگیز بې‌غبار، سیز نادر استعدادلی فداکار ییگیتسیز! بو بېکلر اۆز منفعتلرینی هم «دولت منفعتلری» دېب کۆرسه‌تیشگه اۆرگنیب قالگنلر. بولر سیزنینگ یاشلیگینگیزدن فایده‌لنورلر. اما سیز سویمه‌گن ایشنی «دولت منفعتلری اوچون» دېب قیلدیرماقچی بۆلگنلریده، کۆنگلینگیزگه هم بیر قولاق سالینگ. اېنگ محرم دۆستینگیز - سیزنینگ مصفا قلبینگیز دیر. سیز بو دۆستینگیزگه ایشانینگ، جانیم!

خانزاده بېگیم اۆتیرگن کۆییچه اوکه‌سیگه قۆل چۆزیب، ییغی اره‌لش التجا قیلدی:

- مېن سیزنینگ پاک قلبینگیزدن عدالت ایزله‌یمېن! قلبینگیز نیمه بویورسه، سیز مېنگه شونی بویورینگ! مېن راضیمېن!

بابر سکره‌ب اۏرنیدن توردی-یو، آپه‌سی‌نینگ قۏللریدن آلیب، اونی اۏرنیدن تورغزدی:

- ییغله‌منگ، بس! - دېدی. اما بابرنینگ اۏزی هم کۏنگلی اېریب، کۏز یاشینی زۏرغه توتیب توررردی. - سیز مېنگه برچه بېکلریمدن یقینراقسیز. بیر توغیشگن یگانه اېگه‌چیمسیز. سیز طفیلی نې آغیرلیک کېلسه، میلی، کۏتره‌ی! خاطرجمع بۏلینگ! تا که بارمېن، سویمه‌گن آدمینگیزگه اوزه‌تتیرمس‌مېن!

خانزاده بېگیم ازبرایی قووانگنیدن اوکه‌سینی محکم قوچیب پېشانه‌سیدن، کۏزلریدن اۏپدی.

سمرقند

ظفر و کلفت

۱

بابرنینگ قۆشینی سمرقندنی بوتون یاز و کوز بۆیی قمل قیلدی. بایسونقور میرزا یېتّی آی شهر دروازه‌لرینی بېرکیتیب یاتدی-یو، اخیری آچلیک و تنقیصلیک‌که برداش بېرالمه‌ی، ساووق قیش کېچه‌لریدن بیریده یقین آدملری بیلن سمرقنددن یشیرینچه چیقیب، حصار تامانگه قاچدی.

شهرده قالگن بېکلر بوندن خبر تاپگنلریدن کېین قلعه دروازه‌لرینی آچتیردیلر.

بابرنینگ اوچ مینگ‌گه یقین قوراللی کیشیلری ظفر کوییني چلیب، قۆش نقاره‌لر و کرنَیلر صداسی آستیده شهرگه کیره باشله‌دیلر.

بابر بېش یشرلیگیده کۆرگنلری یخشی اېسیده قالمه‌گن اېکن. سمرقندنینگ هر یېر-هر یېریدن ماوي تاغلر کبی کۆک‌که بۆی چۆزیب تورگن اولوغوار گنبذلرنینگ قیسیسی اولوغ بېک مدرسه‌سی‌نیکی اېکنینی، قیسیسی بی‌بی‌خانیم مدرسه‌سیگه منسوبلیگینی یانیده باره‌یاتگن قاسم بېک‌دن سۆره‌ب بیلدی. فقط ارک‌که یقینلشگنده چپ تامانده کۆرینگن اولکن آبده‌نینگ امیر تېمور مقبره‌سی اېکنینی جنگچی‌نینگ دوبولغه‌سیگه اۆخشش گنبذنینگ افسانوي گۆزل تره‌م-تره‌ملریدن تنیدی. قنچه دورلر اۆتسه هم، بۆیاقلری خودّی بوگون سوریلگنده‌ی یپ-ینگی تورگن بو عجایب بنالر، اولرنینگ طنطنه‌وار کۆرینیشی و آفتابده غلطی تاولنیشی بابرنینگ قلبیده‌گی ظفر ذوقیگه ینه ذوق قۆشردی.

ارک جایلشگن بلندلیک‌که کۆتریله‌یاتگنلریده بابر اۆنگ و سۆلده کۆرینگن ایوانلی اویلر و هاولیلرگه کۆز تشله‌دی-یو، بیردن اۆزی‌نینگ اسیره قلّیغی عایشه بېگیمنی اېسله‌دی.

عجب اېمس که، بېگیم منه شو اویلردن بیریده درچه تیرقیشیدن غالبلرگه قره‌ب تورگن بۆلسه. او بېچاره اېندی برچه عذاب-عقوبتلردن قوتولیب، سمرقند قیزلری آره‌سیده اېنگ معتبری بۆلیشینی، همه اونی «یاش پادشاهیمیزنینگ قلّیغی»، دېب اعزازلشینی بیلر میکین؟

بابر آتینی قاسم بېک‌نینگ آتیگه یقینلشتیریب، پست آواز بیلن سؤره‌دی:

- اسیرلردن خبر آلیشگه آدم تعیینلندی می؟

قاسم بېک بو سوال‌نینگ یشیرین معناسیگه تېزده توشونالمه‌دی:

- امیرزاده‌م، قیسی اسیرلرنی ایتورسیز؟

بابر آته‌سی تېنگلی قاسم بېک‌نینگ آلدیده قلّیغینی تیلگه آلیشدن اویه‌لر اېدی. او الّه‌ـنېچون ایېمنیب قاواغینی سالگنیدن قاسم بېک گپ نیمه‌ده‌لیگینی فهمله‌دی‌ـیو:

- هه، اسیره‌لر می؟ - دېب، بابر ایتالمه‌گن سؤزنی اؤزی ایتدی. - بو ایشگه نۆیان کۆکلداشنی تعیین اېتگنمېن. اوّلا سلطان احمد میرزانینگ فرزندلریدن خبر آلینور. قولینگیز ایتگنمېن. کېچقورون نۆیان سیزگه اخبارات بېرور. ارک ایچیگه کیردیلر.

بو یېرده‌گی اېنگ اولکن و صلابتلی بنا - تۆرت قبتلی کۆک‌سرای اېدی. کۆک‌سرای‌ده جوده کۆپ فاجعه‌لر بۆلگن، تله‌ی شهزاده‌لر شو یېرده اۆلدیریلگن. شونینگ اوچون سمرقندنینگ سۆنگگی تاجدارلری کۆک‌سرای‌ده تورمس اېدیلر، فقط مشهور کۆکتاش اوستیگه چیقیب، طنطنه بیلن تختگه اۆتیریش مراسمینی اۆتکزر اېدیلر. بابر هم ارک‌نینگ اۆنگ تامانیده جایلشگن بۆستانسرایگه توشدی.

آقشام بۆستان‌سرای‌ده قندیللر یاندیریلگنده بابر اۆتیرگن خانهٔ خاصگه نۆیان کۆکلداش کیریب کېلدی. زر بیلن نقشلنگن بو خانه جوده ساووق اېدی. اولر ایکّاوی پۆستینلرینی و تېلپکلرینی یېچمسدن کۆرپچه اوستیده اۆتیریب گپلشه باشله‌دیلر.

نۆیان کۆکلداش‌نینگ آوازیده ایلیق بیر هیجان سېزیلدی. بابر پادشاه بۆلگنیدن بېری اولوغ بېکلر اطرافینی اۆره‌ب آلیب، نۆیان کۆکلداش‌ده‌ی تېنگداشلری انچه چېتگه چیقیب قالگن اېدی. بوگون آره‌لری ینه ایلگریگیده‌ی یقین بۆلیب قالگنیدن قووانگن نۆیان تۆلقینلنیب سؤزله‌ی باشله‌دی:

- امیرزاده‌م‌نینگ ناملریدن آلتین بیلگ‌اوزوکلر، اصل متاعلر، سبحانی اۆریکلر*، لوزینه‌لر* آلیب باردیک. اولوغ خاله‌نگیز مِهر نگار خانیم پېشواز چیقدیلر...

بابر اۆز آته‌سینی اېسله‌دی. مِهر نگار خانیم - قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ توغیشگن آپه‌سی و سلطان احمد میرزانینگ کتّه خاتینی اېدی. عایشه بېگیم‌نینگ آته‌سی یاشلیگیده اۆلیب

کېتگن، اونی فرزندسیز مِهر نگار خانیم تربیه‌لب اؤستیرگن، حاضر هم اونگه آنه اؤرنیده غمخؤرلیک قیلر ایدی. شونینگ اوچون مِهر نگار خانیم بابرگه هم خاله‌یو، هم بؤله‌جک قَینانه ایدی.

- آزیب کېتیبدیلر، - دېب دوام ایتدی نؤیان. - آشلیقدن* جوده قییینلمیشلر. «قحطچیلیک بؤلیب، پولگه آشلیق تاپیلمه‌ی قالدی»، دېیدیلر. «زاغاره نانگه هم زار» بؤلدیک، دېب ییغلب یوباردیلر. اؤتین‌ـچؤپلری هم یؤق ایکن. «ساووقده دییدیره‌ب اؤلتیریبمیز» دېیدیلر.

- بایسونقور میرزا شو قدر ناانصافلیک قیلیبدیر می، ه؟

- میرزانینگ اؤزی هم آخرگی پیتلرده قارنی تؤییب طعام یېمه‌گن بؤلسه کېره‌ک، امیرزاده‌م. یېتّی آی قملده یاتیش آسان می؟ کؤچه‌لرده آچدن اؤلگن آدملرنینگ اؤلیکلری یاتیبدی. فقیر و بې‌چاره‌لر آچدن اؤلمسلیک اوچون ایشک گؤشتینی، ایت گؤشتینی یېییشگچه یېتیب بارمیشلر... بیز بوندن بېخبر ایکنمیز. درحال قیتیب کېلیب، قاسم بېک قوچینگه اوچره‌دیم. بیر اراوه اون، گوروچ، بیر اراوه اؤتین، اؤنته قؤی آلدیک. کېیین همه‌سینی ینه اؤزیم ایلتیب تاپشیردیم. شونده مېنی ایچکری اویگه تکلیف قیلدیلر.

نؤیان کؤکلداش سِرلی کولیمسیره‌ب، بیر لحظه ترددلنیب توردی. بابر اونینگ حاضر عایشه بېگیم حقیده گپیرماقچی ایکنینی سېزیب، صبرسیزلندی:

- سؤزلنگ، نؤیان، سؤزلنگ!

- طلاکاری اویده عایشه بېگیم یوزلریگه آق ایپک پرده یاپیب قرشیمدن چیقدیلر... - نؤیان بیر تؤختب آلدی. عایشه بېگیم اونینگ کؤزیگه جوده کیچکینه، نارسیده اؤسمیر قیزچه‌دېک کؤرینگن ایدی. او بونی بابرگه ایتیشگه جرأت ایتمه‌دی. - جوده نازک کؤرینیدیلر. «خوش کېلیبسیز»، دېدیلر. آوازلری شونده‌ی مییین، شونده‌ی صاف.

بابر اندیجان‌دن عایشه بېگیمنی اؤیلب کېلیب، اېندی کؤریشالمس‌لیگی، بلکه صبرسیزلیک قیلگن کبی قیز تامانني هم رنجیتیشی اونگه بې‌دوا بیر درد بؤلیب تویولدی.

نؤیان کؤکلداش بو دردگه دوا تاپماقچیگه اؤخشب قؤینیگه قؤل سالدی‌ـیو، ججّی‌گینه آق ایپک خلته‌چه آلدی.

- عایشه بېگیم‌نینگ نامیدن سیزگه بونی مهر نگار خانیم بېریب یوباردیلر.

بابر خلته‌چه‌نی قۆلیگه آلگنده ایچیده هیچ نرسه یۆقده‌ی تویولدی. باغیچینی آچیب خلته‌چه‌نی کفیگه سېکین اغدرگن اېدی، ایکّی دانه گوهر توشدی. هر بیری گوروچدن سل کتّه‌راق، اما خیله سلماغی بار. جِلاسی نفیس و اولوغوار.

- سیرتیگه هم قره‌نگ، - دېدی نۆیان.

نازک مونچاقلر بیلن بېزه‌تیلگن خلته‌چه‌نینگ سیرتیگه کشته‌گه اۆخشه‌تیب تیکیلگن چیرایلی ایپک یازوونی بابر اېندی کۆردی. «نجاتکاریمیزگه» دېگن بیرگینه سۆز اونگه بوتون بیر محبت‌نامه‌دېک شیرین تویولدی. عایشه بېگیم بو ایپک یازوونی آلدیندن تیکه باشله‌گن بۆلسه کېره‌ک. عکس حالده، نۆیان بارگن زهاتی تیکیب اولگورمس اېدی. دېمک، او بابرنینگ نجات کېلتیریشیگه ایشانگن!

- امیرزاده‌م، قۆلینگیزده‌گی گوهرلرنینگ تاریخینی اېشیتینگ، - دېب دوام اېتدی نۆیان. - بولر سلطان احمد میرزانینگ سلّه‌لریگه قدلگن اصل گوهرلردن اېکن. اونینگ مونگلیقلری تیلک بیلدیردیلر که، سلطان احمد میرزانینگ شو گوهرلری سیز بیلن بیرگه ینه سمرقند تختیگه چیقسین و، سیزنینگ عزیز باشینگیزده یوز ییل بې‌زوال پارلب تورسین!

سلطان احمد میرزا تیلگه آلینگنده بابرنینگ کۆنگلی بیر خیره تارتدی. اما اونینگ قۆلیده‌گی گوهرلر شونده‌ی مصفا تاولنر اېدی که، اولرده پارله‌گن گۆزل نور قلّیغی‌نینگ کۆزلریدن نشانه بېریب تورگنگه اۆخشردی.

- میلی، مونگلیقلر تیله‌گندېک بۆلسین! - دېدی بابر نۆیان‌گه.

سۆنگ سېکین قرسک چلیب، دستارپېچنی چقیرتیردی. دستارپېچ بو گوهرلرنی بابرنینگ طنطنه‌لی مراسملرده اۆره‌یدیگن سلّه‌سیگه قده‌ب قۆیدی.

شو آقشام بابر غایبانه مهر قۆیگن قلّیغینی کۆرگیسی کېلیب، غزل یازه باشله‌دی:

جمالینگ وصفینی، اي آی، نېچه اېلدن اېشیتگه‌یمېن

نې کون بۆلغه‌ی وصالینگ‌گه مېنِ دل خسته یېتگه‌یمېن؟

---

*سبحانی اۆریک - دانگی اۆرنیگه مغز سالینگن اۆریک.

*لوزینه - بادام قۆشیب ایشلنگن شیرینلیک.
*آشلیق - بو یېرده دان، اون معناسیده.

۲

قیش چِلّه‌سی اوجیده. ایزغیرینلی یېللر اېسه‌دی. قۆل-آیاقلریگه کیشن سالینگن، کییملری یېرتیق محبوسلر سمرقندنینگ رېگستان میدانیده ساووقدن قلتیره‌ب، شهر قاضیسی‌نینگ حکمینی تینگله‌یدیلر.

ایشانچلی عملدارلرنینگ انیقلشلریگه قره‌گنده، بولر بابر میرزاگه خیانت قیلگنلر - قمل پیتیده اونگه مخفي آدم یوباریب، «کېچه‌سی کېلینگلر، دروازه‌نی آچیب بېرورمیز»، دېگنلر. بابرنینگ بیر دسته باتیر نوکرلری غارِ عاشقان آلدیدن قلعه‌گه آشیب اۆتگنده، خیانتچیلر اولرنی دشمنلریگه توتیب بېرگنلر.

- بیز اېمس! توتیب بېرگنلر قاچیب کېتمیشلر! - یېغله‌مسیره‌ب قیچقیردی محبوسلردن بیری.

اما اونینگ سۆزیگه هیچ کیم اعتبار بېرمه‌دی. فرمانِ عالي‌گه بناءً جلّاد اولرنینگ قۆللرینی آرقه‌لریگه باغلب، مخصوص چوقور آلدیگه چۆکّه‌لتیب قۆیدی-ده، بۆغیزلریگه خنجر تارتدی. قتل اېتیلگنلرنینگ ایسّیق قانی میدان‌نینگ تاشلریگه سچره‌ب، ساووقده هاوور چیقریب بوغلنر اېدی.

کېچه‌سی بۆره‌لب یاقن قار بونینگ همه‌سینی بېکیتیب، بارلیقنی آپّاق قیلیب کېتدی. اېرته‌سی کونی توشدن هوا یومشب، گنبذلرنینگ قارلری اېریب توشه باشله‌دی.

پېشین نمازیدن کېین بابر میرزا آتلنیب سمرقند رسته‌لرینی ایله‌نیشگه چیقدی.

یانیده اېشیک آغه قاسم بېک، احمد تنبل و خانقولی دېگن ینه بیر بېک آرقه‌راقده نوکرلر بیلن کېلیشماقده. شهرنینگ قه‌یېریده نیمه بارلیگینی یخشی بیله‌دیگن سمرقندلیک کېکسه شاعر جوهري اولرگه یۆل کۆرستیب، آلدینده باریه‌پتی.

اولوغ بېک قوردیرگن اولکن گنبذلی خانقاه‌دن اۆتگنلریدن کېین جوهري کونچیقیش تامانده‌گی کۆچه‌نی کۆرستدی.

- امیر علیشیر سمرقندگه کیلگنلریده منه شو کؤچه‌دن کؤپ اؤتر ایدیلر. مذکور کؤچه‌نینگ آخریده علیشیربیک‌نینگ استاذلری فقیه عبداللیث استقامت قیلور ایدی. اویلری حلی هم بار.

- سیز میر علیشیرنینگ صحبتلریده بؤلگن میسیز؟ - سؤره‌دی بابر.

- هه، یاشیمیز علیشیربیک بیلن تینگ ایدی، اما فقیر او ذاتنی استاذ اؤرنیده کؤرور ایدیم، مدام اشعارلریمنی اؤقیب بیریب، مصلحت آلور ایدیم. اونوتمه‌گن ایکنلر، «مجالس‌النفایس» ناملی کتابلریده فقیرنی هم تیلگه آلمیشلر.

سقاللری آپّاق، قاشلریگه هم آق توشگن جوهري حاضر بابرنینگ هوسینی کیلتیردی.

قنی او هم نوایی‌نینگ نظری توشگن شاعرلردن بؤلسه! اما بابر حلی مشق شعرلر یازیشدن نریگه اؤتگن ایمس، اولرنی بیراوگه کؤرسه‌تیشگه اویه‌لەدی. شونده‌ی بؤلسه هم کتّه شاعر بؤلیش آرزوسینی هیچ ترک ایتمه‌یدی. منه شو آرزونینگ تأثیریده بوگون بابر اؤزیگه یؤل کؤرستووچیلیک که سمرقندنینگ مشهور بیکلرینی ایمس، نوایی‌نی کؤرگن معتبر شاعرنی تکلیف قیلگن ایدی.

جوهري اولرنی نانوایلر محله‌سیگه باشله‌دی. کؤچه‌لر الّه‌ـنیچون هوویلّه‌گن. باسیلمه‌گن قار آتلرنینگ تیزّه‌سیگه چیقه‌دی. سایه جایلرده ایزغیرین یوزنی یلب اؤتسه هم، آفتاب توشیب تورگن پخسه دیوارلر و تام بؤغاتلری ایریگن قاردن هؤل بؤلیب بارر ایدی.

بابر تاملرگه قره‌دی. بیرارته‌سی کوره‌لمه‌گن. تام کوره‌یاتگن بیرانته آدم کؤرینمه‌یدی. نانوایلیک رسته‌سیگه کیلسه‌لر، قطار دکانلرنینگ همه‌سی یاپیق. بابرنینگ تعجبی آرتیب، جوهري‌گه قره‌دی:

- مولانا، نانوایلر کؤچیب کیتگن میلر؟

- میرزا حضرتلری اوچ آی دیر که، رسته‌گه نان چیقمه‌یدی. چونکه اون یؤق. قملده کؤپ نانوایلر آچدن اؤلیب کیتدی. آدملر حالدن تایگن. تامگه چیقیب قار کوره‌شگه هم مدارلری یؤق.

بابر بونگه سببچی بؤلگن آدمدیک اؤنغه‌یسیزلنیب قاسم بیک‌که قره‌دی. قاسم بیک ایسه شاعرگه کیسه‌تیبراق گپیردی:

- نانوایلرنینگ تیریک قالگنلری هم بار-دیر، مولانا؟

- البته، بار. لېکن یاردمگه محتاج. قنی، اېندی امیرزاده‌م بویورسه‌لر و نانوایلرگه اون بېریلسه. رسته‌لر ینه آچیلسه، سمرقندنینگ مشهور نانلریدن آدملر تۏییب یېسه.

بابر جوهري‌نینگ ایتگنینی قیلماقچی بۏله‌یاتگنینی سېزیب، قاسم بېک بونینگ آلدینی آلیشگه اینتیلدی:

- امیرزاده‌م، بیزده هم آشلیق آز قالدی. قۏشینگه ذخیره کېره‌ک. رسته‌لرگه حاضر اون بېرالمسمیز. بلکه کېپینراق...

کېکسه شاعر بابرگه امید بیلن قره‌ب توریبدی... شو پیت اونینگ قاره ماووت چکمانی می، خیال اېگیک یېلکه‌سی می، کلته قیرقیلگن سقالی می، نیمه‌سی-دیر بابرگه نوایی‌نینگ بهزاد چیزگن رسمینی اېسلتدی. بابر مولانانی ناامید قیلسه، نوایی‌نینگ امیدینی هم آقلالمه‌یدیگنده‌ی بۏلدی. او قاسم بېک‌که بویروق آهنگیده گېپیردی:

- بیز اوننی رسته‌لرگه اېمس، نانوایلرگه بېرماغیمیز کېره‌ک. ایشانچلی بیر کیشی نظارت قیلسین، نانوایلر نان یاپیب، بیزنینگ نامیمیزدن آچلرگه ترقتسینلر. بېش-آلتی قاپ اون بیلن قۏشین ذخیره‌سیز قالمس. جیزّخ‌گه یوباریلگن کاروان اېرته-ایندین آشلیق آلیب قیتگوسی!

- سخاوتینگیزگه آفرین، میرزا حضرتلری! - دېب بابرنینگ سۏزلریگه فقط جوهري قووانچ بیلدیردی.

سېمیز تۏریق اَیغیرنینگ جیلاویدن تارتیب تورگن احمد تنبل مولاناگه قره‌ب پۏنغیلّه‌دی:

- امیرزاده‌م بایسونقوردن قالگن آچلرنینگ قیسی بیریگه آشلیق یېتکزسینلر؟ بیز بولرنی باقیشگه کېلدیک می؟

احمد تنبل، «امیرزاده‌م» دېب، گۏیا بابرگه جان کویدیریب گېپیرگن بۏلسه هم، اصلیده بابرنینگ حاضرگی بویروغیدن ناراضیلیگی سېزیلیب توررردی.

احمد تنبل اۏش‌ده خانزاده بېگیمگه آدم قۏییب نیتیگه یېتالمه‌گنیدن بېری بابرگه قرشی عداوتی اوّلگیدن اۏن حصه آرتیق بیر کوچ بیلن خروج قیلماقده اېدی.

- جناب احمدبېک، - دېدی بابر. - بیز سمرقندنی باقیش اوچون کېلمه‌گن بۏلسک، تلش اوچون هم کېلگن اېمسمیز!

تنبل کېچه زرگرلرنی تلتگنینی اېسلب، کۏزلری بیر بېجا بۏلدی. اما اۏزینی آسایشته کۏرستیب:

- سۏزینگیز تۏغری، میرزا حضرتلری، - دېدی. بیراق شونچه جنگ و جدل بیلن آلگن شهریمیزدن آز گینه اۏلجه‌دار بۏلیشگه نخات‌که حقّیمیز یۏق؟ اخیر غالبلرنینگ اۏلجه آلیشی آته‌ـبابالریمیزدن قالگن رسوم‌ـکو!

تنبل‌نینگ گپی نوکرلر آره‌سیده تورگن خانقول بېک‌که جوده یاقیب توشگنی اونینگ کولیمسیره‌ب باش ایرغه‌گنیدن بیلیندی. کۏپچیلیک نوکرلر هم احمد تنبل‌نی حق دېب بیلر اېدی. سمرقنددن درست اۏلجه آلالمه‌گن بېکلرنینگ برچه‌سی ناراضی بۏلیب یورگنی معلوم اېدی.

شو تاپده بابر اۏزینی ایکّی اۏت آره‌سیده قالگنده‌ی سېزدی. بېکلرـو نوکرلرنینگ کۏنگلیگه قره‌ی دېسه، بو یاقده رعیت آچرچیلیکدن اۏلیه‌پتی. رعیتنی آچلیک چنگلیدن قوتقزه‌ی دېسه، بېکلر و نوکرلر: «بولر نېگه بیزنینگ نصیبه‌میزگه شریک بۏله‌دی؟» دېب داد ساله‌دی.

بابر قاسم بېک‌که امید بیلن کۏز تیکدی‌ـیو:

- آچرچیلیک‌که فقط بایسونقور میرزا سببچی می؟ - دېدی. - اگر بیز شهرنی یېتّی آی قمل قیلمه‌سک، بو بختسیزلیک بۏلمس‌لیگی ممکن اېدی‌ـکو!

قاسم بېک بابرنینگ تنبل قرشیسیده یکّه‌لنیب قالیشینی ایسته‌مه‌دی‌ـیو، مناظره‌نی تېزراق توگتیشگه تیریشدی:

- امیرزاده‌م‌نینگ سۏزلری قولینگیزگه تاج سر بۏلسین! اېرته‌گه‌یاق نانوایلرگه اون بېریب، آچلرگه نان یاپتیریب ترقتیشنی مېن اۏز ذمّه‌مگه آلورمېن!

بابر قاسم بېک‌که منّتدارانه کۏز تشلب:

- گپ تمام، - دېدی. سۏنگ جوهري‌گه یوزلندی. - قنی اېندی صحافلر رسته‌سیگه اۏته‌یلیک.

جوهري اولرنی قینغیر-قییشیق بیر کؤچه‌گه باشلر اپکن، احمد تنبل، قباق-تومشوغی آسیلیب، بابرنینگ کېتیدن اپرگشدی. کېنگ بیر صحنگه چیقدیلر. یاپیق تورگن صحافلیک دکانلری کؤریندی. ایکّی دکان آره‌لیغیده‌گی ایکّی طبقه‌لیک دروازه ایچیدن اوّل قنده‌ی-دیر شاوقین اپشیتیلدی، سؤنگ آیاق یلنگ، باش یلنگ بیر کمپیر داد سالیب چیقدی:

- وای باله‌منی اؤلدیرگن خدانینگ اؤزی اؤلسین! آچ قالیب شیشیب اؤلسین!

کمپیرنینگ کېتیدن اؤرته یشر آزغین بیر اپرکک یوگوریب چیقدی-یو، آتلیقلرنی کؤریب، قؤرقنیدن بیر لحظه اغره‌یب توریب قالدی. کمپیر همان بار آوازی بیلن بقیریب خدانی قرغردی:

- خدانینگ اؤزی قمله‌ده قالیب اؤلسین! اِلایا مېنینگ باله‌مده‌ی آچدن اؤلسین! اؤلسین!!!

جوهري آتینی اپرکک کیشی تامانگه بوریب:

- ملا قطب‌الدین، نیمه بؤلدی؟ - دېب سؤره‌دی.

ملا قطب‌الدین اېندی هوشینی ییغیب، کمپیرگه قره‌ب چاپدی. آزغین‌گینه، مدارسیز کمپیرنی سودره‌ب هاولیگه آلیب کیریب کېتدی-ده، اېنتیکیب قیتیب چیقدی. قؤل قاووشتیریب آتلیقلر تامانگه کېلر اپکن:

- عفو اېتگه‌یسیزلر، - دېدی. - آغه‌م‌نینگ ضعیفه‌سی فرزند داغیدن تېلبه بؤلیب قالدی. بې‌چاره‌نینگ اؤغیلچه‌سی آچلیکدن کنجاره یېگن اپکن، شیشیب اؤلدی.

آغیر سکوتده بابرنینگ:

- ینه بو شؤرلیکلردن اؤلجه آلماقچی بؤلورلر! - دېگن کنایه‌لی سؤزلری اپشیتیلدی-یو، احمد تنبل بیلن خانقول بېک‌که اؤقده‌ی تېگدی.

ملا قطب‌الدین سمرقندنینگ تنیقلی صحافلریدن اېدی. مولانا کیم کېلگنینی صحافگه سېکین ایتدی. ملا قطب‌الدین کؤپدن بېری آچیلمه‌گن دکانینی شاشه-پیشه آچدی. بابر آتدن توشیب، مولانا بیلن بیرگه دکانگه کیردی. ملا قطب‌الدین بساطیده بار اپنگ نادر کتابلرنی بیر-بیر آلیب، چنگلرینی ارتیب، بابرگه کؤرسته باشله‌دی.

قیمت‌بها زرحل مقوالر ایچیده محمود کاشغري، عبدالرحمن جامي... شرف‌الدین علی یزدي‌نینگ بهزاد صورتلری بیلن بېزه‌نگن «ظفرنامه‌سی»... عبدالرزاق سمرقندي... هه، منه. نوایی‌نینگ «میزان‌الاوزارن»ی. بو کتابنی بابر کۆپدن بېری سۆراقلب یورگن اېدی. او آلتینگه تاپیلمه‌یدیگن عجایب کتابلرنینگ کۆپلیگینی کۆریب، افسانوي خزینه‌گه کیریب قالگنده‌ی هیجانلنر، نوقول:

- ینه نې بار؟ ینه؟ - دېب سۆرردی.

ملا قطب‌الدین هم بیری-بیریدن نایاب کتابلرنی اونینگ آلدیگه قلشتیریب تشله‌دی. مشهور خطاطلر کتّه پوللر عوضیگه کۆچیرگن، هر بیر ورقیگه نفیس بېزه‌کلر ایشلنگن بو قۆلیازمه کتابلرنینگ هر بیری بیر نېچه مینگ دینار توریشینی بابرنینگ یانیده تورگن قاسم بېک هم بیلر اېدی. او سمرقند خزینه‌سی شیپ-شییدام اېکنینی، اندیجان‌دن آلیب کېلینگن آلتینلر اېسه کۆپگه بارمس‌لیگینی اۆیلب قره‌ب توررردی. نهایت، بابر اجره‌تیب آلگن کتابلر اۆندن آشگنده، قاسم بېک سېکین شیپشیدی:

- امیرزاده‌م، حاضر خزانه‌چی یۆق...

کتابلردن باشقه نرسه‌نی اونوتگن بابر قاسم بېک‌نینگ شمه‌سینی توشونمه‌دی.

- خزانه‌چینی یوبارورمیز، - دېدی و تنله‌گن کتابلرینی صحافگه کۆرستدی: - همه‌سینی حسابلب قۆیینگ. کتابدار بیلن خزانه‌چی پولینی تۆلب آلیب کېتورلر.

ملا قطب‌الدین قۆل قاووشتیریب:

- باش اوستیگه! - دېدی-یو، اما اونینگ نیمه‌نی-دیر ایتالمه‌ی ترددلنه‌یاتگنی بابرگه سېزیلدی.

- نې تیله‌گینگیز بار، ملا؟ ایتینگ، تارتینمنگ. کتابلرینگیز بې‌بها!

بابر بو کتابلر اوچون مال-دنیاسینی ایه‌مه‌یدیگنده‌ی کۆرینده‌ی. صحاف ددیللنیب:

- میرزا حضرتلری، - دېدی. - حاضر پولگه آشلیق تاپیلمه‌یدی. باله‌لریم، «نان» دېب یېغلب، هر کونی یوره‌ک-بغریمیزنی اېزورلر. اگر علاجی بۆلسه، آز گینه اون...

بابرنینگ کۆز آلدیگه بایه‌گی تېلبه کمپیر کېلدی-یو، صحاف‌نینگ محتاجلیگینی آلدینراق سېزمه‌گنی اوچون اۆزیدن کاییندی. قاسم بېک‌نینگ نانوایلیک رسته‌سیده‌گی

اعتراضلری ایسیگه توشیب، اونگه هیچ نیمه دیمه‌دی. ینه بیکلرنینگ جِنینی قۇزغه‌مسلیک اوچون صحافگه کیره‌کلی نرسه‌نی سرای آشپزیدن بیریب یوباریشنی کۇنگلیگه توگدی. صحافگه پست تاووش بیلن:

- غم چیکمنگ، - دیدی. - تیله‌گینگیز عملگه آشور. خیر!

بابر تشقریگه چیقدی. احمد تنبل همان آتیدن توشمه‌ی اۇشّه‌یيب تورر ایدی.

شو کونی شامده کتابلرنی آلیب کیتیشگه کیلگن کتابدار و سودرلر صحافگه سۇره‌گن پولینی بیریشدی‌ـیو، اونینگ اوییگه بیر قاپ اون و بیرته سیمیز قۇی توشیریب کیتیشدی.

ایرته‌سی کونی نانوایلیک رسته‌سیگه قاسم بیک‌نینگ نوکرلری بیر اراوه اون آلیب کیلگنلیکلری، قار تگیده ساویب یاتگن تندیرلرگه اۇت قلنیب، ایسّیق نان هیدی اطرافگه ترلگنی، آتلیق جرچیلر پادشاه نامیدن آچلرگه نان اوله‌شیلیشینی اعلان قیلگنی همه‌نینگ قولاغیگه باریب یيتدی. نانوایلیک رسته‌سیگه کیلیب، خوشبۇی بوغدای نانی‌نینگ طعمیدن کۇزی چره‌قلب آچیله‌یاتگن آچلر بابردن نی‌چاغلیق ممنون بۇلسه‌لر، طمعگیر بیک و نوکرلر: «بیزنینگ آغزیمیزدن آلیب، اَوباشلرگه بیردی!» - دیب، یاش پادشاهدن شونچه‌لیک ناراضی ایدیلر. سمرقندده‌گی آچلیک و تنقیصلیکدن بیزگن بیر قسم جنگچیلر اندیجان‌گه قیتیب کیتیشگه اینتیله باشله‌دیلر.

---

*صحاف - مقواچی. کتاب سوداسی بیلن صحافلر شغللنگن.

۳

تندیردن اوزیلگن نانلرنی قاپگه سالیب چیقیب آچلرگه اولشه‌یاتگن نوکرلردن بیری - طاهر ایدی. اوّل او هم: «مینگه نیزه سنچیب، آنه‌م‌نینگ اۇلیمیگه سبب بۇلگن یاغیلرگه خدمت قیلگنی کیلگن می مین؟!» دیب اچّیقلندی‌ـیو، لیکن اووه‌ده کیینگن، بۇییرلری قیلتیریقده‌ی بۇلیب قالگن آچ اۇسمیرلرگه، چاللرگه، عیاللرگه کۇزی توشگنیدن کیین هاووری باسیلدی. ایچکریدن آله قاپده ایسّیق نان کۇتریب چیقر ایکن: «بلکه بو عیاللرنینگ آره‌سیده رابعه هم بار‌ـدیر؟ - دیب اۇیلندی. - یا که رابعه‌نی کۇرگن‌ـبیلگنلر اوچره‌ب قالر؟»

طاهرنینگ باشیده تولکی تېلپک، اېگنیده پاچه‌پۇستین، سۇنگگی آیلرده مدام آتلیق یوریب، قدم آلیشی خیله اۇزگرگن. اوزنگیگه اۇرگنیب کېتگن آیاقلری یېرده اوّلگیده‌ی روان آدیمله‌ی آلمه‌یدی. اما قۇللری چاپندازچه بیر چقّانلیک بیلن قاپگه تېز توشیب چیقه‌دی.

کۇزلری لۇق آچلر طاهرنینگ اۇزینی اېمس، نان اولشه‌یاتگن قۇللرینی کۇریشه‌دی، خلاص. اولرنینگ کۇپی ایمیلّب، کیچیک-کیچیک قدم تشلب جوده سېکین حرکت قیلیشه‌دی. یۇللریده کیچکینه اریق یا که دۇنگلیک اوچره‌ب قالسه، اۇتالمه‌ی تۇختب قالیشه‌دی. بقوّت‌راقلری سویب، کۇمکلشیب اۇتکزیب قۇییشه‌دی.

طاهر آدملرنینگ هر بیرینی سینچیکلب کۇزدن کېچیره‌دی. نخات‌که اولرنینگ آره‌سیده رابعه‌نی کۇرگن-بیلگن بیرارته آدم بۇلمه‌سه؟

انه، بیر عیال تۇن یاپینیب، یریم اۇگیریلیب توریبدی. طاهر اونینگ یانیده‌گی کمپیرگه قره‌ب:

- خاله‌لر، آره‌لرینگده اندیجانلیک یا که قووه‌لیک عیاللر بار می؟ - دېب سۇره‌دی.

کمپیر تاجیکچه تلفظ بیلن:

- اونداقلر یۇق، ایلنه‌ی، - دېدی.

طاهر یوزلب مرته ایتگن سۇزلرینی تکرارلب:

- سینگلیمنی ایزلب یوریبمن، - دېدی. - سلطان احمد میرزانینگ عسکرلری قووه‌دن آلیب قاچیب کېتگنیگه تۇرت ییل بۇلدی.

- بېچاره! - دېب قۇیدی کمپیرنینگ یانیده‌گی عیال.

نریراقده نانگه کۇز تیکیب تورگن بیر کیشی صبرسیزلنیب یۇتلدی. طاهر نان اوله‌شیشده دوام اېتر اېکن، اۇتّیز بېش یاشلرده‌گی، سییره‌ک ملّه مۇیلاولی ناوچه بیر کیشی‌نینگ قرشیسیده تۇخته‌دی.

- سیز ایلگری نوکر بۇلگن میسیز؟

یوزی شیشینقیره‌گن بو آدم خواطرلی تاووش بیلن:

- هه، - دېدی.

- قچان؟

- کۆپ جیل بۆلدی.

- اندیجان‌گه بارگن میسیز؟

- جۆق... بېریراغیدن قیتکنمیز.

بو آدم‌نینگ تلفظی اۆشنده رابعه‌نی قاپگه سالیب آلیب کېتگن «جۆق»چی ییگیتلرنی اېسلتدی-یو، طاهرنینگ وجودی قلتیره‌ب کېتدی. احتمال، بو اۆشه باسقینچیلرنینگ بیری-دیر؟

طاهر آرقه‌سیگه اۆگیریلیب، نانوایخانه تامانده تورگن شېریگینی چقیردی. قاپ‌نینگ تگیده قالگن نانلرنی اونگه بېردی-یو، ملّه مۆیلاولی کیشینی بیله‌گیدن آلیب بیر چېتگه باشله‌دی.

او آدم قۆرقوودن بۆشه‌شیب، کلاولنیب، تۆختب قالدی:

- اوکه جان، مېن بیر بې‌چاره آدممن! مېنی قۆییب جوبرینگ! نانغه کېلیب اېدیم... نانغه!...

طاهر کلاوه‌نینگ اوچینی شو آدم تاپیب بېریشی ممکن‌لیگینی سېزیب، ملایمراق گپیریشگه تیریشدی.

- نان آله‌سیز. سیزگه کۆپراق نان بېره‌مېن. مېنگه راستینی ایتینگ. سلطان احمد میرزاگه نوکر بۆلگن میسیز؟

- بۆغنمېن.

- اندیجان‌دن بېریده‌گی قووه‌نینگ کۆپریگیدن اۆتگن میسیز؟

- قیسی کۆپریک؟ سینیب کېتیب، بیزنی خراب قیلغن کۆپریک مه؟

- خودّی اۆزی! - دېدی طاهر غضب اره‌لش قووانچ بیلن. منه، اۆشه باسقینچی! طاهر اونگه حاضر خنجر اورسه بیر المدن چیقر اېدی. اما رابعه نیمه بۆله‌دی؟ بونی اۆلدیرسه، رابعه‌نی کیمدن سۆراقلب تاپه‌دی؟

طاهر ملّه مۆیلاولی ییگیتنی یاقه‌سیدن آلیب قهر بیلن سیلکیتدی:

- رابعه قنی؟ ایت تېزراق!

آچلیکدن درمانی کېتیب، زۆرغه یورگن ییگیت طاهرنینگ سیلته‌لشیدن تۆکیلیب، پرچه‌لنیب کېته‌دیگنگه اۆخشردی. او نفسی ایچیگه توشیب:

- قه‌ـقیسی راکیه؟ - دېدی.

- راکیه اېمس، رابعه؟ او قیزنی قووه‌دن آلیب قاچیب قه‌یاققه آلیب باردیلرینگ؟ حاضر قه‌یېرده؟ راستینی ایتمه‌سنگ، کلّه‌نگنی آله‌مېن! ایت!

- اوکه! اوکه جان! مېن رابعه دېگن قیزنی کۆرگنیم جۆق. اۆلدیرسنگ، میلی، اۆلدیر، لېکن مېندن بېکارگه گمانسیره‌مه، اۆشنده مېن قیز آبقاچه‌دیگن احوالده اېمس اېدیم.

توغوشگن اوکه‌م کۆپریکدن جیغیلیب، سووغه آغیب اۆلدی. قمیشلرنینگ آره‌سیدن اوچ کون قیدیریب اۆلیگینی تاپالمه‌دیم. بلچیق جوتیب کېتگن اېکن.

طاهر اۆشه کۆپریکنی اۆزی بوزگنینی اېسله‌دی، ملّه مۆیلاولی ییگیت‌نینگ کۆزلری یاشلنگنینی کۆردی‌ـیو، اونینگ یاقه‌سینی قۆییب یوباردی.

رابعه‌نی قاپگه ساله‌یاتگن «جۆق»چی ییگیتلردن بیری ایکّینچیسینی «جومن» دېب اته‌گنی طاهرنینگ یادیده قالگن اېدی. او قرشیسیده کۆزلری مۆلتیره‌ب تورگن آدمگه تیکیلیب:

- آتینگ نیمه؟ - دېدی.

- آتیم ممت.

- ممت می یا جومن می؟

- اوکه، ایشانمه‌سنگیز، منه شو محله‌نینگ آدملرینی چقیریب سۆره‌نگ. آتیم ممت‌لیگینی همه بیله‌دی. اۆزیم کۆنچی کاسبمن.

طاهر اۆزیچه اۆیلندی: «اگر اوکه‌سی قووه‌ده بلچیققه باتیب اۆلگن بۆلسه، بو هم مېنینگ گریبانیمدن آلیشگه حقّی بار!» شو اۆی تأثیریده طاهر جهلیدن توشدی. ممت‌گه ینه «سیز»لب گپیره باشله‌دی:

- جمن‌نی بیلر میدینگیز؟

ممت پېشانه‌سینی اوشلب، نیمه‌نی‌ـدیر اېسلشگه تیریشدی:

- تۆختنگ، تۆختنگ، جومن میماق دېگنیمیز بۆلر اېدی. شریکلری بیلن اۆشه یاقدن ایکّیته قیز آبقاچیب کېلگن، دېب اېشیتیب اېدیم.

- سمرقندگه آلیب کېلگن می؟

- قیزلرنی می؟ بونیسینی بیلمه‌دیم. اۆره‌تېپه‌نینگ نریاغیده آقسوو دېگن سای بار.

آقسووگه جېتگنیمیزده پادشاهمیز اۆلیب قالدی. اۆشنده بیر الغاو-دلغاو باشلندی، منه حلیگچه باسیلمه‌یدی. نوکرلیک هم جانیمگه تېگدی، بۆشب کېتدیم.

- جومن میماق حاضر قه‌یېرده؟

- بیلمه‌دیم-آو. اوچ-تۆرت جیلدن بېری کۆرگن اېمس‌مېن. بدترین جیگیت اېدی، اۆلیب کېتدیمه یا باشقه پادشاه‌نینگ خدمتیگه اۆتیب کېتدیمه. پادشاه هم کۆپ-کو. تاشکېنت‌ده محمودخان دېگنی، تورکستان‌ده شیباني خان دېگنی، حصارده ینه بیراوی.

- بو پادشاهلرنینگ اوروش-جنجللری باشلریدن قالسین! - دېدی طاهر کویونیب. - سیز بیر کاسب بۆلسنگیز. مېن بیر دهقان اېدیم. کېلیب-کېلیب بیزده‌ی زحمتکشلرنی بیر-بیریمیزگه دشمن قیلیب قۆیگن زمانه‌نینگ اویی کویسین!

ممت طاهرنینگ خنجر ایزی قالگن یوزیگه اېندی باتینیبراق قره‌دی:

- او قیز کیمینگیز بۆلر اېدی، اوکه؟ سینگلینگیز میدی؟

- کۆزیم‌نینگ آق و قاره‌سی اېدی!

ممت گپ نیمه‌ده‌لیگینی فهملب، طاهرگه خیال حیرتلنیب تیکیلدی. سۆنگ اونینگ ارمان تۆله کۆزلرینی کۆریب، بو ییگیتگه اۆزینی الّه-نېچون یقین سېزدی و اونگه تسلی بېرگیسی کېلدی:

- خدا خواهله‌سه، تاویله‌دی! مېنینگ تنیش-بیلیشلریم کۆپ، اوکه. سۆراقله‌یمن. خاتینیمگه ایته‌من. عیاللردن سوریشتیره‌دی.

ممت‌نینگ یوره‌کدن یاردم بېرماقچی اېکنینی سېزگن طاهر اونی یېنگیدن آلدی-یو:

- بو یاقده یورینگ، - دېدی. ممت‌نی نانوایخانه‌نینگ یۆله‌گیگه آلیب کیردی-ده، ایچکریدن تۆرتته نان آلیب چیقدی.

- آلینگ! سیز بو یېرگه نانگه کېلگن اېدینگیز.

ممت نانلرنی تیتراق قۆللری بیلن آلیب، قۆینیگه تیقدی. ایسّیق بوغدای نان‌نینگ هیدی و تفتیدن آغیر-آغیر نفس آلیب، اوستمه-اوست یوتیندی. او هر قنچه آچ بۆلسه هم طاهرنینگ آلدیده درحال نان کَوششدن اۆزینی توتدی. فقط نان‌نینگ هیدیدن مست بۆلگنده‌ی اپزمه-لنیب گپیره باشله‌دی:

- نانده‌ی عزیز بۆلینگ، اوکه. بیز کۆرگن کونلرنی هیچ کۆرمنگ. قۆلدن بېرگنگه قوش تۆیمس. جاتیب جېسنگ بو نان ایکّی کونگه هم جېتمه‌یدی. لېکن مېن شونینگ کوچی بیلن قیشلاغیمگه جېتیب عالمه‌ن. انه او تاونینگ آرقه‌سیده آغه-اینیلریم بار. بیز اۆزبېک‌نینگ قۆیه‌نقولاق اوروغیدنمیز. قیشلاغیمگه جېتیب بارسم، بیر-ایکّی قاپ غلّه تاویب کېله‌من.

لېکن بۆش قاپ تیک تورمس اپکن، اوکه. بیرته چۆبیر آتیم بار اپدی، کوزده سۆییب جېب قۆیدیک. پیاده کېته‌ی دېسم، آچ آدم تاوده جیغیلیب ساووقده قاتیب اۆلمه‌ن، دېب قۆرقدیم. منه اپن-دی قۆرقمه‌سم بۆله‌دی...

- مېن سیزنی قه‌یېردن تاپه‌مېن؟ - دېدی طاهر اونگه اوّلگی وعده‌سینی اپسلتیب.

- کۆنچیلیک گذریده اوییم بار. ممت پالوان دېسنگیز، همه بیله‌دی. بیر وقتلر پالوان اپدیک، اوکه. منه اپندی گوده‌میزنی زۆرغه کۆتریب جوریبمیز.

- اپسینگیزده بۆلسین، قیزنینگ آتی رابعه.

ممت پالوان بو نامنی بیر-ایکّی تکرارلب خاطره‌سیگه جایله‌گچ:

- اگر خبری چیقسه، سیزنی قه‌یېردن تاوه‌من؟ - دېدی.

- قاسم بېک‌نینگ نوکریمېن. آتیم طاهر.

- خۆپ، طاهربېک، مېن سیزنی قیدیریب تاوه‌مېن. بیزنینگ آدملر سیزگه جمنلیق قیلگن بۆلسه، سیز مېنگه جخشیلیق قیلدینگیز. بو جخشیلیغیزنی البته قیتره‌من. خیر!

طاهر اونینگ آرقه‌سیدن قره‌ب قالدی. «قووه‌ده اوکه‌سی‌نینگ بلچیققه باتیب اۆلگنیگه مېن سببچی بۆلگنیمنی بیلسه نیمه قیلرکین؟» دېب اۆیلندی.

ممت اپسه نریراققه باریب شاشه-پیشه قۆینیگه قۆل تیقدی-یو، ایسّیق ناندن بیر بورده اوزیب آلیب، تېز آغزیگه سالدی.

۴

اندیجانلیک بېک و نوکرلر «سمرقندنی آلسک همه مشکللریمیز آسان بۆلەدی»، دېب اۆیلەگن اېدیلر. بیراق اېنگ کتّه اشکاللیکلر سمرقند آلینگندن کېین باشلندی.

اوچ مینگ کیشیلیک قۆشین‌نینگ بېش-آلتی مینگ آت-اولاوی بار. قهرتان قیشده قملدن ابگار بۆلیب چیققن شهرده نه آچلرنی تۆیدیریب بۆلەدی، نه قۆشینگه آزیق-آوقت یېتکزیب بۆلەدی، نه آتلرنی یېم-خشَک بیلن تأمینلب بۆلەدی. شهر دروازەلری آچیلگن، بو یاغی اۆرەتېپەگچه، بو یاغی قرشی‌گچه برچه تامانلرگه تویه کاروانلری جۆنەتیلگن، بازار و رستەلرنی تیریلتیریش اوچون تورلی چارەلر کۆریلەیاتگن بۆلسه هم پایتختده حیات حلی-بېری ایزگه توشەدیگنگه اۆخشەمس اېدی. سمرقند سۆنگگی ییللرده کۆپ مرته قۆلدن-قۆلگه اۆتیب، دهشتلی تالان-تاراجلردن قشّاقلنیب قالگن اېدی.

- بو مشکلاتلر کۆز آچیب-یومگونچه اۆتیب کېتگەی، - دېب، مشورتلرده بابرنینگ استاذی خواجه عبدالله اندیجانلیک بېکلرنی صبر-قناعتگه چقیرر اېدی: - بهار یقین، پیشیقچیلیک‌که یېتسک، آغیر کونلرنی کۆرمه‌گندېک بۆلیب کېتورمیز. تنقیصلیکلر اۆتور، اما بو یاغی قرشی-یو شهرِسبزگچه، او یاغی اۆش و اۆزگن‌گچه - شونده‌ی اولوغ مملکت قالور. تنگریم بیزگه شونده‌ی کتّه کشورنی عنایت قیلگنی اوچون، بیزگه سمرقنده‌ی عالم‌شمول دارالسلطنه میسر بۆلگنی اوچون شکرانەلر ایتماغیمیز کېرەک. بابر میرزانینگ آرزولری شول کیم، ماوراالنهر ینه اولوغ بېک دوریده‌گی کبی بیرلشسه، پایتخت اصلیگه قیتسه، همه ولایتلر هم‌جهت و آباد بۆلسه. امیرزاده‌م‌نینگ بو آرزولری سیز و بیزنینگ مقّدس مقصدیمیز دیر. الاهی آمین، پروردگارِ عالم بیزنی بو مقصدیمیزگه هم یېتکزسین!

بو گپلر خانقول بېک و احمد تنبل‌گه اۆخشه‌گن بېکلرنینگ غشیگه تېگسه هم، اولر مشورتگه تۆپلنگن باشقه بېکلر قطاری:

- الاهی آمین! - دېییشیب، یوزلریگه فاتحه تارته‌دیلر. چېتدن قره‌گن آدم بونی یکدللیک بېلگیسی دېب اۆیلەیدی.

اما بېکلر مشورتدن ینگی بیر وظیفەنی ذمّەلریگه آلیب، اوی-اویلریگه ترقلگنلریدن کېین خلوتده ایکّیته-اوچته‌دن بۆلیب آلیب، غیبتگه توشیب کېتیشه‌دی:

- خلصِ کلام. بابر میرزانگیز اولوغ بېک‌دېک اولوغ آدم بۆلماقچی اېکنلر-ده، احمدبېک؟ - سۆره‌یدی خانقول بېک استهزا قیلیب.

اولر بخمل کۆرپه یاپیلگن ایسّیق صندل‌نینگ ایکّی چېتیده اۆتیریب کېچکی طعامنی بیرگه یېماقده اېدیلر. احمد تنبل قزیدن بیر پرّه آلیب، کنایه بیلن کولدی:

- هه، بابر میرزاینگیز اولوغ آدم بۆلیشلری اوچون ینه بیرگینه نرسه یېتمه‌ی تورگنمیش...

- خۆش؟

- بوگون مشورتده ایتدیلر-کو! سمرقند دهقانلری آچرچیلیکده اوروغلیک دانلرینی یېب قۆیگن اېمیشلر. بیز قرشیگه کاروان یوباریب آلیب کېلگن دانلریمیزنی دهقانلرگه قرض بېرور اېمیشمیز.

- درد اوستیگه چیپقان!

- علاج قنچه، خانقول بېک! یاش پادشاهیمیز اولوغ بۆلیشلری اوچون همه‌سیگه چیده‌یسیز. ینه بو کیشیم سمرقندگه کویاولر، قلّیقلری بار. داماد رعیتگه اۆزلرینی یخشی کۆرستماقلری ضرور. بو هم یېتمه‌گنده‌ی، یاش پادشاهیمیز هر هفته‌ده شاعرلرنی تۆپلب مشاعره اۆتکزماقده‌لر.

- شاعر هم بۆلماقچیلر شېکیلّی-ده!

- هه، بیزنینگ نصیبه‌میزگه قه‌یاقده‌گی شاعرلرنی هم شریک قیلگنلری انه شو سببدن! خزینه‌ده‌گی آلتینلرنی ساووریب، قطار-قطار قیمت‌بها کتابلر آلیشلری هم انه شوندن!

خانقول بېک سقالینی غیجیملب:

- اېتک سیلکیب اندیجان‌گه کېته‌ی دېسم، رخصت بېرمه‌یدیر، - دېدی. - تنگری حقّی، بابرینگیزدن تۆیدیم، احمدبېک!

احمد تنبل زهرخنده قیلیب کولدی-ده، اۆرنیدن توریب اېشیکنی زیچلب یاپدی. جاییگه کېلیب اۆتیرگچ:

- خانقول بېک، - دېب تاووشینی پسه‌یتیریب گپیره باشله‌دی، - بېکلر بۆمه‌سه، پادشاهلرنینگ ایلکیدن هیچ ایش کېلمه‌یدیر. نوکرنینگ کۆپچیلیگی بیزنیکی. جنگنی بیز

قیلدیک. عذابنی بیز تارتدیک. اپندی بونده‌ی مطیع بۆلیب، یاش ییگیتچه‌دن رخصت سۆره‌ب اۆتیرماغیمیز نې کېره‌ک؟

- گپینگیز راست! - شیویرله‌دی خانقول بېک. - پادشاه بۆلسه اۆزیگه! رخصت بېرمه‌سه بېرمه‌سین، مېن بریبیر کېتورمېن!

- مېن هم بو یېرده خوار بۆلیب یورماقچی اېمس‌مېن. امان بۆلسم، پادشاه تاپیلور. اخسی‌ده جهانگیر میرزا بار. بخاراده سلطان علی میرزا بار. بولرنینگ اوروغی کۆپ. همه‌سیگه سیز و بیزدېک بېکلر کېره‌ک. سیزگه مېنینگ مصلحتیم - اندیجان‌ده کۆپ تورمنگ. ایلیک‌که توشیب قالورسیز.

- اخسی‌گه باره‌ی می؟

- هه، اخسی‌ده اوزون حسن‌گه اوچره‌نگ. سیزنی جهانگیر میرزانینگ خدمتیگه آلور.

- آلور میکین؟ بلکه جهانگیر میرزا بابرگه قرشی بارالمس؟

- سیز و بیزده‌ی بېکلری کۆپه‌یسه بارور! جهانگیر میرزا اندیجان تختیگه عشق باز...

... ایکّی بېک شو کونی گپنی بیر جایگه قۆیدیلر و اېرته‌سی کونی کېچه‌سی احمد تنبل‌نینگ ایشانچلی آدملری فېروزه دروازه‌سیده ساقچیلیک قیله‌یاتگن پیتده خانقول بېک اېلّیکته‌چه نوکری بیلن سېکین شو دروازه‌دن چیقیب قاچدی. آره‌دن بیر هفته اۆتگچ، احمد تنبل‌نینگ اۆزی ضامنگه کاروانني کوزه‌تیب باریش بهانه‌سی بیلن نوکرلرینی اېرگشتیریب کېتدی-ده، سمرقندگه قیتمه‌ی، تۆغری اخسی‌گه یۆل آلدی. شوندن کېین شهردن تشقریگه ضرور ایش بیلن یوباریلگن بېک و نوکرلرنینگ قیتیب کېلمسلیک حاللری تاباره کۆپه‌یه باشله‌دی. کېچه‌لری قلعه دېوارلریدن آشیب توشیب قاچه‌یاتگنلر بونینگ اوستیگه قۆشیلدی. قیش‌نینگ آخریگه باریب، سمرقندگه بابر بیلن کېلگن بېک و نوکرلرنینگ یرمی هم قالمه‌دی. آدمی جوده سییره‌کلشیب قالگن بابر کېتگنلرنی قیتریب کېلیش اوچون اېنگ صادق بېکلردن بیرینی اندیجان‌گه یوباردی. بیراق آره‌دن ییگیرمه کون اۆتگچ، بو بېکنی احمد تنبل و اونینگ طرفدارلری اندیجان بیلن اخسی آره‌لیغیده توتیب آلیب اۆلدیرگنلیگی حقیده خبر کېلدی. فرغانه وادیسیده یامان بیر فتنه باشلنگنیگه اېندی شبهه یۆق اېدی.

فتنه‌چی بېکلرنینگ بیر قنچه‌سی خواجه عبدالله‌گه قۆل بېریب، اونگه مرید بۆلگن‌لیکلری معلوم اېدی. بابر قاسم بېک بیلن مصلحتلشیب، آخری خواجه عبدالله‌نی اندیجان‌گه یوباردی. بابر تختگه اۆتیرگن کېزلرده خواجه عبدالله‌نینگ گېپیگه کیرگن اوزون حسن و باشقه فتنه‌چی بېکلر بو گل اونینگ نصیحتلری‌ـیو وعده‌لریگه مطلقا قولاق سالمه‌دیلر.

نهایت، فتنه‌چیلر اندیجان‌گه هجوم قیلدیلر. خواجه عبدالله باشلیق صادق بېکلر شهر دروازه‌لرینی بېرکیتیب، قملده قالدیلر.

* * *

بو مدهش خبر سمرقندگه یېتیب کېلگنده بابر قتّیق بېتاب بۆلیب، بۆستانسرای‌نینگ ایکّینچی قبتیده‌گی خوابگاهده ایسیتمه‌لب یاتگن اېدی. اندیجان‌دن کېلگن چاپر اۆره‌م قیلیب سۆرغیچلنگن مکتوبنی یسااوولگه کۆرستدی‌ـیو، اما بېرمه‌دی:

- حضرتِ خانیم «امیرزاده‌نینگ اۆز ایلیکلریگه بېرینگ»، دېب بویورگنلر!

بابر هر کونی نېچه قیته: «اندیجان‌دن چاپر بار می؟» - دېب سۆرر اېدی. یسااوول چاپرنی درحال یوقاریگه باشله‌دی.

خوابگاه اېشیگی آلدیده اولرنی بابرنینگ شخصي طبیبی بۆلگن کیچیک جثه‌لی موی‌سفید تۆختتدی:

- بو کتابتنی اوّل قاسم بېک اۆقیماقلری کېره‌ک. اگر خوش‌خبر بۆلسه، کېین امیرزاده‌مگه بېرورسیز.

- آنه‌لری، بویورگنلر، استادلری خواجه عبدالله هم تعیینله‌گنلر، امیرزاده‌م‌نینگ اۆزلری اۆقیماقلری کېره‌ک.

- یامان خبر میرزا حضرتلرینی خراب قیلیشی ممکن! - دېدی طبیب کویونیب. - اصلی اۆزلری توماولب توزه‌لیش عرفه‌سیده اېدیلر. تشویش اوستیگه اضطراب، اضطراب اوستیگه کلفت، همه‌سی قۆشیلدی‌ـیو، معالجه‌نی آخریگه یېتکزمه‌ی توریب کېتدیلر. منه بوگون اوزلیکیب احواللری آغیرلشیب یاتیبدیلر!

- اندیجان خوف آستیده. اگر تېزراق بیلدیرمه‌سک، کېین کېچ بۆلور، بیزدن ناراضی بۆلورلر!

- یۆق، مېن حاضر اجازه بېرمه‌یدیرمېن!

- جنابِ طبیب...

- یۆق، یۆق!

بو بحث ایچکریده یاتگن بابرنینگ قولاغیگه چلیندی. او بلند تاووش بیلن:

- چاپر بۆلسه کیرسین! - دېب بویورگندن کېین، طبیب چاپرگه یۆل بېردی.

بابر کتّه طنابي خانه‌نینگ تۆریده یېردن بیر گزچه بلند قیلیب سالینگن پرقو تۆشکده یاتگن اېدی. چاپر تۆشکدن انچه بېریده یوکوندی‌ـده، تیزّه‌سیده سیرغه‌لیب باریب، مکتوبنی بابرگه ایکّی قۆللب اوزه‌تدی.

ایسیتمه‌نینگ زۆریدن بۆغریقیب یاتگن بابر یانباشگه توریب، مکتوبنی تیتراق قۆللری بیلن آچدی. ایچمه‌ـایچ ایکّیته خط. بیریده خواجه عبدالله‌نینگ امضاسی. بیرینی قوتلوغ نگار خانیم یازگن. اولر ایکّاوی هم اندیجان‌نینگ دهشتلی احوالی، قمل تفصیلاتلری حقیده یازیشگن. بابردن باشقه نجاتکارلری یۆقلیگینی ایتیشیب، تېزراق یېتیب کېلیشینی التجا قیلیشگن اېدی.

اندیجان قورشاوده! فتنه‌چی بېکلر اندیجان تختیگه جهانگیر میرزانی اۆتکزماقچیلر. احمد تنبل‌نی لشکرباشی قیلیشیب، بابردن آنه یورتینی تارتیب آلماقچیلر! بابر اولرنی بونچه‌لیککه باره‌دی، دېب هیچ اۆیله‌مه‌گن اېدی. تۆستدن اونینگ اوستیدن بیر چېلک ساووق سوو قوییلگنده‌ی بۆلدی‌ـیو، اعضای بدنی موزلب، بۆشه‌شیب، باشی یاستیققه «شیلق» اېتیب توشدی. تمام!

تنبل بیلن جهانگیر غلبه قیلسه، اولرنینگ تامانیگه قاچیب اۆتووچیلر ینه کۆپه‌یه‌دی. بابر کیم بیلن قاله‌دی؟ بلکه حاضر هم تنبل تامانگه قاچیب اۆته‌یاتگنلر بار‌ـدیر؟

بلکه قاسم بېک‌نینگ اۆزی هم... کوتیلمه‌گنده خیالیگه کېلگن بو اۆیدن بابر شونده‌ی دهشتگه توشدی که، بوتون کوچینی تۆپلب، اۆرنیدن سېچیب توردی:

- قاسم بېک قنی؟؟!

- حاضر کېلورلر، آدم یوباردیک، - دېدی طبیب ملایم تاووش بیلن. - امیرزادەم، یاتینگ، سیزگه آرام کېرەک!

بابرنینگ خسته خیالیده بیردن قیلیچ توتگن تنبل گودەلندی. بابر بو قیلیچنی تنیدی. اۏش‌ده تنبل شو قیلیچنی اۏپیب، «تا اۏلگونیمچه صادق قولینگیزمن»، دېگن اېدی.

تنبل اۏشه قیلیچنی حاضر گۏیا بابرنینگ باشی اوستیده اۏینەته باشلەدی... تنبل‌نینگ آیاغی آستیده تاغدن خۏرجینگه سالیب کېلینگن کلّەلر یومەلب یاتیپدی. اولرنینگ بیری تنیشگه اۏخشەدی. قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ باشی... بابر الَهسیرەب کۏز آلدیگه کېلتیرگن بو قۏرقینچلی خیال اونی گۏیا تۏشکدن آتیب یوباردی. او قالین اوستیده ایچکی کییمده آیاق یلنگ تورگنیچه:

- شمشیرنی بېرینگ! - دېب قیچقیردی. - مېنگه شمشیرنی بېرینگ!

طبیب اونی محکم قوچاقلب آلدی:

- امیرزادەم، خسته‌سیز، یاتماغینگیز کېرەک... امیرزادەم! - طبیب بابرنی گۏیا تنبل‌نینگ قیلیچیگه توتیب بېرماقده اېدی. بابر اونینگ قوچاغیدن یولقینیب چیقیب اېشیککه اینتیلدی:

- آت کېلتیرینگ! مېن اندیجان‌گه بارەمېن! شمشیر قنی؟ بېکلرگه خبر بېرینگ! تېزراق تیارلنسینلر!

طبیب اونینگ کېتیدن یوگوردی. دستارپېچ بابرنینگ کیمخاب تۏنینی آلیب باریب یېلکەسیگه یاپدی، آیاغیگه کاووشینی بېردی. بابر کاووش‌نینگ بیر پایینی کییدی-یو، ایکّینچیسینی کییشگه طاقتی یېتمەدی. اونینگ باشی گیر-گیر ایلنر، هوا یېتیشمەی، نفسی قیسیلر اېدی.

کۏز آلدیده همان اۏشه قانلی قیلیچ و کېسیک کلّەلر.

- خائن! - دېدی او تنبل‌گه قرەته. - قانخۏر!

بابر ایوان اېشیگیگه قرەب چاپدی. لېکن اېشیک آلدیده گندیرەکلب ییقیلدی. طبیب بیلن دستارپېچ اونی بېهوش احوالده تۏشککه کۏتریب کېلیب یاتقیزیشدی.

سۆنگ او یریم کېچه‌گه باریب سل هوشیگه کېلدی. کۆزینی آچیب، آغزیگه پخته‌دن سوو تامیزه‌یاتگن طبیبنی کۆردی. نظریده، تیلی شیشیب، شونده‌ی کتّه بۆلیب کېتگن اېدی که، بوتون تنه‌سینی تاغده‌ی باسیب یاتردی. بابر کۆزینی آچگنینی سېزیب، قاسم بېک اونینگ تېپه‌سیگه کېلدی:

- خیریت-اې!.. امیرزاده‌م، بیزنی مونچه قۆرقیتدینگیز؟

بابر کۆزلری مۆلتیره‌ب نیمه-دیر دېماقچی بۆلدی، اما بېحد آغیرلشیب کېتگن تیلینی قیمیرله‌تالمه‌دی.

- اېندی یخشی میسیز، امیرزاده‌م؟

بابر جیم. قره‌یدی-یو، گپیرالمه‌یدی. اونینگ تیلدن قالگنینی سېزگن قاسم بېک کۆزیدن تیرقیره‌ب چیققن یاشنی کۆرستمسلیک اوچون یوزینی چېتگه بوردی.

اندیجان، خجند

اووال بۆلگن آرزولر

۱

تون قارانغیسی اوستیگه آسمانئی قویوق بولوت قاپله‌دی‌ـیو، قلعه ایچینی ظلمت باسیب کېتدی. اندیجان کۆچه‌لری تهلکه‌لی بیر سکوتگه چۆمگن. جیمجیت کېچه‌ده ارک دروازه‌سی‌نینگ غییقیلّب آچیلگنی اوزاقلرگه اېشیتیلدی. دروازه‌خانه‌دن توشگن خیره یاروغده ارکدن چیقیب کېله‌یاتگن بیر تۆپ قوراللی آتلیقلر کۆرینده‌ی. آلدینده اېرککچه تۆن و بۆرک کییگن، بېلیگه کمر باغلب، خنجر آسگن خانزاده بېگیم. اونینگ نوکرلری آره‌سیده کېله‌یاتگن مولانا فضل‌الدین هم تۆنی‌نینگ اوستیدن حربیچه کمر باغلب، بېلیگه قیلیچ تقیب آلگن.

سمرقنددن قیتگن چاپر بابرنینگ حیات بیلن اۆلیم آره‌سیده بېهوش بۆلیب یاتگنینی ایتیب بېرگندن کېین قلعه حمایه‌چیلری‌نینگ بیر قسمی فتنه‌چیلر تامانگه قاچیب اۆتیب کېتدی. قۆرغان دېوارلری‌نینگ هر بیر گزینی قۆریقلب توریشگه آدم یېتیشمه‌ی قالدی. قارانغی تونده دشمن‌نینگ دېوارگه نروان قۆییب، آشیب توشیش خوفی کوچه‌یدی. اۆن آلتی یاشیده شۆخلیک بیلن ییگیتچه کییینیب، چوگان اۆینب یورگن خانزاده بېگیم اېندی چینه‌کمیگه قوراللنیب، حیات‌ـمماتلری قیل اوستیده تورگن قلعه حمایه‌چیلریگه کۆمک‌که باریه‌پتی.

قویوق قارانغیلیکده آتلرنینگ تقه‌لری کۆچه تاشلریگه اوریلیب اوچقون چیقره‌دی. هوادن یامغیر هیدی کېله‌دی، مییین شباده اېسه‌دی. مولانا فضل‌الدین بهار کیرگنینی، قلعه ایچیده‌گی باغچه‌لرده اۆریک و بادام گلله‌گنینی اېسله‌دی و اطرافیگه سینچیکلب قره‌دی، اما بیرانته آقرگن نرسه کۆزیگه چلینمه‌دی. تون بوتون بارلیققه قاپ‌ـقاره پرده تارتیب قۆیگن اېدی.

مولانا فضل‌الدین منه شو شهرده قورماقچی بۆلگن مدرسه و سرای طرحینی خانزاده بېگیمگه کۆرستیب، اونینگ مقتاوینی اېشیتگن یاروغ کونلرینی اېسله‌دی‌ـیو، یوره‌گینی

ارمان غیجیملب اؤتدی. بابر سمرقندنی آلگنی حقیده خبر کېلگندن کېین مولانا فضل‌الدین آرزوسی اېندی عملگه آشیشیگه یوره‌کدن ایشانگن اېدی. خانزاده بېگیم هم اونی بیر نېچه مرته اؤز حضوریگه چقیریب، بؤله‌جک قوریلیشلرگه قه‌یېردن اؤرین تنلش و تیارگرلیک ایشلرینی قنده‌ی باشلش حقیده اوزاق-اوزاق گپلشگن اېدی.

ارکدن چیققن آتلیقلر قارانغیده توسمال بیلن قلعه‌نینگ میرزا دروازه‌سی تامانگه بارر اېکنلر، مولانا فضل‌الدین آلدینده خاموش کېته‌یاتگن خانزاده بېگیم‌نینگ اؤشه صحبتلر پیتیده‌گی معصوم و شاد قیافه‌سینی اېسله‌ی باشله‌دی.

عادتده خانزاده بېگیم اونی کنیزلری بیلن استقامت قیله‌دیگن آلتی خانه‌لیک سیرکار اوی‌نینگ تشقی بؤلمه‌سیده قبول قیلر اېدی. بېگیم اېرککلر بیلن گپلشگنده مخصوص ایشلنگن اېپک پرده‌نینگ آرتیده اؤلتیره‌دی. لایحه‌نینگ بعضی جایلرینی سؤز بیلن ایضاحلش مشکل بؤلیب قالسه، خانزاده بېگیم آره‌ده‌گی پرده‌نی آچیب:

- قنی، گنبذ بیلن مناره‌لر آره‌سیده نېلر بؤلور؟ - دېب سؤره‌یدی.

اولر ایکّاوی ایکّی تاماندن کاغذ اوستیگه اېنگشگنلریده گاه نفسلری بیر-بیرلرینیکیگه قؤشیلیب کېتگنده‌ی بؤله‌دی. مولانا فضل‌الدین اؤش‌ده، قایه‌تاش اوستیده بیرینچی مرته باشدن کېچیرگن عجایب تویغو ینه بارلیغینی مست قیله‌دی. او ایشدن باشقه نرسه حقیده گپ آچیشگه قؤرقه‌دی، اطرافلریده یوره‌دیگن کنیزلرگه هیجانینی سېزدیرمسلیککه تیریشه‌دی. قوتلوغ نگار خانیم دوچ کېلیب قالسه، اېگیلیب تعظیم قیلیش بیلن کؤزینی اوندن یشیره‌دی. بیراق سؤنگگی مرته اوچره‌شگنلریده خانزاده بېگیم‌نینگ اؤزی تؤستدن:

- مولانا، نېچون شو یاشگچه اویلنمه‌گنسیز؟ - دېب سؤره‌ب قالدی.

قیز اصیلزاده‌لرگه خاص بیر نزاکت بیلن اؤزینی اېرکین توتیب کولیمسیره‌یاتگن بؤلسه هم، کؤزی‌نینگ حیادن یلتیلّب کېتگنینی مولانا فضل‌الدین پَیقه‌دی. مولانا سِری آچیلیب قالیشیدن قؤرقیب، هزل بیلن قوتولماقچی بؤلدی:

- بېگیم، فقیر دنیادن طاق اؤتماقچیمېن.

- مېنگه اؤخشب می؟

- یؤق، بېگیم‌نینگ طاق اؤتیشلریگه عقلیم باور قیلمه‌یدیر.

- نې سببدن؟

- اخير سيز... بو دنياده... نې-نې شهزاده‌لر، اصيلزاده‌لر بار.

- بۇلسه باردير. اما مولانا اۇزلرى بيلگن شهزاده-يو اصيلزاده‌لرنينگ قيسى بيريگه... مېنى مناسب كۆرورلر؟

- اگر بۇلسه، فقط فرهادنى سيزگه مناسب كۆرور ايدىم.

- نېچون فقط فرهادنى؟

مولانا جواب تاپالمه‌ى ترددلنگن ايدى، خانزاده بېگيم ينه سوال بېردى:

- فرهاد هم سيزدېک معمار-و بناكار بۇلگنى اوچون-دير؟

- بونده‌ى دېيېشگه فقيرنينگ حدّيم سيغمه‌يدير.

مولانا مأيوس بۇليب ايتگن بو سۇزلر خانزاده بېگيمنى هم مأيوسلنتيريب قۇيدى. او آغير تين آلدى-ده:

- خداييم مېنى نېگه شاه قيزى قيليب يره‌تدى ايكن؟ - دېدى. - مېن هم فقير بير قيز بۇلسم، بختيمنى تاپيشيم بلكه آسانراق بۇلور ايدى...

مولانا فضل‌الدين بېگيم‌نينگ بو سۇزلرينى هر ايسله‌گنده كۆنگلى بير درجه كۆتريله‌دى.

دېمک، خانزاده بېگيم اونينگ محبت دردينى بيله‌دى. بيله‌دى‌گينه ايمس، بلكه اۇز قلبيده اونگه همدردليک هم سېزه‌دى. شاه قيزى بيلن عادي معمار آره‌سيده‌گى تاغده‌ى فرقلر بېگيمنى هم ايزه‌دى. اگر خانزاده بېگيم اونگه يوره‌كدن كۆنگيل بېرسه، مولانا بو تۇسيقلرنى يېنگيب اۇتيشى ممكن ايمس ميكن؟ اۇش‌ده قورگن كيچيک بير حجره‌سى اوچون بابر ميرزا اونى شونچه‌ليک اعزازله‌گن ايدى. ايندى اگر بو واديده كتّه آبده‌لر قورسه، مولانانينگ آبروسى بعضى اصيلزاده‌لرنيكيدن كم بۇلمس‌ليگى ممكن. بابر تنتى ييگيت، آپه‌سينى يخشى كۆره‌دى. بلكه اولرگه مرحمت كۆرستر. بوندن قطعِ نظر، مولانانينگ مِهريگه خانزاده بېگيم‌نينگ قرشى ايمسليگى، او بيلن اوچره‌شيب توريشگه ميلى بارليگى - منه شونينگ اۇزى هم مولانانينگ قلبينى حرارتلى، ياروغ تويغولرگه تۇلديريب يورر ايدى. بيراق انديجان قملده قالگندن كېين مولانانينگ آرزو-اميدلرينى منه شو تون كبى قارانغى ظلمت اۇز قعريگه تارتيب كېتدى. برچه لايحه‌لرى كېره‌كسيز كاغذگه ايلندى.

مولانا فضل‌الدین اوروشنی هم، نوکرلیکنی هم بوتون وجودی بیلن یامان کؤرر ایدی.

بیراق بوگون ارکّه باریب سمرقنددن کیلگن یامان خبرنی ایشیتدی و خانزاده بیگیم‌نینگ قوراللنیب چیقه‌یاتگنینی کؤردی-یو، لاقید قره‌ب تورالمه‌دی. بو مشکل وضعیتده تیتره‌ب-قلتیره‌ب، تقدیر ضربه‌سینی کوتیب اؤتیرگندن کؤره، قورال بیلن حمایه‌گه چیقیش یخشیراق ایکنینی سیزیب، عمریده بیرینچی مرته بیلیگه قیلیچ تقدی. منه، حاضر واهمه‌لی قارانغیلیکده سوو قویگنده‌ی جیمیب یاتگن شهرنی آره‌لب بارر ایکن، بیر نیچه قدم آلدینده خانزاده بیگیم هم کیته‌یاتگنی، مولانا اونی شو نوکرلر قطاری حمایه قیلیشی ممکن‌لیگی کؤنگلیگه بیر قدر تسکین بیررردی.

اولر میرزا دروازه‌سیگه یقینلشگنلریده قلعه تشقریسیده بیردن کرنَی و نقاره چلینگنی، یوزلب نوکرلرنینگ قیچقیریقلری ایشیتیلدی. خانزاده بیگیم آرقه‌گه اؤگیریلیب:

- یاغي دروازه‌نی آچماقچی! - دیدی-یو، آتی‌نینگ باشینی قؤیدی. باشقه‌لر اونینگ کیتیدن آت چاپتیریشدی.

یاونینگ بیر قسم کوچلری میرزا دروازه‌سی قرشیسیده غوغا کؤتریب، قلعه‌گه یانیب تورگن اؤقلر آته‌یاتگن پیتده باشقه بیر گروه نوکرلر قلعه‌نینگ پنه تامانیگه نروان قؤییب، سیکین چیقیب کیلماقده ایدیلر. دیوار شینکلریدن بیریده اؤتیرگن قراوول ییگیت بونی سیزیب قالدی-یو، دروازه‌خانه تیپه‌سیده مشعله یاروغیده آدملرگه ایش بویوریب تورگن خواجه عبدالله‌گه قیچقیردی:

- پیریم، یاغیلر بو یاقده نروان قؤییب چیقماقده‌لر! نروان!!

خانزاده بیگیم نوکرلری بیلن اؤشه قراوول تورگن جایگه باریب آتدن توشدی.

نوکرلردن بیری مشعله یاقدی. اونینگ یاروغیده دیوارگه چیقیله‌دیگن زینه‌پایه کؤرینردی. مولانا فضل‌الدین دیوار تیپه‌سیده‌گی خطرگه خانزاده بیگیم همه‌دن اوّل روبرو بؤلیشیدن قؤرقدی-یو، زینه‌پایه‌گه بیرینچی بؤلیب قدم قؤیدی. شینکله یتگنلریده بیگیم‌نینگ قؤلیده‌گی مشعله‌سینی آلدی:

- احتیاط بؤلینگ، بیگیم، یاغیگه کؤرینمنگ!

دېوارگه تشقریدن قۇییلگن کېنگ نروانلرنینگ اوچلری خیال چیقیب تورر اېدی. یاردمچیلر یېتیب کېلگنیدن ددیللنگن بایه‌گی قراوول ییگیت نروانلردن بیرینی ایکّی قۇللب ایتریب، اغدریب تشله‌یاتگن پیتده پستدن ضرب بیلن آتیلگن یای اۇقی اونینگ کۇکره‌گیگه قدلدی. بېچاره ییگیتنی اوشلب قالیشگه اولگورالمه‌دیلر - نروان بیلن بیرگه قلعه‌دن تشقریگه اوچیب کېتدی.

شینک اطرافیگه قیرّه‌لی تاشلر تیارلب قۇییلگن اېدی. خانزاده بېگیم شو تاشلردن بیرینی ایکّی قۇللب آلدی-یو، پستگه آتدی. باشقه نوکرلر هم نروان قۇییلگن جای‌نینگ پستینی مۇلجللب تاش آته باشله‌دی. پستده اېشیتیلگن داد-وایلر و اینگره‌شلرگه قره‌گنده، بو تاشلر مۇلجلگه تېگماقده اېدی.

شو پیت قلعه‌نینگ نریگی چېتیده - خکن دروازه‌سی تامانده قۇش‌کرنیلرنینگ غت-غتی، طبل و نقاره تاووشلری، اله-کیملرنینگ غالبانه قیچقیریقلری اېشیتیلدی. مولانا فضل‌الدین شاوقین کېله‌یاتگن تامانگه قولاق سالیب توریب قۇرقیب کېتدی. بو گلگی غوغا شهر ایچیده کۇتریلماقده اېدی.

- بېگیم، قولاق سالینگ! یاغي قلعه‌گه کیرگن می؟

شهر ایچیدن بو تامانگه یاپیریلیب کېله‌یاتگن شاوقیندن خانزاده بېگیم هم سېسکنیب کېتدی. پستدن نۇیان کۇکلداش جان-جهدی بیلن قیچقیردی:

- بېگیم، خیانتچیلر خکن دروازه‌سینی یاغیگه آچیب بېرمیشلر. تېزراق ارککه قیتینگ! ارککه!

نۇیان آت چاپتیرگنچه میرزا دروازه‌سی تامانگه اۇتیب کېتدی. خانزاده بېگیم زینه‌پایه‌دن پستگه چاپیب توشر اېکن، مولانا فضل‌الدین قۇلیده‌گی مشعله بیلن اونینگ ایزیدن یوگوردی. آتگه مینگنلریدن کېین خانزاده بېگیم:

- مشعله‌نی تشلنگ! - دېب بویوردی.

مشعله مولانانی یاو اۇقیگه نشان قیلیب بېریشی ممکن اېدی. مولانا فضل‌الدین یانیب تورگن مشعله‌نی یېرگه تشله‌دی-یو، بېگیم بیلن بیرگه ارککه قره‌ب آت چاپتیریب کېتدی.

اما اولر ارككه يقينلشگنلريده بير نېچه يوز آتليقلر آلديلريدن قيرقيب چيقديلر و دروازه يۆلينى تۆسيب قۆيديلر. قوراللى آتليقلر آره‌سيده مشعله كۆترگن نوكرلر هم بار ايدى. مشعله ياروغيده بېليگه آلتين كمر باغله‌گن، دوبولغه و جيبه كيگن احمد تنبل كۆرينديـيو، مولانا فضل‌الدين‌نينگ بارليغى موزلب كېتگنده‌ى بۆلدى. تنبل‌نينگ قۆشينى خانزاده بېگيمنى و اونينگ نوكرلرينى درحال قورشاوگه آلدى. احمد تنبل يانيده‌گى نوكرگه شۆخ تاووش بيلن گپيردى:

- مشعله‌نى يقينراق توت! ايې، خانزاده بېگيم ميلر؟ كۆزلريمگه ايشانمه‌يمېن! بېگيم، بو نې حال؟ نېچون مردانه كييم كييبسيز؟

- نامردلر كۆپه‌ييب كېتگنى اوچون مردانه كيييندييم!

تنبل بو استهزانى اۆزيگه آلگيسى كېلمه‌ى كولدى:

- قۆرغانده مردلر قالمه‌گن بۆلسه، منه، بيز كېلديک، بېگيم!

تنبل‌نينگ كېتيده تورگن اوزون حسن بو گپنى ياقتيريب خخاله‌دى. مشعله ياروغى بېكلر آره‌سيده آينچلى كوليمسيره‌ب تورگن كۆسه‌نما على دۆست بېک‌كه توشدى. بابر انديجان‌نى منه شو آدمگه ايشانيب تاپشيريب كېتگن ايدى. على دۆست بېک ايسه بابرنى اۆليم تۆشگيده ياتيپتى، دېب ايشيتيب اوندن اميدينى اوزگن ايدى. بايه تنبل‌نينگ قۆشينى ميرزا دروازه‌سى‌نينگ آلديده جورتّگه غوغا كۆترگن، دېوارگه نروان قۆييب چيقماقچى بۆلگنلر هم حمايه‌چيلرنى اته‌يلب چلغيتگن ايدى. احمد تنبل بيلن تيل بيريكتيرگن على دۆست بېک بوگون منه شو تۆپالان پيتيده قلعه‌نينگ نريگى چېتيده‌گى خكن دروازه‌سينى ياوگه سېكين‌گينه آچيب بېرگن ايدى. خانزاده بېگيم بونى اېندى فهمله‌دى‌ـيو، دۆست بېک بيلن احمد تنبل‌گه نفرتى آشيب، جيركنيب كۆز تشله‌دى:

- سيزلر مى مردلر؟! سيزلر اوچون مردليک بيلن خائنليک‌نينگ فرقى قالمه‌دى مى؟! كېچه‌گينه بابر ميرزاگه صادقميز، دېب قسم‌ياد اېتگنلر بوگون اونگه شونچه‌لر يامانليک قيلماقده‌سيز! مېن امينمېن: اېرته‌گه سيز جهانگير ميرزاگه هم خيانت قيلورسيز!

احمد تنبل قيليچى‌نينگ ساپينى چنگللب:

- حدّینگیزدن آشمنگ، بېگیم! - دېدی. - بابر میرزا عدالتسیزلیک قیلدی. سمرقند آلینگندن کېین اندیجان جهانگیر میرزاگه بېریلماغی کېرەک اېدی. بابر میرزا بېرمەدی! بیز عدالت اوچون جنگ قیلیب، منه بوگون غلبەگه اېریشدیک! اما سیز شرم و حیانی اونوتیب، نېچون بیزنی بونچەلیک حقارت قیلماقدەسیز؟ شاه قیزیگه یرەشمەیدیگن بو قیلیقنی سیزگه کیم اۆرگتدی؟ یانینگیزدەگی ملاچه اۆرگتدی می؟!

احمد تنبل‌نینگ غضبلی کۆزلری مولانا فضل‌الدین‌گه قدەلدی. مولانا فضل‌الدین هم اونینگ کۆزلریگه کۆزینی قدەب گېپیردی:

- بېگیم شرم و حیادن سیز و بیزگه سبق بېریشگه قادرلر! بېگیم‌نینگ حق سۆزلرینی فقط قلّابلر حقارت دېب توشونورلر!

- کیم قلّاب؟ - دېب احمد تنبل قیلیچینی سوغوریب، مولاناگه قرەب آت چاپتیردی.

شونده خانزاده بېگیم آتینی نیقتب اونینگ یۆلینی تۆسیب چیقدی:

- علم و هنر اهلیگه تیغ تارتیش اویت!

ایکّاوی‌نینگ آتلری بیر-بیریگه اوریلیب، ایقەشیب کېتدی. احمد تنبل قیلیچینی هواده اۆینەتر اېکن:

- بېگیم، بو ملاچەنی معشوقەلردېک حمایه قیلیشلری اویت اېمس می؟ - دېدی. - بیز مخفیلردن اېشیتگن اېدیک، اما لایحه چیزیش بهانەسی بیلن بو ملاچه بېگیمنی نېچاغلیک رام قیلگنینی بیلمس اېکنمیز!

کۆپچیلیک آلدیده احمد تنبل خانزاده بېگیم‌نینگ نامیگه داغ توشیرماقچی بۆلگنی خانزاده بېگیمنی شونچەلیک غضبلنتیردی که، او بېلیدن خنجرینی سوغوردی:

- مېنی بدنام قیلالمەیسېن، المزده خائن! - دېب، بار کوچی بیلن تنبل‌نینگ کۆکرەگیگه تیغ اوردی. خنجر احمد تنبل‌نینگ تۆنی تگیدن کییگن زرەلی جیبەسیگه تېگدی-دە، جرنگلب، سیرغنیب کېتدی. احمد تنبل قیلیچینی خانزاده بېگیم‌نینگ تېپەسیده سېرمەدی.

قیلیچ ضربیدن خانزاده بېگیم‌نینگ باشیدەگی بۆرکی اوچیب کېتدی-یو، اوزون ساچلری یاییلیب یېلکەسیگه توشدی.

شو پیت آرقه‌دن اؤن تؤرت یاشلی جهانگیر میرزا بیر تؤپ ملازملری بیلن کېلیب قالدی. بونی کؤرگن دؤست بېک احمد تنبل‌نی آگاهلنتیردی:

- احمدبېک جنابلری، بس، بؤلدی!

خانزاده بېگیم اؤگه‌ی بؤلسه هم هر قله‌ی، جهانگیر میرزانینگ آپه‌سی ایدی، شاه قیزینی کؤپچیلیک‌نینگ آلدیده سزایی قیلیشگه یؤل قؤیمس ایدی. احمد تنبل جهانگیر میرزا تامانگه آتینی بوردی و اؤزینی آقله‌ماقچی بؤلیب گپیردی:

- بو قنده‌ی حال، امیرزاده‌م؟ نخات‌که ایگه‌چینگیز سیزگه قرشی قورال کؤتریب چیقسه؟ یانلریده‌گی فتنه‌چی معمار ایگه‌چینگیزنی یؤلدن اورمیش، امیرزاده‌م!

- مولانا فضل‌الدین سیزدېک خیانتچی بېکدن مینگ حصه صافدل، مینگ حصه عالیجناب! - دېدی خانزاده بېگیم. - مولانانینگ معمارلیک صنعتی اندیجان‌نینگ افتخاری بؤلیشی ممکن ایدی. اما سیزدېک قانخؤرلر اونینگ آرزولرینی اووال قیلدینگیز! الاهیم شو آرزولرنینگ اووالی توتسین سیزنی!

خانزاده بېگیم سؤنگگی سؤزلرینی ییغلب ایتدی-یو، آتینی قمچیلب، ارک دروازه‌سیگه قره‌ب اینتیلدی. بیراق دروازه‌نی دېواردېک تؤسیب تورگن نوکرلر اونگه یؤل بېرمه‌دیلر. بېگیم یاشلی کؤزلر بیلن آرقه‌گه - مولانا فضل‌الدین‌گه اؤگیریلیب قره‌دی.

مولانا فضل‌الدین بېلینی پَیپسلب، قیلیچی‌نینگ ساپینی تاپدی-ده، اونی قینیدن اوقووسیزلیک بیلن سوغوریب آلیب، خانزاده بېگیم‌نینگ یؤلینی تؤسگن نوکرلرگه قره‌ب اینتیلدی. اما احمد تنبل‌نینگ آتلیق نوکرلری مولانا فضل‌الدین‌نینگ یؤلینی تؤسیب چیقدیلر. ایکّیته‌سی مولانا مینگن آتنی جیلاویدن اوشلب تؤختتدی. بیری آغیر چؤقمار بیلن مولانانینگ بیله‌گیگه اوریب، قیلیچینی قؤلیدن توشیریب یوباردی.

بو آره‌ده جهانگیر میرزانینگ اشاره‌سی بیلن نریگی نوکرلر خانزاده بېگیمگه یؤل بېرگن ایدیلر. بېگیم یالغیز اؤزی ارک دروازه‌سیدن آت قؤییب اؤتر ایکن، ینه آرقه‌گه اؤگیریلیب قره‌دی. نوکرلر ینه دېواردېک بؤلیب، دروازه یؤلینی تؤسیب آلگن ایدیلر.

مولانا فضل‌الدین یاو قؤلیده قالگنینی سېزگن بېگیم اؤکیریب ییغله‌دی. اونینگ ییغیسیگه فقط دروازه‌خانه سقفی بؤغیق بیر ندا بیلن جواب بېردی، خلاص.

تنبل‌نینگ آدملری مولانا فضل‌الدین‌نی آتدن تارتیب توشیردیلر و قۆلینی آرقه‌سیگه باغلب، پیاده هَیده‌ب کېتدیلر.

۲

چۆقمار ضربیدن جراحتلنگن بیله‌گی قتّیق آغریياتگنینی مولانا فضل‌الدین قارانغی بیر حبسخانه‌ده یالغیز اۆزی قالگنده سېزدی. اونی اندیجان‌نینگ چقریده‌گی تاش استحکام ایچیگه، اۆلیم جزاسینی کوته‌دیگن محبوسلر حجره‌سیگه قمب، اېشیگینی تشقریدن قفللب آلدیلر. بو بیلن هم قناعت قیلمه‌ی اېشیک آلدیگه ایکّیته ساقچی قۆییب قۆیدیلر. بایه ارک دروازه‌سی آلدیده احمد تنبل بیلن جهانگیر میرزانینگ اۆزارا گپلریدن مولانا فضل‌الدین شونی انیق سېزدی که، اونی شاه قیزیگه طمع قیلیشده و عالي ذاتلرگه بې‌ادبانه مناسبتده بۆلیشده عیبلب، اېرته‌گه تاش‌بۆران قیلیب اۆلدیرتیرماقچیلر. شو بیلن احمد تنبل خانزاده بېگیمنی هم بدنام قیلیب، بیر المدن چیقسه کېره‌ک. بابر و اونینگ طرفدارلری خلق آره‌سیده یامان‌آتلیق بۆلیشلریدن جهانگیر میرزا و اونینگ آنه‌سی فاطمه سلطان بېگیم هم منفعتدار اېدیلر، بو بیلن اولر اندیجان تختینی نریگیلردن تارتیب آلیب تۆغری ایش قیلگنلرینی اثباتله‌گنده‌ی بۆلردیلر.

رطوبتلی زخ حجره‌ده قارانغیلیک‌که تیکیلیب اۆتیرگن مولانا فضل‌الدین آرقه‌سیگه باغلنگن قۆللرینی بېلیگه باسیب، بیله‌گی‌نینگ آغریغینی تۆختتماقچی بۆلر، لېکن آغریق پسه‌یيش اۆرنیگه تاباره زۆره‌یر اېدی. بو حلی بیر گینه چۆقمارنینگ ضربی... اېرته‌گه اونینگ اوستیگه دۆلدای یاغیله‌دیگن تاشلرنینگ آغریغی قنچه‌لیک دهشتلی بۆلرکین؟ مولانا بونی کۆز آلدیگه کېلتیرگنده اېتی جونجیکیب، اۆرنیدن توریب کېتدی. گۆیا او حاضر حبسخانه‌ده اېمس، بیر-بیریگه قره‌ب قوله‌یاتگن ایکّی تاغ‌نینگ آره‌لیغیده توریبدی-یو، اېندی هر ایکّی تاماندن اوچیب توشگن قایه‌تاشلر اونی اېزیب مجقلشی کېره‌ک. مولانا بو بلادن قوتولماقچی بۆلگنده‌ی اېشیک‌که تامان اینتیلدی. یېلکه‌سینی یاپیق اېشیک‌که اوریب، جان-جهدی بیلن قیچقیردی:

- آچینگ! آچینگ دېیمن! آچینگ!

کوتیلمه‌گن بو قیچقیریقدن چؤچیب توشگن بیر ساقچی قهر بیلن سؤره‌دی:

- جِن اوردی می؟ نې گپ؟

- ایلکیمنی یېچینگلر! جانیم کېره‌ک بؤلسه اېرته‌گه آلورسیز! ایلکیم جراحتلنگن! یېچیب قؤیینگلر!

ساقچیلر بو یېرده پایلاوچی بؤلیب اؤتیرگنلریدن جوده عصبي اېدیلر. چونکه حاضر باشقه غالبلر بابر طرفدارلری‌نینگ مال و ملکلرینی تالان-تاراج قیلیب باییماقده اېدی.

تون یرمیدن آققن بؤلسه هم اندیجان‌نینگ کؤچه‌لری و هاولیلریدن آتلرنینگ دوپوری، ایتلرنینگ ونگیلّشی، عیاللرنینگ داد-وایی، بې‌محل قؤزغه‌تیلگن سیگیر و قؤیلرنینگ معره‌شی اېشیتیلماقده اېدی. بو یېرده قالگن ساقچیلر قنچه‌لیک کؤپ اؤلجه‌لردن محروم بؤله‌یاتگنلرینی منه شو تاووشلردن یَیقب، ایچ-اېتلرینی یېب اؤتیرر اېدیلر. بونینگ اوستیگه محبوس‌نینگ عصبي گپلری قؤشیلیب، اولرنینگ جهلینی چیقردی. خیریلّه‌گن آوازگه قره‌گنده یاشی انچه‌گه باریب قالگن بیر ساقچی:

- ایلکی جراحتلنگن اېمیش-ه! - دېدی. - اېرته‌گه اسفل‌السافلین‌گه کېته‌دیگن حرامی، بوگون ایلکینگنی اؤیلب نیمه قیله‌سېن؟

اېشیک آرتیده‌گی محبوس‌نینگ نفرت بیلن:

- جلّادلر! - دېگنی اېشیتیلدی.

خیریلّاق ساقچی اؤرنیدن سپچیب توریب دؤق قیلدی:

- جیم یات، اؤلکسه! حاضر کیریب، بیر جراحتینگنی اؤنگه یېتکزه‌مېن!

«قنده‌ی کونلرگه قالدیم؟ - دېدی مولانا اؤزیگه-اؤزی. - آدمزاد شونچه‌لیک شفقت‌سیز می؟» اؤلیم شونچه‌لیک نقد اېکن، بوگون منه بو مخلوقلردن گپ اېشیتیب، اېرته‌گه تاش-بؤرانده خوار بؤلیب اؤلگندن کؤره، تنبل بیلن آلیشیب، قؤلیده قیلیچی بیلن جان بېرگنی یخشی اېمس میدی؟ بایه خانزاده بېگیم‌نینگ آلدیده مولانا شونگه قادر اېدی-کو! نېگه تقدیر اونی شوندن هم محروم قیلدی؟

تشقریده آت تقه‌سی‌نینگ هاولی تاشلریگه اوریلیب قرسیلّه‌گنی اېشیتیلدی.

- کیم کېلدی؟ تؤخته!

هاولیگه کیریب کېلگن اوچ آتلیقدن بیری:

- خواجه عبدالله، مولانا قاضی یاش پادشاه‌نینگ فرمانی بیلن کېلدیلر! - دېدی.

کېلگنلر بیرین-کېتین آتدن توشدیلر. ایکّی ساقچی اوزون نیزه‌لرینی اولرگه تۏغریله‌دیلر:

- فرماننی اوّل اۏن‌باشیگه کۏرستماق کېره‌ک! - دېدی خیریلّاق ساقچی.

اونینگ تېپه‌سیده خیره‌گینه فانوس یانیب تورر اېدی. ملّه چکمن کییگن خواجه عبدالله ساقچیلرنینگ نیزه‌سیگه قره‌ب کېلر اېکن:

- اۏن‌باشینی تاپالمه‌دیک! - دېدی. - نېچون بو یېرده سیزلردن باشقه هیچ کیم یۏق؟

یاشراق ساقچی الملی تاووش بیلن:

- باشقه‌لر اۏلجه‌نینگ کېتیدن قوویب کېتگندیر-ده، - دېدی.

خواجه عبدالله قۏلیده اۏره‌م قیلینگن کاغذ بیلن ایکّی ساقچی‌نینگ نیزه‌لری قرشیسیگه کېلیب:

- اونده‌ی بۏلسه فرماننی سیز بجرماغینگیز کېره‌ک، - دېدی. - آلینگ، اۏقینگ!

نریگی ایکّی نوکر آتلرینی دېوار تگیده‌گی ستونگه باغلب، اۏزلری خواجه عبدالله‌نینگ کېتیدن کېلماقده اېدیلر.

- سیزلر اۏشه جایده تۏختنگیز! - دېدی خیریلّاق ساقچی. نوکرلر تۏختشدی. خیریلّاق ساقچی نیزه‌سینی کۏتریب، خواجه عبدالله‌گه یۏل بېردی، سۏنگ اونینگ قۏلیده‌گی کاغذنی آچیب کۏردی. قیمت‌بها کاغذده‌گی قیسقه‌گینه یازوو تگیگه شاهانه مُهر باسیلگن اېدی.

خیریلّاق ساقچی مُهرنی چیراق یاروغیگه سالیب کۏردی، اما اۏقییالمه‌دی. او چله‌سواد اېدی.

- قنی، سېن اۏقی-چی، - دېب یاشراق ساقچیگه بېردی. بیراق اونیسی بوتونله‌ی سوادسیز اېدی.

کاغذنی قۏلیده ایلنتیریب، خواجه عبدالله‌گه قره‌دی:

- پیریم، بو قنه‌قه فرمان؟

- بو یېرده یاتگن نابکار جوده خطرلی محبوس. اونی ارکّه آلیب کېتماغیمیز کېره‌ک.

آرقه‌ده تورگن نوکرلردن بیری قۆشیمچه قیلدی:

- مولانا قاضی ارکده او حرامینی سۆراق قیلماقلری ضرور!

خواجه عبدالله اندیجان‌نینگ اپنگ مشهور قاضیسی و جوده کۆپ معتبر آدملرنینگ پیری اپکنینی ساقچیلر هم بیلر اپدیلر. اولر خواجه عبدالله‌نی بیر کۆریشده‌یاق تنیگن اپدیلر و، اما اونینگ بابر طرفیده توریب جنگ قیلگنینی اپسلب ایکّیلنر اپدیلر.

- بو اۆزی جهانگیر میرزانینگ فرمانلری می؟ - سۆره‌دی خیریلّاق ساقچی.

- شبهه‌لنسنگیز، اۆقیب کۆرینگ!

- محکم سقلنگلر، دپب بویورگن اپدیلر ـ ده، پیریم.

- محکم سقله‌گنلرینگ شو می؟ یوزباشی قنی؟ نپچون فقط ایکّاولان قالمیشسیز؟ بو نابکارنینگ طرفدارلری کۆپلشیب هجوم قیلسه قنداق قیلورسیز؟ یۆق، بونی تپزراق ارکده آلیب کپتماق ضرور! اپشیکنی آچینگ!

یاش ساقچی کپکسه‌سیگه قره‌ب: «بو قاضی هم اپندی جهانگیر میرزا تامانیگه اۆتیبدی ـ ده، بۆلمه‌سه بونچه‌لیک جان کویدیرر میدی؟» - دپماقچی بۆلدی. بیراق اونیسی همان ایکّیلنردی:

- بیز کپین نې دپیمیز؟

- سیز ایکّاوینگیز حاضر بیز بیلن بیرگه کپتورسیز! - دپدی خواجه عبدالله. - بونی کۆپلشیب قۆریقلب بارمه‌سک، آلدیریب قۆییشیمیز ممکن!

شوندن کپین خیریلّاق ساقچی هم بۆششدی. نیزه‌سینی دپوارگه تیره‌ب قۆییب، اپشیکنی آچدی. او ایچکریگه قدم قۆییشی بیلن خواجه عبدالله‌نینگ همراهلریدن بیری یاش ساقچی‌نینگ باشیگه قاره بیر نرسه‌نی یاپیب، اۆزینی پیرگه اغانتدی. ایکّینچی نوکر خیریلّاق ساقچی‌نینگ باشیده‌گی دوبولغه‌سیگه چۆقمار بیلن قرسیلّتیب اوریب، اونی ایچکریگه قولتدی ـ ده، اوستیدن باسیب توشدی.

خواجه عبدالله همراهلریگه شیویرله‌دی:

- اۆلدیرمنگلر، اووالریگه قالمه‌یلیک!

- اۆلدیرمه‌سک کپین بولر سیزنی توتیب بپرورلر!

مولانا فضل‌الدین جیینی طاهرنینگ آوازینی تنیب:

- جیینیم! طاهرجان! - دیب قیچقیردی.

قاره پرده ایچیده تلوسه قیله‌یاتگن یاش ییگیت ایسه:

- پیریم، شفقت قیلینگ! - دیدی. - پیریم! سیزگه زنهار یامانلیک قیلمه‌یمیز! قوتقرینگ، پیریم!

- بس! - دیب شیویرله‌دی خواجه عبدالله طاهرگه. - آیاق‌ـقۇللرینی باغله‌سه‌لرینگ بۇلدی!

مولانا فضل‌الدین طاهر بیلن خواجه عبدالله‌گه تامان آتیلدی:

- استاد!... جیینیم!.. نجاتکارلریم!..

طاهر نریگیلرنینگ قۇل‌ـآیاغینی باغلش بیلن آواره ایدی.

- مولانا فضل‌الدین، قنی‌سیز؟ - دیدی خواجه عبدالله.

خواجه عبدالله مولانانی بغریگه باسر ایکن، اونینگ قۇلی باغلیق ایکنینی سیزدی‌ـیو، قوچاغیدن قۇیمه‌ی ایشیکدن تشقریگه آلیب چیقدی. فانوس یاروغیده بیلیدن خنجرینی آلیب، مولانانینگ قۇلی باغلنگن آله چیلویرنی کیسیب تشله‌دی.

طاهر شیریگی بیلن نریگی ایکّی ساقچینی ایچکریگه قمب، ایشیکنی قفلله‌دی‌ـده، تاغه‌سی‌نینگ قوچاغیگه آتیلدی.

- جیینیم، خدا سیزنی قیدن ییتکزدی؟

- بایه سمرقنددن چاپر بۇلیب کیلدیم!

- بابر میرزا ساغ میلر؟

- هه، توزه‌لیب قالدیلر. یاردمگه ییتیب کیلماقچیلر!

- اندیجان قۇلدن کیتگنینی بیلورلر می؟

- حلی بیلمه‌یدیلر‌ـده!..

خواجه عبدالله اولرگه شیپشیدی:

- ایندی جیم!

طاهر تاغه‌سینی آتیگه مینگشتیریب آلدی. چقردن سېکین چیقیب، قلعه‌نینگ آولاق بیر چېتیگه قره‌ب کېتدیلر. غالبلر هاولیلرده همان تالان-تاراج بیلن بند اېدیلر.

تۆرتاولان اوچ آتده قلعه دېواری‌نینگ تگیگه کېلدیلر. اېندی همه حمایه‌چیلر ترقب کېتیب، دېوار اطرافی هوویلّب قالگن اېدی.

- منه شو یېرده آشیب اۆتیشگه قوله‌ی جای بار، - دېدی خواجه عبدالله.

همه‌لری آتدن توشدیلر. طاهرنینگ شېریگی خۆرجینیدن اۆره‌م قیلینگن ارقان آلدی.

تۆرتاولان مخصوص زینه‌پایه‌دن دېوار تېپه‌سیگه چیققنلریده خواجه عبدالله مولانا فضل‌الدین‌گه یانده‌شدی:

- مولانا سیزنی دروازه‌دن آتلیق چیقریش خطرلی. تنیب قالورلر.

- منّتدارمېن، استاد!

خواجه عبدالله قۆینیدن بیر نرسه آلیب، مولانانینگ قۆلیگه توتقزدی. بو - ایچی آلتینگه تۆله آغیر گینه چرم همیان اېدی.

- بونی سیزگه خانیم حضرتلری بېریب یوباردیلر، - دېدی خواجه عبدالله.

- واقعه‌دن خانیم حضرتلری هم خبر تاپدیلر می؟

- حضرت خانیم ییغلب مېندن التماس قیلدیلر. احمد تنبل سیز آرقه‌لی بېگیم-و خانیملرنی شرمسار قیلماقچی اېکن. اما بیز تیریک بۆلسک، بابر میرزانینگ عایله‌سیگه هم، مبارک نامیگه هم داغ توشورمه‌گه‌یمیز!

مولانا همیاننی آلیب قۆیین چۆنتگیگه سالر اېکن:

- مېن تۆغری بابر میرزانینگ حضورلریگه یۆل آلورمېن! - دېدی.

- مولانا، - دېدی خواجه عبدالله مأیوس تاووش بیلن. - بیز خانیم حضرتلری بیلن سیزگه باشقه بیر مصلحت بېرماقچی اېدیک.

اندیجان‌ده عرب تیلینی خواجه عبدالله‌چه‌لیک یخشی بیله‌دیگن آدم یۆق اېدی. بیر وقتلر مولانا فضل‌الدین هم شو آدمدن عرب تیلیدن سبق آلگن اېدی و شوندن بېری اونی استاد دېب اتر اېدی:

- قنده‌ی مصلحت بۆلسه باش اوستیگه، استاد!

- سمرقندگه طاهربېک بارورلر.

- مېن تاغه‌منی بیرگه آلیب کېتسم-چی؟ - دېدی طاهر.

- یۏق، طاهربېک، سیز چاپرسیز. بلکه بابر میرزا سمرقندنی تشلب چیققن-دیرلر... مولانا، سیزنینگ نایاب استعدادینگیز بار. سیز اۏزینگیزنی احتیاط قیلماغینگیز کېره‌ک. ماوراالنهرده‌گی بو فترتلر* حلی-بېری باسیلمه‌سه کېره‌ک. مولانا، سیز بیر وقتلر هرات‌گه کېتیش فکرینگیز بارلیگینی ایتگن اېدینگیز. اېندی شو فکرنی عملگه آشیره‌دیگن پیت کېلدی.

هرات‌گه بیر مرته باریب کېلگن مولانا فضل‌الدین ناتینچ اۏلکه‌لردن آیلر دوامیده یوریب اۏتیله‌دیگن بېحد مشقتلی یۏللرنی کۏز آلدیگه کېلتیردی-یو، یوره‌گینی غم باسدی. جراحتلی قۏلی‌نینگ آغریغی بایه اېسیدن چیققن اېکن، اېندی بو آغریق ینگی بیر کوچ بیلن قیتیب کېلدی. مولانا آغریياتگن بیله‌گینی چنگللب:

- مېن وطننی قنده‌ی ترک اېته‌ی، پیریم؟ - دېدی.

- حاضر علیشېر نوایی یشب تورگن خراسان هم بیزگه وطن اېمس می، مولانا؟

- وطن، البته... اما مېن... بلکه قیتیب کېلالمس‌مېن. کلبه‌مده کتابلریم، لایحه‌لریم قالگن، طاهر جیین!..

- حاضراق قیتیب باریب، برچه‌سینی یشیرتیریب قۏیورمېن، خاطرجمع بۏلینگ، ملا تاغه!

مولانا فضل‌الدین خانزاده بېگیمنی اېندی عمرباد کۏرالمس‌لیگینی آلدیندن سېزه‌یاتگنده‌ی یوره‌گی اووشدی. خواجه عبدالله بیلن قوتلوغ نگار خانیم اونی هرات‌گه جۏنه‌ته‌یاتگنلری‌نینگ بیر سببی، مولانا بیلن خانزاده بېگیم آره‌سیده‌گی نازک مناسبت و شونگه عاید پست و بلند گپلر اېدی.

مولانا هرات‌گه کېتیشی بیلن خانزاده بېگیم اطرافیده بۏله‌یاتگن گپلر تېزراق باسیلیشی ممکن اېدی. مولانا شونی اۏیله‌دی-یو:

- میلی، استاد، - دېدی. - مېن بابر میرزانینگ ناملرینی پاک توتیش اوچون هر ایشگه تیارمېن. اما بیر التماس: خانیم حضرتلریگه ایتینگ، یالغان آوازه‌لرگه ایشانمه‌سینلر. خانزاده بېگیم حلال و پاکیزه‌لیکده بې‌نظیرلر!

- سیز هم شونده‌یسیز، مولانا، مېن بیلورمېن. بیز بونگه ایشانمه‌گنیمیزده، جانیمیزنی گروگه قۇییب، بایه‌گی ساقچیلرنی الده‌ب یورمس اېدیک. مېن عمریمده شونده‌ی ایشلر قیلورمېن، دېب هیچ اۇیله‌مه‌گن اېدیم. منه، طاهربېک مېنگه دلده بېردی. اما یاغیلرنینگ غله‌میسلیگی هم کیشینی مجبور قیلر اېکن!

- سیزلر مېنگه ینگیدن جان عطا قیلدیلرینگیز، استاد! اېندی اۇزینگیز هم احتیاط بۇلینگ! جیینیم، سېن هم!..

- راست، پیریم هم اندیجان‌دن اوزاقراق کېتسه‌لر، بې‌خواطر بۇلور اېدیک! - دېدی طاهر.

- همه‌میز کېتسک، خانیم و بېگیملرگه کیم مدد بېرور؟ - دېدی خواجه عبدالله. - شۇرلیک مشتِ‌پرلر حاضر مېنی کوتیب اۇتیرگن بۇلسه‌لر کېره‌ک.

آسمان‌نینگ شرق تامانیدن بیر پرچه‌سی خیال آقریب کېلماقده اېدی. مولانا فضل‌الدین شونی کۇریب، ارقاننی بېلیگه باغله‌ی باشله‌دی.

- نصیب بۇلسه حلی ینه کۇریشورمیز، ملا تاغه!

- طاهر، جیینیم، مېنینگ طرحلریم... چیزگن صورتلریم یۇقالیب کېتمه‌سین. سېن حربي آدمسېن، اسره‌شینگ قیین. شونینگ اوچون علاجی بۇلسه همه‌سینی خانزاده بېگیمگه بېرگین.

- بجان و دل!

- مېن بو التماسینگیزنی خانزاده بېگیمگه هم یېتکزورمېن! - دېدی خواجه عبدالله.

اولر قوچاقلشیب خیرلشدیلر. سۇنگ مولانانی بېلیگه باغلنگن ارقان یاردمیده اۇن بیر گزلی دېواردن پستگه توشیردیلر.

مولانا تانگ یاریشگنده قووه‌نینگ یۇلیگه چیقیب آلدی.

اما قۆرغان ایچیده قالگن خواجه عبدالله اپرته‌سی کونی چاشگاه پیتیده خکن دروازه‌سی‌نینگ یقینیده توره‌دیگن بیر مریدی‌نینگ هاولیسیده یشیرینیب اۆتیرگنده احمد تنبل‌نینگ آدملری اونی قۆلگه توشیردیلر. چقرده قۆلی باغلیق یاتگن ساقچیلر قتّیق سیقوو آستیده مولانا فضل‌الدین‌نی کیم آزاد قیلگنینی احمد تنبل‌گه ایتگن اپدیلر.

احمد تنبل خواجه عبدالله توتیلگن جایگه آت چاپتیریب کېلگنده کۆچه‌نی آدم توتیب کېتگن اپدی. قۆلی آرقه‌سیگه باغلنگن کۆیلکچن خواجه عبدالله قوراللی نوکرلر قورشاویده سېکین یوریب بارماقده اپدی. اونینگ آیاقلریدن مدار کېتگن، رنگی اۆچگن. آق سلّه‌سی و کۆیلگی‌نینگ آقلیگی آسیق سقالینی عادته‌گیدن قاره‌راق کۆرستر اپدی.

خلایق احمد تنبل‌گه یۆل بېریب چېتلندی. خواجه عبدالله‌نی هَیده‌ب باره‌یاتگنلر تۆخته‌دیلر. احمد تنبل هم آتینی جیلاویدن تارتیب تۆختتدی:

- هه، الدمچی پیر! - دېدی. - بیزگه شونچه یاغیلیکلر قیلگنینگیز آز میدی، اپندی ساقچیلرنی الده‌ب، حرامی ملاچه‌نی هم قاچیریبسیز!

- مېن بیر بې‌گناه هنرپېشه‌نی عدالتسیز اۆلیمدن قوتقردیم، خلاص!

- ساقچیلرگه یالغان مُهرلر کۆرسه‌تیشگه اویلمه‌دینگیز می، الدمچی پیر؟!

اۆنلب کۆزلر خواجه عبدالله‌گه تیکیلدی. اگر خواجه عبدالله تنبل‌دن قۆرقیب، سراسیمه‌گه توشسه، اۆزینی یۆقاتیب قۆیسه، گناهی بۆینیگه توشگنده‌ی کۆرینیشی ممکن اپدی. شونی اۆیلب، خواجه عبدالله علاجی باریچه ددیل گپیریشگه تیریشدی:

- مېن ساقچیلرگه بابر میرزانینگ مُهرلرینی کۆرستدیم. چونکه بابر میرزانی اندیجان‌نینگ یگانه پادشاهی دېب بیلورمېن!

- سېن، ایمانسیز، مریدلرینگنی ینه الده‌ماقده‌سېن! بابر میرزا سمرقنده‌ده وفات اېتگن. حاضر تاج و تخت جهانگیر میرزانیکی!

- مسلمانلر، بو گپگه ایشانمنگ! الحمدالله، بابر میرزا تیریکلر! اندیجان‌گه ینه کېلورلر!

- یالغان! خلایق، سیزدېک مریدلرینی الده‌ب یورگن، عیبینی یشیرماق اوچون افلاس بیر حرامینی بیزدن قاچیرگن بو ایمانسیز پیر تاش‌بۆران قیلیب اۆلدیریلیشی کېره‌ک! تاش آتینگ بونگه! ثواب‌طلب بۆلسنگیز تاش آتینگ!

احمد تنبل اېگر اوستیدن اولاقچیلرگه اؤخشب پستگه اېنگشدی-یو، اوزون قؤلی بیلن یېردن مشتده‌ی بیر تاشنی آلدی. سؤنگ قدینی تیکلب، تاشنی خواجه عبدالله‌گه قره‌ب آتدی.

خواجه عبدالله‌نینگ کېنگ کؤکره‌گیگه «تؤپ» اېتیب تېککن تاش آق کؤیلکده چنگلی ایز قالدیریب، یېرگه یومه‌لب توشدی. آغریقدن خواجه عبدالله‌نینگ کؤزلری یاشلندی، نفسی قیتدی. نوکرلردن بعضی بیرلری هم یېرگه اېنگشیب تاش قیدیره‌یاتگنینی کؤرگن خواجه عبدالله نفسی تیتره‌ب:

- مسلمانلر! - دېدی و همان جیم تورگن خلایققه تیکیلدی. اولرنینگ آره‌سیده یېگیرمه بېش یاشلرده‌گی گردنی یؤغان بیر یېگیتنی کؤردی-یو، بیر وقتلر یالغان آوازه ترقتیشده عیبلنیب اؤلدیریلگن میراب درویش گاونی اېسله‌دی. بو یېگیت اؤشه میراب‌نینگ اؤغلی اېدی. خواجه عبدالله اؤشنده یاش بابرگه بیر آغیز: «بونی قتل اېتتیرمنگ!» - دېسه، احتمال میراب حلی تیریک یورر اېدی. خواجه عبدالله اؤشنده احمد تنبل‌گه اؤخشش بېکلرنینگ کؤنگلیگه قره‌ب درویش گاونی قوتقریب قالالمه‌گنی اېندی قلبیده ارمان قؤزغه‌دی. حاضر اؤزی هم اؤشه میراب‌نینگ احوالیگه توشدی-کو! نېچون اؤشنده لاقیدلیک قیلدی؟ میراب‌نینگ اؤغلی آته‌سی‌نینگ قصدی اوچون خواجه عبدالله‌گه تاش آتسه، بلکه حقلی بؤلر!.. لېکن بې‌گناه معمارنی قوتقریب، اؤزی بلاگه قاله‌یاتگن خواجه عبدالله‌گه هیچ کیم تاش آتمه‌دی.

- مسلمانلر! - کویونیب تکرارله‌دی خواجه عبدالله. - مېن عدالت یؤلیده جان بېریشدن قؤرقمه‌یمېن! عدالت کیم تامانده - شونی بیر اؤیلب کؤرینگلر. اینینی آغه‌گه دشمن قیلگنلر کیملر؟ یخشیلرگه بخیللیگی کېلیب، پاییگه بالته اوره‌یاتگنلر کیملر؟ بو قاره کونلرنی باشیمیزگه سالگنلر کیملر؟!

- سېن اؤزینگ! - دېب قیچقیردی احمد تنبل.

- مېن بابر میرزاگه کیچیکلیگیدن علم اؤرگتدیم، لسان اؤرگتدیم، مېن اونی عادل پادشاه بؤلیشگه اونده‌دیم، ماوراالنهر ینه بیرلشسین-و یورت ایچکی اوروشلردن قوتولسین، دېدیم. بابر میرزا مردانه ایشلر قیلیب، سمرقند بیلن اندیجان‌نی بیرلشتیرگنده مېن اېزگو

آرزولریمگه یېتگنده‌ی سویونگن اېدیم. هیهات، مملکت ینه پرچه‌لندی. یورت ویران بۆلدی! خلایق، اگر مېنی اۆلدیریش بیلن مشکلینگیز آسان بۆلسه، میلی، اۆلدیرینگ!

- تاش‌بۆران قیلینگ! - بویوردی احمد تنبل خلایققه.

آدملر تۆپی‌نینگ آرقه‌راغیدن ییغله‌مسیره‌گن تاووش اېشیتیلدی:

- شیخ‌الاسلام فتوا بېرمه‌گونچه تاش‌بۆران قیلیشگه حقّیمیز یۆق!

کېکسه بیر کیشی:

- پیرنینگ قرغیشیدن قۆرقه‌میز! - دېدی.

نوکرلر هم قۆللریده‌گی تاشلرینی خواجه عبدالله‌گه آتیشگه جرأت اېتالمه‌ی، احمد تنبل گه قره‌دیلر. احمد تنبل یوزباشیگه بویوردی:

- اونده‌ی بۆلسه، قیلیچینگنی آل، کلّه‌سینی کېس! بۆینیگه تیغ اور!

برزنگیده‌ی قاپ-قاره اۆرته یشر یوزباشی کوموش ساپلی قیلیچینی قینیدن ایمیلّبراق سوغوردی. خواجه عبدالله اونگه تیکیلیب، پست تاووش بیلن دېدی:

- میربدل بېک، هوشیار بۆلینگ، مېنینگ قانیم یېتّی پشتینگیزگه سچره‌یدی!

خلایق آره‌سیدن قۆرقوو اره‌لش ندا اېشیتیلدی:

- پیرنینگ قانی توته‌دی همه‌میزنی!

یوزباشی‌نینگ قۆلیده‌گی قیلیچی قلتیره‌ی باشله‌دی. او احمد تنبل‌گه قره‌ب یلیندی:

- اۆتینه‌مېن، بو ایشدن مېنی آزاد قیلینگ!

احمد تنبل اونگه غضب قیلیب یېلکه‌سیگه قمچی اوردی.

- سېنی یوزباشیلیکدن آزاد قیلورمېن، قۆرقاق!

احمد تنبل باشقه نوکرلریگه بویوردی:

- بو ایمانسیزنی دروازه‌خانه‌گه هَیدنگ! خلایق شو یېرده قالسین! کیم بیزگه اېرگشسه قیلیچ بیلن چاپینگ! ایه‌منگ!

نوکرلرنینگ بیر قسمی خواجه عبدالله‌نی دروازه‌خانه‌گه هَیده‌ب کېتدی. قالگن نوکرلر خلایق‌نینگ یۆلینی تۆسیب، خواجه عبدالله‌نینگ کېتیدن بارگنی قۆیمه‌دی.

آره‌دن یریم ساعت اؤتگندن کېین احمد تنبل آدملری بیلن ارک‌که تامان آت چاپتیریب قیتیب کېتدی. شوندن سؤنگ دروازه‌خانه‌گه بارگن آدملر خواجه عبدالله‌نینگ سقفده‌گی یؤغان تؤسینگه آسیب اؤلدیریلگنینی کؤردیلر. مرحوم‌نینگ آق سلّه‌سی آیاغی تگیده چووه‌لیب یاتردی، بؤیی ایسه تیریکلیک پیتیده‌گیدن خیله اوزه‌یگن ایدی. آدملر اونی داردن سېکین توشیریب آلدیلر. کفن اؤرنیگه سلّه‌سیگه اؤره‌ب، شهیدلردېک کؤمدیلر.

---

* فتْرت - الغاو-دلغاو.

۳

اوستمه-اوست یاقن بهار یامغیرلری یؤللرنی بلچیق قیلیب یوبارگن. اندیجان‌ده یوز بېرگن دهشتلر خبرینی تېزراق سمرقندگه یېتکزیش اوچون لای سچره‌تیب، آت چاپتیریب باره‌یاتگن طاهر ایندی قووه‌گه یقینلشدی. اگر بابر میرزا توزلگن بؤلسه-یو، اندیجان‌گه ایشانیب، سمرقندنی تشلب چیقسه، احوال حاضرگیدن بدتر بؤلیشی ممکن. طاهر شونی اؤیلب، تگیده‌گی بېداونی قیسته‌یدی. اما آت قنچه‌لیک زؤر و چاپقیر بؤلمه‌سین، تیزّه‌گه چیقه‌دیگن لای اونینگ یؤلینی باغله‌یدی، تینکه‌سینی قوریته‌دی.

چاپیب کېله‌یاتگن آت بلچیققه ییقیلیب توشه‌دی-یو، قیتیب تورالمسدن، بورنیدن قان کېلیب، جان بېره‌دی. طاهر اونی یؤل اوستیده قالدیریب، ایگر-یوگنلرینی آله‌دی-یو، قووه‌دن باشقه آت تاپه‌دی. اما بیر کون یورمسدن بو آت هم حالدن کېتیب ییقیله‌دی. نریاقده خجند، جیزّخ - ینه اؤن کونلیک یؤل... طاهر آسمانده اوچیب باره‌یاتگن قوشلرگه هوس و ارمان بیلن قره‌یدی.

* * *

بیراق طاهر قوش بؤلیب اوچگنده هم ایندی بابرنی سمرقنددن تاپالمس ایدی. بابر خسته‌لیک تؤشگیدن تورگن زهاتی آنه‌سی و استاذینی قوتقریشگه شاشیلیب، سمرقندنی الّه-قچان تشلب چیققن ایدی. اونگه کېلگن اخباراتلرگه بناءً، اندیجان قملی حلی اوزاق دوام ایتیشی کېره‌ک بؤلیب، بیر ییلگه یېترلی ذخیره بار ایدی. شونچه‌لیک ابگارلیگی بیلن

سمرقند یېتّی آیلیک قملگه چیده‌گنده اۏن ایکّی مینگ قۏیی بار اندیجان قۏرغانی خواجه عبدالله‌ده‌ی داویوره‌ک آدم رهبرلیگیده حلی بېش-آلتی آی «قیلت» اېتمه‌ی توریشی شبهه‌سیز تویولردی. شو تویغو بیلن مینگگه یقین آدملرنینگ همه‌سینی سمرقنددن آلیب کېله‌یاتگن بابر بولونغور و خلیلیه* قیشلاقلریدن اۏتیب، سنگزار دریاسیگه یقینلشیب قالگن اېدی.

آغیر خسته‌لیکدن یقینده تورگن بابر ینه اوزلوکیب قالمس‌لیگی اوچون اونی تۏرت آتلیق محافه‌گه اۏتکزگنلر، تگیگه یومشاق پرقولر سالگنلر. محافه‌نینگ اېشیک و دېرزه‌لریگه آسیلگن قیزغیش اېپک پرده‌لر یۏل‌نینگ اۏنقیر-چۏنقیرلریده النگه تیللریده‌ی متصل سیلکینیب اۏینب باره‌دی. پر یاستیققه یانباشلب اۏتیرگن بابر هر زمانده بیر اۏرنیدن قۏزغه‌لیب، محافه‌نینگ آرقه تامانیده‌گی پرده‌نی کۏتره‌دی-یو، اوزاقلرگه تیکیلیب قره‌یدی.

اونینگ قۏشینیدن بېش-آلتی چقیریم آرقه‌ده ینه بیر محافه کېلماقده اېدی. بیر تله‌ی آتلیقلر قۏریقلب باره‌یاتگن بو کۏرکم محافه‌ده بابرنینگ خاله‌سی مِهر نگار خانیم و قلّیغی عایشه بېگیم سفر قیلماقده‌لر. بابر سمرقندنی تشلب کېتماقچی اېکنیدن بخارا‌ده‌گی سلطان علی میرزا الّه-قچان خبر تاپگن و پایتختنی درحال اېگلّش اوچون شهرِسبزگه کېلیب شَیلنیب تورر اېدی. بابر اۏز رقیبی سلطان علی میرزادن یخشیلیک کوتمس و قلّیغینی اونینگ قۏلی آستیده قالدیرگیسی کېلمس اېدی. بیر وقتلر بایسونقور میرزادن قتّیق جبر کۏرگن مِهر نگار خانیم و عایشه بېگیملر هم اېندیگی خوف-خطرلردن تېزراق قوتولگیلری کېلر اېدی. حاضر اولر اوچون اېنگ بېخطر جای - تاشکېنت اېدی. تاشکېنت خانی محمودخان - مِهر نگار خانیم‌نینگ اکه‌سی، عایشه بېگیم‌نینگ آپه‌سی راضیه سلطان بېگیم هم تاشکېنت‌گه، محمودخان‌گه توشگن.

تاشکېنت یۏلی جیزّخ‌گچه اندیجان یۏلی بیلن بیر. منه شو سببلرگه کۏره بابر خاله‌سی و قلّیغینی بوتون آدملری-یو کۏچ-کۏرانلری بیلن بیرگه قۏریقلب آلیب کېتماقده اېدی. فقط عرف-عادتنی بوزمسلیک اوچون کویاو بیلن قلّیق آره‌سیده بېش-آلتی چقیریملیک مصافه قالدیریب، ایکّی تۏپ بۏلیب بارماقده اېدیلر. کېچقورون سنگزاردن اۏتیب، کۏم-کۏک

ادیرلرده تونش اوچون تؤختەگنلریده هم اؤشه مصافەنی سقلب، ایکّی جایگه چادر و اؤتاو تیکدیلر.

یان‌بغیرلرده لاله‌لر آچیلگن. هوا نهایتده یاقیملی. بابر میین کؤکت اوستیگه قدم قؤیگنده اؤزینی خیله یپنگیل سپزدی.

سمرقنددن چیقه‌یاتگنده وجودینی زیلده‌ی باسیب یاتگن غم-غصه‌لر اپندی استه-سپکین ترقب کپته‌یاتگنده‌ی تویولدی. پایتختنی شونچه مشقتلر بیلن آلیب، آخری اؤز اختیاری بیلن باشقه‌گه قالدیریب کپتیشی اونگه سؤنگگی یپللرده قیلگن برچه حرکتلرینی بپهوده کؤرستیب، طبعینی تیرّیق قیلگن اپدی. حاضر منه بو کؤکلم ادیرلرده یه‌یره‌ب نفس آلر اپکن، او آنه‌سی و استاذینی قوتقریش نیتیده کپته‌یاتگنینی، بونده بیر عالیجنابلیک بارلیگینی، قلّیغینی اسارتدن قؤریقلب آلیب باره‌یاتگنی هم مردلیکدن اپکنینی اؤیله‌دی-یو، کؤنگلی بیر قدر تسکین تاپدی.

تپمور دروازه‌سی دپب اتلگن اولوغوار تنگیدن اؤتگنلریدن کپین بابر محافه‌نینگ اپشیگینی آچیب، میرآخور*نی چقیرتیردی.

میرآخور محافه‌گه جیپس کپلگنده:

- ب-ب-بؤز آ-آ-آتیمنی کپل-ت-ت-تیرینگ، - دپب بویوردی.

او ساغه‌ییب کپتگنده‌ی کؤرینسه هم، اما حلی تیلیده اؤشه آغیر خسته‌لیک‌نینگ اثارتی بار اپدی. اونینگ دودوقلنیب گپیریشیدن خواطرلنگن قاسم بپک:

- امیرزاده‌م، آت نپچوک کپره‌ک؟ - دپدی. - مینماقچیلر می؟

بابر ینه تیلی توتیلیشی ممکن‌لیگینی سپزیب، تصدیق معناسیده سؤزسیز باش ایرغه‌دی-یو، میرآخورگه: «ایتگنیمنی قیلینگ!» دپگندپک قره‌دی.

محافه یوریب بارماقده اپدی. میرآخور:

- باش اوستیگه! - دپب آتگه کپتدی.

قاسم بپک آرقه‌راقده کپله‌یاتگن طبیبنی چقیرتیردی. کلته آق سقاللی اؤشه جیکّک طبیب محافه‌گه یانده‌شیب، بابردن حلی ینه اوچ-تؤرت کون آت مینمسلیکنی التماس قیلدی.

اما بابر اؤزینی یخشی حس قیلماقده اپدی:

- ب‌ـبیر‌ـپس آتلـ‌ـلیق یوره‌ی!

- تیلینگیزدن کلالت کپتمه‌گونچه صبر قیلینگ، امیرزاده‌م!

اپگر‌ـجبدوقلریده‌گی آلتین بپزه‌کلری قویاش نوریده یلت‌ـیلت قیله‌یاتگن بؤز آتنی جیلاودار یپتکلب کپلدی.

قاسم بپک اونگه:

- قیت! - دپدی‌ـیو، بابرگه محافه‌ده تینچ‌گینه کپته‌وپریشنی مصلحت بپردی.

او بیلن طبیب بابرنینگ ینه اوزلیکیب قالیشیدن یوره‌کدن قؤرقماقده اپدیلر. اما بابر آتنی آرقه‌گه یپتکلب کپته‌یاتگن جیلاودارگه کولیب قره‌دی‌ـیو:

- یؤ‌ـیؤق، آتنی ک‌ـکپلل‌ـتیرینگ! - دپدی.

سؤنگ قاسم بپک‌که هم کولیمسیره‌ب گپیردی:

- خ‌ـخه‌ـوا‌ـاطر آلم‌ـمنگیز!

جیلاودار آتنی ینه محافه آلدیگه یپتکلب کپلدی. محافه تؤخته‌دی. بابر اونینگ زینه‌سیگه آیاق قؤییب، بؤز آت‌نینگ اپگریدن آلدی‌ـیو، بیر سکره‌ب آتگه میندی. جیلاودار بوندن ذوقی کپلیب جیلمه‌یدی و جیلاونینگ اوچینی بابرنینگ قؤلیگه توتقزدی.

قاسم بپک بابرنی آرتدن سینچیکلب کوزه‌تیب باره‌دی، اگر اونینگ بپ‌حال بؤلگنی سپزیلسه، درحال یاردمگه یپتماقچی بؤله‌دی.

اما جیزّخ‌گه یپتیب باردیلر هم که، آت اوستیده‌گی بابرنینگ بپ‌حال بؤلگنی سپزیلمه‌دی.

کیچیکلیگیدن آت مینیب سویگی قاتگن چاپنداز سؤنگگی کونلرده سوواریلیکنی جوده ساغینگن اپدی. محافه‌نینگ یومشاق پرقوللری اونگه خسته‌لیک تؤشگینی اپسله‌تردی.

تگیده‌گی بؤز آت‌نینگ شؤخ قدم آلیشی و ساغلام بیر قدرت بیلن اؤیناقلشی اپسه بابرنینگ اعضالریده انچه‌دن بپری مودره‌ب یاتگن یاشلیک کوچلرینی اویغاتگنده‌ی بؤلردی. او آتلیق یورگن سری بدنی یه‌یره‌ب، بهرِدلی آچیلیب باررردی.

جیزّخدن نریده‌گی کؤکه‌لم ادیرلرگه اؤتیب تونش اوچون تؤخته‌دیلر و ایکّی جایگه چادر تیکدیلر. بابرنینگ بوگون آتلیق یورگنی و اؤزینی جوده ساغلام سپزه‌یاتگنی حقیده‌گی خبر خاله‌سی بیلن قلّیغیگه هم یپتیب بارگن اپدی.

مِهر نگار خانیم‌نینگ کویاوگه خاله، عینِ چاقده، قیزگه آنه اپکنی ساوغه‌ـسلام یوباریش و باردی‌ـکپلدی قیلیش اوچون قوله‌ی اپدی. نمازشام پیتیده مهر نگار خانیم‌نینگ اپشیک آغه‌سی بابر میرزاگه ساوغه آلیب کپلدی: چیرایلی زرباف تؤن، آلتین کمر، کوموش دسته‌لی قیمت‌بها قمچی. تؤن - بابرنینگ توزه‌لیش شادیانه‌سی. کمر - «کویاونینگ بپلی ینه هم بقوّت بؤلسین»، دپگن تیلکنی بیلدیره‌دی. قمچی - بوگون بابر آتلیق یورگنی طفیلی میکین؟ یا که «پادشاه آتینی قمچیلب، تپزراق اندیجان‌گه یپتسین و یاغیلرنی سوه‌له‌سین!» دپگن معناسی هم بار میکین؟ نیمه بؤلگنده هم بابر بو ساوغه‌لردن جوده تأثیرلنیب کپتدی.

اپرته‌گه اولر خیرله‌شیشلری کپره‌ک. تاشکپنت یؤلی شِمالگه بوریلیب کپته‌دی. بابر تامانیدن هم ساوغه یوباریلیشی لازم. بیراق عیاللرگه یاقه‌دیگن قیمت‌بها متاعلر و تقینچاقلرنی اولر قه‌یپردن تاپیشه‌دی؟ همه‌لری اپرککلر. قؤنگن جایلری هم چؤل. قاسم بپک شونی بابرگه ایتیب:

- کوموش لگنلرده آلتین پول یوباره قالسک میکین؟ - دپدی.

بابر اپسه شو لگن و آلتینلرنی بوگون بؤش قالگن محافه‌گه سالیب یوباریشنی تکلیف قیلدی.

- محافه هم ساوغه بؤلسین می؟ بلکه اپرته‌گه اؤزینگیز محافه‌ده یورورسیز، امیرزاده‌م؟

- خو‌ـخدا خواهله‌ـلسه، یور‌ـمس‌مپن. ضعیفه‌لر یورس‌ـسینلر.

سؤنگگی گپنی بابر بویروق آهنگیده ایتدی، شونینگ اوچون قاسم بپک باشقه اعتراض قیلالمه‌دی.

اپرته‌سی کونی اپرته‌لب ایکّی محتشم محافه کؤچ آرتیلگن تویه‌لر و اراوه‌لری بیلن بیرگه شِمال تامانگه بوریلیب، میرزاچؤل آرقه‌لی تاشکپنت‌گه یؤل آلدی.

بابر اؤز قؤشینیدن یوز کیشینی قؤریقچیلیک‌که اجره‌تگن اپدی اولر هم محافه‌لر بیلن بیرگه اوزاقلشیب کپته باشله‌دیلر.

اندیجان یۇلیدن چېتراقده کتّه بیر قراوول‌تېپه کۆریندی. بابر یالغیز اۆزی شو تېپه‌نینگ اوستیگه آت قۇییب چیقدی-ده، اېگردن توشدی. آتی‌نینگ جیلاویدن توتگنیچه چېکسیز چۆلده تاباره کیچره‌ییب باره‌یاتگن محافه‌لرگه انچه وقت تیکیلیب توردی. گۆیا او شو توریشده قلّیغی بیلن خیرلشدی، اونگه اۆز احترامینی بیلدیریب، آق یۇل تیله‌گن بۆلدی.

بابر یوز کون سمرقندده توریب عایشه بېگیم بیلن بیرار مرته یوزمه-یوز کۆریشگن اېمس. بونگه عرف-عادت هم یۇل بېرمه‌دی، یاشلیک حیاسی هم مانعلیک قیلدی. کۆکسرای‌ده یازه باشله‌گن غزلی‌نینگ «نې کون بۆلغه‌ی وصالینگ‌گه مېنِ دل خسته یېتگه‌یمېن» دېگن سطری اېسیگه توشدی. سۆنگ آت اوستیده کون بۆیی یۇل یوریب باره‌یاتیب خیالاً اۆشه غزلینی دوام اېتتیردی:

میسر بۆلمه‌سه باشیمنی قۇیماقلیک ایاغیگه،

باشیمنی آلیب، ای بابر، آیاق یېتگونچه کېتگه‌یمېن.

کېچقورون تونش اوچون قۇش‌تېگیرمان دېگن جایده تۆخته‌گنلریده بابر بو سطرلرنی کاغذگه یازیب قۇیدی. غزل - شو سطرلر بیلن توگللەنیشی کېره‌ک. لېکن اۆرته‌ده ینه اوچ-تۆرتته بَیت بۆلیشی کېره‌ک. اولرنی کېینچه‌لیک، خاطرجمع‌راق پیتده تاپماقچی بۆلدی.

---

* حاضرگی غلّه‌ارال یقینیده‌گی قدیمي قیشلاق.

* میرآخور «امیرِ آخور» دېگنی. میرآخور - پادشاه آتباقرلری‌نینگ باشلیغی.

* * *

اندیجان‌ده بۆلگن واقعه‌لر دهشتی طاهر قیافه‌سیگه کیریب بابرگه تاباره یقینلشیب کېلماقده اېدی. بابر آدملری بیلن ناودن اۆتگنده طاهر قۇقان‌دن اۆتیب، هادرویش چۆلیگه کیردی.

بابر چۆللرده آلتی مرته تونب، یېتّینچی کونی کېچکی پیت خجندگه یېتگنده قاره آتی لایگه بېلنگن، اۆزی تنیب بۆلمس درجه‌ده قاره‌ییب، آزیب کېتگن طاهر اونینگ قرشیسیدن چیقدی.

بابر همه بېک و نوکرلری بیلن کېله‌یاتگنینی کۆرگن طاهر آتدن اۆزینی یېرگه تشلب، داد سالیب ییغلب گپیردی:

- نېچون سمرقندنی تشلب کېلدینگیز، امیرزاده‌م؟!

بابر اندیجان قۆلدن کېتگنینی اېشیتدی-یو، نظریده، بوتون بارلیق زلزله ایچیده قالدی، یېر و کۆک چیقه‌لیب سیلکینیب کېتدی. چپده یلتیره‌ب کۆرینگن سیردریا قیرغاقلریدن تاشیب چیقه باشله‌گنده‌ی تویولدی.

دریادن نریده خجند تاغلری. بو یېردن اندیجان نقدر اوزاق! سمرقند نقدر اوزاق! اۆگه‌ی تقدیر بابرنی بو یېرگه گۆیا الده‌ب آلیب کېلگن و بیروره‌که‌ییگه سمرقنددن هم، اندیجان‌دن هم محروم قیلگن! اېندی اونینگ آره یۆلده معلق بۆلیب قالگنینی اندیجانده‌گی احمد تنبل هم، سمرقنده‌گی سلطان علی میرزا هم، تورکستانده‌گی شیباني خان هم گۆیا اوزاقدن کۆریب تورر اېدیلر-و «باله‌ده‌ی الدنیبدی!» دېب قهقه اوریب کولر اېدیلر. اولرنینگ کولگیلری اطرافده‌گی تاغلردن عکس صدا بۆلیب قیته‌یاتگنده‌ی تویولر اېدی.

طاهر علی دۆست بېک‌نینگ خیانت قیلیب، دروازه‌نی کېچه‌سی آچیب بېرگنینی، خواجه عبدالله اېسه بابرگه صداقتی طفیلی شو دروازه‌خانه‌گه آسیب اۆلدیریلگنینی ایتگنده بابر آرتیق برداش قیلالمه‌ی آتیگه قمچی باسدی. قه‌یاقده کېته‌یاتگنینی اۆزی هم بیلمس اېدی.

چنقه‌گن آت اونی دریانینگ جر بۆلیب یاتگن بلند قیرغاغیگه آلیب کېلدی. بیردن بابر اخسی‌ده جر قولشیدن هلاک بۆلگن آته‌سینی اېسله‌دی. نظریده او تورگن زمین هم حاضر قولب توشماقده اېدی. بابر آتینی آرقه‌گه بوردی. لېکن آرقه‌ده‌گی پست و بلند یېرلر هم جهنم قعریگه قولب توشه‌یاتگنده‌ی لاپیلّب کۆرینده‌ی.

بابر آتی‌نینگ بۆینیدن قوچاقله‌دی-یو، یېلکه‌لری سیلکینه-سیلکینه ییغلب یوباردی.

قاسم بېک بیلن طبیب چال اونینگ یانیگه کېلدیلر. قاسم بېک قیغو تۆله تاووش بیلن ییغلمسیره‌ب گپیردی:

- امیرزاده‌م، همه‌میز هم خانه‌ویران بۆلدیک. مېنینگ مال و ملکیمنی تلتیبدیلر. اۆغلیم آغیر یره‌دار اېمیش...

بابر باشینی کۆتردی. کۆز یاشیدن یوزی نم. طبیب اونینگ یېلکه‌سینی سیله‌دی.

- امیرزاده‌م، شکر، آنه‌نگیز، اېگه‌چینگیز سلامت اېکنلر. کۆپ کویونمنگ، باشینگیز امان بۆلسه، دولت تاپیلور... اۆزینگیزنی احتیاط قیلینگ، ینه خسته‌لنیب قالمنگ!

بابر دروازه‌خانه‌گه آسیلگن استاذینی اېسله‌دی-یو، کۆزیگه ینه یاش قوییلیب کېلدی:

- پیریم، مېنی کیملرگه تشلب کېتدینگیز؟ شونده‌ی آدمنی آسیب اۆلدیرسه‌لر؟! مېن استاذیم اوچون قصاص آلماغیم کېره‌ک! قصاص!

اۆرتنیب گپیره‌یاتگن بابرنینگ تیلی توتیلمه‌یاتگنیدن طبیب چال حیرتگه توشیب، اونگه تیکیلیب قالدی.

- آخرگی نفسیم قالگونچه آلیشورمېن!

بابرنینگ یوزی قهر و غضبدن بیر آقریب، بیر قیزریب کېته‌یاتگن بۆلسه هم سۆزلری روان اېدی. سمرقندده بابرنی تیلدن قالدیرگن کسللیک - غایت کوچلی بیر روحي لرزه‌نینگ عاقبتی اېدی. اېندی اوندن هم کوچلیراق روحي لرزه بابرنینگ تیلیده قالگن دودوقلیکنی بیردن یۆق قیلیب یوباردی. دشمنلریگه قرشی چېکسیز بیر نفرت و غضب اونگه کوچ-قوت بېرماقده اېدی.

- خائنلر جزاسینی آلور! چېکینیش یۆق! آدملرنی تۆپلنگ! همه‌گه ایتینگ! اندیجان‌گه بارورمیز!

بابر آتینی کېسکین بوردی-یو، پریشان بۆلیب ترقه‌یاتگن آدملرگه قره‌ب کېتدی.

خجند، مرغیلان، اندیجان

امیر تیمور سبقلری

۱

بابر مینگن یالدار سمن آت ایگه‌سی‌نینگ اضطرابلرینی سیزگنده‌ی یوگن سوولیغینی عصبي چه‌ینه‌یدی، جیلاونی تارتیب، آلدینگه اوچماقچی بۆله‌دی. قاسم بیک‌نینگ تۆریق قشقه‌سی سمن بیلن یانمه-یان یۆرغه‌لب باره‌دی. یۆل سیردریانینگ بلند قیرغاغیدن کون‌چیقیش تامانگه قره‌ب کیته‌دی. بابر تیزراق اندیجان‌گه باریب، آته یورتینی احمد تنبل استیلاسیدن خلاص قیلیشگه آشیقه‌دی. قاسم بیک اونی خجنده تۆختب، کوچ ییغیشگه، وضعیت ییتیلیشینی کوتیشگه اونده‌یدی.

- امیرزاده‌م، سمرقنددن بیمورد یۆلگه چیققن ایکنمیز. اندیجان چاپرینی کوتسک بۆلرکن. ایندی شاشیلمه‌یلیک!

- استاذیم خواجه عبدالله‌نی آسیب اۆلدیرگن تنبل آنه‌م بیلن ایگه‌چیمنی ساغ قۆیگه‌ی می؟ اولرنی کیم قوتقرگه‌ی؟

- پروردگار اۆزی قوتقریبدیر. حضرت آنه‌نگیز بیلن ایگه‌چینگیز اندیجان‌دن قۆقان‌گه کیلیبدیرلر.

- کیم ایتدی؟

- طاهر اولرنی قۆقان‌دن بیریده یۆلده کۆریبدیر. بیر کیچه کان بادام‌ده تونب، کیین خجندگه بارورمیز دییشیبدیر.

- قۆقان حلی بیزگه تابع می؟

- هه، شکر. خجند هم سیزگه خیرخواه!

بو خبرلر بابرگه خیال تسکین بیرگنده‌ی بۆلدی. قاسم بیک سۆزیده دوام ایتدی:

- آنهٔ زار سیزنی بیحد ساغینگندیرلر. ملازملر بیلن پیشواز چیقیب کوتیب آلسنگیز قنچه‌لیک شاد بۆلغه‌یلر. اونگچه مین خجند داروغه‌سی بیلن سۆزلشیب، سیزلرگه جای حاضرله‌گه‌یمین.

بابرنینگ اؤزی هم اؤن آیدن بېری کؤریشمه‌گن آنه‌سی و اېگه‌چیسی‌نینگ ایلیق مهرلریگه جوده تشنه اېدی. قاسم بېک‌نینگ سؤنگگی تکلیفی معقول توشیب، ملازملری و ایکّی یوزته‌چه قؤریقچی نوکرلری بیلن خجنددن کان بادام یؤلیگه چیقدی.

قَیراق‌قوم‌دن بېریده تویه و خچیرلرگه کؤچ آرتگن کاروان کؤریندی. کاروان آرتیده صندوقلر یوکلنگن کتّه غیلدیره‌کلیک قؤقان اراوه‌لر هم کېلماقده. اولرنینگ همه‌سینی تؤرت-بېش یوز کیشیلیک آتلیق نوکرلر اوچ تاماندن قؤریقلب یؤل یورماقده.

خان قیزی بؤلگن قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ بېش یوزدن آرتیق خاص نوکری بارلیگی بابرنینگ یادیگه توشدی.

آلدینگی قطاره‌گی قؤریقچیلر آره‌سیده بؤز آت مینیب کېله‌یاتگن قوتلوغ نگار خانیم بابرنی سلّه‌سیگه قدلگن تاجدارلیک بېلگیسیدن تنیب آتینی اؤغلی تامان یېلدیردی.

آنه-باله و اېگه‌چی-اینی آتلریدن توشیب، قوچاقلشیب کؤریشر اېکنلر، گاه خان و ماندن اَیریلیش الملرینی، گاه دیدار کؤریشیش قووانچلرینی ایچلریگه سیغدیرالمه‌ی، کؤزلریگه دم-بدم یاش آلیشر اېدی.

ینه آتلنیب خجندگه یېتگونلریچه کؤرگن-کېچیرگنلرینی بیر-بیرلریگه سؤزلب بېریشدی.

- تنبل اسارتیدن قنده‌ی قوتولدیلرینگیز؟ - سؤره‌دی بابر آنه‌سیدن.

- منه شو قؤریقچی نوکرلریم تنبل‌نی بیز تورگن جایگه یقین کېلتیرمه‌دی. «مېن یونس خان‌نینگ قیزیمېن، اینیم محمودخان تاشکېنت تاجداری دیر، اگر احمدبېک بیزگه زیان یېتکیزسه، خانلر آلدیده جواب بېرور!» دېب، آره‌ده تورگن آدملریگه ایتدیم. هر قله‌ی، گپیم تأثیر قیلیبدی، بې‌شکست چیقیب کېلدیک.

- افسوس، مېن بوندن بېخبر قالدیم! چاپر کېچیکدی!

- بیز هم شونیسیگه کوییورمیز، بابرجان! سیز بیزنی دېب سمرقندنی جنگسیز تاپشیریبسیز!

شو طرزده دردلشیب، خجندگه یېتیب کېلدیلر. شهر داروغه‌سی نفوذلی اعیانلری بیلن قؤرغان دروازه‌سیدن چیقیب، بابر و اونینگ آنه‌سینی احترام بیلن کوتیب آلدیلر. بو قدیمي

شهر خلقی چنگیزخان بیلن مردانه آلیشگن تیمور ملک دوریدن بیری مؤغول باسقینچیلریدن کؤپ جبر کؤرگن. حاضر هم تاشکینت‌ده حکمران بؤلیب آلگن چنگیزیلر خجندگه خوف سالیب توررردی. بونینگ اوستیگه اندیجان هم احمد تنبل‌ده‌ی ظالملرنینگ قؤلیگه اؤتگن پیتده خجندلیکلر بابر کبی تیموري شهزاده‌لر حمایه‌سیگه احتیاج سیزردی. شونینگ اوچون شهر داروغه‌سی بابرنی عالي درجه‌ده اعزازلب، سیردریا ساحلیده‌گی اولکن باغینی ایکّی آشیانلیک قصری بیلن اونینگ اختیاریگه بیردی.

قاسم بیک بابرگه، اونینگ آنه‌سی و ایگه‌چیسیگه ایکّینچی آشیانده‌گی اینگ یخشی خانه‌لرنی تیارلتیب قؤیدی. اؤزی بیک و ملازملر-و قؤریقچی ییگیتلر بیلن بیرینچی قبتنی ایگلّه‌دی.

همه‌لری نرسه‌لرینی جایلشتیریب تینچیگنلریدن سؤنگ، ایکّینچی آشیانده‌گی کتّه طنابي اویده بابر آنه‌سی و ایگه‌چیسی بیلن یکّمه-یکّه قالیب، باشقه‌لر آلدیده ایتیلمه‌یدیگن درد-و الملرینی تؤکیب سالدیلر.

- طالع بیزدن یوز اؤگیردی! - دیدی بابر «اوه» تارتیب، - تنبل‌نینگ اؤن مینگ قؤشینی بار ایمیش، راست می؟

- راست! نابکارلر سیزنی «سمرقنده وفات ایتدی»، دیب آوازه ترقتدیلر، - دیدی قوتلوغ نگار خانیم. - بیهوش یاتگنینگیزنی کؤریب کیلگن چاپرنی گواه قیلیب کؤرستیب، کؤپ آدمنی بونگه ایشانتیردیلر. شوندن سؤنگ طرفدارلرینگیز مأیوس بؤلیب، تنبل بیلن جهانگیرگه بؤیین ایگدیلر.

- قاسم بیک هم خطا قیلگن که، مینی بیهوش احوالده کؤرگن نوکرنی سمرقنده تؤختەتیب تورمه‌گن. بونی سِر توتماق کیره‌ک ایدی! حاضر بیزنینگ بیر یریم مینگگه ییتر-ییتمس نوکریمیز قالدی. اولرنینگ هم کؤپی وادیده‌گی اویلریگه، اهلِ عایله‌سیگه تلپینور، خجنده کؤپ تورالمه‌ی ترقب کیتگه‌ی. مین ایندی قیسی کوچ بیلن تنبل‌گه قرشی باره‌ی؟ بو نې کؤرگولیک که، بیروره‌که‌ی هم سمرقنددن، هم اندیجان‌دن محروم بؤلدیک! ایکّی ملک آره‌سیده معلق قالدیک! نجات یؤق! اطرافیمیز سیم-سیاه قارانغیلیک! باشی بیرک کؤچه!!

بابر جگربندلریگه دل یاریب سؤزلر اپکن، علاجسیزلیکدن کؤنگلی اپزیلیب، روحی قیینه‌لر، کؤزلریگه یاش قویولیب کپلردی.

یقینده‌گینه آغیر خسته‌لیکدن تورگن اؤن آلتی یاشلیک اؤغلی‌نینگ بونچه‌لیک اپزیلیب قیینه‌لیشلری قوتلوغ نگار خانیمنی اضطرابگه سالدی.

- بابرجان، باله‌م، شکر که، ساغ-سلامت کؤریشدیک! خیریت، توزه‌لیب کپتیبسیز.

- برعکس، توزلمه‌ی تورگنیم معقول اپدی! سمرقندنی تشلب چیقمس اپدیک!

بونده‌ی آغیر کیفیت بیلن یالغیز اؤغلی ینه اوزلوکیب یاتیب قالیشی ممکن. خواطرلنگن آنه بابرگه تسکین بپره‌دیگن، اونینگ کؤنگلینی کؤتره‌دیگن چاره ایزله‌ی باشله‌دی.

شونده قیزی خانزاده بپگیم یاردمگه کپلدی:

- آنه جان، امیرزاده‌منی ممنون قیله‌دیگن نایاب بیر ساوغه‌میز بار اپدی-کو!

- قیسی ساوغه؟

- شه‌نیشین‌نینگ آرقه‌سیدن تاپیلگن مخفي صندوق-چی؟

- هه، اَیتماقچی! - قوتلوغ نگار خانیم اؤغلیگه یوزلنیب، آوازینی سِرلی طرزده پسه‌یتیردی:

- بابرجان، سیزگه اتلگن بویوک بیر میراث تاپیلدی. یورینگ، کؤرسته‌ی!

قوتلوغ نگار خانیم بابرنی و قیزینی اؤزی جایلشگن نریگی تامانده‌گی خانه‌گه باشله‌دی.

بابر آنه‌سی بیلن یانمه-یان بارر اپکن، اونینگ بؤیی شو اؤن آی ایچیده خیله اؤسگنینی، بابر تپز اولغه‌یپب اؤن آلتی یاشیده دپوقامت، پهلوان یپگیت بؤله‌یاتگنینی سپزگن قوتلوغ نگار خانیم ایچیده یره‌تگنگه ینه بیر شکرانه ایتیب قؤیدی. ایوانی سیردریاگه قره‌گن بهوا، کپنگ خانه‌گه کیردیلر. قالینلر، بپ‌قسم کؤرپچه‌لر تؤشلگن خانه‌نینگ تؤریده سیلّیق چرم قاپلنگن صندوق کؤریندی. اوچاولری شو صندوققه یقینلشگنلریده قوتلوغ نگار خانیم بابرگه قره‌ب دپدی:

- اپسینگیزده می، آنه‌نگیز سیزگه «باباکلانیمیز امیر تپموردن قالگن نایاب میراث بار، اسره‌ب-اوه‌یلب یوریبمپن، کتّه بؤلگنینگیزده بپرورمپن» دپر اپدیلر؟

- هه، آنه‌م بیزگه صاحبقران بابامیز حقیده کؤپ غرایب حکایه‌لر هم ایتیب بپرگنلر.

- باباکلانلریگه اخلاصلری زۆر اېدی-ده. وفاتلریدن کېین اۆشل میراثنی اخسی‌دن ایزله‌دیم، تاپالمه‌دیم. اۆتگن هفته اندیجان‌ده کۆچ ییغیشتیرگن پیتیمیزده خانهٔ خاص‌نینگ دېواریگه آسیلگن تورکمن قالینینی آلسک، اوستی شووه‌لگن توینوک‌نینگ ایزی کۆرینده‌ی...

توینوک آرقه‌سیده‌گی مخفي جایگه منه شو صندوق بېرکیتیلگن اېکن!..

قوتلوغ نگار خانیم نماز اۆقیگن پیتیده‌گی کبی اېزگو بیر تاووش بیلن سېکین:

- بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم! - دېدی-ده صندوقنی آچدی. اوندن نفیس ایپک متاعگه اۆرلگن آلتین ساپلی قیلیچنی ایکّی قۆللب آلیب، اۆغلیگه کۆرستدی:

- صاحبقران امیر تېمورنینگ قیلیچلری!

بابر قولاقلریگه ایشانمه‌ی، کۆزلرینی کتّه-کتّه آچیب قیلیچگه تیکیلدی:

- راستدن می، ه؟

- یازوولری بار! آلینگ، باله‌م، اۆقیب کۆرینگ!

قیلیچ‌نینگ قینی یېنگیل بیر معدن قاتیشمه‌سیدن قویمه قیلیب یسلگن، اوستیدن آلتین سووی یوگورتیریلگن اېدی. قین‌نینگ یوز تامانیگه ایکّیته ییریک یشیل زمرد تاشی قدلگن، اولرنینگ آره‌لیغیده چیرایلی خطاطلیک حرفلری بیلن بیتیلگن عربچه یازوو بار اېدی.

بابر قیلیچنی آنه‌سی‌نینگ قۆلیدن ایکّی قۆللب آلدی-ده، یازووینی کۆزلریگه یقین کېلتیریب اۆقیدی:

«بیز کیم، ملک توران، پادشاه تورکستان امیر تېمور کۆره‌گان فرزندیمیز میرانشاه میرزاگه تۆختمیش بیلن محاربه‌ده کۆرستگن جسارتی اوچون اۆز قیلیچلریمیزدن بیرینی انعام اېتدیک».

بابر بو قیلیچ دسته‌سیگه امیر تېمورنینگ قۆلی تېککنینی، بلکه صاحبقران اونی جنگلرده ایشگه سالگنینی کۆز آلدیگه کېلتیریب هیجانلنیب کېتدی. تۆختمیش خان و باشقه چنگیزیلر بیلن قیلینگن دهشتلی جنگلر خیالیده گوده‌لندی.

- قیلیچ‌نینگ اۆزیده هم بیتیک بار، - دېدی پست تاووش بیلن خانزاده بېگیم.

بابر قیلیچ‌نینگ آلتین ساپیدن سېکین تارتیب، اونی بیر قریچچه قینیدن چیقردی. شونده الماسه‌ی یلتیره‌گن قیسقه بیر یازوو کۆزیگه جلوه‌لنیب کۆرینده‌ی. امیر تېمورنینگ

مهریده‌گی «راستی - رستی»، یعنی «کوچ - عدالتده دیر» دیگن سؤزلر قیلیچ‌نینگ پؤلادیگه قده‌مه طرزیده مستحکم قیلیب بیتیلگن اپدی.

بو قیسقه سؤزلرنی اؤقیگنده نیگه‌دیر بابرنینگ اپتی جیمیرلب کیتدی، دلیده قؤزغلگن کوچلی بیر طغیاندن اپنتیکدی، الماس یازوونی کؤزلریگه سوریب، اؤپدی.

قیلیچ اونچه آغیر اپمس اپدی. بابر اونی بیلیگه تقققنده اطرافیده‌گی همه نرسه کؤزیگه بایه‌گیدن باشقه‌چه - الّه‌نیچون ساکن و صلابتلی کؤرینیدی.

- آنه جان، سیز مینگه ینگی بیر روح عطا قیلدینگیز!

- باباکلانینگیزنینگ روحی سیزگه مددکار بؤلسین، اؤغلیم! بو قیلیچنی میرانشاه بهادیردن سؤنگ آته‌نگیرنینگ آته‌لری سلطان ابوسعید بهادیر تقققن اپکنلر. ان‌شاءالله، سیز هم بابالرینگیزدیک بهادیر بؤلغه‌یسیز!

- ایتگنینگیز کیلسین!

- خدا رحمتی ابوسعید بابانگیز وفات اپتگنلریدن سؤنگ قالگن میراثلری اؤغیللری آره‌سیده تقسیم اپتیلور. کتّه اؤغیللر آلتین و جواهر تؤله صندوقلرنی تله‌شیب آلورلر. اما سیزنینگ جنت مکان آته‌نگیز منه شو صندوقده‌گی قیلیچ بیلن خاطراتلر بیتیلگن دفترلرنی افضل کؤرورلر. چونکه بو خاطراتلرده امیر تیمور حضرتلری‌نینگ کؤرگن‌-کیچیرگنلری بیتیلمیشدیر. خانزاده، قیزیم، سیز اؤقیب کؤردینگیز، شیکیلّی؟

- هه، صاحبقران بابامیز ییگیتلیک پیتلریده چنگیزیلر حکمرانلیگیگه قرشی چیققن اپکنلر. اپل‌-یورت سمرقنده تیموربیک‌نی اؤز حکمدارلری، دیب اعلان قیلگن اپکن. چنگیزیلرنی یورتیمیزدن قووماقچی بؤلگنلر کؤپ اپکن. بوندن غضبلنگن توغلوق تیمورخان بیلن اونینگ اؤغلی الیاس خواجه مؤغولستان‌دن اپلّیک مینگ قؤشین بیلن کیلیب، تیموربیک طرفدارلرینی قیرغین قیلورلر. تیموربیک‌نینگ اؤزی قاره‌قوم، قیزیل‌قوم صحرالریده، حصار‌-و بدخشان تاغلریده آلتی ییل قووغینده یوریب، کوچ تؤپله‌یدیرلر.

بابر بو حادثه‌لر حقیده آته‌سیدن هم کؤپ مراقلی حکایه‌لر اپشیتگنینی اپسله‌دی. اینیقسه تیموربیک‌نینگ سویوکلی یاش خاتینی اؤلجای تورکان آغه بیلن اپنگ آغیر دملرده بیرگه بؤلگنی، گاها خاتینینی آتیگه مینديریب، اؤزی قوم صحراسیده پیاده یورگنلری یاش

بابرگه کوچلی تأثیر قیلگن اپدی. شونی بیله‌دیگن خانزاده بېگیم اینیسیگه مهری تابلنیب تیکیلدی:

- سیزده هم صاحبقران باباکلانینگیزده‌گی جؤمردلیکدن بار، امیرزاده‌م! - دېدی. - اؤشده‌گی تجاوزدن مېنی قوتقرگنینگیزنی عمرباد اونوتمه‌گه‌یمېن! بؤله‌جک کېلینیمیز عایشه بېگیمنی سیز سمرقنددن یاغي اسارتیدن خلاص قیلیب، بیزگه خیرخواه تاشکېنت‌گه کوزه‌تیب قؤییبسیز. بو هم بیر جؤمردلیک اېمس می؟ یېتّی آی قمل عذابینی تارتگن سمرقندلیکلرگه آشلیک ترقتیبسیز، اوروغلیگی قالمه‌گن دهقانلرگه بهارده اوروغلیک کېلتیریب بېریبسیز. بو همه‌سی - دلینگیزده عدالت تویغوسی کوچلی اېکنیدن دلالت دیر. بېلینگیزده‌گی قیلیچگه صاحبقران باباکلانینگیزنینگ «کوچ - عدالتده دیر» دېگن حکمتلری بې‌چیز بیتیلمه‌گن. احمد تنبل‌نینگ اؤن مینگ عسکری بؤلگنی اوچون او حاضر «مېن کوچلیمېن!» دېب یوریبدیر. اما یالغان‌نینگ عمری قیسقه! احمد تنبل اندیجان‌نی الدمچیلیک بیلن اېگلّه‌دی، سیزنی «اؤلدی» دېب آوازه ترقتدی. سیز ساغ‌ـسلامت قیتگنینگیزنی آدملر هدېمه‌ی بیلورلر، تنبل‌نینگ یالغانی فاش بؤلور. اونینگ ظالملیگیدن همه بېزار بؤله‌دیگن کونلر کېلور.

- انه اؤشل کونلر کېلگونچه صبر‌ـبرداشلی بؤلینگ، بابرجان، - دېدی آنه‌سی. - صاحبقران بابانگیز منه شو خجندگه هم نېچه بار کېلگنلر. سیردریادن نېچه مرته اؤتگنلر، وضعیت یېتیلیشینی ییللر دوامیده کوتگنلر، اخیری عدالت غالب چیققن کونلرگه یېتگنلر. سیز هم یېتورسیز، ایشانینگ!

- ایشاندیم، آنه جان! سیز بیلن اېگه‌چیم مېنینگ دلیمده اؤچیب قالگن امید چیراقلرینی قیته یاندیرگنده‌ی بؤلدیلرینگیز. منبعد مېن دایم صاحبقران باباکلانیمیزدن سبق آلیب ایش توتگه‌یمېن!

آنه‌سی انعام قیلگن بویوک میراث چیندن هم بابرنینگ دلینی روشن قیلیب یوبارگن اېدی. اولر کېلیب توشگن باغده اؤریکلر آپّاق بؤلیب گلله‌گنی اېندی اونینگ کؤزیگه تشلندی. دریا بؤییده‌گی قلین چکه‌لکزارده بلبللر بحثمه‌ـبحث سَیره‌یاتگنی قولاغیگه چلیندی. ایوانگه چیققنده کېچکی شباده یوزیگه ایپکده‌ی مېین سلقینلیک بېردی.

۲

اما بو مسعود دملردن کېین کېلگن کونلر، آیلر، حتا ییللر لامکانلیک و سرگردانلیکده اۏته باشلەدی. صاحبقران باباکلانیدن سبق آلیب یششگه عهد قیلگن بابر بونینگ قنچەلیک قیین بۏلیشینی اۏز باشیگه آغیر کونلر توشگنده بیلدی. او آنەسی انعام قیلگن صندوقدەگی خاطراتلرنی تکرار-تکرار اۏقیب، صاحبقران باباسینی ییگیتلیک پیتیدەگی اسمی بیلن خیالیده تېموربېک دېب اتشگه اۏرگندی. تېموربېک ییگیرمه بېش یاشیده سمرقند و شهرِسبزدەگی خان و مانیدن جدا بۏلگنی و آنه یورتی‌نینگ تۏرت تامانیگه باش اوریب نجات ایزلەگنی بابرنینگ حاضرگی احوالینی اېسلەتردی.

تۏغری، تېموربېک‌که تجاوز قیلگن الیاس خواجه و امیر بېکچیکلر احمد تنبل‌دن یوز چندان قدرتلیراق و خطرلیراق اېدی. اولر تېموربېکنی توتیب آلیب اۏلدیریش اوچون مینگلب آدملرنی سفربر اېتەدیلر. اۏلیم خوفی ییللر دوامیده تېموربېک بیلن ایزمه-ایز یورەدی.

قارەقوم صحراسیدن نریده خیوه بۏساغەسیده تېموربېک آلتمیش ییگیتی بیلن مینگ کیشیلیک یاو قورشاوینی قۏلده قیلیچ بیلن یاریب چیقیب، قوتولیب کېتەدی.

اېندی اۏن یېتّی یاشگه کیرەیاتگن بابر حلی بونده‌ی دهشتلی خطرلرگه دوچ کېلگن اېمس. فقط آنه یورتیدن اَیریلیب، لامکان بۏلیب یورگنی و احمد تنبل‌گه بس کېله آلەدیگن کوچلی قۏشین ییغیش نهایتده مشکل بۏلەیاتگنی اونی قیینەیدی. بابرنینگ ایشانگن آدملری یشیریقچه اندیجان و اخسی‌گه، مرغیلان و اۏش‌گه باریب کېلماقده.

خیرخواهلر کۏپ، اما یورەک یوتیب میدانگه چیقەدیگنلر کم. بابرنینگ اۏزی هم بو یاغی ایسفره و کان بادام، او یاغی ضامن و جیزّخ‌گچه، جَنوبده اۏرەتېپه، شِمالده تاشکېنت گچه همه جایگه بیر نېچه مرته باریب کېلدی. بیر یریم ییلدن بېری قیشنی قیش، یازنی یاز دېمه‌ی یۏل باسدی. سیردریادن قیته-قیته سوزیب اۏتدی. قیشده موزنی تېشیب چۏمیلگن پیتلری بۏلدی. اونینگ اۏزیگه اۏخشب چینیققن ییگیتلری تېموربېک‌نینگ حصار تاغلریده، افسانوي غارلرده یشب تابلنگن ییگیتلرینی اېسلتەدی. بیراق نوکر-و سردارلری بیلن بیر

جایده اوزاق وقت مهمان بۆلیب توریشگه یوزی چیدمه‌یدی. چونکه هفته‌لر، آیلر دوامیده یوزلب آدملرگه طعام، آتلرگه یېمیش تاپیب بېریش مېزبانلرگه جوده آغیر توشیشینی سېزه‌دی. شونینگ اوچون آنه‌سی و اېگه‌چیسینی خجنددن اۆره‌تېپه‌گه، خاله‌سی خوب نگار خانیم‌نینگ اویلریگه کېلتیریب قۆیدی. اۆزی اوچ یوزگه یقین بېک و نوکرلری بیلن جَنوبده‌گی تاغلرگه چیقیب کېتدی. آوچی دېب اتله‌دیگن بیر قیشلاق یقینیگه چادر و اۆتاولر تیکیشیب، انچه وقت آو اۆلجه‌لری بیلن رۆزغار تېبره‌تیشدی.

آوچی قیشلاغیگه تار بیر دره‌دن اۆتیب باریله‌دی. دره‌نینگ توبیدن آدمنی آقیزه‌دیگن کتّه سوو هَیقیریب آقه‌دی. سوو بۆییده بېش قبتلیک اویده‌ی بیر بهیبت قایه‌تاش آسمانگه بۆی چۆزیب توره‌دی. بابر شو قایه‌تاش‌نینگ اوستینی تېکیسلتیب، چادر اۆرنتتیرگن. آودن بۆشه‌گن پیتلریده چادرده اۆلتیریب کتاب اۆقییدی، خاطره دفتریگه کۆرگن-کېچیرگنلرینی یازه‌دی، شعر مشق قیله‌دی.

بیر کون شو چادرده بابر میرزا اولوغ بېک‌نینگ «تاریخ اربعه اولوس»* کتابینی اۆقیب اۆتیرگنده، دره‌نینگ نریگی چېتیدن بیر آتلیق آدم جدللب کېله‌یاتگنیگه کۆزی توشدی. آتی تېرگه باتگن بو آتلیق مرغیلان‌دن کېلگن چاپر ییگیت اېدی. او بابر قرشیسیده تیز چۆکیب عرضینی ایتدی:

- امیرزاده‌م، مېنی مرغیلان داروغه‌سی علی دۆست بېک تاغاییننگیز یوباردیلر.

- بیزگه خیانت قیلیب، اندیجان‌نی تنبل‌گه یشیریقچه تاپشیرگن تاغاییمیز می؟

- هه، تاغاییننگیز بو قیلگن ایشلریدن حاضر مینگ پشیمانلر. احمد تنبل اونینگ اویلریگه باستیریب کېلیب، یخشی کۆرگن قیزلرینی زۆرآوانلیک بیلن حرمیگه آلیب کېتیبدیر. مال-ملکینی تلتیبدیر!

- قصاص قیتر اېکن-ده! - دېدی قاسم بېک. - دۆست بېک‌نینگ اۆزی اندیجان‌ده بیزنینگ مال-ملکیمیزنی تلتگن اېدی.

- جناب امیرالامرا، تنبل‌نینگ عملدار-و سالیقچیلری هم جبر-ظلمنی حدّیدن آشیریب یوباردی. اېل-یورت اولرگه قرشی عصیان کۆتره‌دیگن بۆلیب توریبدیر. اینیقسه،

مرغیلانلیکلر حاضر جؤش و خروشگه کېلگن. «بابر میرزا کېلسه‌لر قؤرغان دروازه‌لرینی آچیب بېرگه‌یمیز!» دېب، تاغاییینگیز مېنی حضورینگیزگه یوباردیلر.

- تاغاییمیز تنبل بیلن تیل بیریکتیریب، بیزنی اونگه توتیب بېرسه‌لر-چی؟!

- تېپه‌میزده خدا توریبدیر، امیرزاده‌م! - دېب چاپر قسم ایچدی. - حضرت مامانگیز اېسان دولت بېگیم علی دؤست بېک‌که یقین قریندا‌ش اېکنلر. مامانگیز یقینده مرغیلان‌گه باریبدیلر.

- سیز مامامنی اؤشه یېرده کؤردینگیز می؟

- هه، مصلحتلرینی هم آلدیم. «علی دؤست بېک بیلن تنبل‌نینگ یاولشگنی راست!» دېدیلر. مامانگیز سیزگه سلام ایتدیلر، «تېزراق یېتیب کېلسینلر!» دېب تعیینله‌دیلر.

بابر اېندی هیجان بیلن اؤرنیدن کؤتریلدی:

- جناب قاسم بېک، توکل قیله‌یلیک! آدملرگه بویورینگ. درحال کؤچ ییغیشتیرسینلر!

اؤشه کونی قارانغی توشگونچه برچه اؤتاولر قطاری بابرنینگ قایه‌تاش* اوستیده‌گی چادری هم ییغیشتیریب آلیندی. تونی بیلن یؤل یوریب، سحر پلّه خجنددن بېریده بیر-ایکّی ساعت دم آلدیلر-ده، ینه یؤلگه توشدیلر. تؤرت کونلیک یؤلنی بیر یریم کونده شتاب بیلن باسیب اؤتدیلر. مرغیلان‌دن بېریده ایسفَیرم‌سای شاووللب آقماقده. سحر پلّه اېدی. سای بؤییده بیرپس تؤخته‌دیلر. بابر سای سوویدن طهارت آلیب، ایکّی رکعت نماز اؤقیدی.

جای نماز اوستیده اؤلتیریب، صاحبقران باباکلانیگه بغیشلب تلاوت قیلدی، اولوغ اجدادلر روحیدن مدد سؤره‌ب، یوزیگه فاتحه تارتدی. سؤنگ تانگ قارانغوسیده مرغیلان قؤرغانی‌نینگ یاپیق دروازه‌سی آلدیگه کېلدیلر.

علی دؤست بېک دروازه قراوولخانه‌سیده اولرنی کوتیب اؤلتیرگن اېکن. دروازه‌نی تؤرت اېنلیک آچیب، قؤرقه-پیسه بابرگه مراجعت قیلدی:

- امیرزاده‌م، اندیجان‌ده قیلگن گناهلریم اوچون عفو سؤره‌یمېن! تنبل همه‌میزنی الده‌گن اېکن!

- منبعد صداقت سقله‌ی آلور میسیز؟! - شدّت بیلن سؤره‌دی بابر.

- قرآن کریم آلدیده سؤز بېرورمېن، عمرباد صادق قولینگیز بؤلورمېن، امیرزادەم!
فقط مېنی عنایتلرینگیزدن محروم قیلمەسنگیز، بس!
- عنایتلر ایستەگنینگیزدن هم زیادە بؤلگوسیدیر. آچینگ، دروازەنی!
بو بویروقنی علی دؤست بېک درحال ادا اېتدی. بابر فانوس یاروغی توشیب تورگن دروازەخانەگە کیرگندە علی دؤست بېک اؤزینی اونینگ آیاغی تگیگە تشلب یوکوندی. بابر اونی قؤلتیغیدن آلیب تورغیزدی:
- معذورسیز! تنبل‌نینگ صادق آدملری بؤلسە، حاضر اویقودە توتدیرماق کېرەک!
- اونینگ تالانچیلری اوخلب یاتگن جایلرینی بیلورمېن!
- جناب قاسم بېک، بیزنینگ نوکرلریمیزگە سیز باش بؤلینگ!

---

* تاریخ اربعە اولوس تؤرت اولوس تاریخی دېمک دیر.
* آوچی قیشلاغی و اوندن پستراقدەگی قایەتاش حاضر هم بار. اؤشە جای‌نینگ تورکي زبان اهالیسی بو قایەتاشنی «بابرتاش» دېیدی، تاجیک‌زبان اهالیسی اېسە اونی «سنگ بابرخان» دېب اتەیدی.

* * *

تانگ یاریشگندە مرغیلان کؤچەلریدە آتلیق جرچیلر بابر میرزانینگ قیتیب کېلگنینی اعلان قیلدیلر. تنبل‌نینگ کؤپچیلیک آدملری قورالسیزلنتیریلگنی هم شهرلیکلرگە معلوم بؤلدی. بوتون مرغیلان اهلی آیاققە قلقدی. شهر اعیانلری بابر کېلیب توشگن کؤشک‌کە باریب، اونی غلبە بیلن قوتلەدیلر. بازارلردە تنبل سالیقچیلری اوچرەب قالسە، آدملر اولرنی تیاق بیلن اوریب، شهردن قوودیلر. محلەلردە نقارەلر، کرنَی-سورنی‌لر ینگرەدی.
قاسم بېک بابر میرزا نامیدن داش قازانلردە پلو دملتیب، مینگلب آدملرگە آش اولشدی.
کېچەگینە تنبل ظلمیدن ماتمسرا احوالگە توشگن مرغیلان بوگون بابر میرزا قیتگنی طفیلی بیرەم توسینی آلدی. بو حادثە کؤپ اؤتمەی اندیجان، اخسی و اؤش‌لرگە هم معلوم بؤلدی. بابر میرزانینگ پینجیگە کیریب آلگن علی دؤست بېک قاسم بېک‌نینگ اؤرنیگە

صاحب اختیار ایشیک آغه بؤلیش نیتیده ایدی. او بابرنی خالی تاپیب، گپ‌نینگ اوچینی چیقردی:

- امیرزاده‌م، کوتگنیمدن هم آرتیق عنایتلر قیلماقچی ایدینگیز...

- مرغیلان داروغه‌لیغی سیزگه یېترلیک ایمس می؟

- داروغه‌لیکنی مېنگه تنبل بېرگن ایدی. ایندی بوندن کتّه‌راق عنایتنی سیزدن کوتماقده‌مېن.

- قنی، اندیجان-و اؤش‌لر هم بیزگه قیته نصیب قیلسه. کېین اؤیلب کؤرورمیز.

- اتفاقا، اؤش‌دن قمبربېک کېلدی. اؤشلیکلر هم سیزگه منتظر ایمیشلر.

- اما حاضر اندیجان‌دن یامان خبر آلدیک. احمد تنبل کتّه قؤشین تؤپلب مرغیلان تامانگه باستیریب کېلماقده.

- اونده‌ی بؤلسه، اؤش‌گه قاسم بېک سیزدن وکیل بؤلیب بارسین. اؤزگن‌گه هم اؤتیب، طرفدارلرینگیزنی ایشگه سالسین!

عیار علی دؤست بېک شونده‌ی نازک پیتده قاسم بېکنی بابردن اوزاقلشتیریب، صاحب اختیار ایشیک آغه وظیفه‌سینی اؤزی باشقرماقچی ایدی. لېکن بابر برچه مشقتلرنی بیرگه باشدن کېچیرگن قدردانی قاسم بېکدن اجره‌شگیسی کېلمه‌دی.

- جناب دؤست بېک، تنبل‌ده‌ی یاغي باستیریب کېله‌یاتگن پیتده کؤپنی کؤرگن قاسم بېک یانیمیزده بؤلماغی کېره‌ک. اؤش‌گه باشقه بېک و نوکرلرنی یوبارگه‌یمیز.

سؤزی یېرده قالگن علی دؤست بېک قاواغینی سالیب، تؤمته‌ییب قالدی.

قاسم بېک‌نینگ اؤز آدملری بیلن مرغیلان‌ده قالگنی یخشی بؤلگن ایکن. تنبل اندیجان‌دن کتّه قؤشین بیلن مرغیلان‌گه هجوم قیلیب کېلگنده، برچه کوچلر بیرلشیب حمایه‌گه چیقدیلر. مرغیلانده‌گی بېک و نوکرلر قؤرغاندن تشقریده‌گی محله‌لر و قیشلاقلردن ییغیلگن مینگلب باتیر ییگیتلر یاردمیده تنبل قؤشینینی اولاقتیریب تشله‌دیلر. بو آره‌ده قووه‌لیکلر تنبل‌گه آرقه‌دن ضربه بېردیلر. اؤش و اؤزگن خلقی هم تنبل‌گه قرشی عصیان کؤتریب، بابرگه کؤمک یوباردی.

تۆرت تامانیدن اۆت کېتگن تنبل تېزراق اندیجان قۆرغانیگه قیتیب باریب جان سقله‌ماقچی بۆلدی. او اندیجان‌گه ناصربېک دېگن کیشینی داروغه تعیینلب کېلگن اېدی. احمد تنبل مرغیلان‌ده بابردن یېنگیلیب، تلوسه‌گه توشیب کېله‌یاتگنینی اېشیتگن اندیجانلیکلر ناصربېک‌نینگ قرارگاهینی اۆره‌ب آلدیلر. تۆرت طرفدن هَیقیریق و خطابلر اېشیتیله باشله‌دی:

- احمد تنبل دفع بۆلسین!

- دروازه‌دن کیریتیلمه‌سین بو ظالم!

- بابر میرزاگه آدم یوبارینگ، توغیلگن یورتیغه تېزراق قیتسین!

- تۆیدیک چنگیزیلردن! بابر کېلسین!

- اگر داروغه ینه تنبل‌گه یان باسسه، قۆرغان دروازه‌لرینی بیز اۆزیمیز بابر میرزاگه آچیب بېرگه‌یمیز!

تاشگن دریاده‌ی تۆلقینلنه‌یاتگن بیر نېچه مینگ کیشیلیک ازدحام ناصربېکنی قۆرقیتیب یوباردی:

- خلایق! تینچلنینگ! مېنگه قولاق سالینگ! آره‌لرینگیزده موی‌سفیدلر بار! منه، مېنینگ یانیمده شیخ‌الاسلام جنابلری توریبدیلر. موی‌سفیدلر جامع مسجدیگه بارسینلر! قوراللنگن ییگیتلر بیزگه یاردمگه کېلسینلر. دروازه‌لرنی درحال بېکیتگه‌یمیز. تنبل‌نی اندیجان‌گه کیریتمه‌گه‌یمیز. جمعه نمازیده بابر میرزانینگ نامینی خطبه‌گه قۆشیب اۆقیگه‌یمیز! کېین بونینگ خبرینی معتبر آدملر آرقه‌لی بابر میرزاگه یېتکزگه‌یمیز. تاکه اول ذاتِ عالي اندیجان‌گه عزت-اکرام بیلن قیتیب کېلسینلر. شونگه راضی میسیزلر؟

بو رېجه عملگه آشدی-یو، اېرته‌سی کونی اندیجانلیکلر بابر میرزانی قۆرغان دروازه‌سی آلدیده کرنَی و نقاره‌لر چلیب کوتیب آلدیلر. او مینیب کېله‌یاتگن گلِ بادام آت‌نینگ آیاغی تگیگه قالین پایاندازلر تۆشه‌دیلر. بابر شادلیکدن کۆزلری یاشلنیب، یانیده کېله‌یاتگن قاسم بېک‌که سۆز قاتدی:

- اېل-یورتده عدالت بار اېکن-ه!

- هه، مهر-و عاقبت هم کوچلی اېکن. فقط یوزه‌گه چیقیشی آسان بۆلمس اېکن!

- شکر، مسعود کونلرگه یېتیشدیک!

* * *

شو طرزده اندیجان‌دن قوویلگن احمد تنبل قالگن-قوتگن آدملری و کۆچ-کۆرانی بیلن اخسی‌گه یۆل آلدی. بیراق اخسی‌ده هم تنبل‌گه قرشی عصیان کۆتریلگن، بابر طرفدارلری قۆرغان دروازه‌لرینی اېگلّشگن. تنبل‌گه صداقت سقلب تورگن اخسی داروغه‌سی اوزون حسن ارک‌که کیریب بېکینگن اېدی.

بابر و قاسم بېک‌نینگ قۆشینی سۆنگگی وقتلرده بېش مینگدن هم آشیب کېتدی. اولر اندیجان‌ده کۆپ تۆخته‌مه‌ی، بندِ سالار یۆلی بیلن اخسی‌گه یېتیب باردیلر و ارکده‌گی اوزون حسننی اسیر آلدیلر.

بو خبرنی اېشیتگن احمد تنبل مستحکم قۆرغانلردن بیری بۆلگن پاپ‌گه قره‌ب چېکیندی. اما او یېتیب بارگونیچه بابر طرفدارلری پاپ قۆرغانینی هم بېرکیتیب، احمد تنبل‌نی دروازه‌دن کیرگیزمه‌ی قوودیلر.

احمد تنبل غاوه آرقه‌لی چاتقال تاغلریگه قره‌ب چېکیندی. اونینگ سۆنگگی امیدی - کتّه اکه‌سی تیلبه سلطاندن و تاشکېنت خانی محمودخاندن اېدی. تیلبه سلطان خان سراییده سۆزی اۆته‌دیگن اېشیک آغه اېکنینی بابر بیلردی. احمد تنبل فرغانه وادیسینی تالان-تاراج قیلیب آرتتیرگن بایلیکلریدن کتّه بیر قسمینی آهنگران آرقه‌لی تاشکېنت‌گه، محمودخانگه ساوغه قیلیب یوبارگنی هم خفیه‌لر معلوماتیدن معلوم اېدی. لېکن محمودخان - قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ اکه‌سی بۆله‌توریب، جیینی بابرنینگ اشدّي دشمنی احمد تنبل‌گه یان باسیشی ممکن اېمسده‌ی تویولردی. شونینگ اوچون بابر قۆشینی احمد تنبل‌نی چاتقال تاغی اېتگیگچه تعقیب اېتیب باردی.

کون ساووق، یۆللر تایغاق. کېچکی پیت تنبل بېش یوزته‌چه عسکری بیلن ارخیان دېگن جایده‌گی قۆرغانگه کیریب بېکیندی. بو قۆرغان دېوارلریگه شاتی قۆییب آشیب اۆتیش ممکن اېدی.

- کېچ کیریه‌پتی، قارانغی توشمسدن تېزراق حرکت قیله‌یلیک! - دېدی بابر. اما شاتیلرنی اۆن چقیریمچه بېریده‌گی غزنهٔ نمنگان‌دن کېلتیرگونلریچه غیره-شیره قارانغی

توشدی. کېچکی ایزغیرینده آغیزدن چیققن هاوور اوزاقدن کؤزگه تشلنه‌دی، نوکرلرنینگ قؤلی قاووشگه کېلمه‌یدی، گپیرگنده لبلری هم قیینلیک بیلن حرکتلنه‌دی.

- امیرزاده‌م، - دېب علی دؤست بېک بابرگه عرض قیلدی: - قارانغی توشیب قالدی، یاونی اؤزیمیزنیکیلردن اجره‌تیش قیین بؤلغه‌ی. قملنی اېرته‌لبدن باشله‌یلیک.

- اونگچه تنبل قاچیب کېتسه‌ـچی؟ - سؤره‌دی بابر.

- قاچیب قه‌یاققه بارگه‌ی؟ نریاغی تاغ، داوان بېکیلگن!

- تنبل‌نینگ اکه‌سی تیلبه سلطان ارچه‌کېنت داوانی آرقه‌لی اینیسی‌نینگ آلدیگه کېلیب کېتیبدی‌ـکو! - دېدی قاسم بېک.

- نې بؤلگنده هم، اېندی تنبل ایلیککه توشماغی کېره‌ک! - دېدی بابر. - ارخیان قؤرغانی اطرافیگه چادرلر تیکدیرینگ! مینگ کیشی تونی بیلن قراوواللیک قیلسین! اېرته‌دن بېش مینگ کیشی بیلن دېوارگه شاتیلرنی قؤییب حمله قیلورمیز!

- باش اوستیگه! - دېب علی دؤست بېک بو فرماننی بجریشگه کیریشدی.

قاسم بېک بابر اوچون شو اطراف‌نینگ اېنگ آباد و کؤرکم جایی بؤلگن غزنهٔ نمنگان‌ده قرارگاه تیارلته باشله‌دی.

تاشکېنت، نمنگان، اندیجان
چنگیزیلر ینه حکمران بۆلماقچی

۱

قیرچیلّمه قیشده سمور* پۆستین و قوندوز تېلپک کییگن محمودخان خانهٔ خاص‌ده اېشیک آغه تیلبه سلطان بیلن یکّمه-یکّه صحبتلشماقده. آسمانئی قویوق بولوت قاپله‌گن. کوندوز کونی بۆلیشیگه قره‌مه‌ی، خانهٔ خاصده‌گی قندیللرده شمعلر لیپیلّب یانماقده.

محمودخان شمع یاروغیده تیلبه سلطان‌نینگ یوزیگه تیکیلیب قره‌دی-یو، اونینگ آزیب کېتگنینی پَیقه‌دی. آداب بیلن چۆکّه توشیب اۆلتیرگن تیلبه سلطان خانگه تامان قدینی بوکیب، قۆلینی کۆکسیگه قۆییب سۆزله‌ماقده:

- شو ساووق کونلرده داوان آشیب فرغانه وادیسیگه ایکّی مرته باریب کېلدیم، خان حضرتلری. ارچه‌کېنت داوانی پستراق اېکن، اوندن آشیب اۆتیب، کاسانسای‌گه قیشده هم بارسه بۆلر اېکن.

قارلی داوانلردن قیته-قیته آشیب اۆتیش آسان بۆلمه‌گنی تیلبه سلطان‌نینگ ساووقده قاره‌ییب کېتگن کۆسه‌نما یوزیدن، قلین لبلری‌نینگ او یېر-بو یېرینی ایزغیرین یاریب یوبارگنیدن بیلینیب توررردی:

- اینیم احمدبېک بوتون نجاتنی سیزدن کوتماقده، خان حضرتلری! اخیر سیز بوگونگی چیغتای اولوسی‌نینگ اېنگ قدرتلی حکمداریسیز. بیزنینگ یېتّی پشتیمیز چنگیزخان نسلیگه صادق خدمت قیلیب کېلماقده. اۆزیمیز هم اصلاً حضرتِ چیغتای خان‌نینگ قیز اولادلریدن توغیلگنیمیز سیزگه معلوم دیر.

- راست، سیز بیلن بیزنینگ اوزاق قریندا‌شچیلیگیمیز بار.

- شونینگ اوچون اینیم احمدبېک فرغانه وادیسینی بابرگه اېمس، سیزگه تاپشیرماقچی!

- اما بابر هم بیزگه جیین-ده.

- خان حضرتلری، بو جیین‌نینگ سیزگه بیران فایده‌سی تېککنی یۏق! آته‌سی عمرشیخ میرزا سیزدن تاشکېنت‌نی تارتیب آلماقچی بۏلیب قنچه اوروشلر قیلدی؟ پیتینی تاپسه، بابر هم سیزگه قرشی قیلیچ یلنغاچله‌گه‌ی!

- اونچه‌لیک اېمسدیر، جناب وزیر. بابر تاشکېنت‌گه کېلگنده جوده آدابلی، مهر-و عاقبتلیک کۏرینگن اېدی.

- تشقی کۏرینیشدن شونده‌ی-دیر. اما قیله‌یاتگن ایشلری تماماً سیزگه قرشی! مېن بونی اۏزیم باریب کۏردیم، اېل-یورت آره‌سیده ایتگن گپلرینی اۏز قولاغیم بیلن اېشیتدیم، خان حضرتلری!

تیلبه سلطان یالغاننی هم راسته‌ی قیلیب گپیریشگه اوسته اېدی. او بابر ایتمه‌گن سۏزلرنی ایچیدن تۏقیب چیقره باشله‌دی:

- بابرنینگ اۏزی هم، طرفدارلری هم چنگیزیلرنی «جېتې»* دېب کمسیته‌دی. «یۏقالسین چنگیزیلر! فرغانه وادیسی تېموریلر ملکی دیر! جېتېلرنی قیر!» دېگن بقیریقلرنی فرغانه وادیسی‌نینگ کۏپ جایلریده مېن اۏزیم اېشیتدیم!

- نخات‌که بابر بیزگه جیین بۏله‌توریب شونده‌ی گپلرنی ایتسه؟!

- ایتیش هم گپ می؟! بابر امیر تېمورنینگ قیلیچینی تقیب آلگن. بو قیلیچنی تۏختمیش خان تار-مار بۏلگن پیتلرده تېموربېک اۏغلی میرانشاه‌گه انعام قیلگن اېکن. اېندی بابر باشقه چنگیزیلرنی هم خودّی تۏختمیش‌گه اۏخشه‌تیب شو قیلیچ بیلن تار-مار قیلماقچی اېمیش!

محمودخان اچّیق استهزا بیلن کولدی:

- بو همه‌سی بېکارچی خام‌خیال! تېموریلر چیغتای اولوسیده یوز ییلدن آرتیق حکم سورگنی یېتر! اېندی اولرنینگ دوری توگه‌دی! بیر ییلده کتّه یاشلیک، تجربه‌لی تېموریلردن اوچته‌سی کېتمه-کېت عالمدن اۏتدی. ینه بایسونقور میرزا دېگنینی حصارده خسروشاه اۏلدیریب، تختینی اېگلّه‌دی. بخاراده سلطان علی میرزا دېگن بۏش-بیاو بیر اۏسمیر حکمران اېدی. شیباني خان بخارانی آسان‌گینه اوندن تارتیب آلدی.

- شيباني خانگه سيز ياردم بېردينگيز-ده، خان حضرتلری! بو آدم اوّل تېموري‌زاده سلطان احمد ميرزا خدمتيده اوچ يوزته‌گينه نوکری بيلن پانصد درجه‌سيده خدمت قيليب يورگن اېدی.

- ياردم بېرديک، چونکه شيباني خان بيلن ايلديزيميز بير. بيز صاحبقرانِ اعظم، خاقانِ معظم چنگيزخان‌نينگ اؤرتنچه اؤغلی چيغتای خاندن ترقه‌گن خانلرميز.

شيباني خان چنگيزخان‌نينگ کتّه اؤغلی جؤجی خاندن ترقه‌گن خانلر اولاديدن دير. بونی بيلور ميسيز؟

- يخشی بيلورمېن، خان حضرتلری. اما جؤجی خان‌نينگ اؤغلی باتوخان چيغتای اولوسينی آلتين اؤرده‌گه بؤيسوندېرماقچی بؤليب، سيزنينگ بابالرينگيزگه کؤپ جبر و ستملر اؤتکزگن! قنچه-قنچه چيغتايلرنی باتوخان بې‌گناه يساققه يېتکزگن!

- لېکن شيباني خان - باتوخان اولاديدن اېمس، شيبان اولوسيدن دير، شونی اونوتمنگ، جناب وزير! شيبان - جؤجی خان‌نينگ بېشينچی اؤغلی بؤلگن، باتوخانگه قرشی تورگن.

- بونيسينی بيلورمېن، خان حضرتلری. شيبان اولوسی ياييق بيلن ايرتيش دريالری آره‌سيده‌گی ييلاولرده کؤچيب يورگن. شيباني خان‌نينگ نېوره-چېوره‌لريدن بيری ابوالخيرخان نامی بيلن شهرت قازانگن. حاضرگی محمد شيباني خان انه اؤشه ابوالخيرخان‌نينگ نېوره‌سی اېکن. آته‌سی شاه بوداق سلطان خانليک مسنديگه يېتيشالمه‌ی اؤليب کېتگن.

- هه، راست، شيباني خان‌نينگ اصلی آتی - شاه بخت اېکن. اونی باله‌ليگيده ابوالخيرخان اؤزی تربيه‌له‌گن اېکن. باباسی اؤلگندن کېين الغاو-دلغاو باشلنيب، شاه‌بخت خان کؤپ عذاب تارته‌دی. اخيری دشت قيپچاق‌دن بخاراگه کؤچيب کېليب، جان سقله‌يدی.

- تثنا، خان حضرتلری! بخاراده تېموريلر خدمتيده بير بېک بؤليب يورگن شاه‌بخت خان سيزنينگ کؤمگينگيزده قدينی تيکلب، کيمسن، شيباني خان بؤلدی-يه!*

- لېکن شيباني‌نينگ اؤزی هم کلّه‌سی يخشی ايشله‌يديگن، پيشيق، داويوره‌ک آدم اېکن‌ـده. چيرچيق دريا‌سی بؤييده‌گی جنگده جانينی گروگه قؤييب بيزگه قنده‌ی کؤمک بېرگنی يادينگيزده می؟

- نېگه يادېمده بؤلمه‌سين، خان حضرتلری؟ اؤزيم کېچه‌سی دريا بؤيلريگه باريب واسطه‌ليک قيلگن اېديم‌ـکو.

خان بيلن وزير ايکّاولری اوچون هم ياقيملی بؤلگن اؤشه واقعه‌لرنينگ تفصيلاتلرينی اېسلب کېتديلر.

بو واقعه‌لرنينگ آره‌سيده قوده‌ـانده‌چيليک‌نينگ عليحده اؤرنی بار اېدی. محمودخان‌نينگ آته‌سی يونس خان بير اېمس، اوچ قيزينی اکه‌ـاوکه تېموريلرگه اوزه‌تگن اېدی. اولردن اؤرتنچه‌سی احمد ميرزا - سمرقند پادشاهی، ايکّينچی کويا‌و - محمود ميرزا - حصار حکمداری، اوچينچی کويا‌و - عمرشيخ ميرزا - فرغانه تاجداری. خانلر اودوميگه بناءً، يونس خان هر بير قيزيگه مينگدن آرتيق مؤغول بېکلری، نوکرلری، کنيز و خدمتکارلريدن قؤشيب يوبارگن اېدی. اولر کويا‌ونينگ درگاهيگه اؤرنه‌شيب، کېلين‌نينگ خدمتينی قيليشر، عينِ وقتده، تېموريلرنينگ ايچکی ايشلريگه اره‌لشيب، اولرنينگ آره‌لريده نزاع چيقيشيگه سبب بؤلر اېديلر.

انه شو طرزده چيققن نزاعلر طفيلی احمد و عمرشيخ ميرزالر بير‌ـبيرلری بيلن تاشکېنت‌نی تله‌شيب کؤپ اوروشديلر. قَيناته‌لری يونس خان اولرنی يره‌شتيريش بهانه‌سی بيلن مؤغولستاندن تاشکېنت‌گه کېليب‌ـکېتيب يوردی، اخيری بو شهرگه اؤرنه‌شيب آلدی.

يونس خان‌نينگ وفاتيدن سؤنگ، اونينگ کتّه اؤغلی محمودخان تاشکېنت‌نی بوتونله‌ی مؤغول خانلری‌نينگ قرارگاهيگه ايلنتيردی.

چنگيزيلر حکمرانليگی‌نينگ قيته تيکله‌نيشی کؤپچيليک تورانليکلرنی ناراضی قيلماقده اېدی. سمرقند پادشاهی احمد ميرزا شو ناراضيلر آره‌سيدن آلتميش مينگ قؤشين تؤپلب، تاشکېنت بؤساغه‌سيده، چيرچيق دريا‌سی بؤييده حل قيلووچی جنگ‌گه تيارلنه باشله‌دی.

جنگ عرفه‌سیده شیباني خان‌نینگ اوچ یوز کیشیلیک نوکرلریگه بخارا حاکمی عبدالولی ترخان باشچیلیگیده جوده مسوولیتلی وظیفه یوکلندی. اولرگه قۆشین مرکزیده بۆلیش و احمد میرزانینگ توغلرینی، بیراقدارینی قۆریقلش تاپشیریلدی.

اۆتّیز آلتی یاشلیک شیباني خان جنگ پیتیده بیراق و توغلر قنچه‌لیک اولکن اهمیت کشف اېتیشینی یخشی بیلردی. اونینگ دلی - اۆزی منسوب بۆلگن سلاله‌نینگ وکیلی محمودخان تامانیده اېدی. جنگ عرفه‌سیده شیباني خان ایشانچلی بیر خفیه‌سینی محمودخان قرارگاهیگه یشیریقچه جۆنتدی. بو خفیه‌گه قوییده‌گی گپنی ایتیب یوباردی:

«مېن هم چنگیزخان نسلیدنمېن، تېموریلرنینگ ایچکی سِرلرینی بیلورمېن، اگر محمودخان حضرتلری لازم کۆرسه‌لر، کېچه‌سی یشیریقچه چیرچیق بۆییگه کېلسینلر، مېن بو تاماندن اۆتیب بارورمېن، اېرتنگی جنگده خانگه غلبه کېلتیره‌دیگن بیر رېجه‌نینگ مصلحتینی قیلورمیز».

بو خفیه‌نینگ گپی تعیینلیک اېکنینی تفتیش قیلیب بیلگن اېشیک آغه تیلبه سلطان اونی محمودخان بیلن اوچره‌شتیردی. سۆنگ تیلبه سلطان بیلن محمودخان یریم تونده دریا بۆییگه شیباني خان تعیین اېتگن جایگه باردیلر. شیباني خان ددیل ییگیت اېکن، آتنی هم آقیزه‌دیگن چیرچیق دریاسیدن کېچه‌سی سوزیب اۆتیب کېلدی.

- احمد میرزا ناشد سرکرده، - دېدی او محمودخانگه. - اونینگ ایشانگن امیری عبدالولی ترخان اېرته‌گه بۆله‌دیگن جنگده مرکزگه - غول‌گه تعیین بۆلدی. پادشاه هم، اونینگ توغلری، بیراقداری هم غولده بۆلور. سیز قۆشینینگیزنی دریا قیرغاغیدن آرقه‌راقفه آلیب، گۆیا چېکینگنده‌ی بۆلسنگیز. اولر دریادن اۆتگونچه، همه‌لری هۆل بۆلیب صفلری انچه‌ـمونچه تۆزغیدی. شونده مېن اوچ یوز نوکریم بیلن اولرنینگ بیراقدارلرینی اوریب ییقیتیب، سیز تامانگه قاچیب اۆتگه‌یمېن. بیراق یېرگه توشیب آیاق‌آستی بۆلدی می، قۆشین یېنگیلگن حسابلنگه‌ی! شونده سیز هجومنی کوچه‌یتیرورسیز. مېن هم نوکرلریم بیلن سیزلر تامانده احمد میرزاگه قرشی جنگ قیلگه‌یمېن. یاغي‌نینگ آرقه‌سیده تاشقین دریا. قاچگنلری‌نینگ الّه‌ـقنچه‌سی سووگه چۆکیب هلاک بۆلور.

شیباني خان‌نینگ بو رېجه‌سی محمودخانگه معقول توشدی. اېرته‌سی کونی جنگده اۏشه رېجه‌گه عمل قیلگن محمودخان احمد میرزا اوستیدن غلبه قازاندی. شوندن کېین محمودخان ددیللنیب، اۏره‌تېپه‌نی هم احمد میرزادن تارتیب آلدی-ده، او یېرگه اۏزی‌نینگ قدردانی بۏلگن مۏغول-دوغلت امیری محمد حسین‌نی حاکم قیلیب قۏیدی.

چیرچیق بۏییده‌گی جنگده کتّه خدمت کۏرستگن شاه‌بخت - شیباني خان محمودخاندن مکافات کوتماقده اېدی. محمودخان اونی اۏز حضوریگه چقیریب شونده‌ی دېدی:

- تورکستان شهری همان تېموریلر ایلکیده. حال‌بوکه بیز، چنگیزیلر، بو جایلرنی چیغتای خاندن میراث آلگن اېدیک!

- خان حضرتلری، مېنینگ بابام ابوالخیرخان هم تورکستان شهرینی اۏزیگه ملک قیلگن اېدی.

- چونکه پۏلاد ورققه بیتیلگن عهدنامه‌گه بناءً، خانلیک مسندیگه فقط چنگیزخان اولادلری مناسب کۏریلگن. تېمورنینگ باباکلانی قاره‌چار نویان بو عهدنامه‌گه امضا چېککن، الهي تنگری آلدیده خانلیک دعواسیدن واز کېچگن. دایم خانلر خدمتیده لشکرباشی امیر بۏلیب خدمت قیلیشگه سۏز بېرگن. امیر تېمور هم اۏزینی خان دېب اته‌مه‌گن-کو!

- اۏزینی خان دېب اته‌مه‌گن-و، لېکن خانلرنی قۏغیرچاق قیلیب اۏینتگن! - دېدی شیباني خان الم بیلن. - چنگیزخان نسلیدن بۏلگن سویورغتمیش خان، محمودخان دېگنلرنی خواجه کۏرسینگه آق کییگیزگه سالیب خان کۏترگن. اصلیده بو خانلر اونینگ خدمتینی قیلگن. فقط تۏختمیش خان تېمور بیلن ددیل آلیشگن، اما آمدی کېلمه‌ی یېنگیلگن. آلتین اۏرده یېر بیلن یکسان قیلینگن. تېمور مۏغولستان خانلریگه قرشی بیر اېمس، یېتّی مرته یوریش قیلیب، چنگیزخان اولادلرینی چیغتای اولوسیدن بوتونله‌ی سیقیب چیقردی. اونینگ اۏغلی شاهرخ بیلن نېوره‌سی اولوغ بېک چنگیزیلرنی توران‌گه یۏلتمه‌ی قۏیدی. منه اېندی، آره‌دن یوز ییل اۏتگندن کېین تېموریلر دولتی پرچه‌لنیب، اۏز ارا اوروشلردن تماماً ضعیفلشدی-یو، سیز-و بیزگه آمد کېلدی.

- گېپینگیز تۏغری، جناب شاه‌بخت خان، چیغتای اولوسیدن تېموریلرنی سیقیب چیقریب، چنگیزیلر حکمرانلیگینی قیته تیکلش سیز بیلن بیزنینگ ذمّه‌میزگه توشه‌دیر.

سَیره‌م و تورکستانلر هم ایکّی یوز ییل دوامیده چنگیزیلر تصرفیده بۆلگن. کېین امیر تېمور یسّوي مقبره‌سینی قوریب، بو یېرلرگه اېگه بۆلیب آلدی. حاضر هم تورکستان تېموریلرگه صداقت سقلب توریبدیر. مېن سیزگه اوچ مینگ کیشیلیک سره قۆشین بېره‌ی. بابانگیز ابوالخیرخان‌نینگ ملکینی تېموریلردن قیتریب آلینگ!

- منّتدارمېن، خان حضرتلری! تورکستان‌نی تېموریلردن تارتیب آلیب، سیزنینگ دولتینگیز ترکیبیگه قۆشیش - مېنینگ آرزوییم دیر! سیز برچه چنگیزیلرگه رهنما بۆلگه‌یسیز! مېنینگ اېزگو نیتیم - سیزنینگ یۆلباشچیلیگینگیزده چنگیزیلرنینگ اولوغ سلطنتینی قیته تیکله‌ماق دیر!

- منه بو نیت - تحسینگه سزاوار، جناب شاه‌بخت خان. اما زمانلر اۆزگردی. سیز بیلن بیز هم چنگیزخان دوریده‌گی مۆغوللر اېمسمیز. اسلامنی قبول قیلدیک. تورکي تیل - آنه تیلیمیزگه ایلندی. منه، سیز مدرسه‌ده اۆقیدینگیز. بیز هم فارسچه، عربچه اۆرگندیک. کییم-کېچک، آزیق-آوقت، اوی توتیش، حیات طرزی - همه‌سی اۆتراق تورکي اهالینیکیدن فرق قیلمه‌گنی یخشی بۆلدی. چونکه بو همه‌سی بیزنینگ توران‌زمینگه آتگن ینگی ایلدیزلریمیزگه ایلندی.

- اما اۆق ایلدیزیمیز - چنگیزخان نسلیدن اېکنلیگیمیز دیر! - گپ قۆشدی شاه‌بخت خان.

- هه، انه شو اۆق ایلدیزنی محکم توتینگ، اما توران‌زمینگه آتگن ینگی ایلدیزلرینگیزدن هم آزیقلنینگ!

- مېنینگ دلیمده‌گی گپنی ایتدینگیز، خان حضرتلری. مېن اۆز اطرافیمگه توران‌دن هم، دشت قیپچاق‌دن هم برچه تورک-مۆغول قوملرنی ییغماقده‌مېن. بولرنینگ بیری قیپچاق، بیری نَیمان، بیری قۆنغیرات، بیری جلاییر، اما همه‌لرینی «اۆزیگه-اۆزی بېک - اۆزبېک» دېگن چیرایلی نام بیلن اته‌سم، کۆپچیلیگیگه معقول توشدی. آره‌لریده قرآننی مېنچه‌لیک یخشی قرائت قیله‌دیگن اماملری یۆق. شونینگ اوچون همه‌لری مېنی «امامِ زمان!» دېب تن آلورلر!

- کۆپچیلیک‌نینگ باشینی قاووشتیریش اوچون نیمه‌ایکه ضرور بۆلسه، همه‌سینی قیلینگ. اینگ مهمی، اهیللیکده دیر. اۆزارا اوروشلر تیموریلرنینگ باشیگه یېتماقده. سیز بیلن بیز بیر یاقه‌دن باش چیقرسک، اسلام بیراغینی تیموریلردن کۆره بلندراق کۆترسک، برچه مسلمانلر بیزگه اېرگشگه‌ی!

- تۆغری ایتدینگیز، حضرتیم! حاضر باباکلانیمیز چنگیزخان‌نینگ مفکوره‌سی بیلن ایش یوریتیب بۆلمه‌گه‌ی! اېندی فقط اسلام‌نینگ سنّی مذهبی بیزگه ماس کېلور.

محمودخان شیباني خان‌نینگ بو فکرینی هم معقول کۆردی. اولرنینگ مسلکداش اېکنلیکلری، اینیقسه شیباني خانگه قۆل کېلدی. محمودخان‌نینگ یاردمی بیلن شیباني خان اوّل تورکستان‌نی، سۆنگ بخارانی ناشد تیموري‌زاده سلطان علی میرزادن تارتیب آلدی. وضعیت یېتیلیشی بیلن شیباني خان سمرقندنی هم اېگلّه‌یدی. اونینگ حامیسی محمودخان بوندن ممنون.

شیباني خانگه رهنما بۆلیب بوتون توران‌ده، اوندن سۆنگ خراسان و اېران‌لرده هم چنگیزخان اولادلری‌نینگ شان و شهرتینی، دولت و حاکمیتینی قیته تیکلش محمودخان‌نینگ اینگ اولکن آرزوسی دیر. بونی یخشی بیله‌دیگن تیلبه سلطان:

- الاهیم، انه شو آرزوییینگیز تېزراق رؤیابگه چیقسین، خان حضرتلری! - دېب تیلیاغلمه‌لیک قیله باشله‌دی. - سیز صاحبقران اعظم چنگیزخان‌نینگ دهاسینی میراث آلگنسیز. آنه تاماندن اسکندر ذوالقرنین اولادلریدن اېکنسیز! محترمه والده‌نگیز شاه بېگیم مېنگه سۆزلب بېردیلر.

- هه، آنه تاماندن بابامیز شاه محمد حضرتلری بویوک یونان پادشاهی اسکندر ذوالقرنین‌نینگ پامیرده قالیب کېتگن اولادلریدن اېکنلر. رحمتلیک آته‌میز یونس خان شاه محمد حضرتلری بیلن بدخشان‌ده تنیشگن اېکنلر.

- قره‌نگ، خان حضرتلری، خدا سویگن بنده‌سیگه قۆشه‌ـقۆشه قیلیب بېرر اېکن‌ـده! حلی کېله‌جکده بدخشان هم سیزگه میراث بۆلیب قالغه‌ی. تاشکېنت‌ـو، اندیجان‌ـو فرغانه‌لر سیزگه بویوک چنگیزخاندن میراث دیر. اینیم احمدبېک فرغانه وادیسیده آرتتیرگن

بایلیگینی تؤقّیز تویه‌گه یوکلب، سیزگه انعام قیلیب یوبارگنی شو باعثدن دیر. آلتین و جواهر، کیمخاب و اطلس...

- کؤردیم! احمدبېک‌نینگ سخاوتی درست. لېکن او حلیگچه نارسیده بیر تېموري‌زاده جهانگیر میرزا خدمتیده یورگنی غلطی.

- بو همه‌سی ناعلاجلیکدن، خان حضرتلری. قنی اېدی، سیز کتّه اؤغلینگیز خانیکه خاننی اینیم احمدبېک‌که یاردمگه یوبارسنگیز. بیرگه‌لشیب تېموریزاده‌لرنی دفع قیلسک. انه اونده فرغانه وادیسی سیزنینگ اؤغلینگیزگه تابع بؤلغه‌ی. احمدبېک تا اؤلگونچه سیزگه‌یو، اؤغلینگیزگه صادق خدمت قیلغه‌ی.

- منه بو رېجه حقیده اؤیلب کؤرسک بؤله‌دی، - دېدی محمودخان. - بابرگه عوام خلق طرفدار بؤلیب عصیان کؤترگنی، بیزنینگ آدملرنی وادي‌نینگ شهر‌ـو قیشلاقلریدن قوویب چیقرگنی مېنگه یاقمه‌یدی!

- سیز مینگ باره حقسیز، خان حضرتلری! مېنینگ اینیم احمدبېک اؤشه عواملرنینگ یؤلینی تؤسیب توریبدیر. اگر احمدبېک مغلوب بؤلسه، بو عصیانلر شونده‌ی تاغدن آشیب، تاشکېنت‌گه یېتیب کېلیشی مقرر! بو یېرده هم تېموریلر دورینی قؤمشب یورگن الم‌زده‌لر آز اېمس. بونی خفیه‌لر اخباراتیدن هم بیلورسیز. خدا کؤرستمه‌سین، اگر ایچکریده پوسیب یاتگن غنیملرینگیز باش کؤترسه، نریاقدن بابر امیر تېمورنینگ قیلیچینی یلنغاچلب کېلسه...

- یؤق، یؤق، بونگه مطلقا یؤل قؤیمس‌لیگیمیز کېره‌ک! ایتینگ‌ـچی، احمدبېک فرغانه وادیسینی بیزنینگ دولتیمیز ترکیبیگه قؤشماقچی اېکنی - شونچه‌که گپ می یا که اساسی بار می؟

- اساسی بار! منه، احمدبېک اؤز ایلکی بیلن سیزگه مکتوب یازگن! اگر اونی حاضرگی خوف‌ـخطردن سقلب قالسنگیز، اینیم عمرباد سیزنینگ خدمتینگیزنی قیلگوسیدور. اندیجان‌ـو اخسی‌نی تېموریلر نامیدن اېمس، سیزنینگ نامینگیزدن اداره اېتیشگه سؤز بېرگن!

محمودخان احمد تنبل‌نینگ امضاسی قۆییلگن و مهری باسیلگن مکتوبنی اۆقیب کۆردی‌ـده، اۆزی‌نینگ مخصوص کاغذلری سقلنه‌دیگن جوزدانگه سالیب قۆیدی.

خان‌نینگ یان بېره‌یاتگنینی سېزگن تیلبه سلطان قۆلینی کۆکسیگه قۆییب التجا قیلدی:

- خان حضرتلری، اۆن بېش مینگ لشکرینگیز کۆپدن بېری کوچ ییغیب یاتیبدیر. کتّه اۆغلینگیز خانیکه خان هم ییگیت بۆلیب قالدی. اولکن غلبه‌لرگه اېریشگیلری کېلور...

- قیش کونیده اۆن بېش مینگ قۆشیننی باشقریش آسان اېمس. فرمان حاضرلنگ، خانیکه خان آلتی مینگ لشکر بیلن حربي یوریشگه آتلنسین. اما بو یوریش‌نینگ بوتون مسوولیتی سیزنینگ ذمّه‌نگیزگه توشه‌دیر، جناب اېشیک آغه!

- باشیم بیلن جواب بېرورمېن، خان حضرتلری!

- انه شو سۆزلرینگیزنی عهدنامه طرزیده یازیب، امضا چېکینگ!

- باش اوستیگه!

مذکور عهدنامه‌گه بناءً محمودخان‌نینگ آلتی مینگ کیشیلیک قۆشینی احمد تنبل‌نی قوتقریش اوچون ارچه‌کېنت داوانیدن آشیب، کاسانسای اطرافلریگه باستیریب کېلدی.

---

* سمور - سابال.

* جېتي - باسقینچی، تالانچی دېمک دیر.

* شیباني خان و محمودخان مناسبتلری میرزا محمد حیدرنینگ «تاریخِ رشیدي» کتابیده کېلتیریلگن.

۲

ارخیان قۆرغانینی قمل قیله‌یاتگن بابر اېندی اساسي کوچلرینی کاسانسای تامانگه بوریشگه مجبور بۆلدی. او احمد تنبل‌گه کېله‌دیگن هر قنده‌ی کۆمک‌نینگ یۆلینی تۆسماقچی، کېره‌ک بۆلسه، تاغه‌سی‌نینگ اۆغلی خانیکه خان بیلن هم آلیشماقچی اېدی.

بو خبر اخسی‌ده تورگن قوتلوغ نگار خانیمگه و اونینگ کېکسه آنه‌سی اېسان دولت بېگیمگه هم یېتیب باردی. آنه‌لر تاغه‌ـجیین آره‌سیده اوروش باشلنسه جوده کۆپ بې‌گناه

قانلر تۆکیلیشیدن اضطرابگه توشیب، اوّل اخسی‌دن کاسانسای‌گه باردیلر، تیلبه سلطان بیلن خانیکه خاننی یخشیلیکچه تاشکېنت‌گه قیتیشگه اوندەب کۆردیلر. بیراق آلتی مینگ قۆشین‌نینگ کوچیگه ایشانگن تیلبه سلطان محمودخان‌نینگ نامیدن بیر قنچه آغیر شرطلرنی اۆرته‌گه قۆیدی:

- بابر میرزا قۆشینینی اندیجان تامانگه آلیب کېتسینلر. اخسی بیلن سیردریانینگ اۆنگ قیرغاغیده‌گی همه جایلر اوّلگیده‌ی جهانگیر میرزا اختیاریده قالسین. انه اوندن سۆنگ بیز قۆشیننی تاشکېنت‌گه آلیب قیتگه‌یمیز.

قوتلوغ نگار خانیم آنه‌سی بیلن کاسانسای‌دن نمنگان‌گه، بابر قرارگاهیگه کېلدیلر. سکّیز بورچکلیک کتّه آق اۆتاوده بابر اۆنگ یانیگه آنه‌سی و بوویسینی اعزازلب اۆتقزدی. اونینگ چپ یانیدن قاسم بېک و علی دۆست بېک اۆرین آلدیلر. آنه‌لر کېلتیرگن ناخوش خبردن آنشین بۆلگن بابر کویونیب سۆز باشله‌دی:

- بیز تنبل طفیلی شونچه جبر کۆردیک، ایکّی ییل سرگردان بۆلدیک، خان تاغه‌میز بیزگه بیرانته هم نوکرینی یاردمگه یوبارمه‌دی. تنبل اۆز قیلمیشیگه یره‌شه همه جایدن قوویلیب تار-مار بۆله‌یاتگن پیتده خان‌نینگ آلتی مینگ قۆشینی اونی قوتقریش اوچون تاغ آشیب یېتیب کېلیبدی! بونی قنده‌ی توشونماق کېره‌ک، حضرت ماماجان؟ قنی بو یېرده عدالت؟!

قوتلوغ نگار خانیم خان آغه‌سی‌نینگ قیلمیشیدن خجالت بۆلیب یېرگه قره‌دی.

اېسان دولت بېگیم تاماق قیریب قیینه‌لیب گپیردی:

- امیرزاده‌م، عدالت سیز تامانده. لېکن محمودخان‌نینگ اېشیک آغه‌سی تیلبه سلطان اۆته مغمبیر آدم-ده. خاننی شو آدم قۆشین یوباریشگه کۆندیرگن. بیز کاسانسای‌ده اولر بیلن سۆزلشدیک. مقصدلری اوروشیش اېمس. اینینگیز جهانگیر میرزا بیلن سیزنی یره‌شتیریب قۆییشماقچی.

- مېن جهانگیر بیلن اېمس، تنبل بیلن آلیشماقده‌مېن. میلی، جهانگیر حلی باله، عذر سۆره‌ب کېلسه او بیلن یره‌شه‌یلیک. اما تنبل‌نی قملدن بۆشتمه‌گه‌یمیز! بو قاتل اۆز قیلمیشلری اوچون جواب بېرماغی کېره‌ک!

- بیراق تنبل جهانگیرنینگ آته‌لیغی-کو! بیری بیلن یره‌شسنگیز، ایکّینچیسی بیلن هم یره‌شماغینگیز کبره‌ک بۆلور، - دېدی علی دۆست بېک. - بوندن تشقری، احمد تنبل هم چیغتای خان اولادلریدن دیر. خان تاغاییننگیز شونینگ اوچون اونینگ حمایه‌سیگه کتّه قۆشین یوبارمیشدیر!

- هه، انه، کاسه تگیده‌گی نیم‌کاسه اېندی کۆرینندی! - دېدی قاسم بېک. - محمودخان حضرتلری تېموریلرگه اۆگه‌ی کۆز بیلن قره‌یدیرلر. امیرزاده‌م، مېن بونی کۆپدن بېری کوزه‌تیب یوریبمېن. تاشکېنت‌ده، بخاراده، تورکستان‌ده سیزنینگ طرفدارلرینگیز، بیزگه حقیقتنی یېتکزیب تورووچی خفیه‌لریمیز بار. اولر محمودخان‌نینگ شیباني خانگه یان باسه‌یاتگنلیگی بې‌چیز اېمس‌لیگینی معلوم قیلماقده‌لر. اصلی چنگیزخان نسلیدن بۆلگن بو خانلر حاضر تېموریلرگه قرشی تیل بیریکتیرگنلر. اولر نه‌فقط تاشکېنت-و فرغانه‌ده، بلکه بوتون توران‌ده چنگیزخان اولادلری‌نینگ حکمرانلیگینی قیته تیکله‌ماقچیلر!

بو گپلردن قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ یوزی قیزریب، کۆزلری چقنب کېتدی:

- مېن هم چنگیزخان نسلیدنمېن! سیز بیزنی محمودخانگه قۆشیب اۆغلیمیز بابر میرزادن بېگانه قیلماقچی میسیز؟!

- مېنی عفو اېتینگ، خانیم حضرتلری! سیز بابر میرزاگه امیر تېمور قیلیچینی، اونینگ روحي مددینی یېتکزیب بېریب، عالیجناب ایشلر قیلدینگیز!.. سل‌کم ایکّی ییل برچه سرگردانلیکلر عذابینی سیز امیرزاده‌م بیلن بیرگه تارتدینگیز. شونچه‌لیک قییینلگن پیتلرینگیزده محمودخان آغه‌نگیز سیزگه هم یان باسمه‌دی-کو!

- بو راست! - دېدی اېسان دولت بېگیم. - محمودخان باشقه آنه‌دن توغیلگن. اونینگ آنه‌سی شاه بېگیم بدخشی مېنگه کونداشلیک قیلور، بیزنی کۆررگه کۆزی یۆق. انه شونینگ تأثیریده محمودخان بیزگه اۆگه‌یلیک قیلیشی ممکن. اما بونینگ اوچون برچه چنگیزیلرنی تېموریلرگه دشمن قیلیب کۆرسه‌تیشینگیز ناتۆغری، جناب قاسم بېک!

- مېنی معذور توتینگ، «برچه خانلر» دېگنیم یۆق. فقط محمودخان بیلن شیباني خاننی، ینه احمد تنبل‌نی نظرده توتدیم!

- بولر هم سیز-و بیز کبی تورکي تیللیک مسلمانلر-کو! - دیب گپ قۆشدی علی دۆست بیک.

- اَییرمه‌چیلیک قیلیش کیمگه کیره‌ک؟

- اَییرمه‌چیلیکنی بیز ایمس، اولر قیلیشماقده! - دیدی بابر. - مین تاریخ کتابلریده اۆقیدیم. اینگ قدیمي باباکلانیمیز اۆغیزخان‌نینگ کونخان، آیخان، تاغخان دیگن اۆغیللری بۆلگن ایکن. شولردن بۆلگن فرزندلردن بیری یولدوزخان دیب اتلگن ایکن.

قره‌نگ، همه‌سی تورکي نامل! انه شو یولدوزخان‌نینگ نیوره‌سی - افسانوي عیال النقووه قورلاس اوروغیدن ایکن. قورلاس برلاس‌گه قان-قریندداش. نامی هم اویقش.

مین بونی میرزا اولوغ بیک‌نینگ «تۆرت اولوس تاریخی» کتابیده اۆقیدیم. الهي روحدن حامله‌دار بۆلیب اۆغیل توققن النقووه تورکي قوملرنینگ افسانوي آنه‌سی سنه‌لرکن.

- هه، راست، - دیب بو گپنی ایسان دولت بیگیم معقوله‌دی، - آنه‌لری مۆغول قومیدن بۆلگن چنگیزخان هم النقووه‌نی اۆزی‌نینگ ماماکلانی دیب بیلگن. شونده‌ی بۆلگچ، چنگیزیلرنی تیموریلرگه اشدّي دشمن دیب تعریفلش عدالتدن ایمس-ده، جناب قاسم بیک!

- اما بو ایکّی سلاله تاریخده بیر-بیری بیلن آزمونچه یاغیلشگن می، حضرت بیگیم؟

حاکمیت اوچون کوره‌شده آغه-اینینی، قریندداش-اوروغ بیر-بیرینی ایه‌مه‌گنلیگی هیچ کیمگه سِر ایمس-کو!

- بابر میرزا اۆز اجدادلری‌نینگ یاغیلشگن دورلریدن ایمس، ایناق بۆلگن دورلریدن عبرت آلماقلری کیره‌ک! - دیدی ایسان دولت بیگیم. - حضرت امیر تیمورنینگ باباکلانلری قاچوولی بهادیر بیلن حضرت چنگیزخان‌نینگ باباکلانلری قابولخان ایناق بۆلیش حقیده عهد و پیمان قیلیشیب، پۆلات کتابگه بونی اۆییب یازدیرگن ایکنلر.

- خۆپ، بو عهدنامه‌نی کیملر مدام بوزیب کیلماقده، حضرت ماما؟ صاحبقران باباکلانیمیز امیر تیمور جۆجی خان اولادیدن بۆلگن تۆختمیش خانگه قنچه یخشیلیکلر قیلگنینی بیلور میسیز؟

- بیلورمیز، اما...

- اېندی شاشمنگ! تۆختمیش خان نېچون بو یخشیلیکلرگه یامانلیک بیلن جواب بېردی؟ نېچون امیر تېمور دولتیگه قرشی تجاوزلر قیلدی؟ چونکه تۆختمیش خان آلتین اۆردەگه خان بۆلگندن کېین اطرافیدەگی خوش‌آمدگۆیلری اونی هاولیقتیردی. «سیز چنگیزخان نسلیدنسیز، سیزنینگ مرتبەنگیز تېموربېک‌نیکیدن بلند، دولتنی فقط سیز باشقریشینگیز کېرەک، تېموربېک لشکرباشی بۆلیب، سیزگه خدمت قیلیشی کېرەک!» دېگن عقیدەگه اونی ایشانتیریشدی!..

- اخیری بو عقیده تۆختمیش خان‌نینگ باشیگه یېتدی، بونی بیز یخشی بیلورمیز، - دېدی اېسان دولت بېگیم.

- اما سیز عقیدەنینگ حلی هم تیریک اېکنینی بیلمەسنگیز کېرەک، حضرت بېگیم! - دېب قاسم بېک بابرگه یان باسه باشلەدی: - بیزگه کېلگن مخفي اخباراتلر بار. تیلبه سلطان حضرت محمودخانگه خوش‌آمدلر قیلیب، احمد تنبل‌نینگ ساوغەلرینی بېریب، خودّی شو عقیده اساسیده بیزگه قرشی قۆشین یوباریشگه خاننی کۆندیریبدور!

- اَیغاقچیلرنینگ اخباراتیگه مونچه اینانمنگ، جناب اېشیک آغه، - دېب اعتراض قیلدی علی دۆست بېک. - حضرت محمودخان تیلبه سلطان‌نینگ عقلی بیلن ایش قیلەدیگن ضعیف تاجدار اېمسلر. اول ذات بوگونگی چیغتای اولوسی‌نینگ اېنگ قدرتلی سلطانی دورلر!

- بوگونگی چیغتای اولوسی؟ - حیران بۆلیب سۆرەدی بابر. - تۆغری، آنه تاماندن بیز هم چیغتای خانگه اولادمیز. مېن حضرت آنەمنی ارداقلب، باشیمگه کۆترورمېن. اما چیغتای خاندن مینگ یېللر آلدین توران، تورکستان دېب ناملنگن معظم زمیننی هنوزگچه چیغتای اولوسی دېب اتشگه هیچ بیر اساس کۆرمەیمېن! اخیر چیغتای خان تورانده بیران یېل یشەمەگن، بیرانته تاریخي آبده قوردیرمەگن، بیران جاینی آباد قیلمەگن! عکسینچه، آباد جایلرنی خرابەگه ایلنتیرگن، تۆغانلرنی بوزدیریب، شهر و قیشلاقلرنی سووگه باستیرگن!

- تۆغانلر حضرت چنگیزخان‌نینگ فرمانی بیلن بوزدیریلگن، شېکیلّی، - دېب گپ قۆشدی اېسان دولت بېگیم.

- هر قلەی، برچه قیرغینلر، بوزغونچیلیکلرگه چیغتای خان هم کتّه اولوش قۆشگن، - دوام اېتدی بابر. - تاریخ کتابلریدن اۆقیدیم که، چنگیزخان اۆزیگه هم بیرانته یادگارلیک

قوردیرمه‌گن ایکن. «اؤلسم، تیکیس یئرگه دفن قیلینگلر، قبریم اوستیدن مینگته آت یوریب اؤتسین، تا که کؤمیلگن جاییمنی هیچ کیم تاپالمه‌سین»، دیگن ایکن. وفات ایتگنیدن کیین خودّی اونینگ ایتگنینی قیلیشیبدی. مینگته آت اونینگ قبرینی تاپتب اؤتیبدی. حلیگچه اونینگ قبرینی هیچ کیم تاپالمس ایمیش.

- اعتقادی شونده‌ی بؤلگن ایکن-ده، - دیدی ایسان دولت بیگیم. - دایم اؤتاوده یا که آتده، طبیعت بغریده بؤلیشنی ایسترکن. شهرلرنی، قؤرغانلرنی یامان کؤررکن.

- بی‌گناه شهرلیکلرنی-چی؟ - سؤره‌دی بابر. - طبیعت بیلن همکارلیک قیلیب چؤللرگه سوو چیقرگن، باغ-راغلر بنیاد قیلگن بوتون اؤتراق اهالینی نیچون ایاوسیز قیرگن؟

توران خلقی‌نینگ دادی پروردگارگه یئتگن ایکن که، امیر تیموردیک بیر نجاتکارنی یوباریبدیر. «بیز چنگیزخان نسلیدنمیز!» دیب کؤکره‌کلریگه اوریب مقته‌نیب یورگنلر بیلسینلر! نسل-نسب بیلن مقته‌نیش ضعیفلیک بیلگیسی دیر! اؤزی‌نینگ ایلکیدن یخشی ایش کیلمه‌یدیگنلر مدام نسل-نسبلری بیلن کیریلورلر. اما آدم‌نینگ کیملیگینی قیلگن ایشی-یو اولادلرگه قالدیرگن میراثی کؤرستگه‌ی. چنگیزخاندن، چیغتای خاندن، تؤختمیش خاندن قنده‌ی میراث قالدی-یو امیر تیموردن، شاهرخ‌دن، اولوغ بیک‌دن قنده‌ی میراث قالدی؟ بیر قیاسلب کؤرینگ! عدالت کیم تامانده ایکنی شونده درحال بیلینور!

بحثگه اره‌لشمه‌ی باشینی ایگیب جیم اؤلتیرگن قوتلوغ نگار خانیم اؤغلیگه مهر تؤله کؤزلر بیلن قره‌دی-ده:

- سیز حقسیز، بابرجان! - دیدی. - بوگون بؤلمه‌سه ایرته‌گه حق جاییده قرار تاپگه‌ی. مین شونده‌ی پهلوان، حقگؤی، بهادیر اؤغلیم بارلیگی بیلن افتخار قیلورمین. سیز اؤز نامینگیزگه مناسب شیر ییگیت‌سیز. اما احمد تنبل بیلن اونینگ آغه‌سی چییه بؤریگه اؤخشه‌یدیلر. سیز اؤشه‌لر بیلن تینگ بؤلمنگ، اولر طفیلی خان تاغایینگیز بیلن آره‌نی بوزمنگ، صلح تکلیف قیلیشسه، یره‌شه قالینگ، باله‌م!

- قیسی شرط بیلن یره‌شه‌یلیک؟ - سؤره‌دی بابر.

- اخسی جهانگیر میرزاده قالسین، میلی دینگ. سخي بؤلینگ!

- ایپ، ایکّی ییل جان چپکیب آلیشگنلریمیز بپکار کپتگه‌ی می؟ - ناراضی بؤلیب سؤره‌دی قاسم بپک بابردن. - آته‌نگیزدن قالگن یخلیت دولت ینه پرچه‌لنسین می؟!

- اگر بونگه کؤنمه‌سنگیز محمودخان یوبارگن قؤشین بیلن جنگ قیلور میسیز؟! - تهدید قیلیب سؤره‌دی علی دؤست بپک.

قاسم بپک هم اونگه تیک جواب بپردی:

- اگر امیرزاده‌م بویورسه‌لر، جنگ‌گه تیارمیز!

- آلدینده محمودخان! آرقه‌ده تنبل! سیز امیرزاده‌منی ایکّی اؤت آره‌سیگه تشله‌ماقچی میسیز؟! - سؤره‌دی ایسان دولت بپگیم هم قیزیشیب. - سیز بابر میرزاگه نوقول خانلرنی یامانلب، ایکّی آره‌نی بوزماقده‌سیز ـ کو، جناب قاسم بپک!

- مپن حقیقتنی ایتدیم، خلاص، حضرت بپگیم!

- سیز حقیقت دپگن نرسه اَیغاقچیلرنینگ یالغان ـ یشیق اغوالری دیر!

علی دؤست بپک بو دعوانی ینه بیر پرده بلند کؤتردی:

- جناب قاسم بپک شو اغوالرگه تیه‌نیب خانلرگه تهمت قیلماقده‌لر!

بابر آره‌گه توشدی:

- جناب دؤست بپک! حضرت ماما! قیزیشمنگیزلر!

«تهمت!» دپگن گپ قاسم بپک‌که جوده آغیر باتدی. او بابردن حمایه ایستردی. اما بابر ماماسی بیلن دؤست بپکنی ینه‌ده عصبیلشتیرمسلیک اوچون قاسم بپکنی آچیقچه‌سیگه یاقله‌ی آلمه‌دی:

- جناب قاسم بپک، اؤیلب کؤره‌یلیک، - دپدی. - بلکه بیران مدارا یؤلی تاپیلر!

قاسم بپک اؤزینی باسالمه‌دی:

- مپن تنبل بیلن مدارا قیلالمه‌گه‌یمپن! امیرزاده‌م، مپنگه اجازه بپرینگ، بو یپردن کپته‌ی! سیزگه قچان کپره‌ک بؤلسم، چقیرتیرسنگیز ینه کپلگه‌یمپن! اما حاضر... تهمت بلاسیدن خدا اسره‌سین! حضرت بپگیم، خانیم حضرتلری، عذر سؤره‌یمپن!

قاسم بپک بارگاهدن چؤغده‌ی قیزرگن، عصبي بیر الفاظده چیقیب کپتدی.

ینه قوتلوغ نگار خانیم اؤغلیگه ملایملیک بیلن گپ قاتدی:

- اؤیلب کؤرینگ، بابرجان! کاسانسای‌ده خان تاغایینگیزنینگ آلتی مینگ قؤشینی توریبدیر. اگر سیز بو قؤشین بیلن جنگ قیلیب، اونی یېنگسنگیز... تاغایینگیز جیم قره‌ب تورمه‌گه‌ی...

آرقه‌دن ینه اؤن مینگ، بلکه ییگیرمه مینگ قؤشین بیلن اؤزی یېتیب کېلگه‌ی!.. اونده نې قیلورسیز؟..

- مېن تاغاییم بیلن جنگ قیلماقچی ایمس‌مېن... فقط تنبل‌نینگ قنده‌ی خائن اېکنینی خانلر هم بیلسه‌لر ایدی!..

- وقت اؤتیشی بیلن بیلیب قالرلر، - دېدی قوتلوغ نگار خانیم. - سیزگه خیانت قیلگن تنبل خان‌گه هم خیانت قیلمه‌ی تورالمه‌گه‌ی. خواجه عبدالله‌ده‌ی پیرنی آسیب اؤلدیرگن قاتلگه قصاص قیتمه‌ی قالمس!

بابر اؤیلنیب جیم قالگنیدن فایده‌لنگن علی دؤست بېک گپنی کوتیلمه‌گن تامانگه بوردی:

- ایکّی ییلدن بویان سیز کؤپ عذاب تارتدینگیز، امیرزاده‌م! اېندی بو دنیانینگ راحتینی هم کؤریشینگیز کېره‌ک. یاشینگیز اؤن سکّیزده، الپ‌قامت ییگیتسیز. عینِ اویلنه‌دیگن پیتینگیز. قلّیغینگیز عایشه بېگیم هم اؤن آلتیگه تؤلیب، سېپ ییغماقده اېمیشلر.

موضوع اؤزگرگنیدن جانلنگن اېسان دولت بېگیم عایشه بېگیمنی تعریفله‌ی کېتدی:

- باریب کؤرگنلر مهلیا بؤلیب گپیرگنلرینی مېن اؤزیم اېشیتدیم! اېگه‌چیلری قاره‌کؤز بېگیم‌نینگ گؤزللیگی تعریفگه سیغمس ایدی. عایشه بېگیم اېگه‌چیسیدن هم کؤهلیراق بؤلیب یېتیلیبدور!

بابرنینگ اوروش‌ـجنجللر قهرتانیدن جونجیککن قلبیگه بیردن بهارنینگ ایلیق شباده‌سی تېککنده‌ی بؤلدی. اؤزی یازگن غزل‌نینگ سطرلری: «جمالینگ وصفینی، ای آی، نېچه اېلدین اېشیتگه‌یمېن؟ نې کون بؤلغه‌ی وصالینگ‌گه مېنِ دلخسته یېتگه‌یمېن؟» دېگن سواللر دلیده گؤیا نَی نواسیگه قؤشیلیب اېشیتیلدی. اگر تاغه‌سی محمودخان بیلن یاولشسه،

تاشکېنتده‌گی عایشه بېگیم‌نینگ تقدیری نیمه بۆله‌دی؟ ینه سمرقنده‌گی کبی عرصاتگه توشه‌دی می؟

- خدا سقله‌سین! - دېدی اېسان دولت بېگیم. - اوروش باشلنسه قلّیغینگیزنی گروگه آلیب عذاب بېرگه‌یلر! لېکن صلح توزیلسه، خان تاغه‌نگیز کېلینیمیز عایشه بېگیمنی سېپلری بیلن اندیجان‌گه خوش و خورسند جۆنتماقچی اېکنلر!

- آه، قنی، یالغیز اۆغلیم‌نینگ تۆیلرینی کۆرسم! - دېب آرزیقیب خطاب قیلدی قوتلوغ نگار خانیم.

بابر شونچه وقتدن بېری بیر کۆریشگه مشتاق بۆلیب یورگن قلّیغیگه یېتیشه‌دیگن کونلرنی کۆز آلدیگه کېلتیردی-یو، ملایم بۆلیب قالدی. آنه‌لر اندیجان‌ده بۆله‌دیگن تۆی شادیانه‌سیدن اېل-یورت هم تینچیب بیر یه‌یره‌ب آلیشینی ایتیشدی و نهایت بابرنی احمد تنبل بیلن صلح توزیشگه کۆندیریشدی.

۳

جوزا آیی‌نینگ ایلیق آقشاملریدن بیریده اندیجان ارکیده‌گی حرمده ایکّی آیلیک کېلینچک عایشه بېگیم‌نینگ خوابگاهیده کنیزلر شاهانه تۆشک‌که گل عطری سېپدیلر. آلتین-کوموش بویوملر و ایپک قالینلر بیلن بېزه‌تیلگن طنابي اوی‌نینگ اېشیگی آلدیگه چیرایلی پای‌انداز تۆشلدی. عایشه بېگیم‌نینگ قۆللریگه خینه، قاشیگه اۆسمه قۆییلگن اېدی. گۆزل کېلینچک‌نینگ باشقه پردازلری اېندی توگه‌گنده کنیزلردن بیری قووانیب شیویرله‌دی:

- کېلدیلر!

ایوانده باشیگه آلتین جیغه کییگن بابر کۆریندی.

سۆنگگی ییللرنینگ تینیمسیز آلیشوولری اونی خیله پیشیتگن. یېلکه‌لری تۆلیشیب، اۆن سکّیز یاشلی دورکون ییگیتگه ایلنگن.

خوابگاه آلدیده بابرنی تعظیم بیلن کوتیب آلگن اۆن آلتی یاشلی عایشه بېگیم کویاوگه نسبتاً کیچکینه‌گینه، اینگیچگه‌گینه کۆرینه‌دی. اونینگ باشیگه کییگن سېربېزه‌ک بلند

تاقیسی، بۆینیگه تقیلگن زېبِ‌گردن و مرجانلر نازک قامتیگه آغیرلیک قیله‌یاتگندېک تویوله‌دی.

کنیزلر تعظیم قیله‌ـقیله چیقیب کېتدیلر. بابر اولردن بعضیلری‌نینگ کۆزلری شۆخ چقنه‌گنینی پَیقب، اۆنغه‌یسیزلنه‌دی. کویاو حرمده تونه‌یدیگن تونني کنیزلر و سودرلر آلدیندن بیلیب، مخصوص تیارگرلیک کۆریشی، خوابگاهگه شونچه آدم‌نینگ کیریب‌ـچیقیشی اونگه ناخوش تویوله‌دی. بونینگ اوستیگه عایشه بېگیم حددن آرتیق اویتچن. او بابرنی:

- مرحبا، حضرتیم! - دېب تۆرگه تکلیف قیلگنده آوازی حیادن تیتره‌ب، زۆرغه اېشیتیلدی.

اوی‌نینگ تۆریده - حریر پرده آرتیده ایکّی کیشیلیک بلند تۆشک بار. عایشه بېگیم‌نینگ اویتچنلیگی بابرنی بدتر اۆنغه‌یسیزلنتیردی. او یوقاریگه اۆتیب اۆتیره‌یاتگنده تۆرده‌گی تۆشک‌که قره‌مسلیک‌که تیریشدی. کۆزینی دسترخوانگه تیکیب:

- خوشوقت یوریبسیز می، بېگیم؟ - دېب سۆره‌شدی.

- شکر.

عایشه بېگیم ازبرایی تارتینگنیدن دسترخوان‌نینگ بابردن اېنگ اوزاق چېتیگه اۆتیردی. سۆنگره آره‌گه ناقوله‌ی جیملیک چۆکدی.

عایشه بېگیم خوش‌صورت بۆلسه هم، حلی یېتیلمه‌گن نارسیده قیز اېدی. آنه‌ـآنه‌سیدن اېرته اجرلگن بو قیز کۆپ کسلگه چلینیب آزیب کېتگن.

بیر وقتلر بابر اونی کۆرمسدن آلدین خیالیده تصور اېتیب یورگن افسانوي پریزاد بوتونله‌ی باشقه اېدی. خیال بیلن حیات آره‌سیده‌گی فرق قنچه‌لیک کتّه بۆلیشینی بابر اېندی بیلدی.

عرف‌ـعادتگه بناءً اولر بیر‌ـبیرلرینی تۆیدن سۆنگ گۆشنگه‌ده بیرینچی مرته کۆردیلر. اولر حلی بیرار مرته همصحبت بۆلمسلریدن و روحاً یقینله‌شیشگه اولگورمسلریدن آلدین باشلنگن جسماني یقینلیک بابرگه اویت ایشدېک تویولر و اونینگ ایلگریگی مصفا تویغولرینی پایمال قیله‌یاتگنده‌ی بۆلردی. شونینگ اوچون کېچه‌لری دولت ایشلری بیلن

بۆلیب، کۆپینچه اۆزی‌نینگ خوابگاهیده تونب قالردی... حکمدارلیک اودومیگه بناءً اونینگ فقط بعضی تونلرنی خاتینی بیلن اۆتکزیشی رسم-رسومگه خلاف حسابلنمس، بابرنینگ آتەسی عمرشیخ میرزا هم شونده‌ی قیلردی. لیکن یاش کیلین-کویاو آره‌سیده اوّلگی خیالي آرزو بیلن حاضرگی احوال‌نینگ کیسکین فرقیدن کیلیب چیققن ناخوش بیر مرکّبلیک بارلیگینی عایشه بیگیم هم یَیقر و اۆزینی بابرگه نامناسب سیزیب ایچ-ایچیدن اضطراب چیکردی.

عایشه بیگیم آره‌گه توشگن ناقوله‌ی جیملیکده قرمزی چاینکدن پیاله‌گه چای قوییب، تواضع بیلن بابرگه اوزه‌تدی. بابر پیاله‌نی آله‌یاتگنده عایشه بیگیم‌نینگ حلی اونچه تۆلیشمه‌گن آزغین قۆللری تیتره‌ب کیتگنینی کۆردی.

- رحمت، - دیگنده اونگه اۆز آوازی هم گناهکارانه تاولنیب ایشیتیلدی.

بابر بیر وقتلر خیالیده ارداقلب، آیاغیگه باش قۆیگیسی کیلیب غزل یازگن قلّیغینی ایندی بونچه‌لیک اویلتیره‌یاتگنی اوچون اۆزینی هم گناهکار سیزردی.

چاشنی‌گیر عیال چینّی لگنده زیره هیدی کیله‌یاتگن کباب کۆتریب کیردی. یاشی ایلّیک‌که بارگن بۆلسه هم دُرّه‌نی چکّه‌سیگه قییه قیلیب اۆره‌گن بو شداد عیال کویاو-کیلینده‌گی اویتچنلیکنی سیزیب، هزل قیلدی:

- امیرزاده‌م، ییگیت کیشی یاش کیلینچکنی گیگه سالیب اۆتیریشی کیره‌ک ایمس می؟ قیزیق-قیزیق هنگامه‌لردن سۆزلب بیرینگ. سمرقنددن ایلچیلر کیلگن ایمیش. قنده‌ی خوش‌خبرلر بار؟

چاشنی‌گیر عیال لگننی کویاو-کیلین‌نینگ اۆرته‌سیگه قۆییب، کوموش ساورینی* آچدی. آق کییک‌نینگ گۆشتیدن تیارلنگن تازه کباب‌نینگ هیدی زیره هیدیگه قۆشیلیب اطرافگه تره‌لدی.

- بیگیم، سیز هم آچیلیب‌گینه اۆلتیرینگ. بونده‌ی بختلی یاشلیک بیر مرته کیله‌دیر. ذوقینی سوریب قالینگ، ایلنه‌ی بیگیم، بیزگه اۆخشب کیکسه‌یگنینگیزده ایسلب یوررسیز!

چاشنی‌گیر عیال کولیب چیقیب کېتدی. اونینگ «ذوقینی سوریب قالینگ» دېگن سۆزلری عایشه بېگیمده‌گی اویتچنلیکنی کمه‌یتیریش اۆرنیگه بدتر آشیرگن اېدی. بابر اېسه بیر آز ددیللنیب:

- قنی، بېگیم، - دېدی. لگن اوستیگه قۆل چۆزدی-یو، لېکن عایشه بېگیم کبابگه قۆل اوزه‌تیشینی کوتدی.

- سیز باشلنگ، - شیویرله‌دی کېلینچک.

- خۆپ، منه. قنی، اېندی، سیز...

شو طرزده بیر آز کباب یېگنلریدن کېین ینه چایگه اۆتدیلر.

- بېگیم، شهرینگیزنی ساغینگنینگیز یۆق می؟

عایشه بېگیم اېندی بابرنینگ یوزیگه باتینیبراق قره‌دی:

- سمرقندنی می؟.. ساغیندیم.

- اگر نصیب قیلسه، یازده سمرقندگه قیتورسیز.

- کاشکی اېدی... بیراق مېن... اۆزیم کېتورمېن می؟

- یۆق، سمرقند نصیب بۆلسه، بو یېردن همه‌میز کۆچیب کېتورمیز.

- کۆچیب؟.. اندیجان کیمگه قالور؟

بابر هارغین تاووش بیلن:

- حاضرچه احمد تنبل بیلن جهانگیر میرزاگه، - دېدی.

عایشه بېگیم هیچ نرسه‌گه توشونالمه‌ی تعجبلنیب قالدی. بابر اندیجان‌نی قیته قۆلگه کیریتگونچه آزمونچه اذیت چېکدی می؟ اېندی نېچوک اندیجان‌نی اختیاري روشده تشلب کېتماقچی؟

- مېن سمرقندنی ساغینگن بۆلسم هم، - دېدی عایشه بېگیم، - لېکن سیزنینگ آته یورتینگیزده آسوده یششنی افضل کۆرورمېن!

عایشه بېگیم بایه‌گی اویتچنلیگینی اونوتیب، آچیلیب گپیره باشله‌گنیده بابرگه اونینگ یوزی اوّلگیدن جاذبه‌لیراق کۆرینیدی.

- سیزدن هم اؤتینه‌مبن، حضرتیم، - دوام ایتدی عایشه بیگیم، - کؤپ عذاب تارتگنسیز. سمرقند سیزگه جنگسیز دروازه آچمس. ایندی اؤزینگیزگه رحم قیلینگ. اوروشگه بارمنگ، اؤتینه‌مبن!

- بیگیم، بو یپرده‌گی حاضرگی احوالیمیز سیزگه هم مناسب ایمس، مینگه هم.

- نیچون بونده‌ی دیدینگیز؟ اخیر سیز اؤز یورتینگیزده پادشاه‌سیز ـ کو.

بابر کنایه‌لی کولیمسیره‌ب، باش چه‌یقه‌دی:

- حاضر فقط نامیم پادشاه، - دیب قؤینیدن بیر ورق بوکلنگن کاغذ آلدی ـ ده، عایشه بیگیمگه اوزه‌تدی.

سؤنگگی آیلرده بابر کؤنگیل دردلرینی کاغذگه توشیریشگه کؤپ احتیاج سیزر و دیبرلی هر کونی شعر مشق قیلر ایدی. بو کاغذده اونینگ شو بوگون یازگن بیر قطعه‌سی بار ایدی. عایشه بیگیم کاغذنی آچیب، سطرلرگه کؤز یوگورتیردی:

قالمه‌دی حرمت اهلِ عالمده،

عالم و عالم اهلیدین یو ایلیک.

بابرا، ایکّی پادشاهلیغدین

یخشیراق بو زمانده بیر بیکلیک.

- حضرتیم، شعرینگیز مبارک بؤلسین!

- قولّوق. ایندی مینینگ دردیمنی توشونگن ـ دیرسیز؟

- توشوندیم. سیز جهانگیر میرزانینگ اخسی‌ده ایکّینچی پادشاه بؤلیب آلگنیدن درد چیکماقده‌سیز. ایلگریگی یگانه دولت ایکّیگه بؤلینگن...

- بیگیم، گپ فقط جهانگیرده ایمس، حاضر علی دؤست بیک بیلن احمد تنبل بیزنی اؤرگیمچک تؤریده‌ی چیرمب کیلورلر، - دیدی بابر عایشه بیگیمگه. - اگر بیز شو اؤرگیمچک تؤرینی یاریب چیقیب کیتمه‌سک، کیین بولرگه ییمیش بؤلورمیز!

- حضرتیم، سمرقنده‌ده هم یاغیلرینگیز بی‌حساب. ینه اوروش باشلنسه...

- سمرقنده‌ده حاضر دؤستلریمیز هم آز ایمس.

- کیلگن ایلچی سیزنی پایتختگه چارله‌دی می؟

بابر ایلچی بیلن بۆلگن گپلرنی حاضرچه جوده مخفي توتیشی ضرور ایدی.

سمرقند بېکلری بیلن سلطان علی میرزا آره‌سیده نفاق کوچه‌یگن. مزید ترخان باشلیق بېکلر مینگدن آرتیق نوکرلری بیلن شهرنی تشلب چیققنلر. اولر اورگوت‌ده بابرگه منتظر تورگن ایمیشلر. یقینده بخارانی ضبط ایتگن شیباني خان ایندی سمرقندگه کۆز تیککن ایمیش. اگر بابر تېزده یېتیب بارمه‌سه، سلطان علی میرزا پایتختنی شیباني خانگه بېریب قۆییشی انیق. شیباني خان‌نینگ بې‌رحملیکلرینی کۆپ ایشیتگن آدملر اوندن قۆرقیب، ایندی شهر دروازه‌لرینی بابرگه پنهانه آچیب بېرماقچی ایمیشلر. بابر منه شو قوله‌ی پیتدن فایده‌لنیب قالیشنی ایسته‌یدی.

- ایلچی بیزنی چارله‌گنی راست، - دېب، او عایشه بېگیمگه عمومي‌راق جواب قیلدی. - اما سلطان علی میرزا تختنی بیزگه آسانلیکچه بېرمس.

- دېمک، ینه اوروش! ینه خوف و خطر!..

- بېگیم، تاغ‌نینگ باشی قارسیز بۆلمس، ییگیت‌نینگ باشی - خطرسیز.

- حضرتیم بایه اۆرگیمچک تۆریدن گپ آچگن ایدیلر. اگر سیز کېتسنگیز، اۆرگیمچک تۆریده بیز قنده‌ی قالورمیز؟

- ایسته‌سنگیز، سیزنی بیرگه آلیب کېتورمېن!

- جنگ میدانیگه می؟

عایشه بېگیم‌نینگ سوالیده آزگینه کنایه هم بار ایدی. بونی سېزگن بابر خجالتدن خیال قیزردی.

- اوروش توگه‌گونچه آنه‌م بیلن خانزاده بېگیم اوچاولرینگیز اۆره‌تېپه‌ده توریشلرینگیز ممکن. بهوا جای. شهر حاکمی‌نینگ خاتینی آنه‌م‌نینگ توغیشگن سینگلیسی. او یېردن سمرقندگه باریشلرینگیز هم آسان.

- اۆره‌تېپه تاغلیق جای می؟ یۆللری جوده یامان-دیر؟ مېن آنلیق یورالمه‌یمېن.

- محافه‌ده باریشینگیز ممکن.

شهر قیزی بۆلگن عایشه بېگیم بیر جایده مقیم یششنی یخشی کۆررردی، یۆل عذابینی کۆترالمس ایدی.

بابرنینگ سؤنگگی گپیگه باش چه‌یقب:

- محافه‌دن قؤرقه‌مېن، - دېدی.

«اؤگه‌ی تقدیر مېنگه بو باره‌ده هم کنایه قیلمیش! - دېدی بابر ایچیده. - مېندېک قؤنیمسیز سیاح‌طبیعت کیشیگه بونینگدېک نازگ‌ـو مقیم طبیعت رفیقه بېرمیش!»

عایشه بېگیم حاضر حمایه‌گه محتاج بیر مشتِ‌پر قیز بؤلیب کؤریندی. بابر اونینگ کؤنگلینی کؤترگیسی کېلیب، قووناق آهنگده گپیردی:

- آنده یورالمه‌سنگیز، بېگیم، محافه‌دن قؤرقسنگیز، اونده مېن سیزنی... کفیمده آلیب یورورمېن!

- کولمنگ، میرزا حضرتلری! مېن کفینگیزده یوریشگه مناسب اېمس‌مېن...

عایشه بېگیم‌نینگ سؤنگگی سؤزلری بابرگه الّه‌ـنېچون شیرین تویولدی. اونینگ ییگیتلیک قانی کؤپیرگندېک بؤلیب اؤرنیدن کؤتریلدی‌ـیو:

- یؤق، مناسبسیز! - دېدی.

- کولمنگ...

- مناسب‌لیگینگیزنی اثبات اېته‌ی می؟

عایشه بېگیم هورکاویچ کییکدېک چقّانلیک بیلن اؤرنیدن توردی و قاچیشگه حاضرلندی.

بابر تؤی کېچه‌سی اونی محافه‌دن قنده‌ی آزاد کؤتریب توشیرگن بؤلسه، حاضر هم اؤشنده‌ی کؤتریب آلدی. اونی تؤرده‌گی تؤشک تامانگه آلیب اؤته‌یاتیب، پستکی قندیلده یانیب تورگن شمعلرنی پوفلب اؤچیردی.

حاضر شو دقیقه‌لرده عایشه بېگیم بابرنینگ کؤزیگه آلاولی جاذبه‌گه تؤلیب کؤریندی.

اؤزی‌نینگ بو خوابگاهده اوچ‌ـتؤرت کونده بیر مرته تونشی اېندی توشونیب بؤلمه‌یدیگن انگله‌شیلماوچیلیکده‌ی تویولدی. «منبعد هر کونی شو خوابگاهگه کېلورمېن! - دېب اؤزیچه عهد قیلدی. - مېن سمرقندگه کېتسم، نېچه آی، نېچه هفته‌لر اَیریلیقده اؤتگه‌ی. اوندن کؤره اندیجان‌ده موراسه‌ـیو قناعت بیلن یشه‌ی بېرسم میکین؟»

---

* ساوری - طعام ساویب قالمس‌لیگی اوچون اوستیگه یاپیله‌دیگن مخصوص ایدیش.

* * *

تانگ آتدی. کېچه‌سی بابرنینگ رېجه‌لرینی اۆزگرتیرماقچی بۆلگن سِحرلی تویغولر اېرته‌لب آفتابدن قاچگن یولدوزده‌ی قه‌یاقه‌ـدیر یشیریندی. اېرـخاتین ناشتا قیلیب اۆتیرگنلریده احمد تنبل بیلن علی دۆست بېک‌نینگ اۆرگیمچک تۆرلری ینه اونینگ خیالینی چیرمب آلدی. بابر کېچه اېلچیگه «سمرقندگه البته بارورمیز»، دېب وعده بېرگن، قاسم بېک باشلیق صادق کیشیلر ینگی یوریش تیارلیگینی باشلب هم یوباریشگن اېدی.

بابر وعده‌سیدن قیتیشی ممکن اېمس‌لیگی اېرته‌لبکی یاروغلیکده انیقراق کۆرینه‌یاتگنگه اۆخشه‌دی.

عایشه بېگیم اونده‌گی خاموشلیکنی سېزیب، سکوت سقلب اۆتیریبدی. بابر اونینگ یوزیگه باتینیب قره‌ی آلمه‌ی کۆکره‌گیده‌گی آلتین برگکلریگه کۆز تشله‌دی:

- بېگیم، اۆره‌تېپه‌گه باره‌دیگن بۆلدینگیز می؟

بابرنینگ ینه سمرقندگه یوریش قیلیشی قطعي اېکنی اونینگ گپ آهنگیدن سېزیلدی.

آلدینده‌گی بیر نېچه آیلیک هجران عایشه بېگیم اوچون بېحد آغیر اېدی. بو آغیرلیکنی بابر اونچه‌لیک سېزمه‌یاتگنی عایشه بېگیمگه خودّی بېمهرلیک نشانه‌سیدېک تویولدی‌ـیو، بیردن المینی کېلتیردی.

- حضرتیم، اوّل سمرقند سیزگه میسر بۆلسین. کېین بارسم بیره‌تۆله شهریمگه بارورمېن. اۆره‌تېپه‌گه اېمس!

بابرنینگ نظریده، عایشه بېگیم اونینگ سمرقندنی قیته اېگلّشیگه کۆپ هم ایشانمه‌یاتگنده‌ی کۆرینده‌ی. شونینگ اوچون بابر حرمدن چیقیب کېته توریب:

- میلی، بېگیم، - دېدی ساووق آهنگده: - خدا خواهله‌سه، شهرینگیزده کۆریشگنده بو گپلرنی ینه دوام اېتکرورمیز.

سمرقند

حل قیلووچی آلیشوو

۱

بۆستانسرای‌نینگ بیر چېتیده رنگ‌ـبرنگ تاشلر بیلن سنگفرش* قیلینگن مرمر حوضلی حمّام بار اېدی. کېچکی پیت شو حمّامگه سلطان علی میرزانینگ حرمیده‌گی اېنگ چیرایلی قیزلر چۆمیلیشگه کېلدیلر. حمام‌نینگ ایچیده قالینلر و کۆرپچه‌لر تۆشلگن، شاهانه دسترخوان توزه‌ب قۆییلگن مخصوص بیر خانه بار اېدی. بیر وقتلر سلطان محمود میرزا تیریکلیگیده شو خانه‌دن قیزلر چۆمیله‌دیگن بۆلمه‌گه مخفي بیر توینوک آچیلگن اېدی. شهوت‌پرستلیک بیلن دانگ چیقرگن سلطان محمود میرزا اۆشه توینوکدن قیزلرنینگ چۆمیلیشینی تماشا قیلر اېدی.

سلطان محمود میرزا اۆلیب کېتگنیگه بېش ییل بۆلدی. حمّامده مخفي توینوک بارلیگینی اونینگ اۆن یېتّی یشر اۆغلی، حاضر سمرقند تختیده اۆتیرگن سلطان علی میرزا یقینده بیلیب قالدی. اونی بو سِردن واقف قیلگن ابو یوسف ارغون حرمگه بیر قنچه چیرایلی قیزلر کېلتیریب بېریب، یاش پادشاه‌نینگ صاحب اختیار، سِرداش بېکیگه ایلندی.

حاضر سلطان علی میرزا قۆلیده می تۆله بیلور قدح بیلن مخفي توینوک آلدیده اۆتیریبدی. مرمر حوضده قیی‌ـچوو قیلیب چۆمیله‌یاتگن یلنغاچ قیزلر اونینگ کۆزلرینی یاندیریب، وجودینی جینگک قیله‌یاتگنده‌ی بۆله‌دی. او تاماغی قوروقشه‌گنده می هۆپلب قۆیه‌دی‌ـیو، اما کۆزینی توینوکدن آلمه‌یدی.

بیر پیت اونینگ بو تماشاسیگه کیم‌ـدیر خلل بېردی.

- میرزا حضرتلری، خفیه‌لر فوق العاده خبر کېلتیرمیشلر.

سلطان علی میرزا ابو یوسف ارغون‌نینگ مېین آوازینی تنییدی‌ـیو، اما اونگه اۆگیریلیب قره‌گیسی کېلمه‌یدی:

- نیمه خبر بۆلسه آنه‌مگه ایته‌وېرینگ.

- بېگیم حضرتلری مېنی سیزگه یوباردیلر، امیرزادەم!

سلطان علی میرزا اېندی ابو یوسف ارغون‌گه اۏگیریلیب قره‌دی.

اونینگ قویوق تعظیمی هم، پستکی تیشلری توشیب کېتگن کېمتیک آغزی‌نینگ تبسمی هم کۏزیگه جوده یامان کۏرینەدی:

- جناب بېک، اۏزینگیز-کو، بیزگه مهربانچیلیک کۏرستیب گۏزل قیزلر پېشکش قیلدینگیز... اېندی نېگه آرام آلگنی قۏیمه‌یسیز؟

- میرزا حضرتلری، سلطنتینگیز خوف آستیده! مېن شونینگ اوچون آرامینگیزنی بوزیشگه جرأت اېتدیم!

- ینه قنده‌ی خوف؟ آنەم قه‌یېرده‌لر؟

- دېوانِ خاصده سیزگه منتظرلر.

سلطان علی میرزا کیفینی بوزگنلریدن اچّیغی کېلیب، قۏلیده‌گی قدحنی میی بیلن مرمر دېوارگه آتیب اوریب چیل-چیل سیندیردی. سۏنگ بروقت سېمیرگن یۏغان گوده‌سی کیفدن خیال چه‌یقه‌لیب، تشقریگه چیقدی.

قارانغی توشیب قالگن اېدی. دېوانِ خاص‌نینگ کیره‌وېریشیده اېلّیک یاشلرده‌گی قباقلری قلین، جینگلک سقاللی بیر بېک قۏل قاووشتیریب، باش اېگیب توریبدی. اوی تۏریده تیکّه تورگن زهره بېگیم‌نینگ یوزی قهردن می، قۏرقوودن می آقریب کېتگن:

- امیرزادەم، سیز عیش و عشرت بیلن بندسیز. خیانتچیلر پایتختنی یاغیگه پنهانه تاپشیرماقچیلیغیدن بېخبرسیز!

سلطان علی میرزادن ناراضی بۏلیب شهرنی تشلب چیققن مینگدن آرتیق بېک و نوکرلر اندیجان‌دن قۏشین تارتیب کېلگن بابر بیلن بیرگه درغام بۏیلریده فرصت کوتیب یورگنلری معلوم اېدی. اما سلطان علی میرزا برچه دروازه‌لرگه اېنگ ایشانچلی کیشیلرینی قۏییب، شهرنی محکم بېرکیتیب یاتر اېدی. شونینگ اوچون آنه‌سیگه زرده قیلیب:

- ینه نیمه واهمه؟ - دېدی.

- مېنگه ایشانمه‌سنگیز، منه محمد سلطان جنابلریدن سۏره‌نگ. بو بېک حاضرگینه بابرنینگ قرارگاهیدن قاچیب کېلمیشلر. شهر ایچیده‌گی فتنه‌چیلر بوگون کېچه‌سی

سۆزانگران دروازه‌سینی بابرگه یشیریقچه آچیب بېرماقچی اېمیشلر. پیرینگیز خواجه یحیا هم سیزدن یوز اۆگیریب، بابرگه طرفدار بۆلگن اېمیشلر.

- ایشانمه‌یمېن! - دېب سلطان علی میرزا قۆل قاووشتیریب تورگن محمد سلطان‌گه تیکیلدی.

- امیرزاده‌م، گپیم یالغان بۆلسه بوگون کېچه‌سی تېکشیریب کۆرینگ! مېن یاغیلرینگیز بیلن درغام بۆییده ایکّی هفته یوردیم. خواجه یحیانینگ رضالیگینی بابر راسه اۆن بیر کون کوتدی. نهایت، بوگون اېرته‌لب ممدعلی کتابدار خواجه‌نینگ رضالیگینی آلیب باریبدیر. «تون یرمیده کېلسینلر، شهرگه کیریتگه‌یمیز»، دېگنمیش. بابر بوگون پېشینده ایشانگن بېکلرینی تۆپلب، مشورت اۆتکزدی. خیریت که، اونینگ ایشانگن بېکلریدن بیری، مېن - سیزنینگ صادق قولینگیز اېدیم!..

سلطان علی میرزا قاواغی قلین بېک‌که اېندی ممنون نظر تشله‌دی‌ـیو:

- اۆغرینی قراقچی اورگنده‌ی بۆلیبدیر! - دېب خخالب کولدی.

اونینگ کیف بیلن بې‌پروا کولیشی زهره بېگیم‌نینگ غشینی کېلتیردی:

- امیرزاده‌م، هر بیر دقیقه غنیمت. خاص نوکرلرینگیز آتلنگن. همه‌سی فرمانینگیزگه منتظر.

- فرمان می؟ - دېب سلطان علی میرزا بیر لحظه اۆیلنیب آلدی: - میلی، بابر دروازه‌دن کیرسین. کېین توتتیریب کۆزیگه میل تارتتیرماق کېره‌ک! تاکه بیزگه قصد قیلگنی اوچون ابدي کۆر بۆلیب قالسین!

ابو یوسف بېک آق آره‌له‌گن قلین سقالی‌نینگ اوچینی توتملب باش چه‌یقه‌دی:

- توتتیرالسک یخشی اېدی‌ـیو، اما بو ربجه انچه قلتیس، امیرزاده‌م. دروازه‌نی آچسک، سۆنگره یاپیب بۆلمس. بابرنینگ اولکن قۆشینی بار. قلعه ایچیده هم طرفدارلری کۆپ.

اۆتگن سفر سمرقندگه کیرگنده آچلرگه نان اولشیب، دهقانلرگه اوروغلیک قرض بېریب، عوام‌نینگ کۆنگلینی آوله‌گن اېکن. بیر یاقدن خواجه یحیانینگ فتواسی بیلن عوام کۆتریلسه، تشقریدن قۆشین کیرسه...

- یۆق، بو - جوده خطرناک! - دېدی زهره بېگیم.

- هه، اوندن کؤره تېزراق سؤزانگران دروازه‌سیگه باریب، او یېرده‌گی ساقچیلرنی المشتیریش لازم، - دېدی ابو یوسف و زرحل جلدگه سالینگن بیر کاغذ کېلتیردی. - امیرزاده‌م، منه بو - سیزنینگ مبارک نامینگیزدن یازیلگن نشان*. بونده فتنه‌چی بېکلرنینگ ناملری هم کؤرسه‌تیلگن. شولر بوگون کېچه‌سی قؤلگه آلینماغی لازم.

- فتنه‌چیلرنینگ مال و ملکلری منه بو محمد سلطان کبی صداقتلی بېکلرگه آلیب بېریلسین! - دېب قؤشیمچه قیلدی سلطان علی میرزا.

قاواغی قلین بېک‌نینگ جاسوسلیک قیلیشدن مقصدی هم شو اېدی. او سلطان علی میرزاگه ایکّی بوکیلیب تعظیم قیلدی:

- اؤلگونیمچه خدمتینگیزده‌مېن، امیرزاده‌م. اجازه بېرینگ، منه بو مبارک فرمانینگیزنی بجا کېلتیریشده فقیر هم نوکرلریم بیلن اشتراک اېته‌ی.

بو بېک فتنه‌چیلرنینگ هاولیلرینی تلشده بېواسطه اشتراک اېتسه، کؤپراق اؤلجه آلیشی ممکن‌لیگینی سېزیب شونده‌ی دېماقده اېدی.

- اجازه بېردیک.

مُهردار چقیرتیریلدی و کاغذده‌گی فرمانگه پادشاه‌نینگ مُهری باسیلدی.

- قالگن ایشنی بیز بجا اېتورمیز، - دېدی ابو یوسف ارغون.

سلطان علی میرزا تیل اوچیده:

- مېن هم بیرگه باره‌ی، - دېدی.

- یؤق، یؤق! - دېدی زهره بېگیم تېز. او یالغیز فرزندینی قارانغی تونده دشمن کؤپه‌ییب کېتگن شهرگه چیقریشنی ایسته‌مس اېدی. میرزا آنه‌سی‌نینگ یوزیدن اؤتالمه‌گنده‌ی بؤلیب سرایده قالدی.

سؤنگ آنه‌ـباله بؤستانسرای‌نینگ ایکّینچی قبتیده‌گی آچیق ایوانگه چیقیب، سؤزانگران دروازه‌سی تامانگه قولاق ساله باشله‌دیلر.

تون سکوتیده آتلرنینگ دوپوری قولاقده برالله چلینردی. امیر تېمور مقبره‌سیدن سل نریراقده جایلشگن سؤزانگران دروازه‌سی بؤستانسرایگه کؤپ هم اوزاق اېمس اېدی.

یریم کېچه‌ده بابرنینگ ایلغارلری دروازه‌گه سېکین یقینلشگنده ابو یوسف و محمد سلطان‌نینگ نوکرلری دروازه‌خانه اوستیدن اولرگه کماندن اۏق آتیب، بیر قنچه کیشینی یره‌دار قیلدی.

قارانغیده دېوار تېپه‌سیدن توسمال بیلن آتیلگن بعضی اۏقلر آتلرگه هم تېککن اېدی.

آغریقدن عصبیلشگن آتلرنینگ قتّیق کیشنه‌گنی بۏستانسرایگه هم اېشیتیلدی.

دروازه‌خانه اوستیده‌گی قۏریقچیلر بابرنینگ آدملرینی مسخره قیلیب کولیشردی:

- میرزالرینگ برکنی* خام سنبدیر!

- هه‌ـهه‌ـهه!

- سمرقندنی اېندی توشلرینگده کۏرینگلر!

- کېین توشلرینگنی سووگه ایتورسنلر؟

- ها‌ـها‌ـها!

بابرنینگ قۏشینی آرقه‌گه قیتیب کېتیشی بیلن دروازه آلدیده شاوقین تیندی‌ـیو، کېین شهرنی او یېر‌ـبو یېریده ایتلرنینگ جان‌ـجهد بیلن هورگنی، آدملرنینگ اچّیق فریادی اېشیتیله باشله‌دی. ابو یوسف ارغون باشلیق خاص نوکرلر دروازه‌نی تینچیتیب، اېندی فتنه‌چیلرنی آولشگه کیریشگنینی ایوانده اۏلتیرگن سلطان علی میرزا شو اوزوق‌ـیولوق داد‌ـوایلر تاووشیدن سېزدی.

- اېندی تینچ اوخله‌سک بۏلور، - دېب خوابگاهیگه کیریب کېتدی.

اما زهره بېگیم قندیللر یانیب تورگن اۏز خانه‌سیگه کېلیب، تانگ آتگونچه اوخله‌مه‌ی اۏتیردی.

حاضرگینه بیر فلاکت‌نینگ آلدی آلینگن بۏلسه هم، اما کېله‌جکده‌گی مشکلاتلر اونینگ اویقوسینی قاچیرماقده اېدی. بابر سمرقندنی ینه قمل قیلیشی ممکن. اونینگ اۏتگن گلگی قملی حلی کۏپچیلیک‌نینگ اېسیدن چیققن اېمس. ایچکریده زهره بېگیم ایشانه‌دیگن آدملر تاباره کمه‌یيب باریه‌پتی. بوگون فتنه‌چی بېکلر جزالنسه و تلنسه، سلطان علی میرزادن ناراضی بۏلووچیلر ینه کۏپه‌یه‌دی. اولرنینگ باشچیسی - خواجه یحیا جوده نفوذلی روحاني. سلطان علی میرزا خواجه یحیاگه قرشی کېسکین چاره کۏرالمه‌یدی.

چونکه بوتون دیندارلر خواجه‌نینگ تامانیده. اگر خواجه عوام خلققه فتوا بېریب، بوتون ملالرنی ایشگه سالسه، غلو کۆتریلیب کېتیشی ممکن.

زهره بېگیم خیالیده اۆزیگه تیه‌نچ ایزلر اېکن، یقینده بخارانی آلگن، اېندی سمرقندگه قۆشین تارتیب کېلیشی کوتیله‌یاتگن شیباني خان اېسیگه توشدی. بوندن اوچ کون بورون نقشبندي درویشلریدن بیری زهره بېگیمگه شیباني خاندن مخفي بیر خط کېلتیریب بېرگن اېدی. بېگیم پرده‌لی مخصوص طاقچه‌ده توره‌دیگن آلتین صندوقچه‌سیگه کلیت سالیب آچدی‌ـده، اۆشه خطنی آلیب، قندیل یاروغیده قیته اۆقیی باشله‌دی.

زرورققه بیتیلگن چیرایلی یازووده زهره بېگیم‌نینگ عقلی و حسنی اوسته‌لیک بیلن تعریفلنگن، یاش عمرینی اۆغلیگه فدا قیلیب اېرسیز یورگنی علیحده احترام بیلن تیلگه آلینگن اېدی. خطنینگ اېنگ غلطی جایی - شیباني خان‌نینگ زهره بېگیمگه غایبانه کۆنگیل قۆییب، اونگه اویلنماقچی اېکنینی شعر بیلن ایتگنی اېدی:

«اۆغلینگیز اۆغلیم و اۆزینگیز یاریم،

دلبر و همنفس و دلداریم».

حاضر شو سطرلرنی اۆقییاتگنده زهره بېگیم زبردست بیر اېرکک‌نینگ اۆتلی نفسینی اۆز یوزیده حس قیلگنده‌ی بۆلدی. زهره بېگیم آلتی ییلدن بېری منه بو تۆشکده یالغیز یاته‌دی. اونینگ گلده‌ی عمری بېوه‌لیکده سۆلیب باریه‌پتی. زهره بېگیم تېگه‌من، دېسه اونی آله‌دیگن زاده‌گانلر تاپیلر اېدی. اخیر او تعریفی کېتگن گۆزل قیز بۆلگنی اوچون سلطان محمودخانده‌ی پادشاه‌نینگ سویوکلی خاتینیگه ایلنگن اېدی. بیراق اۆغلی تختده اۆتیرگن زهره بېگیم فقط اۆزیگه مناسب پادشاه‌گه تېگیشی ممکن، اودوم شونده‌ی.

منه اېندی اونگه خریدار پادشاه هم تاپیلدی. بېگیم شیباني خان‌نینگ شعریده‌گی ایکّینچی سطرنی ینه بیر اۆقیگنده، خیالي بیر اېرکک اونی قوچیب، «دلبر یاریم، دلداریم!» دېب اېرکه‌له‌یاتگنده‌ی بۆلدی‌ـیو، بدنی قیزیب کېتدی. او اۆرنیدن توریب، کتّه تاش‌آینه آلدیگه باردی‌ـده، اۆزی‌نینگ عکسیگه تیکیلیب قره‌دی. اویقوسیز توندن کۆز آستیلری خیال کۆکریب سلقیگن. اما قاشلر - قلدیرغاچ قناتی. قاره کۆزلری اوچقون ساچیب پارله‌یدی. کۆکره‌کلر بلند. بۆینی آق مرمره‌ی سیلّیق، لبلری احتراسلی.

شيباني خان‌نينگ ياشی اېلّيک‌که يقينلشگن، خاتينلری و باله‌لری بار، زهره بېگيم بونی بيله‌دی. اما بېگيم اؤزی‌نينگ آينه‌ده‌گی عکسيگه ممنون تيکيليب تورگن شو دقيقه‌لرده:

«شيباني خان‌نينگ صحرايی خاتينلری نيمه بؤليپتی؟ - دېب اؤيلندی. - مېن خاننی اؤزيمگه شونده‌ی رام قيله‌ی که، همه‌سی آغزينی آچيب قالسين!»

اېرته‌سيگه اؤشه درويش کېليب، بېگيم‌نينگ جوابينی آليب کېتيشی کېره‌ک. بېگيم شيباني خانگه خط يازيش اوچون کاغذ قلم آلدی.

بيراق قنديللرده کؤپدن بېری يانه‌ياتگن شمعلرنينگ توتونيدن اوی سل خيره تارتيب قالگن اېدی. زهره بېگيم هوارنگ برقوت درپرده‌لرنی آچدی-يو، سحر سلقينيگه يوزينی توتيب، ايوان اېشيگی آلديده بيرپس توردی.

شونده ارک‌که يقين بير محله‌دن اېر کيشی‌نينگ جان اچّيغی بيلن قيچقيرگنی اېشتيلدی. عيال کيشی‌نينگ اؤکيريب ييغله‌گنی اونگه جؤر بؤلدی.

ابو يوسف ارغون بيلن محمد سلطان همان فتنه‌چيلرنی آولب يورگنی، اولرنينگ اويلرينی تلب باره‌ياتگنی، الّه-کيملر اؤق يا که تيغ ضربيدن جان بېره‌ياتگنی زهره بېگيم‌نينگ کؤز آلديگه کېلدی. شونده خيالی بيردن باشقه ياقفه بوريلدی.

شيباني خان سمرقندنی جنگسيز آليش اوچون زهره بېگيمگه يالغانده‌کم عشق اظهار قيله‌ياتگن بؤلسه-چی؟ سمرقندنی آلگنيدن کېين سؤزيدن قيتسه-يو، زهره بېگيمنی منه بو قارانغی تونده اؤکيريب ييغله‌ياتگن عيال‌نينگ احواليگه سالسه-چی؟

بو شبهه‌دن بېگيم‌نينگ بارليغی موزلب کېتدی. او آرقه‌سيگه قيتيب شيباني خان‌نينگ مکتوبينی ينه قؤليگه آلدی. خان اونينگ شونده‌ی شبهه‌لرگه باريشينی آلديندن سېزگنده‌ی، مکتوب‌نينگ ينه بير جاييده شعر ايتگن اېدی:

«مېن سمرقندنی سېنسيز نېته‌يين،

جسدِ تيره‌نی جانسيز نېته‌يين؟»

بو سطرلرنينگ تفتيدن زهره بېگيم‌نينگ قلبيگه ينه ايليقليک يوگوردی. شو تاپده بېگيم‌نينگ اؤزيگه هم يارسيز سمرقند - جانسيز تنه‌ده‌ی ساووق تويولردی. شيباني خان اونينگ بېوه‌ليک حياتيگه ايسّيق جان بؤليب کيريب کېليشی کؤز آلديده گوده‌لندی-يو،

قلمنی قۆلیگه آلیب، خانگه جواب یازیشگه کیریشدی. سطر باشیدن خان‌نینگ تعریفینی یوکسکلرگه کۆتریب:

«حضرتِ امامِ زمان، خلیفهٔ رحمان»، دیب یازه باشله‌دی...

---

* سنگفرش - گۆزل تاشلردن گل یسش.

* نشان - فرمان، بویروق.

* برک - چوچوَره.

۲

سمرقند قلعه‌سی‌نینگ تشقریسیده‌گی باغ کۆچه‌لر، اولوغ بیک رصدخانه‌سی‌نینگ اطرافلری، آبِ رحمت اریغی‌نینگ بۆیلری بی‌حساب قۆشینگه تۆلیب کیتگن. چۆپان‌آته تاغی‌نینگ ایتکلریده، نریاغی زرافشان ساحلیده یوزلب اۆتاولر و چادرلر پیدا بۆلگن.

بو قۆشین‌نینگ سرکرده‌سی شیباني خان باغِ میدان‌گه، اولوغ بیک قوردیرگن مشهور چهل‌ستون کۆشکیگه کیلیب توشگن ایدی. شیباني خان کۆشک‌نینگ یوقاریگی قبتیده تۆرت طرفی ایوانلیک کتّه اویده پیشین نمازینی اۆقیب بۆلگن هم ایدی که، یساوول کیریب، سلطان علی میرزا بیر نیچه ایچکیلری بیلن قلعه‌دن خان حضوریگه کیلگنینی ایتدی. شیباني خان‌نینگ کیچیک‌ـ کیچیک کۆزلری قووانچدن یلتیلّب کیتدی.

- سلطانلرنی بو یېرگه چارلنگ. کیین میرزانی باشلب کیرینگ.

- حضرتیم، تختینگیز پستکی آشیانده.

- جای نمازیم تختیمدن بلند!

- لطف قیلدینگیز، حضرتیم!

یساوول ایکّی بوکیلیب تعظیم قیلگنیچه آرقه‌سی بیلن یوریب چیقیب کیتدی.

شیباني خان بۆته‌لاق جونیدن تۆقیلگن میین ملّه جای نماز چیتیگه قیتیب اۆتیردی.

یساوول پایگکده‌گی ایشیکدن سلطان علی میرزانی باشلب کیرگنده شیباني خان حلی هم شه‌نشینده اؤشه جای نماز اوستیده اؤلتیرگن ایدی. شه‌نشین پستیده اونینگ اؤن چاغلی سلطانلری چؤکّه‌لب اؤلتیریشیبدی.

شیباني خان بیزه‌کسیز جؤن کیینگن ایدی. سلطان علی میرزا ایشیکدن کیرگن زهاتی اونینگ سلّه‌سیگه قدلگن در و گوهرلر، تؤنیگه تیکیلگن آلتین و مرواریدلر دبدبه بیلن یلتیره‌ب کؤزگه تشلندی. اما میرزانینگ کؤزلری بي‌سرانجام، سیمیز گوده‌سی بؤششگن. او آنه‌سی‌نینگ و ابو یوسف ارغون‌نینگ گپیگه کیریب، قلعه‌دن قؤشینسیز چیقیب کیلگن ایدی. بو یبرده خان‌نینگ بي‌حساب قؤشینینی کؤریب، یوره‌گی تکه‌ـپوکه بؤلیب کیتدی.

شیباني خان بیلن اوّلدن تیل بیریکتیریب یورگن ابو یوسف ارغون سلطان علی میرزانی خان حضوریگه ابره‌ب آلیب کیلیش اوچون بایه توشکی طعام پیتیده میرزاگه یخشی کؤرگن مَیلریدن انچه ایچیرگن ایدی. حاضر سلطان علی میرزا شیباني خانگه تامان تعظیم بیلن باره‌یاتگنده آیاقلری قالینده قاقینیب، گوده‌سی گندیره‌کلب کیتدی. ابو یوسف ارغون سویب قالمه‌گنده ییقیلیب توشردی.

شیباني خان اؤرنیدن توریب، میرزا بیلن کؤریشر ایکن، خوشبؤی می هیدی دماغیگه اوریلدی. او میرزانینگ کیفی بارلیگینی درّاو سیزدی‌ـیو، اونی اؤغلی تیمور سلطان و کویاوی جانی بیک سلطان‌دن قوییراقفه اؤتقزیشنی یساوولگه ایما قیلیب بویوردی.

شیباني خان باشیگه قیزیل بؤرک اوستیدن آق سلّه اؤره‌گن، کؤک ماووتدن ابا کییگن. آلتین توگمه‌لی ابا تگیدن کییگن یشیل کؤیلگی اسلام بیراغی‌نینگ رنگینی ایسلته‌دی. جای نماز اوستیده اؤلتیرگنی هم اونی خداجؤی بیر آدمگه اؤخشه‌تیب کؤرستر ایدی. بونینگ همه‌سی سلطان علی میرزانینگ واهمه‌سینی سل باسدی‌ـیو، اما قوییدن جای کؤرسه‌تیلگنی اونینگ عزت‌ـنفسیگه تیگدی. باشقه سلطانلر شیباني خان‌نینگ آلدیده چؤکّه‌لب اؤتیرگنده، سلطان علی میرزا اته‌یلب چاردانه قوریب آلدی. شیباني خان‌نینگ اؤغلی اونگه غشی کیلیب قره‌ب قؤیدی.

- سیز مینگه فرزنددیک یقین بؤلماقچی میسیز، میرزا؟ - سؤره‌دی شیباني خان ملایم تاووش بیلن.

- خان حضرتلری اتفاق توزیش اوچون چارلبدیرلر...

- والده‌ی محترمه‌نگیز کېلمه‌دیلر می؟

- آنه‌م مېنی یوباردیلر.

- اما اؤزلری هم کېلماقچی اېدیلر.

- عیال کیشی، تارتینورلر.

- آدم یوبارینگ، میرزا، آنه‌نگیز هم کېلسینلر.

سلطان علی میرزا یانیده چؤکّه‌لب اؤتیرگن ابو یوسف بېک‌که قره‌دی. ابو یوسف ارغون درحال اؤرنیدن توریب، شیباني خانگه تعظیم قیلدی:

- اجازه بېرینگ، خان حضرتلری، مېن حاضر باریب زهره بېگیمنی ایتیب کېله‌ی.

بو نازک ایشلرنینگ همه‌سی ابو یوسف ارغون‌نینگ حرکتلری بیلن بیته‌یاتگنینی یخشی بیله‌دیگن شیباني خان یساوولگه بویوردی:

- ابو یوسف بېک‌که مېنینگ اېنگ چاپقیر آتلریمدن بیرینی انعام قیلینگ!

- منّتدارمن، حضرتیم!

- بېک، قیتیشده خواجه یحیاگه هم خبر قیلینگ. سلطان علی میرزا کېلگن جایگه خواجه کېلمه‌سه آره اوزیلور.

- حق گپنی ایتدینگیز، خان حضرتلری!

ابو یوسف ارغون بو تاپشیریقنی بجریش اوچون کېتگندن کېین شیباني خان اؤرنیدن توردی-یو، سلطانلریگه قره‌ب:

- میرزا بیلن صحبتلشیب اؤتیرینگلر، - دېدی، اؤزی اېسه آرقه اېشیکدن ایوانگه چیقیب، پستگه توشیب کېتدی.

سلطان علی میرزا اطرافیده‌گی سلطانلرنینگ عداوتلی یوزلریگه قره‌ب، اولر آره‌سیده یالغیز قالیشگه قؤرقدی و اؤرنیدن توریب، یان اېشیک‌که قره‌ب یؤنلدی. شونده تورکستانلیک سلطانلردن بیری اؤرنیدن سکره‌ب توریب، اونینگ یؤلینی تؤسدی.

- امیرزاده، بویروق بؤدی*، اېندی بیزینگ یه‌نیمیزدن کېتمه‌یسیز!

بربسته بیر نوکر قۆلینی خنجری‌نینگ ساپیگه قۆییب، اپشیک‌که کۆنده‌لنگ بۆلیب آلدی.

سلطان علی میرزا قاپقانگه توشگنینی اپندی سپزدی-یو، کیفی بیردن ترقب کپتدی. یوزی بۆزدپک بۆلیب، بایه‌گی جاییگه قیتیب اۆتیردی.

آره‌دن بیر-ایکّی ساعت اۆتگندن کپین زهره بپگیم هم تۆرتته کنیزی بیلن باغِ میدانگه کیریب کپلدی. اونینگ باشیده کپلینچکلرنی اپسله‌تووچی آق حریر رۆمال، پپشانه‌سیگه اپسه طلاقاش تقیلگن. اپگنیده خیپچه بپللی گلگون قبا. اونینگ تگیدن کییلگن آق اطلس کۆیلگی‌نینگ اپتگی شونچه‌لیک اوزون که، ایکّی کنیز ایکّی تاماندن کۆتریب کپلیه‌پتی.

زهره بپگیمنی چهل‌ستون‌نینگ پستکی آشیانیده مخصوص بپزه‌تیلگن خانهٔ خاص‌گه باشلب اۆته‌یاتگنلرینی شیباني خان‌نینگ قیرق یاشلردن آشگن کتّه خاتینی کۆریب قالدی:

- بو نې دپگن یوزسیز خاتین؟ - دپب یانیده‌گی عیالگه شیپشیدی: - اپرسیره‌گن میگه‌جین عزتینی بیلیب اوییده اۆتیرمه‌یدی می؟ ساوچی باریب ایشنی بیتیرگنچه شاشمه‌ی تورمه‌یدی می؟ الاییم کثافتی اۆزیدن بپریگه کپلمه‌سین!

زهره بپگیم خانهٔ خاص‌گه کیرگنده شیباني خان تخت اوستیده اۆتیرر اپدی. زهره بپگیم ایکّی بوکیلیب تعظیم قیلر اپکن، شیباني خان او بیلن تخت اوستیدن توشمسدن سۆره‌شدی.

- خوش کپلدینگیز، بپگیم.

خاندن باشقه‌چه معامله کوتگن زهره بپگیم تۆستدن کۆنگلی بوزیلیب، کۆزیگه یاش آلدی.

- خان حضرتلری، مپن اۆزیمنی سیزگه قربان قیلدیم. فرزندیمنی، خان و مانیم - همه‌سینی مرحمتینگیزگه ایشانیب تاپشیردیم!

زهره بپگیم‌نینگ یوزی آق اپپک تۆر آرتیدن انیق کۆرینمس اپدی. خان اونینگ گوهر کۆزلی آلتین اوزوکلر تقیلگن قۆللریگه قره‌دی. تامیرلری بۆرتیب تورگن بو تیتراق قۆللر بپگیم‌نینگ انچه یاشگه بارگنیدن دلالت بپررردی. شیباني خان یقینده بخاراده نکاحلب آلگن اۆن تۆقّیز یاشلی کیچیک خاتینینی اپسله‌دی. سۆنگ زهره بپگیم‌نینگ کتّه‌گینه اۆغلی سلطان علی میرزا کۆز آلدیدن اۆتدی.

- خاطرجمع بۆلینگ، بېگیم سیزنینگ مقصدینگیز بیزگه معلوم. خدا خواهلەسه، مرادینگیز حاصل بۆلمەی قالمس.

شیباني خان باشقه هیچ نرسه دېمەدی. یساوول زهره بېگیمنی خانهٔ خاص‌دن آلیب چیقیب کېتدی. اونی کنیزلری بیلن باشقه بیر کیچیکراق خانه‌گه کیریتیب، اېشیکلرینی تشقریسیدن یاپیب آلدیلر.

_____

* بۆدی - «بۆلدی» دېگنی.

* * *

شیباني خان‌نینگ نیمه قیلماقچی اېکنینی هیچ کیم توشونمس، اما بوگون باغِ میدانده فوق العاده بیر حادثه بۆله‌یاتگنینی سېزگن برچه لشکرباشیلر و اعیانلر چهل‌ستون کاشانه‌سی‌نینگ یان-وېریده ایکّی-اوچته‌دن بۆلیب ایلنیب یوریشر اېدی.

اولرنینگ آره‌سیده شاعر محمد صالح هم بار اېدی. اونینگ ایپک سلّه‌سی نازک قیلیب اۆرلگن، کلته یېنگیل ایپک اباسی اۆزیگه جوده یاپیشیب توره‌دی. یازده هم تېلپک کییب یوره‌دیگن، اوروشدن باشقه نرسه‌نی بیلمەی قۆپاللشیب کېتگن کۆچمنچی سلطانلر اونینگ ضیالیچه نازک کییینیشینی یاقتیرمه‌یدیلر، تېموریلر خدمتیده اۆتگن آغیر اۆتمیشینی اېسلتیب توریشنی یخشی کۆره‌دیلر.

نَیمان اوروغی‌نینگ باشلیغی قمبربیی باغده محمد صالح‌گه تېگیشدی:

- هه، جناب شاعر، سمرقنددن میرزانگیز ماینن چېچنگیز* کېلیب، سویونیب توریبسیز می؟

- قمبربیی جنابلری، زهره بېگیم اصلی اۆزبېک‌نینگ نَیمان اوروغیدن بۆلورلر. بېگیمنی مېندن آلدین سیز چېچه دېییشینگیز لازم.

منغیت، دۆرمان و قۆشچی اوروغی‌نینگ سلطانلری بو گپنی یاقتیریب خخالب کولدیلر. قمبربیی‌نینگ اچّیغی کېلدی. محمد صالح‌گه اۆشقیریب:

- سیز-چی؟ - دېدی. - سیز برلاس تورکیدن میسیز؟!

تېمور و تېموریلردن چیققن برلاسلر شیباني خان‌نینگ اېنگ یامان کۆرگن اوروغی اېدی. محمد صالح حسین بایقرا سراییده خدمت قیلگن، سلطان علی میرزاگه هم ملازم بۆلگن، اخیری میرزالردن اینیب، شیباني خان تامانیگه قاچیب اۆتگن اېدی. او سلطان علی میرزانینگ حربي سِرلرینی شیباني خانگه ایتیب بېریب، بخارا و دبوسیه قلعه‌سی‌نینگ آلینیشیگه کۆمکلشگنی اوچون خان اونی یاقتیریب قالگن اېدی. اما قمبربیی ایچیده اونی: «خیانت یۆلی بیلن آبرو آرتتیرگن بې‌قرار تورک!» دېب یامان کۆرر اېدی.

محمد صالح قمبربیی‌نینگ بو نفرتینی اۆزیگه آلگیسی کېلمه‌ی، گپنی هزلگه بوردی:

- جناب قمبربیی، مېن حاضر - اۆزېک تورکیدنمېن!

- قوولیک قیلمنگ، اۆزېک باشقه، تورک باشقه!

- لېکن اۆزېکده «آته یورتیم تورکستان» دېگن نقل بار-کو، بونیسیگه نې دېیسیز؟

- وای-بۆی، - دېدی کۆپک‌بیی، - منه‌و شاعرینگ بیزنینگ تورکستان‌نی هم تورکلرگه بېریب جوبارماقچی-غو!

دشت قیپچاق‌دن چیققن عامي کۆپک‌بیی تورکستان‌ده‌ی مدني شهرنی اۆزینیکی قیلیب گپیرگنیدن محمد صالح‌نینگ کولگیسی کېلدی:

- جناب کۆپک‌بیی، سیز اوّل تورکستان دېگن سۆزنینگ معناسینی توشونینگ! تورکستان - تورکلر مکانی دېگنی-کو!

- نې دېماقچیسن؟ بیز روم* تورکیدن ترقه‌غنمیز می؟

- عکسینچه، روم تورکلری هم تورکستان‌نی «آته یورتیم» دېرلر. اولر بیلن بیزنینگ ایلدیزیمیز بیر. سمرقند قۆرغانیدن بېریده تورگن هو انه او تېپه‌لرگه بیر قره‌نگ. انه اۆشه یېرده بوندن مینگ ییل اوّل افراسیاب دېگن اولکن شهر بۆلگن. افراسیاب اېسه ماوراالنهر تورکلری‌نینگ افسانوي قهرمانی اېدی. «اونینگ اصلی آتی الپ اېر تۆنگه بۆلگن» دېب، «قوتدغو بیلیک»ده یوسف خاص حاجب یازمیشدیر.

- بو شاعر اۆزېک‌نینگ نانینی یېب، نوقول تورکنی مقته‌یدی-یه!

- جناب قمبربیی، اؤزبېک، قزاق، تورکمن، قیرغیز - برچه‌سی هم تورکي اولوسلر دیر. بیر آته‌نینگ باله‌لریدېک یېریمیز بیر، تاریخیمیز بیر. سیزلر اؤزبېک اوروغلری‌نینگ تاریخینی اؤزبېک خان*دن باشله‌یسیزلر. بو تؤغری ایمس.

- نېگه تؤغری بؤلمس ایکن؟ - اؤشقیردی کؤپک‌بیی، - اؤزبېک خاندن ترقلگن ایمسمیزمه؟

- جناب کؤپک‌بیی، سیزنینگ قیپچاق اوروغینگیز اؤزبېک خاندن مینگ ییل آلدین مشهور بؤلگن. قؤنغیرات اوروغی‌نینگ تاریخی هم آلتی-یېتّی عصرگه باره‌دی. منغیت، نَیمان، دؤرمان، قوشچی اوروغلری هم قدیمدن بېری بار. بو اوروغلر همه‌سی حاضر آن‌حضرتیم شیباني خان قؤل آستیگه بیرلشیب «اؤزبېک اولوسی» دېگن عمومي نام آلگن ایکن، سیزلر بو اولوس‌نینگ تاریخینی ایسدن چیقرمنگلر. اؤزبېک دېگن اسم تورکي خلقلرده اؤزبېک خاندن نېچه یوز ییل آلدین هم موجود بؤلگن. مېن خوارزم‌ده اؤسمیشمېن. قدیمي کتابلردن اؤقیدیم کیم، چنگیزخاندن آلدین شاه بؤلگن خوارزمشاه محمد اؤز اؤغیللریدن بیریگه اؤزبېک دېب نام قؤیمیشدیر. شوندن معلوم که، بو نام یورتیمیزده چنگیزخان کېلمسیدن آلدین هم معتبر بؤلگن. اؤزبېک نامینی بیزنینگ اولوسیمیز اؤزبېک خاندن آلگن ایمس. عکسینچه، بو قدیمي نامنی اؤزبېک خان بیزنینگ تورکي اولوسلردن آلمیشدیر!

- ینه تورکي دېیدی-یه! خان حضرتلری‌نینگ باباکلانلری اولوغ چنگیزخان تورک بؤلمه‌غن-کو!

قمبربیی قلتیس موضوعده گپ آچگنینی سېزیب، همه جیم بؤلیب قالدی. چونکه چنگیزخان‌نینگ غیرِ دین بؤلگنینی، بخارانینگ جامع مسجدیگه آت مینیب کیرگنینی توران‌نینگ کؤپچیلیک اهالیسی بیلردی. شیباني خان بو اهالینی چؤچیتمسلیک اوچون چنگیزخان نسلیدن ایکنینی آشکار قیلمسدن دل توبیده سقلردی. اما خان‌نینگ تورکي تیللی مسلمان ایکنلیگی، اسلام بیراقداری بؤلیب میدانگه چیققنلیگی کتّه بیر سیاست شکلیده آچیقچه‌سیگه ترغیب قیلینردی. محمد صالح هم انه شو سیاستگه ماس کېله‌دیگن سؤزلرنی ایزلب تاپدی:

- جناب قمبربیی، شیباني خان‌نینگ بابالری ابوالخیرخان، آته‌لری شاه بوداق سلطان اسلام دینیدن بهره‌مند بۆلیشیب، خاقان اعظم چنگیزخاندن هم بلندراق معنوي یوکسکلیک‌که کۆتریلگنلر. شیباني خان حضرتلری حاضر انه شو یوکسکلیکده توریب، توران‌نینگ پاک مسلمان خلقیگه رهنما بۆلماقده‌لر!

- آبّا، سرتتینگ باله‌سی‌ـاي، اېندی توران‌نی اۆرته‌گه سالیب، سۆزینی اۆتکزماقچی‌ـده!

- تاریخ شونده‌ی بۆلسه مېن نې قیله‌ی، جناب قمبربیی؟ مینگ ییللردن بویان خراسان‌دن نریاغی اېران‌ـو بېریگی یاغی توران دېب یوریتیلور... خان حضرتلری بونی یخشی بیلورلر. امامِ زمان بخارا مدرسه‌سیده تحصیل کۆرگنلریده جوده کۆپ توركي شعرلرنی یاد آلگنلر. اۆزلری هم توركي تیلده غزللر یازگنلر. مېن آن‌حضرت‌نینگ غزللریدن بیر بَیت کېلتیره‌ی، اېشیتینگ:

«فرقت آتیدن ییقیلدیم، یار کېلدی سورغه‌لی
اې شَیباني، یار دردینگ‌گه دوا قیلدی ینه».

- خان حضرتلری‌نینگ بو شعرلری تورکیچه اېمس، اۆزبېکچه! - دېدی قمبربیی.

- لېکن برچه تورکی‌گۆی شاعرلر خودّی شو تیلده شعر یازگنلر‌ـکو! اگر بو اۆزبېک تیلیده بۆلسه، دېمک، نوایی هم اۆزبېک تیلیده یازگن. دېمک، کمینه هم حاضر سیزلر بیلن اۆزبېک تیلیده سۆزلشماقده‌مېن. دېمک، ماوراالنهرنینگ توركي تیلی‌ـیو اۆزبېک تیلی، اصلیده بیر تیل. جنابلر، اېندی دلیمیز هم بیر بۆلماغی کېره‌ک. تېموریلر تورک و اۆزبېک دېب اولوسنی اولوسدن اجره‌تیب، خلقنی پراکنده قیلدیلر، مملکت پرچه‌لنیب، خراب بۆلدی.

اېندی امامِ زمان، اسکندر ثاني* ینه شو اولوسنی بیرلشتیریب، مملکتگه یگانه جان عطا قیلماقچیلر! الاهیم حضرت خانیمیز شو مقصدلریگه یېتسینلر!

محمد صالح‌نینگ بو گپیگه اېندی هیچ کیم اعتراض قیلالمه‌دی. مناظره‌ده اوسته‌لیک بیلن غالب چیققن شاعر کۆشک‌که قره‌ب کېتدی.

کۆپک‌بیی قمبربیی‌گه قره‌ب:

- سرتتینگ باله‌سینی کۆردینگیزمه؟ - دېدی. - بولرنی گپ بیلن جېنگیب بۆلمه‌یدی!

- گپ بیلن یېنگمەسک قیلیچ بیلن یېنگەمیز! - دېدی قمبربیی. همەلری خخالب کولدیلر.

---

* چېچه - بو یېرده کېلین‌آیی، ینگه معناسیده.

* روم - تورکیه.

* اۆزبېک خان - آلتین اۆرده خانی، ۱۳۱۲-۱۳۴۲ـییللرده حکمرانلیک قیلگن، اونینگ پایتختی سرای بېرکې والگه بۆییده، حاضرگی والگاگراد یقینیده بۆلگن.

* اسکندرِ ثاني - ایکّینچی اسکندر، شیباني خانگه بېریلگن یوکسک تعریفلردن بیری.

* * *

کۆشکدن یساوول چیقیب، باغده منتظر تورگن لشکرباشی و اعیانلرنی خان حضرتلری یوقاریگی قبتگه کېنگشگه چقیرگنینی ایتدی. باغده‌گی ارکان دولت کۆشک‌نینگ تۆرت بورچیگه مناره‌گه اۆخشه‌تیب ایشلنگن و تارگینه یۆلک ایچیدن اۆتگن زینه‌پایه‌لر بیلن یوقاریگه کۆتریله باشله‌دیلر. خان‌نینگ اۆزی حلی هم پسته‌گی خانهٔ خاص‌ده ینه نیمه‌نی‌ـدیر کوتماقده ایدی.

کېچکی پیت سمرقنددن بېش‌ـآلتیته مریدینی ایرگشتیریب، خواجه یحیا هم چیقیب کېلدی. او باغِ میدانگه کیریب آتدن توشه‌یاتگنده سراسیمه بۆلیب، آیاغی اوزنگی قَییشیگه اۆره‌لیب قالدی. مریدلری اونی سویب توشیردیلر.

کتّه آق سلّه، ملّه سقرلات دېله‌گه‌ی کییگن خواجه یحیا شیباني خان اۆتیرگن تخت‌نینگ آلدیگچه تعظیم قیلیب باردی. قرائتگه اۆرگنگن جرنگدار تاووش بیلن:

- السلام و علیکم، خان حضرتلری، - دېدی. - سمرقند دروازه‌لری سیز اولوغ ذات اوچون آچیق دور!

شیباني خان خواجه یحیا بیلن اۆرنیدن تورمه‌ی سۆره‌شدی‌ـیو، کنایه قیلیب دېدی:

- سمرقند قاپقه‌لرینی بیز اوچون سیز آچیب کېلدینگیز می؟

- حضرتیم، هر ایش خدانینگ خواهشی بیلن بۆلور.

- بیراق سیزنینگ خواهشینگیز - سمرقندنی بابرگه بېریش اېدی-کو؟

- عاصي بنده‌لرمیز، خان حضرتلری. خطالیک اۏتگن بۏلسه، عفو اېتینگ، حضورینگیزگه باش اېگیب کېلدیم...

خواجه یحیا کۏزیگه یاش آلدی.

شیباني خان یساوولگه بویوردی:

- یوقاریگه آلیب چیقیب میرزاسی‌نینگ قېتلیگه* اۏتیرغیزینگ!

خواجه یحیانی آلیب چیقیب کېتگنلریدن کېین شیباني خان اۏزی‌نینگ اېنگ یقین مصلحتچیسی بۏلگن آلتمیش یاشلی موی‌سفید ملا عبدالرحیم‌نی چقیردی و او بیلن نیمه حقده-دیر یکّمه-یکّه گپلشه باشله‌دی.

خان‌نینگ شاشیلمه‌یاتگنی بعضی سلطانلرنی تعجبگه سالماقده اېدی. سمرقند دروازه‌لری آچیق پیتده نېگه پایتختگه آت قۏییب کیرمسدن، بو یېرده ایمیلّب اۏتیریشیبدی؟

---

* قېتلی - یانی، قطاری.

۳

شیباني خان تۏرده‌گی اېشیکدن کیرگنده همه اۏتیرگنلر اۏرینلریدن سپچیب توریب، خانگه اېگیلیب تعظیم قیلدیلر. خان شه‌نشینگه تۏشلگن کیمخاب کۏرپچه اوستیگه چاردانه قوریب اۏتیردی. اونینگ اۏنگ یانیگه چۏکّه توشگن ملا عبدالرحیم قرآندن قیسقه بیر آیت اۏقیب، خان حضرتلریگه اېنگ عالي تیلکلر بیلدیردی-یو، نهایت مقصدگه اۏتدی:

- امامِ زمان، خلیفهٔ رحمان‌نینگ نیتلری فقط شهر آلیش اېمس، دین و ملت دشمنلرینی فاش اېتیب، سیز و بیزنی محمد علیه‌السلام یورگن مقّدس یۏلگه یېتکلش دیر. اگر فقط مال و ملکنی اۏیله‌یدیگن پادشاه بۏلسه، سمرقند قاپقه‌لری آچیلگن زهاتی اورها-اور، دېب قلعه‌گه آت قۏییب کیرور اېدی، کرنَی-سورنَی چلدیریب، اۏز غلبه‌سینی تېزراق خلقه آشکار قیلور اېدی. اما بیزنینگ اولوغ خانیمیز - دانالیکده اسکندر زمان شیباني خان مال و ملکدن اوّل انصاف و ایماننی اۏیله‌یورلر.

- برحق! - دېب قۆيدی ملا عبدالرحيم‌دن پستراقده اۆتيرگن محمد صالح.

- پادشاه انصاف و ايماننی اونوتسه نې چاغليق مردارليکلر يوز بېريشی، مملکت نې چاغليق خراب بۆليشی تېموريلرنينگ کردکارلريدن بيزگه عيان. عبداللطيف ميرزا اۆز آتەسی اولوغ بېک ميرزانی اۆلتيرتيردی. هراتده حسين بايقرا اۆز نېوره‌سی مومن ميرزانی اۆلتيرتيردی. منه حاضر بيز بيلن اۆلتيرگن سلطان علی ميرزا اۆز آغه‌سی بايسونقور ميرزانی توتتيريب اۆلديرماقچی بۆلگنده، آغه‌سی قاچيب قوتولدی. کېين بايسونقور ميرزا بو اينيسينی توتتيرگنده کۆزينی کۆر قيلماقچی بۆلدی. اما جلّادنی آلتينگه ساتيب آليب، بو ميرزا هم قاچيب قوتولدی. ميرزالرنينگ سراييده ساتقينليک، خيانت، بوزوقليک اوج آلدی. قرآن شريف مينی مکروه دېب قطعي تقيقله‌گن. اما دوره‌ميزده اۆلتيرگن منه بو ياش ميرزا جای نماز اوستيده اۆلتيرگن امامِ زمان حضوريگه می ايچيب شيره‌کيف کېلميش. بو ميرزانينگ شهوت‌پرستليگی، شو ياشدن حرام يۆلگه يوريشليگی امامِ زمان خانيميزگه اوّلدن عيان اېدی!

کۆپک‌بيی غضبلنيب گپ قۆشدی:

- آسيب اۆلديريش کېره‌ک بونده‌ی ميرزانی!

- عيب فقط بو نوجوان ميرزاده اېمس، - دېب محمد صالح اونگه اعتراض قيلدی. - بونينگ آتەسی محمود ميرزا بغايت ايمانسيز بوزوق آدم اېدی. سمرقنده‌ده پادشاهليک قيلگنده خاتين‌بازليک‌که قناعت قيلمه‌ی، بچه‌بازليکنی هم اوجيگه چيقرگن اېدی.

بې‌چاره خلق چيرايلی ياش اۆغلانلرينی کۆچه‌گه چيقرتيريشگه قۆرقيب، قيزلرنی يشيرگندېک ايچکريگه يشيرر اېدی.

- اۆغيل آتەسيگه تارتيبدير ـ ده؟

- آنەسی ـ چی؟ ميرزانينگ آنەسی قله‌ی؟

بو قلتيس سوالدن همه بير لحظه جيم بۆليب قالدی. چونکه «شيباني خان زهره بېگيمنی نکاحلب آلماقچی اېميش»، دېگن آوازه کۆپچيليک‌نينگ اېسيگه توشدی. خان بو عيالگه اويلنسه آبروسی توشيشينی بايه‌ياق سېزگن و اويلنماقچی اېمس‌ليگينی ملا

عبدالرحیم‌گه ایتگن اپدی. حاضر ملا عبدالرحیم میش-میشلرنی برطرف قیلیشگه شاشیلدی:

- میرزالرنینگ کثافتی خاتینلریگه هم اورمیش. بو میرزانینگ آنه‌سی اؤز نفسی اوچون یالغیز اؤغلینی قربان قیله‌دیگنگه اؤخشه‌یدی!

ملا عبدالرحیم‌نینگ بو گپیدن کپین خان‌نینگ زهره بپگیمگه مناسبتی هم کؤپچیلیک‌که عیان بؤلدی. سلطانلردن بیری:

- قوتورگن بییه‌گه سودره‌تیب اؤلدیریش کپره‌ک اونده‌ی خاتیننی! - دپدی.

ینه بیری:

- قاپگه سالیب اپنگ بلند مناره‌دن تشلش کپره‌ک! - دپدی.

شیباني خان مناظره‌گه اپرک بپریب، اؤزی همه‌نینگ گپیگه زیمدن قولاق سالیب اؤلتیرردی. بیر-بیریدن قؤرقینچلی تکلیفلر کؤپه‌یپب کپتگندن کپین شیباني خان‌نینگ اشاره‌سی بیلن ملا عبدالرحیم همه‌نی جیم قیلدی.

خان گپیرر اپکن، اؤنلب کیشیلر اونینگ سلماقدار، وزمین آوازیدن، دانه-دانه قیلیب ایته‌یاتگن سؤزلریدن سِحرلنگنده‌ی قاتیب قولاق ساله باشله‌دی. شیباني خان میرزالرنینگ انصافنی، ایمانننی اونوتگنلری، اپل-اولوسنی ویران قیلگنلریگه ینه بیر تله‌ی مثاللر کپلتیردی-یو، بیردن خواجه یحیاگه یوزلندی:

- بو میرزالرینگ‌نینگ پیری - سیزنینگ آته‌نگیز خواجه احرار اپدی. «مپن ولیمن» دپب، پادشاه‌لرگه حکمینی اؤتکزیب، جوده کتّه بایلیک آرتتیرگن اپدی. بیزنینگ خبریمیز بار، آته‌نگیزدن سیزگه جوده کؤپ آلتین قالغن. آته‌نگیز اؤلگندن کپین، منه، اؤن بیر ییلدن بپری سیز سمرقندغه روحاني آته بؤلیب یوریبسیز. سیز هم نفسگه بپریلیب، جوده کؤپ سیم و زر تؤپله‌غنسیز. بلیق باشیدن بوزیله‌دی. پیر قنده‌ی بؤلسه، مرید هم شونده‌ی بؤله‌دی. قپتلینگیزده اؤتیرغن منه شول شهوت‌پرست یاش میرزا سیزنینگ مریدینگیز، خدا آلدیده سیز شونغه جواب بپره‌من دپب قؤلینی آلغنسیز!

شیباني خان شهادت برماغینی بیگیز قیلیب، اوّل میرزانی، سؤنگ خواجه یحیانی کؤرستدی-ده، کپین اؤشه برماغینی پستگه قره‌تیب سیلکیتدی:

- سیزنینگ ینه بیر مریدینگیز عیال باشی بیلن اپر ایستب کېلیب، پسته اؤتیریپتی. سیزنینگ قنده‌ی پیرلیغینگیزنی منه شولر کؤرستیب توریپتی! سیز اوّل مریدلرینگیزگه خیانت قیلیب، سمرقندنی بابرگه بېرماقچی بؤلدینگیز. کېین بولر پیرلریگه خیانت قیلیب، مېنینگ آلدیمگه کېلدی. خیانت اوستیگه خیانت! بیری او یاقده تارتسه، بیری بو یاقده تارته‌دی! پادشاه اؤزیچه‌ـیو، دین رهنماسی اؤزیچه! بیری بیرینی الده‌یدی. بیری بیری‌نینگ گؤشتینی یېماقچی بؤله‌دی! محمد علیه‌السلام هم پیغمبر اېدیلر، هم پادشاه اېدیلر، هم لشکرباشی اېدیلر. کیم شونگه قادر بؤلمه‌سه، کیم پیغمبریمیزنینگ مقّدس یؤلیدن یورمه‌سه، منه شو پیر بیلن مریدگه اؤخشب کافرلیک جریگه یېقیله‌دی!

شیباني خان بو گپلرنی اؤزی‌نینگ قؤل آستیده‌گی اعیانلریگه هم تېگیزیب گپیرماقده اېدی. چونکه اولرنینگ بعضیسی «خانیمیز تخت و تاجگه قناعت قیلمه‌ی امامِ زمان، خلیفهٔ رحمان هم بؤلیب آلدیلر»، دېب شیویرلشر اېدی. تېموریلرنینگ ایشینی کؤپدن بېری کوزه‌تیب یورگن شیباني خان اولرنینگ سلطنتلریده خواجه احرار کبی دیني رهبرلر اؤزلریچه مستقل حکمدار بؤلیب آلیب، میرزالرنینگ حاکمیتینی ایچدن ضعیفلشتیرگنینی یخشی بیلر اېدی. شیباني خان خانلیک حاکمیتی بیلن دیني حاکمیتنی اؤز قؤلیده بیرلشتیریب، تېموریلرگه نسبتاً کتّه بیر اوستونلیک‌که اېریشماقده اېدی. او بخاراده مدرسه‌ده اؤقیب یورگنده شریعت و طریقت علمینی یخشی اؤرگنگن، قرآننی یاد بیلر اېدی. حاضر شیباني خان‌نینگ قرارگاهیده اسلام دینینی اوندن یخشی بیله‌دیگن، قرآننی قرائت بیلن اؤقیشده اوندن اؤته‌دیگن آدم یؤق اېدی. اونینگ اماملیک و خلیفه‌لیک عنوانلری شوندن هم کېلیب چیققن اېدی. شیباني خان مرکزلشگن اولوغ بیر دولت توزیشگه اینتیلر اېکن، بو مقصدگه تېزراق یېتیش اوچون قؤل آستیده‌گی آدملرنینگ اخلاص و اعتقادینی هم قازانیشگه، اولرنینگ مفکوره‌سینی اؤزیگه بؤیسوندیریب، همه‌سینی بیر داهي اطرافیگه جیپسلشتیریشگه علیحده اعتبار بېرر اېدی. او اؤز دوری‌نینگ اېنگ زؤر مفکوره‌سی - دیني مفکوره اېکنلیگینی یخشی بیلردی. شونینگ اوچون حاضر اؤزی اېریشه‌یاتگن موفقیتلرنی هم دینگه و الهي کوچلرگه باغلب گپیره باشله‌دی:

- بیزنینگ سمرقندده‌گی دشمنلریمیز یېتّی باشلیق اژدرهاده‌ی زؤر اېدی. بو اژدرها نې‌ـنې قؤشینلرنی کامیگه تارتیب یوتیب یوبارگن. اما بیزنینگ ایمانیمیز پاک، نیتیمیز خالص. اللّه تعالی شو اژدرهانی اینیدن تارتیب چیقریب، بیزنینگ حضوریمیزگه آلیب کېلدی.

«نیمه قیلسنگ قیل!» دېب قؤلیمیزگه بېردی. خدانینگ قدرتی بیلن سمرقنددېک شهرنینگ قاپقه‌لری بیزگه جنگسیز آچیلدی!

سمرقند اوروشسیز تسلیم بؤله‌یاتگنلیگی، اونینگ پادشاهی و دیني رهبرلری اؤز آیاقلری بیلن شیباني خان حضوریگه کیریب کېلگنلیگی نقدر اولکن بیر ظفر اېکنینی برچه اعیانلر گؤیا اېندی یوره‌کدن حس قیلدیلر. بو ظفرنینگ خدا تامانیدن بېریلگنلیگی اېسه شیباني خاننی اولرنینگ کؤزیگه خدانینگ نظری توشگن بیر اولیا قیلیب کؤرستر اېدی. شیباني خان نفسی اؤتکیر ولي بؤلمه‌سه، بو قدَر مرکّب، بو قدَر قیین ایشنی شونچه‌لیک دانالیک و اوسته‌لیک بیلن عملگه آشیرالر میدی؟

ملا عبدالرحیم اؤرنیدن سکره‌ب توریب:

- امامِ زمانیمیز مینگ ییل عمر کؤرسینلر! - دېب آلقیش ایتدی.

باشقه‌لر هم آیاقه قلقدیلر. اوستمه‌ـاوست آلقیش ینگره‌دی:

- اسکندر ثاني‌گه آفرین!

- حضرتِ ولیگه مینگ رحمت!

- خلیفه رحمان دنیا تورگونچه تورسینلر!

همه اعیانلر اؤرینلریدن تورگنلریدن کېین سلطان علی میرزا بیلن خواجه یحیا هم جایلریدن کؤتریلدیلر. اما اولر تیریک مُرده‌دېک آیاقده زؤرغه توریشر اېدی. اگر حاضر شیباني خان منه بو آلقیش ایته‌یاتگنلرگه بیر آغیز بویورسه، اولر میرزا بیلن خواجه‌نی تیلکه‌ـپاره قیلیب تشلشلری انیق اېدی.

خان‌نینگ اشاره‌سی بیلن آلقیشلر تیندی، همه جاییگه قیتیب اؤتیردی.

- منه‌وی خواجه بیلن میرزاغه، - دېدی شیباني خان، - مینگ عذاب بېریب اؤلدیرسک حقّیمیز بار. بیراق انصاف و ایمان قنچه‌لیک بؤلیشینی بولرگه ینه بیر کؤرستیب قؤیه‌یلیک.

میلی، قانلریدن کېچه‌یلیک، جانلری امان قالسین!

بایتدن بېری اؤلیمنی بؤیینلریگه آلیب، جانلریدن امید اوزیب اؤتیرگن میرزا بیلن خواجه اېندی بیردن اېگیلیب، خانگه منّتدارچیلیک بیلدیردیلر. خواجه یحیانینگ کؤنگلی یومشب، کؤزیگه حتا یاش کېلدی:

- خدا عمرینگیزنی بېرسین، خان حضرتلری!..

- بیراق، - دېدی خان آوازینی کؤتریب، - جناب خواجه یحیا مال و دنیاگه حرص قؤییب، توفیقنی اونوتگن. ایمانلرینی پاکلش اوچون مکّه‌ی مکرّمه‌گه سفر قیلسینلر. خواجه‌گه اېرته‌لبگچه مهلت بېره‌میز. کېره‌کلی نرسه‌لرینی ییغیشتیریب، ایکّی اؤغیللری بیلن بیرگه حجگه جؤنه‌سینلر. کؤپک‌بیی!

- لبَّی، خان حضرتلری!

- خواجه یحیانی اؤغیللری بیلن اېرته اېرته‌لب سمرقنددن چیقریب قؤییشنی سیزگه تاپشیردیک!

- باش اوستیگه، خان حضرتلری!

- منه بو یاش میرزا، - دېب شیباني خان سلطان علی میرزاگه قره‌ب دوام اېتدی، - بیزگه اؤغیل توتینگیسی کېلیبدی. میلی، دیندن قیتگننی ینه دین یؤلیگه سالیش - ثواب ایش.

شهزاده تېمورخان اونی اؤز آدملری قطاریگه آلسینلر.

آنه‌سیگه یقین اؤتیرگن ییگیرمه یاشلی خوش‌بیچیم تېمورخان سېمیز میرزاگه نفرتلی بیر نظر تشله‌دی‌ـیو، اما خانگه تعظیم قیلیب، بویروقنی بجره‌جگینی ایتدی.

- یخشی بؤلسه آشینی یېر، - قؤشیب قؤیدی شیباني خان، - یامان بؤلسه باشینی!

سلطان علی میرزا وقتینچه تیریک قاله‌یاتگنینی کؤپ آدم شو سؤزلردن سېزدی. اېندی پستکی قبتده اؤتیرگن زهره بېگیم‌نینگ تقدیرینی حل قیلیش کېره‌ک اېدی.

شیباني خان بیر وقتلر زهره بېگیمنی جوده گؤزل دېب اېشیتیب، «اؤزیمگه غنچه‌چی* قیلیب آلرمن»، دېب اؤیله‌گن اېدی. شونینگ اوچون بېگیمگه یازگن خطیگه بیر نېچه سطر شعر قؤشگن اېدی. اما اونی بوگون اؤز کؤزی بیلن کؤرگندن کېین بېگیمدن اخلاصی قیتدی. تؤغری، شعر یازیب بېگیمنی الده‌گنی کؤنگلی‌نینگ بیر چېتینی خیره قیلیب تورر اېدی.

اما بو يېرده زهره بېگيمدن نفرتلنيب گيپيرگن اعيانلر او خاتين‌نينگ بوزوقليگيگه خاننى هم ايشانتيردى‌ـيو، كۆنگليده‌گى بو خيره‌ليكنى ترقتيب يوباردى. «اۆزى شونده‌ى الدنيشگه مناسب خاتين اېكن، - دېب اۆيلندى خان. - اگر حاضر قۆييب بېرسم، سلطانلر اونى قوتورغه‌ن بييه‌گه سودره‌تيب اۆلديره‌دى. لېكن مېن «مرادينگيزگه يېته‌سيز!» - دېديم. مرادى - اېرگه تېگيش اېكن. زۆر بير اېر تاپيب بېريب، سۆزيم‌نينگ اوستيدن چيقه‌يين!»

خان‌نينگ كۆزلرى دوره‌ده اۆتيرگن سلطانلرنى آره‌لب اۆتيب، پايگكراقده اۆتيرگن يۆغان گوده‌لى چۆتير قاره كيشيده تۆخته‌دى. منصور بخشى دېب اتله‌ديگن بو آدم طبيبليك قيلر اېدى. او چيلديرمه چليب «كۆچيريق» قيليشنى هم بيلر اېدى، «كۆتروووچى» دېگن لقبى بار اېدى. اونگه خاتين چيدمه‌س - آلگن خاتينلرى يا بير‌ـايكّى ييل عمر كۆرمه‌ى اۆلر، يا كه قاچيب كېتر اېدى.

- منصور بخشى، سيز خاتينگه يالچيمه‌ى يوريبسيز، - دېدى شيباني خان. - پسته‌گى بېگيم كېلينچك يانگليق يسنيب كېليبدى. شونى سيزگه اوزه‌تەيىك مى؟

منصور بخشى اۆرنيدن سكره‌ب توردى، قووانگنيدن آغزى قولاغيگه يېتگوده‌ى كوليب تعظيم قيلدى:

- مرحمتينگيزدن ايلنه‌يين، حضرتيم، جان دېيمن!

همه كوليب يوباردى. شيباني خان بو توگوننى هم سلطان و اعيانلرگه ياقه‌ديگن بير اوسته‌ليك بيلن يېچگنيدن كۆپچيليك ممنون اېدى:

- خان حضرتلرى دانا يۆل تاپديلر!

- منصور كۆتروووچى اېندى بېگيمنى قوچاغيدن قۆيمه‌ى راسه كۆتره‌دى.

- بيرى بيريگه مناسب!

- بيراق، - شيباني خان ينه سۆز باشله‌گن اېدى، اۆزارا گپلر و كولگيلر درحال باسيلدى، - بخشى‌نينگ تۆيينى سمرقنده‌ده قيله‌ميز. همه‌ميز شهرگه ترتيب بيلن كيره‌ميز...

سمرقنده‌ده بير نېچه مرته بۆلگن و قه‌يېرده نيمه بارليگينى يخشى بيله‌ديگن خان قۆشينلرنينگ شهرگه كيريش و جايله‌شيش ترتيبينى آلديندن اۆيلب قۆيگن اېدى. حاضر شونى بويروق شكليگه كېلتيريب، لشكرباشيلرگه انيق كۆرستمه‌لر بېره باشله‌دى.

شیباني خان‌نینگ بېش مینگ کیشیلیک قۇشینی چارراهه دروازه‌سیدن سمرقندگه کیریب بارگنده شهرنینگ نریگی تامانیده‌گی سۇزانگران دروازه‌سیدن یوزلب آدملر قاچیب چیقیب کېتماقده اېدیلر. بابر حاضر شهرِسبزده اېدی. سمرقنددن قاچیب چیققن اونینگ طرفدارلری شهرِسبزگه قره‌ب شاشیلماقده اېدیلر.

اما شیباني خان‌نینگ قویونده‌ی یوگوریک آتلیقلری اولرنینگ کۇپینی قوویب یېتیب، کۇچلرینی ته‌لشدی، کۇپلرینی ایاوسیز اۇلدیریشدی.

کېچه‌سی شهرده تالانچیلیک اوجیگه چیقدی. فقط خواجه یحیانینگ حشمتلی اوییگه و کېنگ هاولیسیگه تالانچیلر یۇله‌تیلمه‌دی. کۇپک‌بیی‌نینگ یوزته‌چه نوکری خواجه یحیانینگ هاولیسینی قۇریقلب توردی. بیراق کۇپک‌بیی قۇیگن مخصوص آدملر خواجه احراردن قالگن بایلیکلر، آلتین و جواهرلرنینگ قیسی صندوقلرگه جایلشتیریله‌یاتگنینی پنه‌-پنه‌دن کوزه‌تیب، کۇز تگیگه آلیب قۇیدیلر.

خواجه یحیا ایکّی اۇغلی، اوچ خاتینی، اۇن بېشته‌چه خدمتکاری یاردمیده تونی بۇیی کۇچ ییغیشتیردی. تانگ آتگنده برچه سندیغو بۇغچه‌لرینی، کۇچ‌-کۇرانینی تۇرتته اراوه‌گه و اۇن ایکّی تویه‌گه یوکلتدی. عیاللرنی سایبان اراوه‌گه چیقریشدی. خواجه یحیانینگ اۇزی، ایکّی اۇغلی و اۇنته قۇریقچی خدمتکار ییگیتی اېنگ یخشی آتلرینی مینديلر، سمرقند بیلن غمگین خیرلشیب، قلعه‌دن چیقدیلر. کۇپک‌بیی اۇز نوکرلری بیلن بیرگه خواجه یحیانی آهکلیک تاغیگچه کوزه‌تیب قۇیدی. ترمذ یۇلیگه تاغ آشیب اۇتیش کېره‌ک اېدی. بیر تاغ دره‌سی‌نینگ ایچیده کۇپک‌بیی خواجه یحیاگه قره‌ب:

- بیز آن‌حضرتیم‌نینگ بویروغینی بجردیک، اېندی او یاغیگه اۇزینگیز کېته‌وېرینگ! - دېدی‌-یو، نوکرلری بیلن آرقه‌گه بوریلدی.

او کۇرینیشیدن سمرقندگه قه‌یتماقچیگه اۇخشردی. اما دره‌دن چیققندن کېین یۇلنی اۇنگگه بوردی، باشقه بیر دره آرقه‌لی خواجه یحیانینگ اۇنگ تامانیدن ایلنیب اۇتدی.

غیره‌-شیره قارانغیلیک توشیب، آدم آدمنی یخشی تنیمه‌یدیگن پیت بۇلگنده کۇپک‌بیی برچه عسکرلری بیلن یوقاریدن کۇچکیده‌ی یاپیریلیب توشدی. قیی‌-چوو، دادوایلرگه قره‌مه‌ی، خواجه یحیانینگ اۇزینی هم، ایکّی اۇغلینی هم، قۇریقچی ییگیتلرینی هم

قیلیچدن اۆتکزیشدی. تیریک قالگن عیاللر کۆپک‌بیی‌نینگ اۆن‌باشیلریگه باشقه اۆلجه‌لر قطاریده اولشیلدی. صندوقده‌گی جواهرلر و آلتین-کوموشلرنینگ یرمی کېچه‌سی خان‌نینگ خزینه‌سیگه اېلتیب تاپشیریلدی. چونکه کۆپک‌بیی‌نینگ خواجه یحیانی حجگه جۆنه‌تیش بهانه‌سی بیلن تاغ ایچیده اۆلدیریشی و بایلیگینی مصادره قیلیشی شیباني خان‌نینگ ایما-اشاره‌سی بیلن قیلینگن اېدی.

بو واقعه‌دن خبر تاپگن سلطان علی میرزا اۆلیم خوفی اۆزیگه هم یقینلشیب کېله‌یاتگنینی سېزدی-یو، قنده‌ی قیلیب بۆلسه هم قاچیب قوتولیش‌نینگ پَییگه توشدی.

قویوق تومن توشگن کونی اذانده ایکّی نوکری بیلن فېروزه دروازه‌سیدن یشیریقچه چیقیب، پنجه‌کېنت تامانگه قاچدی. بیراق تېمور سلطان اونینگ کېتیگه قۆیگن خفیه‌لر بو واقعه‌دن خبردار اېدیلر. سلطان علی میرزا قلعه‌دن قاچیب چیققونچه اونی اته‌یلب قۆییب بېرگن اېدیلر. چونکه اونینگ عیبینی بۆینیگه قۆییب قاچیب کېته‌یاتگن پیتیده توتیب اۆلدیرماقچی اېدیلر. سلطان علی میرزا سیاب بۆیلریگه بارمسدناق کېتیدن تېمور سلطان ایکّی یوز نوکری بیلن اونی قوویب یېتدی و درحال اۆره‌ب آلیب، بیر قیلیچ ضربی بیلن باشینی تنه‌سیدن جُدا قیلدی.

منصور بخشیگه نکاحلب بېریلگن زهره بېگیم یالغیز اۆغلی‌نینگ تابوتده باشسیز یاتگن تنه‌سینی کۆرگنده اۆزی‌نینگ کلّه‌سیگه مشتلرینی اوریب داد سالدی، یوزینی قۆلی بیلن تیرنب قانه‌تیب یوباردی، کۆیلگی‌نینگ یاقه‌سینی ییرتیب چینقیردی. لېکن غالبلر بونینگ همه‌سیگه:

«بدتر بۆل، اۆزینگ سببچیسن!» دېگندېک بیر زهرخنده بیلن قره‌شدی.

---

* غونچه‌چی - مؤقت خاتین.

۴

سوولرنینگ یوزی خزانلرگه تۆلیب آقه‌دیگن سېرشمال کوز کونلری باشلندی.

سمرقنددن اؤتّیز چقیریمچه شرق-جَنوب تامانده، پنجه‌کېنتدن قوییده زرافشان دریاسینی کېچیب اؤتگن ایکّی یوزدن آرتیق قوراللی سوواریلر قارانغی توشگنده سیاب بؤییگه یقینلشدیلر. اولر یؤللریده اوچره‌گن قیشلاقلرنی چېتلب اؤتیشر، هیچ قه‌یېرده تؤخته‌مسدن، شاوقین-سوران کؤترمسدن، ممکن قدر سکوت سقلب کېلیشر ایدی. اولرگه بیرده-یریم دوچ کېلیب قالگن دهقانلر قؤرقیب اؤزلرینی چېتگه آلر ایدیلر. شیباني خان‌نینگ عسکرلری همه‌نینگ یوره‌گینی آلیب قؤیگن ایدی. حاضر سمرقند اطرافلریده خان‌نینگ بېش مینگدن آرتیق قؤشینی بار ایدی. آدملر منه بو آتلیقلرنی هم شو قؤشین‌نینگ بیر بؤلگی دېب اؤیلب، اولردن بلادن قاچگنده‌ی قاچر ایدیلر.

بیراق آتلیقلرنینگ اؤزلری الّه-نرسه‌دن خواطری بارده‌ی احتیاط بیلن بارماقده ایدیلر. قارانغیده سیابدن اؤته‌یاتگنلریده، آتلرنینگ بېش-آلتیته‌سی بلچیققه تیقیلیب قالدی. اولرنی بلچیقدن چیقریشگه اورینیب، اؤزلری لایگه باتگن، یوزلرینی قمیشلر تیرنه‌گن نوکرلر اچّیق اوستیده بلند آواز بیلن سؤزلشگن ایدیلر، تنیش آواز اولرنی اوریشیب بېردی:

- مونچه دادله‌یسیز؟ یاغیگه خبر بېرماقچی میسیز؟

بابرنینگ آوازینی تنیگن بیر نوکر:

- معذور توتینگ، امیرزاده‌م، - دېدی. - حرام اؤلگور آت یامان تیقیلدی!

بولاق سوولریدن ییغیلگن سیاب ساووق کوز کېچه‌سیده بوغلنیب آقماقده ایدی. تون قارانغیسی اوستیگه سوو بوغلری هم قؤشیلیب، بلچیقنی قوروق یېردن اجره‌تیب بؤلمس ایدی. لایگه باتگن آتلر انچه آدمنی یؤلدن توتیب قاله‌یاتگنینی کؤرگن بابر:

- بس، چیقریب بؤلمه‌سه، قالسین! - دېدی.

قاسم بېک درحال اونینگ سؤزینی قوّتله‌دی:

- پیاده قالگنلر مېنینگ آتلریمدن آلسینلر!

آتی لایگه تیقیلگن نوکرلردن بیری طاهر ایدی.

- تاغلرده قنچه آت-و تېوه‌لر قالدی، اوچمه‌لردن اؤتیب کېلگن آتیم اېندی شو بلچیقده قالسین می-ه؟ - دېدی طاهر آتیگه اچینیب.

- اؤزیمیزنینگ جانیمیز هم قیل اوستیده! - دېدی بابر.

طاهر قاسم بېک اوچون يېتکلب کېلينه‌ياتگن آتلردن بيريگه ميندی. ينه ايکّی نوکر پياده قالگن ايدی. اولرگه بابر اؤزی‌نينگ تؤرتته آتيدن ايکّيته‌سينی بېردی. حاضر اونينگ کؤزيگه آت‌ـاولاو کؤرينمس ايدی. ايڭ مهمی، اونينگ سمرقندگه يقينلشه‌ياتگنينی شيباني خان مطلقا سېزمس‌ليگی کېره‌ک.

بابر يازی بيلن تاغلرده يوردی، شهرِسبزدن حصارگه، اوندن فاندريا بؤيلريگه آشيب اؤتدی. سمرقند بېکلری بوتون نوکرلری بيلن حصار حاکمی خسروشاه تامانيگه اؤتيب کېتدی. انديجان‌دن بابر بيلن کېلگن آدملرنينگ کؤپچيليگی اسکندرکؤل بؤيلريدن اؤره‌تېپه آرقه‌لی فرغانه واديسيگه قيتديلر. جنگداووللر بو خبرلرنينگ همه‌سينی شيباني خانگه الّه‌ـقچان يېتکزگن ايديلر.

بابرنينگ بير نېچه يوز کيشی بيلن تاغ آره‌سيده قيينه‌ليب يورگنينی انيق بيله‌ديگن شيباني خان ايندی اونينگ انديجان‌گه قيتيب کېتيشيگه يا که اؤزگن‌دن نريده خانليک قيله‌ياتگن تاغه‌سی آله‌چه خان آلديگه باريشيگه شبهه قيلمس ايدی. شيباني خان ياو هجوم قيليشينی کوتمس، شونينگ اوچون شهرده بېش يوز کيشيليک قؤشين قالديريب، قلعه تشقريسيده‌گی خواجه ديدار دېگن جاينی قرارگاه قيلگن ايدی.

شيباني خان‌نينگ بې‌خواطر يورگنيدن خبر تاپيب، سمرقندگه توکل قيليب باره‌ياتگن بابر جوده قلتيس بير ايشگه بېل باغله‌گنينی سېزردی. شيباني خان‌نينگ جاسوسلری کؤپليگی اونگه معلوم ايدی. خان اؤزينی سېزمه‌گنگه ساليب، بابرنی شهرگه يقين کېلگونچه قؤييب بېريشی، کېين قورشاوگه آليشی ممکن ايدی. شهر ايچيده‌گی قؤشين هم بابرنينگ آدملريدن ايکّی‌ـاوچ برابر کؤپ. بابر شيباني خان‌نينگ قؤليگه توشسه، تيريک قوتولالمس‌ليگينی بيله‌دی. نوکرلر، بېکلر امان قاليشی و خان عسکرلری صفيده خدمت قيليب کېتيشی ممکن - سلطان علی ميرزانينگ کؤپچيليک بېک و نوکرلرينی خان اؤز لشکرلريگه قؤشيب آلگنی همه‌گه معلوم. اما ينگی بير سلاله‌گه اساس سالماقچی بؤلگن شيباني خان تېموريلرنی اياوسيز اؤلديريشگه قصد قيلگنينی بابر بيلر ايدی. شونينگ اوچون اگر بيران فلاکت بؤلسه‌ـيو، قوتوليب کېتالمه‌سه، آخرگی نفسيگچه جنگ قيليشگه، خان‌نينگ قؤليگه تيريک توشمسليک‌که عهد قيليب بارماقده ايدی.

قارانغیده ینه بیر تله‌ی اریقلردن اؤتدیلر، کوز کیریب، اپگه‌لری کؤچیب کېتگن کیمسه‌سیز باغاتلرنی آره‌لب باریب، سمرقنددن بېریراقده‌گی پلِ مغاق کؤپریگی آلدیده تؤخته‌دیلر. بوندن ایکّی کون آلدین تؤرتته ایشانچلی نوکر دهقان کییمیده شو یېرگه یوباریلگن، اولر قلعه دېواریگه قؤییب چیقیش اوچون اولکن شاتیلر تیارله‌گن، شو بیلن بیرگه، وضعیتنی اؤرگنگن اېدیلر. آلدیندن توزیلگن رېجه‌گه بناءً، نوکرلردن یېتمیش-سکسانته‌سی شو یېرده آتدن توشدیلر و شاتیلرنی کؤتریشیب، سېکین غارِ عاشقان دېب اتله‌دیگن بلند جرلیک‌که تامان پیاده کېتدیلر.

بابر قالگن نوکرلر بیلن فېروزه دروازه‌سیگه یقین باریب، درختزار تېپه‌لیک پنه‌سیده تؤخته‌دی. اطراف جیمجیت. اوزاقدن خؤرازنینگ بیرینچی قیچقیریغی اېشیتیلدی. آسمان آله بولوت. قاره‌ییب تورگن بلند قؤرغان کؤزگه زؤرغه چلینه‌دی. بابر یانیده‌گی قاسم بېک‌نینگ یوتاقیب، تیتره‌ب نفس آلگنینی سېزدی-یو، اؤزی‌نینگ هم اېتی اوچه باشله‌دی.

قلعه‌دن اجل ساووغی اېسه‌یاتگنده‌ی تویولردی. بوندن تؤرت آی آلدین منه شونده‌ی قارانغی تونده خواجه یحیا شهر دروازه‌سینی یشیریقچه آچیب بېریشیگه ایشانیب دشمن‌نینگ مسخره‌سینی اېشیتیب قیتگنی اېسیگه توشدی. اوندن آلدین غارِ عاشقان‌گه کېچه‌سی بارگن ییگیتلرنینگ الدنیب، قؤلگه توشیب هلاک بؤلگنی کؤز آلدیگه کېلیب، قلبیگه تهلکه سالیب اؤتدی. بابر بو گل ینه الدنمسلیک اوچون شهر ایچیده‌گی طرفدارلرنینگ هیچ بیریگه خبر بېرمسدن، فقط اؤز کوچیگه ایشانیب، توکل قیلیب کېلدی. اما اونینگ ایکّی یوز قیرق کیشیلیک بیر دسته قؤشینی شیباني خان‌نینگ بېش-آلتی مینگ کیشیلیک لشکرلریگه قنده‌ی بس کېلیشی ممکن؟ ینه خان قؤشینی مستحکم قلعه ایچیده. تاریخده بونچه‌لیک توکلچیلیک بؤلگن میکین؟

قؤرغانگه پنهان یېتیب آلدیلر. اگر شیباني خان ایچکریگه «قاپقان» قؤیگن بؤلسه-چی؟ بابر بو «قاپقان»گه اؤز آیاغی بیلن کیریب باره‌دی می؟

بعضی بېکلر منه شو اندیشه‌لرنی ایتیب، بابرنی قلتیس نیتیدن قیترماقچی هم بؤلدیلر.

اما بو نیتدن قیتیش - اندیجان‌گه شومشه‌ییب باریب، ینه علی دؤست بېک‌که مطیع بؤلیش دېگن سؤز اېدی. یا که اویسیز، جایسیز، کوز ایزغیرینلری-یو قیش ساووقلریده

خوارو زار بۆلیب یوریشلری کېرەک اېدی. بابر مطیعلیگو خوار-زارلیکدن کۆرە بیر اۆلیمنی بۆینیگە آلیب، شیباني خانگە یۆلبرسدەی ددیل تشلنیشنی افضل کۆرگن و بېکلرنی هم شونگە کۆندیرگن اېدی.

اگر ایشلری چپّەسیدن کېلسە-یو، شیباني خان‌نینگ قاپقانیگە توشسەلر، اجل سیرتماغی اېنگ اوّل بابرنینگ بۆینیگە توشیشینی همەلری بیلردیلر. بابرنینگ برچە حرکتی - یاو «قاپقانی»نینگ قاپەدیگن جاییگە تېگمسدن اۆتیشگە قرەتیلگن اېدی. شو یېرگچە شرفەلرینی یاوگە سېزدیرمەی کېلدیلر. اېندی بو یاغی قنداق بۆلرکین؟

بابر بوتون وجودی بیلن اطرافگە قولاق سالر اېکن تون سکوتیدە اۆز یورەگی‌نینگ دوکیلّب اوریشینی برالله اېشیتدی. بو دوکیلّشدە گۆیا تقدیر آتی‌نینگ دوکوری هم بار اېدی.

* * *

آغیر شاتیلرنی سېکین کۆتریب، قدیمي چقردیزە* قبرستانینی ایلنیب اۆتەیاتگن نوکرلرنینگ بیری - طاهر اېدی. اولر قارانغیدە تورتینە-تورتینە شاه زندەنینگ آرقە تامانیدەگی بهیبت بیر اۆنغیرگە یقینلشدیلر. اۆنغیرنینگ تېپەسی بلند جر. اونینگ اېتگیدە غار هم بار. بو واهمەلی جایلرگە کوندوزلری هم هیچ کیم کېلمەیدی. آیاق آستی چکلکزار. قۆرغان‌نینگ دېواری منە شو جر اوستیدن اۆتەدی. شاتیلرنی دېوار تگیگە کۆتریب بارگونچە، ییگیتلر قارە تېرگە باتیب کېتیشدی.

اولرگە باشچیلیک قیلەیاتگن نۆیان کۆکلداش دېوار تېپەسیگە تیکیلیب بیرپس کوتدی. تېرەک بۆیی کېلەدیگن غیشتین دېوار جودە اېنلی بۆلیب، اونینگ تېپەسیدن بیر نېچە کیشی بېملال یوریب اۆتیشی ممکن اېدی. بیراق تېپەدە هیچ بیر شرفە سېزیلمس، قراووللر ساوقاتیب پستگە توشیب کېتگنگە اۆخشردی.

شاتیلرنی سېکین تیکلەدیلر، اوچینی دېوار قیرّەسیگە تیرەب قۆیدیلر.

- قنی، چیقینگلر! - شیویرلەدی نۆیان کۆکلداش غوج بۆلیب تورگن نوکرلرگە. اما اۆن اوچ گز بلندلیکدەگی دېوار جودە واهمەلی، اوندن ییقیلگن آدم تیریک قالمس‌لیگی انیق اېدی. احتمال، قراووللر سېزیب قالیشر-دە، چیقەیاتگنلرگە تاش آتر، اۆق یاغدیرر؟ سل

ایتریب یوبارسه هم تمام. شونی سېزگن نوکرلرگه بیرینچی بۆلیب چیقیش جوده دهشتلی تویولردی. آخری نۆیان کۆکلداش اۆزی شاتی‌نینگ پایه‌سیگه آیاق قۆیدی‌ـیو:

- بیر اۆلیم بۆلسه همه‌وقت بار، مردانه بۆلینگلر، قنی! - دېدی.

طاهر ایکّینچی شاتیدن چیقه باشله‌دی. شاتیلر کېنگ، مستحکم قیلیب ایشلنگن، هر بیری آلتی‌ـیېتّی کیشینی بې‌ملال کۆترر اېدی.

ییگیتلر آلدینمه‌ـکېین یوقاریگه چیقر اېکنلر، نۆیان همه‌دن آلدین دېوار تېپه‌سیگه یېتدی. دېوارنینگ اوستی یۆلکه‌ده‌ی کېنگ، آتلیق یورسه هم بۆله‌دیگن. یقین آره‌ده هیچ کیم یۆق.

طاهر هم چیقیب، اۆزینی دېوار کنگره‌سی‌نینگ پنه‌سیگه آلدی و پستدن چیققن نوکرنی قۆلیدن تارتیب شیویرله‌دی:

- بالته قنی؟

- منه.

ایکّینچی نوکر بېلیگه قیستیریلگن بالته‌نی طاهرگه آلیب بېردی.

- شینک که بېکین! - شیویرله‌دی نۆیان کیمگه‌ـدیر.

کنگره و شینکلر بۆلمه‌سه، دېوار اوستیده‌گی آدم‌نینگ قاره‌سی پستدن کۆرینیب قالیشی ممکن اېدی. شونینگ اوچون پستدن چیققن نوکرلر شینکلرگه بېکینیب توردیلر.

همه چیقیب بۆلگندن کېین، سېکین‌ـسېکین یوریب، اېنگشیب، دېوار اوستی بیلن فېروزه دروازه‌سی تامانگه باره باشله‌دیلر.

دېوارنینگ معلوم بیر جایلریده قراوولخانه‌لر بار اېدی. بیر قراوولخانه‌گه یقین کېلگنلریده ایچکریدن کیم‌ـدیر نَیمانچه تلفظ بیلن اویقو اره‌لش:

- اِیریس‌به‌ی، کېلدینگ مه؟ - دېب سۆره‌دی.

دېوار اوستیدن کېله‌یاتگنلر تقّه تۆختشدی. طاهر قۆلیده‌گی بالته‌نینگ ساپینی ایکّی قۆللب قیسدی‌ـیو:

- هه، - دېدی.

اما ایچکریده‌گی قراوول اونینگ آوازینی تنیمه‌ی هدیکسیره‌دی شپکیلّی، اویقوسی بیردن اۆچیب:

- کیمسن؟ - دیدی.

نۆیان کۆکلداش قراوولخانه‌گه قره‌ب آتیلدی. قراوول ایچکریدن شاشیب چیقه‌یاتگنده کۆکره‌گیگه غرچیلّتیب خنجر سنچدی. قراوول جان اچّیغیده چینقیریب یوباردی. پسته‌گی قراوللر هم اویغانیب کیتدی.

- طاهر تۆخته‌مسدن دروازه‌گه یوگور! - دیدی نۆیان کۆکلداش. او ییگیتلرنینگ بیش-اۆنته‌سینی پسته اویغانگن قراوللرنی بیر یاقلی قیلیش اوچون قالدیردی-یو، اۆزی باشقه نوکرلرنی ایرگشتیریب، فیروزه دروازه‌سیگه تامان یوگوریب کیتدی.

شیباني خان بو دروازه‌نی قۆریقلشنی فاضل ترخان بیلن اونینگ یوز ایلّیک ییگیتیگه تاپشیرگن ایدی. حاضر بو ییگیتلرنینگ کۆپچیلیگی اوی-اوییگه ترقب کیتگن، دروازه قراوولخانه‌سیده ییگیرمه‌ته‌چه آدم اوخلب یاتر ایدی. اولر تا اویغانیب، قورال-یراغلرینی قۆللریگه آلگونلریچه بالته کۆترگن طاهر دروازه قفلیگه یقینلشدی. آت‌نینگ کلّه‌سیده‌ی کیله‌دیگن قفل بیر-ایکّی ضربه‌نی پسند قیلمه‌دی. اویی بو یېرگه یقین بۆلگن فاضل ترخان مشعله کۆترگن ییگیتلری بیلن دروازه‌خانه‌گه یېتیب کیلدی. اولرنینگ بیری دروازه قفلیگه بالته اوره‌یاتگن طاهرگه قره‌ب نیزه آتدی. نیزه طاهرنینگ دوبولغه‌سیگه یانلمه تېگیب سیرغه‌لیب اۆتدی-یو، دروازه یاغاچیگه قدلدی. دروازه‌خانه‌ده نیزه‌بازلیک و قیلیچبازلیک باشلندی. نۆیان کۆکلداش باشلیق ییگیتلر کۆپچیلیک ایدی. فاضل ترخان بۆینیدن قیلیچ یېب، آتدن ییقلیب توشدی.

طاهر بالته‌نی ایکّی قۆللب کۆتریب، گاه قفلگه، گاه دروازه زنجیری‌نینگ زلفیگه اورر، تېمیردن اوچقون سچرر، اما زۆر قفل، «قیلت» اېتمس ایدی. نهایت، زلفین سیندی-یو، زنجیر شره‌قلب توشدی.

قۆرغان اطرافیده سوو تۆلدیریب قۆییلگن اینلی چاه بار ایدی. چاهدن دروازه‌گه اۆتیله‌دیگن کۆپریک هم مخصوص زنجیر بیلن دروازه تامانگه کۆتریب قۆییلگن ایدی. طاهر دروازه‌نی آچه‌یاتگنده ییگیتلردن بیری کۆپریک‌نینگ زنجیرینی هم بۆشتدی.

بابر و قاسم بېکلر ایچکریده‌گی آلیشوو شاوقینینی اېشیتیب، چاه لبیگه کېلیب تورگن اېدیلر. دروازه آچیلیب، کۆپریک توشیشی بیلن اولر ایچکریگه آت قۆییب، قیلیچ یلنغاچلب کیردیلر. فاضل ترخان‌نینگ تیریک قالگن نوکرلری شهر ایچیگه قره‌ب قاچدیلر. قاسم بېک باشلیق آتلیقلر اولرنی قوویب کېتدی. نۆیان کۆکلداش‌گه آتینی کېلتیریب بېردیلر.

طاهر هم، باشقه پیاده‌لر هم ینه آتلندیلر. بابر نوکرلرنینگ بیر قسمینی نۆیان کۆکلداش بیلن بیرگه چارراهه دروازه‌سینی اېگلّشگه یوباردی. اۆزی قالگن نوکرلر بیلن سۆزانگران دروازه‌سیگه قره‌ب آت چاپتیریب کېتدی. اگر دروازه‌لر تېزراق اېگلّنمه‌سه، تشقریدن شیباني خان بوتون قۆشینی بیلن کیریب کېلیشی ممکن اېدی.

فېروزه دروازه‌سی آلدیدن باشلنگن جنگ شاوقینی بیرپسده بوتون شهرنی قمره‌ب آلدی. شهر داروغه‌سی جان وفا شیخزاده دروازه‌سی تامانده - خواجه یحیادن تارتیب آلینگن حشمتلی هاولیده اوخلب یاتگن اېدی. تۆپالاندن چۆچیب اویغانیب، بار نوکرلری بیلن هاولیدن آتلنیب چیققونیچه، قاسم بېک‌نینگ ییگیتلری فاضل ترخان‌نینگ آدملرینی قوویب کېلدی. چارراهه دروازه‌سیدن قوویلگن کۆپک‌بیی‌نینگ نوکرلری هم داروغه یاتگن جایگه قاچیب کېلماقده اېدیلر. قارانغیده یاو قیسی-یو اۆزی‌نینگ آدملری قیسی، داروغه اجره‌تالمه‌ی قالدی. اونینگ کۆزیگه همه چاپیب کېله‌یاتگن یاو بۆلیب کۆرینمدی. نظریده، سمرقندگه بیر نېچه مینگ کیشیلیک یاو باستیریب کیرگنگه اۆخشه‌دی.

داروغه «بې‌حساب یاوگه بس کېلالمه‌یمن»، دېب اۆیلب، آتینی شیخزاده دروازه‌سی تامانگه بوردی. بابرنینگ آدملری حلی بو دروازه‌گه یېتیب کېلمه‌گن اېدیلر. داروغه اۆز نوکرلریگه بویوریب، دروازه‌نی آچتیردی-یو، یوزته‌چه آدمی بیلن خان قرارگاهیگه تامان آت چاپتیریب کېتدی.

سحر پلّه مست اویقودن قۆرقیب اویغانگن کۆپچیلیک سمرقندلیکلر خان نوکرلرینی بابرنینگ آدملری قوویب یورگنینی تانگ یاریشگنده فهمله‌دیلر، شیباني خاندن ناراضی کیشیلر جوده کۆپ اېدی. کاسبلر تلنگن، دهقانلرنینگ اېکینلرینی کۆچمنچی قۆشین‌نینگ بې‌حساب مالری تاپتب تشله‌گن. حج یۆلیده ایکّی بې‌گناه اۆغلی بیلن وحشیلرچه اۆلدیریلگن خواجه یحیانینگ طرفدارلری قاتللردن قصد آلیش اوچون کاسب و دهقانلرنی

قۆزغتديلر. حاكميت اۆزگرگندن كېين عمليدن اجرلگن ايلگريگی عملدارلر: «شيباني خان‌نينگ آدملری سلطان علی ميرزانی هم نامردلرچه اۆلديردیلر»، دېب خون طلب قيليب چيقديلر. بابرنينگ ايكّی يوز و قيرق كيشيسی يانيگه بېش-آلتی مينگ كيشيليک قصاصكار آلامان قۆشيلدی. سېلده‌ی دهشتلی آلامان خان‌نينگ آدملرينی يشيرينگن جايلريدن تاپيب چيقر، كۆچه‌ده قاچيب باره‌ياتگنلرنينگ آلدينی تۆسيب قورشب آلر، پيچاق می، بالته می، تياق می، تاش می، خشت می، قۆللريگه نيمه‌ايكه توشسه، همه‌سی بيلن ظالملرنی اوره-اوره اۆلديريب، ينچيب تشلردی. آلامان آره‌سيده اوّلگی ميرزالر و بېكلردن جبر كۆرگن آدملر هم كۆپ اېدی، اولر بېش-اۆن ييل آلدينگی قصاصلرينی هم اېندی منه بو ظالملردن آلماقده اېديلر.

كون چيقه‌ياتگنده شهر تشقريسيده بير قسم قۆشينی بيلن شيباني خان پيدا بۆلدی، اما سوو تۆله چاهدن بېريگه اۆتالمه‌دی. برچه دروازه‌لر بابرنينگ آدملری تامانيدن بېكيتيب آلينگن، چاهلرنينگ كۆپريكلری كۆتريلگن، ايچكريده انتقام دوام اېتماقده اېدی.

---

* چقرديزه - كېينچه‌ليک «شكرجيزه» دېب ايتيله‌ديگن بۆلگن.

۵

طاهر كېچه‌سی بيلن اوخله‌مه‌ی يوگوريب-اېليب يورگن بۆلسه هم غلبه‌نينگ شادليگيدن چرچه‌گنينی سېزمس، فقط قارنی آچقب، سمرقندنينگ نانوايليک و آشپزليک رسته‌لری دم-بدم اېسيگه توشر اېدی. اېرته‌لب همه دروازه‌لرگه قراوللر تعيين بۆلگندن كېين قاسم بېک طاهرگه جواب بېردی. طاهر آتيگه مينيب، ينه ايكّيته آتليق اۆرتاغی بيلن نانوايليک رسته‌سيگه كېلدی. بو يېرده هم بير نېچه يوز كيشيليک ازدحام بېش-آلتيته خان نوكرلرينی اۆره‌ب آليب، تاش‌بۆران قيلماقده اېدی. نوكرلرنينگ بعضيلری ييقيليب، تاش-كېسكلر آستيده جان بېرگن، بير-ايكّيته‌سی قۆلی بيلن يوزينی تۆسيب داد سالر، اينگرر اېدی. يلنگ باشيدن قان آقه‌ياتگن، ييرتيلگن كۆيلگی آره‌سيدن مامه‌تلاق بدنی كۆرينيب تورگن، اۆزی چۆكّه توشيب، آدملردن شفقت سۆره‌ياتگن ييگيرمه ياشلرده‌گی ييگيتگه طاهرنينگ رحمی كېلدی. او آلامان آره‌سيگه آت ساليب:

- خلایق بابر میرزا فرمان بېردیلر! - دېب قیچقیردی. - تسلیم بۆلگنلرنی اسیر آلماق کېرەک! بولر هم مسلمان! خلایق، بس قیلینگ! بیز هم نوکرمیز! نوکر عیبدار بۆلمس‌لیگی ممکن! همه عیب بولرنینگ خانلریده! خلایق تۆختنگ! بابر میرزانینگ فرمانینی بجرینگ!

آدملر بابرنینگ نامینی اېشیتیب آتلیق ییگیت‌نینگ گپیگه قولاق ساله باشله‌دیلر. شونده نریگی ایکّی آتلیق هم آلامان آرەسیگه یاریب کیردی. اوچاولشیب، تاش‌بۆراننی تۆختتدیلر.

طاهر بو یېرگه نېگه کېلگنینی هم اونوتدی. چله تیریک ییگیتلردن اوچته‌سی‌نینگ قۆلینی آرقه‌سیگه باغلتیب، اسیر قیلیب آلیب کېتماقچی بۆلدی.

شونده آلامان آرەسیده تورگن سرغیش مۆیلاولی، بلند بۆیلی بیر کیشی:

- تۆخته، ییگیت، سېن... طاهر اېمس میدینگ؟ - دېب قالدی.

طاهر یۆغان سۆییل کۆتریب آلگن بو آدمگه تیکیلیب قره‌دی-یو، بوندن اوچ ییل آلدین منه شو کۆچه‌ده آچلرگه نان اولشگن پیتینی اېسله‌دی.

- ممت آغه! سیز نېگه سۆییل کۆتریب یوریبسیز؟ اۆزینگیز هم اۆزبېک اوروغیدن اېمس میسیز؟

- ای، اوکه، بولر اۆزبېک‌که کۆپ جملیق قیلدی. مېنینگ بېچاره خاتینیم شولرنینگ قۆلیدن اۆلیب کېتدی!

ممت‌نینگ کۆزلریده یاش ییلتیره‌دی. طاهر بو آدم بیلن رابعه حقیده گپلشگنینی اېسله‌دی-یو، اونوتیلگن الملری بیردن ینگیلندی. او اسیرلرنی نریگی ایکّی شېریگیگه هَیده‌تیب یوبارگچ، اۆزی آتینی یېتکلب، ممت‌نی چېتگه باشلب چیقدی.

- ممت آغه، مېن تعیینلب کېتگن گپ اېسینگیزده می؟

- قیسی؟.. هه، هه... اَیتماقچی، بېچاره خاتینیم تیریکلیگیده بیر گپ اېشیتیب کېلگن اېکن... سیز ایتگن قیز اندیجانلیک میدی؟

- قووه‌لیک.

- بیلمه‌دیم، ایشقیلیب، اۆشه تاماندن آبقاچیب کېلیشگن اېکن. کېین تورکستانلیک بیر سوداگر ترخان ساتیب آلیب کېتگن اېکن.

- تورکستان‌گه می؟

- هه، کېين شو ترخان شيباني خان بيلن بيرگه سمرقندگه کۆچيب کېليپتی.

- قيز بيلن می؟ قيز تيريک می، يۆق می؟

- تيريک!

طاهر ممت‌نينگ سۆييل توتگن قۆللريدن محکم اوشله‌دی-يو، شاشيليب سۆره‌دی.

- آتی رابعه می، اَ، رابعه می؟

- رحمتليک خاتينيم آتينی بيلمس اېدی.

- اۆزينی کۆريپتی می؟ قه‌يېرده کۆريپتی؟

- فاضل ترخان‌نينگ اوييده.

- قيسی فاضل ترخان؟

- بوگون کېچه‌سی اونی اۆزلرينگ اۆلديريبسيزلر-کو؟

- اويی قه‌يېرده، اويی؟

- جورينگ، مېن کۆرستيب قۆيه‌يين!

طاهر بير سکره‌ب آتيگه ميندی-يو، ممت‌نی آرقه‌سيگه مينگشتيردی. ممت سۆييلينی تشله‌دی، طاهرنينگ قۆلتيغی تگيدن اوشلب، اونی قينغير-قييشيق کۆچه‌لردن باشلب باره باشله‌دی.

آتينی يۆرتتيريب باره‌ياتگن طاهر: «الاهيم ناميد قيلمه‌گين-ده پروردگار! - دېردی ايچيده. - الاهيم رابعه بۆلسين-ده!» او آلتی ييلدن بېری رابعه‌نی قيديره-قيديره، اخيری، اېندی تاپيلمه‌يدی، دېگن فکرگه کېلگن و بو فکرگه کۆنيکه باشله‌گن اېدی. حاضر چقماقده‌ی چقنه‌گن اميد اونينگ وجاحتيگه مامه‌قلديراق لرزه‌سينی ساليه‌پتی. بو اميدنينگ چقينده‌ی تېز سۆنيشی ممکن‌ليگی يوره‌گينی تکه-پوکه قيلردی، اعضای بدنينی زير تيتره‌تردی.

- انه اۆشه اوی! - دېب ممت آرقه‌سيده کتّه باغی بار ايکّی قبتليک غيشتين عمارتنی کۆرستدی.

دروازه لنگ آچيق، قوراللی ييگيتلر ايچکريدن جيمجيمه‌لی صندوقلر و چۆغده‌ی قالينلر کۆتريب چيقماقده اېديلر. يقينراق باريب، طاهر قاسم بېک‌نينگ نوکرلرينی تنيدی.

اولرگه کتّه سوداگر بای و شیباني خان‌نینگ یقین کیشیسی فاضل ترخان‌نینگ مال-ملکینی مصادره قیلیش تاپشیریلگن اېدی.

طاهر دروازه آلدیده آتدن توشدی-یو، تنیش نوکرلرنینگ هَیهه‌یلشلریگه اعتبار بېرمه‌ی، تۏغری ایچکری هاولیگه یۏنلدی. رواندە فاضل ترخان‌نینگ قانگه بېلنگن مرده‌سی یاتیپتی. یوقاریگی قبتدن عیاللرنینگ ییغی-سیغیسی اېشیتیلدی. فاضل ترخان‌نینگ خاتینلری اېرلری اوچون عزا آچگن، بعضیلری بایلیک تۏله صندوقلردن اجره‌یاتگنلری اوچون هم دادلشر، بعضیلری اېسه یاودن قۏرقیب ییغله‌شر اېدی.

طاهر پستکی قبتده‌گی آچیق اېشیکلرگه باش تیقیب قره‌دی. هیچ کیم یۏق. فقط عیاللرنینگ کییملری-یو بېزه‌کلری توریبدی. بو ترخان‌نینگ نېچته خاتینی بۏلگنیکین؟ رابعه شونگه توشگن بۏلسه، اونی هم خاتین قیلیب آلگن میکین؟ طاهرنینگ خیالیگه تۏستدن کېلگن بو فکر قلبینی اۏرتب اۏتدی. او ایواندن پستگه سکره‌ب توشیب، هاولی‌نینگ اۏرته‌سیگه کېلدی-یو، یوقاریده ییغله‌یاتگن عیاللرگه قره‌ته قیچقیردی:

- هېی، رابعه بار می؟ رابعه! قووه‌لیک رابعه شو یېرده بار می؟

خاتینلرنینگ ییغیسی بیردن تیندی. یوقاریده‌گی قبت‌نینگ ایوانیدن یشیل دُرّه‌لی بیر جُوان‌نینگ باشی کۏرینده‌ی. اونینگ قاش-کۏزی رابعه‌نیکیگه اۏخشردی. طاهر یوقاریگه تلپینیب، قلتیره‌ب:

- رابعه! - دېدی. - رابعه!

یشیل دُرّه‌لی جُوان اونی کۏردی-یو، اۏزینی آرقه‌گه آلدی، سۏنگ ینه ایوان چېتیگه چاپیب کېلدی. طاهر اېندی اونینگ بخمل نیمچه‌سینی، بۏینیده‌گی مرجانلرینی هم کۏردی. جُوانگه ییگیت‌نینگ تاووشی تنیش تویولر، اما قیلیچ و خنجر تقفن، یوزیده کتّه چندیغی بار، سقال-مۏیلاوی آسیق بهیبت نوکر اونینگ وهمینی کېلتیرردی. جُوان الدنیشدن قۏرقیب، ینه آرقه‌گه قاچدی. طاهر یوقاریگی قبتگه قره‌ب چاپدی، اما سراسیمه بۏلگنیدن، ایوان چېتیده‌گی زینه‌پایه‌نی تاپالمه‌دی. نېگه-دیر اۏپکه‌سی تۏلیب کۏزیگه یاش کېلدی:

- رابعه، مېن طاهرمېن! طاهر!

یوقاریدن جُوان‌نینگ چینقیریغی اپشیتیلدی:

- طاهر آغه!

سؤنگ یشیل دُرّه‌لی جُوان چاچپاپوگینی شیلدیره‌تیب، زینه‌پایه‌دن اؤزی چاپیب توشه باشله‌دی. یوز-کؤزی رابعه‌نیکی، اما مرجانلری، کییملری، ینه نیمه‌سی-دیر بپگانه. طاهر اونی کؤریب جاییده قاتیب قالدی. رابعه هم زینه‌پایه آلدیده تؤخته‌دی، کؤزلرینی چقچه‌یتیریب، قؤرقوو اره‌لش شیویرله‌دی:

- سیز طاهر آغه‌م‌نینگ ارواحیسیز!

رابعه طاهرنی اؤشه نیزه ضربیدن اؤلیب کپتگن دپب اؤیلر، اونینگ ارواحیگه بغیشلب دعالر اؤقیر اپدی. «اپندی تیریک کؤرمه‌یمپن، ارواحینی کؤرسم هم راضی اپدیم»، دپب خدادن یوره‌کدن سؤره‌گن پیتلری کؤپ بؤلور اپدی. اونینگ شو التماسیگه فرشته‌لر آمین دپگن اپکن می؟

- ارواحینگیز هم جانیمدن عزیز، طاهر آغه!

- مپن تیریکمپن، رابعه! سپنی آلتی ییلدن بپری ایزلب یوریپمپن!

- تیریکسیز؟! - دپب، رابعه طاهرگه یقین کپلدی. اونینگ چکمانینی، قیلیچینی، قؤللرینی بیر-بیر اوشلب کؤردی. طاهر اونی پپلکه‌سیدن قوچیب بغریگه باسگن اپدی، رابعه اونینگ ارواح اپمس‌لیگیگه اپندی ایشانیب، ییغلب یوباردی: - تیریک! تیریک! خداگه شکر، تیریک!

طاهر اونینگ سریق اطلس کؤیلگی اوستیدن پپلکه‌سینی سیلب:

- رابعه‌م، جانیم! - دپدی. - خیریت، اؤزینگ هم تیریک اپکنسپن! مپن سپنی آلتی ییل ایزله‌دیم، قه‌پپرلرده یوردینگ؟ نیمه بؤلدی؟

رابعه فاضل ترخان‌نینگ پپتّینچی خاتینی بؤلیب اؤتکزگن ییللرینی اپسله‌دی-یو، بیردن آرقه‌گه سیلته‌نیب، طاهرنینگ قؤللریدن یولقینیب چیقدی:

- مپنی قوچمنگ، طاهر آغه! مپن سیزگه مناسب اپمس‌مپن!

رابعه الملی کؤزلری بیلن ایواندە یاتگن اؤلیک‌که قره‌ب قؤیدی. فاضل ترخان اونی اؤشه باسقینچیلردن بیر همیان آلتینگه ساتیب آلگن اپدی. رابعه اپلّیکدن آشگن بو چالدن حذر

قیلر اېدی. فاضل ترخان تورکستان‌نینگ یسّی شهریده اونی نکاحلب آلگندن کېین بېش-اؤن کون تورر-تورمس، سودا ایشی بیلن بخاراگه جؤنه‌دی، او یېردن باشقه بیر کؤهلیک قیزنی آلیب، کېین اؤشه بیلن بؤلیب کېتدی. رابعه آلتی ییلدن بېری اونینگ حرمیده بېوه‌ده‌ی یشه‌یدی. لېکن بونی اېندی طاهرگه قنده‌ی توشونتیره‌دی؟ طاهرگه فاتحه قیلینگن رابعه کېین بیراوگه خاتین بؤلگن، بونینگ داغینی قنده‌ی یوویش ممکن؟

رابعه یوزینی قؤللری بیلن تؤسیب یوم-یوم ییغله‌ی باشله‌دی. اونینگ بؤینیده‌گی مرجانلری، ساچیگه تقیلگن چیرایلی کوموش چاچپاپوکلری، اېگنیده‌گی اطلس کؤیلگی - همه‌سی اؤشه بای سوداگرنینگ پولیگه کېلگن. طاهر شونی اؤیله‌دی-یو، اونینگ نظریده، رابعه اؤلگن اېریگه کویونیب ییغله‌یاتگنده‌ی کؤرینه‌دی.

- رابعه، راستینی ایت، سېن اېرینگ‌گه... صادق میسېن؟!

- مېنی پولگه ساتدیلر! زؤرلب نکاحله‌دیلر!

- بؤلمه‌سه نېچون مونچه کویونیب ییغله‌یسېن!

- مېن سیزگه وفا قیلالمه‌گنیمگه کویونه‌مېن! سیزنی اونوتگنیم یؤق اېدی، طاهرجان آغه!

منه، تېپه‌میزده خدا توریپتی! بو سوداگر سیزنینگ تیرناغینگیزگه هم ارزیمس اېدی! لېکن مېنی اونگه قول قیلیب بېردیلر.

طاهر تیشینی-تیشیگه باسیب سؤره‌دی:

- باله‌نگ بار می؟

رابعه ییغی اره‌لش باش چه‌یقه‌دی:

- مېن نامیگه خاتین اېدیم... اصلیده بېوه...

بیر وقتلر گلده‌ی قیز بؤلگن رابعه‌نینگ اؤزینی «خاتین»، «بېوه»، دېب اتشی طاهرنینگ بارلیغینی قققشه‌تیب یوباردی. رابعه‌ده‌ی قیزگه آلتی ییلدن بېری «ایت تېگمه‌ی» یوریشی ممکن اېمس‌لیگینی او ایلگری هم خیالیده کؤپ اؤتکزردی. «فقط تیریک تاپسم بس!» دېب قیدیرردی.

بیراق رابعه‌نی تاپگنی بیلن یاشلیکده‌گی بې‌غبار، سادّه بختی اېندی ابدي تاپیلمس‌لیگینی او ایلگری بیلمس اېدی. بدنده‌گی آغیر جراحت توزه‌لگنده هم چندیغی عمرباد قالگنیده‌ی، باشلریگه توشگن سودانینگ دهشتلی ایزی کۆنگیللریدن آسانلیکچه کېتمس‌لیگینی طاهر اېندی سېزماقده اېدی. رابعه هم ابدي یۆقالگن بې‌غبار یاشلیگیگه کویونیب ییغله‌ماقده اېدی.

- رابعه، بس! امان قالگنیمیزگه شکر قیل، قنی، یور!

طاهر رابعه‌نینگ بیله‌گیدن آلیب تشقریگه باشله‌دی. قیز ییغیدن تۆختب:

- قه‌یاقده؟ - دېدی.

- سېن حلی هم مېنینگ قلّیغیمسېن. یور، تېزراق!

- اخیر مېن... مېن نرسه‌لریمنی آله‌ی!

- هیچ نرسه آلمه‌یسېن. همه‌سینی اونوت. ایکّینچی یادیمگه سالمه!

تشقی هاولیگه چیققنلریده رابعه یوک تشییاتگن نوکرلرنی کۆردی-یو:

- کۆچه‌ده... اویه‌له‌مېن! - دېدی. - یاپینچیغیم یۆق.

طاهر چکمانینی یېچیب بېردی. رابعه تاوانیگه توشه‌دیگن اوزون سیمابی چکماننی باشیگه یاپیندی-یو، طاهرنینگ آتیگه مینگشیب چیقیب کېتدی.

کېین طاهر قاسم بېک‌که عرض قیلیب، فقیه ابولیث محله‌سیدن شیباني خان‌نینگ آدملری تشلب کېتگن درست‌گینه بیر هاولینی آلدی. رابعه‌نینگ عدّه‌سی اۆتگچ، محله امامی اونی طاهرگه نکاحلب بېردی.

٦

کېچه‌سی یاقتن قلین قار هر بیر تامنی، دېوارنی، هر بیر درخت و گنبذنی میین آق حاشیه بیلن بېزه‌ب چیققن.

بابر بۆستانسرای‌نینگ یوقاریگی قبتیدن شهرگه قره‌ب توریبدی. تازه قار آره‌سیدن جیمجیمه بۆلیب کۆرینه‌یاتگن درخت شاخلری حاضر اونینگ نظریده خودّی آق کاغذگه بیتیلگن نستعلیق* خطیگه اۆخشب کېته‌دی. بوگون هرات‌دن، علیشېر نوایی‌دن کېلگن خط

هم نستعلیق بیلن یازیلگنی ایسیگه توشدی-یو، قلبیده‌گی قووانچ و فخر تویغوسی ینگی بیر کوچ بیلن موجلنه باشله‌دی.

بابر سمرقندنی شیباني خاندن تارتیب آلگندن بېری اونینگ جسارتیگه تن بېریب شعر یازگنلر، سطرلردن ابجد حسابی بیلن غلبه‌نینگ انیق سنه‌سینی چیقرگن تاریخ‌نویسلر کؤپ ایدی. علیشېر نوایی‌دن بابرگه کېلگن تبریک ایسه همه‌سی‌نینگ گل‌تاجی بؤلدی. هرات سمرقنددن قنچه‌لیک اوزاق، نوایی‌نینگ دقّت-اعتبارینی بند قیله‌دیگن مشهور آدملر-و مهم ایشلر قنچه‌لیک کؤپ! شونگه قره‌مه‌ی، نوایی بابرنی هم بیلر ایکن، اونینگ تقدیریگه اوزاقدن قیزیقیب قرر ایکن، سمرقندنی اوّل بیر مرته آلگنیدن خبردار ایکن. «بو دفعه سمرقندنی اؤز نامینگیزگه مناسب حمله بیلن آلمیشسیز»، دېبدی. بابرنینگ اؤتگن دفعه سمرقندنی یېتّی آی قمل قیلگنده، شهر خلقی آچلیکدن نېچاغلیق عذاب تارتگنینی نوایی هم ایشیتگن بؤلسه کېره‌ک. بونده‌ی قمللرنی او بابرگه مناسب کؤرمه‌گنی اوچون شونده‌ی دېب یازگن میکین؟

بابر قیمت‌بها جوانلریگه کتابلر تېریب قؤییلگن خانهٔ خاص‌نینگ تؤریگه اؤتدی. خوشبؤی سندل درختیدن ایشلنگن مېز اوستیده نوایی‌دن کېلگن آلتین باغیچلی خط توریپتی. بابر مېز آلدیگه تؤشلگن زرباف کؤرپچه‌گه اؤلتیریب، خطنی باشقتدن اؤقیشگه توشدی.

هر بیر سطر تورکي تیل‌نینگ گؤزل جلوه‌لری بیلن تؤلگن. بابر بیرینچی اؤقیشده اونچه اعتبار بېرمه‌ی اؤتکزیب یوبارگن بیر نېچه جمله‌گه بو گل قیته-قیته تیکیلدی. نوایی بابرنینگ شاعرلیک آرزوسی بارلیگینی اندیجانلیک بیر معماردن ایشیتیب، اونی ددیلراق یازیشگه اونده‌گن ایدی. بو معمار مولانا فضل‌الدین بؤلسه کېره‌ک. اگر مولانا هرات‌گه یېتیب باریب، نوایی‌نینگ حضوریگه کیرگن بؤلسه، باشقه کؤپ نرسه‌لرنی هم ایتیب بېرگن بؤلیشی کېره‌ک. بابر نوایی‌گه یؤلله‌ماقچی بؤلگن جواب مکتوبیگه یخشی بیر شعرینی هم قؤشیب یوبارماقچی بؤلدی-یو، مشقلری یازیلگن قلین دفترنی آلیب ورقله‌ی باشله‌دی.

کؤپچیلیگی یؤلده، آت اوستیده خیالیگه کېلگن، جنگ و جدللر آره‌سیده دفترگه اوزوق-یولوق یازیب قؤییلگن، اما حلی توگللنمه‌گن شعرلر. خیانت اوستیگه خیانت بؤلگن،

بابر خان و مانیدن اَیریلگن، اطرافیده بیرانته سِرداش دؤست تاپالمه‌ی اؤزینی نهایتده یالغیز سیزگن آغیر کونلرده بیر غزل باشله‌گن ایدی:

«جانیمدن اؤزگه یارِ وفادار تاپمه‌دیم،

کؤنگلیمدن اؤزگه محرمِ اسرار تاپمه‌دیم».

اما بو غزل چله یاتیپتی. بلکه شونی بیتیریب یوباریش کیره‌ک‌ـدیر؟ علیشیر نوایی هم اطرافیده‌گی کیشیلردن کؤپ بیوفالیک کؤرگنینی، حتا یقین دؤستی حسین بایقرا هم اونینگ سِر و اسراریگه محرم بؤلالمه‌یاتگنینی بابر ایشانچلی بیر آدمدن ایشیتگن ایدی. قنی ایندی بابر نوایی‌نینگ کؤنگلیده‌گینی هم تاپیب ایتالسه! بو غزل نوایی‌گه یاقیشی ممکن. اونی تیزراق توگللش کیره‌ک. بابر کاغذ‌ـقلم آلدی. شو پیت سودرباشی ایشیکدن هاولیقیب کیریب، تعظیم قیلدی:

- میرزا حضرتلری، قؤلینگیزنی معذور توتینگ.

- خؤش؟ - دیدی بابر ناراضی بؤلیب.

- خانیم حضرتلری قبولینگیزگه منتظرلر.

- آنه‌م میلر؟ - دیب بابر سکره‌ب اؤرنیدن توردی. - کیلدیلر می؟

- بیگیملر هم کیلدیلر!

- واعجب! - دیب بابر قووانیب ایشیک‌که تامان شاشیلدی.

* * *

اولر سل‌کم آلتی آیدن بیری کؤریشمه‌گن ایدیلر. قوتلوغ نگار خانیم عایشه بیگیم و خانزاده بیگیملر بیلن اؤره‌تیپه‌ده قالگن ایدیلر. کیین سمرقنددن بابر یوبارگن ایشانچلی آدملر اولرنی اؤره‌تیپه‌دن بو ییرگه کؤچیرتیریب کیلدیلر.

بابر اولر بیلن بؤستانسرای‌نینگ بیرینچی قبتیده‌گی کتّه طنابي اویده کؤریشدی. آنه‌سی اونی بغریگه باسگنده، بابر آنه‌سی‌نینگ آزیب، قؤللری یینگیللشیب قالگنینی سیزدی. آپه‌سی خانزاده بیگیم ایسه ساووقدن کیرگنی اوچون می، یوزلری چؤغده‌ی یانیب،

کؤزلری چقنب توریپتی. اوزاق یؤل اونی هیچ قنچه قیینه‌مه‌گندیک قووناق. اوّلگیدن هم چیرایلی.

بابر اونگه اؤنگ یېلکه‌سینی توتیب سؤره‌شر اېکن:

- نېچون بو قدر هیَل قیلدیلرینگ؟ - دېدی. - نېچه هفته‌دن بویان منتظرمیز!

- ای، سؤره‌منگ، امیرزاده‌م، عذرلی سببلریمیز بار، - دېب خانزاده بېگیم عایشه بېگیمگه کؤز تشلب قؤیدی.

بیر وقتلر عایشه بېگیمنی کؤرمسدن سېویب یورگن پیتلریده اونینگ آیاغیگه باش قؤیگیسی کېلیب غزل یازگنلری اېندی بابرگه تعبیری خطا چیققن بیر توشده‌ی تویولردی...

او عایشه بېگیمنی آیلر دوامیده کؤرمه‌سه هم ساغینمسدی... شونده‌ی بؤلسه هم او عایشه بېگیمگه علاجی باریچه یخشی معامله قیلر اېدی. حاضر هم کیچیک جثه‌لی قاتمه کېلینچک که یقینلشیب:

- خوش کؤردیک، بېگیم! - دېدی ـ ده، اونگه اؤنگ یېلکه‌سینی توتدی.

عایشه بېگیم آزغین قؤلینی اونینگ یېلکه‌سیگه قؤییب کؤریشر اېکن:

- حضرتیم، غلبه‌نگیز مبارک! - دېدی.

همه بابرنی «امیرزاده‌م»، دېسه عایشه بېگیم اونی ینه هم اولوغلب «حضرتیم»، دېردی.

- سیزگه آنه شهرینگیز مبارک، بېگیم!

- قولّوق، - دېب عایشه بېگیم تعظیمگه باش اېگدی.

- کېلینیمیز یؤلده کؤپ عذاب تارتدیلر، - دېدی خانزاده بېگیم.

بابر خاتینی‌نینگ بېلی یؤغانلشیب، قارنی دؤپّه‌ییب قالگنینی کؤردی. عجبا، بابر آنه بؤله‌دیگن می؟ کؤریشمه‌گنلریگه آلتی آی بؤلدی. دېمک، کمیده آلتی آیلیک...

عایشه بېگیم‌نینگ آزغین یوزیده حامله‌دار خاتینلرده بؤله‌دیگن داغلر پیدا بؤلگن اېدی. ایلگری هم آنده یورالمه‌یدیگن، محافه‌ده باشی ایلنه‌دیگن بېگیم اېندی آغیرآیاقلیگیده قنچه‌لیک قیینلگنینی، اونگه قره‌ب قنچه‌لیک سېکین یؤل باسگنلرینی بابر اؤزیچه تصور اېتدی.

- خدا خواهله‌سه، اپندی برچه مشقتلردن خلاص بۆلدیلرینگیز، - دپدی. - همه‌لرینگیز اوچون مخصوص جایلر و جهازلر تیارلنمیشدیر. ینه نې‌که درکار بۆلسه بویورورسیز. بۆستانسرایده کیم که بار، همه‌میز خدمتلرینگیزده بۆلورمیز!

خانزاده بپگیم قووناق کولیب:

- منّتدارمیز! - دپدی. - امیرزاده‌م بیلن دیدار کۆریشیب، باشیمیز آسمانگه یپتدی. اپندی شو آسمانده صحبتینگیزدن بهره‌مند قیلسنگیز بس.

- کمینه هم صحبتلرینگیزنی ساغینگنمپن. سیزلر جایلشگونلرینگیزچه آسمانده دسترخوان حاضرلنور، - دپب، بابر قۆلی بیلن یوقاریگی قبتگه اشاره قیلدی.

اونینگ آسمانني پیرو قیلیب هزللشگنیدن همه‌لری کولیب آلدیلر.

بابر یوقاریگی قبتگه چیقر اپکن، قلبینی تۆلدیرگن شادلیکلر آره‌سیده سورنَی نواسیدپک جرنگلی و یاقیملی بیر تویغو ینگره‌ب اپشیتیله‌یاتگنینی سپزدی. بو اونینگ دلیده بیردن اویغانیب کپتگن آته‌لیک تویغوسی اپدی. اونینگ بۆله‌جک فرزندینی بغریده کۆتریب یورگن عایشه بپگیم یوزیده‌گی قۆنغیر داغلری بیلن بابرگه اوّلگیدن قدیردانراق تویولردی.

بونی سپزگن عایشه بپگیم اوّلگیدن ددیلراق معامله قیلر اپدی. اپر-خاتین خوابگاهده چیراقنی اۆچیریب یاتگنلریده بپگیم کۆرپه‌نی یوزیگه تارتیب:

- مپن فخرلنه‌مپن، - دپب شیویرله‌دی.

بابر اۆز سۆزی‌نینگ اوستیدن چیققنلیگی اوچون، «اپندی سمرقندده اوچره‌شه‌میز»، دپب کپتیب، اخیری شو ایتگنینی قیلگنی اوچون خاتینی اوندن افتخار قیلماقده اپدی.

او بابرنینگ بۆله‌جک فرزندیگه آنه بۆلیش بیلن فخرلنیشینی هم اَیتماقچی اپدی. بابر بونی توشوندی-یو، حامله‌نینگ نپچه آیلیک بۆلگنینی بیلگیسی کپلدی، اما رۆی‌راست سۆره‌شگه تیلی بارمه‌ی گپنی ایلنتیردی:

- اپندی... شادیانه‌سی قچان؟

- سل‌کم اوچ آی بار. اۆیله‌سم، وهمیم کپلور.

- وهمنی قۆیه تورینگ. حاضر فخردن گپ آچدینگیز-کو.

- هه، اگر خدا اۆغیل بپرسه، اسمینی فخرالدین قۆیورمیز می؟

عایشه بیگیم بابرنینگ نامی ظهیرالدین اپکنینی اؤیلب، شونگه آهنگداش نام تاپگن اپدی. بابر ممنون تاووش بیلن:

- خؤپ، اؤغیل بؤلسه، فخرالدین، - دپدی. - اگر قیز بؤلسه، فخرنسا می؟

عایشه بیگیم قیز بؤلیشینی ایسته‌مس اپدی، چونکه اؤغیل توغیب، تخت وارثیگه آنه بؤلیشنی آرزو قیلردی. شونده‌ی بؤلسه هم بابرگه:

- میلی، - دپدی. - لیکن مپن خدادن اؤغیل تیله‌گنمپن.

- ایتگنینگیز کپلسین!

فخرالدین... فخرنسا... شو کونلرده بابرنینگ کؤنگلینی تؤلدیریب‌ـتاشیرگن افتخار تویغوسیگه بو نامل جوده ماس اپدی.

* * *

آمد هم بیر کپلسه، قؤشه‌ـقؤشه بؤلیب کپلیشینی بابر اپندی بیلماقده اپدی. سمرقند اونینگ قؤلیگه اؤتگندن کپین بو یاغی اورگوت، او یاغی سغد و دبوسیه قلعه‌سی بیرین‌ـکپتین شیباني خان‌نینگ اختیاریدن چیقیب، بابرنینگ حاکمیتینی تن آلدی. منه بوگون قرشی و غوزاردن خوش‌خبر کپلدی - بو شهرلر شیباني خان قؤیگن داروغه‌لرنی قوویبدی. بابرگه ساوغه‌ـسلاملر یوباریب، اونینگ اختیاریگه بیر نپچه یوز نوکر هم یؤللبدی. بابر بو نوکرلرنی باشلب کپلگن بپکلرنی دپوان خاص‌ده قبول قیلیب، همه‌سیگه سرپا کییدیردی و علوفه تعیینله‌دی.

سؤنگ کپچه تاملنمه‌ی قالگن مکتوبی‌نینگ دوامینی یازیش اوچون ایکّینچی قبتگه کؤتریلر اپکن، کپنگ مرمر زینه‌پایه‌ده آپه‌سی خانزاده بپگیمگه دوچ کپلدی.

- امیرزاده‌م، هرات‌دن کتابت کپلگنی راست می؟

بابر تؤختب، آپه‌سی‌نینگ یوزیگه سیناوچن کؤز بیلن قره‌دی‌ـیو:

- راست، حضرت علیشپر بپک‌دن، - دپدی.

- مبارک بؤلسین!

- قولّوق.

خانزاده بېگيم اينيسيدن ينه قنده‌ى-دير مركّب بير خبر كوتيب، اونينگ يوزيگه تېرميليب قره‌دى. بابر آپه‌سى‌نينگ كۆنگليده‌گى دردنى سېزيب بير لحظه ترددلندى. سۆنگ راست گپنى يشيرسه يالغان گپيرگنده‌ى بۆليشينى اۆيله‌دى-يو:

- يورينگ: كتابتنى كۆرسته‌ى، - دېدى.

خانزاده بېگيم خانهٔ خاص‌ده بابرنينگ قرشيسيده اۆتيريب، عليشېر نوايى‌نينگ مكتوبينى اۆقير اېكن، انديجانليک معمار تيلگه آلينگن جاييگه يېتگنده كۆزيده ياش يېلتيره‌دى.

- نېچون كۆزينگيز ياشلندى، بېگيم؟ مېن سيزنى سويونتيرماقچى اېديم-كو!

- قنداق قيله‌ى، طالعيم پست اېكن.

- اينينگيز پادشاه بۆله توريب، نخات‌كه سيزگه ياردم بېرالمه‌سه؟

- سيز حلى هم مېنى دېب كۆپ جفا چېكدينگيز. اگر اۆشه ييلى... اۆش‌ده مېن راضى بۆلسم، احتمال كېين احمد تنبل سيزگه بونچه ياغيليک قيلمس اېدى.

آپه‌سى‌نينگ بونچه‌ليک تنتيليک بيلن ايتگن سۆزلرى گۆيا بابرنى ينه تنتى بۆليشگه اوندر اېدى. كۆنگلى يخشى تويغولرگه تۆليب يورگن شو كونلرده نخات‌كه توغيشگن اېگه‌چيسيگه كتّه بير يخشيليک قيلالمه‌سه؟

منه، حاضر اولر سمرقندنينگ محتشم بير كاشانه‌سيگه كۆچيب كېليشدى. بو يېرده قنچه اصيلزاده-يو شهزاده‌لر يشه‌گن. اما كۆپچيليگى ايز قالديرمه‌ى كېتگن. فقط معمارلر يره‌تگن گۆزلليكلر حلى هم كۆرگن كۆزنى قووانتيريب، يل-يل يانيب توريبدى. يخشى بير معمار - هنرسيز اصيلزاده‌نينگ يوزته‌سيدن افضل اېمس مى؟

- بېگيم، سيز تنبل‌نينگ ياغيليگى اوچون خجالت چېكمنگ. ايلان بريبير ايلانليگينى قيلور اېدى.

- منّتدارمېن، اميرزاده‌م.

- حضرتِ عليشېربېک هم بيزدن اولوغ ايشلر كوتيب كتابت يوبارميشلر. نصيب قيلسه، بيز هم عمرباقي آبده‌لر قورورميز، هنرپېشه‌لر ينه ييغيليب كېلورلر. مېن بو مبارک

کتابت‌نینگ جوابینی مخصوص اپلچیدن بېریب یوبارورمېن. اگر هرات‌گه بارگن اۏشه اندیجانلیک معمار - مولانا فضل‌الدین بۏلسه‌لر، اپلچی تاپیب، سمرقندگه تکلیف قیلور.

خانزاده بېگیم‌نینگ حلی یاشی قوریمه‌گن کۏزلریده اپندی شادلیک اوچقونله‌دی. او اینیسیگه ذوق بیلن تیکیلیب شیویرله‌دی:

- سیز ماوراالنهر آسمانیده بیزنینگ یگانه امید یولدوزیمیزسیز!

- اپندی پروردگار شیباني خاننی تېزراق دفع قیلسین و یورت تینچیسین، دېنگ. اۏشنده نفسنی راستلب، اۏش‌ده قیلگن آرزولریمیزنینگ اجراسیگه کیریشورمیز.

مولانا فضل‌الدین اندیجان‌ده قورماقچی بۏلگن معمارلیک آبده‌لری‌نینگ طرحلرینی، لایحه‌لرینی خانزاده بېگیم آنه‌سیدن آلیب، همان اسره‌ب یورر اپدی. حاضر بونی بابرگه ایتیشدن اییمندی‌ـیو:

- امیرزاده‌م، مېن اپندی کېچه‌ـیو کوندوز خداگه التجا قیلورمېن - دېدی، - الاهیم شو آرزولریمیز رۏیابگه چیقسین!

خانزاده بېگیم روحی کۏتریلیب چیقیب کېتگنیدن کېین بابر صندوقچه‌دن شعر دفترینی آلدی‌ـیو، کېچه‌گی مشقینی دوام اېتتیرماقچی بۏلدی. دفترده‌گی بیر مطلع اونینگ حاضرگی روحیگه ماسراق اپدی:

«هر کیم که وفا قیلسه وفا تاپقوسیدور،

هر کیم که جفا قیلسه، جفا تاپقوسیدور...»

علیشېر نوایی‌گه شو شعرنی بیتیریب یوبارسه یخشیراق بۏلر میدی؟ او ینه بیر سطر یازدی، اۏزیگه یاقمه‌گندن کېین اۏچیریب، ینه یازدی، ینه اۏچیردی، نهایت اوچینچی اورینیشده:

«یخشی کیشی کۏرمه‌گه‌ی یامانلیق هرگز»

دېگن سطرنی تاپدی‌ـیو، اونی ایچ‌ـایچیدن یاقتیریب، الهام هیجانیدن نفسیده تیتراق پیدا بۏلدی. نظریده، نوایی اونینگ یېلکه‌سی آشه بو ینگی سطرنی اۏقییاتگندېک اپدی. او آدملرگه نوایی‌دېک کۏپ یخشیلیک قیلگن سیمانینگ هیچ قچان یامانلیک کۏرمس‌لیگینی ایستر، اپندی شو ایستگینی شعریگه هم سینگدیرماقچی بۏلردی.

بابر تۆرتینچی سطرنی باشلەگنده سودرباشی اپشیکدن باش اپگیب، قۆرقه‌ـپیسه:

- میرزا حضرتلری، - دپدی.

- مپنی تینچ قۆپینگ دپمب میدیم؟

- قولینگیزنی عفو اپتینگ...

- ینه نې تشویش؟

- امیرزادەم بویورگن اپدیلر. اگر ملا بنایی‌نی کپلتیرسەلر، درحال خبر بپرینگ، دپگن اپدینگیز.

- شاعر بنایی شهرِسبزدن کپلیبدیر می؟

- قاسم بپک جنابلری کپلتیرمیشلر.

بابر بو خبرنی اپشیتدی‌ـیو، یازیشدن تۆختب، قلمنی مپز چپتیگه قۆیدی. پستەگی قبول‌خانەگه توشیب بارەیاتگنده بنایی‌نینگ تقدیریگه عاید مرکّب واقعەلر خیالیدن تکرار اۆته باشلەدی.

* * *

بابر هراتلیک مشهور شاعر کمال‌الدین بنایی بیلن بوندن اوچ ییل آلدین سمرقندگه بیرینچی گل کپلگن پیتلریده تنیشگن اپدی. بنایی‌نینگ صنعتکار خطاطلر تامانیدن کۆچیریلگن نادر بیر قۆلیازمه کتابی بار اپکن. کتاب ییغیشگه هوسمند بابر بو کتابگه جوده هوسی کپلدی. بنایی کتابینی اونگه ساوغه قیلماقچی بۆلدی. بابر بنایی‌نینگ سمرقندده مسافر اپکنینی، تنقیصلیک تارتیب قییینلگنینی بیلر اپدی. شونینگ اوچون بابر صحافلرنی چقیریب، بو کتاب‌نینگ اپنگ بلند نرخی قنچه بۆلیشینی سۆرەدی.

صحافلر «اپنگ بلند بهاسی بپش مینگ درهم»، دپییشدی. بابر بو پولنی بنایی‌گه یوباریشگه اولگورمەی، قتّیق بپتاب بۆلیب یاتیب قالگن اپدی.

کپین او کسللیکدن توریب، اندیجان‌گه جۆنش اوچون یۆل حاضرلیگینی کۆرەیاتگنده «مجموعةالرشیدی» دپب اتلەدیگن اۆشه کتابنی کۆردی‌ـیو، بنایی‌گه حلی حقینی

بېرمه‌گنی اپسیگه توشدی. درحال خزینه‌چینی چقیریب، بېش مینگ درهم آلتیننی سنتدی، سۆنگ پولنی کتابدارگه بېریب، بنایی‌گه یوبارتیردی.

بیر وقت کتابدار بنایی‌نی تاپالمه‌ی قیتیب کېلدی. مسافر شاعرنینگ سمرقندده مقیم توره‌دیگن اویی یۆق، او بوگون قه‌یاققه‌ـدیر مهمانگه کېتگن اپدی. بابرنینگ آدملری اندیجان‌گه تېزراق جۆنش و کوچ ییغیش تشویشی بیلن نهایتده بند بۆلگنلیکلری اوچون حاضر بنایی‌نی قیدیریب یوریش اولرگه جوده ملال کېلدی. لېکن بابر:

- شو قیامتلیک قرضنی اوزمه‌گونچه سمرقنددن قۆزغلمه‌یمېن! - دېب توریب آلدی.

شوندن کېین سودرـو نوکرلر شهرنینگ هر طرفیگه آت چاپتیریشیب، نهایت بنایی‌نی تاپدیلر، اونگه بۆلگن واقعه‌نی ایتیب، بېش مینگ دینار پولینی تاپشیردیلر.

کیشی مالیگه سوق پادشاه‌لرنی کۆپ کۆرگن بنایی اۆن آلتی یاشلی بابر میرزانینگ بونچه‌لیک حلاللیگیدن جوده قتّیق تأثیرلندیـیو، اونگه اتب بیر شعر یازدی. بو شعردن بیر نسخه‌سینی خطاطگه کۆچیرتیریب، بابر جۆنه‌یاتگنده اونگه اپسده‌لیک قیلیب بېریب یوباردی.

قیرق تۆرت یۆللیک بو شعرده او بابرنی کۆپ مقته‌گن:

«شاه سلطان ظهیرالدین بابر،

که جهان شد ز سیتِ عدلش پر!» -

دېب، گۆیا جهان بابرنینگ عدالت بابیده‌گی شهرتیدن نورگه تۆلگنینی ایتگن اپدی.

بابر، «جهان، قیده‌ـیو، مېنینگ شهرتیم قیده!» دېب، بو سطرلرده‌گی مبالغه‌دن کولگن بۆلسه هم، لېکن زمانه‌دن کۆپ جبر کۆرگن بنایی اوچون شو کیچیک یخشیلیک طفیلی، احتمال، بوتون جهان عدالتگه تۆلیب کۆرینگنـدیر، دېب اۆیله‌دی.

بیراق کېینچه‌لیک سمرقندگه شیباني خان خان بۆلدی و شهر شاعرلرینی ییغیب بیر مشاعره اۆتکزدی. بو مجلسیده بنایی هم قتنه‌شیب، شعر اۆقیدی. خان اونینگ شعرینی یاقتیره‌دیـیو، بنایی‌نی اۆزیگه ملازم قیلیب آله‌دی و اپریشگن غلبه‌لری‌نینگ تاریخینی یازیشنی تاپشیره‌دی. بنایی «شیباني‌نامه» دېگن اثرینی اپندی یازه باشله‌گن پیتده سمرقند ینه قیته‌دن بابرنینگ قۆلیگه اۆته‌دی. شیباني خان اطراف تومنلردن هم قوویلیب، بخاراگه

قرەب چېكينگن كونلرده بنايى اونينگ قرارگاهيدن قاچيب، سمرقندگه كېلەدى. او بابر بيلن اوچرەشماقچى بۈلەدى، لېكن قاسم بېك اونى شيباني خان طرفدارى دېب، بابرنينگ حضوريگه كيريتمەى، شهرِسبزگه جۈنەتيب يوبارەدى. بابر بو حادثەدن يقينده خبر تاپيب، قاسم بېك كه:

- چكّى قيليبسيز، - دېدى. ملا بنايى - كتّه شاعر. اۈزى كېلگن بۈلسه رخصت بېرماق كېرەك ايدى.

قاسم بېك وجه كۈرستدى:

- كتّه شاعرينگيز شيباني خاننى مقتب شعر يازگن.

بابر كولدى:

- بيزنى مقتب شعر يازگنينى بيلمس ميسيز؟ تاجدارلر مقتاونى سويسەلر، شاعر نې قيلسين!

قاسم بېك جدّي توريب اعتراض قيلماقده ايدى:

- اميرزادەم، بو آدم شيباني خاننينگ خفيەسى بۈليشى ممكن.

بابر اۈيلب توريب:

- يۈق، - دېدى. - هراتده بايقرادەى شاهگه خفيه بۈلمەگن كيشى شيباني خانگه خفيه بۈلمس.

- اما بو شاعر خواجه يحيانينگ هاولىسيده توريب، اونينگ توزينى ايچگن، كېين خواجه يحيانى ناانصافلرچه اۈلديرتيرگن شيباني خانگه ملازم بۈلگن. شو يخشى مى؟

- بو يخشى بۈلمەسه، يخشيليک قندەى بۈليشينى بيز كۈرستماغيميز كېرەك. آدم يوبارينگ، ملا بنايىنى سمرقندگه بېشكست آليب كېلسينلر.

سۈنگگى سۈز فرمان طرزيده ايتيلگنى اوچون قاسم بېك اونى بجريشگه مجبور بۈلگن ايدى.

...بابر پستگه توشيب، دېوانِ عامگه تۈرده‌گى ايشيكدن كيردى. كۈپ اۈتمەى پايگكده‌گى ايشيكدن قاسم بېك بنايىنى باشلب كيردى.

بنایی‌نی بابر بوندن ایکّی‌ـاوچ ییل آلدین هم بیر کۆرگن ایدی. اۆشنده او جوده صلابتلی ایدی. حاضر ایسه جوده آزیب، گوده‌سی الّه‌ـنیچون کیچره‌ییب قالگن. تۆنی هم، سلّه‌سی هم ایسکیریب کیتگن. فقط ییریک‌ـییریک کۆزلری اوّلگیده‌ی مغرور چقنب توریبدی. بابر اونگه پیشواز چیقیب اوی اۆرته‌سیده قۆل بیریب کۆریشدی. اۆنگ یانیگه قاسم بیکنی، چپ یانیگه بنایی‌نی اۆتقزیب حال‌ـاحوال سۆره‌دی. شونده بنایی یاده‌کی بیر رباعی ایتیب، یگولیک غلّه‌سی یۆقلیگینی، کییه‌ی دیسه غلّه‌نینگ قاپی هم تاپیلمس‌لیگینی ایتدی:

نې غلّه مرا کز و توانم نوشید،

نې مهملِ غلّه تا توانم پوشید

دیگن سطرلرده‌گی نازک سۆز اۆیینینی سیزیب، بابر بې‌اختیار جیلمه‌یدی. «مهمل» اصلیده ناانیق دیگن معنانی بیلدیررردی. بو سۆز بیلن ملا بنایی اۆز احوالی‌نینگ ناانیقلیگیگه اشاره قیلماقچی ایدی. عینِ وقتده، «مهملِ غلّه» - یعنی قاپ کییه‌دیگن درجه‌گه یتگنینی هم ایتیب، اۆز احوالیگه کنایه قیلماقده ایدی. «خان حضوریده تاپگن مرتبه‌میز شو بۆلدی!» دیماقچی ایدی.

بابر بونینگ همه‌سینی توشونگن معناده باش ایرغه‌دی‌ـیو، پنجه‌سینی پیشانه‌سیگه تیره‌ب، بیر لحظه جیم قالدی. اونینگ اوضاعیدن شعرگه شعر بیلن جواب بیرماقچی ایکنلیگینی سیزگن قاسم بیک بنایی‌گه «شاشمه‌ی تورینگ!» دیگنده‌ی اشاره قیلدی. نهایت، بابر قۆلینی پیشانه‌سیدن آلدی‌ـیو، بنایی‌گه کولیمسیره‌ب قره‌دی:

انعام و وظیفه باری بویرولغوسیدور،

مهملگه بۆی و غلّه‌گه اوی تۆلغوسیدور.

بابرده بونچه‌لیک شعري استعداد بار دیب اۆیله‌مه‌گن بنایی بیر لحظه حیرتلنیب توردی‌ـیو، سۆنگ تاجیکچه تلفظ بیلن:

- ینه بیر تکرارلنگ، امیرزاده‌م، فقیر ردیفینی اوقیب آلماقچیمن! - دیدی.

بابر شعرنی ایکّینچی ایتیشده بعضی جایلرینی سیلّیقلب، «غلّه‌گه اوی» جمله‌سینی «غلّه‌دین اوی تۆلغوسیدیر»، دیب تۆغریله‌دی. «بۆی» و «اوی» دیگن ایچکی قافیه‌لر اۆزیگه هم یاقیملی تویولیب، ذوقینی کیلتیردی.

- طبع نظمینگیزگه تن بېردیم، امیرزادەم! - دېدی بنایی. سۆنگ او آق آرەله‌گن قلین سقالی‌نینگ اوچلرینی توتملب بیرپس جواب قیدیردی. تاپدی شېکیلّی، باشینی تېز کۆتریب، قدینی تیکله‌دی:

بیر مهمل اوچون مونچه عنایت بۆلدی،

مستعمل اگر دېسم نېلر بۆلگوسیدور!

بنایی‌نینگ تورکي شعرگه هم بونچه‌لیک اوسته‌لیگی اېندی بابرنی حیرتگه سالدی. بو یېرده «مهمل» سۆزی اوچینچی بیر معناده ایشله‌تیلگنی - بنایی اوّلگی رباعیسیگه کمترانه بها بېریب، اونی «مهمل»، یعنی «خام» دېب اته‌گنی هم عجایب اېدی. «مهمل»گه «مستعمل»، یعنی «پیشیق»، «مکمل» سۆزی‌نینگ ایچکی قافیه قیلینگنی هم بابرگه جوده یاقدی، او منشینی چقیریب، ملا بنایی ایتگن رباعیلرنی یازیب آلیشنی بویوردی.

ایکّی آرەده بۆلیب اۆتگن مشاعره‌دن قاسم بېک هم خیله تأثیرلنگن اېدی. او اۆشه کونی‌یاق بنایی‌نی یخشی بیر هاولیگه جایلشتیردی، بابرنینگ بویروغی بیلن اراوەده اون، گوروچ، بیر قۆی، ایسّیق برّه پۆستین بېریب یوباردی. بنایی پادشاه ملازملری قطاریده علوفه آله باشله‌دی.

آرەدن ایکّی کون اۆتگچ، ینگی زیره بې‌قسم تۆن اوستیدن برّه پۆستین کییگن بنایی ینه بۆستانسرایگه کېلدی. بابر بو گل اونی ایکّینچی قبتده‌گی مهمانخانه‌ده قبول قیلدی. اولر دسترخوان اطرافیده یکّمه-یکّه صحبتلشدیلر. بنایی بابرنینگ شیباني خان حقیده سوال بېریشینی کوتیب، خان سراییده کۆرگنلرینی کنایه بیلن گپیریب بېریشگه تیارلنیب کېلگن اېدی.

لېکن بابر بنایی‌نی اۆنغه‌یسیزلنتیرمسلیک اوچون اۆتگن گل هم، بوگونگی صحبتده هم، شیباني خاننی اته‌یلب تیلگه آلمه‌دی. سۆنگگی کونلرده نوایی‌دن کېلگن خطنینگ تأثیریده یورگن بابر هرات‌دن گپ آچدی. او نوایی بیلن بنایی‌نینگ اۆزارا مناسبتلری حقیده بعضی بیر گېلر اېشیتگن، اېندی بونینگ تفصیلاتلرینی بیلگیسی کېلر اېدی.

شیباني خان تیلگه آلینمه‌گنیدن یېنگیل تارتگن بنایی کولیب گپ باشله‌دی:

- علیشېربېک‌نینگ قولاقلری آغریگنده کۆک قییق باغله‌گن اېکنلر. بونی بزاز اېشیتیب، کۆک رۆمالگه «ناز علیشېري» دېب نام قۆییب ساته‌دیگن بۆلدیلر. علیشېربېک - اولوغ سیما، ناملریگه یره‌شه‌دیگن اولوغ اختراعلر قیلگنلر. بچکنه کیشیلر ارزیمه‌گن نرسه‌لرگه هم «علیشېري» دېب نام قۆییب، پول ایشلشلری فقیرنینگ غشیگه تېگدی.

اېشگیمگه غرایب بیر اېگر یستدیم و بونگه هم «علیشېري» دېب آت قۆیدیم. کېین شو اېگر هم مشهور بۆلدی! مېن بو بیلن سوداگرلرنینگ طفلانه گېپلریگه کنایه قیلگن اېدیم. اما اغواگرلر بونی «علیشېربېک که بې‌حرمتلیک» دېب آوازه قیلدیلر، ایکّی آره‌گه غبار سالدیلر.

ملا بنایی هزل‌آمیز باشله‌گن گېپینی حسرتلی تاووش بیلن توگتدی:

- امیرزاده‌م، مېنینگ علیشېر نوایی‌گه احترامیم چېکسیز! فقیر او ذات‌نینگ صحبتلریدن بهره‌مند بۆلگن پیتلریمنی اېسله‌سم، یوره‌گیم اېزیلور.

- یامان آدملر سالگن غبارنی آره‌دن آلیب تشلش ممکن اېمس میکین؟

- مېن حاضر شو غبارنی ترقتیش حرکتیده‌مېن. مسافرتده یوریب، علیشېر نوایی‌گه اتب بیر قصیده یازدیم. جایز بۆلسه، بعضی جایلرینی امیرزاده‌مگه اۆقیب بېره‌ی.

- مرحمت!

ملا بنایی اۆزی یازگن شعري اثرلرنینگ همه‌سینی یاددن بیلر اېدی. حاضر هم بیر بورچک‌که تیکیلیب، «مجمع‌الغرایب» دېگن قصیده‌سینی یاده‌کی ایته باشله‌دی. ملا بنایی نوایی‌دن اوزاقده اونینگ صحبتینی ساغینیب:

بې تو چون آبی درغمم در غم،

بې تو چون رود کۆهکم گریان*، -

دېگنده بابر ذوقدن باش ایرغب:

- اۆه! - دېب قۆیدی.

قصیده اۆقیب توگه‌تیلگنده بابر تأثیرلنگنیدن قصرده اۆتیرگنینی هم اونوتگن اېدی. او اطرافیگه قره‌ب، گۆیا مهمانخانه‌گه اوزاقلردن قیتیب کېلگنده‌ی بۆلدی.

- مولانا، بو قصیده‌نی علیشېربېک‌که نېگه یوبارمه‌یسیز؟

- هرات‌گه باره‌دیگن تعیینلیک آدم یۆق، امیرزاده‌م.

- بیز یقینده هرات‌گه اپلچی یوبارماقچیمیز. کمینه‌گه علیشیربیک‌دن کتابت کپلگن اپدی. جوابینی یازیب یوبارماقچیمپن.

- امیرزاده‌م، قنی اپدی، قولینگیزنینگ بو قصیده‌سینی هم...

- مرحمت، خطاطگه بپریب کؤچیرتیرماق ضرور بؤلسه، مپن بویورورمپن. سؤنگ اپلچیدن بپریب یوبارورمیز.

گپ شونگه قرار تاپدی-یو، ملا بنایی خورسند بؤلیب چیقیب کپتدی.

بابر ینه خانهٔ خاص‌گه کیریب، چله قالگن شعرینی قؤلیگه آلدی. بیراق اپندی کتّه شاعر بیلن بؤلگن اوزاق صحبتدن سؤنگ، اوّلگی شعرلری نوایی‌گه یوباریشگه مناسب اپمسدپک تویولدی. اونگه ایلگری جؤن تویوله‌دیگن نرسه‌لر هم اصلیده جوده مرکّب اپکنی حاضر جوده انیق سپزیله‌یاتگنده‌ی بؤلردی. همه نرسه‌نی محیط، اهل جهان مرکّبلشتیره‌دی. هرات‌ده یشه‌یاتگن علیشپر نوایی هم، حاضر بابرگه کؤپ نرسه‌لرنی کویونیب ایتیب بپرگن بنایی هم محیطدن، زمانه اهلیدن ناراضی بؤلگنلریچه بار اپدی. بابرنینگ اؤزی بو زمانه‌دن آزمونچه جبر کؤردی می؟

کیم کؤریبدیر، ای کؤنگیل، اهل جهاندین یخشیلیغ!

بو حرارتلی سطر کاغذگه تپز و روان توشدی. بابر اؤز ذهنی‌نینگ گؤیا قَیره‌لیب، اؤتکیرلشیب قالگنینی سپزیب توررردی. او حاضر خیال کؤزی بیلن هراتده‌گی علیشپر نوایی نی انیق کؤره‌یاتگنگه اؤخشردی. بابر محیطدن، زمانه‌دن، فقط اؤز منفعتینی کؤزله‌یدیگن جهان اهلیدن یخشیلیک کوتگن آدم الدنیشی مقررلیگینی نوایی‌گه ایتیب دردلشگیسی کپلردی:

کیم که اندین یخشی یؤق، کؤز توتمه آندین یخشیلیغ.

یعنی، اؤز محیطیدن بلند تورالمه‌یدیگن آدم بیراوگه یخشیلیک قیلالمه‌یدی. علیشپر نوایی‌نینگ آدملرگه شونچه کؤپ یخشیلیک قیله‌یاتگنی - بابرگه اونینگ جهان اهلیدن بپ‌قیاس درجه‌ده یوکسک اپکنینی یقّال کؤرسته‌یاتگنده‌ی بؤلردی. او اؤز کؤنگلینی هم منه شو یوکسکلیک‌که اوندەب ینه بیر بَیت یازدی.

باری اپلگه یخشیلیک قیلغیل که، موندین یخشی یؤق،

کیم دېگه‌یلر دهر ارا قالدی فلاندین یخشیلیغ.

شو کونی کېچه‌سی بابر نوایی‌گه اتلگن مکتوبینی هم، شعرینی هم یازیب توگتدی.

آره‌دن ایکّی کون اؤتگچ، بو مکتوب مخصوص اېلچی بیلن سمرقنددن هرات‌گه جؤنه‌تیلدی.

بابر نوایی‌دن قیش چیقققونچه جواب آلیش امیدیده اېدی. بیراق قیش چیقیب، اېندی بایچېچک آچیلگن کونلرده هرات‌دن مصیبتلی خبر کېلدی: قیش چِلّه‌سی پیتیده حلی بابر یوبارگن اېلچی یؤلده اېکنیده علیشېر نوایی وفات اېتگن اېدی. بابر اؤزیگه اولوغ بیر مربي تاپدیم، دېب سویونیب یورگنده، اؤگه‌ی تقدیر اونی بو مددکاریدن هم جدا قیلگن اېدی.

۷

تېپه‌لیک‌که اوچیب چیقه‌یاتگن چاپقیر آت‌نینگ تویاغی یېردن باش کؤتریب، بوگون‌ـاېرته آچیله‌ی دېب تورگن لاله غنچه‌سینی اېزیب‌ـینچیب اؤتدی. بو آت اوستیده اؤتیرگن شیباني خان‌نینگ کؤزلری اېسه پسته‌گی کېنگ تېکیسلیکده چوغورچوقده‌ی یاپیریلیب پایگه اؤتکزه‌یاتگن آتلیقلرده اېدی.

تینیق بهار آسمانی‌نینگ بیر چېتیده سمرقند بیلن بخارا آره‌لیغی‌نینگ اېنگ مشهور قؤرغانی بؤلگن دبوسیه* قلعه‌سی صولت تؤکیب توریبدی. کېچ کوزده بو قلعه هم شیباني خان‌نینگ قؤلیدن چیقیب، بابرگه اؤتیب کېتگنده، قؤشینی بخاراگه چېکینیب، آغیر احوالگه توشیب قالگن اېدی. روحی توشگن بعضی سرکرده‌لر: «اېسیمیز باریده اېتک یاپیب، تورکستان‌گه قیته قاله‌یلیک!» دېییشگن اېدی. اما شیباني خان‌نینگ سمرقنده‌گی خفیه‌لری بابرنینگ شاعرلر و عالِملر صحبتیگه بېریلیب، ینگی جنگلرگه سست تیارلنه‌یاتگنینی بیلدیریب تورر اېدیلر. قؤلدن‌ـقؤلگه اؤتیب، جوده کؤپ تلنگن سمرقند بهارگه چیقیب ینه آچلیک و قحطچیلیک بلاسیگه یؤلیققن اېدی. بونینگ همه‌سی شیباني خاننی ددیللشتیردی. یقینده او بخارادن دبوسیه‌گه قؤشین تارتیب کېلدی. قلعه‌نینگ بلند دېوارلریگه اولردن هم بلند شاتیلر قؤیدیردی. قلعه حمایه‌چیلری تېپه‌دن اؤق و تاش یاغدیریشه‌یاتگن بؤلسه هم خان اؤز عسکرلریگه تپ تارتمه‌ی چیقه‌وېریشنی بویوردی. آدملر

اؤلگن-قالگنیگه قره‌مه‌ی چیقیب کېله‌یاتگنینی کؤرگن حمایه‌چیلر تېپه‌دن کتّه یاغاچ بالارلر آتیشدی، یانیب تورگن یاغلرنی چیقه‌یاتگنلرنینگ باشیدن قوییشدی. دېوار تگلری اؤلیکلرگه تؤلیب کېتدی. خان نوکرلری قؤرقیب چېکینه باشله‌دیلر. شونده شیباني خان اؤزی‌نینگ توغیشگن اوکه‌سی محمودخاننی و سویوکلی اؤغلی تېمورخاننی بوتون نوکرلری بیلن جنگ‌گه سالدی. خان اوکه‌سی و اؤغلینی هم ایه‌مه‌یاتگنینی کؤرگن جنگچیلر ینه شاتیلرگه یاپیشدیلر.

یوقاریدن یاغیله‌یاتگن اجل شاتیگه چیققنلرنی توتده‌ی تؤکه‌یاتگن بؤلسه هم، بیر نېچه یوز کیشی شاوقین-سوران بیلن دېوار تېپه‌سیگه چیقیب باردی. دېوار تېپه‌سیده‌گی جنگده ایکّی تاماندن هم جوده کؤپ آدم قیریلدی، اؤلیکلر توینوکلرنی بېکیتیب قؤیگنیدن پستگه اؤق آتیش ممکن بؤلمه‌ی قالدی. خان قؤشینی سان جهتدن بیر نېچه برابر کؤپ بؤلیب، شاتیلردن آرقه‌مه-آرقه چیقیب بارماقده اېدی.

بابردن یاردم سؤره‌ب کېتگن چاپر سمرقندگه یېتیب بارگونچه بؤلمه‌ی شیباني خان دبوسیه‌نی قانگه بېلب اخیری آلدی-یو، حمایه‌چیلرنی بیرته قالدیرمه‌ی قیلیچدن اؤتکزدی.

بو ظفر خان قؤشینی‌نینگ روحینی کؤتردی.

اېندی شیباني خان دبوسیه‌نی تاغده‌ی بیر تیه‌نچگه ایلنتیریب، اوندن سمرقند اوستیگه سکره‌ش تیارلیگینی کؤریپتی.

حاضر پسته اؤتکزیله‌یاتگن پایگه هم - شونچه‌که کؤنگیل آچیش اوچون اېمس، بابر بیلن بؤله‌دیگن حل قیلووچی جنگلرده شیباني خانگه اېنگ زؤر، اېنگ چاپقیر آتلر تنلش اوچون کېره‌ک.

کونی کېچه سمرقنددن کېلگن درویش کییمیده‌گی بیر مخفي بابرنینگ خاتینی قیز توققنینی، آتینی فخرنسا قؤیگنلرینی ایتیب بېرگن اېدی.

شیباني خان پایگه‌ده بیر-بیریدن اؤزیب، سار بورگوتلرده‌ی اوچیب باره‌یاتگن ییگیتلریگه ذوق بیلن تیکیلدی-یو، اؤزیچه دېدی، «میلی، بابر کوزده‌گی غلبه‌سیدن فخرلنیب، قیزیگه فخرنسا دېب آت قؤیسین، کېریلیب، شعرینی یازیب یاته‌وېرسین! اونگچه مېن بورگوتلریم‌نینگ همه‌سینی آوگه اؤرگته‌من».

شيباني خان حلی هیچ قیسی جنگ‌گه بونچه‌لیک جان‌ـجهدی بیلن تیارلنگن ایمس. او بابرنی یینگیش آسان ایمس‌لیگینی سیزردی. بابر ایندی اؤن تؤقّیزگه کیرگن یاش ییگیت بؤلسه هم نهایتده استعدادلی، نهایتده داویوره‌ک سرکرده ایکنینی شیباني خان عملده کؤردی. حاضر بو اطرافده‌گی شهر و قیشلاقلرنینگ کؤپچیلیگی بابرگه یان باسه‌دی.

شیباني خان‌نینگ دشمنلری ایسه بی‌حساب. سلطان علی میرزانینگ کؤپچیلیک بیک و نوکرلری بولتور شیباني خانگه قؤشیلگن ایدی، بابر سمرقندنی آلگندن کیین همه‌سی اونینگ تامانیگه قاچیب اؤتیب کیتدی. بابرنینگ قؤشینی کون سیین کؤپه‌ییب باریه‌پتی. حتا اندیجانده‌گی احمد تنبل هم اوکه‌سی سلطان خلیل‌نی ایکّی یوز نوکری بیلن بابرنینگ اختیاریگه یوباریپتی. شیباني خان شونی ایشیتگندن کیین، حاضر بابرنینگ آبروسی جوده بلند ایکنینی، اوندن حتا احمد تنبل هم قؤرقیب قالگنینی سیزدی. بو کیتیشده یازگه باریب بابرنینگ قؤشینی ینه هم کؤپه‌یه‌دی. شیباني خان حل قیلووچی جنگنی تیزلتمه‌سه، کیین یوتقیزه‌دی.

---

* دبوسیه - «تیمیر قؤرغان» دیمک دیر. ضیاالدین دیگن جایده حاضر بو قلعه‌نینگ خرابه‌لری بار.

* * *

شیباني خان سلطانلری بیلن کینگشیب، ایرته بهارده بخارا و دبوسیه قلعه‌سینی ایشانچلی آدملریگه قالدیردی‌ـیو، اؤزی سمرقند تامانگه قؤشین تارتیب کیله باشله‌دی.

شوندن سل آلدین شیباني خان بابرگه مکتوب یؤللب، اونی مصاف اوروشگه* چقیرگن، «مردلر میدانده سینلگه‌ی، قلعه‌ده بیکینیب یاتیش یاش باله‌نینگ هم قؤلیدن کیلور!» دیگن مضمونده اچّیق کنایه‌لر قیلگن ایدی.

نهایت، بابر هم سمرقنددن قؤشین بیلن کیلدی‌ـیو، سرِپل‌ده* شیباني خان عسکرلریدن بیر تاش بیریده تؤختب، جنگ‌گه تیارلنه باشله‌دی. بابر زرافشان دریاسی کؤرینیب تورگن

بیر جاینی اؤرده قیلیب، اطرافیگه چوقور خندقلر قزیتدی، شاخ-شبّه‌لردن اؤق اؤتمه‌یدیگن احاطه‌لر یستدی.

شونگه قره‌گنده بابر مصاف اوروشگه اونچه تېز کیریشماقچی اېمس اېدی، آرقه‌دن ینه ینگی کوچلر یېتیب کېلیشینی کوتماقچی اېدی.

بیراق شیباني خان‌نینگ ییغیله‌دیگن عسکرلری ییغیلیب بؤلگن، اېندی اوزاق تورکستان‌دن ینگی کوچلر یېتیب کېلالمس‌لیگی انیق. شهرِسبزدن کېلگن مخفي خبر خاننی اضطرابگه سالیب قؤیدی. اؤشه یاقده باقی ترخان ایکّی مینگ قؤشین تؤپلب، ینه مینگته عسکر ییغیب کېین همه‌سینی بابرگه یاردم بېرگنی آلیب کېلماقچی اېمیش. اگر بو قؤشین هم بابرگه کېلیب قؤشیلسه، شیباني خان یېنگیلیشی ممکن. خان اوروشنی تېزراق باشلش‌نینگ چاره‌سینی ایزلب، بابر قرارگاهیده منجملیک قیلیب یورگن یشیرین کیشیسیگه خبر یوباردی. «آسمانده‌گی یولدوزلرگه قره‌ب، بابرنی تېزراق جنگ قیلیشگه کؤندیرسین، اگر ایشنی چؤزسه، جاسوسلیگینی فاش قیلیب، باشینی کېستیرگه‌یمېن!» دېب منجمگه تهدید قیلدی.

بو منجم هم شاعر بنایی‌گه اؤخشب، خان قرارگاهیدن بابر حضوریگه قاچیب بارگن اېدی. خان بابرنینگ رحمینی کېلتیریش اوچون منجمنی بابر حضوریگه قاچیریشدن آلدین کلتکلتیب، آغیز-بورنینی قان قیلگن، کییملرینی ییرتتیرگن اېدی. مولانا شهاب‌الدین اسملی بو منجم حاضر بابر سراییده عزت-اکرامده اېکنی هم شیباني خانگه معلوم اېدی. خان‌نینگ یشیرین تاپشیریغی قلندر کییمیده‌گی کیشی آرقه‌لی منجمگه یېتکزیلگن کونی کېچه‌سی شیباني خان اؤن مینگ قؤشینی بیلن بابر اؤرده‌سیگه باستیریب باردی، نقاره‌لر، کرنَیلر چلدیریب، استحکام دېوارلری آرقه‌لی اؤقلر یاغدیردی.

آتلر خندقلردن اؤتالمس، اما خان عسکرلری‌نینگ حقارت‌آمیز قیچقیریقلری اؤرده‌ده اؤتیرگن بابرگه و اونینگ آدملریگه برالله اېشیتیلردی:

- جانینگ بؤلسه میدانگه چیق!

- قؤرقاقلر، کورک تاووقده‌ی مایک باسیب اؤتیره بېره‌سن می؟!

- بابرینگده یوره‌ک بؤلسه اولوغ خانگه اؤزینی کؤرستسین!

- مرد بۆلسه چیقسین میدانگه!

حمایه‌ده یاتگن آدملرگه تونگی هجوم و شاوقین-سوران آغیر تأثیر قیلیشینی شیباني خان یخشی بیلر ایدی. بابرنینگ اۆرده‌سی اطرافیده اونینگ یوزلب آتلیقلری اوررە-اور قیلیشیب، بارلیقنی لرزه‌گه کېلتیریشدی، احاطه قیلینگن شاخ-شَبّه‌لرگه یانیب تورگن یای اۆقلرینی آتیشیب، بیر-ایکّی جایینی یاندیریب یوباریشدی. ایچکریدن هم اۆقلر آتیلدی، اچّیقلنگن نوکرلرنینگ حقارتلری ایشیتیلدی، اما خان قۆشینی بیلن آلیشیش اوچون هیچ کیم یوره‌ک یوتیب چیقالمه‌دی.

شیباني خان بابرنینگ کېچه قۆقّیسدن میدانگه قۆشین تارتیب چیقالمس‌لیگینی آلدیندن بیلردی، چونکه هیچ بیر عقللی-هوشلی سرکرده بو قارانغی تونده سېلده‌ی یاپیریلیب کېلگن لشکر قرشیسیگه تیارگرلیکسیز بې‌ترتیب آتیلیب چیقمس‌لیگی اۆز-اۆزیدن عیان ایدی.

بو تونگی شاوقین-سوران شیباني خانگه اۆز لشکری‌نینگ روحینی کۆتریش اوچون کېره‌ک ایدی. او اۆزی‌نینگ هیچ نرسه‌دن قۆرقمس‌لیگینی، بابر ایسه گۆیا تیزّه‌سی قلتیره‌ب، استحکامدن بېریگه چیقالمه‌یاتگنینی هر ایکّی تامانگه نمایش قیلماقچی، شو بیلن یاش دشمنی‌نینگ عزت-نفسینی قۆزغتماقچی ایدی. عینِ وقتده، بو تونگی هجوم - بابر قرارگاهیده ایش آلیب باره‌یاتگن منجمنی هم ددیللشتیریشگه قره‌تیلگن ایدی.

چیندن هم بو تونگی هجوم بابرنینگ عزت-نفسیگه قتّیق تېگدی. منجم ایسه آسمانده‌گی یولدوزلر ترتیبینی مرکّب بیر طرزده اونگه توشونتیریب: «حاضر سکّیز یولدوز سیز تامانده راست تورور، - دېدی. - ینه ایکّی کون اۆتگچ، بو سکّیز یولدوز غنیمینگیز تامانیگه آغیب کېتگه‌ی. اگر ایرته-ایندین جنگ‌گه کیریشسنگیز، غلبه سیزنیکی بۆلیشیدن بوتون فلکیات دلالت بېرماقده!»

اخیری شو سببلر بیر بۆلیب، بابر شهرِسبز و تاشکېنت‌دن کېله‌دیگن کتّه کۆمکنی کوتیب اۆلتیرمسدن، ایندین چارشنبه کونی جنگ میدانیگه چیقیشگه قرار بېردی. منجم بونی اۆشه علاقه‌چی قلندر آرقه‌لی شیباني خانگه یېتکزدیردی. شیباني خان چارشنبه کونی حیات-مماتی حل بۆلیشینی سېزیب، بار استعدادینی، بوتون تجربه‌سینی ایشگه ساله

باشلەدی. کونی بۆیی بۆلەجک جنگ میدانی‌نینگ هر بیر پست و بلند جایینی کۆزدن کېچیریب چیقدی، آفتاب قەیاقدن چیقیب، شمال قەیاقدن اېسیشیگچه اعتبار بېردی. کېچەسی اېسه آتلرنی اېگرلتیب، همه نرسەنی تخت قیلیب یاتیشنی بویوردی، یاو میدانگه چیققن زهاتی درحال قولەی تامانني اېگلّش‌نینگ رېجەسینی توزیب قۆیدی.

ایکّی کېچه دېیرلی اوخلەمەدی. یریم تونده هم، سحر پلّەده هم اونینگ آق اۆتاویدن کوچلی آواز و کتّه اخلاص بیلن یادەکی قرائت قیلینەیاتگن قرآن تاووشی اېشیتیلیب توردی. شیباني خان جای نماز اوستیده سجدەگه باش قۆییب، خداگه مناجات قیلر، کۆزلریگه یاش آلیب «شرمنده قیلمه پروردگار!» دېب پیچیرلردی.

جنگداووللر اذان پلّه بابر قۆشینی‌نینگ شاشیلینچ صفلنەیاتگنینی و توغ تیکەیاتگنینی ایتیب کېلگن زهاتی شیباني خان هم بار عسکرلرینی آیاقده تورغیزدی. چَوکر آتده صفلرنی ایلنیب چیقدی.

- شونقارلریم! - دېب جرنگلی آواز بیلن قۆشینگه مراجعت قیلدی. - بو اطرافده بیزنینگ خدادن بۆلک سوینچیغیمیز یۆق. آتە یورتیمیز اوزاق، یېنگیلسک یېتالمەیمیز.

بیردن-بیر نجات - یېنگیش! مېنینگ پروردگاردن امیدیم کتّه. توشیمده عیان بۆلدی - نصیب قیلسه، غلبه بیزنیکی!

- ان‌شاءالله! - دېدی اۆنلب آواز بیردن.

شیباني خان قرآندن قیسقه بیر سورەنی آهنگدار تاووش بیلن تأثیرلی قیلیب اۆقیدی-یو، دیني رهبرلرگه خاص سِرلی و صلابتلی طرزده فتوا بېردی:

- آمین، الله اکبر!

مینگلب آدم بیردن:

- الله اکبر! - دېب تکبیر توشیرگنده آسمان تیترەب کېتگندەی بۆلدی.

شیباني خان‌نینگ ولي‌لیگیگه ایشانەدیگن، اونینگ فتواسیدن روحلنگن قۆشین اوّلدن اۆیلنگن انیق رېجه بیلن یاو تامانگه یۆنلدی. اوزاق مشقلر بېکار کېتمەگن اېدی. خان‌نینگ قۆشینی گۆیا بیر تن-بیر جان بۆلیب حرکت قیلر، خودّی ترنگ تارتیلگن یایدەی اۆرتەسی خیال آلدینگه چیقیب بارر اېدی. چپ تامان دریا. شیباني خان قۆشینینی اۆنگ تامانده‌گی

کېنگلیکلردن دریا تامانگه قییه‌لتیب یۆنلتیردی. چونکه دریا تامان نیشبراق اېدی، بوگون شمال هم جَنوبدن اېسماقده اېدی. یۆل نیشب بۆلسه‌یو، شمال آرقه‌دن اېسسه، چاپقیر آتلر ینه‌ده تېزراق اوچیشی ممکن. شیباني خان بوگون قۆلله‌ماقچی بۆلگن تۆلغمه اصولی - یشین تېزلیگیده حرکتله‌نیشنی طلب قیله‌دی. شونینگ اوچون او آتلرنینگ چاپقیرینی اوّلدن تنلب قۆیگن، بوگون اېسه شمال‌نینگ یۆنه‌لیشی‌یو یېرنینگ نیشبلیگینی هم حسابگه آلگن اېدی.

شیباني خان قۆشینی‌نینگ جَنوبدن قییه‌لب یقینلشه‌یاتگنینی کۆرگن بابر قۆشینی یاو بیلن یوزمه‌یوز تۆقنه‌شیش اوچون اۆنگ قناتینی آلدینراق چیقریب، دریاگه آرقه اۆگیردی‌یو، جَنوبگه تامان بوریله باشله‌دی. آره‌ده ایکّی‌اوچ چقیریمچه مصافه قالگنده شیباني خان خاص نوکرلری، ایچکیلری و توغبرداری بیلن بیرگه بلند بیر تېپه‌لیکده تۆخته‌دی. بابر هم شونقه بیر تېپه‌لیکده آتلیق تورر، اونینگ آرقه‌سیده‌گی دریانینگ سووی اېرته‌لبکی قویاش نوریدن تاولنیب کۆرینردی.

بابرنینگ قۆشینلری آره‌سیده تۆره* کۆترگن، دسته‌سی اوزون نیزه‌لر و آی‌بالته‌لر بیلن قوراللنگن پیاده‌لر هم کۆپ اېدی. اگر آتلیقلر اولرگه تۆغریدن مقابل بۆلسه اوزون نیزه‌لر آتگه یا که آتلیققه سنچیله‌دی. شیباني خان پیاده‌لرنینگ مرکزده کېله‌یاتگنینی کۆریب، اۆزی‌نینگ قۆشینیگه یاو مرکزینی آچیق قالدیریشنی، یاونینگ ایکّی قناتینی ایلنیب اۆتیب، ایکّی بیقینیدن و آرقه‌دن ضربه بېریشنی بویورگن اېدی.

اۆنگ قناته‌گی محمود سلطان، جانی بېک سلطان و تېمور سلطان خان‌نینگ بویروغیگه عمل قیلیشیب، یاوگه بیر چقیریم قالگنده آتلرینی تۆستدن اۆنگ تامانگه بوریشدی و بابر قۆشینی‌نینگ چپ قناتینی ایلنیب اۆته باشلشدی. شیباني خان قۆشینی‌نینگ چپ قناتیده‌گی مشهور لشکرباشیلر حمزه سلطان و مهدي سلطان هم مرکزگه تېگمه‌ی، بابرنینگ اۆنگ قناتینی ایلنیب اۆتماقده اېدیلر.

اېنگ زۆر کوچلرینی مرکزگه قۆیگن بابر اوّل توزگن رېجه‌سینی شاشیلینچ روشده اۆزگرتیره باشله‌دی. بابر مرکزگه قۆیگن قۆشین‌نینگ بیر قسمی اۆنگ قناتگه قۆشیلیب، شیباني خان‌نینگ چپ قناتیگه تشلندی.

تؤلغمه‌نینگ بیر قلتیس جایی شونده اېدی که، مرکزگه تېگمه‌ی اؤتگن ایکّی قنات بیر-بیریدن اجره‌لیب قالیشی ممکن اېدی. یاو اولرنی ایکّیگه بؤلیب تشلشی، سؤنگ آرقه‌دن هجوم قیلیب تؤلغمه ایشلتماقچی بؤلگنلرنینگ اؤزلرینی تؤلغب، قورشب آلیشی ممکن اېدی. حاضر شیباني خان قؤشینی‌نینگ چپ قناتی خودّی منه شو احوالگه توشه باشله‌دی. اما انه شو یېرده اېنگ یوگوریک آتلرنینگ تنلنگنی ایش بېردی. بابرنینگ آتلیقلری آلدیندن قیرقیب چیقیشگه اولگورمه‌دیلر. محمود سلطان باشلیق اوچ-تؤرت یوز چاپنداز یاو قؤشینی‌نینگ آرقه‌سیگه اؤتیب آلیشگه موفق بؤلدی. اؤنگ قناتدن حمزه سلطان‌نینگ ایکّی یوز آتلیغی هم چاپقیر آتلرده یاونی ایلنیب اؤتیب کېلیب، محمود سلطان‌نینگ یېگیتلریگه قؤشیلدی. بابر قؤشینی کوتیلمه‌گنده هم ایکّی یاندن، هم آرقه‌دن ضربه یېب، اېسنکیره‌ب قالدی. جان اچّیغیده بقیره‌یاتگن، قیلیچ و اؤق ضربیدن ییقیله‌یاتگن، آیاق آستیده مجقلنیب چینقیرگن واهمه‌لی آوازلر، تیغ، نیزه ضربه‌لری، «اورها، اور!» دېگن ندالر آتلرنی هم قوتورتیریب یوبارگن اېدی. بابر قؤشینی‌نینگ دستلبکی یساغی بوزیلیب کېتدی، ایکّی تامان‌نینگ آتلیقلری اره‌لش-قوره‌لش بؤلیب، پیاده‌لرنینگ اوستیگه آتده باستیریب کېلدی. پیاده‌لرنی اېندی اؤز قؤشینی‌نینگ آتلیقلری هم باسیب-ینچیب کېته باشله‌دی.

آچیق قالگن مرکزدن بابر عسکرلری‌نینگ بیر قسمی النگه تیلیده‌ی آتیلیب چیقدی-یو، شیباني خان تورگن تېپه‌لیک‌که حمله قیلیب کېله باشله‌دی. اؤنگ قناتده‌گی تېمور سلطان بیلن جانی بېک سلطان‌نینگ یېگیتلری حلی هم قورشاودن چیقالمس اېدی. شیباني خان تامانگه باستیریب کېله‌یاتگن ایکّی یوزدن کؤپراق آتلیق‌نینگ رفتاری جوده واهمه‌لی اېدی.

کؤپک‌بیی‌نینگ اوچ-تؤرت یوز یېگیتی قیرغین بؤله‌یاتگن جایدن چیقیب، یاو آتلیقلری‌نینگ کېتیدن توشدی. اما آره‌ده‌گی مصافه انچه اوزاق، کؤپک‌بیی یېتیب کېلگونچه بېریگیلر شیباني خاننی بوتون ایچکیلری بیلن ینچیب اؤتیشی ممکن اېدی. بونی سېزگن خان‌نینگ ایچکیلری سراسیمه‌گه توشیب قالیشدی. یوواش‌گینه آت مینیب چیققن ملا عبدالرحیم:

- حضرتِ امامِ زمان، وقت اؤتدی، بېخطر جایگه چېکینه‌یلیک! - دېدی.

شيباني خان‌نينگ رنگيده قان قالمه‌گن. او هم بېخطر جايگه كېتيشنى ايستردى. اما بو تېپه‌ليكده او توغلر بيلن توريبدى. اگر پستگه توشيب كېتسه‌يو، عسكرلرى اۆگيريليب قره‌ب، اونى و توغلرنى كۆرمه‌سه، «يېنگيليبميز!» - دېب اۆيلشه‌دى. خان‌نينگ چېكينيشى - يېنگيليش علامتى بۆله‌دى. شونينگ اوچون شيباني خان تيتره‌ب‌ـقققشب:

- اۆليم بار، چېكينيش يۆق! - دېب قيچقيردى. سۆنگ او يوز قدمچه نريده تورگن خاص نوكرلريگه بويوردى:

- چيق همه‌نگ! انه او كېله‌ياتگن آتليقلرنينگ يۆلينى تۆس!

بو خاص نوكرلر خان‌نينگ اېنگ سۆنگگى تيه‌نچى حسابلنر، اولر عادتده يېنگيليب قاچيش كېره‌ك بۆلگنده خاننى قۆريقلب آليب كېتيش اوچون سقلنر اېدى. خان بويروق بېرگندن كېين ياپيريليب كېله‌ياتگن نريگى ياونينگ قرشيسيدن چيقيب، يايلردن اۆق آته‌ـآته اولرگه يقينلشديلر. خاص نوكرلر نريگيلرگه قره‌گنده ايكّى برابر آز بۆلسه‌لر هم ددىل سوه‌شه باشله‌ديلر. نرياقدن كۆپك‌بيى هم اوچ‌ـتۆرت يوز آتليغى بيلن يېتيب كېلدى. اېندى ياو ايلغارلرى قورشاوده قالدى. بير وقت شو قورشاونى اۆنته‌چه آتليق ياريب چيقدى. خودّى كۆپكرى پيتيده اولاق تله‌شيب تۆستدن تماشابين اوستيگه باستيريب كېليب قاله‌ديگن اولاقچيلرگه اۆخشب، شيباني خان تورگن تېپه‌ليك‌كه چيقيب باردى. ملازملردن بير نېچه‌سى «گور» اېتيب آرقه‌گه قاچدى. اما شيباني خان اۆز نوكرلرى‌نينگ قۆلى بلند كېله‌ياتگنينى كۆريب تورر اېدى. كمانگه اۆق اۆرنه‌تيب، تېپه‌نى قييه‌لب قاچيب اۆته‌ياتگن ياو آتليقلريگه قره‌ب آندى. اۆق هيچ كيمگه تېگمه‌گن بۆلسه هم خان شخصاً اۆزى جنگ‌گه قۆل اورگنينى كۆرگن نوكرلر اوّلگيدن هم قتّيقراق قيچقيريشيب، ياو ايلغارينى بيرته قۆيمه‌ى قيريب تشله‌ديلر.

نرياقده ياو قۆشينينى اۆره‌ب، چولغب، تۆلغمه اصولينى خان ايتگنده‌ى عملگه آشيره‌ياتگن سلطانلر مينگگه يقين ييگيتلرى بيلن بابر تورگن تېپه‌ليك‌كه يېتيب باردىلر.

پياده‌لر بابرگه ايش بېرمه‌ى قۆيدى. يقينده تاشكېنت‌دن كېليب قۆشيلگن مۆغول آتليقلرى بابرنينگ جنگنى باى بېره‌ياتگنينى سېزيشدى‌ـيو، اۆلجه‌سيز كېتمسليك اوچون اېگه‌سيز قالگن آتلرنى جيلاويدن توتيب، يېتكلب، جنگ ميدانيدن چيقيب كېته باشله‌ديلر.

بعضی مؤغوللر ایسه اؤزلری بیلن بیر صفده جنگ قیله‌یاتگن اندیجانلیک و سمرقندلیک ییگیتلرنی ایگرلریدن اغدریب تشلب، آتلرینی اؤلجه قیلیب آلیب قاچیشگه توشدیلر.

بیر وقت شیباني خان بابرنینگ اؤن-اؤن بیشته ایچکیلری بیلن تپه‌لیکدن توشیب، دریا تامانگه قره‌ب چپکینه‌یاتگنینی کؤریب قالدی. بو بیر حیله ایمس میکین، دپب تیکیلیب قره‌سه، بابر تؤلیب-تاشیب آقه‌یاتگن دریاگه آت سالیب کیردی. قیرغاقده قالگن اونینگ بیر نیچه یوز نوکرلری بابر کیتیدن اینتیلگن یاونینگ یؤلینی دپواره‌ی تؤسیب آلدی. بابر سمرقندگه قره‌ب قاچه‌یاتگنیگه اینندی یوره‌کدن ایشانگن شیباني خان قؤللرینی آسمانگه چؤزیب، هیجان بیلن:

- خدایا اؤزینگ‌گه شکر، اؤزینگ‌گه شکر! - دپدی. اما یاوی یپنگیلیب قاچه‌یاتگنی اینندی اونگه آزلیک قیله‌دیگن تویولدی. شو تاپده او اؤز غلبه‌سی‌نینگ ینه بیر درجه بلند بؤلیشینی ایستردی. شونینگ اوچون آرتده تورگن چاپر تامانگه اؤگیریلدی:

- تپز باریب شونقارلریمگه ایت. بابرنینگ باشینی کپسیب کپلگن آدمگه باشی برابرلیک آلتین بپره‌من!

چاپر اینندی آتی‌نینگ جیلاوینی بؤشه‌تیب جاییدن سیلته‌نیب قؤزغلگنده شیباني خان:

- تؤخته! - دپدی. او مغلوب بؤلگن بابرنی اسیر آلیب، توبه‌سیگه تیه‌نتیرسه، غلبه‌سی‌نینگ شهرتی ینه بیر درجه آشیشینی سپزدی: - شونقارلریمگه ینه بیر بویروغیمیزنی یپتکیز! بابرنی تیریک توتیب کپلگنگه بؤیی برابرلیک آلتین بپره‌من! یا تیریک، یا اؤلیک، البته، آلیب کپلینگلر!

چاپر تپه‌لیکدن آت چاپتیریب توشیب کپته‌یاتگنده شیباني خان کؤزلری‌نینگ نم اپکنینی سپزدی. غلبه ذوقیدن کؤزیگه یاش کپلگنینی او اینندی پَیقه‌دی-یو، کولیمسیره‌ب، کفی بیلن کؤز یاشینی سپکین ارتیب قؤیدی.

---

* مصاف اوروش - آچیق جایده یوزمه-یوز آلیشیش.

* سرِ پل - حاضرگی کتّه‌قؤرغان شهری یقینیده‌گی بیر قیشلاق.

* تؤره - قلقان‌نینگ بیر توری. آتلیقلرنینگ قلقانیدن کتّه‌راق بؤله‌دی.

٨

سرطان اؤتیب، اسد آیی کیردی. سمرقند اطرافیده‌گی باغلرده مېوه‌لی درختلرنینگ شاخلری یېتیلگن حاصلدن اېگیلیب، یېرگه سلام بېره باشله‌دی. شهر ایچیده هم مېوه‌لی درختلر، تاکلر جوده کؤپ، اما اولر همه‌سی حاضردناق شیپ-شییدیم بؤلیب قالگن.

حلی سرغه‌یمه‌گن کؤم-کؤک برگلر آره‌سیده بیرارته آلمه، بیرارته شفتالی، بیرار شینگیل اوزوم قالمه‌گن. بېش آیدن بېری قمل عذابینی تارته‌یاتگن شهر خلقی بار مېوه‌لرنی پیشر-پیشمس یېب توگتگن. قؤرغان‌نینگ همه دروازه‌لری یاپیق، شهر اطرافینی شیباني خان‌نینگ قؤشینی قورشب یاتیبدی. ایچکریدن هم هیچ کیمنی چیقرمه‌یدی، تشقریدن یاردم بېرماقچی بؤلگنلرنینگ هم یؤلینی تؤسه‌دی.

اولوغ بېک مدرسه‌سی‌نینگ بلند تامی اوستیده‌گی تېکیس صحنگه بابرنینگ آق اؤتاوی اؤرنه‌تیلگن، بو یېردن قؤرغان دېوارلری، اطراف محله‌لر، شهر دروازه‌لری یخشی کؤرینه‌دی. بابر گاها آچ آدملرنینگ تام بؤغاتلریگه این قورگن موسیچه‌لرنی آولب یورگنینی کؤره‌دی. قناتلی قوشلر سیلّه‌سی قوریگن آچلرگه توتقیچ بېرمه‌یدی. شهر ایچیده قوشلر یېیدیگن دان-دون، طعام قالدیقلری هم تاپیلمه‌یدی. شونینگ اوچون بو یېردن قوشلر هم اؤزینی آلیب قاچه‌دی. گاها اطراف کؤچه‌لرده بیرار کیشی ایت یا که موشوک توتیب آلسه، آچلر شونی هم تله‌شیب، غیجیلّشیب قالیشه‌دی.

مدرسه‌نینگ آرقه تامانیده پادشاه‌نینگ کتّه آتخانه‌سی بار. ایلگری بو یېرده سرای‌نینگ یېتمیش-سکسانته آتی باقیلر اېدی. حاضر شولردن تؤرتته‌گینه‌سی قالگن. بیر قسمی سرِپل‌ده قؤلدن کېتدی. کؤپچیلیگی سؤییب یېییلدی. بیراق شو تؤرتته آتگه هم یېمیش تاپیلمه‌یدی. دان یوزینی کؤرمه‌گنلریگه بیر آیدن آشدی. پیچن و بېده‌لر الّه-قچان توگه‌گن. اطرافده‌گی درختلرنینگ برگلرینی هم یولیب، قاقیب، آت و تویه‌لرگه یېدیریشگن. حاضر برگسیز درختلر یازده هم خودّی قیشده‌گیده‌ی یلنغاچلنیب، کؤزگه جوده خنک کؤرینه‌دی.

آت-اولاولرگه برگ هم تاپیلمه‌ی قالگندن کېین درختلرنینگ قوریگن یاغاچلرینی رنده‌لب بېره‌دیگن بؤلیشگن. بابر آتخانه هاولیسیده یاغاچ رنده‌له‌یاتگن طاهرنی کؤردی.

سرِپل‌ده بو ییگیت بابرنینگ خاص نوکرلری آره‌سیده اپدی، دریادن اؤتیشده هم، کپین هم جانبازلیک کؤرستگن اپدی. بابر یقینده اونینگ اویله‌نیش تاریخینی اپشیتدی. شونچه عذابلر بیلن قیته تاپیب آلگن خاتینی آچرچیلیکده نابود بؤلیب کپتمه‌سین دپب، رابعه‌نی آنه‌سی قوتلوغ نگار خانیمگه کنیز قیلیب قؤیدی.

طاهر میده قیلیب رنده‌له‌گن یاغاچنی سرغیش مؤیلاولی ممت سووگه ایویتیب یومشتماقده اپدی. شونده‌ی قیلینمه‌سه اونی آت یپیالمس اپدی.

سرِپل جنگیگه ممت هم نوکر بؤلیب قتنشگن اپدی. اؤشه قیرغیندن اپسن-امان قیتگن بو ییگیت اؤتگن هفته قؤرغان تشقریسیگه مپوه اؤغیرلشگه چیقیب، بیر قولاغیدن اجره‌لیب قیتدی.

قؤرغان دپواریدن بؤی چؤزیب، تشقریگه قره‌گن آچلر تشقی باغلرده پیشیب، شاخلرده تیره‌لیب تورگن، یپرلرگه تؤکیلیب یاتگن آلمه‌لر، ناکلر، شفتالیلرنی کؤریب چیده‌ب تورالمس اپدی. کپچه‌سی اپل اوخله‌گنده ممت اوچ-تؤرتته اپسکی کاسب آشنالری بیلن قلعه دپواری تگیده‌گی آب‌مؤریدن تشقریگه چیقه‌دی. چاهدن هم بیر عمللب اؤتیب پیشگن مپوه‌لردن تؤیگنیچه یپییشه‌دی. کپین قؤللریده‌گی خلته و خؤرجینلرنی هم مپوه‌گه تؤلدیریشه‌دی، اما قؤرغانگه تامان قیته‌یاتگنلریده شفقت‌سیز کؤپک‌بیی‌نینگ ییگیتلری اولرنی توتیب آلیشه‌دی. ممت هم اؤزینی کاسب دپب تنیتدی. اگر «بابرنینگ نوکریمن» دپسه تیریک قالمس اپدی. کؤپک‌بیی «مپوه اؤغیرله‌گیسی کپلگنلرگه عبرت بؤلسین»، دپب توتیلگنلردن اوچته‌سی‌نینگ بورنینی، ایکّیته‌سی‌نینگ قولاغینی کپستیره‌دی-یو، قؤییب یوباره‌دی. بیر سیقیم مپوه اوچون قیلینگن بو وحشیلیک طفیلی ممت اپندی یازده هم تپلپگینی کپسیک قولاغیدن پستگچه باستیریب کییه‌دیگن بؤلگن. بعضیده او اؤزیگه-اؤزی تسلی بپره‌دی:

- قؤلاقنی-کو، جشیرسه بؤله‌دی، بورنیم کپسیلسه نیمه قیلر اپدیم؟

بابر کؤچه‌دن اؤته‌یاتیب گاها بورنی کپسیلگن بپچاره‌لرنی هم کؤریب قاله‌دی. او بیر وقتلر اؤزی سمرقندنی یپتّی آی قمل قیلیب یاتگنده آدملرنینگ باشیگه قنچه‌لیک آغیر کلفتلر توشگنینی منه اپندی چینه‌کم بیلیه‌پتی. اؤشه آچرچیلیکده صحافلیک رسته‌سیگه بارگنلریده اؤغلی کنجاره یپب شیشیب اؤلگن، اؤزی جِنّي بؤلیب قالگن بیر کمپیر خدانی

قرغب، «الاهیم اؤزی هم شو کؤیگه توشسین!» - دیگنینی بابر اینڈی قصاصکار تقدیرنینگ حکمیدیک ایسلهیدی...

کمبغللر کلبهسیدن باشلنگن آچلیک استه-سیکین نوکرلر، بیکلر قرارگاهیگه هم، پادشاه سراییگه هم اؤرمهلب کیلدی. منه، اؤن کون دیر که، بابر نان یوزینی کؤرمهیدی. اون الّه-قچان توگهگن، اونگه آلتین-کوموش ایدیشلرده ایرتهلب بیر سیقیم میز بیلن چای، کیچقورون تویه گؤشتیدن پیشیریلگن بیر کاسه شؤروا یا که اوچ-تؤرت طیور کباب بیرهدیلر. بابر آلتینلری یلتیرهگن شاهانه ایدیش-تباقلرگه تیرمیلیب قرهیدی-یو، حاضر شولرنینگ همهسیدن بیر پرچه نانني افضل کؤرهدی. لیکن نان آلتینگه هم تاپیلمهیدی.

عایشه بیگیمنینگ آلتی آیلیک ایمیزیکلی قیزچهسی بیغیلّب ییغلهیدی. چونکه آزیب، مداردن کیتیب قالگن عایشه بیگیمنینگ سینهسیدن سوت کیلمهیدی. یقینده باله کؤرگن باشقه بیر آنهنی تاپیب، فخرنسانی بیش-اؤن کون ایمیزدیرگن ایدیلر، فلاکت یوز بیردی، او آنه وباگه اوچرهگن خاندادن ایکن. دهشتلی کسللیک فخرنساگه یوقدی-یو، ایکّی کون ایچیده باله مومدهی ایریب جان بیردی.

بابر کفنگه اؤرلگن گودکنی ینگی قزیلگن قبر آلدیگچه کؤتریب بارر ایکن، اونینگ بوریشگن یوزچهسیگه یوزینی باسیب ییغلب یوباردی: «میلی، شو وبا مینگه هم یوقسین-و بو عذابلردن بیرهتؤله خلاص بؤلهی!» - دیگن الملی اؤی بیلن گودکنینگ ساووق لبلریدن اؤپدی.

غلبه کونلری دنیاگه کیلیب فخرنسا نامینی آلگن قیزچهنی قبرگه قؤییب، اوستیگه توپراق تارتگنلریده بابر بیر لحظه اؤزینی اونینگ اؤرنیده کؤردی، حلی تیریک بؤلسه هم حیاتینینگ بیر بؤلگی، اوّلگی ظفرلری-یو قووانچلری بیلن بیرگه عمرباد توپراق تگیده قالگنینی بوتون وجودی بیلن حس قیلدی.

ایچکریده بابر کلفت چیکیب غم-غصهگه باتگن سری تشقریده اونینگ دشمنلری طنطنه قیلیشماقده ایدی. بابر هراتدهگی عمکیسی حسین بایقرادن، تاشکینتدهگی تاغهسی محمودخاندن بیش آی دوامیده یاردم کوتدی، کیلمهدی. اینڈی کیلمسلیگی انیق.

شونی پَیقه‌گن شیباني خان هر کونی کېچه‌سی دروازه‌لر تشقریسیده نقاره چلدیره‌دی، کرنَی-سورنَیلر بیلن شهر اهلینی اویغاته‌دی. سۈنگ خان جرچیلری قۈرغان تشقریسیده‌گی کۈترمه‌لرگه چیقیب، شهرده‌گیلرنی خان تامانیگه اۈتیشگه چارله‌یدی، آچ آدملرگه تورلی ناز-نعمتلر وعده قیله‌دی. بابر اېندی اوروشنی بای بېرگنینی سېزگن بېک و نوکرلر دېوارلردن آشیب توشیب، سوو مۈریلریدن اۈتیب، قمل بلاسیدن قاچه‌دی.

بیر کون کېچه‌سی بابرنی قۈریقلب یوره‌دیگن قۈرچی بېگی هم قلعه‌دن یشیرینچه چیقیب قاچدی. خاص قۈریقچیلر آره‌سیده طاهر بار اېدی. اېرته‌سی کونی کېچه‌سی بابر اونی اۈز حضوریگه چقیریب آلدی. طاهر آزیب کېتگنیدن یېلکه‌لری پوجه‌ییب قالگن، کۈزلری ایچیگه اۈپریلیب توشگن. یوزیده‌گی چندیغی اېسه بۈرتیب، گۈیا اوّلگیدن خیله کتّه بۈلیب کېتگن.

- طاهربېک، - دېدی بابر، - امیر تېمور مقبره‌سی‌نینگ حاشیه‌سیگه عرب تیلیده بیر حکمت بیتیلمیشدیر. بو حکمتده «جهان سېندن یوز اۈگیرمسدن آلدین سېن جهاندن کۈنگیل اوزه بیلگین» دېییلمیشدیر. مېن اېندی جهاندن کۈنگیل اوزماقچیمېن. وبا مېنی آلیب کېتسه، بلکه تېز قوتولر اېدیم. لېکن مېنی وبا هم چېتلب اۈتدی...

- خدا سقله‌سین، امیرزاده‌م! بیزنینگ سوینگن تاغیمیز اۈزینگیزسیز!

- سوینگن تاغینگیز حاضر یېر بیلن یکسان بۈلمیشدیر، طاهربېک! کېچه بیر بَیت بیتمیشمېن:

اې کۈنگول، گر بابر اول عالمنی ایستر، قیلمه عیب،
تنگری اوچون دې، بو عالم‌نینگ صفاسی قالدی مو؟!

طاهر شعردن تأثیرلنیب:

- راست، حاضرگی کونلریمیزده صفا قالمه‌دی، امیرزاده‌م! - دېدی. - لېکن آی‌نینگ اۈن بېشی قارانغی بۈلسه، اۈن بېشی یاروغ. شکر، حلی تنده جان، بېلده شمشیریمیز بار!

بابر اۈیلنیب توردی-یو:

- اېندی سۆنگگی ایلینج یاغي ایلکیگه تیریک توشمسلیک! - دېدی. - بار کوچلرنی تۆپلب، قوله‌ی بیر پیتده قلعه‌دن چیقه‌یلیگ و یاغي حلقه‌سیگه حمله قیله‌یلیک! کونیمیز بیتمه‌گن بۆلسه یاریب اۆتورمیز، بیتگن بۆلسه قیلیچ بیلن جان بېرورمیز!..

- خدا خواهله‌سه یاریب اۆتورمیز، امیرزاده‌م!

- بو سِرنی حاضرچه فقط قاسم بېک بیلور، سیز هم سِر سقلنگ، تیارلیک کۆرینگ!

- جانیم بیلن!

طاهر اۆشه کونی کېچه‌سی قاسم بېک‌که اوچره‌شدی. ایکّاولری قلعه دېواری‌نینگ خاکرېزلری آرقه‌لی تشقرینی کوزه‌تیب، یاونینگ اساسي کوچلری آهنین، فېروزه و چارراهه دروازه‌لری تامانده جایلشگنینی، شیخزاده دروازه‌سی‌نینگ اطرافلریده اېسه یاو حلقه‌سی ضعیفراق اېکنینی انیقله‌دیلر. نوکرلر و آتلیقلرنینگ اېنگ بقوّتلرینی تنلب، اولرنی حمله‌گه تیارله‌ی باشله‌دیلر.

بابر بۆستانسرایده خانهٔ خاصده کتابلری و کاغذلرینی کۆزدن کېچیریب، اولرنینگ اېنگ کېره‌کلیلرینی آلیب کېتماقچی بۆلیب سره‌له‌یاتگنده اېشیکدن قوتلوغ نگار خانیم، اېسان دولت بېگیم و قاسم بېک کیریب کېلیشدی. وجاحتلریدن فوق العاده بیر گپ بۆلگن.

* * *

- امیرزاده‌م، - دېب بابرنینگ بوویسی، سۆنگگی ییللرده انچه بوکچه‌ییب قالگن اېسان دولت بېگیم گپ باشله‌دی: - شیباني خان صلح تکلیف قیلیب آدم یوبارمیش!

صلح سۆزی بابرنینگ قولاغیگه نجات آهنگیده‌ی اېشیتیلدی. اما نجاتنی هیچ قچان شیباني خاندن کوتمه‌گنلیگی اوچون قولاقلریگه ایشانمه‌ی، کۆزلرینی بوویسی بیلن آنه‌سیگه تیکدی. قوتلوغ نگار خانیم نېگه‌دیر قتّیق اضطرابگه توشگن. اېسان دولت بېگیم‌نینگ قۆلیده زرحل حاشیه‌لی کاغذ. کمپیر الّه‌نرسه‌دن خجالت چېککنده‌ی بۆلیب:

- خان‌نینگ نامه‌سی، - دېدی‌ـده، قۆلیده‌گی کاغذگه ایسترـایسته‌مس قره‌ب قۆیدی.

خان‌نینگ نامه‌سی نېگه اېنگ اوّل بوویسی‌نینگ قۆلیگه کېلیب توشگنیدن بابرنینگ تعجبی آشدی:

- نامه‌نی کیم کېلتیردی؟

- نفوذلی بیر درویش. نقشبندیلردن. رحمتلیک خواجه یحیاگه قۆل بېرگن موی‌سفید اېکن.

بابر آنه‌سیگه قره‌دی:

- سیزگه کېلتیریب بېردی می؟

- یۆق، - دېب قوتلوغ نگار خانیم مأیوس باش چه‌یقه‌دی.

اېسان دولت بېگیم نامه‌نی بابرگه اوزه‌تر اېکن، اویه‌لینقیره‌ب قۆشیب قۆیدی:

- اصلیده بو نامه خانزاده بېگیم‌نینگ نامله‌ریگه کېلمیشدیر.

- عجبا! - دېب بابر خطنی جیرکنیبراق قۆلیگه آلدی.

- امیرزاده‌م، - دېدی بوویسی، - سیزگه ایتیشگه هم اویه‌لورمېن... شیباني خان خانزاده بېگیم‌نینگ تعریفلرینی اېشیتیب غایبانه درد چېکرمیش. نامه‌سیده بیر پاره شعر هم بار.

بابر شیباني خان‌نینگ بو ییل اېلّیک یاشگه کیرگنینی، اۆغیللرینی الّه‌قچان اویلنتیریب، نېوره‌لیک هم بۆلگنینی بیلر اېدی. زهرخنده بیلن نامه‌نی آچر اېکن، اېنگ اوّل شعري سطرلرگه کۆزی توشدی:

«صفتینگنی اېشیتیب زار اۆلدیم،

عشقینگ ایلکیگه گرفتار اۆلدیم».

بابرنینگ غشی کېلیب، نامه‌نی قالین اوستیگه آتدی:

- بو خان بولتور سلطان علی میرزانینگ آنه‌سی زهره بېگیمگه غایبانه عاشق بۆلیب نامه یوبارگنینی نېچون اونوتدیلرینگیز؟ نخات‌که، ایشانیب بۆلسه؟!

قوتلوغ نگار خانیم اوه تارتدی. اېسان دولت بېگیم اېسه علاجی باریچه ساووق‌قانلیک بیلن گېپیره باشله‌دی:

- امیرزاده‌م، باشقه وقت بۆلسه دشمنینگیزنینگ بو نامه‌سینی اۆقیشگه هم حذر قیلور اېدیک. لېکن حاضر جانیمیز قیل اوستیده. مېن-کو، یاشیمنی یشب، آشیمنی آشه‌گنمېن، بېش کون آلدین می، کېین می، بری بیر کېتورمېن. لېکن سیز فرزندیم‌نینگ یالغیز اۆغلی، کۆزیمیزنینگ آق و قاره‌سی...

- مېن هم تقدیریمده بارینی کۆرورمېن. نصیب قیلسه یاو حلقه‌سینی یاریب چیقورمیز!

بابرنینگ قلتیس قرارینی قوتلوغ نگار خانیم قاسم بېکدن اېشیتگن اېکن شېکیلّی، تهلکه تۆله تاووش بیلن گپیردی:

- تقدیر دېب اۆزینگیزنی اۆتگه تشله‌منگ، امیرزاده‌م! بیزنی هم اۆیلنگ! سیز یاو تیغیگه اۆزینگیزنی اورسنگیز، بیز نې قیلورمیز؟ عمر یۆلداشینگیز عایشه بېگیم نې قیلور؟

بابر بونده‌ی خطرلی جنگ‌گه عیاللرنی آلیب چیقیب بۆلمس‌لیگینی اېندی اۆیله‌دی‌ـیو، آنه‌سی‌نینگ سۆزلریگه جواب تاپالمه‌ی قالدی. بیر لحظه‌لیک سکوتدن سۆنگ اېسان دولت بېگیم قالین اوستیده یاتگن نامه‌گه اشاره قیلیب، استهزالی کولیمسیره‌دی:

- بونینگ کېلگنیگه ایکّی کون بۆلدی. مېنی بیلورسیز، امیرزاده‌م. کۆپ بلالرنی کۆریب پیشگن تدبیرکار کمپیرمېن. نامه کېلتیرگن درویشنی گپگه سالدیم. شبهه‌لریمیزنی ایتدیم. درویش قسم ایچدی. «خان یوره‌کدن صلح توزماقچی»، دېب بیر تله‌ی دلیل کېلتیردی.

بری‌ـبیر ایشانمه‌دیم. «بۆلمه‌سه وکیل یوبارینگ، خان اۆز نیتینی قۆلیده قرآن بیلن تصدیقله‌سین!» - دېدی. بیز بونی سیزگه ایتیشدن آلدین اۆزیمیز تفتیش قیلماقچی بۆلدیک.

رحمتلیک خواجه یحیاگه قۆل بېرگن حلال و پاکیزه بیر موی‌سفید بار اېدی. اۆشه‌نی درویش بیلن بیرگه خان اۆردوسیگه چیقردیک. بوگون اېرته‌لب قیتیب کېلدی. خان برچه سلطانلرنینگ آلدیده قۆلیگه قرآن آلیب ایتیبدیر: «شونچه قان تۆکیلگنی یېتر، اېندی خانزاده بېگیم راضی بۆلسینلر، اینیلریگه، آنه‌لریگه، باشقه آدملریگه تېگمه‌یمیز، قلعه‌دن بې‌خواطر چیقیب کېتسونلر»، دېبدی. کتّه تۆی‌ـتماشا بیلن اویلنماقچی اېمیش. سمرقند خلقیگه هم عفو عمومي بېرماقچی اېمیش! بیر قنچه موی‌سفیدلر بونی اېشیتیب، بیزدن التماس قیلدیلر. نچاره؟

بابر چکّه‌لرینی ایکّی قۆلی بیلن قیسیب، بیر لحظه جیم توردی‌ـیو، سۆنگ بیردن المی کېلیب گپیردی.

- گلده‌ی خانزاده بېگیم نېوره‌لیک خان‌نینگ حرمیده... یۆق، یۆق! بو انصافسیزلیک!

- امیرزاده‌م، - دېب اېندی قاسم بېک گپگه اره‌لشدی. - شو کېتیشده شیباني خان سمرقندنی بری بیر آلور. اۆشنده زۆرلیک بیلن بۆلسه هم اۆز نیتیگه یېتور.

بابر آنه‌سیدن حمایه کوتیب، قوتلوغ نگار خانیمگه یوزلندی:

- آنه جان، خانزاده بېگیم هم سیزنینگ سویوکلی فرزندینگیز-کو. شونده‌ی جگربندیمیزنی قیسی وجدان بیلن اۆتگه سالورمیز؟!

اۆزی زۆرغه تورگن قوتلوغ نگار خانیم اۆغلی‌نینگ بو گپیدن کویونیب ییغله‌ی باشله‌دی:

- خدا مېنینگ باشیمگه بو قاره کونلرنی سالگونچه جانیمنی آلسه بۆلمس میدی؟!

خانزاده بېگیم - مېنینگ تۆنغیچیم! یالغیزلیگیمنی بیلدیرمه‌ی یورگن سِرداشیم، مهربانیم! مېن اوندن قنداق اَیریلگه‌یمېن، ای، پروردگار؟ مېن شونده‌ی قیزیمنی یاغي پنجه‌سیگه قنده‌ی تاپشیرورمېن؟!

اېسان دولت بېگیم قیزی‌نینگ یېلکه‌سیدن سیلب، اونینگ اضطرابینی باسیشگه تیریشر اېکن:

- اۆزینگیزنی باسینگ، باله‌م! - دېدی. - سیزدن کۆره قیزینگیز عقللیراق. خانزاده بېگیم همه نرسه‌نی توشوندی. مشکلاتلرگه فهمی یېتدی. ییغلب-سیقتب، اخیری کۆندی.

بابر هنگ-منگ بۆلیب قاسم بېک‌که یوزلندی:

- نخات‌که شو گپ راست؟ خانزاده بېگیم راضی بۆلدیلر می؟

- هه، امیرزاده‌م!

- ایشانمه‌یمېن! - دېدی بابر. سۆنگ کفینی کفیگه عصبي اوریب سودرباشینی چقیردی-یو:

- خانزاده بېگیمنی چارلنگ! - دېب بویوردی. کېین آنه‌سی، بوویسی و قاسم بېک‌که قره‌ته دېدی: - مېنی معذور توتینگیز، بېگیم بیلن یکّمه-یکّه سۆزلشماقچیمېن.

اوچاولری اینده‌مه‌ی چیقیب کېتیشدی. انچه‌دن کېین یشیل قبا کییگن خانزاده بېگیم اېشیکدن ماتمسرا بیر الفاظده سېکین کیریب کېلدی. بابر اونی قرشیسیگه اۆتقزیب، بیر لحظه یوزیگه تیکیلیب توردی. ایلگریگی گلگون یاناقلر اېندی سرغه‌یيب ایچیگه باتگن. لبلر سۆلغین. فقط ییریک-ییریک کۆزلریده قنده‌ی-دیر قطعیت علامتی بار.

- بېگیم، سیز... شیباني خان تکلیفیگه رضالیک بېرگن اېمیشسیز. شو راست می؟

- رضا بۆلمه‌ی نې علاجیم بار؟

- مېنینگ مغلوبیتیم سیزنی علاجسیز قالدیرگنی راست. لېکن اینینگیز حلی تیریک. مېن اسیر توشماقچی ایمس‌مېن. بیر اۏلیم بۏلسه، همه‌وقت بار. اجل یېتمه‌گن بۏلسه، سیزلرنی آلیب چیقیب کېتورمیز. کونیم بیتگن بۏلسه، ایلکیمده قیلیچ بیلن جان بېرورمېن. انه اوندن کېین رضالیک بېرسنگیز میلی. اونده هیچ کیم: «اۏزی امان قالیب اېگه‌چیسینی قربان قیلدی»، دېیالمس. مېنگه بوندەی ملامتدن اۏلیم افضل. راضی بۏلمنگ!

خانزاده بېگیم‌نینگ کۏزیگه یاش قویولیب کېلدی. او بابرنی یاو حلقه‌سینی جنگ بیلن یاریب چیقیب کېتالمس‌لیگینی بیلردی. بابر بیر اۏلیمنی یوره‌کدن بۏینیگه آلیب شوندەی دېگنینی سېزردی. او بابرنی منه شو مردلیگی و داویوره‌کلیگی اوچون هم جانیدن آرتیق کۏرر، اۏزینی یاو قۏلیگه توتقزیب، اوکه‌سینی نقد اۏلیمدن آلیب قالیشنی ایستردی.

لېکن او اۏزی‌نینگ بو نیتینی بابردن یشیریشگه مجبور اېدی. چونکه بابر، حاضر اۏزی ایتگندەی، آپه‌سینی قربان قیلیب قوتولیب کېتیش ملامتیدن اۏلیمنی افضل کۏررردی. اگر او خانزاده بېگیم‌نینگ اصل نیتینی بیلیب قالسه، هر قندەی یۏل بیلن بۏلسه هم آپه‌سینی نیتیدن قیتره‌دی. اوندن کېین نجات یۏلی بوتونلەی بېکیله‌دی!

- بابرجان، سیز مېنی دېب بې‌وقت اۏلیمنی بۏینینگیزگه آلمنگ. مېن سیزنینگ اولوغ استقبالینگیزگه ایشانورمېن. سیزدېک نادر استعدادلر دنیاگه کم کېلیشینی باشقه‌لر بیلمه‌سه هم مېن بیلورمېن. اۏزینگیزنی احتیاط قیلینگ! تقدیرینگیزنی طالعی پست اېگه‌چینگیزنینگ تقدیری بیلن تېنگلشتیرمنگ!

- نېچون بوندەی دېیسیز؟ همه‌میز هم بو اۏتکینچی دنیاگه مهمانمیز! سیز بیلن مېن بیر آنه‌نینگ فرزندلریمیز!

- لېکن مېن قیز توغیلگنمېن، فرقیمیز شونده! یاشیم یېگیرمه بېشگه کیردی-یو، همان یالغیزمېن. مېن کۏنگیل قۏیگن آدمنی تقدیر مېنگه روا کۏرمه‌دی! آمدینگیز کېلیب، شیباني خاننی یېنگگنینگیزده، بلکه مېنینگ آرزولریم هم رۏیابگه چیقور اېدی!

اۏشنده بلکه مېنینگ هم بختیم آچیلر میدی؟ یۏق همه امیدلریم تاریخ‌نینگ غیلدیره‌گی تگیده ینچیلدی! قچانگچه درگاهینگیزده قری قیز بۏلیب یورگه‌یمېن، عزتیمنی بیلیشیم کېره‌ک!

- نخات‌که، سیز نېوره‌لیک چالنی اؤزینگیزگه مناسب کؤرسنگیز؟

- مناسبیمنی تاپیشدن امیدیم اوزیلگن! اېندی کېکسه می، یاش می مېنگه بریبیر!

- بیر وقتلر اؤش‌ده سیز مېنگه نېلر دېگن اېدینگیز؟ «کؤنگلینگیزگه ایشانینگ»، دېمه‌گن اېدینگیز می؟ نخات‌که، سیزنینگ کؤنگلینگیز شو بې‌رحم خانگه مایل بؤلسه؟ بولتور بو آدم زهره بېگیمگه قنچه‌لیک ناانصافلیک قیلگنینی بیر اېسلنگ. نخات‌که، سیز شونده‌ی آدم طفیلی بیزدن اجره‌لیب کېتماقچی بؤلسنگیز؟!

خانزاده بېگیم اؤکیریب ییغلب یوباردی:

- نې قیله‌ی؟! باشقه نجات یؤق! یؤق!!!

- بیر آنه‌دن توغیلگنمیز، اېندی تقدیریمیزده نې‌که بؤلسه بیرگه کؤرورمیز! بیزدن اجره‌لمنگ! تونده یاو حلقه‌سیگه حمله قیلورمیز! تیار تورینگ!

خانزاده بېگیم هم ینه اېرککچه کییینیب، اوکه‌سی بیلن جنگ‌گه کیریشنی بوتون وجودی بیلن ایستردی. حاضر اونگه هم دشمن اسارتیدن کؤره قؤلیده قورال بیلن اؤلیش افضل تویولردی. خانزاده بېگیم تؤستدن شو تویغوگه بېریلیب:

- قچان؟ - دېب سؤره‌دی.

بابر آوازینی پسه‌یتیریب:

- شو بوگون کېچه‌سی! - دېدی.

خانزاده بېگیم بوگون کېچه‌سی سویوکلی اوکه‌سی‌نینگ یاو قورشاویده هلاک بؤلیشی مقررلیگینی گؤیا آلدیندن سېزدی-یو، سېسکنیب اؤرنیدن توردی:

- بوگون اېمس! یؤق، یؤق!

بابر هم اؤرنیدن توردی:

- بېگیم، مېنینگ اینیلرچه ایتگن سؤزیم انابتگه اؤتمه‌سه، بونی پادشاهلیک فرمانی دېب بیلینگ!

خانزاده بېگیم اینده‌مه‌ی بابرگه یقینلشدی. یوزینی اوکه‌سی‌نینگ کؤکره‌گیگه باسیب، یېلکه‌لری سیلکینه-سیلکینه اؤرتنیب ییغله‌دی. شو طرزده او بابر بیلن سؤزسیز وداعلشدی-یو، کېین گؤیا اونینگ فرمانیگه بؤیسونگنده‌ی باش اېگیب، چیقیب کېتدی.

* * *

یریم تونده بابر، قاسم بېک، قوتلوغ نگار خانیم، عایشه بېگیم، طاهر خاتینی رابعه بیلن بیرگه، ینه اۆتّیز-قیرقته بېک و نوکرلر شیخزاده دروازه‌سیگه ییغیلدیلر. بیراق اولرنینگ آره‌سیده خانزاده بېگیم یۆق. بابر خانزاده بېگیمنی بیرگه آلیب چیقیشنی آنه‌سیگه تاپشیرگن اېدی.

قوتلوغ نگار خانیم ییغله‌ی بېریب آوازینی آلدیریب قۆیگن. اونینگ حزین تاووش بیلن بېرگن اوزوق-یولوق ایضاحیدن بابر شونی بیلدی که، خانزاده بېگیم بوویسی بیلن بیرگه چارراهه دروازه‌سیگه قره‌ب کېتگن.

شیباني خان‌نینگ قرارگاهی اۆشه تامانده. نخات‌که خانزاده بېگیم اۆشه نیتیدن قیتمه‌گن؟

بابر آرقه‌راقده تورگن نوکرلریگه اۆگیریلدی-یو، کۆزی طاهرگه توشدی:

- تېز چارراهه دروازه‌سیگه بارینگ! خانزاده بېگیمنی تاپیب، مېنینگ بویروغیمنی یېتکزینگ! درحال بو یاقده یېتیب کېلسینلر! بېگیم کېلمه‌گونلریچه بیز قۆزغالمه‌یمیز! شونی باریب ایتینگ!

- امیرزاده‌م!.. - دېب قاسم بېک بابرگه اعتراض قیلماقچی بۆلگن اېدی. بابر اونگه قولاق سالمه‌ی ینه طاهرگه بویوردی:

- تېزراق بارینگ!

شدّت بیلن چاپه‌یاتگن آت‌نینگ تقه‌لری تاشلرگه قرسیلّب اوریلیب، کۆچه‌لرنینگ تونگی سکوتینی بوزیب اۆتدی. طاهر چارراهه دروازه‌سیگه یېتیب بارگنده خانزاده بېگیم توشگن محافه مشعل کۆترگن آتلیقلر قورشاویده قۆرغاندن چیقیب کېتماقده اېدی.

کۆپدن بېری دوام اېته‌یاتگن قمل یاو قۆشینینی هم تالیقتیرگن، همه اوروش توگشینی صبرسیزلیک بیلن کوتر، اگر بابرنینگ آپه‌سی خان‌نینگ شرطینی قبول قیلسه، صلح توزیلیشینی کۆپ آدم بیلر اېدی. اېندی شهردن مشعله‌لر یاقیب، دروازه‌نی آچیب چیققن شاهانه محافه و اونینگ ایچیده اۆتیرگن خانزاده بېگیم خان قۆشینیگه تینچلیک علامتی

بۆلیب کۆریندی‌ـیو، همه‌نی اویغاتیب یوباردی. صلح کېلتیره‌یاتگن ملکه شرفیگه نقاره‌لر و کرنَی‌ـسورنَیلر چلیندی.

محافه اطرافیگه مؤر و ملخده‌ی قۆشین تۆپلنیب باره‌یاتگنینی طاهر آچیق دروازه آرقه‌لی کۆردی‌ـیو، آتینی تېز آرقه‌گه بوردی. شیخزاده دروازه‌سی آلدیگه اوچیب باریب، همه کۆرگنلرینی بابرگه ایتیب بېردی.

شادلیک‌که تۆلیب ینگره‌یاتگن نقاره صدالری، کرنَی‌نینگ «وه‌ـوه‌ه‌ـهو‌ـاو»سی، سورنَی نواسی بو یېرلرگه هم اېشیتیلماقده اېدی. بابرنینگ نظریده، خانزاده بېگیم قری قیز بۆلیشدن قۆرقیب و اوکه‌سی درگاهیده تارتگن کلفتلریدن بېزیب، شیباني خان حضوریگه راحت‌ـفراغت ایزلب کېتگن اېدی.

- دنیاده صداقت یۆق اېکن! - دېدی او الم بیلن و آتی‌نینگ جیلاوینی سیلته‌دی: - دروازه‌نی آچینگ!

دروازه سېکین آچیلدی. چاه کۆپریگی توشیریلدی. آلتی آیدن بېری قۆرغاندن چیقمه‌گن بیر دسته آتلیغ‌ـو پیاده آدملر قارانغی تونده یوره‌کلرینی هاووچلب، چاه کۆپریگیدن اۆتدیلر. اطراف تهلکه‌گه تۆله. گۆیا هر درخت آرتیده بیر اۆلیم کوتیب توریبدی. یۆللرده یاو جنگداووللری اوچره‌ب قالیشیدن خواطرلنیب، یۆلسیز جایلردن یوردیلر، چوقور اریقلردن اۆتدیلر. لېکن بیرار جایده یاوگه دوچ کېلمه‌دیلر.

سمرقند قۆرغانیگه اۆره‌لیب، اونینگ آلتی دروازه‌سینی آلتی باشلی اژدرهاده‌ی قۆریقلب یاتگن یاو قۆشینی‌نینگ بوتون دقّت‌ـاعتباری خان قرارگاهیدن کېله‌یاتگن کرنَی‌ـسورنی تاووشیگه و قلعه‌دن گۆیا صلح تمثالی بۆلیب چیققن ملکه‌گه جلب بۆلگن اېدی.

خانزاده بېگیم خان‌نینگ شرطینی قبول قیلگندن سۆنگ بابرنی تعقیب اېتمسلیک حقیده بوتون قۆشینگه فرمان بېریلگن اېدی.

خانزاده بېگیم همه بلالرگه اۆزینی توتیب بېریب اوکه‌سینی یاو قورشاویدن خلاص قیلگنینی بابر بیلمه‌سه هم قوتلوغ نگار خانیم یخشی بیلر اېدی. اوزاقده‌گی نقاره و کرنَی‌ـسورنَیلر تۆی شادیانه‌سینی اېسله‌تووچی قووناق کویلر چلگن سری قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ یوره‌گی قان بۆلیب، کۆزلریدن دوو‌ـدوو یاش تۆکیلردی.

تاشکېنت، اۏره‌تېپه، سۏخ
کۏچکی باسگن بولاق

۱

تاشکېنت... اۏن بېش-ییگیرمه ییلدن بېری اوروش‌نینگ ساووق نفسی تېگمه‌گن بو شهر سمرقندگه نسبتاً آسوده حیات کچیرماقده اېدی. تاشکېنت قۏرغانی‌نینگ هر اۏن ایکّی دروازه‌سیدن آدملر بېملال کیریب-چیقیب توریبدی. بۏزسوو و سالار اریغی‌نینگ بۏیلریده‌گی مېوه‌لی درختلر کوز یامغیریده یووینگن. اۏریک، آلچه برگلری اۏز بوتاقلری بیلن وداعله‌شیش آلدیدن شفق‌ده‌ی قیزیل توس آلگن. اوزاقدن کۏرینیب تورگن چاتقال تاغلریگه قار توشگن.

قمل دهشتلرینی باشدن کېچیریب کېله‌یاتگن بابرگه تاشکېنت‌نینگ تۏکین-ساچین کوزی، بغری کېنگلیگی، تاغدن اېسگن سرین شباده‌سی مسعود اۏسمیرلیک دورینی اېسلتدی. او اۏن آلتی یشرلیگیده کېلگنیده خدره‌دن پسته‌گی حضرتِ اوکّاشه بولاغیدن سوو ایچگن. اۏقچی محله‌سیده تاشکېنت‌نینگ جهانگه مشهور اۏق-یایلرینی یسه‌گن اوسته‌لرگه آلتین بېزه‌کلی «كمان شاشي» بویورتمه بېرگن، شیخان‌تاهورگه کۏمیلگن باباسی یونس خان‌نینگ قبرینی زیارت قیلگن اېدی.

حاضر او اېلّیکته‌چه بېک و نوکری بیلن (قالگنلری اونی اۏره‌تېپه‌ده کوتیب توره‌دیگن بۏلیشدی) بېش-آغاچ دروازه‌سیدن کیریب، قاره‌تاش محله‌سی آرقه‌لی خان سرایی تامان بارر اېکن، یانیده‌گی قاسم بېک بیردن بېزاوته بۏلدی:

- نېچون داروغه پېشواز چیقمه‌دی؟

بابر تاشکېنت خانی‌نینگ جیینی اېدی، اۏتگن گل کېلگنلریده شهر داروغه‌سی اولرنی قۏرغاندن تشقریده عزت-اکرام بیلن کوتیب آلیب، سرایگه باشلب بارگن اېدی.

- بو گل بیز خان و ماندین اَیریلیب، مغلوب بۏلیب کېلماقده‌میز، جناب قاسم بېک! - دېدی بابر مأیوس کولیمسیره‌ب. - شونینگ اوچون آرتیقچه احترام کوتمنگ.

چیندن هم محمودخان سراییده بابرنی جوده ساووق قرشی آلیشدی. اونینگ نوکرلرینی حتا ارک‌که کیرگیزیشمه‌دی. بابر قاسم بېک‌نینگ عزت نفسگه باریب عصبیلشه‌یاتگنینی کۆردی-یو:

- سیز بیلن بیز سمرقنده نقد اۆلیمنی ذمّه‌میزگه آلگن اېدیک، حتا اۆلیمدن نجات ایزله‌گن اېدیک! - دېدی. - اۆشل دهشتلرنینگ آلدیده بو میده بې‌حرمتلیکلر هیچ گپ اېمس. کېچه اۆره‌تېپه‌ده بیر بَیت بیتدیم، ایته‌ی می؟

- بجان و دل!

- اېشیتینگ:

دولت اوچون کۆنگولنی زار اېتمه،

عزت اوچون اۆزینگنی خوار اېتمه!

- حق گپنی بیتیبسیز، امیرزاده‌م. بو بېوفا دنیا غم یېمک‌که ارزیمه‌یدیر!

شو بیلن ایکّاولری بیر-بیرلریگه سل تسلی بېرگن بۆلدیلر و، بابر خان‌نینگ قبول‌خانه‌سیگه قره‌ب کېتدی.

قۆلیگه آلتین دسته‌لی عصا اوشله‌گن، زرباف تۆن کییگن شغاوول محمودخان‌نینگ شیباني خان اېلچیسی بیلن بند اېکنینی ایتگنده، بابرنینگ قلبیده بیردن ناخوش تویغولر قۆزغلدی. او قملدن چیققندن سۆنگ ایکّی آیچه اۆره‌تېپه‌ده خاله‌سی‌نیکیده تورگن، شیباني خان محمودخانگه اېلچی یوباریب، ماوراالنهرنی بۆلیب آلیش حقیده بیتیم توزیشگه اینتیله‌یاتگنینی اۆشه یېرده اېشیتگن اېدی. میشمیشلرگه قره‌گنده، شیباني خان فرغانه وادیسینی تاشکېنت خانیگه بېریب، اۆره‌تېپه‌نی اۆزی اشغال قیلماقچی اېمیش. اگر شو گپ راست چیقسه، بابرنینگ بو اطرافده جان سقله‌یدیگن جایی قالمه‌یدی، ماوراالنهردن باش آلیب چیقیب کېتیش کېره‌ک بۆله‌دی.

اونینگ بوگون تاشکېنت‌گه کېلیشیدن مقصدی - تاغه‌سینی شیباني خان‌نینگ مکر و حیله‌لریدن آگاه قیلیش و اونی باسقینچیلرگه قرشی مدافعه‌گه چارلش...

بابر قبول‌خانه‌ده انچه وقت منتظر تورگندن کېین شغاوول چیقیب، اونی خان‌نینگ حضوریگه باشلب کیردی. تۆرده قیمت‌بها تاشلر بیلن بېزه‌تیلگن شطرنج دانه‌لری کۆرینده‌ی.

شیباني خان‌نینگ اېلچیسی یۏغان گوده‌لی، بهیبت جانی بېک سلطان خانگه تعظیم قیلیب توریبدی. سرغیش یوزلی، خوش‌بیچیم محمودخان طلارنگ مۏیلاوینی دیکّه‌یتیریب ممنون کولیمسیره‌یاتگنیگه قره‌گنده، حاضر جانی بېک سلطان‌نی شطرنجده یوتگن اېدی.

تۏرت ییلدن بېری جیینینی کۏرمه‌گن تاغه‌سی شونچه اوزاقدن باشیگه کلفت توشیب کېلگن بابرنی کوتتیریب قۏییب، اۏزی شیباني خان‌نینگ اېلچیسی بیلن شطرنج اۏینب اۏتیرگنیده قنده‌ی-دیر یشیرین معنا بار اېدی. محمودخان مغلوب بۏلگن جیینیدن کۏره غالب شیباني خاننی آرتیقراق حرمت قیلیشینی اېلچیگه سېزدیریب قۏیماقده اېدی.

بونی پَیقه‌گن بابر جانی بېک سلطان‌گه اته‌یلب سلام بېرمه‌دی، اونگه خودّی دېوارگه قره‌گنده‌ی بې‌پروا بیر نظر تشله‌دی-ده، تاغه‌سیگه یوزلندی:

- خان حضرتلری، مېن سیزنی یاغیلرینگیزنینگ مکر و حیله‌لریدن آگاه قیلگه‌لی کېلدیم!

او جانی بېک سلطان‌نینگ چیقیب کېتیشینی کوتیب بیر لحظه سکوت قیلدی. آره‌گه توشگن ناقوله‌یلیکنی ترقتیش اوچون محمودخان اېلچیگه مخصوص احترام بیلدیریب، اونی اېشیک آغزیگچه کوزه‌تیب قۏیدی. سۏنگ بابرنی زرباف کۏرپچه اوستیگه تکلیف قیلیب، اۏنگ یانیگه اۏتقزدی:

- خوش کېلیبسیز، میرزام! کۏپ آتشین بۏلمنگ. بو کونلر هم اۏتر. سیز حلی یاشسیز، اۏن گلینگیزدن بیری هم آچیلگن اېمسدور.

- مېنینگ کۏپ گللریم آچیلمه‌ی خزان بۏلدی، حضرتیم. مېنینگ بیر قناتیم احمد تنبل‌نینگ آلاویده کویدی-یو، ایکّینچی قناتیمنی شیباني خان کویدیردی. الاهیم، اېندی سیز شو مشۏوم آلاولرنینگ آره‌سیده قالمنگ!

محمودخان بو گپنی سل باشقه‌چه توشوندی:

- تۏغری، تنبل بیزگه هم خیانت قیلدی. شونینگ اوچون بیز تنبل اېلچیسینی اېمس، شیباني خان اېلچیسینی قبول قیلدیک.

- اما سیز اوچون تنبل‌دن کۏره شیباني خان یوز چندان خطرلیراق، حضرتیم!

چونکه تنبل‌گه فرغانه وادیسی یېتیب آرته‌دیر. اما شیباني خان بوتون ماوراالنهرنی اېگلّه‌ماقچی. خراسان بیلن اېرانّنی هم آلماقچی. اعتبار بېرگن بۏلسنگیز، اونینگ عنوانی:

«خلیفهٔ رحمان، اسکندرِ ثانی!». شیبانی خان اسکندر ذوالقرنین‌دیک برچه مملکتلرنی فتح اېتماقچی، ینه بو بیلن قناعتلنمه‌ی، بوتون مسلمان عالمی‌نینگ دینی رهبری - خلیفهٔ زمان بۆلماقچی!

شیبانی خان‌نینگ نیتی اونینگ عنوانیدن هم کۆرینیب توریشیگه محمودخان ایلگری اونچه اعتبار بېرمه‌گن اېدی. حاضر بابرنینگ سۆزلری تأثیریده بیر لحظه اۆیلنیب آلدی، سۆنگ بایه‌گی خان اېلچیسی‌نینگ سۆزلرینی اېسله‌دی:

- نظریمده، شیبانی خان بیزگه قرشی یوریش قیلماقچی اېمس. اېلچیسی‌نینگ ایتیشیچه، اولر حصارنی، سۆنگ خراسان بیلن اېران‌نی اېگلّشماقچی.

- خان حضرتلری، بو همه‌سی سیزنی غفلتده قالدیریش اوچون کېلتیریلگن یالغان دلیللر دیر! تاریخنی بیر اېسلنگ: قیسی فاتح اوّل تاشکېنت بیلن فرغانه‌نی آلمه‌ی توریب، خراسان و اېران‌گه یوریش قیلگن؟ چنگیزخان می؟ یۆق! امیر تېمور می؟ یۆق! اخیر بوتون ماوراالنهرنی، سمرقند و، تاشکېنت و، فرغانه‌نی اېگلّه‌مسدن، اولرنینگ کوچیگه تیه‌نمسدن توریب، خراسان و اېران‌گه یوریش قیلیش احمقلیک بۆلور-کو! بونی شیبانی خان بیلمه‌گه‌ی دېیسیز می؟

شیبانی خان‌نینگ تاشکېنت‌گه هجوم قیلیش احتمالی محمودخاننی انچه‌دن بېری تهلکه‌گه سالیب کېلردی. شونینگ اوچون او ایسّیق‌کۆلدن نریده حکمرانلیک قیلیب یورگن اوکه‌سی آله‌چه خاننی اۆن بېش مینگ قۆشینی بیلن یاردمگه چقیرگن. بو قۆشین حاضر یۆلده، بیرار آی ایچیده تاشکېنت‌گه یېتیب کېله‌دی. شیبانی خان‌نینگ آدملری بوندن الّه-قچان خبر تاپگن بۆلیشلری کېره‌ک که، تاشکېنت‌گه اېلچی یوباریب، مدارا یۆلینی ایزلب قالیشدی. محمودخان شیبانی خان‌نینگ سرکرده‌لیک قابلیتینی یخشی بیله‌دی و او بیلن اوروشیشنی ایسته‌مه‌یدی. جیینی بابر اېسه اوروش بۆلیشینی جوده نقد قیلیب قۆییه‌پتی. نېگه؟ محمودخان جیینی‌نینگ نیتینی انیقراق بیلماقچی بۆلدی:

- خۆش، میرزام، شیبانی خان‌نینگ اوروشیشی انیق بۆلسه، بیز نې قیلماغیمیز کېره‌ک؟

- شیبانی خانگه قرشی تورگن برچه کوچلر تۆپلنیب اتفاق توزماغیمیز لازم!

محمودخان قۆنغیر کۆزلرینی بابرگه سیناوچن نظر بیلن تیکدی.

- سیز بیلن اتفاق توزه‌یلیک می، میرزام؟

- فقط بیز اېمس، کیچیک خان داده‌م آله‌چه خان حضرتلری بارلر ـ کو.

- هه، آله‌چه خان‌نینگ قۏشینی بیلن مېنینگ قۏشینیم بیرلشسه اۏتّیز مینگ بۏلور. کېین بیز سیزنینگ قۏشینینگیز بیلن بیرلشورمیز - شونده قنچه بۏلغه‌ی؟

بابرنینگ ایکّی یوز و اېلّیکته‌گینه آدمی قالگن اېدی. بونی یخشی بیله‌دیگن محمودخان بابرنی کولگی قیلماقچی بۏلیب، شو سوالنی بېرماقده اېدی. چیندن هم اۏتّیز مینگ قۏشینی بار خانلر بیر دسته عسکری قالگن، خان و مانیدن اَیریلگن بابر بیلن اتفاق توزیب اۏتیرر میدی؟ بابر محمودخاننی اۏزیگه یقین آلیب، شو گپنی ایتگنیدن ایذا بۏلدی.

- حضرتیم، اۏگه‌ی تقدیر حاضر مېنی شو کۏیگه سالدی. اما بیز مغلوبیت زهرینی ایچیشدن آلدین غلبه شرابینی هم ته‌تیب کۏرگن اېدیک. شونینگ اوچون سیزگه کۏنگلیمنی آچیب گپیریشگه جرأت اېتدیم!

- آچیق گپیرگنینگیز معقول، البته. قله‌ی، علاج بۏلسه شیباني خان بیلن ینه آلیشماقچی میسیز؟

محمودخان‌نینگ سوالیده: «ییقیلگن کوره‌شگه تۏیمه‌یدی، چمه‌سی ـ ده!» دېگن کنایه‌لی معنا بار اېدی.

- آلیشیشگه مېنینگ حقّیم بار، - دېدی بابر. - چونکه بیرده ییقیلگن بۏلسم، بیرده ییقیتگنمېن! اما سیز شیباني خانگه کۏپ یاردملر بېرگنسیز!..

- بو - راست، راست! - دېدی محمودخان. شو تاپده اونینگ کۏنگلیدن: «اگر آغه‌ـاینی ایکّاویمیزنینگ اۏتّیز مینگ قۏشینیمیزگه بابرنی سرکرده قیلیب قۏیسک، جییئیمیز شیباني خان بیلن اوروشیب، انچه تجربه آرتتیرگن، اۏزی هم داویوره‌ک ییگیت، یېنگیب چیقیشی ممکن»، دېگن فکر کېچدی.

محمودخان‌نینگ اۏزیده سرکرده‌لیک استعدادی یۏق اېدی. اگر بابر اونینگ قۏشینیگه باش بۏلیب شیباني خاننی یېنگسه، کېین آدملر محمودخاننی اېمس، بابرنی و اونینگ استعدادینی اولوغله‌یدی. اوندن سۏنگ، بابر تاشکېنت‌نی هم تاغه‌سیدن تارتیب آلیشگه حقلی بۏله‌دی. چونکه ازلدن معلوم: قۏشین کیم‌نینگ قۏلیده بۏلسه، حاکمیت اۏشه‌نیکی.

محمودخان شونی اؤیله‌دی‌ـیو، اؤز قؤشینیگه بابرنی سرکرده قیلیش فکریدن درحال قیتدی. گپنی باشقه یاققه بوریب:

- شؤرلیک خانزاده بېگیم... نې کؤیلرگه توشدی‌ـه؟ - دېدی. - شیباني خان مکار تولکی‌ـده. خانزاده بېگیم آنه تاماندن بیزگه اولاد، آنه تاماندن تېموریلرگه منسوب. بېگیمنی آلسه آبروسی آشیشینی بیلگن. سمرقندده دبدبه‌لی تؤی بېریب اویلنگنمیش.

محمودخان‌نینگ گپ اوضاعیدن، بابر گؤیا آپه‌سینی قربان قیلیب، اؤزی قوتولیب چیققن اېدی. بابر واقعه‌نینگ باشقه‌چه بؤلگنینی ایته باشله‌گنده، محمودخان ایشانگیسی کېلمه‌ی باش چه‌یقه‌دی:

- جوده اویت بؤلدی‌ـده، میرزام، همه‌میز ملامتگه قالدیک!

- دوران مېنینگ باشیمگه تاج کییدیرگن اېدی، - دېدی بابر ینه آنشین بؤلیب. - اېندی شو تاج اؤرنیده طعنه تاشی! همه‌سیدن تؤیدیم، خان حضرتلری! اېندی بارسه کېلمس بؤلیب باش آلیب کېتیشدن باشقه علاجیم قالمه‌دی!

- اونداق دېمنگ، میرزام! منبعد سیز بیزنینگ عزیز مهمانیمیزسیز. اېگه‌چیم قوتلوغ نگار خانیم سیزگه منتظر اېدیلر. ضعیفه‌نگیز عایشه بېگیم هم شو یېرده‌لر. باریب اولر بیلن کؤریشینگ، دم آلینگ. اېرته‌گه شیباني خان اېلچیسی شرفیگه قبول مراسمی اؤتکزماقچیمیز. سیز هم اشتراک اېتینگ!

بابر خان حضوریدن چیقر اېکن، همه گپی بېکار کېتگنینی، محمودخان شیباني خاندن تهلکه‌گه توشیب قالگنینی و او بیلن ددیل آلیشیشگه جرأت اېتالمه‌ی، خوش‌آمد یؤلیگه اؤتگنینی اېندی انیق سېزدی. ارک هاولیسیدن اؤتیب باره‌یاتگنده تاشکېنته‌گی آسوده‌لیک حاضر اونگه داوول آلدیدن بؤله‌دیگن خطرلی سکوتدېک تویولدی.

یقینلشیب کېله‌یاتگن داوولدن آنه‌سی و خاتینینی آلیب چیقیب کېتیش نیتی بیلن ارک‌نینگ تؤریده‌گی عیاللر توره‌دیگن ایچکی هاولیلرگه قره‌ب کېتدی.

* * *

عایشه بېگیم تاشکېنت‌گه بوندن ایکّی آی اوّل کېلگندی. سمرقندده ایلک فرزندی‌نینگ اؤلیمی اوستیگه قمل عذابلری قؤشیلیب، یاش جُوان کسلمند بؤلیب قالگن اېدی.

محمودخان‌نینگ سویوکلی خاتینی راضیه سلطان سینگلیسیگه اؤزی تورگن قصردن جای بېریب، اونی اېنگ یخشی طبیبلرگه قره‌تگن و یخشی پرورش قیلیب، آیاققه تورغیزگن اېدی.

بابر شونینگ حرمتینی قیلیب، اوّل راضیه سلطان بېگیم حضوریگه کیردی. عایشه بېگیمگه قیلگن پرورشلری اوچون قَیین‌اېگه‌چیسیگه منّتدارچیلیک بیلدیردی‌ـیو، اېندی خاتینینی اؤره‌تېپه‌گه آلیب کېتماقچی اېکنینی ایتدی. لقبی «قاره‌کؤز بېگیم» بؤلگن اؤتّیز یاشلرده‌گی بو چیرایلی جُوان شهلا کؤزلریدن اوچقونلر ساچیب:

- امیرزاده‌م، عایشه بېگیم سرگردانلیکدن تؤیگن، اېندی اونی چېکّه جایگه یوبارمه‌گه‌یمیز! - دېدی.

- تقدیر یمیزده باری شو بؤلسه، نچاره، حضرت بېگیم؟

- مېنی معذور توتینگ، امیرزاده‌م، اما هر کیم‌نینگ تقدیری اؤز پېشانه‌سیگه بیتیلور.

- بیراق... کېمه‌گه توشگن‌نینگ جانی بیر بؤلمس می؟

- «جانیمیز بیر» دېب بې‌چاره سینگلیمگه شونچه عذاب بېرگنلرینگیز یېتر. آزیب چؤپ بؤلیب کېلدی. اېندی ساغه‌یگنده ینه سرسانلیک، ینه لامکانلیک!

بابر بوگون میده‌ـچویده بې‌حرمتلیکلرگه برداش بېریشنی ذمّه‌سیگه آلیب کېلگن بؤلسه هم، لېکن خان‌نینگ بایه‌گی کنایه‌لری اوستیگه قَیین‌اېگه‌چیسی‌نینگ بو بې‌اندیشه گېپلری قؤشیلیب، جان‌ـجانیدن اؤتیب کېتدی.

- حضرت بېگیم، مقصدینگیزنی آچیق ایتینگ - اېندی سینگلینگیزنی مېندن اجره‌تیب آلماقچی میسیز؟!

- مېن اونداق دېگنیم یؤق! سیز هم سرگردانلیکنی بس قیلینگ، امیرزاده‌م. اېندی تاشکېنت‌ده مقیم تورینگ!

بابر: «سیزگه سیغیندی بؤلیب می؟» دېگیسی کېلدی‌ـیو، لېکن ینه اؤزینی باسیب:

- تکلیفینگیز اوچون تشکر! - دېدی و خیرلشیب چیقیب کېتدی. اؤشه کونی آقشام او عایشه بېگیم بیلن یالغیز قالگنده راضیه سلطان بېگیم‌نینگ گېپلریدن ناراضی بؤلگنینی ایتدی:

- تۆن ایلیغینی اپگەسی بیلور، دېیدیلر. راضیه سلطان بېگیم بیزنی اۆزیمیزچەلیک بیلمەسەلر کېرەک. کۆپ ارەلشمەسەلر یخشی بۆلور اېدی.

- اما مېن اپگەچیمگه همه گپنی ایتیب بېرگنمېن، میرزام.

- اېر ـ خاتین‌نینگ هیچ کیمگه ایتمەیدیگن سِرلری بۆلمەگەی می؟

عایشه بېگیم‌نینگ ایلگریگی اویتچنلیکلری اېندی قەیاققه ـ دیر یۆقالگندی. او هم آپەسیگه اۆخشب، بابرگه تیک گپیردی:

- مېنینگ اپگەچیمدن یشیرەدیگن سِریم یۆق، میرزام!

بیر وقتلر بابرنی اولوغلب، «حضرتیم» دېیدیگن عایشه بېگیم اېندی خانگه اۆخشب، بلندراقدن کېلیب، «میرزام» دېییشی هم غلطی اېدی.

بابر کنایه بیلن سۆرەدی:

- دېمک، اېندی سیزگه مېن کېرەک اېمس‌مېن، فقط اپگەچینگیز کېرەک؟

- نېچون اوندەی دېیسیز؟ مېن حلی هم سیزنینگ نکاحینگیزدەمېن!

- اوندەی بۆلسه، مېن سیزنی بو یېردن آلیب کېتورمېن. سفر تیارگرلیگینی کۆرینگ!

یۆل عذابیگه چیدمی یۆق عایشه بېگیم آزارلنیب سۆرەدی:

- ینه اۆرەتېپەگه می؟ مېن اۆشه یۆللرنی اېسلەسم، کۆنگلیم بې‌حضور بۆلەدیر. حضرتیم، مېنینگ جانیمنی یۆل آلدی! سمرقندگه بېجان بۆلیب بارمەسم اېدیم، جگرپارەم اۆلمس اېدی. منه حاضر بیر یاشگه کیریب تېتەپایه بۆلیب یوریب کېتور اېدی!

عایشه بېگیم گودک اۆلگن قیزەلاغینی اېسلب، کۆزلری جیققه یاشگه تۆلدی. اۆشندەگی اۆلیم‌نینگ ساووق نفسی بابرنینگ هم یوزیگه تېگیب اۆتگندەی اېتی اووشدی.

- اجلگه دوا یۆق اېکن، بېگیم. لېکن اوندن بېریده بیر باشگه نېچه قیته آفتاب تېگیب، نېچه مرته کلفت توشر اېکن. یاش بۆلسک هم بونی کۆپ کۆردیک. اۆلمەسک، حلی ینه یاروغ کونلرگه یېتیشورمیز، فرزندلیک هم بۆلورمیز. شو مشکل دملرده بیر ـ بیریمیزنی ترک اېتمەیلیک. مېن بیلن بیرگه یورینگ.

- بیرگه یورگن پیتلریمده سیز مېنگه قرەدینگیز می، میرزام؟ همیشه سلطنت تشویشی ـ یو اوروش ـ یوریشلر... مېن سیزنی دېب شونچه سرگردان بۆلدیم. سیز مېنی آیلر

دوامیده کۆرمه‌سنگیز هم ساغینمس ایدینگیز... بلکه مېن سیزگه مناسب ایمسدورمېن؟.. سویمه‌گن خاتینینگیزنینگ سیزگه نې کېره‌گی بار؟!

بابر خاتینیگه کۆنگیلسیزراق بۆلیب یورگن پیتلرینی ایسله‌دی. حاضر هم عایشه بېگیمنی بیرگه آلیب کېتیشگه اورینه‌یاتگنی - اونی آرتیق درجه‌ده سویگنیدن یا که اوسیز یشه‌ی آلمس‌لیگیدن ایمس، بلکه عایشه بېگیمنی یقینلشیب کېله‌یاتگن خوف-خطر گردابیگه تشلب کېتیشنی اۆز شأنیگه مناسب کۆرمه‌گنیدن ایدی.

- خانزاده بېگیمنی یاغیگه آلدیرگنیمیز آز می؟ - دېدی بابر. - شونینگ ملامتی هم مېنگه یېتیب آرته‌دیر، بېگیم! ایندی سیزنی بونده‌ی بلالردن اوزاقده آلیب کېتماقچیمېن!

- حاضر مېن اوچون تاشکېنت‌دن تینچ جای یۆق!

- بو همه‌سی - مۆقت تینچلیک، اینانینگ! کۆپ اۆتمه‌ی شیباني خان بو یېرگه هم باستیریب کېلور!

- مېن ایگه‌چیم‌نینگ قناتی آستیده هیچ نرسه‌دن قۆرقمه‌یمېن! درگاهینگیزدن ادای تمام بۆلیب کېلیب، ایگه‌چیم‌نینگ یانیده ینه تیریلدیم!

- مېنینگ درگاهیمده قییینلگنینگیز راست. لېکن... یخشی کونلریمیز هم بۆلگن ایدی-کو!.. انصاف بیلن بیر ایسلنگ اخیر!..

عایشه بېگیم‌نینگ برچه الملری ینگیلنیب، خاطره‌سی لایقه‌لنیب تورگن شو دقیقه‌لرده بیرارته یخشی کون ایسیگه توشمه‌دی.

- درگاهینگیزده قچان یخشی کون کۆریبمېن، میرزام! مدام سفر! مدام تهلکه! مدام سرسانلیک! مدام بې‌مهرلیک!

بابر عایشه بېگیمدن بونچه‌لیک عدالتسیز گپ کوتمه‌گن ایدی. اخیر او سمرقندنی بیرینچی مرته آلگنیده عایشه بېگیم «نجاتکاریمیزگه» دېب ساوغه یوبارمه‌گن میدی؟ کېینگی غلبه‌سیده «فخرلنه‌مېن» دېب شیویرله‌گن کیم ایدی؟ بابر بولرنی ایسلب اۆتیریشنی اۆزیگه ایپ کۆرمه‌دی-یو، خاتینیگه حیرت بیلن تیکیلیب:

- نخات‌که همه‌سینی اونوتگنسیز؟ - دېدی.

- یۆق، کۆرگن عذاب-عقوبتیمنی عمرباد اونوتمس‌مېن!

- فقط عذاب-عقوبت؟!

- بو آز می؟ آز بۆلسه، خۆرلنیب ییغله‌گنلریمنی هم اونوتمس‌مېن! اېندی قالگن عمریمنی اېگه‌چیم‌نینگ دعای جانینی قیلیب اۆتکزورمېن. سرگردانلیک بس! خۆرلیک بس! مېن هم شاه قیزیمېن!

بابر آلتین کمریگه آسیلگن چرم همیانینی تیتراق قۆللری بیلن آچیب، نیمه‌نی-دیر قیدیردی، اما تاپالمه‌دی. سۆنگ اینده‌مه‌ی تشقری چیقدی-یو، ملازملری توره‌دیگن خانه‌گه اۆتدی.

دستارپېچ اېرته‌گه بۆله‌دیگن قبول مراسمی اوچون بابرنینگ شاهانه کییملرینی صندوقدن آلیب، اوتوله‌ماقده اېدی. آلتینلر، قیمت‌بها گوهرلر بیلن بېزه‌تیلگن اېپک کییملر بابر حاضرگینه خاتینی و قَیین‌اېگه‌چیسیدن اېشیتگن بې‌اندیشه گپلر المینی ینه-ده آشیریب کۆرستگنده‌ی بۆلدی. شونینگ اوستیگه قاسم بېک بابرگه روبرو بۆلیب شکایت قیلدی:

- خان شغاوولی اېرتنگی قبول مراسمیده جانی بېک سلطان‌نی سیزدن بلندراقده اۆتقزماقچی اېمیش! بو نې سوربېتلیک! اخیر سیز شاهسیز! نخات‌که دشتي بیر بېکنی سیزدن آرتیقراق اعزازله‌سه‌لر؟!

قاسم بېک حلی هم اۆزینی بابرنینگ اېشیک آغه‌سیدېک توتر و اونینگ آبرو-عزتینی حمایه قیلیشنی اۆزی‌نینگ بورچی دېب بیلردی. خان بوگون بابرنی قبول‌خانه‌سیده منتظر قیلیب قۆییب، شیباني خان‌نینگ اېلچیسی بیلن شطرنج اۆینب اۆتیرگنده هم دشتي سلطان‌نی جیینیدن بلند قۆیگن اېمس میدی؟ بیر کونده شونچه کمسیتیش!.. اېرته‌گه بونده‌ی میده-چویده کمسیتیشلر ینه-ده کۆپه‌ییشی انیق. بونینگ همه‌سیگه چیده‌ب، سیغیندی بۆلیب یوریشگه برداشی یېتمس‌لیگینی اېندی انیق سېزگن بابر:

- یۆق! - دېدی. - همه‌سیدن کېچدیم! جناب قاسم بېک، مېن اېندی شاه اېمس‌مېن! کېره‌ک اېمس مېنگه خان قبولی! بس! اولاقتیرینگ همه‌سینی!

بابر دستارپېچ‌نینگ قۆلیده‌گی آلتین بېزه‌کلی تۆننی یولقیب آلیب، یېرگه آتدی. نریراقده گوهر و یاقوتلر بیلن بېزه‌تیلگن شاهانه سلّه تورگن اېدی. بابر سلّه‌گه قدلگن ایکّیته

گوهر دانه‌سینی - بیر وقتلر عایشه بېگیم بېرگن ساوغه‌نی سیتیب، یولیب آلدی، سۆنگ سلّه‌نی اېشیککه قره‌ب آتدی. سلّه چووه‌لیب کېتیب، بیر اوچی آستانه اوستیگه اوزه‌له توشدی.

قاسم بېک سراسیمه بیلن بابرنینگ یېلکه‌سیگه قۆلینی قۆیدی:

- امیرزاده‌م، سیزگه نې بۆلدی؟ امیرزاده‌م!

رنگیده قان قالمه‌گن بابر هنسیره‌ب خطاب قیلدی:

- منبعد مېن بیر درویش بۆلیب کون کۆرماقچیمېن! جناب قاسم بېک، آنه‌مگه ایتینگ! مېن حاضر اۆره‌تېپه‌گه کېتورمېن! یوز چومچوققه بیر کېسک! تاج و تخت دعواسیدن واز کېچدیم! کیم شونگه کۆنسه، مېن بیلن یورسین! قالگنلرگه جواب!

بابر سلّه‌دن یولیب آلگن ایکّیته گوهرنی سیقیمله‌گنیچه ارک هاولیسیگه چیقدی. «سویمه‌گن خاتینینگیز سیزگه نې کېره‌ک؟» دېگن سۆزلر قولاغیگه قیته‌دن اېشیتیلیب کېتدی. چیندن هم یولدوزی تۆغری کېلمه‌گن بېگیمنی اېندی اۆز اختیاریگه قۆیگن معقول اېمس می؟ اما بو بېگیم اېندی تیل چیقریب، شونچه اچّیق گپلرنی ایتیشی، اېریدن بیرانته هم یخشیلیک کۆرمه‌دیم، دېییشی، بابرنینگ قلب یره‌لریگه سېپیلگن توزدېک وجودینی اچیشتیرماقده اېدی. او اۆز خانه‌سیگه کیریب کاغذ و دفترلری سقلنه‌دیگن صندوق تگیدن عایشه بېگیم بیر وقتلر ایپک بیلن تیککن خلته‌چه‌نی قیدیریب تاپدی. ییللر دوامیده خلته‌چه‌نینگ آق متاعسی سرغه‌ییب، خیره‌لشگن، اما قیزیل ایپک بیلن تیکیلگن «نجاتکاریمیزگه» دېگن کشته‌سیمان یازوو اصلیده‌ی تورگن اېدی. بابر گوهرلرنی خلته‌چه‌گه سالیب، عایشه بېگیم‌نینگ آلدیگه باردی.

- بېگیم، سیز مېنی نجاتکار بیلیب، بو گوهرلرنی «تختگه چیققنده تاجگه قده‌ب چیقسینلر» دېب یوبارگن اېدینگیز. حاضر مېنینگ تاج و تختیم یۆق... شاهلیک دعواسیدن هم بوتونله‌ی واز کېچدیم. درویش بۆلیب تاغلرگه چیقیب کېتماقچیمېن. سیز اېسه شاه قیزیسیز... آلینگ گوهرلرینگیزنی!.. بلکه ینه باشقه بیران... نجاتکارینگیزگه ساوغه قیلورسیز!

عایشه بېگیم خلته‌چه‌نی آلر اېکن، اچّیق بیلن بیدیلّب دېدی:

- مېنی ینه تشلب کېتەدیگن بۆلسنگیز، جوابیمنی بېریب کېتینگ!

- شوندای می؟ اجرەشماقچی میسیز؟

- هه. اجرەشەمېن!

- بۆلمەسە... بوگوندن باشلب مېنگە خاتین اېمس‌سیز! باشینگیز آچیق! شریعت بۆییچە اوچ طلاقسیز!

۲

اۆرەتېپەنینگ جَنوبیدەگی تورکستان تیزمە تاغی اېتکلریگە بهار انچە کېچیکیب کېلەدی. حمل آیی‌نینگ آخرلریدە دلەلرگە اېندی قۆش چیقەدی. قارلی پیریخ چۆقّیسی‌نینگ تگیدە تۆرت تامانی بلند تېپەلیکلر بیلن اۆرەلگن شمال‌پناه دهکت قیشلاغیدە اۆریکلر ثور آییگە باریب گللەیدی.

قیشلاق‌نینگ کونباتیش تامانیدە بلند تېپەلیک‌کە کۆتریلەدیگن تیک یۆل - براز بار.

براز شونچەلیک بلند کە، اونینگ یوقاریسیدن دهکت‌گە قرەلسە، قیشلاق تېرن بیر چوقورلیک‌نینگ توبیگە جایلشگندەی کۆرینەدی.

برازدن یوقاریدەگی تېکیس دلەدە طاهر یلنگ آیاق بۆلیب، هۆکیز بیلن یېر هیدەماقدە. سمرقنددە طاهرگە قۆشیلیب نوکر بۆلیب کېلگن بیر قولاغی کېسیک ممت اېسە حلی هَیدەلمەگن یازک یېرگە قولاچکشلب اوروغ ساچیەپتی. او هم یلنگ آیاق بۆلیب ایشتان پاچەسینی شیمریب آلگن. اولردن نریدە اوچ-تۆرتتە دهکت‌لیک تاجیک دهقانلر هم یېر هَیدەب، اېکین اېکەیاتیر. یېر یومشاق، هوا یاقیملی، ایش‌نینگ اونومی یخشی. شونینگ اوچون همەلری‌نینگ روحلری کۆترینکی. شونچە وقت جنگ و جدلدە یوریب، دهقانچیلیک کسبینی ساغینگن طاهر اېندی یەیرەب یېر هَیدەیدی و بیردە-یریم اشولە خیرگایی قیلیب قۆیەدی.

برازدن پیادە کۆتریلیب کېلگن بابر تاغدە قۆی باقیب یورگن، دلەدە قۆش هَیدەیاتگن یاش-یلنگلرگە قرر اېکن، بیر نرسەدن تعجبلندی. تاغ و تاشگە پای‌افزار چیدمەگنی اوچون

کمبغللرنینگ کؤپیسی یلنگ آیاق یورردی. اوست-باشلری هم یوپقون، لېکن روحلری تېتیک، قارینلری تؤییب طعام یېییشسه، کیفلری چاغ.

بابر اؤزینی شو یاشلرگه قیاس قیله‌دی: اونینگ هم تؤرت موچه‌سی ساغ، اؤزی کوچگه تؤلگن ییگیرمه یاشلی ییگیت، قیشلاق ییگیتلریدن کملیگی یؤق. لېکن نېگه او بونچه‌لیک غمگین؟ منه بو اولوغوار تاغلر بغریده نېگه او گؤزل طبیعت‌نینگ تیریک بیر بؤلگیده‌ی یه‌یره‌ی آلمه‌یدی؟

همه گپ یلنگ آیاق یوریشده بؤلگنیده‌ی، بابر اغدرمه اېتیگینی یېچیب مرزه‌گه قؤیدی-یو، هَیده‌لگن یېر اوستیده سرپایچن یوریب کؤردی.

توپراق بخمله‌ی میین، اوندن بهار و یاشلیک‌نینگ هیدی کېله‌دی. آدم‌نینگ توپراقدن یره‌تیلگنی حقیده‌گی روایت اېسگه توشه‌دی.

نوکرلر و دهقانلر بابرنینگ یلنگ آیاق یورگنینی اوّل هزلگه یؤییب کولیشدی. کېین بابر اېتیگینی مرزه‌ده قالدیریب، دهکت‌نینگ برازیدن یلنگ آیاق توشیب کېته‌یاتگنینی کؤریشدی-یو، حیران بؤلیشدی.

برازنینگ میده تاشلری بابرنینگ تاوانلریگه باتر، تیک جایلردن توشه‌یاتگنده چقیر تاشلر آیاغیگه تیکن بؤلیب کیریب کېته‌یاتگنده‌ی آغریق قؤزغر اېدی. لېکن بابر تیشینی-تیشیگه قؤییب آغریققه چیده‌ب بارر اېدی.

برازنینگ یرمیگچه توشگنده کېتیدن اغدرمه اېتیکنی قؤلیگه آلیب، سکره‌ب-سکره‌ب طاهر یېتیب کېلدی:

- امیرزاده‌م، اېتیکنی کییینگ! تؤختنگ. بو تاشلر آیاغینگیزنی یره قیلمه‌سین!

بابر تؤختب، طاهرنینگ تاوانلری قاره‌یگن کتّه-کتّه آیاقلریگه قره‌دی:

- سیزنینگ آیاغینگیز جراحتسیز-کو؟

- ای، امیرزاده‌م، بیز اؤرگنیب کېتگنمیز.

- مېن هم اؤرگنماق ایسته‌یمېن.

- نېچون؟

- سیزلرگه هوسیم کېلور، - دېدی بابر یؤلیده دوام اېتیب.

طاهر اوندن سل کېینراقده بارر اېکن، کولدی:

- امیرزادەم، پادشاەنینگ نوکرگه هوسی کېلیشی ممکن اېمس.

بابر طاهردن خیال رنجیب:

- سیز هم مېنگه ایشانمەدینگیز می؟ - دېدی. - تاشکېنتدە پادشاهلیک دعواسیدن واز کېچگنیمنی ایتگن اېدیم-کو!

بو حادثەگه قاسم بېک هم، باشقه کۆپچیلیک بېک و نوکرلر هم «اچّیق اوستیده شونچه که ایتیلگن گپ»، دېب قەشگن و اۆشه ایکّی یوز اېلّیک کیشینینگ همەسی قوتلوغ نگار خانیم بیلن بیرگه بابرنینگ کېتیدن دهکتگه کېلیشگن اېدی.

طاهر آغیر تین آلدی-یو:

- امیرزادەم، مېن سیزگه اۆزیمدن هم آرتیق ایشانورمېن، - دېدی. - اما سیزنینگ شاهلیک تشویشیدن قوتولیشینگیز ممکن اېمس.

- نېچون؟ اخیر شهزادەلرنینگ تاج و تختسیز اۆتگنلری یۆق می؟

- بار. اما سیز اوندەیلردن اېمسسیز.

- اما مېن تاج و تختنینگ بېوفالیگینی بیلگنلردنمېن. شاه جمشیددېک، اسکندر ذوالقرنیندېک تاجدارلر هم آرتتیرگن دولت و مال و دنیالرینی تشلب، قبرگه بیرته کفن بیلن کېتگن اېمسلر می؟

طاهر یقینده تاغنینگ نریگی تامانیدەگی آببردان قیشلاغیگه بارگنلرینی اېسلەدی.

بابرنینگ تاج و تختدن اخلاصی قیتگنلیگی بېهزل بۆلسه کېرەک که، شاه جمشیدنینگ تیلیدن ایتیلگن تاجیکچه شعرنی چشمه بۆییدەگی تاشگه اۆیدیردی. تۆرت سطرلیک بو شعرنینگ ایکّی سطری طاهرنینگ اېسیده توریبدی:

گرفتیم عالم به مردی و زور،

و لېکن نبردیم با خود به گور*

عالمنی ضبط اېتگن جهانگیرلرنینگ سلطنتی هم امانت - اۆزلری دنیادن کېتیشلری بیلن توگەیدی. لېکن شاعرنینگ یخشی سۆزلری تاشگه بیتیلگن حرفلرەی عصرلر دوامیده اۆچمەیدی. شونده‌ی اېکن، بابر قالگن عمرینی شاعرلیک‌که بغیشلەسه یخشی اېمس می؟

- مېن جان دېر اېدیم-و، لېکن بېکلر سیزنی قۆیمسلر، - دېدی طاهر.

- بېکلرگه اجازه بېرورمیز، کېتورلر.

بابر شو سۆزی‌نینگ اوستیدن چیقه آلیشینی یلنگ آیاق یوریش بیلن اثبات قیلماقچی بۆلگنده‌ی، ینه میده تاشلر اوستیدن سرپایچن یوریب کېتدی. بیراق اونینگ قیینه‌لیب باره‌یاتگنی میشیب یوریشیدن سېزیلدی. طاهر اونی قوویب یېتدی-یو:

- امیرزاده‌م، اېتیکنی کیینگ، - دېدی. - یلنگ آیاقلیکنی هوس قیله کۆرمنگ. خدا سیزنی هیچ وقت بو کۆیلرگه سالمه‌سین.

- قیسی کۆیلرگه؟

- یلنگ‌آیاقلرنینگ احوالیگه توشمنگ!

- عجبا! یلنگ‌آیاقلر آدم اېمسدیرلر می؟

- آدم. لېکن سیز شاه بۆلیب توغیلگنسیز!

- او حالده - شاه آدم اېمسدیر می؟

طاهر جواب تاپالمه‌ی قالدی. او شاه بیلن نوکر آره‌سیده تاغده‌ی بلند دېوار بارلیگینی بیلر، بابر بو دېواردن بیر سکره‌ب آشیب اۆتماقچی بۆله‌یاتگنی غلطی تویولردی.

طاهرنینگ نظریده، بابر قیته شاه بۆلیشدن امیدینی اوزگن و توشکونلیک‌که اوچره‌گنی اوچون شو گپلرنی ایتیه‌پتی.

- امیرزاده‌م، اگر سیز شاهلیکدن شاعرلیکنی افضل کۆرسنگیز، اونده مېن هم... اهل و عیالیم بیلن تینچ بیر گۆشه‌ده دهقانچیلیک قیلیب، سیزگه صداقت بیلن عمر اۆتکزگن بۆلور اېدیم... لېکن بونینگ علاجی بۆلمس...

بابر اېتیگینی طاهرنینگ قۆلیدن آلدی.

- سیز قیتینگ، - دېدی طاهرگه. - اما بو گپلر آره‌میزده قالسین. کېین ینه کېنگشورمیز. بارینگ!

طاهر برازدن قیتیب چیقر اېکن، بابرنینگ اونگه اۆزینی یقین آلیب شونچه غلطی گپلر ایتگنیدن کۆنگلی کۆتریلیب کولیب قۆیدی. بیراق بابر بیر گۆشه‌ده تینچ‌گینه یشه‌یدیگن

مسکین‌طبیعت آدملردن ایمس ایدی. اونینگ یلنگ آیاق یوریشگه اؤرگنماقچی بؤلگنی ایسه طاهرگه شاعرانه بیر شؤخلیک بؤلیب کؤرینردی.

طاهر برازنینگ تپه‌سیگه چیققنده آرقه‌سیگه اؤگیریلیب قره‌دی. بابر همان ایتیگینی قؤلیگه آلیب، پستلب بارماقده ایدی. طاهر اونینگ چیدمیگه تن بیریب: «لیکن سؤزیدن قیتمه‌یدیگن عادتی هم بار!» دیب قؤیدی.

بابر آیاغی‌نینگ بیر-ایکّی جایی قبریب شیلینگنینی سیزسه هم آغریغیگه چیده‌ب، قیشلاق‌نینگ بیریگی چیتیده‌گی چشمه بؤییگه سرپایچن باردی. اوندن نریده یومشاق توپراقلی سؤقماق بار ایدی. لیکن قیشلاق آدملری اونینگ یلنگ آیاق یورگنینی کؤریب، پست و بلند گپ قیلیشلری ممکن ایدی.

اونگه اوییني بیرگن قیشلاق‌نینگ کدخداسی هم، بیک و ملازملر هم «میرزا حضرتلری» دیب، بابرگه همیشه تعظیم قیلیشر ایدی. اگر بابر کمبغل دهقانگه اؤخشب سرپایچن یورسه، بولر عادي یلنگ-آیاقده تعظیم قیلگنده‌ی کؤرینیب، عزتِ نفسگه باریشلری و خفه بؤلیشلری ممکن ایدی. شونینگ اوچون بابر اعیانلر اوچره‌یدیگن جایلردن عادتده‌گیده‌ی ایتیک کییب اؤتر ایدی-یو، دهکت‌نینگ اطرافیده‌گی یان‌بغیرلرگه بارگچ، ینه یلنگ آیاق بؤلیب آلردی. آیاغیگه باتیب آزار بیره‌دیگن غدیر-بودیر تاشلر، بته‌لر دلینی اؤرته‌یاتگن الملی اؤیلرنینگ تفتینی آله‌دیگنده‌ی بؤلر ایدی. کونلر اؤتیشی بیلن اونینگ تاوانلری سغری چرمیده‌ی قلینلشیب تاش-پاشلر، یاغین-ساچینلر کار قیلمه‌یدیگن بؤلیب کیتدی.

---

* «عالمنی مردلیک و زؤرلیک بیلن آلدیک، لیکن اؤزیمیز بیلن بیرگه گؤرگه آلیب کیتمه‌دیک». بابر ۱۵۰۲-ییلده تاشگه اؤیدیرگن بو سطرلرنی آره‌دن ۴۵۲-ییل اؤتگندن کیین ۱۹۵۴-ییلده تاجیک عالمی ه. مختاروف آب‌بُردان قیشلاغیده‌گی بیر قودوق یانیدن تاپیب آله‌دی. تاشگه بیتیلگن بو شعر حاضر دوشنبه‌ده موزیمده سقلنماقده.

* * *

دهکت‌دن اوچ-تؤرت چقیریم قوییده قاره‌زاو دېب اتله‌دیگن بلند جرلر تگیدن آدمنی آقیزه‌دیگن اولکن آقسوو یېلیب اؤته‌دی. بو سوونینگ اؤنگگه بوریلیب، یاییلیب آقه‌دیگن ساکنراق بیر جاییده کېچوو بار.

تاغ بغریدن قییه‌لب اؤتگن سؤقماق بیلن ارچه‌لر آره‌سیدن یوریب کېله‌یاتگن بابر توشگه یقین آقسوونینگ شو کېچووی آلدیدن چیقدی و دریادن اؤتیب کېله‌یاتگن ییگیرمه‌ته‌چه قوراللی آتلیقلرگه روبرو کېلیب قالدی. آلدینده پیازی چکمان و قیزیل بؤرک کییگن قاسم بېک. اونگه اېرگشیب کېله‌یاتگن نوکرلر هم تنیش.

بابر اولرگه یلنگ آیاق یورگنینی کؤرستگیسی کېلمه‌دی-یو، یؤلدن چېتلنیب، بلند بیر ارچه‌نینگ سایه‌سیگه باریب اؤتیردی.

لېکن بو آره‌ده قاسم بېک هم اونی کؤریب قالدی. کېچووده قارنیگچه هؤل بؤلگن آتینی بابردن انچه نریده تؤخته‌تیب، تېز یېرگه توشدی. نوکرلر هم بابرنی حرمت قیلیب اپیل-تپیل آتدن توشدیلر. قاسم بېک آتی‌نینگ جیلاوینی نوکریگه بېریب، اېگیلیب تعظیم قیلگن کؤییچه بابرگه یقینلشدی. مصیبتلی تاووش بیلن دېدی:

- امیرزاده‌م، بیر قاشیق قانیمدن کېچینگ! ینه بیر شوم‌خبر!...

بابرنینگ خیالی تاشکېنت‌گه کېتدی. قاسم بېک اوچ آیدن بېری اؤشه یاقلرده یورگن اېدی. بابرنینگ تاغه‌سی محمودخان شیباني خان‌نینگ اېلچیسی شرفیگه ضیافتلر بېریب یوریب، اخیری خان بیلن بیتیم توزگن اېدی. بو بیتیمگه بناءً شیباني خان اؤره‌تپه‌نی محمودخانگه بېریب، اؤزی حصارگه قؤشین تارتیب کېتگن اېدی. پیتدن فایده‌لنگن محمودخان اوکه‌سی آله‌چه‌خان بیلن بیرگه فرغانه وادیسیده‌گی احمد تنبل‌گه قرشی اوروش آچگن اېدی. اولر وادینی احمد تنبل‌دن تارتیب آلیب، تاشکېنت خانلیگیگه قؤشماقچی اېدیلر. شیباني خان اوّل بو نیتگه قؤشیلگن اېدی. نخات‌که اېندی سؤزیدن قیتگن بؤلسه؟!

- نې بؤلدی؟ سؤزلنگ!

- شیباني خان منفورلیک بیلن سؤزیدن قیتمیشدیر، امیرزاده‌م! تاغه‌لرینگیز فرغانه وادیسیده احمد تنبل بیلن آلتی آی آلیشیب، اونی یېنگالمه‌ی، کؤپ تلفاتلر بېریب، ضعیفلشیب قالگن پیتده شیباني خان بیتیمنی بوزیب، کوتیلمه‌گنده کېتلریدن باستیریب

کېلمیشدیر! آلدینده احمد تنبل قۏشینی، کېتلریده یالغان اتفاقچی شیباني خان قۏشینی! تاغه‌نگیز بو ایکّی بلانینگ آره‌سیده قالیب تار-مار بۏلدیلر! شَیباني-خان اونی اسیر آلمیشدیر.

بابر جاییده اۏتیرالمه‌ی اۏرنیدن توریب کېتدی.

- یا الحذر! تاشکېنت هم کېتدی می، ه؟

- ای، سۏره‌منگ، امیرزاده‌م! تاشکېنت‌ده ایکّی مینگ قۏریقچی عسکر بار اېدی. آلتی آیگه یېتگولیک ذخیره بار اېدی! قۏرغاننی قتّیق توریب حمایه قیلسه بۏلور اېدی. بیراق اسیر توشگن محمودخان بېحد اویتلیک بیر ایش قیلمیشدیر. شیباني خان اونی قتل اېتتیرماقچی بۏلگنده، محمودخان: «قانیمدن کېچینگ، نې طلبینگیز بۏلسه بجره‌ی!» دېدی.

شونده شیباني خان شرط قۏیور که، تاشکېنت‌ده‌گی قۏریقچی عسکرلرینگیزگه بویروق یازیب یوبارینگ، تاکه قۏرغاننی جنگسیز تشلب چیقیب کېتسینلر، اما خزینه بیلن حرم قۏرغانده قالسین. جان شیرینلیک قیلیب، محمودخان بو شرطنی قبول قیلمیشدیر!

- نخات‌که بوتون حرم شَیبانیلر ایلکیگه توشگن بۏلسه؟!

- هه، امیرزاده‌م، غالبلر قۏریقچیسیز تاشکېنت‌ده اوچ کون اېلنی تله‌میشدیر!

تاغایینگیز محمودخان‌نینگ اېنگ کۏهلیک سینگلیسی دولت بېگیم شیباني خان‌نینگ اۏغلی تېمور سلطان حرمیگه اوچینچی خاتین بۏلیب کیرمیشدیر. اېلّیک اوچ یشر شیباني خان‌نینگ اۏزی محمودخان‌نینگ اۏن آلتی یاشلیک گۏزل قیزی مۏغیل خانیمنی نکاحلب آلمیشدیر! محمودخان‌نینگ سویوکلی خاتینی راضیه سلطان بېگیم ایلگریگی اېلچی جانی بېک سلطان‌گه غنچه‌چی قیلیب نکاحلنمیشدیر! بولتور خانزاده بېگیم اوچون بیزنی شونچه‌لر ملامت قیلگن محمودخان اېندی سویوکلی خاتینینی، قیزینی، سینگلیسینی اۏز جانی اوچون بونچه‌لیک شرمنده‌لی احوالگه سالگنی بوتون اېل-اولوس‌نینگ نفرتینی کېلتیرمیشدیر!

بابرنینگ خیالی عایشه بېگیمگه کېتدی. اوندن کۏنگلی قالیب، اجره‌شیب کېتگن بۏلسه هم، لېکن بیر وقتلر ایلک یاشلیک مِهری بیلن سویگن خاتینی‌نینگ شیباني خان حرمیگه توشیشی احتمالی اونی دهشتگه کېلتیردی. آپه‌سی خانزاده بېگیم‌نینگ شیباني خان حرمیگه توشگنی آز می؟

بابر قاسم بېک‌که دهشت تۆله کۆزلرینی تیکیب سۆره‌دی:

- نخات‌که عایشه بېگیم... اېگه‌چیم خانزاده بېگیم‌نینگ کونداشیگه ایلنتیریلگن بۆلسه؟!

- یۆق، امیرزاده‌م! نې تیل بیلن ایته‌ی که، عایشه بېگیم خان‌نینگ عمکیسی - اېلّیک بېش یاشلی کۆچکینچی خانگه تۆقال خاتین قیلیب نکاحلنمیشدیر!

بابر یوزینی قۆللری آره‌سیگه آلیب ندا قیلدی:

- آ، بو نې رذالت؟ نې شرمنده‌لیک؟!

قاره کۆزلریدن اوچقونلر ساچیب بابرگه اچّیق گپلر ایتگن اۆشه راضیه سلطان بېگیم بوگون جانی بېک سلطان‌نینگ قوچاغیده! بو یۆغان گوده‌لی مکار بېک محمودخان سراییده اېلچی بۆلیب، خان بیلن شطرنج اۆینب، اته‌یلب یوتقیزیب یورگن پیتلریده‌یاق اونینگ سویوکلی خاتینینی کۆز آستیگه آلیب قۆیگن بۆلسه احتمال. عایشه بېگیم-چی؟

قاسم بېک ارمان تۆله تاووش بیلن سۆزیده دوام اېتدی:

- کاشکی محمودخان شونچه اویت ایشلر قیلیب، تیریک قالگن بۆلسه!

- تاغاییم اۆلدیریلدی می؟!

- شیباني خان بیرینچی مرته‌سیده اونی اۆلدیرمه‌گن اېدی. لېکن حلیگی شرمنده‌لیکلر بیلن روحاً اۆلدیرگندن بدتر قیلیب ماوراالنهر چېگره‌سیدن شرققه - آلتای تامانگه قوویب یوبارگن اېدی. بوندن المی کېلگن محمودخان اۆشه یاقلرده اۆزیگه طرفدارلر تاپیب، قۆشین ییغیب شیباني خاندن قصد آلیش اوچون ینه سیردریا بۆییگه کېله‌دی. خجند یقینیده ایکّینچی مرته جنگ بۆلیب، محمودخان ینه یېنگیله‌دی-یو، ایکّی یاش اۆغلی بیلن اسیر توشه‌دی. بو گل شیباني خان محمودخان‌نینگ اۆزینی هم، یاش اۆغیللرینی هم ایاوسیز قتل اېتتیرمیشدیر!

- یا الحذر!.. یا رب!..

بیر وقتلر بابرگه عاقبتسیزلیک قیلیب، الم اۆتکزگن یقینلری‌نینگ تقدیر تامانیدن بونچه‌لیک شفقت‌سیزلرچه جزالنیشی بابرنی قاره باسیریقده‌ی اېزیب، کرخت قیلیب قۆیدی.

بابر اولردن هر قنچه رنجیگنده هم بونده‌ی آغیر جزالرنی اولرنینگ هیچ بیریگه روا کۆرمس اپدی.

بابرنینگ رنگی قوو اۆچیب، یوز موسکوللری تیتره‌یاتگنینی کۆرگن قاسم بېک شوم‌خبر کېلتیرگنی اوچون ینه بیر مرته عذر سۆره‌دی. بابرنینگ سل تفتینی آله‌دیگن چاره قیدیریب:

- امیرزاده‌م، قنی، اۆلتیرسینلر، مرحوملرنینگ ارواحیگه تلاوت قیله‌یلیک، - دېدی.

تیزّه‌لری بۆشه‌شیب، آیاغیده زۆرغه تورگن بابر ارچه تگیده‌گی بایه‌گی جاییگه قیتیب اۆلتیردی. قاسم بېک اونینگ قرشیسیگه تیز چۆکدی. نوکرلر هم بیرین-کېتین چۆنقه‌یدیلر.

قاسم بېک شیره‌لی، یۆغان آواز بیلن قرآن سوره‌لرینی آهنگدار قیلیب ایتیب، اوزاق تلاوت قیلدی. دریاده‌ی بیر ذیلده آقه‌دیگن بو آهنگلر بابرگه دنیانینگ بې‌بقالیگینی، اۆتیب تورگن هر بیر دقیقه عمر قیتیب کېلمه‌یدیگن نعمت اېکنینی، حیات‌نینگ غنیمتلیگینی اېسلتدی-یو، او اۆزینی سل باسیب، یلنگ‌آیاقلرینی تۆنی‌نینگ اېتگی بیلن بېکیتیب قۆیدی. تلاوت توگب، یوزلریگه فاتحه تارتگنلریدن سۆنگ قاسم بېک نوکرلرگه قۆلی بیلن نریراق باریب توریش اشاره‌سینی قیلدی. اولر اوزاقلشگچ، بابرگه ینه‌ده یقینراق کېلیب، پست آواز بیلن دېدی:

- شیباني‌زاده‌لر بو غلبه‌لردن قوتوریب، اندیجان‌گه کۆز تیکمیشلر. باسقینچیلر اېرته-ایندین اۆره‌تېپه‌گه هم کېلورلر. اېندی بو یېرلرده یوریش خطرلی، امیرزاده‌م. تاغ آشیب، حصارگه کېتماق کېره‌ک.

حصار حکمداری خسروشاه تختنی بابرنینگ عمکی‌بچه‌سی بایسونقور میرزادن تارتیب آلیب، تختگه دعواگر بۆلمه‌سین، دېب، اۆلدیرتیرگن اېدی. بابر شونی اېسله‌دی-یو:

- مېنینگ قاردن قاچیب دۆلگه توتیلیشیم نې درکار، جناب قاسم بېک؟ - دېدی.

- مېنینگ مقصدیم باشقه، امیرزاده‌م. کمینه حصار بېکلری بیلن بولتوردن بېری مخفي مذاکره آلیب بارماقده‌مېن. اولرنینگ کۆپی خسروشاهدن ناراضی اېکن. اۆزی بیر نوکردن چیققن تگی پست حکمدار. تخته اۆلتیریشگه حقّی یۆق. بارسک، یخشی بېکلری سیزگه یان باسگه‌یلر.

- ینه تخت تله‌شیش می؟ یۆق، جناب قاسم بېک! مېن بو تلشلردن جوده تۆیدیم!

حاضر مېنگه تینچ بیر گۈشه بۈلسه، درویشانه حیات کېچیرسم، اشعار یازسم - شو اۈزی بس!..

قاسم بېک بایه‌دن بېری کۈزینی بابرنینگ یلنگ آیاقلریدن آلیب قاچماقده اېدی.

شهزاده‌نینگ بونده‌ی یوریشی اونگه جوده اېریش تویولردی.

- امیرزاده‌م، سیز بیزنینگ تقدیریمیزنی هم اۈیلنگ! ایکّی یوز اېلّیکته صادق آدملرینگیز - بېکلر-و ملازم-و نوکرلرینگیز سیزگه آمد تیلب، اوّلگیدن هم کتّه مرتبه‌لرگه یېتیشینگیزگه ایشانیب، تاغ-و تاشده سرگردان بۈلیب یوریشی نېچون؟

قاسم بېک‌نینگ گپی تگیده: «چیندن درویش بۈله‌مېن دېسنگیز سیزگه بونچه بېک و نوکرلرنینگ نې کېره‌گی بار؟ نېچون جوابینی بېرمه‌یسیز؟» دېگن معنا یاتر اېدی.

- سیز کېلتیرگن مدهش خبرلردن کۈنگلیم ویران بۈلیب تورگن پیتده ینه بیر مشکل گپنی قۈزغه‌دینگیز، جناب قاسم بېک!

- گستاخلیگیم اوچون مېنی کېچیرینگ!

- اما سیز حقسیز. مېن سیزدېک صادق کیشیلریم‌نینگ تقدیرینی هم اونوتمس‌لیگیم کېره‌ک. راستینی ایتینگ، جناب قاسم بېک، خسروشاه‌نینگ اۈزی هم سیزنی خدمتگه چارله‌گن می؟

- چارله‌گن. ایکّی قیته مخصوص آدم یوبارمیشدیر.

بابر قاسم بېک‌نینگ مردانه یوزیگه، قیرق یاشگه بارمسدن آق آره‌له‌ی باشله‌گن کلته سقال-مۈیلاویگه مأیوس بیر نظر تشله‌دی.

- سیزدن محروم بۈلیش مېن اوچون بېحد مشکل! - دېدی. - آته‌م اۈلگندن بېری مېنگه آته‌دېک غمخۈرلیک قیلدینگیز. مېن سیزدن کۈرگن صداقت-و یخشیلیکنی حلی باشقه هیچ قیسی بېکدن کۈرگن اېمس‌مېن!

- سرافرازمېن، امیرزاده‌م!

- اېندی شو یخشیلیکلرینگیز حرمتی، مېن سیزگه جواب بېرورمېن. میلی، حصارگه بارینگ!

- سیزنی ترک اېتیب کېتیشگه کۈنگلیم یۈق، امیرزاده‌م! بیرگه کېته‌یلیک!

- مېن اۆزيم هم شاهليک زنجيريدن بوتونله‌ی آزاد بۆليشگه اينتيلماقده‌مېن، جناب قاسم بېک. بو زنجيرنينگ بير اوچی تابع آدملرگه باغلنگن بۆلسه، اونينگ ايکّينچی اوچی شاه‌نينگ اۆزيگه باغلنور اېکن! شو سبب، تابعلرنی زنجيردن بۆشتمه‌گونچه پادشاه‌نينگ اۆزی هم زنجيربند بۆلور اېکن. مېن اېندی منه شو طبيعت بغريده زنجيرسيز يششگه قصد قيلديم. شونينگ اوچون سيزگه جواب! باشقه بېک و ملازم‌ـو نوکرلر هم وقت‌ـساعتی بيلن جواب آلورلر!

بابر قاسم بېک بيلن خيرلشماقچی بۆليب اۆرنيدن توردی. سمرقنده‌ده سويوکلی آپه‌سيدن، تاشکېنت‌ده خاتينيدن اَيريلگن، بوگون اېسه شونچه مشۆوم خبرلر اېشيتيب، ينه اېنگ ايشانگن بېکيدن هم اجره‌شيشگه مجبور بۆله‌ياتگن بابر اۆزينی هر قنچه تېتيک توتيشگه اورينسه هم تيزّه‌لری بوکيليب، گنديره‌کلب کېتدی. قاسم بېک اونی قوچاقلب خيرلشر اېکن، کۆزلری جيققه ياشگه تۆلدی.

۳

بابر اۆزيگه عذاب بېره‌ديگن آغير تويغولرنی تاغلردن کۆرينه‌ديگن کېنگليکلرگه ساچيب يوباره آلسه يا که گۆزل شعري سطرلرگه جايله‌ی آلسه بير قدر يېنگيل تارته‌دی.

نې يېرده ساکن اۆله‌ی؟ نې قيله‌ی؟ قيان کېته‌يين؟

نې ديردين اېشيگيم آچيلور، نې مسجددين.

نېچه اېشيکدين اېشيک که گدا کبی يېته‌يين؟

کوييب‌ـيانيب يازگن بو سطرلری قلبی‌نينگ تفتينی آلر، دنياده اونينگ اوچون همه اېشيکلر بېکيلگنده هم بير مقّدس قاپقه - شعريت قاپقه‌سی دايم آچيق اېکنينی ايچ‌ـايچيدن سېزيب کۆنگلی کۆتريلردی. او اۆز قلبيده حلی صرف اېتيلمه‌گن قدرتلی کوچلر بارليگينی، آپه‌سی خانزاده بېگيم بابر بيلن وداعلشگن پيتيده: «سيزنينگ نادر استعدادينگيز بار، بو بويوک نعمتنی حيف قيلمنگ!» دېگن سۆزلری کۆپ اېسيگه توشه‌دی.

کېچه منه شو آقسوو بۆییده‌گی بیر قیشلاقده تۆی بۆلگن، شونده یاش بیر خانه‌ده سِحرلی تاووش بیلن بابرنینگ «کۆنگلیمدن اۆزگه یارِ وفادار تاپمه‌دیم» دېب باشلنه‌دیگن غزلینی اشوله قیلیب ایتگنینی او اۆزی کۆچه‌دن اۆته‌یاتیب اېشیتگن اېدی.

اۆشه دقیقه‌لرده اونینگ قلبیده‌گی اېنگ زۆر کوچ جنبشگه کېلیب، یوزه‌گه چیقیش اوچون یۆل اخترگن اېدی. بو ایچکی کوچ اونگه دهکت‌نینگ کونچیقیش تامانیدن اوچ مینگ گز بلندلیکده‌گی آسمان ییلاو تاغی‌نینگ اوچیدن آتیلیب چیقیب تورگن معجزوي بولاقنی اېسلتدی. جیلغه‌لر بۆییدن، تاغ یان-بغریلری‌نینگ تگیدن کۆز آچگن بولاقلر کۆپ. لېکن شونده‌ی یوکسک تاغ‌نینگ اېنگ بلند بیر نقطه‌سیدن یاریب چیققن بونده‌ی غلطی چشمه‌نی بابر بیرینچی مرته شو یېرده اوچره‌تدی.

جَنوبده منگو قارگه بورکنگن اولوغوار پیریخ چۆقّیسی یلتیره‌ب توریبدی. اما او چۆقّی بیلن آسمان ییلاو تاغ‌نینگ آره‌سیده بېحد چوقور جیلغه‌لر، کتّه-کتّه بلندلیکلر بار. بو بولاق‌نینگ سووی اۆشه چۆقّیدن توشیب، ینه آسمان ییلاوگه چیقیب کېلگونچه ایکّی آره‌ده‌گی چوقورلیکلردن هم تېرنراق جایگه توشیب، سۆنگ ینه یوکسک تاقته کۆتریلگن بۆلیشی کېره‌ک. بولاق بونچه کوچنی قه‌یېردن آلگنیکین؟ اونی شونچه‌لیک بلند جایگه چیقیشگه، شونده‌ی تاشلر آره‌سیدن کۆز آچیشگه نیمه مجبور قیلگن اېکن؟ احتمال، ایلگری اونینگ کۆزی پسته‌ده‌گی تاغ کمرلریده بۆلگن-دیر؟ بلکه بولاق‌نینگ اوستیگه تاغ کۆچیب توشیب، اوّلگی کۆزینی بېکیتیب قۆیگن-دیر؟

بابرگه بیردن اۆز حیاتی هم کۆچکی باسگن بولاقته اۆخشب کۆریندی. اخسی‌ده قوله‌گن جر هم شو بولاق‌نینگ کۆزیگه توشگن. کۆچمنچی سلطانلرنینگ سمرقنده‌ده‌گی غلبه‌سی هم... ایچکی بیر کوچ بیلن قَینب چیقه‌یاتگن بولاق کۆچکی‌نینگ توپراقلرینی یوویب، تاشلر آره‌سیدن یۆل تاپیب اۆته باشله‌گنده ماوراالنهرده‌گی اجتماعي زلزله‌لر ضربیدن ینگی-ینگی جرلر قوله‌یدی، قایه‌لر کۆچه‌دی-ده، ینه شو بولاق‌نینگ کۆزیگه توشه‌دی.

بولاق همان توغیلگن زمینی‌نینگ باشقه جایلریگه باش اوریب، یاروغ دنیاگه آلیب چیقه‌دیگن ینگی یۆللر ایزله‌یدی.

اگر آسمان ییلاو بولاغی تاشلر آره‌سیدن یۆل تاپیب، منه شونده‌ی بلند قایه‌نی یاریب چیققن بۆلسه، بابر امیدسیزلنمس‌لیگی کېره‌ک. احتمال، اونینگ طالعی هم منه شو بولاققه اۆخشب، بلند بیر نقطه‌دن قیته کۆز آچر. بلکه بو بلند نقطه شعریتده‌ـدیر؟

بیر کونی پېشین کېچراق بابر آسمان ییلاو بولاغی بۆییده منه شو خیاللرگه غرق بۆلیب یالغیز اۆتیرگنده، کتّه‌ـکتّه ایکّیته بۆریباسر ایتنی اېرگشتیریب بیر چۆپان ییگیت کېلیب قالدی. آیاغیده چاریق، باشیده قیزیل حاشیه‌لی آق قلپاق، بېلیگه کتّه پیچاق آسیب آلگن، قۆلیده قیزیل ایرغه‌ی تیاق. او تاش اوستیده اۆتیرگن بابرگه سلام بېردی‌ـیو، ایتلرنی آرقه‌راقده قالدیریب، اۆزی بولاقدن کفیده سوو آلیب ایچدی. کېین هۆل قۆللرینی قلمی یکتگی‌نینگ قۆلتیقلریگه ارته توریب، بابرگه گپ قاتدی:

- هه، جۆره، پاشّانگ ذقنه‌لیک قیلدی می، تاقفه یلنگ آیاق چیقیبسېن؟

چۆپان‌نینگ «سېن‌ـسېن»لب گپیرگنی بابرنینگ قولاغینی تیرنب اۆتگنده‌ی بۆلدی. اما اۆزینی باسیق توتیب:

- قیسی پادشاهیم؟ - دېب سۆره‌دی.

- بابر دېگن بیر پادشاه دهکت‌ده یورگن اېمیش. سېن اۆشه‌نینگ آدملریدن میسېن؟

بابر اېسکی کییملرینی کییب چیققن، اۆزی تاغ آفتابیده کوییب قاره‌یگن، اما اونینگ یوزیده، قۆللریده اصیلزاده‌لرگه خاص بیر نزاکت بارلیگی بیلینیب توررردی. چۆپان اونی پادشاه‌نینگ ملازملریدن دېب اۆیله‌ماقده اېدی. بابر اۆزینی تنیتگیسی کېلمه‌ی:

- هه، - دېدی.

چۆپان ایرغه‌ی تیاغیگه کېنگ کۆکره‌گینی تیره‌ب، بابرگه سیناوچن نظر بیلن تیکیلدی:

- پادشاه‌نگ‌گه جوده صادق میسېن؟

بابر مییغیده کولیب:

- مېن اۆزیمگه صادق بۆلسم بس، - دېدی.

- پادشانگ هم سېنی یامان کۆرسه کېره‌ک‌ـده، خوار قیلیب قۆییبدی.

اپندی بابر چۆپان‌نینگ یوزیگه تیکیلیب قره‌دی. بېتیگه حلی پاکی تېگمه‌گن ییگیرمه یاشلرده‌گی ییگیت. لېکن چوقور کۆزلری قیرق-اېلّیک یاشگه کیرگن و کۆپ غم چېککن آدمنیکیده‌ی سۆلغین، کېکسه‌نما.

- پادشاهیمنی مونچه کۆپ سۆراقله‌دینگ، بیران عرضینگ بار می؟ - دېدی بابر کولیمسیره‌ب.

چۆپان قباقلرینی اوییب:

- مېن اونی منه شو تاغده یکّمه-یکّه اوچره‌تماقچیمېن، - دېدی.

- اگر اوچره‌تسنگ... نې گپینگ بار؟

چۆپان ییگیت‌نینگ کۆزلری غضب بیلن قیسیلدی:

- آنه‌م بیلن اکه‌م‌نینگ باشینی نې قیلگن، شونی سۆره‌ب بیلماقچیمېن.

- باشینی؟ بابر-ه؟! سېن... سېن کیمسن اۆزینگ؟

- چگره‌کلردنمېن!

بابر اندیجان تاغلریده یشه‌یدیگن چاروادار تورکي قبیله - چگره‌کلرنی اېسلب حیرت بیلن سۆره‌دی:

- بو یېرده هم چگره‌کلر بار می؟

- بیز بو یېرگه اۆش تامانلردن قاچیب کېلگنمیز. مېن اۆشنده اۆن تۆرت یشر باله اېدیم. بابر کېلیب آنه‌م بیلن اکه‌م‌نینگ قۆیلرینی، ییلقیلرینی تارتیب آلماقچی بۆلگن.

چۆپانلر: «بېرمه‌یمیز!» دېب غلیان قیلگن. کېین بابر همه‌سینی اۆلدیریب، باشلرینی کېسیب کېتگن. آنه‌م بیلن بارسک، اۆن بېش-ییگیرمه‌ته اۆلیک یاتیبدی. باشلری یۆق. تنه‌سیدن تنیب آلیش قیین بۆلرکن. آنه‌م دم او تنه‌نی قوچاقلب ییغله‌یدی، دم بو تنه‌نی...

بابر اۆش‌نینگ جَنوبیده بوندن آلتی ییل اوّل احمد تنبل‌نینگ قانلی خۆرجینیدن لاله قیزغلداقلر اوستیگه یومه‌لب توشگن کلّه‌لرنی ینه کۆز آلدیگه کېلتیردی. اۆشنده اونی سېسکنتیریب یوبارگن یاش‌گینه ییگیت‌نینگ کلّه‌سی و پاکی تېگمه‌گن یوزی کۆز آلدیده قیته‌دن گوده‌لندی. منه بو تورگن چۆپان‌نینگ یوزی بابرگه بیردن اۆشه یوزنی اېسلتدی-یو،

کېسیک بۆیین‌نینگ قان اره‌لش گۆشتلری خیالیده تکرار پیدا بۆلیب، بارلیغینی دهشتگه کېلتیردی. او چۆپانگه سراسیمه کۆزلر بیلن قره‌ب:

- احمد تنبل اۆلدیرگن! - دېدی. - سلطان احمد تنبل!

چۆپان تیاغینی کۆکره‌گیدن آلیب، بابرگه یقینراق کېلدی:

- سېن اۆشه باشلرنی کۆرگن میدینگ؟

- هه، ییلاوده... اۆش‌نینگ ییلاویده احمد تنبل اۆشه باشلرنی کېلتیریب کۆرستگن.

بونگه آلتی ییل بۆلدی... چۆپانلر غلو کۆتریب، نوکرلردن اوچ-تۆرتته‌سینی اۆلدیرمیشلر. تنبل اۆشه‌نینگ قصدیگه باش کېسیب کېلگن اېدی!

- تنبل اېمس! مېنگه کۆرگن آدملر ایتگن! آته‌م‌نینگ باشینی بابر کېسیب کېتگن!

- آدملر یالغان ایتمیشلر! مېن... انیق بیله‌مېن. بابر نارسیده اۆسمیر اېدی. تاققه سلطان احمد تنبل بارگن!

بابر اۆزینی آیاقله‌یاتگن آدمگه اۆخشب شاشیلیب گېپیره‌یاتگنی اوچون چۆپان ییگیت اېندی اوندن گمانسیره‌دی. زوغوم قیلیب:

- سېن اۆزینگ کیمسېن؟ - دېدی. - بابر سېنینگ کیمینگ؟

بو سوال بابرنینگ اېتینی جونجیکتیردی. گۆیا چۆپان حاضر اوندن آته‌سی‌نینگ خونینی طلب قیله‌دیگندېک تویولدی.

اېگه‌سی‌نینگ آوازیده‌گی غضب و تهدیدنی پَیقه‌گن ایتلر بیردن ایریلّب، بابرگه تشله‌نیشگه تیارله‌نیشدی. بابر اۆرنیدن سېچیب توردی. قۆلی بې‌اختیار بېلیده‌گی خنجرنینگ ساپیگه باردی. لېکن اونینگ آیاقلری یلنگ اېدی. ایتلر اېنگ اوّل اونینگ آیاغیدن آله‌دیگنده‌ی کۆرینددی.

شو پیت او اۆزی‌نینگ یلنگ آیاق یورگنیدن قتّیق پشیمان بۆلدی.

- نېگه اینده‌مه‌یسېن؟ - دېدی چۆپان ینه تهدید بیلن.

بابر اۆزینی علاجی باریچه وزمین توتیب:

- نې دېییین؟ گېپیمگه ایشانمه‌سنگ! - دېدی.

چۆپان ایتلریگه اۆگیریلیب:

- تۆرت‌کۆز، بۆیناق، یاتینگلر! - دېدی. سۆنگ ینه بابرگه یوزلندی: - خۆش، گپینگ چین بۆلسه، مېنینگ آتەمنی بابرنینگ اۆزی ایمس، تنبل دېگن بېکی اۆلدیرگن.

شوندەی می؟

- شونداق.

- اۆشه بېک‌که کیم فرمان بېرگن؟ بابر می؟

- بابر بوندەی بۆلیشینی بیلمه‌گن... یاشلیک قیلگن!

- ینه پاشّایینگ‌نینگ طرفینی آلەسن-ە! اگر مېن حاضر منه بو ایتلریمگه «آل»! - دېسم، سېنی تیلکه-پاره قیلیب تشله‌گەی. شونده فقط ایتلر عیبدار بۆلگەی می؟ بولرنی آلقیشله‌گنیم اوچون مېن گناهکار بۆلمس‌مېن می؟

بابر چۆپان‌نینگ بو گپیگه اعتراض قیلیب بۆلمس‌لیگینی سېزدی-یو، باشینی قویی سالدی:

- بلکه سېن حقلیدیر سېن...

- کیمسېن اۆزینگ؟ ایت راستینی!

چۆپان‌نینگ آوازیده‌گی تهدیدنی سېزیشیب، ایتلر ینه ایریلّشدی. بابر قۆرقنینی سېزسه، ایتلر اونگه تشلنه‌دیگنگه اۆخشردی. او بار کوچینی گۆیا کۆزلریگه ییغیب، چۆپانگه تیک قره‌دی-یو، ددیل توریب:

- مېن بابرمېن! - دېدی.

چۆپان قولاقلریگه ایشانمه‌ی، اونینگ یلنگ آیاقلریگه ینه بیر قره‌دی:

- نخات‌که پادشاه بابر سېن بۆلسنگ؟!

- هه، مېن پادشاه ایدیم!

- حاضر-چی؟

- حاضر... تاج و تخت دعواسیدن واز کېچدیم. اېندی فقط شاعرانه حیات کچیرماقچیمېن.

- شاشمه، شاشمه!

آقسوو بۆییده بۆلگن کېچه‌گی تۆیده چۆپان هم بار اېدی. او خوش‌آواز یاش حافظنینگ بابر غزلی بیلن ایتگن اشوله‌سینی تینگلب غلطی بۆلیب کېتگن اېدی. اشوله آخریده:

بابر، اۆزونگنی اۆرگته کۆر یارسیز که، مېن

ایستب جهاننی، مونچه قیلیب یار تاپمه‌دیم! -

دېگن سطرلر اونینگ اېسیده قالگن اېدی. حاضر بابر بیر اۆزی تاغ و تاشده یالغیز یورگنی هم اونینگ اۆشه بَیتینی تصدیقله‌گن کۆرینده‌ی-یو، چۆپان ایتلریگه قره‌ب:

- یات! بۆیناق، یات! - دېب بویوردی. ایتلر تینچلنگچ، ینه بابرگه کۆز تیکیب سۆره‌دی:

- شاعرلیگینگ راست بۆلسه، شو یېرده یازگن شعرلرینگدن بیرینی ایت-چی؟

بابر یېرگه قره‌ب اۆیلنیب آلدی-ده، باشینی کۆتردی.

- اېشیت:

نې خویش مېنی خوشلر و نې بېگانه،

نې غیر رضا مېندین و نې جانانه.

هر نېچه که یخشیلیکده قیلسم افسون،

خلق ایچره یامانلیک بیلن مېن افسانه.

ایچکی طغیان بیلن اۆرته‌نیب ایتیلگن بو سطرلرنینگ تفتی چۆپان‌نینگ بیردن یلتیره‌ب کېتگن کۆزلریده عکس اېتدی.

- سېن هم کویگنلردن اېکنسېن، شاعرلیگینگه تن بېردیم! اگر شو شاعرلیگینگ بۆلمه‌سه، سېنی رحمتلیک آته‌م‌نینگ قصدیگه ایتلریمگه تلتیب یوبارر اېدیم! خیر، شاعر، امان بۆل!

چۆپان ایتلرینی اېرگشتیرگنیچه چغتده یاییلیب یورگن قۆیلریگه قره‌ب کېتدی.

بابر شو کونی آسمان ییلاودن دهکت‌گه قنده‌ی توشیب کېلگنینی بیلمه‌یدی. او مشۆوم اۆتمیشیدن آسانلیکچه قاچیب قوتولالمس‌لیگینی، یامان بېکلر بابرنینگ نامیدن قیلگن ظالملیکلرنی آدملر اوندن کۆریشینی اۆیلب، وجودینی ینگی بیر بېزاوته‌لیک چولغب آلدی. یاشلیکده بېکلرنینگ رأییگه قره‌ب قیلگن خطالری بایه‌گی ایکّیته واهمه‌لی ایت‌نینگ قیافه‌سیگه کیریب، حلی هم کېتیدن قوویب کېله‌یاتگنگه اۆخشردی.

دهکت‌ده ایسه اونی ینه بیر تهلکه‌لی خبر کوتیب توررردی. شیباني خان قۆشینلری اۆره‌تپه‌گه یېتیب کېلگن، شهرگه بازار قیلیش اوچون بارگن دهکت‌لیک کدخدانی خان کیشیلری توتیب آلیب کلتکلشگن.

- بابر یشیرینیب یورگن جایینی کۆرسته‌سن! - دېب طلب قیلیشگن ایدی. یوزلری قمچی ایزیدن قان‌تلش بۆلیب شیشیب کېتگن ایلّیک یاشلرده‌گی کدخدا تاجیکچه‌لب:

- مېن مهمانیمنی توتیب بېره‌دیگن ابله ایمس! - دېدی بابرگه - یاولرینگیزنی آق‌تنگی دېگن دره‌گه باشلب باریب، اده‌شتیریب، اۆزیم تاغمه‌ـتاغ قاچیب کېلدیم!

آق‌تنگی دهکت‌دن اۆتّیز چقیریمچه غربده ایدی. خان‌نینگ ایسکب‌تاپرلری بوگون بۆلمه‌سه، ایرته‌گه بو یېرلرگه یېتیب کېلیشی مقرر. شیباني خان بابرنینگ باشینی کېسیب کېلگنلرگه کتّه آلتین وعده قیلگن.

ایچکی هاولیدن قوتلوغ نگار خانیم چیقدی:

- بابرجان، همه‌میز نجاتنی سیزدن کوتماقده‌میز! درویشانه یوریشلرنی ایندی بس قیلینگ. همه سیزنی قووغینده‌گی شاه دېب بیلور، باشقه گېگه هیچ کیم ایشانمه‌گه‌ی.

خان کیشیلری هم سیزنی تختگه دعوا قیلیشی ممکن بۆلگن بیر شهزاده دېب ایزلب یورورلر. دهکت‌لیکلر هم شونچه وقت بیزگه نان و توز بېردیلر. ایندی بو قیشلاقنی خوف‌ـخطردن قوتقریش هم سیزنینگ بورچنگیز دیر، جانیم!

بابر اگر یاو بیلن بو یېرده تۆقنشسه، قیشلاق آیاق‌آستی بۆلیشینی اۆیله‌دی. بو یېرده او بیلن بیرگه یورگن آنه‌سینی، بېک و نوکرلرینی یاودن امان سقلش اوچون هم، اۆزی بایه‌گی چۆپانگه اۆخشش قصاصکارلرنینگ تصادفي قربانی بۆلیب کېتمس‌لیگی اوچون، دهکت‌لیک کدخدانینگ توزینی آقلش اوچون هم بابر ینه قیته‌دن قورال‌ـیراغ تقیشگه و آدملریگه باشچیلیک قیلیشگه مجبور ایکنینی، حاضر شوندن باشقه علاجی یۆقلیگینی حس قیلدی‌ـیو، آغیر «اوه» تارتدی:

- شاهلیک تقدیریمدن یلنگ آیاق قاچیب قوتولالمس ایکنمېن! جناب شېریم بېک! سیز ایندی قاسم بېک‌نینگ اۆرنیده امیرالامراسیز!

بابرنی اؤن ایکّی یاشیده آله‌تاغ تامانلرگه آلیب قاچیب کېتیب قوتقرماقچی بؤلگن کېکسه شېریم بېک تاغایی قووانیب تعظیم قیلدی:

- عنایتینگیزدن سرافرازمېن، امیرزاده‌م! - دېدی. - بویورینگ!

- آدملریمیزنینگ برچه‌سیگه امریمیزنی یېتکزینگ. کؤچ-کؤرانننی ییغیشتیرسینلر! شو بوگون کېچه‌سی دهکت‌دن جؤنب کېتگه‌یمیز!

- مبارک بویروغاینگیز الحال ادا اېتیلور، امیرزاده‌م!

ینه زره‌لی کییملر کییگن، قورال-یراغ تققن بابر اؤشه کېچه تاغدن-تاقته آشیب کون چیقیش تامانگه - ایسفره‌دن نریده‌گی سؤخگه قره‌ب کېتدی.

۴

تاغدن توشیب کېله‌یاتگن سؤخ سایی تاشلرگه باش اوریب شاوولّه‌یدی. بابر ارچه‌زار سؤقماقدن آینه‌تاغ تامانگه کؤتریلیب باره‌دی. تاغلرده کؤپ یوریب هر قنچه چینیققن بؤلسه هم، تیک سؤقماق یؤلده هنسیره‌ب قاله‌دی. آینه‌تاقته یېتگونچه ایکّی-اوچ مرته تؤختب نفس راستله‌یدی.

طبیعت معجزه‌سی بؤلگن بو تاغ‌نینگ سیلّیق تاشلریده اطراف خودّی آینه‌ده‌گی کبی عکسلنیب توره‌دی. بابر بو تاقته چیققنده اونینگ سِحرلی آینه‌سیده اؤز تقدیرینی کؤریشگه اینتیله‌دی.

قچانگچه تاغدن-تاقته اؤتیب، چېت قیشلاقلرده شیباني خان قیلیچیدن جان سقلرکن؟ انه، یشیل باغلرگه بورکنگن سؤخ، هوشیار قیشلاقلری. بولر هم چنگیزیلر خروجیدن حمایه ایستب، بابرنی اوچ یوزته‌چه نوکری بیلن ییل بؤیی مهمانده‌ی اعزازلب یوریشیبدی. باسقینچیلرنینگ شوم قدملری حلی بو یېرلرگه یېتیب کېلگن ایمس. اولر سیردریا بؤیلریده و اندیجان تامانلریده اؤز ارا اوروشلر بیلن بند.

بابر قویاشلی کونده آینه‌تاغ تېپه‌سیگه چیقیب، قؤقان تامانلرگه آقیب کېته‌یاتگن سؤخ ساییگه تیکیله‌دی. بو سای‌نینگ سوویده طلارنگ شعله‌لر اؤینه‌یدی. ایتیشلریچه، سؤخ سووی‌نینگ ترکیبیده آلتین بار ایکن، شونینگ اوچون بو سوونی ایچگن آدم‌نینگ وجودی

یەیرەیدی. نخات‌کە شو آینەتاغ هم، شو طلالی سای هم - همەسی ینە چنگیزیلر استیلاسیگە گرفتار بۆلسە؟

بابرنینگ آرتیدەگی قارلی تاغلردن ساووق شمال ایسەدی. اوزاقدەگی یشیل وادیلرگە آسماندەگی آقیش بولوتلرنینگ سایەسی تۆشەلیب یاتەدی.

حاضر اوجی بهار، فرغانه وادیسی یشیل لباسده. افق‌نینگ حریر پردەسی آرتیده - کۆز ایلغەمس اوزاقلیکلرده چاتقال تاغلری‌یو تاشکېنت واحەسی بار. جیزّخ و سمرقندنی، مرغیلان و اندیجان‌نی بابر حاضر گۆیا خیال کۆزی بیلن کۆردی‌یو، بیر وقتلر شوندەی کېنگ دنیاده بې‌خواطر، ایرکین یورگن پیتلرینی ایسلب، یورەگینی ارمان تیمدەلەدی.

حاضر منه شو اولکن وطنده اونینگ آسوده یشەیدیگن مکانی، تعیینلی بیر اویی یۆق. همەسی تنبل بیلن شیباني خان‌نینگ قۆلیگە اۆتیب کېتگن. ایشیک آغه شېریم تاغایی بابرنی خراسان‌گە کېتیشگە اوندەیدی. بیراق بابر کېتسه، وطنیدن عمرباد اَیریلیشی ممکن‌لیگینی گۆیا آلدیندن سېزەدی. ایلگری توغیلگن یورتیده بې‌ملال یورگنده اونچەلیک بیلینمەیدیگن وطن تویغوسی ایندی وطنیدن اَیریلیش خوفی توغیلگنده اونینگ بوتون وجودینی قمرەب آلگن. او منه شو اۆلکەنی نېچه قیته او چېتیدن‌ـبو چېتیگچه کېزیب چیققن، اونینگ هر بیر چقیریمیگه کۆز نورینی تۆکیب، یاشلیگینی اوروغدەی ساچیب اۆتگن. اونینگ بوتون عمری، بوتون بارلیغی منه شو معظم زمینگه ایلدیز آتگن. ایندی بو ایلدیزلرنینگ همەسینی قندەی یولیب آلیب کېتەدی؟ بونینگ آغریغیگه قندەی چیدەش ممکن؟

احمد تنبل بیلن شیباني خان اوّل بیرـبیری بیلن اتفاق توزیب، حاضر بیرـبیری‌نینگ پَیینی قیرقیشگه توشگن. شو کونلرده اولر جنگ قیلەیاتگنینی بابر انیق بیلەدی. زاره بو ایکّلەسی بیرـبیری‌نینگ باشینی یېسەـیو، بابرنینگ بېکیلگن یۆللری آچیلسه...

بابر شو امید بیلن اندیجان تامانگه مخصوص آدملر یوبارگن. او اېرتەـیو کېچ شو آدملرنینگ خوش‌خبر بیلن قیتیشینی کوتەدی. لېکن یوباریلگن آدملر بیر یریم آیدن بېری قیتمەیپتی. نیمه بۆلدیکین؟ کوتیش آغیر. کونلر بې‌نهایه سېکین اۆتەدی. بابر نیمه قیلیشینی بیلمەی تاغ یانەلرینی یالغیز کېزگنی‌ـکېزگن. تدبیرکار قاسم بېک کېتیب قالمەگنده، بلکه اوندن یخشی بیر مصلحت چیقر میدی؟ جان‌کویر صفداشی نۆیان

کؤکلداش هم یؤق - بولتور تاشکېنت‌نینگ جَنوبیده‌گی آهنگران‌ده بیر نامرد اونی بلند جردن تشلب اؤلدیرگن. بیر-بیریدن مشؤوم خاطره‌لر بابرنینگ خیالیده متصل چرخ اوره‌دی. او انتهاسیز غم-غصه‌لر قورشاویدن چیقیب کېتیشگه اینتیلیب، خیالیده شعر مشق قیلیب کؤردی. اما اونی بو کؤیلرگه سالگن دهشتلی واقعه‌لرنی قافیه‌گه سالیب، آهنگدار قیلیب ایتیشگه خوشی کېلمه‌دی.

* * *

کېچکی پیت تاغلرگه تومن توشدی. ارچه‌زار یانیده خیال سوریب یورگن بابر پسته‌گی وادي یؤللرینی هم تومن تؤسیب قؤیگنینی کؤردی-یو، سای بؤییگه کېلدی. قویوق تومن دنیانی الّه-نېچون تار و ساووق قیلیب قؤیدی. سؤخ سایی‌نینگ یوقاری-پستلری هم کؤزدن یؤقالدی. تېزآقر تاغ دریاچه‌سی‌نینگ قه‌یاقدن کېلیب، قه‌یاقده کېته‌یاتگنی اېندی فقط اونینگ تاشلرگه اوریلیب شاووڵشیدن بیلینر اېدی، خلاص.

بابرنینگ حاضرگی قرارگاهی منه شو سای‌نینگ یقینیده - کېنگ بیر سیحانلیکده اېدی. بلندراق بیر جایده اونینگ قیزیل ماووت چادری بار. چادرنینگ اؤنگ یانیده قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ سکّیز بورچکلی آق اؤتاوی توریپتی. قالگن ییگیرمه-اؤتّیزته اؤتاو و چادرلر اولرنینگ نری-بېریسیگه اؤرنه‌تیلگن. ساووق تومن ایچیده چادر و اؤتاولر گؤیا بیربیرلریدن اوزاقلشیب کېتگنده‌ی و همه‌سینی ماغار باسه‌یاتگنده‌ی کؤرینردی.

بابر یؤلیده اوچره‌گن آدملرنینگ تعظیملریگه اینده‌مه‌ی باش ایرغب اؤتدی-یو، ممدعلی کتابدارنینگ اؤتاوی تامانگه بوریلدی. بو یېرده بابر دایم اؤز کؤچی بیلن بیرگه آلیب یوره‌دیگن کتابلری سقلنر اېدی. بېش-آلتی تویه‌گه یوک بؤله‌دیگن نادر کتابلر قلین چرم قاپلنگن مخصوص صندوق و قوتیلرگه یاغین-ساچین اؤتمه‌یدیگن قیلیب جایلنگن اېدی. کېکسه‌ییب قالگن بؤلسه هم همه سفرلرده بابر بیلن بیرگه یوره‌دیگن ظهیل یوزلی اېلّیک بېش یشر ممدعلی کتابدار کتابلرنی خودّی چقه‌لاغینی اوه‌یله‌یدیگن آنه‌ده‌ی اوه‌یلب-اسرر اېدی. او بابرگه تعظیم قیلیب:

- بویورینگ، امیرزاده‌م! - دېدی.

بابر تاريخي كتابلردن بير-ايكّيته‌سي‌نينگ نامينى ايتدى. ممدعلى كتابدار كتابلرگه قۆل اوريشدن آلدين قۆلينى يخشيلب يووه‌ديگن عادتى بار ايدى.

- سيز منتظر بۆلمنگ، قولينگيز ايلتورمېن!

بابر اۆتاودن چيقيب اۆز چادريگه كيردى. آره‌دن انچه وقت اۆتگنيدن كېين ممدعلى كتابدار ايتيلگن كتابلرنى ايپک متاعگه اۆره‌گن حالده ايكّى قۆللب كۆتريب كيردى-يو، تۆرده‌گى مېز اوستيگه سېكين قۆييب، آرقه‌سى بيلن يوريب چيقيب كېتدى.

بابر مشهور سركرده‌لر و شاهلرنينگ حياتلرى حقيده‌گى تاريخي كتابلرنى ورقلر ايكن، مركّب جمله‌لر، جيمجيمه‌دار اۆخشه‌تيشلر، افسانه و روايتلر آره‌سيدن چينه‌كم بۆلگن و آدمنى ايشانتيره‌ديگن واقعه‌لرنى ايزلردى. لېكن كۆپچيليک كتابلرده نوقول غلبه‌لر دبدبه‌لى اسلوب بيلن كويلنردى. احتمال، حاضر شيباني خان حقيده هم منه شونده‌ى دبدبه‌لى كتابلر يازيله‌ياتگن-دير. بابر بنايى‌نينگ ينه شيباني خان تامانيگه اۆتيب كېتگنيدن، محمد صالح ايسه «شَيباني‌نامه» دېگن شعري كتاب يازه‌ياتگنيدن خبردار ايدى. اولر شيباني خان‌نينگ بابر بيلن آليشوولرينى قنده‌ى يازيشركين؟ منه بو كتابلرده‌گى كبى غالبنى كۆكلرگه كۆتريب مقتشسه، بابرگه بۆلمه‌گن عيبلرنى تقيب، اونى يامانلشسه، كېين آدملر حقيقتنى قه‌يېردن بيله‌دى؟

بابر نوقول ظفر طنطنه‌لرينى كويله‌گن جنگامه‌لرنى بير چېتگه سوريب قۆيدى. سۆنگ اۆرنيدن توريب، اۆزى‌نينگ «وقايع» دېب اتلگن خاطره دفترلرينى صندوقدن آلدى.

قيزيق: سۆنگگى مرته دفترگه بابر اۆزى‌نينگ سمرقندنى شيباني خاندن قنده‌ى تارتيب آلگنينى يازگن و كېين اونگه قۆل اورمه‌گن ايدى. دېمک، كېينگى مغلوبيت و سرگردانليكلرنى اونينگ اۆزى هم يازيشنى ايسته‌مه‌گن ايكن! اما بولر دفترگه يازيلمه‌گنى بيلن بابرنينگ خاطره‌سيده متصل تكرارلنيب يوريبدى-كو. «ايسيتمه‌نى يشير سنگ، ايچگه اورر»، دېيديلر. بابر قيلگن خطالرينى دفتريدن يشيرگنى بيلن اولر هر كونى نېچه قيته ينگى-ينگى تفصيلاتلرى بيلن خياليدن اۆتيب، قلب يره‌سينى تيرنه‌گنى-تيرنه‌گن. بوندن كۆره همه واقعه‌لرنى راستگۆيليک بيلن منه بو دفترگه يازسه، بلكه اۆشنده ايسيتمه تشيگه چيقيب، دلى خيال يېنگيللشر؟

بابر دفتریگه سرِپلده قنده‌ی مغلوب بۆلگنینی، کېین قنده‌ی خۆرلیکلر کۆرگنینی یازه باشله‌دی.

او بو ایشنی گۆیا اۆزی اوچون، اۆز وجدانی آلدیده حساب بېرگیسی کېلیب قیلردی. شونینگ اوچون بایه اۆقیگن کتابلریده‌گی جیمجیمه‌دار، بلندپرواز اسلوب بو یازوولرگه مطلقا یره‌شمس‌لیگینی سېزردی. شو سېزگی تأثیریده کتابلری آره‌سیده تورگن شامي‌نینگ «ظفرنامه»سینی قۆلیگه آلیب ورقله‌دی.

بو کتاب‌نینگ مقّدمه‌سیده شامي‌نینگ امیر تېموردن قنده‌ی تاپشیریق آلگنی حکایه قیلینگن اېدی. صاحبقران جنگنامه‌لر و تاریخ کتابلریده کۆپ اوچره‌یدیگن حشمدار تکلّفلرنی سویمس اېکنلر، آرتیقچه لاف اوریشلر، مبالغه‌لر ایچیده حقیقت یۆقالیب کېتیشینی، دبدبه‌لی اسلوب چیندن صادر بۆلگن واقعه‌لرنینگ معنا و ماهیتینی آدملردن تۆسیب قۆییشینی ایتگن اېکنلر. «شونینگ اوچون سیز بار حقیقتنی انیق روان قیلیب یازینگ، تاکه اونینگ معناسینی عوام خلق هم انگله‌گه‌ی، خاص کیشیلر هم مقبول کۆرگه‌ی»، - دېب صاحبقران شامي‌گه مخصوص تعیینله‌گن اېکنلر.

افسوس که، شامي بو تاپشیریقنی تۆلیق عهده‌له‌ی آلمه‌گن اېکن. امیر تېمور اونینگ «ظفرنامه»سینی اۆقیگنده قناعتلنمه‌گنینی بابر آنه‌سی انعام قیلگن صندوقده‌گی باشقه قۆلیازمه منبعلردن بیلدی. احتمال، شوندن سۆنگ امیر تېمورنینگ کۆرگن-کېچیرگنلری و یره‌تگن توزوکلری اونینگ اۆز تیلیدن انیق، ایلیق و روان اسلوبده بیان اېتیلگن-دیر؟

حاضر بابرنینگ دلیگه اېنگ یقین اسلوب منه شو اېدی. او خاطره یازیشده هم صاحبقران باباکلانیدن سبقلر آلر، باشیدن کېچیرگن برچه حادثه‌لرنی، یوتوق و خطالرینی اېنگ ایشانگن سِرداشیگه ایتیب دردلشگن کبی صمیمیت بیلن قلم تېبره‌تردی. فقط اونینگ اېندیگی سِرداشی - اۆزی-یو منه شو دفتری اېدی. «کۆنگلیمدین اۆزگه محرمِ اسرار تاپمه‌دیم!» دېب غزل بیتگن بابر اېندی برچه کۆرگن-کېچیرگنلرینی منه شو محرمیگه راز ایتگنگه اۆخشب خاطره یازردی.

بو رازلر آره‌سیده فقط جبر-و جفالر اېمس، یادگه توشگنده کۆنگیلنی کۆتره‌دیگن واقعه‌لر هم یۆق اېمس اېدی. باشیگه توشگن کۆرگولیکلر بابرنی نهایتده چینیقتیرگن، گاها

یلنگ آیاق قار کېچیب یورر، اما شمالش نیمه‌لیگینی بیلمس اېدی. شو حقده‌گی بیر لوحه‌نی دفتریگه یازیب قۇیدی:

«هشتِ‌یک کېنتی یقینیده محکم ضرب ساووق اېدی کیم، ایکّی-اوچ کیشی ساووق‌نینگ شدّتیدن اۇلوب اېدی. منگه غسلگه احتیاج بۇلدی. بیر اریق سوویده کیم چېکّه‌لری قلین موز تۇنغیب اېدی، اۇرته‌سی سوونینگ تېزلیگیدن یخ باغله‌مه‌یدور اېدی، بو سووگه کیریب غسل قیلدیم، اۇن آلتی قتله سووگه چۇمدیم».

اۇشنده‌گی ساووق‌نینگ تأثیری یادیگه توشیب، اېتی ینه بیر جونجیکدی، لېکن اۇن آلتی مرته موز آره‌سیگه چۇمگن بۇلسه هم، ساغ-سلامت قالگنی - وجودیده قنچه‌لیک پهلوانانه کوچ-قوت ییغیلگنیدن دلالت بېریشینی اۇیلب سویونیب قۇیدی.

اما شوندن کېینگی واقعه‌لرنی قلمگه آلگنده احمد تنبل‌گه انعام قیلگن بغدادي قیلیچی ایلنیب کېلیب بابرنینگ جانیگه قصد قیلگنی کۆز آلدیده تهلکه‌لی طرزده گوده‌لنه‌دی.

اۇشه ییلی بابر احمد تنبل بیلن قیته‌دن جنگگه کیریشیب، اۇش و اۇزگن‌نی قۇلگه کیریتگن، اندیجان یقینیده اونینگ عسکرلریگه شکست یېتکزیب، قۇرغان ایچیگه چېکینیشگه مجبور قیلگن اېدی.

بیراق کېچه‌سی بابر قراوواللیک‌که تعیین اېتگن نوکرلر بې‌پروالیک قیلیب اوخلب قالگن می یا که تونده تنبل بیلن یشیریقچه تیل بیریکتیرگن می، هر قله‌ی، تانگ قارانغیسیده کیم-دیر «یاغي باسدی!» دېب قیچقیردی-ده، اوره قاچدی. خکن اریغی یقینیده آچیق جایده اوخلب یاتگن آدملر چۇچیب اویغانیشدی-یو، واهمه ایچیده توم-تره‌قه‌ی بۇلیب کېتیشدی.

بابر تېز آنگه مینیب، یانی-وېریگه قره‌سه، اۇنته‌چه آدمی قالیبدی. نریراقده یاونینگ جنگداووللری قاچگنلرنینگ کېتیدن اۇق آتیپتی:

- تۇخته! قیتینگلر! - دېب قیچقیردی بابر اۇز آدملریگه. اما هیچ کیم قیتمه‌دی.

یاو جنگداووللری آزدېک کۆرینه‌دی. بابر یایدن اولرگه قره‌ب اۇق آتدی. جنگداووللر قاچدی. بابر اولرنی قوویش بیلن بۇلیب، درختلر آره‌سیدن چیقیب کېلگن یوزگه یقین آتلیقلرنی انچه کېچ کۆردی.

تانگ یاریشیب قالگن اپدی. همه‌دن آلدینده قۆلیده قلقان توتگن، قیلیچ یلنغاچله‌گن احمد تنبل کپلماقده اپدی.

بابر اونی تنیگچ، آتی‌نینگ جیلاوینی تارتیب، یان-وپریگه قره‌دی. او بیلن فقط طاهر و ینه ایکّیته ییگیت - اوچته‌گینه جنگچی قالگن اپدی. «تۆرت کیشی بولرگه بس کپلالمه‌یسپن، قاچ!» دپدی ایچکی بیر آواز.

اما شونچه خیانتلر قیلگن، دایم قاچیب قوتولیب یورگن احمد تنبل اپندی بیرینچی مرته یوزمه-یوز کپلگنده اوندن قۆرقیب قاچیشگه عاریت یۆل بپرمه‌دی. عاریت اۆلیمدن یامان دپب، بپ‌چیز ایتمه‌گن اپکنلر. بابر درحال جیلاوینی قۆییب یوباریب، کمانیگه اۆق اۆرنتدی. احمد تنبل قیلیچینی سوغوره‌یاتگنده بابر اونینگ قیسیق کۆزلرینی مۆلجلگه آلیب اۆق آتدی. اۆق تنبل باشیگه کییگن زره‌لی دوبولغه‌گه قرسیلّب اوریلدی، اونی تپشیب اۆتالمه‌گن بۆلسه هم، بابر خیانتکار دشمنی‌نینگ باشیگه مشت توشیرگنده‌ی بۆلدی. بابر چپ‌دستلیک بیلن یایگه ینه اۆق اۆرنه‌تیب، اونینگ بپزره‌یگن یوزیگه تۆغریلب آتدی. تنبل یوزینی قلقانی بیلن تۆسیشگه اولگوردی. بابر آتگن ایکّینچی اۆق قلقان آرقه‌لی تنبل‌نینگ یوزیگه اوریلگن ترسکیدپک آواز چیقردی. بو آره‌ده تنبل‌نینگ یانیده‌گی کیشیلر بابرگه هم یایدن اۆق یاغدیردیلر. بیر اۆق اونینگ تیزّه‌سیدن پستراق بالدیریگه قده‌لدی. احمد تنبل‌نینگ اۆزی آتینی «چو-چولب» قۆلیده قیلیچی بیلن بابرگه بقمتی کپلدی. بابر یره‌دار آیاغی‌نینگ «جیزیلّب» کوییب آغریگنینی و احمد تنبل‌نینگ قۆلیده‌گی قیلیچ الّه-نپچون تنیش اپکنینی بیر وقتده حس قیلدی. بو - بابرنینگ نامیدن احمد تنبل‌گه انعام قیلینگن اپگیک بغدادي قیلیچ اپدی. بو قیلیچنی اۆپیب، بابرگه صداقتلی بۆلیش حقیده قسم‌یاد قیلگن احمد تنبل نخات‌که اپندی اونی اپگه‌سیگه قرشی کۆترسه؟ بابر بونی اۆیلشگه هم اولگورمسدن قیلیچ اونینگ باشیده‌گی دوبولغه‌گه کپلیب توشدی. بابرنینگ کۆزلریدن گۆیا آلاولی اوچقونلر ساچیلیب کپتدی، باشی بیراونینگ باشیدپک حسسیز بۆلیب قالدی. قیلیچ‌نینگ تیغی دوبولغه کییگیزینی کپسیب اۆتالمه‌گن بۆلسه هم باش یره‌لنگن اپدی. بابرنینگ بۆینیگه دوبولغه چپتیدن قان سیرقیب توشدی. بالدیریده‌گی یره‌دن اپتیگی ایسّیق قانگه تۆلماقده اپدی.

احمد تنبل غالبانه هَیقیریب قیلیچینی ینه کؤتردی. او اپندی اؤتکیر قیلیچینی بابرنینگ زره‌لی کییملری آره‌سیدن سل‌ـپل کؤرینیب تورگن بؤینیگه اورماقچی و باشینی کېسیب توشیرماقچی اپدی. شو پیت آرتدن طاهر یېتیب کېلدی‌ـیو، بابر مینگن بؤز آت‌نینگ جیلاوینی سیلتب تارتدی. بېداو آت اؤرنیدن سکره‌ب قؤزغالر اپکن. احمد تنبل بؤینینی مؤلجللب اورگن قیلیچ بابرنینگ یای‌ـاؤقلری سالینگن سقداغیگه تېگیب، اونی شرت کېسیب توشدی.

- امیرزاده‌م! جیلاونی آلینگ! - قیچقیردی طاهر.

اؤزی اپسه بابرنینگ آتیگه قمچی باسدی.

قمچی یېب اؤرگنمه‌گن اوچقور بېداو آلدینگه اؤقده‌ی آتیلیب، اپگه‌سینی بلا‌ـقضادن آلیب چیقیب کېتدی.

یره‌دار بابر اؤش‌گه قیتدی، انچه کونگچه باشی غوویلّب، آیاغی چؤلاقلنیب یوردی.

لېکن اونی یره آغریغیدن هم آرتیق قیینه‌گن درد - قاسم بېک‌نینگ تکلیفی بیلن تنبل‌گه انعام اېتیلگن بغدادي قیلیچ‌نینگ ایلنیب کېلیب اؤز باشیگه توشگنلیگی اپدی. قاتلگه کیم قیلیچ بېرسه اؤزی اونینگ تیغیگه دچار بؤلرکن می؟ بیراق دنیاده عدالت بؤلسه، شونچه قاتللیکلر، شونچه خیانتلر قیلگن احمد تنبل‌گه نېگه قصاص قیتمه‌یدی؟

بابر شو اؤیلر بیلن خاطره یازیشگه بېریلیب کېتیب، قارانغی توشه باشله‌گنینی هم سېزمه‌دی. سودرلر آلتین قندیلده‌گی شمعلرنی یاقدیلر. بابرگه کېچکی طعام کېلتیردیلر.

او یالغیز اؤتیریب طعاملندی. خاطره یازگنده اونگه اؤز حیاتی اوّلگیدن ایلیقراق و معنالیراق تویولگن اپدی. بېکار اؤتیرگنده اپسه ینه اؤشه آغیر اؤیلر، ساووق پشیمانلر خیالیگه باسیب کېله باشله‌دی. بابر اولردن تېزراق قوتیلگیسی کېلیب، ینه قلمینی قؤلیگه آلدی.

کېین یریم تونگچه دفتریدن باش کؤترمه‌ی سؤنگگی ییل‌نینگ واقعه‌لرینی یازدی.

* * *

اطرافده‌گی اؤتاولر جیم، همه اویقوده.

تون سکوتیده آت‌نینگ دوپوری، ایتلرنینگ هوریشی اپشیتیلدی. قرارگاه‌نینگ چپتیگه قۆییلگن قراوول زرده قیلیب:

- تۆخته! کیمسپن؟ - دپدی. اۆراننی* ایت!

- اۆران - اندیجان.

قراوول‌نینگ آوازی یومشه‌دی:

- اندیجان بۆلسه کپله‌وپر. آوازینگدن طاهر چاپوققه اۆخشه‌یسپن می؟

- هه، طاهرمپن.

- بپ‌محلده یالغیز یوریبسپن؟

- مپنی گپگه توتمه. میرزا حضرتلریگه شاشیلینچ خبر کپلتیردیم.

طاهر قارانغیده بابرنینگ چادرینی توسماللب تاپدی-یو، آتینی بپریراقده‌گی قازیققه باغله‌دی. او اوّل ساقچیلرنی یا که ملازملرنی اویغاتماقچی بۆلیب، چادرنینگ قرشیسیده‌گی اۆتاوگه قره‌ب اۆته باشله‌دی. شونده چادرنینگ ایچی یاروغ اپکنینی، اپشیک اۆرنیگه توتیلگن پرده آچیلیب، بابر چیقیب کپلگنینی کۆردی. طاهر بابرنینگ قرشیسیگه کپلیب یوکوندی. پست تاووش بیلن:

- امیرزاده‌م، منتظر قیلگنیم اوچون عفو اپتینگ، - دپدی. - یاغیلرینگیزنینگ اوروشی اپندی توگه‌دی.

بابر صبرسیزلنیب سۆره‌دی:

- خوش‌خبر بار می؟ نپچون یالغیز قیتدینگیز؟

طاهر باشینی قویی سالیب، حزین تاووش بیلن دپدی:

- بیر قاشیق قانیمدن کپچینگ، امیرزاده‌م!..

بابر ساووق خبرلر ایزغیرینینی آلدیندن سپزگنده‌ی اپتی اووشدی:

- قنی ایچکری کیرینگ.

سودرلر اوخلب قالگن. بابر هیچ کیمنی اویغاتگیسی کپلمه‌دی. بلند، کپنگ چادرنینگ تۆریده تۆرت-بپشته شمع لیپیلّب یانیب توریبدی.

بابر شمع یاروغیده طاهرگه اپندی ذهن سالیب قره‌دی. چکمانی‌نینگ اپتکلریگه لای سچره‌گن. آزیب کپتگنیدن یپلکه‌لری پوچه‌یپ قالگن، کؤزلری ایچیگه اؤپپریلیب توشگن.

یوزیده‌گی چندیغی اپسه بؤرتیب، گؤیا اوّلگیدن خیله کتّه بؤلیب کپتگن. لبلری پیرپیره‌ب، اؤپکه‌سی تؤلیب گپیردی:

- امیرزاده‌م، اندیجان هم شیباني خان‌نینگ ایلکیگه اؤتدی. بې‌حساب کؤپ آدم قیریلدی. همراهیم قیرغینده هلاک بؤلدی.

طاهر شونچه‌لیک چرچه‌گن اپدی که، گوده‌سی چه‌یقه‌لیب، آیاق اوستیده زؤرغه تورر اپدی.

سؤنگگی امیدیدن هم اَیریلیب بؤششگن بابر کؤرپچه اوستیگه اؤتیب اؤتیردی-یو، طاهرنی هم اؤتیریشگه تکلیف قیلدی.

طاهر قالین اوستیگه چؤکّه‌لب اؤتیرگچ، بابر اوندن واقعه‌نینگ تفصیلاتینی و احمد تنبل نیمه بؤلگنینی سؤره‌دی.

طاهر اندیجان یقینیده‌گی خواجه کتّه دپگن قیشلاقده بای بیر آدمگه اراوه‌کش بؤلیب یاللنگن، اؤزی‌نینگ کیملیگینی بیلدیرمه‌ی بوتون حادثه‌لرنی آدملردن سؤره‌ب بیلگن، بای‌نینگ شهرده‌گی دکانیگه مال آلیب بارگنده کؤپ نرسه‌نی اؤزی هم کؤرگن اپدی.

احمد تنبل اندیجان اپتگیده بؤلگن جنگده شکست یپگندن کپین قؤرغانگه کیریب بپکینه‌دی. قمل باشلنه‌دی. قؤرغان ایچیده آچلیک، کسللیک و نفاق کوچه‌یه‌دی. بیر وقتلر سمرقنده بابرنی تشلب، احمد تنبل‌گه اپرگشیب قاچگن بپک و نوکرلر اپندی اونینگ اؤزینی تشلب، شیباني خان تامانیگه قاچیب اؤته‌دیلر. خان‌نینگ قؤشینی دپوارگه شاتی قؤییب چیقیب، قؤرغاننی باسیب آله‌دی. احمد تنبل اکه‌سی بپک تیلبه، اوکه‌لری و باشقه آدملری بیلن ارککه کیریب بپکینیشه‌دی. بیراق ارک‌نینگ اطرافیده اویلر کؤپ، اولرگه آرقه‌دن شاتی قؤییب تامیگه چیقیش آسان. احمد تنبل ارکده جان سقله‌یالمس‌لیگینی سپزه‌دی-یو، شیباني خاندن شفقت سؤره‌شگه قرار بپره‌دی. «ییققن برچه آلتینلریمنی حضرتِ خانگه مالِ امان طریقه‌سیده تؤله‌ماقچیمپن، عمرباد خدمتلریده بؤلماقچیمپن، قانیمدن کپچسینلر!» دپب ارکدن بیر موی‌سفیدنی وکیل قیلیب چیقره‌دی. اما موی‌سفید

ارککه قیتیب کېلمه‌ی یۏق بۏله‌دی. خان عسکرلری ارک‌نینگ تاملری اوستیگه شاتی قۏییب چیقه باشله‌یدیلر. تلوسه‌گه توشگن احمد تنبل اکه‌ـاوکه‌لری بیلن بیرگه ارک‌نینگ دروازه‌خانه‌سیگه باره‌دی. تسلیم بۏلگنلرینی کۏرسه‌تیش اوچون قیلیچلرینی بۏییلریگه آسیب، دروازه‌دن تشقریگه شفقت سۏره‌ب چیقه‌دیلر.

ارک دروازه‌سی آلدیده شیباني خان‌نینگ اۏغلی تېمور سلطان تورگن اېکن. نوکرلریگه:

«اسیر آلمه، ارزیمه‌یدی، قیر همه‌سینی!» - دېب بویروق بېره‌دی. احمد تنبل‌نی اکه‌ـاوکه‌لریگه قۏشیب، قیلیچ بیلن چاپیب، بورده‌لب تشله‌یدیلر. کېین باشلرینی کېسیب بیر قاپگه تیقه‌دیلر ـو شیباني خانگه کۏرستگنی آلیب کېته‌دیلر.

طاهرنینگ حکایه‌سی شو یېرگه کېلگنده بابر:

- یا خدایا توبه! - دېب بېاختیار یاقه‌سینی اوشله‌دی.

سۏنگگی پیتلرده بابرنی اېزیب یورگن جوابسیز سواللردن بیریگه حاضر گۏیا مامه‌قلدیراقده‌ی واهمه‌لی جواب کېلگن اېدی. خواجه عبدالله‌ده‌ی مرد، فداکار آدمنی قۏرغان دروازه‌سیگه آسیب اۏلدیرگن احمد تنبل‌نینگ اۏزی اېندی اۏشه قۏرغانده‌گی ارک دروازه‌سی آلدیده ایته‌ی خوار بۏلیب اۏلگن اېدی! بابر انعام قیلگن قیلیچنی اونینگ باشیگه رزیلانه اورگن تنبل اېندی باشقه قیلیچلر ضربیدن بورده‌لنگن اېدی!

تاغده‌گی چگره‌کلرنینگ باشینی وحشیلرچه کېسیب، خۏرجینگه سالیب کېلگن تنبل‌نینگ اۏز باشینی ینه‌ده وحشیراق بیر طرزده کېسیب، قاپگه سالیب کېتگن بۏلسه‌لر، اونی، البته خانگه اېلتیب کۏرستگنلر.

بابر قاپدن شیباني خان‌نینگ آیاغی تگیگه یومه‌لب توشگن تنیش کلّه‌لرنی کۏز آلدیگه کېلتیردی. محمودخانده اېشیک آغه بۏلیب یورگن تیلبه سلطان‌نینگ یۏغان بۏییلی سېمیز باشینی شیباني خان تنیگن بۏلسه کېره‌ک. اما خان احمد تنبل‌نینگ کلّه‌سینی تنیمه‌یدی. شیباني خان اۏزینی شونچه آواره قیلگن احمد تنبل‌نینگ بشره‌سینی کۏریب قۏیگیسی کېله‌دی، اما یوزتوبن توشگن قانلی کلّه‌گه قۏل اورگیسی کېلمه‌یدی. احمد تنبل‌نینگ قانلی کلّه‌سینی آیاغی‌نینگ اوچی بیلن یومه‌لتیب اۏنگلب، سییره‌ک سقالیگه، سویه‌گی بۏرتگن کېنگ یوزیگه قره‌یدی. بابر اۏزیچه تصور اېتگن بو حادثه‌دن عقلی شاشیب:

- آبّا! آبّا! - دېب بير نېچه مرته تكرارلب قۏيدى.

بو حادثه‌لرده قنده‌ى‌ـدير اۏزگچه بير عدالت بارليگينى سېزگن بابر باشقه واقعه‌لرنى عقليگه سيغديرالمه‌ى لال بۏليب قالدى. شيباني خان بې‌رحمليكده احمد تنبل‌دن هم اۏتيب توشگن‌ـكو. نخات‌كه فلك انتقام قيليچينى شونده‌ى شفقت‌سيز خان‌نينگ قۏليگه بېريب قۏيسه؟ بير وقتلر بابر آرزو قيلگن، اما يېتيشالمه‌گن اولكن مقصدگه - ماوراالنهرده‌گى پراكنده ولايتلرنى بيرلشتيريب، يگانه كوچلى دولت برپا اېتيش مقصديگه - اېندى شيباني خان يېتيشماقده مى؟ نخات‌كه بونينگ اوچون شيباني خانده‌ى مكار، ظالم و شفقت‌سيز بۏليش كېره‌ك اېدى؟ طاهر انديجان‌ده خان‌نينگ بويروغى بيلن بۏلگن قيرغين‌نينگ تفصيلاتينى ايتيب بېرگنده بابرنينگ ساچلرى تيكّه بۏليب كېتدى. مينگلرچه عيالل‌ر، اۏسميرلر، چالل‌ر احمد تنبل‌نينگ آدملرى قطاريده بېكاردن‌ـبېكارگه نابود قيلينگن اېدى. نخات‌كه حاضرگى زۏرلر زمانه‌سيده يېنگيب چيقيش اوچون شيباني خانده‌ى زۏرآوانليكلر قيليش شرط بۏلسه؟!

بابر معرفتلى شاه بۏليشگه اورينيب، شعر و صنعتگه كۏپ وقت بېريب، انصاف و ديانتنى اۏيلب، نخات‌كه شو طفيلى شيباني خانگه يوتقيزگن بۏلسه؟!

- اميرزاده‌م، خان كيشيلرى سيزنى سۏراقلب يورگنلرينى اېشيتديم. اَيغاقچيلرى هيد آليب سۏخ‌گه كېليب قالسه‌لر هم عجب اېمس!

بابر آنه يورتيدن تماماً اجره‌لگنينى اېندى يوره‌كدن حس قيلدى. احمد تنبل‌نينگ مغلوبيتى بولاق‌نينگ كۏزيگه توشگن ينگى بير كۏچكى اېدى. تاغ‌نينگ بو تامانيده بولاق قيته‌دن كۏز آچيشى ممكن بۏلگن يۏللرنينگ همه‌سى بېكيلدى. اگر بابر تېزراق تاغ آشيب خراسان‌گه كېتمه‌سه، شيباني خان ايلنيب اۏتيب، اونينگ سۏنگگى يۏلينى هم بېكيته‌دى!

بابر اضطراب ايچيده طاهرنينگ عادي بير نوكر اېكنليگينى هم اونوتدى‌ـيو، اونگه حسرت قيليب گپيردى:

- خان و ماندين اَيريلگنيميز آز ميدى؟ اېندى وطندين هم جُدا بۏلورميز مى؟!

بابرنينگ كۏزى ياشلنگنينى كۏرگن طاهرنينگ هم كۏنگلى بوزيليب، لبلرى پيرپيره‌دى:

- امیرزاده‌م، مسافرلیک غمی مېنینگ هم یوره‌ک‌ـبغریمنی اۏرته‌یدی. بیزنینگ قووه‌لر هم خان‌نینگ پاشنه‌سی تگیده مجقلندی. اگر بارسم مېندن فاضل ترخان‌نینگ قصدینی آلیشلری انیق. بیز هم کیندیک قانی تامگن جایدن اَیریلدیک، امیرزاده‌م. مسافرلیک تقدیریمیزده بار اېکن. سۏخده هم مسافرمیز. حصارگه بارسک هم، اوندن نریگه کېتسک هم شو مسافرلیک... یۏلده کېله‌یاتیب اۏیلنیب کېلدیم. مېن سیزدن اجره‌لمه‌یمن، امیرزاده‌م!

طاهر بوتون نجاتنی عادل پادشاه‌دن ایزله‌یدیگن دهقان‌طبیعت ییگیت اېکنینی بابر بیلردی.

- لېکن مېن سیز کوتگندېک عادل پادشاه بۏلالمه‌دیم! - دېدی بابر. - کېلگوسیده بۏله‌مېن می، یۏق می، حلی نامعلوم...

آره‌گه بیر لحظه سکوت چۏمدی. تشقریده سۏخ سایی گۏیا تون سکوتیدن فغانی چیقیب شاووللردی.

چادر ایچیده قووغینده‌گی شاه بیلن اونینگ عادي نوکری یوزمه‌ـیوز اۏلتیریبدی. وطندن اجره‌لیش مصیبتی آلدیده اولرنینگ آره‌لریده‌گی کتّه فرق گۏیا کیچره‌ییب، اهمیتسیز بۏلیب قالگن. باشلریگه توشگن کۏرگیلیکلر اولرنینگ تقدیرلرینی بیرـبیریگه اۏخشش قیلیب قۏیگن. شونچه ییل جنگ و جدللرده بیرگه یوریب، قنچه‌دنـقنچه اۏلیم خوفلرینی بیرگه کېچیرگن بو ایکّی ییگیت بوگون بیرینچی مرته سِرداشلرچه آچیق سۏزلشماقده اېدیلر. طاهر باشقه وقتده بابرگه ایتالمه‌یدیگن سۏزلرینی حاضر کۏنگلی یومشب، اېریب تورگن پیتده ایتدی:

- امیرزاده‌م، مېن بیر نوکرینگیز بۏلسم هم سیزگه توغوشقانیمدېک مِهر قۏیگنمېن. باتیرلیگینگیزگه می، شاعرلیگینگیزگه می، آدمگرچیلیگینگیزگه می، ایشقیلیب، مېنینگ... سیزگه اخلاصیم زۏر! سیزنینگ شونچه خوفو خطرلردن امان قالگنینگیز هم کتّه دولت!

شو تاپده طاهر سویوکلی اینیسیگه مِهری تابلنیب، آغیر پیتده اونینگ کۏنگلینی کۏتره‌یاتگن جان‌کویر اکه‌گه اۏخشر اېدی. درحقیقت، او بابردن یېتّی یاش کتّه اېدی. بابر هم بیر لحظه شاهلیگینی اونوتیب، طاهرگه خودّی اکه‌سیگه قره‌گنده‌ی قره‌دی:

- مېنی جوده کۆپ خطرلردن سیز آلیب قالگنسیز. مېن سیزدن کۆرگن یخشیلیکلریم‌نینگ اۆندن بیرینی هم قیترگن ایمس‌مېن. سیز مېنگه آغه‌مدېک قدردانسیز.

- رحمت سیزگه.

- لېکن حاضر مېنینگ کۆنگلیم یېر بیلن یکسان. تقدیر مېنگه استعداد بېرگن، کوچ بېرگن، غیرت بېرگن، اما نېچون بخت بېرمه‌گن؟!

- بو زمانده بخت اۆزی یۆق، امیرزاده‌م! اخیر سیزدېک نادر استعدادلر دنیاگه هر کونی کېلمه‌یدی-کو! نادان تاجدارلردن قان ییغله‌گن اېلیورتیمیز سیزدېک معرفتلی سرکرده‌گه مشتاق. لېکن بخیل زمانه غلبه‌نی ظالم خانگه بېریب، بیزنی، منه وطنیمیزدن هم جُدا قیلماقچی. الاهیم بو بخیل زمانه‌نینگ باغلری قوریب کېتسینو سیزو بیزنینگ قدریمیزگه یېته‌دیگن یخشی زمانلر هم کېلسین! اېندی... امیرزاده‌م، بو یېردن تېزراق کېتیش کېره‌ک. هرات هم بیزگه بېگانه یورت ایمس. پادشاه حسین بایقرا سیزنینگ قریناشینگیز. مېنینگ تاغاییم مولانا فضل‌الدین هم هرات‌ده اېکن...

بابر خراسان‌گه کېتمه‌ی علاجی یۆقلیگینی اۆیله‌دی-یو، آشیب اۆتیشی کېره‌ک بۆلگن تاغلرنی کۆز آلدیگه کېلتیردی. اوزاقدن ماوي توسگه کیریب بېحد جاذبه‌لی کۆرینه‌دیگن بو تاغلر تیک داوانلردن، خطرلی اوچمه‌لردن اۆتیشی کېره‌ک بۆلگن آدمگه قنچه‌لیک تند و بې‌رحم کۆرینه‌دی! حاضر بابرنینگ تصوریده بلند چۆقّیلرنینگ عصري قارلری کفنده‌ی بېهره‌که‌ت و ساووق، اۆلیمده‌ی ابدي بۆلیب گوده‌لندی.

- خطرلی یۆللرده مېن اۆز جانیمنی اوّل خداگه، سۆنگ سیزگه ایشانیب تاپشیرماقچیمېن.

بوگوندن باشلب سیز مېنینگ قۆرچیباشیمسیز. ایچکی بېکلریم قطاریده بۆلورسیز.

- عنایتینگیزدن منّتدارمېن، امیرزاده‌م!

- حاضر بو عنایت‌نینگ شرفیدن عذابی کۆپراق. یۆلده چرچه‌گنسیز. باریب دم آلینگ. اېرته‌دن سفر تیارلیگی باشلنور.

طاهر تعظیم قیلگنیچه چیقیب کېتدی.

بابرنینگ اویقوسی کېلمس اېدی. او ینه چادردن چیقدی. کوندوزگی تومن ترقب کېتگن، لېکن آسمانده بولوت بار. یولدوزلر آندهـسانده کۆرینیب قالهدی. سۆخ سایی آسماننی باشیگه کۆتریب شهغیرلهیدی. تونده تاغلرنینگ قارهسی کوندوزگیدن هیبتلیراق کۆرینهدی.

بابر قاپـقاره تاغلرگه تیکیلیب تورگنده ینه کۆچکی باسگن بولاق اېسیگه توشدی.

تاغلرنینگ بو تامانیده همه یۆللری بېکیلگن بولاق اېندی تاغلرنینگ نریاغیدن کۆز آچیب چیقه آلر میکین؟ اولوغتاغدن نریده بهیبت پامیر. اوندن نریده حِمالهی و هندوکش...

بولاق بو تاغلرنینگ همهسیدن اۆتیب باریب، نریاقلرده قیتهدن کۆز آچیشی اوچون قنچهلیک کتّه کوچـقدرت کېرهک!

---

* اۆران - رمز.

تقدیر تقاضاسی

ایکّینچی قسم

هرات

داوولدن آلدینگی آسوده‌لیک

۱

خزانربزلیک پیتی. هرات باغلریگه سوو بېره‌دیگن هریرود دریاسی و انجیل انهاری‌نینگ قیرغاقلریگه زعفران یېراقلر تۆکیلگن. قلعه تشقریسیده‌گی مشهور باغ جهانارا، باغِ مختار، باغِ زبیده، باغِ چمنلرده‌گی اوزومزار و انارزارلر یاز بۆیی کۆتریب تورگن مېوه‌لریدن اَیریلیب، یکّم-دوکّم قاوجیراق برگلر بیلن سۆپّه‌ییب قالگنلر.

بیراق بو جَنوبي شهرده کوزنینگ خزانربزلیک عادتیگه بۆیسونمه‌یدیگن درختلر هم کۆپ. هرات‌گه قندهار تامانیدن کېلیشده یۆل بۆییده‌گی خیابان و سیرگاهلرده اۆسگن مینگلرچه سرولر، صنوبر* درختلری کوزده هم بهارده‌گیدېک یشنب توریبدی. «حسین بایقرا حوضی» دېب اتلگن اولکن تاش‌حوض بۆییده کوموشرنگ ججّی یېراقلری قوش تیلینی اېسلته‌دیگن بلند و گۆزل لسان‌الطیر درختلری بار - بولر هم خزان نیمه‌لیگینی بیلمه‌یدی.

لسان‌الطیرنینگ برگلری یره-چقه‌گه دارولیگینی اېشیتگن طاهر حوضدن بېریراقده آتدن توشدی-یو، جیلاوینی یاش‌گینه نوکریگه توتقیزدی. سۆنگ اۆزی حوض‌نینگ خلوتراق تامانیگه اۆته باشله‌دی. او داریوار برگلردن یولیب آلیب کېتماقچی بۆلیب تېپه‌ده‌گی شاخلرگه تیکیلیب باره‌یاتگنده قرشیدن کیم-دیر:

- مېنگه قره‌نگ، بېک ییگیت! - دېب قالدی.

طاهر درخت‌نینگ یۆغان تنه‌سی آرتیدن چیقیب کېله‌یاتگن ملانما کیشینی کۆردی.

نیمه‌سی-دیر فضل‌الدین تاغه‌سینی اېسلتیب، یوره‌گینی هپریقتیردی. اما سقالی‌نینگ اوزونلیگی-یو، یوزی‌نینگ کېکسه‌نما کۆرینیشی طاهرنی شبهه‌گه سالدی. او آداب بیلن:

- لبَّی، - دېب سلام بېردی.

طاهرنینگ یوزیده‌گی خنجر ایزیگه تیکیلیب تورگن حلیگی کیشی اپندی اونینگ آوازینی هم تنیدی-یو:

- طاهر! جیینیم! - دپب قیچقیریب یوباردی.

طاهر هم اپندی تاغاییسینی تنیب، قوچاق آچگنیچه اونگه قره‌ب آتیلدی. حوض‌نینگ شیشه‌ده‌ی تینیق سوویده اولرنینگ عکسلری بیر-بیریگه قۆشیلیب کپتدی.

- وطنیم‌نینگ هیدینی آلیب کپلگن جیینیم! خداگه شکر، اپسن-امان اپکنسپن!

مولانا فضل‌الدین جیینینی قوچاغیدن قۆیدی-یو، کۆزیدن یوزیگه آقیب توشگن قووانچ یاشلرینی ارتیب، طاهرنینگ کوموش کمریگه، بپکلر تقه‌دیگن قیمت‌بها خنجریگه و سقرلات چکمانیگه اپندی رزم سالیب قره‌دی. طاهرنینگ باشیده‌گی دوبولغه‌نینگ تپپه‌سیده هم بپکلرگه خاص کیچکینه بیراقچه بار اپدی.

- جیینیم، مرتبه‌نگ آشیبدی می؟

- هه، تاغه، قۆرچی‌بپگیمپن.

- مبارک بۆلسین. الاهیم سپنگه یامان بپکلرنینگ تأثیری اورمه‌سین!

- بابر میرزا هم یامان بپکلریدن بپزگندن کپین بیرته‌سی‌نینگ اۆرنیگه مپنی قۆیدی... خۆش، اۆزینگیز قله‌یسیز، ملا تاغه؟ کپلگنیمدن بپری قیدیره‌مپن. سۆراقلب-سوریشتیره‌ی دپسم، تنیش-بیلیش یۆق.

یاشی قیرققه کیرر-کیرمس یوزیگه اجین توشگن مولانا فضل‌الدین مأیوس تاووش بیلن دپدی:

- یوریبمیز... توپراقدن تشقریده. خدا بیزنی آمدسیز یره‌تگن اپکن-ده، جیینیم. بو یپرگه کپلیب، اپندی نوایی حضرتلری‌نینگ مرحمتلریدن بهره‌مند بۆله‌ی دپگنیمده، او ذاتِ عالي وفات اپتدیلر. کتّه قوریلیشلر حسین بایقرا زمانیده هم اونچه-مونچه بۆلیب تورگن اپدی. منه شو ییل حسین بایقرا هم عالمدن اۆتدی. قوریلیشلر تقه-تق تۆخته‌گن. بیزگه اۆخشه‌گنلرگه ینه ایش یۆق!

- اونده‌ی بۆلسه، بابر میرزاگه بیر اوچره‌نگ.

- بابر میرزا هم بو یېرده مهمان... مېنی قبول قیله‌دی می، یۏق می؟ آره‌ده نازک گپلر اۏتگن.

طاهر مولانا فضل‌الدین بیلن خانزاده بېگیم آره‌سیده بۏلگن مرکّب واقعه‌لرنینگ چېت‌ـیاقه‌سینی اېشیتگن اېدی.

- بۏلمه‌سه، اوّل مېن او کیشینی خالی تاپیب، سیز تۏغرینگیزده گپ آچیب کۏره‌ی می، ملا تاغه؟

- میلی، بونی کېین ینه مصلحتله‌شورمیز. آبّا جیینیم‌ـای! مېن بابر میرزانینگ هرات‌گه کېلگنلرینی اېشیتگنیمدن بېری «سېن هم بار میکینسېن، یۏق میکینسېن»، دېب هر بیر نوکرگه کۏز تیکیب یورگن اېدیم... قنی اېندی، یور، اویگه باره‌یلیک! اگر سېنگه منه بو داریوار یېراقلر کېره‌ک بۏلسه، اویدن تاپیب بېره‌من. بیزنینگ باغچه‌ده هم شو درختدن بار.

- باغچه‌ده... بیر اۏزینگیز میسیز یا که اویلندینگیز می، ملا تاغه؟

- اویلنگنمیز، جیین. نوایی حضرتلری مصلحت بېردیلر. او کیشیده باغبان بۏلگن درست بیر آدم‌نینگ قیزی بار اېکن...

- مبارک بۏلسین! فرزندلر هم بار می؟

- هه، بیر اۏغیل، بیر قیز.

- ای، عجایب‌ـکو! اونده‌ی بۏلسه، مېن اوییېنگیزگه تۏیانه‌لر بیلن بارورمېن!

- اۏزینگنی کۏرگنیم مینگ تۏیانه‌دن افضل، جیین! قنی، یور!

طاهر بیر نېچه قدم یوردی‌ـیو، کېین نیمه‌نی‌ـدیر اېسلب، آسمانگه قره‌دی. آفتاب آغیب بارر اېدی.

- ملا تاغه، اوییېنگیز یقین می؟

- یۏق، اوزاقراق. شهر چېتیده‌گی نظرگاه محلاتیده. نیمه اېدی؟

- مېن حاضر بیر ساعتدن سۏنگ خدمتده بۏلماغیم کېره‌ک اېدی. پادشاه بویورگن اېدی.

- آبّا!.. اونداق بۏلسه... شو یېرده بیرپس اۏتیره‌یلیک. مېن سل دیدارینگ‌گه تۏیه‌ی! اۏزینگ قله‌یسېن، جیینیم، اویلنگن میسېن؟

تاغه‌ـجیین حوضدن چېتراقده‌گی تاش کرسیگه باریب اۏتیردیلر. طاهر رابعه‌نی قنده‌ی تاپگنینی ایتیب بېردی‌ـیو:

- کابل‌گه کېلیب بیرته اۏغیلچه کۏردیک! - دېدی. - آتینی سفربېک قۏیدیک.

- ای، خیریت! مېن بیر وقتلر همه نرسه‌دن امیدیمنی اوزگن اېدیم. سېنی هم قیته کۏرالمس‌مېن، دېب اۏیله‌گن اېدیم. باش امان بۏلسه، همه‌سی اۏتر اېکن... سېن بیلن بیز‌ـکو، قوتولیب کېلدیک‌ـه! اندیجان‌ده‌گیلرنینگ احوالی نې بۏلدی؟

- بونی سۏره‌منگ، ملا تاغه! شیباني خان‌نینگ قیرغینی کېچه‌لری توشیمگه کیرسه، باسینقیره‌ب چیقه‌مېن!.. او یاقده راسه ابگار بۏلیب، ایکّی یوز قیرقته‌گینه آدم بیلن خراسان‌گه قره‌ب جۏنه‌دیک. حصار تاغلری‌نینگ آره‌سیده راسه قییلدیک. آت‌ـاولاولر اۏلیب‌ـسۏییلیب تمام بۏلگن. بابر میرزا هم آتینی آنه‌سیگه بېریب، اۏزی پیاده یوره‌دی. آیاقلریمیزده چاریق. قۏللریمیزده تیاق. توره‌دیگن جای‌نینگ تعیینی یۏق. بیراو بېری کېل، دېمه‌یدی. پادشاسی عملدارلر بابر میرزاده‌ی آدمگه بې‌حرمتلیک قیلیب «یۏللرینگدن قالمنگلر، حصاردن تېزراق اۏتینگلر»، دېیدی. بیزنینگ غضبیمیز کېلیب، قۏپال گېیرگن عملدارلرنی چاپیب تشله‌سک، دېیمیز. لېکن بابر میرزا: «برداش قیلینگلر، تېزراق آمودریادن اۏتیب آله‌یلیک»، دېب شاشیره‌دی.

- لېکن شاشیرگنیچه بار اېکن‌ـده، جیین. سیزلردن سل کېین شیباني خان حصارنی هم باسیبدی‌ـکو.

- هه، کېین بیلسک، بابر میرزا اوزاقنی اۏیلب شونده‌ی قیلگن اېکنلر. حصار پادشاهی خسروشاه عمریده بیر موشوک بیلن هم اوروشیب کۏرمه‌گن قۏرقاق آدم اېکن. بېکلرنینگ کۏپچیلیگی اوندن ناراضی اېکن. بابر میرزاگه مخفي آدملر یوباریب: «کېلینگ، حصارنی سیزگه بېره‌یلیک!» دېر اېکنلر. لېکن بابر میرزا فتنه‌گه اره‌لشمه‌دی. «کېلینگ»، دېگن حلیگی بېکلرگه: «خاقان بۏلسه‌لرینگ اۏزلرینگ کېلینگلر»، دېب یخشی گېپلر ایتیب آدم یوباردیلر. بیز آمودریادن بو یاقده اۏتگنده، شیباني خان حصارگه باستیریب کیریبدی. قۏرقاق خسروشاه خان بیلن جنگ قیلیشگه یوره‌گی بېتله‌مه‌ی، پایتختنی تشلب قاچیبدی. اونینگ اۏتّیز مینگ قۏشینی ترقب کېتیبدی. اۏزینگیز بیله‌سیز، ملا تاغه، بونده‌ی پیتده

بېکلر نامی اولوغراق بیر پادشاه ایزلب قالیشه‌دی. بابر میرزا شیباني خان بیلن ددیل جنگ قیلگنی، بیرده یېنگیلگن بۇلسه، بیرده اونی یېنگگنی ایسلریگه توشه‌دی. ایلگریگی ایشیک آغه قاسم بېک اۇشه پیتده حصار قۇشینی‌نینگ آره‌سیده ایدی. اونینگ بابر میرزاگه اخلاصمندلیگینی بیله‌سیز. خلص، اینی بوزیلگن اریگه اۇخشب ترقلگن حصار قۇشینی آمودریا بۇییده بیزگه کېلیب قۇشیله‌وېردی. ایېنگ اوّل باقی بېک چغانیاني دېگنی تۇرت یوز عسکری بیلن کېلدی. بابر میرزا اونگه کوتگنیدن زیاده حرمت کۇرستدی. باقی بېک‌نی ایېنگ بلند مرتبه‌لی ایشیک آغه قیلیب قۇیدی. کېین خسروشاه‌نینگ باشقه بېکلری‌ـیو، نوکرلری کېتمه‌ـکېت کېلیب بیزگه قۇشیله بېردی‌ـده. اۇزیمیز دریادن ایکّی یوز قیرقته گینه آدم اۇتگن ایدیک. بیر آی ایچیده تۇرت مینگ‌گه یېتدیک...

مولانا فضل‌الدین جیینی‌نینگ سۇنگگی ییللرده بیر قدر اۇزگریب قالگنینی ایندی انیقراق سېزدی. طاهر ایلگری بونچه‌لیک سۇزله‌ی آلمس ایدی. او گېدان اصیلزاده‌لر آره‌سیده کۇپ یوریب، ملازملرگه خاص مرکّب عباره‌لر ایشله‌تیشگه اۇرگنگن ایدی.

- بیز کابل‌گه کېلسک، ارغین دېگن اوروغدن مقیم بېک حاکم بۇلیب اۇتیرگن ایکن. تخت دعوا قیلیشگه حقّی هم یۇق، بیز بیلن آلیشه‌دیگن کوچی هم یۇق. کابل‌نی بیزگه جنگسیز بېردی. کېین حسین بایقرادن بابر میرزاگه خط بېردی. «چېریک بیلن کېلینگ، شیباني خانگه قرشی اتفاق بۇلیب چیقه‌یلیک»، دېبدی. آنده قیرق کون یوریب شونچه جایدن کېلسک، حسین بایقرا عالمدن اۇتیبدی.

- بیر جهتدن کابل‌نی پایتخت قیلیب، بو یېرگه آبرو بیلن کېلگنلرینگ یخشی بۇلیبدیر، جیینیم. عکس حالده، حسین بایقرانینگ کلان‌دماغ اۇغیللری بابر میرزانی پسند قیلمه‌گن بۇلور ایدی.

- لېکن حاضر حرمتیمیز جوده جاییده. شهر حاکمینی بیزگه قۇشیب قۇیگنلر. هرات‌نی ایلنتیریب راسه تماشا قیلدیردی. کتّه درگاهلرده هر کون ضیافت. بوگون کېچ بابر میرزا ینه سرایگه باریشلری کېره‌ک ایدی...

طاهر آسمانگه کۇز تشلب، آفتاب‌نینگ انچه پسه‌ییب قالگنینی کۇردی‌ـیو، بېزاوته‌لنیب اۇرنیدن قۇزغلدی:

- ملا تاغه، مېن كېچ قالسم بۆلمس. سيزنينگ اوييڭيزگه اېرته‌گه بارسم ميلی می؟ قنده‌ی تاپيب باره‌مېن؟ شونی ايتينگ.

اولر طاهرنينگ آتينی جيلاويدن توتيب تورگن نوكرنينگ آلديگه بارگونلريچه مولانا فضل‌الدين اويی‌نينگ قه‌يېرده‌ليگينی طاهرگه باتفصيل توشونتيردی. طاهر آتی‌نينگ جيلاوينی نوكری‌نينگ قۆليدن آلر اېكن:

- ملا تاغه، آتينگيز قنی؟ - دېدی.

- جيينيم، مېن پياده يوره‌مېن.

- اوييڭيز اوزاق بۆلسه هم-ه؟

- اۆرگنيب كېتگنمېن.

طاهر تاغه‌سی‌نينگ كمبغللشيب قالگنينی اېندی سېزدی-يو، آتی‌نينگ كوموش بېزه‌كلی يوگنينی مولانا فضل‌الدينگه توتقزدی:

- بۆلمه‌سه منه شو آت سيزنيكی.

- اۆزينگ-چی، جيينيم؟

- آتخانه‌ده مېنينگ ينه ايكّيته آتيم توريبدی. مينينگ!

طاهر تاغه‌سينی قۆيمسدن آتگه ميندیردی-يو، بېليگه قيستيريلگن قيمت‌بها قمچينی هم تاغه‌سيگه بېردی.

- سيز اۆش‌ده مېنگه ميندیريب يوبارگن آت‌نينگ قولونی بو، ملا تاغه. اۆشنده مېنی باشدن-آياق كيينتيرگن اېدينگيز-ه، اېسينگيزده می؟

- ای، باش امان بۆلسه دۆپّی تاپيله‌دی، جيين! بونی اېسلتيب اۆتيرمه.

«اما اېرته‌گه كېلين ايه‌مگه هم، باله‌لريگه هم باش-آياق كييملیک آليب باريب، تاغه‌منی ينه بير سويونتيريشيم كېره‌ک!» دېدی طاهر اۆزيچه.

ايكّينچی آت اوستيده اۆتيرگن ياش‌گينه نوكر نيمه بۆله‌ياتگنيگه اونچه‌ليک توشونمه‌سه هم تاغه-جيينگه انگره‌يیب قره‌ب توررردی.

مولانا فضل‌الدين خۆشلشيب كېته باشله‌دی. طاهر نوكريگه قره‌ب شيپشيدی:

- فراستينگ بار می؟

بېكنى پياده قالديريب، نوكرنينگ آتليق توريشى چيندن هم آدابگه تۆغرى كېلمس ايدى.

ياش نوكر بونى ايرته‌راق سېزمه‌گنيدن ايذا بۆليب آتدن سكره‌ب توشدى و جيلاوينى طاهرگه توتدى:

- عفو ايتينگ، بېك جنابلرى.

مولانا فضل‌الدين اۆگيريليب قره‌دى‌ـيو، طاهر نوكرنينگ آتيده بېكلرچه صولت تۆكيب باره‌ياتگنينى، نوكر ايسه اونينگ يانيده يۆرغه‌لب پياده كېته‌ياتگنينى كۆردى.

نوكردن چيققن بعضى بېكلر آبروطلب بۆليشى مولانانينگ ايسيگه توشدى. «ايشقيليب، طاهر اۆشه‌لرگه اۆخشه‌مه‌سين‌ـده!» دېب قۆيدى ايچيده.

---

* صنوبر - ايگنه برگى آچ هوارنگ توسده‌گى گۆزل قره‌غه‌ى‌سيمان درخت.

۲

بوگون اۆن يېتّى كون دير كه، بابر هرات‌ده عليشېر نوايى استقامت قيلگن محتشم اُنسيه‌ده* يشه‌يدى. اُنسيه‌نينگ بلند پېش‌طاقلرى، نيلي گنبذى، آفتابده جِلالنگن رنگ‌ـبرنگ كاشينلرى بابرگه سمرقنده‌گى اولوغ بېك مدرسه‌سينى ايسلته‌دى. لېكن اُنسيه‌نينگ تۆرت تامانيده‌گى تۆرتته مناره‌سى اولوغ بېك مدرسه‌سينيكيدن بلندراق، بنانينگ حجمى هم كتّه‌راق ايدى. اۆزى بوندن اۆن بېش يېلچه‌گينه آلدين قوريب بيتيريلگن، حلى همه بېزه‌كلرى يپ‌ـينگى ايدى.

اُنسيه‌نينگ ايچيده‌گى خانه‌لردن بير قنچه‌سينى نوايى‌نينگ شخصي كتبخانه‌سى ايگلّه گن. بابر كتبخانه‌ده‌گى كتابلرنى ورقله‌گنده، اولرنينگ بعضى جايلريده اولوغ شاعرنينگ دست‌خطينى كۆردى‌ـيو، سمرقنده‌ده اوندن آلگن مكتوبنى ايسله‌دى. نوايى‌نى كۆريش نصيب ايتگمه‌گنى اوچون يوره‌گينى مأيوس تويغولر چولغه‌دى.

کتبخانه اپشیگی آلدیگه چیرایلی بیر جوانگه اؤخشش کتّه ساعت قؤییلگن. بیلگیلی وقتلرده بو ساعت‌نینگ تپه‌سیده‌گی ججّی هیکلچه حرکتگه کیله‌دی‌ـیو، آلتین بالغه‌چه‌لر بیلن آهنگدار قیلیب زنگ چله‌دی. بونده‌ی ساعت یسش غایه‌سینی ساعت‌سازگه نوایی‌نینگ اؤزی ایتیب، مخصوص بویورتمه بیرگن اپدی. کیین هرات‌ده «علیشیري» دیب اتله‌دیگن زنگ چلووچی ساعتلر رسم بؤلیب کیتگن اپدی.

بابر کتبخانه‌دن چیقر اپکن، اوستمه‌ـاوست زنگ چله‌یاتگن ساعتگه قره‌ب توریب، اؤزیچه اؤیلندی: «عجب! علیشیربیک‌نینگ اؤزلری وفات اپتگن بؤلسه‌لر هم اختراعلری تیریک. عمرِ ثاني شول میکین؟ بو ساعت اؤز اپگه‌سی‌نینگ ایکّینچی عمرینی اؤلچب زنگ چلماقده میکین؟»

اُنسیه‌نینگ ایچ‌ـتشیده بو بنانی قورگن و اونده حیاتی‌نینگ آخرگی کونیگچه یشه‌گن نایاب انسان‌نینگ روحی کیزیب یورگنگه اؤخشردی. بابر نوایی‌نینگ قؤلی تیککن اپشیکلرنی احتیاط بیلن آچر، مرمر زینه‌لرده اونینگ کؤزگه کؤرینمس ایزلرینی باسیب اؤته‌یاتگنینی حس قیلیب، ممکن قدر سیکین قدم تشلر اپدی.

هاولیده تاش‌حوض بؤییده‌گی چِنارلر تگیده فرّاش ییگیت خزان سوپورماقده اپدی. بابر ایکّی تامانیده تؤق یشیل شمشاد درختلری قطار تورگن چیرایلی یؤلکه‌گه بوریلدی. بو یپرده اونی نوایی‌نینگ شاگردی خواندمیر و اونینگ اپنگ یقین ندیملریدن صاحب دارا کوتیب تورر اپدیلر. عصا تیه‌نگن کیکسه صاحب دارا بابر بیلن کؤریشه‌یاتیب:

- امیرزاده‌م، - دیدی. - حضرت میرنینگ وفاتلریدن بیری اُنسیه روحسیز تنه‌دیک اپدی. سیز کیلگنینگیزدن سؤنگ بو تنه‌ده ینگی جان، ینگی روح پیدا بؤلدی!

یاشی اؤتّیزلرگه بارگن تییره‌ک کؤزلی خواندمیر بابرگه سیناوچن نظر بیلن کولیمسیره‌ب تیکیلدی: «اندیجان‌دن کیلگن ییگیرمه تؤرت یاشلیک شهزاده بو مبالغه‌لی گپگه یره‌شه کمترانه جواب تاپر میکین؟»

قلبی اپزگو و مأیوس تویغولرگه تؤلیب تورگن بابر شاعرانه اؤخشه‌تیشلر قیلیب اؤتیرگیسی کیلمه‌ی جؤن جواب بیردی:

- مولانا، حضرت علیشېرنینگ مکانلری مېنینگ اۆزیمده ینگی بیر روح پیدا قیلدی. بو یېرده مېن صنعت و معرفت‌نینگ حلی عمریمده کۆرمه‌گن کمالاتینی کۆرماقده‌مېن.

خواندمیر بابرنینگ جوابیدن قناعتلنگندېک ممنون باش ایرغه‌دی. صاحب دارا هم:

- سیز حقسیز، امیرزاده‌م، - دېدی. - حضرتِ میر نې که یره‌تگن بۆلسه‌لر، همه‌سیده اۆزلری‌نینگ عالي روحلریدن بیر نشانه قالدیرمیشلر. منه بو مناره‌لرگه بیر نظر تشلنگ!

بابر اوچی آسمانده‌گی آق بولوتلرگه تېگه‌ی دېب تورگن بلند کاشینکار مناره‌لرگه تیکیلدی.

عادتده، یوکسک مناره‌لرنینگ آدم چیقیب اطرافگه قره‌یدیگن اوستی یاپیق حلقه‌سی، یعنی شیپانچه‌سی اېنگ تېپه‌سیده بۆله‌دی. اُنسیه مناره‌لریده اېسه تېپه‌ده‌گی حلقه‌دن تشقری اۆرته بېلیده هم مخصوص حلقه‌لر بار اېدی. صاحب دارا بونینگ سببینی ایتدی:

- حضرت میر هرات منظره‌لریگه بلند بیر جایدن قره‌ب اۆلتیریب هاردیق چیقرر اېدیلر. کېکسه‌یگن پیتلریده مناره تېپه‌سیده‌گی حلقه‌گه چیقیشلری ممکن بۆلمه‌ی قالدی. شوندن سۆنگ معمارگه اۆزلری ایتیب، پستراققه هم حلقه قوردیردیلر.

- علاج بۆلسه، شو حلقه‌لردن بیریگه بیز هم چیقسک، - دېدی بابر.

- بجان و دل!

صاحب دارا بابرنی خواندمیر بیلن بیرگه غربي مناره‌گه تامان باشله‌دی. اما مناره ایچیده‌گی تیک، ایلنمه زینه‌لردن چیقالمس‌لیگینی ایتیب، اۆزی پسته قالدی. مناره‌نینگ اۆرته حلقه‌سیگه بابرنی خواندمیر باشلب چیقدی.

اولر اطرافگه کۆز یوگورتیریشدی. اوزاقده قارلی مختار و ایسکلجه تاغلری. پسته کوز کیریب، سووی جلدیره‌ب قالگن انجیل انهاری. اونینگ چپ ساحلیده مشهور گوهرشادېېگیم مدرسه‌سی صولت تۆکیب توریبدی. نوایی قوردیرگن اخلاصیه مدرسه‌سی انجیل‌نینگ اۆنگ قیرغاغیده - گوهرشادېېگیم مدرسه‌سیگه یوزمه‌ـیوز توشگن اېدی. اخلاصیه‌دن نریده بېمارلر دوالنه‌دیگن، عینِ وقتده، مدرسلر یاشلرگه طبیات علمینی اۆرگته‌دیگن شفاییه ناملی شفاخانه‌ـمدرسه. اوندن نریده اولکن گنبذلی خلاصیه خانقاهی.

کتّه بیر محله‌نینگ اؤرنینی آله‌دیگن جای علیشیر نوایی قوردیرگن نادر آبده‌لرگه تؤلیب، هرات‌نینگ صلابتیگه صلابت قؤشگن اپدی.

شهرنینگ نریگی یاقلریده هم ماوي تاغلرگه اؤخشب یوکسه‌لیب تورگن مناره و گنبذلرنینگ کؤپلیگی بابرگه بیردن سمرقندنی اپسلتدی‌ـیو، یوره‌گینی درد اره‌لش ساغینچ تویغوسی چولغه‌دی.

- مولانا، - دپب بابر خواندمیرگه یوزلندی. - هرات آبده‌لرینی قورگن معمارلر آره‌سیده ماوراالنهردن کپلگنلری هم بار میدی؟

- امیرزاده، سیز هرات‌ده سمرقند صیقلی هم بارلیگینی سپزیب تورگنگه اؤخشه‌یسیز.

- هه، سوالیم‌نینگ باعثی هم شو.

- هرات‌نینگ کؤپ اولوغ ذاتلری سمرقندده تحصیل کؤرمیشلر. اولر سمرقند صیقلینی قلبلریده آلیب کپلمیشلر، ینه ماوراالنهرده‌گی فترتلردن بپزیب قاچگن تله‌ی استعدادلر هرات‌گه کپلیب، حضرت علیشپردن پناه تاپمیشلر. او عالي ذات‌نینگ فضیلتلری بپ‌حساب اپدی. لپکن فقیرگه اپنگ اولوغ تویولگن فضیلتلری – حضرت میرنینگ استعدادشناسلیکلری‌ـیو، ذکاوت‌پرورلیکلری اپدی. اولوغ ایشلرینی اولوغ استعدادلرسیز قیلیب بؤلمس‌لیگینی حضرت علیشپر یخشی بیلور اپدیلر. شونینگ اوچون همیشه اپل‌ـاولوس آره‌سیدن نادر استعدادلر ایزلب اؤتدیلر. یانلریده یورگن ندیملریگه، مصاحبلریگه، بیز کبی شاگردلریگه ایتر اپدیلر که، بخیللیک دایم نورسیز، لیاقتسیز، استعدادسیز آدملردن چیقور. خصوصاً، عالي جمعیتده لیاقتسیز بخیللر دایم استعدادلرنینگ یؤلینی تؤسورلر، خداداد ذکاوتلرینی یوزه‌گه چیقرمه‌ی، حیف قیلورلر، بوندن بوتون خلق ضرر کؤرور.

دنیاده‌گی اپنگ مشؤوم بخیللیک، استعدادلرنینگ یؤلینی تؤسگووچی بخیللیک دیر. دنیاده‌گی اپنگ عالي سخاوت اپسه نادر استعدادلرنی یوزه‌گه چیقرووچی سخاوت دیر.

- عینِ حقیقت! - ذوقلنیب خطاب قیلدی بابر.

خواندمیر بو خطابدن روحلنیب، آوازینی خیال کؤتریب دوام اپتدی:

- بیز بیران سفردن قیتسک یا که حضرت علیشیرگه بیر-ایکّی کون کۆرینمه‌ی یوریب، کیین حضورلریگه کیلسک: «قنی، خۆش، ینه قنده‌ی عجایب استعداد اوچره‌تدینگیز؟» - دیب سۆرر ایدیلر. بیز اوچره‌تگن نادر استعدادلرنینگ بعضیلری اۆن بیش-اۆن آلتی یاشلیک اۆسپیرینلر بۆلر ایدی. حضرت علیشیر: «بۆله‌دیگن باله اۆن بیش یاشیده باش بۆلور، بۆلمه‌یدیگن آدم قیرق یاشیده هم یاش بۆلور»، دیر ایدیلر-و تاپیلگن استعداد اۆسپیرین بۆلسه هم حضورلریگه چارلر ایدیلر. «صاحب دارا استعدادلی شاعر زین‌الدین واصفي‌نی اۆن بیش یاشیده حضرت میرنینگ حضوریگه کیلتیرگن ایدی. حضرت‌نینگ سخاوتلریدن بهره‌مند بۆلگن بو یاش شاعر جوده تیز اولغه‌یيب، بوتون هرات‌گه مشهور بۆلدی. اولوغ مصور کمال‌الدین بهزاد هم یاشلیکدن حضرت میرنینگ تربیه‌لری بیلن اولغه‌یدیلر. شاعر هلالي، خطاط سلطان علی مشهدي هم حضرت علیشیر کشف ایتیب، تربیت قیلگن استعدادلردن دیر. کۆز اۆنگیمیزده تورگن هرات سۆنگگی اۆتّیز-قیرق ییل مابینیده اوّلگیدن اۆن برابر گۆزلراق، اولوغواررراق بۆلیب کیتگنینی برچه فاضل کیشیلر ایتورلر.

- سۆزینگیز چین، مولانا. مین کۆرگن ربع مسکونده هرات‌دیک شهر یۆق دیر!

- امیرزاده‌م، بوگونگی هرات‌نی شونچه‌لیک گۆزل، شونچه‌لیک اولوغ قیلگنلر - ایل-اولوس آره‌سیدن چیققن استعدادلر ایمس می؟

- راست! کۆز اۆنگیمیزده تورگن برچه نادر آبده‌لر - اولوغ استعدادلر خزینه‌سیدن چیققن گوهرلر دیر.

- لطف قیلدینگیز، امیرزاده‌م. حضرت علیشیر - گوهرده‌ی بي‌بها استعدادلر خزینه‌سینی آچگن اینگ اولوغ کشفیاتچی ایدیلر. بونی سلطان صاحبقران حسین بایقرا هم تن آلگن ایدیلر. ایشیتگن-دیرسیز امیرزاده‌م، حضرت علیشیر بیلن حسین بایقرانینگ آره‌لریگه نفاق سالگن بخیللر کۆپ ایدی. معلومینگیز کیم، سلطان حسین مستلیکده کۆپ یامان ایشلر هم قیلگن ایدیلر... اما ایچمه‌ی یورگن طبعلری تینیق کونلرده حضرت علیشیرگه شونداق احتراملر کۆرستر ایدیلر که، همه‌میز حیران قالر ایدیک.

بابر خواندمیرنینگ ذوقلی بیر واقعه‌نی ایسله‌گندیک ممنون کولیمسیره‌گنینی کۆردی-یو، اونینگ حکایه‌سینی کوتیب، یوزیگه تیکیلدی.

خواندمیر حلی بیگیت یاشیده بۆلسه هم کۆپ اۆلتیریب ایشلش عاقبتیده بیر آز سېمیریب قالگن تۆله گوده‌لی اۆرته بۆی کیشی ایدی. او گۆشتدار برماقلری بیلن قاشی‌نینگ اوستینی سیلب قۆیدی-یو:

- حضرت علیشېر «خمسه»لرینی بیتیریب سلطان حسین بایقراگه اۆقیشگه بېردیلر، - دېیه حکایه قیله باشله‌دی. - سلطان حسین طبعِ نظمی اۆتکیر ذات ایدیلر. «خمسه»نی اۆقیب حضرتِ علیشېرنی سرایلریگه چقیرمیشلر، بوتون اعیانلری آلدیده تبریک ایتمیشلر. سلطان حسین‌نینگ یخشی کۆرگن بې‌بها بیر آق آتلری بار ایدی. میرآخورگه: «اۆشل آتنی کېلتیرینگ!» - دېب بویورمیشلر. میر حضرتلری حیرتگه توشیب: «مېنگه آت انعام قیلماقچیلر می؟ - دېب اۆیله‌میشلر. آتنی کېلتیرگونلریچه پادشاه میر علیشېرگه قره‌ب: «اېندی سیز شعریتده مېنگه استاذ پیرسیز، مېن سیزگه مرید بۆلماقچیمېن»، دېگنلر. میر علیشېر اضطراب بیلن اعتراض قیلگنلر که: «حضرتیم، سیز پادشاه دیرسیز، سیزگه مېن مرید بۆلماغیم کېره‌ک». شو اثناده آق آتنی آلتین انجاملری بیلن کېلتیرورلر. سلطان حسین کولیب توریب سۆره‌بدیلر: «مرید پیرنینگ امرینی بجرماغی کېره‌ک می؟» میر علیشېر، البته، تصدیق جواب بېرمیشلر. شونده پادشاه او عالي ذاتگه ایتمیشلر که: «بۆلمه‌سه، منه شول آتگه مینینگ!» شاه‌نینگ امری واجب. میر علیشېر آتگه یقینلشورلر. آق آت‌نینگ بیر فعلی بار ایکن: سلطان حسین‌دن باشقه آدم مینماقچی بۆلسه، بېلنگلب قۆیمس ایکن. میر علیشېر یقینلشگنده آت بېلنگلشگه توشمیش. شونده سلطان حسین آتنی جیلاویدن آلیب: «تینچ تور!» - دېب اۆشقیرورلر. آت تینچلنگچ، حضرت میر اونگه مینورلر. سرای اهلی: «اېندی نیمه بۆلرکین؟» دېب نفسلرینی ایچلریگه آلیب سکوتگه کېتمیش. سلطان حسین آت‌نینگ جیلاوینی ایلکلریدن قۆیمه‌ی هاولی بۆیلب یوریب کېتمیشلر. همه حیران. شونده پادشاه آت اوستیده‌گی حضرت علیشېرگه ایتورلر که: «تورکي تیلده بیرینچی بۆلیب یازگن اولوغ «خمسه»نگیز اوچون مېندېک سلطان صاحبقران سیزگه جیلاودار مرید بۆلسه ارزیر!» سرای اهلی بو سۆزنی اېشیتیب، لال بۆلیب قالمیش. حضرت علیشېرنینگ اۆزلری شو درجه‌ده متأثر بۆلمیشلر که، هوشلریدن کېتیب قالمیشلر. کېین ملازملر چاپیب باریب حضرتنی آتدن توشیریب آلمیشلر... انه، امیرزاده‌م...

- فکرینگیزگه توشوندیم، مولانا، - دېدی بابر اۏیچن تاووش بیلن. - قەیېرده که استعدادلرگه بخیللر زوال کېلتیرالمەسه‌یو، سخیلر یۏل آچه آلسه، اۏشه جای بوگونگی هرات کبی کمالات چۏقّیسیگه کۏتریلر اېکن.

خواندمیرنینگ کۏنگلیده‌گی گپنی بابر بونچه‌لیک یخشی تاپیب ایتگنی مولاناگه غلطی تأثیر کۏرستدی. خواندمیر بابرده اۏزی‌نینگ مسلکداشینی تاپگنده‌ی قووانیب:

- تثنا، امیرزاده‌م! - دېدی. - اۏشل اولوغ ذاتلر دوریده هرات‌نینگ کمالات قویاشی آسمان‌نینگ اېنگ بلند نقطه‌سیگه چیققنی راست! لېکن... افسوس که، قویاش اېنگ بلند نقطه‌دن سۏنگ پستگه آغر اېکن. سۏنگگی ییللرنینگ مدهش واقعه‌لرینی کۏریب، قلبیمنی بیر وهم تیتره‌تور: «هرات‌نینگ طالع قویاشی استه‌سېکین آغیب توشمسدن، بیردن ظلمت قعریگه قولب کېتسه... اونده نې قیلغه‌یمیز؟

خواندمیر ماوراالنهرده‌گی تۏپالانلر و قیرغینلر شیباني خان‌نینگ قۏشینی بیلن بیرگه هرات‌گه هم یقینلشیب کېله‌یاتگنینی سېزگنی اوچون شو اضطرابلی سوالنی بېرگن اېدی. اونینگ نظریده، بو سوالگه شیباني خان بیلن یوزمه‌یوز آلیشگن بابر گینه جواب بېریشی ممکن اېدی.

- اضطرابینگیز بېچیز اېمس، مولانا، - دېدی بابر. - هراتده‌گی بوگونگی آسایشده‌لیک دهشتلی طوفان آلدیدن بۏله‌دیگن مۏقت ساکنلیکنی اېسله‌تور. تاشکېنت هم مېن سۏنگگی مرته بارگنیمده، خودّی حاضرگی هرات‌گه اۏخشر اېدی. مېن مینگ بلالرنی باشدن کېچیریب، جهنم قعریدن چیقیب بارگن اېدیم. مرحوم تاغاییم محمودخانگه: «بو بلالر سیزنینگ هم باشینگیزگه توشمه‌سین، بیرگه چاره تاپه‌یلیک»، دېگنیمده استهزا قیلیب کولگن اېدی. رحمتلیک سیز ایتگن استعدادسیز، لیاقتسیز تاجدارلردن اېدی... خیله بخیللیگی بار اېدی... محمودخان اخیری شیباني خان‌نینگ آیاغی تگیده قنداق تاپتلگن‌لیگی معلومینگیزدیر.

- نخات‌که، اۏشه حادثه‌لر هرات‌ده ینه تکرارلنسه، امیرزاده‌م؟

بابر هرات‌نینگ شِمال‌غربیده غبار ایچیده کۏرینه‌یاتگن ساقی سلمان چۏلی‌نینگ خیره افقیگه تیکیلیب، اۏیلنیب قالدی. او هرات‌گه تېموریلرنینگ باشینی قاووشتیریب، شیباني

خانگه قرشی مستحکم اتفاق توزیش اوچون کېلگنی، بو موضوعده قریب ییگیرمه کوندن بېری مذاکره باره‌یاتگنی خواندمیرگه معلوم اېدی. بابر تېزده جواب بېره‌وېرمه‌گچ، خواندمیر اندیشه قیلیب دېدی:

- امیرزاده‌م، مذاکره‌لر مخفي بۏلسه، فقیر دولت سِرلرینی بیلیشگه حقّیم یۏق. فقط...

- مولانا، مناره اوستیده بیز فقط ایکّیمیز توریبمیز. مېنینگ سیزدن یشیره‌دیگن سِریم یۏق. هرات تختیده ایکّی آغه‌ـاینی بیرگه پادشاهلیک قیلیشلرینی بیلورسیز.

- هه، اصلی اۏزی تخت بدیع‌الزمان میرزانیکی اېدی‌ـیو، لېکن خدیجه بېگیم‌نینگ طرفدارلری مظفر میرزانی ایکّینچی پادشاه قیلیب کۏتردیلر. تاریخده هرگز مثلی کۏریلمه‌گن حادثه.

خواندمیرنینگ بو حادثه‌دن ناراضی اېکنلیگی سېزیلیب توررردی. بابر باسیق تاووش بیلن سۏزیده دوام اېتدی:

- هر ایکّی پادشاه‌لرینگیز هم مهمان‌دۏستلیکده، صحبتدارلیکده، آراسته بزم اۏتکزیشده بې‌نظیرلر. اما جنگ و جدلگه خواهشلری یۏق می، هر قله‌ی، مرغاب بۏییده اوچره‌شگنیمیزده غلطی بیر حادثه بۏلدی. خان‌نینگ بیر پاره قۏشینی خراسان‌نینگ چېچکتو نواحیسینی* باسگنی تۏغریسیده خبر کېلدی. خان‌نینگ اۏزی آمودریادن نریده اېدی. خاندن کۏره بیز تورگن جای چېچکتوگه یقینراق اېدی. مېن تکلیف قیلدیم که، چېچکتونی بېش‌ـآلتی یوز کیشیلیک یاغي باسگن بۏلسه، درحال آتلنیب اولرنینگ اۏزلرینی باسماق کېره‌ک. تا که خان قۏشینی خراسان‌گه آسانلیکچه کېلالمه‌یدیگن بۏلسین. بدیع‌الزمان میرزا اینیلری مظفر میرزانی چېچکتوگه یوبارماقچی بۏلدیلر. معلومینگیز کیم، هر ایکّاولری‌نینگ اۏز اېشیک آغه‌لری، اۏز ملازملری، اۏز چېریکلری‌ـیو علیحده سرکرده‌لری بار. مظفر میرزا جنگ کۏرمه‌گن ییگیت. چېچېکتوگه باریشگه جرأت قیلمه‌دی. «حضرت آغه‌م بارسه‌لر، بیز باشقه چېگره‌لر حمایه‌سیده بۏلورمیز»، دېدی. بدیع‌الزمان میرزا: «مېن جنگده نابود بۏلسم، بو تختنی یالغیز اۏزی اېگلّه‌یدی می؟» دېب اۏیله‌دی نظریمده، چېچکتوگه بارگیسی کېلمه‌دی. کۏپ سنسلار بۏلگندن سۏنگ مېن ایتدیم کیم: «اجازه بېرگه‌یسیزلر، مېن ییگیتلریم بیلن باریب، چېچکتونی یاغیدن آزاد قیلیشگه اورینیب کۏره‌ی». آغه‌ـاینی

بیر-بیرلریگه قره‌دیلر-و اپل-اولوسدن ناموس قیلدیلر. «سیز مهمانسیز» دیب، مینی بو نیتیمدن قیتردیلر. قۇیمسدن هرات‌گه باشلب کېلدیلر. چېچکتو یاغي ایلکیده قالدی.

خواندمیر کویونیب «اوه» تارتدی:

- بو همه‌سی - خراسان‌دن طالع یوز اۇگیره‌یاتگنی‌نینگ نشانه‌سی! امیرزاده‌م، باشیمیز اوستیده قنده‌ی بلالر تۇپلنه‌یاتگنینی بیزنینگ پادشاه‌لریمیزدن کۇره سیز یخشی بیلورسیز. چونکه برچه‌سینی اۇز کۇزینگیز بیلن کۇرمیشسیز. بیز بو حقده مولانا بهزاد بیلن هم کۇپ گپلشدیک. هرات‌نینگ برچه جان‌کویر فاضل کیشیلری امید کۇزینی سیزگه تیککنلر. خطر قنچه‌لیک کوچلی اېکنلیگیگه شاید پادشاهلریمیزنی ایشانتیرسنگیز. برچه یخشی کوچلر بیرلشسه-یو، شاید فلاکت‌نینگ آلدینی آلیش میسر بۇلسه.

بابر مناره‌دن پستگه تیکیلیب:

- بیلمه‌دیم، مولانا، - دېدی. - بوگون-اېرته پادشاهلر بیلن ینه شو حقده گپلشماقچیمېن.

- الاهیم، کشایش کارینگیزنی بېرسین-و مذاکره‌نگیز بیز ایسته‌گندېک توگه‌سین، امیرزاده‌م!

بابر تشکر ایتیب، مناره زینه‌پایه‌سیگه تامان یۇنلدی. پستگه توشه‌یاتیب، هرات قلعه‌سی‌نینگ ایچیده - بلند تېپه‌لیک اوستیده تورگن اولکن ارک‌که ناخوش نظر تشله‌دی.

۳

کوز ایلیق کېلگنی اوچون می، هرات تاجدارلری حلی هم قلعه تشقریسیده‌گی باغلرده یشه‌ماقده اېدیلر. شهرنینگ شِمال-شرقیده‌گی قیپچاق دروازه‌سیدن نریده شاهرخ میرزا دوریده مشهور بۇلگن باغِ سفیدده مظفر میرزا بابر شرفیگه کتّه ضیافت بېردی. هرات‌نینگ اېنگ زۇر پزنده‌لری تیارله‌گن غزال* کبابلری، اشتها آچووچی ناردان آچارلر*، ماهیچه نامی بیلن مشهور بۇلگن اۇته نازک خوش‌طعم سویوق آشلر مظفر میرزا اۇز مهمانی بیلن اۇتیرگن طلاکاری کۇشک‌نینگ یوقاریگی قبتیگه کېتمه-کېت آلیب چیقیلماقده اېدی. سازنده‌لر پایگاه‌راقده اۇتیریب، قانون و عوده، غیجّک و نَی‌ده اېتنی جیمیرلتووچی کویلر چلیشردی. هرات‌نینگ مشهور حافظلری آوازلرینی اونچه بلند کۇترمسدن، یوره‌ک‌نینگ قت-قتیگه

سینگه‌دیگن ساکن میین تاووش بیلن اشوله ایتیشر، بو همه‌سی بابرگه جوده اولوغوار بیر صنعت‌نینگ نمونه‌سی بۆلیب تویولردی.

بزم اوجیگه چیققنده ساقي بابر قرشیسیگه کېلیب، بیر تیزّه‌سینی قالینگه تیره‌ب چۆکّه‌له‌دی، سۆنگ ییگیرمه ییلدن بېری خُمده کوچ ییغیب یاتگن و بوگونگی ضیافت اوچون آچیلگن تینیق خوشبۆی میِ نابدن صراحیگه قویدی-ده، بابرگه اوزه‌تدی. بابر حلی می ایچمه‌گن اېدی. اما حاضر اېشیتگن کوی و اشوله‌لری‌نینگ تأثیریده بیردن اونینگ می ایچگیسی کېلدی-یو، اۆنگ یانیده‌گی قاسم بېک‌که قره‌دی.

آب‌بردان‌ده بابردن اجره‌لیب حصارگه کېتگن قاسم بېک قوچین بولتور کابل‌ده برچه نوکری بیلن بیرگه بابر خدمتیگه قیتیب کېلگن و ینه اونینگ اېنگ یقین مصلحتچیگه ایلنگن اېدی. قاسم بېک‌نینگ اۆزی عمریده می ایچمه‌گن خداترس کیشی بۆلگنی اوچون بابرنی هم ایچکیلیک‌که یۆلتگیسی کېلمس اېدی.

- امیرزاده‌م، - شیویرله‌دی قاسم بېک. - بدیع‌الزمان میرزانینگ چاغیر مجلسیده می تکلیف قیلگنلریده ایچمه‌گن اېدینگیز. بو یېرده ایچسنگیز، نریگی میرزا اېشیتیب کۆنگلیگه آلمس میکین؟

بو سۆزلر بابرنی سېرگکلنتیردی. او بیتمه‌ی یاتگن مرکّب و چیگل ایشلرینی اېسله‌دی-یو، مظفر میرزاگه قره‌ب:

- فقیرنی معذور توتینگ، میرزا حضرتلری، - دېدی. - مېن عمریمده می ایچمه‌گنمېن!

مظفر میرزا بابرنینگ می ایچیشدن قۆرقه‌یاتگنینی سېزیب، قهقه اوریب کولدی. اونینگ انچه‌گینه کیف قیلگنی شو بې‌اندیشه‌راق کولگیسیدن بیلیندی:

- امیرزاده‌م، نخات‌که بوتون اندیجان-و سمرقند می ذوقیدن بېخبر بۆلسه؟

- میرزا حضرتلری، می ذوقی سمرقند و اندیجان‌ده هم کېره‌گیدن آرتیق. اما فقیر باشقه ذوقلردن آرتمس اېدیم. عذریمنی حضرت آغه‌نگیز بدیع‌الزمان میرزا قبول قیلگن اېدیلر... فقیر اندېشه قیلماقده‌مېن...

بدیع‌الزمان میرزا تیلگه آلینگچ، مظفر میرزا هم جدّیلشدی. بابرنینگ اندیشه‌سی اونگه اساسلی تویولدی-یو، ساقیگه: «بس، قیسته‌مه!» اشاره‌سینی قیلدی. بزمده بدیع‌الزمان

میرزانینگ ایشیک آغه‌سی ذونون بیک ارغون هم بار ایدی. ساقي پادشاهی‌نینگ اشاره‌سی بیلن بابرگه قۆییلگن مینی اۆشه ذونون بیک‌که بیردی.

آدملرنینگ کیفی آشگن سری بزم قیزیب بارر، بعضی بیکلر هم اۆرته‌گه چیقیب رقص قیلیشر، میر سربرهنه، برهان گنگ دیگن مشهور قیزیقچیلرنینگ عسکیه‌لریدن کۆتریلگن قهقهه‌لر سقفده‌گی نقشلرنی هم تیتره‌ته‌یاتگنده‌ی بۆلر ایدی.

حسین بایقرانینگ اۆلیمیگه حلی کۆپ وقت بۆلمه‌گن. هرات خوف آستیده تورگن آغیر بیر وضعیتده شونچه‌لیک خوش‌چقچق بزم اۆتکزیله‌یاتگنی بابردن هم کۆره قاسم بیک‌نینگ غشینی کیلتیرماقده ایدی. قاسم بیک کولگی، شاوقین آره‌سیده بابرگه شیویرله‌دی:

- بو شیره‌کیف شاه بیلن اینده‌ی مذاکره قیلیب بۆلمس. بونینگ اختیاری آنه‌سی خدیجه بیگیمده ایمیش. حاضر بیگیم‌نینگ حضوریگه چیقه‌یلیک، امیرزاده‌م.

- ضیافت توگه‌مسدن چیقیب کیتسک، بی‌حرمتلیک بۆلمس می؟

- قولینگیز کیلیشیب قۆیگنمین. بیگیم اۆز قصرلریده بیزگه منتظرلر.

عسکیه‌چیلر مسابقه‌سی توگب، کولگیلر باسیلگچ، بابر مظفر میرزادن حضرت بیگیم‌نینگ حضورلریگه باریش اوچون اجازه آلدی.

---

* غزال - کییک‌نینگ خراسان‌ده کۆپ اوچره‌یدیگن بیر توری.

* آچار - زیره و سِرکه قۆشیب تیارلنگن گۆشتلی طعام.

* * *

آق مرمردن قوریلگن اوچ قبتلی اولکن قصرده اۆنلب آلتین قندیللر یانماقده ایدی.

بابر، قاسم بیک، ذونون بیک و اولرنی باشلب باره‌یاتگن بوروندوق بیک زینه‌لرگه تۆشلگن میین گلدار پای‌اندازلردن تاووشسیز قدم تشلب، اوچینچی قبتگه کۆتریلدیلر. قصرنینگ دیوارلریگه شاهرخ میرزا اۆزی‌نینگ صنعتکار اۆغلی بایسونقور میرزا اوچون ایشلتگن گۆزل رسملر حلی آهاری تۆکیلمه‌ی یپ‌ـینگی تورر ایدی.

خدیجه بېگیم بابرنی قصرنینگ محتشم قبول‌خانه‌سیده کوتیب آلدی و آلتی آیاغی هم قویمه آلتیندن ایشلنگن، اوستیگه یخلیت صدف قاپلنگن مېز یانیگه اۏتقزدی.

صلابتلی، خوش‌قامت بېگیم‌نینگ آرقه‌راغیده - قبول‌خانه‌نینگ اېنگ کۏزگه کۏرینرلی جاییده بیر توپ عطرگل یرقیره‌ب توریبدی: پایه‌لری آلتیندن، برگلری زمرددن، تۏق قیزیل گللری یاقوتدن. گل شاخیگه قۏنیب تورگن کیچکینه آلتین بلبل‌نینگ تومشوقچه‌سیده - دان اۏرنیده صاف گوهر جِلالنیب توریبدی. قبول‌خانه‌نینگ اېشیک و دېرزه‌لریگه آسیلگن شاهی درپرده‌لرگه هم درلر، لعللر و باشقه قیمت‌بها تاشلر قدلگن اېدی.

فقط خدیجه بېگیم‌نینگ اۏزی قاره‌متیر کوموشرنگ پرچه‌دن بېزه‌کسیز قبا کییگن، اونینگ باشیده‌گی کۏکیش تاقیده کۏزگه اونچه تشلنمه‌یدیگن سییره‌ک مروارید دانه‌لری کۏرینر اېدی. عقلنی شاشیره‌دیگن بونده‌ی جواهرات آره‌سیده گۏزل قیز-جُوانلر قورشاویده اۏتیرگن اېلّیک یاشلی اولوغ‌صفت ملکه بابرنی هم، قاسم بېکنی هم انچه داودیره‌تیب قۏیدی.

بابر کۏنگلیگه توگیب کېلگن مرکّب گېلرینی بېگیم‌نینگ مصاحبه‌لری و کېلینلری آلدیده قنده‌ی ایتیشنی بیلمه‌ی بېزاوته‌لندی. خدیجه بېگیم بونی سېزیب آسایشته کولیمسیره‌دی:

- امیرزاده‌م، سیز بیزگه قریندا‌شسیز. شونینگ اوچون مېنینگ کېلینلریم، مصاحبه‌لریم سیزنی هم اۏز میرزالریدېک اعزازلب صحبتینگیزگه اشتراک اېتماقچیلر. تارتینمه‌ی اېرکین اۏلتیرینگ.

- متشکرمېن!

یوزلریده یوپقه آق پرده‌لری بار قیز-جُوانلرنینگ یوز-کۏزلری شمع یاروغیده اونچه انیق کۏرینمس اېدی. اما خینه قۏییلگن نفیس قۏللر، اېپک کییملر آغوشیده‌گی اینگیچگه بېللر و بلند کۏکره‌کلر کۏپچیلیک عیاللرنینگ یاش جُوانلر اېکنیدن دلالت بېررەدی.

مظفر میرزانینگ اېنگ کۏهلیک خاتینلریدن قاره‌کۏز بېگیم دېگنی قینانه‌سی‌نینگ قولاغیگه لبینی یقینلشتیریب، یېنگیل بیر کولگی بیلن الّه-نرسه دېدی. خدیجه بېگیم هم شۏخ کولیب باش ایرغه‌دی-یو، بابرگه یوزلندی:

- امیرزاده‌م، هرات‌نینگ اصیلزاده قیزلری سیزگه مراق بیلن کؤز تیکر ایمیشلر. شونده‌ی بهادیر شاه، شونده‌ی کؤهلیک ییگیت، شونده‌ی استعدادلی شاعر حرمسیز بؤیداق یشر ایمیشسیز. راست می؟

بابر قیپ‌ـقیزریب یېرگه قره‌دی‌ـیو، بو تؤغریده گپ آچیلگنیدن آزارلنیب:

- حضرت بېگیم، راست، - دېدی. - تقدیر و نصیبیم شونداق بؤلدی.

- تقدیرینگیز اېندی تغیُر تاپسین، امیرزاده‌م. هرات‌ده قالیب، مظفر میرزاگه اینی بؤلینگ. سیز هم تېموریزاده‌لردنسیز. هرات‌دن سیزگه مناسب گؤزل و عاقله قیزلر تاپه‌یلیک، تؤی‌ـتماشا بیلن اویلنینگ.

مظفر میرزاگه اینی بؤلیش - اونینگ طرفداریگه ایله‌نیش دېگن سؤز اېدی. بیر وقتلر نېوره‌سی مومن میرزانینگ اؤلدیریلیشیگه سبب بؤلگن خدیجه بېگیم، احتمال، کېله‌جکده بدیع‌الزمان میرزانی هم یؤق قیلیش و اؤغلینی یکّه پادشاه‌گه ایلنتیریش مقصدیده دیر. بابر اونینگ اؤغلیگه اینی بؤلسه، البته، بېگیم‌نینگ بو مقصدینی عملگه آشیریشگه اشتراک اېتیشی کېره‌ک.

- غمخؤرلیگینگیزدن منّتدارمېن، حضرت بېگیم، - دېدی بابر. - فقط مېنینگ بیر اندېشه‌م بار.

- قنده‌ی اندېشه، امیرزاده‌م؟

- فقیرنی معذور توتینگ.

بابر سکوت قیلیب، یېرگه قره‌دی. او گپینی فقط خدیجه بېگیم‌نینگ اؤزیگه اَیتماقچی اېکنینی سېزگن عیاللر تعظیم قیله‌ـقیله چیقیب کېتدیلر. شوندن کېین بابر شیباني خان‌نینگ هرات اوستیگه باستیریب کېلیشی مقررلیگی حقیده، حاضر تؤی‌ـتماشاگه ایمس، حیات‌ـممات جنگلریگه تیارلنیش کېره‌کلیگی تؤغریسیده گپیره باشله‌دی.

- شیباني خان اندیجان‌دن خوارزم‌گچه، مرودن تورکستان‌گچه برچه جاینی آلیب، بېحساب قؤشین تؤپله‌میشدیر. مېن اونینگ هر بیر جنگگه قنچه‌لیک یوره‌کدن شَیله‌نیشینی بیلورمېن. بلا‌ـقضاده‌ی باستیریب کېلسه انچه‌ـمونچه چېریک تیت‌ـپیت بؤلیب کېتیشینی کؤرگنمېن!

بابر شيباني خان‌نينگ حربي قدرتينی و شفقت‌سيزليگينی اثباتله‌يديگن دليللر كېلتيره باشله‌دی. خديجه بېگيم صبرسيزلنيب:

- بو بلانينگ بلاگردانی نې دور؟ شونی ايتينگ، اميرزاده‌م! - دېدی.

- بونينگ بلاگردانی برچه تېموريزاده‌لرنينگ بيرلشووی دير. همه ولايتلرگه تواچيلر يوباريب، ايلّيک-آلتميش مينگ قۇشين تۇپله‌ماق كېره‌ک. قيش بۇيی بو قۇشيننی مشق قيلديريب، يگانه بير سركرده باشچيليگيده جنگ‌گه تيارله‌ماق كېره‌ک.

- يگانه سركرده كيم بۇليشی ممكن؟ - دېدی خديجه بېگيم سېرگكلنيب.

قاسم بېک «يلت» ايتيب بابرگه قره‌دی. حاضر تيريک قالگن تېموريلر آره‌سيده بابردن باشقه آدم بو ايشنی ايپلالمس‌ليگی اونينگ كۇنگليدن اۇتدی. اما قۇشين كيمنيكی بۇلسه، حاكميت هم اۇشه‌نيكی ايكنی ازلدن معلوم. خديجه بېگيم اۇغلی‌نينگ حاكميتيگه هيچ كيمنی يۇلتمس‌ليگی هم انيق.

بابر اونينگ كۇنگلی اوچون: «يگانه سركرده - مظفر ميرزا بۇلسينلر!» دېماقچی بۇلدی-يو، آرقه‌راقده ذونون بېک اۇتيرگنی ايسيگه توشدی. ذونون بېک بو گپنی بديع‌الزمان ميرزاگه يېتكزسه، ايكّی آره‌گه نفاق توشه‌دی.

- باش سركرده كيم بۇليشينی حضرت آغه-اينيلر اۇزلری حل قيلماقلری كېره‌ک، - دېدی. - بزملرنی تۇخته‌تيب، بوتون اعتبارنی مدافعه‌گه قره‌تماق كېره‌ک. هر بير كون غنيمت، حضرت بېگيم!

خديجه بېگيم ذونون بېک بيلن بوروندوق بېک‌كه مراجعت قيلدی:

- جناب اميرلر، سيزلرنينگ فكرلرينگيز قله‌ی؟

ذونون بېک آسيق قاشلرينی ديكّه‌يتيريب، كۇزلرينی بابرگه قطعيت بيلن تيكدی:

- اميرزاده‌م شيباني خان‌نينگ ماوراالنهرده‌گی غلبه‌لری-يو خونخۇرليكلريدن بيزنی آگاه قيلگنلری يخشی. اما شيباني خان‌نينگ ماوراالنهرده سينمه‌گن قيليچی خراسان‌گه كېليب، البته سينور! مېن بونگه امينمېن، حضرت بېگيم! شونينگ اوچون آرتيقچه تشويش و تهلكه‌گه اۇرين يۇق، دېب حسابله‌يمېن.

ذونون بېک ایشانچ و اعتقاد بیلن ایتگن بو سؤزلردن خدیجه بېگیم درحال یېنگیل تارتدی. بابر اېسه ذونون بېک‌که تعجب بیلن تیکیلیب دېدی:

- کرامتینگیز الاها تؤغری کېلسین، جناب امیر! اما بو کرامتگه قنده‌ی اساسلر بار؟

- بو کرامتنی مېن اېمس، هرات‌نینگ اېنگ آبرولی ولیلری قیلمیشلر.

ذونون بېک شونده‌ی دېب خدیجه بېگیمگه اییمنیبراق قره‌ب قؤیدی. بو قره‌ش‌نینگ معناسینی توشونگن خدیجه بېگیم بابرگه کولیمسیره‌ب ایضاح بېردی:

- هرات‌نینگ قطب ناملی مشهور ولیسی بار. شو وقتگچه قطب نیمه‌نی کرامت قیلگن بؤلسه، همه‌سی تؤغری چیقمیش. قطب‌گه توشیده عیان بؤلور که، شیباني خان‌نینگ قیلیچینی امیر ذونون بېک سیندیرورلر. معتبر منجملر یولدوزلرگه قره‌ب، بو کرامتنی تصدیق قیلدیلر. شوندن سؤنگ ولیلر ذونون بېک‌نینگ یېلکه‌لریگه مقّدس فوته سالیب، نامل‌یگه حزب‌الله عنوانینی قؤشیب ایته‌دیگن بؤلدیلر.

«حزب‌الله» - عربچه «اللّه‌نینگ ارسلانی»، یعنی «یېنگیلمس باتیر» دېگنی اېدی.

عربچه‌نی یخشی بیله‌دیگن بابر بو عنوان‌نینگ معناسینی توشونیب، استهزالی کولیمسیره‌دی:

- جناب ذونون بېک‌ده ارسلان‌نینگ یوره‌گی بارلیگیگه شک‌ـشهبه یؤق. اما حضرت بېگیم ولیلر و منجملرنی تیلگه آلگنلریده فقیر سرپل‌ده شیباني خان بیلن مصاف اوروشگه چیققن کونلریمنی اېسله‌دیم. منه، جناب قاسم بېک هم بار اېدیلر. شهاب‌الدین ناملیک منجم کېچه‌سی آسمانگه قره‌ب: «سکّیز یولدوز یېلکنگیزده راست تورور، اېرته‌گه اوروشگه کیرسنگیز، ظفر، البته، سیزنیکی بؤلغه‌ی!» - دېب ولیلیک قیلدی. بیز شونگه ایشانیب، شهرِسبزدن کېله‌دیگن کؤمکنی هم کوتمسدن، میدانگه چیقدیک... منه، حلیگچه اؤشل خطامیزنینگ عذابینی تارتیب یوریبمیز.

بابرنینگ گپلریدن خدیجه بېگیم‌نینگ یوزلری تندلشیب، لبلری اطرافیده بوروشیقلر پیدا بؤلدی. ذونون بېک اېسه اؤتیرگن جاییده عصبي تؤلغنیب:

- امیرزاده‌م، نیتنی یخشی قیلماق کېره‌ک! - دېدی. هرات‌نینگ ولیلری سمرقند منجملریدېک نادان اېمسلر! سرپلده‌گی خطانی هرات‌ده‌ی اولوغ شهرده هیچ کیم تکرار اېتمه‌گه‌ی!

ذونون بېک کۆزلری یانیب، تېلبه‌لنیب گپیرگنینی کۆرگن بوروندوق بېک اونی باسیشگه تیریشدی:

- جناب ذونون بېک، عالي مهمان بیزگه یخشیلیک ایستب کابل‌ده‌ی جایدن کېلمیشلر. وضعیت خطرلی اېکنلیگی راست. شاشیلینچ چاره‌لر اۆیله‌ماق کېره‌ک!

خدیجه بېگیم بحثلشووچیلرنی ملایملیک بیلن یره‌شتیریب قۆییشگه حرکت قیلدی:

- جناب ذونون بېک، وضعیت چیندن هم جدّي، بې‌پروا بۆلمسلیک کېره‌ک. اما جناب بوروندوق بېک هم بیر نرسه‌نی اونوتمه‌سینلر: مغلوبیتنی کۆپ کۆرگن آدمگه خطر گاها اصلیدن کتّه‌راق کۆرینور. امیرزاده‌م سیز کۆپ تشویش چېکمنگ.

شیباني خان بیزگه تجاوز قیلسه، اۆز تجاوزیدن هلاک بۆلور!

* * *

- خدیجه بېگیمدېک کۆپنی کۆرگن ملکه شیخلرنینگ خوش‌آمد گپیگه ایشانیب یورگنلریدن مېن حیران، - دېدی بابر اېرته‌سی کونی باغِ جهان آراده بدیع‌الزمان میرزا بیلن گپلشیب اۆتیرگنده.

گوده‌سی‌نینگ شېرتخلیتلیگی و کۆزی‌نینگ قیسیقلیگی آته‌سی حسین بایقراگه اۆخشب کېته‌دیگن بدیع‌الزمان میرزا استهزا بیلن کولیمسیره‌دی:

- حیران بۆلمنگ، امیرزاده‌م. نې قیلسه هم عیال کیشی‌ـده، قیسقه اۆیلب اۆرگنگن.

- اما بو کلته‌بینلیک‌نینگ کثافتی همه‌گه اوریشی ممکن‌ـکو، حضرتیم؟

- نچاره؟ سویوکلی فرزندیمیز مومن میرزا هم شو بېگیم‌نینگ کثافتیدن هلاک بۆلیب کېتدی!

- حضرتیم، رحمتلیک آته‌نگیز کیف اوستیده قیلگن فجیع خطانی اېندی اونوتینگ!

- اونوتالمه‌یمېن، چونکه عیب مرحوم آته‌مده اېمس اېدی! سلطان صاحبقران مومن میرزانی بېحد یخشی کۆرر اېدیلر، شعرلرینی یاد بیلر اېدیلر. اوّللری آته‌م‌نینگ مېنگه هم

مهرلری یخشی ایدی. اخیر مېن - تخت وارثی ایدیم! خدیجه بېگیم مېن بیلن آتەمنی دشمن قیلیش‌نینگ یۈلینی ایزلر ایدی. مومن میرزا اسیر توشگچ، بو یۈل تاپیلدی - اونی شیره‌کیف پادشاه‌نینگ فرمانی بیلن اۈلدیردیلر و مېن بیلن آتەمنی خوندار دشمنگه ایلنتیردیلر. شوندن کېین بېگیم‌نینگ اۈغلی مظفر میرزا مېنینگ اۈرنیمگه ولیعهد بۈلدی. بوگونگی شریکی پادشاهلیک هم انه شو بېگیم‌نینگ اختراعسی! مېن انیق بیله‌مېن: بېگیم مېنی مؤقت تاجدار دېب بیلورلر. مېنی یۈق قیلیب، مظفر میرزانی یگانه پادشاه‌گه ایلنتیریش‌نینگ قوله‌ی پیتینی پایله‌ماقده‌لر!

بابر بدیع‌الزمان میرزاگه شیباني خاننی اېسلتدی:

- حضرتیم، شیباني خان حقیده نې ینگی خبرلر بار؟

- خان خوارزم‌نی آلیب، سمرقندگه قیتگن اېمیش...

- اونداق بۈلسه، خان اېندی خراسان یوریشیگه چیقماقچی دور؟ - سۈره‌دی بابر.

- درحال-ه؟ خوارزم یوریشیدن سۈنگ بیرار ییل دم آلمس میکین؟

بدیع‌الزمان میرزانینگ توسمال گېلری - اونینگ دشمن آره‌سیدن انیق خبر یوباریب توره‌دیگن مخفیسی یۈقلیگیدن دلالت بېرردی. اۈز اینیسی‌نینگ برچه میده-چویده سِرلرینی بیلیب توریش اوچون بې‌حساب مخفیلر یوباریب قۈیگن پادشاه بو ایشنی اشدّي دشمنی شیباني خانگه نسبتاً قیلمه‌یاتگنی بابرنی تنگ قالدیردی.

- حضرتیم، شیبانی خان‌نینگ رېو و رنگینی* فقیر آزراق کۈرگنمېن. خان‌نینگ مخفیلری حاضر هرات‌ده درویش، یا سوداگر، یا که نوکر قیافه‌سیده یوریب، برچه ضرور خبرلرنی سمرقندگه یېتکزیب تورگن بۈلسه‌لر کېره‌ک.

بابرنینگ کایینیب گېپیرگنینی سېزگن بدیع‌الزمان میرزا کنایه‌آمیز کولدی:

- امیرزاده‌م، سیز هم شاه‌سیز، احتمال، سیزنینگ مخفیلرینگیز سمرقنددن ینگی خبر یوبارگن-دیرلر؟

- مېن سیزنی آتەمدېک اعزازله‌یمېن، حضرتیم. گپ مخفیلرده اېمس. فقیر تجربه‌دن شونی بیله‌مېن که، شیباني خان چرچه‌گن عسکرلرینی باسیب آلگن ولایتده دم آلیش اوچون قالدیریب، اوّلدن دم آلیب یاتگن قۈشینی بیلن درحال ینگی یوریشگه آتلنور.

اونینگ بوتون کوچی شونده که، برچه آغه‌ـاینی، قریندا‌ش‌ـاوروغلری بیلن بیر تن‌ـبیر جان بۆلیب، میدانگه چیقور. بیز بو خطرلی یاغي قرشیسیده ایچکی نزاعلرنی اونوتماغیمیز کېره‌ک. بیز هم بیر تن‌ـبیر جان بۆلیب، یگانه سرکرده باشچیلیگیده جنگ‌گه یوره‌کدن تیارلنیب کیرمه‌سک، عاقبتی یامان بۆلیشی احتمالدن ییراق اېمس.

- یگانه سرکرده، دېدینگیز می؟ کیم بیزگه سرکرده بۆلماقچی، امیرزاده‌م؟

بیرینچیلیکنی تلشه‌یاتگن بو ایکّی آغه‌ـاینی «مېنگه بۆلمه‌سه، اونگه هم بۆلمه‌سین!» دېییشگه تیار اېکنلیگی بابرگه حاضر انیقراق سېزیلدی. رقیب آغه‌ـاینی تلشه‌یاتگن مملکت اولردن فقط بیریگه یا که عمکی‌بچه‌لری بابرگه تېککنیدن کۆره یېتّی یات بېگانه‌گه تېککنی افضلراق. چونکه بېگانه‌لر اولرنینگ بونچه‌لیک بخیللیگینی کېلتیرمس اېدی.

- نخات‌که جنگ‌گه هم علیحده‌ـعلیحده چیقماقچیسیزلر؟ - دېدی بابر.

- نچاره؟ هر کیم‌نینگ اۆز چېریگی، اۆز سرکرده‌سی بار. مېن مظفر میرزاگه ایشانمه‌یمېن. اما سیز بیلن هر قنده‌ی جنگ‌گه بیرگه کیریشگه تیارمېن. چونکه سیزگه ایشانه‌مېن. امیرزاده‌م، سیز هرات‌ده قالینگ! نې‌که درکار بۆلسه ایتینگ! مهیا قیلورمیز.

بابر آغه‌ـاینی‌نینگ فقط شو نقطه‌ده یکدل اېکنینی سېزدی. جنگ کۆرگن بابر بوتون بېک و نوکرلری بیلن هرات‌ده قالسه‌ـیو، وقتی کېلیب، جنگ‌گه بیرگه چیقسه اولرنینگ مشکللری آسانراق بۆله‌دیگنگه اۆخشردی.

اما آغه‌ـاینی‌نینگ قۆش حاکمیتی بابرگه تگی چیریب تېشیلگن کېمه‌گه اۆخشب کۆرینردی. او بو کېمه‌ده قالسه پیمانه‌سی تۆلگن آغه‌ـاینیگه قۆشیلیب غرق بۆلیشی مقررلیگینی تاباره انیق حس قیلماقده اېدی.

اېرته‌سی کونی پېشین نمازیدن کېین انسیه‌گه بابرنی کۆریش اوچون کېلگن مولانا فضل‌الدین نوکر و سودرلرنینگ کۆچ ییغیشتیره‌یاتگن و سفرگه حاضرلنه‌یاتگنلرینی سېزدی. یۆلکده تاغه‌سیگه دوچ کېلیب قالگن طاهر:

- ای، خیریت، اۆزینگیز کېلدینگیز، ملا تاغه! - دېدی.

- هه، نې گپ جیینیم؟

- اېرته‌گه تانگده هرات‌دن جۆنب کېتورمیز.

- کابل‌گه می؟

- هه، - دېب شیویرله‌دی طاهر. - لېکن پادشاهلر بونی بیلمه‌سینلر. رخصتِ عالي شهر تشقریسیده قیشله‌ماق اوچون بېریلدی. همه‌گه «خراسان‌ده قیشله‌گه‌یمیز» دېب اعلان قیلیندی. سیز هم بیلدیرمنگ.

مولانا فضل‌الدین‌نینگ روحی توشیب:

- آبّا، - دېدی. - بیزنی صغیردېک مونغه‌یتیریب کېتر اېکنسیزلر-ده؟

- قیش چیقسه، سیز هم کابل‌گه کۆچیب بارینگ. اۆتگن گل اوچره‌شگنینگیزده بابر میرزا اۆزلری تکلیف قیلدیلر-کو.

- کۆچیب باریش آسان می، جیینیم؟ بیر آی-قیرق کونلیک یۆل... عیالمند آدممیز...

مولانا فضل‌الدین خاموش بۆلیب بابرنینگ قبول‌خانه‌سیگه قره‌ب کېتدی. بیر وقتلر علیشېر نوایی‌نینگ قبول‌خانه‌سی بۆلگن کۆرکم طنابي‌نینگ زرین اۆیمه‌کار اېشیگی آلدیده یساوول ییگیت تورگن اېدی. او ایچکریگه کیریب، تېز قیتیب چیقدی-یو، اېشیکنی آچیب، مولاناگه یۆل بېردی.

اوی تۆریده بابر بیلن صحبتلشیب اۆلتیرگن کیشیلرنی مولانا بیر قره‌شده تنیدی.

نوایی‌نینگ ندیملریدن بۆلگن قیرق بېش یاشلرده‌گی کۆسه آدم - شاعر سلطان محمد اېدی. اوندن بېریگه مشهور خطاط سلطان علی مشهدي چۆکّه‌له‌گن.

بابرنینگ اۆنگ تامانیده کمال‌الدین بهزاد و خواندمیر اۆتیریشیبدی.

بابر مولانا فضل‌الدین بیلن اۆرنیدن توریب کۆریشر اېکن، باشقه‌لر هم آیاقده توردیلر.

مولانا فضل‌الدین پایگاه‌گه اۆلتیرماقچی اېدی، یاشی اوندن کیچیکراق بۆلگن خواندمیر:

- سیز عالي مهمانیمیزنینگ وطنداشیسیز، - دېب اونی اۆزیدن یوقاریگه اۆتکزدی.

مأیوسلنیب اۆلتیرگن خواندمیر صحبتنی تۆختتگن جاییدن دوام اېتتیریب:

- عجب کجرفتار فلک بو! - دېدی. - امیرزاده‌م، سیز هرات‌نینگ یوکسک صنعتی و عجایب استعدادلریگه هوسینگیز کېلیب سۆزله‌دینگیز. بیز اېسه بوگونگی هرات‌گه خدا سیزدېک معرفتلی، سیزدېک استعدادلی پادشاه بېرمه‌گنیدن داغده‌میز!

بابر اؤزینی شونچه عزت‌ـاکرام بیلن مهمان قیلگن پادشاهلرنینگ شأنیگه تېگه‌دیگن گپ ایتیشنی ایسته‌مس اېدی.

- مولانا، پادشاهلرینگیز هم معرفتلی ذاتلر، - دېدی.

کلته جینگلک سقالی اؤزیگه یره‌شگن نفیس یوزلی آزغین بهزاد کنایه بیلن دېدی:

- امیرزاده‌م، پادشاهلریمیزنینگ بیری آفتاب بؤلسه، بیری مهتاب. خلق آره‌سیده حاضر بیر شعر ترقلمیش. مضمونی شو که، حسین بایقرا حقیقي پادشاه اېدی. اونینگ ایکّی اؤغلی ایکّی تخت اوستیده اؤلتیریب، بیری «آیمېن» دېسه، بیری «کونمېن» دېرلر، اېرته‌ـیو کېچ بیرـبیری بیلن رقابت قیلورلر. بولرنینگ اؤزارا کوره‌شلری خودّی شطرنج تخته‌سی اوستیده‌گی شاهلرنینگ کوره‌شلریگه اؤخشه‌یدیر. چونکه بو ایکّاوی آته‌لریدېک حقیقي شاهلر اېمس، بلکه شطرنج تخته‌سی اوستیده‌گی یسمه شاهلر دیر.

بو اؤخشه‌تیش بابرنینگ ایکّی پادشاه‌دن آلگن تأثراتلریگه شو درجه‌ده ماس کېلر اېدی که، او بې‌اختیار کولیب یوباردی.

- لېکن آغه‌ـاینی‌نینگ رقابتی - شطرنج اؤیینیگه اؤخششلیگی راست!

- فلاکت شونده که، - دېدی خواندمیر، - بو اؤیینده اولر خراسان‌نی بای بېرماقده‌لر! بونی اولرگه سؤز بیلن اوقتیریش اېسه امکاندن خالی!

شاعر سلطان محمدنینگ کؤزلری عصیانکارانه چقنه‌دی.

- اولرگه بونی سؤز بیلن اېمس، فقط شمشیر بیلن اوقتیریش ممکن!

خواندمیر اېشیک تامانگه خواطرلی کؤز تشلب قؤیدی. بیر وقتلر علیشېر نوایی‌دېک آدمگه مخفیلرینی یوباریب قؤیگن پادشاهلر بابرنینگ کېتیگه هم آدم قؤیگن بؤلیشلری ممکن اېدی.

سلطان علی مشهدي صحبتنی خطرلی موضوعلردن نریراق آلیب کېتیش اوچون یانیده تورگن چرم جوزدانینی آچدی‌ـده، بیر دسته زرورق آلدی.

- فقیر عالي مهمانیمیزنینگ غزللریدن بیر نېچه‌سینی کؤچیریب کېلگن اېدیم.

ورقلر قؤلدن‌ـقؤل اؤته باشله‌دی. خطاطنینگ عجایب صنعتی طفیلی هر بیر حرف نفیس و تیریک تصویرگه ایلنگن اېدی. خواندمیر سطرلرگه کؤز یوگورتیریب:

- آ! - دېدی حیرت بیلن. کۆپ شاعرلر «یار»نی الاهیلشتیریب، بوتون نجاتنی «یار»دن ایزلب اۆرگنمیشلر. امیرزادەم بو عادتي الدنیشلرگه قرشی عصیان قیلگن کبی یازمیشلر:

جانیمدن اۆزگه یارِ وفادار تاپمەدیم،

کۆنگلیمدن اۆزگه محرمِ اسرار تاپمەدیم...

بابر، اۆزینگنی اۆرگته کۆر یارسیز که، مېن -

ایستب جهاننی، مونچه قیلیب یار تاپمەدیم!

- مردانه سۆزلر! - دېدی بهزاد بابرگه قرەب. - سیز مینگ مرته حقسیز! آدم اۆزیگه هم ایشانماغی کېرەک!

- منّتدارمېن، مولانا.

شاعر سلطان محمدگه ایکّینچی شعرنینگ مطلعی یاقتن اېدی.

- اېشیتینگ، جنابلر:

سېندېک مېنگه بیر یارِ جفاکار تاپیلمس،

مېندېک سېنگه بیر زارِ وفادار تاپیلمس.

مولانا فضل‌الدین آغیر تین آلدی:

- حاضر گینه سۆزلشگن دردیمیزنی ایتمیشلر!

بابر مقتاولردن خیال اۆنغەیسیزلنیب:

- جنابلر، - دېدی، - مېن سیزلردېک صنعتکارلر بیلن اوچرەشیب، صحبتلشگنیم اوچون تنگریگه شکر قیلەمېن. فقیرنینگ کاغذنی قارەلب یازگن سطرلریم مولانا مشهدي‌نینگ تېنگسیز صنعتلری طفیلی سیزلرگه شونچەلیک منظور بۆلدی. جایز بۆلسه، غزللردن خاطره اوچون مولانالرگه بیر نسخەدن بېرماقچیمېن.

- عینِ مدعا! - دېدی خواندمیر قووانیب.

بابر غزللریدن اتەیلب اوچ-تۆرت نسخەدن کۆچیرتیرگن اېدی. خواندمیرگه، بهزادگه، سلطان محمدگه اۆزلری یاقتیرگن غزللردن بیر نسخەدن بېردی. اولر شاعر و خطاطنینگ حرمتلری اوچون غزل بیتیلگن زرورقلرنی آلیب، نان کبی کۆزلریگه سورتیب قبول قیلدیلر. بابر سۆنگگی غزلدن بیر نسخەسینی مولانا فضل‌الدین‌گه اوزەتیب:

- مولانا، بیز سیز بیلن فقط وطنداش ایمسمیز، همدرد و حسرتداشمیز، - دیدی.

مولانا فضل‌الدین غزلنی آلیب کؤزیگه سورتدی‌ـیو:

- مین امینمین، هرات‌ده بیتیلگن اوشبو غزل تیز کونده سمرقند و اندیجان‌گه هم یئتیب بارور، - دیدی. - خدا امیرزاده‌م بیلن بیزنی هم وطنگه ساغ‌ـسلامت قیتگولیک قیلسین!

- ایتگنینگیز کیلسین، مولانا!

بابر قاسم بیکنی چقیرتیردی و سلطان علی مشهدي‌گه غزللرنی صنعتکارانه کؤچیرگنلیگی اوچون آلتین توگمه‌لیک کیمخاب تؤن کییدیردی.

سؤنگ او مولانالرنی هاولیگه کوزه‌تیب چیقدی. همه‌لری خیرلشه‌یاتگنلریده معمارگه قره‌ب:

- بلکه کیلگوسی ییلده کابل‌گه بارورسیز، مولانا؟ - دیدی. - راست، کتّه معمارلیک آبده لری قوریشگه حلی امکانیمیز یؤق. کابل حاضر هرات‌گه نسبتاً چیکّه بیر ولایت.

اولوغ صنعتکارلرگه مکان بؤلرلیک سراییمیز یؤق. لیکن خدادن امیدیمیز بار که، کیلگوسیده طالع بیزگه هم کولیب باققه‌ی، بیز هم اولوغ صنعتکارلرگه مکان بیره‌دیگن کونلرگه یئتگه‌یمیز!

- تکلیفینگیزنی بجان و دل قبول قیلورمین! - دیدی مولانا فضل‌الدین.

- امیرزاده‌م، - دیدی خواندمیر. - علیشیر نوایی‌نینگ درگاهلریده قیلگن پاکیزه نیتینگیز الاهیم رؤیابگه چیقسین! الاهیم حضرت علیشیرنینگ روحلری همیشه سیزگه مددکار بؤلسین!

بو تیلک‌که همه‌لری صدقِ دلدن قؤشیلیب، یوزلریگه فاتحه تارتدیلر.

---

* رپو و رنگ - شوملیک، اؤز ایشیگه پخته‌لیک.

* * *

اپرته‌لب کون چیقه‌یاتگنده بابر خاص نوکرلری و بېکلری بیلن هرات‌نینگ تشقریسیده‌گی کېنگ باغ‌کۆچه‌دن کېتیب بارر اېدی. کۆچه‌نینگ ایکّی تامانیده هرات اعیانلری‌نینگ غیشتین دېوارلی، کاشینکار گنبذلی کۆشک و چارباغلری بار اېدی. صلابتلی بیر باغ هاولی‌نینگ بلند دېواری یانیدن اۆته‌یاتگنلریده، دېوار تېپه‌سیدن کیم-دیر اوچ-تۆرتته عطرگل تشله‌دی. تۆق قیزیل رنگلی گللردن بیری بابر مینگن سمن آت‌نینگ آسیق یالیگه کېلیب توشدی. گل‌نینگ تیکنلری آت یالیگه ایلینیب قالگنینی کۆرگن بابر دېوار تېپه‌سیگه قره‌دی-یو، یاش بیر قیزنینگ قییغاق قاشلرینی و قاش اوستیگه باستیریب کییگن گلدار تاقیسینی کۆردی. کېین او آت یالیگه ایلینیب قالگن گلنی قۆلیگه آلیب، لبیگه یقینلشتیردی.

اوزاقده یستنیب تورگن زنجیرگاه تاغلری‌نینگ بلند چۆقّیلریگه قار توشگن اېدی. هرات‌نینگ کېچ کوزیده نیمه هم بۆلیب آچیلگن بو گل‌نینگ عجیب هیدی بار اېدی. بابر گل‌نینگ خوش بۆیی دماغیگه اوریلگن زهاتی جیلاونی بې‌اختیار تارتیب، آنینی تۆختتدی. اوزنگیگه آیاقلرینی تیره‌ب، اېگردن بۆی چۆزدی-ده، دېوار تېپه‌سیده‌گی قیزگه تیکیلیب قره‌دی. اېندی اونگه قیزنینگ آلاو چقنه‌تیب تورگن قاپ-قاره کۆزلری، بو کۆزلرگه نهایتده یره‌شگن گلرنگ یاناقلری انیق کۆرینه‌دی. بابر بو کۆچه‌دن اوّل هم اۆتگن اېدی. قیز اوّللری هم اونی کۆریب، تنیب قالگن اېکن می، کۆزلری مۆلتیره‌ب و اویه‌لیب باش اېگدی. بو اونینگ سلام بېرگنی میدی یا که خیرلشگنی میدی؟ اۆن یېتّی-اۆن سکّیز یاشلرده‌گی بو قیزنینگ جاذبه‌سی-یو مۆلتیره‌ب باش اېگیشی بابرگه شونده‌ی تأثیر قیلدی که، او بیر لحظه نیمه قیلیشینی بیلمه‌ی اېسنکیره‌ب توردی.

بو آره‌ده باشقه ملازملر هم قیزنی کۆریب آتلرینی تۆختتگن اېدیلر. بابرنی مظفر میرزانینگ هرات بۆییچه داروغه‌سی یوسف علی بېک کوزه‌تیب بارماقده اېدی. قیرق یاشلردن آشگن کۆنگیلچن بو بېک دېوار تېپه‌سیده‌گی قیزنی تنیب کولدی-یو:

- ایيې، ماهیم میسیز! - دېدی. - آبّا، ماه‌چوچوک-اې، کتّه قیز بۆلیب قالیبسیز-ه!

قیز گۆیا اېندی اۆزیگه کېلدی، «لیپ» اېتیب، باشینی دېوار آرتیگه آلدی-یو، کۆزدن غایب بۆلدی.

یوزی قندەی-دیر ایچکی آلاونینگ تفتیدن قیزرگن، کۆزلری غلطی چقنەگن بابر یوسف علی بېکدن شاشیب سۆرەدی:

- کیم؟ کیم دېدینگیز؟

- امیرزادەم، بو هاولی سلطان صاحبقرانینینگ اوزاق قرینداشلریدن بیریگه قرەشلی. قیزنینگ آتەسی حسین بایقرانینگ نفوذلی دېوانباشیلریدن اېدیلر. باردی-کېلدیمیز بار اېدی.

- حاضر بار میلر؟

- بارلر و، لېکن... دولت ایشیدن چېتلنمیشلر.

- نېچون؟

- بیلمەدیم، حاضرگی پادشاهلریمیز بیلن آرەلری یخشی بۆلمەسه کېرەک. قندهارگه می، غزنەگه می کۆچیب کېتیش تردیده اېمیشلر، دېب اېشیتدیم.

آتلر یوریب بارماقده اېدی. بابر ماهیم دېب اتلگن قیزنینگ تاباره اوزاقده قالەیاتگنینی اۆیلب، کۆنگلیده کوچلی بیر ارمان سېزدی. ییگیرمه کون هراتەده یوریب، بو قیزنی نېگه فقط اېندی، جۆنب کېتەیاتگن پیتده کۆردی؟

بابر حلی هم قۆلیده اوشلب بارەیاتگن گلگه قرەدی. بایەگی گۆزل قیز هراتنینگ بوتون نفاستینی اۆز جاذبەسی بیلن بیرگه منه شو گلگه معطر هید کبی جایلب بېرگنگه اۆخشر اېدی.

بابر گلنی ینه بیر هیدلەدی-دە، باشیدەگی سلّەسینینگ قتیگه کۆزگه اونچه تشلنمەیدیگن قیلیب قیستیریب قۆیدی.

لېکن اوندەگی نفیس بیر هیجاننی قاسم بېک زیمدن کوزەتیب بارماقده اېدی. بابرگه آتەدېک غمخۆر بۆلگن بو آدم شوندەی کۆهلیک ییگیتگه مناسب بیر قیز اوچرەشینی کۆپدن بېری کوتیب یورردی. بابر اېسه کۆز آچیب کۆرگن یاستیقداشی عایشه بېگیمنینگ بېوفالیگیدن قتّیق آزار چېککنی اوچون عیال ذاتیدن تارتینر، انچه-مونچه قیزلرگه مایللیک بیلدیرمس اېدی. هرات ملکەسی خدیجه بېگیم اونی اصیلزاده خاندانلرگه کویاو قیلیشگه اورینیب کۆردی. بابر رۆیخوشلیک بېرمەدی.

مرحوم سلطان احمد میرزانینگ کیچیک قیزی معصومه بیگیم آنه‌سی بیلن سمرقنددن هرات‌گه کیلیب قالگن ایکن. کیوانی عیاللر آره‌گه توشیب، بیر مهماندارچیلیک پیتیده بابرنی معصومه بیگیم بیلن اوچره‌شتیردیلر. قیز جوده نزاکتلی و گؤزل ایدی. اما قاسم بیک اونی کؤرگنده تاشکینت‌ده قالگن عایشه بیگیمنی ایسله‌دی.

چیندن هم معصومه بیگیم - عایشه بیگیم‌نینگ سینگلیسی ایدی. بابر آره‌ده تورگن هراتلیک عمه‌ـخاله‌لرنینگ کؤنگلیگه قره‌ب، قیزگه مایللیک بیلدیرگن بؤلدی، لیکن تؤینی تعویقگه سالدی. قاسم بیک آرقه‌لی شونده‌ی جواب ایتتیردی:

- معصومه بیگیم آنه‌لری بیلن کابل‌گه بارسه‌لر...

قیرنینگ آنه‌سی:

- خؤپ، کابل‌گه بارگه‌یمیز، - دیب وعده بیردی.

لیکن قاسم بیک بو نازک‌کینه قیزنینگ هندوکش تاغلری آشه کابل‌گه یئتیب باریشیگه اونچه ایشانمسدی. یئتیب بارگنده هم بابرنینگ باشی اوستیده چرخ اوریب یورگن انتهاسیز مشکلاتلریگه برداش بیرالمه‌سه کیره‌ک، دیب اؤیلردی.

اما باغ کؤچه دیواریدن گل تشله‌گن ماهیم اسملیک آلاو قیزنینگ یوز‌ـکؤزلریده نفیس گؤزللیک‌که یؤغریلگن قدرتلی بیر آهن‌ربا بار ایدی. انه شو آهن‌ربا بابرنی همان اؤزیگه تارتیب تورر ایدی.

باغ کؤچه‌دن کینگ دله‌گه چیققنلریده بابر سلّه‌سی قتیده‌گی پوشتی رنگ عطرگلنی سیکین قؤلیگه آلیب، ینه بیر هیدلب کؤردی. شونده دیواردن مؤره‌له‌گن قیز اونینگ کؤز آلدیده قیته‌دن گوده‌لندی‌ـیو، بوتون بارلیغینی نفیس و شیرین تویغولرگه تؤلدیردی.

«شونچه قیلیب، ایستب جهاننی یار تاپمه‌دیم!» دیگن بابرگه بلکه شو قیز یار بؤلر؟ نیگه اوندن بو قدر تیز آیریلدی؟ نخات‌که بو قیزنی قیته کؤریش نصیب قیلمه‌سه؟ قاسم بیک آتینی بابرنینگ آتیگه یقین کیلتیریب، پست تاووش بیلن سؤره‌دی:

- امیرزاده‌م، بو عطرگل قیسی گلزارده اؤسگنینی سوروشتیریب کؤره‌ی می؟..

- اختیارینگیز، - دیدی بابر اویه‌لینقیره‌ب.

- قیزنینگ آتەلری حسین بایقراگه خویش بۆلسەلر، مېن بو خاندان بیلن البته علاقه باغله‌گه‌یمېن.

بابر بو رېجەنی معقوللەگن معناده باش ایرغەدی.

- امیرزادەم، اگر یولدوزی یولدوزینگیزگه تۆغری کېلسه، مېن ماهیم بانونی هراتدن می، قندهار یا که غزنەدن می، قەیېردن بۆلسه هم، البته ایزلب تاپگەیمېن!

هندوکش، کابل

اۆلیم بیلن یوزمه‌ـیوز

هراتدن اوزاقلشگنلری سری گۆزللیک و نفاست نوریگه یۆغریلگن ایلیق تویغولر اۆرنینی هندوکش تاغی‌نینگ بهیبت قایەتاشلری و اونینگ ساووق موزلریگه اۆخشەیدیگن خواطرلیکلر ایگلّەی باشلەدی. بابرنینگ کابلدن چیقیب کېلگنیگه اوچ آیدن آشیەپتی، لېکن او یېرده‌گی ایشانچلی آدملردن خبر کېلمەیپتی. آره اوزاق - آنده بیر آی‌ـقیرق کونلیک یۆل. کاروان بیلن کابلدن کېلگن سوداگرلر ناخوش آوازەلر ایشیتیبدی. گۆیا بابر میرزا هرات تاجدارلری بیلن یاولشیب قالگنمیش، اونی اختیارالدین قلعەسیگه قمب قۆیگنمیشلر.

حصارده خسروشاهدن اجره‌لیب کېلیب، بابر خدمتیگه کیرگن ییگیرمه مینگ مۆغول سپاهیلری بو خبرگه اساسلنیب، کابلده اۆز حاکمیتلرینی اۆرنەتیش حرکتیگه توشگنمیش. مۆغوللرنینگ دوغلت قومیدن بۆلگن محمد حسین (اوّلگی اۆرەتېپه حاکمی) فتنەچیلرگه باش بۆلماقده ایمیش. اما کابل داروغەسی ملا بابا بابرگه صداقت سقلب، قۆرغان دروازەلرینی بېرکیتیب آلگنمیش. اگر شو گېلر راست بۆلسه، قۆرغان قملده قالەدی. اما تشقریدن ییگیرمه مینگ قۆشین هجوم قیلسه، قۆرغاننی ایگلّشی هیچ گپ ایمس. اونده بابر سمرقند طفیلی اندیجاندن اَیریلگنی کبی، هرات سببلی کابلدن هم اجره‌لیب، ینه آره یۆلده معلق قالیشی ممکن.

بو خطرنینگ آلدینی آلیش اوچون بابر کابل‌گه تېزراق یېتیب باریش حرکتیگه توشدی. عکسیگه آلیب، قیش اېرته باشلندی. قوس آییده‌یاق تاغ اېتکلریگه یاققن قلین قار آتلرنینگ تیزّه‌سیگه یېتیب باردی. چخچران دېگن جایده بابر بېکلرنی مشورتگه تۆپله‌دی.

- داوانلر بېکیلگن-دیر، - دېدی خواجه کلان بېک. - قندهار آرقه‌لی بارسک، یۆل تېکیس.

هندوکش‌نی ایلنیب اۆتگه‌یمیز.

- ایلنیب اۆتگنینگیزگچه قیرق-اېلّیک کون وقت کېتگه‌ی! - اعتراض قیلدی قاسم بېک.

- اونگچه مۆغوللر کابل قۆرغانینی اېگلّب آلسه، کېین نې قیلگه‌یمیز؟

- خدا کۆرستمه‌سین! - دېدی بابر. - الاهیم بو میشمیش یالغان چیقسین!

- اما شمال بۆلمه‌سه تېره‌ک‌نینگ اوچی قیمیرله‌مه‌گه‌ی، امیرزاده‌م! کابل‌گه تېزراق یېتیب بارماغیمیز شرط! تۆغریده‌گی کۆتلِ زریندن آشسک قندهار یۆلیگه نسبتاً مصافه ایکّی برابر قیسقرگه‌ی. بیر آی وقت یوتگه‌یمیز!

- اونده‌ی بۆلسه، میلی، جناب قاسم بېک‌نینگ تکلیفینی قبول قیله‌یلیک. فقط داوان یۆلینی یخشی بیله‌دیگن یۆلباشچی تاپیش کېره‌ک.

- بونیسی مېنگه تن! - دېدی قاسم بېک.

اېرته‌سی کونی ینه قار یاغه باشله‌دی. بابر قۆریقچی ییگیتلری بیلن آتلنیب چیقه‌یاتگنده قاسم بېک افغانلرنینگ پشه‌یی قبیله‌سی یشه‌یدیگن قیشلاقدن سلطان دېگن بیر یۆل کۆرستووچینی تاپیب کېلدی.

آله‌چیپار سلّه اۆره‌گن، بلند بۆیلی، بورنی اوزون، جینگلک سقالیگه آق آره‌له‌گن بو آدم‌نینگ یوزی بابرگه الّه-نېچون تند کۆریندی. بابر او بیلن آت اوستیده توریب دري تیلیده سۆزلشدی:

- قیشده کۆتل زریندن اۆتیش ممکن می یۆق می؟

- اۆتگنلر بار، - دېدی سلطان. - اما بو ییل قار جوده کۆپ. کۆچکی باسیب قالیشیدن قۆرقمه‌سنگیز...

- سیز قۆرقمه‌سنگیز بیز نېچون قۆرقه‌یلیک؟..

- مېن قیشده اۆتسم، بیر اۆلیمنی ذمّەمگه آلیب اۆتەمن. کېتیشده اویدەگیلردن راضی-رضالیک سۆرەب یۆلگه چیقەمن. قیتیب کېلمس‌لیگیم ممکن.

بابر قاسم بېک تامانگه اۆگیریلیب تورکي تیلده سۆرەدی:

- نفسی مونچه ساووق؟ باشقەسی یۆق میدی؟

- باشقەلری اونەمەدی. «داوان بېکیلگن، جان کېرەک!» دېییشدی.

- بیزگه جان کېرەک ایمس می؟

- ای، بولر شونقه واهمه قیلیب، قدرینی آشیرگەی! منه شو سلطان قیشده هم کۆتلِ زریندن اۆتگن ایکن. کدخداسی ایتدی!

سلطان پشەیی سقالیگه اینگن قار ذرّەلرینی کفی بیلن سیدیریب تشلر ایکن، استهزالی کولیمسیرەب قۆیدی. بابر اونینگ تورکیچەنی توشونیشینی سېزدی، اما استهزاسینی یاقتیرمەدی. سلطان‌نینگ دلیده آرتیقچه غرور می، کدورت می، ساووق بیر نرسه باردېک تویولدی.

- جناب قاسم بېک، آدملریمیزنی آرتیقچه خطرلرگه گرفتار قیلمەیلیک. حلی هم بۆلسه قندهار یۆلیگه قیتەیلیک!

- اما وقتنی بای بېرسک، کابل ایلیکدن کېتگەی، امیرزادەم! سیز بیلن بیز قنچه خطرلی داوانلردن آشگنمیز! حصار تاغلریدن قار بۆرانلری تگیده دهشتلی اوچمەلر، سېکیرتمەلردن اۆتیب، اسکندرکۆل‌گه توشگنیمیز یادینگیزده می؟ خدا اسرەیمېن دېسه، هیچ گپ ایمس!

- خیر، بو گل هم خدا اۆزی اسرەسین! - دېب بابر سلطان‌نینگ یۆل کۆرستووچی بۆلیشیگه راضیلیک بېردی.

سلطان اوییگه باریب، چیندن هم آنەسیدن، خاتینی و بۆی یېتگن فرزندلریدن راضی-رضالیک سۆرەب چیقدی. اونینگ اۆزیگه تۆق، بدولت عایلەسی بار، سیس‌خانەسیده‌گی سکّیزته آتیگه مخصوص آتباقر قرەیدی. بو گل قیشده یۆل کۆرستووچی بۆلیشدن مقصدی فقط پول ایشلش ایمس. یاشلیکدن اونگه تینچلیک ببرمەی کېلەیاتگن الم و انتقام تویغوسی اونینگ شو ایشگه باش قۆشیشیگه سبب بۆلدی.

او قاسم بېک‌که راضیلیک بېریشدن آلدین، داواندن اؤتماقچی بؤله‌یاتگنلرنینگ کیملیگینی سوریشتیریب بیلدی. بابر - تېموریلردن اېکنی، ابوسعید میرزا اونینگ باباسی بؤلگنی سلطان‌نینگ اؤن یشرلیک پیتیده باشدن کېچیرگن فاجعه‌لرنی اېسیگه سالدی.

سلطان‌نینگ آته‌ـبابالری شاهرخ میرزا بیلن یخشی همکارلیک قیلگن بدولت آدملر اېدی. شاهرخ‌نینگ اؤلیمیدن کېین باشلنگن الغاو‌ـدلغاولرده توران‌دن ابوسعید میرزا اؤغلی محمود میرزا بیلن خراسان‌گه باستیریب کېلدیلر. سلطان‌نینگ آته‌سی شاهرخ میرزادن کؤپ یخشیلیک کؤرگنی اوچون اونینگ نېوره‌لریگه یان باسدی. لېکن ابوسعید میرزا غالب کېلیب، شاهرخ‌نینگ کؤپچیلیک نېوره‌لرینی قیلیچدن اؤتکزدیردی. سلطان‌نینگ آته‌سی و اکه‌سینی هم شاهرخیلر تامانیده تورگنی اوچون باشلرینی کېسدیردی. هاولیلریده بار مال‌ـحاللرینی، آنه‌سی‌نینگ بؤقچه‌لریده‌گی نرسه‌لریگچه تلب کېتیشدی. بو هم آزلیک قیلگنده‌ی، سلطان‌نینگ اؤن بېش یاشلیک چیرایلی آپه‌سینی اسیره قیلیب آلیب کېتدیلر. کېین اېشیتسه‌لر، اونی ابوسعید میرزا حرمیگه بیر نېچه کونلیک جاریه قیلیب بېریبدیلر... اوستمه‌ـاوست کېلگن بو بختسیزلیکلردن سلطان‌نینگ آنه‌سی کسل بؤلیب یاتیب قالدی. لېکن اولرنینگ بدولت قریندا‌شلری بار اېدی. آغیر پیتده اولر یاردم قؤلینی چؤزدیلر.

سلطان ییگیت یاشیگه یېتگونچه زمانلر هم بیر قدر تینچیدی، کاروانلر کؤپ قتنه‌یدیگن بؤلدی. سلطان کاروانلرگه یؤل کؤرستووچیلیک قیلدی، سودا‌ـساتیقدن هم یخشی درآمدلر آلیب، رؤزغارینی بوتلب آلدی.

حاضر قهرتان قیش کونیده اوییده عایله‌سی بیلن تینچ‌گینه اؤلتیریشی ممکن. لېکن بابر هم بو یېرلرگه باباسی ابوسعید میرزانینگ ایزیدن کېلگنلیگی سلطان‌نینگ دلیده‌گی قصاصکار تویغولرنی اویغاتیب یوباردی. ناحق اؤلدیریلگن آته‌سی و اکه‌سی، ناموسی تاپتلگن آپه‌سی اوچون منه بو تېموریزاده‌دن خون طلب قیلیب قصد آلیشگه حقّی یؤق می؟ بو هم اؤشه کېلگیندی فاتحلرنینگ بیری‌ـکو. توراندن کېلیب بو یېرلرده خؤجیین بؤلیب یوریبدی. قنی، هندوکش تاغیگه هم خؤجیین بؤلیب کؤرسین‌ـچی؟! سلطان اؤز خوندار دشمنینی اېنگ مشقتلی یؤللردن باشلب باره‌دی، اونینگ عذاب تارتگنلرینی کؤریب بیر

المدن چیقه‌دی. علاجینی تاپسه، داوان یۆللریده قار بۆرانلریگه کۆمیب قیته‌دی. شو بیلن آته‌سی و اکه‌سی‌نینگ روحلری آلدیده‌گی قیامتلیک بورچینی بجرگن بۆلمه‌یدی می؟

سلطان شو اۆی بیلن سیس‌خانه‌گه کیردی. تاغلرده یخشی یوره‌دیگن اینگ بقوت قاره قشقه آتینی ایگرله‌دی. جون خۆرجینگه ایکّی هفته‌گه یېته‌دیگن قیلیب قاووردا‌ق گۆشت، یاغلیق پتیر و باشقه یېگولیکلر سالدیردی. اۆزی قلین پۆستین کییب، ینه ایکّیته جون چکمان، ایسّیق قولاقچین، «جراب» دېب اتله‌دیگن قلین پیپاقلر آلدی. آتلرگه یېم-خشکنی هم اونوتمه‌دی. پۆستین تگیدن بېلیگه خنجر تقیب آلدی. همه یوکلرینی قیزغیش رنگلی میقتی آتگه آرتتیردی-ده، اونی یېتاوگه آلدی.

بابر و قاسم بېک باشلیق بېک و نوکرلر اوچ یوز کیشیدن آرتیق. کۆپچیلیگی‌نینگ یېتاوده آتی بار. تویه‌لرگه تورلی یوکلر، چادر و ییغمه اۆتاولر آرتیلگن. قیش کونی بولرنینگ همه‌سینی آزیق-آوقت و یېم-خشک بیلن تأمینلش آسان اېمس.

اوّلگی حاکملرنینگ عادتینی یخشی بیله‌دیگن سلطان: «بولر هم اهالی‌نینگ مال-حالینی زۆرآوانلیک بیلن تارتیب آلیب ذخیره ییغسه کېره‌ک»، دېب اۆیله‌دی.

اما بابر خزینه‌چیگه بویوریب، همه ذخیره‌لر اوچون آلتین-کوموش تنگه تۆلتدی. حتا یېم-خشکنی و قار کوره‌یدیگن یاغاچ کوره‌کلرنی هم تنگه‌گه ساتیب آلیشدی.

کۆز ایلغه‌گن همه جای آپّاق قارگه بورکنگن. سلطان قاره قشقه آتده آلدینده یۆل باشلب باره‌دی. بابر و قاسم بېکلر اونینگ کېتیدن آتلیق کېلیشماقده. آرقه‌ده یوزلب بېک و نوکرلر یېتاوده‌گی آتلر و یوک آرتیلگن تویه‌لری بیلن تورنه‌قطار بۆلیب تیزیلیب یۆل یوره‌دی.

بیر هفته‌دن بېری هر کونی قار یاغه‌دی. گاها قلین بولوتلر ییرتیغیدن آفتاب خیره‌گینه بۆلیب کۆرینه‌دی-ده، کۆپ اۆتمه‌ی یۆق بۆلیب کېته‌دی.

آپّاق تازه قار کۆزنی آله‌دی. سۆنگ ینه میده‌لب قار یاغیشگه توشه‌دی.

یۆللر قار تگیده کۆرینمه‌ی کېتگن. سلطان باله‌لیکدن یخشی بیله‌دیگن تېپه‌لیکلر، جیلغه‌لر و قایه‌تاشلرگه قره‌ب توسمال بیلن یۆل باشلب باره‌دی. تاغ اېتکلریده اولرگه بیرانته قۆی سوروووی، بیرانته قاره‌مال اوچره‌مه‌یدی - چاروا یېیدیگن اۆت-اۆلنلر قار تگیده قالیب کېتگن. حتا ککلیکلر هم بو قارده دان تاپالمه‌ی پستلیکلرگه توشیب کېلگن. اولر قلین قارده

درست اوچالمه‌ی قالرکن، قناتلرینی یازیب، قارگه تیقیلیب قالگن ککلیکلردن بپش-اؤنته‌سینی ییگیتلر یؤل بؤییدن توتیب آلدیلر:

- کپچقورون تونشگه تؤخته‌گنده کباب قیلگه‌یمیز! - دپییشیب، خؤرجینلریگه جایله‌دیلر.

تاغ آره‌لیقلریگه کیرگنلریده قار آت‌نینگ تیزّه‌سیدن بلندگه چیقدی. قیش چِلّه‌سی قهرلی، ساووق‌نینگ قتّیقلیگیدن آیاق تگلریده غرچیلّه‌گن قارنینگ تاووشی تاغ یانلریدن عکس‌صدا بؤلیب قیته‌دی. یوقاریگه کؤتریلگنلری سری یوریش قیینلشه‌دی، آت-اولاولر بورونلریدن هاوور چیقریب آغیر-آغیر نفس آلیشه‌دی، هارغین پیشقیریشه‌دی. بپک و نوکرلرنینگ آغیزلریدن چیققن هاوور یاغه‌یاتگن قارگه قؤشیلیب، سقال-مؤیلاولرگه آپّاق قیراو بؤلیب یاپیشه‌دی و همه‌نی موی‌سفیدگه اؤخشه‌تیب کؤرسته‌دی.

قیش کونی قیسقه، داوانگه پپتیب بارالمه‌دیلر. کپچ کیرگنده نینه برگلی بلوط درختلری اؤسیب یاتگن اؤرمانده تؤخته‌دیلر. تپکیسراق جایلر تاپیب، قارینی کوره‌ب تشله‌دیلر-ده، اؤرماندن اؤتین کپسیب کپلیب، گلخنلر یاقدیلر. گلخن اطرافلرینی اپریگن قارلردن تازه‌لب، بابر، قاسم بپک و باشقه اعتبارلی اعیانلر اوچون چادرلر تیکدیلر. ییگیت-یلنگلر قاری کوره‌لگن یپرلرگه قلین کیگیزلر تؤشب اؤلتیردیلر. یوکلر آره‌سیده قازان-تاواقلر هم بار اپکن. کوندوز کونی توتیلگن ککلیکلردن قیلینگن کباب‌نینگ آلدی بابر و قاسم بپک‌که سوزیلدی. گلخن آلاویده قاووراقلر هم تیارلندی.

سلطان می‌خؤرلیک هم بؤلیشینی کوتگن اپدی. لپکن او همراه بؤلیب باره‌یاتگن بپک و نوکرلرنینگ اؤز ارا گپ-سؤزلریدن شونی بیلدی که، ییگیرمه بپش یاشلیک بابر حلی عمریده می ایچمه‌گن نمازخوان ییگیت. اونینگ شونده‌ی قار ساووقلریده هم طهارت آلیب نماز اؤقیگنینی سفر پیتیده بیر نپچه مرته کؤرگن سلطان اؤزیچه تعجبلنیب قؤیدی.

اپرته‌سی کونی ینه داوان تامانگه کؤتریلیب باره‌یاتگنلریده قارنینگ قلینلیگی آت‌نینگ اؤمراویگچه چیقدی. آتلر سل ایلگریله‌گنلریدن سؤنگ آیاقلری یپرگه تپگمه‌ی، قارگه باتیب تؤختب قالیشدی.

قاسم بېک ییگیتلرگه کوره‌ک بیلن یۏل آچیشنی بویوردی. بېش-آلتی کیشی کوره‌ک آلیب آلدینگه اۏتدی. اما قلینلیگی آدم‌نینگ کۏکره‌گیگه چیقه‌دیگن قارنی کوره‌ک بیلن عهده‌لب بۏلمس، ایکّی-اوچ قدم یۏل آچگونچه بیر دنیا وقت کېتردی.

- ای، بو بۏلمس اېکن، - دېدی بابر. - بیر کونده ایکّی چقیریم یۏل باسسک قچان یېتگه‌یمیز؟

سلطان آلدینگه اۏتدی-ده، قارنی تېپه-تېپه شیبّه‌لب، بیرپسده تۏرت-بېش قدم یۏل قیلدی.

- بونی بیز تجربه‌ده کۏرگنمیز، - دېدی سلطان بابرگه. - ییگیتلرینگیزگه بویورینگ، منه شونده‌ی قار تېپیب یۏل آچسینلر. باشقه علاج یۏق!

قاسم بېک «قندهار آرقه‌لی تېکیس یۏل بیلن باره‌یلیک!» دېگن تکلیفگه کۏنمه‌گنی و داوان یۏلیدن یوریشگه سببچی بۏلگنی اوچون بابردن خجالت چېکماقده اېدی. شو سببلی اۏغیللری تنگری‌بېردی و قمبرعلی‌نی ایکّی یانیگه آلیب، همه‌دن آلدین اۏزی قار تېپیشگه کیریشدی. آرقه‌دن ینه طاهر باشلیق تۏرت-بېش ییگیت آلدینگه اۏتیب، قارنی غرچیلّه‌تیب شیبّه‌لشگه توشدیلر.

بیرپسده یوز قدمچه سۏقماق یۏل حاصل بۏلدی. اوندن آتلرنی یېتکلب اۏتیشگه تۏغری کېلردی. قار تېپه‌یاتگن قاسم بېک هنسیره‌ب دېدی:

- آتنی زۏر جانوار دېردیک، بونده‌ی قارگه آدم آتدن هم زۏر بۏلرکن!

آرقه‌ده یۏل آچیلیشینی کوتیب آتلیق تورگن بېک و نوکرلر کۏپچیلیک اېدی. بو قتّیق ساووقده اولرنینگ آتدن توشگیلری کېلمسدی، چونکه آت‌نینگ بدنیدن آزگینه بۏلسه هم ایسّیقلیک چیقیب، سوواریگه ایلیق تفتی اوریب تورر، پسته‌گی آدم بۏیی قار ایسه کفنده‌ی ساووق تویولردی. جوده سېکینلیک بیلن ایلگریلب باریشر، بو کېتیشده بیر کونلیک یۏل بیر هفته‌گه چۏزیلیشی مقرر اېدی. ایش باشی بۏلیب تورگن سلطان هر زمانده بابر تامانگه کۏز تشلب قۏیردی. «قار قملیده قاله‌یاتگن بو تېموریزاده اېندی نې قیلرکین؟» دېب اونی زیمدن کوزه‌تردی.

سلطان بابرنینگ ساوقاتیب عصبیله‌شیشینی، یۆل جوده سېکینلب قالگنیدن تجنگ بۆلیشینی، آدملریگه بقیریب-سۆکینیب ایش بویوریشینی، ایتگنینی قیلمه‌گنلر بۆلسه قمچی بیلن سوه‌لشینی کوتماقده ایدی. آته‌سی و اکه‌سینی اۆلیمگه بویورگن حکمدارلر قیافه‌سیده سلطان انه شونقه ظالملرنی کۆرگن، بوگون ایسه اولردن بیری‌نینگ تلوسه‌گه توشیشیگه گواه بۆلیب، بیر المدن چیققیسی کېلر ایدی.

بیراق بابر جیم. او آلدینده قار تېپه‌یاتگن کېکسه قاسم بېک‌نینگ هنسیره‌ب، حالدن کېتیب قاله‌یاتگنینی کۆردی-ده، اینده‌مه‌ی آتیدن توشدی. آلدینگه اۆتیب، قاسم بېک‌نینگ یانیگه باردی:

- بس، سیز اېندی نفسنی راسلنگ! - دېدی، سۆنگ اونینگ اۆرنیگه قار تېپیب یۆل آچه باشله‌دی.

آرقه‌ده یۆل آچیلیشینی کوتیب، آتدن توشمه‌ی اۆلتیرگن بېک و نوکرلر اېندی بونگه لاقید قره‌ب تورالمه‌دیلر. بابرنینگ اینده‌مه‌ی کۆپ قطاری ایشگه توشیب کېتگنی آرقه‌ده‌گیلرگه زوغوم قیلیب بویروق بېرگندن کۆره کوچلیراق تأثیر قیلدی. ییگیتلردن ییگیرمه-اۆتّیزته‌سی اپیل-تپیل آتلریدن توشیب، بابر تامانگه شاشیلدیلر.

بلندگه کۆتریلگنلری سری هوا سییره‌کلشیب، نفس آلیش قیینلشر، قیرچیلّمه ساووق بونینگ اوستیگه قۆشیلر، اېنگ بقوّت ییگیتلر هم ییگیرمه-اۆتّیز قدم یۆل آچگونچه چرچب، هنسیره‌ب چېتگه چیقردی. ایکّی-اوچ مرته بو ایشنی قیلیب چیققن آدملرنینگ کۆپی تۆرتینچی-بېشینچی دفعه قار تېپیشگه یره‌مه‌ی قالردی.

اما بابر اېنگ پهلوان ییگیتلر قطاری قیته-قیته آلدینگه اۆتیب، بیر هفته دوامیده آدملریگه یۆل آچیب بارگنی سلطان‌نی لال قالدیردی. بېک و نوکرلر اۆز ارا گپلشگنده:

- امیرزاده‌مگه کۆز تېگمه‌سین، الپلره‌ی پهلوانلیگی بار! - دېب قۆییشردی.

- سرکرده‌نگ بۆلسه شونده‌ی بۆلسین!

سلطان هم ایچیده: «خدا بو ییگیتگه کوچ-قوتنی هم، همتنی هم ایه‌مه‌ی بېرگنگه اۆخشه‌یدی»، دېب قۆیدی.

کېچ کیرگنده بلند بیر یلنگلیک که کۆتریلدیلر.

بوندن نریده داوان باشله‌نیشی کبره‌ک ایدی. لیکن بو بلندلیکده قار بؤرانی باشلندی.

قتّیق شمال قار اوچقونلرینی یوز‌ـ‌کؤزگه کیلتیریب اوره باشله‌دی. ساووق‌نینگ شدّتی بیر نیچه برابر آشیب کیتدی.

هوالی کوتي دیب اتله‌دیگن بو بلند جایده شمال‌ـ‌پنه تاغ کمرلری بارلیگینی سلطان بیلردی. او کیچیکراق بیر کمرگه قاسم بیکنی باشلب کیردی.

اما بو کمرگه تؤرت‌ـ‌بیشته آدم زؤرغه سیغردی. قاسم بیک بابرنی هم ایچکریگه تکلیف قیلدی.

یوزلب آدم تشقریده قار بؤرانی آستیده دییدیره‌ب توریبدی. سویک‌ـ‌سویکلرگچه ییتیب باره‌یاتگن اچّیق ساووق‌نینگ زهریگه دهشتلی قار بؤرانی‌نینگ ضربی قؤشیلیه‌پتی. اگر آدملر شو آچیق جایده تونشگه مجبور بؤلسه، اولرنینگ کؤپی موزلب قالیشی مقرر. اؤلیم خوفینی سیزگن نوکرلردن بیری:

- ای‌ـ‌واه، جسدیمیز قار تگیده قالسه، بیزنی کیم تاپیب دفن ایتگه‌ی؟ - دیدی.

- قاردن کفن کییگه‌یمیز می‌ـ‌ه؟ - دیدی ایکّینچی نوکر.

- هندوکش دیب بي‌چیز ایتمس ایکنلر! بو تاغ آدمکش تاقه اؤخشه‌یدیر!

بابر بو نوکرلرنی آوازیدن تنیب، اولرنینگ آلدیگه کیلدی.

- میرزاقولی، نیتنی یخشی قیلینگلر! خدا خواهله‌سه، بو قار قملیدن ایسن‌ـ‌امان چیقیب کیتگه‌یمیز. ممت بیک، کوره‌کلرینگ بار می؟

- بار! - دیب طاهرنینگ سمرقندلیک دؤستی ممت آتی‌نینگ ایگریگه انغیب باغلنگن کوره‌کنی بابرگه آلیب بیردی.

بابر اینیگه و بؤییگه اوچ‌ـ‌تؤرت قدم کیله‌دیگن جای‌نینگ قارینی کوره‌ی باشله‌دی. ممت پادشاه‌گه قار کوره‌تیب، اؤزی قره‌ب توریشگه اویلدی، کوره‌کنی بابرنینگ قؤلیدن آلدی:

- بو یبرده نې قیلماقچیسیز، امیرزاده‌م؟

- قاردن احاطه یسماقچیمبن. یبرتؤله قزییدیلر‌ـ‌کو. بیز قارتؤله قزیسک بؤلمس میکن؟

- قنی، کؤره‌یلیک... ای، یؤق، قار حلی جوده یومشاق ایکن، اووه‌لیب توشدی...

- یېرگه یېتگونچه قزییلیک-چی! - دېدی بابر.

قارنی کۆکره‌کلری برابر قزیسه‌لر هم، کوره‌ک یېرگه تېگمه‌دی:

- آبّا، قار بۆرانی بو یېرگه قارنی اوییب تشله‌گن بۆلسه کېره‌ک! - دېدی ممت امیدسیزلنیب.

- میلی، بس، - دېدی بابر و طاهر قۆرچی‌بېگینی چقیردی: - بیرته کیگیز بیلن جای نماز کېلتیرینگ!

کۆکره‌ک بۆیی کېله‌دیگن قار دېواری شمال‌نینگ شدّتینی بیر آز پسه‌یتیرگنده‌ی بۆلدی.

اما تېپه‌ده ینه قار قویون بۆلیب یاغیلماقده ایدی. طاهر کېلتیرگن کیگیزنی آیاق آستیگه تۆشه‌دیلر. یاشلیکدن ساووق سوولرده یووینیب چینیققن، حتا موزنی تېشیب غسل قیلیشگه اۆرگنگن بابر حاضر قار بیلن رمزي طهارت آلگن بۆلدی-ده:

- تیمم! - دېب قۆیدی.

طاهر ایسه میرزاقولی و باشقه ییگیتلرگه مراجعت قیلدی:

- بېحرکت توره‌وېرسک، ساووقده تۆنغیب تمام بۆلورمیز! اوندن کۆره امیرزاده‌مگه اۆخشب قارنی قزیب، شمال‌پناه جایلر یسه‌یلیک. حرکتلنیب تورسک، ساووق اورمه‌گه‌ی!

بو گېلرگه زیمدن قولاق سالیب تورگن سلطان: «کۆره‌یلیک-چی، قنی بو تېموریزاده‌نینگ چیدمی قنچه‌گه یېترکین؟» دېدی اۆزیچه. بابر ایسه صاحبقران باباکلانیدن آلگن سبقلریگه بناءً حیات-مماتی حل بۆله‌دیگن پیتلرده ایکّی رکعت نماز اۆقیب، خدادن نجات تیلردی.

حاضر کیگیز اوستیگه جای نماز تۆشب نماز اۆقیر ایکن، ایگنیده‌گی پۆستینی‌نینگ یېلکه‌لری، گردشلی قوندوز تېلپگی بۆره‌لب یاغه‌یاتگن قاردن آپّاق بۆلیب قالدی. سلطان بونی کۆردی-یو، بابر پنه‌لب اۆتیرگن جاینی بۆران تونی بیلن قارگه کۆمیب تشله‌شینی اۆزیچه تصور ایتدی. دلیده توگون بۆلیب تورگن انتقام تویغوسی: «قۆییب بېر، - دېدی، - شهید بۆلگن آتەم بیلن اکەم‌نینگ آلدیگه بو تېموریزاده هم بارسین! قار تېپیب چرچه‌گن آدم ساووقدن کرخت بۆلیب، اویقوسی ایلتسه، کېین قیتیب اویغانمه‌ی ایرته‌لبگچه نریگی دنیاگه کېته‌دی!..»

لېکن بابرنینگ شونده‌ی مشکل احوالده هم اؤزینی یؤقاتمه‌ی، آدملرگه دلده بېره‌یاتگنی، کېکسه قاسم بېکنی کمرگه جایلب، اؤزی کؤپچیلیک نوکرلر قطاری آچیق یلنگلیکده قار بؤرانی تگیده اؤلتیرگنی سلطان‌نینگ انصاف و دیانت تویغوسینی اویغاته باشله‌دی. اینیقسه، بابرنینگ نماز اؤقییاتگنینی کؤرگنده و سجده‌گه باش قؤییب پروردگاردن نجات سؤره‌گنینی اېشیتگنده ایچکی بیر آواز «خدادن قؤرقمه‌یسن می، سلطان؟ - دېب سؤره‌گنده‌ی بؤلدی. - اخیر خدا آلدیده هر بیر آدم اؤز گناهی اوچون اؤزی جواب بېره‌دی‌ـ‌کو. یامان تېموریزاده‌لر قیلگن گناهلر اوچون نېچون بابر جواب بېریشی کېره‌ک؟ اخیر بونینگ اؤزی سېنگه یامانلیک قیلگنی یؤق‌ـ‌کو. بیر هفته قار تېپیب سېنگه هم یؤل آچیب کېلمه‌دی می؟ یخشیلیک‌که جواباً یامانلیک قیلسنگ، کېین قصاصی اؤزینگ‌گه قیتمه‌یدی می؟»

بابر نمازینی توگتگندن سؤنگ سلطان اونینگ آلدیگه کېلدی:

- حضرت شاه، تونی بیلن قار بؤرانی ایچیده موزلب قالیشدن قؤرقمه‌یسیز می؟

- نچاره؟ سیز بیزنی آگاهلنتیرگن اېدینگیز. داوان یؤلی چیندن خطرلی اېکن...

- قاسم بېک اؤلتیرگن کمرگه سیز نېچون کیرمه‌یسیز؟ اخیر شاهلر دایم تؤرده اؤلتیریشی کېره‌ک‌ـ‌کو!

- حیات‌ـ‌ممات آلدیده شاه و گدا برابر، جناب سلطان. قاسم بېک کېکسه آدم، مېنگه آته‌دېک عزیز. مېن تشقریده قالگن بو ییگیتلریم بیلن حیات‌نینگ برچه اچّیق‌ـ‌چوچوکلرینی بیرگه ته‌تیب کېلماقده‌مېن. قنچه خوف و خطرلرنی بیرگه باشدن کېچیرگنمیز. بوگون هم بیز اؤلیم بیلن یوزمه‌ـ‌یوز توریبمیز. شونده‌ی پیتده مېن اېنگ قدردان آدملریمنی تشقریده‌گی خطر ایچیگه تشلب، اؤزیم قیسی یوز بیلن ایچکریده جان سقله‌گه‌یمېن؟

- حضرت، مېن سیزنی فقط پادشاه دېب اؤیله‌گن اېدیم. لېکن سیزده درویشلیک هم بار اېکن. بو سؤزیمنی کؤنگلینگیزگه آلمه‌یسیز می؟

- نېچون کؤنگیلگه آله‌ی؟ شاهلردن کؤره درویشلرده عدالت کؤپراق... اخیر سیز هم مسلمانسیز‌ـ‌کو.

- الحمدالله مسلِمِمن. برچه مسلِملر بیر‌ـ‌بیرلریگه برادر دیرلر. یورینگ، مېن سیزگه همه آدملرینگیز سیغه‌دیگن اولکن هاولنی کؤرسته‌ی!

بابر قووانیب، تېز اۆرنیدن توردی-ده، طاهر بیلن ممت‌نی چقیردی.

- قنی، جناب سلطان بیلن بارینگلر-چی، باشقه کمرلر بار اېمیش!

چیندن هم آرقه‌سی اولکن غارگه توتشیب کېتگن ایکّیته کمر بار اېکن. اولرگه تشقریده قالگن همه آدملر کیریب، تونی بیلن شمال‌پناه، قوروق جایده گلخنلر یاقیب ایسینیشدی.

اېرته‌سی کونی قار بۆرانی تۆختب، هوا آچیلیب کېتدی. کېچه‌گی کوچلی شمال قارلرنی اوچیریب، همه اۆنغیر و جرلرنی قارگه تۆلدیرگن و تېکیسلب کېتگن اېدی. بۆران و ساووق‌نینگ شدّتیدن بو قارلر شیبّه‌لنیب، قلین قتقلاق حاصل بۆلگن اېدی. انه شو قتقلاقدن و اۆیدیم-چوقورلرنی تۆلدیریب تېکیسله‌گن قارنینگ قلینلیگیدن سلطان اوسته‌لیک بیلن فایده‌لندی، بابرنی برچه آدملری بیلن تاغ‌نینگ نریگی تامانیگه باشلب کېتدی. ینه کونی بۆیی یۆل یوریب، کېره‌ک بۆلگنده قار تېپیب، کېچکی پیت یکّه‌اۆلنگ* دېگن قیشلاققه یېتیب باردیلر.

بو تورکي‌زبان قیشلاق آدملری:

- آسماندن توشدیلرینگیز می؟ - دېب حیران قالیشدی: - عمریمیز بنا بۆلیب قیش چِلّه‌سیده بو داواندن تیریک اۆتیب کېلگن شونچه کۆپ آدمنی کۆرمه‌گن اېدیک!

یکّه‌اۆلنگلیکلر بابر و قاسم بېک‌نینگ آیاغی تگیگه قۆیلر سۆییب، کتّه ضیافتلر بېریشدی. بیر کېچه دم آلگنلریدن سۆنگ سلطان قیتیب کېتیشگه رخصت سۆره‌دی.

- بیر اۆزینگیز تاغدن قنده‌ی اۆته‌سیز؟ - دېدی بابر.

- کېلگن یۆلیمیز حلی بېکیلمه‌گن-دیر. آتلریم بار-کو.

- بلکه بیز بیلن قالورسیز؟ مملکت‌نینگ تۆرت تامانی تاغ. بیزگه سیزدېک یۆل کۆرستووچی دایم کېره‌ک.

- تکلیفینگیز اوچون تشکر، حضرت شاه. مېن سیزدېک مرد پادشاه‌نی عمریمده بیرینچی کۆریشیم. اویگه قیتیب، برچه پشه‌ییلرگه سیزنینگ تۆغرینگیزده سۆزلب بېرماقچیمن. خدمتینگیزگه کېلسم هم، یوز-ایکّی یوزته ییگیتلرنی باشلب کېله‌مېن.

خدا حافظ!

بابر خزینه‌چیگه بویوریب، سلطان‌گه کوتگنیدن هم آرتیق مکافاتلر بېریب جۆنتدی.

---

* اؤلنگ - ییلاو دېگنی.

* * *

کابل‌ده اولرنی باشقه خوف-خطرلر کوتماقده اېدی. فتنه‌چیلر بابرنی «هرات‌ده قتل اېتیلیبدی» دېب آوازه ترقتگنلری راست اېکن. اؤره‌تېپه‌نینگ سابق حاکمی محمد حسین دوغلت فتنه‌چیلرگه باش بؤلیب، بابرنینگ اؤرنیگه اونینگ عمکی بچه‌سی - مرحوم محمود میرزانینگ ییگیرمه یاشلیک اؤغلی میرزاخاننی کابل پادشاهی، دېب اعلان قیلیبدی. بونینگ خبرینی کابل‌ده قالگن صادق نوکرلردن محمد اندیجاني لنگرِ تېمور دېگن جایده بابرگه یېتکزیب کېلدی. معلوم بؤلیشیچه، کابل قلعه‌سینی بابر اوچون بېرکیتیب تورگن ملا بابا و احمد یوسف‌لرنینگ احوالی جوده آغیر.

قؤرغاننی قمل قیله‌یاتگن میرزاخان باشلیق مؤغوللرنینگ ییگیرمه مینگ آدمی بار، دېوارلرگه نقب سالیب باروت بیلن پارتلتیب اؤتیشگه حرکت قیلیشیه‌پتی. قؤرغان حمایه‌سیده ایکّی یوزته‌گینه آدم توریبدی. اولرنینگ هم ذخیره‌لری توگب باریه‌پتی. شو کېتیشده فتنه‌چیلر کېتمه-کېت هجوم قیله‌وېرسه قؤرغاننی بیر هفته-اؤن کونده آلیب قؤییشلری احتمالگه یقین.

- بیز لنگرِ تېموردن کابل‌گه تؤرت کونده یېتیب بارگه‌یمیز می، اَ، جناب قاسم بېک؟ - سؤره‌دی بابر.

- ایلدم یورسک، اوچ کونده هم یېتگه‌یمیز. اما قندهار یؤلی بیلن کېلگنیمیزده کابل‌گه ینه بیر آیده زؤرغه یېتگن بؤلردیک.

محمد اندیجاني بو گپنی معقوللب قؤشیمچه قیلدی:

- فتنه‌چیلر سیزلرنینگ قیش چِلّه‌سیده هندوکشدن آشیب کېلیشلرینگیزنی مطلقا بیلمه‌یدی، امیرزاده‌م! اخیر بو - عقل باور قیلمه‌یدیگن ایش! شونینگ اوچون فتنه‌چیلر اساسي کوچلرینی قندرهاردن کېله‌دیگن یؤل بؤیلریگه جایلشتیرگنلر. قراوواللری هم قندهار

تاماندە پایلاوچیلیک قیلماقدە ایمیش. مېنگە بونی ملا بابا تعیینلب ایتیب یوباردی. «غزنه تاماندن کېلمەسینلر، منار تاغی تاماندن کېلسینلر» دېب التماس قیلدی.

- اما جناب قاسم بېک، سیز اوزاقنی کۆزلب داوان یۆلینی تنلەگن ایکنسیز. مېن سیزنینگ حقلیگینگیزگە ایندی یورەکدن تن بېردیم.

- تشکر، امیرزادەم. ایندی همه گپ کابلگە یاغیلر کوتمەگن تاماندن بیلینتیرمەی باریشیمیزگە باغلیق. اولرنی غفلتدە باسماق کېرەک!

بابر، قاسم بېک، خواجه کلان و باشقه ایشانچلی امیرلر مصلحتنی بیر جایگه قۆییشدی. کابل قۆرغانیدەگی ملا بابا باشلیق صادق کیشیلریگه بابر اۆز قۆلی بیلن مخفي مکتوب یازدی.

«مردانه بۆلینگ، نجات یقین، خدا خواهلەسه، سەشنبه کونی تونده بیز منار تاغیده اولکن اۆت یاندیرغومیزدیر. سیزلر هم ارکده، ایسکی کۆشکنینگ اوستیده کیم، حاضر خزینه دور، اولوغ اۆت یاندیرینگیز، تاکه بیلغەیمیز که، بیزدن خبردار بۆلیبسیز...»

محمد اندیجاني بابرنینگ مکتوبینی کابل قۆرغانیدەگیلرگه وقتیده یېتکزیب بارگن ایکن. سەشنبه کونی کېچەسی بابر آدملری بیلن منار تاغیگه یېتیب، کابل قۆرغانی کۆرینەدیگن جایده اولکن آلاو یاندیردیلر. کۆپ اۆتمەی کابل ارکیده خزینەنینگ تامی اوستیده هم کتّەکان آلاو یلتیلّب کۆرینەدی.

شوندن کېین بابر آدملری بیلن کابلنینگ شِمال تامانیدەگی غوربند تنگیسیدن سحر پلّه چیقیب، اینگ اوّل فتنەچیلرنینگ باشلیقلری اوخلب یاتگن قصرلرگه یقینلشدیلر. تون جوده ساووق، ایزغیرین شمال ایسەدی، کۆپچیلیک قراووللر هم شمالپناه ایلیق جایلرگه کیریب کېتیشگن. محمد حسین بیلن میرزاخان غفلت اویقوسیگه یاتگن پیتده قۆرغان ایچکریسیدن ملا بابا و احمد یوسف اۆز آدملری بیلن آهنین دروازەسیدن قوراللنیب چیقدیلر. قۆرغاننی قمل قیلیب یاتگن مؤغوللرنینگ حلقەسی شِمال تاماندە سییرەک ایدی، چونکه اولر بابرنینگ جَنوب-غرب تاماندن کېلیشینی کوتماقده ایدیلر.

بابر شِمالدەگی غوربند تاماندن، قۆرغاندەگیلر قلعه تاماندن همزمان ضربه بېریشیب، مؤغوللر حلقەسینی سیندیریب اۆتدیلر.

کابل پادشاهی دېب اعلان قیلینگن میرزاخان قۏرغان تشقریسیده‌گی حشمتلی بیر قصرده اوخلب یاتگن پیتده بابرنینگ خواجه کلان بېک باشلیق ییگیتلری قصر هاولیسیگه تیغ یلنغاچلب کیردیلر. میرزاخان‌نینگ قۏریقچی ییگیتلری هم قیلیچلرینی قیندن سوغوردیلر. قیلیچبازلیک جنگیدن بیر نېچه نوکر یره‌لنیب ییقیلدی. چۏچیب اویغانگن میرزاخان:

- بابر باستیریب کېلدی! - دېگن خبرنی اېشیتیب اۏزینی یۏقاتیب قۏیدی. «اۏلدیگه» چیقریلگن آدم‌نینگ بیردن تیریلیب کېلیشی میرزاخاننی شونچه‌لیک واهمه‌گه سالدی که، او طرفدارلرینی تۏپلب جنگ قیلیشنی خیالیگه هم کېلتیرمه‌دی. قنتریب قۏییلگن اېگرلاغلیق بیر آتگه سپچیب میندی-ده، کونچیقیش تامانده‌گی تاغلرگه قره‌ب قاچدی. بونی اېشیتگن بابر یوسف بېک باشلیق بیر تۏده ییگیتلرنی میرزاخان‌نینگ کېتیدن قووغینچی قیلیب یوباردی. اۏزی باغِ بهشت دېب اتله‌دیگن باغ‌نینگ ایکّی قبتلیک قصریگه تامان آت سوریب کېتدی.

فتنه‌چیلرنینگ باشلیغی محمد حسین دوغلت شو قصرده اېدی. دروازه‌نینگ تامی اوستیده اۏلتیرگن قۏریقچیلر بابرگه یایدن اۏق یاغدیردیلر. اۏقلردن بیری اونینگ پۏلات دوبولغه‌سیگه، ینه بیری کۏکره‌گیده‌گی زرهلی «چار آینه‌گه» اۏره‌لیب قېچیب کېتدی. سۏنگ بابر کماندن آتگن اۏقلر تام اوستیده‌گی ساقچیلردن بیرینی یېرگه قولتدی.

دروازه‌نی قۏریقلب تورگن آتلیق مۏغول بېکلری قیلیچ یلنغاچلب، بابرگه حمله قیلیشدی. اولردن بیری یقین کېلیب قیلیچ اورگنده بابر اۏزینی قلقانی بیلن تۏسدی. سۏنگ فتنه‌چی‌نینگ بۏینیگه شونده‌ی قیلیچ اوردی که، اېگردن یېرگه اوچیریب، یومه‌لتیب یوباردی. ینه ایکّینچی، اوچینچی... بېشینچیسینی آتیدن قولتدی...

قیلیچ یلنغاچلب کېله‌یاتگن هر بیر دشمن اونگه یوزمه-یوز کېلگن اۏلیم تمثالی بۏلیب کۏرینردی. یاونی قیلیچ بیلن اوریب ییقیتگنده اۏزیگه چنگ ساله‌یاتگن اۏلیمنی برطرف قیلگنده‌ی یېنگیل تارتردی.

بابرنینگ اۏزی تیغ بیلن یاولرینی اوریب، ییقیتیب کېله‌یاتگنینی اېشیتگن محمد حسین دوغلت هاولیگه چیقیشگه هم جرأت اېتالمه‌دی. خاتینلرنینگ کۏرپه-تۏشک ییغیب قۏییله‌دیگن خانه‌سیگه کیریب، بۏغجمه‌نینگ ایچیگه یشیریندی.

مِهر نگار خانیم - بابرنینگ خاله‌سی ایدی. بولتور قوتلوغ نگار خانیم عالمدن اؤتگندن بیری بابر بو خاله‌سینی آنه اؤرنیده حرمت قیلیب یورردی. بابرنینگ آدملری ایچکریلرنی اختریب، محمد حسین‌نی تاپیب چیققنلریچه بابر شو خاله‌سی آلدیده فرزنددیک تعظیم قیلیب کؤریشدی.

تاشکینت‌ده خان بؤلگن مرحوم محمودخان‌نینگ آنه‌سی شاه بیگیم هم شو قصرده ایکن. بابرگه اؤگه‌ی بؤلسه هم، هر قله‌ی ماما حسابلنگن شاه بیگیم تؤستدن پیدا بؤلیب قالگن بابر آلدیده سراسیمه بؤلیب، دودوقلنیب بیران سؤز ایته آلمه‌دی.

بابر اونینگ هم حرمتینی جاییگه قؤییب، تعظیم و تواضع بیلن سؤره‌شدی.

ایچکریدن ایکّی ییگیت قؤلتیغیدن محکم اوشلب آلیب چیققن محمد حسین ایسه:

- مینده نې عیب؟! - دیب پیشگیرلیک قیلدی.

- سیزده عیب بؤلمه‌سه نیچون مینن قاچیب تؤشکخانه‌گه بیکیندینگیز؟ - سؤره‌دی بابر.

- قیلیچ یلنغاچلب کیرگنلردن قؤرقدیم، راست!

- اما مینینگ اؤرنیمگه میرزاخاننی پادشاه کؤترگنده خدادن قؤرقمه‌دینگیز می؟ بیر پادشاه‌گه قرشی فتنه اویوشتیریب، باشقه پادشاه‌نی تختگه چیقریش - دولت تؤنتریشی اپکنینی بیلمس میسیز؟ بونده‌ی خیانتلر اوچون اینگ آغیر جزالر بیریلیشی، تنه‌سی پاره-پاره قیلینیب، مینگ قییناقلر ایچیده قتل اپتیلیشی سیزگه معلوم ایمس میدی؟!

- مینی... مؤغول بیکلری یؤلدن اوردیلر!.. کیچیرینگ، امیرزاده‌م، کیچیرینگ - دیب محمد حسین هؤنگره‌ب ییغله‌ی باشله‌دی و بابرنینگ آیاغی آستیگه اؤزینی تشله‌دی.

سقالیگه آق توشگن بو آدم‌نینگ اؤره‌تپپه‌ده‌گی اوییده بابر کؤپ مرته مهمان بؤلگن، اونینگ اؤغیللری بیلن بیرگه اؤسگن ایدی. اینیقسه، محمد حسین‌نینگ کیچیک اؤغلی حیدر میرزا بابرگه جوده مهربان، ذهنی اؤتکیر، یپتّی-سکّیز یاشده‌یاق کتاب اؤقیب، شعر ایته‌دیگن ذکاوتلی باله ایدی*.

مِهر نگار خانیم هم، شاه بیگیم هم محمد حسین‌نینگ شو باله‌لرینی اؤرته‌گه سالیب، بابردن شفاعت سؤره‌دیلر. بابر محمد حسین‌گه نفرت بیلن کؤز تشلب دیدی:

- منه شو آنەلر و بې‌گناه بالەلر حرمتی... مېن سیزنینگ قانینگیزدن کېچدیم... اما اېندی سیز بیلن آرەمیز اوزیلدی... کۆچینگیزنی آلیب، مېنینگ قلمرویمدن چیقیب کېتینگ! تمام!

بابر بو یېردن آتلنیب چیققنده فتنەچی قۆشینلر کابل قۆرغانی‌نینگ اطرافلرینی ترک اېتیب، تاغلرگه قرەب چېکینماقده اېدی. قمل پیتیده قۆرغاننی اژدهادەی اۆرەب یاتگن مینگلب مۆغول عسکرلری اېندی اۆز سردارلریدن اجرەلیب، باشی کېسیلگن ایلاندېک تلوسه ایچیده گۆیا دومەلب کېتماقده اېدی.

میرزاخان‌نینگ کېتیدن یوباریلگن قووغینچیلر اونی قرغه بولاق دېگن جایدن توتیب آلیب، ارکده دېوانخانەده اۆلتیرگن بابرنینگ آلدیگه آلیب کیردیلر. یېنگیل کییینگن میرزاخان ساووقده دییدیرەب کۆکریب کېتگن. بابرگه اېگیلیب تعظیم قیلەیاتگنده یېرگه گورسیلّب ییقیلیب توشدی. ییگیتلر اونی اۆرنیدن تورغیزدیلر. ییغلب التجا قیلدی:

- مېنی عفو اېتینگ، حضرتیم! سیز مېنینگ یگانه پادشاهیمسیز!

- اما اۆزینگیزنی هم پادشاه دېب اعلان قیلیبدیلر ـ کو!

- مېنی الدەدیلر! «تېموریلردن کابل‌ده فقط سیز قالگنسیز، - دېدیلر. - بابر میرزا قیتیب کېلگونچه اېلگه باش بۆلیب تورینگ» دېب کۆندیردیلر! منه، خداگه شکر، اېسن‌ـامان قیتیب کېلیبسیز!

- بیزگه پېشواز چیقیب کوتیب آلیش اۆرنیگه، نېچون تاقله قرەب قاچدینگیز؟

- خام سوت اېمگن بنده، واهمه‌گه بېریلیبمېن! اما مېن مۆغول بېک و نوکرلریدن حمایه ایستب قاچگنیم یۆق. سیزنینگ حضورینگیزگه جنگ توگه‌گندن سۆنگ قیتماقچی اېدیم.

بابر اوچون هم میرزاخان‌نینگ مۆغول بېکلری تامانگه قاچیب کېتمه‌گنی یخشیلیک علامتی اېدی. اگر میرزاخان اولر تامانگه اۆتیب کېتگنده، ایکّی آرەده‌گی اوروش اوزاق دوام اېتیشی، ینه کۆپ بېهوده قانلر تۆکیلیشی ممکن اېدی.

- مېن سیزنینگ قهرمانلیگینگیزگه تن بېریب تیز چۆکورمېن، حضرتیم! - دېب میرزاخان ینه یوکوندی. - سیزده صاحبقران باباکلانیمیزنینگ قیلیچی بارلیگینی بیلورمېن! بو قیلیچگه «کوچ عدالتده دیر» دېگن مقّدس یازوو بیتیلگنینی اۆزینگیز مېنگه ایتگن اېدینگیز. بوگون

سیز انه شو قیلیچ بیلن بهادیرانه جنگ قیلیب غلبه‌گه اپریشدینگیز. چیندن هم، کوچ عدالتده اپکنیگه مېن اېندی یوره‌کدن ایمان کېلتیردیم! بویورینگ، تاکه عمریم باریچه سیزگه خدمت قیله‌ی!

بابر میرزاخانگه اؤنگ تامانیدن جای کؤرستدی.

- شربت کېلتیریلسین! - دېب بویوردی.

سودرباشی آلتین کاسه‌ده کېلتیرگن شربتدن بابر اوّل اؤزی ایچدی-یو، کېین میرزاخانگه بېردی.

- حاضر کابل‌ده تېموریلردن فقط ایکّیمیز قالدیک، - دېدی بابر. - بو مؤغوللر ازلدن تېموریلر بیلن آلیشیب کېلورلر. قوندوزده شیباني خان‌نینگ قؤشینی توریبدیر.

آره یقین. کابل‌ده خان‌نینگ جاسوسلری یالغان آوازه‌لر ترقتیب، مېنی اته‌یلب «اؤلدیگه» چیقرگن بؤلسه‌لر کېره‌ک.

- بو راست! قوندوز حاکمی قمبربیی کابلده‌گی مؤغول بېکلری بیلن تیل بیریکتیرگنینی مېن هم سېزدیم.

- کیملر اؤشه تیل بیریکتیرگن بېکلر؟

میرزاخان بیر نېچه مؤغول بېکلری‌نینگ نامله‌رینی ایتدی.

- انه شولرنی سیز بیزگه توتیب بېریشینگیز کېره‌ک! - دېدی بابر. - بؤلمه‌سه بولر ینه پیتینی تاپیب، سیز بیلن مېنی شیباني خانگه ساتگه‌یلر!

- کېمه‌گه توشگن‌نینگ جانی بیر، حضرتیم! مېن تا اؤلگونیمچه تېموریلر کېمه‌سیده ثابت تورگه‌یمېن! اگر اؤلیمگه بویورسنگیز هم سؤز قیترمه‌ی بارورمېن!

میرزاخان دېوقامت یاوقور ییگیت اېدی، اونینگ تامیریده آنه تاماندن باباکلانی اسکندر ذوالقرنین قانی هم بارلیگیگه بابرنینگ ایشانگیسی کېلردی.

- سیزنی اؤلیمگه بویورماقچی اېمس‌مېن. میرزاخان، بلکه همکارلیک‌که چارله‌ماقچیمېن!..

- جان و تنیم، بوتون بارلیغیم بیلن همکارینگیز بؤلورمېن، حضرتیم!

میرزاخان شو سؤزی‌نینگ اوستیدن چیقیب، بابر بویورگن برچه ایشلرنی صدقِ دل بیلن ادا اپته‌دیگن بؤلدی.

محمد حسین دوغلت اپسه کؤچ‌ـ‌کؤرانینی تویه و آتلرگه آرتیب جؤنب کپتدی و مرغاب بؤیلریده شیباني خانگه باریب قؤشیلدی. اما اؤرگنگن کؤنگیل اؤرتنسه قؤیمس، دپگنلریدپک، اؤشه یپرده هم فسق و فساد ایشلرگه باش قؤشگنی اوچون شیباني خان تامانیدن اؤلدیریلدی.

اؤشه قیش بابر کؤرستگن مردلیک و داویوره‌کلیک‌نینگ مکافاتی شو بؤلدی که، قاسم بپک هرات چارباغیده اوچره‌گن گؤزل قیزنی ایزلب تاپدی. بابر کابل‌ده کتّه تؤی قیلیب، ماهیم بانو اسملی بو آلاو قیزگه اویلندی و آره‌دن بیر ییل اؤتر‌ـ‌اؤتمس اوندن عجایب اؤغیل کؤردی. بختلی استقبال آرزوسی بیلن بو تؤنغیچ اؤغیلنی همایون دپب اته‌دیلر.

---

* کپله‌جکده محمد حیدر میرزا بابر تربیه‌سینی آلیب اولکن ادیب بؤلیب یپتیشه‌دی و مشهور «تاریخ رشیدی» کتابینی یره‌ته‌دی.

هرات، مرو

پیمانه‌سی تؤلگنلر

۱

هرات اطرافلریده قیش آسایشته اؤتدی‌یو، اوجِ بهار کونلریده شیباني خان اِبلّیک مینگ قؤشین بیلن مرغاب دریاسیدن اؤتیب، خراسان‌گه باستیریب کیردی. بدیع‌الزمان میرزا بیلن مظفر میرزا هرات‌نینگ شِمالیده قاره‌رباط و ترناب دیگن جایلرده ایکّی بؤلک قؤشین، ایکّی علیحده سرکرده بیلن لنج بیر احوالده اؤتیرگن اِیدیلر.

شیباني خان‌نینگ عبیدالله سلطان و تیمور سلطان باشلیق آتلیق عسکرلری بو ایکّی قؤشین‌نینگ آره‌سیگه تیغده‌ی یاریب کیردی‌یو، کوچلی بیر ضربه بیلن ایکّی پادشاه‌نی ایکّی تامانگه اولاقتیریب تشله‌دی. میرزالر کؤپچیلیک بیک و نوکرلری بیلن تومتره‌قه‌ی بؤلیب قاچدیلر. فقط ذونون بیک ارغون اؤزی‌نینگ حزب‌الله بؤلیشیگه و شیباني خان‌نینگ قیلیچینی سیندیریشیگه حلی هم ایشانگنی اوچون بیر نیچه یوز نوکرینی خان قؤشینی قرشیسیگه باشلب چیقیب، آخرگی نفسی قالگونچه آلیشدی. عبیدالله سلطان‌نینگ آتلیقلری خیال اؤتمه‌ی اونی اِیگردن اوریب توشیردیلر، باشینی کیسیب نیزه‌گه سنچدیلر و شیباني خان مینگن آت‌نینگ آیاغی تگیگه اِیلتیب تشله‌دیلر.

جنگ میدانیدن هلّاسلب قاچگن بدیع‌الزمان میرزا هرات‌گه همه‌دن آلدین یِیتیب کیلدی، اما شهر ایچیگه کیرمه‌دی. باغِ جهان آراده بیر نیچه ساعت تؤختب، آتلریگه دم بیردی‌یو، آلتین‌ـکوموش و جواهرلریدن کؤترگنیچه آلدی. اونینگ خاتین‌ـباله‌لری شهر ایچیده - ارکده اِیدی. آرقه‌دن قوویب کیله‌یاتگن یاو تهلکه‌سیدن قؤرقنن بدیع‌الزمان میرزا شهر داروغه‌سینی چقیریب، قلعه دروازه‌لرینی بیکیتیب آلیشنی بویوردی. «قمله‌ده قالیشدن قؤرقمنگلر، بیز قندهار تاماندن قؤشین تؤپلب کیلیب، سیزلرنی خلاص قیلورمیز»، دیگن قوروق وعده بیلن خاتینلری و باله‌لرینی قؤرغان ایچیده قالدیریب اؤزی جَنوبگه قره‌ب شاشیلدی.

هرات‌گه کېچه‌سی يېتيب کېلگن مظفر ميرزا حتا يېنگيليش و قاچيشده هم اکه‌سی بيلن مسابقه‌لشگن کبی ايش قيلدی. او هم شهر تشقريسيده‌گی باغِ سفيدده بير نېچه ساعت تۏختب، نفسينی راسته‌گچ، اېنگ کېره‌کلی نرسه‌لرينی آلدی-يو، ياو يېتيب کېليب قاليشيدن قۏرقيب، ارک‌که کيرمه‌دی، آنه‌سی و خاتينلرينی قلعه ايچيده قالديريب، دروازه‌لرنی بېکيتيشنی بويوردی، او هم قملده قالسه‌لرينگ اۏزيم کېليب قوتقره‌مېن!» دېگنيچه استرابادگه قره‌ب قاچدی.

ميرزالرنی کوتگنيدن هم آسان يېنگگن شيباني خان شهردن اۏن بېش چقيريمچه شرقده‌گی قهدستان دېگن خوش‌هوا اۏتلاققه توشيب، شاهانه چادرلرينی تيکديردی.

خديجه بېگيم هرات‌ده بار اعيانلر و قۏريقچی عسکر سرکرده‌لرنی تۏپلب، قۏرغان دروازه‌لرينی بېکيتيشگه اورينيب کۏردی. اما ايکّی آغه-اينی پادشاه‌دن بيرانته‌سی هرات مدافعه‌سيگه باش بۏلمسدن قاچيب کېتگنليگی همه‌نينگ روحيگه يامان تأثير قيلگن، قمل عذابينی هيچ کيم ذمّه‌سيگه آليشنی ايسته‌مس اېدی. خان‌نينگ غضبيگه قالمسليک اوچون هرات‌نی اونگه جنگسيز تاپشيريشنی معقول کۏرووچيلر کۏپ اېدی. اخيری هرات شيخ‌الاسلامی تفتزاني بير نېچه نفوذلی کيشيلرنی يانيگه آليب، هرات شهری‌نينگ کليتلرينی قيمت‌بها ساوغه-سلاملر بيلن بيرگه خانگه اېلتيب تاپشيردی.

قهدستان‌نينگ آرام‌بخش بهار هواسيده اولکن غلبه‌دن طبعی آچيليب يورگن شيباني خان اېندی جاذبه‌لی بير عيال بيلن قاووشگيسی کېلر اېدی. او هرات‌نينگ اېنگ تعريفی کېتگن گۏزل جُوانی - مظفر ميرزانينگ ييگيرمه ياشليک سويوکلی خاتينی قاره‌کۏز بېگيم دېب اېشيتگن اېدی. تاشکېنت‌ده و انديجان‌ده قاره‌کۏز بېگيم دېب آت چيقرگن قيزجووانلر قنچه‌ليک چيرايليک بۏلگنينی خان يخشی بيلر اېدی. هراتليک قاره‌کۏز بېگيم‌نينگ اصل نامی باشقه بۏلسه هم قاره کۏزلی گۏزللر آره‌سيده اېنگ چيرايليسی بۏلگنی اوچون اېل آره‌سيده شو اسم بيلن تنيلگن اېدی.

شيباني خان دايمي عادتينی قيليب، بو جُوانگه غايبانه عاشق بۏلگنی حقيده قيسقه بير غزل يازدی-يو، شاعر محمد صالحنی آره‌گه قۏييب، شعرينی بېگيمگه يېتکزديردی.

مظفر میرزا نامردلیک قیلیب خاتینلرینی تشلب کېتگنیدن قهری کېلگن قاره‌کۆز بېگیم خان‌نینگ غزلینی خوش قبول قیلدی. خدیجه بېگیم باشلیق باشقه کېلینلر هرات‌نینگ اېنگ مستحکم استحکامی بۆلگن اختیارالدین قلعه‌سیگه کیریب بېکینگنلریده قاره‌کۆز بېگیم اولردن اجره‌لیب قالدی و آته‌سی‌نینگ شهر تشقریسیده‌گی چارباغیگه کېتدی. کېین بېگیمنی حمّامده یووینتیریشیب، کېلینلرده‌ی یسنتیریشدی-یو، خان یوبارگن شاهانه محافه‌گه سالیشیب قهدستان‌گه آلیب کېتیشدی.

کېچکی پیت هرات‌نینگ شیخ‌الاسلامی و قاضیسی خان قرارگاهیگه چقیریلدی. بوگون عادتده‌گیدن یاشراق کۆرینه‌یاتگن شیباني خان شریعت پېشوالرینی محفوري* قالین تۆشلگن بارگاهده قبول قیلدی. خان‌نینگ یانیده تورگن ملا عبدالرحیم قاره‌کۆز بېگیمنی بوگون امامِ زمان‌گه نکاحلش حقیده گپ آچدی.

- بوگون می؟ - دېب شیخ‌الاسلام قاضیگه سراسیمه بۆلیب کۆز تشله‌دی. قاضی بو قره‌ش‌نینگ معناسینی توشوندی.

قاره‌کۆز بېگیم مظفر میرزانینگ نکاحیده اېدی. اېری‌نینگ تشلب کېتگنیگه بېش کون هم بۆلگنی یۆق. حال‌بوکه، بیر مسلمان‌نینگ نکاحیده‌گی خاتین‌نینگ عدّه‌سی بۆله‌دی، اوچ آی اۆتمه‌گونچه باشقه کیشیگه نکاحلش ممکن اېمس. شریعت بونی قطعیاً منع قیلگن!

شیخ‌الاسلام خان‌نینگ آیاغی تگیده‌گی قالیننی اۆپیب، شو تۆغریده گپ باشله‌گن اېدی، خان اونینگ سۆزینی کېسدی:

- شریعتنی بیزگه اۆرگتمنگ! بېگیمنی هېزه‌لک اېری بوندن تۆرت آی آلدین اوچ طلاق قۆیگن. سیز اوچ آی دېیسیز! بېگیم تۆرت آی باشی آچیق یورگن! نخات‌که، سیز، شریعت پېشوالری بوندن بېخبرسیز؟!

خان‌نینگ قهریدن قۆرقیب کېتگن شیخ‌الاسلام آیّاق سقالینی محفوري قالینگه سورکب ینه یېر اۆپدی.

- خبردارمیز، حضرتیم!

- خبردارمیز! - دېدی قاضی هم قالیننی اۆپیب. اولر مظفر میرزانینگ بوندن تۆرت آی بورون اچّیق اوستیده خاتینینی اوچ طلاق قۆیگنینی بیلر اېدیلر. بیراق کېین میرزا خاتینی

بیلن ینه یره‌شگنده شیخ‌الاسلام بیلن قاضی بېگیمنی اېریگه قیته‌دن نکاحلب بېرگن اېدیلر. لېکن بېگیم‌نینگ اوّلگی یاش اېری تیلگه آلینگنیدن رشکی کېلیب، صبر کاسه‌سی تۆلیب تورگن خانگه بونی ایتیش - اۆلیمنی بۆینیگه آلیش بیلن برابر اېدی.

شریعت پېشوالری اېندی بو تۆغریده «چورق» اېتمسدن نکاح اۆقیشگه حاضرلندیلر...

---

* محفوري - گللریگه شعري بَیتلر قۆشیب تۆقیلگن نادر ایپک قالین.

* * *

سلّه‌سیگه لعل و گوهر بیلن بیرگه اوگپر هم قدلگن شیباني خان کېچه‌سی بېگیم‌نینگ خوابگاهیگه شخدم قدملر بیلن کیریب کېتدی. خوابگاه‌نینگ تشقی بۆلمه‌سیده خان‌نینگ حرمیگه قره‌یدیگن کېکسه بېکه، ایکّیته بیچیلگن حبش قول و بېگیمگه اېرگشیب کېلگن ایکّیته کنیز نوبتچیلیک قیلیب قالیشدی.

بیر وقت خوابگاه اېشیگی شخت بیلن آچیلدی-یو، یېلوه‌گه‌ی تۆن کییگن، باشیده‌گی آق شب‌پۆشی* بیر یانگه آغیب کېتگن شیباني خان چیقیب کېلدی. اونینگ رنگ-قوتی اۆچگن، لبلری پیر پیره‌یدی.

- بې‌حیا اېکن! بوزیلیب کېتگن اېکن! بېزبېت!

حرم بېکه‌سی بېگیم‌نینگ کنیزلری بیلن بیرگه شاشه-پیشه ایچکریگه کیردیلر. تۆشک چېتیده یوزینی قۆللری بیلن بېکیتیب آلگن گۆزل جُوان یېلکه‌لری سیلکینیب، پیق-پیق ییغلر اېدی.

معلوم بۆلیشیچه، قاره‌کۆز بېگیم هرات‌نینگ سۆنگگی پادشاهلری یخشی کۆره‌دیگن و عالي طبقه عیاللری «غلویره» دېب آت قۆیگن شۆخ بیر قیلیق قیله‌دی. بو بیلن او اېلّیک آلتی یاشلیک خاننی قایل قیلماقچی، بلکه اونینگ الهامینی آشیرماقچی بۆله‌دی. بیراق کۆپ مرته اویلنگن، قنچه قیز-جُوانلر بیلن بیر یاستیققه باش قۆیگن خان عمریده بونده‌ی قیلیقلرنی کۆرمه‌گن اېکن. او اوّل سراسیمه‌گه توشه‌دی، کېین قاره‌کۆز بېگیم‌نینگ اوّلگی یاش اېرینی

ایسله‌یدی. بیگیم بونده‌ی قیلیقلرنی اوّلگی ایریگه هم قیلگنلرینی کؤز آلدیگه کیلتیره‌دی-یو، حوصله‌سی بیردن پیر بؤله‌دی و سؤکینیب اؤرنیدن توریب کیته‌دی.

بیگیم بو شؤخلیکنی خانگه یاقیش اوچون گینه قیلگنینی، هرات اصیلزاده‌لری آره‌سیده بو جایز ایکنینی کنیزلر حرم بیکه‌سیگه توشونتیردیلر. بیگیمگه رحمی کیلگن حرم بیکه‌سی خان‌نینگ آلدیگه چیقیب، اونی جهلیدن توشیریشگه تیریشدی:

- حضرتیم، عیب فقط بو بیگیمده ایمس! عیب اونگه شو قیلیقنی اؤرگتگنلرده! هرات‌ده بی‌حیالر کؤپ ایکن.

- بو شهر - دیندن قیتگن رافضیلر* اویه‌سی! - دیدی خان هم ایندی غضبینی باشقه تامانگه یؤنلتیریب. - بو جُوان‌نینگ قَینانه‌سی خدیجه بیگیم - بیزبیتلرنینگ اینگ کتّه‌سی! اینگ اوّل اؤشه‌نی توتیب جزاسینی بیریش کیره‌ک.

شیباني خان خوابگاهگه قیتیب کیرمه‌دی. قاره‌کؤز بیگیمنی توفیق و حیا یؤلیگه قیتریشنی حرم بیکه‌سی بیلن حبش قوللرگه تاپشیردی-یو، اؤزی بارگاهگه جای سالدیریب یاتدی. اما تانگ آتگونچه اوخله‌ی آلمه‌دی.

ایرته‌لب اذانده بارگاهدن خرگاهگه اؤتدی-یو، لشکرباشیلردن عبیدالله سلطان‌نی، ملازملردن محمد صالحنی، مولانا بنایی‌نی و منصور بخشینی چقیرتیردی. اینگ اوّل جیینی عبیدالله سلطان‌نی سؤراقه توتدی:

- اختیارالدین قلعه‌سی آلیندی می، یؤق می؟

- خان حضرتلری، بوگون-ایرته آلینغوسیدیر!

- بیرته بوزوق خاتین بیکیتیب یاتگن قلعه‌نی شونچه لشکر بیلن حلیگچه آلالمه‌یسن! یا اؤزیم باریب آله‌ی می؟

خانگه کیچه‌سی بیر بلا بؤلگنینی همه سیزدی. ییگیرمه یاشلی دیوقامت عبیدالله سلطان اولکن گوده‌سینی ایگیب، خانگه ایکّی بوکیلیب تعظیم قیلدی:

- حضرتیم، قلعه‌نی شو بوگون آله‌میز. حاضر مین اؤزیم باریب حمله قیله‌مین!

- حمله قیله‌مین دیب، لشکرینگ دهقانلرنینگ ایکینینی تاپتب کیتیبدی. بیز هرات‌گه مهمان بؤلیب کیلگنیمیز یؤق. دهقان‌نینگ حاصلی اؤزیمیزگه کیره‌ک! باغلرنی هم آت

باسمه‌سین! مېوه‌سینی اۏزینگ یېیسن! سېن تېموریزاده‌لرنینگ اوروغینی قوریت! اۏشه‌لرگه خدمت قیلیب قوتورگن شیعه‌لرنی باس!

- برچه ایتگنلرینگیزنی بجا کېلتیره‌میز، حضرتیم!

عبیدالله سلطان کېتیشگه چاغلندی. شونده شیباني خان:

- اگر قلعه‌نی بوگون آله‌دیگن بۏلسنگ، منصور بخشینی هم آلیب کېت! - دېدی. - بو بخشی ینه بۏیداق یوریبدی. بونگه خاتین چیدمه‌یدی. خدیجه بېگیم شونگه اۏخشه‌گن زۏر بیر اېر تاپالمه‌ی یورگن اېمیش. قلعه‌نی آلسنگ، اۏشه خاتیننی منصور بخشیگه نکاحلب بېره‌سن!

سېمیریب، اوّلگیدن بدتر یۏغانلشیب کېتگن اۏتاوده‌ی کتّه منصور بخشی:

- اینه‌له‌یین سیزدن، خان حضرتلری! - دېدی. - سمرقنده نکاحلب بېرگن زهره بېگیمینگیز اۏلگندن بېری سۏقّه‌باشلیک جانیمگه تېگیب یورگن اېدی!

- لېکن سېن بخشی هدېب نفسینگنی اۏیله‌ی بېرمه! - دېدی خان. - هرات‌نینگ اېنگ کتّه بایلیکلری خدیجه بېگیم‌نینگ قۏلیده. مېنگه اخباراتی کېلگن، بو خاتین آلتیندن گل یستگن اېمیش، برگلری زمرددن اېمیش. گلگه قۏنیب تورگن بلبل‌نینگ آغزیده گوهری بار اېمیش.

- خان حضرتلری، بونیسینی مېن سیزگه تاپتیریب بېره‌من! - دېدی منصور بخشی. - خزینه‌سی هم سیزنیکی! مېنگه اۏزی بۏلسه بس!

بو شۏخ گېلردن کېین شیباني خان‌نینگ چهره‌سی سل آچیلدی-یو، عبیدالله سلطان بیلن منصور بخشیگه کېتیش اوچون رخصت بېردی. محمد صالح بیلن مولانا بنایی خان قرشیسیده همان قۏل قاووشتیریب، آیاق اوستیده سکوت سقلب توریشردی. قیزیل کیمخاب کۏرپچه اوستیده چاردانه قوریب اۏتیرگن خان محمد صالح‌گه قره‌ب:

- سېن، شاعر، نوقول هرات‌نی مقتر اېدینگ، - دېدی. - هراتینگ حیاسینی یۏقاتگن بې‌توفیقلرنینگ اویه‌سی اېکن-کو!

محمد صالح خان‌نینگ باشیگه کېچه‌سی قنده‌ی هنگامه توشگنینی الّه‌ـقچان پَیقه‌گن ایدی. شیباني خان حاضر کېکسه‌لیک ضعیفلیگیگه چاره تاپالمه‌ی المی کېله‌یاتگنی هم سېزیلیب توررردی.

محمد صالح اونینگ یره‌سیگه توز سېپمسلیک اوچون گپنی باشقه یاقه بوردی:

- حضرتیم! هرات‌نینگ اخلاقینی تېموریلر بوزگن. سیز تېموریلرنی جنگده جسماً یېنگدینگیز، اېندی اولرنی معناً یېنگماقده‌سیز! امامِ زمانه‌میزنینگ اخلاقي پاکلیکلری هراتلیکلرگه عبرت بۆلماغی کېره‌ک.

- گپگه چېچنسېن! لېکن هرات‌نینگ اخلاقینی شاعرلر هم بوزگنینی نېگه ایتمه‌یسېن! تېموریلرنی مقتب، بې‌حیا شعرلر یازیب، لگن‌ـلگن آلتین آلگن شاعرلرینگ بۆلمه‌غن می؟

- بۆلگن، خان حضرتلری. منه مولانا بنایی‌نی هرات‌دن انه اۆشنه‌قه شاعرلر کېتکیزیب یوبارگن!

شیباني خان مولانا بنایی‌گه یوزلندی:

- شونده‌ی می؟

- شونداق، حضرتیم! - دېدی بنایی تعظیم بیلن.

- اونده‌ی بۆلسه مولانا بنایی عدالت قیلیچینی بېلیگه تقیب، یامان شاعرلردن قصدینی آلسین! - دېدی خان. - بیزنینگ غالب نوکرلریمیزدن اېلّیک‌ـآلتمیشته‌سینی مولانانینگ اختیاریگه بېرینگ. تېموریلرنینگ آلتینیدن قوتوریب یورگن شاعرلرنینگ مال و ملکی مصادره قیلینسین! برچه آلتینلرینی تارتیب آلیب خزینه‌گه تاپشیرینگ! کېین بو شاعرلرنینگ کۆزی آچیلیب، توفیق و حیا یۆلیگه قیتیشی آسان بۆله‌دی!

مولانا بنایی بېزاوته‌لنیب محمد صالح‌گه قره‌دی. او بیر وقتلر اۆزیگه الم اۆتکزگن بعضی هرات شاعرلرینی هر قنچه یامان کۆرسه هم، لېکن یانیگه عسکر آلیب، بیراولرنینگ اوینی تینتیشنی، مال و ملکینی مصادره قیلیشنی اۆزیگه مناسب کۆرمس اېدی. بیراق بونی خانگه روی‌ـراست ایتیش هم ممکن اېمس اېدی.

- حضرتیم، شونده‌ی اولوغ وظیفه‌نی فقیرگه ایشانیب تاپشیرماق نیتینگیزدن سرفرازمېن!.. فقط بیر اندېشه‌م بار.

- خۇش؟

- حضرتیم، مېن عمریمده قیلیچ چاپمه‌گن کېکسه آدممېن. یاشیم اېلّیکدن آشگن. بو فرمانِ عالینی جنگاور بېک شاعر محمد صالح جنابلری فقیردن یوز حصه یخشی بجرورلر! فقیر بو جنابگه کوچیم یېتگنیچه یاردم بېره‌ی!

محمد صالح بو ایشنی اۆزیگه یۆلتگیسی کېلمه‌دی.

- مولانا، مېن هرات شاعرلرینی سیزچه‌لیک یخشی بیلمه‌یمېن!

بویروغی سنسلار بۆله‌یاتگنینی سېزگن شیباني خان، کۆزلری تهدیدلی یلتیره‌ب، بنایی‌گه تیکیلدی.

- آت انعام قیلدیک - مینده‌ینگیز. تۆن انعام قیلدیک - کییده‌ینگیز. علوفه بېردیک - یۆق دېمه‌ده‌ینگیز. اېندی ایش بویورسک، یۆق دېیسیز می؟!

باشقه اعتراضگه اۆرین قالمه‌دی. آلتی ییلدن بېری خان خدمتیده یورگن بنایی اونینگ حاضرگی بویروغینی بجریشگه مجبور اېدی...

---

* شب پۆش - کېچه‌سی کییب یاتیله‌دیگن یېنگیل باش کییمی.

* رافیضیلر - اسلام‌نینگ سنّی مذهبیدن شیعه مذهبیگه اۆتگنلر و عموماً، مسلمانچیلیکدن چیققنلر.

* * *

شیباني خان‌نینگ اۆنگ قۆل وزیری - آلتمیش بېش یاشلیک ملا عبدالرحیم هرات علّامه‌لریدن آلتین اوندیریش‌نینگ باشقه بیر یۆلینی اۆیلب تاپدی. هرات اطرافلریدن غالبلرنینگ قۆلیگه توشگن اۆلجه‌لر آره‌سیده سوروو-سوروو قۆیلر هم بار اېدی. ملا عبدالرحیم شو قۆیلردن آلتمیشته‌سینی هرات‌نینگ قیپچاق دروازه‌سی تشقریسیده‌گی بازارگه هَیده‌ب توشیشنی خدمتکارلریگه بویوردی. سۆنگ شهرگه بیر تۆپ نوکر یوباریب، تېموریلر دوریده مشهور بۆلگن خواندمیرنی، بابرگه یقینلیگی بیلن تنیلگن مولانا فضل‌الدین‌نی، حسین بایقراگه اتب شعرلر یازگن «کۆکسه» لقبلیک شاعر سلطان محمدنی، ینه شولرگه اۆخشش بېش-آلتی کیشینی قۆی بازاریگه مجبوراً آلیب کېلتیردی. کېین ملا

عبدالرحیم‌نینگ اؤزی هم بیر تؤپ ملازملری بیلن بازارگه اؤیناقی بیر ارغوماقنی مینیب کیریب کېلدی. ملازملردن بیری پیاده قؤل قاووشتیریب تورگن خواندمیرگه و اونینگ همراهلریگه شونده‌ی دېدی:

- صدورلر صدری نظام‌الدین عبدالرحیم حضرتلری اؤزلری‌نینگ بو قؤیلرینی فقط سیزلرگه ساتماقچیلر!

خواندمیر شریکلریگه: «شو بیلن قوتولسک کاشکی!» دېگنده‌ی قیلیب قره‌دی-یو، کېین صدورلر صدریگه تعظیم قیلدی:

- بجان و دل آلورمیز. نرخینی ایتسینلر.

ملازم آوازیگه طنطنه‌لی توس بېریب دېدی:

- بو قؤیلر - صدورلر صدری‌نینگ نفسی تېککن تبرک قؤیلر دیر. سیزلر تېموریلر خدمتیده حرامخؤرلیک‌که اؤرگنیب، بوزیلیب کېتگن آدمسیزلر. بو قؤیلرنی سؤییب یېب حلقوملرینگنی پاکلشلرینگ کېره‌ک. شونینگ اوچون قؤیلردن هر بیری‌نینگ نرخی آلتی یوز دینار!

آلتی یوز دینارگه بیرته اېمس، یېتّی-سکّیزته قؤی آلیش ممکن اېدی. بیراق قؤیلرنی صدورلر صدری ایتگن نرخده آلمسلیک - اونینگ غضبیگه اوچره‌ش و شفقت‌سیز جزاگه گرفتار بؤلیش دېمک اېدی.

پولدن قیینه‌لیبراق یورگن مولانا فضل‌الدین بېزاوته‌لنیب سؤره‌دی:

- جنابلر، یقینده مالِ امان هم تؤله‌گن اېدیک-کو؟

شاعر محمد سلطان استهزالی کولیمسیره‌دی:

- مولانا، بو نایاب قؤیلرگه حضرت میرنینگ مبارک نظرلری توشگن اېکن. شونینگ اوچون اېندی بو مالِ امان اېمس، بلکه مالِ ایمان دیر!

ملا عبدالرحیم استهزانی یَیقب قهری کېلدی و نوکرلریگه بویوردی:

- بولرنینگ هر بیریگه قؤیلردن اؤنته-اؤنته قؤشه‌لاقلب بېرینگلر! بولرنی تېموریلرنینگ آلتینی قوتورتیرگن! همه‌سی‌نینگ دماغی جوده بلند! بولرنی آسماندن یېرگه توشیریب قؤییش کېره‌ک. قؤیلرنی اویلریگچه اؤزلری هَیده‌ب کېتسین! هیچ کیم هَیدشمه‌سین!

اویلریگچه کوزه‌تیب باریب، پولینی اوندیریب کېلینگلر. قیسی بیری بویروقنی بجرمه‌سه، مال و ملکینی مصادره قیلیب، اؤزینی زندانگه تشلنگلر!

نوکرلر بویروقنی بجریشگه کیریشدیلر.

هرات‌ده کؤپچیلیک تنییدیگن شاعر، عالم و معمار ایسّیق کونده هلپیلّب، سېرتوپراق، سېرچنگ کؤچه‌لردن قؤی هَیده‌ب کېتدیلر. کېین بو «تبرک» قؤیلرنینگ پولینی قرض حواله قیلیب بؤلسه هم، تؤلب قوتولدیلر.

۲

عبیدالله سلطان‌نینگ بیر یریم مینگ نوکری اؤن کوندن بېری اختیارالدین قلعه‌سی‌نینگ اطرافیده غیویرلر، اما اؤق هم، شاتی هم یېتمه‌یدیگن بلندلیکده‌گی قلعه‌نی آلیش‌نینگ هیچ علاجینی تاپالمس ایدی. تېمیر دروازه‌لرگه تؤپدن اؤق آتیب کؤریشدی، بؤلمه‌دی. کېین یېر تگیدن غار قزیشگه توشیشدی.

شونی حسابگه آلمه‌گنده، هرات حاضر بیر قدر تینچیب بارماقده ایدی. مصادره قیلینه‌دیگن خزینه‌لر بؤشب قالگن، تلنه‌دیگن مال و ملکلر تلنیب بؤلگن ایدی.

شیباني خان قهدستان‌دن باغِ جهان آراگه کؤچیب کېلیب، هرات‌نینگ مشهور صنعتکارلرینی اؤز حضوریگه چقیرتیردی. صنعت ایشلرینی باشقره‌یاتگن محمد صالح واسطه‌چی بؤلیب، بهزادنی خان بیلن بیر-ایکّی مرته اوچره‌شتیردی. خان‌نینگ مصلحتچیسی ملا عبدالرحیم رسم چیزیشنی شیعه‌لر و رافضیلرنینگ ایشی دېب یامان کؤرسه هم شیباني خان بهزادنینگ رسملری حسین بایقرانی قنچه‌لیک مشهور قیلگنینی بیلر، اېندی بو مصورنینگ استعدادیدن اؤز شهرتی اوچون فایده‌لنیشنی ایستر ایدی. بهزادگه شیباني خان‌نینگ رسمینی چیزیش تاپشیریلدی.

مصورنینگ التماسی بیلن خاننی قیپ-قیزیل کیمخاب کؤرپه اوستیگه اؤتقزدیلر، اونینگ آرقه‌سیگه قاره بخمل بالش قؤیدیلر، بېلیگه اینگیچگه آلتین کمر باغلتدیلر، آلدیگه آلتین مقوالی کیچیک دفتر، قلم و سیاه‌دان قؤیدیلر. اؤتّیز ییلدن بېری رسّاملیک قیلیب

یوریب، کؤپ‌گینه پادشاهلرنی کؤرگن و اولر بیلن معامله قیلیشنی یخشی بیله‌دیگن بهزاد شیباني خانگه هم فقط مقتاو یاقیشینی الّه‌ـقچان یَیقه‌گن ایدی:

- حضرتیمنی ارغوماق آت اوستیده قیلیچ یلنغاچله‌گن پیتلریده تصویرلشیم ممکن. بیراق حاضر سیزنینگ اینگ زؤر لشکرباشی ایکن‌لیگینگیز همه‌گه عیان. اما عالم اهلی سیزنینگ کؤپ ییل مدرسه‌لرده اؤقیگن فاضل امامِ زمان ایکن‌لیگینگیزنی هم صورتده کؤرماغی کیره‌ک. شو سببلی فقیر سیزنی مقّدس کتاب و آلتین قلم بیلن تصویر ایتماقچیمین!

- معقول، - دیب خان بونگه راضیلیک بیردی.

صورت تیار بؤلگندن کیین شیباني خان، محمد صالح و باشقه بیر نیچه ملازملر بهزاد ایشله‌گن خانه‌گه تؤپلندیلر. ملا عبدالرحیم رسمگه، سؤنگ خانگه قره‌دی‌ـیو، حیران بؤلیب:

- حضرتیم‌نینگ خودّی اؤزلری‌ـیه! - دیدی.

صورتده شیباني خان‌نینگ کؤپنی کؤرگن تجربه‌لی آدم ایکنلیگی کؤزگه انیق تشلنیب توررری. بؤیاقلر بهزاد‌گه خاص اولوغ بیر مهارت بیلن خیللنگن ایدی. عادي آدم رسمدن هیچ بیر کمچیلیک تاپالمس، بهزاد خاننی عزت‌ـاکرام بیلن تصویرلبدی، دیب اؤیلر ایدی. لیکن محمد صالح خان‌نینگ تگیده‌گی کؤرپه‌نینگ رنگی قیپ‌ـقیزیل قان رنگیده ایکنینی سیزدی. خان کؤرپه اوستیده ایمس، گؤیا قان دریاسی اوستیده اؤتیرگنگه اؤخشردی. خان‌نینگ بیلیگه باغلنگن اینگیچگه آلتین کمرنینگ اوچی چلمشگن آیاقلر تگیدن خودّی قاره‌متیر باشلی سریق ایلانگه اؤخشب بوره‌لیب تورر ایدی. خان سوینگن قاره بالش هم قاره کوچلرنینگ تمثالیگه اؤخشردی.

شیباني خان‌نینگ برچه ایشلریدن خبردار بهزاد بو یشیرین رمزي بؤیاقلر بیلن نیمه‌لر دیماقچی بؤلگنینی محمد صالح یَیقه‌دی‌ـیو، قؤرقیب کیتدی. اگر او سیزگن معنانی خان سیزیب قالسه، بهزاد هم امان قالمه‌یدی، آره‌ده واسطه‌چی بؤلگن محمد صالح هم! شونینگ اوچون او صورتگه خاموش تیکیلیب تورگن شیباني خان‌نینگ فکرینی خطرلی رمزي معنادن اوزاقراق آلیب کیتیشگه اینتیلدی:

- محمد علیه‌السلام یشیل رنگنی یخشی کؤرر اپکنلر. امامِ زمان خان حضرتلری هم یشیل رنگنی سوییشلرینی مصور درست پَیقبدیر. قره‌نگ، حضرتیم‌نینگ کؤیلکلری یشیل رنگده. سوینگن دپوارلری هم یشیل.

- بونیسی معقول، - دپب خان اپندی آغزینی آچدی. - لپکن... بیز مولانا بهزادنینگ باشقه صورتلرینی هم کؤرگن اپدیک...

شیباني خان بهزاد تصویریده‌گی شپرتخلیت حسین بایقرانی اپسله‌دی. حسین بایقرانینگ سفرگه چیققن پیتینی تصویر اپتگن باشقه بیر رسمده گؤیا بولوتلر هم، آسمان هم، حتا تاغ و تاشلر هم پادشاه‌نینگ کپتیدن اپرگشیب، او کپته‌یاتگن تامانگه اینتیلیب باره‌یاتگنده‌ی کؤرسه‌تیلگن اپدی. تپموریلرنی بونچه‌لیک اولوغله‌گن بهزاد شیباني خاننی جؤن بیر آدم قیلیب تصویرله‌گنگه اؤخشردی. خان صورتنی کؤرگنده کؤنگلیده قؤزغلگن مرکّب تویغولرنی ایتیشگه مناسب سؤز تاپالمه‌دی-یو، بهزادگه قره‌ب:

- موی‌قلمنی مپنگه بپرینگ! - دپدی.

خان‌نینگ اوضاعی یامانلیگینی همه سپزدی. بهزاد مخصوص قلمدانده تورلی بؤیاقلر بیلن بیرگه تورگن موی‌قلملرنی خانگه تعظیم بیلن توتدی. شیباني خان قاره‌متیر قؤنغیر بؤیاققه باتیریب قؤییلگن موی‌قلمنی آلدی. او بخاراده مدرسه‌ده اؤقیب یورگن پیتلریده صورت چیزیشنی هم انچه مشق قیلگن، موی‌قلم توتیشنی سل-پل بیلر اپدی. بهزاد چیزگن صورتده شیباني خان‌نینگ سقال-مؤیلاوی حددن تشقری قیسقه و سییره‌ک کؤرسه‌تیلگن، خان‌نینگ نظریده، تصویر شونینگ اوچون جؤنلشیب کپتگنگه اؤخشردی.

- سقالنی درستراق چیزماق کپره‌ک! - دپب شیباني خان اؤزی‌نینگ صورتیده - قولاق یقینیده جوده سییره‌ک کؤرسه‌تیلگن سقالنی بیر آز قلینلشتیرماقچی بؤلدی. اما موی‌قلمده بؤیاق کؤپراق اپکن، قولاق آلدیده‌گی سقال بیردن کیگیزده‌ی قلینلشیب کپتدی.

بهزاد ساغ تیشی سوغوریب آلینه‌یاتگن آدمده‌ی:

- ایه! - دپدی.

اما محمد صالح بهزادنینگ بیله‌گینی معنادار قیلیب قیسدی-یو:

- آ! آ! حضرتیم موی‌قلم تپککیزیشلری بیلن صورتگه ینه فیض کیردی! - دپدی.

او بهزادنی فلاکتدن فقط خاننی مقتب قوتقریش ممکن اپکنلیگینی سپزیب شونده‌ی دپماقده اپدی، بونی بهزادگه هم سپزدیرگیسی کپلیب:

- مولانا، تاریخي بیر حادثه یوز بپردی! - دپدی. - سیز چیزگن صورتگه امامِ زمان، اسکندر ثاني اؤز مبارک قؤللرینی تپککیزدیلر! بونی آدملر عصرلر دوامیده بیر-بیرلریگه ایتیب یورگه‌یلر!

بهزاد خان‌نینگ قیلگن ایشینی - صنعتکارگه احمقانه خؤجییینلیک قیلیش‌نینگ نمونه‌سی دپب بیلماقده اپدی. «شو معناده چیندن هم بونی تاریخ اونوتمس، آدملر بیر-بیرلریگه کولیب ایتیب یورورلر»، دپگن فکر بهزادنینگ خیالیگه اپندی کپلدی. محمد صالح رسمده‌گی رمزي معنانی الّه-قچان پَیقه‌گنینی، اپندی خاندن بلاگه قالمسلیک اوچون اته‌یلب شو گپلرنی ایته‌یاتگنینی بهزاد توشوندی-یو، ایچکی بیر استهزا بیلن خانگه تعظیم قیلدی:

- قولینگیز چیزگن صورتگه خلیفهٔ زمانه‌میزنینگ نظرلری توشگنیدن باشیم کؤک‌که یپتدی!

- بارک اللّه! - دپب خان اونی اپندی مقته‌دی.

خان‌نینگ قؤلی بیلن چپلنگن سقال قولاق یقینیگه یاپیشتیریب قؤییلگن پؤستک پرچه‌سیگه اؤخشر اپدی. بهزاد ایچیده: «بدتر بؤلسین!» دپدی-یو، خان بو سقالنی قنده‌ی خنک چپله‌گن بؤلسه، شونده‌یلیگیچه قالدیردی.

۳

خدیجه بپگیم کیریب بپکینگن اختیارالدین قلعه‌سی عبیدالله سلطان‌نی اؤن یپتّی کون آواره قیلدی. نهایت، قلعه دپواری‌نینگ آتبازاریگه توتشگن ناچارراق بیر جایینی تگیدن کَولب، نقب سالیب* بوزیب کیردیلر. قلعه‌نی مدافعه قیلیب تورگن اپلّیک-آلتمیش بیگیت بیرته قالمه‌ی قیریب تشلندی. قؤلگه توشگن قیز-جُوانلر غالب قؤشین‌نینگ بپک و نوکرلریگه اوله‌شیلدی.

خدیجه بېگیم‌نینگ اؤزی حرم‌نینگ ایچمه‌ـایچ اېشیکلرینی آرقه‌سیدن تمبه‌لتیب، اېنگ تؤرده‌گی بیر خانه‌گه کیردی‌ـیو، یانیده قالگن کنیزلرگه بویوردی:

- طنطنه‌لی مراسملرده کییه‌دیگن کییملریمنی کېلتیرینگ!

عبیدالله سلطان‌نینگ نوکرلری حرم‌نینگ ایچیده تمبه‌لنگن اېشیکلرینی بوزیب کیرگونلریچه خدیجه بېگیم کتّه گوهر قدلگن بنفشه‌رنگ تاقیسینی باشیگه کییب، یسنیب، آخرگی اېشیکدن اؤزی چیقیب کېلدی. آلتین اره‌لش ایپکدن تؤقیلگن قباسی کؤزنی قمشتیرر اېدی. قدینی تیک توتیب کېله‌یاتگن بربسته عیال ملکه‌لرگه خاص اولوغوارلیک بیلن شاشیلمه‌ی اېشیکدن چیقر اېکن، قیلیچ یلنغاچله‌گن، هنسیره‌گن نوکرلرنی اونینگ صلابتی باسدی. خدیجه بېگیم باشینی مغرور توتیب یقین کېلگنده نوکرلر بې‌اختیار اؤزلرینی چېتگه آلیب، اونگه یؤل بېردیلر. بېگیم اولرنینگ سرکرده‌سینی سؤره‌دی.

نوکرلر اونی هاولیده آتلیق تورگن عبیدالله سلطان‌نینگ آلدیگه باشلب چیقدیلر. همان کنیزلر قورشاویده کېله‌یاتگن بېگیم یېنگیل بیر تعظیم بیلن شاشیلمه‌ی گپ باشله‌دی:

- سلطان جنابلری، تقدیر اېکن، بیز تسلیم بؤلدیک. اېندی مېن شیباني خان حضرتلری‌نینگ حضوریگه یؤلله‌شینگیزنی التماس قیله‌مېن!

عبیدالله سلطان بېکلری‌نینگ آره‌سیده تورگن منصور بخشی بیلن معنالی کؤز اوریشتیریب آلدی‌ـیو، مسخره‌آمیز کولیمسیره‌دی:

- خان حضرتلری بېگیمگه ایته‌دیگن گپلرینی بیزگه تعیینلب یوباردیلر.

- اونده‌ی بؤلسه قولاغیمیز سیزده، سلطان جنابلری!

عبیدالله سلطان‌نینگ بېکلری آره‌سیده آق سلّه‌لیک بیر اېشان هم بار اېدی. عبیدالله سلطان‌نینگ اشاره‌سی بیلن منصور بخشی و اېشان آتدن توشدیلر. منصور بخشی زر یاقه‌لیک تؤن، قیزیل اېتیک کییب، کویاولرده‌ی یسنیب کېلگن اېدی. ییگیتلردن یېتّی‌ـسکّیزته‌سی اونینگ اطرافینی کویاونوکرلر کبی اؤره‌ب آلدیلر. شوندن کېین عبیدالله سلطان خدیجه بېگیمگه یوزلندی:

- امامِ زمان‌نینگ فرمانی بیلن سیز بوگون منصوربېک‌نینگ نکاحیگه اؤتورسیز!

- بېگیم‌نینگ اؤزلری هم بیلگنده‌ی یسنیب چیقیبدیلر! - دېب کولدی ملازملردن بیری.

خدیجه بېگیم قاپ-قاره یۏغان منصور بخشی‌نینگ چۏتیر یوزیگه قره‌دی-یو، دهشتگه کېلدی:

- مېن... مېن خان حضرتلری بیلن اۏزیم سۏزلشه‌مېن!

- خان‌نینگ سیز بیلن سۏزله‌شیشگه وقتلری یۏق!

- اخیر مېن هم پادشاه عایله‌سیدنمېن! بو قنده‌ی خۏرلیک؟!

- سیز رافضیلر عایله‌سیدنسیز! رافضیلرنی جزالش - ثواب!

- سلطان جنابلری، سیزنینگ هم مېندېک کېکسه آنه‌نگیز باردیرلر. هیچ بۏلمه‌سه آنه‌لیگیمنی حرمت قیلینگ!..

- مېنینگ آنه‌م سیز قیلگن رزیللیکلرنی قیلگن ایمس! قیسی آنه اۏز نېوره‌سینی اۏزی اۏلدیرتیریبدی؟! سیز نېوره‌نگیز مومن میرزانینگ اۏلیمیگه سبب بۏلگن خونخۏرلردنسیز!

خدیجه بېگیم‌نینگ بایه‌گی اولوغوار و مغرور قیافه‌سی اېندی بیردن اَینچلی توسگه کیردی، قدی بوکچه‌ییب، قۏللری آسیلیب قالدی.

عبیدالله سلطان نوکرلریگه بویوردی:

- ایچکریگه آلیب کیرینگلر. اېندی بونینگ کۏزینی منصور بخشی آچسین!

خدیجه بېگیم‌نینگ بۏشه‌شیب، گۏیا تۏکیلیب کېته‌یاتگن گوده‌سینی ایکّی کنیز ایکّی تامانیدن سویب ایچکریگه آلیب کیریب کېتدیلر.

نکاح اۏقیلگچ، منصور بخشی کنیزلرنی حرمدن چیقریب یوباردی-یو، خدیجه بېگیم بیلن یکّمه-یکّه قالدی.

تون سکوتیده قنده‌ی-دیر مثلسیز قیيناقلردن چینقیرگن بېگیم‌نینگ فریادی حرم اطرافیده‌گی اویلرگه هم اېشیتیلیب توررردی.

یریم کېچه‌ده منصور بخشی آیاقده زۏرغه تورگن خدیجه بېگیمنی آلدیگه سالیب، حرمدن چیقدی. ایکّاوی آیدین قلعه‌نینگ بیر چېتیگه قره‌ب کېتیشدی.

- آلتین گل، - دېب شیویرله‌دی منصور بخشی. - آلتین بلبلی بار. آغزیده گوهری بار. انه شونی تاپیب بېرمه‌سنگ، حاضرگیدن بېش‌بتر قیله‌مېن. تاپ تېزراق!

حاضر جانیدن باشقه نرسه کؤزیگه کؤرینمه‌یاتگن خدیجه بیگیم منصور بخشینی قؤرغان چپتیده‌گی یشیرین خزینه‌گه باشلب کیلدی. یپر آستیده‌گی بو خزینه‌گه سلقین سوو سقلنه‌دیگن سردابه‌نینگ چپتیده‌گی مخفي یؤلدن کیریلر ایدی. منصور بخشی قؤلیده یاقمسدن آلیب کیله‌یاتگن مشعله‌نی یپر تگیگه توشگنده یاقدی.

یپر آستیده بیش-آلتیته تیمیر صندوق قطار توریبدی. خدیجه بیگیم مدارسیز قؤللر بیلن اولرگه بیر-بیر کلیت سالیب، آچیب کؤردی. ایکّیته‌سیده کوموش تنگه‌لر، بیرته‌سیده آلتین تنگه‌لر. بیرته‌سیده قیلیچ و خنجرلرنینگ آلتین دسته‌لری. ینه بیر صندوقده عیاللرنینگ قیمت‌بها تقینچاقلری. منصور بخشی کؤزلری یانیب، بو بایلیکلرگه بیر-بیر قؤل اوریب کؤردی-یو:

- آلتین گل قنی؟ - دیدی. - برگلری زمرد گل قه‌یپرده؟

یپر آستینی اغدر-تؤنتر قیلیب قیدیرسه‌لر هم بو گل تاپیلمه‌دی. خدیجه بیگیم:

- واه! - دیدی مصیبتلی تاووش بیلن. - اینگ ایشانگن آدملریم هم مینگه خیانت قیلمیشلر. گلنی اؤغیرلب کیتمیشلر! سؤنگگی نجاتیمنی هم اؤغیرلتیبمین! آه!

- سین آه-واه دیب، حسین بایقرانی الده‌ب اؤرگنگنسین. لیکن مینی الده‌ی آلمه‌یسین. تاپ گلنی! قنی، قه‌یپرگه یشیرگنسین؟

- منه شو چپتکی صندوقده ایدی...

- یالغان! سین اونی باشقه جایگه یشیرگنسین! کؤرست اؤشه جاینی!

منصور بخشی خدیجه بیگیمنی زینه‌پایه‌دن یوقاریگه - سردابه بؤییگه آلیب چیقدی.

- مینی الده‌ی آلمه‌یسین! کؤرست!

- مین سیزنی الده‌گنیم یؤق؟ اؤزیم الدندیم! مینینگ پیمانه‌م تؤلگنی راست ایکن.

مینی اؤغلیم الده‌ب کیتدی! مظفر میرزانی دیب مین نیمه‌لر قیلمه‌گن ایدیم! عاقبتی شو بؤلدی! مینی بو قییناقلرگه اؤغلیم تشلب کیتدی! اؤغلیم!!!

- لیکن سین آلتین گلنی اؤغلینگ‌گه هم بیرمه‌گنسین! اونی اؤزینگ یشیرگنسین! خان حضرتلری مینگه ایتدیلر. «گوهر دانه‌سینی تیشلب تورگن بلبلی بار»، دیدیلر. مین بو گلنی آلتین بلبلی بیلن خانگه پیشکش قیلمین دیب سؤز بیرگنمین. تاپ حاضر!

- اؤغیرلتگن بؤلسم قنده‌ی تاپه‌ی؟!

- تاپمه‌یسبن می حلی؟ تاپمه‌یسبن می؟! منه تاپمه‌سنگ! دبوده‌ی زؤر منصور بخشی‌نینگ بیر ضربی بیلن خدیجه بیگیم سووی موزده‌ی سردابه‌گه شلاپلب قولب توشدی. منصور بخشی اونی ساچیدن تارتیب چیقریب آلدی-یو، حرمگه تامان سودره‌ب کبتدی.

بو قیبناقلر اوچ کون دوام ابتدی، اما آلتین گل تاپیلمه‌دی. خدیجه بیگیم‌نینگ جانی قتّیق ابکن، تیریک قالدی. منصور بخشینی ابسه کبله‌جکده بؤله‌دیگن جنگلردن بیریده اجل کوتماقده ابدی...

---

* نقب سالیش - تگی کولنگن دبوارنی آلاو و باروت بیلن پارتلتیب قوله‌تیش.

۴

«نخات‌که مبنینگ هم پیمانه‌م تؤلگن بؤلسه؟» - دبگن قؤرقینچلی اؤی شیباني خان‌نینگ خیالیگه مرغاب دریاسی‌نینگ بؤییده تؤستدن شاه اسماعیل‌نینگ قؤشینلری قورشاویگه توشیب قالگن پیتده کبلدی.

اچّیق ایزغیرین ابسیب، قار اوچقونلب تورگن بو بدقباق کونده شیباني خان مرغاب بؤییگه شاه اسماعیل صفوینی تعقیب ابتیب باریب قالگن ابدی. بوندن بیر نبچه ساعت‌گینه آلدین شاه اسماعیل بار قؤشینی بیلن مرو قؤرغانیدن آرقه‌گه چبکینگن پیتده شیباني خان اؤزی‌نینگ ینه اولکن غلبه‌گه ابریشیشیگه مطلقا ایشانگن ابدی. چونکه مرو قؤرغانی ایچیده کؤپدن بیری کوچ سقلب اؤتیرگن شیباني خان‌نینگ اؤن بیش مینگ قؤشینی بار ابدی. خانگه کبلگن انیق اخباراتلرگه قره‌گنده، شاه اسماعیل‌نینگ مرو قؤرغانینی قمل قیلیب، قیش ساووغیده ایزغیب یورگن قؤشینی اؤن ایکّی مینگدن آشمس ابدی. ساوقاتیب، آرقه‌گه بی‌ترتیب چبکینگن لشکرگه ایچکریده ایسّیق‌قینه جایده کوچ تؤپلب یاتگن لشکر حمله قیلسه - شیباني خان‌نینگ غالب چیقیشی مقرردبک تویولردی.

سؤنگگی بیللرده شیباني خان‌نینگ ابنگ زؤر ایستگی - شاه اسماعیل اوستیدن اوزیل-کبسیل غلبه قیلیش ابدی. اؤزینی «خلیفهٔ رحمان» دبب اعلان قیلگن شیباني خان

اسلام عالمیگه یگانه دینی رهبر بۆلیش نیتیده اپدی. اپران و آذربایجان‌ده شیعه مذهبینی دولت دینی قیلیب کۆترگن شاه اسماعیل صفوي اپسه اۆزینی «صاحبِ زمان» دپب اعلان قیلگن اپدی.

دپمک، او هم اسلام عالمیگه رهبر بۆلیشگه اینتیلردی. «بیر قینگه ایکّی قیلیچ سیغمه‌گه‌ی، اسلام عالمیگه یا مپن رهبر بۆلیشیم کپره‌ک یا که شاه اسماعیل!»

شیباني خان شو اعتقاد اساسیده شاه اسماعیل بیلن بولتور یوره‌کدن بپللشماقچی بۆلدی.

هرات‌دن اپلّیک مینگ قۆشین بیلن اپران‌نینگ کرمان و گرگان شهرلریگچه باستیریب باردی. اۆشنده شاه اسماعیل غربده‌گی تورک سلطانی بایزید II بیلن جنگ قیلیب یورگن اپدی.

گرگان‌ده و اینیقسه کرمان‌ده شیعه‌لر حرکتی جوده اوجیگه چیققن، شیباني خان بو شهرلرده‌گی شیعه‌لرنینگ باشلیقلرینی ایاوسیز قتل اپتتیردی، اولرنینگ مسجد و زیارتگاهلرینی بوزدیردی، مال-ملکلرینی تلتتیردی. بو همه‌سی شیعه‌لر پپشواسی شاه اسماعیل‌نی درغضب قیلیشی و درحال جنگگه آتلنتیریشی کپره‌ک اپدی. اۆشه پیتده حل قیلووچی جنگ بۆلسه، شیباني خان غالب چیقیشی مقرر، چونکه شاه اسماعیل‌نینگ یریم کوچی تورک سلطانی بیلن اوروشده بند اپدی. بونی شاه‌نینگ اۆزی هم سپزگن بۆلسه کپره‌ک که، همه المینی ایچیگه یوتیب، شیباني خانگه یخشی معامله قیلدی، مخصوص اپلچی یوباریب، اونی ماوراالنهر و خراسان‌نینگ عالي حکمداری، دپب تن آلدی و آره‌ده‌گی عداوتنی اوروشسیز برطرف قیلیشگه ایستک بیلدیردی.

شیباني خان‌نینگ اۆغلی تپمور سلطان، جیینی عبیدالله سلطانلر شاه اپلچیسیگه علاجی باریچه یخشی معامله قیلیشنی، اونگه شیرین گپلر ایتیب، شاهگه ساوغه-سلاملر یوباریب، اونی سمرقنده‌گی سلطان علی میرزا و تاشکپنت‌ده‌گی محمودخان کبی غفلتده قالدیریشنی، کپین پیتی کپلگنده اۆشه‌لرگه اۆخشه‌تیب یۆق قیلیب یوباریشنی ایستر اپدیلر.

لپکن آره‌ده دین و مذهب نزاعسی اژدهاگه اۆخشب آغزینی آچیب توررردی. شیباني خان خراسان‌ده تورگن اۆز قۆشینی‌نینگ شیعه‌لر تأثیریده شو اژدهانینگ دامیگه تارتیلیب

کېتیشیدن قۇرقر، «دین و ایمان یۇلیده موراسه یۇق، کیم که شیعه‌لرگه قۇل بېرسه، دیندن قیتیب، رافضي بۇلغه‌ی»، دېگن گپنی کۆپ تکرارلردی. اېندی اگر شیباني خان اۆغلی و جیینی‌نینگ سۆزیگه کیریب، شاه اسماعیل‌نی تن آلسه، اونگه یخشی معامله‌ده بۇلسه، شو بیلن بېاختیار شیعه مذهبینی تن آلگن بۇلمه‌یدی می؟ آدملر: «خانیمیزنینگ اۆزی هم رافضیلیک یۇلیگه کیریپتی!» دېمه‌یدی می؟ یۇق! شیباني خان اۆزی‌نینگ پاک اعتقادیگه داغ توشیریشنی ایسته‌مه‌یدی! اونینگچه، غیرِ دیندن هم رافضیلیک یامان. چونکه غیرِ دین - حلی مسلمانچیلیکدن بېخبر. رافضیلر اېسه اوّل مسلمان بۇلگن، کېین چاریارلر نامیگه خیانت قیلیب، اولردن یوز اۆگیرگن. شیباني خان بونده‌ی آدملرگه شفقت‌سیز مناسبتده بۇلیشی کېره‌ک. شو فکر اساسیده او شاه اېلچیسینی بېحرمت قیلیب قیتردی. شاه‌نینگ مکتوبیگه اېسه آسماندن کېلیب جواب یازدی. «سېن بیر شیخ‌نینگ اۆغلیسن، تاج و تختنی سېنگه کیم قۇیيبدی، بېلینگ‌گه کشکولینگنی باغلب، قلندرلیگینگنی قیلسنگ-چی!» دېگن معناده اونگه کشکول و عصا «ساوغه» قیلیب یوباردی. بو واقعه‌دن کېین شاه اسماعیل تورک سلطانی بیلن صلح توزدی-یو، شیباني خانگه قرشی جنگ‌گه تیارلنه باشله‌دی. خان‌نینگ کرمانده‌گی شیعه مسجدلرینی بوزدیرگنی اوستیگه اېندی شاه اسماعیل‌نینگ اېلچیسینی بېحرمت قیلیب قیترگنی قۇشیلگچ، شیباني خاندن قصاص آلیشنی ایستاوچیلرنینگ سانی کۆپه‌یيب کېتدی.

خودّی شو پیتلرده ماوراالنهردن هم تشویشلی خبرلر کېله باشله‌دی - کۆچمنچی سلطانلر ظلمیگه چیده‌ی آلمه‌گن تاشکېنت، فرغانه، بخارا اهالیسی اولرگه قرشی عصیان کۆتره‌دیلر. غلیانلر سمرقندده هم، حصارده هم بۇله‌یاتگنینی اېشیتگن شیباني خان هراتده‌گی قۇشینلریدن اۆتّیز مینگینی ماوراالنهرده‌گی سلطانلرگه یاردمگه یوباردی. بو غلیانلرنینگ سببینی بیلیشیگه یوباریلگن مخصوص کیشیلر تورکستان، حصار و بخارا سلطانلری‌نینگ اۆزباشیمچه‌لیک یۇلیگه اۆتگنلرینی انیقلب کېلدیلر. شیباني خان اوچ ییلدن بېری هراتده یشه‌ماقده اېدی. اونینگ اوزاقده‌لیگیدن فایده‌لنگن سلطانلر اۆزلرینی خان، کۆلنکه‌لرینی میدان بیلیب ایش آلیب بارماقده اېدیلر. خفیه‌لر اولرنینگ اغوا گپلرینی هم شیباني خانگه

يېتكزيب تورر اېديلر. خصوصاً، عبيدالله سلطان، كۆچكينچى خان و حمزه سلطانلر شيباني خان‌نينگ شاه اسماعيل بيلن قلتيس سياست آليب باره‌ياتگنيدن ناراضى اېديلر:

«جنگنى بيز قيله‌ميز، غلبه‌نى بيز كېلتيره‌ميز، خانيميز فقط ياش قيزچه‌لرنى نكاحيگه آليب، لذتله‌نيشنى بيله‌دى، هيچ قيسيميزنينگ مصلحتيميزنى آلمه‌يدى، شونده‌ى بۆلگچ، بيز هم بو يېرده ايسته‌گنيميزچه دوران سوره‌يليك-ده». سلطانلرنينگ بو گپلرى شيباني خان‌نينگ غضبينى اوجيگه چيقردى. او ايچكى نزاعلرنى بير ضربه بيلن برطرف قيلماقچى بۆلدى-يو، عبيدالله سلطان‌نى بخارا حاكمليگيدن، كۆچكينچى خاننى تۇركستان حاكمليگيدن، حمزه سلطان‌نى حصار حاكمليگيدن آليب تشله‌دى و اولرنينگ اۆرينلريگه باشقه اطاعتكار آدملرنى قۆيدى. البته، بو كېسكين تدبير خان قۆشينى آره‌سيده كتّه آبروگه اېگه بۆلگن عبيدالله سلطان و حمزه سلطانلرنينگ طرفدارلرينى قتّيق ناراضى قيلدى.

ماوراالنهرده‌گى غليانلر و خان سراييده‌گى ايچكى نزاعلردن خبر تاپگن شاه اسماعيل بو قوله‌ى فرصتدن فايده‌لنيب قاليشگه اينتيلدى. عادتده، كتّه حربي يوريشلر بهار و ياز آيلريده باشلنر، شيباني خان هم شاه‌نينگ هجومينى «بۆلسه، قيش اۆتگندن كېين بۆلر»، دېب اۆيلر اېدى. اونگچه ماوراالنهرگه جۆنه‌تيلگن اۆتّيز مينگ قۆشين هرات‌گه قيتيب اولگوريشى ممكن اېدى. لېكن شاه اسماعيل خان كوتمه‌گن كېچ كوز پيتيده هرات اوستيگه قۆشين تارتيب كېله‌ياتگنى معلوم بۆلدى. خراسان‌ده شيباني خاندن ناراضى آدملر جوده كۆپ، شاه اسماعيل يقينلشسه، اولر باش كۆتريشى مقرر. خان‌نينگ اساسي كوچلرى اېسه آمودريادن نريده. شيباني خان شاشيلينچ روشده مُرغاب بۆييگه - مرو قۆرغانيگه چېكينيشگه مجبور بۆلدى.

خان‌نينگ بونده‌ى سېسكنيب چېكينيشينى كۆپدن بېرى كۆرمه‌گن اعيانلرى قتّيق سراسيمه‌گه توشه باشله‌ديلر. شونده خان اولرنينگ اۆپكه‌سينى باسه‌ديگن بيرته وجه كۆرستدى:

«اۆشه غدار رافضيلر يورتيدن اوزاقراق كېتگنيميز معقول. شاه بيزگه اېرگشيب ماوراالنهرگه يقينراق بارسين. اۆزيميزنينگ پاک مذهبلى سنّيلر يورتيدن مدد آلورميز.

اونگچه اؤتّیز مینگ لشکر یېتیب کېلگه‌ی. بیز شاهگه مروده قاپقان قؤییب، تومشوغیدن ایلینتیرگه‌یمیز!»

خان‌نینگ بو رېجه‌سینی برچه ملازملری و اعیانلری درحال: «دانا تدبیر!» دېب مقته دیلر. بیراق اولر مرو قلعه‌سیده بېکینیب اؤتیرگن پیتلریده شاه اسماعیل قؤرغاننی قمل قیلیب، شیباني خان نامیگه کنایه‌لی مکتوبلر یؤللەدی. «خان یوبارگن عصاگه سویه‌نیب، کشکولنی بېلیمیزگه باغلب کېلدیک، قنی اېندی خانده یوره‌ک بؤلسه قؤرغاندن چیقسین، شیخ‌نینگ اؤغلی بیلن بېللشسین!» دېگن زهرخنده گپلر شیباني خان‌نینگ عزت-نفسیگه قنچه‌لیک قتّیق تېگمه‌سین، او تیشینی تیشیگه قؤییب، هفته‌لر دوامیده قؤرغانده اؤتیردی. او تجربه‌لی لشکرباشی صفتیده شونی یخشی بیلر اېدی که، ییگیرمه تؤرت یاشلی شاه اسماعیل قنچه‌لیک اورینمه‌سین، اېرته می-کېچ می قیش ساووقلری و ایزغیرینلری اونی ایلیق جای ایزلشگه مجبور قیله‌دی. آچیق هواده دییدیره‌ب یورگن عسکرلر قؤلی قاووشگه کېلمه‌ی قونیشیب چېکینیشگه توشسه، انه اؤشنده شیباني خان ایسّیق قؤرغانده کوچ تؤپلب یاتگن اؤز عسکرلرینی باشلب چیقه‌دی. اونگچه البته ماوراالنهرده‌گی لشکر هم کېلیب قاله‌دی. ایکّی تاماندن بېریلگن ضربه شاه اسماعیل‌نی تمام قیلیشی انیق. انه اوندن کېین اېران هم شیباني خان‌نیکی بؤله‌دی، نریاغی بغدادگه و مکّه و مدینه‌گه یؤل آچیله‌دی... شیباني خان چیندن هم بوتون اسلام عالمیگه خلیفهٔ رحمان و اسکندر ثاني بؤله‌دی!..

خان‌نینگ بو شیرین اؤیلرینی فقط بیر نرسه تخیر قیلماقده اېدی. چاپر کېتیدن چاپر باریب، ماوراالنهرده‌گی قؤشیننی تېزراق مروگه یېتیب کېلیشگه اونده‌یاتگن بؤلسه هم اؤتّیز مینگ لشکر همان آمودریادن نریده ایمیلّب یورر اېدی. خان بو ایمیلّش‌نینگ سببینی بیلردی. قؤشینده حلی هم عبیدالله سلطان و حمزه سلطانلرنینگ تأثیری زؤر. اولر حاکملیکدن توشیریلگنلیکلری اوچون خاندن جوده خفه. «منه اېندی آن حضرتیمیز بیزسیز جنگ قیلیب کؤرسینلر!» دېگندېک عرضلب یوریشیبدی.

«لېکن مېن بؤلمه‌سم همه‌نگ کوچوک‌بچه‌ده‌ی خوار بؤلیب اؤله‌سن-کو!» - ایچیده سلطانلرینی سؤکردی شیباني خان. - حاضر بوتون دولتیمیز، بوتون سلاله‌میز خوف آستیده-یه، نخات‌که شونی فهمله‌مه‌سنگلر؟ حیات-مماتینگ حل بؤله‌دیگن پیتده، یا شاه

مېنی یۏق قیلەدیگن، یا که مېن شاهنی نېست-نابود قیلەدیگن اثناده شوندەی عرضلب یوریشلرینگ ایتلیک اېمس می؟ سېن ایتلر حلی کۏرەسېنلر، شو قملدن اېسن-امان قوتولسک، همەنگنی توبەنگ گه تیەنتیرگەیمېن!»

نهایت، ایزغیرینلی ساووق کونلرنینگ بیریده، شاه اسماعیل خان گه ینه بیر مکتوب یۏللب، اونینگ قۏرغاندن چیقمەگنینی قۏرقاقلیک دېب اتەدی، بهارده ینه قیتیب کېلەجگینی بیلدیردی، سۏنگ مرونینگ غربی جَنوبیدەگی محمودی دېگن قیشلاق تامانگه چېکینه باشلەدی.

شیباني خان اۏن بېش مینگ قۏشیننی درحال آتلنتیردی. اوچ یوزتەچه نوکرنی قلعەده قۏریقچیلیک قیلیش اوچون قالدیردی-یو، قالگنلرینی قۏرغان دروازەلریدن تشقریگه باشلب چیقدی. اوزاقده شاه عسکرلری چادر و اۏتاولرینی اراوەلرگه آرتیب، بېترتیب چېکینیب بارماقده.

شیباني خان بلند بیر جایگه چیقیب، آمودریا تامانگه اوزاق تیکیلیب قرەدی. قنی اېندی اۏشه اۏتّیز مینگ قۏشینی حاضر یېتیب کېلسه! لېکن اۏشه یاقدن آتینی یېلدیریب کېلگن چاپر قۏشین‌نینگ حلی هم آمودریادن نریده یورگنینی ایتدی.

شاه اسماعیل عسکرلری همان چېکینیب بارماقده. نخات که شیباني خان شوندەی قولەی فرصتنی بای بېریشی کېرەک؟ آدملر: «خان قۏرقاقلیک قیلگن، بۏلمەسه اونینگ قۏشینی شاهنیکیدن کۏپ، ددیل حمله قیلسه یېنگر اېدی»، دېییشمەیدی می؟ نریگی سلطانلر اېسه:

«انه، بیزسیز خان هیچ وقت جنگ قیلالمەیدی!» دېییشی هم تورگن گپ. اېه، اگر شو گل خان غلبەنی نریگی عبیدالله سلطان و تېمور سلطانلرسیز قۏلگه کیریتسه اېدی، قالگن بوتون عمری شان-شهرت ایچیده اۏتمس میدی؟

خان ایکّیلنیب تورگنینی کۏرگن ملا عبدالرحیم ایزغیرینده لبلری کۏکریب، التماس قیلدی:

- حضرتیم، بیز سیزنینگ اولوغ جانینگیزنی خوف-خطردن اوزاقراق توتماغیمیز درکار. ماوراالنهردن کېلەدیگن قۏشیننی کوتەیلیک.

خان قهر بیلن سۏرەدی:

- قنی اؤشه قؤشین! قنی؟!

- قیش ایزغیرینیده دریادن اؤتماق مشکل. بیراق عبیدالله سلطان بیلن تیمور سلطانلر هدیمه‌ی کیلیب قالورلر.

- شاه اسماعیل تبریزیگه یئتگنده کیلور می؟ اگر بو ایت سلطانلر ایسته‌سه الّه‌قچان یئتیب کیلمس میدی؟ بو سلطانلرینگ جورتّگه مینی یالغیز تشلب قؤیدی! «همه غلبه‌نی بیز قؤلگه کیریته‌میز!» دیب مقته‌نر ایمیشلر، ابله‌لر! مین بؤلمه‌سم غلبه‌نی توشلریده هم کؤریشمس ایدی!

- حق گپنی ایتدینگیز، حضرتیم!

- مین منه بو شونقارلریم بیلن ایریشگنمین بوتون غلبه‌لرگه! - شیباني خان شونده‌ی دیدی‌یو، جنگگه شَی بؤلیب تورگن اؤن تؤرت مینگدن آرتیق قؤشین‌نینگ صفلری آره‌سیگه آت چاپتیریب کیردی: - شونقارلریم، یاغي‌نینگ صفی بوزیلیب چیکینگنینی کؤردیلرینگ. اولر سان جهتدن هم بیزدن آز! اؤزلری ساووقده دییدیره‌ب حالدن کیتگن.

مین ایشانه‌مین، اللّه تعالی بیزگه ینه بیر اولکن غلبه‌نی انعام ایتگوسیدیر! محمد علیه‌السلام‌نینگ ارواحلری پاک سنّی مذهبیده‌گیلرنی قؤللب‌قوّته‌گوسیدیر!

چاریارِ باصفالر مددکارینگیز بؤلسین، شونقارلریم. دشمن اؤز صفلرینی قیته توزیب اولگورمسدن یئتیب بارینگلر! خدا آمدلرینگنی بیرسین! آمین الله اکبر!

مینگلب آوازلرنینگ:

- الله اکبر!

- الله اکبر! - دیگن هَیقیریغی برچه صفلر بؤیلب ته‌لدی.

کؤپک‌بیی و قمبربیی‌لر آلدینده، شیباني خان قؤشین‌نینگ اؤرته‌راغیده قیزیل‌باشلر کیتیدن آت چاپتیریب کیتدیلر.

ایلگری خانگه انیق اخباراتلر بیریب توره‌دیگن مخصوص آدملر بو گل شاه اسماعیل‌نینگ یالغان‌دکم چیکینه‌یاتگنینی و حربي نیرنگ ایشلتماقچی ایکنینی بیلمه‌ی قالگن ایدیلر.

شاه اسماعیل مرونی قمل قیلیش اوچون عسکرلرنینگ آزراق بیر قسمینی باشلب بارگن ایدی. اونینگ ینه ییگیرمه مینگ کیشیلیک سره‌لنگن عسکرلری مرودن ییگیرمه چقیریمچه نریده‌گی قوم‌تپه‌لر آرتیگه پیستیرمه قیلیب قۆییلگن ایدی.

بونده‌ی حربي نیرنگنی شیباني خان‌نینگ اۆزی اۆن ایکّی ییل مقّدم بخارانینگ قاره‌کۆل شهریده قۆزغالان کۆترگن عصیانچیلرگه قرشی ایشلتگن ایدی. او هم قۆشین‌نینگ اساسي قسمینی قاره‌کۆل‌نینگ شرقیده‌گی پنا جایلرگه بېکیتیب قۆییب، آزگینه عسکری بیلن هجومگه بارگن، قلعه ایچیده‌گی عصیانچیلر یاونینگ آزلیگیدن ددیللنیب تشقریگه چیققن ایدیلر. شونده خان‌نینگ قۆشینی جورتّگه تومتره‌قه‌ی بۆلیب قاچگن، عصیانچیلر ایسه اولرنی «ییڼگدیک» دېب کېتلریدن قووگن ایدی. بیراق قلعه‌دن بېش-آلتی چقیریم اوزاقلشگنلریدن کېین پیستیرمه‌ده‌گی خان عسکرلری یاپیریلیب چیققن و عصیانچیلرنی قیریب تشله‌گن ایدی. کېین شیباني خان قلعه ایچیده قالگنلرنی هم قتلِ عام قیلیب، قاره‌کۆل‌نینگ آتبازاریده آدم کلّه‌سیدن اولکن مناره یستگن ایدی.

حاضر اۆز کوچیگه آرتیق درجه‌ده ایشانه‌دیگن شیباني خان بو حیله‌نی باشقه لشکرباشیلر اونگه نسبتاً هم ایشله‌تیشلری ممکن‌لیگینی خیالیگه کېلتیرمس ایدی.

شاه اسماعیل‌نینگ مروگه کۆرینیش بېرگن اۆن مینگ چاغلیک قۆشینی محمودی دېگن جایده مرغاب دریاسی اوستیگه قوریلگن کۆپریکدن شاشه-پیشه اۆتیب کېتدی. شاه اسماعیل گۆیا بو کۆپریکنی حمایه قیلیب توریش اوچون اوچ یوزته‌چه عسکر قالدیرگن ایدی.

شیباني خان کۆپریک‌که یقینلشگچ، بو اوچ یوز قیزیل‌باش خواجه‌کۆرسینگه تیره‌قه‌یلب قاچدی. دریادن فقط شو کۆپریک آرقه‌لی اۆتیش ممکن ایدی - هر ایکّی قیرغاق هم بلند جر، کېچوو یۆق، بونینگ اوستیگه، قیشکی دریانینگ سووی جوده ساووق، تۆنغیب قالیش هیچ گپ ایمس ایدی. شیباني خان‌نینگ بوتون قۆشینی کۆپریکدن اۆتیب بۆلگونچه شاه اسماعیل‌نینگ پیستیرمه‌ده یاتگن کوچلری اۆزینی سېزدیرمه‌دی. شیباني خان اوزاقده «قاچیب کېته‌یاتگن» شاه اسماعیل قۆشینی‌نینگ ایزیدن توشیب، کۆپریکدن انچه اوزاقلشگندن کېین پیستیرمه‌ده یاتگن کوچلر بیردن میدانگه چیقدی. اۆقلب قۆییلگن زمبرکلر خان اوستیگه تۆستدن اۆق یاغدیردی. تۆرت طرفنی قیزیل‌باشلر توتیب کېتدی.

شيباني خان اؤزی‌نینگ قاره‌کؤل‌ده ایشلتگن حربي حیله‌سینی اپندی اپسله‌دی‌ـیو، آرقه‌ده قالگن کؤپریک‌که قره‌ب چپکیندی. اما یاغاچ کؤپریک الّه‌ـقچان بوزیب تشلنگن اپدی.

چپکینیب بارگن قؤشین‌نینگ بیر قسمی جردن دریاگه قولب توشدی. دریانینگ اؤزنینی آتلر و آدملرنینگ اؤلیگی توتیب کپتدی. خان‌نینگ اؤزی سره‌لنگن خاص نوکرلری بیلن مالل قیشله‌یدیگن اطرافی یاپیق بیر قؤره‌گه کیردی. قؤره‌نی قیزیل‌باشلرنینگ آلاو حلقه‌سی اؤره‌ب آلدی. خان‌نینگ خاص نوکرلری قیزیل‌باشلر قورشاویده اؤلگن‌ـقالگنلریگه قره‌مه‌ی جنگ قیلدیلر. قؤره دروازه‌سی‌نینگ آلدیلری، پخسه دپوارلرنینگ تگلری هر ایکّی تاماندن قیریلگنلرنینگ جسدیگه تؤلیب کپتدی. خان حمایه‌ده قتّیق تورگنینی کؤرگن شاه اسماعیل زمبرکلرنی قؤره‌نینگ اطرافیگه اؤرنتتیریب، دپوار آشه اؤق آتتیره باشله‌دی.

زمبرک گومبورلشیدن هورککن، یره‌دار بؤلیب قوتورگن آتلر بیر‌ـبیرلرینی اوریب، ییقیتیب اؤزلرینی او یاقدن‌ـبو یاقده تشله‌ی باشله‌دیلر. قؤره ایچیده دهشتلی تیقیلینچ، اور‌ـسور باشلندی. شیباني خان قؤلیده قیلیچی بیلن آدملریگه هَیقیریب، تؤپالاننی باسماقچی بؤله‌یاتگنده تؤپ‌نینگ تاش اؤقلریدن بیری خان مینگن آت‌نینگ باشیگه کپلیب تپگدی. آت گندیره‌کلب بیر یانیگه ییقیلدی‌ـیو، اپگه‌سینی هم یپرگه آتیب اوردی. شیباني خان آیاغینی اوزنگیدن چیقریشگه اولگورمه‌دی - بیر آیاغی آتی‌نینگ تگیده قالدی. شو زهاتی ینه بیر آت سورینیب ییقیلدی‌ـده اؤمراوی بیلن خان‌نینگ کؤکره‌گیدن باسیب توشدی.

شیباني خان قبیرغه‌لری سینیب، وجودی اپزیلیب، نفس آلالمه‌ی قالدی‌ـیو، هوشیدن کپتدی.

جنگ توگه‌گندن کپین خاننی تنییدیگن قیزیل‌باش بپکلردن بیری اونینگ جسدینی قله‌شیب یاتگن آت و آدم اؤلیکلری آره‌سیدن ارنگ قیدیریب تاپدی. عبدالرحیم تورکستاني، منصور بخشی کؤتروچی و باشقه جوده کؤپ ملازملر، نوکرلر هم خان‌نینگ نری‌ـبپریسیده اؤلیب یاتر اپدیلر.

غالبلر شيباني خان‌نينگ باشينی کېسيب، نيزه‌گه سنچديلر و شاه اسماعيل مينيب تورگن آت‌نينگ آياغی تگيگه اېلتيب تشله‌ديلر. کېين قيزيل‌باشلر شيباني خان قيرگن شيعه‌لر قصديگه اونينگ کېسيک باشيدن تېريسينی شيليب آليب ايچيگه سمان تيقديلر. غربده شيعه‌لرنی قووغين قيله‌ياتگن و شاه اسماعيل‌گه الم اۏتکزگن سنّی‌پرستلردن ينه بيری - تورک سلطانی بايزيد II اېدی. شاه اسماعيل شيباني خان‌نينگ سمان تيقيلگن باشينی تورک سلطانيگه: «مېن بيلن قصدلشگن سنّيلر قَی احوالگه توشيشينی کۏريب قۏی!» دېگن معناده «ساوغه» قيليب يوبارتيردی.

سنّی‌ـشيعه دشمنليگی شو درجه‌گه يېتگن اېدی که، قيزيل‌باشلر بونگه هم قناعت قيلمه‌ی، شيباني خان‌نينگ باش سويگيگه آلتين قاپلتيب، اوندن می ايچه‌ديگن کاسه يسه‌يديلر*.

---

* عقل باور قيليشی قيين بۏلگن بو تفصيلاتلر شاه اسماعيل‌نينگ دشمنلری تامانيدن يازيب قالديريلسه مبالغه دېب اۏيلش ممکن اېدی. لېکن بو تفصيلاتلر شاه اسماعيل‌نينگ خيرخواهلری يازگن «تاريخ عالم آرای عباسي»ده و خواندميرنينگ «حبيب‌السيری»ده هم کېلتيريلگن.

قوندوز. سمرقند

ایکّی قیلیچ آره‌سیده

۱

زرین پاپوکلر بیلن بزه‌تیلگن آق تویه‌نینگ اوستیده ملکه‌لر اؤتیره‌دیگن بخمل سایبانلی کجاوه‌ده خانزاده بیگیم تؤقّیز یشر اؤغیلچه‌سی خرّمشاه بیلن بلخدن تاغ آشیب، سوو کیچیب قوندوزگه بارماقده ایدی. بیگیمنی بیش-آلتیته کنیزلری، خدمتکارلری و یوزگه یقین شاه نوکرلری کوزه‌تیب کیلماقده ایدیلر.

شیباني خاندن شونچه‌لیک شفقت‌سیز اؤچ آلگن شاه اسماعیل خان‌نینگ مروده اسیر توشگن خاتینلریدن بیری - بابر میرزانینگ ایگه‌چیسی ایکنلیگینی ایشیتیب، اونگه علیحده التفات کؤرستگنی تصادفي ایمس ایدی.

مروده‌گی واقعه‌لرنی قوندوزده توریب ایشیتگن بابر شاه اسماعیل‌گه مخصوص مکتوب یؤللب، اونی شیباني خان اوستیدن ایریشگن کتّه غلبه‌سی بیلن تبریکله‌گن، سؤنگ خان حرمیده‌گی ایگه‌چیسی خانزاده بیگیمنی بي‌شکست قوندوزگه جؤنه‌تیب یوباریشنی التماس قیلگن ایدی.

بابرنی شیباني خان بیلن ددیل آلیشگنلیگی اوچون حرمت قیله‌دیگن اسماعیل صفوي ایندی اونی اؤزیگه اتفاقداش قیلگیسی کیلدی-یو، خانزاده بیگیمگه قؤشیب، اینگ ایشانگن کیشیلریدن بیری - محمدجان ایشیک آغه‌سینی بابر حضوریگه ایلچی قیلیب جؤنتدی.

خانزاده بیگیم شاه‌نینگ یشیرین نیتلرینی بیلمه‌سه هم ینه الّه-قنده‌ی خطرلر اونی یاش اؤغیلچه‌سی بیلن بیرگه اؤز گردابیگه تارتماقچی ایکنینی ایلس-ایلس سیزر و نامعلوم بیر تهلکه‌دن یوره‌گی دم-بدم اووشر ایدی.

شاه‌نینگ ایلچیسی و نوکرلری بوتون یؤل دوامیده خانزاده بیگیمنی هم، اونینگ اؤغلی و کنیزلرینی هم اؤز آدملری کبی یوره‌کدن اوه‌یلب و قؤریقلب کیلماقده ایدیلر.

اولرنینگ عیاللر بیلن معامله‌ده‌گی آدابلرینی، عالیجناب احترامله‌رینی بېگیم کۆپ مرته سېزدی. شاه اسماعیل‌دن باشقه پادشاه بۆلسه، شیباني خانده‌ی اشدّي دشمن‌نینگ نارسیده اۆغلینی یۆق قیلیب یوباریشی، خان‌نینگ خاتینینی اۆز حرمی‌نینگ اسیره‌سیگه ایلنتیریشی یا که بیرارته بېکیگه نکاحلب بېریشی ممکن ایدی. شاه اسماعیل شونده‌ی قیلمه‌گنی، عکسینچه، خانزاده بېگیمنی ملکه‌لرده‌ی عزت-اکرام قیلیب، یانیگه معتبر ایلچیلر و اۆزلب نوکرلرینی قۆشیب، بابرنینگ حضوریگه یوبارگنی، بو جبردیده جُوان‌نینگ قلبیده عمرباد اونوتیلمه‌یدیگن بیر منّتدارچیلیک تویغوسی اویغاتگن ایدی.

خانزاده بېگیمنی بوتون یۆل بۆیی سېرگکلنتیریب باره‌یاتگن نامعلوم خوف گۆیا بهیبت تاغلر و اۆرمانلرده یشیرینیب تورگنگه اۆخشردی. قیش ایندی چیققن، تاغلرده حلی قار کۆپ. بلند داوانلردن، تار تنگیلردن اۆته‌یاتگنلریده خانزاده بېگیم‌نینگ نظریده، تاغدن کۆچکی توشیب، همه‌لرینی باسیب قاله‌دیگنده‌ی بۆلردی.

مامه‌قلدیراقلی یامغیرلر یاققنده دره‌لرنینگ سېللری بېگیم‌نینگ یانیده‌گی اۆغیلچه‌سینی آقیزیب کېته‌دیگنده‌ی وهمینی کېلتیرردی. بیر کېچه آمودریانینگ چپ قیرغاغیده‌گی اۆرمان‌نینگ چېتیده - سوربیتل دېگن جایده تونه‌دیلر. خانزاده بېگیم اۆرمانده کییک آولب یورگن یۆلبرسلرنینگ هیبتلی بۆکیریشلرینی ایشیتیب، تونی بیلن اوخله‌ی آلمه‌ی چیقدی.

ایلگری شیباني خان‌نینگ اوکه‌سی - جوده کۆپ خطرلی جنگلرده اۆلمه‌گن محمود سلطان منه شو قوندوزگه کېلگنده الّه-قنده‌ی یامان بېزه‌ک‌که اوچره‌ب، بیر نېچه کون ایچیده اۆلیب قالگن، کېین اونی قرشی‌گه ایلتیب کۆمیشگن ایدی.

قوندوزگه یقینلشگنلریده غۆری دریاسی قوندوز دریاسی بیلن قۆشیلیب، آمودریاگه قره‌ب کېتگن سېرقمیش باتقاقلیک جایده نفس آلیش آغیرلشیب، بیردن هوانینگ رطوبتی کوچه‌ییب کېتدی. خانزاده بېگیم ایندی اۆشه یامان بېزه‌کنی ایسلب، اۆغیلچه‌سیگه ینه خواطرلنیب قره‌ب قۆیدی.

او ایلگری «اۆلگینگ کېلسه قوندوزگه بار» دېگن افغانچه مقال ایشیتگن و بونی هزل گپ دېب کولگن ایدی. ایندی بو مقال اونگه چیندېک تویوله باشله‌دی. او اۆزیدن هم کۆره

مرغک باله‌سیدن - خان حرمیده اؤن ییل اسارتده یشب آرتتیرگن منه شو یگانه جگرپاره‌سیدن خواطرلنردی. «باردی‌ـیو، بابر میرزا قوندوزده بؤلمه‌سه‌لر، تاغ آشیب اندیجان‌گه اؤتگن بؤلسه‌لر یا که کابل‌گه قیتگن بؤلسه‌لر، اونده نې قیلورمیز؟» دېردی خانزاده بېگیم اؤزیچه. شو اؤی تأثیریده پامیر و هندوکش تاغلری بیلن قورشلگن، آمودریا و اونینگ اساو ایرماقلری بؤییگه جایلشگن قوندوز واحه‌سی خانزاده بېگیم‌نینگ کؤزیگه جوده بدواهمه کؤرینردی.

کېچکی پیت یؤل دریادن اوزاقلشیب بلندلیک‌که کؤتریلیب باره‌یاتگنده قرشیلریدن بیر تؤپ قوراللی کیشیلر چیقیب، اولرنی تؤخته‌تیشدی. سؤره‌ب‌ـسوریشتیریشلردن سؤنگ بولر - بابر تامانیدن یؤللرگه قؤییلگن قراوواللر اېکنی معلوم بؤلدی‌ـیو، خانزاده بېگیم بیردن یېنگیل تارتدی. قراوواللرنینگ باشلیغی مهمانلرنینگ آلدیگه توشیب، اولرنی قوندوزنینگ بلند بیر جاییده‌گی قلعه‌گه باشلب بارر اېکن، اېندی اطراف خانزاده بېگیمگه الّه‌ـنېچون باشقه‌چه کؤرینیب کېتدی. ماوي تاغلردن اېسه‌یاتگن شباده یوزینی یاقیملی سیلب اؤتدی. آمودریا بؤییده‌گی اؤرمانلر اوزاقدن نېچاغلیک خوش‌منظره کؤرینیشینی او اېندی پَیقه‌دی.

قوندوزنینگ ایلگریگی خانلری بهوا بیر جایگه قوردیرگن مستحکم قلعه و اونینگ ایچیده‌گی قصر هم خانزاده بېگیمگه اوزاقدن خیله فیضلی کؤرینردی. بو قصر ایچیده حاضر او اؤزی‌نینگ سویوکلی اینیسی بیلن اوچره‌شیشینی اؤیله‌گنده شادلیگی کؤکسیگه سیغمه‌ی اېنتیکدی.

اولرنی کوتیب آلگن ملازملر خانزاده بېگیمنی اؤغلی و کنیزلری بیلن بیرگه مهمانخانه‌نینگ یخشی بېزه‌تیلگن علیحده بیر خانه‌سیگه کیریتیب قؤیدیلر و بابرگه خبر بېریش اوچون قؤرغان‌نینگ تؤریگه قره‌ب کېتدیلر.

انچه‌دن کېین خانزاده بېگیم اؤتیرگن خانه‌نینگ اېشیگیدن چیرایلی سقال‌ـمؤیلاو قؤیگن اؤتّیز یاشلرده‌گی ییگیت شاشیلیب کیریب کېلدی. بېگیم اونی بابرنینگ ملازملریدن دېب اؤیله‌دی، سېکین اؤرنیدن توریب، سلامیگه علیک آلدی. ییگیت اونگه تامان یوریب کېلر اېکن، آوازی تیتره‌ب:

- بېگیم، قدمینگیز قوتلوغ بؤلسین! - دېدی.

بو - بابر اېدی. لېکن خانزاده بېگیم اوکەسینی سقال-مۇیلاو قۇیمەگن اۇن تۇقّیز یاشلی سیلّیق‌قینه ییگیت قیافەسیده اېسلب قالگن اېدی. حاضر اونینگ قرشیسیده تورگن کېنگ یېلکەلی، سقال-مۇیلاوی تېکیس تراشلنگن ییگیت‌نینگ کییملری هم شاهانه اېمس اېدی:

باشیده بېزەکسیز عادي سیمابی سلّه، اېگنیده زیره بې‌قسم تۇن. بېگیم ینه اونی بابرنینگ بېکلریدن بیری دېب اۇیلەدی-یو، هیجانلنیب ایتگن سۇزلریگه باسیق جواب قیلدی:

- قولّوق!

دېوان خاصده یازوو-چیزوو ایشلرینی قیلیب اۇتیرگن بابر آپەسی‌نینگ خبرینی اېشیتیب خانگی کییمده چاپیب کېلگن اېدی. خانزاده بېگیم اېسه حلی هم پادشاه اوکەسی‌نینگ کیریشینی کوتیب، اېشیک‌که الهزرک بۇلیب قرر اېدی. بابر آپەسیگه اغرەییب قرەب قالدی. اېشیکدن محمد کۇکلداش دېگن ملازم کیرگنده بېگیم اوندن:

- امیرزادەم قنیلر؟ - دېب سۇرەدی.

محمد کۇکلداش حیران بۇلیب بابرگه قرەدی. بابر گپ نیمەدەلیگینی اېندی توشوندی-یو، تاماغیگه بیر نرسه تیقیلیب، آوازی بۇغیلدی:

- مېنی تنیمەدینگیز می؟

- سیز... سیز...

- مېن بابرمېن!

- نخات؟!

- مېن سیزنینگ اینینگیزمېن! گناهکار اینینگیز بابر!

خانزاده بېگیم بابرنینگ کۇزلرینی، بابرانه آوازنی اېندی تنیدی-یو، اۇزینی اینیسی‌نینگ بغریگه آتدی. قۇللرینی یوزی بیلن بیرگه بابرنینگ کۇکرەگیگه باسدی. بابر آپەسی‌نینگ یېلکەلریدن قوچدی، اونینگ ساغینچ و قووانچ بیلن ایتگن سۇزلرینی قولاغی بیلن اېمس، گۇیا کۇکسی بیلن اېشیتدی:

- بابرجان! سیز... سیز اۇشنده مېندن رنجیگنسیز!.. بیلەمېن... باشینگیزگه طعنه تاشلری یاغیلگن... مېن... ایتالمەگن اېدیم. اۇزیم اوچون اېمس، سیز اوچون...

- مېن هم بونی کېین بیلدیم. سیز مېنی قوتقریش اوچون اؤزینگیزنی خانگه توتیب بېرمیشسیز. مېن سیزدن عمرباد قرضدارمېن!

- اؤشل قرضینگیزنی منه اېندی اوزدینگیز، بابرجان. بو دفعه مېنی سیز قوتقردینگیز! اگر شاه اسماعیل‌گه یازگن نامه‌نگیز بارمه‌سه، مېنی هم، خان حرمی بیلن اسیر توشگن عیاللر قطاری، بیران بېک یا که ملازمگه توتقون قیلیب بېرور اېدیلر. شاه اسماعیل سیز طفیلی مېنی شونچه‌لر عزت‌ـاکرام بیلن آزاد قیلیب، کوزه‌تیب قؤیدی. سیزدېک اینیم بارلیگی اوچون خداگه مینگ شکرلر قیلدیم!

خانزاده بېگیم یوزینی بابرنینگ کؤکسیدن آلدی‌ـیو:

- حضرت آنه‌ملر قیده‌لر؟ - دېدی. - بولتور بیر شوم‌خبر اېشیتدیم، راست می؟

- بېش ییل بورون... خسبه*دن جان بېردیلر. کابل‌نینگ باغِ نورؤزي‌سیغه قؤیدیک.

- اي واه، اېلّیک‌که هم تؤلمه‌ی کېتیبدیلر‌ـه!..

- مېنگه هم شونیسی بېحد الم قیلدی! سکسانگه، تؤقسانگه کیرگنلر آز می؟

- آنه‌منی غم و غربت ادا قیلگن، امیرزاده‌م! بیزنی دېب آزمونچه کلفت چېکدیلر می!

محمد کؤکلداش گپنی باشقه یاقه بوردی:

- تقدیرگه چاره یؤق، بېگیم. منه بوگون سیز پادشاه حضرتلری بیلن ینه تاپیشگنینگیزدن حضرت آنه‌نگیرنینگ ارواحلری شاد بؤلور! قنی، اؤتیرسینلر. فاتحه اؤقییلیک.

زرباف کؤرپچه‌لر اوستیگه اؤتیب اؤتیردیلر. بو آره‌ده تشقریدن بېگیمنی کؤریش اوچون کیرگن قاسم بېک قوچین قوتلوغ نگار خانیم‌نینگ روحیگه بغیشلب تلاوت قیلدی.

کېین خانزاده بېگیم کنیزلری آره‌سیده همه‌نی جیم‌گینه کوزه‌تیب اؤتیرگن اؤغیلچه‌سی خرّمشاه‌نی ایملب چقیردی.

باله‌نینگ آق‌ـسرغیش یوزی، کؤزی‌نینگ کؤکیمتیرلیگی، قیسقه بؤینی و سییره‌ک قاشلری خودّی شیباني خان‌نیکیگه اؤخشر اېدی. بابر شیباني خاننی کؤرمه‌گن بؤلسه هم خانزاده بېگیم اؤغلینی اونگه تنیشتیره‌یاتگنده باله‌نینگ قیافه‌سیده خان آته‌سیدن میراث قالگن علامتلرنی انیق کؤرگنده‌ی بؤلدی.

خرّمشاه یېتّی یاشگه کیررـ کیرمس آته‌سی اونی بلخ ولایتیگه حاکم قیلیب قؤیگن اېدی.

حاکملیکنی باله‌گه اتکه قیلیب بیلگیلنگن مهدي سلطان قیلسه هم خرّمشاه اؤز قرشیسیده کتّه‌ـکتّه آدملرنینگ باش اپگیب تعظیم قیلیشلریگه انچه‌گینه اؤرگنگن اپدی. خانزاده بپگیم اؤغلیگه بابرنی کؤرستیب:

- تاغایینگیز منه شو کیشیلر! - دپگنده خرّمشاه بابرنینگ خیالیدن اؤتگن نرسه‌نی سپزیب یاتسیره‌دی می یا که اونینگ کییملری جؤنلیگینی کؤریب، نظریگه ایلمه‌دی می، ایستر‌ـایسته‌مس باش ایرغب سلام بپردی. اما تاغه‌سیگه یقین بارمه‌دی. شونده خانزاده بپگیم اونی پیلکه‌سیدن سپکین ایتریب قولاغیگه شیویرله‌دی:

- اپسینگیزنی پیغینگ، پادشاه بابر میرزا حضوریده‌سیز! شاه اسماعیل شو حضرت طفیلی سیزنی آزاد قیلدی!

«پادشاه» و «حضرت» دپگن سؤزلردن باله‌نینگ کؤزلری گؤیا چره‌قلب آچیلیب کپتدی. شو پیت بابر جیینی‌نینگ کؤزلری آییسینیکیده‌ی پیریک‌ـپیریک اپکنینی سپزدی.

تاجدارلر بیلن معامله قیلیش‌نینگ مشقینی یخشی آلگن باله اپندی تیزّه‌چه‌سینی قالینگه تیره‌ب، بابر قرشیسیده یوکوندی، سؤنگ ایکّی قؤلینی کؤکسیگه قؤییب، اپگیلیب تعظیم قیلر اپکن، چوچوک تیل بیلن:

- حضرتیم، مپن سیزگه... سیزگه خدمتقه کپلدیم! - دپدی.

بابر اونینگ بورنی هم خانزاده بپگیمنیکی کبی قیرّه‌لی اپکنینی اپندی کؤردی و بو باله‌گه نسبتاً قلبیده توتون اره‌لشگن آلاوده‌ی مرکّب بیر ایلیقلیک سپزدی.

- خذمتگه کپلگن بؤلسنگیز خوش کؤردیک، شهزاده، - دپدی‌ـیو، باله‌نی قؤلیدن آلیب، اؤنگ یانیگه اؤتقزدی.

شو پیت تشقریدن اپلّیک یاشلرده‌گی سپمیز حرم بپکه‌سی تعظیم قیلیب کیردی:

- پادشاه حضرتلری، ماهیم بپگیم عالی‌نسب اپگه‌چینگیز حضوریگه کپلیشگه اجازه سؤره‌دیلر!

بابر خانزاده بپگیمگه قره‌ب سِرلی بیر طرزده جیلمه‌یدی. سؤنگ بپکه‌سیگه بویوردی:

- ایتینگ، کپلسینلر! میرزا همایون‌نی هم آله کپلسینلر.

بابرنینگ یاش خاتینی ماهیم بېگیم کېکسه قاسم بېک اۏتیرگن خانه‌گه کیریشدن ایمنیب کېلالمه‌یاتگنینی همه سېزدی. قاسم بېک و محمد کۏکلداش بابردن رخصت آلیب، سېکین اېشیکدن چیقدیلر.

مهمانخانه آلدیده آدم کۏپ. مرغیلانلیک خواجه کلان بېک، اونینگ اوکه‌سی کیچیک خواجه، قووه‌لیک طاهر قۏرچی، تاشکېنتلیک سعیدخان، سمرقندلیک مجید برلاس، یوسف اندیجاني دېگن بیر نوکر - همه‌لری وطنلری‌نینگ دره‌گینی آلیب کېلگن خانزاده بېگیمنی کۏرماقچی بۏلیشر، اما ایچکریگه کیریشدن استحاله قیلیب توریشر اېدی. قاسم بېک اولرگه:

- اوّل حرم اهلی بیلن کۏریشسینلر، کېین سیزلرگه هم رخصت سۏررمیز، - دېب اولرنی ترقتیب یوباردی

---

* خسبه - ایچ‌تېرلمه، تیف.

۲

شفتالی گللی ایپک قباسی اینگیچگه بېلیگه، نزاکتلی قدی‌ـقامتیگه جوده یره‌شگن بیر جُوان شهزاده‌لرچه یسنتیریلگن اوچ یشر باله‌نی قۏلیدن یېتکلب، اېشیکدن آهسته کیریب کېلدی. باله‌چه‌نینگ یوز‌ـکۏزی بابرگه اۏخششینی خانزاده بېگیم بیر قره‌شده‌یاق سېزدی‌ـیو، تېز اۏرنیدن توردی. ماهیم بېگیم کېلینلیک نزاکتی بیلن اېگیلیب تعظیم قیلدی.

خانزاده بېگیم اونگه پېشواز چیقیب، اوّل یېلکه‌سیگه قۏللرینی قۏییب کۏریشدی. سۏنگ جُوان‌نینگ یوزیده‌گی نفیس آق پرده‌نی سېکین کۏتریب قره‌دی‌ـده، اونینگ عجیب بیر لطافتینی یوره‌کدن حس قیلیب ذوقی کېلدی. کېلینینی پېشانه‌سیدن، کۏزلریدن قووانیب اۏپدی، سۏنگ شادلیکدن بلقیگن یوزینی بابرگه اۏگیردی.

- مبارک بۏلسین! بیر‌ـبیرلرینگیزگه بې‌نهایه مناسبسیزلر! بختلی بۏلینگلر!

کیچکینه همایون بیر قۆلچه‌سی بیلن آنه‌سی‌نینگ اېتگیدن توتیب پستدن یوقاریگه مراق بیلن قره‌ب توررردی. خانزاده بېگیم اونی قۆلیگه کۆتریب آلدی. باله عمه‌سینی بیرینچی مرته کۆره‌یاتگن بۆلسه هم، بو ستاره‌سی ایسّیق عیالنی کۆپدن بېری بیله‌دیگندېک بېگانه‌سیره‌مس اېدی. خانزاده بېگیم باله‌نینگ لۆپّی یوزیگه یوزینی قۆییب اېرکه‌لتگنده همایون بونی یاقتیریب کولیمسیره‌دی.

خانزاده بېگیم اونی اۆزی‌نینگ اۆغیلچه‌سی آلدیگه کۆتریب آلیب باردی-ده، یېرگه قۆیدی:

- قنی، کیچکینه تاغه‌چه «کتّه» جیینچه بیلن تنیشسینلر-چی!

اوچ یشر بابریزاده بیلن تۆقّیز یشر شیباني‌زاده اوّل بیر-بیرلریگه جیم تیکیلیب توردیلر. کېین همایون خرّمشاه‌نینگ بېلیده‌گی کیچکینه بېزه‌کدار خنجرچه‌سیگه قیزیقیب قۆل چۆزدی. خرّمشاه اونینگ قۆلینی آلیب کۆریشدی-یو، اما خنجرینی بېرگیسی کېلمه‌ی آرقه‌گه چېکیندی. بونی کۆرگن کتّه‌لر کولیب یوباردیلر.

خانزاده بېگیم‌نینگ باشیدن کېچگن برچه دهشتلر، قوندوز یۆلیده اونینگ یوره‌گینی تیتره‌تگن نامعلوم خوف و خطرلر شو بیر قوونا‌ق کولگی بیلن گۆیا اوزاق اۆتمیشگه ایلندی. خانزاده بېگیم اییمنیب تبسم قیله‌یاتگن کېلینینی بیر یانیگه اۆتقزدی. ایکّینچی یانیده خوش‌چقچق کولیمسیره‌ب باله‌لرگه قره‌یاتگن بابرنی کۆردی.

یقین‌گینه‌ده اۆزلری هم منه شو تاغه‌چه-جیین کبی یاش باله بۆلگن پیتلری اېسیگه توشدی. آغیر اَیریلیق ییللریده آپه-اوکه ایکّاولری هم فرزندلیک بۆلگنلری، دشمن خاندانلریدن چیققن بو باله‌لر اېندی گودکلرچه بیر معصوملیک بیلن تنیشه‌یاتگنلری قهرتان قیش کېتیدن کېلگن بهاردېک بېحد یاقیملی اېدی.

خانزاده بېگیم کېلینیگه ینه بیر قره‌ب آلدی-ده، کېین بابرگه شۆخ نظر تشله‌دی:

- طالع سیزگه اېندی کولیب باقیبدی، امیرزاده‌م! اۆزینگیزگه بونچه‌لیک مناسب ملکه‌نی قنده‌ی اوچره‌تدینگیز! ماهیم بېگیم، قه‌یېرلیکسیز؟

- خراسانلیک، حضرت بېگیم.

ماهیم بېگیم بابرگه: «باغ‌کۆچه دېواریدن گل تشله‌گنیمنی ایتیب مېنی اویلتیریب قۆیمنگ ینه!» دېگندېک التماسکارانه قره‌ب آلدی. بابر اونینگ بو قره‌شیده‌گی معنانی سېزیب، ذوقلی جیلمه‌یدی. سۆنگ ماهیم بېگیم‌نینگ حسین بایقراگه قریناشلیگی بارلیگینی، آته‌لری بوندن تۆرت ییل بورون بدیع‌الزمان میرزا بیلن چیقیشالمه‌ی غزنه‌گه کېلیب قالیشگنینی آیه‌سیگه ایتیب بېردی. بابر ماهیم‌نینگ آته و آغه‌لرینی غزنه‌دن کابل‌گه تکلیف قیلگن، کېین بو یېرده ماهیم بیلن ینه کۆریشیب اونگه اویلنگن اېدی.

- هرات بیلن مرغاب آره‌لیغیده حضرت جام دېگن شهر بار، کۆرگن میسیز؟ - سۆره‌دی بابر آیه‌سیدن.

- کۆرگنمېن! اولوغ شاعر احمد جامي‌نینگ ناملریگه قۆییلگن.

- بېگیم‌نینگ آنه اولادلری انه اۆشل حضرت جامیگه خویش اېکنلر. استاد عبدالرحمن جامي‌گه همشهر اېکنلر.

بابر هزل‌آمیز کولیب قۆشیب قۆیدی:

- بېگیم‌نینگ اۆزلری هم شونده‌ی شاعرپرور و شعرشناسلر که، جامي بیلن نوایی‌نینگ برچه غزللرینی یاد بیلورلر. اما بیز شعر یازسک، منقدلیک* قیلیب، نقصینی کۆرستورلر.

ماهیم اېری‌نینگ هزلیگه هزل بیلن جواب بېردی:

- منقد بۆلمه‌ی علاجیم یۆق، چونکه حضرتیم مېنینگ تعریفیمده کۆپ مبالغه قیلورلر!

خانزاده بېگیم اېر ـ خاتین‌نینگ هزلکشلیگیدن ذوقلنیب کولدی:

- لېکن تعریفینگیزده قنچه مبالغه قیلسه‌لر هم آز!

- منّتدارمېن، حضرت بېگیم! - ماهیم اېندی هیجانلی تاووش بیلن گپیردی: - مېن سیزنینگ جسارتینگیزنی، فداییلیگینگیزنی حضرتیمدن اېشیتیب، اۆزینگیزنی کۆریش آرزوسیده اېدیم. تنگریمگه شکر، بوگون شو آرزوییم رۆیابگه چیقدی. حضرت بېگیم، مېن سیزنی افسانوي بیر ملکه دېب اۆیلر اېدیم. بیراق اۆزینگیزنی کۆردیم و سیزده‌گی مهرگیاه افسانوي ملکه‌لرده هم بۆلمس، دېب اۆیله‌دیم! اېندی اوییمیزنینگ پېشگاهی هم، کۆنگلیمیزنینگ تۆری هم سیزنیکی!

ماهیم بېگیم بو گپلرنی صمیمي بیر اخلاص بیلن ایتگنینی سېزگن خانزاده بېگیم:

- بیزگه سیزدیک کیلین بیرگن تنگریمگه شکر! - دیب قۆیدی.

خانزاده بیگیم بیردن عایشه بیگیمنی ایسلەدی و اونی ماهیم بیگیمگه تقاسلب کۆردی.

«بیر حسابده، بابرجان اوّلگی خاتینی بیلن اجرەشیب کیتگنی هم یخشی بۆلگن ایکن»، دیب قۆیدی اۆزیچه. سۆنگ خان حرمیده اۆزی‌نینگ تارتگن عذابلرینی ایسلب کیتدی.

بابر اۆتّیز تۆرت یاشلی خانزاده بیگیم‌نینگ ساچلریگه بیرته-یریمته آق آرەلب قالگنینی ایندی کۆردی. شو توریشده آپەسی بابرگه آنەسی‌نینگ ایندی بیوه قالگن اۆتّیز ییتّی-اۆتّیز سکّیز یشرلی پیتلرینی ایسلتدی. خانزاده بیگیم هم ایندی بیوه ایدی. بابر شونی اۆیلەدی-یو:

- سیز مینی دیب کۆپ عذاب تارتگنسیز! - دیدی. - سیزنی ایسن-امان درگاهیمیزگه ییتکزدیرگن شاه اسماعیل‌نینگ یخشیلیگینی هیچ وقت اونوتمس‌مین!

شاه اسماعیل تیلگه آلینیشی بیلن خانزاده بیگیم‌نینگ چهرەسی ینه آچیلدی.

- شاەنینگ تاجلی خانیم دیگن یاش‌گینه، کۆهلیک‌کینه خاتینی بار ایکن، - دیب حکایه قیله باشلەدی. - شو جُوان مینی شاەنینگ حضوریگه باشلب کیردی. «شاه اسماعیل سنّی مذهبیده‌گیلرنی اۆلدیریب، تیریسیگه سمان تیقدیررمیش» دیگن واهمەلی گیلرنی کۆپ ایشیتگن ایدیم. «بهیبت بیر آدم بۆلسه کیرەک»، دیب تیترەب-قلتیرەب باردیم. قرەسم، ییگیرمه تۆرت-ییگیرمه بیش یاشلی خوش‌صورت بیر ییگیت تختده اۆلتیریبدی. سقال قۆیگن ایمس، فقط اوزون، اینگیچگه مۆیلاوی بار. بورگوت بورون. کۆزلری کتّه-کتّه. آذري تیلده گپیردی، سۆزلری‌نینگ همەسیگه توشوندیم. شیعەلرنینگ امالری بی‌بی فاطمەنینگ اولادلری بۆلگن ایمس می، شونینگ اوچون اولر عیال ذاتینی جوده حرمت قیلر ایکنلر. مین بونی یۆلده هم کۆپ سیزدیم.

- لیکن اۆزیمیزده هم ایلگری عیاللرگه احترام کوچلی بۆلگن، - دیدی بابر. - سمرقنده بی‌بی خانیم ناملی مدرسه قوریلگن، تومن آقه مقبرەسی بار. هراتده گوهرشاد بیگیم مدرسەسی مشهور.

- بیلمه‌دیم، او زمانلرده اولوغ عیاللر کؤپ بؤلگن می یا که اولرنینگ علم و صنعتگه اشتراکلری کتّه بؤلگن می؟ - دیدی ماهیم بیگیم اپریگه قره‌ب. - حاضر نیچوک‌ـدیر اونداق اپمس‌ـده، حضرتیم؟

- فلک‌نینگ گردشی عجیب! - دیدی بابر. - عیاللرگه مناسبت همیشه علم و صنعتگه مناسبت بیلن راست کیلور. علم و صنعت برق اورگن دورلرده عیاللرنینگ حرمتی هم بلند. چونکه علم و صنعت عیاللرنینگ اشتراکی بیلن‌گینه یوره‌کدن یوکسلگن.

معنوي انقراض دورلریده عالملر و صنعتکارلر نیچاغلیک خوار بؤلسه عیاللر هم شونچه‌لیک کمسیتیلمیش دیر.

- سیز ایتگن شو انقراض حاضر ماوراالنهرنی چیرمب آلگن، حضرتیم! - دیدی خانزاده بیگیم. - کؤچمنچی خان و سلطانلر مملکت‌نینگ قوروق گوده‌سینی اپگلّب آلمیشلر. اونینگ روحی بیلن ایشلری یؤق. اؤلگن آدم‌نینگ ارواحینی رنجیتیش عدالتدن اپمس. شیباني خان پراکنده بؤلیب یاتگن اؤلکه‌لرنی بیرلشتیردی. سمرقندده اؤز نامیگه مدرسه قوردیردی. کؤهک* دریاسی‌نینگ اوستیگه کؤپریک قوردیردی. ثواب ایشلری شو بؤلدی. لیکن عالملر و صنعتکارلرگه معامله‌سی قنداق درشت بؤلسه، عیاللرگه هم شونداق اپدی. تیموریلر عیاللرنینگ نامیگه مدرسه و مقبره‌لر قوردیرگنینی ایتسنگیز، غضبی کیلور اپدی. اونینگچه، اولوغ بیک علم و صنعتگه بیریلیب، دین و ایماننی اونوتگن اپمیش، عیاللرنی تلته‌یتیریب، خلق‌نینگ اخلاقینی بوزگن اپمیش. خان یازدیرگن «شَیباني‌نامه»، «نصرت‌نامه» دیگن کتابلرنینگ بیرانته‌سیده بیرارته عیال‌نینگ نامی تیلگه آلینگن اپمس. شهزاده و سلطانلرنینگ آنه‌لری یا که خاتینلری حقیده سؤزلش ضرور بؤلیب قالسه، «فلانچی‌نینگ قیزی»، «فلانچی‌نینگ خاتینی» دیب، فقط آته‌سی یا که اپری‌نینگ نامینی یازورلر. چونکه عیاللرنینگ نامینی نامحرملر تیلگه آلسه‌لر گناه بؤلور اپمیش! حلی بو - مدرسه کؤرگن علملیک خان‌نینگ دوریده بؤلگن ایشلر. حاضر تیریک قالگنلریده شو علم هم یؤق. فقط دغل بیر کوچ و بدعت و خرافات. علم و صنعت اهلی سلطانلر ظلمیدن قاچیب، بیری خراسان‌گه، بیری استامبول‌گه کیتدی، بیری کابل‌گه کیلدی. اپندی بوتون امیدیمیز سیزدن، بابرجان!

سیز ماوراالنهرنینگ اولوغ روحینی تیکلرسیز، علم و معرفت قویاشینی یورتیمیزگه قیتریب آلیب بارورسیز دېب، یۇلینگیزگه کۆز تیککنلر کۆپ!

بابر آپه‌سی‌نینگ ایتگنلری قوروق گپ اېمس‌لیگینی بیلردی. شیباني خان اۆلگندن کېین سمرقنددن، بخارادن، تاشکېنت‌دن بابرگه مخفي خطلر و چاپرلر کېلگن اېدی. کۆچمنچی سلطانلر ظلمیدن بېزگن آدملر بابرنی تېزراق یورتیگه قیتیشگه چارلر اېدیلر.

- اۆتگن هفته اندیجان‌دن خوش‌خبر کېلدی، - دېدی بابر آپه‌سیگه ممنون کۆز تشلب. - فرغانه وادیسیده‌گی برچه خیرخواهلریمیز کۆچمنچی سلطانلرنی قوویب یوباریبدیر. مېنگه کتابت کېلدی که، «قاره‌تېگین آرقه‌لی اندیجان‌گه تېزراق یېتیب کېلینگ، آته یورتینگیز سیزگه منتظر!»

خانزاده بېگیم قووانچ بیلن:

- تنگریمگه مینگ قتله شکر! - دېدی.

- حضرتیم بیزنی کابل‌دن قوندوزگه آلیب کېلگنلری‌نینگ باعثی هم شو که، - دېدی ماهیم بېگیم آوازینی پسه‌یتیریب، - تېزراق وطنلریگه قیتماقچیلر!

- اندیجان‌گه می؟ - شیویرله‌دی خانزاده بېگیم اینیسیگه.

بابر اۆیچن کولیمسیره‌ب باش چه‌یقه‌دی - او اندیجان‌گه ایشانچلی بیر کیشیسینی یوبارماقچی، اۆزی اېسه حصار آرقه‌لی سمرقندگه یوریش قیلماقچی اېدی. لېکن بابر اۆزی‌نینگ بو نیتینی تاریخ صحنه‌سیده پیدا بۆلگن ینگی بیر کوچ - شاه اسماعیل بیلن کېلیشمسدن عملگه آشیرالمس‌لیگینی سېزیب توررردی. چونکه شاه اسماعیل کۆچمنچی سلطانلرگه قرشی کوره‌شنی دوام اېتتیریش و اولرنی ماوراالنهردن قوویب چیقریش اوچون بابر بیلن اتفاق توزماقچی اېدی. بوگون خانزاده بېگیم بیلن کېلگن اېلچی‌نینگ قنده‌ی نیتی بارلیگینی بابر تخمیناً بیلر اېدی.

بشرطی، او شاه اسماعیل تکلیف قیله‌یاتگن اتفاقنی رد اېتیب، اندیجان‌گه یا که سمرقندگه اۆزیچه یوریش قیلسه، شاه اوندن اینیب، شیباني‌زاده‌لر بیلن اتفاق توزیشی ممکن اېدی.

شیباني خان‌نینگ اؤغلی تیمور سلطان شاهگه ایلچیلر و ساوغه‌لر یوباریب، مذاکره آلیب بارگنیدن بابر خبردار ایدی. بو ایکّی زؤر کوچگه بابر یالغیز بس کیلالمس‌لیگی ایسه اؤز-اؤزیدن عیان ایدی...

او عیاللرگه بو مرکّب معمالرنی ایتیب اؤلتیرمه‌دی-یو، شاه اسماعیل‌نینگ شاعرلیگیدن گپ آچدی.

- میرزاخان مینگه شاه‌نینگ شعرلریدن کیلتیریب کؤرستدی، - دیدی آیه‌سیگه. - طبعِ نظمی بلند، آذربایجان تورکیسیده جوده چیرایلی غزللر بیتیبدیر. ینه کمترلیک بیلن «خطایی» دیگن تخلص تنلبدیر.

- کتّه شاعرلیگی راست، - دیدی خانزاده بیگیم. - غزللرینی آدملر قؤشیق قیلیب ایتگنلرینی ایشیتدیم. شاه مینی قبول قیلگنده «بابر پادشاه‌نینگ شاهلیگینی هم، شاعرلیگینی هم احترام ایدیورمیز» دیدی. کیین حضرتیم‌نینگ هرات‌ده کویگه سالینگن غزللریدن بیر بَیتینی یاد ایتیب، «چؤخ یخشی!» دیب قؤیدی.

بابر شاه‌نینگ بو مقتاویدن کؤنگلی ایسیب، اویه‌لینقیره‌ب:

- قیسی غزل ایکن؟ - دیدی.

خانزاده بیگیم برماقلرینی لبلریگه قؤییب غزلنی سؤزمه-سؤز ایسلشگه تیریشر ایکن، ماهیم بیگیم اونگه کؤمکلشه باشله‌دی:

- «مینینگ کؤنگلیم که، گل‌نینگ غنچه‌سیدیک ته به ته قان دور» دیب باشلنور می؟

- هه، هه، خودّی شو! - دیب خانزاده بیگیم ایکّینچی سطرینی اؤزی ایتدی: - «اگر یوز مینگ بهار اؤلسه آچیلماغی نه امکان دور».

- شاهگه بو مطلع‌نینگ یاقتنی بی‌چیز بؤلمه‌سه کیره‌ک، - دیدی بابر. - او هم بیزگه اؤخشب، آته‌سیدن یاش قالیب، قووغینلرگه اوچره‌ب، کؤپ کلفت چیککن ایکن. مینگه اونینگ تاریخینی میرزاخان ایتیب بیردی. اینندی شاه اسماعیل دنیاده عدالت اؤرنتماقچی ایمیش.

- شاه مینگه هم شونی ایتدی، - دیدی خانزاده بیگیم. - «عدالتنی سنّیلر اؤن ایکّی امام بیلن بیرگه اؤلدیرمیشلر»، دیدی. لیکن اؤن ایکّینچی امام - حضرت مهدی اؤلگن ایمس

اپمیشلر، حاضر آسماندن یېرگه توشیب، سنّیلرنینگ جزاسینی بېرر اپمیشلر. شونینگ اوچون شیعه‌لر شاهنی «صاحبِ زمان» دېب اولوغلر اپمیشلر.

بابر بو یسمه اعتقادلردن غشی کېلیب، باش چه‌یقه‌دی‌ـیو:

- تعجب! - دېب قۏیدی. - مرحوم شیباني خان اۏزینی «خلیفهٔ رحمان، امامِ زمان» دېب یوریب، آخری نیمه بۏلدی؟ دیننی سیاستگه ایلنتیریش نې حاجت؟

- لېکن شیعه‌لر بیلن سنّیلرنینگ عداوتی اصلیده حاکمیت تله‌شیشدن کېلیب چیققن اپمس می، حضرتیم؟ - دېدی ماهیم.

اسلام تاریخینی یخشی بیله‌دیگن بابر سنّیلر بیلن شیعه‌لرنینگ قانلی کوره‌شلرینی خیالیدن اۏتکزه باشله‌دی.

بو کوره‌ش بابر یشه‌گن دوردن سل‌کم تۏقّیز یوز ییل اوّل - محمد پیغمبرنینگ اۏلیمی بیلن باشلنگن اپدی. محمد پیغمبر توزگن دولتنی کیم باشقریشی کېره‌ک؟ کیم اونینگ دوامچیسی - خلیفه‌سی بۏلیشی کېره‌ک؟

اپنگ یقین قریندا‌شنی وارث قیلیش طرفداری بۏلگنلر علی‌نی بیرینچی خلیفه قیلیب کۏترماقچی اپدیلر. چونکه علی پیغمبرنینگ عمکی‌بچه‌سی اپدی و اونینگ یگانه فرزندی بی‌بی فاطمه‌گه اویلنگن اپدی. اما علی چاریارلر آره‌سیده اپنگ یاشی اپدی. قبیله اودومی، یعنی سنت‌گه بناءً اپنگ یاشی اولوغ و آبروسی بلند اۏته‌غه‌سی مسلمان عالمیگه باش بۏلیشی کېره‌ک اپدی. شو سببلی کېکسه ابوبکرنی بیرینچی خلیفه قیلیب کۏتردیلر. شو بیلن بیرگه علی هم پیغمبرنینگ تۏرتته اپنگ یقین سلفلریدن - چاریارلریدن بیری دېب تن آلیندی، فقط یاشیگه قره‌ب اونی ابوبکر، عمر و عثمان‌دن کېینگی تۏرتینچی اۏرینگه قۏیدیلر.

دشمنلری اوّل عمرنی، کېین عثمان‌نی سوءِقصد بیلن اۏلدیره‌دیلر. نهایت علی خلیفه بۏله‌دی. اما آره‌دن بېش ییل اۏتر‌ـاۏتمس دشمن طرف قصدمه‌ـقصدیگه علی‌نی هم اۏلدیردی. علی طرفدارلری اونینگ اۏرنیگه اۏغیللری - بی‌بی فاطمه‌دن توغیلگن حسن و حسین‌نی مسلمان عالمی‌نینگ باشلیغی دېب اعلان قیلدیلر. اما امام حسن کسللنیب اۏلدی. امام حسین کربلا دشتیده سنّیلر بیلن قیلینگن جنگده هلاک بۏلدی. شوندن کېین

خلیفه‌لیک ینه سنّیلر قۆلیگه اۆتدی‌ـیو، علی‌نینگ اولادیگه منسوب بۆلگن برچه اماملر بیرین‌ـکبتین اۆلدیریله‌وبردی. فقط اۆن ایکّینچی امام محمد یاشلیگیده سِرلی بیر طرزده یۆقالدی، اونینگ اۆلیک‌ـتیریگی تاپیلمه‌دی. مخالفلری اونی اۆغیرلب کبتیب اۆلدیرگنلری تخمین قیلینسه هم، اونینگ طرفدارلری خلق آره‌سیده «امام محمد آسمانگه چیقیب کبتگن، بیر کون امام مهدی نامی بیلن قیتیب توشیب، دنیاده عدالت اۆرنه‌ته‌دی» دبگن بیر ديني اعتقادنی ترقتدیلر. عدالتسیزلیکدن عذاب تارتیب یورگن جوده کۆپ ساده آدملر بو گپگه ایشانه‌دیلر. شیعه‌لر مسلمان عالمیده‌گی برچه بختسیزلیکلرگه علی‌دن آلدینگی اوچ خلیفه‌نی و اولرنینگ کبینگی اولادلرینی سببچی قیلیب کۆرستدیلر. سنّیلر اوزاق وقت دولت تبپه‌سیده تورگن و اسلام دینینی جوده کۆپ مملکتلرگه ترقتگن حاکم کوچ بۆلگنلیکلری اوچون اولرنینگ ظلملریدن ناراضی بۆلگن کۆپ‌گینه عالملر، صنعتکارلر، دهقانلر، کاسبلر و باشقه تورلی طبقه وکیللری هم شیعه‌لر تامانیگه اۆتدیلر. قدیمي مدنیت مرکزی بۆلگن ابران و آذربایجان‌ده شیعه‌لرنینگ سنّیلرگه قرشی کوره‌شی تاباره اۆسیب باردی. شاه اسماعیل شیعه‌لرنینگ منه شو کوره‌شیدن فایده‌لنیب، دولت تبپه‌سیگه کبلدی، تاریخده بیرینچی مرته شیعه مذهبینی کتّه بیر دولت‌نینگ دینیگه ایلنتیردی و سنّیلرگه قرشی غزاوات اعلان قیلدی.

- راست، شیعه‌ـسنّی عداوتی قنده‌ی خونرېزلیکلرگه سبب بۆلگنینی مېن هرات‌ده کۆریب دهشتگه کبلدیم! - دېدی خانزاده بېگیم و بیر واقعه‌نی حکایه قیلیب بېردی.

مرودن کبین هرات قیزیل‌باشلر قۆلیگه اۆتگچ، بو یېرده شیباني خان دوریده قتغان قیلینگن شیعه‌لر قصاصکارانه باش کۆتردیلر. اولر هرات‌ده شیباني خان‌نینگ برچه ایشلریگه فتوا بېرگن سکسان یاشلی شیخ‌الاسلام تفتزانی‌نی شیعه‌لرگه توتیب بېردیلر. شیعه‌لر چالنی کۆچه‌گه - خلایق آره‌سیگه سودره‌ب آلیب چیقدیلر و درحال سنّی مذهبیدن شیعه مذهبیگه اۆتیشنی بویوردیلر. تفتزانی بونگه کۆنمه‌دی. شوندن کبین شیعه‌لر اونی کۆچه‌ده‌گی بیر درختگه آسیب اۆلدیردیلر و جسدینی درخت بیلن بیرگه یاقیب یوباردیلر.

بونی کۆرگن خالص آدملر شیعه‌ـسنّی دشمنلیگیدن بېزار بۆلیب، عبدالرحمن جامي تیریکلیگیده یازیب کبتگن اۆتکیر رباعینی بیر‌ـبیرلریگه شیویرلب ایته‌دیلر:

ای مغبچهٔ دهر، بده جامِ میم،
که آمد ز نزاعِ سنی و شیعه قیم.
گویند که، جامیا، چه مذهب داری؟
صد شکر که، سگ سنّی و، خر شیعه نیم!*

بو رباعی‌نینگ سۆزلری آغیزدن-آغیزگه اۆتیب، شیعه‌لرنینگ قولاغیگه هم یېتیب باره‌دی. اینیقسه «شیعه‌نینگ اېشگی» دېگن عباره اولرنینگ جانینی چیقره‌دی. قیزیل‌باشلر بدعتگه بېریلگن هراتلیک شیعه‌لر و یاش بېزاریلر تۆده‌سینی عبدالرحمن جامي‌نینگ مقبره‌سیگه باشلب باره‌دیلر. قبر اوستیگه قۆییلگن مرمر تاشنی کۆچیریب تشله‌یدیلر. تاشگه اۆییلگن «جامي» سۆزیده‌گی عربچه «ج»نینگ نقطه‌سینی اۆچیریب «خ» طرزیده حرف‌نینگ یوقاریسیگه قۆیه‌دیلر. نتیجه‌ده اولوغ شاعرنینگ نامی «خامي» دېب اۆقیله‌دیگن بۆله‌دی.

جاهللر بو بیلن هم قناعت قیلمه‌یدیلر. جامي مقبره‌سیگه نوایی اۆرنتتیرگن زرین اۆیمه‌کارلیک گۆزل اېشیکنی سیندیریب، مقبره بیلن بیرگه یاندیریب یوباره‌دیلر. بو واقعه‌نی آپه‌سیدن اېشیتگن بابر غضب اره‌لش حیرت بیلن سۆره‌دی:

- نخات‌که شاه اسماعیل شونده‌ی جهالتگه یۆل بېرگن بۆلسه؟

- مېنینگ بیلیشیمچه، بو ایشدن شاه بېخبر قالگن. هراته‌گی مدهش ایشلرگه شاه‌نینگ خراسان بۆییچه نایبی نجمِ ثاني باشچیلیک قیلگن.

- نې بۆلگنده هم حضرتِ جامي مینگ مرته حقلر: شیعه-سنّی نزاعلری کۆنگیلنی آزدیره‌دیگن درجه‌ده خنک!.. هیهات، دنیانینگ ایشلری همیشه چیگل! توغیشگنلردن-کو، دۆست-یار تاپالمه‌دیم. اېندی تقدیر مېنگه شاه اسماعیل‌دېک بیر مرد، تنتی، فاضل دۆست بېردی، دېب سویونسم، بونینگ هم اشکال ایشلری بار اېکن.

ماهیم بېگیم بابرنینگ کۆنگلیگه چۆککن غبارنی ترقتگیسی کېلیب، کولیمسیره‌ب گپیردی:

- گل تیکنسیز بۆلمس اېکن-ده، حضرتیم!

بابر خاتینی‌نینگ جیلمه‌یگن یوزیگه تیکیلیب قره‌دی-یو، اؤزی‌نینگ هم چهره‌سی آچیله باشله‌دی. شونچه اَیریلیقلردن کیین سیویملی آپه‌سی بیلن ینه اوچره‌شگنی، بو قووانچگه شاه اسماعیل طفیلی اپریشگنی تکرار اپسیگه توشدی. قوندوزده شیباني‌زاده‌لردن اخلاصی قیتگن ییگیرمه مینگ کیشیلیک قؤشین مؤغول بیکلری باشچیلیگیده بابر حضوریگه کیلگنی و اونینگ خدمتیگه اؤتگنی ینه یادیگه توشدی-یو، کؤنگلینی یه‌یره‌تیب اؤتدی.

بابر کؤزینی ماهیم بیگیمدن آلیب آپه‌سیگه قره‌دی:

- اپندی هیچ بیر گل‌نینگ تیکنیدن قؤرقمسمیز! مقال بار که، گلی اوچون تیکنی هم ناعلاج سوغاریلور... شاه اسماعیل شونچه‌لیک آدمگرچیلیک قیلیبدی! میلی!

بابر اؤرنیدن توردی. او شاهدن کیلگن ایلچی بیلن اوچره‌شیشی کیره‌ک اپدی. ماهیم اونی اپشیک آلدیگچه کوزه‌تیب باردی. بابر اپشیکدن چیقه‌یاتیب، خانزاده بیگیمنی قه‌یبرگه جایلشتیریش و قنده‌ی اعزازلش حقیده خاتینیگه کؤپ گپیریب اؤتیرمه‌دی-یو:

- اپگه‌چیمنی آنه‌م اؤرنیده کؤرگه‌یسیز! - دیدی. شو بیر آغیز گپدن همه نرسه‌نی انگله‌گن ماهیم هم:

- جانیم بیلن! - دیب قؤلینی کؤکسیگه قؤیدی. - سیزدن هم بیر التماس، حضرتیم.

- خؤش!

- بیز تیکن دیب اؤیله‌گن نرسه‌لر آغولی تیغلر بؤلیب چیقمه‌سین. احتیاط بؤلینگ!

بابر خاتینی‌نینگ همه نرسه‌گه فهمی ییته‌دیگن زیرک بیر دؤست اپکینینی حاضر ینه بیر مرته سیزدی-یو، اونگه مهری تابلنیب:

- خاطرجمع بؤلینگ! - دیدی.

سؤنگ قلبی اوچره‌شوو قووانچیگه، مهربان عیاللر نفاستیگه و معصوم باله‌لر ذوقیگه تؤلیب، قؤرغان هاولیسیگه چیقدی.

دیوانخانه‌گه یقینلشگنده ایلچیلر بیلن بؤله‌دیگن معامله‌نی کؤز آلدیگه کیلتیردی-یو: «مال و دنیانی ایه‌مسلیک کیره‌ک» دیگن نیتنی کؤنگلیگه توگدی.

---

* منقدلیک - تنقیدچیلیک.

* كۆهک - حاضرگی زرافشان.

* ترجمه‌سی: اې دنیانینگ یاش آتش‌پرستی، مېنگه مییم جامینی بېرگیل که، سنّی و شیعه نزاعلریدن قوسگیم کېلماقده. دېسه‌لر: جامي، سېن قیسی مذهبدنسېن؟ یوز شکر که، سنّی‌نینگ ایتی‌ـیو، شیعه‌نینگ اېشگی اېمسمن!

۳

بابرنینگ بویروغی بیلن ولی خزینه‌چی بساطیده بار اېنگ قیمت‌بها دُر و گوهرلردن، بدخشان لعللری‌ـیو آلتین بېزه‌کلی کییملردن، کمیاب تیغلر و بویوملردن شاهگه علیحده، اونینگ اېلچیسیگه علیحده انعاملر حاضرله‌دی. سرای باوورچیلری، بکاوول و یساووللر ایکّی کېچه‌ـیو ایکّی کوندوز یوگوریب‌ـیېلیب، قوندوزده حلی مثلی کۆریلمه‌گن شاهانه ضیافت و بزمگه حاضرلیک کۆردیلر. اولکن ضیافت اوچون حصاري قۆیلرنینگ اۆزیدن یېتمیش‌ـسکسانته‌سی سۆییلدی. تاغلردن، اۆرمان و دریالردن آولب کېلینگن غازلر، ککلیکلر، آهولر سانی بوندن کۆپراق اېدی.

شاه اسماعیل‌نینگ مهماندارچیلیکلرینی کۆپ کۆرگن آدملردن بیری - بابرنینگ عمکی‌بچه‌سی میرزاخان اېدی. او بابرگه بیر نېچه مرته:

- شاه اېلچیلری چاغیرسیز ضیافتنی ضیافت اۆرنیده کۆرمسلر، - دېب ایتدی.

بابرنینگ اېشیک آغه‌سی قاسم بېک اېسه ایچکیلیکنی جوده یامان کۆررِدی. بابرنینگ اۆزی هم حلی بېکلری بیلن بیرار مرته ایچکیلیک بزمی اۆتکزگن اېمس، فقط کابل‌ده ماهیم‌گه اویلنگندن کېین خوشبۆی چاغیرلردن بیر‌ـایکّی مرته ته‌تیب کۆرگن اېدی.

حاضر اونینگ کۆنگلیده کۆپیریب تورگن قووانچ بیلن بیرگه شاه اسماعیل‌گه و شیعه‌لر بیلن سنّیلرنینگ دشمن مناسبتلریگه باریب تقه‌له‌دیگن قنده‌ی‌ـدیر غشلیک، چیگللیک بار اېدی. بو غشلیکنی بوگون فقط می بیلن ترقتیش ممکنگه اۆخشردی. بوندن تشقری، مهمانلرنینگ کۆنگلی اوچون هم بابرنینگ ایچیشی ضرور اېدی.

اونینگ امری بیلن قوندوزدن تاپیش ممکن بۆلگن اېنگ تازه چاغیرلر، اېنگ اۆتکیر مَیلر تاپتیریب کېلتیریلدی.

گلگون پرچه‌دن زر یاقه‌لی ابا کییگن اؤسپیرین ساقیلر آلتین کؤزه‌لردن آلتین-کوموش صراحیلرگه می قوییب، اوّل بابرگه، سؤنگ اونینگ یانیده اؤتیرگن شاه اپلچیسی محمدجان اپشیک آغه‌سیگه، اپلچیدن نریگه چؤکّه‌له‌گن میرزاخانگه نوبتمه-نوبت اوزه‌تدیلر.

ضیافتده بابر تامانیدن یوزدن آرتیق اعیانلر، بپکلر و ملازملر قتنشماقده اپدیلر. اوّلگی ضیافتلرده بابردن و قاسم بپکدن یشیریب می ایچه‌دیگن کؤپچیلیک بپکلر اپندی چاغیر تؤله قدحلرینی قؤللریده بپ‌ملال توتگن حالده بیر-بیرلری بیلن شؤخ-شؤخ کؤز اوریشتیریشر، قووناق ایلجه‌ییشر و پادشاه‌نینگ اشاره‌سینی کوتیشر اپدی.

پایگاه‌ده کیچیک بپکلر آره‌سیده اؤتیرگن طاهر هم قؤلیده‌گی می تؤله کوموش قدحگه جانلی بیر نرسه‌گه قره‌گنده‌ی احتیاط بیلن قره‌ب قؤیردی. میرزاخان یانیده‌گی اپلچیگه شیویرلب ایضاح بپردی:

- عالي مهمان، سیز غرایب بیر حادثه‌نینگ گواهیدیرسیز. بابر پادشاه سراییده بوگون بیرینچی مرته چاغیر مجلسی!.. اعتبار بپرینگ: مجلسده فوق العاده بیر هیجان حکمران!

باشیگه قیزیل جیغه‌لیک کتّه سلّه اؤره‌گن، سقالی خینه بیلن بؤیب قیزرتیریلگن بورگوت‌بورون اپلچی بابرگه مراق بیلن تیکیلدی.

بابر قؤلیده‌گی قدحنی اوچیب کپتیشی یا که چؤقیب آلیشی ممکن بؤلگن ناتنیش بیر قوش کبی اوه‌یلب اوشلب توررردی. آدملر اونینگ سؤزینی کوته‌یاتگنلرینی سپزیب، آوازی تاولنیب گپیره باشله‌دی:

- عالي ذاتلر دوره‌سیده شادیانه کونلرده اوزوم سوویدن حلال و پاکیزه قیلیب تیارلنگن چاغیر ایچماق آته-بابالریمیزدن قالگن عادت دیر. حیاتیمیزده شادلیکدن کؤره غم و غربت کؤپراق اپدی، شونینگ اوچون هنوزگچه چاغیر مجلسیگه میل کؤرستمه‌دیک. هرات‌ده بدیع‌الزمان میرزا بیلن مظفر میرزادپک تاجدار خویشلریمیز بیز اوچون آراسته بزملر بپریب، چاغیر تکلیف قیلگنلری مجلس اهلیگه معلوم بؤلسه کپره‌ک. اؤشنده هم بیز عذرلر ایتیب، چاغیردن اؤزیمیزنی تارتگن اپدیک، چونکه او محللرده می ایچیب خورسندچیلیک قیلغودپک شادمان اپمس اپدیک. تنگریم بیزنی شاد-خرم کونلرگه منه اپندی یپتکزدی. بیز بو مسعود کونلرگه شاه اسماعیل حضرتلری‌نینگ شرافتلری بیلن یپتیشدیک. بوگونگی شاد-خرملیکنی

بیزگه عالي مهمانیمیز محمدجان اپشیک آغه‌سی جنابلری کېلتیردیلر! شونینگ اوچون بیزنینگ بیرینچی چاغیر مجلسیمیز شاه اسماعیل حضرتلریگه چېکسیز ایشانچ و احترامله‌ریمیزدن کیچیک بیر نشانه بۆلغه‌ی! بیرینچی قدحیمیز اپسه شاه‌نینگ معتبر اپلچیسی محمدجان اپشیک آغه‌سی جنابلریگه یوکسک حرمتیمیزنینگ اثباتی بۆلغه‌ی!

بو سۆزلردن کۆنگلی اِییب، چوقور کۆزلری آلاولنیب کېتگن اپلچی اۆرنیدن توریب، بابرگه اېگیلیب تعظیم قیلدی. سۆنگ جاییگه اۆتیریب، قۆلیده‌گی چاغیرنی آخریگچه سیپقردی.

پسته اۆتیرگن سازنده‌لر «سرودِ نوا» کوییني چله باشله‌دیلر. دسترخوانگه کیبک و ککلیک کبابلری تارتیلدی. اېنگ مزه‌لی طعاملر آره‌سیده ینه ایکّی-اوچ قیته می ایچیلدی.

آدملر اېندی اۆزلرینی بایه‌گیدن خیله اېرکین سېزه باشله‌دیلر. قهقهه، اۆیین-کولگی اوجیگه چیقدی. قووناق، شۆخ کویلر کېتیدن ینه الیارلر ایتیلدی. نهایت، سۆز نوبتی شاه اپلچیسیگه کېلدی. شونده محمدجان اپشیک آغه‌سی یانیده‌گی ملازمگه نیمه-دیر دېب شیویرله‌دی. ملازم باش ایرغب، یان اپشیکدن چیقیب کېتدی-یو، نوبته‌گی قووناق کوی توگه‌گن پیته اوستیگه بیر نېچه قبت آق ایپک یاپیلگن قنده‌ی-دیر ساوغه‌نی آلتین برکشگه سالیب کۆتریب کیردی.

محمدجان اپشیک آغه‌سی شاه اسماعیل‌نینگ بابرگه بېریب یوبارگن مکتوبینی و آلتین-کوموش انعاملرینی کوندوز تاپشیرگن اېدی. «اېندی بو ینه نیمه اېکن؟» دېب همه اۆتیرگنلر آلتین برکشگه تیکیلیب قالدی. عمومي جیملیکده قیزیل‌باش بېک برکشده‌گی ساوغه بیلن بابرنینگ قرشیسیگه تعظیم قیلیب کېلدی. بابرگه یقین اۆتیرگن محمدجان اپشیک آغه‌سی اۆرنیدن توریب گپ باشله‌دی:

- سلطان ظهیرالدین محمد بابر بهادیر حضرتلری‌نینگ صاحب زمان شاه اسماعیل حضرتلرییه چۆخ یوکسک، چۆخ صمیمي حرمتلری وارلیغینه الحال بیزیم ایشانچیمیز کامل اۆلدی. شو سببلی شاه اسماعیل حضرتلری یوبارمیش مقّدس انعامنی بابر پادشاه حضرتلرییه تاپشیرماغه اجازه وېرگه‌یسیز!

ایلچی آلتین برکشده‌گی ساوغه‌نینگ اوستیدن ایپک پرده‌نی آلدی. بابر یاقوت و دُر بیلن بیزه‌لگن نفیس آق ایپک سلّه‌نی کؤردی. سلّه‌نینگ تیپه‌سیگه اؤن ایکّی امام‌نینگ قانینی ایسله‌تووچی قیزیل جیغه سوقیب قؤییلگن ایدی. سلّه انچه کتّه - بابر اؤره‌ملرنینگ سانی هم شهید بؤلگن اماملر کبی اؤن ایکّیته ایکنینی تخمین قیلیب بیلدی. شیعه‌لرنینگ اعتقادیگه بناءً، بو اؤره‌ملرنینگ هر بیری - بیر امام‌نینگ روحی اوچون مقّدس مکان ایدی.

ایچگن چاغیردن یوزی قیزریب، کؤزلری یلتیلّب تورگن بابر اؤزی‌نینگ اعیانلری آره‌سیده شیویر ـ شیویر باشلنگنینی پَیقه‌دی ـ یو، کولیمسیره‌ب قاسم بیک تامانگه قره‌دی. اما قاسم بیک و اوندن نریده اؤتیرگن خواجه خلیفه ناملی شیخ‌الاسلام آلتین برکشده‌گی دستارگه جیرکنیب و حتا قؤرقیب قره‌ماقده ایدیلر.

چونکه بابرنینگ اؤزی هم، قاسم بیک هم، ضیافتده اؤلتیرگن باشقه سنّی اعیانلر، ملازملر هم چاریارلرنینگ حرمتی اوچون باشلریگه تؤرت اؤره‌م قیلینگن سلّه اؤرر ایدیلر. کیچیکلیگیدن اللّه تعالی‌گه، پیغمبر و چاریارلرگه چیکسیز ایشانچ و اعتقاد روحیده تربیه‌لنگن آدملر باشلریده‌گی سلّه‌لری‌نینگ تؤرت اؤره‌میده تؤرت چاریارنینگ روحی یشه‌یدی، دیب ایشانر ایدیلر. شیعه‌لر شو چاریارلرنینگ اوچته‌سینی تن آلمه‌ی حقارت قیلیشر، اولرنینگ اؤن ایکّی اؤره‌ملیک سلّه‌لری ایسه ابوبکر، عمر و عثمان‌لرنینگ اولادلریگه قرشی کوره‌شگن شیعه اماملرینی اولوغلر ایدی.

شیعه‌لیکنی مقّدس چاریارلردن یوز اؤگیریش، دیندن چیقیب، رافضي بؤلیش، دیب اؤرگنگن کیکسه قاسم بیک‌که آلتین برکشده‌گی سلّه‌نینگ میین ییلتیره‌گن ایپگی - ایلان تیریسی‌نینگ ییلتیره‌شیدیک کؤرینندی. قاسم بیک‌نینگ نظریده سلّه‌گه قدلگن یاقوتلرنینگ چؤغده‌ی یانیشی زهرلی ایلان‌نینگ قیزغیش کؤزلری قانگه تؤلیب یانیشیگه اؤخشردی.

محمدجان ایشیک آغه‌سی بابرگه ینه بیر مرته تعظیم قیلدی ـ یو، شاه اسماعیل شخصاً بیریب یوبارگن شو مقّدس دستارنی قؤلیگه آلیب باشیگه کییشینی اوندن التماس قیله باشله‌دی.

اؤنلب کؤزلر بابرگه «نې قیلرکین؟» دیب تیکیلدی. قاسم بیک خواجه خلیفه‌گه تهلکه بیلن شیویرلب:

- مکر و حیله بیلن حضرتیمنی شیعه مذهبیگه اؤتکزماقچیلر می؟ - دیگنی بابرنینگ قولاغیگه چلیندی.

بابر اگر شو دستارنی باشیگه قؤیسه شیعه مذهبیگه اؤتگنده‌ی کؤرینیشی ممکن‌لیگینی ایندی پَیقه‌دی. او ایچگن چاغیریدن درست‌گینه کیف قیلگن ایدی. حاضر وضعیت اونگه قاسم بیک قؤرققنچه‌لیک واهمه‌لی تویولمس ایدی. چاریارلر، اؤن ایکّی امام هم بابر اوچون بوندن تؤقّیز عصر بورون اؤتگن تاریخي شخصلر ایدی. اوزاق اؤتمیشگه ایلنگن قانلی دشمنلیکنی بوگون دوام ایتتیریش کیمگه کیره‌ک؟

قیزیل‌باش بیک همان بابرنینگ قرشیسیده تیز چؤکیب، آلتین برکشده‌گی سلّه‌نی اونگه توتیب توریبدی. شاه ایلچیسی اونگه التماسکارانه تعظیم قیلیه‌پتی. اولر آرقه‌لی شاه اسماعیل گؤیا بابرگه همکارانه قؤل چؤزیه‌پتی. بابر بو قؤلنی قیترسه، شاه بیلن آره‌نی اوزیشی کیره‌ک بؤله‌دی. کیین شیباني‌زاده‌لر شاه بیلن اتفاق توزیشه‌دی‌ـیو، بابرنینگ وطنگه قیته‌دیگن یؤللرینی ینه بیکیتیشه‌دی. بابر ایسه حاضر بوتون وجودی بیلن وطنیگه قیتیشنی ایسته‌یدی. بو ایستگی یؤلیده تاغ کیلسه کیمیریب، سوو کیلسه سیمیریب اؤتماقچی بؤله‌دی.

بابر ایلچیگه ملایم کؤز تشلب:

- شاه اسماعیل حضرتلری‌نینگ انعاملری بیز اوچون بیحد عزیز، - دیدی و برکشده‌گی سلّه‌گه قؤل چؤزماقچی بؤلدی.

شونده قاسم بیک آغزینی اونینگ قولاغیگه یقینلشتیریب، خواطر بیلن شیویرله‌دی:

- حضرتیم، زنهار باشینگیزگه کییمنگ! زنهار!

بو سؤزلر ایلچیگه هم ایشیتیلدی و اونی رنجیتگنی اوضاعی اؤزگریب کیتگنیدن سیزیلدی. سوو قویگنده‌ی جیمجیتلیکده بابر محمدجان ایشیک آغه‌سیگه میین کولیمسیره‌ب قره‌دی:

- عالي مهمانیمیز امامیه* مذهبیدنلر، شونده‌ی می؟

ایلچی تصدیق معناسیده باش ایرغه‌دی. بابر ینه اؤشنده‌ی ملایملیک بیلن سؤزیده دوام ایتدی:

- امامیه‌لر هم محمد علیه‌السلام‌نینگ امتلری می؟

- الحمدالله! - دیب اپلچی درحال کلمه کپلتیردی.

شوندن کپین بابر قاسم بپک تامانگه اؤگیریلدی.

- سیز هم محمد امتی میسیز، جناب امیرالامرا؟

قاسم بپک هم کلمه کپلتیردی‌ـیو، آخریده:

- حضرتیم، سیزنی الاها چاریارِ باصفالر قؤللب‌ـقوّتله‌سینلر! - دیب قؤشیب قؤیدی.

چاریارلر تیلگه آلینیشی بیلن اپلچی‌نینگ رنگی اؤچیب لبی عصبي پیرپیره‌دی.

- جناب محمدجان اپشیک آغه‌سی! - دیدی بابر تپز.

- قرآن شریفده ایتیلگن که، « كُلِّ مُسْلِمِينَ اِخْوَتٌ ». یعنی، برچه مسلمانلر آغه‌ـاینیلر دیر. بیز همه‌میز بیر دینده‌میز. دیمک، همه‌میز آغه‌ـاینیلردیک یقین بؤلماغیمیز کپره‌ک. بیز سیزنینگ مسلمانلیک اعتقادلرینگیزنی حرمت قیلگنیمیز کبی، سیز هم بیزنینگ، - دیب بابر ایکّی قؤلینی یاییب، برچه بپک و ملازملرینی کؤرستدی، - مسلمانلیک اعتقادلریمیزنی حرمت قیلورسیز، دیب ایشانه‌میز!

اپلچی اپندی بیر آز یومشب، اوستمه‌ـاوست باش ایرغه‌دی:

- اوشبو مقّدس ارمغان هم بیزنی سیزلره بویوک احترامیمیز علامتی دیر!

بابر اپندی قاسم بپک‌که یوزلندی:

- حضرتِ علی‌نی سیز و بیز همیشه باشیمیز اوستیده آلیب یوریبمیز، شونداق می؟

قاسم بپک - سلّه‌سیده‌گی تؤرت اؤره‌م‌نینگ بیری - حضرتِ علی‌نینگ روحیگه مکان اپکنینی اؤیلب، قؤلینی کؤکسیگه قؤیدی:

- شونداق، حضرتیم.

- محمد علیه‌السلام‌نینگ یگانه فرزندلری بؤلگن بی‌بی فاطمه بیز اوچون هم مقّدس والده دیرلر، شونداق می؟

- شونداق، حضرتیم.

- شونداق بؤلسه، حضرتِ علی بیلن بی‌بی فاطمه‌نینگ عزیز اولادلری بؤلگن اوملرنی بیز هم اعزازله‌سک مسلمانلیک‌که تؤغری کپلور می، یؤق می؟

بایه بابرگه جان کویدیریب حلیگی گپنی اونینگ قولاغیگه شیویرله‌گن قاسم بېک پادشاه‌نی نیتیدن قیترالمس‌لیگینی، شاه‌نینگ بو مخصوص ساوغه‌سینی بابر قبول قیلمه‌ی علاجی یۆقلیگینی اېندی سېزدی. او کۆپچیلیک‌نینگ آلدیده بابرگه تن بېرگنده‌ی بۆلیب، اصلیده اونی یاقله‌گیسی کېلیب باش اېگدی:

- پادشاه حضرتلری، سیز حقسیز، قولینگیزنی گستاخلیگیم اوچون عفو اېتینگ!

بابر قاسم بېک‌که ممنون کۆز تشلب:

- معذورسیز، - دېدی. سۆنگ دستار سالینگن آغیر برکشنی توتیب توره‌وېریب قۆللری تالیب کېتگن قیزیل‌باش بېک تامانگه اۆگیریلدی. بابر دستارنی ددیل بیر حرکت بیلن ایکّی قۆللب برکشدن آلگنده اونینگ اۆنلب بېک و ملازملری واهمه بیلن: «آ!» دېب یوباریشدی.

بابر دستارنی قۆلیده توتگن حالده:

- شاه اسماعیل حضرتلری اۆزی مبارک ایلیکلری بیلن یوبارگن بو ارمغاننی بیز کۆزگه سورگه‌یمیز! - دېدی-یو، دستارنی کۆزی اره‌لش پېشانه‌سیگه تېککیزیب آلدی.

محمدجان اېشیک آغه‌سی‌نینگ یوزی قووانچدن بلقیب کېتدی:

- متشکرم، پادشاه حضرتلری، متشکرم!

لېکن بابرنینگ بېک و ملازملری آره‌سیده، خصوصاً، یقینده اونگه کېلیب قۆشیلگن مۆغول بېکلری آره‌سیده حیرت، قۆرقوو و کایینیش آهنگلریگه تۆله بیر شاوور-شووور اېشیتیلدی.

بو غاووردن قاسم بېک‌نینگ رنگی آقریب کېتدی. محمدجان اېشیک آغه‌سی اېسه بابرنی شیعه مذهبیگه اۆتکزیب، کتّه غلبه‌گه اېریشگنده‌ی شادلنیب گپیردی:

- پادشاه حضرتلری، بیز امید اېدیورمیز که، سیز شاه حضرتلری‌نینگ بویوک مددلری ایله ینه سمرقند تختي‌یه چیققنینگیزده عزیز باشینگیزده شو مقّدس دستارنی کۆریشگه میسر اۆلورمیز!

- تنگری بیزنی سیز ایتگن بختیار کونگه یېتکیزسه، بو دستارنی تاج اۆرنیده کییورمیز. شاه اسماعیل حضرتلریگه شو عهدیمیزنی باریب ایتگه‌یسیز!

بو گپلردن سۆنگ مۆغول بېکلری آره‌سیده‌گی عصبي شاوور-شاوور ینه کوچه‌یدی. شاه اېلچیسی اېسه بابرنینگ ددیل آدم اېکنیگه، شاه اسماعیل بیلن مستحکم اتفاق توزیش اوچون

سنّی‌پرست بېکلری‌نینگ هر قنده‌ی قرشیلیکلرینی یېنگیب اؤتیشی ممکن‌لیگیگه اېندی ایشاندی.

منه شو ایشانچ بابرنینگ شاه اېلچیسی بیلن اېرته‌سی کونی آلیب بارگن مذاکره‌لرینی انچه یېنگیللشتیردی.

شاه اسماعیل‌نینگ بابر بیلن اتفاق توزیشدن مقصدی - ماوراالنهرگه او بیلن بیرگه قؤشین تارتیب باریش و شیباني‌زاده‌لرنی بیرگه تار-مار قیلیش اېدی. بابر شیباني‌زاده‌لر اوستیدن غلبه قیلیشنی نېچاقلیک ایسته‌مه‌سین، ماوراالنهرگه اؤز قؤشینی بیلن مستقل کیریب باریشنی ایستردی. چونکه اگر او اساسي غلبه‌نی اؤزی مستقل قؤلگه کیریتمه‌سه، وطنیگه آبرو بیلن قیتالمس‌لیگینی، یاولری اونی «شاه اسماعیل‌نینگ نیزه‌سیگه مینیب کیریب کېلدی!» دېب ملامت قیلیشلرینی سېزیب توررردی.

بابر شاه اسماعیل‌نینگ مروده اېریشگن غلبه‌سی یېترلی اېکنینی، اېندی اولر دم آلیشلری کېره‌کلیگینی، شیباني‌زاده‌لرنی حصاردن، سؤنگره سمرقنددن قوویب چیقریشنی اېندی بابر ذمّه‌سیگه آلیشی کېره‌کلیگینی اېلچیگه قیته-قیته ایتیب کؤردی. لېکن شاه اسماعیل هم سمرقندگه اینتیلماقده اېدی، اگر اونینگ بو اینتیلیشی عملگه آشمه‌سه بابر بیلن اتفاق توزیش‌نینگ قیزیغی قالمس اېدی. اېلچی‌نینگ گپیدن بونی سېزگن بابر مذاکره‌نی باشقه یؤنلیشگه بوردی.

شاه اسماعیل‌نینگ عسکرلری تاغ یؤللریده قیینه‌لیب، مینگلب چقیریم آرتیقچه یؤل یوریب، قوندوز و حصارگه کېلیب یوریشی نې کېره‌ک؟ شاه قؤشینی کاروان یؤلی بیلن ترمذ و بایسون آرقه‌لی سمرقندگه قره‌ب آتلنسین. بابر اېسه حاضر حصارگه یقین توریبدی. بیر حمله بیلن حصارنی کؤچمنچی سلطانلر قؤلیدن تارتیب آلیشگه کوچی یېته‌دی. کېین او سمرقندگه جَنوب تامانیدن یؤل آچه‌دی و شاه اسماعیل‌نینگ قؤشینی بیلن شهرِسبز - قرشی اطرافلریده اوچره‌شه‌دی.

منطقاً اساسلی بؤلگن بو فکرگه شاه اېلچیسی اعتراض قیلالمه‌دی-یو، بابرنینگ تکلیفینی قبول قیلدی.

بابر اېلچی بیلن توزگن بو بیتیمنی شاه اسماعیل‌نینگ تصدیغیدن اۏتکزیش اوچون میرزاخاننی تبریزگه وکیل قیلیب یوباردی-یو، اۏزی هندوکش تاغی‌نینگ شِمالی-غربي اېتکلریگه تۏپلنگن قۏشینلرینی جنگ‌گه تیارله‌ی باشله‌دی.

بهار آخرلب قالگن کونلرنینگ بیریده بابر قاسم بېک بیلن ادیر یۏلیدن مۏغول بېکلری‌نینگ قرارگاهلریگه آتلیق کېتماقده اېدیلر. شونده قاسم بېک بابرنی یۏلدن چېتراقده باشلب چیقیب، بیر شوم‌خبرنی ایتدی.

شاه اسماعیل یوبارگن شیعه دستارینی بابر کۏزیگه سوریب اېلچیگه قویوق وعده‌لر بېرگنیدن مۏغول بېکلری قتّیق رنجیگن اېمیشلر، اونی «چاریارلردن واز کېچیب، امامیه مذهبیگه اۏتدی»، دېب فتنه اویوشتیرگن اېمیشلر. بوندن بېش-تۏرت ییل بورون کابل‌ده اېگو سلیم، شېرقولی دېگن مۏغول بېکلری بابرگه سوءِقصد قیلماقچی بۏلگن پیتلریده قۏلگه توشگن، بابر اولرنی یقین طرفدارلری بیلن قتل اېتتیرگن اېدی.

شیباني‌زاده‌لردن اینیب، یقینده بابرگه کېلیب قۏشیلگن مۏغول بېکلری‌نینگ آره‌سیده اۏشه اۏلدیریلگنلرنینگ اوروغداشلری بار بۏلیب، اولر کېک سقلب یورگن اېکنلر.

اېندی شو بېکلر یشیرینچه تیل بیریکتیریب، بابرنی قوندوزده اۏلدیرماقچی یا که کابل‌گه قوویب یوبارماقچی اېمیشلر. اونینگ اۏرنیگه بابرنینگ قۏلیده اۏسگن تاغه‌بچه‌سی، مرحوم آله‌چه خان‌نینگ اۏن یېتّی یشر اۏغلی سعیدخاننی تختگه چیقرماقچی اېمیشلر.

- کیملر شونده‌ی قیلماقچی؟ کیملر؟! - دېب بابر غضبدن تیتره‌ب سۏره‌دی.

قاسم بېک آرقه‌سیگه اۏگیریلیب قره‌دی. ملازم و خاص نوکرلر اوزاقده قالگن، آواز اولرگه اېشیتیلمه‌یدی. شونده‌ی بۏلسه هم قاسم بېک تاووشینی پسه‌یتیریب:

- قمبرعلی سلاخ، سیدعلی شکمه، - دېب بیر قنچه فتنه‌چیلرنینگ نامله‌رینی ایتدی.

- ابلیسلر! قچانگچه بولر مېنینگ یېلکه‌مگه تیغ اورورلر؟! اندیجانده‌گی احمد تنبل هم شو طایفه‌دن اېدی! بس! همه‌سینی توتتیرینگ! پاره-پاره قیلیب، گۏشتلرینی قوزغونلرگه تشله‌تورمیز!

قاسم بېک آتی‌نینگ جیلاوینی تارتیب، تاغ اېتکلریده‌گی مینگلب اۏتاولرگه خواطر بیلن کۏز یوگورتیریب چیقدی.

- حضرتیم، قره‌نگ، بولر جوده کۆپ. نوکرلری بیلن ییگیرمه مینگ!

کۆپ عصردن بېری ماوراالنهرده یشه‌یدیگن، تورکي تیلده سۆزلشه‌دیگن، مسلمان دینینی قبول قیلیب، اونینگ خرافاتیگه قتّیق بېریلگن بو مۆغول بېکلری و نوکرلری‌نینگ کسبی حربي ایش اېدی. قیسی پادشاه علوفه‌نی کۆپراق بېرسه، قیسی جنگدن اۆلجه یخشیراق توشه‌دیگن بۆلسه، بولرنینگ کۆپینی اۆشه پادشاه و اۆشه جنگ اۆزیگه جلب قیلر اېدی.

خسروشاه خدمتیدن شیباني خانگه اۆتگن، اونینگ مغلوبیتیدن سۆنگ بابرگه کېلیب قۆشیلگن بو یاللنمه عسکرلر بې‌قرارلیک‌که اۆرگنگن اېدیلر.

اگر بابر فتنه‌چی بېکلرنی توتتیریب جزالته‌دیگن بۆلسه، اولرنینگ اوروغ-ایماقلری عرضلب کېتیب قالیشی، سۆنگ قصد آلیش‌نینگ پَییگه توشیشی انیق اېدی. اگر ایچکی اوروش باشلنیب کېتسه، کېین بابر شیباني‌زاده‌لر قرشیسیده ضعیفلشیب، یېنگیلیشی مقرر اېدی.

بابر شونی اۆیله‌گنده قلبیده‌گی غضب اۆرنینی آغیر خواطرلیک تویغوسی اېگلّه‌دی.

- مدام انصاف و ایمانگه خلاف خیانتلر شو مۆغول بېکلریدن صادر بۆلور! ینه بولر دین و مذهبنی حمایه قیلماقچیلر می؟!

- بوتون جهالت انه شونداق نادانلردن چیقه‌دی-ده، حضرتیم! قولینگیز انه شو جاهللرنینگ کیفیتینی سېزیب، دستارنی آلمنگ، دېگن اېدیم.

- لېکن آلمه‌ی علاجیم بار میدی؟

- یۆق اېدی، حضرتیم، سیز مطلقا تۆغری قیلدینگیز! اېندی بونی همه‌گه یخشیلب اوقتیریش کېره‌ک. مۆغوللرنینگ آره‌سیده هم یخشیلری بار، فتنه تیارلنگنینی مېنگه مۆغول اولادیدن چیققن تاغه‌بچه‌نگیز سعیدخان‌نینگ اۆزی کېلیب ایتدی. «حضرتیمدن التماس قیلینگ، علاجی بۆلسه مېنی اندیجان‌گه یوبارسینلر»، دېدی.

- لېکن سعیدخان... بېرگن توزیمیزنی آقلبدیر... درست!

- باشقه انصافلیک مۆغوللر هم کۆپ، حضرتیم. سیز بیر پاره یامان بېکلرنینگ فتنه‌سیدن کۆپ مأیوسلنمنگ. فقیر چاره‌سینی اۆیلب قۆیمیشمېن.

- خۆش، قنی؟

- سعیدخان سیزگه صداقتینی اثبات قیلدی. اونی خان کؤترماقچی بؤلگن بېش-اؤنته فتنه‌چی بېکلرگه بیر-ایکّی مینگ نوکرلری بیلن رخصت بېره‌یلیک. «بار، اندیجان‌نی شیباني‌زاده‌لردن حمایه قیلیب آل!» دېیلیگ و همه‌لرینی قاره‌تېگین آرقه‌لی جؤنه‌تیب یوباره‌یلیک. شو بیلن بیز هم فتنه‌چیلردن خلاص بؤلورمیز، اولر هم ایسته‌گن خانلرنینگ خدمتیگه اؤتیب تینچیرلر.

- قالگنلری ینه بیر کون خیانت یؤلیگه اؤتسه-چی؟

- قالگنلری بیلن کېین مېن اؤزیم یکّمه-یکّه گپلشیب چیقورمېن. «پادشاه‌دن گناهلرینگنی سؤره‌ب آلدیم، بیر مرته شفیع بؤلدیم، ایکّینچی مرته بؤلمس‌مېن»، دېب توشونتیرورمېن. بو هم کفایه قیلمه‌سه، شبهه‌لیراقلری‌نینگ کېتیگه زیرک خفیه‌لردن قؤییب قؤیگنمېن. اگر ینه بوزوقلیک قیلسه‌لر، اونده توتیب کېلتیرورمېن، کېین ایسته‌گنینگیزچه جزا بېرورسیز!

---

* امامیه - شیعه مذهبی‌نینگ رسمي نامی.

۴

نهایت، برچه ربجه‌لر گپله‌شیلگن طرزده عملگه آشدی-یو، بابرنینگ مؤغوللر بیلن بیرگه‌لیکده ییگیرمه بېش مینگدن آشه‌دیگن قؤشینی یاز کونلریده آمودریانینگ پنج دېب اتله‌دیگن یوقاری آقیمیدن اؤتیب، کؤلاب آرقه‌لی وخش وادیسیگه یؤنلدی.

شیباني‌زاده‌لر شاه اسماعیل قؤشینی‌نینگ ترمذ تاماندن کېله‌یاتگنینی، اولر بابر عسکرلری بیلن قؤشیلسه، ییڭگیش مشکل بؤلیشینی بیلر اېدیلر. شونینگ اوچون اولر عبیدالله سلطان باشلیق بیر قسم قؤشینلرینی قرشی و سمرقندده قالدیریشیب، اساسي کوچلرینی حصارگه ییغیب کېلدیلر. تېمور سلطان، جانی بېک سلطان، حمزه سلطان و ممت سلطان باشلیق اؤتّیز مینگ آتلیق قؤشین چؤل و وادیلردن چیقیب، بلند تاغ آره‌لیقلریگه شتاب بیلن کؤتریلیب کېلماقده اېدی. اولر بابر قؤشینینی وخش دریاسیدن اؤتکزمسلیک‌که اینتیلر اېدیلر.

بیراق یوقاریدن تېز توشیب کېلەیاتگن بابر بوتون عسکرلری بیلن اخش بۆییگه دشمنیدن انچه آلدین یېتیب باردی و پولِ سنگین* دېگن کۆپریکدن اۆتدی. سۆنگ آدم آیاغی تېگمه‌گن تیک قایەتاشلر و زاولر آرەسیده‌گی بهیبت دره‌نینگ دهنه‌سینی* و حربي جهتدن قوله‌ی بلندلیکلرنی اېگلّب آلدی. پستدن یاپیریلیب چیقیب کېلگن یاو قۆشینی تارگینه یۆل بیلن دره‌نینگ ایچیگه کیریشگه جرأت اېتالمه‌ی تۆخته‌دی.

سلطانلر آت اوستیده توریب انچه وقت کېنگشگنلریدن کېین تېمور سلطان باشلیق اۆن مینگته‌چه عسکر دره‌نینگ اۆنگ تامانیگه اۆتدی-یو، بابر تورگن بلندلیک‌که آرقه‌دن ایلنیب کېلماقچی بۆلدی. تېمور سلطان‌نینگ آرقه‌دن چیقیب کېلیب تۆلغمه ایشله‌تیشینی سرپل جنگیده کۆرگن بابر اونینگ نیتینی فهملب قالدی. درحال میرزاخان باشلیق اۆن مینگ آتلیقنی یاو ایلنیب اۆته‌یاتگن تامانگه جۆنتدی. ایلنیب اۆته‌یاتگنلردن کۆره تۆغریدن باره‌یاتگنلر مۆلجللنگن جایگه تېزراق یېتدیلر و بلندلیک‌نینگ وخش دریاسیگچه باریب تقه‌له‌دیگن همه مهم نقطه‌لرینی اشغال قیلدیلر. وخش اوچوریملی قایەلر آرەسیدن شونده‌ی دهشت سالیب آقر اېدی که، اونینگ قیرغاغینی یاقه‌لب اۆتیب بۆلمس اېدی. تېمور سلطان قرشیسیدن چیققن عسکرلرنینگ صفینی یاریب اۆتماقچی بۆلیب، پېشینگچه جنگ قیلدی، لېکن مخالف تامان یوقاریدن تاش یومه‌لتیب، اۆق یاغدیریب، اولرگه یۆل بېرمه‌دی.

آچیق چۆللرده اۆسگن، تېکیس وادیلرده ددیل حرکت قیله‌دیگن سلطانلر همه یاغی بېکیک دره‌لر و تیک قایەتاشلی تاغلر آرەسیده جوده قیینه‌لیب قالدیلر. اولرنینگ دشتي آتلری هم تاغده درست چاپالمس اېدی. بعضیلری تیک یانه‌دن توشه‌یاتگنده تاغده یوریشگه مۆلجللنمه‌گن قویوشقان و ایللری اوزیلیب کېتر، اېگه‌لری آتلریدن یېقیلیب توشیشر اېدی. شونده‌ی یېقیلیب توشگنلردن بیرینی توتیب آلیب، بابرنینگ آلدیگه «تیل» طریقه‌سیده کېلتیردیلر. بابر «تیل»نی سۆراق قیلدیریب، شیبانی‌زاده‌لر آرەسیده اولرنینگ اېنگ استعدادلی سرکرده‌سی بۆلگن عبیدالله سلطان یۆقلیگینی، باشقه‌لری درستراق آلیشیش‌نینگ اېپینی تاپالمه‌ی، چېکینیشگه هم جرأت اېتالمه‌ی، ایکّیلنیب تورگنینی انیقله‌دی.

بابر یاو قۆشینی صفلنیب تورگن پستلیک‌نینگ یقینیده سوو یۆقلیگینی بیلر اپدی. هوا ایسّیق. کونی بۆیی یوگوریب-اپلیب چرچه‌گن آدملر و آتلر حلی‌زمان چنقب، سوو قیدیریشگه توشیشی مقرر. سوو اپسه یاو تورگن جایدن بپش-آلتی چقیریمچه آرقه‌ده اپدی.

کپچ کیریب، کون باته باشله‌گنده بابر آدملریگه: «بوگون اپندی جنگ بۆلمه‌دی، اپرته‌نی کوته‌میز»، دپگنده‌ی قیلیب، آتیدن توشدی. تپپه‌لیکده بابرنینگ یانیده تورگن مینگدن آرتیق عسکرلر هم آتدن نمایش‌کارانه توشه باشله‌دیلر.

بونی دره‌نینگ تشقریسیده‌گی شیباني‌زاده سلطانلر کۆریب توررديلر. لپکن دره‌نینگ ایچیده - سلطانلرگه کۆرینمه‌یدیگن جایده بابرنینگ اساسي کوچلری آتدن توشمه‌ی، صف تارتیب، هجومگه شَیلنیب تورر اپدیلر.

تپپه‌لیکده تورگن بابر یان-وپریده‌گی برچه نوکرلری بیلن کپچکی پیتده آتدن توشگنینی و نوکرلر صفینی ترقتیب یوبارگنینی کۆرگن سلطانلر «بوگون چیندن هم جنگ بۆلمه‌یدی» دپب اۆیله‌گن بۆلسه‌لر کپره‌ک. اولر هم صفلرینی بوزیب، بعضیلری آتلرینی یپتکله‌گن حالده آرقه‌گه بوریلیشدی و سوو ایزله‌ی باشلشدی.

بابرگه شو کپره‌ک اپدی. او سکره‌ب آتیگه میندی-یو، دره ایچیده یاوگه کۆرینمه‌ی تیار تورگن بپک و نوکرلریگه قره‌ب قیچقیردی:

- یاغي چپکیندی! ظفر بیزنیکی بۆلور! تعقیب اپتینگ! بو بویروق آغیزدن-آغیزگه اۆتیب، بیر لحظه‌ده بوتون صفلرگه ترقلدی. «یاو قاچسه باتیر کۆپه‌یه‌دی» دپگنلریدپک، یاو چپکینگنیگه ایشانگن دره‌ده‌گی عسکرلر دهنه تشقریسیگه شپره‌ی ددیل حمله قیلیب چیقدیلر. بابر هم قیلیچ یلنغاچلب، تپپه‌ده‌گی توغبردارلری و خاص نوکرلری بیلن پستگه آتیلدی.

شیباني‌زاده‌لر دره ایچیدن و تپپه‌دن تاغ کۆچکیسیده‌ی آتیلیب توشیب کپله‌یاتگن اۆن بپش مینگ قۆشین قرشیسیده شاشیب قالدیلر. اولر بوزیلگن صفلریگه قیته‌دن ترتیب بپریشگه اولگورالمه‌ی، واهمه ایچیده قاچیشگه توشدیلر.

بو قاچیشنی اؤنگ تامانده میرزاخان بیلن آلیشه‌یاتگن تیمور سلطان‌نینگ آدملری هم کؤردیلر و یکّه‌لنیب، قورشاوگه توشیب قالیشدن قؤرقیب، نریگی بیر دره‌گه قره‌ب چیکیندیلر.

بابر خاص نوکرلری بیلن بیرگه یاونینگ اساسي کوچلرینی تعقیب قیلیب بارماقده ایدی. غیره‌ـشیره قارانغیلیک توشگنده اونینگ محمد سلطان دؤلدای دیگن بیکی حمزه سلطان‌نینگ قؤشینینی تار‌ـمار قیلیب، اؤزینی اسیر آلیب کیلدی. خفتن کیچراق خواجه کلان باشلیق نوکرلر مهدی سلطان‌نی هم قؤلگه توشیریب کیلدیلر.

قاره‌کؤل و اندیجان‌ده بؤلگن کؤپ‌گینه قیرغینلرنینگ سببچیلری منه شو سلطانلر ایدی. بابر اولرنی اؤلیمگه حکم قیلدی.

---

* پلِ سنگین - «تاش کؤپریک». حاضرگی نارک شهری‌نینگ یقینیده بؤلگن.

* دهنه - دره‌نینگ آغزی، کیریب‌ـچیقیله‌دیگن جایی.

۵

تینیق کوز آسمانیده آق ایپکدن هم نفیس میزانلر اوچه‌دی. سمرقند باغلریده کتّه دانه انارلر پیتیلگن، صاحبی اوزوملر و نقش آلمه‌لرنینگ اینگ شیرینلری قالگن پیت.

شهرنینگ برچه دروازه‌لری آچیق، کیردی‌ـچیقدی بي‌ملال. اؤن کوندن بیری سمرقندده نه قؤشین بار، نه بیر حاکمیت. شیباني‌زاده‌لر وخش بؤییده بابردن یینگیلگنلریدن کیین غوزار و قرشی اطرافلریده ینه یوره‌کدن بیر جنگ قیلماقچی بؤلیب، کوچ تؤپلب کؤردیلر. بیراق بایسون تاغلریدن نریده بابر قؤشینیگه شاه اسماعیل یوبارگن اؤتّیز مینگ قیزیل‌باش عسکری کیلیب قؤشیلگنی معلوم بؤلگندن کیین سلطانلر ایکّینچی مرته مغلوبیتگه اوچره‌شدن قؤرقدیلر و قرشی، بخارا و سمرقندنی جنگسیز تشلب چیقدیلر. فقط اولر دشمنلریگه ذخیره قالدیرمسلیک‌که تیریشیب قؤللریگه توشگن همه آت‌ـاولاو، مال‌ـحال، دان‌ـدوننی تلب آلیب کیتدیلر. شو مناسبت بیلن کؤچمنچی قبیله‌لرنینگ ینه بیر

تالان-تاراجینی باشدن کېچیرگن و اولرگه قرشی نفرتی بې‌نهایه آشگن اۏتراق اهالی اېندی بوتون نجاتنی بابردن کوتیب، اونینگ یۏلیگه امید بیلن کۏز تیکه باشله‌دی.

بابر اتفاقداشلری بیلن غوزاردن قرشی‌گه، اوندن بخاراگه اۏتگن، بو قۏرغانلرگه ایشانچلی آدملرینی قۏییب، اېندی سمرقندگه کېلماقده اېدی. بوندن خبر تاپگن سمرقندلیکلر چارراهه دروازه‌سینی، اونگه کېلیب کیره‌دیگن بخارا یۏلی‌نینگ ایکّی چېتینی دارپېچ، قالین و پلکلر بیلن بېزه‌تدیلر. یۏل بۏییگه اۏنلب مؤقت دکانلر قوریلدی، هییت کونلریده‌گی کبی سیر باشلندی.

شهرنینگ اېنگ آبرولی آدملریدن ییگیرمه-اۏتّیزته‌سی قۏرغان کلیتلری و قیمت‌بها پېشکشلر بیلن بابرنی بیر کونلیک یۏلده پېشواز آلدیلر. اېرته‌سی کونی بابر صف-صف آتلیق قۏشین آلدیده ملازملری بیلن سمرقندگه یقینلشر اېکن، یۏل‌نینگ ایکّی بۏیینی خلایق توتیب کېتگنینی، همه یاق بیره‌م توسینی آلگنینی، تام اوستلریده، دروازه آلدیلریده کرنَیلر و نقاره‌لر چلینه‌یاتگنینی کۏردی.

بابرنینگ حصاره‌گی غلبه‌سی شرفیگه یازیلگن شعري تاریخلر*، اونینگ سمرقندگه کېلیشینی قوتله‌یدیگن سطرلر خطاطلر تامانیدن ییریک-ییریک حرفلر بیلن آق اېپک متاعلرگه یازیلیب، یۏل بۏیلریگه، دکان تېپه‌لریگه، قۏرغان ایچی‌نینگ کۏزگه کۏرینرلی جایلریگه آسیب قۏییلگن اېدی. بابر خوار-زار بۏلیب چیقیب کېتگن وطنیده بونچه‌لیک عزت-اکرام بیلن قرشی آلینیشینی خیالیگه کېلتیرمه‌گن اېدی. او موکبی بیلن شهرنینگ مرکزي خیابانیدن کۏکسرایگه قره‌ب اۏته‌یاتگنده اولوغ بېک مدرسه‌سی‌نینگ بلند پېش‌طاقی و مناره‌لری اوستیده قۏش‌کرنیلر چلیب، نقاره‌لرنی سَیره‌تیب، قووانچ بیلدیره‌یاتگن وطنداشلرینی کۏردی. شونده بیردن اېتی جیمیرلب، کۏزیگه یاش کېلدی.

یانیده باره‌یاتگن قاسم بېک که قره‌ب:

- ایشانگیم کېلمس، توشیم می بو، اۏنگیم؟ - دېدی.

- اۏنگینگیز، حضرتیم! اۏنگینگیز!

خاص نوکرلردن سل کېینراقده سلّه‌لریگه قیزیل اۏته‌غه‌لر قدلگن شاه اسماعیل‌نینگ بېکلری احمدبېک صوفی اۏغلی، شاهرخ بېک افشار، محمدجان اېشیک آغه‌سی اۏز ملازملری

بیلن بیر تۆپ بۆلیب کېلماقده اېدیلر. اولر آت اوستیده غالبلرگه خاص وقار بیلن اۆتیریشر، یوزلریدن: «بیز بۆلمه‌سک بابر سمرقندگه قیتیب کۆرسین اېدی!» دېگن بیر معنا انگله‌شیلر اېدی.

سمرقندلیکلر اېسه بوتون کرنَی-سورنَیلرینی بابرگه قره‌تیب چلیشردی. شاه اسماعیل‌نینگ بېک و نوکرلری خلایق آلدیدن اۆته باشله‌گنده کرنَیلر و نقاره‌لر بیرین-کېتین تینیب قالردی. قیزیل‌باشلرنینگ شفقت‌سیز ایشلری و شیعه مذهبینی زۆرلیک بیلن ترقتیش باره‌سیده‌گی حرکتلری سمرقندگه جوده واهمه‌لی آوازه‌لر طرزیده یېتیب کېلگن اېدی. شهرنینگ سنّی اهالیسی صف-صف بۆلیب اۆته‌یاتگن قوراللی شیعه‌لرگه خواطرلی، ناخوش نظر بیلن قره‌شردی. خلایق‌نینگ ساووق مناسبتیدن قیزیل‌باش بېکلری‌نینگ قباقلری آسیلیب بارر، بابرگه کۆرسه‌تیله‌یاتگن عزت-اکراملر اولرنینگ غشلرینی کېلتیررردی.

بونده‌ی مرکّب حالتلر قرشی و بخاراده هم بۆلگن اېدی. بابر وطنداشلری‌نینگ مهمان‌دۆستلیک تویغوسینی اویغاتیش اوچون شو کونی‌یاق سمرقندنینگ میدان و کۆچه‌لریگه جرچی چیقرتیریب: «شاه اسماعیل‌نینگ غازیلری بیزنینگ معتبر مهمانلریمیزدن دیر!» دېب اعلان قیلدیردی. سۆنگ قووانچلی ایام مناسبتی بیلن مهمانلرگه و شهر اهالیسیگه اوچ کونگچه آش بېریشنی بویوردی.

بابر و اونینگ آدملری بوندن اۆن ییل مقّدم قملده قالیب، آچلیکدن انتهاسیز مشقتلر چېککن بۆستانسرایده، محله و گذرلرده، باغ و سیرگاه‌لرده‌گی یوزلب تندیرلرده آسیاگی نانلر، شیرمایلر، پتیرلر، چپاتیلر یاپیلدی، مینگلب تباق آشلر تارتیلدی، بې‌حساب کۆپ قۆیلرنینگ گۆشتلریدن قاووردااقلر، کبابلر، شۆروالر تیارلندی، اصیل چاغیرلرگه تۆله خُملر آچیلدی.

بابر هر کونی مهمانلری و مصاحبلری بیلن چاغیر ایچیب خورسندچیلیک قیلر اېدی.

تۆی-تماشا اوستیگه ینه تۆرت طرفدن خوش‌خبرلر کېلیب توررردی. اندیجان، مرغیلان، اۆش و اۆزگن همه‌سی بیرین-کېتین شیبانی‌زاده‌لر حکمیدن چیقیب، بابر تامانیگه اۆتگن اېدی. جَنوبده قوندوز، کابل، غزنی برچه‌سی اېندی بابرنینگ قلمرویده‌گی یگانه مملکتگه

ایلنگندی. اونینگ نظریده، حیاتی‌نینگ اپنگ بختلی دوری باشلنگن، برچه آرزولری اپندی بې‌کم و کاست رؤیابگه چیقیشی کېره‌ک اپدی.

بیراق بو بخت‌نینگ جوده امانت، جوده مؤقت اپکنلیگی اپنگ اوّل مسجد بیلن بازارده بیلیندی.

---

* شعري تاريخ - مخصوص بير شعري ژانر بۇليب، حرفلريدن ابجد حسابى بيلن معلوم ييل و آى كېليب چيقه‌دى.

* * *

سمرقند قۇرغانی‌نینگ آهنین دروازه‌سی یقینیده‌گی اولکن مرمر مسجدنینگ تېکیس تاش تۇشلگن صحنیگه ییگیرمه مینگ نمازخوان تۇپلنگن. بوگونگی جمعه نمازیده خطبه قنده‌ی اۇقیلیشینی کۇپچیلیک سمرقندلیکلر اۇز قولاقلری بیلن اپشیتگیلری کېله‌دی.

چونکه: «بابر پادشاه شیعه‌لر تامانیگه اۇتگنمیش، چاریارلردن یوز اۇگیریب، اۇن ایکّی امامنی تن آلگنمیش!» دېگن میش-میشلر کۇپه‌یگن، بابرنی قووانیب قرشی آلگن سنّی مذهبیده‌گی آدملر، بو آوازه‌گه ایشانگیلری کېلمس، بیراق اونینگ مخالفلری اهالی‌نینگ عصبیگه تېگه‌دیگن میش-میشلرنی تاباره کۇپ ترقتیشر اپدی. بوگون جامع مسجدیده اۇقیله‌دیگن خطبه بو آوازه‌لرنینگ قنچه‌لیک راست، قنچه‌لیک یالغانلیگینی انیقلب بېریشی کېره‌ک اپدی - قاعده‌گه بناءً، خطبه‌گه یا که چاریارلرنینگ نامی، یا که اۇن ایکّی امام‌نینگ نامی، البته، قۇشیب اۇقیلر اپدی. بونی بیله‌دیگن آدملر جامع مسجدی‌نینگ ایچ-تشینی تۇلدیریب یوبارگن اپدیلر. خطبه اۇقیلیشیگه بیر ساعت قالگنده مسجد صحنیده بۇش جای قالمه‌دی. شوندن کېین اپشیک و دروازه‌لر آلدیده تورگن قوراللی ساقچیلر ایچکریگه هیچ کیمنی کیرگیزمه‌ی قۇیدیلر.

بیر وقت مسجدنینگ آرقه اپشیگیدن صدرلر صدوری خواجه خلیفه، بابر، قاسم بېک و اوچ-تۇرتته قیزیل‌باش بېکلر کیریب کېلیشدی. بابر مسجدنینگ ایچ-تشیگه آدم بې‌نهایه

کۆپ تۆپلنگنینی کۆریب، یوره‌گی اضطراب بیلن «شیغ» اپتدی. بو آدملر اونینگ حاضر قیلماقچی بۆلگن قلتیس ایشی مؤقت بیر چاره اپکنینی توشونیشر میکن؟

منه شو وضعیتده اپنگ تۆغری یۆل - شاه قۆشینینی «آتەنگ یخشی، آنەنگ یخشی»، دپب سیلب-سییپب، وطنیگه جۆنەتیب یوباریش اپدی. اوّلدن کپلیشیلگن شرطلرگه بناءً، بابر شاه اسماعیل‌نی عالي حاکم دپب اعلان قیلیشی، خطبه‌گه اونینگ و اۆن ایکّی امام‌نینگ نامینی قۆشیب اۆقیتیشی، کپین شاه‌نینگ نامیدن پول ضرب قیلیشی کپره‌ک اپدی. شو شرطلر بجریلسه، شاه اسماعیل‌نینگ بپکلری اۆز قۆشینلرینی ماوراالنهردن آلیب چیقیب کپتیشگه کۆنر اپدیلر. یوقاریده‌گی شرطلرنی خواجه کۆرسینگه بۆلسه هم بجریب، بپگانه قۆشیندن تپزراق خلاص بۆلیش تۆغریراق اپکنینی قاسم بپک هم، باشقه سِرداش اعیانلر هم توشونگن اپدی. خواجه خلیفه هم بوگونگی خطبه‌نی بابر ایسته‌گن طرزده اۆقیشگه راضی بۆلگن اپدی. رپجه‌گه بناءً، خواجه خلیفه سمرقندلیک سنّی نمازخوانلرنینگ غضبیگه قالمسلیک اوچون چاریارلرنی عمومي بیر طرزده نامله‌رینی تیلگه آلمه‌ی ایتیب اۆتیشی، اۆن ایکّی امامنی ایسه قیزیل‌باش بپکلرنی قانیقتیره‌دیگن آهنگده نام‌مه-نام تیلگه آلیشی کپره‌ک اپدی.

اوزون ماش-گوروچ سقالی کیندیگیگه توشه‌دیگن خواجه خلیفه برچه قوملرنینگ آلدیده توریب، جمعه نمازینی اۆقیدی-یو، کپین قۆلیگه عصاسینی آلیب، مسجد تۆریده‌گی مرمر زینه‌پایه‌لی منبرگه کۆتریله باشله‌دی.

یپگیرمه مینگ نمازخوان همه‌سی جیم. مسجد صحنینی تۆلدیرگن آدملرنینگ همه‌سی گۆیا اۆزلری‌نینگ سنّی مذهبلرینی نمایش قیلماقچی بۆلگندپک باشلریگه تۆرت اۆره‌ملیک سلّه‌لر اۆره‌گن اپدیلر. سنّی سلّه‌لرنینگ سناقسیز کۆپلیگیدن غشی کپلگن اپلچی خواجه خلیفه‌نینگ باشیده‌گی دستارگه قره‌دی. اۆره‌ملری تۆرتته‌دن کۆپ، اما اۆن ایکّیته هم اپمس. سنب بۆلمه‌یدی. محمدجان اپشیک آغه‌سی بابر و قاسم بپک‌نینگ باشلریده‌گی سلّه‌لرگه قره‌دی. بولرنینگ اۆره‌ملری هم تۆرتته‌دن کۆپ، اما اۆن ایکّیته‌دن آز. بو سلّه‌لر شونده‌ی اۆره‌لگن که، اۆره‌مینی سنش ممکن اپمس.

محمدجان اپشیک آغه‌سی بونده قنده‌ی-دیر معنا بارلیگینی سپزیب، سپرگکلندی. نخات‌که بابر قوندوزده بپرگن وعده‌سینی بجریشدن باش تارتماقچی بؤلسه؟

محمدجان اپشیک آغه‌سی خواجه خلیفه‌نینگ حرکتلرینی سپرگک توریب کوزه‌ته باشله‌دی.

مسجد صحنیده‌گی آدملر هم نفسلرینی ایچلریگه یوتیب، خطبه‌نینگ باشله‌نیشینی کوتماقده اپدیلر. عمومي جیملیکده خواجه خلیفه‌نینگ یؤغان تاووشی الّه-نپچون تیتره‌ب، اضطرابگه تؤلیب اپشیتیلدی:

- بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم!

منبرده تورگن خواجه خلیفه ییگیرمه مینگ سنّی نمازخوان‌نینگ اؤزیگه سپرگکلنیب تیکیله‌یاتگنینی کؤردی-یو، تیزّه‌سی هم قلتیره‌ی باشله‌دی. منه، او اللّه شأنیگه، پیغمبر شأنیگه بیتیلگن سوره‌نی اؤقیب توگتیه‌پتی. اپندی چاریارلر تیلگه آلینیشی کپره‌ک.

نخات‌که، خواجه خلیفه - یاشلیکدن سنّی مذهبیده چاریارلرگه زؤر اعتقاد بیلن تربیه‌لنگن آدم اپندی شونچه نمازخوان‌نینگ امیدینی پوجگه چیقرسه؟ اونینگ قرشیسیده ییگیرمه مینگ سلّه توریبدی. بو سلّه‌لردن هر بیری‌نینگ قتلریده چاریارلرنینگ روحی یششیگه خواجه خلیفه باله‌لیکدن ایشانه‌دی. حاضر نمازخوانلرنینگ باشلری صبرسیزلیک بیلن قیمیرله‌گنده خواجه خلیفه‌گه سلّه اؤره‌ملریده‌گی ارواحلر قیمیرله‌گنده‌ی تویولدی. اگر او چاریارلرگه حرمتسیزلیک قیلسه، ارواح اوریب کپته‌دیگنده‌ی بؤلدی.

یؤق، خواجه خلیفه چاریارلرنینگ ارواحیدن قؤرقه‌دی. شونینگ اوچون:

- چاریارِ باصفالر حضرت ابوبکر! حضرت عمر! - دپب حاضر ایتیشی کپره‌ک بؤلمه‌گن نامله‌رینی بیردن خطبه‌گه قؤشه باشله‌دی.

بابرنینگ آرقه‌سیده تورگن مینگلب نمازخوانلرنینگ قووانچ بیلن یپنگیل نفس آلگنی اپشیتیلدی. محمدجان اپشیک آغه‌سی‌نینگ اپسه رنگی اؤچیب کپتدی. اونینگ نریگی یاغیده تورگن شاهرخ بپک افشار قیلیچی‌نینگ ساپینی چنگللب، منبرگه تامان اینتیلدی.

شیعه‌لر ابوبکر، عمر و عثمان‌نی بوگونگی تیریک دشمنلریدپک یامان کؤریشر، مسجدده اولرنی اولوغله‌گن هر بیر سنّینی چاپیب تشله‌گیلری کپلر اپدی. هرات‌نینگ جامع

مسجدیده چاریارلرنی اولوغله‌گن زین‌الدین دیگن خاطبنی قیزیل‌باشلر نمازخوانلرنینگ کؤزلری آلدیده قیلیچ بیلن چاپیب پرچه‌لب تشله‌گنینی بابر ایشیتگن ایدی. حاضر او شاهرخ بیکنی بیله‌گیدن آلیب، التماسکارانه تاووش بیلن:

- بیک جنابلری، صبر قیلینگ، صبر! - دیدی. بو آره‌ده خواجه خلیفه چاریارلرنینگ نامینی ایتیب بؤلدی‌ـیو، قیزیل‌باشلر سیوه‌دیگن اماملرنی خطبه‌گه قؤشه باشله‌دی.

- حضرت امام حسن! حضرت امام حسین! حضرت زین‌الدین علی!

شاهرخ بیک افشار بو نامللرنی ایشیتیب قؤلینی قیلیچی‌نینگ ساپیدن آلدی‌ـده، قطارگه قیتیب کیردی. اما آرقه‌ده‌گی نمازخوانلر آره‌سیده شونده‌ی بیر عصبي شاوور‌ـشووور باشلندی که، خواجه خلیفه قالگن اماملرنینگ نامینی بقیریب ایتیشگه مجبور بؤلدی.

آرقه‌دن کیم‌ـدیر:

- ای، بس، بس! - دیب قیچقیردی. بیراق نمازخوانلر آره‌سیگه ترتیب اؤرنه‌تیش اوچون قؤییلگن دیوقامت نوکرلردن بیری «بس!» دیب قیچقیرگن آدم‌نینگ آغزینی اولکن کفی بیلن بیکیتیب، بؤینیدن سودره‌ب آلیب چیقیب کیتدی.

خاطب اؤن ایکّی امامنی نامه‌ـنام سنب بؤلیب، اولرنینگ مقّدس ایشینی بوگون دوام ایتتیره‌یاتگن صاحب زمان شاه اسماعیل صفوینی مقتب سؤزله‌ی باشله‌گنده، مسجد صحنی ینه هم عصبیراق جنبشگه کیلدی. فقط خواجه خلیفه بابرنی ماوراالنهرنینگ پادشاهی، دیب اعلان قیلگنده شاوقین خیال باسیلدی.

خطبه‌دن سؤنگ اوی‌ـاوییگه ترقلگن نمازخوانلرنینگ بعضیلری: «بابر میرزا ماوراالنهرنینگ پادشاهی بؤلدی، تختینی کیلگیندیگه بیرمه‌دی»، دیب تسلی تاپماقچی بؤلسه، باشقه‌لر:

- پاک مذهبیمیزگه رافضیلیک اره‌لشدی، - دیب شیویرله‌دی. - حرام بؤلدیک! چاریارلرنینگ قرغیشیگه قالدیک! ینه قیمتچیلیک بؤلگه‌ی! ینه آچرچیلیک باشلنگه‌ی!

***

بابر قیزیل‌باشلرنینگ شرطلرینی ادا ایتیب، اولرنی تیزراق جؤنه‌تیب قؤییش اوچون شاه اسماعیل انعام قیلگن اؤشه مشهور دستارنی تختگه چیققنده باشیگه کییب کؤرینیش

بېردی. سۆنگ شاه اسماعیل‌نینگ تمغه‌سی بیلن بیر نېچه مینگ تنگه پول ضرب قیلدیریب، بو پوللرنی قیزیل‌باشلرنینگ اۆزلریگه ترقتدی.

شو مناسبت بیلن شهر و قیشلاقلرده هر خیل میش-میشلر اوّلگیدن هم کۆپه‌یيب کېتدی. گۆیا افسانوي کتابلرده بیتیلگن یأجوج-مأجوجلر منه شو قیزیل‌باشلر اېمیش. بابر قیزیل‌باشلرنینگ سلّه‌سینی کۆک‌تاش‌گه کییب چیققنده مقّدس تاش‌نینگ بیر چېتی یاریلیب کېتگن اېمیش. اېندی شاه اسماعیل سمرقندگه کېلیب منه شو کۆک‌تاش‌گه چیقرمیش. اۆشنده قیامت-قاییم باشلنرمیش.

شیباني‌زاده‌لر سمرقندده قالدیریب کېتگن ملا و درویش کییمیده‌گی خفیه‌لر محله-کویلرده، بازارلرده واهمه‌لی آوازه‌لر ترقتیب، شیعه-سنّی نزاعلرینی ممکن قدر النگه‌لنتیریشگه تیریشر اېدیلر. بازارده نرخ-نوا آشیب کېته‌یاتگنینی هم شیعه‌لرنینگ کثافتیدن کۆره‌یاتگن عامي کیشیلر قیزیل‌باشلرگه نفرت بیلن قرر اېدیلر.

بیتیمده‌گی شرطلر بجریلگندن کېین قیزیل‌باشلر یورتلریگه قیتیب کېتیشگه حاضرلنه باشله‌دیلر. اولرنینگ بېش-آلتیته‌سی سمرقندنینگ چارسوسیده‌گی اطلس دکانیگه ساوغه ساتیب آلیش اوچون کېلدی.

بازار کونی. چارسوده آدم جوده کۆپ. قیزیل‌باش نوکرلر یېتّی خیل رنگ بیلن تاولنه‌یاتگن سمرقند اطلسیگه خریدار بۆلیب قالیشدی. ملا یاقه کۆیلک کییگن سېمیز بزازگه قره‌ب، تۆرت کییملیک اطلس کېسیشنی بویوریشدی.

بزاز یاغاچ گزنی قۆلیگه آلدی-یو، قیزیل‌باش نوکرلرگه استهزالی کۆز تشلب:

- اوّل پولینگنی کۆرست، - دېدی. - اقچه‌نگ قنداقه؟ تنگه‌نگ؟

کتّه چۆغیرمه کییگن بیر ییگیت چرم همیانیدن اوچ-تۆرتته کوموش تنگه آلیب، بزازگه بېردی.

بزاز تنگه‌لرنینگ آلد تامانیگه شاه اسماعیل‌نینگ تمغه‌سی آرقه تامانیگه شیعه امامل‌ری‌نینگ نامی ضرب بېریلگنینی کۆردی-یو، قۆرقیب کېتدی. او سنّی ملالرنینگ: «شیعه پولی حرام، اونی آلگن آدم چاریارلرنینگ قرغیشیگه اوچره‌یدی»، دېگن گپلرینی

ایشیتگن ایدی. شونینگ اوچون قۆلیگه تنگه‌نی ایمس، زهرلی چَیانلرنی آلگنده‌ی جیرکنیب و شاشیب تنگه‌لرنی ایگه‌سیگه قیتردی.

بیلیگه قیلیچ و خنجر تقفن دیوقامت قیزیل‌باش نوکر اوّل کفیده‌گی ینگی کوموش تنگه‌لرگه، سۆنگ بزازگه تعجب بیلن تیکیلدی.

- نې اۆلدی؟! بو آقچه‌ده نې علت وار؟

- بیزده بو تنگه‌لر اۆتمه‌یدی. هیچ کیم آلمه‌یدی.

- نیچون آلمس‌سن؟ نیچون؟ - کوییب-پیشیب سۆره‌دی قیزیل‌باش نوکر.

- اۆتمه‌یدی.

- نیچون اۆتمس؟!

بو سوالگه چیتراقده تورگن بیزاری‌نما بیر ییگیت جواب بیردی:

- کیلگیندیلرنینگ پولی حرام!

- حرام؟! - دیب قیزیل‌باش نوکر حلیگی ییگیتگه قره‌ب اینتیلدی. اما او ییگیت اۆزینی بازار تۆله خلایق‌نینگ آره‌سیگه اوردی. شونده دکانلر آره‌سیدن کیم-دیر قیزیل‌باش نوکرگه تاش آتدی:

- رافضیلر، کیت یورتینگ‌گه! - دیگن تاووش ایشیتیلدی.

کۆزلریدن آلاو چقنه‌یاتگن ایکّینچی قیزیل‌باش بزازدن تهدید بیلن چۆزیب سۆره‌دی:

- بیزیم اقچه‌نی آلمس-سه-ان؟!

بزاز ایندی اونینگ غضبیدن قۆرقیب، ملایمراق گپیردی:

- آلسم، کویگه‌یمین، مهمان. بیز ایسکی اقچه‌ده سودا قیلیشگه اۆتگنمیز.

- ایسکی اقچه؟ شیباني خان‌نینگ اقچه‌سی کیره‌ک می؟

حاضر سمرقند بازاریده چیندن هم شیباني خان چیقرگن تنگه‌لر یخشی اۆتردی.

بو تنگه‌لرگه سنّیلر سیغینه‌دیگن چاریارلرنینگ نامی بیتیلگن ایدی. سوداگرلر اوچون بوندن هم مهمی - شیباني خان تنگه‌لری‌نینگ وزنی آغیرراق، دیمک، قیمتی بلندراق ایدی.

شیباني خان اۆلیمیدن اوچ-تۆرت ییل بورون هراتدن تا تاشکینت و تورکستان‌گچه بۆلگن ولایتلرده پول اصلاحاتی اۆتکزگن، رقیبلریدن مالیه ساحه‌سیده هم اوستون کیلیش

اوچون اؤز تنگه‌لری‌نینگ آغیرلیگینی تیموریلر چیقرگن تنگه‌لرنینگ وزنیگه نسبتاً بیر دنگ* آشیرگن ایدی. شونینگ اوچون حاضرگچه بوتون خراسان و ماوراالنهر بازارلریده شیباني خان تنگه‌لری‌نینگ خریداری کؤپراق ایدی. لیکن بزاز غضبی کیلیب تورگن قیزیل‌باش نوکریگه بونی آچیق ایتمه‌دی.

- شیباني خان یؤق، اؤلگن، - دیدی.

شو پیت کیم‌ـدیر اوزاقدن:

- سمرقندنی بؤشت، کیلگیندی! - دیدی‌ـیو، دکان آلدیده تورگن قیزیل‌باشگه کیسک آتدی. کیسک اونینگ تیلپه‌گیگه تیگیب اوشلدی‌ـده، چنگی یوزیگه توشدی. خلایق آره‌سیدن اله‌ـکیملرنینگ کولگنی ایشیتیلدی. قیزیل‌باش نوکر ایگری قیلیچینی قینیدن سوغوریب، کیسک آتگن آدمنی کؤزلری بیلن قیدیردی، اما تاپالمه‌دی. سؤنگ ینه سیمیز بزازگه یوزلندی. سؤزی‌نینگ آخرگی بؤغینینی چؤزیب سؤره‌دی:

- شاه اسماعیل نی اقچه‌سین المس‌ـسن؟

بزاز اونینگ قیلیچیدن قؤرقیب، تیتره‌ب گپیردی:

- مین آلسم بلاگه قاله‌مین.

قیزیل‌باش ینه بیر مرته:

- المس‌ـسن؟! - دیب چؤزیب سؤره‌دی‌ـیو، کیین چیتدن آتیلگن تاش و کیسکلرنینگ المینی هم بزازدن آلیب اونینگ ییلکه‌سیگه بار کوچی بیلن قیلیچ اوردی. اؤتکیر قیلیچ بزارنینگ گؤشتدار ییلکه‌سینی بؤینی‌نینگ آلدیدن کیندیگیگچه کیسیب توشدی. شونده ایکّینچی قیزیل‌باش هم قیلیچینی یلنغاچله‌دی‌ـیو، چؤکّه‌لب قالگن بزارنینگ باشینی بیر ضرب بیلن تنه‌سیدن جدا قیلدی. سیمیز بزارنینگ باشسیز بؤینیدن شریلّب آتیلگن قان دکان ایچیده‌گی اطلسلر و ایپک متاعلرگه سچره‌دی.

بونی کؤرگن آدملر قیی‌ـچوو کؤتریب، واهمه ایچیده قاچه باشله‌دیلر.

---

* بیردنگ - «آلتیدن بیر» دیمک دیر. تیموریلر تنگه‌سی‌نینگ وزنی ۴،۲ گرام بؤلسه، شیباني خان‌نینگ تنگه‌سی ۵،۲ گرام بؤلگن.

٦

شیعه-سنّی نزاعلری بونده‌ی قانلی تۆقنشوولرنی تاباره کۆپ کېلتیریب چیقره‌یاتگنی قیزیل‌باش بېکلرنی هم تشویشگه سالیب قۆیدی. بابر اۆزی‌نینگ شاه اسماعیل بیلن توزگن اتفاقیگه صادق اېکنینی اولرگه قیته-قیته اوقتیریب، نفوذلی بېکلرگه قیمت‌بها سروپالر، آتلر، آلتین-کوموش پوللر انعام بېریب، نهایت، قیش چِلّه‌سی چیققنده اۆتّیز مینگ قۆشیننی ماوراالنهردن اېران‌گه جۆنه‌تیب یوباردی.

شوندن سۆنگ سمرقند انچه تینچیب قالدی. تاشکېنت، خجند، اۆره‌تېپه هم شَیبانیلر حکمیدن چیقیب، بابر تامانیگه اۆتگنلیگی حقیده خوش‌خبرلر کېلدی.

قیزیل‌باشلرنی اوچ آی دوامیده باقیش و قیمت‌بها ساوغه‌لر بیلن کوزه‌تیش پیتیده انچه بۆشب قالگن خزینه اۆشه شهرلردن کېلگن پېشکشلر بیلن ینه انچه تۆلدی.

سمرقند باغلری آق-پوشتی بادام گللری بیلن بېزه‌نه باشله‌گن ایلک بهار کونلریده بابر بیر تۆپ یقینلری بیلن آتلنیب، اولوغ بېک رصدخانه‌سی تامانگه سَیرگه چیقدی.

اۆنته‌چه قۆرچی نوکرلرنی تۆریق قشقه آت مینگن طاهر باشقریب بارماقده اېدی. آق آتلیق بابرنینگ ایکّی یانیده قاسم بېک بیلن مرغیلانلیک خواجه کلان بېک. اولردن آرقه‌راقده اۆتگن هفته هرات‌دن کېلگن مولانا فضل‌الدین یوواش قاره آتگه مینیب اۆیچن کېلماقده. ایچکی بېکلر آره‌سیده منشی هم، مکتب-مدرسه ایشلری بیلن شغللنووچی بیر مدرس هم بار. آتلیقلر آبِ‌رحمت اریغیگه یېتمه‌ی باغِ میدان تامانگه بوریلدیلر. اولوغ بېک زمانیده جوده آباد و مشهور بۆلگن، بوندن اۆن بېش ییل آلدین هم فیضلیک تورگن باغِ میدان شَیبانیلر دوریده قراوسیز قالیب، ایچکی اریقلری بېکیلیب کېتگن، سووسیزلیکدن کۆپ‌گینه درختلر قوریب قالگن اېدی. ایکّی قبتلیک نقشین کۆشک - چینّیخانه‌نینگ سقفیدن تامچیلر اۆتیب عجایب رسملرنینگ انچه‌سی اۆنگیب کېتگن اېدی.

بابر بونینگ همه‌سینی کۆریب چیققچ، مولانا فضل‌الدین‌گه یوزلندی:

- مولانا، بیز سیزنی هراتدن چارلب کېلتیرگنده ینگی قصرلر، چارباغلر قوردیریش امیدیده اېدیک. اما عالمگه مشهور قدیمي آبدەلریمیزنینگ بو احوالینی کۆریب، اۆزینگیز هم تأسف اېتسنگیز کېرەک!

- حضرتیم، اولوغ بېک میرزانینگ عالمده یگانه رصدخانەسی هم منه شو چینّیخانه کبی تشلندیق احوالده دیر، - دېدی مولانا فضل‌الدین. - کېچه کۆریب کۆنگلیم ویران بۆلدی. آلتمیش ییلدن بېری قراوسیز. نادر اسباب-آلاتلری تلنگن. دېوارلریدن کاشینلری، مرمر تاشلری کۆچیریب کېتیلگن. شو احوالده تشلب قۆییلسه اوچ آشیانلیک رصدخانه کۆپ وقت اۆتمەی خرابه‌گه ایلنور.

- دېمک، شاشیلینچ چارەلر کۆرماغیمیز درکار، جناب قاسم بېک. بیزنینگ خاص معماریمیز مولانا فضل‌الدین قندەی مبلغ و کۆمک طلب قیلسەلر بېرەیلیک، اولوغ بېک میرزادن یادگار قالگن چینّیخانه-یو رصدخانەلر درحال ترمیم اېتیلیب، اصلیدېک تیکلنسین.

قاسم بېک یېنگیل بیر تعظیم بیلن:

- حضرتیم، امرینگیزنی جانیم بیلن ادا اېتگەیمېن! - دېدی. - چینّیخانەنی ترمیملش اونچه مشکل اېمس. باغ‌نینگ کۆمیلیب کېتگن اریقلرینی هم آچگەیمیز، گللر اۆستیرورمیز.

- نورۆز بیرەمیگچه اولگورگەی میسیز؟ - سۆرەدی بابر. - بو ییلگی نورۆز بزمینی منه شو چینّیخانەده اۆتکزەیلیک می، اَ، جناب کلان بېک؟

ایچکیلیک بزملرینی یخشی کۆرەدیگن خواجه کلان بېک ممنون جیلمەیدی:

- دانا فکر ایتدینگیز، حضرتیم! - دېدی. - سمرقندده باغبانلر و نقاشلر یېترلیک. همه هنرپېشەلرگه مولانا فضل‌الدین سرکار بۆلورلر. نورۆزگچه بو باغ آباد قیلینماغی کېرەک.

مولانا فضل‌الدین قۆلینی کۆکسیگه قۆییب، بابرگه یوزلندی:

- چینّیخانەنی تیکلش ممکن، حضرتیم، اما رصدخانەنی نې قیلورمیز؟

- اونی هم تیکله‌ماق ضرور، جناب قاسم بېک، - دېدی بابر.

قاسم بېک رصدخانەنی تیکلشدن قۆرقردی. چونکه شیخلر سۆنگگی اۆن ییللیکلر دوامیده رصدخانەنی دینسیزلر مکانی دېب لعنتلب، عوام خلقنی شونگه ایشانتیریب قۆیگن

اېدی. اگر بابر رصدخانه‌نی قیته تیکلب، ینه ایشگه سالیب یوبارسه، اولوغ بېک‌نینگ باشینی یېگن قاره کوچلر اونینگ جانیگه هم قصد قیلیشی ممکن اېدی.

قاسم بېک شونی اۏیلب:

- حضرتیم، یاتگن ایلان‌نینگ دُمینی باسمه‌یلیک، - دېدی. - رصدخانه‌نی ترمیمله‌گنیمیز بیلن اونده ایش آلیب باره‌دیگن یېتوک عالملرنی قیدن تاپگه‌یمیز؟ آلتمیش ییلدن بېری کېکسه اولاد عالملر اۏلیب، یاشلری باشقه یورتلرگه کېتیب قالمیشدیر.

- کېتگنلرینی چارلب کېلتیریش ممکن، جناب قاسم بېک، - دېدی بابر و منشیگه یوزلندی: - بیزنینگ نامیمیزدن قده‌غه‌لر بیتینگ.

منشی درحال قۏینیدن دفتر ـ قلم آلیب، تیکّه تورگن کۏییچه یازه باشله‌دی.

- اولوغ بېک یره‌تگن فلکیات عملي علمیدن خبردار عالملر هرات‌ده می، روم‌ده می، تبریزده می، قه‌یېرده که بۏلسه‌لر، بیزنینگ نامیمیزدن اولرنی سمرقندگه تکلیف اېتینگ.

رصدخانه‌نی قیته آچماقچی اېکن‌لیگیمیزنی، کیمده ـ کیم میرزا اولوغ بېک‌نینگ بویوک ایشینی دوام اېتتیرماقچی بۏلسه برچه امکانیتلرنی یره‌تیب بېره‌جگیمیزنی معلوم قیلینگ.

اگر کېلسه‌لر یۏل خرجتلرینی بیز ذمّه‌میزگه آلورمیز. بو قده‌غه‌لرنی اېلچیلریمیز آرقه‌لی هرات‌گه هم، روم‌گه هم تېزده جۏنتماق سیزگه تاپشیریلدی، جناب منشی!

منشی بابر ایتگنلرینی دفتریگه یازیب بۏلیب:

- امرینگیزنی بجریشگه درحال کیریشورمېن! - دېیه تعظیم قیلدی ـ ده، چینّیخانه‌دن پستگه توشیب کېتدی.

* * *

مولانا فضل‌الدین سرکار بۏلیب، باغِ میدان‌نینگ کۏمیلگن اریقلرینی قیته کوله‌تیشده، قوریگن درختلرنی آلیب تشلب، اۏرنیگه میسه و گللر اۏستیریشده، چینّیخانه‌نی ترمیملب آراسته قیلیشده اونچه قییینلمه‌دی - انصاف بیلن حق تۏلنسه ایشلب چرچه‌مه‌یدیگن هنرپېشه‌لر، باغبان و دهقانلر جوده کۏپ اېدی. لېکن اوسته‌لرنی رصدخانه‌گه آلیب باریب ایشله‌تیش و اوچ قبتلی اولوغوار دایره‌شکل بنانینگ نوره‌گن، بوزیلگن جایلرینی ترمیم اېتیش بې‌نهایه مشکل بۏلدی. تېپه‌دن یېر قعریگه توشیب کېتگن یریم دایره شکلیده‌گی

زینه‌پایه‌لرگه یقین بارگن اوسته‌لر خودّی حاضر جهنم قعریگه قولب توشه‌دیگندیک قۆرقه باشلردی. دیندارلر رصدخانه‌نی: «دۆزخیلر مکانی، کیم اونگه کیرسه جِن چلیب، ارواح اوریب کیته‌دی!» دیب، اهالی‌نینگ کتّه بیر قسمینی بونگه ایشانتیریب قۆیگن ایدیلر. اولوغ بیک‌نینگ وفاتیدن سۆنگگی آلتمیش ییل ایچیده جوده کۆپ مکتب و مدرسه‌لر بیکیلگن، سوادسیز جاهل کیشیلر کۆپه‌ییب کیتگن، اولرگه متعصب شیخلرنینگ تأثیرلری بی‌نهایه کوچه‌یگن ایدی.

شونده‌ی بۆلسه هم مولانا فضل‌الدین ایشسیز یورگن اوسته و کارگرلر*گه یخشی حق تۆلب، دستلبکی کونلری ایلّیکته‌چه آدمنی رصدخانه‌ده‌گی ترمیم ایشلریگه آلیب چیقدی.

ایکّینچی-اوچینچی قبت‌نینگ سقف و دیوارلریده‌گی نوره‌گن جایلرینی توزه‌تیش اوچون خوازه‌لر قوریلدی. لیکن اۆشه کوندن باشلب رصدخانه اطرافلریده جاهل قلندرلر تۆده‌سی هم کۆپه‌ییب کیتدی. اولر دوره تارتیب، ذکر توشیب، «حق دۆست یا اللّه!»نی متصل تکرارلب، چاریارلرنینگ روحیگه شک کیلتیرگنلرینی ارواح اوریشینی شعرگه سالیب، «کرامت» قیله باشله‌دیلر. بو قلندرلر آره‌سیده شیباني‌زاده‌لرنینگ جاسوسلری هم بار ایدی. انه شو جاسوسلردن بیری کارگر بۆلیب یاللنیب، رصدخانه‌نینگ ایچیده خشت تشیب ایشله‌ماقده ایدی. بو جاسوس اوچ-تۆرت کون ترمیمچیلر ایچیده یوریب، اولرنینگ اینگ ددیلی و بابر میرزاگه اخلاصمندی، قیرق بیش یاشلرده‌گی بیر کاشینکار اوسته ایکنینی انیقله‌دی. خانلر جاسوسی منه شو اوسته‌نی اوچینچی قبتده خوازه اوستیده ایشله‌یاتگن پیتیده کیشی بیلمس قیلیب خوازه‌دن پستگه ایتریب یوباردی. اوچینچی قبتدن تاش اویومی اوستیگه باشی بیلن قولب توشگن اوسته اۆشه زهاتی جان بیردی.

کۆچه‌لرده ذکر توشیب یورگن قلندرلر: «اوسته‌نی ارواح اوردی!»، «خدا غضبینی کۆرستدی!» دیب وه‌یسه‌ی باشله‌دیلر. بو فلاکتدن سۆنگ قالگن اوسته و کارگرلر رصدخانه‌گه کیلمه‌ی قۆییشدی. مولانا فضل‌الدین ایشگه زار بۆلیب یریم آچ یورگن باشقه اوسته و کارگرلرنی یالله‌ماقچی بۆلسه، نوقول: «رصدخانه‌ده ایشلب تاپیلگن پول حرام ایمیش! بارگن آدمنی ارواح اوریب اۆلدیررمیش!» دیگن واهمه‌لی گپلر ایشیتر، عامي آدملر اوندن بلادن قاچگنده‌ی قاچر ایدی...

* * *

بۆستانسرای‌نینگ طلاکاری قبول‌خانه‌سیده آمودریا بۆییده‌گی اورگنچ و قاره‌کۆل شهرلریدن خوش‌خبرلر بیلن کېلگن بېک و اعیانلر شرفیگه ضیافت بېریلماقده اېدی. شیباني‌زاده‌لردن کۆپ جبر کۆرگن بو شهرلر هم بابرنی اۆزلریگه عالي حکمدار دېب تن آلیشگن و قیمت‌بها ساوغه‌لر بېریب یوباریشگن اېدی. اۆز وقتیده شیباني خان قاره‌کۆل و اورگنچ‌نی ضبط اېتیش اوچون آیلر دوامیده جنگ قیلگن، بېحد کۆپ قان تۆکیب اولرنی آلگن اېدی. منه اېندی بو شهرلر جنگ و جدلسیز اېلچی یوباریب، بابر تامانیگه اۆتگنلیگی اونده زۆر بیر افتخار تویغوسینی اویغاتدی. بابر یاشلیکدن کۆنگلیگه توککن آرزوسیگه - بوتون ماوراالنهرنی بیرلشتیریش، اولوغ بېک دوریده‌گی اولکن دولتنی قیته تیکلش منه اېندی میسر بۆله‌یاتگنیدن بې‌نهایه شاد. قوندوزده بیرینچی مرته باشلنگن ایچکیلیک بزملری سمرقنده‌ده دوام اېتیب، اوجیگه چیقماقده. اېریشیله‌یاتگن غلبه‌لر شرفیگه بېک و اعیانلر نوبتمه‌ـنوبت ضیافت بېریشیب، بابرنی دېیرلی هر کونی تکلیف قیلیشه‌دی، اونگه اېنگ نادر، اېنگ عجایب مَیلرنی ایچیریب، خورسند قیلیشده بیر‌ـبیرلریدن اۆزیشگه اینتیلیشه‌دی.

فقط قاسم بېک همان ایچکیلیکنی آغزیگه آلمس، پیتینی تاپسه بابرنی هم هوشیارلیک‌که اوندر، مملکت ایچیده قاره کوچلر باش کۆتره‌یاتگنینی، شِمالده‌گی دشتده اېسه شیباني‌زاده لر حیاتـ‌ممات جنگیگه تیارلنه‌یاتگنینی تکرارـ‌تکرار اېسله‌تر اېدی لېکن بابر اونگه جواباً سۆنگگی پیتده یازگن بیر غزلیدن تۆرت سطر اۆقیب بېردی:

یاز فصلی، یار وصلی، دۆستلرنینگ صحبتی،
شعر بحثی، عشق دردی، باده‌نینگ کیفیتی.
یاز فصلیده چاغیر ایچمک‌نینگ اۆزگچه حالی بار،
کیمگه بو نشئه میسر بۆلسه باردیر دولتی.

بو غزلگه کوی بسته‌لنیب، قبول مراسملریده هم ایتیله‌دیگن بۆلگن اېدی. شیره‌کیف بابر:

- جناب قاسم بېک! - دېدی. - اېشیتدینگیز می، سمرقند مکتبلریده باله‌لر مېن اختراع قیلگن خط بیلن جوده تېز سوادخوان بۇلماقده اېمیشلر. منه، مدرس جنابلریدن سۇره‌نگ...

باشیده سلّه‌یو قۇلیده می تۇله قدح بیلن تعظیم قیلیب تورگن مدرس:

- جناب قاسم بېک، - دېدی، - خلقیمیزنی جهالت پنجه‌سیدن قوتقریب آلیشده حضرتیم اختراع قیلگن خطّ بابري عجایب بیر واسطه بۇلیشی انیق! قرآن خطی گرچه بیز اوچون عزیز، اما زېر و زبرلری، شکسته اصوللری سواد چیقریشگه بېحد مشکل. خطّ بابري اېسه زېر و زبرسیز، اۇرگنیشگه آسان.

قاسم بېک بابرنینگ بوندن اوچ ییل آلدین کابل‌ده اختراع قیلگن خطی سیردریا بۇییده‌گی سیغناقدن تاپیلگن قدیمي تورکي یازووگه* اساسلنگنینی بیلر اېدی. عرب یازووینی «قرآن خطی مقّدس»، دېب حسابله‌یدیگن روحانیلر اسلام دینیدن آلدین ترقلگن قدیمي یازوولرنی قتّیق قاره‌لب، تاپیلگن جاییده اۇچیریب تشلشنی بویورر اېدیلر.

بابر اېسه بونی جهالت حسابلر، قدیم زمانده اختراع قیلینگن تورکي یازوونینگ دینگه علاقه‌سی یۇقلیگینی ایتر، خطّ بابرینی شونینگ اوچون خلق آره‌سیده ترقتماقچی بۇلر اېدی.

ایچکیلیک بزمی پیتیده بو مرکّب موضوعلرده گپیریشنی یاقتیرمه‌یدیگن قاسم بېک آره‌دن ایکّی کون اۇتگچ، دېوان خاصده اۇتیرگن بابرنینگ حضوریگه مولانا فضل‌الدین بیلن خطّ بابرینی ترقتیب یورگن مدرسنی باشلب کیردی.

اولرنینگ اوچاوی هم الّه‌نرسه‌دن جوده بېزاوته اېکنینی سېزگن بابر:

- تینچلیک می، جنابلر؟ - دېدی.

- حضرتیم، - دېدی مدرس. - خطّ بابرینی ترغیب قیلیب مکتب آچگن بیر مکتبدارنی اوباشلر تاش‌بۇران قیلیب اۇلدیرمیشلر.

- اۇلدیرمیشلر؟! - دېب بابر اۇرنیدن توریب کېتدی. - بو نې جهالت، جناب قاسم بېک؟ بیزگه قرشی غلو می؟!

- حضرتیم، متعصب شیخلر بیلن قلندرلر همه جایده بیزگه قرشی ایش آلیب بارماقده‌لر. رصدخانه‌ده بیر اوسته خوازه‌دن ییقیلیب اۇلگندن بېری ترمیم ایشلریگه آدم یاللش ممکن بۇلمه‌ی قالدی. مسجدده وعظ ایتگن ملالر خطّ بابرینی «شاه اسماعیل یوبارگن شیعه‌لر

خطّی» دېب اعلان قیلگن اېمیشلر. شو آوازه بوتون شهرگه ترقه‌لیب، آخری حلیگی مکتبدارنینگ تاش‌بۆران بۆلیشیگه آلیب کېلمیشدیر.

- بو یالغان آوازه‌نی ترقتگنلرنی نېگه حبسگه آلمه‌دینگیز؟ - قهر بیلن سۆره‌دی بابر. - اخیر بو خطنینگ شاه اسماعیل‌گه مطلقا علاقه‌سی یۆق‌ـکو.

- خواجه خلیفه شونی مسجدِ جامعده منبرگه چیقیب اَیتماقچی بۆلگن اېکن، «یالغان! کافرلر خطی حرام! قرآن اورسین سېن خلیفه‌نی!» دېییشیب، جاهللر اونی منبردن تارتیب توشیرمیشلر. اگر طاهربېک باشلیق ساقچیلریمیز خواجه خلیفه‌نی قوتقریب قالمه‌سه‌لر، جاهللر اونی هم اۆلدیریشلری ممکن اېکن. اوباشلردن ییگیرمه‌ـاۆتّیزته‌سینی حبسگه آلدیک. اما خواجه خلیفه‌گه قرشی وعظ ایتگن ملالر خواجه احرارِ ولي‌نینگ اولادلریدن اېکن. اولرنی سیزدن بې‌مصلحت حبسگه آلیشگه جرأت اېتمه‌دیم.

بابر احوال‌نینگ نقدر جدّیلشیب کېتگنینی اېندی سېزدی. خواجه احرار اولادینی حبسگه آلیش - یانه‌ی دېب تورگن آلاونی پوفلب النگه‌لتیش بیلن برابر اېدی.

- قۆشین‌نینگ کیفیتی هم یخشی اېمس، حضرتیم، - دېب دوام اېتدی قاسم بېک. - حاضر ایچک اوزیلدی پیت، نرخ‌ـنوا کۆتریلگن. شیباني‌زاده‌لر چیقرگن آلتین‌ـکوموش تنگه‌لرنینگ وزنی بیز چیقرگن تنگه‌لر وزنیدن آرتیق بۆلگنلیگی اوچون اولرنینگ بازاری چقّان. بېک و نوکرلر علوفه‌نی آشیریشنی طلب قیلماقده‌لر. اولرگه علوفه آشیریلسه، خزینه‌ده پولیمیز یېتمس.

- اونداق بۆلسه تکلیفینگیز نې دور؟

- تکلیفیم شو که، حضرتیم، بېکلرنی درحال مشورتگه تۆپلب، فوق العاده چاره‌لر کۆرماق لازم.

- بیله‌مېن، بېکلر دشتده ایزغیب یورگن شیباني‌زاده‌لرگه قرشی اوروشماق قصدیده‌لر. ینگی ولایتلر آلینسه، بېک و نوکرلر اۆلجه‌دار بۆلورلر. بېش آیدن بېری سمرقندده جنگسیز توریب قیلیچلری قانسیره‌گن.

- اولرنینگ کسبلری اوروش بۆلگندن سۆنگ بېکار تورگیلری کېلمه‌یدی‌ـده. حاضر شیباني‌زاده‌لر شِمالدن بخاراگه یقینلشیب کېلماقده اېمیشلر.

- انیق اخبارات بار می؟

- کۆرگن آدم کېلیب ایتدی. سرکرده‌لری عبیدالله سلطان اېمیش. اۆن مینگ قۆشینی بار اېمیش. بونی سمرقندده‌گی شیخ و قلندرلر هم اېشیتگن بۆلسه‌لر کېره‌ک.

شیبانی‌زاده‌لر تشقریده جانلنگن سری ایچکریده بولر بیزنی «شیعه‌گه ساتیلگن رافضیلر!» - دېب خلقه یامانلب، قاره کوچلرنی قۆزغتماقده‌لر.

بابر مولانا فضل‌الدین بیلن مدرسگه افسوسلی بیر نظر تشله‌دی‌ـده:

- جنابلر، معرفت معمالرینی بو احواله حل اېتالمه‌یدیگن کۆرینه‌میز، - دېدی. - خطِّ بابرینی مکتبده اۆقیتیش حاضرچه تۆخته‌تیلسین. رصدخانه‌نی هم کېینراق تیکله‌گه‌یمیز... بیز اېندی بوتون اعتبارنی حربي ایشلرگه بېریشگه مجبورمیز.

مدرس بیلن مولانا فضل‌الدین مأیوس قیافه‌ده آرقه‌لری بیلن یوریب چیقیب کېتدیلر.

قاسم بېک بیلن بابر عبیدالله سلطان‌گه قرشی بخارا تامانگه قۆشین تارتیب باریش‌نینگ مصلحتینی قیله باشله‌دیلر...

---

* بو یازوو اصلیده اۆرخون‌ـاېنه‌سای رونیک یازووی‌نینگ بابر دوریده سیغناقده یېتیب کېلگن بیر توری بۆلیشی کېره‌ک.

* * *

بخاراگه هجوم قیلگن عبیدالله سلطان‌نینگ اۆن مینگ کیشیلیک قۆشینی بابرنینگ سمرقنددن اۆتّیز مینگ قۆشینی بیلن کېله‌یاتگنیدن خبر تاپیب، قیزیل‌قوم صحراسیگه قره‌ب چېکیندی. بابر قۆشینی بخارا اطرافیده تۆختب، دشمن‌نینگ ینه قیتیب کېلیشینی کوتیشی ممکن اېدی. لېکن دشمن عسکرلری سان جهتدن اوچ برابر کم بۆلگنی اوچون بابر اونی ددیل تعقیب اېتیشگه قرار بېردی‌ـیو، قۆشینینی قوم‌تېپه‌لر آره‌سیگه باشلب کیردی. عبیدالله سلطان‌گه شو کېره‌ک اېدی. بابر قۆشینی‌نینگ اېنگ صداقتلی قسمی تاغلیک جایده یخشی جنگ قیلیب اۆرگنگن، آتلری چۆلده، قوم‌تېپه‌لر آره‌سیده درست چاپالمه‌یدیگن جنگچیلر اېدی. بوندن تشقری، شیعه‌ـسنّی ضدیتلری بابرگه قوندوزده قۆشیلگن ییگیرمه مینگ کیشیلیک مۆغول قۆشینی‌نینگ روحیگه یامان تأثیر قیلگن اېدی. اولرنینگ آره‌سیگه

کیریب بارگن سنّی‌پرست ملالر: «بابرشاه شیعه‌لر بیلن اتفاق توزیب، پاک مذهبینی بولغه‌دی، اېندی پیغمبریمیز اونی اېمس، سنّینی پاک توتگن شیبانی‌زاده‌لرنی قۏللب‌ـقوّتله‌گه‌ی»، دېگن اعتقادگه کۏپلرنی ایشانتیرگن اېدیلر.

برخنلر ایچیده زمبرک آرتیلگن اراوه‌لر قومگه باتیب، آتلر یخشی چاپالمه‌ی، بابر قۏشینی‌نینگ صفی چووه‌لیب کېتدی. پیتدن فایده‌لنگن بېش مینگ‌گه یقین قوندوزلیک مۏغوللر عبیدالله سلطان تامانیگه قاچیب اۏتیب کېتدی.

قیریل‌قوم‌ده کۏپ یوریب، اونینگ پست و بلندینی بیله‌دیگن، کۏلِ ملک* دېگن جایده آتلیق جنگ اوچون اېنگ قوله‌ی اۏرینلرنی اېگلّب یاتگن عبیدالله سلطان‌نینگ قۏشینی ینه تۏلغمه اصولینی ایشلتیب، بابر قۏشینی‌نینگ ایکّی قناتینی بوکدی‌ـیو، آرقه‌سیگه اۏتیب آلدی.

تۏرت تاماندن بېریله‌یاتگن ضربه‌لر اوستیگه بېش مینگ خائن‌نینگ بیردن یاو تامانیگه اۏتیب کېتیشی جنگ تقدیرینی بیر نېچه ساعتده‌یاق حل قیلیب قۏیدی.

بابر قیریل‌قوم‌ده مغلوبیتگه اوچره‌ب، قالگن‌ـقوتگن عسکرلری بیلن سمرقندگه، اوندن حصارگه چېکینیب بارگنده قرشیسیدن شاه اسماعیل یوبارگن نجمِ ثاني آلتمیش مینگ قیزیل‌باش عسکری بیلن تهدیدلی صورتده چیقیب کېلدی.

آغیزده نجمِ ثاني بابرگه یاردمگه کېلگن اېدی. بیراق اصلیده او بابرگه جزا بېرماقچی اېدی. او قیزیل‌باش قۏشینلری‌نینگ سمرقنددن تېز قیتریب یوباریلگنیدن ناراضی اېدی. بابر ماوراالنهرده مستقل دولت توزه‌یاتگنینی، اونینگ شیعه‌لرگه یان باسیشی - مۏقت چاره‌لیگینی خفیه‌لر شاه اسماعیل‌گه الّه‌ـقچان یېتکزگن اېدیلر. شاه اسماعیل ماوراالنهرگه عاید همه ایشلرنی نجمِ ثاني‌گه ایشانیب تاپشیرگن اېدی. نجمِ ثاني شیبانی‌زاده‌لرنی برطرف قیلگندن کېین بابرنی هم حاکمیتدن چېتله‌تیشی و سمرقند تختیگه باشقه ایشانچلی آدمنی اۏتقزیب، ماوراالنهرده قیزیل‌باشلر حاکمیتینی اوزیل‌ـکېسیل برقرار قیلیشی کېره‌ک اېدی.

بو رېجه قتّیق سِر توتیلر، بابر بیلن اتفاق حاضرچه دوام اېتر، اما کلان‌دماغ نجمِ ثاني بابرنی هم، اونینگ اۏن مینگته‌گینه قالگن عسکرلرینی هم نظرـپسند قیلمس‌لیگی آشکارا سېزیلر اېدی.

بابرنی ایکّی تاماندن چیرمب کېلگن ایکّی دهشتلی قیلیچ غیژدوان‌ده بیر-بیریگه ضرب بیلن اوریلدی. نجمِ ثاني‌دن اخلاصی قیتگن بابر شیباني‌زاده‌لرنینگ قۏلی بلند کېله‌یاتگنینی سېزدی-یو، قانلی قیلیچلر آره‌سیدن چیقیب، ینه حصار تامانگه چېکیندی.

باسقینچی قۏشین سرکرده‌سی نجمِ ثاني غیژدوان جنگیده اۏلدیریلدی. قیزیل‌باشلر تار-مار بۏلدی، آلتمیش مینگ قۏشین‌نینگ بیر قسمی اۏلدی، بیر قسمی اسیر آلیندی، امان قالیب قاچگنلرینی ایسه غالبلر آمودریاگچه قوویب باردیلر و دریاگه چۏکتیریب یوباردیلر.

---

* کۏلِ ملک - حاضر قوریب قالگن. بخارا ولایتی‌نینگ خیرآباد دېگن جاییده.

۷

بوندن بیر یریم ییل اوّل خانزاده بېگیم یالغیز اۏغیلچه‌سی بیلن بلخ‌دن قوندوزگه کېله‌یاتگنده اونینگ یوره‌گینی تیتره‌تگن نامعلوم خوف-خطرلر گۏیا منه شو آغیر چېکینیش پیتینی کوتیب یاتگن ایکن.

تون یرمیدن آشگن ایدی. بایسون آرقه‌لی حصارنینگ قاره‌تاغیگه چېکینیب کېلگن بابر یېتّی مینگ عسکر و اوغروغی* بیلن سیحان بیر اۏتلاقده تونه‌ماقده ایدی. خانزاده بېگیم اۏغلی و کنیزی بیلن اوخلب یاتگن اۏتاو بابرنینگ چادریگه یانمه-یان ایدی.

سحرگه یقین بیردن تۏپالان کۏتریلدی. خانزاده بېگیم آتلرنینگ تسیر-توسیر قیلیب چاپیشی و ایتلرنینگ عصبي هوریشیدن چۏچیب اویغاندی. غضبلی تاووشلر:

- اور! اور!

- رافضیلرنی ایه‌مه‌ی قیر! - دېب قیچقیرر ایدی.

خانزاده بېگیم سپچیب توردی. اۏتاو تۏریده خیره قاره‌چیراق لیپیلّب یانماقده ایدی. بېگیم قتّیق اوخلب یاتگن اۏغلی خرّمشاهنی قوچاقلب آیاقده تورغیزدی.

- یاغي باسدی! یاغي! - دېب، اۏغلیگه اېتیگینی کییدیریب، تۏنی‌نینگ یېنگیگه قۏللرینی تیقه‌یاتگنده اۏتاونینگ کیگیزیگه الّه-نرسه «ترس» اېتیب اوریلدی. یای

اؤقی‌نینگ چرخلنگن اوچی کیگیزنی کېسیب اؤتدی، لېکن قناتی کیگیز جونیگه اؤره‌لیب توریب قالدی. قؤرقیب کېتگن خانزاده بېگیم اؤغلینی بغریگه باسدی.

بو ییل اؤن بیرگه قدم قؤیگن خرّمشاه‌نینگ بؤیی آنه‌سی‌نینگ یېلکه‌سیدن آشیب قالگن اېدی. او اوچی پستگه آسیلیب قالگن یای اؤقیگه قیزیقیب قره‌ب توررردی.

تشقریدن بابرنینگ سراسیمه‌لی تاووشی اېشیتیلدی:

- تفنگ‌اندازلر قنی؟ خواجه کلان بېک! تفنگ آتیلسین! قاسم بېک! طاهربېک! حرمگه قره‌نگ! باله‌لر تېزراق آلیب چیقیلسین! تفنگ!

اؤشه زمان‌نینگ چقماقلی میلتیغی بؤلگن تفنگ یقین بیر جایده گومبورلب آتیلدی.

بابر قیزیل‌باشلر بیلن اتفاق بؤلیب آرتتیرگن بیر نرسه‌سی - اؤشه دورنینگ اېنگ زمانوي قورالی بؤلگن منه شو تفنگلر اېدی. حلی جوده کم ترقلگن تفنگلر فقط بابرنینگ خاص نوکرلریده بار اېدی.

بیر نېچته تفنگ‌نینگ اوستمه‌ـاوست آتیلگنی اېشیتیلدی. خانزاده بېگیم اېندی سل ددیللنیب، اؤغلی‌نینگ تؤنی اوستیدن بېجیریم خنجرچه‌سی آسیلگن کمرینی هم باغلتدی.

خرّمشاه اؤتاونینگ بیر چېتیگه اؤنته‌چه یای اؤقی سالینگن کیچکینه ساقداغینی آسیب قؤیگن اېدی. آنه‌سی‌نینگ قؤلیدن چیقیب شو ساقداغینی یېلکه‌سیگه آسدی‌ـده، کمانینی قؤلیگه آلدی.

آنه‌سینی واهمه‌گه سالگن جنگ باله‌ده قؤرقوو اره‌لش مراق اویغاتگن اېدی. او کیچیکلیگیدن جنگاور روح بیلن اؤسگن، تېزراق کتّه بؤلیب، اوروشده باتیرلیکلر کؤرستگیسی کېلر اېدی. سمرقنده‌ده تورگن پیتلریده خرّمشاه بابر تاغه‌سی‌نینگ بخارا تامانده قیلگن جنگلریگه قتنشماقچی بؤلیب، آنه‌سی‌نینگ آلدیدن قاچیب هم کېتگن اېدی. لېکن بابر اونی بېک اتکه‌سیگه قؤشیب یؤلدن قیتریب یوبارگن اېدی. خانزاده بېگیم‌نینگ بابرگه قؤیگن مِهری اؤغلیگه هم یوققن اېدی. باله‌گه درس بېره‌دیگن و حربي مشق اؤرگته‌دیگن کیشیلر همه‌سی بابرنینگ اخلاصمندلری اېدیلر. خرّمشاه آنه‌سیدن و مربیلریدن بابر حقیده جوده کؤپ یخشی گپلر اېشیتر، اؤزی هم تاغه‌سینی هر کؤرگنده اونگه باله‌لرچه جؤشقین بیر مِهر و ایشانچ بیلن قرر اېدی. او تاغه‌سینی آغیر احواللرگه ساله‌یاتگن

شیبانی‌زاده‌لرنی - گرچه اؤزی‌نینگ شیبانی خانگه اؤغیل بؤلیشینی بیلسه هم - کون سیین یامان کؤریب بارر ایدی. اونینگ تصوریده، حاضر بابر قرارگاهیگه هجوم قیلیب کیلگن، «اور، قیر!» دیب قیچقیره‌یاتگنلر هم اؤشه کؤچمنچی سلطانلر ایدی. خرّمشاه ساقداغیده بار اؤقلرینی تاغه‌سی‌نینگ منه شو دشمنلریگه قره‌ب آتگیسی کیلدی‌ـیو، اؤتاو ایشیگینی آچیب چیقه باشله‌دی.

- های، شهزاده، تؤختنگ!

خانزاده بیگیم‌نینگ کیکسه کنیزی یوگوریب باریب باله‌نی کمریدن توتدی‌ـده، ایچکریگه تارتدی. باله قرشیلیک قیلیب کیرمه‌دی. اونی اوزاقده بؤلگن جنگلرگه یوبارمه‌گن ایدیلر. ایندی جنگ اؤزی خرّمشاه یاتگن جایگه یئتیب کیلگنده ینه قؤییشمه‌یدی می؟

- قؤیوارینگ مینی! حضرت تاغاییمگه کؤمک بیره‌مین! قؤیوارینگ!

بو آره‌ده بابرنینگ خاص نوکرلری تفنگ آته‌ـآته، یاو آتلیقلرینی عیاللر و باله‌لر یاتگن اؤتاولردن اوزاقده سوریب تشله‌گن ایدیلر. طاهر خانزاده بیگیم‌نینگ اؤتاوی آلدیگه ایکّیته آت یئتکلب کیلدی:

- حضرت بیگیم! شهزاده! تیزراق چیقینگلر!

خانزاده بیگیم صندوق و بؤغچه‌لریگه قره‌دی.

- کؤچ‌ـکؤرانلر قالور می؟

- ای، جان امان بؤلسه، بویوم تاپیلور! چیقینگ تیزراق! حضرتیم بویوردیلر!

خانزاده بیگیم کنیزی بیلن چیققونچه خرّمشاه آتلرنینگ کیچیکراق کؤرینگن بیرته‌سیگه مینیب آلدی.

آسمانده شام یئگن سکّیز کونلیک آی بار ایدی. شونینگ یاروغیده آق اؤتاودن بیش یشر همایون‌نی بغریگه باسیب چیققن ماهیم بیگیم کؤریندی. آت اوستیده تورگن قاسم بیک تیز اینگشیب باله‌نی آنه‌سی‌نینگ قؤلیدن اوه‌یلب آلدی‌ـده، یئلکه‌لرینی چکمنی بیلن اؤره‌دی.

بیگیم‌نینگ یانیده اؤن یشر اؤغیلچه‌سی سفرنی قؤلیدن یئتکلب کیله‌یاتگن رابعه هم بار ایدی. طاهر اؤغلی بیلن خاتینینی تیز بیر بییه‌گه مینگشتیردی.

قاسم بېک باشلیق اېلّیک-آلتمیشته خاص نوکرلرگه عیاللر و باله‌لر مینگن آتلرنی اؤرته‌گه آلیب، جَنوب تامانگه یؤنلدیلر.

اوچ تامانني یاو حلقه‌سی اؤره‌ب آلگن، فقط جَنوب تامان آچیقراق اېدی. تفنگ گومبورلشی، یره‌دار بؤلگنلرنینگ دادلشی، آتلرنینگ پیشقیریشی و کیشنشی آره‌سیدن کیملرنینگ-دیر عصبي بقیریقلری اېشیتیلردی:

- همه‌میز شو پادشاه‌نینگ کثافتیگه قالدیک!

- شیعه‌لرگه ساتیلیب بیزنی خراب قیلدی!

- یؤقالسین بابر!

- اوروغینی قوریت! قیر همه‌سینی!

خانزاده بېگیم هیچ نرسه‌گه توشونالمه‌ی یانیده باره‌یاتگن قاسم بېک‌دن سؤره‌دی:

- بو قنه‌قه یاغي؟

- اؤزیمیزدن اؤت چیقدی، بېگیم! بورناغی ییل قوندوزده شیباني‌زاده‌لردن بیزگه قاچیب اؤتگن مؤغول بېکلری عصیان کؤتردی! قوزغونلر حضرتیمنی اویقوده توتیب اؤلدیرماقچی اېکنلر. خیریت، طاهربېک‌نینگ قؤرچیلری پَیقب قالیبدی!

- فلاکت اوستیگه فلاکت!

- هه، بولر بیزدن ایکّی برابر کؤپ. همه‌سی آلدیندن تیارلنیب چیققن! اؤرته‌ده یورینگلر، اؤرته‌ده!

شو پیت عصیانچی آتلیقلر جَنوب تامانگه هم چاپیب اؤتدیلر. اؤشه تاماندن بابرنینگ آوازی اېشیتیلدی:

- استاد علی! تفنگ‌اندازلرنی آلدینگه باشلنگ! آلدینگه!

تفنگلردن آتیلگن اؤقلر جیبه و دوبولغه‌لرنی بېملال تېشیب اؤتر، شونینگ اوچون فتنه‌چیلر تفنگ قرشیسیده توریش بېرالمس اېدی. بابر تفنگلر و اېنگ ایشانگن خاص نوکرلری یاردمیده یاو حلقه‌سینی جَنوب تاماندن یاریب اؤتماقچی، سؤنگ باباتاغ‌نینگ شرقیده‌گی حصار قلعه‌سیگه یېتیب آلماقچی اېدی. بیراق فتنه‌چی بېکلر اونی قلعه‌گه

اؤتکزماقچی ایمس ایدیلر - اولر بو مستحکم قؤرغاننی اؤزلری ایگّلش مقصدیده عصیان کؤترگن ایدیلر.

اوچ-تؤرت مرته اؤق آتیلگندن کیین تفنگلرنینگ قووورلری قیزیب کیتیب، ایش بیرمه‌ی قؤیدی. یاو صفلری شرق تامانده سل سییره‌کلشگنینی کؤرگن بابر خواجه کلان بیک باشلیق مینگته‌چه نوکرینی اؤشه تامانگه تشله‌دی.

خاص نوکرلر قورشاویده باره‌یاتگن خرّمشاه گاها قیلیچلرنینگ بیر-بیریگه شق-شوق اوریلگنینی ایشیتیب قالردی. بو تونگی جنگ اونگه جوده قؤرقینچلی تویولسه هم او واهمه‌نی یینگیشگه تیریشردی. تاغه‌سیگه شونده‌ی پیتده سوءِقصد قیلگن خائنلرنینگ هیچ بؤلمه‌سه بیرته‌سینی ساقداغیده‌گی اؤقلری بیلن آتیب ییقیتگیسی کیلر ایدی.

یاو قورشاوینی یاریب اؤته‌یاتگنلریده باله‌لر و عیاللرنی اؤره‌ب باره‌یاتگن نوکرلر هم جنگ‌گه توشیشگه مجبور بؤلدیلر. شونده خرّمشاه اولرنینگ یانیگه کیردی-یو، آتی‌نینگ جیلاوینی قؤییب یوباریب، کمانیدن اوستمه-اوست اوچته اؤق آتدی. خانزاده بیگیم تونگی تؤپالانده اونی بیر لحظه کؤزدن یؤقاتیب قؤیدی. کیین باله‌نینگ نوکرلر یانیده اؤق آته‌یاتگنینی کؤریب، آتینی اونگه تامان چاپتیردی. او اؤغلیگه ییتیب بارگن هم ایدی که، قرشیدن آتیلگن بیر ده‌یدی اؤق باله‌نینگ اؤنگ بیقینیگه «شرت» ایتیب سنچیلدی. خرّمشاه اینگره‌ب، کمانینی قؤلیدن توشیریب یوباردی و ایگردن آغیب توشه باشله‌دی.

- وای، باله‌م! - دیب خانزاده بیگیم قیچقیریب اؤغلیگه تامان اینتیلدی.

طاهر هم شو یقین جایده ایدی، آتیدن سیرغه‌لیب توشه‌یاتگن خرّمشاه‌نی اوشلب قالدی، سؤنگ اونی ایگری اوستیگه کؤتریب اؤتقزدی.

باله بیهوش ایدی. طاهر بیلن خانزاده بیگیم اونی بابرنینگ آوازی کیله‌یاتگن تامانگه آلیب چاپدیلر. بو تامانده یاو قالمه‌گن، خواجه کلان بیک‌نینگ نوکرلری پادشاه اوچون یؤل آچیب، اونینگ کیتیدن حرم اهلینی هم آلیب اؤته باشله‌گن، آرقه‌دن تعقیب ایتیشگه اورینگن دشمنلرنینگ ایسه یؤلینی تؤسگن ایدیلر.

بابر حصار قۆرغانیدن واز کېچیب، وخش وادیسی تامانگه یۆل آلگنینی سېزگن فتنه‌چیلر اونی باشقه تعقیب اېتمه‌ی، آرقه‌گه قیتدیلر و شاهانه چادرلر ایچیده اېگه‌سیز قالگن بایلیکلرنی تلشگه توشدیلر.

تانگ یاریشیب قالگن اېدی. بابر یره‌دار جیینینی قۆلیگه آلر اېکن، اونینگ بیقینیدن ایسّیق قان آقه‌یاتگنینی سېزدی.

- طبیبنی چقیرینگ! - قیچقیردی او. - طبیب!

پادشاه‌نینگ خاص طبیبی باله‌نی چکمن اوستیگه یاتقیزیب، یره‌سیگه دارو قۆییب باغله‌دی. خرّمشاه همان هوشیگه کېلمس، فقط اۆقتین-اۆقتین اینگرر اېدی. اونینگ بیقینیگه سنچیلگن اۆق اۆپکه و قارین آره‌لیغیده‌گی پرده‌نی ییرتیب، ایچکی اعضالریگه یامان ضرر یېتکزگن اېدی. طبیب اونگه مومیای اصیلدن سوو بیلن ایچیرماقچی بۆلدی. بیراق بېهوش باله‌نینگ تاماغیدن سوو هم، دارو هم اۆتمه‌دی. خانزاده بېگیم بونی کۆردی-یو، باله‌سینی قوچاقلب، قیچقیره باشله‌دی:

- خرّم جان! یالغیزیم! خرّمیم!

باله‌نینگ کۆزلری آله-قوله بۆلیب بیر آچیلدی، کېین قاره‌چیقلری تېپه‌سیگه قره‌ب کېتدی-یو، کیپریکلری یریم یوموق حالده تۆختب قالدی.

بابر باله‌نینگ جان بېرگنینی سېزدی-ده، آپه‌سینی قوچاقلب، جسدنینگ تېپه‌سیدن آلیب کېتماقچی بۆلدی. لېکن خانزاده بېگیم اونینگ قۆلیدن یولقینیب چیقدی. اۆغلی‌نینگ اۆلگنیگه ایشانگیسی کېلمس اېدی. او باله‌سینی قوچاقلب دست کۆتردی-یو، داد سالیب، ینه اونی چقیره باشله‌دی:

- خرّم! خرّم جان، قنیسن؟ قنیسن، باله‌م! باله‌م قنی؟!

بابر هۆنگره‌ب ییغلر اېکن، باله‌نی آپه‌سی‌نینگ قۆلیدن آلدی-ده، ینه چکمن اوستیگه یاتقیزدی. قاسم بېک باله‌نینگ یریم آچیق قالگن کۆزلرینی یوممماقچی بۆلیب، قاشلرینی سیله‌دی، کیپریکلرینی یاتقیزیشگه اورینیب کۆردی. لېکن کیپریکلر یاتمه‌دی، مرغک کۆزلر یریم آچیقلیگیچه قالدی. خانزاده بېگیم اۆغلی‌نینگ اۆلگنیگه اېندی ایشاندی-یو، اۆزی‌نینگ چکّه‌لریگه مشت اوریب ییغله‌دی:

- سېنى بو يېرلرگه آليب كېلمه‌ى آنه‌نگ اؤلسين، باله‌م! سېنى اسره‌ب قالالمه‌گن آنه گينه‌نگ اؤلسين!!!

بابر آپه‌سى‌نينگ مشت بؤليب توگيلگن قؤللرينى ايكّى قؤليگه آلدى‌ـده، يوزينى يوزيگه قره‌تدى.

- قرغش كېره‌ك بؤلسه مېنى قرغنگ! - دېدى. - سيز ينه مېنينگ كثافتيمگه قالدينگيز! اجلده عدالت بؤلسه بو بې‌گناه باله‌دن اوّل مېن گناهكارنى آلسين ايدى! بونى ايكّى قيليچ آره‌سيگه مېن آليب كيردىم! سيزلرنى دين و مذهب بلاسيگه مېن گرفتار قيلدىم!

قاسم بېك بابرنينگ يېلكه‌سيدن قوچاقله‌دى. او بورناغى ييل قوندوزده مؤغول بېكلرى‌نينگ بابرگه قرشى فتنه‌سى ايلك بار معلوم بؤلگنده آره‌گه توشيب خطا قيلگنينى، بوگونگى غيلو - اؤشنده كېسيب تشلنمه‌گن يره‌نينگ پتاسى ايكنينى اؤيله‌دى:

- گناهكارنى ايزله‌سنگيز، همه‌ميز هم عيبدارميز، حضرتيم! دنيا اؤزى شونداق يره‌تيلگن بؤلسه بيز قنداق قيله‌يليك؟!

خانزاده بېگيم ينه اؤغيلچه‌سى‌نينگ جسدينى قوچاقله‌دى:

- تؤيديم بو دنيادن! بس! تؤيديم! مېنى باله‌م بيلن بيرگه كؤمينگلر!..

خرّمشاه‌نينگ جسدينى ارچه‌دن يسلگن تابوتگه ساليب، شو كونى كېچگچه قؤلمه‌ـقؤل كؤتريب باردىلر. كېين اونى پامير تاغى‌نينگ اېتكلريده‌گى كؤكه‌لم بير تېپه‌ليك‌كه كؤمديلر‌ـو قبرى اوستيگه آق بيراقچه قده‌ب قؤيديلر.

تيريک مُرده‌گه اؤخشب قالگن خانزاده بېگيمنى بير عمللب قوندوزگه، اوندن كابل‌گه آليب كېتديلر.

---

* اوغروغ - عايله اعضالرى، كؤچلرى.

کابل

تاشگن دریا اؤزن ایزله‌یدی

۱

کیچکی پیت کابل قلعه‌سی‌نینگ جَنوبیده‌گی کؤلدن بیر تؤپ اؤرده‌ک اوچدی. کؤل بؤییده‌گی بؤلیق اؤت-اؤلنلر آره‌سیده پیسیب اؤتیرگن میرزا همایون کماندن کیتمه-کیت ایکّیته اؤق آتدی. آسمانگه کؤتریلیب باره‌یاتگن تومشوغی اوزون اؤرده‌کلردن بیری تؤپیدن اَیریلیب پستله‌ی باشله‌دی، سؤنگ قناتلرینی مجالسیز یاییب، کؤل‌نینگ نریگی چیتیگه قولب توشدی. کؤل‌نینگ اؤشه تامانیده پادشاه‌نینگ سکّیز ایشککلی، سایبانلی کیمه‌سی یورگن ایدی. همایون بو یاقدن تا آتلنیب، اتکه‌سی و ملازملری بیلن کؤل ساحلینی ایلنیب اؤتیب بارگونیچه کیمه‌ده‌گیلر اؤق تیککن اؤرده‌کنی سوودن آلیب، قیرغاققه چیقدیلر.

اولرنینگ آره‌سیده بابر هم بار ایدی. همایون اؤزی آتگن اؤرده‌کنی آته‌سی قؤلیگه آلیب قره‌یاتگنینی کؤردی-یو، آتیدن سکره‌ب توشدی و انچه بیریده تعظیم قیلیب تؤخته‌دی.

بابر اؤرده‌ک‌نینگ تؤشیگه قده‌لیب قالگن یای اؤقینی کیسکین بیر حرکت بیلن سوغوریب آلدی-یو، اؤغلیگه کؤزلرینی سوزیب قره‌دی:

- بو اؤق سینیکی می؟

همایون آته‌سی‌نینگ کیفی بارلیگینی سیزدی. بابر سؤنگگی پیتلرده کؤپ ایچه‌دیگن بؤلگن، بوگون هم الفت بیکلری بیلن کیمه‌ده چاغیر ایچیب اؤتیرگن ایدی. همایون کؤل و اونینگ اطرافلری پادشاه‌نینگ دخلسیز، خاص ییرلری ایکنینی ایسله‌دی. آته‌سی آلدیده آدابسیزلیک قیلیب قؤیگنده‌ی کؤزلری جودیره‌ب:

- حضرتیم، - دیدی، - عفو ایتینگ، بی‌مورد اؤق آتمیشمین.

- اما اؤقنی یخشی آتمیشسین، - دیب بابر اؤغلیگه ایندی کولیمسیره‌ب گپیردی. - مه، حلالینگ بؤلسین!

همایون چپ قۆلینی کۆکسیگه قۆیگنیچه، اۆنگ قۆلی بیلن آوینی آتەسیدن آلدی-یو، ملازملریدن بیریگه بېردی.

بابردن آرقەراقده تورگن کۆزلری کتّه-کتّه آزغین قاره ییگیت - هندوبېک تیغیز آق تیشلرینی آچیب کولدی:

- امیرزادەم مېرگنلیکده حضرت آتەلریگه تارتمیشلر.

شیرەکیف خواجه کلان بېک بو گپگه درحال قۆشیلدی:

- پدرِ بزرگوارگه مناسب اۆغیل!

بابر اېسه بیر چېتده جیم قۆل قاووشتیریب تورگن قاسم بېک‌که ممنون نظر تشلەدی. یاشی آلتمیشدن آشیب، اېشیک آغەلیق لوازمیدن کېتگن قاسم بېک حاضر همایون‌گه اتکەلیک قیلماقده اېدی. بابرنینگ اۆزیگه شونچه ییل صادق خدمت قیلگن بو آدم اېندی بۆی یېتیب کېلەیاتگن همایون‌نی هم آتەلرچه مِهر بیلن تربیەلەیاتگنی بیلینیب توررەدی.

- جناب قاسم بېک همایون‌گه مېرگنلیکدن یخشی تعلیم بېرمیشلر، - دېدی بابر. - بیراق امیرزادەم چاپندازلیکده نېچوکلر؟

قاسم بېک همایون‌گه «جواب بېرینگ» دېگندەی قیلیب قرەدی. همایون کۆزلری گۆیا الهام بیلن یانیب:

- حضرتیم، اجازه بېرینگ، - دېدی-ده آتلرنی قۆلی بیلن کۆرستدی. بابر اونینگ سۆنگگی ییللرده اۆرگنگن چاپندازلیک مشقلریدن بیرینی کۆرستماقچی اېکنینی سېزدی.

- قنی، قنی، - دېدی مراق بیلن.

همایون‌نینگ یاشی اۆن اوچگه باریب، بۆیی آتەسی‌نینگ بۆییگه یېتەی دېب قالگن. یوریش-توریشی هم بابرنینگ اۆسمیرلیک پیتینی اېسلەتر اېدی. قاسم بېک‌نینگ اشارەسی بیلن نوکرلر ایکّیته یوواشراق آتنی بیر چېتگه یېتکلب چیقدیلر-دە، یانمه-یان توتیب توردیلر. همایون اۆزی‌نینگ سېریال قاره قشقه آتیگه سکرەب میندی، جیلاونی کېسکین بوریب، خیال آرقەگه کېتدی. سۆنگ نریگی ایکّی آتگه شتاب بیلن یقینلشدی-دە، جیلاوینی قۆییب یوباردی. آتلر جیپس کېلگنده ایکّینچی آت‌نینگ اېگریدن ایکّی قۆللب توتگنیچه،

اپگردن اپگرگه سکره‌ب اؤتدی. شونده اوچینچی آت جاییدن قؤزغه‌لیب کپتدی. همایون مینگن آتی‌نینگ جیلاوینی تپز قؤلگه آله‌یاتیب، اوچینچی آت‌نینگ یوگنیدن توتگن نوکریگه:

- محکم اوشلنگ! - دپدی.

سؤنگ تگیده‌گی آتنی نریگیسیگه جیپس کپلتیردی‌ـیو، ایکّینچی اپگردن اوچینچیسیگه سکره‌ب اؤتدی.

شیره‌کیف بپکلر دوره‌سیدن:

- آفرین! تثنا! - دپگن خطابلر اپشیتیلدی.

همایون هنسیره‌ب آتدن توشدی‌ـده، آته‌سی تامانگه کپله باشله‌دی. بابر اؤزی‌نینگ اؤسمیرلیک پیتیده اندیجان چارباغیده اپگردن‌ـاپگرگه سکره‌ب اؤتالمه‌ی آیاغی یپرگه تپیلّب توشگنینی اپسله‌دی‌ـیو:

- تنگریم همایون‌نی یامان کؤزدن اسره‌سین، - دپدی. - چاپندازلیکده بیزدن اؤته‌دیگن کؤرینه‌دیر.

- حضرتیم، میرزا همایون هر ایشده سیزدن عبرت آلیشگه اینتیلورلر، - دپدی قاسم بپک.

بابر اؤزنغه‌یسیزلنیب باش چه‌یقه‌دی:

- مپنینگ شهزاده‌گه عبرت بؤلگودپک حالیم یؤق.

همایون آته‌سی‌نینگ مأیوس یوزیگه تعجب بیلن تیکیلدی.

- نپچون، حضرتیم! اتکه‌م مپنگه برچه جنگلرینگیزنی ایتیب بپردیلر. رستم و سهرابلر هم، گؤرؤغلی‌ـیو الپامیشلر هم سیزچه‌لیک کؤپ جنگ کؤرگن بؤلمه‌سه‌لر کپره‌ک!

- جنگ حساب اپمس، امیرزاده‌م، جنگ‌نینگ نتیجه‌سی حساب، - دپدی بابر اؤزی‌نینگ مغلوبیتلرینی اپسلب.

لپکن همایون اوچون اپنگ مهمی - آته‌سی‌نینگ مثلسیز دهشتلرگه دوچ کپلیب، برچه اؤلیملرنی یپنگیب اؤته آلگنی و همه قیرغینلردن امان چیققنی اپدی. بابرگه یوره‌کدن اخلاص قؤیگن قاسم بپک: «حضرتیمگه دعا کپتگن، او کیشینی اؤق آلمه‌یدی، تیغ کپسمه‌یدی»، دپردی و بو سادّه اعتقادینی همایون‌نینگ قلبیگه هم سینگدیرگن اپدی.

همایون آتەسی‌نینگ کابل بیلن هرات آرەلیغیدەگی بلند تاغلردن آدم ذاتی اۆتالمەیدیگن قهرتان قیش کونلریدە یورەک یوتیب اۆتگنینی، کۆپچیلیک بېک و نوکرلر حالدن کېتیب، آتلر هم یورالمەیدیگن بۆلیب قالگن پیتلردە بابر اۆزی آلدینگە چیقیب، کۆکرەگیگچە قارگە باتیب، همەگە یۆل آچیب بارگنینی، اۆشندە اونینگ قولاغینی ساووق آلیب، یوزی کۆمیردەی قارەییب، تنیب بۆلمس احوالگە کېلگنینی قاسم بېک‌دن یقینده اېشیتگن اېدی.

همایون اۆشە پیتلردە بۆلگن بیر غلطی حادثەنی آتەسیدن تصدیقلتیب آلگیسی کېلدی:

- حضرتیم، کابل چارباغیدە دۆست دېگن بیر پهلوان نوکر سیزنی تنیمەی قیلیچ بیلن چاپگنی راست می؟

- راست. کېین تنیب قالیب، قیلیچینی تشلب قاچدی. شکر کە، هیچ شکست یېتمەدی. بۆلمەسە دۆست پهلوان تیغ اورگن آدم هرگز تیریک قالمەگەی اېدی.

- خدانینگ قدرتینی قرەنگ‌ـە! - دېدی اېشیک آغە محمد دۆلدای خوش‌آمد آهنگی بیلن.

همایون اونینگ کیفدن قیزریب، کۆپچیب تورگن یوزیگە ناخوش نظر تشلەدی‌ـیو، ینە آتەسیگە یوزلندی. او فقط آتەسی بیلن گپلەشیشنی ایستردی. بابر تۆغریسیدە قاسم بېک‌دن و باشقە آدملردن شونچە غرایب حکایەلر اېشیتیب اۆسگن بالە اېندی اونینگ اۆزی بیلن یورەکدن یقینلەشیشنی ایستردی.

لېکن بابر دایم دولت ایشی‌ـیو یازیش‌ـچیزیش بیلن بند بۆلر، بۆش قالگنده بېکلری چاغیر مجلسینی باشلشر، همایون‌گە اېسە اولر حلی همصحبت بۆلالمەیدیگن یاش بالە دېب قرەشر اېدی. بیراق همایون‌دە آتەسی بیلن صحبتلەشیش اشتیاقی کون سیین آرتیب بارماقدە اېدی.

- حضرتیم، بولتور سند دریاسی‌نینگ بۆییدە یۆلبرس بیلن آلیشگن اېکنسیز...

- قیدن بیلدینگیز؟

- حضرتیم‌نینگ خانۀ خاصلریدە یۆلبرس تېریسینی کۆردیم.

بابر آرقەسیدە تورگن بېکلرگە اشارە قیلدی:

- یۆلبرسنی بیز کۆپلشیب یېنگگنمیز.

هندوبیک کولیب اعتراض قیلدی:

- حضرتیم بۆلمه‌گنلریده بیز یۆلبرسگه روبرو بۆلالمس ایدیک.

همایون هندوبیک‌نینگ گپینی معقوللە‌گن کبی باش ایرغه‌دی و آنه‌سیگه باله‌لرچه صاف بیر افتخار بیلن قره‌ب قۆیدی.

بابر بخارا اطرافلریده و حصارده باشیگه توشگن کلفتلرنی همان اونوتالمس، اۆشنده‌گی مغلوبیتلر المی اوّلگیلریگه قۆشیلیب، یوره‌گینی حلیگچه تیمده‌لر، دنیا غملرینی خیالیدن اوزاقلشتیریش اوچون هم او تېز-تېز چاغیر ایچر ایدی. اونینگ روحی توشیب، اۆز تقدیریدن اخلاصی قیتیب یورگن منه شو کونلرده اۆغلی آنه‌سی قیلگن یخشی ایشلرنی بونچه‌لیک اعزازلب تیلگه آلیشی بابرگه غلطی تأثیر کۆرستدی.

بیر لحظه او اۆزینی اۆسمیر اۆغلی‌نینگ کۆزی بیلن کۆرگنده‌ی بۆلدی. همایون فخر بیلن تیلگه آلگن واقعه‌لر چیندن هم بۆلگن واقعه‌لر اېکنلیگی تۆستدن بابرنینگ کۆنگلینی کۆتردی. شو دقیقه‌گچه اونگه بوتون حیاتی قاپ-قارانغی بیر تون بۆلیب تویولگن بۆلسه، اېندی او بو تونگه گۆیا همایون‌نینگ کۆزی بیلن قره‌دی-یو، قارانغی آسمان‌نینگ او یېر-بو یېریده یولدوزلر میلتیلّه‌یاتگنینی کۆردی.

همایون آنه‌سی بیلن یکّه‌مه-یکّه گپلشگیسی کېلیب، آوازینی پسه‌یتیریب:

- حضرتیم، - دېدی، - انعام قیلگن دېوانینگیزده‌گی برچه شعرلرنی یاد آلمیشمېن. لازم کۆرسنگیز امتحان قیلینگ.

بابر آرقه‌راقده جیم تورگن بېک و ملازملرگه اۆگیریلیب قره‌دی. اولر بابرنینگ اۆغلی بیلن گپینی تېزراق توگه‌تیشینی و کېمه‌گه قیتیشینی کوتماقده اېدیلر. لېکن بابرگه اېندی چاغیر مجلسیدن کۆره اۆغلی بیلن بیرگه بۆلیش یاقیملیراق تویوله باشله‌دی.

- جنابلر، - دېدی او بېکلریگه یوزلنیب، - بوگون بیزگه کېمه سَیری بس. اېندی میرزا همایون بیلن شعر مشغولاتی اۆتکزماقچیمېن. آت کېلتیریلسین!

بابر آتلنگندن کېین همایون هم آتیگه قووانچ بیلن سکره‌ب میندی. آنه-باله یانمه-یان کابل ارکیگه قره‌ب یۆل آلدیلر. قاسم بېک و باشقه ملازملر آرقه‌راقده آداب سقلب جیم بارماقده اېدیلر.

بابر کېمه‌ده ایچگن چاغیرنینگ تفتی و کرختلیگی اونینگ یلتیره‌گن سوزوک کۆزلریدن بیلینر اېدی.

- قنی، امیرزاده، اېشیته‌یلیک، - دېدی او همایون‌گه کیف اره‌لش کولیمسیره‌ب قررکن.

آته‌سی بیرگه کېته‌یاتگنیدن اۆزیده یۆق قووانگن همایون بابرنینگ دېوانیدن یاد آلگن بیر رباعینی شاشیلیبراق اۆقیدی:

آزر ایله نېچه گفتگو قیلغه‌یسیز،

آزرده بۆلورنی جستجو قیلغه‌یسیز.

مونچه که کۆنگوللرگه یېتیشدی آزار،

می بیله مگر که شستشو قیلغه‌یسیز.

همایون بو شعر بیلن آته‌سی‌نینگ می ایچیش سببینی توشونیشلیگینی و حاضر کیفی بارلیگی هم عذرلی اېکنینی اَیتماقچی اېدی، بابر بونی فهمله‌دی‌ـیو:

- معقول، معقول، - دېب کولدی. - فقط اوّلگی ایکّی سطرنینگ وزنینی بوزیبراق اۆقیدینگ. افتیدن، سېن بو سطرلرده‌گی کنایه‌نی یخشی فهمله‌مه‌گنسېن.

- قنداق... کنایه؟ - دېب بو سطرلرنی کمالِ جدیت بیلن اۆقیگن همایون تعجبلندی.

- کنایه که، آدملر بیر‌ـبیرلریگه آزار بېره‌دیگن گپنی کۆپ گپیرورلر. گاها آزار بېره‌دیگن نرسه‌نی اۆزیمیز جستجو قیلیب تاپورمیز. اوندن کېین بو آزارنی کۆنگیلدن می بیلن یووماقچی بۆلیب ایچیشگه رجوع قیلورمیز.

آته‌سی اۆزی‌نینگ می ایچیشیگه کنایه بیلن قره‌شینی همایون اېندی سېزدی و ینه حیران بۆلدی:

- نېچون شونده‌ی؟

- سېنینگ یاشینگده بونینگ سببینی توشونیب بۆلمس. مېن هم اۆتّیز یاشیمگچه چاغیرگه احتیاج سېزگن اېمس‌مېن. سېن قله‌یسېن؟.. کۆنگلینگده چاغیرگه اشتیاق بار می؟

همایون اویه‌لیب باش چه‌یقه‌دی. سۆنگ آته‌سی‌نینگ ایچکیلیکدن شیشگن قباقلریگه جدّي بیر قره‌ب آلدی‌ـده:

- مېن چاغیرنی یامان کۆره‌مېن، - دېدی.

اؤن اوچ یاشیده بابر اؤزی هم ایچکیلیکدن حذر قیلیشینی ایسله‌دی‌ـیو، اؤغلی‌نینگ جوابینی معقوللب باش ایرغه‌دی.

- خؤش، نیلرنی یخشی کؤرورسین؟

- مین می؟ - دیب همایون بیر لحظه اؤیلنیب آلدی. اونینگ یخشی کؤرگن نرسه‌لری کؤپ ایدی: - سفرده یوریشنی، سیاحتنی یخشی کؤرورمین، یخشی کتاب بؤلسه ایرته‌ـیو کیچ اؤقیگیم کیلور...

«بو جهتلری مینگه اؤخشبدیر»، دیدی بابر ایچیده و اؤغلی‌نینگ قمچی دسته‌سینی توتگن قؤللریگه قره‌دی. همایون‌نینگ یوز‌ـکؤزی هم، قؤللری هم بابرنیکیدن قاره‌راق ایدی.

بلکه جَنوبده توغیلیب اؤسه‌یاتگنی اوچون شونده‌ی‌ـدیر؟ لیکن پنجه‌سی‌نینگ شکلی آته‌سینیکیگه جوده اؤخشش. بابر اؤغلی‌نینگ بیله‌گیدن آلیب:

- قنی، کفینگنی آچ، - دیدی.

همایون قمچینی تقیمیگه قیستیردی‌ـده، کفینی آته‌سیگه آچیب کؤرستدی. بابر اونینگ کفیده‌گی چیزیقلرگه قره‌دی‌ـده، کیین اؤز پنجه‌سینی آچیب، اؤغلی‌نینگ کفیگه کفینی یانمه‌ـیان توتدی. کتّه و کیچیک هر ایکّی کفده‌گی کؤنده‌لنگ چیزیقلر بیر‌ـبیری‌نینگ عیناً تکراری ایدی. آته‌سیگه اؤخششنی جوده‌ـجوده ایسته‌یدیگن همایون ممنون جیلمه‌یدی. بابر چوقور تین آلدی‌ـده:

- الاهیم، مین کؤرگن بلالرنی سین کؤرمه‌گین! - دیدی.

- لیکن مین سیزنینگ برچه ایشلرینگیزنی اؤرگنماقچیمین.

بابرنینگ یخشی‌ـیامان ایشلری خیالیدن اره‌لش‌ـقوره‌لش بؤلیب اؤته باشله‌دی. بی‌رحم محیط اونی هم شفقت‌سیز بؤلیشگه اؤرگه‌تردی. منه شو کابل ولایتی‌نینگ اؤزیده خیریلچی قبیله‌سیگه منسوب تله‌ی آدملر کاروان یؤللریده تالانچیلیک قیلگنلیکلری اوچون بابر عسکرلری تامانیدن ایاوسیز اؤلدیریلگن، هزاره قبیله‌سی‌نینگ اؤنلب جنگاور ییگیتلری چاپقین پیتیده قیریب تشلنگن ایدی... بابر بو قانلی لوحه‌لرنی عمر کتابی بؤلمیش «وقایع»گه بیرمه‌ـبیر یازیب بارر ایدی. اما حلی بلاغتگه یتمه‌گن و عالمگه باله‌لرچه مصفا

بیر ایشانچ بیلن قره‌یاتگن همایون‌نی بونده‌ی شفقت‌سیزلیکلردن ممکن قدر اوزاق توتگیسی کېلردی.

- سېن هوشیار بۏل، - دېدی بابر، - مېنینگ هوس قیلیب بۏلمه‌یدیگن ایشلریم هم بار!

- قیسی ایشلرینگیز، حضرتیم؟

- قیغولی، فاجعه‌لی ایشلریم. بوتون تقدیریم...

- بونی بیر غزلده هم ایتمیشسیز.

همایون ینه یاددن آته‌سی‌نینگ سطرلرینی ایته باشله‌دی:

هر یانغه که عزم اېتسم، یانیمده بارور محنت،

هر ساری که یوزلنسم، اۏترومغه کېلور قیغو،

یوز جور و ستم کۏرگن، مینگ محنت و غم کۏرگن،

آسایشی کم کۏرگن مېندېک ینه بیر بار مو؟

شعرنینگ غمگین و سِحرلی آهنگیدن تأثیرلنگن بابر:

- یخشی اۏقیدینگ، - دېدی اۏغلیگه. - ایسته‌یمېن که، مېن کۏرگن قیغولر و شفقت‌سیزلیکلرنی الاهیم سېن کۏرمه‌گین.

- خۏپ، حضرتیم، مېن فقط سیز بیلگن عجایباتلرنی بیلسم بس!

آته‌ـباله صحبتگه بېریلیب ارک‌که قنده‌ی یېتگنلرینی سېزمه‌ی قالدیلر. کېین اولر دریچه‌لری شاه کابل تاغیگه قره‌ب آچیله‌دیگن خوش‌هوا خانهٔ خاص‌ده اۏتیرگنلریده همایون قۏلیگه کاغذ و قلم آلدی‌ـیو، آته‌سی اختراع قیلگن خطِّ بابري حرفلری بیلن بیر بَیت شعر یازدی:

تورکلر خطّی نصیبینگ بۏلمه‌سه، بابر، نې تانگ،

بابري خطّی اېمسدور، خطِّ سیغناقیدورور*.

بابر سۏنگگی دفعه سمرقنده یوز بېرگن مشۏوم واقعه‌لرنی و خطِّ بابرینی مکتبده باله‌لرگه اۏرگتگن معلم‌نینگ تاش‌بۏران قیلیب اۏلدیریلیشینی اېسلب «اوه» تارتدی.

بیر وقتلر اولوغ بېک‌نی هلاک اېتگن یاووز کوچلر اونینگ رصدخانه‌سینی قیته تیکله‌ماقچی بۏلگن بابرنی هم دینسیزلیکده و رافضیلیکده عیبلب، حتا قۏشین‌نینگ کۏپ

قسمینی شونگه ایشانتیرگنی قیزیلقومده‌گی مغلوبیتگه زمین یره‌تگن اپدی. شوندن بېری بابر اؤزی اختراع اپتگن خطنی جاري اپتیش فکریدن بوتونله‌ی قیتگن اپدی.

- سېنگه بونی قیسی معلمینگ اؤرگتدی؟ - سؤره‌دی بابر همایون‌نینگ یازوویگه کؤز یوگورتیریب.

- میربدل خطاطدن اؤرگندیم... همایون‌نینگ یازوویده خطا بؤلمه‌سه هم، لېکن حلی بو خطگه قؤلی اؤرگنمه‌گنلیگیدن حرفلر ناتېکیس چیققن اپدی.

- سېنگه منظور می؟

- جوده! بېلگیلری آز. تېز یازیش ممکن. اؤقیشی جؤن.

- اونده‌ی بؤلسه کؤپراق مشق قیل. منبعد مېنگه مکتوب یازسنگ، شو خط بیلن بیتی.

مېن هم سېنگه شو خط بیلن جواب یازورمېن. مخفي توتماق آسان بؤلور.

همایون پادشاه آته‌سی بیلن مخفي خطلر یازیشینی کؤز آلدیگه کېلتیردی-یو، کؤنگلیده ینه ایسّیق بیر افتخار تویغوسی موج اوردی. آته‌سیگه مِهری تابلنیب، اونینگ کؤنگلیگه یاقه‌دیگن ینه بیر ایش قیلگیسی کېلدی.

- حضرتیم، لازم بؤلسه، اپندی موسیقه‌دن بیر امتحان قیلیب کؤرینگ.

- قنی، قنی!

همایون سودرباشیگه افغان ربابینی کېلتیریشنی بویوردی. سؤنگ دُر و صدف بیلن بېزه‌تیلگن، تاغلر صداسینی اپسله‌تووچی اولوغوار تاووش بېره‌دیگن بغری کېنگ ربابنی سازلب، اوّل نوا یؤلیده بیر کوی چلدی، کېین صوتگه اؤتدی. بابر قولاغیگه جوده یاقیملی تویولگن بو صوتنی درحال تنیدی.

«چارگاه صوتی» دېب اتلگن بو کوینی بولتور بابرنینگ اؤزی بسته‌له‌گن اپدی. همایون بونی هم ایزلب تاپیبدی-ده! یا که مربیلری اونگه اته‌یلب آته‌سی یازگن شعرلرنی یادلتیب، آته‌سی بسته‌له‌گن کوینی اؤرگتیب، شو یؤل بیلن پادشاه‌دن تحسین اپشیتماقچی میکینلر؟

مربیلرده شونده‌ی بیر خوش‌آمد بؤلگنده هم همایون‌نینگ اؤزی کوینی صمیمي اخلاص بیلن چله‌یاتگنی بیلینیب توررردی. باله اؤزی‌نینگ بایه‌گی سؤزینی - آته‌سی‌نینگ ایجادیدن عبرت آلیشگه هوسی زؤرلیگینی حاضر چیندن اثبات قیلماقده اپدی.

بابر اؤغلی چله‌یاتگن گؤزل کویگه قولاق سالیب توریب، کؤنگلی ذوقلی تویغولرگه تؤلیب کېتدی.

اېندی اؤزی‌نینگ حیاتی هم اونگه اېنگ یاروغ و تینیق تامانلری بیلن کؤرینه باشله‌دی. اخیر او هم بیر وقتلر همایون کبی بې‌غبار، مصفا یاشلیک دملرینی باشدن کېچیرمه‌گن میدی؟ اونینگ حیاتی هم تینیق بیر بولاق بؤلیب آقمه‌گن میدی؟ کېین بو بولاق‌نینگ اوستیگه جرلر قولب، اونی لایقه‌لتدی. لېکن حلی بو بولاق قوریگن اېمس، اونینگ آبِ‌حیاتی همایون‌نینگ قلبینی هم آباد قیلگنی منه حاضر بیلینیب توریبدی.

بابر اؤزی بیلن اؤغلی‌نینگ آره‌سیده عجیب بیر باغلنیش بارلیگینی بوگون بیرینچی مرته انیق سېزدی. آته‌نینگ حیاتی اؤغلی‌نینگ حیاتیده عیناً تکرارلنمه‌سه هم، لېکن ینگی بیر طرزده دوام اېتیشی ممکن‌لیگیگه، اگر اؤغیل یوره‌کدن آته‌گه صادق بؤلسه، اونگه تارتسه، آته‌نینگ عمری اؤغیل‌نینگ عمریگه اولنیب کېتیشیگه بابرنینگ اېندی کؤزی یېتدی. شونده‌ی بؤلگچ، همایون‌نی اتکه‌سی، آنه‌سی و مربیلری بابرگه اخلاصمند قیلیب تربیه‌له‌گنلری، اونگه آته‌سی‌نینگ فضیلتلرینی سره‌لب آلیب بېریشگه اینتیله‌یاتگنلری کتّه بیر نعمت اېمس می؟ بابرنینگ اؤزی هم اؤغلیگه فقط فضیلتلرینی روا کؤره‌دی‌ـکو. فقط شونده‌گینه اؤغیل او قیلگن خطالرنی قیلمس‌لیگی، او تارتگن عذابلرنی تارتمس‌لیگی ممکن.

فضیلتلر... بابر اؤز فضیلتلرینی بوگون اؤغلی آرقه‌لی الّه‌ـنېچون سره‌لنگن حالده کؤریب، کؤنگلی کؤتریلدی، اؤزیگه بیردن حرمتی آرتدی.

کېین او همایون‌نینگ اتکه‌سی قاسم بېکنی سرایگه چقیرتیریب، اونگه باش‌ـآیاق سروپا و آت انعام قیلدی. شهزاده‌نینگ باشقه مربیلری و معلملری هم کتّه‌ـکتّه هدیه‌لر آلدیلر.

- سېنگه نې انعام قیله‌ی، ایت! - دېب بابر اؤغلیگه کولیمسیره‌ب تیکیلدی.

همایون کتاب یېغیشنی یخشی کؤررِدی. اونینگ علیحده بؤلمه‌نی اېگلّه‌گن خاص کتبخانه‌سیدن تشقری، خوابگاهیده هم کتاب تؤله جوانلر بار اېدی. تؤشگی‌نینگ باش تامانیگه خوشبؤی سندل درختیدن ایشلنگن جوان قؤییلگن، آته‌سی‌نینگ شعري دېوانی جوان‌نینگ علیحده طاقچه‌سیده یالغیز تورر اېدی.

- ینه ینگی شعري کتابلر یازسنگیز، - دېدی همایون آتەسیگه اویەلینقیرەب کۆز تشلرکن، - منه شو علیحده طاقچه سیزنینگ اثرلرینگیز بیلن تۆلسه... اۆغلینگیزنینگ تیلەگی شو!

بابر ذوق بیلن قهقه اوریب:

- اي-هه، سېنینگ بو تیلەگینگنی اۆرینلتماق اوچون مېن بیر عمر محنت قیلماغیم کېرەککو!..

- دېدی. - میلی، «یخشی نیت - یریم دولت» دېرلر. بوگوندن باشلب سېن اوچون بیر شعري کتاب باشلەگەیمېن. قنی، دفترینگنی بېر...

همایون مقواسی آلتین سووی بیلن زېنتلنگن، نفیس ورقلریگه حلی هیچ نرسه یازیلمەگن ینگی دفترینی آتەسیگه ایکّی قۆللب توتدی.

بابر خانه تۆریدەگی مېز یانیگه کېلیب اۆلتیردی-یو، بیردن اۆغلیگه مِهری تابلنیب، هیجان ایچیده:

«جگریم بیلن جانیمگه پیوند فرزندیم!»- دېب یازدی.

اۆزیدەگی آتەلیک مِهری و همایونەدەگی فرزندلیک صداقتی تاجدار آتەلر و ولیعهد اۆغیللر آرەسیده جوده کم اوچرەیدیگن نادر تویغولر اېکنینی، اولوغ بېک بیلن عبداللطیف آرەسیده بۆلیب اۆتگن فاجعەلرگه سالیشتیرگنده، او اۆز اۆغلیدەگی صمیمي حسلرنی قنچەلیک قدرلشی، قنچەلیک اسرەب-اوەیلب، کمالگه یېتکزیشی ضرورلیگینی شو لحظەده بوتون وجودی بیلن حس قیلدی. قلبینی تۆلدیرگن آتەلیک تویغوسی شعري آهنگ بیلن کاغذگه توشه باشلەدی: «دولت و بخت بیله همایون بۆل، کامران بۆل، جهانده یوز تومن آبرو و عزت کۆر!»

بابر یازیشدن تۆختب اۆرنیدن توردی:

- دوامینی کېین بیتگەیمېن!.. کتاب‌نینگ نامی سېنینگ اسمینگ‌گه قافیه بۆلگوسیدیر!..

بابر اۆشه ییلی یازیب توگللەگن شعري کتاب - «مبین» - همایون‌نینگ نامیگه چیندن هم قافیەداش اېدی. او اۆغلی‌نینگ دفتریگه بیتگن اېزگو تیلکلرینی هم شو کتابگه شعري

سطرلر شکلیده جایلب، همه‌سینی صنعتکار خطاطگه کۆچیرتیردی‌ـده، همایون‌گه تقدیم قیلدی.

همایون شو وقتگچه آته‌سیدن آلگن ساوغه‌لر آره‌سیده اپنگ اولکنی و بې‌بهاسی - منه شو شعري کتاب اپکنینی سېزیب، اونی قیته‌ـقیته کۆزلریگه سوردی...

او عرب تیلیده یازیلگن، مرکّب فقه کتابلرینی توشونالمه‌ی قیینه‌لیب یورر اپدی. آته‌سی تقدیم قیلگن «مبین» فقه‌نینگ قانون‌ـقاعده‌لرینی روان تورکي تیلده گۆزل مثنویلرده افاده‌لب، همایون اوچون هم درسلیک وظیفه‌سینی بجرر، هم اونگه شعري ذوق بېرردی. اپنگ مهمی، اونینگ آته‌سیگه بۆلگن مِهری، اخلاصی شو کتاب طفیلی ینگی بیر کوچ بیلن اۆسیب باررردی.

همایون اۆن بېش یاشگه کیرگنده اونینگ کتاب جوانیده آته‌سی‌نینگ ینه بیر اثری - عروض علمیگه بغیشلنگن «مختصر» پیدا بۆلدی. همایون‌نینگ اپندیگی ایستگی - آته‌سی‌نینگ اۆسمیرلیک ییللریدن بېری یازیب یورگن «وقایع» ناملی کتابینی اۆقیش اپدی. او آته‌سی‌نینگ اپنگ کتّه، اپنگ مراقلی اثری منه شو اپکنینی آنه‌سی ماهیم بېگیمدن اپشیتگن اپدی.

همایون اۆن آلتی یشرلیگیده آته‌سی اونگه بدخشان ولایتینی بېریب، عسکر و سودری بیلن کابل‌دن کوزه‌تیب قۆیدی. همایون تاغلر آره‌سیده آته‌سی بیلن خیرلشه‌یاتگنده عایله اعضالری اۆزارا «بابرنامه» دېب اته‌ی باشله‌گن اۆشه «وقایع» کتابیدن بیر نسخه کۆچیرتیریب یوباریشنی التماس قیلدی.

اۆغلی‌نینگ باشقه کۆپ التماسلرینی سۆزسیز قبول قیلگن بابر بو گل یېرگه قره‌ب باش چه‌یقه‌دی:

- حلی او کتاب بیتگن اپمس. اۆلده‌ـجۆلده یاتگن اثرنی کۆچیرتیریب بۆلمس.

- قچان بیتکورورسیز، حضرتیم؟ مېن انتظارمېن!

بابر اۆغلی‌نینگ یوزیگه خاموش نظر بیلن تیکیلدی.

- کۆپ انتظار بۆلمه. چونکه او کتاب‌نینگ بیتیشی اوچون مېنینگ عمریم توگشی کېره‌ک.

همایون سېسکنیب توشدی:

- نېچون بونده‌ی دېیسیز؟

«بابرنامه»نینگ دوامی انچه وقتدن بېری یازیلمه‌ی یورر اېدی. قیزیل‌باشلر بیلن توزیلگن اتفاق، بابر وطنیگه بېگانه قۇشیننی باشلب باریب، مغلوبیتگه اوچره‌گنلری... بونی یازیش او یاقده تورسین، حتا اېسلشدن هم یوره‌گی بېزیلّر اېدی.

نخات‌که عمر کتابی‌نینگ سۇنگگی بابی شو بۇلسه؟ بابر اېنگ ییریک اثرینی بو طرزده یازیب توگتالمس‌لیگینی سېزردی. اونی کۇنگیلده‌گیدېک توگللش اوچون اېسه اۇشه مغلوبیتلر زهرینی یوویب کېته‌دیگن کتّه غلبه‌لرگه اېریشیشی کېره‌ک اېدی. منه اېندی اۇغلی همایون اولغه‌ییب، یانیگه کیریه‌پتی.

او همایون‌نینگ سۇنگگی گپدن اضطرابگه توشگنینی سېزیب:

- مېنینگ سۇزیمدن تشویشلنمه، - دېدی. - مېن «وقایع»نی عمریم بۇیی یازماقچی بۇلگنیم اوچون شونده‌ی دېدیم. آرزوییم بار که، اونینگ کېلگوسی بابلریگه سېنینگ هم یخشی ایشلرینگ بیتیلگه‌ی. زاره اۇزیم هم... بو کتاب‌نینگ پایانیگه یاروغ یوز بیلن یېتسم.

- حضرتیم، اونداق بۇلسه، الاهیم «بابرنامه»نی ینه اېلّیک ییل یازینگ، یوز ییل یازینگ!

- اۇشنگچه کوتیشگه صبر ـ طاقتینگ یېتور میکین؟ - دېب کولدی بابر.

همایون جدّي توریب:

- تنگریم آلدیده آنت ایچیب ایته‌مېن که، صبر ـ طاقتیم عمریم یېتگونیچه یېتور! - دېدی.

---

* سیغناق - تورکستان‌دن شِمالراقده سیردریا یقینیده جایلشگن قدیمي شهر.

۲

کابل دریاسی‌نینگ بۇییده بابر اېگه‌چیسی خانزاده بېگیم اوچون قوردیرگن باغِ دلکشانینگ کۇک مرمر کۇشکیده مولانا فضل‌الدین چۇکّه توشیب اۇلتیریبدی. اوندن

پستراقده مولانانینگ سقال-مؤیلاوی کؤزگه کؤرینیب قالگن اؤغلی آداب بیلن قؤل قاووشتیریب، یېردن کؤزینی آلمه‌ی سکوت سقله‌یدی.

نفرمان قبا کییگن، یوزیگه آق حریر پرده توتگن خانزاده بېگیم سینیق تاووش بیلن تؤختب-تؤختب سؤزله‌یدی:

- همه‌دن کؤره.. اؤلگن آدمگه قیین اېکن، مولانا. اؤلگن قیتیب کېلمس اېکن...

تیریکلر... آه-واه قیلیب، مینگ کوییب-یانسه‌لر هم، اخیری بیر کون... تسلی تاپر اېکنلر. منه، اؤزیمدن قیاس...

- بېگیم، بو زمانده تیریکلرگه هم آسان اېمس. مېنینگ اندیجان‌دن باش آلیب چیقیب کېتگنیمگه ییگیرمه اوچ ییل بؤلدی. شوندن بېری سیزنینگ باشینگیزگه قنچه کلفتلر توشدی! بیز قنچه بلالرنی کؤردیک.

خانزاده بېگیم اندیجان‌ده قالیب کېتگن یاشلیک ییللرینی کؤز آلدیگه کېلتیره باشله‌دی.

مولانا فضل‌الدین اؤشنده قنچه‌لیک کؤهلیک ییگیت بؤلگنیگه حاضر ایشانیش قیین. عذاب-عقوبتلرگه تؤلیب-تاشگن سؤنگگی اؤن ییللیکلر اونینگ بؤییرلریگه هم اجینلردن تؤر سالیب کېتگن، قؤللرینی سویکده‌ی قاتیریب، تامیرلرینی بؤرتتیرگن، یېلکه‌سینی بوکچه‌یتیب، آلتمیش یاشلیک موی‌سفیدگه اؤخشه‌تیب کېتگن. حال‌بوکه، او اېندی اېلّیک اوچ یاشگه کیرگنی خانزاده بېگیمگه معلوم اېدی. «اؤزیم-چی؟» دېب بېگیم هر کونی کؤزگوده کؤره‌دیگن عکسینی خیالیدن اؤتکزدی. خانزاده بېگیم‌نینگ آلد تیشلریدن اوچ-تؤرتته‌سی توشیب کېتیب، لبلری بوریشه باشله‌گن، ساچی سییره‌کلشیب، کول‌رنگ توسگه کیریب قالگن اېدی.

گؤزل یاشلیکلری اېندی هیچ قچان قیتیب کېلمس‌لیگی، عمرلری‌نینگ اېنگ یخشی ییللری آچیلمه‌ی سؤلگن گلده‌ی عمرباد خزان بؤلگنلیگی خانزاده بېگیم‌نینگ یوره‌ک-بغرینی تیمده‌لب اؤتدی.

- مولانا، اؤغلینگیز نېچه یاشده‌لر؟

- ییگیرمه بیرده، بېگیم.

خانزاده بېگیم هلاک بۈلگن خرّمشاه‌نینگ تیریک بۈلسه حاضر بیگیرمه ایکّی یاشگه کیریشینی ایسله‌دی. بو یۇقاتیش‌نینگ اونوتیلمس المی کېینگی دردی اوستیگه قۇشیلدی‌ـیو، کۆزیگه یاش قوییلیب کېلدی:

- ایشقیلیب، اۆغلینگیزنینگ عمری اوزاق بۈلسین. مېن کۆرگن مصیبت سیزنینگ باشینگیزگه هیچ وقت توشمه‌سین، مولانا. مېن اېندی تیریک قالمه‌یمن دېگن اېدیم. یالغیز اۆغلیم‌نینگ کېتیدن کېته‌من دېگن اېدیم. لېکن جانیم قتّیق اېکن.

مولانا بېگیم‌نینگ ییغیسیدن سراسیمه‌گه توشیب اۆغلیگه بیر قره‌ب آلدی. سۆنگ بېگیم‌نینگ خیالینی باشقه یاقله بوریش اوچون اۆزی‌نینگ باشیگه توشگن عذاب‌ـعقوبتلردن سۆزلشگه توشدی:

- هرات‌لر هم جوده ناتینچ بۈلیب کېتدی، بېگیم. شاه اسماعیل شهرنی آلیب، سنّیلرنی قووغین قیلدی. کېین ینه شیباني‌زاده‌لر شهرنی باسیب آلیب، شیعه طرفدارلرینی قتغان قیلدی. شیعه مزارلرینی آچیریب، مروده شیباني خاننی اۆلدیرتیرگن روحانیلرنینگ سویکلرینی تۆپلرگه سالیب آتتیردیلر. کېین کۆپ اۆتمه‌ی، هرات‌نی ینه قیزیل‌باشلر اولردن تارتیب آلیشدی. قصد آلیش قیته‌دن باشلندی. همه یاق الغاو‌ـدلغاو. کمال‌الدین بهزاد هرات‌دن تبریزگه شاه سراییگه خدمتگه آلیب کېتیلدی. مولانا خواندمیر شهرده‌گی تۆپالانلردن بېزیب، آنه یورتلریده‌گی اوزاق بیر قیشلاقله چیقیب کېتدیلر. بیزگه اۆخشه‌گن مسافرلرنینگ احوالی بوندن هم بدتر بۈلدی... اۆغلیمیز علاوالدین هرات‌ده سنگتراشلیک صنعتینی اۆرگنگن اېدی. لېکن صنعت بیلن کیم‌نینگ ایشی بار؟ اخیری، شاعر محمد سلطان بیلن مصلحتنی بیر جایگه قۆیدیگ و بابر میرزادن پناه ایستب کابل‌گه کېلدیک.

بو گېلر دوامیده خانزاده بېگیم کۆز یاشلرینی ارتیب، اۆزینی انچه باسیب آلدی:

- کېلیب بېحد یخشی قیلگنسیز، مولانا... مېن سیزگه بیر امانتینگیزنی قنده‌ی قیتریشنی بیلمه‌ی یورگن اېدیم.

مولانا فضل‌الدین کۆزلری پیرپیره‌ب:

- قیسی امانتیم؟ - دېدی.

خانزاده بېگیم مأیوس کولیمسیره‌ب:

- حاضر، - دېدی-یو، اۆرنیدن کۆتریلدی و تۆرده‌گی اۆیمه‌کار اېشیکدن ایچکریگه کیریب کېتدی.

کۆپ اۆتمه‌ی او بیر خدمتکارگه آق ایپک متاعگه اۆرلگن نرسه‌نی کۆترتیریب قیتیب چیقدی. بېگیم‌نینگ اشاره‌سی بیلن خدمتکار حلیگی نرسه‌نی مولانا فضل‌الدین‌نینگ آلدیگه قۆیدی-ده، تعظیم قیله-قیله آرقه‌سی بیلن یوریب چیقیب کېتدی.

- مولانا، آچیب کۆرینگ، - دېدی خانزاده بېگیم.

مولانا فضل‌الدین اۆره‌منی سېکین آچدی-یو، چېتلری سرغه‌ییب کېتگن چیزمه‌کشلیک کاغذلرینی کۆردی. سۆنگ اولرنی اوه‌یلب ورقلر اېکن، اۆزی‌نینگ اندیجان‌ده قورماقچی بۆلیب، خانزاده بېگیم بیلن به‌مصلحت چیزگن لایحه‌لرینی تنیدی. ییگیتلیک آرزولری خیالیده قیته‌دن اویغانیب، کۆزلری چقنب کېتدی. اندیجان‌ده قوریلمه‌ی قالگن آبده‌لرنینگ لایحه‌سینی شونچه ییلدن بېری اسره‌ب آلیب یورگن خانزاده بېگیم اونگه حاضر اۆشه عاشقلیک پیتیده‌گیدېک نفیس و جاذبه‌لی کۆرینده‌ی. اۆش‌ده، قایه‌تاش اوستیده تۆستدن بېگیم‌نینگ بېلیدن آلگن پیتیده‌گی شیرین تویغولری اویغاندی-یو، یوره‌گینی ذوققه تۆلدیردی:

- حضرت بېگیم، سیز مېنگه جانیمنی قیتریب بېرگندېک بۆلدینگیز! معجزه‌نی قره‌نگ! آره‌ده شونچه ییللر! شونچه یۆللر! شونچه تاغ و دریالر!

مولانا فضل‌الدین‌نی تۆلقینلنتیرگن ذوق و قووانچ خانزاده بېگیمگه هم اۆتدی. اونینگ تاووشیده شادلیک جرنگی اېشیتیلدی:

- راستدن، بو لایحه‌لر مېنگه قۆشیلیب جوده کۆپ بلالرنی باشدن کېچیردی. مېن قنچه جایگه بارگن بۆلسم، بولر هم بساطلریم-و جواهرلریم آره‌سیده مېن بیلن سرگردان بۆلیب یوردی. فقط آخرگی مرته قوندوزدن سمرقندگه جۆنه‌گنیمیزده تاغلر-و دریالردن کۆپ یوک آلیب اۆتیب بۆلمه‌دی. صندوقلریمدن بیر قسمی قوندوز قۆرغانیده قالدی. شولرنینگ ایچیده بو لایحه هم قالگن اېکن. سمرقندگه باریب کۆپ اچیندیم. یاز کېلسه قوندوزگه آدم یوباریب آلیب کېلتیرماقچی اېدیم... کېین حلیگی فلاکتلر بۆلدی... قوندوزگه قالگنی

یخشی بۆلگن اپکن. باشقه صندوقلریم‌نینگ همه‌سی حصارده فتنه‌چی مۆغوللرنینگ ایلکیده قالدی... مولانا، قره‌نگ‌ـچی، همه ورقلری جاییده می؟

شونده‌ی دپب، خانزاده بپگیم یوزیدن حریر پرده‌سینی باشی اوستیگه کۆتریب قۆیدی‌ـیو، لایحه‌لرگه تیکیلیب قره‌دی.

- همه‌سی جاییده! - دپدی مولانا فضل‌الدین اونینگ یوزیگه منّتدارانه کۆز تشلب.

- سمرقندده فقیر سیزنینگ حضورینگیزگه کیریشگه جرأت اپتالمه‌گن اپدیم.

- اۆزیم سیزنی چارله‌ماقچی بۆلدیم. اما لایحه‌لر قوندوزده قالگنلیگی اوچون اندپشه قیلدیم...

مولانا فضل‌الدین اندیجان‌ده خانزاده بپگیم‌نینگ صورتینی هم چیزگنینی، حاضر لایحه‌لر آره‌سیده اۆشه صورت یۆقلیگینی بپگیمگه اپسلتگیسی کپلیب:

- بلکه... صورتلر یۆقالیب کپتگندور؟ - دپدی.

خانزاده بپگیم‌نینگ یوزیگه نفیس قیزیللیک یوگوردی:

- حلی هم مصورلیک قیلماقده میسیز، مولانا؟

- حضرت بپگیم، کۆپ ییل مشق قیلینمه‌سه قۆل مصورلیکدن چیقیب قالر اپکن... حاضر فقط معمارلیک بیلن مشغولمپن.

- اندیجان‌ده چیزگن صورتلرینگیزنی مپن علیحده سقله‌ماقده‌مپن، - دپب خانزاده بپگیم مولانانینگ اۆغلیگه اییمنیب کۆز تشله‌دی.

بۆی یپتیب قالگن بو ییگیت آلدیده اۆزلری‌نینگ یاشلیک محبتلرینی اپسله‌تووچی صورتنی خانزاده بپگیم اته‌یلب آلیب چیقمه‌گنینی مولانا فضل‌الدین اپندی سپزدی.

- لطفاً سیز حقسیز، حضرت بپگیم... اۆشه صورتلر اپندی عمرباد سیزنیکی بۆلغه‌ی!

بونی جوده ایستب تورگن خانزاده بپگیم:

- سخاوتینگیزدن تاابد منّتدارمپن! - دپدی.

مولانا فضل‌الدین قۆلینی کۆکسیگه قۆییب، آداب بیلن باش اپگدی. سۆنگ گپنی ینه آچیق تورگن اپسکی لایحه‌لری اوستیگه بوردی:

- مېن اېندی بولرنی هراتده اۆرگنگن ینگیلیکلریم بیلن تۆلدیرگەیمېن. انه اوندن سۆنگ بېملال عملگه آشیرسم بۆلور... فقط... بو مدرسه‌یو قصرلر قەیېرگه قورولماغی ممکن؟ اندیجان... اوزاقده قالدی. کابل‌گه می؟

خانزاده بېگیم مأیوس باش چەیقەدی:

- کابل - بیز آرزو قیلگندېک قدرتلی دولت اېمس، مولانا. «اولوغ معمارلیک آبدەلری قورماق اوچون اولکن دولت‌نینگ قدرتیگه سوینماق کېرەک» دېگنلر حق اېکنلر.

نچاره؟..

مولانا فضل‌الدین آلدیده آچیق تورگن طرحلرگه غمگین کۆز تیکیب:

- هه، تقدیر بیزنی ناتوان قیلیب یرەتمیشدیر، - دېدی. آوازی کېکسەلرنیکیدېک غیجیرلب اېشیتیلگنینی اۆزی هم سېزدی‌یو، قۆشیب قۆیدی: - مېن اېندی قریب قالدیم. قیرغینلر، تۆپالانلر، فترتلر بیلن عمریم اۆتدی. لېکن نخات‌که بو همەسی اوزلوکسیز دوام اېتەوېرسه؟ اخیر بیر مېن اېمس، اۆنلب ذکاوتلی عالملر، هنرپېشەلر، شاعرلر جهالت داوولی بیلن ماوراالنهرو خراسان‌دن قوویلمیشلر. ایلگری قاره کوچلر بیزنی اندیجان‌دن قووسەلر، سمرقنددن پناه تاپر اېدیک. سمرقند جاهللری کون بېرمەسەلر هرات‌دن نجات ایزلر اېدیک. اېندی اندیجان‌و سمرقند هم، بخارا‌یو هرات هم - برچەسی کۆچمنچی سلطانلر‌و دیني عداوتلر داوولیدن زیر تیترەماقده. داوول اوچیرگن خزانەی وطنیدن قوویلگن قنچه معرفتلیک عالم‌و صنعتکارلر، قنچه نادر استعدادلر بېهوده حیف بۆلیب کېتماقەلر. بیزنینگ وطندن اَیریلیشیمیز - دریانینگ اۆزنینی یۆقاتیب، دشت و بیابانگه تاشیب چیقیب کېتیشیگه اۆخشەیدیر.

آمودریا بیر وقتلر شو کویگه توشگن اېکن‌و تا اۆزیگه ینگی یۆل سالیب، باشقه بیر دېنگیزگه باریب قۆییلگونچه او یاقدن‌بو یاقده باش اوریب، تاشیب یورگن اېکن. بیز هم عمر بۆیی او یاقدن‌بو یاقده باش اوریب مناسب اۆرنیمیزنی تاپالمەیمیز. اېندی بو کجرفتار فلک هیچ بۆلمەسه فرزندلریمیزگه رحم قیلسین! بیز بۆلمەسک، بولر اۆزلریگه مناسب اۆزن چاپیب، ینگی بیر مدنیت دېنگیزیگه باریب قوییلسینلر!

عمر بۆیی اۆز ایجادي رېجه‌لرینی عملگه آشیرالمه‌ی کوییب یورگن استعدادنینگ بو الملی نداسی خانزاده بېگیمنی تیتره‌تیب یوباردی.

- مولانا، فقط سیز اېمس، بابر میرزا هم اۆزنینی یۆقاتگن دریادېک بېزاوته‌لر!

- بیله‌مېن، تقدیر اول حضرتگه هم اۆگه‌یلیک قیلمیشدیر!

- اما بابر میرزا سرگردان بۆلیب یورگن استعدادلر دریاسینی بیر جایگه ییغماقچیلر، نصیب بۆلسه، علم و صنعت‌نینگ ینگی بیر دېنگیزینی برپا قیلماقچیلر.

- بیز اوچون سۆنگگی امید حلی هم بابر میرزا دیرلر. شونینگ اوچون اۆغلیم بیلن کابل‌گه کېلدیک.

- قه‌یېرگه جایلشدیلرینگیز، مولانا؟

- جییینیم طاهر بېک‌نیکیگه توشدیک. اۆزی سفرده اېکن...

آته‌ـباله ایکّاولری هم اېسکی کییم کییشگن، رنگلرینی جوده آلدیریب قۆییشگن. اولرنینگ مادّي جهتدن هم قییننه‌لیب یورگنلرینی سېزگن خانزاده بېگیم ینه اۆرنیدن توریب، ایچکری خانه‌گه کیریب کېتدی. قباسی‌نینگ چۆنتگیدن کلیت آلیب، طاقچه‌ده تورگن پۆلاد صندوقنی آچدی.

اینیسی بابر میرزا خانزاده بېگیمگه اېنگ نفوذلی اعیانلری قطاری علوفه تعیینله‌گن اېدی. هر آیده خزینه‌دن چرم همیانگه سالینگن مینگ دینار آلتین کېلیب تورر اېدی. خدمتکارلر بېگیمگه بېریلگن ملک‌نینگ اېکین‌ـتیکینی بیلن تیریکچیلیک اۆتکزیشردی. بېگیم‌نینگ بیر اۆزیگه کۆپ پول کېتمس، شونینگ اوچون خزینه‌دن کېلگن آلتین تۆله همیانلرنینگ انچه‌سی پۆلاد صندوقده تخلنیب تورر اېدی.

خانزاده بېگیم مولانا فضل‌الدین‌نینگ کیچیکراق بیر هاولی و آت ساتیب آلیشی، کییم‌ـکېچگی، اوچ‌ـتۆرت آیلیک تیریکچیلیگی اوچون قنچه پول کېتیشینی چمه‌لب کۆردی‌ـده، مینگ دینارلیک همیانلریدن ایکّیته‌سینی آلدی. سۆنگ اولرنی بایه‌گی خدمتکارگه بېریب، آلتین برکشده کۆترتیرگنیچه آته‌ـباله‌نینگ آلدیگه قیتیب چیقدی.

مولانا فضل‌الدین همیاننی کۆریب، خجالت چېکه باشله‌دی. خانزاده بېگیمدن پول آلیش اونگه آغیر اېدی.

- مولانا، بو همیانلر بابر میرزانینگ خزینه‌لریدن کېلمیشدیر. اؤزلری بؤلمه‌گنلیکلری اوچون علوفه‌لرینی مېن سیزگه تاپشیرماقچیمېن. بیری - اؤغلینگیز علاوالدین‌گه. مرحمت! آلینگیز!

علاوالدین قؤلینی کؤکسیگه قؤییب، اېندی بیرینچی مرته آغیز آچیب گپیردی:

- رحمت، حضرت بېگیم، بیز سیزدن بېحد منّتدارمیز!

اونینگ یاقیملی تاووشی و سؤزلرنی میین تلفظ قیلیشی مولانا فضل‌الدین‌نینگ ییگیتلیک پیتینی اېسله‌تر اېدی... شو طفیلی آته‌ـباله ایکّاوی هم بېگیمگه بې‌نهایه عزیز کؤرینردی.

۳

آمودریا تاماندن تاغ آشیب اوچیب کېلگن تورنه‌لر کابل‌نینگ اوستیدن جَنوب‌ـشرق تامانگه اؤتماقده اېدیلر. ارک‌نینگ طلاکاری ایوانیده ماهیم بېگیم بیلن ناشتا قیلیب اؤتیرگن بابر تورنه‌لرنینگ قیسقه و سِرلی تاووش بیلن «قورېی»لشینی اېشیتدی‌ـیو، اؤرنیدن توریب، ایوان چېتیگه باردی و آسمان‌نینگ آواز کېله‌یاتگن تامانیگه تیکیلدی... کؤکده اېگیلیب‌ـچه‌یقه‌لیب کېله‌یاتگن بیر شاده قاره مرجاننی کؤزلری بیلن قیدیریب تاپگندن کېین تورنه‌لرنینگ تاووشی اونگه گؤیا انیقراق اېشیتیله باشله‌دی.

گؤزل و تینیق «قورېی»، «قورېی»لرده قنده‌ی‌ـدیر هارغینلیک آهنگلری بارگه اؤخشردی و تورنه‌لرنینگ اوزاق‌ـاوزاقلردن اوچیب کېله‌یاتگنی اېسگه توشر اېدی. بلکه اولر شو کېلیشده اندیجان‌نینگ اوستیدن اوچیب اؤتیرگن‌ـدیرلر؟ یا که تاشکېنت و سمرقند اطرافلریده‌گی ساکن سوولر بؤییگه قؤنیب دم آلگن‌ـدیرلر؟

بو اؤیدن بابرنینگ قلبینی الملی بیر ساغینچ تویغوسی چولغب آلدی. حتا شو تورنه‌لر کؤریب کېله‌یاتگن جایلرنی او اېندی باریب کؤرالمه‌یدی. کؤلِ ملکده و غیژدوان‌ده یېنگیلیب، حصارده فتنه‌چیلر خیانتیدن ابگار بؤلیب قیتگنیگه، منه، اؤن اوچ ییل بؤلیه‌پتی.

بابر شوندن بېرى قلتيس حربي يوريشلردن اۆزينى تييب يوريبدى. مۆغول بېكلرى‌نينگ خيانتلرينى قوندوزده‌ياق بيله توريب، ينه اۆشه‌لرگه و قيزيل‌باشلرگه توكلچيليک بيلن سويه‌نيب ايش قيلگنى اونينگ وطنيگه قيته‌ديگن برچه يۆللرينى بېكيتيب تشله‌گن ايدى.

تورنه‌لرنينگ اوزاقلشيب سۆنيب باره‌ياتگن تاووشلرى تأثيريده بابرنينگ كۆنگليگه: «ايندى توغيليب-اۆسگن يورتينگ‌گه عمرباد قيتالمه‌يسن!» دېگن الملى اۆى كېلدى-يو، يوزى بيردن تندلشدى. آرقه‌سيگه اۆگيريليب، سودرباشيگه چاغير كېلتيريشنى بويوردى.

ماهيم بېگيم دسترخوان يانيدن بابرگه تامان كېلر ايكن:

- حضرتيم، ايرته‌لبدن چاغير؟ - دېب تعجبلندى. حاضر فرزندلرينگيز سلامگه كېلورلر... انه، ميرزا هندال اتكه‌لرى بيلن كېلماقده‌لر.

باشيگه كيچكينه ايپک سلّه اۆره‌گن، مرصع كمريگه كيچكينه قيليچ تقيلگن سكّيز ياشلى ميرزا هندال ايوان‌نينگ بلند زينه‌پايه‌سيدن كتّه‌لرده‌ى قۆل قاووشتيريب، تعظيم قيليب چيقدى. آته‌سى بونى كۆريب بې‌اختيار جيلمه‌يدى. هندال‌نى يېلكه‌سيدن قوچيب ايركه‌لتدى، كېين اونى يانيگه آليب، زرباف كۆرپچه اوستيگه اۆلتيردى.

- قيليچ تقيب آليبسيز، اميرزاده‌م، جنگ‌گه بارماقچى ميسيز؟ - دېب هزللشدى.

هندال كتّه-كتّه كۆزلرينى چقنه‌تيب ماهيم بېگيمگه بير قره‌ب آلدى. ماهيم بېگيم «ايتينگ!» دېگنده‌ى باش ايرغه‌دى. شونده هندال بُرّا تيل بيلن آته‌سيگه:

- مېنى هم آليب بارينگ، - دېدى.

- قه‌يېرگه؟

- هين... هندوستان‌گه.

- هندوستان‌ده نيمه قيلماقچيسيز؟

- يۆل... يۆلبرسنى كۆره‌مېن...

- انه خلاص! - دېب بابر كولدى. - بيز سيزگه هندال اسمنى بېرسک، سيز فقط هند يۆلبرسينى تماشا قيلماقچيسيز خلاص مى؟

باله قيزريب:

- یۏق، - دېدی و ججّی قیلیچی‌نینگ ساپینی قیسیمیگه آلدی. - اگر یۏلبرس... «یېیمن» دېسه، مېن منه شو قیلیچ بیلن اونی اوره‌مېن!

بابر هندال‌نی ینه یېلکه‌سیدن قوچیب اېرکه‌لتدی:

- بارک‌الله! اونده‌ی بۏلسه سیزنی هندوستان‌گه البته آلیب بارورمیز...

شو پیت ایوان زینه‌پایه‌سیدن آلتین کۏزه‌چه‌ده چاغیر آلیب چیقه‌یاتگن شربتچی کۏریندی. ماهیم اونگه قۏلی بیلن «قیتینگ!» اشاره‌سینی قیلدی. شربتچی بابرگه قۏرقه‌ـپیسه کۏز تشله‌دی‌ـده، اونینگ اۏغلی بیلن آوونیب، چاغیرنی اېسیدن چیقرگنینی سېزدی و زینه‌دن سېکین قیتیب توشیب کېتدی. بابر هندال‌دن خط‌ـسوادنی قنچه‌لیک اۏرگنگنینی، قنه‌قه شعرلر یاد بیلیشینی سۏره‌دی.

- مېن قرآن آیتلریدن یاد بیلورمېن. قل‌هوالله احد...

- هندال‌نینگ شعرگه اونچه‌لیک ایشی یۏق، - دېب ایضاح بېردی ماهیم بېگیم. - بونگه اۏیین بۏلسه، یایدن اۏق آتسه، آت چاپسه بس. کتابگه خوشی یۏق.

- بلکه یاشی کیچیک بۏلگنی اوچون‌ـدور؟

- گلبدن بوندن اوچ یاش کیچیک. اما سوادی هندال‌دن یخشی. حاضر کۏرورسیز... قیزچه کتابگه شونچه‌لیک اۏچ که، تعجبدن یاقه‌منی اوشله‌یمېن.

بابر اۏیچن تاووش بیلن:

- نخات هندال اۏشه تاغه‌لریگه تارتسه؟ - دېدی.

بابرنینگ بو سۏزلریده قنچه‌لیک مرکّب معنا بارلیگینی فقط ماهیم بېگیم توشونردی. چونکه هندال ماهیم بېگیمدن اېمس بابرنینگ کیچیک خاتینی دلدار آغه‌چه‌دن توغیلگن اېدی. شریعت بېره‌دیگن رخصت بۏییچه بابر هم اوچ خاتینلیک بۏلیب آلگن، اولاددن‌ـاولادگه اۏتیب کېله‌یاتگن بو بې‌رحم عادت ماهیم بېگیمنی قنچه‌لیک اېزمه‌سین، المینی ایچیگه یوتیب چیده‌ب کېلر اېدی. بابرنینگ ایکّینچی خاتینی گلرخ بېگیمدن میرزا کامران و میرزا عسکري آتلیق ایکّی اۏغیل توغیلدی. بولر همایون‌دن کېینگی تخت وارثلری اېدیلر. گلرخ بېگیم شو سببلی ماهیم بېگیمگه کونداشلرچه ساووق معامله قیلر اېدی. اوچ خاتین کابل‌نینگ اوچ چېکّه‌سیده هر بیری علیحده کۏشکده تورسه هم بیر‌ـبیرلری‌نینگ

احواللریدن خبردار اېدیلر. دلدار آغەچه بېش ییلده ایکّی قیز توغدی. ماهیم بېگیم اېسه اوچ مرته فرزند داغینی باشدن کېچیردی. اونینگ همایون‌دن کېین توققن ایکّی اۏغیل، بیر قیزی بیرین-کېتین اۏلیب کېتدی. کېین عموماً بۏییده بۏلمه‌ی قالدی. بونینگ همه‌سیدن ماهیم بېگیم جوده قتّیق کوییب یورگنینی سېزگن بابر اونگه قنده‌ی تسلی بېریشنی بیلمس اېدی. بیر کونی منه شو ایوانده اۏتیرگنلریده ماهیم بېگیم‌نینگ اۏزی: «دلدار آغەچه ینه حامله‌دار اېمیشلر، - دېب قالدی. - مېن کوییب ادا بۏلدیم. اېندی دلدار آغەچه شو گل اۏغیل توغسه هم، قیز توغسه هم، اگر مېنگه بېرسنگیز اۏز فرزندیمدېک تربیه‌لب اۏستیرر اېدیم».

دلدار آغەچه اۏز فرزندینی کونداشیگه ایشانیب تاپشیریشینی تصور قیلیب بۏلمس اېدی. لېکن ماهیم بېگیم همایون‌نی قنچه‌لیک یخشی تربیه‌له‌گنینی همه بیلر، اونینگ ینه فرزند اۏستیریش اشتیاقی زۏرلیگینی بابر هم سېزر اېدی.

دلدار آغەچه کابل‌نینگ باغِ یۏنغیچقه‌سیده منه شو هندال‌نی توققنیده بابرنینگ مخصوص فرمانی بیلن اوچ کونلیک چقه‌لاقنی ارکده توره‌دیگن ماهیم بېگیم‌نینگ تربیه‌سیگه کېلتیریب بېردیلر.

بو باله‌نی تۏقّیز آی قلبی تگیده کۏتریب یورگن دلدار آغەچه: «اۏغلیمدن تیریکله‌ی جدا بۏلدیم»، دېب انچه وقت ییغلب-سیقتب یوردی. بابر اونگه: «ازلدن اودوم شونداق، - دېب وجه کۏرستدی. پادشاه عایله‌سیده اۏغیللرنی کتّه خاتین تربیت اېتماغی کېره‌ک. ماهیم همایون‌نی قنداق وایه‌گه یېتکزدی، کۏردینگ می؟ حاضر بدخشان‌ده اېنگ آبرولیک حاکم! خدا خواهله‌سه، ماهیم هندال‌نی هم شونداق وایه‌گه یېتکیزگوسیدیر!»

ماهیم بېگیم هندال‌نی اۏز فرزندیدن هم زیاده تربیه قیله‌یاتگنی بابرگه معلوم اېدی-یو، لېکن باله‌نینگ تاغه اولادلری جاهل و معرفتسیز آدملر اېدی. دلدار آغەچه حصار و سمرقنده کۏپ یامان ایشلر قیلگن سلطان محمود میرزانینگ اولادلریدن اېدی. شیباني خان تامانیدن اۏلدیریلگن سلطان علی میرزاگه هم خویشلیگی بار اېدی. بابر سمرقنده سۏنگگی گل غلبه بیلن بارگنده و قیزیل‌باشلر بیلن می ایچیب یورگن کونلریده دلدار آغەچه‌نینگ حسنینی، خصوصاً، دوتار چلیب اشوله ایتگنده‌گی شیرین آوازینی یاقتیریب قالیب، کیف اوستیده اونی حرمیگه آلگن اېدی. بونینگ همه‌سیدن خبردار بۏلگن ماهیم

بېگيم بابرنينگ «هندال معرفتسيز تاغه‌لريگه تارتمه‌سين، تغين!» دېگن هديگينى ترقتيشگه اينتيلدى:

- حضرتيم، همايون‌نينگ كۆپ فضيلتلرى هندال‌ده هم بار. قلبى تۆله مِهر. ايشانه‌مېن كه، هندال هم سيزگه تارتگه‌ى. اېگه‌چينگيز خانزاده بېگيمدن اېشيتگنمېن. سيز هم منه شو ياشده «اوروش-اوروش» اۆينشنى بېحد يخشى كۆرر اېكنسيز.

بابر ينه هندال‌گه يوزلندى:

- مېن سېنگه كتابلر ساوغه قيلسم اۆقور ميسېن؟

- اۆقو... اۆقورمېن! - دېب هندال توتيليبراق جواب بېردى.

بابر منشينى چقيريب، كابل كتبخانه‌سيدن هندال‌گه كېره‌كلى كتابلرنى ماهيم بېگيمگه كېلتيريب بېريشنى بويوردى. شوندن كېين سودرباشى ايچكى خانه‌دن باله‌نينگ بۆى-بستيگه ماسلب ايشلنگن آلتين دسته‌لى كمان شاشي آليب چيقدى. چيرايلى ساقداقده اۆن ايكّيته آلتين بېزه‌كلى يای اۆقى هم بار اېدى. بونده‌ى چيرايلى اۆق-ياينى بيرينچى مرته كۆره‌ياتگن باله نادر ساوغه‌نى قۆليگه آلگنده كۆزلرى قووانچدن يلتيره‌ب كېتدى.

- انه، تيراندازليقنى مشق قيل، اما كتاب اۆقيشنى هم اونوتمه! - دېب تعيينله‌دى بابر.

هندال تعظيم بيلن آته‌سيگه قولّوق قيليب، زينه‌پايه‌دن پستگه توشيب كېتدى. آره‌دن سل اۆتمه‌ى ايوان‌نينگ ايچكى اېشيگيدن اېلّيک ياشلرده‌گى اېنه‌گه عيال كيچكينه گلبدن‌نى قۆليدن يېتكلب چيقدى. بو ستاره‌سى ايسّيق عيال - طاهرنينگ خاتينى رابعه اېدى. اوّللرى قوتلوغ نگار خانيم خدمتيده بۆلگن رابعه حاضر ماهيم بېگيم حضوريده بېش يشر گلبدن‌گه اېنه‌گه‌ليک قيلماقده اېدى.

بابر اۆز عايله‌سيگه ييگيرمه تۆرت ييللیک قدردان بۆلگن رابعه‌نينگ تعظيم بيلن بېرگن سلاميگه عليک آليب، او بيلن ايليق سۆره‌شدى. سۆنگ قيزچه‌سى گلبدن‌گه يوزلندى.

قۆغيرچاقده‌ى يسنتيريلگن ججّى قيزچه‌نينگ قاش-كۆزى بې‌اختيار دلدار آغه‌چه‌نى اېسلتدى.

گلبدن‌نى هم اۆشه گۆزل جُوان توققن اېدى. ماهيم بېگيم هندال‌نى آنه‌لرچه سوييب پرورش قيله‌ياتگنينى ييللر دواميده كوزه‌تيب يورگن دلدار آغه‌چه بو عيال‌نينگ تنتيليگه

قایل بۆلگن و گلبدن‌نی اونگه اۆزی فرزندلیک‌که بېرگن اېدی. بو ایکّی عیال اېندی کلان‌دماغ گلرخ بېگیمگه قرشی گۆیا باله‌لر آرقه‌لی اتفاق توزگن اېدیلر. گلرخ بېگیم اېسه بیر اېمس، ایکّی اۆغلی بۆی یېتیب کېله‌یاتگنیدن بېحد مغرورلنر، کامران میرزا و عسکري‌لرنی تخت وارثی همایون‌گه قرشی رقابت تویغوسی بیلن تربیه‌لر اېدی.

شو سببلی بابر هم گلرخ بېگیمدن کۆپ رنجیر، لېکن آره‌ده‌گی کونداشلیک بلاسینی بوتونله‌ی دفع قیلیش قۆلیدن کېلمس اېدی.

مرغک قیزچه‌سینی کۆرگن زهاتی اېسیگه توشگن بو مرکّبلیکلر گلبدن‌نینگ اېگیلیب تعظیم قیلیشی و شیرین «السلامی» بیلن خیالیدن اوزاقلشه باشله‌دی. بابر قیزچه‌سینی قۆلیده کۆتریب آلیب، پېشانه‌سیدن اۆپدی، سۆنگ دسترخوان آلدیگه کېلیب، اونی تیزّه‌سیگه آلیب اۆتیردی. دسترخوان تۆله ناز-نعمتلرنی، آدینه‌پورده‌گی باغِ وفاده اۆسگن چیرایلی نارنج*لرنی کۆرستیب:

- نې یېیسن؟ - دېب سۆره‌دی.

گلبدن آداب بیلن باش چه‌یقه‌دی - او پادشاه آته‌سی‌نینگ آلدیده طعام چه‌ینب اۆتیریشدن اییمنر اېدی. لېکن دده‌سی‌نینگ زر قۆشیب تۆقیلگن قیمت‌بها اباسیده‌گی توگمه‌لر اونی جوده قیزیقتیریب قۆیدی. بو توگمه‌لردن بیری‌نینگ یوز تامانیگه کیچکینه قیلیب یۆلبرس شکلی اۆییلگن. یۆلبرس‌نینگ کۆزلری اۆرنیگه زیغیردن هم کیچیک یاقوت دانه‌لری اۆرنه‌تیلگن. ایکّینچی آلتین توگمه‌نینگ یوزیده افسانوي بیر قوش قناتلرینی یازیب تومشوغیده کیچکینه گوهرنی آلیب اوچیب باریپتی. عمریده بونده‌ی غلطی توگمه‌لرنی کۆرمه‌گن قیزچه اولرنینگ بیرته‌سینی قۆلچه‌سی بیلن سېکین اوشلب کۆردی.

- سېنگه توگمه‌لر معقول می؟ - دېب سۆره‌دی دده‌سی، گلبدن «هه»، دېب جیلمه‌یدی. بابر قیزچه‌سی اوشلب کۆرگن یوقاریگی توگمه‌نی یولیب آلماقچی بۆلیب بیر تارتدی. لېکن توگمه جوده محکم تیکیلگن اېکن، اوزیلمه‌دی.

- حضرتیم، نې قیلماقچیسیز؟ - حیرتلنیب سۆره‌دی ماهیم بېگیم. - قۆیینگ، توگمه‌نی اوزمنگ، اخیر بو سیزنینگ شاهانه لباسینگیز!

- هیچقیسی یۆق. زرگرگه بویورسه‌لر، ینه بیرته شونداق توگمه یسب بېرگه‌ی.

بابر کمریگه آسیلگن قیندن کیچکینه قلمتراش آلدی‌ـیو، اؤشه توگمه‌نی ایپیدن قیرقیب آلیب، قیزچه‌سیگه بېردی:

- لېکن یؤقاتمه. بو قوش - هما. الاهیم سېنگه بخت کېلتیرسین.

گلبدن قووانیب و هیجانلنیب:

- رحمت، حضرتِ... عالی... - دېدی‌ـیو، لېکن جمله‌نینگ آخرینی اونچه کېلیشتیرالمه‌دی.

- مېنی آته دېیه قال قیزیم.

گلبدن آنه‌سی ماهیم بېگیمگه سوال نظری بیلن قره‌دی. ماهیم «هه، ایت!» دېگندېک باش ایرغه‌دی. شونده گلبدن قؤلچه‌لری بیلن آته‌سی‌نینگ بؤینیدن قوچدی‌ـده:

- آته جان! - دېب اونینگ یاناغیدن اؤپدی.

بابر کؤپدن بېری حس قیلمه‌گن باله‌لرچه بیر پاکلیک و معصوملیک بارلیغیگه گؤیا نور بؤلیب تره‌لدی.

- گلی، - دېدی ماهیم بېگیم، - اېندی حضرت آته‌نگ‌گه بیرته حکایه ایتیب بېرگین.

گلبدن سېکین آته‌سی‌نینگ تیزّه‌سیدن پستگه توشدی‌ـده، خودّی معلمگه جواب بېره‌یاتگن طلبه‌دېک تیک توریب، تاشبقه و چَیان حقیده‌گی مشهور حکایتنی ایتیب بېردی.

خصوصاً، تاشبقه چَیانگه یخشیلیک قیلیب، اونی دریادن اؤتکزیب قؤیماقچی بؤلگنده، چَیان اونگه زهر سالیشگه تیریشگنینی، سؤنگ بو یامانلیگی اوچون دریاگه چؤکیب اؤلگنینی شونده‌ی کېلیشتیریب ایتدی که، بابر ذوق قیلیب کولدی‌ـده:

- سیز سؤزلب بېرگن میدینگیز؟ - دېب ماهیم‌دن سؤره‌دی.

- یؤق، اؤزی «طوطی‌نامه»نی بې‌ملال فهملب اؤقییدی. بېش یاشگه یېتمه‌ی سواد چیقرگن قیزچه‌نی مېن بیرینچی کؤریشیم.

- گلبدن‌گه کؤز تېگمه‌سین، ذهن و حافظه‌سی بې‌نظیر.

- سعدي‌نینگ «گلستان»یدن خیله حکایتلرنی یاد بیلور. اشعارگه اونچه اؤچ اېمس.

اما نثري حكايه خاطره‌سيگه سؤزمه‌ـسؤز نقشلنيب قالور. باغده، كؤچه‌ده كؤرگنلرينى هم كېليشتيريب حكايه قيلور. مېن اؤزيمچه آرزو قيلورمېن كه، گلبدن شاعره بؤلمه‌سه هم حضرت آته‌لرى‌نينگ نثرنويسليگينى ميراث آلسه نې عجب؟

- آ، نثر يازماق اوچون قنچه‌ليک كؤپ سودالرنى باشدن كچيرماق كېره‌ک، ماهيم!

گلبدن آته‌ـآنه‌سى‌نينگ گپلريگه يخشى توشونه‌ياتگنده‌ى سېرگكلنيب قولاق سالماقده ايدى. اونينگ كتّه‌ـكتّه شهلا كؤزلريده قنده‌ى‌ـدير اميد، عينِ وقتده، خواطرليک بارگه اؤخشردى. گؤيا اونينگ آته‌سيدن كوتگن اميدلرى پوجگه چيقسه كؤنگلى قتّيق آزارلنيشينى سېزيب خواطرلنه‌ياتگندېک كؤرينردى.

- ذكّا قيزيم، حضرت آنه‌نگ سېنده‌گى عجيب بير قابليتنى يخشى پَيقبدير. اگر گلى‌نينگ نثرگه عشقى زؤر بؤلسه، - دېب بابر ماهيم بېگيمگه قره‌ب دوام ايتدى، - «وقايع»نينگ آسانراق بابلريدن بېره‌ى، خطاط قيزچه‌ميزگه بير نسخه كؤچيريب بېرسين.

- مېن هم سيزدن شونى التماس قيلماقچى ايديم. گلى تورکي تيلنى حضرت آته‌لرى‌نينگ كتابلريدن اؤرگنگنى يخشى. مېن، عاجزه‌نگيز، آرزومندمېن كه، فقط همايون‌دېک اؤغيللرينگيز ايمس، گلبدن‌دېک قيزلرينگيز هم تاريخده سيزگه مناسب نام قالديرسه‌لر*.

بو سؤزلرنينگ صميميليگينى بوتون وجودى بيلن سېزگن بابر تؤستدن تؤلقينلنيب كېتدى.

ماهيم بېگيم كونداشى دلدار آغه‌چه‌نينگ بير ايمس، ايكّى فرزندينى شونچه‌ليک مِهر بيلن تربيه‌لشى و اولرنينگ كېله‌جگيگه شو درجه‌ده جان كويديريشى اوچون قنچه كتّه برداش، تنتيليک، بغرى كېنگليک كېره‌ک بؤلگن ايكين؟ بابر ياشى قيرقدن آشگن سرى كېله‌جک اولاد حقيده كؤپ اؤيلر، فرزندلر، اينيقسه، شو ياشده آدم‌نينگ حياتيده حل قيلووچى كوچلردن بيريگه ايله‌نيشينى سېزردى. شو سببدن هم ماهيم بېگيم‌نينگ بير گينه همايون‌نى ايمس، منه، هندال بيلن گلبدن‌نى هم آته‌لريگه صداقتلى و مهر‌ـعاقبتلى فرزندلر قيليب تربيه‌له‌ياتگنى خاتين كيشى‌نينگ اؤز ايريگه قيليشى ممكن بؤلگن اينگ اولوغ يخشيليگى ايكنينى حاضر بوتون بارليغى بيلن حس قيلدى. بابر پادشاهليک اودوميگه يان بېريب، ماهيم بېگيم‌نينگ اوستيگه ينه ايكّى خاتين آلگن بؤلسه هم ماهيم بونى

بغری‌کېنگلیک بیلن کېچیرگنی، ینه اۆزینی اونگه شونچه‌لیک فدا قیله‌یاتگنی - تېنگسیز بیر محبت و صداقت‌نینگ نشانه‌لری ایمس می؟

بابر تېز اۆرنیدن توریب، کۆرپچه‌ده اۆلتیرگن ماهیم بېگیم‌نینگ اوستیگه اېنگشدی‌ـیو، ساچیدن، پېشانه‌سیدن، یوزیدن اۆپه باشله‌دی.

- ماهیم، سیز مېنینگ بې‌نظیر ملگیمسیز! - دېب احتراس بیلن شیویرله‌دی: - مېن شاه بۆلسم هم اولوغ قلبینگیز اۆتروسیده قولمېن!

ماهیم هم تېز اۆرنیدن کۆتریلدی. گلبدن آنه‌ـآنه‌لریگه اییمنیب قره‌ب تورگنینی کۆردی‌ـیو، اطرافگه الهزرک بۆلیب کۆز تشله‌دی.

رابعه اولرنی خالی قالدیریب ایچکریگه کیریب کېتگن. سودرباشیلر هم یۆق. بابر ماهیم بېگیم‌نینگ کۆزلریدن هم اۆپیب:

- بویورینگ، - دېدی، - نې‌که ایسته‌سنگیز مېن بجا کېلتیره‌ی!

ماهیم بېگیم اویه‌لیب شیویرله‌دی:

- گلبدن‌گه جواب بېره‌یلیک...

بابر ینه سودرباشینی چقیردی و گلبدن‌گه هندوستان‌دن کېلتیریلگن طوطی‌قوشلرنی هدیه قیلیشنی بویوردی.

چیرایلی آلتین قفسلرگه سالینگن طوطی‌قوشلرنینگ کملکده‌ی تاولنگن پتلری گلبدن‌نینگ اعتبارینی اۆزیگه تارتدی. طوطی‌قوشلر سۆزلشنی بیلر اېدی، کتّه‌راغی شنغی تاووش بیلن:

- السلام، بېگیم! - دېدی.

گلبدن بوندن ذوق قیلیب باله‌لرچه سادّه‌لیک بیلن:

- السلام، طوطی! - دېدی.

شونده همه‌لری بې‌اختیار کولیب یوباردیلر. گلبدن دده‌سی‌نینگ آلدیگه چاپیب کېلدی، بو عجایب ساوغه‌سی اوچون اونینگ قۆلینی اۆپدی. بو آره‌ده ایچکریدن چیققن رابعه قیزچه‌نی سېکین قۆلیدن آلدی‌ـده، طوطی‌قوش سالینگن قفس بیلن بیرگه زینه‌پایه‌دن پستگه آلیب توشیب کېتدی.

بابر و ماهیم بېگیم ایکّاولری ایچکری خانه‌گه یۏنلدیلر. کتّه طنابي اوی‌نینگ تۏریده‌گی شه‌نشینگه اېراني قالینلر و زرباف کۏرپچه‌لر تۏشلگن اېدی. بابر ماهیم بېگیم‌نینگ خیپچه بېلیدن قوچیب، اۏشه تامانگه باشلب بارر اېکن:

- حلی هم کېلینچک‌لیک پیتلرینگیزده‌گیدېک سرو-قامتسیز، ماهیم، - دېدی.

- چونکه سیز مېن اوچون همان ییگیرمه یاشلیک ییگیتسیز!

ماهیم بېگیم شونده‌ی دېب، ایچکی اوی‌نینگ آچیق اېشیگیدن کۏرینیب تورگن شاهانه تۏشکلریگه آلاولی بیر نگاه تشلب آلدی. بوگونگی احتراسلی تون، ایکّاولری خودّی النگه تیللریدېک گاه بوتون بارلیقلری بیرلشیب، گاه ینه اجره‌شیب، سۏنگ قیته‌دن آلاو موجیده بیرلشیب، ایکّی تن بیر وجودگه ایلنگن پیتلری خیالیگه تیتراق سالیب اۏتدی. اۏشه دقیقه‌لرده ماهیم اېری‌نینگ قولاغیگه: «سیز مېنینگ کۏز آچیب کۏرگن یگانه یاریمسیز، ساچنگیزدن-تیرناغینگیزگچه بوتون بارلیغینگیز مېنگه جانیمدن هم عزیز، اېندی سیزنی باشقه هیچ کیمگه بېرمس‌مېن!» دېب شیویرله‌گن اېدی. بابرنینگ حاضر اونی اۏپیب: «مېن شاه بۏلسم هم سیزنینگ اولوغ قلبینگیز اۏتروسیده قولمېن!» دېگنی ماهیم‌نینگ اۏشه تونگی سۏزلریگه جوابدېک اېشیتیلدی. بو سۏزلر و اۏپیچلر ماهیم بېگیم‌نینگ بارلیغینی شونده‌ی یه‌یره‌تیب یوباردی که، یاشی اۏتّیز یېتّیگه بارگن بۏلسه هم حاضر ییگیرمه یاشلی جُواندېک حسن و جمالی آچیلیب، کۏزلریدن اۏت چقنب، شۏخ آهنگده سۏره‌دی:

- مېن حاضر نې‌که تیله‌سم بجا کېلتیرور میسیز؟

بابر ماهیم‌نینگ ینگی بیر کۏشک قوریب بېریشینی یا که کتّه خرجتلر اوچون خزینه‌دن قۏشیمچه آلتین سۏره‌شینی کوتگن اېدی. اونینگ بونه‌قه ایستکلرینی سۏزسیز بجرگیسی کېلیب تورگن بابر:

- سیزدن مال و جاننی ایه‌مس‌مېن، بویورینگ! - دېدی.

ماهیم بیر لحظه ترددلنیب توردی-یو، پست و جدّي تاووش بیلن دېدی:

- سیزدن مال و جان اېمس، فرزندیمیز همایون‌نی... کابل‌گه قیتریشینگیزنی التماس قیلماقچیمېن.

بابر هم اېندی جدّیلشیب:

- نېچوک؟ - دېدی. - بوتونله‌ی کابل‌گه قیتسین می؟

- هه، سیزدن اؤتینه‌مېن!

- ماهیم، همایون یانیمیزده بؤلیشیگه مېن هم تشنه‌مېن. بیراق شمالي چېگره‌لریمیزنی همایون‌دېک ایشانچلی آدم قؤریقلب تورمه‌سه، شیباني‌زاده‌لرنی اؤزینگیز بیلورسیز...

- بیلگنیم اوچون تون و کون خواطرده‌مېن. ایکّی ییلدن بېری همایون بدخشان‌ده. مېن اونی شونچه‌لیک ساغینه‌مېن که، تورگن خانه‌لریگه کیرسم، اؤقیلگن کتابلرینی ورقله‌سم، کؤزیمگه یاش کېلور.

- ماهیم، سیز بیلورسیز که، تاجدارلر و ولیعهدلرگه آنه بؤلیش‌نینگ مشقتی بې‌حساب... شکر قیلینگ، مېنینگ رحمتلیک آنه‌م تارتگن عذابلرنی خدا سیزنینگ باشینگیزگه سالگن اېمس. همایون میرزانینگ ایشلری جوده ترقیده. بدخشانلیک صادق ییگیتلردن تؤرت-بېش مینگی اونی اسره‌ب-اوه‌یلب یورورلر. شیباني‌زاده‌لر هم بیز بیلن موراسه قیلیشگه مجبور، چونکه حاضر اولر ایچکی نزاعلرنی تینچیتالمه‌ی، اؤزلری بیلن اؤزلری آواره.

- اونداق بؤلسه، بدخشان‌گه اېندی کامران میرزانی یوباره قالینگ. اخیر او کیشی هم اؤن آلتیگه کیردیلر. گلرخ بېگیم دایم اؤغیللری‌نینگ اېر یېتگنیدن فخرلنیب گېپیرورلر.

بابر خاتینلری‌نینگ آره‌سیده‌گی رقابتنی جوده یامان کؤره‌دی. چونکه کونداشلیک رقابتی باله‌لرگه تأثیر قیلسه، اولر باره-باره بیر-بیرلریگه دشمن بؤلیب قالیشلری ممکن‌لیگینی بیلردی.

- سیز گلرخ بېگیم‌نینگ گېپیگه اعتبار بېرمنگ دېگن اېدیم-کو، ماهیم!

- اعتبار بېرمه‌ی علاجیم یؤق، حضرتیم! چونکه گلرخ بېگیم‌نینگ ایکّی اؤغلی هم یانلریده. مېن بؤلسم اوزاقده‌گی همایون‌نی ساغینیب قان یوتورمېن!

- آبّا!.. میلی، مېن سیزنینگ تیله‌گینگیزنی بجا کېلتیره‌مېن، دېب سؤز بېردیم. سؤزیمده تورماغیم کېره‌ک. همایون‌نی جوده ساغینگن بؤلسنگیز، ایکّی-اوچ هفته‌دن سؤنگ اونی البته کؤرورسیز.

- قه‌یېرده کؤرورمېن؟ - آوازی تیتره‌ب سؤره‌دی ماهیم. - کابل‌ده می؟

بابر آوازینی پسه‌یتیریب:

- آدینه‌پورده، - دیدی.

آدینه‌پور هندوستان چیگره‌سیگه یقین جایده ایدی، ماهیم بیگیم بابرنینگ اؤشه جایده قؤشین تؤپله‌یاتگنینی ایشیتگن ایدی. افتیدن، همایون‌نینگ کابل‌گه کیلیب یورمسدن، بار قؤشینی بیلن بدخشان‌دن تؤغری آدینه‌پورگه اؤتیب باریشی حربي مقصدلرگه موافقراق کیلر ایدی.

ماهیم بیگیم ایندی خواطرلی آواز بیلن سؤره‌دی:

- حضرتیم همایون‌نی هم هند یوریشیگه آلیب بارماقچیلر می؟

سِر سقلنه‌یاتگن موضوعده گپ آچیلگنی اوچون بابر اطرافگه کؤز تشلب، بیر لحظه جیم قولاق سالدی. ایوانده هم، ایچکی اویلرده هم ایکّاولریدن باشقه آدم یؤق ایدی.

- سیز بیلورسیز، مین ماوراالنهردن امیدیمنی اوزگنیمدن بیری یاروغ بیر استقبالنی هندوستان تاماندن ایزله‌ماقده‌مین. اؤن ییلدن بیری بیر نیچه قیته ایشانچلی آدملریمنی هندگه ایلچیلیک‌که یوباردیم.

- اؤزینگیز هم هندگه تؤرت قیته باریب کیلدینگیز-کو.

- لیکن تؤرت مرته‌سیده هم دهلی‌گه یئتالمه‌دیم. لاهور اطرافلریدن قیتدیم.

- هنده وطنلرینی جان-جهد بیلن حمایه قیله‌دیگن باتیر ییگیتلر کؤپ ایکن-ده.

- هه، خصوصاً، راجپوت ییگیتلری جسور قیلیچباز کیلورلر.

- اولر جنگده نیچاغلیک بي‌امان ایکنینی بیز هم ایشیتدیک. شونینگ اوچون هر گل هند یوریشیگه کیتگنینگیزده خواطرلیک آلاویده قاوریلیب، تونلرنی اویقوسیز اؤتکزورمین. هر ایکّی تاماندن قنچه بي‌گناه آدملر جنگ قیلیب هلاک بؤلگنی خیالیمدن نری کیتمه‌یدی. حتا باجور قؤرغانیده اؤلدیریلگن اوچ مینگ یاغي‌نینگ باشیدن کلّه‌مناره یستیبسیزلر!

- سیاست اوچون... ضرور بؤلدی.

- اما بونده‌ی سیاست سیزدیک سیما اوچون معذور ایمس، حضرتیم! شکّاکلیگیم اوچون مینی کیچیرینگ! هند یوریشی ایندی بس!

- یؤق، بس قیلالمس‌مین. هندوستان راجالری مینگه ایلچی یوبارمیشلر. اولر ابراهیم لؤدي‌نینگ* ظلمیدن بیزار ایمیشلر. مملکتلری ویران، اولوسلری پراکنده، اؤزارا اوروشلردن

همه بېزگن. «هنده قدرتلی دولت توزیب، قدیمي مدنیتنی تیکله‌ماق اوچون بیزگه سیزدېک معرفتلی تاجدار کېره‌ک» دېب، پنجابلیک دولت خان اؤز اؤغلی دلاورخاننی بیزگه وکیل قیلیب یوباریبدیر.

ماهیم بېگیم بابرنینگ دولت خان بیلن اتفاق توزگنینی بیلر ایدی. بابرنی ابراهیم لؤدي ظلمیگه قرشی چارله‌یاتگنلر آره‌سیده هندوستانلیک مشهور راجا سنگرام سینگ هم بار ایدی. بوندن اوچ کون آلدین بابر شو راجانینگ ایلچیسینی قبول قیلگن، لېکن اونگه نیمه جواب بېرگنینی حلی کؤپچیلیک بیلمس ایدی. ماهیم ایریگه مېین تیکیلیب:

- بیر سوالگه اجازه بېرینگ، - دېدی.

- مرحمت.

- رنا سینگ بیلن هم اتفاق توزدینگیز می؟

بابر تصدیق معناسیده باش ایرغه‌دی.

- مېن هندگه بارسم، اونی تلب کېلیش اوچون ایمس، بلکه عمر بؤیی اینتیلیب یېتیشالمه‌یاتگن آرزولریمنی اؤشه یېرده رؤیابگه چیقریش اوچون بارماقچیمېن! حاضر شو مقصدگه یېتیشیش اوچون قوله‌ی فرصت کېلدی.

- بیراق بو مقصدینگیز یؤلیده دهشتلی بیر چاه - قانلی اوروش بار!

- بیز بو چاهدن آت سکره‌تیب اؤتماغیمیز ممکن.

- حضرتیم، سیز آت سکره‌تیب اؤتگنینگیزده هم، بو چاهگه مینگ-مینگ بېوه-یو صغیره‌لرنینگ کؤز یاشلری تؤکیلگه‌ی! بېگانه یورت‌نینگ آنه‌لری-یو بېوه‌لری سیز بیلن اوروشده اؤلگن فرزندلری-یو ایرلری‌نینگ اؤلیمینی کېچیرر میکینلر؟

- اؤشل آنه‌لر-و بېوه‌لرنینگ فرزندلری-یو ایرلری پراکنده یورت‌نینگ ایچکی اوروشلریده آزمونچه هلاک بؤلماقده می؟ ابراهیم لؤدي گاه پنجاب بیلن، گاه گوالیار بیلن، گاه بنگاله بیلن جنگ قیلور. نریگیلر هم بیر-بیرلری بیلن تخت تله‌شیب اوروشورلر. هر ییلی قیرق-ایلّیک مینگ نوکر بو اؤزارا اوروشلرده بېهوده هلاک بؤلماقده. مملکت بیزنینگ ماوراالنهردېک خراب. بو تؤپالانلردن بېزگن هند بېکلری قاچیب کېلیب مېندن پناه تاپدیلر. شولردن بیری هندوبېک بېش ییلدن بېری مېنینگ نفوذلی امیرلریم قطاریده یورگنینی

بیلورسیز. اولر هم مېنی هند سری چارلەیدیرلر، مملکتنی آباد قیلیشنی، علم و معرفتنی یوکسلتیریشنی اۆیلەیدیلر.

- اگر بوندەی معرفتلی پادشاه اۆز یورتلریدن چیقسه اېدی، اولوغ دولت توزیش یۆلیده ناعلاج تۆکیلەدیگن قانلر آسانراق اونوتیلماغی ممکن اېدی. اما باشقه یورتدن بارگن فاتحلرنینگ تۆککن قانلری فاتحلیک قیلیچیدن یېتگن دل یرەلری عصرلر دوامیده اونوت بۆلمەغەی، توزلمەغەی! مېن انه شوندن خواطردەمېن، حضرتیم!

ماهیم‌نینگ سۆنگگی سۆزلری بابرنینگ دلیدەگی اېنگ آغرییدیگن یرەنی تیرنەگندەی بۆلدی.

او آزارلنیب اۆرنیدن توردی:

- تقدیر قیلیچی بیزنینگ دلیمیزنی آزمونچه یرەلەدی می؟ قنی بو یرەلرنینگ اونوت بۆلگنی؟ قنی توزلگنی؟!

بابر کفینی کفیگه قهر بیلن اوریب، سودرباشینی چقیردی:

- مېن بایه ایواندە چاغیر کېلتیریشنی بویورگن اېدیم! نېچون کېلتیرمەدی؟

اونینگ اوضاعی کېسکین اۆزگرگنینی، حاضر سودرباشی کیرسه بیران جزا آلیشی ممکن‌لیگینی ماهیم بېگیم سېزدی-یو تېز اۆرنیدن توردی.

- حضرتیم، چاغیر ایچگینگیز کېلسه، مرحمت، مېن سقلب قۆیمیشمېن، - دېب ایپک پرده بیلن تۆسیلگن طاقچەدن آلتین کۆزەچه تۆله می و ایکّیته نفیس چینّی پیاله آلدی.

باشقه طاقچەده گلدار دسترخوان بیلن بیر لگن نارنج تورگن اېدی. دسترخواننی اپیل-تپیل شەنشینگه یازیب، نارنجنی اونگه قۆیدی-دە، بابرنی تکلیف قیلدی. کۆزەچەدن چینّی پیاله‌گه خوشبۆی مینی قویر اېکن:

- اجازه بېرسنگیز، مېن حاضر ساقیلیک قیلسم! - دېدی.

بابر اۆتیرر اېکن، اجازه معناسیده باش ایرغەدی.

ماهیم پیاله‌گه یرمیدن آشیریبراق می قویدی-یو، چپ قۆلی کۆکسیده، اۆنگ قۆلی بیلن بابرگه اوزەتدی:

- آلینگ، حضرتیم، سیزگه اوزاق عمر، بخت و سعادت یار بۆلغەی!

پیاله‌ده‌گی تینیق خوشبؤی ایچیملیک ماهیم‌نینگ قؤلی بیلن بیرگه خیال تیتره‌ب توریبدی. بابر پیاله‌نی آلر اپکن، خاتینی ایلیق بیر گپ کوته‌یاتگنینی سپزدی. لپکن حاضر اونینگ قلبیده قنده‌ی-دیر ساووق ایزغیرین خروج قیلماقده اپدی. حربي و سياسي ایشلرنینگ قار-بؤرانی خیاللرینی چیرمب، گاه هزاره قبیله‌لری بیلن بؤلگن قانلی تؤقنشوولرگه آلیب کپتر، گاه پنجاب‌گه باغلیق چیگل معمالر، گاه کاروان یؤللریده تالانچیلیک قیلگن قراقچیلرنی جزالش تشویشلری اپسیگه توشر، گاه آغیر زمبرکلرنی سیناودن اؤتکزیش پیتیده اولرنینگ یؤغان مس قووری یاریلیب کپتگنی و تؤپچیلردن بپش کیشی اؤشه جایده هلاک بؤلگنی کؤز آلدیگه کپلر اپدی. او ساووق ایزغیرین چنگلیدن چیقیب کپتیشگه و اوّلگی ایلیق روحي حالتیگه قیتیشگه اینتیلیب، دردلی تاووش بیلن دپدی:

- ماهیم، اوزاق عمر و بختلی حیات مپن اوچون اوشلمه‌یدیگن آرزو بؤلسه کپره‌ک.

- نپچون؟ اگر تنگریم نصیب قیلسه، اوشه‌لیشی هیچ گپ اپمس. الاهیم نصیب قیلسین!

- ایتگنینگیز کپلسین...

بابر مَینی سیپقاردی-یو، پیاله‌نی ماهیم بپگیمگه قیتریب بپردی. نارنجدن بیرته‌سی‌نینگ پؤچاغینی قؤلی بیلن ارچیب، یریم پلّه‌سینی یپدی. سؤنگ ماهیم بپگیمگه «ینه قوییینگ!» اشاره‌سینی قیلدی.

ایکّینچی پیاله‌دن کپین وجودیگه میین بیر ایلیقلیک تره‌لدی، بایه‌گی ساووق ایزغیرین خیالیدن اوزاقلشگنده‌ی بؤلدی-یو، ماهیمگه کؤنگلینی آچیب گپیرگیسی کپلدی.

- بو امیرلر، اپلچیلر، اتفاقداشلر-و یاغیلر، ینه یوز خیل دولت ایشلری قلبیمنی یوز بؤلک قیلیب، یوز تامانگه تارته‌دیر، ماهیم! گاها مپنینگ کؤنگلیم هم پرچه‌لنیب کپتگن، اؤزارا اوروشلرده عذاب تارته‌یاتگن مملکت کبی الغاو-دلغاو بؤله‌دیر! حیاتیمده گؤیا شونده‌ی بیر قطب بار که، اونگه برچه امیرلر-و اپلچیلر، چاپقینلر-و اوروشلر تؤپلنمیشدیر. بو قطبده مپن ساووق‌قانلیک که اؤرگنمیش‌مپن، چونکه سیاست بابیده آدملرگه خودّی شطرنج تخته‌سی اوستیده‌گی پیاده-یو سپاهیلرگه قیلگن شفقت‌سیز معامله‌نی قیلمه‌سنگ، اولرنی عقل و فراست، حساب و کتاب بیلن اداره اپتمه‌سنگ، مرادگه یپتالمس‌سپن. اما بو شفقت‌سیز

سیاست‌نینگ ساووق ایزغیرینیدن اؤزیم تؤنغیب کېتورمېن. سؤنگ می ایچیب، ایسینگیم کېلور. بو ساووق قطبده شعر یازیشگه هم حوصله‌م قالمس!

- اؤشل ناخوش قطب اؤتروسیده باشقه ایلیق مکانینگیز یؤق می، حضرتیم؟

- بوگون... منه حاضر ینه بیر مرته پَیقه‌دیم کیم... مېن اوچون عالمده اېنگ ایلیق قطب سیز، همایون، گلبدن... سیزلر بیلن بؤلگنده تویغولریم جؤشیب، ایجاد قیلگیم کېلور.

- اونداق بؤلسه، دایم بیز بیلن بیرگه بؤلینگ! بوندن بیز هم بېحد بختیار بؤلورمیز!

- قنی اېدی!.. اما بونینگ اوچون مېن دولت ایشلریدن بوتونله‌ی واز کېچماغیم کېره‌ک.

- بوتونله‌ی واز کېچیشینگیزگه حاجت یؤق، حضرتیم. اخیر سیز کابل‌ده کتّه دولت برپا اېتدینگیز. قوندوزدن قندهارگچه، بدخشان‌دن سند دریاسیگچه بؤلگن پراکنده اؤلکه‌لرنی بیر مرکز اطرافیگه بیرلشتیردینگیز. کابل اؤز تاریخیده بیرینچی مرته شونده‌ی اولکن مملکت‌نینگ پایتختیگه ایلندی. بو یېرده سیز ینگی کؤشکلر قوردیردینگیز، ینگی باغلر برپا اېتدینگیز، ینگی اریقلر قزدیریب، کؤپ جایلرنی آباد قیلدینگیز. شو همه‌سی سیز اوچون عزیز اېمس می؟

- ناشکرلیک بؤلمه‌سین، مېن کابل‌ده کؤپ مسعود کونلرنی کؤردیم. بیراق کتّه آرزولریمنی رؤیابگه چیقریشگه همان عاجزمېن. شو مېنگه تینچلیک بېرمه‌یدیر. کابل اطرافیده‌گی کؤپ جایلر حلی قلمي اېمس، سیفي*. انه، غزنی‌ده نېچه عصردن بېری بوزیلیب یاتگن اولوغ بند* بار. محمود غزنوي بندی دېرلر. اگر شو بند تیکلنسه، چؤل بؤلیب قالگن کتّه بیر وادي ینه یشنب کېتگه‌ی. مېن شو بندنی توزه‌تتیرماقچی بؤلدیم. لېکن صرفینی حسابلب کؤرسم، خزینه‌م یېتمس اېکن... بو احواله مېن کمال‌الدین بهزاددېک اولوغ استعدادلرنی قیسی دولتیمگه تکلیف اېته‌مېن؟ بهزادنی شاه اسماعیل تبریزگه آلیب کېتمیشدیر. چونکه حاضر شاه مېندن قدرتلیراق.

قنچه‌دن-قنچه علم و هنر اهلی، معمارلر و مهندسلر بار، اگر چارله‌سم، کؤپلری کېلورلر. لېکن... کابل‌گه اؤزی کېلگن معمار مولانا فضل‌الدین‌گه مناسب ایش تاپیب بېرگنیم یؤغ-و باشقه‌لرنی قنداق چارله‌ی؟

ماهیم بېگیم بابرنینگ هندوستان‌گه اینتیلیشیگه نقدر کۆپ و مرکّب سببلر بارلیگینی سېزیب:

- خوارزملیک وطنداشینگیز بېروني هم هندوستان‌گه بارگن - دېدی. - حضرتیم، سیز اونینگ «هندوستان» آتلیق کتابینی قندەی اۆقیگنینگیز اېسینگیزده می؟

بابر غزنی‌دن تاپیب کېلینگن بو کتاب‌نینگ اېسکی عرب تیلیده‌گی نسخه‌سینی قیینه‌لیب اۆقیگن بۆلسه هم مضمونینی جوده یاقتیرگن اېدی.

- هه، هند حیاتینی بېرونیچه‌لیک تېرن تحلیل اېتگن عالم کم بۆلسه کېره‌ک. بېروني هم مېنینگ هندنی کۆریش اشتیاقیمنی آشیردی.

- بیله‌مېن. هنده سیزنی آهن‌ربادەی اۆزیگه تارتگن ینه بیر سیما خسرو دهلوي دیر.

- سۆزینگیز چین، ماهیم. مېن دهلوي‌نینگ کۆپ اشعارلرینی «مختصر» کتابیمده کېلتیرمیشمېن. دهلوي‌نینگ آتەسی امیر محمود قرشی بیلن شهرِسبز آرەلیغیده یشه‌گن لاچین اسملی تورکي قبیله‌دن اېدی. مېن بونی یقینده بیلدیم. لاچین قبیله‌سی چنگیزخان استیلاسیدن قاچیب، هندگه باریب قالگن اېکن. خسرو دهلوي دولت‌ناز اسملی هند مسلِمه‌سیدن توغیلمیشدیر.

- حضرتیم، - دېدی ماهیم بابرگه ملایم تیکیلیب، - سیز هم شاعرسیز، هم عالمسیز. مېن آرزو قیلردیم که، برچه اېل-اولوسلر سیزنی هم بېروني‌دېک، دهلوي‌دېک فقط یخشی سۆزلر بیلن تیلگه آلسەلر.

بابر ماهیم بېگیم‌نینگ باتینیب ایتالمه‌گن سۆزلرینی توشوندی-یو، یوزی تندلشدی. خیالیده ینه اۆشه ساووق ایزغیرین قۆزغلدی.

- سیز مېنینگ پادشاه هم اېکنیمنی نېچون اېسلتماقچی اېمس‌سیز؟

- چونکه مېن سیزنی ایجادینگیز آلاوی یانگن ایلیق قطبده مقیم توریشگه چارله‌ماقچیمېن!

- مېن ایجاد قطبیده عمرباد قالماقچی بۆلیب، دهکت‌ده، آسمان ییلاوده یلنگ‌آیاق یورگنیمده نېچون اوچره‌مه‌دینگیز؟ اېندی کېچ!.. پادشاەنی برچه اېل-اولوسلر فقط یخشی

سؤزلر بیلن تیلگه آلیشی - اوشلمه‌یدیگن بیر آرزو. مېن آدملرنینگ مقتاویگه هم، طعنه-یو ملامتیگه هم راسه تؤیگنمېن!

بابر یقینده یازگن بیر غزلیدن ایکّی سطرینی جؤن سؤزگه اؤخشه‌تیب آهنگسیز، ایتدی:

- اولوس‌نینگ طعن و تعریفی* مېنگه، بابر، برابر دور، بو عالمده اؤزیمنی چون یمان-یخشیدن اؤتکردیم.

- راست، بیزنینگ هیچ بیریمیز دنیانینگ اچّیق-چوچوگینی سیزچه‌لیک کؤپ ته‌تیب کؤرگن اېمسمیز... عالم‌نینگ بې‌رحم دغل جبر و جفالرینی بونچه‌لیک کؤپ کؤره توریب شو قدر نفیس شعرلر بیتیشینگیز، شونچه‌لیک نزاکتلی آهنگده کویله‌شینگیز مېنی دایم بیر معجزه‌دېک حیرتگه سالور. حضرتیم، سیز اولوغ شاعرلر دوره‌سیدن جای آلماغینگیز کېره‌ک. مېن گاها قؤرقه‌مېن که، جهانگیرلیک، فاتحلیک سیزنینگ شاعرلیگینگیزگه سایه تشلب قؤیمس میکین؟

- هند یوریشیدن واز کېچینگ، دېماقچی میسیز؟!

ماهیم بېگیم بابرنی بو نیتیدن قیترالمس‌لیگینی اېندی انیق سېزدی.

- حضرتیم، هیچ بؤلمه‌سه همایون‌نی کابل‌ده قالدیرینگ! اخیر سیز هندگه کېتسنگیز، کیم-دیر کابل‌نی باشقریشی ضرور-کو!

- مېن یؤغیمده کابل‌نی سیز اداره اېتگه‌یسیز، بېگیم!

- نخات! اخیر مېن عیال کیشیمېن! شریعتگه بناءً خاتین‌نینگ موقعیدن اؤغیللرنینگ موقعی بلندراق بؤلور. کابل‌ده اؤغیللرینگیز میرزا کامران بیلن میرزا عسکري بارلر.

بابر بو معمانی بیرپسده ساووق‌قانلیک بیلن حل قیلدی:

- میرزا کامران‌گه قندهارنی بېرگه‌یمېن. عسکري ایکّله‌سی شو هفته قندهارگه کېتورلر.

قندهار بو یېردن آتده بیر هفته‌لیک یؤل. اؤغیللری کېتسه، گلرخ بېگیم‌نینگ هاووری پسه‌یيب قالیشی انیق.

- کابل مېنینگ خاص شهریم، - دېب دوام اېتدی بابر. - اونی هرگز اؤغیللرگه بېرمس‌مېن، فقط سیزگه تاپشیریب کېتگه‌یمېن! قاسم بېک قوچین خدمتینگیزده بؤلور. برچه حرم اهلی مېن یؤغیمده سیزگه بؤیسونغوسیدیر!

کوتیلمه‌گن بو عنایتدن ماهیم بېگیم اېندی هیجانگه توشدی. پادشاه اؤز خاتینیگه بونچه‌لیک کتّه ایشانچ بیلدیریشی جوده کم اوچره‌یدیگن حادثه اېدی. اینیقسه، بوتون حرم، حتا گلرخ بېگیم هم بابر یؤغیده ماهیم بېگیم‌گه بؤیسونیشی، بونگه خلل بېریشی ممکن بؤلگن میرزا کامران و میرزا عسکریلرنینگ قندهارگه جؤنه‌تیلیشی ماهیم بېگیم‌نی قییینب یورگن اشکال توگوننی بیردن یېچیب یوبارگندېک یېنگیللیک بېردی:

- حضرتیم، عنایتینگیزدن باشیم کؤک‌که یېتدی! اما بیلورسیز که، عاجزه‌نگیز حاکملیک‌که تشنه اېمس‌مېن.

- کیم که حاکملیک‌که تشنه بؤلمه‌سه، مېن اؤشل ذاتگه کؤپراق ایشانیب حاکمیت بېرگه‌یمېن. برچه تشقی ایشلرگه قاسم بېک متصدی بؤلغه‌ی. هندال یانینگیزده. سیز اونینگ نامیدن هم امر و فرمان بېرسنگیز، شریعتگه ماس کېلور.

ماهیم بېگیم‌نینگ بایه‌گی اضطرابلی اؤیلری بیر لحظه‌گه بؤلسه هم خیالیدن اوزاقلشدی.

بابرنینگ کتّه ایشانچی قلبیگه شونچه‌لیک یاقیب توشگنی بېگیم‌نینگ اؤزینی هم خیال تعجبلنتیردی. قندهارگه حاکم بؤلیش کامران میرزاگه هم یاقیب توشیشینی اؤیله‌دی.

بابر ایکّی تاماننی هم تینچیته‌دیگن نازک بیر سیاست یورگیزه‌یاتگنینی بېگیم اېندی سېزدی. آدملرده‌گی ایچکی منفعت تویغوسینی بې‌خطا تاپیب، شو تویغوگه سوینگن حالده اولرنی ماهرانه باشقره بیلیش کتّه بیر صنعت اېکنی، بابر یېللر دوامیده منه شو صنعتنی قنچه‌لیک یخشی اېگلّه‌گنینی بېگیم حاضر جوده یقیندن کؤردی و گؤیا اؤز تجربه‌سیدن اؤتکزدی. کامران میرزانی قندهارگه جؤنه‌تیش، ماهیم بېگیمگه کابل اختیارینی بېریش باشقه کؤپ امیر و بېکلرنینگ کؤنگلیده‌گینی تاپیب، اؤرینلرینی المشتیریش - بو همه‌سی شطرنج دانه‌لرینی اولرگه جوده ماس کېله‌دیگن بیر مهارت بیلن سوریش و اؤرینلرینی المشتیریشگه اؤخشب کېتردی. شونده‌ی بؤلسه هم بابر ماهیم بېگیم‌نینگ کؤنگلیده‌گی اېنگ نازک دردنی پَیقب، اونی کونداشی گلرخ بېگیم‌نینگ قؤلی یېتمه‌یدیگن یوکسک مرتبه‌گه مناسب کؤرگنی بېحد یاقیملی اېدی.

- حضرتیم، سیزنینگ اولوغ ایشانچینگیز مېنینگ تنیمگه ینگی بیر جان عطا قیلدی! بیراق... نې قیله‌ی که، مېن دنیاده‌گی برچه نعمتلردن، حتا اؤز جانیمدن هم سیز بیلن همایون‌نی آرتیق کؤرورمېن. سیز حاضر رهنمالیک صنعتیده بې‌نظیرسیز. شونده‌ی بؤلسه هم فاتحلرنینگ غنیمی کؤپ بؤلور. هنده بې‌عدد اېل. بې‌عدد یاغي. اؤیله‌سم وهمیم کېلور!

- جنگ خطرسیز بؤلمس. سیز مونچه اضطرابگه توشماقده‌سیز، ماهیم؟ سیزگه نې بؤلدی؟

- مېن همایون اوچون هم اضطراب چېکماقده‌مېن... هیچ بؤلمه‌سه همایون کابل‌ده قالسین، سیزدن اؤتینه‌مېن، حضرتیم!

بابر ماهیم بېگیمگه اېندی آزارلنیب کؤز تشله‌دی: نخات‌که او «اېریم خطرلی جنگده اؤلسه هم اؤغلیم یانیمده تیریک قالسین» دېماقچی؟

- همایون تخت وارثی، - دېدی بابر رنجیگن تاووش بیلن. - شونینگ اوچون قؤشینده مېن بیلن بیرگه باریشی شرط... اېسکیدن عادت شونده‌یلیگینی نېچون اونوتدینگیز؟

بو عادت‌نینگ معناسی شو اېدی که، اگر اوزاق یورتده‌گی جنگده پادشاه هلاک بؤلسه، تخت وارثی درحال قؤشینگه باش بؤلیشی کېره‌ک اېدی، عکس حالده، قؤشین باشقه دعواگرلر تامانیگه اؤتیب کېتیشی ممکن اېدی. بابر بو عادتنی اېسله‌تیش بیلن «مېن اگر عالمدن اؤتسم، اؤرنیمگه همایون قالیشینی ایستب، اونی بیرگه آلیب کېتماقچیمن»، دېماقچی اېدی.

ماهیم بېگیم بابرنینگ گپیده‌گی بو معنانی فهمله‌دی-یو، اضطرابی بدتر آشدی.

نظریده، بابر هندوستان‌دن عمرباد قیتیب کېلالمه‌یدیگنده‌ی، آلدینده‌گی یوریش «بارسه کېلمس» یوریش بؤله‌دیگنده‌ی تویولدی. ماهیم بېگیم‌نینگ یوره‌گی اېزیلیب، کؤزلری جیققه یاشگه تؤلدی.

- اې خداییم! دنیا نېچون بونده‌ی بې‌امان یره‌تیلگن؟ قچان بېخطر کونلرگه یېتگه‌یمیز؟

بابر جیم اېدی.

---

* آدینه پور - افغانستان‌نینگ جَنوبیده‌گی شهر، حاضرگی جلالاباد.

* آلدینراقه کېتیب ایتیش ممکن که، ماهیم بېگیم گلبدن‌نی چیندن هم بابر نثری روحیده تربیه‌له‌دی. گلبدن بېگیم وایه‌گه یېتگنده «بابرنامه»نینگ اېنگ یخشی فضیلتلریدن عبرت آلیب، اۏزی‌نینگ مشهور «همایون‌نامه» اثرینی یازدی. اۏشه زمانلرده عیاللرنی کمسیتووچی دیني عقیده‌لرگه قرشی باریب یازیلگن «همایون‌نامه» تاریخیمیزنینگ نادر مدني آبده‌لریدن بیریگه ایلندی.

* ابراهیم لۏدي - افغان قبیله‌لریدن چیققن پادشاه.

* قلمي - امری فرمان بیلن سالیق تۏله‌یدیگن قلمرو یېرلر. سیفي - حلی بۏیسونمه‌گن، قیلیچ کوچی بیلن سالیق تۏله‌یدیگن یېرلر.

* بند - سوو انباری‌نینگ تۏغانی.

* طعن و تعریف - طعنه‌سی‌ـیو مقتاوی.

لاهور. پانیپت. دهلی

ینگی قیرغاقلر

۱

قۆشین ایلگریله‌گن سری اۆرمان قلینلشیب بارر ایدی. چنارده‌ی بلند بنان درختلری‌نینگ آچیق ایلدیزلری شاخلریدن پستگه آسیلیب توشیب، یېرگه کیریب کېتگن. یۆغان چیرماووقلر درختدن درختگه اۆتیب، همه یاقنی اۆره‌ب-چیرمب تشله‌گن. آیاق تگیده آسیق بته‌لر. هوا دیم و رطوبتلی.

آت اوستیده کېله‌یاتگن بابر یېنگیل شاهی کۆیلک کییگن بۆلسه هم تېرلب-پیشیب کېتگن. او بنانلرنینگ شمالدن شاووله‌یاتگن بلند شاخلریگه تېرمیلیب قره‌یدی. تېپه‌ده ایسیب تورگن شمال جنگلزار اۆرمان ایچیده باره‌یاتگنلرگه شباده‌سینی هم تېککیزالمه‌یدی.

اۆرماندن میمونلرنینگ شۆخ قیی-چوولری ایشیتیلیب تووه‌دی. گاها طاووسلرنینگ «قۆ-اۆ-اۆو» دېب کېسکین و ناخوش آواز بیلن قیچقیرگنی قولاققه چلینه‌دی.

بیر پیت اۆرمان ایچیده تویه یېتکلب پیاده کېته‌یاتگن نوکرلردن الّه-قیسیسی‌نینگ جان اچّیغی بیلن چینقیرگنی ایشیتیلدی. سۆنگ صفدن-صفگه:

- ایلان چقیبدی!

- کۆزعینکلی ایلان! - دېگن شیویر-شیویر ترقلدی.

تۆپ آرتیلگن اراوه‌لر تاماندن آتی لایگه باتگن اوسته علی‌قول تشویشلنیب چیقیب کېلدی-یو، بابرگه عرض قیلدی:

- پادشاه حضرتلری، آغیر تۆپلرنی بو چنگلزار اۆرماندن اۆتکزیب بۆلمس! آیاق تگی لای! تۆپ آرتیلگن اراوه‌لر همه‌سی تیقیلیب قالدی!

بابر آرقه‌راقده کېله‌یاتگن طاهرگه اۆگیریلیب قره‌دی:

- رهنمانی چارلنگ، بېک!

یۆل باشلاوچی لعل چند آلدینده فیل مینیب بارماقده ایدی. طاهر اونی چقیریب کېلگنده بابر مینگن سمن آت فیلدن هورکیب عصبي پیشقیردی. لعل چند فیلینی

تؤختەتیب، اونینگ قولاغیگه بیر نیمه دېگن اېدی، فیل خرطومینی یوقاریگه چؤزیب، پستگه توشیریب قؤیدی.

لعل چند کفلرینی بیر-بیریگه قؤییب، کؤزی اره‌لش پېشانه‌سیگه تېککیزدی-ده، بابرگه تعظیم قیلدی. بابر اونگه فارسچه گپیردی:

- بو یؤل بیزگه تؤغری کېلمه‌دی. باشقه یؤل تاپیش کېره‌ک.

- حضرت عالیلری، باشقه یؤللرنی سوو باسگن. بو یېر پنجاب. بېشته دریامیز بار. همه‌سی تاشگن.

- پنجاب‌ده اراوه‌لر اؤته‌دیگن یؤل کؤپ دېب اېشیتگنمیز. بو یؤلده اراوه‌لر تیقیلیب، یورالمه‌ی قالدی. بیز اده‌شدیک می؟

- اده‌شگنیمیز یؤق، حضرتیم. اراوه‌لر قه‌یېرده تیقیلدی؟.. رخصت بېرینگ، فیل بیلن چیقره‌ی. بوگون یورسک، اېرته‌گه یخشی یؤللرگه چیقه‌میز. لاهور یقین.

- فیلنی باشلب بارینگ، اراوه‌لرنی چیقریب بېرسین، - دېدی بابر اوسته علی‌قول‌گه. کیچکینه جثه‌لی آزغین لعل چند تاغده‌ی بلند قاره فیلگه ینه اونینگ خرطومی یاردمیده میندی.

سؤنگ فیل‌نینگ سفره‌ده‌ی کتّه قولاقلریگه تیزّه‌لری بیلن نیقتب، قؤلیده‌گی اوچی قَیریلگن تېمیر خیله - کجک یاردمیده اونی اؤنگ و سؤلگه یؤنلتیریب، تؤپ آرتیلگن اراوه‌لرگه قره‌ب کېتدی. تویه‌لر تارتالمه‌ی قالگن اراوه‌لرنی فیل بیرپسده بلچیقدن چیقریب بېردی. اراوه‌لرنینگ بیریده آیاغینی ایلان چققن نوکر کؤم-کؤک کؤکریب، اینگره‌ب یاتیبدی.

اونینگ تیریک قالیشی گمان بؤلسه هم یلنگ آیاغی‌نینگ ایلان زهر سالگن جاییگه داریوار برگلر قؤییب باغلشگن، زهر بدنگه کؤپ ترقلمس‌لیگی اوچون تیزّه‌سینی آله چیلویر بیلن تنغیب تشلشگن اېدی.

اراوه‌لر قؤزغلدی. فیل مینگن یؤل باشلاوچی ینه آلدینگه اؤتیب کېتدی. یؤل یورگنلری سری رطوبت کوچه‌ییب، نفس آلیش آغیرلشیب بارر اېدی.

کون آققنده رَوی دریاسی تاماندن یوزته‌چه قوراللی آدمی بیلن هندو بېک چیقیب کېلدی. خاص نوکرلر اونی یخشی بیلیشردی. اصلی دهلی‌لیک سپاهیلردن بۆلگن هندو بېک ابراهیم لۆدي بیلن کېلیشالمه‌ی بوندن یېتّی ییل آلدین کابل‌گه بارگن و بابرنینگ خدمتیگه کیرگن اېدی. قیرق یاشلردن آشگن بو ییگیت بابرنینگ هندوستان‌گه قیلگن اوّلگی یوریشیده کۆپ جسارت کۆرستگن اېدی. بابرگه اونینگ داویوره‌کلیگی بیلن بیرگه وطنیده‌گی ایچکی پراکنده‌لیکنی توگتیش یۆلیده کۆپ قان تۆکمسلیک‌که، علاجی بۆلگن جایلرنی جنگسیز آلیشگه یوره‌کدن اینتیلیشی هم جوده معقول توشگن اېدی. هندو بېک تورکي، فارسي تیللرنی هم مکمل اۆرگنگن، علملی، معرفتلی، دلکش کیشی بۆلگنلیگی اوچون بابرنینگ اېنگ یقین مصاحب بېکلری قطاریگه کیرگن اېدی. بوندن آلدینگی یوریشده کشمیردن آقیب کېله‌دیگن جیلام دریاسی بۆییده‌گی بهیره هندوبېک‌نینگ حرکتلری بیلن جنگسیز آلینگنده بابر بو آباد ولایتگه هندو بېک‌نینگ اۆزینی حاکم تعیینلب، کابل‌گه قیتیب کېتگن اېدی.

حاضرگی یوریشده بابر لاهورنی هم قان تۆکمسدن جنگسیز آلیش امیدیده اېدی و هندوبېکنی واسطه‌چی قیلیب لاهور امیرلری بیلن مذاکره آلیب بارماقده اېدی.

بابر هندوبېکنی اوزاقدن تنیدی و او بیلن یکّمه‌ـیکّه گپله‌شیش اوچون آتینی یۆلدن چېتراقده بوردی. هندوبېک آتدن توشیب، تعظیم قیلدی.

- سۆزلنگ، بېک!

- حضرتیم، دولت خان‌نینگ اوضاعی بوزوق. مېنی توتتیرماقچی بۆلگنینی سېزیب قاچیب کېلدیم.

- نېچون؟ اخیر کابل‌گه اۆغلی دلاورخاننی یوباریب، بیز بیلن اتفاق توزگن اېدی‌ـکو. مېن اونی آته‌م دېگن اېدیم! قنچه یخشیلیکلر قیلگن اېدیم.

- دولت خان همه‌سینی اونوتگن. بېلیگه ایکّیته قیلیچ تقیب آلگن. مېن بونینگ سِرینی اۆغلی دلاورخاندن سۆره‌ب بیلدیم. بیر قیلیچنی دهلی سلطانی ابراهیم لۆدي‌گه قرشی تققن اېمیش. ایکّینچی قیلیچنی سیزگه قرشی.

- اۆغیللری هم یاغیلیک مقامیده می؟

- دلاورخان سیزگه خواهان، کېلیب ملازمت قیلماقچی، لاهورنی جنگسیز بېرماقچی. آتەسی مېنی توتتیرماقچی اېکنینی دلاورخان ایتیب، بیر فلاکتدن قوتقردی. لېکن کتّه اؤغلی غازی خان آتەسی تامانیده.

- عالم خان-چی؟

- عالم خان ابراهیم لؤدي بیلن اوروشیب مغلوب بؤلگندن بېری قیته اوروشیشگه جرأتی یؤق. لاهورگه بارگنینگیزده چیقیب ملازمت قیلیشگه سؤز بېردی. اگر غازی خان شکست یېسه، کؤپچیلیک بېکلر بؤیین اېگورلر، لاهور جنگسیز آلینور. لېکن... حضرتیم، نېچون لاهورگه بوندەی یامان یؤللردن بارماقدەسیز؟

- پنجابلیک اتفاقداشلریمیز پېشواز چیقرگن رهنما بیزنی شو یؤلگه باشلەدی.

- قنی اؤشل رهنما؟ اجازه بېرینگ، مېن بیر تفتیش قیلیب کؤرەی.

فیل مینگن یؤلباشلاوچینی ینه چقیریب کېلدیلر. لعل چند فیلینی جنگلزارگه یقینراق بیر جایده تؤختتدی و ینه جفتلنگن قؤلینی پېشانەسیگه قؤییب، اېگیلیب سلاملشدی.

هندو بېک هم کفینی جفتلب، پېشانەسیگه تېککیزدی-دە، اؤزینی آسایشته توتیب، هندچه گپیریشه باشلەدی:

- اصلی قەیېرلیکسیز؟

- آگرەلیکمن، صاحب.

- پنجاب‌گه قندەی کېلیب قالگنسیز؟

- ایش ایزلب کېلگنمن.

- شوندەی زؤر فیلینگیز بار اېکن، ابراهیم لؤدي سیزگه ایش تاپیب بېرمەدی می؟

- ابراهیم لؤدي خسیس. بوتون مملکت‌نینگ آلتینلرینی ییغیب، خزینەسیگه یشیریب قؤیگن. قوریلیشگه صرفلش یؤق. آدملرنی ایشلتیب، راضی قیلیش یؤق! بېزار بؤلدیک!

- تؤغری ایتەسیز، - دېدی هندو بېک. - مېن هم لؤدیلرنینگ ظلمیدن قاچیب کېلگنمن. اسکندر لؤدي* مېنینگ آتەمنی سرکشلیکده عیبلب، قوتورگن فیل‌نینگ آیاغی تگیگه تشلب اؤلدیرگن.

فیلبان هندوبېک‌که مراق بیلن تیکیلدی-یو:

- كشاتري*لردن ميسيز؟ - دېدى.

- هه، اصلى آتيم ايندرى. بابر حضرتلرى هندو بېک دېب اتەديلر. بو نام همەگه معقول بۆلدى. خۆش، سيزنينگ آتينگيز نيمه؟

- لعل چند.

- سيز هم ابراهيم لۆدي‌نينگ ظلميدن قاچيب كېلگن اېكنسيز. اېندى بو ظلمدن بيزنى كيم قوتقرەدى، دېب اۆيلەيسيز؟

- خدا.

- بندەلريدن-چى؟

لعل چند اۆيلنيب قالدى:

- دولت خان مى؟ - دېدى هندو بېک.

- دولت خان سخي آدم. غازى خان هم ابراهيم‌دن يخشى.

هندوبېک آوازينى پسەيتيريب سۆرەدى:

- راستينى ايتينگ، سيز بو قۆشيننى نېگه بو يۆلدن باشلب باريەپسيز؟

- غازى خان ايتگن يۆل شو.

- غازى خان نېگه اۆتيب بۆلمەيدىگن يامان يۆلدن يورگين دېگن، بيلەسيز مى؟

- بولر اوچون يخشى يۆل شو.

- نېگه؟ بولر سيزگه نيمه يامانليک قيلدى؟

- بيرته ظالم پادشاه - ابراهيم بيزگه آز ميدى؟ ينه بيرتەسى كېليەپتى!

- غازى خان سېنى الدەگن!

لعل چند فيلينى جنگلزار تامانگه كېسكين بوردى-يو، قيچقيردى:

- بولر باسقينچيلر! بولر باجور قۆرغانيده اوچ مينگ ييگيتيميزنى قيليچدن اۆتكزگن! شهر-قيشلاقلريميزنى تلتگن!

لعل چند شونده‌ى دېير اېكن، فيلينى چاپتيريب، اۆرمان ايچيگه قرەب قاچدى.

- حضرتيم، بو رهنمانى توتتيرينگ! بو ياغي كيشيسى! سيزنى خراب قيلماق اوچون يامان يۆلگه باشلەگن!

- توتینگ اونی! - قهرلنیب قیچقیردی بابر. - نابکارنی آلدیدن تۆسیب چیقینگ! تېز!

آتلیقلر فیل‌نینگ کېتیدن اینتیلدیلر. اولردن اوچته‌سی کتّه کېله درختینی ایلنیب اۆتیب، فیل‌نینگ یۆلینی تۆسیب چیقدیلر. فیلبان قۆلیده‌گی تېمیر کجک بیلن فیلنی قتّیق خیله‌لب، بیر نرسه دېب قیچقیردی. فیل آتلرنینگ بیرینی آیاغی بیلن تېپیب ییقیتدی، ایکّینچی آت‌نینگ بۆینیگه خرطومینی اۆره‌ب، سیلتب ایتقیتیب یوباردی. بونی کۆرگن اوچینچی آتلیق درخت پنه‌سیگه قاچیب، زۆرغه قوتولیب قالدی.

قهری کېلگن فیل بهیبت تاووش بیلن نعره تارتیب، یۆلیده اوچره‌گن یۆغان چیرماووقلرنی اوزیب اۆتر، کتّه‌ـکتّه شاخلرنی قرسیلّتیب سیندیرر و آتلیقلر کیرالمه‌یدیگن قلین جنگلزارده تاباره اوزاقلشیب بارر اېدی.

- اۆقلنگ! - دېب قیچقیردی بابر.

لعل چند فیل‌نینگ اولکن بۆینیگه بغرینی بېریب، اونینگ بلند سغریسی و قولاقلری پنه‌سیده بیقینیب یاتر اېدی. آرقه‌دن یاغدیریلگن یای اۆقلری‌نینگ کۆپینی درختلرنینگ شاخلری و چیرماووقلر اۆتکزمه‌دی. اوچ‌ـتۆرتته اۆق شاخلر آره‌سیدن اۆتیب فیل‌نینگ آرقه‌سیگه اوریلدی، لېکن پۆلاددە‌ی قتّیق و قلین فیل تېریسیگه باتالمه‌ی، یېرگه اوچیب توشدی.

اوسته علی‌قول‌نینگ تفنگدارلری میلتیقلرینی اۆرمانگه تۆغریله‌دیلر. بیراق برق‌اندازلر چقماق چقیب، تا میلتیق پلته‌سینی یاندیرگونلریچه لعل چند مینگن فیل یۆغان و قلین درختلر پنه‌سیگه اۆتیب کۆزگه کۆرینمه‌ی کېتدی. فیل ضربه‌سیدن ییقیلگن هر ایکّی آت یېردن تورالمه‌ی اویه‌لب یاتر، اولرنینگ اوستیده‌گی نوکرلر اۆلگن بۆلمه‌سه هم آیاق‌ـقۆللری شکستلنگن اېدی.

- یره‌دارلر اراوه‌گه آلینسین! - بویوردی بابر. - بیزنی اده‌شتیریب هلاک قیلماقچی بۆلگن نابکار جزالنماغی کېره‌ک! تفنگ‌اندازلر آتلنیب، اۆرماننی ایلنیب اۆتسینلر!

تفنگ‌اندازلر شاشه‌ـپیشه آتلنیب، ایلنمه یۆل ایزله‌ی باشله‌دیلر. اما همه یاق جنگلزار، باتقاقلیک اېدی.

- قنی، هندو بېک، اېندی بیزگه سیز رهنمالیک قیلینگ!

- باش اوستیگه، حضرتیم!

هندوبک کیچکی پیت اولرنی کبنگ بیر کؤکلمزار وادیگه باشلب چیقدی. بیحد چرچه‌گن بابر شو کؤکلمزارگه چادر تیکدیردی.

اؤرمانده کییملری تیرنه‌لیب ییرتیلگن، آتلری لایگه بیلنگن تفنگ‌اندازلر لعل چندنی تاپالمه‌ی قیتدیلر. شونینگ اوستیگه لاهوردن امیر دولت خان، اونینگ اؤغلی دلاورخان ابلّیک-آلتمیشته ملازم و نوکرلری بیلن بابرنینگ قرارگاهیگه یقینله‌شیشدی. دلاورخان‌نینگ اوّلدن خیرخواهلیگینی یخشی بیله‌دیگن بابر خرگاهده اونی اؤرنیدن توریب کوتیب آلدی و اؤنگ تامانده اؤتیرگن اعتبارلی بیکلری آره‌سیدن جای کؤرستدی.

- جناب دلاورخان، پدرِ بزرگوارینگیز نیچون اتفاقنی بوزیب، بیزگه یاغیلیک مقامیده قیلیچ قَیره‌میشلر؟

- حضرتِ عالي‌لری، آته‌منی آغه‌م غازی خان یؤلدن اوردی. «یات قؤشین کیلسه لاهور بیزدن کیته‌دی، بولر هم بیزگه ابراهیم لؤدیده‌ی دشمن»، دیب ایشانتیردی.

- شونینگ اوچون دولت خان الدمچی رهنما یوباریب، بیزنی اؤرمان ایچیده اده‌شتیرگن ایکن-ده؟

- اما بو فتنه‌دن آته‌م‌نینگ خبرلری یؤق، حضرتِ عالي‌لری! بو - غازی خان‌نینگ ایشی. اگر آته‌م شونده‌ی قیلگنلریده بو یبرگه اؤزلری کیلمس ایدیلر. لاهورده قان تؤکیلمه‌سین دیب، سیزدن عنایت ایستب کیلدیلر.

- بیزنینگ عنایتلریمیزگه فقط سیز مناسبسیز، جناب دلاورخان! اما آته‌نگیز قیلمیشلریگه یره‌شه جزا آلگوسیدیر! - بابر شغاوولگه یوزلندی: - دولت خان سؤنگگی پیتلرده بیللریگه ایکّیته قیلیچ تقیب یورگن ایمیش. قنی، اؤشه قیلیچلرینی بیز هم بیر کؤره‌یلیک... هر ایکّی قیلیچنی بؤینیگه آسیب کیریتینگلر!

کؤپ اؤتمه‌ی ایکّی زؤر نوکر آپّاق سقاللی کیکسه دولت خاننی ایکّی بیله‌گیدن محکم اوشلب چادرگه آلیب کیردی. چال نوکرلرنینگ قؤلیدن بؤشه‌ماقچی بؤلیب عصبي سیلته‌نر، اونینگ بؤینیگه آسیلگن ایکّیته اوزون قیلیچ کؤکره‌گیگه اوریلیب سیلنگلر ایدی.

دولت خان بابرگه الم بیلن تیکیلیب دیدی:

- پادشاه حضرتلری، مېن اسیر آلینگن اېمس‌مېن، اۆزیم کېلدیم! بو قنده‌ی شفقت‌سیزلیک؟

- سیز مېندن اېلچی بۆلیب بارگن هندوبېک‌نی توتتیرماقچی بۆلیبسیز! اگر نیتینگیزگه یېتگنینگیزده هندوبېک امان قالمس اېدی! کېین بیز هم چنگلزارده بلچیققه باتیب، غازی خان‌نینگ قاپقانیده جان بېرر میدیک؟ بیزگه شفقت قیلگنلرینگ شو می؟ شفقت‌سیزلرگه بیز هم شفقت‌سیزمیز! - بابر شغاوولگه بویوردی: - بو آدم عایله‌سی بیلن بیرگه لاهوردن بهیره‌گه بدرغه اېتیلسین. بهیره‌نینگ میلوات قۆرغانیده حبسده سقلنسین!

بۆشه‌شیب هیچ نرسه دېیالمه‌ی قالگن دولت خاننی آلیب چیقیب کېتدیلر.

---

* اسکندر لۆدي - ابراهیم لۆدي‌نینگ آته‌سی. ۱۵۱۷ـییلده اۆلگن.

* کشاتري - هندلرده‌گی اساسي تۆرت طبقه‌نینگ بیری، حربیلر.

۲

کوز و قیش اۆتیب باره‌یاتگن بۆلسه هم، درختلر یشیل لباسینی یېچمس، «دون» دېب اتله‌دیگن بغری کېنگ، سیحان هند وادیلری ییل بۆیی بهارده‌گیده‌ی کۆکه‌لم بۆلیب تورر اېدی.

جمنا دریاسی بۆیلب جَنوبگه تامان حرکت قیلیب باره‌یاتگن بابر قۆشینی دهلی‌دن اېلّیک چقیریمچه شِمالده‌گی پانیپت شهریگه کېلیب تۆخته‌دی. دهلی سلطانی ابراهیم لۆدي یوز مینگ‌گه یقین عسکر و بیر یریم مینگ حربي فیل بیلن آگره تامانیدن یقینلشیب کېلماقده اېدی. ابراهیم لۆدي شو فیللری و عسکرلری بیلن بولتور دهلی بۆساغه‌سیده عالم خان، دلاورخان و باشقه دشمنلری‌نینگ قیرق مینگ کیشیلیک قۆشینینی تارـمار کېلتیرگندی. بابرنینگ قۆشینی اېسه اۆن ایکّی مینگدن آشمس اېدی. یاونینگ سان جهتیدن بېقیاس درجه‌ده اوستونلیگی کۆپچیلیک بېک و نوکرلرنینگ قلبیگه غلغله سالر اېدی.

اگر مغلوب بۆلیشسه، اطراف همه‌سی ناتنیش یېرلر، بېگانه یورت، قه‌یېرده جان سقلشه‌دی؟

ایچکی بېکلر آره‌سیده یورگن طاهر کۆپراق بابرنینگ حربي تجربه‌سیگه و اوسته علی‌قول باشلیق تفنگ‌اندازلر و تۆپچیلرنینگ قوراللریگه امید باغله‌گن اېدی. جهانده حلی جوده کم ترقلگن بونده‌ی قوراللر ابراهیم‌نینگ قۆشینیده یۆق اېدی. بابر اۆزیده یۆق حربي فیللر هجومینی منه شو قوراللر کوچی بیلن برطرف قیلیش فکریده اېکنینی طاهر بیلر اېدی.

اولر پانیپت شهری بیلن جمنا دریاسی‌نینگ آره‌لیغیدن تفنگ و تۆپ آتیش اوچون قوله‌ی بۆلگن بیر جاینی تاپیشدی-یو، یقین-ییراقلردن آلیب کېلینگن برچه اراوه‌لرنی یریم دایره شکلیده صف قیلدیریشدی. یېتّی یوزدن آرتیق اراوه بیر-بیریگه زنجیرده‌ی محکم تیرکیشلر* بیلن باغلندی. اراوه‌لرنینگ آلدی و آره‌لریگه یای اۆقی اۆتمه‌یدیگن تېمیر قلقانلر اۆرنه‌تیلدی. تفنگ‌اندازلر و تۆپچیلر شو قلقانلر آرتیگه بېکینیب اۆق آتیشنی مشق قیلدیلر.

اراوه‌لر بلند بیر تېپه‌لیک‌نینگ اېتگیگه - آلدی نیشب جایگه کېلتیریلدی. اولر اۆز-اۆزلریدن یوریب کېتمس‌لیگی اوچون غیلدیره‌کلرنینگ تگیگه یاغاچ تۆسیقلر تیره‌ب قۆییلدی.

حربي مشقلر اۆتکزیلگن کونی بابر اراوه‌لر آرتیده‌گی تېپه‌لیکده آتلیق توریب، غیلدیره‌کلر آلدیده‌گی یاغاچ تۆسیقلرنی بیروره‌که‌ییگه آلیشنی و برچه اراوه‌لرنی برابر یورگیزیب کۆریشنی بویوردی.

ملازملر قطاریده یورگن طاهر اراوه‌لر صفی‌نینگ نریگی چېتیگه آت چاپتیریب باریب، سرکرده‌نینگ بویروغینی مصطفی تۆپچیگه یېتکزدی. همه پیاده‌لر، تۆپچیلر، ضربه‌زن و برق‌زنلر* بویروقنی بجریشگه حاضرلندیلر. همه‌گه کۆرینه‌دیگن جایده تورگن اوسته علی‌قول:

- اراوه‌لر سوریلسین! - دېب قیچقیردی.

اراوه‌لر بعضیسی هدېگنده اۆرنیدن جیلمه‌دی، بعضیلری اېسه بیردن تېزلب کېتدی. اراوه‌لر صفی اېگری-بوگری بۆله باشله‌دی، آره-آره‌گه باغلنگن تیرکیشلردن بیر قنچه‌سی اوزیلدی، تېمیر قلقانلر قولب توشدی.

- تۆختنگ! - بویوردی بابر. - مشقنی تکرارلتینگ، جناب علی‌قول بېک، تاکه بیرارته تیرکیش اوزیلمه‌سین، بیرارته قلقان هم قوله‌مه‌سین!

آدملر تېرلب-پیشیب اراوه‌لرنی یوقاریگه سودره‌ب چیقه باشله‌دیلر. بو آغیر ایشدن بعضی نوکرلر اؤزلرینی چېتگه آلسه، اؤن‌باشیلر ایه‌مه‌ی سؤکر، حتا اورر اېدیلر.

- مشق پیتیده نوکرنی ایه‌منگ، - دېدی بابر علی‌قول بېک‌که. - حاضر ایه‌سنگیز جنگده مغلوب بؤلیب اؤلیب کېتور.

بابر تېپه‌لیکدن توشیب، دریا تامانگه یؤل آلدی. او یاقده فیل اؤتالمه‌یدیگن چوقور خندقلر قزیلگن، اېندی بعضی جایلرگه شاخ-شَبّه باسیب، احاطه یسشماقده اېدی.

خدمتی یوزه‌سیدن بابرگه اېرگشیب، اونی قؤریقلب یوره‌دیگن طاهر خندقلر و شاخ-شبّه‌لرگه قره‌ب اؤزیچه اؤیلندی: «شونچه تیارگرلیکلرگه یره‌شه یاغي تؤغریمیزدن کېلسه یخشی-یه! اگر شهرنی ایلنیب اؤتیب آرقه‌دن کېلسه همه‌سی بېهوده-ده!»

بیراق شهرنینگ نریگی تامانیگه باریب کېلگن چیغداووللر او یاقده‌گی باتقاقلیک و چنگلزارلردن کتّه قؤشین اؤتالمس‌لیگینی انیقلب کېلدیلر. اؤنگ تامانده جمنا دریاسی. چپده پانیپت شهری‌نینگ اهالیسی تیغیز محله‌لری. ابراهیم لؤدي بو محله‌لرنی قؤشینیگه تاپته‌تیب، شهر آره‌لب کېلمس. دېمک، اونی فقط تؤغریدن کوتیش ممکن. لېکن سل‌کم اؤن برابر کتّه کوچ بیلن کېله‌یاتگن یاوگه بو اراوه‌لر-و خندقلر توریش بېرر میکین؟

بیر وقتلر کابل‌ده اندیجان و قووه‌لرنی اېسله‌سه یوره‌گی اېزیله‌دیگن طاهر اېندی کابل‌نی اېسله‌سه یوره‌گی ساغینچدن آرزیقه‌دی. کابل‌ده اونینگ اؤن بېش ییل استقامت قیلگن اویی بار، خاتینی رابعه، مدرسه‌ده اؤقییاتگن اؤغلی سفربېک، یالغیز تاغه‌سی مولانا فضل‌الدین بار. آلدینده‌گی جنگ تهلکه‌سیدن کؤنگلی بېزاوته بؤلیب یورگن طاهر: «ایشقیلیب اؤلیم بؤلمه‌سین-ده، - دېیدی اؤزیچه. - اگر شو گل هم تیریک قالسم، سپاهیلیکنی بس قیلردیم-ده. یاش هم اېلّیک‌که باریب قالدی. قچانگچه بېگانه یورتلرده تېنتیره‌ب یوره‌مېن؟ سفربېک کتّه ییگیت بؤلیب قالدی، بو ییل مدرسه‌نی ختم قیلیب، مهندس بؤله‌دی. کېین باشینی ایکّیته قیلیب قؤیسم... یا خدا! اؤغلیم‌نینگ تؤییني کؤریش مېنگه نصیب قیلگن میکین-ه؟ رابعه‌نی ینه کؤرر میکینمن-ه؟»

یوره‌ککه غُلغُله سالووچی بو اضطرابلی اؤیلرنی ایچکیلیک بیر آز باسر اېدی. طاهر کؤپدن بېری بېکلر دوره‌سیده یوریب، کؤنگلی‌نینگ چیگلینی ایچکیلیک بیلن ترقتیشگه انچه‌گینه

عادتلنیب قالگن اپدی. هندوستان‌ده اوزوم کم، شونینگ اوچون چاغیر تنقیص، لپکن مهوه دپگن درخت‌نینگ برگیدن آلینه‌دیگن اؤتکیر عرق اوچره‌ب تورر اپدی.

ابراهیم لؤدي بیلن جنگ بؤلیشیدن بیر کون آلدین طاهر شو عرقدن کؤپراق ایچگن اپدی. سحر پلّه بدنی تیریشیب اویغاندی. آغزی تخیر، باشی لؤقیلّب آغرییدی. او یاق-بو یاقده اغدریلیب، ینه اوخله‌ماقچی بؤلیب کؤردی، لپکن اوخله‌ی آلمه‌دی. شوندن کپین توریب، سفال کؤزه‌نینگ تگیده قالگن عرقدن اوچ-تؤرت قولتوم ایچدی-ده، صبوحي قیلدی.

شو پیت بیردن داوواللر و نقاره‌لر چلینیب، همه‌نی صفلنیشگه چارله‌ی باشله‌دی. چیغداووللر ابراهیم لؤدي‌نینگ باستیریب کپله‌یاتگنی حقیده خبر بپرگن اپدیلر.

صبوحیدن ینه کیف قیله باشله‌گن طاهر اپتیگی بیلن جیبه‌سینی انچه وقت ایمیلّب کییدی.

بیر قولاغی سمرقندده کپسیلگن ممت سؤنگگی ییللرده طاهرنینگ آتباقریگه ایلنگن، لپکن اپسکی قدردانلیگی و بیر-ایکّی یاش کتّه‌لیگی طفیلی گاه اونی کاییب هم قؤیر اپدی.

- سحرِ مرداندن ایچیب نیمه قیلر اپدینگیز، بپک! - دپب پؤنغیلّه‌دی ممت.

- گپنی کؤپه‌یتیرمه‌ی کؤک آتنی تپزراق کپلتیرینگ! - بویوردی طاهر.

سؤنگگی ییللرده خیله آزیب، یوز-کؤزلری اوّلگیدن هم آرتیقراق بؤرتیب قالگن ممت آتلر باغلنگن تامانگه چاپیب کپتدی. یاو یقینلشیب کپله‌یاتگنی حقیده‌گی خبردن کؤپ آدم جانسره‌ک بؤلیب او یاقدن-بو یاقده یوگورماقده اپدی.

ممت کپچه‌سی یپچیلیب کپتگن کؤک آتنی توتیب آلگونچه انچه آواره بؤلدی. عادتده آت کپچه‌سی اپگرلاغلیق قالسه، ایپلی، قارین‌باغی بؤشه‌تیب قؤییلردی. تؤپالانده ممت شاشیلیب ایپلنی محکملشنی خیالیدن قاچیردی. تپزراق بابرنینگ حضوریگه یپتیب باریشی کپره‌ک بؤلگن طاهر اوزنگینی ایزلب اؤتیرمه‌دی-یو، آت‌نینگ بؤینیدن آلیب، اوستیگه سکره‌ب میندی. شونده اپگر بیر چه‌یقلدی. طاهرنینگ کیفی بؤلمه‌گنده احتمال، اپگرنینگ یخشی اوریلمه‌گنینی تپز سپزگن بؤلردی، آتدن توشیب ایپلنی محکملب آلر اپدی. لپکن او اپگرده چه‌یقلگنینی صبوحیدن کؤردی-ده، آیاق تیره‌ب، آتنی تپز آرقه‌گه بوردی.

انچه‌دن بېری باقووده یاتیب کوچی تنه‌سیگه سیغمه‌ی کېتگن کؤک بېداو آرقه آیاقلریگه تیکّه توریب، آغزیدن کؤپیک ساچیب، بوریلدی. شونده بیردن اېگر آغیب آت‌نینگ قارنیگه توشدی-یو، طاهر یېلکه‌سی بیلن یېرگه گورسیلّب ییقیلدی.

ممت چاپیب کېلیب، بیر قؤلی بیلن آت‌نینگ جیلاویدن آلدی و ایکّینچی قؤلی بیلن طاهرنی سویب تورغیزدی. او طاهرنی کیفی بارلیگی اوچون ییقیلدی دېب اؤیلب کولیب گپیردی:

- طاهرجان، بېک بؤلدینگیز-و ایچه‌دیگن هنر چیغردینگیز-ده! بو سبیلنی کؤپ ایچمنگ دېمه‌گن میدیم!

طاهر یومشاق یېرگه ییقیلگنی اوچون هیچ قه‌یېری لت یېمه‌دی. لېکن کتّه جنگ عرفه‌سیده شونده‌ی احمقانه ییقیلیشی اونگه مشؤوم بیر فلاکت‌نینگ خبرچیسیدېک تویولدی. او قهر بیلن سؤکینیب. ممت‌گه اېگرنی کؤرستدی.

- ایلنی کیم بؤشه‌تیب قؤیگن اېدی؟

ممت کېچه‌سی آت دم آلسین دېب بؤشه‌تیب قؤیگن ایلینی اېرته‌لب محکمله‌مه‌گنینی اېندی پَیقه‌دی.

- تؤپالانده اېسیمدن چیقیبدی-یه! هېی، مېن خام‌کله!

ممت اېندی اؤزیدن کولیب، ایلنی تارته باشله‌دی. طاهرنینگ عرقدن لایقه‌لنگن تصوریده ممت اونی ییقیتیب، اوستیدن کولیش اوچون ایلنی اته‌یلب بؤشه‌تیب قؤیگنده‌ی کؤریندی. ایلگری ایکّاوی هم نوکر بؤلگن پیتلریده طاهر بونده‌ی هزللرگه کولیب کېته‌وېرر اېدی. لېکن حاضر...

- سېن مېنینگ بېک بؤلگنیمگه بخیللیگینگ کېلیب شونده‌ی قیلگنسن! - دېب او بیردن ممت‌نی سېنسیره‌ب سؤکه باشله‌دی: - سېن مېنگه اؤلیم تیله‌گنینگ می بو؟

طاهر غضبدن تیتره‌ب، بېلینی پَیپسله‌دی-یو، قمچیسینی قیدیردی. قمچی یېرده یاتر اېدی.

گناه قیلگن نوکرلرنی سؤکیش، اوریش بېکلر آره‌سیده کېنگ ترقلگن عادت اېدی. بو عادت طاهرگه هم آز می‌-کؤپ می یوققن اېدی. لېکن او اؤتّیز ییللیک قدردانی ممت‌گه حلی بیرار مرته مشت کؤترمه‌گن اېدی.

ممت یېرده یاتگن قمچیننی آلیب طاهرگه اوزه‌تدی:

- منگ، گناهیم اوچون قمچیلنگ، لېکن بونده‌ی گپلرنی ایتمنگ! مېن سیزگه اؤلیم تیله‌یدیگن بخیللردن اېمس‌مېن!

ممت ینه طاهردن کوله‌یاتگنده‌ی، اؤزینی اوندن عالیجنابراق قیلیب کؤرسته‌یاتگنده‌ی تویولدی. طاهر:

- شونده‌ی کونده ییقیتگنینگ - اؤلیم تیله‌گنینگ اېمس می؟ - دېدی-یو اونینگ پېشانه‌سی اره‌لش باشیگه قولاچکشلب مشت اوردی.

ممت اوچ-تؤرت قدم نریگه اوچیب کېتدی و کؤزی تینیب یېرگه اؤتیریب قالدی.

پېشانه سویه‌گی طاهرنینگ قؤلیگه تاشده‌ی قتّیق تېگدی، باش برماغی «قیرس» اېتدی-یو، اؤتکیر بیر آغریق مییه‌سیگه چیقیب باردی.

«باشملداق سیندی-یاو! - دېدی طاهر ایچیده. - قیلیچ توته‌دیگن اؤنگ قؤل‌نینگ باشملداغی.. بونگه هم منه شو سببچی!»

بو اؤیدن اونینگ غضبی ینه بیر درجه‌ده آشدی. اؤرنیدن توریشگه اینتیله‌یاتگن ممت‌نی چپ قؤلی بیلن هم اوریب یېرگه ییقیتدی.

آرقه‌دن یېتیب کېلگن بربسته بیر ییگیت آره‌گه توشدی.

- قؤییینگ، بېک آغه، بیر مرته کېچیرینگ! ممت آغه سیز اوچون جانینی بېره‌دی-یه! ایلنی مېن باشقتدن تارتیب بېره‌ی! منه، حاضر، حاضر...

طاهر ایلی تارتیب باغلنگن آتگه مینگنده قتّیق آغریاتگن قؤلیگه تیکیلیب قره‌دی. باش برماغی شیشیب کېتگن، قیمیرلتسه، آغریغیگه چیده‌ب بؤلمس اېدی.

«مېندن آمد کېتدی!» اؤیله‌دی طاهر ملازملر تؤپلنه‌یاتگن تامانگه آت چاپتیریب بارر اېکن.

اونینگ کېتیدن اېرگشگن ییگیرمتەچە آتلیق نوکرلری آرەسیدە پېشانەسی غورّە بۆلگن، یوزی بۆزدەی آقرگن ممت هم بار اېدی. بېک مینگ اوریب-سۆککندە هم نوکر اونینگ کېتیدن قالمس‌لیگی کېرەک اېدی.

---

* تیرکیش - هۆکیرنینگ خام تېریسیدن اېشیلگن ارقانسیمان نرسە.
* برق‌زن - چقماق چەقیب، میلتیق‌نینگ پلتەسینی یاندیرەدیگن آدم.

* * *

جمنا دریاسی‌نینگ چپ تامانیدن چیققن آفتاب نیزە بۆیی کۆتریلگندە یاو قۆشینی‌نینگ تیغیز صفلری انیق کۆرینە باشلەدی. آخری افقە باریب تقلگن بېحساب کۆپ قۆشین‌نینگ هر یېر-هر یېریدن حربي فیللرنینگ اولکن گودەلری چۆقّیلرگە اۆخشب چیقیب توررەدی. اېنگ کتّە آق فیل‌نینگ اوستیدە اۆتیرگن ابراهیم لۆدي اطرافگە خودّی تېپەلیک اوستیدن قرەیاتگندېک همە یاقنی بحضور کۆرر اېدی.

بابر بیر-بیریگە باغلب تشلنگن اراوەلر آرتیدەگی تېپەلیکدە توریب، یاونینگ یقینلەشیشینی کوتماقدە. اونینگ اۆنگ قناتیگە اۆغلی همایون جوابگر اېدی. خواجە کلان بېک، هندوبېک کبی اېنگ سینلگن بېکلر برچە نوکرلری بیلن همایون‌نینگ اختیاریگە بېریلگن. مرکزنی تۆپچیلر و تفنگ‌اندازلر اېگلّەگن. هر ایکّی قنات‌نینگ ایکّی چېتیدە تۆلغمە اوچون اجرەتیلگن آتلیقلر تیار توریبدی. ابراهیم‌نینگ حربي فیللر حمایەسیگە تیەنیب اوروشەدیگن قۆشینیدە پیادەلر کۆپلیگی و صفلر تیغیز بۆلیشی معلوم اېدی. بوندەی حاللردە شیباني خان تجربەدن اۆتکزگن تۆلغمە اصولی قۆل کېلیشینی بابر یخشی بیلردی. او هم شیباني خانگە اۆخشب تۆلغمەگە اجرەتیلگن عسکرلرگە آتلرنینگ اېنگ چاپقیرلرینی سرەلب بېرگن اېدی.

طاهر ایچکی بېکلر و خاص نوکرلر بیلن بیرگە پادشاەدن آرقەدە توریبدی. بابرنینگ ایکّی یانینی علاقەچی بېکلر، یساوللر و چاپرلر اېگلّەگنلر. بابر اولرگە ایش بویورر اېکن، آوازی ایچکی بیر کوچ و ایشانچ بیلن جرنگلب اېشیتیلردی. «شو آدم‌نینگ پناهیدە نېچە

قیرغینلردن امان چیقدینگ، - دېدی طاهر اۏزیگه‌اۏزی تسلی بېریب. - بابر میرزا بار اېکن، سېنگه هیچ نیمه قیلمه‌یدی».

دریا بیلن شهر آره‌لیغینی تۏلدیریب واهمه‌لی قاره بولوتگه اۏخشب کېله‌یاتگن ابراهیم لۏدي‌نینگ قۏشینی قرشیسیده حرکتسیز تېک توریب کوتیش آغیر اېدی. کۏپچیلیک بېک و نوکرلر فرصتنی بای بېریب قۏیه‌یاتگندېک صبرسیزلنیشر، لېکن بابر:

- هیچ کیم بویروقسیز قۏزغلمه‌سین! - دېب همه‌نی قتّیق توتیب توررردی.

ابراهیم لۏدي بابرنینگ قۏزغلمسدن کوتیب تورگنینی، ایکّی آره‌ده یوزلب اراوه‌لردن یسلگن مستحکم دېوار و چوقور خندقلر بارلیگینی کۏردی‌ـیو، قۏشینینی تۏختتدی. لشکرباشیلرنی چقیریب، اساسي ضربه‌نی یاونینگ اۏنگ قناتیگه بېریش و شهر تاماندن ایلنیب اۏتیش حقیده بویروق بېردی. بیراق یوز مینگ قۏشینگه تا ینگی بویروقنی ترقتیب، اونی شهر تامانگه بورگونچه انچه وقت اۏتدی.

بابر درحال منه شو وقتدن فایده‌لندی. اونینگ بویروغی بیلن تۏلغمه‌گه اجره‌تیلگن ایکّی مینگ آتلیق جاییدن قۏزغلدی. چاپقیر آتلر یاو قۏشینی‌نینگ ایکّی قناتیگه تېگمه‌ی اۏتدی‌ـیو، بې‌خواطر کېله‌یاتگن آرقه‌ده‌گی آتلیقلر و پیاده‌لرگه حمله قیلدی.

همایون باشلیق تۏرت مینگ آتلیق اۏنگ تاماندن یاونینگ یۏلینی تۏسیب چیقدی. چپ قنات هم جنگگه توشدی. مرکزده‌گی اراوه‌لرنینگ آره‌ـآره‌سیدن تۏپلر اوستمه‌ـاوست اۏق یاغدیره باشله‌دیلر.

تۏرت تاماندن یشین تېزلیگیده بیروره‌که‌ییگه قیلینگن حمله‌نی تېپه‌دن کوزه‌تیب تورگن طاهر بابرنینگ سرکرده‌لیک تجربه‌سیگه اۏزیچه قایل بۏلیب قۏیدی. او حربي صنعتنی فقط دۏستلریدن اېمس، دشمنلریدن هم اۏرگنگن اېدی. بابر تۏپ و میلتیق ایشله‌تیش‌نینگ اهمیتینی بیرینچی مرته اتفاقداش شاه اسماعیل‌گه قره‌ب بیلگن بۏلسه، تۏلغمه ایشله‌تیشده اشدّي یاولری شیباني خان و عبیدالله‌خان‌نینگ تجربه‌سینی اۏزلشتیرگن اېدی. او اچّیق مغلوبیتلر جریانیده آرتتیرگن برچه حربي تجربه‌لرینی بوگون گۏیا یگانه بیر مشتگه توگیب، میدانگه اوسته‌لیک بیلن تشله‌دی‌ـیو، تشبثنی درحال قۏلگه آلدی.

بابرنینگ بوتون رہجەسی - یاو قۆشینینی تۆرت تاماندن اۆرەب آلیشگە و قناتلرینی ایچکریگە قَییریب تشلشگە قرەتیلگن اہدی. لہکن اۆرەب آلینگن یاو بابر قۆشینیگە نسبتاً یہتّی-سکّیز برابر کۆپ اہدی، چاپقیر آتلر بهیبت فیللرنینگ بیر ضربەسیدن یومەلب ییقیلیب کہتردی. شو سببلی ابراهیم لۆدي عسکرلری حلی اۆنگدە، حلی سۆلدە بابر قۆشینی‌نینگ حلقەسینی یاریب چیقردی. بابر یانیدە تورگن علاقەچی بہکلر و یساووللرنی کہتمە-کہت جنگ میدانیگە چاپتیرر، یاونینگ قۆلی بلند کہلە باشلەگن قناتلرگە مرکزدن کۆمک یوبارتیرر اہدی. او مرکزنی یاوگە اتەیلب آچیق قالدیرماقدە اہدی، چونکە حلی حرکتسیز تورگن اراوەلر و تفنگلر مرکزگە قۆییلگن اہدی.

ایکّی تاماندن و آرقەدن اوستمە-اوست ضربە بہریلەوہرگندن کہین ابراهیم لۆدي‌نینگ اساسي کوچلری و حربي فیللری مرکزگە تشلندیلر. شوندە بابر اراوەلرنینگ غیلدیرەکلری تگیدەگی یاغاچلرنی آلیشنی بویوردی.

یہتّی یوز اراوە جاییدن قۆزغەلیب یاو قۆشینی‌نینگ مقابلیدن چیقدی. اراوەلر اوستیدن تۆپلر، آرە-آرەدن اہسە تفنگلر یقین کہلیب قالگن یاوگە اۆق آتە باشلەدی. تۆپلرنینگ گومبورلشی، میلتیقلرنینگ قرسیلّشی، باروت توتونی، هر قندەی قلقاننی تہشیب اۆتەدیگن آلاولی اۆقلر ضربەسی و ینە بونینگ همەسی بې‌حساب اراوەلر شکلیگە کیریب اۆز-اۆزیدن یوریب کہلەیاتگنی یاو قۆشینینی دهشتگە کہلتیردی. فیللر یرەدار بۆلیب بۆکیرە باشلەدی.

فیلبانلر تلوسەگە توشیب، فیللرنی آرقەگە بوردیلر. آرقەدە اہسە غوج-غوج آتلیقلر-و پیادەلر بیر-بیریگە ارەلشیب کہتگن اہدی. ایتر-ایتر، اور-سور باشلندی. یرەلنیب قوتورگن فیللر آتلیقلرنی ییقیتیب، پیادەلرنی باسیب ینچیب اۆتە باشلەدی.

تۆپلر و میلتیقلر همان اۆق آتماقدە. تۆپ اۆقی تہککن فیللردن بیر قنچەسی پیادەلر اوستیگە اغانب توشدی. آرقەدن کہلەیاتگن آتلر و فیللر اۆزلرینی تۆختەتالمسدن اغانب یاتگن فیللرگە سورینیب ییقیلیشردی. کہتمە-کہت بیر-بیرینی ایتریب، سوریب کہلگنلری آلدین ییقیلگنلرنینگ اوستیگە قولشر و اۆتیب بۆلمەیدیگن تۆسیققە ایلەنیشردی.

بو قیامت اور-ییقیتدن قاچیب قوتولوش‌نینگ علاجینی تاپگن فیلبانلر و آتلیقلر جان-جهدلری بیلن قاچیشگە توشدیلر. آرقەدە تۆلغمە ایشلتگن آتلیقلرنینگ صفی انچە

سییره‌کلشیب قالگن ایدی. فیللر بو صفنی بیرپسده یاریب اؤتدیلر-و دهلی تامانگه اینتیلدیلر.

تپه‌لیک اوستیدن بونینگ همه‌سینی کؤریب تورگن بابر:

- یاغي دهلی‌نی بیکیتماقچی! - دیدی و علاقه‌چی بیکلری توره‌دیگن اؤنگ تامانگه اؤگیریلدی. بیراق علاقه‌چی بیکلر، چاپرلر و یساوللر همه‌سی بیرین-کیتین جنگ میدانیگه مخصوص تاپشیریقلر بیلن یوباریلگنیچه قیتیب کیلیشمه‌گن ایدی. احتمال، اولرنینگ بعضیلری اؤلگن-دیر یا که یره‌لنگن-دیر - جنگ بوسیز بؤلمه‌یدی. بابر آتینی بوریب، ایچکی بیکلری و نوکرلری تامانگه یوزلندی. شونده اونینگ کؤزی طاهرگه توشدی. طاهر مخصوص فرمانلرنی همیشه یخشی ادا اتیب کیلگنینی ایسله‌دی:

- طاهربیک، ابراهیم لؤدي قاچدی می یا که جنگ میدانیده قالدی می، شونی انیقله‌ماق کیره‌ک. اگر قاچگن بؤلسه خاصّه تابین*دن قووغینچی یوبارگه‌یمیز.

طاهر چنگ-توتونگه بورکنیب جهنم بؤلیب یاتگن جنگ میدانیگه کؤزی جودیره‌ب قره‌دی-یو، سینگن باشملداغینی ایسلب، آوازی قلتیره‌ب دیدی:

- باش اوستیگه، حضرتیم!

شو پیت جنگ بؤله‌یاتگن تامانده آیاغیگه اؤق تیگیب، اوزنگیسیدن قان سیرقیب آقه‌یاتگن بیر یساوول آت چاپتیریب کیلدی.

- حضرتیم، ظفر بیزنیکی! - دیدی او هنسیره‌ب. - یاغي قاچدی!

- ابراهیم هم قاچدی می؟

- قاچگن فیللر آره‌سیده ابراهیم‌نینگ آق فیلینی کؤردیم! قاچدی!

- بؤلمه‌سه درحال ایزیگه توشماق کیره‌ک! طاهربیک، سیز تؤختنگ! جناب قاسم‌تای میرزا!

- لبّی، حضرتیم! - دیب قیرق یاشلرده‌گی نارغول بیک صفدن آلدینگه چیقدی.

تورکستان‌ده توغیلیب-اؤسگن بو بیک‌نینگ اولوغ‌بیک میرزاگه اوزاق قریندا‌شچیلیگی بار ایدی. او اؤن بیش ییلدن بیری بابر حضوریده خدمتده ایدی.

- اگر ابراهیم لۈدي دهلی یا که آگره‌گه یېتیب، بو قلعه‌لرنی بېکیتسه، محاربه و محاصره قیتتدن باشلنور، - دېدی بابر قاسم‌تای میرزاگه. - حال‌بوکه، بیز دهلی بیلن آگره‌نی جنگسیز آلیش امیدیده‌میز. یاغي‌نینگ بیزگه حمله قیلیش احتمالی اېندی برطرف بۈلدی. جناب قاسم‌تای، خاصّه تابین‌دن مینگ کیشینی آلینگ. بېکلردن باباچُهره... طاهربېک نوکرلری بیلن... ابراهیمنی قوولنگلر. اگر دهلی‌ده تۈخته‌مه‌ی ینه قاچسه، آگره‌گچه کېتیدن قالمنگلر، تاکه بو شهرلرنی بېرکیته آلمه‌سین. کېتلرینگیزدن بیز ایزمه‌ـایز یېتیب بارورمیز!

- فرمانی عالي‌گه جانیمیز فدا! - دېدی قاسم‌تای میرزا.

- سیز بیزنینگ ایلغاریمیزسیز. تنگریم یارینگیز بۈلسین! یېنگینگ‌ـو یېنگیلمنگ!

- آمین!

شونده‌ی غالبانه جنگده ایلغار صفده بۈلیش طاهرنینگ کۈنگلینی کۈتردی‌ـیو، سینگن باشملداغی‌نینگ آغریغی هم سېزیلمه‌ی قالدی. او نوکرلرینی یانیگه آلیب، جنگ میدانیگه همه‌دن آلدین کیریب کېلدی.

آفتاب تیکّه‌گه کېلگن. کون ایسّیق. چېکینه‌یاتگن یاو بېش‌ـآلتی بۈلک‌که بۈلینیب کېتگن.

بعضیلرینی همایون‌نینگ آدملری، بعضیلرینی خواجه کلان بېک‌نینگ نوکرلری تعقیب اېتماقده. لېکن اولرنینگ آتلری اېرته‌لبدن بېری او یاقدن‌ـبو یاقه چاپیب، چرچب قالگن. طاهرلرنینگ تابین‌ده دم آلیب تورگن آتلری جنگدن تالیقیب قالگن آتلیقلردن اۈتیب، یاوگه بیرپسده یېتیب آلدی.

یېنگیلگن قۈشین بۈلینیب‌ـبۈلینیب قاچه‌یاتگن بۈلسه هم چۈغی جوده کتّه اېکنی طاهرگه یقین بارگنده بیلیندی. هر تۈپده یېتّی مینگ‌ـسکّیز مینگ کېله‌دیگن قۈشین.

اولرگه نسبتاً قوویب کېله‌یاتگنلرنینگ تۈپی جوده کیچیک. یاونینگ هر تۈپیده قطار‌ـقطار فیللر کېله‌یېتی. لېکن اولرنینگ آره‌سیده آق فیل یۈق. بلکه ابراهیم فیلدن توشیب، آت مینیب کېته‌یاتگن‌ـدیر؟

قاسم‌تای بیلن طاهر اؤزارا مصلحتله‌شیشدی‌ـیو، یاونینگ کیچیکراق کؤرینگن بیر تؤپینی ایکّی یانیدن ایلنیب اؤتیب، آلدیلریدن تؤسیب چیقیشدی و بیر سوروو فیلنی اپگه‌لری بیلن اسیر آلیشدی. اولرنینگ آره‌سیده ابراهیم لؤدي یؤق اپدی.

قاسم‌تای فیلبانلرنی هند ترجمان آرقه‌لی سؤراق قیله باشله‌دی.

- ایت، ابراهیم لؤدي‌نینگ قیسی تؤپده کېته‌یاتگنینی کؤرستیب بېرسه آزاد قیله‌مېن!

فیلبانلردن بیری آرقه‌ده قالگن جنگ میدانینی کؤرستیب، کوییب‌ـپیشیب الّه‌ـنرسه دېدی:

- ابراهیم مینگن فیل یره‌لنیب ییقیلگن اپمیش، اونینگ اؤزی اؤلگنمیش، - دېدی ترجمان.

لېکن قاسم‌تای بونگه ایشانمه‌دی:

- بیزنینگ آدملر ابراهیم‌نینگ قاچگنینی کؤرگن. سؤره، راستینی ایتسین، بؤلمه‌سه باشی کېسیلگه‌ی!

بیرینچی فیلبان ینه اوّلگی گپینی تکرارله‌دی. چیندن هم ابراهیم جنگ میدانیده اؤلگن اپدی. لېکن قاسم‌تای فیلبان‌نینگ گپیدن کؤره بایه بابرگه اخبارات بېرگن یساوول‌نینگ گپیگه کؤپراق ایشانر اپدی. قاسم‌تای سیقیشتیره بېرگندن کېین باشقه بیر فیلبان توسمال بیلن ابراهیم‌نینگ دریا بؤیلب کېتیب باره‌یاتگن کتّه تؤپده اپکنینی ایتدی. اوچینچی بیر فیلبان اؤنگ تامانده کېته‌یاتگن تؤپنی کؤرستدی.

قاسم‌تای همه فیلبانلرنی فیللری بیلن بیرگه مخصوص نوکرلرگه تاپشیریب، بابرنینگ اختیاریگه یوباردی. کېین دریا بؤیلب چېکینه‌یاتگن تؤپ‌نینگ کېتیدن توشدیلر. بو تؤپده فیل مینگن، آت مینگن و لؤدي قؤشینی‌نینگ اپنگ جنگاور قسمی حسابلنه‌دیگن راجپوتلر کؤپ اپدی. قاسم‌تای دریا تامانده، بابابېک بیلن طاهر اؤنگدن ایلنیب اؤتیب، اولرنینگ یؤللرینی تؤسیب چیقدیلر. راجپوتلر تعقیب اېته‌یاتگنلرنینگ نسبتاً آز اپکنلیگینی کؤردیلر و کمانلریگه اؤق اؤرنه‌تیب، قیلیچ یلنغاچلب، ددیل جنگ قیله باشله‌دیلر.

طاهر کمانیگه اؤق اؤرنه‌تیب آته‌یاتگنده سینگن برماغی‌نینگ جانسیزلنیب، ایشله‌مه‌ی قالگنینی سېزدی. اؤق‌نینگ اوچینی باشقه برماقلری بیلن توتیب، کماننی تارتیب آتدی. اؤق

قیلیچ یلنغاچلب کېلەیاتگن قاره بیر آدمنینگ کۆزی ارەلش یوزیگه تېگدی. اۆق یېگن راجپوت بیر قۆلی بیلن یوزینی چنگللب، آتدن ییقیلیب توشدی. بو آرەده پالوان‌تخلیت بیر راجپوت طاهرگه یقین کېلیب قالدی. طاهر کمانیگه قیته اۆق اۆرنه‌تیشگه اولگورمس‌لیگینی سېزدی‌ـیو، قیلیچینی سوغوردی. راجپوت پالوانی آلتیته کېسکیر تیغی بار چکره دېگن قورالینی کۆتردی. طاهر اونینگ چکره توتگن قۆلیگه قره‌ب قیلیچ سېرمه‌دی. قیلیچ چکره‌گه قرسیلّب تېککنده طاهرنینگ سینگن باشملداغیدن بدنیگه شونده‌ی آغریق ترقلدی که، وجودی زیرقیره‌ب کېتدی. شیشیب کېتگن باشملداق قیلیچ‌نینگ دسته‌سینی قۆلیدن قنده‌ی چیقریب یوبارگنینی بیلمه‌یدی. فقط قیلیچ یېرگه اوچیب توشگنینی کۆریب، بېلیدن خنجرینی آلماقچی بۆلدی، لېکن اولگورمه‌دی. آلتی تیغلی کېسکیر چکره اونینگ بۆینی و اۆنگ یېلکه‌سیگه شونده‌ی بیر ضرب بیلن اوریلدی که، کفتیدن اېنگگی‌گچه همه جاییني قییمه‌لب تشله‌گنده‌ی تویولدی. طاهر کۆزی تینیب آت‌نینگ یالی اوستیگه کۆکره‌گی بیلن توشگنده چکره‌نینگ ینه بیر ضربه‌سی اونینگ زره‌لی کییمیگه قرسیلّب اوریلدی. طاهر دهشتلی آغریق ایچیده: «اېندی بو مېنی آتدن ییقیتمه‌گونچه قۆیمه‌یدی! - دېب اۆیله‌دی. او آتدن ییقیلسه جسدی تویاقلر تگیده قنده‌ی مجقله‌نیشینی تصور قیلدی‌ـیو: - تېزراق هوشیمدن کېتسم اېدی!» - دېدی.

شو پیت ممت یېتیب کېلیب، دسته‌سی اوزون آی‌بالته‌نی چکره کۆترگن راجپوت‌نینگ قۆلیگه اوردی. چکره یېرگه توشیب کېتدی. ممت قانگه بېلنیب، اېگردن سیرغه‌لیب توشه باشله‌گن طاهرنی تېز اۆنگریب آلدی‌ـیو، جنگ میدانیدن قاچیب چیقدی.

---

* تابین - رېزرف، ساده عسکر.

۳

دهلی‌گه آته‌سیدن آلدین کیریب کېلگن همایون جمنا دریاسی‌نینگ اۆنگ قیرغاغیده‌گی قیزیل دېوارلی اولکن قلعه‌نی جنگسیز اېگلّه‌دی. ابراهیم لۆدي‌نینگ قلعه‌ده‌گی خزینه‌لرینی

مُهرلب، ایشانچلی پاسبانلرگه تاپشیردی-ده، اوچ یوزته‌چه خاص نوکری بیلن شهرنی ایله‌نیشگه چیقدی.

اونده-بونده اوچره‌یدیگن پست-بلند تپه‌لیکلرنی حسابگه آلمه‌گنده، دهلی - کؤکه‌لم بیر تپکیسلیک‌که جایلشگن و چپتلرینی کؤز ایلغه‌مه‌یدیگن کتّه شهر اپدی. تیغیز جایلشگن اویلر، محله-کویلر بي‌حساب، لپکن کؤچه‌لرده آدم کم - ناتنیش فاتحلردن چؤچیب، اویلریدن چیقمه‌ی اؤتیرگنلر کؤپ.

همایون قیسی کؤچه‌دن اؤتمه‌سین، بي‌سرانجام بیر سینچکاولیک بیلن اپشیک-دپرَزه‌لر تیرقیشیدن، دپوار تپه‌لریدن قره‌ب تورگن اؤنلب کؤزلرنی کؤره‌دی.

مقّدس دریا حسابلنگن جمنا بؤییده تؤپ-تؤپ آدملر دفن مراسمی اؤتکزماقده‌لر. اولر اؤلیکلرنی خوشبؤی اؤسیملیک مایی سپپیلگن اؤتینلر اوستیگه قؤییب کویدیره‌دیلر-و کولینی سپکین دریاگه آقیزه‌دیلر. نریگی دنیاگه عاید بو ایش بیلن بؤلیب، بو دنیانینگ تشویشلریگه، حتا شهرنی اپگلّه‌یاتگن بپگانه قؤشینگه هم کؤپده اعتبار بپرمسلیک‌که تیریشه‌دیلر.

چارسو بازاریده بیلکلریگه و بؤیینلریگه شاده-شاده گل آسگن یلنگ‌آیاق باله‌لر، عیاللر کؤرینه‌دی. حتا ساچ-سقالی آقرگن بعضی بیر کپکسه‌لر هم بیلکلریگه قیزغیش‌سریق رنگلی گل‌شاده‌لر سالیب آلیشگن اپدی.

- بو - چندین چاوک بازاری، - دپب ایضاح بپردی همایون‌نینگ یانیده باره‌یاتگن هندوبپک. - آیدین چارسو دپگن معناسی بار.

- بوگون هییت می، گل کؤپ؟ - سؤره‌دی همایون.

- هه، بهارگی اپکینلرنینگ اونیب چیقیشینی قوتلب اؤتکزیله‌دیگن هییت. هندوستان‌ده هییت کؤپ. بیران آی هییتسیز اؤتمه‌یدی.

- غرایب اپل! - دپدی همایون اؤیچن کولیمسیریب.

اپسکی بیر قصرنینگ تام و دپوارلری اوستیده آیاق-قؤللری اوزون میمونلر بي‌ملال سَیر قیلیب یورر اپدی. یوزلری، قؤللری قاره قارینلری سرغیش، باشقه همه جایلری آقیش‌کولرنگ.

ججّی میمون باله‌لری تامدن کېله و نیم درختلری‌نینگ شاخلریگه سکره‌ب اۆتیشر، بیر-بیرلری بیلن قوولشیب، درختدن یېرگه هم توشیشر اېدی. قصرنینگ ایچ-تشیده آدملر یوریبدی، لېکن میمونلر بیلن هیچ کیم‌نینگ ایشی یۆق.

همایون‌نینگ کېتیدن باره‌یاتگن یوزباشی‌نینگ کۆزلری بیردن آوچیلیک احتراسی بیلن یانه باشله‌دی. او کمانینی قۆلیگه آله‌یاتگنینی کۆرگن هندوبېک:

- میمون‌نینگ اووالی یامان بۆله‌دی، - دېدی. بونی آوله‌گن آدم بختسیزلیک‌که اوچره‌گه‌ی.

همایون‌نینگ اۆنگ یانیده باره‌یاتگن خواجه کلان بېک کولیب سۆره‌دی:

- سیگیرنی هم شونقه اعزازلشیمیز کېره‌ک می، جناب هندوبېک؟

- نې‌که تنسیق بۆلسه، اېلگه عزیز کۆرینور، - دېدی هندوبېک. بو یېرنینگ ایسّیق اقلیمیده سیگیر اسره‌ش آسان اېمس.

- هر قله‌ی، - دېب همایون هندوبېک‌که یان باسدی، - پادشاه حضرتلری مخصوص فرمان چیقردیلر که، هند خلقی‌نینگ ازلي اودوملریگه حرمت بیلن قره‌لسین، اېل-اولوس‌نینگ نفسانیتیگه تېگه‌دیگن حرکت صادر بۆلمه‌سین.

خواجه کلان بېک اۆنگ قۆلینی کۆکسیگه قۆیدی:

- امیرزاده‌م، بو فرمانِ عالي بیز اوچون قانون! مېن فقط هندوبېک‌که سل تېگیشدیم.

- بېک‌نینگ گستاخلیگی معلوم-کو، - دېب اېندی هندوبېک هم خواجه کلان‌گه هزل قیلدی.

آلدینده بلند درختلر آره‌سیدن بۆی چۆزیب چیقیب تورگن یانلری قیرّه‌دار مناره کۆرینده‌ی.

- قطب منار! - دېدی هندوبېک.

همایون مناره آلدیده آتدن توشدی، سۆنگ بېکلر بیلن مناره‌نینگ تېپه‌سیگه چیقدی. مناره‌دن یوز قدمچه نریده تېره‌ک بۆیی کېله‌دیگن یالغیز بیر قاره ستون کۆرینده‌ی. اوسته اطرافیده آدم کۆپ اېدی.

- بو نې دور؟ - سۆره‌دی همایون هندوبېک‌دن.

- بو ستون یخلیت تېمیردن یسلگن. بیلگنلرنینگ ایتیشیچه، اوچ یوز ییلدن بېری تورگن اېمیش. کیم که ستوننی قوچیب، ایلکینی بیر-بیریگه تېککیزالسه، اؤیله‌گن مرادی حاصل بؤلر اېمیش.

شو وقتگچه اؤزینی باسیق توتیب کېله‌یاتگن همایون اېندی اؤسمیرلرچه بیر قیزیقیش بیلن:

- قنی کؤره‌یلیک! - دېدی و چقّانلیک بیلن زینه‌دن چاپیب توشیب کېتدی.

تېمیر ستون اطرافیده‌گی آدملر شهزاده‌نی کؤریب، اؤزلرینی چېتگه آلدیلر.

- جناب هندوبېک، قنی، ستوننی نې طور قوچیش کېره‌ک؟

ستون‌نینگ تېپه‌سی و پستی قاره‌ییب کېتگن. فقط اؤرته‌سی - بې‌حساب آدملرنینگ قؤل و یېلکه‌لری تېککن جای آپّاق بؤلیب، معدنی ییلتیره‌ب چیقیب تورر اېدی.

هندوبېک ستونگه تېسکری توریب، یېلکه‌سینی اونگه تیره‌دی-ده، قؤللرینی آرقه‌گه چؤزدی. ستون انچه یؤغان اېدی. هندوبېک اونی تېسکری قوچیب قؤلینی بیر-بیریگه چؤزدی، لېکن یېتکیزالمه‌دی. بوتون کوچی بیلن چیره‌ندی، بریېیر قؤلی قؤلیگه تېگمه‌دی.

بونی کؤرگنلر خخالب کوله باشله‌دیلر. همایون هم کوله-کوله هندوبېک عهده‌له‌ی آلمه‌گن ایشنی قیلیب کؤردی. لېکن او هم قؤلینی قؤلیگه تېککیزالمه‌دی. بېک و نوکرلر و ینه بېش-آلتیته‌سی کوچ سینب کؤردی. شولردن فقط بیرته‌سی - قؤللری اوزون، اؤزی آزغین سمرقندلیک ییگیت - ستوننی تېسکری قوچیب، قؤلینی قؤلیگه تېککزیشگه موفق بؤلدی.

همایون اونگه بیر سیقیم کوموش تنگه مکافات بېردی.

* * *

دهلی‌ده تؤپ-تؤپ بؤلیب ایلنیب یورگن غالبلر آره‌سیده یاغلی اؤلجه ایزله‌یاتگنلری هم بار اېدی. سند دریاسی‌نینگ بؤییدن بابر عسکرلریگه قؤشیلیب کېلگن یار حسین‌بېک ایلگری خیبر داوانی‌نینگ جَنوبیده یؤل‌تؤسرلیک قیلگن قراقچیلردن اېدی. حاضر اونینگ نوکرلری شهر چېتیده‌گی بیر عبادتخانه‌گه کیریشیب، هندلر سیغینه‌دیگن خدالرنینگ هیکللریگه اؤرنه‌تیلگن قیمت‌بها تاشلرنی کؤچیریب آلیشگه توشدیلر.

دېوارلری آق-سرغیش مرمردن ایشلنگن عبادتخانه‌ده کېکسه بیر برهمن* کؤزلریگه یاش آلیب، بودانینگ اولکن تاش هیکلیدن نجات سؤره‌ماقده. عبادتگه کېلگن عیاللر، چاللر، اؤسمیرلر، خدالری آلدیده باش اېگیب جیم توریشیبدی.

یار حسین‌بېک‌نینگ نوکرلری اېسه تؤرت قؤللیک خدا شیوه‌نینگ بلند هیکلیگه نروان قؤییب چیقیشگن، شیوه‌نینگ پېشانه‌سیگه کتّه قیزیل خالگه اؤخشتیب اؤرنه‌تیلگن یاقوتنی خنجر بیلن کولب آلیشگه اورینیشردی.

شو حادثه‌نینگ اوستیگه کېلیب قالگن همایون نروانده‌گی نوکرگه قهر بیلن قیچقیردی:

- پادشاه حضرتلری نامیدن بویوره‌مېن. هیکلگه تېگمه! توش پستگه!

یار حسین‌بېک نیم‌قارانغی عبادتخانه ایچیده همایون‌نی اوّل تنیمه‌دی:

- کافرلرنینگ هیکلینی حمایه قیله‌دیگن پادشانگ اؤزینگ‌گه! - دېدی-ده، نروانده‌گی نوکرگه بویوردی: - آله‌وېر!

نوکر خنجر بیلن هیکل‌نینگ پېشانه‌سینی کولشده دوام اېتدی. شونده همایون آنگن یای اؤقی اونینگ بیله‌گیگه تېگدی. خنجر یېرگه توشیب کېتدی. نوکر بیله‌گینی چنگلله‌گنیچه آرقه‌گه اؤگیریلدی.

یار حسین‌بېک قیلیچینی سوغوریب:

- کیم او؟ - دېب اؤشقیردی-یو، همایون تامانگه حمله قیلدی.

هندوبېک هم قیلیچینی سوغوریب آلدینگه چیقدی:

- سیز یار حسین‌بېک بؤلسنگیز، بو عالي ذات بابر پادشاه‌نینگ اؤغیللری میرزا همایون دیرلر!

یار حسین‌بېک بو گپگه ایشانگیسی کېلمه‌ی همایون‌گه کؤزلرینی آله‌یتیریب تیکیلدی. او اېنگ اوّل همایون‌نینگ اېگنیده‌گی ارغواني تؤننی تنیدی. یاقه‌لریگه دُرلر قدلگن بو تؤن - بابرنیکی اېدی.

همایون پانیپت جنگی عرفه‌سیده ابراهیم لؤدي‌نینگ حمیدخان دېگن لشکرباشیسی بیلن آلیشیب، اونی یېنگگن، اوچ یوزدن آرتیق آدمینی اسیر آلیب کېلگن اېدی.

بابر اؤغلی‌نینگ بو جسارتیگه قایل بؤلیب، اپگنیده‌گی شاهانه تؤنینی اؤغلیگه کییدیرگن، بونی همه بپکلر، شو جمله‌دن، یار حسین بپک هم کؤرگن اپدی. اؤشه تؤن حاضر هم همایون‌نینگ اپگنیده اپدی - اونینگ خیپچه گوده‌سیگه بیر آز کتّه کپلیب، یپلکه‌لری آسیلیبراق تورر اپدی.

- امیرزاده‌م، مپن سیزنی تنیمبمپن! - یار حسین بپک قؤلیده قیلیچی بیلن بیر قدم آرقه‌گه چپکیندی.

- قیلیچنی تاپشیرینگ! - بویوردی همایون.

- امیرزاده‌م، مپن حضرت آته‌نگیزگه صادق خدمت قیلگن بپکلردنمپن!

- عبادتخانه‌ده سوغوریلگن قیلیچنی مپن پادشاه حضرتلریگه اپلتیب تاپشیریشیم کپره‌ک!

- دپدی همایون. - سیز یؤل‌تؤسرلیکدن توبه قیلیب، حضرت عالي‌نینگ خدمتیگه کیرگن اپکنسیز. بوگون ینه تالانچیلیک کؤچه‌سیگه قیتمیشسیز. پادشاه حضرتلری زیارتگاهلرده ناجؤیه حرکت صادر بؤلمه‌سین دپب، بویورمه‌گن اپدیلر می؟ نپچون نظرنی بونچه‌لیک پست قیلدینگیز، بپک؟ یاغي خزینه‌لریدن برچه جنگچیلر اؤز اولوشلرینی آلگه‌یلر! بو خزینه سیزگه هم یپتیب آرتگه‌ی! ابراهیم لؤدي‌نینگ آدملری شو هیکل‌نینگ پپشانه‌سیده‌گی یاقوتگه تپگمه‌گن اپکنلر. اولر قیلمه‌گن پست‌کشلیکنی قیلیش بیزگه اِسناد اپمس می؟ آلینگ قیلیچینی! منه بو ناکس ییگیتلرنی توتیب حبسگه اپلتینگ! تاکه باشقه ییگیتلریمیزگه عبرت بؤلسین!

خاص نوکرلر بو بویروقنی بجرگنلریدن کپین همایون هندوبپک‌که برهمننی و اونینگ قوملرینی کؤرستدی‌ـده:

- جناب بپک، پادشاه حضرتلری بیزگه تعیینله‌گن گپلرنی بولرگه ترجمه قیلیب بپرینگ،

- دپدی. بولرنینگ دینی باشقه. لپکن بیز برچه غیرِ دینلرنی بیر خدانینگ بنده‌لری دپب بیلورمیز. بیز هندوستان‌گه یخشی نیتلر بیلن کپلدیک. بو معظم کشورنی هندلر بیلن بیرگه آباد قیلماقچیمیز. کیم که بیزگه همکار بؤلسه، همکارلیک قیلورمیز!

هندوبیک ترجمه قیلگن بو سؤزلرنی برهمن و اونینگ قوملری باش ایرغب، تعظیم قیلیب ایشیتدیلر. شهزاده و اونینگ آدملری چیقیب کیتگندن کیین ایسه برهمن ینه بودانینگ هیکلی آلدیگه عبادتگه کیلیب، بوتون منّتدارچیلیگینی اونگه ایته باشلهدی.

مقّدس یاقوتنی آلماقچی بؤلگن ناکسنینگ قؤلیدن اؤق یيب جزالنیشی بودانینگ ارادهسی بیلن بؤلگنیگه برهمن اؤز قوملرینی ایشانتیریشی ضرور ایدی.

---

* برهمن - هندلرنینگ روحانیسی.

۴

اوزاق سیردریا واحهلریده ایندی لاله برگ یازهدیگن سلقین حمل آییده جمنا بؤیلری اوجِ سرطان پیتیدهگیدیک ایسّیق ایدی. کونی بؤیی آفتابده آتلیق یوریب بدنی مسدهی قیزیب کیتگن بابر کیچکی پیت سلقینراق جای ایزلب جمنا دریاسینینگ بؤییگه کیلدی.

کونینینگ ایسّیغیدن تشقری پیشیندن سؤنگ ایچیلگن عرقنینگ تفتی هم اونینگ ایچینی یاندیرماقده ایدی. کابلده کؤپ ایچیب اؤرگنگن بیکلر پانیپتدهگی غلبه شرفیگه هر کونی بیر-ایکّی جایده ضیافت بیریشیب، اونی تکلیف قیلیشردی. ایسّیق و سیرنم هواده اوستمه-اوست ایچیلهیاتگن چاغیر و عرقلر بابرنینگ یورهگینی بیحلاوت قیلیب، کیچهلری اویقوسینی قاچیریب یوباررردی. کؤپ ایچیب یاتگن کونلری ایرتهلب توریب یؤتلسه بلغمگه قان ارهلشیب چیقردی. بونی کؤرگن هراتلیک خاص طبیب یوسفي:

- حضرتیم، اؤتینهمین ایچکیلیکنی تشلنگ! - دیيه یلینردی.

بابرنینگ اؤزی هم اویقوسیز بیحلاوت بؤلیب یاتگن کیچهلری «ایندی تشلهمهسم بؤلمس»، دیردی. لیکن کوندوز بیران تشویشدن کؤنگلی غش بؤلسه یا که عکسینچه، کیفینی چاغ قیلهدیگن یخشی واقعه یوز بیرسه، ینه ایچگیسی کیلیب قالردی. اینیقسه، ایلک قدحلرنی ایچیب، کیفی ایندی کؤتریلیب کیلهیاتگن پیتلرده بیکلری بوندن کیینگی ایچکیلیک مجلسگه تکلیف قیلسهلر آسانلیکچه راضیلیک بیریب قؤیردی. بوگون پیشینده‌گی

اؤلتیریشده هم خودّی شونده‌ی بؤلگن، «کیچه‌سی کیمه‌ده بزم قیلورمیز» دیب بیکلرنی اؤزی ضیافتگه تکلیف قیلگن ایدی.

حال‌بوکه توشده ایچیلگن می‌نینگ غباری حلیگچه ترقه‌مسدن بارلیغینی لاحس قیلماقده ایدی.

بابر ملازملری و خاص نوکرلری بیلن جمناگه یقینلشگنده دریا بؤییده‌گی کؤکه‌لم یلنگلیکده دفن مراسمی اؤتکزه‌یاتگن برهمنلر، عیاللر، کیکسه‌ـیاش یوزدن آرتیق آدملرنی کؤردی. بابر دفن مراسمینی یقینراقدن کوزه‌تماقچی بؤلدی‌ـیو، آتینی اؤشه تامانگه بوردی.

پانیپت‌ده‌گی جنگ‌نینگ دهشتلی تفصیلاتلرینی ایشیتگن آدملر آتلیقلردن قؤرقیب، مراسمنی بوزیب قاچه باشله‌دیلر. بابر یقین بارگنده یاندیریشگه تیارلب قؤییلگن اؤلیک آلدیده بیرته ماتمسرا کیلینچک، کیکسه عیال و مونکه‌یگن بیر برهمن چال قالگن ایدی. اؤتین اوستیده چلقنچه یاتقیزیب قؤییلگن جسدنینگ پیشانه‌سینی تفنگدن میرگنلرچه آتیلگن اؤق قاره‌یتیریب تیشیب اؤتگن ایدی.

بو راجپوت ییگیتنی بابر قه‌یبرده‌ـدیر کؤرگنده‌ی بؤلدی. هه، پانیپت جنگیدن بیر کون آلدین همایون حمیدخان دیگن افغان سرکرده‌سینی یینگیب، اونینگ اوچ یوز نوکرینی اسیر آلیب کیلگن ایدی. ابراهیم لؤدي بیلن بؤله‌دیگن جنگ حلی آلدینده. اونینگ قؤشینی سکّیز برابر کؤپ. شونینگ تهلکه‌سی تأثیریده بابر اسیرلرگه نسبتاً ایاوسیز بیر سیاست ایشلتگنینی ایسله‌دی.

ابراهیم لؤدي قؤشینلریده تفنگ یؤق. اسیر آلینگنلر هم تفنگدن آدمنی آتیب اؤلدیریش ممکن‌لیگینی بیلیشمه‌یدی. اولر کؤپراق هند خدالریدن بؤلمیش شیوه‌نینگ قهریدن قؤرقیشه‌دی. راجپوتلرنینگ اعتقادی بؤییچه، اگر شیوه یوره‌کدن غضبلنسه، ایکّی کؤزیدن تشقری پیشانه‌سیده اوچینچی کؤز پیدا بؤله‌دی. شیوه کیمگه که شو اوچینچی کؤزی‌نینگ قیپ‌ـقیزیل آلاوینی ساچسه، اؤت تیککن آدم تیل تارتمه‌ی اؤله‌دی...

بابر منه شو دیني اعتقاددن حربي مقصده فایده‌لنماقچی بؤلدی‌ـده، اسیرلردن یوزته‌سینی بیر چیتگه صف قیلدیردی. اولرنینگ قرشیسیگه یوزته تفنگ‌اندازنی قؤیدی و

یيگيرمه قدم جايدن اوٚت آچيشنی بويوردی. اوٚشه تفنگلردن آتيب اوٚلديريلگن اسيرلرنينگ بيری - پيشانه‌سيدن اوٚت تيككن منه شو ييگيت ايدی.

تيريک قالگن اسيرلر تفنگدن آتيلگن آلاولی اوٚق آدمنی قنده‌ی اوٚلديريشينی عمرلريده بيرينچی مرته کوٚريب دهشتگه توشديلر. اولردن بيری آسمانگه قوٚل چوٚزيب:

- آ شيوه! رحم قيل، شيوه! - دٖيب بقيردی.

بابر واهمه‌دن تيتره‌ياتگن يوزته اسيرگه ترجمان واسطه‌سيده مراجعت قيلدی:

- هه، بيزده شيوه‌نينگ کوٚزيده‌ی شفقت‌سيز آلاو ساچه‌ديگن قورال بار! سيزلرنی حاضر آزاد قيلگه‌يميز. باريب يورتداشلرينگيزگه ايتينگلر! بيز بيلن اوروشگنلر منه شو آلاونينگ ضربيدن هلاک بوٚلورلر! اوروشمه‌ی تسليم بوٚلگنلر سيزلر کبی امان قالورلر!

تيريک قوٚيب يوباريلگن يوزته اسير بو گپلرنی شهر و قيشلاقلرگه ترقتديلر. حاضر جمنا بوٚييده دفن ايتيله‌ياتگن جنگچی ييگيت‌نينگ يقينلری هم اونينگ شيوه آلاوينی ايسلته‌ديگن بير بلادن هلاک بوٚلگنينی ايشيتگن ايديلر.

مرحوم جنگچی‌نينگ ياش‌گينه خاتينی اوٚزينی ايری‌نينگ جسدی بيلن بيرگه آلاوگه تشلب کويديريشگه تيارلنماقده ايدی. بابر ساچلری ياييليب يٖلکه‌سيگه توشگن کٖپلينچک‌نينگ يوزيده اوٚليم شرفه‌سينی کوٚردی-يو، هندلرده‌گی ساتی عادتينی ايسله‌دی.

اگر کٖپلينچک تيريک قالسه، عمر بوٚيی عزادارليک کييميده يوريشی، کونيگه فقط بير مرته طعام يٖيب، باشقه ايٖر قيلمه‌ی، تا اوٚلگونچه عذاب-عقوبتده يششی کٖپره‌ک ايدی. مبادا کٖپلينچک بونده‌ی زبون حياتنی اوٚزيگه مناسب کوٚرمه‌سه، ساتی عادتيگه بوٚيسونيب، ايری‌نينگ مرده‌سی بيلن بيرگه آلاوده يانيب کٖپتيشی کٖپره‌ک ايدی...

کٖپکسه برهمن جسدنينگ تگيده‌گی اوٚتينلرگه بيردن اوٚت قوٚيب يوباردی. مخصوص مای سٖپيلگن اوٚتين لاويلّب يانيب کٖپتدی. کٖپلينچک آلاو ايچيده قاله‌ياتگن جسدگه قره‌ب بير تلپيندی-يو، لٖيکن جانی شيرينليک قيليب، آرقه‌گه چٖيکيندی.

بابر هندوبٖيک‌که يوزلندی:

- نخات‌که شونده‌ی گوٚزل کٖپلينچک اوٚزينی آلاوگه تشله‌سه؟ بو نٖي جهالت؟! برهمن‌گه بيزنينگ بويروغيميزنی ايتينگ! کٖپلينچکنی آليب کٖپتسين!

هندوبیک آتینی چو-چولب برهمن بیلن کیلینچک‌که یقینلشدی-ده، هندچه‌لب بیر نرسه‌لر دیدی. کیلینچک بابرگه تیز اؤگیریلیب قره‌دی:

- فاتحلرنینگ پادشاهی شو می؟ مینینگ ایریمگه شیوه‌نینگ آلاوینی شو آدم ساچگن می؟ - کیلینچک ایکّی قؤلینی بابر تامانگه چؤزدی: - اگر سینده شیوه‌نینگ قدرتی بؤلسه ایریمنی تیریلتیریب بیر! اؤشنده مین هم تیریک قالورمین! سین شیوه بؤلسنگ، ایندی بیزگه رحم قیل! تیریلتیر!

هندوبیک بو التجانی ترجمه قیلگنده بابر سراسیمه بؤلیب:

- هوشی جاییده می؟ - دیدی. - مین شیوه ایمس‌مین! اؤلگن آدم ایندی تیریلمه‌گه‌ی! کیلینچکنی قوتقرینگ!

بو گپلرنینگ ترجمه‌سینی ایشیتگن کیلینچک بیردن غضبلنیب قیچقیردی:

- شیوه بؤلمه‌سنگ، نیچون یالغان آوازه ترقتدینگ؟ نیچون مینینگ ایریمنی اؤلدیردینگ؟! ایندی مینینگ اؤلیمیمگه هم سین سببچی بؤلورسین!

کیلینچک آلاوگه یقینلشر ایکن، بابر هندوبیک‌که:

- اوشلنگ، اوشلنگ! - دیدی.

هندوبیک آت اوستیدن کیلینچک تامانگه اینتیلیب، اونی اؤنگریب آلماقچی بؤلدی. اما کیلینچک بابرگه قره‌تە:

- کیت باسقینچی! یؤقال! یورتینگ‌گه کیت! - دیب قیچقیردی-ده، هندوبیک‌که چپ بیریب، اؤزینی آلاوگه آتدی و ایری‌نینگ یانه‌یاتگن جسدینی قوچاقلب آلدی.

لاوللب یانه‌یاتگن آلاو درحال کیلینچک‌نینگ حریر کییملریگه و یلکه‌سیده یاییلیب یاتگن قاره ساچلریگه ایلشدی. بابر اونینگ آلاو ایچیده اچّیق آغریقدن چینقیریب یوبارگنینی ایشیتدی، شونده هم جنگچی ایری‌نینگ جسدینی قوچاغیدن قؤیمه‌یاتگنینی کؤردی-یو، لرزه‌گه کیلیب، آتینی آرقه‌گه بوردی.

او جمنانینگ ساکن قؤلتیغیده لنگر تشلب تورگن ایکّی آشیانلیک کیمه‌گه تامان آتینی یلدیریب باره‌یاتگنده آرقه‌دن ایسگن شمال آلاوده کویگن آدم تنه‌سی‌نینگ کؤنگیلنی اینیته‌دیگن چوچمل هیدینی آلیب کیلدی.

کېمه‌نینگ پستکی قبتیده بکاوول و آشپزلر پادشاه‌نینگ توشلیک طعامی اوچون کباب پیشیرماقده اېدیلر. بابر کېمه‌نینگ «تالار» دېب اتله‌دیگن بالاخانه‌سیگه کۆتریله‌یاتگنده، منقلده پیشه‌یاتگن کباب‌نینگ توتونی و هیدی بایه‌گی آلاونینگ چوچمل هیدینی اېسلتدی-یو، بیردن کۆنگلینی بې‌حضور قیلدی. او بکاوولگه اۆگیریلیب:

- منقلنی اۆچیرتیرینگ! - دېدی.

- حضرتیم، سیزگه توشلیک...

- توشلیک کېره‌ک اېمس.

- اما کېچقورونگی ضیافت...

- ضیافت قالدیریلسین!..

بابر غمگین یوز بیلن تالارگه بیر اۆزی چیقیب کېلدی. هدېمه‌ی پستکی قبتگه هم جیملیک چۆکدی. شو جیملیکده اۆزینی آلاوگه تشله‌گن کېلینچک‌نینگ چینقیریغی گۆیا قیته اېشیتیله باشله‌دی... پانیپت‌ده‌گی حربي غلبه بو چینقیریق تأثیریده بابرگه معنوي مغلوبیتدېک تویولیب کېتدی. شیوه حقیده‌گی روایتدن سیاست اوچون فایده‌لنگنی ایلگری حربي ایشده خطرلی اثناده جایز بیر چاره‌دېک کۆرینگن بۆلسه، اېندی آلاوده یانگن گۆزل کېلینچک بونینگ قنچه‌لیک غیرِ انساني شفقت‌سیزلیک اېکنینی اونینگ کۆزیگه آچیق کۆرستدی.

پانیپت ظفری... تقدیر اونگه شونده‌ی اولکن غلبه‌نی نېگه ماوراالنهرده بېرمه‌دی؟ وطنیده جنگ قیلسه، هیچ کیم اونی باسقینچیلیکده عیبله‌ی آلمس اېدی-کو!

اوزاقلرده قالگن ماهیم بېگیم اېسیگه توشدی. کۆرمه‌گنیگه آلتی آیدن آشیه‌پتی. سۆنگگی مرته صحبتلشگنلریده ماهیم بېگیم بوگونگی دهشتلرنی آلدیندن سېزگنده‌ی، قنچه‌لیک اضطرابگه توشگن اېدی!..

بایه‌گی کېلینچک‌نینگ: «کېت، باسقینچی! کېت!» دېب قیچقیرگنی اونینگ قولاغی آستیدن کېتمس اېدی. بابر ایچیده: «یاره‌ب، بو نې کۆرگیلیک!» دېدی-یو، خیالینی باشقه بیران نرسه بیلن بند قیلیش اوچون دفتر-قلم آلدی. سېوگن یاریدن و توغیلیب-اۆسگن دیاریدن اوزاقده او اۆزینی بېحد طالعسیز، بختسیز سېزگن پیتلری کۆپ بۆلر اېدی. حاضر

هم شو آغیر تویغو یوره‌گینی چولغب آلدی. بابر کۆنگلینی دفتریگه بۆشتگیسی کېلیب، بیرینچی سطرنی یازدی:

طالع یۆقی جانیمگه بلالیغ بۆلدی.

او کېنگ قیرغاقلر آره‌سیدن تاووشسیز جیم آقیب اۆته‌یاتگن جمناگه تیکیلدی. باتیب کېتگن قویاش‌نینگ قویوق شفقیدن دریا سووی قیزغیش کۆرینه‌دی. بابرنینگ نظریده، دریا سووینی شفق اېمس، جنگلرده تۆکیلگن قانلر قیزرتیریب یوبارگنده‌ی تویولدی.

او اضطراب بیلن کېینگی سطرلرنی یازدی:

هر ایشنی که ایله‌دیم خطالیغ بۆلدی،

اۆز یېرنی قۆییب هند ساری یوزلندیم،

یاره‌ب، نېته‌یین، نې یوز قرالیغ بۆلدی!

* * *

غیره‌ـشیره قارانغیلیکده اۆنگ قیرغاقدن کتّه بیر قاییق چیقیب، کېمه‌گه قره‌ب کېله باشله‌دی. کېمه‌نینگ پستکی قبتیدن قۆرچی‌باشی:

- کیم او قاییقده‌گی؟ - دېب سۆره‌گنینی بابر هم اېشیتدی‌ـیو، قاییققه تیکیلیب قره‌دی.

قاییق‌نینگ آلتیته می‌ـسکّیزته می اېشککگی بار اېدی.

- میرزا همایون حضرتِ عالي‌لری‌نینگ حضورلریگه اجازه سۆره‌یدیلر! - دېب جواب بېردی قاییقدن یۆغان بیر تاووش.

همایون بیلن کۆپدن بېری یکّمه‌ـیکّه صحبتلشه آلمه‌گن بابر بوگون اۆغلی بیلن بیر دردلشگیسی کېلدی‌ـیو، پستدن سودرنی چقیردی:

- ایتینگ، همایون تالارگه چیقسین!

کۆپ اۆتمه‌ی تالار زینه‌سیده وزمین قدم تاووشلری اېشیتیلدی. همایون اېشیکدن کیرگنده بابر اونینگ چقنه‌گن نوقیران کۆزلریگه، اېندی لب اوستینی قاپله‌گن نازک مۆیلاویگه، کوچگه تۆلیب تورگن خیپچه، ساغلام گوده‌سیگه هوسی کېلیب تیکیلدی. بابرنی قیینه‌یاتگن اضطرابلی تویغولر، اونی بې‌حلاوت قیلگن ایسّیقلر همایون اوچون گۆیا یۆق اېدی.

«اؤن سکّیز یاشیمده مبن هم شونده‌ی ییگیت ایدیم-ه، ایندی نیمه‌م قالدی؟» دیگن اؤیدن بابرنینگ کؤنگلی قتّیق ایزیلدی.

آته-باله کؤریشیب-سؤره‌شگنلریدن سؤنگ، همایون آته‌سی‌نینگ روبروسیگه چؤکّه توشدی-ده، کولیمسیره‌ب قؤینیدن چیرایلی صدف قوتیچه آلدی.

- حضرتیم، شونی بیر آچیب کؤرینگ.

بابر قوتیچه‌نی قؤلیگه آلیب شاشیلمه‌ی آچدی. قاره بخمل متاع آره‌سیدن الماسگه اؤخشش سیرجلوه بیر تاش یولدوزده‌ی چره‌قلب کؤریندی. لیکن تاش‌نینگ یانغاقده‌ی کتّه‌لیگیگه قره‌ب، بابر اونینگ الماسلیگیگه ایشانگیسی کیلمسدی. جوده کؤپ خزینه‌لرنی و خیلمه-خیل جواهرلرنی کؤرگن بابر بونچه‌لیک کتّه الماسنی حلی اوچره‌تمه‌گن، الماس دانه‌سی‌نینگ بو قدر اولکن بؤلیشینی تصور هم ایتمس ایدی.

- بو قنده‌ی جواهر؟ - دیب سؤره‌دی بابر اؤغلیدن.

- الماس ایمیش.

بابر نور جلوه‌سیگه چؤمیب اؤینه‌یاتگن تاشنی قؤلیگه آلیب سلماقلب کؤردی:

- وزنی یتّی-سکّیز مثقال کیلور. نخات شونچه‌لیک کتّه الماس بؤلسه؟

- مبن بیر موقییم*نی چقیریب کؤرستدیم. مشهور کؤهِ نور* الماسی شو، دیدی. عالمده بوندن کتّه الماس یؤق ایمیش. بهاسی صندوق-صندوق آلتینلردن بلند ایمیش.

- مبن بنگاله پادشاهی سلطان علاوالدین‌ده اولوغ بیر الماس بار دیب ایشیتگن ایدیم. تعریف قیلگن ایدیلر که، شو بیرته الماس کتّه بیر مملکت‌نینگ بیر آیلیک صرف و خرجتینی کؤترگه‌ی.

- موقییم‌نینگ ایتیشیچه، منه بو الماس‌نینگ قیمتی تمامی عالم‌نینگ ایکّی یریم کونلیک صرفیگه برابر ایکن.

- سبن بونی قه‌یبردن آلدینگ؟

همایون اؤنغه‌یسیز لنیب جیلمه‌یدی-یو:

- گوالیار راجاسی‌نینگ خیلخانه‌سیده پیشکش قیلدیلر، - دیدی.

- نیچون؟

همایون واقعه‌نی حکایه قیلر ایکن، بابر گوالیار ولایتیده یوز ییلدن بیری حاکملیک قیلیب، جوده کتّه بایلیک آرتتیرگن راجا بکرامادیتیانینگ حشمتلی قصرینی کؤز آلدیگه کیلتیردی. بکرامادیتیا ابراهیم لؤدي‌گه بؤیسونمسدن، او بیلن اوزاق وقت اوروش قیلگن، آخری گوالیارنی ابراهیم‌گه بیریب، اؤزی شمس‌آباد دیگن جایگه کؤچیب کیتگن و کؤپ اؤتمه‌ی وفات ایتگن ایدی. پانیپت‌ده‌گی غلبه‌دن کیین همایون باشلیق ایلغارلر دهلی‌دن اؤتیب باریب کؤپ قصرلرنی اشغال قیلدیلر. شو قصرلردن بیریده اؤلیب کیتگن اؤشه راجانینگ بؤی یتگن ایکّی قیز، بیر اؤغلی و اولرنینگ آنه‌لری یشب تورگن ایدی.

راجانینگ ییگیرمه یاشلرده‌گی اؤغلی همایون‌نی یخشی قرشی آلدی:

- سیزلرنینگ دشمنلرینگیز بؤلگن ابراهیم لؤدي بیزنینگ هم دشمنیمیز ایدی، اونینگ مغلوب بؤلگنیدن بیز شادمیز، - دیدی. - ایندی رخصت بیرینگیزلر، بیز شمس‌آبادن آنه یورتیمیز گوالیارگه قیتیب کیته‌یلیک.

همایون هم یاش راجا بیلن ایلیق معامله قیلدی-یو، لیکن گوالیارگه کؤچیب کیتیش اوچون اؤزی رخصت بیره آلمس‌لیگینی، پادشاه‌نی کوتیش کیره‌کلیگینی ایتدی. اؤشه کیچه ویس دیگن بیر بیک ایلّیکته‌چه ییگیتی بیلن راجانینگ قصریده تونه‌دی. همایون‌نینگ اؤزی قصرنینگ هاولیسیده‌گی باقچه چادر تیکتیریب، کیچه‌سی چادرده اوخلب یاتگنده ایچکریده کؤتریلگن تؤپالاننی ایشیتیب اویغانیب کیتدی. قؤرچیلرینی یانیگه آلیب، قصر ایچیگه چاپیب کیرسه، ویس بیک‌نینگ ییگیتلریدن بیری ایشیک آلدیده قانگه بیلنیب اؤلیب یاتیبدی. قندیللرده شمعلر یانیب توریبدی. ایکّینچی قبت‌نینگ زینه‌پایه‌سیده تورگن اؤن سکّیز یاشلی گؤزل قیز چووه‌لیب یاتگن ایپک ساریسینی تیتراق قؤللری بیلن آلیب، یلنغاچ یلکه‌سیگه یاپیشگه اورینیه‌پتی. راجانینگ اؤغلینی بیش-آلتیته نوکرلر اؤرته‌گه آلیب، قؤلیده‌گی قیلیچینی اوریب توشیریشدی.

معلوم بؤلیشیچه، ویس بیک راجانینگ شو قیزینی یاقتیریب قالیب، نوکرلری یاردمیده اؤز بؤلمه‌سیگه کوچ بیلن آلیب کیلتیرماقچی بؤلگن. قیزنینگ اکه‌سی قیلیچ یلنغاچلب حمایه‌گه چیققن. قیزنی کؤتریب کیتماقچی بؤلگن نوکرنی قیلیچ بیلن اوریب ییقیتگن.

ایندی بونینگ قصدیگه نوکرلر یاش راجانینگ اؤزینی اؤلدیرماقچی ایدیلر.

همایون گپ نیمه‌ده‌لیگینی سوریشتیریب بیلگچ، نوکرلرگه:

- راجانی بۆشه‌تینگ! - دېب بویوردی. - اۆز سینگیللرینی بونچه‌لیک مردانه حمایه قیلگن ییگیت احترامگه سزاوار. پادشاه حضرتلری بونده‌ی کیشیلر بیلن یخشی معامله‌ده بۆلیشنی بویورگن اېدیلر. فرمان عالینی اونوتگن شهوت‌پرست وه‌یس بېک حبسگه آلینسین! قیزنی ایلیکله‌ماقچی بۆلگن نوکرلر اۆن درّه کلتکلنسین!

خاص نوکرلر بو بویروقنی بجرمه‌گونلریچه همایون اولرنینگ تېپه‌سیدن کېتمه‌ی توردی. بو آره‌ده زینه‌پایه‌دن یاش راجانینگ آنه‌سی قۆلیده کیچکینه صدف قوتیچه بیلن توشیب کېلدی. او عالي طبقه‌نینگ اۆقیمیشلی عیاللریدن اېدی، کۆپ تیللرنی بیلردی، همایون‌گه فارسچه‌لب گپیردی:

- شهزاده، مېنینگ بساطیمده‌گی اېنگ کتّه بایلیگیم - منه شو قوتیچه‌نینگ ایچیده. مېنگه فرزندلریم دنیانینگ همه بایلیکلریدن عزیزراق. سیز اۆغلیم‌نینگ جانینی قیتریب بېرگندېک بۆلدینگیز. منه بو قوتیچه‌ده‌گی اولوغ الماسنی سیزگه پېشکش قیله‌من!

- ... واقعه‌نینگ تفصیلی شو، - دېدی همایون و آنه‌سیگه «بیر نوکرنینگ اۆلگنی-یو، وه‌یس بېک‌نینگ جزالنگنی اوچون گپ اېشیتمس میکینمېن؟» دېگندېک تېرمیلیب قره‌دی.

بابر آغیر تین آلدی-یو:

- القصه، بو گۆزل الماس هم زۆرآوانلیگ و خونرېزلیک بلاسینی کۆریب کېلمیش می؟ - دېدی.

- حضرتیم، مېندن خطالیک اۆتگن بۆلسه عفو اېتینگ. مېن اۆیله‌دیم که، اۆز عار-ناموسلرینی شونده‌ی بې‌بها الماسدن هم آرتیق قدرله‌یدیگن آدملر غیرِ دین بۆلسه‌لر هم...

- راست، بو مملکتده شونده‌ی عار-ناموسلی آدملر بارلیگینی اۆیله‌سم، مېنینگ هم کۆنگلیم کۆتریلور، اۆغلیم! اما بیزنینگ نظری پست بېک و نوکرلریمیز زۆرآوانلیگ و تالانچیلیک بیلن هند اېلینی بیزدن چۆچیتماقده‌لر. اخیر بیزنینگ مقصدیمیز فقط مملکت آلماق اېمس اېدی-کو. بیز هندوستان‌ده کتّه دولت توزیش آرزوسینی کۆنگلیمیزگه توگیب

کېلگن اېدیک. یگانه قدرتلی دولت برپا اېتیلیشیدن هند اېلی هم منفعتدار اېمس می؟ برچه اۏلکه‌لر بیرلشسه، اېل‌نینگ تینکه‌سینی قوریتگن ایچکی اوروشلر تۏخته‌مس می؟

اولوس تینچیب، علم و صنعت‌نینگ رونقی آسانلشمه‌گه‌ی می؟ بونی سېزگن هندوستانیلردن دلاورخان، هندوېک کېیلر بیز بیلن همکارلیک قیلماقده‌لر. بیز اېندی بوتون هند اېلی‌نینگ کۏنگلینی آلماقده اینتیلماغیمیز درکار، اۏغلیم!

- هند اېلی‌نینگ کۏنگلینی آلماق؟! - تعجب بیلن سۏره‌دی همایون. - قانلی جنگلر واهمه‌سیدن قۏرقیب، شهر و قیشلاقلرینی تشلب قاچماقده بۏلگن مینگ-مینگ آدملرنینگ کۏنگلینی بیز قنداق آلغه‌یمیز؟

بابر پنجاب‌ده یۏلنی اده‌شتیریب، فاتحلرنی خراب قیلماقچی بۏلگن فیلباننی و بایه «کېت، باسقینچی!» - دېب قیچقیریب اۏزینی آلاوگه تشله‌گن کېلینچکنی اېسله‌دی:

- هه، بو جوده مشکل معما! - بابر مېز اوستیده تورگن صدف قوتیچه‌نی قۏلیگه آلدی. - امیدوارمېن، شاید بو معمانی یېچیشگه موفق بۏلسک. اخیر منه سېن بیر قنچه هندوستانیلرنینگ کۏنگلینی آلمیشسېن-کو. دهلی‌گه کېلگن کونینگ عبادتخانه‌ده بو اېل‌نینگ مقّدس تویغولرینی حمایه قیلمیشسېن. بونینگ همه‌سیگه لایق مکافات منه شو الماس دیر! آل، حلالینگ بۏلسین!

- حضرتیم، - دېب همایون قوتیچه‌نی آلمه‌ی قۏلینی کۏکسیگه قۏیدی، - بو الماسنی مېن سیزگه اتب کېلتیردیم.

بابر صدف قوتیچه‌نی ینه مېز اوستیگه قۏیدی-یو، آوازی خیال تاولنیب:

- سېنینگ بو سخاوتینگ اوچون تنگریگه شکرلر قیله‌مېن، - دېدی. - پانیپت جنگیده سېن مېنگه اېنگ بیرینچی بۏلیب ظفر کېلتیردینگ، قۏشین‌نینگ روحینی کۏتریشگه سببچی بۏلدینگ. مېن حلی بو خدمتلرینگنی کۏنگلیمده‌گیدېک تقدیرله‌گنیم یۏق.

- لېکن سیزنینگ اوّلگی انعاملرینگیز مېنینگ بوتون عمریمگه یېتگولیک دیر، - دېب همایون آنه‌سیگه «مبین»نی اېسلتگیسی کېلدی. - مېن هم سیزگه ارزیرلیک بیر ارمغان کېلتیریش آرزوسیده اېدیم...

- اوندەی بۆلسه، میلی، مېن بو ارمغانینگنی بیر مرته قبول قیلەی. اېندی شو الماس مېنیکی می؟

- سیزنیکی!

- لېکن تقدیر مېنگه دنیادەگی برچه الماسلردن قیمتلیراق بیر مکافات بېرمیشدیر. بو مکافات - مېنینگ سېندېک اۆغلیم بارلیگی دیر. تاجدار، تختدار آتەـاۆغیللر آرەسیده قنداق یامان بخیللیکلر، قنداق رزیل خونخۆرلیکلر بۆلگنلیگی سېنگه سِر اېمس. مېن ایستەیمېن که، بو بلالر سېن و مېنگه هیچ وقت یاووق کېلمەسین. خدادن تیلەگیم شو که، مېندن سېنگه، سېندن اولادلرینگگه سخاوت و مردلیک، فداکارلیگ و عالیجنابلیک میراث بۆلیب قالسین. بو فضیلتلر بیزنی اولکن تاغ سلسلەسیدېک دایما بیرـبیریمیزگه باغلب تورسین. انه اۆشنده گینه بیز هندوستانگه کېلیب کۆزلەگن اولوغ مقصدلریمیزگه یېتیشگەیمیز.

- سیز ایتگن اولوغ مقصدلر اوچون اۆغلینگیز جانینی بېریشگه هم تیار!

- بونگه مېنینگ ایشانچیم کامل. شونینگ اوچون بو نایاب الماسنی مېن فقط سېنگه مناسب کۆرورمېن. آل!

همایون اېندی اۆرنیدن سکرەب توردیـیو، صدف قوتیچەنی تعظیم بیلن آتەسیـنینگ قۆلیدن آلیب، کۆزیگه سوردی. بابرنینگ بایەگی بېحلاوتلیگی و توشکون کیفیتی اېندی ترقب کېتگن، کۆنگلیده ینه یخشی استقبالگه ایشانچ تویغوسی موج اورر اېدی. او همایونگه:

- اۆتیر، - دېدیـده، قرسک چلیب سودرباشینی چقیردی: - هندوبېکنی چارلنگ. خواجه خلیفه بیلن بیرگه کیرسین.

چقیریلگنلر کېلگونچه بابر همایونگه آگرەدەگی احوال تۆغریسیده گپیریب بېردی:

- قۆرغاننی ابراهیمنینگ آنەسی، اۆغلی، ملکداد کاراني آتلیق وزیری مینگدن آرتیق خاص عسکرلری بیلن بېرکیتیب آلمیشلر. «سۆنگگی آدمیمیز قالگونچه جنگ قیلورمیز» دېب عهد قیلمیشلر. بو عهدنی بیزنینگ قۆشین بیر حمله بیلن کۆکەکه ساوورماغی ممکن. اما ینه خونرېزلیک بۆلور، شهر بوزیلیب، بیزگه کېرەکلی قنچه آدملر حیف کېتور!

خواجه خلیفه و هندوبیک تالارگه تعظیم قیلیب کیریشدی. بابر اولرنی قرشیسیگه اؤتقزگچ:

- سیزلر آگره‌گه بیزدن ایلچی بؤلیب بارماقلرینگیز کیره‌ک، - دیدی. - مقصد - قؤرغاننی جنگسیز آلیش. مال و جانلری امان قالسین. ابراهیم‌نینگ آنه‌سی جمنا بؤییدن پرگنه* سؤره‌گن ایمیش. میلی، بیره‌یلیک، ابراهیم‌نینگ اؤغلی عربچه‌ـفارسچه اؤرگنگن علملیک اؤسپیرین ایمیش، اونی سرایده‌گی آبرولی ملازملریم قطاریگه قؤشه‌ی. ملکداد کاراني‌نی تدبیرکار وزیر دیب ایشیتدیم. اونی هندوستان معمالری بؤییچه اؤزیمگه مصلحتچی قیلیب خدمتگه آله‌ی. باریب، یخشیلب سؤزلشینگ. ینه قنده‌ی معقول تیلکلری بؤلسه قبول قیله‌یلیک. خلص، قیرغین بؤلمه‌سین، بیوه‌ـبیچاره کؤپه‌یمه‌سین، دیب شو یؤلنی توتماقده‌میز... یعنی، سیزلرنینگ وظیفه‌لرینگیز - قلعه آلیش ایمس، بلکه قلعه‌ده‌گیلرنینگ کؤنگلینی آلیش دیر!

آغیر جنگلرنینگ آلدینگی صفیده قان کیچیب یورگن همایون بیلن هندوبیک بابرنینگ بو تدبیریدن یینگیل تارتیشیب، بیرـبیرلریگه ممنون قره‌ب آلیشدی.

---

* موقییم - جواهرشناس زرگر.

* کؤه نور - «نور تاغی» دیمک دیر. اؤشه زمانده بو الماس - آدمزاد تاپگن الماسلرنینگ اینگ اولکنی بؤلگن. عالملر کؤهِ نور الماسی‌نینگ ۱۳۰۴ ییلدن بیری بارلیگینی انیقله‌گنلر. حاضر بو الماس لندن‌ده سقلنه‌دی.

* پرگنه - کیچیکراق ولایت.

آگره

یا حیات، یا ممات

۱

ابراهیم لۆدي‌نینگ آنه‌سی ملکه بَیده پانیپت جنگیده اۆلدیریلگن اۆغلی اوچون عزا توتیب، باشدن‌ـآیاق آق کییینیب یورر اېدی. آره‌گه قۆییلگن آدملر اونگه ایسته‌گن پرگنه‌سینی بېریب، آگره‌نی جنگسیز تاپشیریشگه کۆندیردیلر. ملکه قۆرغان دروازه‌لری‌نینگ کلیتینی جمنا بۆییده بابرگه تاپشیره‌یاتگنده کۆزلریدن تیرقیره‌ب یاش چیقیب کېتدی.

بابر بو صلابتلی کمپیرنینگ کېنگ پېشانه‌سی و بیر‌ـبیریگه قۆشیلگن قاشلرینی قه‌یېرده‌ـدیر کۆرگنده‌ی بۆلدی. سۆنگ بیردن پانیپت اېسیگه توشدی. جنگ توگه‌گندن کېین بیر بېک مینگلب اۆلیکلر آره‌سیدن ابراهیم لۆدي‌نینگ جسدینی ایزلب تاپگن و باشینی کېسیب آلیب، اوزون نیزه‌گه سنچیب بابرگه کېلتیریب کۆرستگن اېدی. اېندی قیرق یاشلرگه بارگن ابراهیم لۆدي‌نینگ کېنگ پېشانه‌سی و پیوسته قاشلری هم خودّی آنه‌سینیکی‌گه اۆخشر اېدی.

بابرگه بیر لحظه شونده‌ی تویولدی که، گۆیا ابراهیم لۆدي تۆستدن تیریلیب، آنه‌سی‌نینگ قیافه‌سیگه کیریب کېلگن. بابر الّه‌ـنېچون سراسیمه بۆلیب:

- ملکه، ییغله‌منگ، - دېدی. - بیزدن ینه قنده‌ی تیله‌گینگیز بۆلسه ایتینگ؟

ملکه بَیده کۆز یاشینی کفی بیلن تېز ارتدی:

- مېنگه باشقه آزار بېرمه‌سه‌لر بۆلدی.

بابر ملازملری تامانگه یوزلندی:

- منبعد ملکه‌گه هیچ کیم آزار بېره کۆرمه‌سین، همه اونی معتبر آنه‌میزدېک احترام قیلسین!

ملازملر بو تاپشیریقنی تعظیم بیلن قبول قیلدیلر. ملکه هم باش اېگیب، منّتدارچیلیک بیلدیرگن بۆلدی. اما اونینگ ییغیدن نملنگن کۆزلری پۆلاد تیغ‌نینگ ساووق جِلاسینی اېسلتیب نفرت بیلن یلتیره‌ب کېتگنینی هیچ کیم کۆرمه‌دی.

ملکه بَیده اؤغلی‌نینگ قاتلینی کېچیره‌دیگن آنه‌لردن اېمس. پانیپت‌دن مدهش خبر کېلگنده ملکه اوچون آسمان اؤپیریلیب یېرگه قوله‌گنده‌ی بؤلگن اېدی. او اؤغلینی سؤنگگی مرته کؤریشنی ایستر، اونینگ جسدینی اؤز قؤلی بیلن توپراققه قؤییب، قبرینی قوچاقلب ییغله‌سه - کؤنگلی خیال تسکین تاپه‌دیگنگه اؤخشر اېدی. شونینگ اوچون ملکه اېنگ ایشانگن آدملرینی پانیپت‌گه یوباریب، ابراهیم‌نینگ جسدینی تاپیب کېلیشنی بویورگن اېدی.

لېکن آگره بیلن پانیپت‌نینگ آره‌سی اوچ-تؤرت کونلیک یؤل. تا اؤلیم خبری آگره‌گه یېتیب کېلگونچه، سؤنگ آگره‌دن ملکه یوبارگن آدملر پانیپت‌گه بارگونچه آره‌دن بیر هفته‌چه اؤتگن، اونگچه اؤلیکلرنینگ بیر قسمی کؤمدیریلگن، بیر قسمی مېچکه‌ی قوزغونلر سویکلریگچه تازه‌لب یېب کېتگن اېدیلر... ملکه بَیده یوبارگن آدملر سلطان ابراهیم‌نینگ جسدینی تاپالمه‌دیلر، فقط جنگ کونی اونینگ کلّه‌سینی نیزه‌گه سنچیب بابرگه اېلتیب کؤرستگنلری حقیده خبر تاپیب کېلدیلر... اؤغلی‌نینگ جسدی قنده‌ی خوار بؤلگنینی اېشیتگن آنه‌نینگ قیغو-الملری اوّلگیدن اؤن حصه آشدی. او حتا جای نماز اوستیده نماز اؤقیب اؤتیرگنده هم: «ابراهیم جان، اېندی بو عالمده سېنینگ قبرینگ هم یؤق، خدا مېنگه جسدینگنی هم کؤپ کؤردی! - دېب ناله قیلر: - الاهیم، سېنگه اؤلیم کېلتیرگن بابرنینگ اؤزی اؤلسین، بوندن مینگ حصه آرتیق خوار بؤلیب اؤلسین!» - دېب قرغر اېدی.

ملکه‌نینگ کنیزلری و خدمتکارلری کؤچه-کؤیدن اونگه تسکین بېره‌دیگن گپلر تاپیب کېلیشردی. بابرنینگ عسکرلری یېم-خشَکدن قیینه‌لیب، دهقانلرنینگ اېکینلرینی آتلریگه یېدیرگن اېکن، دهقانلر غلیان کؤتریب، نوکرلردن بیر قنچه‌سینی بالته و پنچشاخه‌لر بیلن اوریب اؤلدیریبدی. فاتحلرنی هندوستان‌نینگ ایسّیقلری هم جوده قییئب قؤیگن اېمیش. سلقین تاغ هوالریگه اؤرگنگن آت و آدملر بو یېرنینگ ایاوسیز ایسّیغیگه برداش بېرالمه‌ی اؤله‌یاتگن اېمیش. وبا و قاره بېزه‌ک هم اولرنینگ صفلرینی سییره‌کلشتیریب قؤیه‌یاتگن اېمیش...

ملکه آوازه‌لرنینگ قنچه‌لیک راستلیگینی بابر سراییده خدمتده یورگن نېوره‌سی بهادیردن سوریشتیریب بیلماقچی بؤلدی. بهادیر هفته-اؤن کونده کېله‌وېرمه‌گچ، ملکه

«اونی سرایدن چیقریشمه‌سه کېره‌ک»، دېب اؤیله‌دی‌ـیو، کنیزینی پادشاه محکمه‌سیگه یوباردی. «مېن بېتابمن، نېوره‌مگه رخصت بېرسینلر، مېنی کېلیب کؤریب کېتسین»، دېگن معناده مکتوب یوباردی.

اؤن یېتّی یاشلی بهادیر فارسچه‌نی و سانسکریتنی یخشی بیلر، بابر اوچون ضرور بؤلگن بعضی حجتلرنی ترجمه قیلر ایدی. سرایده باشقه ترجمانلر هم بار ایدی. بهادیرگه کؤپ ایش بویوریشمس ایدی‌ـیو، لېکن اونی اؤزیچه ایرکین هم قؤییشمسدی. بابر اونی قتّیق قؤریقلب یوریشنی بویورگن ایدی. بو قؤریقچیلر بهادیرنی تشقی خطرلردن احتیاط قیلیب یورگنده‌ی کؤرینسه‌لر هم، اصلیده اولر شهزاده‌نی «ابراهیم طرفدارلری تاماندن اویوشتیریلیشی ممکن بؤلگن بیران فتنه‌گه باش قؤشمه‌سین» دېب سینچیکلب کوزه‌تیشردی. شو سببلی بهادیرنی سرایدن کؤپ چیقریشمسدی.

بیراق ایشیک آغه محمد دؤلدای ملکه بَیده‌نینگ «کسلمن، نېوره‌م کېلیب کېتسین» دېگن مضمونده‌گی خطینی آلگچ، بابرنینگ «ملکه‌نی معتبر آنه‌میزده‌ی احترام قیلینگ» دېگن بویروغینی ایسله‌دی‌ـیو، بهادیرگه جواب بېردی. فقط اونینگ یانیگه اوّلگیدن ایکّی برابر کؤپراق نوکر قؤشدی‌ـده، شو بوگوناق قیتیب کېلیشنی تعیینله‌دی.

نېوره‌سی کېلگنده ملکه بَیده دریا بؤییده‌ی مرمر کؤشک‌نینگ نیم‌قارانغی ایچکی خانه‌سیده خسته‌لرده‌ی سقفگه تیکیلیب یاتگن ایدی. یؤلده ایسّیقدن تېرلب‌ـپیشیب کیرگن نېوره‌سیگه یانیدن جای کؤرستدی‌ـیو، مجالسیز بیر احوالده اؤرنیدن توریب اؤتیردی. نېوره‌سی‌نینگ بؤغریققن یوزلریگه قره‌ب حال‌ـاحوال سؤره‌شدی. یاز بو ییل هر ییلگیدن هم ایسّیق کېلگنینی ایتدی.

- فاتحلر ایسّیققه برداش بېرالمه‌ی اؤله‌یاتگنی راست می؟ - دېب سؤره‌دی.

- بیرده‌ـیریم اؤله‌یاتگنلری بار، - دېدی بهادیر.

- «هندوستان‌ده تورمه‌یمیز، سلقین جایلرگه قیتیب کېته‌میز» دېیه‌یاتگنلری‌ـچی؟

- پادشاهلری کېتگنی قؤیگه‌ی می؟ کؤپچیلیک اونینگ ایزمیدن چیقمس ایکن. اؤزی هم جوده گپگه اوسته ناطق آدم ایکن. «کېته‌میز»، دېب یورگنلرنی سرایگه تؤپلب، شونده‌ی بیر گپلشدی که، همه‌سی جیم بؤلیب قالدی.

- سېن آتەنگ‌نینگ قاتلینی... مقتەیەپسن می؟

بهادیر اېشیک‌که خواطرلی کۆز تشلب قۆیدی. او اۆزی بیلن بیرگه کېلگن همراهلریدن خواطرده اېدی. بونی سېزگن ملکه آوازینی پسەیتیریب سۆرەدی:

- کېتینگ‌گه آدم قۆیگنلر می؟

- هه، هیچ کیم بیلن یکّمه-یکّه گپلشالمەیمن. همیشه یان-وېریمده قۆریقچیلر... یامانلەسم، درّاو یېتکزەدیگنلر کۆپ.

- قۆرقمه، بو خانەده فقط بیز ایکّلەمیز... ایلگری بیزگه خدمت قیلگن آدملردن سرایده هیچ کیم بار می؟

- آتەم‌نینگ وزیری ملکداد کاراني بار... کېین... بیزنینگ کتبخانەده ایشلەگن تۆرتته عالم هم خدمتگه آلیندی. بیلیشیمچه، بابر هندوستانلیکلرنی اۆزیگه اېل قیلماقچی، اولرنینگ ایشانچینی قازانماقچی. شونینگ اوچون آتەم‌نینگ برچه آشپزلرینی سرایگه تۆپلب، تۆرتتەسینی اۆزی اوچون تنلب آلیبدی.

- شو بیزنینگ آشپزلر پیشیرگن طعاملرنی بابر هم یېرمیش می؟

- هه، کۆرگنلردن اېشیتدیم. بابر هندوستاني طعاملرنی یېییش بیلن هم اۆزینی بیزنینگ اېلگه یقین کۆرستماقچی بۆلسه کېرەک.

ملکه ایلگری اۆزی‌نینگ اطاعتیده بۆلگن اۆشه تۆرتته آشپزدن بیرارتەسینی قۆلگه آلیش ممکن‌لیگینی اۆیلەدی-یو کوتیلمه‌گن بیر بردملیک بیلن اۆرنیدن توریب کېتدی. اونینگ قلبینی اۆرتب یورگن قیغو-الملر اېندی بیردن ینگی یۆل تاپگندەی بۆلدی. زۆر انتقام تویغوسی اونینگ خیاللرینی بیر نقطه‌گه تۆپلب، وجودیگه کوچ-قوت بېرگندەی بۆلدی.

«اگر بابر اۆلدیریلسه، اونینگ آدملری بو یېرده تورالمەیدی: کېتەدی، مملکت ینه اۆزیمیزگه قالەدی!» دېگن اۆی هم اونینگ آشپزلرینی قۆلگه آلیش حقیدە‌گی قرارینی مستحکملەدی. ملکه آغزینی نېورەسی‌نینگ قولاغیگه یقینلشتیریب سۆرەدی:

- اۆشه آشپزلرنی سېن کۆردینگ می؟

- کۆردیم.

- اولرنینگ آرەسیده احمد چاشنی‌گیر یۆق می؟

بهادیر بوویسی‌نینگ اوضاعی اؤزگرگنیدن الّه‌ـنیچون چؤچیب:

- یؤق، - دیدی. - احمد چاشنی‌گیر آگره‌دن اتاوه‌گه کیتگن.

ملکه بهادیرنینگ ایشیک‌که ینه خواطر بیلن کؤز تشلب قؤیگنینی کؤردی‌ـیو، کنایه‌آمیز ایلجه‌یدی: «بو نیوره‌م بؤشراق، اَیغاقچیسی هم کؤپ ایکن، سِر بیریب قؤیسه جوان مرگ بؤله‌دی، منِ هم نیتیمگه یئتالمه‌یمن»، دیدی اؤزیچه و کؤنگلیده‌گی قلتیس نیتنی اونگه بیلدیرمه‌ی گپنی باشقه یاققه بوردی:

- بیزگه شونچه‌لیک صادق کؤرینگن آدملر حاضر دشمنلریمیزگه خدمت قیلیه‌پتی‌ـیه! ای، بیوفا دنیا! ملکداد کاراني هم، آشپزلر هم همه‌سی ساتیلگن! لیکن سِن... دشمنلر بیلن تیل اوچیده مدارا قیل و دلینگنی آته‌نگ‌گه صادق توت!

- حلی هم شونده‌ی، بووی جان! - پیچیرلب دیدی بهادیر.

* * *

نیوره‌سی کیتگندن کیین ملکه بَیده خسته‌لیک تؤشگینی ییغیشتیردی، ایلگریگی فغان چیکیشلر و قرغشلرنی هم بس قیلدی. اونینگ فکر و ذکری - اینگ صداقتلی و تدبیرکار آدملرینی ایشگه سالیب، بابرنی زهرلب اؤلدیریشگه قره‌تیلدی. ملکه‌نینگ اطرافیده فاتحلردن قصاص آلیشگه تشنه آدملر کؤپ ایدی. بابر عسکرلری بیلن تؤقنشوولرده بیری‌نینگ اکه‌سی، بیری‌نینگ اینیسی اؤلگن، بیری ایلگریگی مکانی و موقعیدن اجره‌لیب خانه‌ویران بؤلگن... ملکه انه شونده‌ی قصاصکارلرنینگ اینگ ایشانچلیلرینی ایزله‌ی باشله‌دی. بابر ایشگه آلگن تؤرت آشپزدن بیری‌نینگ یالغیز اینیسی پانیپت جنگیده هلاک بؤلگن ایدی. ملکه زیمدن سوریشتیریب بونی بیلگنده قووانیب کیتدی. بیراق اؤزی بو آشپز بیلن بیواسطه علاقه قیلیشنی لازم تاپمه‌دی. چونکه ملکه‌نی همه تنییدی. بابر آدملری سیزیب قالیشلری ممکن.

ایلگری سلطان ابراهیم‌نینگ سراییده بو آشپزلر بیلن بیرگه ایشله‌گن و اولرگه قدردان بؤلیب قالگن اینگ ایشانچلی آدم - اتاوه‌گه کیتیب قالگن احمد چاشنی‌گیر ایدی. ملکه آگره‌دن انچه اوزاق بؤلگن اتاوه‌گه مخصوص آدم یوباریب، احمد چاشنی‌گیرنی اؤز حضوریگه تکلیف قیلدی.

احمد چاشنی‌گیر آگره‌ده‌گی هاولیسی و مال و ملکیدن اَیریلیب فاتحلرگه قرشی غضبگه تؤلیب یورر ایدی. ملکه بَیده اونی اؤز پرگنه‌سیگه ایشگه آلدی، اوی‌ـجای و معاش بېردی، سؤنگ استه‌ـسېکین کؤنگلیده‌گی نیتینی ایتدی. احمد چاشنی‌گیر اوّل «عهده‌له‌ی آلمه‌یمن» دېب قؤرقدی. لېکن ملکه اونگه دلده بېردی، «اینیسی پانیپت‌ده اؤلدیریلگن آشپز بیلن گپلشیب بېرسنگ بؤلدی، قالگن ایشنی اؤزیمیز قیله‌میز»، دېدی. احمد چاشنی‌گیر سرایگه قنده‌ی کیریشنی بیلمس ایدی. بونینگ یؤلینی هم ملکه اؤزی تاپدی.

ملکه بَیده نېوره‌سیدن خبر آلیش اوچون سرایگه باریشی ممکن ایدی. ملکه نفیس شاهی و پرچه‌لردن ساوغه‌لر تیارلتدی، سؤنگ بو ساوغه‌لرنی احمد چاشنی‌گیرگه کؤترتیریب سرایگه باردی... ملکه پادشاه قبولیگه کیریب چیقققونچه احمد چاشنی‌گیر اېسکی قدردانی بؤلگن اؤشه آشپزنی تاپگن و او بیلن اېرته‌سی کونی سرایدن تشقریده اوچره‌شیشگه کېلیشگن ایدی. آره‌دن بیر هفته‌چه اؤتگچ، احمد چاشنی‌گیر آشپز بیلن تیل بیریکتیرگنینی ملکه‌گه کېلیب ایتدی.

- او هم کېلگیندیلرنی دفع قیلیش‌نینگ یؤلینی بیلمه‌ی یورگن اېکن. پادشاهلری اؤلسه همه‌سی دفع بؤله‌دی دېب ایشانتیردیم!

- اگر همه ایش اؤیله‌گنیمیزده‌ی بؤلسه، آته‌سی‌نینگ تختینی بهادیرجان آله‌دی. اؤشنده سیزگه کتّه بیر پرگنه بېره‌میز. آشپز هم کتّه مکافات آله‌دی.

- الاهیم شو نیتیمیزگه یېته‌یلیک! وطنیمیز بې‌رحم فاتحلردن خلاص بؤلسین!

- آمین!

احمد چاشنی‌گیرنینگ سرای آشپزی بیلن کېلیشوویگه بناءً، بابرنینگ طعامیگه سالینیشی کېره‌ک بؤلگن زهرنی ملکه اؤزی‌نینگ اېنگ ایشانچلی بیر کنیزیدن بېریب یوباریشی کېره‌ک ایدی. اېندی اولر منه شو نازک ایشنی قیسی کنیزگه تاپشیریشنی اؤیله‌ی باشله‌دیلر...

اوچ آیدن بېری متصل کۆتریلیب بارەیاتگن جزیرەمه ایسّیقلر هندچه اشاره دېب اتلەدیگن تۆرتینچی آیگه* کېلیب جوده اوجیگه چیقیب کېتدی. یامغیر فصلی‌نینگ باشلەنیشیگه حلی سل کم بیر آی بار. تۆرت آیدن بېری نم کۆرمەی قوریب یاتگن یېر ایسّیق‌نینگ زۆریدن ترس-ترس یاریلیب کېتگن.

جمنا دریاسی‌نینگ چپ قیرغاغیگه - ایلگریگی تشلندیق یېرلر و چکەلکزارلر اۆرنیگه قوریلەیاتگن زرافشان باغیده حلی سایه جایلر کم. بابر قوریلیشنی آتلیق ایلنیب کۆرر اېکن، اوزنگی تېمیری‌نینگ ایسّیغی اېتیکدن اۆتیب، آیاغینی جیزیلّتیب اوزیب آلەیاتگنینی سېزەدی.

آلتین قاپلنگن اېگرنینگ آفتابده یلتیرەیاتگن قاشینی اوشلەگنده چۆغنی اوشلەگنەی بۆلیب، قۆلی کویر اېدی.

شونده‌ی بۆلسه هم او ایسّیقدن بې‌حلاوت بۆلەیاتگنینی کېتیدن اېرگشیب کېلەیاتگن بېکلریگه سېزدیرمس اېدی. چونکه بو بېکلر اۆلجه توشگن خزینەلردن کتّه-کتّه اولوشلر آلگندن بېری سلقین جایلرگه کېتیب، راحت-فراغتده یششگه اینتیلیشر، آگره و اونینگ اطرافیده ینگیدن عمارت قوریب، باغ-راغ قیلیشگه طاقتلری یۆق اېدی.

کابل و غزنی کبی سلقین جایلرگه تېزراق قیتیب کېتیش‌نینگ یۆلینی ایزلەیاتگن بېکلردن بیری مرغیلانلیک خواجه کلان بېک اېدی. بابر اونگه اوزون آق یکتک کییگن، کیچکینه آق سلّه اۆرەگن موی‌سفید معمارنی کۆرستدی-یو:

- تنیدینگیز می؟ - دېدی.

- اندیجانلیک مولانا فضل‌الدین می؟

- هه، کابل‌دن بیز بیلن کېتمه-کېت کېلسین دېب تعیینلەگن اېدیم. سنگتراش اۆغلی بیلن یېتیب کېلیب، منه شو باغ‌نینگ طرحینی چیزدی. شونداق کېکسه آدم چیدەگن ایسّیقلرگه نخات‌که بیز برداش بېره آلمەسک؟

- لېکن مزاجیگه ایسّیق تۆغری کېلمەیدیگن آدملر هم بار-ده، حضرتیم. کېچەگی بادِ سمومده* مېنینگ نوکرلریمدن اوچتەسی تپ-تپ ییقیلیب جان بېردی.

- اجلی یېتگن بۇلسه، سموم بیر سبب بۇلگن، خلاص، - دېدی بابر و تعظیم قیلیب پېشواز چیققن مولانا فضل‌الدین‌گه یوزلندی. - هارمنگ، مولانا... قنی عرضینگیز بۇلسه اېشیتگه‌لی کېلدیک.

- عرضیم شو که، حضرتِ عالي‌لری، بیزگه فیل بیلن ایشله‌یدیگن فیلبانلر کېره‌ک. باغ اۇرته‌سیده‌گی مرمر قصر اوچون دهلپوردن جوده آغیر تاشلر آلیب کېلماقچیمیز. بونده‌ی تاشلرنی کتّه اراوه‌لرگه فقط فیللر آرتیب بېریشلری ممکن.

بابر پانیپت جنگیده فیلبانلری بیلن اسیر آلینگن سوروو-سوروو فیللرنی اېسله‌دی. سۇنگ دېوانخانه‌گه ایشگه آلینگن هندوستانلیک مصلحتچیسی ملکداد کاراني‌گه یوزلندی:

- جناب کاراني، حربي فیللرنی محنتگه اۇرگتیش ممکن میکین؟

- ممکن، حضرتیم. فیل جوده زیرک جانوار دیر. فیلبانلردن اېشیتگنیم بار. فیللر قانلی جنگلردن کۇره آسوده محنتگه تېزراق اۇرگنر اېمیشلر.

- بیزنینگ قۇشینلر فیل یاردمی بیلن جنگ قیلیشگه عادتلنگن اېمسلر. شونینگ اوچون پانیپت‌ده اۇلجه آلینگن حربي فیللرنی قوریلیشلرده ایشلتماق ممکن. جناب کاراني، بو فرماننی شو بوگوناق برچه فیلبانلرگه یېتکزینگ!

- جانیم بیلن.

کاراني بویروقنی تېزراق بجریش اوچون حاضر کېتماقچی اېدی، بابر اونی تۇختتدی:

- ینه شهر-و قیشلاقلرگه مخصوص تواچیلر یوبارینگ. بیز ابراهیم‌دن اۇلجه آلینگن بایلیکلرنی آبادانچیلیک یۇلیده صرفله‌ماقچیمیز. شونی برچه ولایتلرگه معلوم قیلینگ. قوریلیشلرده ایشلش اوچون سیزگه اۇن بېش مینگ کارگر یېترلیک می، مولانا؟

- یېترلیک. لېکن حضرتیم مرمر قصر بیلن تاش وایین*نی بیر یېلده قوریب بیتیریشنی بویورگن اېدیلر. سنگ‌کارلیک - تېز بۇله‌دیگن ایش اېمس...

- سنگتراشلرنی کۇپه‌یتیرسک-چی؟ - دېدی بابر.

- مېن هم شونی التماس قیلماقچی اېدیم. هندوستان‌نینگ هواسیگه هرات-و سمرقندده‌گی خشت و کاشیندن کۇره تاش و مرمر ماسراق دیر.

- حاضر قوریلیشلریمیزده قنچه سنگتراش اوسته بار، مولانا؟

- آگره‌نینگ اؤزیده آلتی یوز سکسان سنگتراش ایشلتماقده‌میز. سپکری‌ده، دهلپورده، ینه باشقه جایلرده - جمعی مینگ تؤرت یوز تؤقسان بیر سنگتراش...

- بو آز ایمس! - دیدی بابر. - باباکلانیمیز امیر تیمور سمرقنده‌ده اینگ کتّه عمارتلر قوردیرگنده تورلی مملکتلردن ایکّی یوز سنگتراش باریب ایشله‌گن ایکن.

تاریخچی ملا شرف‌الدین* بونی فوق‌العاده مقتب تعریفله‌گن ایکنلر. لیکن هندوستان هنرپیشه‌لرگه شو قدر بای که، بیز یوزلب ایمس، مینگلب اوسته‌ـسنگتراشلرنی ایشگه تکلیف ایتیشیمیز ممکن. جناب کاراني، بیزنینگ قلمرویمیزده‌گی برچه شهرلرگه جرچیلر چیقرینگ. اعلان قیلسینلر که، بیزنینگ قوریلیشلریمیزگه کیلیب ایشله‌یدیگن کارگرـو اوسته‌لرگه ایسته‌گنلریدن هم زیاده حقلر تؤله‌نور، امتیازلر بیریلور. دین و ملت ایییریش یؤق. برچه اوسته‌لر اوّلا خدانینگ، اوندن سؤنگره بیزنینگ حمایه‌میزده بؤلورلر!

کاراني تعظیم بیلن:

- فرمان عالي‌گه جانیمیز فدا! - دیدی‌ـده، آتینی بوریب، آگره تامانگه یؤل آلدی.

باشقه بیک و ملازملر تاباره کوچه‌ییب باره‌یاتگن ایسّیقدن بي‌طاقت بؤلیب، دریاده لنگر تشلب تورگن کیمه‌لرگه قره‌بـقره‌ب قؤییشردی. اولر قوریلیشنی کؤریب بؤلگنلریدن کیین پادشاه بیلن بیرگه شو کیمه‌لرگه چیقیب دم آلیشلری ممکن‌لیگینی بیلیشردی. شونینگ اوچون قوریلیشگه عاید گپلر توگشینی صبرسیزلیک بیلن کوتیشماقده ایدی.

لیکن بابر معماردن بؤله‌جک قصر بیلن دریا آره‌لیغیگه توشه‌دیگن مرمر حمّام‌نینگ گنبذی و ایچی قنده‌ی بؤلیشینی سؤره‌دی.

- ایچی خودّی سمرقنده‌گی اولوغ بیک میرزا حمّامیدیک سنگفرش قیلینور، - دیدی مولانا فضل‌الدین. - لیکن گنبذی میرزا حمّامی‌نینگ گنبذیدن خیله اولوغ بؤلور.

دیوارلری قیزیل تاشدن ایشلنور... مرمرنینگ بیر خاصیتی شو که، یازده موزدیک سلقینلیک بیرور.

- بؤلمه‌سه، مرمر عمارتلرنی تیزراق قورینگ که، بیز بو جزیره‌مه‌ده کوییب کول بؤلمه‌یلیک! - دیدی ایسّیقدن بؤغریققن کلان بیک.

- مرمر عمارتلر تېزراق بيتسين دېسنگيز، آتدن توشيب حشر قيليشينگ، جناب بېک! - دېب تېگيشدی مولانا.

بابر اونينگ جوابيدن ممنون بۆليب کولدی‌ـده:

- قله‌ی، مولانا، ايسّيق اۆزينگيزنی کۆپ قيينه‌مه‌دی می؟ - دېدی.

- قيينه‌سه هم چيده‌يميز‌ـده. منه شونده‌ی کتّه آبده‌لرنی انديجان‌ده قوره‌مېن دېب، قورالمه‌ديم. هرات‌ده قوره‌مېن دېب، قورالمه‌ديم. چيزگن طرحلريم اۆتّيز ييل سرغه‌ييب ياتدی. قره‌نگ که، بوتون عمر قيلگن آرزولريم اوزاق آگره‌گه کېلگنيمده رۆيابگه چيقه‌ديگن بۆليب توريبدير. تقدير‌ـو نصيبه‌م شونی تقاضا قيلسه، ايسّيغی کۆزيمگه کۆرينور می؟ هندوستاني اوسته‌لر سلقين توته‌ديگن مېوه شربتلری‌ـيو يېنگيل طعاملر يېييشر اېکن. مېن هم شونگه اۆرگنديم. اېرته‌لب سلقينده توريب بير پهره* ايشله‌يمېن. کون قيزيگنده بير پهره ياتيب دم آلگه‌يمېن. ايسّيق‌نينگ تفتی پسه‌يگچ، ينه بير پهره ايشله‌گه‌يميز.

- بيز بۆلسک، اېرته‌ـيو کېچ سېرگۆشت طعاملر، قزی‌ـيو کبابلر يېيورميز، - دېدی بابر خواجه کلانگه قره‌ب. - ينه بو يېتمه‌گندېک، آلاولی مَيلر ايچورميز.

خواجه کلان آت اوستيده آفتاب‌نينگ تيغيده توريب شونده‌ی تېرله‌گن اېدی که، يوزی و پېشانه‌سيدن سيرقيگن تېر تامچيلری ماش‌ـگوروچ سقاليدن آقيب کۆکره‌گيگه تاممماقده اېدی.

بابرنينگ اۆزی هم هر نفس آلگنده ايچيگه هوا اېمس، آلاو کيره‌ياتگنده‌ی بۆلردی. او معمار بيلن گپينی توگتگچ، آتينی دريادە‌گی کېمه‌لر تامانگه بوردی‌ـيو، يېلديريب کېتدی.

آتلر تېز يورگنده قرشيدن شباده اېسگنده‌ی بۆلر و نفس آليش يېنگيللشر اېدی. شونينگ اوچون بابرنينگ کېتيدن باشقه‌لر هم آتلرينی تېز هَيده‌ی باشله‌ديلر. شو طرزده دريا ساحليگه يقينلشر اېکنلر، خواجه کلان‌نينگ نوکری مينگن بدخشاني قاره آت سورينيب يېقيليب توشدی. بدخشانليک نوکر آياغينی آت‌نينگ تگيدن تارتيب آلدی‌ـده، يوگننی سيلکيتيب، آتينی تورغيزماقچی بۆلدی. آغزيدن قان اره‌لش کۆپيک کېله‌ياتگن آت بير‌ـايکّی تلپينيب کۆردی، لېکن اۆرنيدن تورالمه‌دی.

- بونی هم آفتاب اوردی! - دېدی خواجه کلان الم بیلن. - کاشکی بو مملکتده آت تاپیش آسان بۆلسه!

- جناب بېک، بیر آت اوچون مونچه اضطراب چېکمنگ، مېن بویوره‌ی، نوکرلرینگیز بیزنینگ طویله‌دن بیر آت آلسین، - دېدی بابر.

- غایت منّتدارمېن، حضرتیم! - دېدی خواجه کلان بېک. - لېکن گپ فقط آنده اېمس. مېن بو اۆلیمده اۆز استقبالیمنی کۆریب اضطراب چېکماقده‌مېن!

بابر آتدن توشدی‌ـیو، دریاده لنگر تشلب تورگن «آسایش» ناملی ایکّی آشیانلیک محتشم کېمه‌نی خواجه کلان بېک‌که کۆرستیب هزللشدی:

- حاضر سیزگه منه بو استقبال منتظر! یورینگ!

---

* اَشاره - جوزا آییگه تۆغری کېله‌دی. هندوستان‌ده یاز فصلی بهارده حوت آییدن باشلنیب، تۆرت آی دوام اېته‌دی. کېین «پشکال» دېب اتله‌دیگن یامغیرلر فصلی باشلنیب، بو فصل مېزان آییگچه دوام اېته‌دی.

* بادِ سموم - اېنگ ایسّیق گرمسېر شمال.

* وایین - کتّه حوض.

* یعنی شرف‌الدین علی یزدي.

* بیر پهره - تۆرت ساعت.

* * *

قاییقلرگه مینیب کېمه‌گه یېتگنلریده بابر خواجه کلان بېکنی کېمه‌نینگ تومشوق تامانیده‌گی خانهٔ خاص‌گه باشله‌دی. کېمه دریا بۆیلب سوزیب بارر اېکن، سوونینگ شمالی اېنگ اوّل شو خانه‌گه تېگر و عجیب بیر سلقینلیک بېرر اېدی.

سودرلر دریاده ساویتیلگن نارنج و لیمو شربتیدن کېلتیردیلر. خواجه کلان بېک موزده‌ی نارنج سوویدن بیر چینی کاسه سیپقردی‌ـیو، نفسینی سل راستلب، بابرنینگ یوزیگه قره‌دی.

- حضرتیم، سیز هم قاره‌ییب جوده آزیب کېتیبسیز، - دېدی. - بیزگه بیلدیرمه‌یسیز‌ـو، لېکن نې چاغلیک قیینه‌لیب یورگنینگیزنی باشقه‌لر سېزمه‌سه هم مېن پَیقه‌یمېن.

- هه، اېندی... سیز بیلن بیز اۆتّیز یيلدن بېری بیرگه‌میز. نې رنج و نې مشقتلرنی باشدن کېچیرمه‌دیک! اۆشل غم و الملرگه نسبتاً حاضرگی عذابلریمیز - دواسینی تاپسه بۆله‌دیگن دردلر-کو.

خواجه کلان بېکنی ینه تېر باسدی. او قۆینیدن ایپک رۆمالچه آلیب، پېشانه‌سیدن کۆزیگه آقیب توشگن تېرلرینی ارتر اېکن:

- افسوس که، یاشیم کېتیب قالدی، - دېدی. - ییگیتلیکده ایسّیق-ساووقنی فرق قیلمس اېدیک. حاضر اېلّیکدن آشدیک... سېزیب توریبمېن که، هندنینگ باد و هواسیدن بیر هفته‌ده بیر یاشگه قریماقده‌مېن. اېسکی بېکلردن قاسم بېک قوچین بار اېدی. بو ییل کېکسه‌ییب، دنیادن کۆز یومدی. بو احواله مېن هم کۆپگه بارمس‌مېن، حضرتیم!

- اونده‌ی دېمنگ، جناب کلان بېک. ایسّیققه هم عادتلنورمیز.

- ماوراالنهرده‌ی سلقین اۆلکه‌لردن چیققن آدم هند ایسّیغیگه اۆرگنیشیگه عقلیم باور قیلمه‌یدیر!

- نېچون! اصلی شهرسبزنینگ لاچین اوروغیدن بۆلگن خسرو دهلوي هنده یېتمیش ییل عمر کۆرمیش. بونیسیگه نې دېیسیز؟

خسرو دهلوي - خواجه کلان بېک‌نینگ سېویملی شاعرلریدن اېدی. دهلی‌دن اۆتگنلریده کلان بېک هم بابر بیلن بیرگه خسرو دهلوي‌نینگ نظام‌الدین اولیا مقبره‌سیگه قۆییلگن قبرینی زیارت قیلگن اېدی. اۆشه یېرده کلان بېک دهلوي‌نینگ «رو به هند آوردن صاحبدلان بېچیز نېست!» دېگن مشهور سطرینی اېسله‌گن، «بیز هم اېندی هندگه کېلگن صاحبدللردنمیز» دېگندېک مغرورلنگن اېدی. او پیتده حلی ایسّیق‌نینگ تفتی بونچه‌لیک بلند اېمس اېدی. خواجه کلان بېک‌نینگ هندوستان قیتیب کېتیش ایستگی هم حاضرگیچه‌لیک کوچلی اېمس اېدی. بابر دهلوي‌نی اېسله‌تیش بیلن کلان بېک‌نینگ اوّلگی عهدیده تورالمه‌یاتگنینی اَیتماقچی اېدی. خواجه کلان بېک بونی یَیقب، تاماق قیردی:

- حضرتیم، دهلوي اولوغ آدم بۆلگن، - دېدی. - مېنینگ اولوغ آدملرگه تېنگلشه‌دیگن قدرتیم یۆق اېکن...

- سیز ینه اوّلگی اعتقادلرینگیزگه ضد گپیرماقده‌سیز. مقصد اولوغ آدملرگه تېنگلشماق ایمس، بلکه اولرنینگ نېک ایشلرینی دوام ایتکزماق ایدی-کو. بیزنی مفتون قیلگن حادثه - خسرو دهلوي‌نینگ قلبیده تورکي اولوس‌نینگ قدرتی بیلن هند اېلی‌نینگ دهاسی بیر-بیریگه پیوند بۆلیب، اولوغ نتیجه بېرگنلیگی ایمس میدی؟

خواجه کلان بېک اعتراضگه سۆز تاپالمه‌ی تصدیق معناسیده باش ایرغه‌دی و دسترخوانده تورگن لیمو شربتیگه قۆل چۆزدی.

اولر دهلوي حقیده ایلگری هم کۆپ سۆزلشگن ایدیلر. لاهور، دهلی و آگره‌ده دهلوي‌نینگ هند تیلیده بیتگن قۆشیقلرینی مسلمانلر هم، آتش‌پرست و بت‌پرستلر هم تۆی-یو تماشالرده کویلب یورگنلری‌نینگ گواهی بۆلدیلر. دهلوي بابردن ایکّی یوز ییل آلدین اۆتگن بۆلسه هم اونینگ غزللری، کویلری، قۆشیقلری خودّی بوگون بیتیلگنده‌ی ینگی و تأثیرلی ایدی. بابر دهلوي‌نینگ هندوستانده‌گی برچه اېللرنی اهیللیک‌که دعوت ایتیب کېتگنینی، اگر بو مملکت دین و ملت نزاعلریدن بلند تورسه و تاریخ میدانیگه یکدل و یک‌تن بۆلیب چیقسه، جهان‌نینگ اېنگ اولوغ قطعه‌سیگه ایله‌نیشی ممکن‌لیگینی ایته باشله‌دی.

بابرنینگ بو گېلرنی ایتیشدن مقصدی - خواجه کلان بېکنی هندوستان‌ده آلیب قالیش ایدی. لېکن خواجه کلان بېک دۆستلری دوره‌سیده چاغیر ایچیب اۆلتیرگنده: «شو بو ییل هنددن کېتمه‌سم یوزیم قاره بۆلسین!» - دېب قسم ایچگن ایدی. اېندی او قسم‌خۆر بۆلیب قالمسلیک اوچون هم هندوستان‌دن کېتیشگه اینتیلماقده ایدی. او بابرنینگ نطقی و منطقی جوده زۆرلیگینی یخشی بیلر، بابر کېلتیرگن کوچلی دلیللرگه جیم توریب قولاق سالر، لېکن اعتراض اوچون قوله‌ی پیت پایلر ایدی.

- هندنینگ قدیمي مدنیتینی بېروني قنچه‌لیک اولوغلب یازگنینی بیلورسیز، - سۆزیده دوام اېتدی بابر. - بو اېلده استعداد و صلاحیت کانلری حاضر هم بې‌عدد. فقط انقراضلی دورلر بو کانلرنی بېرکیتیب کېتمیشدیر. بیز بو کانلرنی قیته‌دن آچماغیمیز ممکن. هنرمندلر بې‌حساب. «ایش تاپیب بېرسنگیز قیلغه‌یمېن»، دېب منتظر تورگن کرور-کرور* زحمتکشی بار. خزینه‌لرینی اۆزینگیز کۆردینگیز. اهالیسی-یو بایلیگی‌نینگ اولکن‌لیگینی

ینه شوندن بیلسه بۆلور که، بیزده یۆق رقملر بولرده بار. یوز کرور - بیر ارب*. یوز اربنی قرب دېرلر. یوز قربنی نیل* دېرلر. یوز نیل - پدم*. بیرگینه دهلی ولایتیدن هر ییلی دولت خزینه‌سیگه توشه‌دیگن درآمد اوچ کرور و آلتمیش تۆقّیز لک و اېلّیک مینگ تنگه‌دن آرتیق. بونده‌ی ولایتلر هندوستان‌ده آز می؟ سیز شو ولایتلردن قیسی بیرینی معقول کۆرسنگیز، شونیسینی بېره‌یلیک.

- حضرتیم، مېنگه غزنی‌نی عنایت قیلسنگیز، مرحمتینگیزدن عمرباد منّتدار بۆلور اېدیم.

- ینه غزنی دېیسیز-ه! غزنی‌ده نېچاغلیک تنگدستلیک بیلن کون کېچیرگنلریمیز اېسینگیزدن چیقدی می؟ محمود غزنوي‌نینگ بوزیلگن بندینی تیکله‌یمیز دېب، عهده‌سیدن چیقالمه‌گن اېدیک. آدم تاپسک، مبلغ تاپیلمس اېدی، مبلغ تاپسک، ینه بیران نرسه یېتیشمس اېدی. بو یېرده همه‌سی بار. کوچ و قدرت عمانده‌ی چېکسیز!

- لېکن بو عمان مېندېک... مسافرنی نام-نشان قالدیرمه‌ی یوتیب یوباریشیدن قۆرقه‌مېن!

خواجه کلان «مېندېک مسافرنی» دېب فقط اۆزی حقیده گپیره‌یاتگنده‌ی کۆرینسه هم اصلیده او بابر بیلن کېلگن برچه وطنداشلرینی نظرده توتماقده اېدی. «بو اولکن مملکتگه بیر اورواق هم بۆلالمه‌یمیز، کتّه خلققه اره‌لشیب یۆق بۆلیب کېته‌میز، اوندن کۆره آله‌دیگن اۆلجه‌میزنی آلیب، شِمالگه تېزراق قیتیب کېته‌یلیک»، دېب یورگن بېکلر یالغیز خواجه کلان اېمس اېدی. بابر شونی اۆیله‌دی-یو:

- مقصد نام-نشان قالدیریش بۆلسه، - دېدی، - آدم شو مقصدگه اۆزینی فدا قیله بیلیشی کېره‌ک می یۆق می؟ بیز اۆرگنگن سلقین باغلر، روان اریقلر بو یېرده یۆق. اوزوم یۆق، قاوون یۆق، یخ یۆق. یخشی آت یۆق. سلطان ابراهیم‌دېک پادشاه‌نینگ سراییده شمع و شمعدان ایشله‌تیلمس اېکن. یوز-ایکّی یوز چیراغبان دَوتیلر تیریک شمعدان بۆلیب خدمت قیلر اېکنلر. چپ ایلیکلریگه سه‌پایه بار چیراغنی توتیب، اۆنگ ایلیکلریگه یاغ سالینگن کدونی کۆتریب، اولوغلریگه چیراغ کېره‌ک بۆلگنده اۆترولریده شمعدانگه اۆخشب تورر اېکنلر... مېن بویوردیم کیم، هنرمندلرگه بیزنینگ شمعدانلر و قندیللرنی کۆرستیب،

شونده‌یلرینی یستسینلر. بیر آی اؤتمه‌ی سرایگه یېتگولیک شمعدان و قندیل تیارلندی. شمعگرلیک هم جاري اېتیلدی. تاک اېکتیردیم، نصیب قیلسه هند اوزومینی هم یېرمیز. بوگون کؤریب کېلگن باغیمیزنینگ اؤرنی قنچه‌لیک بې‌صفا یېرلر بؤلگنینی کؤرگن اېدینگیز. اؤلمه‌سک، اوشبو یېرده سمرقند و هرات‌نینگ اېنگ مشهور باغ و چارباغلریدن هم گؤزلراق باغلر، کؤشکلر برپا اېتیلگنینی کؤرورمیز. سمرقند و هرات‌ده انقراضگه یوز توتگن مدنیتنی بیز اېندی هند مدنیتیگه قؤشیب یوکسلتیره آلسک... شونینگ همه‌سی بیزدن نام و نشان بؤلیب، اولادلر خاطره‌سیده قالمس می، بېک؟

- حضرتیم، نیتلرینگیزنینگ اولوغلیگیگه تثنا ایتورمېن. لېکن وطنیمیزده قیلمه‌گن نېک ایشلرنی بېگانه یورتده قیلسک، کیم بونینگ قدریگه یېتور؟ نې قیلسنگیز هم بیز کېلگیندی فاتحلرمیز. «بولر ییگیتلریمیزنی جنگده اؤلدیریب، کشوریمیزنی زؤرلیک بیلن آلگن»، دېب طعنه قیلمسلر می؟ پیتینی تاپگنده قصاص آلمسلر می؟

بابر آغیر «اوف» تارتدی-یو:

- نې قیله‌ی؟ - دېدی. - مېن شو آرزولرنی وطنیمده رؤیابگه چیقره‌ی دېب آزمونچه آلیشدیم می؟

- سیزدن آلدین هندوستان‌نی فتح اېتگن محمود غزنوي کتّه اؤلجه‌لر آلیب، کېره‌کلی هنرپېشه‌لرنی غزنی‌گه آلیب کېتیب ایشلتگن. انه!...

- نخات‌که سیز مېنینگ محمود غزنوي‌گه اؤخششیمنی ایسترسیز؟

- گستاخلیگیم اوچون معذور توتینگ!

- اخیر بیز مملکتنی تلب، بایلیکلرینی-یو هنرپېشه‌لرینی آلیب چیقیب کېته‌دیگن قراقچیلر اېمسمیز-کو!

- بیر شعرینگیزده اؤز یېریمیزنی قؤییب هند سری یوزلنگنیمیزنی یوزی قرالیک دېب اته‌گن اېمس میدینگیز، حضرتیم؟

- اته‌گن بؤلسم، اېندی یوزیمیزگه تېککن قرانی یوویب تشلش حرکتیده‌مېن! اگر بیز هم خسرو دهلوي‌دېک شو مملکتگه فرزند بؤلسک، بوتون عقل و ذکاوتیمیزنی اونگه بخش اېتسک، امینمېن که، کېله‌جک اولادلر آلدیده یوزیمیز یاروغ بؤلگوسیدیر!

خواجه کلان بېک مناظره یۏلی بیلن بابرگه سۏزینی اۏتکزالمس‌لیگینی اېندی انیق سېزدی.

- حضرتیم، سیزنینگ مېتین اراده‌نگیز بار، - دېب اېندی بابرنی مقتب یومشه‌تیشگه تیریشه باشله‌دی. - سیزنینگ باشینگیزگه توشگن کلفتلر باشقه آدم‌نینگ باشیگه توشسه، برداش بېرالمس اېدی. لېکن سیز همه‌سیگه برداش بېریب‌گینه قالمه‌ی، ینه شونده‌ی اولکن ایشلر قیلماقچیسیز که، بونگه جهان تحسین اۏقیغوسیدیر. ییللر اۏتگن سری مېن سیزنینگ اولوغ بیر سیما اېکن‌لیگینگیزنی تاباره انیق سېزماقده‌مېن. منه حاضر هم سیزنینگ یانینگیزده خودّی اولکن تاغ چۏقّیسی‌نینگ دامانه‌سیده‌گی کیچیک بیر تېپه‌چه‌دېک، اۏزیمگه‌اۏزیم عاجز کۏرینیب کېتدیم.

خواجه کلان بېک آوازی هیجاندن تیتره‌ب، کۏزی المدن می، اۏکسینیشدن می چقنب گپیرماقده اېدی. بونی کۏرگن بابر اونینگ کۏنگلینی کۏترگیسی کېلیب، دهلوي‌نینگ بیر سطرینی اېسلتدی:

- «اصلِ کس از کس نباشد کم چو جمله از آدمند»*.

- لېکن بېش قۏل برابر اېمس، حضرتیم... مېنینگ احوالیم اۏزیمگه معلوم. سیز کۏترگن اولوغ یوککه یېلکه‌منی توتسم، معیوب بۏلورمېن. مېنی بېش‌آلتی ییل تیریک یورسین دېسنگیز، رخصت بېرینگ غزنیگه باره‌ی. محمود غزنویدن قالگن اۏشه اېسکی بندنی تیکلتیب، چۏلنی آباد قیله‌ی. بو ایش‌نینگ بوتون ثوابینی سیزگه بغیشله‌ی.

بابر بو سۏزلرگه اعتراض قیلمه‌ی، اۏیلنیب قالدی. خواجه کلان بېک کۏزله‌گن مقصدیگه یېتکزه‌دیگن یۏلنی اېندی تاپگنینی سېزدی‌ـیو، شاشه‌ـپیشه سۏزیده دوام اېتدی:

- حضرتیم، التماسیمنی قبول اېتینگ! عمریم‌نینگ آخریده دعای جانینگیزنی قیلیب آرام آله‌ی. اۏلسم، جسدیمنی غزنیگه قۏیسینلر. هرنه وطنیمیزگه یقینراق بۏلغه‌یمېن.

بابر خواجه کلان بېک‌نینگ کۏزی نملنگنینی کۏردی‌ـیو، اۏزی‌نینگ همایون‌گه تعیینله‌گن بیر گپی اېسیگه توشدی: «اوروشده قان کېچیب یوریبمیز، مبادا وفات اېتسم، مېنی کابل‌گه اېلتیب کۏمگین» دېگن اېدی بابر. خواجه کلان بېک کېتسه، اولر ینه دیدار

کۆریشه آلر میکینلر؟ شو اۆی تأثیریده بابرنینگ هم کۆنگلی بوزیلیب، آوازی تاولنیب ایشیتیلدی:

- کیتینگیزدن باشقه بیک-نوکرلر ایرگشسه... مین کیم بیلن قالغه‌یمین؟

- همه بیکلر بیلن اۆزیم گپلشورمین، «پادشاه غزنیده‌گی بندنی تیکلش اوچون‌گینه رخصت بیردیلر»، دیرمین. هیچ کیم مینگه ایرگشمه‌یدیگن قیلیب کیتگه‌یمین، بونگه ایشانینگ!

بابر هرات‌گه، تبریزگه، بلخ‌گه، اندیجان-و تاشکینت‌گه آدملر یوبارگن، «کیمده-کیم بیزگه خیرخواه بۆلسه هندوستان‌گه کیلسین، علوفه‌لر بیرورمیز، نې ایستکلری بۆلسه ادا ایتورمیز» دیگن قده‌غه*لر یۆلله‌گن ایدی. کابلده‌گی داروغه‌لر کیلووچیلرنینگ صرف و خرجتلری اوچون مخصوص مبلغلر آلگن ایدیلر.

- بۆلمه‌سه، سیز هم... قه‌یبرده‌کی قیزیل‌باشلر بیلن شیبانی‌زاده‌لردن بیزگن عالم و هنرمند، بیک و نوکر کۆرسنگیز، بیزنینگ نامیمیزدن ایتینگ، کیلسینلر! - دیدی او خواجه کلان بیک‌که.

- جانیم بیلن ایتورمین، تا که مینده‌یک کیتگنلرنینگ بیری اۆرنیگه یوزی کیلسین!

خواجه کلان بیک بابرگه بو گپلرنی چین دلدن ایتگنده‌ی کۆرینگن ایدی. اما هندوستان‌دن کیتیشگه اجازه آلگندن کیین بابرگه اۆزینی اَینچ کۆرستیب یلینگنی اوچون المی کیلدی. او بیک دۆستلری آلدیده ایچگن قسمینی قایللتیب بجرگنینی همه‌گه نمایش قیلگیسی، هنده قاله‌یاتگنلرنی کویدیریب کیتگیسی کیلدی-یو، آگره‌ده یشه‌گن اویی‌نینگ دیواریگه بیر بَیت شعر یازیب قالدیردی:

اگر بخیر و سلامت گذر ز سند کنم،

سیه روی شوم، گر هوایِ هند کنم*.

خواجه کلان بیک‌نینگ اوییگه کۆچیب اۆتگن هندوبیک بیر کون کیچکی پیت بو شعرنی یازیب کیلیب بابرگه کۆرستدی و بَیتنی اۆقیگن آدملر همه جایده شاو-شوو گپ قیلیب یورگنینی ایتدی.

بابر خواجه کلان‌نینگ «هیچ کیم مېنگه اېرگشمه‌یدیگن قیلیب کېتگه‌یمېن!» دېگن سۆزلرینی اېسله‌دی-یو:

- بو کدورت نېچون؟ - دېب حیران بۆلدی. - نخات‌که، خواجه کلان باشقه بېکلرنینگ هم هنددن کېتیشینی ایسته‌سه؟

- بیلمه‌دیم، بو یېرده قالگن بېکلرنینگ فداییلیگی خواجه کلان بېک‌نینگ المینی کېلتیرگن می؟

- هه، اۆزی شونده‌ی فدایی بۆلالمه‌گنی‌نینگ المی بو! - دېدی بابر و قرسک چلیب منشینی چقیردی.

منشی کېلگونچه اۆرنیدن توریب، خانهٔ خاص‌نینگ او بورچگیدن-بو بورچگیگه عصبي بیر طرزده باریب کېلدی. بیر کۆنگلی خواجه کلان‌نینگ کېتیدن چاپر یوباریب، اونی غزنی حاکملیگیدن بېکار قیلیشگه مایل اېدی. لېکن شونچه ییللیک قدردانیدن اَیریلیش، کېین غزنیده‌گی ویران بۆلیب یاتگن بندنی تیکلش اوچون ینه باشقه آدم ایزلش تشویشی اونی بو فکردن قیتردی.

نیمه قیلیش کېره‌ک؟ خواجه کلان‌نینگ شعری هندوستان‌دن کېتگیسی کېلیب یورگن بېک و نوکرلرنی بدتر قۆزغتیب قۆییشی انیق. اگر بو بَیت اوچون خواجه کلان جزالنسه، شعرنینگ تأثیری ینه‌ده آشیشی انیق.

- بو بَیت دېوارگه یازیلگنیچه توریبدی می؟ - سۆره‌دی بابر هندوبېک‌دن.

- اۆچیرتیریب تشله‌دیم.

- بېکار قیلیبسیز، بېک. سیز اۆچیرگنینگیزدن سۆنگ بو بَیت آدملرنینگ خاطره‌سیگه ینه‌ده محکمراق اۆرنه‌شور، شعرنینگ تأثیرینی فقط شعر بیلن کېسماق ممکن.

قۆلیده قلم-کاغذی بیلن خیپچه بۆی، اۆرته یشر منشی تعظیم قیلیب کیردی.

- یازینگ! - بویوردی بابر اونگه.

منشی قالین اوستیگه چۆکّه توشیب، جوزداننی تیزّه‌سیگه قۆیدی، کاغذنی کفی بیلن تېکیسلب، یازیشگه تیارلندی.

بابر بدیحه آهنگیده گېیردی:

- یوز شکر دي بابر که، کریم و غفار،
بېردی سېنګه سند و هند و کشور بسیار.

«کشور» سۆزی وزنګه توشمه‌ی سکته‌لیک بېرګنینی سېزدی-ده، ایکّینچی سطرنی باشقه‌چه قیلیب تکرارله‌دی:

بېردی سېنګه سند و هند و ملکِ بسیار.
ایسّیقلیغیګه ګر سېنده یۆق دور طاقت.
ساووق یوزین کۆره‌ی دېسنګ غزنی بار.

مشاعره‌نینګ نازک قاعده‌لریګه ماسلب بیرپسده یره‌تیلګن بو بدیحه هندوبېک‌نینګ ذوقینی کېلتیردی. او دېوارګه ساووق ګپ یازیب کېتګن خواجه کلان بېک‌نینګ بشره‌سی هم بابرګه نې‌چاغلیق ساووق کۆرینګنینی اۆزیچه تصور اېتیب، بې‌اختیار کولیب یوباردی.

بابر آتګن اۆقی‌نینګ نشانګه تېککنینی شو ذوقلی کولګیدن سېزدی-یو، یېنګیل بیر سۆلیش آلیب، منشی‌ګه بویوردی.

- بدیحه‌نی اوچ نسخه کۆچیرینګ. بیر نسخه‌سینی خواجه کلان بېک‌نینګ کېتیدن جۆنتسینلر. هندوبېک، بیر نسخه‌سینی سیز آلیب، کلان بېک‌نینګ بَیتینی اۆقیګن بېک و نوکرلرګه بېرینګ. کۆرسینلر-چی، مشاعره‌ده کیم غالب؟

بو بدیحه‌نی اۆقیګن کۆپچیلیک بېک و ملازملر خواجه کلان بېکنی کولګی قیلیشیب، «ساووق یوزین کۆره‌ی دېسنګ غزنی بار!» دېیدیګن بۆلیشدی. ایسّیقدن طاقتسیزلنیب نالییدیګنلرګه هم: «ساووق یوزین کۆره‌ی دېسنګ غزنی بار!» دېب استهزا قیلیش رسم بۆلدی.

---

* کرور - یوز لک، یعنی اۆن میلیون.
* ارب - میلیارد.
* نیل - تریلیون.
* پدم - کوردیلیون.
* اصلیده آدم آدمدن کم اېمس، چونکه همه هم آدم اتا فرزندی دیر.

* قدغه - چقیریق خط.

* یخشیلیک و سلامتلیک بیلن سند دریاسیدن اؤتیب آلگنیمدن کیین اگر ینه هندنی هوس قیلسم یوزیم قرا بؤلسین.

۳

پانیپت‌ده آغیر یره‌دار بؤلگن طاهر اوچ آیگچه اؤرنیدن تورالمه‌ی یاتدی. سرایدن یوباریلگن طبیب اونینگ اپتیده‌گی یره‌لرنی درست معالجه قیلدی‌ـیو، لیکن قبیرغه و قؤل سویکلری‌نینگ میده‌ـمیده بؤلیب سینگن جایلرینی اپپه‌قه‌گه کیلتیرالمه‌دی. سینگن سویکلرنینگ آغریغی تون و کون تینچلیک بیرمس اپدی. طاهر آگره‌ده اؤشه اپسکی قدردانی ممت بیلن کیچیک بیر هاولیچه‌ده تورر، «اپندی بو یپردن اؤلیگیم چیقسه کیره‌ک»، دپب اؤیلر اپدی.

شونینگ اوستیگه کابل‌دن مولانا فضل‌الدین طاهرنینگ مهندس اؤغلی سفربیک‌نی باشلب کیلیب قالدی. اولر قوریلیشده بیرگه ایشله‌یدیگن هند سنگتراشلریدن سؤره‌ب‌ـسوریشتیریب، آگره‌لیک بیر جراحنی تاپیب کیلدیلر. جراح کمبغلپرور آدم اپکنینی اپشیتگن مولانا فضل‌الدین جیینینی اونگه تنیشتیرر اپکن:

- صاحب بایجو، - دپدی. - طاهر هم اصلیده زحمتکش بیر دهقان اپدی. مپن بونینگ نوکر بؤلیشیگه قرشی اپدیم...

- اؤش‌ده سیز حق گپنی ایتگن اپکنسیز، ملا تاغه، - دپدی طاهر. - مپن بپ‌رحملر آره‌سیده یوریب بپ‌رحم بؤلیب کیتگن اپکنمپن... بؤلمه‌سه، ییگیرمه ییللیک قدردانیم ممت‌گه شونچه‌لیک شفقت‌سیزلیک قیلر میدیم؟ منه، همه‌سی‌نینگ قصاصی قیتدی. حلی هم ممت آدمگرچیلیک قیلدی. بؤلمه‌سه آتلرنینگ آیاغی تگیده قالیب مجقلنیب کیتردیم!

مولانا فضل‌الدین ممت‌نینگ بو یخشیلیگینی کیلگن کونلری اپشیتگن و اونی باغ قوریلیشیگه ایشگه آلگن اپدی. مولانا بونی طبیبگه فارسچه اره‌لش اوردوچه تیلیده حکایه قیلیب بپردی‌ـده:

- جیینیم هم اپندی بېکلیگ و نوکرلیکنی تشلەماقچی، - دېدی. - سیز و بیزدېک تینچ محنت بیلن کون کۆرماقچی. بونگه یاردم بېرەیلیک!

- بیلەمن، سیز بیزنینگ یورتیمیزگه آبادانچیلیک قیلیش اوچون کېلگنسیز، صاحب، - دېدی بایجو، - سیز التماس قیلگنینگیز اوچون جیینینگیزگه قۆلیمدن کېلگنیچه یاردم بېرەمن!

طبیب ایتگنینی قیلیب طاهرنی بیر آی یورەکدن دوالەدی. بایجونینگ سېزگیر قۆللری قیسی سویک قەیېریدن قندەی سینگنینی بېخطا انیقلب، همەسینی ماهرلیک بیلن جای-جاییگه قۆییب چیقدی. بیر آی دوامیده طاهر اونینگ کفی آقیش-کۆکیمتیر، اوستی قاره میین پنجەلریگه خودّی اۆز قۆللریگه اۆرگنگندەی اۆرگنیب کېتدی. کېین توزەلیب اۆرنیدن تورگن کونی بایجونینگ شو پنجەلرینی قۆللریگه آلیب، کۆزیگه سوردی:

- ایتینگ، صاحب، مېن بو یخشیلیگینگیزنی قندەی قیترەی؟

- جراحنینگ قۆلینی شونچەلیک اعزازلب کۆزگه سورگنینگیز - یخشیلیگیمنینگ قیتگنی اېمس می؟

- یۆق، مېن سیزدن عمرباد قرضدارمېن!

- کیم بیلسین، بلکه مېن اۆزیم حاضر بیر قرضیمنی اوزگن-دیرمن؟

مولانا فضل‌الدین هم شو یېرده تورگن اېدی. او طبیبنینگ الّه-نیمەنی «ایتەی می، ایتمەی می؟» - دېب ایکّیلنەیاتگنینی کۆردی-یو:

- صاحب بایجو، سیز نېچون اۆزینگیزنی قرضدار سېزدینگیز؟ - دېدی.

- بونینگ تاریخی اوزاق... فقط التماس قیلەمن، باشقه هیچ کیمگه ایتمنگیزلر.

- التماسینگیزنی بجان و دل قبول قیلدیک!

- مېنینگ بیر فیلبان اکەم بار. ابراهیم لۆدي زمانیده اکەم آگرەدن ایش تاپالمەی پنجاب‌گه کېتگن اېدی. اۆشه یېرده قۆشینلرینگیز قنچه آدملریمیزنی قیرگنینی اېشیتیپتی. «بولرنی وطنیمگه کیرگیزمەیمن»، دېبدی-یو، قۆشینلرینگیزنی ادەشتیریب، چنگلزار باتقاقلیک‌که باشلبدی.

- ای، بؤلدی، بؤلدی! - دېدی طاهر فیلبان رهنما لعل چندنی اېسلب. - بیزنینگ ایکّیته نوکریمیزنی فیلیگه اوردیریب، معیوب قیلیب کېتگن اېدی... اما مېن اؤشنده اونینگ داویوره‌کلیگیگه قایل بؤلگن اېدیم. بیر اؤزی بیر قؤشیندن قؤرقمه‌ی آلیشگن اېدی-یه!.. بیز اونی جنگلزار باتقاقلیکدن چیقالمه‌یدی، دېب اؤیله‌گن اېدیک. چیقیبدی می-ه؟ حاضر تیریک می؟

- تیریک، لېکن اېندی آگره‌گه کېلیشدن قؤرقه‌دی... اکه‌م اؤشه نوکرلرینگنی معیوب قیلگنی... یخشی بؤلمه‌گن... احتمال، مېن صاحب طاهرنی دواله‌گنیم - اؤشه گناهیمیزنی یوویب کېتگن-دیر؟

- سیز اکه‌نگیز قیلگن ایشنی گناه دېب اته‌منگ، صاحب بایجو! - اعتراض قیلدی مولانا فضل‌الدین. - وطننی بونده‌ی بهادیرانه حمایه قیلیش گناه اېمس، بلکه شرف دیر!

- یخشی سؤزلرینگیز اوچون رحمت، صاحب! اما اؤشه ایشی طفیلی اکه‌م همان ایشسیز. اؤز وطنیده بېکینیب قاچیب یوریبدی. باله-چقه‌سی آچ-یلنغاچ.

- اکه‌نگیز قوریلیشده ایشله‌گن می؟

- هه، فیل بیلن دایم قوریلیشده ایشلر اېدی.

- بؤلمه‌سه مېنگه اوچره‌سین، ایش تاپیب بېره‌ی. بیز حتا حربي فیللرنی محنتگه اؤرگتماقده‌میز-کو!

- اکه‌م بونینگ همه‌سینی اېشیتگن. ابراهیم لؤدي بېکیتیب یاتگن آلتینلرنی سیزلر اېندی قوریلیشگه صرفله‌یاتگنلرینگیزدن ممنون. اما قؤلگه توشیب قالیشدن قؤرقه‌دی.

- بلکه اکه‌نگیرنینگ آگره‌گه کېلمه‌گنی تؤغری-دیر. بو یېرده بېک و ملازملر کؤپ، تنیب قالیب، بیر بلا قیلیشلری ممکن. اکه‌نگیز اعیانلر کم باره‌دیگن چېت جایده‌گی قوریلیشگه کېلسین. مېن جمعه کونی دهلپورگه باره‌من. ایسته‌سه، اؤشه جایگه بارسین.

- صاحب، سیزنی پادشاهلرینگیز حرمت قیلر اېمیشلر، اېنگ کتّه قوریلیشلرنینگ سرکاری اېکنسیز. پادشاهدن اکه‌م‌نینگ گناهینی سؤره‌ب، شفاعت آلیب بېرالمه‌یسیز می؟ - اؤشنده بیز بې‌خواطر یورر اېدیک.

مولانا فضل‌الدین اؤیلنیب توردی-یو:

- سیزنی بونگه ایشانتیرالمه‌یمن بایجو، - دېدی. - چونکه پادشاه‌نینگ جانیگه قصد قیلگن آدملرنی ایاوسیز جزالش حقیده فرمان چیقریلگن. بابر میرزا شو فرمانگه امضا چېککنلر. اؤزلری صاحبدل شاعر، معرفتلیک انسان بؤلسه‌لر هم پادشاهلیک بیلن فاتحلیک او کیشینی مرکّب ضدیتلرگه دچار قیلگن. اؤشنده لعل چند اونی عسکرلری بیلن اده‌شتیریب، یؤق قیلیب یوبارماقچی بؤلگنی اېسیگه توشسه، قهر اوستیده قتل اېتتیریب یوباریشی ممکن.

- بو راست، - دېدی طاهر تاغه‌سی‌نینگ سؤزینی معقوللب، - حتا مېن... اېندی سرایگه خدمتگه قیتیشدن چؤچییمېن. بابر میرزانی چین دلدن یخشی کؤرسم هم اونینگ شفقت‌سیز محیطیدن اوزاقراق یورگیم کېله‌دی.

- اونداق بؤلسه، اېندی مېنینگ اکه‌م نجاتنی فقط سیزدن کوته‌دی، مولانا فضل‌الدین!

- مېن اونگه قؤلیمدن کېلگن یخشیلیکنی قیلیشگه تیارمېن. کېلگوسی جمعه دهلپورگه کېلسین. فقط... اؤزینی... سیزنینگ نامینگیز بیلن اته‌سین. علاجی بؤلسه قیافه‌سینی سل اؤزگرتیرسین.

- اکه‌م‌نینگ اؤزی هم ساچ‌ـسقال اؤستیریب، تنیش قیین بؤلگن قیافه‌گه کیرگن.

- جوده ساز. بلادن حذر دېیدیلر. فیلی بیلن قوریلیشده ایشلب اؤزینی اؤنگلب آلسین، سؤنگره ینه کېنگشیب کؤرورمیز!

طبیب بایجو اکه‌سی لعل چندنی کېلگوسی هفته‌ده دهلپورگه مولانا فضل‌الدین آلدیگه یوباره‌دیگن بؤلیب کېتدی.

۴

آگره‌ده سېرشمال یامغیر فصلی باشلنگن سرطان کونلری‌نینگ بیریده طاهر سرایگه - بابرنینگ حضوریگه کېلدی. دېوانِ خاص‌نینگ مرمر ایوانیده اؤتیرگن بابر اونی زؤرغه تنیدی - طاهرنینگ ساچ‌ـسقالی آقریب کېتگن. یوزیده‌گی چندیقدن تشقری، اېنگگی اره‌لش بؤینیگه گؤیا کتّه بیر یماق توشگن.

- خیریت، توزه‌لیب کېتیبسیز، - دېب بابر اونینگ کؤنگلینی کؤتره‌دیگن گپ ایزله‌دی.

- هه، ملا تاغەم جانیمگه آره کیردیلر...

- اپندی قله‌ی، اوّلگی خدمتگه قیتماقچی میسیز؟

طاهرنینگ اؤنگ قؤلی ضعیف، بؤینی هم درست قَیریلمه‌یدیگن بؤلیب قالگن، یان-وپریگه قره‌ماقچی بؤلسه، بوتون گوده‌سینی بوریب قرر اپدی.

- مپن اپندی قؤرچیلیک که یره‌مس‌مپن.

- بؤلمه‌سه ایچکی بپکلر قطاریده یوره‌وپرینگ.

- لپکن مپن بپکلیکنی اپپلالمه‌دیم... پانیپت‌ده اؤزیمدن اؤتدی.

- نپچون؟

طاهر جنگ بؤله‌دیگن کونی اذانده قنده‌ی صبوحي قیلگنینی، آتدن قنده‌ی ییقیلگنینی و قدردان نوکرینی قنده‌ی شفقت‌سیزلرچه اورگنینی بیر-بیر ایتیب بپردی.

- بپک بؤلدیم، دپب مغرورلنیب ظالم بؤلیب کپتگن اپکنمپن. اؤلیم تؤشگیده یاتیب اؤزیمنی تنیدیم. مپنگه بپکلیک... تؤغری کپلمس اپکن، حضرتیم. اؤزیم هم اپندی معیوب آدممپن. اجازه بپرینگ، ملا تاغەم طرحینی چیزگن باغده سووچی می، گلچی می بؤلیب قاله‌ی... بیر وقتلر قووه‌ده کیچکینه باغچه‌میزده‌گی دال-درختلرنی سوغاریشنی یخشی کؤرر اپدیم...

بابر ایوان‌نینگ جیمجیمه‌لیک مرمر ستونلری آرتیدن سوزیب اؤته‌یاتگن یامغیر بولوتلریگه تیکیلیب آغیر خؤرسیندی. او طاهرگه یخشیلیک قیلماقچی بؤلیب بپکلیک عنوانینی بپرگنی آخر-عاقبتده یامانلیک بؤلیب چیققن اپدی.

- سیز-کو، بپکلرنینگ کثافت محیطیدن سووچی بؤلیب قوتولماقچیسیز. لپکن مپن قنداق قوتولگه‌یمپن؟

بو سوال طاهرنی شاشیریب قؤیدی.

- سیز... پادشاه‌سیز، حضرتیم. بپکلر سیزنینگ اطاعتینگیزده‌لر.

- اطاعتیمده بؤلیب اطاعت اپتدیرورلر... بولرنینگ شونده‌ی گردابلری بار که، سل بپخبر قالسنگیز غرق قیلیب یوبارورلر... مپن سؤخده سیزگه ایتگن گپلریم اپسینگیزده می؟

- مپن او سؤزلرینگیزنی هیچ وقت اونوتمه‌سم کپره‌ک...

- اؤشنده، سیز، عمرباد حضورینگیزدن کېتمس‌مېن، دېگن اېدینگیز ـ کو!

- حضرتیم، مېن او وقتده ساغلام ییگیت اېدیم... حاضر احوالیم بو...

- سرایده مېنینگ خلوتخانه‌مگه قره‌یدیگن درست آدم یۏق. شو ایشنی سیز آلسنگیز.

خلوتخانه - بابرنینگ یالغیز اۏتیریب ایجاد قیله‌دیگن جایی اېکنینی طاهر بیلر، بابر حیاتی‌نینگ اېنگ دلکش تامانی اونینگ ایجادیده اېکنینی سېزردی. لېکن سرای‌نینگ مرکّب، بۏغیق محیطیدن کۏنگلی قالگن طاهر باغده، تاغه‌سی‌نینگ یانیده ایشلشنی ایستردی.

- حضرتیم، قولینگیزنی معذور توتینگ. مېن باغده ایشله‌یمېن، دېب عهد قیلگن اېدیم...

- باغده هم خلوتخانه بۏلور، - دېدی بابر. - قوریب بیتیریلسه اونگه هم سیز قره‌گه‌یسیز. معقول می؟

اېندی «یۏق» دېییش‌نینگ علاجی قالمه‌دی. بابرنینگ سۏزینی ایکّی قیلیب اۏرگنمه‌گن طاهر قۏلینی کۏکسیگه قۏیدی ـ یو، راضیلیک بېردی.

* * *

آگره قلعه‌سیده‌گی خلوتخانه دېوانِ خاص بیلن پادشاه آشخانه‌سی‌نینگ آره‌لیغیده اېدی. بیر آیدن بېری دوام اېته‌یاتگن یامغیر فصلی حلی ـ بېری توگه‌یدیگنگه اۏخشه‌مس، بعضی کونلری بېش ـ اۏن مرته‌دن ژاله قوییب اۏتردی. یاغین ـ ساچینلی کونلرده بابر کۏپراق آگره‌ده ایشله‌یدی. خلوتخانه - ایچمه ـ ایچ قوریلگن اوچ خانه‌دن عبارت. بو خانه‌لرنینگ میده ـ چویده ایشلرینی تۏرتته سودر قیله‌دی، لوازمی «آفتابه‌چی» دېب اتله‌دیگن طاهر اولرگه باشلیق. اېنگ ایچکی خانه‌ده کاغذ، قلم و بابر تعیینله‌گن کتابلر توره‌دی.

بېریگی خانه‌گه دسترخوان سالینیب، بابر خوش کۏره‌دیگن گلاب، نارنج شربتی، انبه مېوه‌سی* قَیله*، تنبول برگی* و مغزی قیزیل فوفل یانغاغی قۏییلگن.

بیر کونی طاهر دسترخوانگه اېنگ تازه غزنی چاغیریدن هم بیر کۏزه‌چه قۏیدیرگن اېدی، بابر:

- چاغیر مجلسی خرگاهده بۏلدی، بس، - دېدی.

شوندن کېین طاهر خلوتخانه‌گه ایچکیلیکنی یۆلتمه‌یدیگن بۆلدی.

بابر ایچکی اویده تونی بیلن ایشله‌سه طاهر هم تانگ آتگونچه اوخله‌مه‌ی، اونینگ تینچینی قۆریقلب چیقر اېدی. اونینگ تشقی خانه‌ده اویغاق اۆتیریشینی بیله‌دیگن بابر گاها ایچکریدن چیقیب کېلیب، غلطی سواللر بېرردی:

- بدخشان‌ده ارچه‌زارلرده نفیس بیر اۆت بۆلور اېدی، اېسینگیزده می؟ دهکت اطرافیده، آسمان ییلاوده هم مۆل اېدی. رنگی هوارنگ. مېن بیر دفترگه یازیب قۆیگن اېدیم... کابل‌ده قالگن می؟ یۆق.

- آت یېیدی می؟

- هه، یخشی یېیدی. بۆیی پست-پست، یېردن تۆپ-تۆپ بۆلیب چیقور.

- بېته‌که میکین؟

- هه، هه، بېته‌که هم دېرلر، لېکن اصلی بته‌که! بوتّه‌لب اۆسگنی اوچون بته‌که دېر اېکنلر. مېن بونینگ وجهِ تسمیه‌سینی* بدخشان‌ده اېشیتگن اېدیم.

بابر قیدیرگن سۆزینی تاپگنیدن ممنون بۆلیب ایچکریگه کیریب کېتدی. او طاهر بیلن بیرگه کۆرگن جایلری، بیرگه باشدن کېچیرگن واقعه‌لری‌نینگ منه شونه‌قه تفصیلاتلرینی سۆره‌ب، انیقلب آلگن کونلری طاهرنینگ هم کۆنگلی کۆتریلیب یورردی. او بابرنینگ اۆز کۆرگن-کېچیرگنلری حقیده کتّه کتاب یازه‌یاتگنینی اېشیتگن اېدی. اېندی طاهر هم شو کتاب‌نینگ یازیلیشیگه بیر قدر اشتراک اېته‌یاتگنی اوچون «هر قله‌ی، بو یېرده اۆتگن کونلریم ضایع کېتمه‌یدیگنگه اۆخشه‌یدی»، دېب قۆیردی. بیر کون تون یریمله‌گنده بابر خلوتخانه‌دن خاموش بۆلیب چیقدی-یو، حزین تاووش بیلن بیر تۆرتلیک اۆقیب بېردی:

کۆپدن بېری کیم یار و دیاریم یۆق دور،
بیر لحظه و بیر نفس قراریم یۆق دور،
کېلدیم بول ساری اۆز اختیاریم بیرله،
لېکن باروریمده اختیاریم یۆق دور.

بو سطرلر طاهرنینگ ساغینچ تویغولرینی شونده‌ی قۆزغتدی که، کۆپدن بېری کۆرمه‌گن رابعه‌سینی قۆمسب، اۆپکه‌سی تۆلدی.

- باله‌لر بیلن قچان دیدار کۆریشرکینمیز ـه، حضرتیم؟

- یۆللر حلی ناتینچ. حرم اوچون خطر کۆپ. بو یاقده رنا سنگا بیزدن نارضالرنی اطرافیگه تۆپلب، کوچ ییغماقده ایمیش...

«بیزدن نارضالر» دیگن سۆزلر طاهرگه منه شو قلعه هاولیسیده اۆتگن کونی یوز بیرگن بیر فاجعه‌نی ایسلتدی.

هند اوسته‌لری، پشکال پیتیده یپر قزیب بۆلمه‌یدی، ایشنی تۆخته‌یلیک، دییشدی. لیکن سرکار بونگه کۆنمه‌دی: «بیز وایینی آلتی آیده قوریب بیتیریشگه سۆز بیرگنمیز، یامغیر فصلی ایکّی آی دوام ایتسه، کیین قچان اولگورگه‌یمیز؟ پادشاه حضرتلری بیزنی یالغانچی دیمسلر می؟ یامغیر پسندمس! قیته‌گه سلقین بۆلدی! ایشله‌یوپرینگلر!» خلص، سرکار یپر قزووچیلرنی مجبور قیلیب ایشلته باشله‌دی.

متصل یاغیب تورگن یامغیرلر یپرنی ایویتیب، هیلویرلتیب قۆیگن ایدی. اۆتگن کونی یپر قزووچیلر اۆن قولاچ چوقورلیکده‌گی چاه‌نینگ توبیده ایشله‌یاتگنلریده جرده‌ی چوقور حوزه‌نینگ بیر تامانی اۆپیریلیب توشدی ـیو، تۆرت آدمنی باسیب قالدی. اولرنی لای اره‌لش توپراق تگیدن کولب آلگونلریچه اوچته‌سی الّه ـقچان جان بیرگن، تۆرتینچیسی تیریک بۆلسه هم بیلی سینیب، معیوب بۆلگن ایدی.

---

* انبه - انانس‌نینگ بیر توری.

* تنبول برگی - نارنج برگیگه اۆخشب کیته‌دی. فوفل یانغاغی بیلن بیرگه آغیزگه سالیب چه‌ینلسه کیف بیره‌دی، تیشنی مستحکمله‌یدی.

* وجهِ تسمیه‌سی - شونده‌ی دیب اته‌لیش سببی، ایتیمولوژیسی.

۵

خلوتخانه‌دن سل نریده - سرای آشخانه‌سیده طعام پیشیریب یورگن بهلول اسملی اۆرته یشر بیر آشپز هم وایین‌نینگ چاهی تگیده جان بیرگن یپر قزووچیلرنی کۆرگن ایدی.

بو فاجعه آشپزگه پانیپت جنگیده فاتحلرنینگ قیلیچیدن هلاک بۆلگن ییگیرمه یشر سویوکلی اینیسینی اپسلتگن و قلبیده‌گی انتقام تویغوسینی ینه جنبشگه کپلتیرگن اپدی.

احمد چاشنی‌گیر ملکه بَیده‌نینگ کنیزلریدن بیرینی آره‌گه قۆییب، زهرنی شو بهلول‌گه یپتکزیب بپرگن اپدی. ملکه بَیده‌نینگ ینه بیر کنیزی کپلیب، رپجه‌نی حاضرگی پشکال کونلرده - بابر بیران یاقده یوریشگه کپتیب قالمسیدن آلدین عملگه آشیریش کپره‌کلیگینی ایتگن اپدی.

تۆرت بوکلنگن آق کاغذ ایچیده زیره‌وارگه اۆخشب تورگن زهر ایکّی مثقال‌گینه بۆلسه هم بهلول‌گه زۆر بیر پۆلاد قورالدپک آغیر تویولردی. او جنگده وطنینی حمایه قیلیب جان بپرگن اینیسی‌نینگ اۆچینی شو قورال یاردمیده آلیشنی و فاتحلرنی بو یپردن تپزراق قوویشنی ایستر اپدی. اگر بابر اۆلدیریلسه، فاتحلر هندوستان‌ده تورالمه‌ی کپتیب قالیشلریگه احمد چاشنی‌گیر بهلول‌نی ایشانتیرگن اپدی.

پادشاه آشخانه‌سیده هر بیر طعامنی تپکشیریب ته‌تیب کۆره‌دیگن مخصوص بکاوللر بۆلر اپدی. قتّیق یامغیر یاغه‌یاتگن کونی کپچقورون شو بکاوللر عرق ایچیب، مست بۆلیب قالیشدی.

قازانده کروندی درختی‌نینگ ناردان مپوه‌سیدن قۆشیب تیارلنگن مزه‌لی قَیله پیشیب توریبدی. بابر بو قَیله‌نی یخشی کۆریشینی بهلول بیلر اپدی. او سپکین قۆیین چۆنتگیگه قۆل سالیب، تۆرت بوکلاغلیق کاغذنی آلدی. آشخانه‌ده هیچ کیم یۆق. بکاوللر نریگی خانه‌ده مست بۆلیب اشوله ایتیشیه‌پتی، شمال اره‌لش یامغیر یاغیه‌پتی. بهلول زهرنی قازانگه سالمه‌دی - بکاوللرنینگ عرقه قَیله‌نی گزک قیلیش عادتلری بار، یپب کۆریشسه، زهرلنیب، بیلدیریب قۆییشلری ممکن. شونینگ اوچون آشپز زهرنی بابر طعام یپیدیگن چینّی لگنگه یوپقه لاچیره نان اوستیگه سپپه باشله‌دی.

بیردن شمال تشقی اپشیکنی قرسیلّتیب یاپتی. بهلول‌گه کیم-دیر کپله‌یاتگنده‌ی تویولدی-یو، زهرنینگ قالگنینی قازان تگیده یانیب تورگن آلاوگه آندی. کپین چینّی لگنده‌گی زهر سپپیلگن لاچیره اوستیگه تپز-تپز قَیله‌نی سالدی.

آره‌دن سل وقت اؤتگچ، سودر کیردی، قویان گؤشتیدن قیلینگن قاووردا‌قنی و قَیله سالینگن چینّی لگننی بابر طعام یپب اؤتیرگن طعامخانه‌گه آلیب چیقیب کپتدی.

احمد چاشنی‌گیر بو زهرنی طعمیدن بیلیب بؤلمس‌لیگینی، اونینگ تأثیری استه‌ـسپکین بیلینیشینی ایتگن اپدی. بهلول سِر آچیلگونچه قؤرغان دروازه‌سیدن چیقیب کپتیش امیدیده اپدی. اما او آشخانه اپشیگیدن چیقه‌یاتگنده شیره‌کیف بکاوواللردن بیریگه دوچ کپلدی.

- قنی، قویان گؤشتیدن بیزگه هم قالدیردینگ می؟

- قَیله بار، صاحب.

- یؤق، قویان قاووردا‌غی کپره‌ک!

- قاووردا‌ق آز اپدی، همه‌سینی حضرتگه بپریب یوباردیم. قَیله یپی قالینگ، گزک‌که یخشی.

- یؤق! قویان کؤپ اپدی‌ـکو! نپگه بیزگه قالدیرمه‌دینگ؟

- همه‌سینی قاوورگنیم یؤق اپدی...

- بؤلمه‌سه حاضر بیزگه قویان گؤشتیدن قاووریب بپر! تپز!

بکاوول‌نینگ یؤغان گوده‌سی اپشیکنی تؤسیب توررد‌ی.

آشپز آرقه‌گه قیتدی و سراسیمه حرکتلر بیلن یاغ داغلب، قویان گؤشتینی قاووریشگه تیارله‌ی باشله‌دی.

یامغیرلی تون سراینی چولغب آلگن. شو پیت بیردن خاص نوکرلر طبیبگه یوگوریب، بکاوواللر بیر‌ـبیرینی چقیریب، آشخانه‌نینگ ایچ‌ـتشی تؤپالان بؤلیب کپتدی. خلوتگاهده اؤتیرگن طاهر هم طعامخانه‌گه چاپیب کپلدی.

بابر اوستمه‌ـاوست قی قیلیب، یوزی کؤکریب کپتگن. او نفسی قیتیب، تشقریگه اینتیلدی، اما ایکّی قدم قؤیگونچه بؤلمه‌ی گندیره‌کلب یپقیله باشله‌دی. طاهر چاپیب باریب، اونی قؤلتیغیدن سویب آلدی. طبیب یوسفي بابرنینگ نریگی قؤلتیغیگه کیردی. جانسره‌ک بؤلیب قالگن سودرلرگه بویوردی.

- ایچکریگه جای قیلینگ!

- روانگه! - دېدی بابر یوتاقیب.

اونینگ کۆنگلی بېهود، باشی گیر ـ گیر ایلنر، نوقول هوا یېتیشمه‌یاتگنده‌ی بۆلر ایدی.

بابرنی روانگه سویب چیقریب یاتقیزدیلر. طبیب یوره‌ککه قوّت بېره‌دیگن دارودن هیدلتدی.

- سیزگه نې بۆلدی، حضرتیم؟ مینی کۆپ ایچدینگیز می؟ یا معجون اره‌لشدی می؟

- طعامده بیر سِر بار! - دېدی بابر و ینه کۆنگلی اینیب، چینّی تاز اوستیگه اېنگشدی.

- آشپز تفتیش قیلینسین!

شو پیت قَیله‌دن یېگن ینه ایکّی ملازم بابرگه اۆخشب قی قیله‌یاتگنی معلوم بۆلدی. بکاوللر قَیله پیشیرگن بهلول‌نی توتیب، سرای‌نینگ اېنگ قتّیق‌قۆل تېرگاوچیسیگه تاپشیردیلر. تېرگاوچی اونی تورلی قییناقلرگه سالیب سۆراق قیلیشگه کیریشدی.

بابر تونی بۆیی اۆلیم بیلن آلیشیب چیقدی. هر قَی قیلگنده یوره‌ک ـ بغری اوزیلیب، پرچه‌لنیب چیقه‌یاتگنده‌ی آغریر، گاها نفسی ایچیگه توشیب کېتر ایدی. طبیب اونینگ تېپه‌سیدن کېتمه‌ی:

- شفا تاپه‌سیز، بردم بۆلینگ! - دېب تسلی بېرر ایدی.

طاهر هم طبیبگه قره‌شیب، تونی بۆیی مژه قاقمه‌ی چیقدی. او بابرنینگ باشینی توتر، تېر باسگن یوزینی، بۆیینلرینی یېلپیر ایدی. بابرنینگ زهر عذابیدن تۆلغانه‌یاتگنینی کۆرگن سری، اۆزی هم زهر ایچگنده‌ی قییه‌لر ایدی. تانگ پیتی بابر الَهسیره‌گنده‌ی بۆلیب، همایون بیلن ماهیم بېگیمنی یۆقله‌ی باشله‌دی.

شمالي چېگره‌لر ینه ناتینچ بۆلیب قالگنی اوچون بابر همایون‌نی اۆتگن آیده بدخشان‌گه قیتریب یوبارگن ایدی. ماهیم بېگیم همان کابل‌ده ایدی.

- همایون میرزاگه چاپر یوباره‌یلیک می؟ - دېب سۆره‌دی طاهر.

بابر کۆزینی آچیب، خیال اۆزیگه کېلگندېک بۆلدی. چاپر کابل و بدخشان‌گه یېتیب بارگونچه کمیده بیر آی وقت اۆته‌دی. بو آره‌ده بیران کار و حال بۆلسه نه همایون، نه ماهیم بېگیم یېتیب کېلالمسلیکلری انیق. بابر غمگین باش چه‌یقب:

- فایده‌سی یۆق، - دېدی.

اونینگ احوالی تاباره تنگ بۆله‌یاتگنینی کۆرگن طاهر:

- حضرتیم، بردم بۆلینگ! - دېب التجا قیلدی. - بیز سیز بیلن نېچه اۆلیملردن قالگنمیز! دردگه بۆی بېرمنگ، یېنگه‌سیز!

- لېکن... بونده‌ی فلاکت... بیرینچی اوچره‌شی!..

بابر بې‌حال قۆزغه‌لیب ینه تاز اوستیگه اېنگشدی، آغریق ضربیدن کۆزلریگه دوو-دوو یاش کېلدی. سۆنگ باشینی ینه یاستیققه قۆییب کۆزینی یومیب یاتگنده روانگه تېرگاوچی کیردی.

یوسفي اونگه:

- قیسقه سۆزلنگ، فقط اخبارات! - دېب شیپشیدی.

تېرگاوچی بیده‌نی هم سۆراق قیلگنینی، نریگی اوچاویگه شو بدبخت ملکه باش بۆلگنینی، لېکن تشقی دشمنلر بیلن، جمله‌دن، رنا سنگرام سینگ بیلن علاقه‌سی بارلیگینی رد اېتگنینی، باشقه سواللرگه جواب بېریشدن باش تارتگنینی ایتیب بېردی.

- ملعونلر!.. دېدی بابر یاتگن جاییده غضبدن آوازی قلتیره‌ب. - مېن اولرگه شونچه‌لیک ایشانیب... ایلکیدین طعام یېسم... عزت-اکرام قیلسم!..

- حضرتیم، بو ابلیسلرنی مینگ قییناقله سالیب اۆلدیرماق کېره‌ک!

- نریگی اوچاوینی... قاعده‌گه بناءً قتل اېتتیرینگ! بَیده... کېین!

- باش اوستیگه! - دېب تېرگاوچی چیقیب کېتدی.

قاعده‌گه بناءً، پادشاه‌نینگ جانیگه قصد قیلگنلر اېنگ آغیر قییناقلرگه سالیب اۆلدیریلردی. آشپز بهلول‌نینگ تېریسی تیریکله‌ی شیلینیب آلیندی. جلّادلر احمد چاشنی‌گیرنینگ اوّل قۆل-آیاقلرینی کېسیب، کېین باشینی تنه‌سیدن اوزیب، وجودینی پرچه-پرچه قیلیب تشله‌دیلر. ایکّی آره‌ده واسطه‌چی تورگن و اوسته‌لیک بیلن سرایگه زهر آلیب کیریب، آشپزگه بېرگن کنیز ک قوتورگن فیل‌نینگ آیاغی تگیگه تشلب اۆلدیریلدی.

ملکه بَیده اېنگ قتّیق حبسده سقلنر، اېندی آدملر اونینگ قنده‌ی قتل اېتیلیشینی کوتر اېدی.

طبیب یوسفي بابرنینگ حیاتی اوچون ایکّی کېچه‌یو کوندوز تینمه‌ی کوره‌شدی. طاهر هم ایکّی کېچه‌یو کوندوز بېمارنینگ یانیدن جیلمه‌ی، خدمتینی قیلدی. نهایت، اوچینچی کون طبیب:

- خداگه مینگ قتله شکر، حضرتیم، بیر اؤلیمدن قالدینگیز! - دېدی. - آنه‌دن قیته توغیلگنده‌ی بؤلدینگیز. اېندی آزگینه قتیق ایچینگ. سؤنگره اوخلنگ!

بابر بیر پیاله قتیق ایچگچ، کؤزینی یومیب، یاستیققه باش قؤیدی. لېکن باشیدن اؤتگن اؤلیم دهشتی همان خیالیدن نری کېتمسدی. اونینگ جانی شونچه وقت قیل اوچیده آسیلیب تورگنینی اؤیله‌سه، بې‌اختیار وهمی کېلردی. شو قیل اوزیلسه اؤلیم دېب اتله‌دیگن ظلمت قعریگه قولب توشیشینی ایکّی کون دوامیده متصل حس قیلیش اونده یشش ایستگینی کوچه‌یتیریب یوبارگن اېدی. حیات‌نینگ بیر لحظه‌سی، بیر اوچقونی دنیانینگ برچه بایلیکلری‌یو تاج و تختلریدن هم عزیز اېکنلیگی اونگه اېندی یوره‌کدن سېزیلدی. اونینگ عذابدن تالیققن وجودی همان بې‌حال بؤلسه هم روحیده نیمه‌دیر اؤزگرگندېک و دنیا کؤزیگه باشقه‌چه‌راق کؤرینگندېک بؤلردی. هر بیر کیشی‌نینگ فقط بیرته‌گینه عمری بار اېکن و عمرنینگ هر لحظه‌سی شو قدر شیرین اېکن، بابرنینگ یاشیگه یېتمه‌ی اؤلیب کېتگنلرگه آسان توتیب بؤله‌دی می؟ ابراهیم لؤدي اوندن تؤرت یاش کیچیک اېدی. ملکه بَیده بونی اونوتیشی و بابر یخشی معامله قیلگنی اوچون‌گینه اونی کېچیریب، فرزندی اؤرنیده اعزازلشی ممکن میدی؟ جنگده اېریشگن غلبه‌لری اونگه اېنگ مشکل ایشلرنی هم آسان کؤرستیب قؤیگنی اوچون بؤلسه کېره‌ک که، بابر ابراهیم لؤدي‌نینگ آنه‌سیگه شونچه‌لیک ایشانگن و اونینگ امریده بؤلگن آشپزلرنی ایشگه آلگن اېکن‌ده! بو آشپزلر تیارله‌گن هندچه طعاملرنی یېییش بیلن اېل‌اولوس‌نینگ کؤنگلینی آلماقچی بؤلگنی هم، اونینگ اؤز کوچیگه آرتیق درجه‌ده ایشانگنیدن کېلیب چیقمه‌گن میکین؟ حال‌بوکه، کېچه‌گی دشمنلرنی بوگون درحال دؤستگه ایلنتیریش آسان می؟ خصوصاً، بَیده‌دېک فرزند داغیده کوییب یورگنلر یا که آشپز بهلول‌دېک اینیسی‌نینگ قصدینی آلماقچی بؤلگنلر بیلن معامله‌ده احتیاطکارراق بؤلیشی کېره‌ک اېمس میدی؟ کابل‌ده ماهیم بېگیم ایتگن اضطرابلی گپلر ینه اونینگ یادیگه توشدی. بېگانه یورتدن بارگن فاتحنی آسانلیکچه کېچیرمسلیکلری،

اونینگ قیلیچیدن پیدا بۆلگن یره‌لر عصرلر دوامیده بیتمس‌لیگی راست بۆلسه... بابر بو مملکت خلقی‌نینگ کۆنگلینی آلیشی اوچون قنچه کۆپ ییللر کېره‌ک بۆله‌دی؟ بونگه اونینگ عمری یېتر میکین؟ عموماً، بو اۆزی اېریشیش ممکن بۆلگن مقصد می یا که سراب؟..

بو اۆیلردن بابر ینه باشی بېرک کۆچه‌گه کیریب قالگنده‌ی بۆلدی، کېله‌جک کۆزیگه قارانغی کۆرینیب کېتدی. فقط تنه‌سیگه استه‌ـسېکین قیتیب کېله‌یاتگن حیاتي کوچلر شو ظلمتنی یاریب اۆتیب کېله‌یاتگن یاغدولرده‌ی ایلیق تویولردی. اۆشه کېچه بابر یخشی اوخله‌دی. اېرته‌سی کونی طبیب اونینگ تامیریدن کۆپراق قان آلماقچی بۆلدی.

- زهرلنگن حرام قاننی چیقریب یوبارگه‌یمیز، حضرتیم. ینه بیرار هفته قیمیرله‌مه‌ی یاتماغینگیز کېره‌ک.

بابر بونگه اعتراض قیلدی. بوسیز هم اونینگ درمانی کېتیب قالگن اېدی. اگر طبیب کۆپ قان آلسه اوزاق یاتیشی انیق. حال‌بوکه، «پادشاه اۆلیم تۆشگیده یاتگن اېمیش!»، «امید یۆق اېمیش!» دېگن آوازه‌لر ترقلگن، قوله‌ی فرصت کوته‌یاتگن غنیملر جانلنیب قالگن اېدی. بېکلر هم بابرنینگ تېزراق کۆپچیلیک‌که کۆرینیشینی ایستر اېدیلر.

آره‌دن ینه ایکّی کون اۆتگچ، بابر طنطنه‌لی مراسملرده کییه‌دیگن کییملرده دېوانِ عام‌گه چیقدی. بلند تخت‌نینگ ایکّی تامانیده تیزیلیب تورگن یوزدن آرتیق امیرلر، سرکرده‌لر، ولایت حاکملری تعظیم بجا کېلتیریب بۆی اېگدیلر. بابر تختگه شاشیلمه‌ی چیقیب اۆتیرگچ، ایکّیته نوکر ملکه بیده‌نی پایگاه‌ده‌گی اېشیکدن آلیب کیردی.

کمپیر حلی هم باشدن‌ـآیاق آق کییب، اۆغلی ابراهیم‌گه عزا توتیب یورر اېدی. فقط قدی اوّلگیدن بیر آز بوکچه‌یگن‌راق. لېکن کۆزلری بابرنینگ یوزیگه توشگنده اونینگ آغیر کسلگه اۆخشب سرغه‌ییب قالگنیدن قناعت حاصل قیلگنده‌ی ممنون ییلتیره‌دی.

اېشیک آغه محمد دۆلدای ملکه‌نی سۆراقفه توتیب، سوءِقصدگه ینه کیملر اشتراک اېتگنینی سوریشتیره باشله‌دی.

- سوءِقصد اېمس، بو انتقام! - دېدی ملکه. - پادشاهینگیز تۆککن قانلرنینگ قصاصی بو! مېنگه یاردم بېرگن آشپز هم، احمد چاشنی‌گیر هم، کنیز هم باتیر قصاصکارلر اېدی.

همه‌سی مردلرچه جان بېردی. اېندی نوبت مېنیکی. مېن اۏغلیم‌نینگ داغیده کوییب کول بۏلگنمن. اېندی قۏللرینگدن کېلسه کولیمنی کۏک‌که ساوورینگلر!

ملکه سرایده همه توشونه‌دیگن فارسي تیلده گپیرماقده اېدی. اعیانلر نفسلرینی ایچلریگه آلیب، یېرگه قره‌شدی. ملکه بیر اۏلیمنی بۏینیگه آلیب کېلگن اېندی هر بیر سۏزنی اۏققه ایلنتیریب یاویگه ددیل آتر، بابرنینگ غضبگه تۏلیب، جلّاد چقیریشینی، قورالسیز آنه‌گه قرشی برچه قوراللرینی ایشگه سالیشینی ایستردی. اۏشنده معنوي غلبه ملکه تامانیده بۏلر، اونینگ داویوره‌کلیگی آغیزدن-آغیزگه اۏتیب، آدملرنینگ احترامینی قازانر اېدی. بونی بابر هم سېزدی-یو، اۏزینی باسیب، ملکداد کاراني‌گه قره‌دی.

- بو قنده‌ی یاسمنلیک! - دېدی ملکداد کاراني بَیده‌گه. - شونچه‌لیک اۏچ آلیش نیتینگیز بار اېکن، علیحضرت‌نینگ عنایتلرینی نېگه قبول قیلدینگیز؟

- نیتیمگه یېتیشیم اوچون شونده‌ی قیلیشیم کېره‌ک اېدی!

- علیحضرت سیزنی «معتبر آنه‌میزدېک اعزازلنگ!» دېگنلریده ییغلب منّتدارچیلیک بیلدیرگنینگیز بیزنینگ یادیمیزدن چیققن اېمس!

- مېن او پیتده نفرتیم زۏریدن ییغله‌گن اېدیم! اۏغلیم‌نینگ قاتلیگه آنه بۏلیشدن قیینه‌لیب کۏزیم یاشلنگن اېدی!

- یا الحذر! اخیر سیز هم محمد امتیسیز، مسلِمه‌سیز-کو! اۏغلینگیز بولرگه قرشی نېچه برابر کتّه کوچ بیلن چیققنینی بیلمس میسیز؟ بولر مغلوب بۏلسه اۏغلینگیز یاولری‌نینگ مینگ جانلریدن بیرینی هم تیریک قۏیمس اېدی. سیز سلطان ابراهیم‌نینگ قنچه‌لیک شفقت‌سیز بۏلگنینی بیلر اېدینگیز. اگر سیزده انصاف و ایمان بۏلسه، قۏلیده قیلیچی بیلن آچیقچه‌سیگه جنگ قیلگن سرکرده‌گه یشیریقچه زهر بېرمس اېدینگیز!

- مېن عیال کیشیمن، قیلیچ کۏتریب جنگ قیلالمه‌یمن! انه اۏشه زهر - مېنینگ قیلیچیم اېدی. فاتحلر پانیپت‌ده مینگ-مینگ آدملرنینگ اۏلیمیگه سبب بۏلدی! بو مملکت‌نینگ ینه کۏپ جایلریگه اجل اوروغینی اېکدی! مېن کبی مینگلب آنه‌لر حاضر ماتم توتیب، کۏز یاشی تۏکیب یوریبدی. قنچه-قنچه کېلینچکلر بېوه قالیب، اۏزلرینی

اپرلری‌نینگ جسدلری بیلن بیرگه آلاوده یاندیریه‌پتی! مېن بېرگن زهر انه اۏشه اجل‌نینگ اوروغیدن تیارلنگن اېدی! اونگه بېوه-بېچاره‌لرنینگ اچّیق کۏز یاشلری هم قۏشیلگن اېدی!

ملکه‌نینگ سۏنگگی سۏزلری فاتح بېکلرگه هم تېگیب کېتدی. سېرسقال بیر بېک اۏرنیدن سکره‌ب توریب، بابرگه تعظیم بیلن مراجعت قیلدی:

- حضرتیم، بو یلماغیزنینگ تیلینی آغزیدن سوغوریب آلماق کېره‌ک! شونده‌ی ملعونلیگی اوستیگه ینه بونچه گپ!

- میلی، مېنی قییمه‌لب تشله‌سینلر! - دېب قیچقیردی بَیده. - مېن قۏرقمه‌یمن!

بابر بیده‌نی بېکلر ایسته‌گندېک قییناقلرگه سالیب اۏلدیرتیرسه اېل-اولوس نیمه دېییشینی اۏیلر اېکن، «لاپ» اېتیب هراتده‌گی خدیجه بېگیم اېسیگه توشدی. مکارلیکده او هم بَیده‌دن قالیشمس اېدی، نېوره‌سی مومن میرزانینگ اۏلیمیگه سبب بۏلگنی کۏپچیلیک‌که معلوم اېدی. شونگه قره‌مه‌ی، شیباني خان اونی منصور بخشی‌نینگ اختیاریگه تاپشیریب، دهشتلی قییناقلرگه سالگنی جوده کۏپ آدملرنینگ نفرتینی کېلتیرگن اېدی. بابرنینگ اۏزی بوندن بیر هفته‌گینه آلدین خلوتخانه‌ده خاطره یازیب اۏتیرگنده شیباني خان‌نینگ بو ایشینی جیرکنیب قلمگه آلگن اېدی. «...بېش کونلیک اۏتر دنیاده شیباني خان مونداق ابلهانه ایشلری بیلن یامان آت قازاندی» - دېگن سطرلرنی اۏز عمر کتابیگه بیتگن بابر اېندی منه بو قورالسیز آنه‌گه قنده‌ی چاره کۏریشی کېره‌ک؟ قنده‌ی قیلسه آدملرنینگ نفرتیگه اېمس، حرمتیگه سزاوار بۏله‌دی؟

بېکلر همان بَیده‌نینگ اۏلدیریلیشینی طلب قیلماقده اېدیلر:

- بو یلماغیزنی قوتورگن فیل‌نینگ آیاغی تگیگه تشلب قتل اېتتیرماق کېره‌ک!

- یا که آیاق-قۏلینی چیرمب باغلب، بلند مناره اوستیگه یاتقیزیب قۏیماق درکار - گۏشتینی قوزغونلر یېب، کۏزلرینی چۏقیب کېتسین!

ملکه‌گه زیمدن تیکیلیب تورگن بابر سۏنگگی تکلیفلردن بَیده‌نینگ رنگی اۏچیب، یوزی کۏکیمتیر توسگه کیرگنینی کۏردی. شونده محمد دۏلدای‌نینگ اشاره‌سی بیلن بېکلر جیم بۏلدیلر. بابر ملکه توشونه‌دیگن فارسي تیلده:

- جناب بېكلر تكليف قيلگن جزالر برچەسى اساسلى، - دېدى. - بيراق خيانتچى ملكەگه بولرنينگ همەسيدن هم آغيرراق بير جزا بار. بو خانيمنينگ گپيگه قرەگنده، همه يېتيم و يېسيرلر اوچون جانى اچير اېميش، زهرنى اۆشەلرنينگ كۆز ياشلريدن تيارلەگن اېميش! بيراق بونينگ اۆغلى ابراهيم لۆدي اېل-اولوسگه آزمونچه ظلم اۆتكزگن مى؟ آزمونچه آدمنى يېتيم و يېسير قيلگن مى؟ ابراهيم سببچى بۆلگن ايچكى اوروشلرده هر ييلى قنچه آدم هلاک بۆلگن اېدى، جناب كاراني؟ سيز بيلسنگيز كېرەک؟

- حضرتيم، مېنده حساباتى بار: سۆنگگى اوچ ييل دوامىده سلطان ابراهيم باشلەگن ايچكى اوروشلرده بيزدن يوز ييگيرمه مينگ آدم هلاک بۆلميشدير.

- اوچ ييلده بير يوزو ييگيرمه مينگ! - خطاب قيلدى بابر. - ابراهيم لۆدي اېسه اۆن ييلدن آرتيق تختده اۆلتيرگن! هندوستانده آدم كۆپ. يوز مينگى ايچكى اوروشده هلاک بۆلسه، ابراهيم ينه يوز مينگينى پولگه ياللەگن. اگر ابراهيمنينگ آنەسى بۆلميش بو خانيم اۆلگن نوكرلرگه-يو اولرنينگ يېتيم-يېسيرلريگه يورەكدن جان كويديرسه، نېچون يوز مينگلب آدملرنينگ بېهوده اۆليب كېتيشلريگه يۆل قۆيگن؟ نېچون اۆغلينى بوندەى ناجۆيه قيرغينلردن قيترمەگن؟!

- مېن فقط آنه اېديم، پادشاه اۆغليمگه امر-فرمان بېرالمس اېديم! - دېب ملكه بَيده اېندى اۆزينى حمايه قيله باشلەدى.

- ناجۆيه ايچكى قيرغينلرنى تۆختەتيشگه امر-فرمان بېرماق اوچون منه بيز بېل باغلەديک! - دېدى بابر. - تنگريدن اميديميز بار كه، بو اولوغ مملكت اېندى يگانه مركزي دولت اطرافيگه جيپسلشگوسيدير. بيز هندنى آباد و قدرتلى قيلماق آرزوسيدەميز. بيزگه همكار و همنفس هند بېكلرى، فضلالرى، هنرپېشەلرى كۆپ. بيزنى زهرلب اۆلديرماقچى بۆلگن بو مكار خانيم اوچون اېنگ آغير جزا شو كه، بيز منه، تيريكميز! بو خانيمنينگ اۆزى-يو اۆغلى قيلالمەگن اولكن ايشلرنى بيز قيلماقدەميز!

ملكداد كاراني بيردن يېنگيل تارتيب:

- حضرتيم لطف قيلديلر! - دېدى.

- بو ملکه، - دېب دوام اېتدی بابر، - شو درجه بېوه-بېچاره‌گه جان‌کویر بۆلسه... عبدوکریم بېک!

بَیده‌گه یقین بیر جایده اۆتیرگن شغاوول سکره‌ب اۆرنیدن توردی. بابر اونگه بویوردی:

- بو ملکه‌نینگ برچه مال و دنیاسینی مصادره قیلیب، جمنا بۆییده بیر بُقعه خیر* قوردیرینگ. برچه خدمتکارلری اۆشه بقعه‌ده خدمت قیلسین، ملکه‌نینگ بوتون بایلیگی، مال و دنیاسینی یېتیم-یېسیرگه خیر-احسان قیلیب اولشسینلر.

- باش اوستیگه! - دېب عبدوکریم بو فرماننی تعظیم بیلن قبول قیلدی.

- ملکه‌نی تا عمری یېتگونیچه تیریک سقلش هم سیزگه تاپشیریلور، جناب عبدوکریم بېک!

- تیریک؟! - حیران بۆلیب سۆره‌دی شغاوول.

باشقه اعیانلر هم تعجبلنه‌یاتگنینی کۆرگن بابر آوازینی کۆتریبراق گپیردی:

- ملکه بیزنینگ بوندن کېینگی ظفرلریمیزنی هم کۆرسین. یامانلیک‌که یخشیلیک قیلیش مرد کیشی‌نینگ قۆلیدن کېلیشیگه امین بۆلسین. اگر ملکه‌ده وجدان بۆلسه، اۆغلی قیلمه‌ی کېتگن ایشلرنی بیز قیلگنیمیزنی کۆریب وجدانی عذابلنسین. اگر وجدانی بۆلمه‌سه، ایچیده فقط بخیللیک چَیانلری بۆلسه، بو چَیانلر اۆزینی چقیب یاته‌وېرسین. ملکه‌گه بوندن اۆزگه جزا مناسب اېمس دیر!

بېک و اعیانلرنینگ پیچیر-پیچیرلری آره‌سیدن اله-کیم‌نینگ:

- حضرتیم تنتیلیک قیلدیلر! - دېگن قووانچلی خطابی اېشیتیلدی.

اۆز اۆلیمینی هم اۆتکیر بیر قورالگه ایلنتیرماقچی بۆلیب کېلگن ملکه بَیده اېندی بو قورالیدن اَیریلگنینی سېزدی. شو پیتگچه او اجلی یېتگنیگه شبهه قیلمس اېدی. اېندی بیردن ینه یشش امیدی پیدا بۆلدی. ملکه‌نینگ اۆلیم ساووغیدن موزله‌گن قلبیگه حیات‌نینگ ایلیق نفسی تېگدی-یو، کۆنگلینی بۆششتیریب یوباردی.

ملکه یوزینی قۆللری بیلن تۆسیب، یېلکه‌لری سیلکینه-سیلکینه ییغله‌ی باشله‌دی.

---

* بقعهٔ خیر - خیر-احسان اویی.

سېكرى

قيته كۆز آچگن بولاق

١

بابرنينگ مخصوص تكليفى بيلن هراتدن آگرەگه كېلەياتگن مولانا خواندمير، شاعر شهاب معمّي و مدرس ابراهيم قانوني اوچ آيگه يقين يۆل يوردىلر.

بدواهمه خيبر داوانيدن اۆتيب، سېرسوو سند دريا سيدن كېچيب، چنگلزار اۆرمانلرنى آرەلب بارر اېكنلر، مولانا خواندمير عالمنينگ نقدر اولكنليگينى اېندى بيرينچى مرته يورەكدن حس قيلدى. هفتەلر، آيلر دوامىده آتليق سفر قيليب آخريگه يېتيب بۆلمەيدىگن بغرى كېنگ اۆلكەلر همەسى اېندى يخليت بير دولت بۆليب بيرلشگنليگى، بلخدن كابل گچه، اوندن لاهور و دهلى گچه همه جايده بابرنينگ مُهرى باسيلگن فرمانينى بېتوختاو ادا اېتيشلريدن سېزيلر اېدى. بو فرمانگه موافق خراسان و ماوراالنهردن بابرنينگ تكليفى بيلن كېلەياتگن علم و صنعت اهلينى، هنرپېشەلرنى برچه ولايت حاكملرى، برچه قۆريقچى عسكرلر و بېكت نظارتچيلرى قۆشنى دولت اېلچيلريگه كۆرسەتيلەديگن عزت-اكرام بيلن كوتيب آليب، كوزەتيب قۆييشلرى كېرەك اېدى. يۆللرده حلى قراقچيلر توگەتيلمەگن، ترتيب اۆرنەتيلمەگن ناتينچ شهر و قيشلاقلر بار اېدى. خواندمير و اونينگ همراهلرينى بونده‌ى جايلردن «بدرقه» دېب اتلەديگن ايكّى يوز-اوچ يوز كيشيليك قۆريقچى عسكرلر اۆتكزيب قۆييشردى.

كاروانسرايلرده هم اولرنى «پادشاهنينگ خاص مهمانلرى» دېييشيب، اېنگ يخشى خانەلرگه جايلشتيريشر، قۆللريدەگى كاغذلريگه بناءً كوندەليک طعاملرى اوچون بېپول گوروچ، گۆشت، ياغ بېريشر، تغين ميده خرجتلرى اوچون مخصوص علوفه هم تۆلەشردى. چرچەگن آت-اولاولرينى المشتيريشلرى كېرەک بۆليب قالسه، يامچيلر باقوودەگى آت-اولاولريدن اولرگه بيرينچى نوبتده بېريشر اېدى. كابلدن دهلى گچه بۆلگن مينگلب چقيريم يۆل بۆييدەگى كاروانسرايلر و يامللر بابرنينگ حركتلرى بيلن شونچەليک آباد و شونچەليک يخشى ايشلب تورر اېدى.

خواندمیر یۆللرده، بېکتلرده هندوستان‌گه باریب کېله‌یاتگن اېلچیلر، سیاحلر و سوداگرلرنی کۆپ اوچره‌تردی. بولتور آگره‌دن اېلّیک چقیریمچه غربده‌گی سېکری دېگن جایده بابر رنا سنگا بیلن اوروشیب، پانیپتده‌گیدن هم اولکنراق غلبه‌گه اېریشگندن کېین اونی یوره‌کدن تن آلیب، اېلچی یوباره باشله‌گن پادشاهلر کۆپه‌ییب قالگن اېدی. خواندمیر لاهورده اوچره‌تگن قیزیل‌باشلرنینگ اېلچیسی شاه تهماس I* نامیدن غلطی ساوغه‌لر آلیب بارماقده اېدیلر. بو ساوغه‌لر آره‌سیده آق تویه‌نینگ زر اوقه‌لی کجاوه‌سیده پرورشلب آلیب کېتیله‌یاتگن ایکّیته گۆزل چېرکس قیزی هم بار اېدی. شاه تهماس بو قیزلرنی بابرنینگ حرمیگه اتب یوبارگن اېدی.

خواندمیر دهلی‌دن شِمالراقده‌گی بیر بېکتده سمرقندلیک و تاشکېنتلیک اېلچیلرنی هم اوچره‌تدی. سېکریده‌گی غلبه‌نینگ شهرتی اطراف مملکتلرگه یاییلگنیدن کېین بابر هندوستان‌ده توزگن ینگی دولتنی اونینگ اشدّي دشمنلری بۆلگن شیباني‌زاده‌لر هم تن آلگن اېدیلر. حاضر سمرقند تختیده اۆلتیرگن کۆچکینچی خان‌نینگ اېلچیسی بابرگه سمرقندنینگ سایه‌گی میېزلریدن، کان بادام‌نینگ سبحانی اۆریکلریدن، بخارانینگ اۆتکیر مَیلریدن، ماوراالنهرنینگ باشقه نایاب نعمتلریدن یېتّی تویه‌گه ساوغه‌ـسلام یوکلب، یانیگه ایکّی یوزته یخشی آتنی هم تارتیق قیلیب قۆشیب کېلتیرگن اېدی. بابر بو اېلچینی اۆزی‌نینگ جمنا بۆییده قوردیرگن ینگی هشت بهشت باغیده خانلر اۆتیره‌دیگن آق کیگیز اوستیگه اۆتقزیب، کمال احترام بیلن قبول قیلگن اېدی. بابرنینگ قبولیدن و ساوغه‌ـسلاملریدن ممنون بۆلیب قیته‌یاتگن خان اېلچیسی خواندمیرگه مقتندی:

- ای، مولانا، بیز هندوستان‌ده کۆرگن خرمن‌ـخرمن آلتینلرنی حلی هیچ کیم کۆرمه‌گندیر. بابر میرزا قویمه آلتیندن قیلینگن تخته اۆلتیریبدیر. تخت‌نینگ پستیگه کتّه قالین تۆشلگن اېکن. ولایت حاکملری هر ییلی بېره‌دیگن آلتینلرینی شو قالین‌نینگ اوستیگه کېلتیریب تۆکدیلر. بیر پسده آلتیندن کتّه خرمن کۆتریلدی.

بابر شیباني‌زاده‌لرنینگ آلتینگه سوق آدملر اېکنینی بیلگنی اوچون اېلچی‌نینگ کۆزی آلدیده اته‌یلب شونده‌ی خرمن کۆترگنینی خواندمیر ایچ‌ـایچیدن سېزیب کولدی:

- جناب اېلچی بو خرمندن کپسن آلمه‌دیلر می؟

- پادشاه بیزگه قیمت‌بها سروپالر کییدیردی. قالین اوستیده‌گی آلتیندن حضرت کؤچکینچی خانگه اتب ساوغه بپریلدی. آلتین تنگه‌لرنی سنب هم اؤلتیرمه‌دیلر. ایکّی یوز اپلّیک مثقالنی بیر کوموش تاش بیلن تارتیب بپردیلر ـ قؤیدیلر.

- ایکّی آره‌ده بیران شرطنامه توزیلدی می؟

- هه، بي‌ملال باردی ـ کپلدی قیله‌دیگن بؤلدیک. سودا ـ ساتیق تیکلندی. علاقه‌لر ایلگریگیدن یخشیراق رونق تاپغوسیدیر. بیز بولردن ایپک، زیره‌وار آلورمیز. بولرگه هؤل و قوروق مپوه‌لر، آت ـ اولاولر ساتورمیز... یؤلی اوزاق بؤلسه هم کاروانلریمیز اشتیاق بیلن کپلیب کپته‌دی. چونکه بابر میرزا بوتون قلمرویده تمغه* سالیغینی بپکار قیلمیشلر.

اؤزبپک، تورکمن، تاجیک، هند، عرب، عجم، فارس - قؤیینگ که، همه بنی بشر بو آغیر سالیقدن خلاص بؤلیب، درآمدلری آشیبدی. هنرمند و سوداگرلر هم شونیسیدن جوده ممنون. فقط بابر پادشاه‌نینگ بیر امری بیزگه معقول کپلمه‌دی.

- قیسی امری؟ - قیزیقیب سؤره‌دی خواندمیر.

- بوتون مملکتیده می ایچیش منع اپتیلمیشدیر. بابر میرزانینگ اؤزی هم «منبعد ایچمه‌یمپن»، دپب بوتون اپل آلدیده توبه قیلیبدیرلر. بزملری ایچکیلیکسیز... موزده‌ک کینه!

کؤچکینچی خان‌نینگ اپلچیسینی کؤنگیلسیزلنتیرگن بو ینگیلیک خواندمیرنینگ روحینی کؤتردی.

حسین بایقرانی و اونینگ اؤغیللرینی ایچکیلیک بلاسی قَی درجه‌ده خراب قیلگنی حلی مولانانینگ اپسیدن چیققن اپمس اپدی. بوندن تؤقّیز ییلچه بورون بابر هرات‌گه ایکّینچی مرته بارگنده خواندمیر اونینگ هم می‌خؤرلیک‌که رجوع قیله باشله‌گنینی کؤرگن، «نخات‌که، بو نادر سیما هم باشقه کؤپ تپموریلر سینگری استعدادینی ایچکیلیک‌که بای بپرسه!» دپب تشویشلنگن اپدی. اپلچی‌نینگ حکایه‌سی اونینگ منه شو تشویشینی ترقتیب یوباردی.

خواندمیر بو اوزاق و مشقتلی سفرگه بابرنی آرقه قیلیب چیققن ایدی. یاشی ایلّیکدن آشه‌یاتگن عالم بو اوزاق یورتلردن هرات‌گه ساغ-سلامت قیته آله‌دی می، یؤق می، حلی اؤزی اوچون قارانغی ایدی. او بابر طفیلی منه شو قارانغیلیکنی بؤینیگه آلیب کیلماقده ایدی.

ایندی یؤللرده بابرنینگ اراده‌سی و عقل-ذکاوتیدن دلالت بیره‌دیگن نیمه‌ایکه اوچره‌سه، همه‌سی مولانانینگ قلبیده‌گی مشؤوم قارانغیلیکنی قووه‌یاتگنده‌ی بؤلر و یاروغ بیر استقبالگه ایشانچ اویغاتر ایدی.

خواندمیر آگره‌گه کیلیب کیرگنده دریا بؤییگه قوریلگن هشت بهشت و زرافشان باغلرینی، مرمرلریگه چیرایلی گللر سالیب ایشلنگن تاش عمارتلرنی، تاملری میسه‌لر بیلن بیزه‌نگن طلاکاری تالارلرنی*، چمن-چمن گللری کؤزنی قمشتیره‌دیگن گلزارلرنی کؤردی. بو اولوغوار گؤزللیکلر مولانانینگ کیله-کیلگونچه کؤرگن و ایشیتگنلریگه قؤشیلدی-یو، او بابرنی اوّلگیدن باشقه‌چه فوق العاده قدرتلی بیر قیافه‌گه کیریتیب تصور ایته باشله‌دی...

---

* تهماس I - شاه اسماعیل‌نینگ اؤغلی. ۱۵۲۴-ییلده شاه اسماعیل وفات ایتگچ، تهماس اونینگ اؤرنیگه شاه بؤله‌دی.

* تمغه - قؤشیمچه درآمد سالیغی.

* تالار - شیپان.

* * *

لیکن بابر سؤنگگی ییللرده کؤپ کسل بؤلیب، جوده آزیب کیتگن، جثه‌سی خیله کیچره‌ییب قالگن ایدی. خواندمیر اونینگ اؤزینی قنچه‌لیک آلدیریب قؤیگنینی سیکری تاغیگه سَیرگه چیققنلریده آفتاب یاروغیده جوده انیق کؤردی. بابر سیکری تاغی‌نینگ معجزلیگی و تیکیس جایگه توشگنلیگی اؤشده‌گی بوره‌تاغنی ایسله‌تیشی حقیده گپیرر، تاغ ایتگیده‌گی کؤل ایچیگه قوریله‌یاتگن تاش‌صفه‌نی قؤلی بیلن کؤرستر، پسته قولف اوریب اؤسگن یم-یشیل باغ و درختلر آره‌سیدن کؤرینیب تورگن ینگی عمارتلر قنده‌ی برپا بؤلگنینی حکایه قیلردی. خواندمیر ایسه اونینگ سویگی بؤرتیب قالگن آزغین یوزیگه، کؤز

اطرافلری و پیشانه‌سیده‌گی قبت‌ـقبت اجینلریگه، اویقوسیزلیکدن ایچیگه باتیب کیتگن قباقلریگه قره‌ب، ایچ‌ـایچیدن اونگه کویونر ایدی.

تاغدن کؤل تامانگه توشیب باره‌یاتگنلریده بابر خواندمیرنینگ بو کویونیشینی سیزگنده‌ی بؤلیب:

- مینینگ تقدیریم غلطی، مولانا، - دیدی. - اطرافیمنی آباد قیلگنیم سری اؤزیم سؤلیب بارماقده‌من.

- اونچه‌لیک ایمس‌ـو... هر قله‌ی، اؤزینگیزگه هم کؤپراق غمخؤرلیک قیلیشینگیز ضرور میکین؟

- ضرورلیک‌که ضرور. لیکن مملکت قنچه‌لیک اولکن بؤلسه، اونی اداره ایتیش شونچه‌لیک قییینلشر ایکن. مین زؤر بیر دولت توزیش مقصدینی ذمّه‌مگه آلگنیمده بونینگ قنچه‌لیک مشکل ایکنینی تصور قیلمه‌گن ایکنمین. تون و کون محنت، تشویش، اؤت، آلاو... خودّی حرکتده‌گی وولقانلر آره‌سیگه توشیب قالگندیکمین. کؤزله‌گن مقصدیم عملگه آشگونچه عمریم ییتگه‌ی می، یؤق می، بیلمه‌یمین.

- نیتنی بوتون قیلماق کیره‌ک، حضرتیم. سیز حلی ییگیت یاشیده‌سیز، الحال قیرق آلتی یاشده‌سیز.

- اما هندگه کیلگنیمدن بیری هر ییلی بیش‌ـاؤن ییللیک عمریم صرف بؤلگندیک تویولور. ایسیتمه، اویقوسیزلیک...

خواندمیر بابرنینگ هندوستان‌گه کیلیب توزگن ینگی دیوانینی بوگون ایرته‌لب اؤقیگن ایدی.

شو دیوانده‌گی بیر رباعی حاضر اونینگ ایسیگه توشدی:

جسمیمده ایسیتمه کونده محکم بؤله‌دور،
کؤزدین اوچه‌دور اویقو چو اقشم بؤله‌دور.
هر ایکّله‌سی غمیم بیله صبریمدیک،
بارغان سری بو آرته‌دور، اول کم بؤله‌دور.

بابرنینگ اویقوسیز تونلردن کیرته‌یگن کؤزلری سل شمال تپگسه یاشلنه‌دیگن بؤلیب قالگن اپدی.

- طبیبلر اویقوسیزلیک‌نینگ دواسینی بیلر اپدیلر ـ کو؟

- هراتلیک خاص طبیبیمیز یوسفي معالجه قیلیب کؤردی. بؤلمه‌دی. «سیزگه آرام کپره‌ک» دپیدیر. «دولت تشویشلرینی اونوتینگ»، دپیدیر. «کپچه‌لری شعر یازمنگ»، دپیدیر. اما... دولت تپپه‌سیده اؤلتیریب، اونینگ تشویشینی قنده‌ی اونوتیش ممکن؟ فقط شعر یازگنده، ایجاد قیلگنده بو تشویش خیالیمدن کؤتریله‌دیر. لپکن آگره‌ده بؤلسم ایجادگه هم فرصت تاپالمس‌مپن. کپچه‌سی هم، کوندوزی هم دولت تشویشی... بپزار بؤلیب، منه شو سپکری‌گه چیقیب کپلدیم. ایجاد اوچون بو پپر تینچراق... انچه‌دن بپری مثنوی یازماقده‌مپن. سنه‌سم، بیر کپچه ـ کوندوزده اپلّیک بَیت مثنوی بیتیبمپن.

بابر خسته‌لیگی اوستیگه کؤپ ایشلب اؤزینی جوده تالیقتیریب قؤیگنینی، اویقوسیزلیک‌نینگ بیر سببی شو اپکنینی، طبیب کپچه‌لری شعر یازیشنی منع قیلیشی تؤغریلیگینی خواندمیر سپزیب باررد‌ی ـ یو، لپکن بونی ایتیشگه اندیشه قیلردی. طبیعتاً آرام نیمه‌لیگینی بیلمه‌یدیگن بابر اؤزینی ایه‌مه‌ی ایشلب اؤرگنیب قالگن اپدی، او بیر کونده شونچه شعر یازگنیدن ممنون بؤلیب یورگنده اونی بو ممنونیتدن هم محروم قیله‌دیگن نصیحت گپ ایتیش مولاناگه اؤرینسیز تویولدی.

- ایشقیلیب، خدا سیزگه قوّت بپرسین، - دپب قؤیه قالدی.

بابر موضوعنی ینگیله‌گیسی کپلیب:

- مولانا، «حبیب‌السیر*»نی نپچه پیل یازگنسیز؟ - دپدی.

- اؤن بیر پیل. لپکن حلی ختم قیلگن اپمس‌مپن. خاطرجمعلیک بؤلگنده هرات‌ده ختم قیلماقچی اپدیم. لپکن پیگیرمه پیلدن بپری سنّی‌پرستلر بیلن شیعه‌پرستلر هرات‌نی بیر ـ بیرلریدن تارتیب آلیب، گاه اؤتگه اوردیلر، گاه سووگه...

- هؤ اؤشنده... اُنسیه‌نینگ مناره‌سیده توریب سؤزلشگنیمیزده «هرات‌نینگ طالع قویاشی باتیب کپتمس میکین؟ - دپب اضطراب چپککن اپدینگیز. شو اضطرابلر بری اؤرینلی اپکن ـ ده.

- هراتده طالع کېتگنده سمرقند بیزگه قوچاق آچیب تورسه اېکن! شیعه-سنّی عداوتی ماوراالنهر بیلن خراسان و اېران‌نینگ مدني علاقه‌لرینی اوزیب تشله‌دی. بو علاقه‌لردن قنچه اولادلر بهره آلگن اېدی، قنچه استعدادلر کمال تاپگن اېدی. جاهل سلطانلر ماوراالنهرنی بیقیق محیطگه سالیب قۏییب، خرافات بیلن بدعتگه یېم قیلماقده‌لر. سمرقنددن کېلگن بیر عالم یېغله‌گوده‌ی بۏلیب ایتیب بېردی. آبِ‌رحمت بۏییده‌گی اوچ آشیانلیک اولوغ بېک رصدخانه‌سی ویران بۏلمیشدیر. شهر حاکمی‌نینگ پروایېگه کېلمس اېمیش. جاهللر نوره‌ب یاتگن رصدخانه‌نینگ خشتلرینی آلیب کېتیب، اۏز هاولیلریگه ایشلتماقده اېمیشلر.

- بیز اۏزگه یورتگه کېلیب عمارتلر قورگنده اولر اۏز یورتیمیزده‌گی آبده‌لرنی بوزماقده‌لر! چرخ‌نینگ بوندن اچّیق کنایه‌سی بۏلور می، مولانا؟ شونی اۏیله‌سم، اۏز یېریمیزنی قۏییب، هندگه کۏنگیل بېرگنیم مېنگه خودّی عاقبتسیزلیکدېک کۏرینه‌دیر!

- بیراق فلک‌نینگ گردشی شونی تقاضا قیلسه، آدم علاج تاپالمس اېکن-ده. منه، مېن هم سیزدن عبرت آلیب، هندگه کېلدیم-کو! مورخ بۏلگنلیگیم اوچون تاریخي ضرورت بیزدن زۏر بۏلیشینی کۏپ سېزمیشمېن.

بابر خواندمیرنینگ سۏنگگی گېپیگه قیزیقیب، آتینی اونینگ آتیگه یقین یورگیزه باشله‌دی.

- درحقیقت، تاریخ علیحده شخصلر اراده‌سیگه بۏیسونمس اېکن، - دېدی بابر. - آیاغینگیز تگیده‌گی تاغ پستگه قره‌ب کۏچسه، سیز یوکسک‌که قنچه‌لیک اینتیلمنگ، تاغ کۏچکیسی بیلن بیرگه پستگه قولب کېتر اېکنسیز. اېندی اۏیلب کۏرسم، ماوراالنهرده‌گی کۏچکیلر مېنی خودّی شو کۏیگه سالگن اېکن. بیراق سیز قدم قۏیگن تاغ ایچدن کۏتریلیب اۏسیب بارسه، کۏزله‌گن یوکسک‌لیگینگیزگه قنده‌ی کۏتریلگنینگیزنی اۏزینگیز سېزمه‌ی قالور اېکنسیز. هندوستان مېنگه ایچدن کۏتریلیب اۏسیب بارووچی تاغدېک تویوله‌دیر، مولانا. شونینگ اوچون سمرقند و اندیجان‌ده قیلالمه‌گن ایشلریمنی بو یېرده قیلیش امیدیده‌مېن!

- مېنینگ نظریمده هم اېندیگی یوکسه‌لیش عصری هندگه کۆچگنگه اۆخشه‌یدیر. جهالت قووگن جوده کۆپ علم و صنعت اهلی سیزدن پناه ایستب هندگه کېلیشلری بې‌چیز اېمسدیر.

چونکه فلک‌نینگ گردشی اۆزگردی. اخیر بیر وقتلر خراسان و ماوراالنهر هم ایچدن کۆتریلیب اۆسیب باروووچی تاغدېک یوکسلگن اېمس میدی؟ خوارزم‌ده - بېروني، بخاراده - ابن سینا، توس‌ده - فردوسي، بالاسوغون‌ده - یوسف خاص حاجب - بولر همه‌سی بیر-بیریگه عصرداش. شونچه زۆر سیمالر چیققن عصر - بیزنینگ اولوغ بیر یوکسه‌لیش عصریمیز اېدی. چنگیزخان‌نینگ کۆچمنچی اۆرده‌لری باسیب کېلدی-یو، مدني ترقیاتیمیز ایپلرینی بیر نېچه عصرگه اوزیب تشله‌دی. اولوغ بېک دوریده سمرقندده، نوایی دوریده هرات‌ده جوده کۆپ مدني دهالر ینه اویغاندی. ینگی یوکسه‌لیشلر عصری باشلندی. لېکن کجرفتار فلک بونی هم بیزگه کۆپ کۆردی! ینه چنگیزي سلطانلر مدني ترقیات ایپلرینی اوزیب، چلکشتیریب یوباردیلر... فقیر هرات‌ده تاپالمه‌ی یورگن کلاوه‌نینگ اوچینی شو یېرده تاپگندېک یېنگیل تارتماقده‌مېن. مسافرلیک جوده آغیر بۆلسه هم، لېکن بشریت یشب تورگن شو کېنگ عالمده ینگی دهالری اویغانگن، علم و صنعتگه یوره‌کدن یۆل آچیلگن هندنینگ بارلیگی قلبلرگه قوّت بېره‌دیر... مېن اېندی «حبیب‌السیر»نینگ سۆنگگی تحریرینی شو یېرده، قناتینگیز آستیده توگللش امیدیده‌مېن.

- بجان و دل!.. بیزدن نې که کۆمک ضرور بۆلسه تارتینمه‌ی ایتینگ.

- فقیر حضرت میر علیشېرنینگ کتبخانه‌لریده کۆپ ییل ایشله‌دیم. حسین بایقرا حضرتلری‌نینگ کتبخانه‌لریده‌گی نادر قۆلیازمه‌لردن هم کۆپ فایده‌لندیم... اېندی... بو کتبخانه‌لر هرات‌ده قالدی.

خواندمیر بابرنینگ هم اېلّیک کیشی ایشله‌یدیگن اولکن کتبخانه‌سی بارلیگینی بیلر، هرات‌دن تاپیلمه‌یدیگن نادر منبعلر بو یېردن تاپیلیشی ممکن‌لیگیگه ایشانر اېدی.

بیراق پادشاه‌نینگ خاص کتبخانه‌سیگه انچه-مونچه آدم یۆله‌ی آلمه‌یدی. خواندمیر شونی اۆیلب، گپی‌نینگ دوامینی ایتیشگه اییمندی.

- سیز بیزنی دپب شونچه جایدن کپلیبسیز و بیز کتبخانه‌میزنی سیزدن ایه‌گه‌یمیز می، مولانا؟ - دپدی بابر اونینگ ایمنیش سببینی سپزیب. - عبدالله کتابدارگه بویورگه‌یمپن، سیزگه نپ که اثر ضرور بؤلسه تاپیب بپرگه‌ی. کتبخانه‌ده هندوستاني کتابلر هم کؤپ. عبدالله کتابدارنینگ اختیاریده سانسکریتنی یخشی بیله‌دیگن ترجمان عالملر بار. شولردن بیر-ایکّیته‌سینی سیزنینگ اختیارینگیزگه بپرورمپن، نپ که خدمتینگیز بؤلسه ادا اپتورلر.

- تاابد منّتدارمپن، حضرتیم! گستاخلیک سنلمه‌سه، ینه بیر اپرکه‌لیگیم بار...

- مرحمت، مولانا.

- هرات‌ده اؤزینگیز یازگن سرگذشتلرینگیزدن پرچه اؤقیب بپرگن اپدینگیز. مپنی مفتون اپتگن اپدی. اگر شو اثرینگیزنینگ تیار قسملری بؤلسه، مپن اوچون... اپنگ عزیز، اپنگ نادر منبع بؤلور اپدی. چونکه سیز باشدن کپچیریب، تدقیق اپتگن تاریخي واقعه‌لرنی باشقه هیچ کیم شونده‌ی یخشی تدقیق اپتگن اپمس...

بابر آتی‌نینگ چیمیریلگن قولاقلریگه تیکیلیب بیر آز جیم باردی. او ایکّی ییلدن بپری «بابرنامه»نی باشیدن قیتیب کؤچیریب، یخلیت بیر اثر حالیگه کپلتیرماقده اپدی. بولتور یاز ایسّیقلری توگب، یامغیر فصلی باشلنگنده جوده قتّیق شمال کؤتریلگن. بابر چادرده ایشلب اؤلتیرگنده یامغیر اره‌لش کپلگن داوول اونینگ چادرینی ییقیتیب، قؤلیازمه‌لرنینگ اؤنلب ورقلرینی اوچیریب کپتگن اپدی. بوتون-بوتون بابلرنی یامغیرداوول هلاک قیلگن اپدی. اولرنی تیکلش اوچون حلیگچه یخلیت بیر وقت تاپیلمس اپدی.

قؤلیازمه‌نی شو احوالده خواندمیرگه بپرسه تؤغری بؤلر میکین؟

- مپن اؤیلب کؤره‌ی، مولانا.

بو آره‌ده اولر سپکری تاغی‌نینگ اپتگیده‌گی بولاقده یقینلشدیلر. اطرافی آراسته قیلیب قؤییلگن سووی موزده‌ی بولاق بابرنینگ یخشی کؤرگن جایلریدن بیری اپدی. شو یپرده خواندمیر ایکّاولری آتدن توشدیلر.

تینیق موجلرگه تازه قوملر قؤشیلیب قَینب چیقه‌یاتگن بولاق ساکن گلزارلرنی آره‌لب، شیلدیره‌ب آقماقده اپدی.

- اطراف شونده‌ی ساکن، - دېدی خواندمیر. - کۆل بۆییده قوریلیشلر... بوندن ایکّی ییل بورون شو سېکری‌ده رنا سنگا بیلن دهشتلی جنگلر بۆلگنینی تصور اېتیش مشکل.

منه شو اطرافلرده بۆلیب اۆتگن قیرغین‌نینگ اېنگ تهلکه‌لی دملری بابرنینگ تصوریده قیته‌دن گوده‌لندی. اۆشنده او نقد اۆلیمنی بۆینیگه آلیب قۆیگن اېدی.

زهر اثارتی حلی کېتمه‌گن. بابر استه‌ـسېکین درمانگه کیریب، ساغلیغینی تیکله‌یاتگن کونلرده نوبته‌گی حیات‌ـممات کوره‌شی باشلندی. بو گل اېنگ جنگاور راجپوت قۆشینلری‌نینگ سرکرده‌سی رنا سنگرام سینگ تۆقسان مینگ قۆشین تۆپلب، بابرگه قرشی جنگ‌گه آتلندی.

حال‌بوکه بابر کابل‌ده اېکنیده رنا سنگرام بیر نېچه مرته اېلچیلر یوباریب، اونی هندوستان‌گه تکلیف قیلگن و ابراهیم لۆدي‌گه قرشی کوره‌شگه چارله‌گن اېدی. رنا سنگرام اۆغلی بکرامادیت‌نی آره‌گه قۆییب توزگن شرطنامه‌ده «اگر بابر حضرتلری بیزنی ابراهیم لۆدي ظلمیدن خلاص قیلسه‌لر، اونی عالي حکمداریمیز دېب تن آلورمیز» دېییلگن جایی هم بار اېدی.

احتمال، او پیتده رنا سنگرام بابرنی «هندوستان ایسّیقلریگه برداش بېرالمس، آله‌دیگنینی آلیب قیتیب کېتسه، مملکت اۆزیمیزگه قالر»، دېب اۆیله‌گن‌ـدیر. اما بابر هندوستان‌ده محکم اۆرنه‌شیب، ایکّی ییلدن بویان کتّه قوریلیشلر قیله‌یاتگنی و اولکن باغلر، تاش‌حوضلر، قصرلر بنیاد اېته‌یاتگنی رنا سنگرام‌نینگ اوّلگی امیدینی پوجگه چیقردی. سوریشتیریب قره‌سه، بابرنینگ قۆشینی حلی هم اۆن بېش مینگدن آرتیق اېمس. رنا سنگرام اېسه برچه راجپوت راه و رنالری بیلن تیل بیریکتیریب، بوندن آلتی برابر آرتیق قۆشین تۆپله‌دی. ینه ابراهیم لۆدي‌نینگ اوکه‌سی محمود لۆدي هم ییگیرمه مینگ سواری بیلن اونگه یاردمگه کېلدی. رنا سنگرام مینگدن آرتیق جنگاور فیلنی آلدینگه چیقریب، یۆلیده اوچره‌گن تۆسیقلرنی پرچه‌لب، ینچیب، بابر تامانگه باستیریب کېله باشله‌دی. ایچکریده فتنه، خیانت. بابر لاهورلیک عالم خاننی ایکّی مینگ قۆشین بیلن گوالیار حمایه‌سیگه یوبارگن اېدی، او آدم یۆلینی بېخطر تامانگه بوریب، عسکری بیلن پنجاب‌گه قاچدی. حسن خان دېگن ینه بیر

افغان سرکرده‌سی آلتی یوز نوکری بیلن بابر قرارگاهیدن یشیریقچه چیقیب، تونده دشمنگه باریب قۆشیلدی. شونینگ اوستیگه محمد شریف دېگن منجم:

«مریخ غرب تامانیده دیر، آسمانده‌گی یولدوزلر بیزنینگ مغلوبیتیمیزدن درک بېرماقده»، دېب آوازه ترقتدی. بېک و نوکرلرنی واهمه باسگنینی سېزگن بابر سېکری کۆلی یقینیده‌گی قرارگاه‌گه بېش یوزدن آرتیق آدملرینی ییغدی.

داش قازانلرده پلو پیشماقده. دسترخوانلرگه ناز-نعمتلر، آلتین-کوموش صراحیلر قۆییلگن. ساقیلر خُملرده کوچ ییغیب یاتگن مَیلردن کۆزه‌چه‌لرینی تۆلدیریب آلیشماقده. اولردن بیری ایکّینچیسیگه شیویرلب دېیدی:

- اېرته‌گه ینه قیرغین اوروش بۆلرمیش. شونده‌ی پیتده ایچکولیک بزمی کۆنگیللریگه قنده‌ی سیغرکین؟

ایکّینچی ساقي اعتراض قیله‌دی:

- ایچکولیک آدمنی باتیر قیلگه‌ی، غم-غصه‌نی اونوتدیرگه‌ی! خُمده خاصیت کۆپ.

بعضی بېکلر هم: «جنگچیلرنینگ کیفیتینی می بیلن کۆترماق کېره‌ک!» دېب، بزم‌نینگ تېزراق باشله‌نیشینی صبرسیزلیک بیلن کوتماقده اېدیلر. حتا شهزاده‌لردن همایون بیلن عسکري هم خطرلی اوروش آلدیدن تۆییب کیف قیلیش امیدیده اېدیلر. بابر اۆغیللری‌نینگ آته‌دن عبرت آلیب الّه-قچان می ایچیشگه اۆتگنلرینی حاضر ینه بیر آغرینیب حس قیلدی-یو، کۆپدن بېری کۆنگلیگه توککن نیتینی شو قیرغین-برات عرفه‌سیده عملگه آشیرمه‌سه بۆلمس‌لیگینی اۆیله‌دی. او سودرلرگه بویوریب ضیافت بۆله‌دیگن جایدن نریراقده کتّه‌گینه چوقور قزدیردی. چوقور یقینیگه صندوقده‌ی-صندوقده‌ی ایکّیته خرسنگ‌تاشنی یومه‌لتیب کېلتیریب اۆرنتتیردی.

بېک و نوکرلر اونینگ نیمه قیلماقچیلیگینی توشونالمه‌ی حیران اېدیلر. بابر آلتین-کوموش صراحیلرگه می قۆییشنی بویوردی. لېکن دسترخوان یانیگه هیچ کیمنی تکلیف قیلمه‌دی. اۆزی هم می تۆله آلتین صراحی بیلن حلیگی چوقور یقینیده تیکّه توریبدی. بېکلردن بیری یانیده‌گی اۆرتاغیگه:

- بوگون تیک توریب ایچگه‌یمیز، چمه‌سی؟ - دېب شیویرله‌دی.

بابر همه اپشیته‌دیگن جرنگدار تاووش بیلن:

- جناب بېکلر! ییگیتلر! - دېب گپ باشله‌دی. - تکلیف بۆلدی که، جنگچیلرگه می ایچیره‌یلیک، تاکه ددیل بۆلیب میدانگه کیرسینلر. اما باشیمیزدن اۆتگن، بیلورمیز که، می ددیللیگی - الدمچی دیر. مست آدم جنگده اجل پیمانه‌سیدن قنده‌ی ایچگنینی بیلمه‌ی قالور. نجات قیده؟ اپرتنگی جنگ بیز کۆرگن قیرغینلرنینگ اپنگ مشکلی-یو اپنگ مرکّبی بۆلگوسیدیر. بیز سه‌پایه‌لر یسه‌دیک، اراوه‌لرنی زنجیرلر بیلن باغله‌دیک، غلبه‌نینگ برچه رېجه‌لرینی توزدیک. اپندی بو رېجه‌لرنی اپنگ نازک نقطه‌لریگچه بې‌خطا عملگه آشیرمه‌سک مغلوب بۆلگه‌یمیز. جنگده نهایتده هوشیار بۆلماغیمیز کېره‌ک. نجات مستلیکده اپمس، هوشیارلیکده دیر! می ایچیب کۆپ گناهلر قیلدیک. اپندی مېن حیات-ممات جنگیگه حلقومیمنی پاکلب کیرماقچیمېن... بیر اۆلیم هر وقت باشیمیزده بار. اگر اپرته‌گه کونیم بیتسه، بو فاني دنیادن باقي دنیاگه می مستلیگی بیلن اپمس، ایمان پاکلیگی-یو تن حلاللیگی بیلن کېتماقچیمېن!

بابر اۆشه دمده چیندن هم بیر اۆلیمنی ذمّه‌سیگه آلیب، بېک و نوکرلری بیلن وداعلشه‌یاتگن آدمده‌ی هیجانلنیب گپیرگن اپدی. بو کۆپچیلیک‌که جوده قتّیق تأثیر قیلدی. بیر لحظه‌لیک آغیر جیملیکدن سۆنگ، بابر شو بوگون بیتگن مثنوی شعریدن تۆرت سطرینی یاددن ایتدی:

کیم که اۆلمک اۆزیگه جزم اېتر،
اوشبو حالتته بیلورسېن که نېتر.
اریتور برچه گناهیدن اۆزین...
توبه قیلدیم چاغیر ایچمکلیکدین!

سۆنگگی سطرینی بلند آواز بیلن ایتگندن سۆنگ، صراحیده‌گی مینی آیاغی آستیده‌گی چوقورگه سېپیب تشله‌دی. سۆنگ صراحینی چوقور یانیده‌گی خرسنگ‌تاشگه قرسیلّتیب اوردی.

آلتین صراحی خودّی اوچقون سچره‌تگنده‌ی «یلت-یولت» اېتیب پچقلندی-یو، کۆکت آره‌سیگه یومه‌لب توشدی. بونده‌ی حادثه‌نی عمرلریده بیرینچی مرته کۆره‌یاتگن بېک و

نوکرلر قۆللریده‌گی مَیلرینی نیمه قیلیشنی بیلمه‌ی سراسیمه بۆلیب قالیشدی. بابر ینه جرنگدار، تأثیرلی تاووش بیلن شعر ایتدی:

آلتین و نقره صراحی و، ایاق -

مجلس آلاتین تمامی بول چاق

حاضر ایلب بارینی سیندوردوم!

ترک اپتیب مینی کۆنگول تیندیردوم!

بېک و نوکرلر هنگ‌ـمنگ بۆلیب توریشیبدی. کیملر‌ـدیر قۆللریده‌گی خوشبۆی مینی چوقورگه تۆکیشدن قیزغانه‌دی. کیملر‌ـدیر آلتین‌ـکوموش صراحیلرنی خرسنگگه اوریب سیندیریشگه جرأت اپتالمه‌یدی. بلکه بابر اۆزیگه اپپ کۆرگن بو ایش بېک و نوکرلرگه جایز اپمس‌ـدیر؟

اۆزی‌نینگ تأثیرلی نطقلری‌ـیو شعرلری بیلن اخلاصمندلرینی سِحرلب آلیشگه و آرتیدن اپرگشتیریشگه اۆرگنگن بابر بوگون هر قچانگیدن هم آرتیق اعتقاد بیلن سۆزله‌ماقده:

- بېکلر! ییگیتلر! قچانگچه نفسیمیزگه تابع بۆلورمیز؟ قچانگچه عمریمیزنی میگه ضایع اپتورمیز؟ ایچکولیک‌نینگ حرام کیفی کیمگه وفا قیلیبدی که، سیز و بیزگه وفا قیلگه‌ی؟ آلتین و نقره‌گه اچینمنگ! صراحیلرنینگ سینیغینی مسکین و بې‌چاره‌لرگه اولشگه‌یمیز. اگر تنگریم بیزگه مدد بېرسه، اپرتنگی جنگدن غالب چیقگه‌یمیز! می تۆکیلگن منه شو چوقور اۆرنیگه آباد بیر منزل و مرمر وایین قوردیرگه‌یمیز. نیت قیله‌یلیک که، وایین زلاله‌ی بولاق سوویگه تۆلیب تورسین. وایین بۆییگه خیر‌ـاحسان اویی برپا اپته‌یلیک. تا که بو اویده ایچکولیک بزملری‌نینگ صرف و خرجتینی، آلتین و نقره صراحیلر پولینی محتاجلرگه خیر و احسان قیلیب اولشسینلر. شو اپزگو نیت یۆلیده کیم که مېنگه همدم و مسلکداش بۆلسه می‌نی تۆکسین، سیندیرسین میخۆرلیک آلاتینی!

بابر همایون‌گه بیر قره‌ب آلدی. بو قره‌ش‌نینگ معناسینی سېزگن همایون:

- حضرت آته جان، مېن دایم سیزدن عبرت آلیشگه اۆرگنمیشمېن، - دېدی. - دفع بۆلسین می و صراحی!

همایون مینی چوقورگه سپیدی‌یو، آلتین صراحینی خرسنگگه اوریب سیندیردی. اوندن سۆنگ عسکري، طاهر، هندوبیک... بیر نیچه ساعت ایچیده اوچ یوزگه یقین بیک و ملازم قۆلیده‌گی قدحینی خرسنگ‌گه اوریب، می ایچیشدن توبه قیلدی. بو حادثه اۆشه کونی قرارگاهده‌گی اۆن مینگ جنگچی‌نینگ همه‌سیگه معلوم قیلیندی. بابرنینگ حیات‌ـممات جنگی آلدیدن چیقرگن فرمانیده:

- اۆز نفسینی یینگگن آدملر هر قنده‌ی یاغینی یینگیشگه قادر دیرلر! - دیگن سۆزلر مخصوص تأکیدلندی و بونی اثبات اینه‌دیگن مثاللر مقّدس کتابلردن هم کیلتیریلدی.

بو همه‌سی قۆشین آره‌سیده ترقلگن واهمه‌نی باسیشگه و آدملرنینگ روحینی کۆتریشگه یاردم بیردی. باشقه معمالر جنگ میدانیده حل بۆلدی.

زمبرکلر یاونینگ حربي فیللریگه آلاولی اۆقلر آتدیلر. زمبرک اۆقلری کیگیز پرچه‌لریگه اۆره‌لگن اینی. باروتدن اۆت آلگن کیگیز پرچه‌لری فیللرنینگ اوستیگه آلاو بۆلیب یاغیلردی. آلاودن چۆچیگن یاو فیللری بۆکیریب آرقه‌گه قیتر و ایزمه‌ـایز کیله‌یاتگن آتلیغ و پیاده‌لرنی باسیب‌ـینچیب قاچیب قالردی. لیکن رنا سنگرام‌نینگ قۆشینی بي‌حساب کۆپ اینی.

اینرته تانگدن باشلنگن جنگ کیچگچه دوام اینتدی. بابرنینگ اۆزی آغیر احوال یوز بیرگن جایلرگه آت چاپتیریب باررردی. او ذخیره‌ده‌گی کوچلر یاردمیده یاونینگ اینگ خطرلی هجوملرینی بیر نیچه مرته قیتریشگه موفق بۆلدی. همایون اۆنگ قناتدن، عسکري چپ قناتدن یاو عسکرلریگه اوستمه‌ـاوست ضربه‌لر بیردی. کیچکی پیت بابرنینگ بویروغی بیلن توردی بیک تورکستاني چاپقیر آتلرده یاونینگ هر ایکّی قناتینی ایلنیب اۆتدی‌ـده، تۆلغمه ایشلتیب، آرقه‌دن قشتقیچ ضربه بیردی. آلاو حلقه‌سی ایچیده قالگن رنا سنگرام‌نینگ کۆزیگه اۆق تیگدی، بیر کۆزی کۆرمه‌ی قالدی. شونده راجپوت ساقچیلری اونی جنگ میدانیدن آلیب چیقیب قاچدیلر...

غلبه‌دن سۆنگ اۆشه چوقور اۆرنیگه مرمر وایین، اونینگ یانیگه خیرـاحسان اویی قوریلدی. خرسنگ‌گه اوریب سیندیریلگن آلتین‌ـکوموش صراحیلر پولی بیوه و ییتیملرگه، غریب و محتاجلرگه اوله‌شیلدی...

کېينچه‌ليک بابر رنا سنگرام سينگ‌نينگ بير کۆزی آقيب توشگنينی، اۆزی مغلوبيت الميدن آغير کسلگه اوچره‌ب ياتيب قالگنينی اېشيتدی. حاضر بونی خواندميرگه سۆزلب بېرگچ:

- غيرِ دينلر اوچون هم خدا بار اېکن! - دېدی. - رنا سنگرام بيز بيلن اتفاق توزگن اېدی. سۆزيدن قيتيب، عهدينی بوزگنلرگه خدا اۆزی جزا بېررکن! «وقايع»نينگ مخصوص بابيده محاربه‌نينگ برچه تفصيلاتلرينی يازميشمېن. خطاط کتاب‌نينگ تيار قسملری بيلن بيرگه شو بابنی هم بوگون کۆچيريب بۆلگه‌ی. آقشام همه‌سينی سيزگه بېرورمېن، مولانا. اۆقيب فکر ايتورسيز.

بايه جوابسيز قالگن التماسيگه اېندی جواب آلگن خواندمير قۆلينی کۆکسيگه قۆيدی:

- سيز مېنگه تېنگسيز بير ايشانچ بيلديرورسيز، حضرتيم!

- سيزنی هرات‌دن چارلب کېلتيريشدن مقصد هم ايجادي ايشلر بۆييچه مصلحتينگيزنی آلماق اېدی.

- سرافرازمېن!

شو پيت آت دوپوری اېشيتيلدی. يۆلکه آخريده اوزاقدن آت چاپتيريب کېلگن چاپر سکره‌ب يېرگه توشدی و تعظيم بيلن بابر تامانگه کېله باشله‌دی.

- آگره‌ده بيران شاشيلينچ ايش چيققنگه اۆخشه‌يدير، - دېدی بابر. - مولانا، اگر مېن پايتختگه کېتسم، «وقايع»نی سيزگه آقشام کېلتيريب بېرورلر.

بابر آتينی توتيب تورگن جيلاودار تامانگه يۆنلدی.

---

* «حبيب‌السير» - «سېويملی دۆست‌نينگ ترجمهٔ حالی» دېمک دير. خواندمير اۆزی‌نينگ بو کتّه اثريده عرب، اېران، اۆرته آسيا، خراسان تاريخی‌نينگ عالم پيدا بۆلگنيدن تا ١٦-عصرگچه اۆتگن اېنگ مهم دورلری حقيده سۆز يوريته‌دی.

سېکری تاغی‌نینگ شمالي یانبغریده سلقین باغ‌نینگ تۆریده جایلشگن اوچ خانه‌لی شیمن خلوتخانه مولانا خواندمیرگه بېریلگن اېدی. بابر اۆشه کونی آگره‌گه جۆنب کېتدی.

مولانا خلوتخانه‌نینگ اۆیمه‌کار ایوانیگه چیقیب، اوندن یخشی کۆرینه‌دیگن شیشه‌ده‌ی تینیق کۆلنی تماشا قیلیب اۆتیرگنیده خانهٔ خاص‌نینگ سودرباشیسی بابرنینگ قۆلیازمه‌سینی اونگه آلیب کېلیب بېردی.

قۆلیازمه خطاط تامانیدن زرورقلرگه بې‌نهایه چیرایلی قیلیب کۆچیریلگن اېدی. خواندمیر اونی خانه ایچیگه آلیب کیریب، مېز اوستیگه قۆیدی. تېپه‌ده یانه‌یاتگن شمعلرنی مېز اوستیگه یخشی یاروغ بېره‌دیگن قیلیب اۆرنتگچ، کۆزعینگینی تقدی و اثرنی احتیاط بیلن ورقلب اۆقیشگه توشدی.

بوندن اۆن ییلچه اوّل بابر هرات‌گه ایکّینچی مرته بارگنیده خواندمیرگه «وقایع»دن اۆقیب بېرگن باب‌نینگ اسلوبی مولانانی خیال تعجبگه سالگن اېدی. منه بو قۆلیازمه‌ده هم بابر قلمگه آلگن واقعه‌لر جوده مرکّب بۆلسه‌ـده، مؤلف اولرنی آغزه‌کی حکایه‌گه یقین بیر طرزده خیله عادي اسلوبده یازگن اېدی. کۆپ جایلرده خواندمیر حتا بابرنینگ سۆزلش طرزینی، آهنگی، بعضی بیر شخصي خصلتلرینی پَیقب:

«غلطی‌ـکو!» - دېب قۆیدی. چونکه آته‌سی میرخواند خواندمیرنی یاشلیکدن باشقه‌چه اعتقادلر بیلن تربیه‌لب اۆستیرگن اېدی. بو اعتقادگه بناءً، نثرنویس مورخ اۆز شخصي اسلوبینی دور اسلوبیگه بۆیسوندیرماغی، اۆز «مېنی»نی دور عمانیگه قۆشیب بیلینتیرمه‌ی یوبارماغی کېره‌ک اېدی. اگر اثرده مؤلف اۆزینی نمایان قیله‌وېرسه، بو - ناکمترلیک بېلگیسی حسابلنردی. کتّه تاریخي کتابلر حکمدارلر اوچون یازیلر، اساسي تعریف و توصیف اۆشه‌لرنینگ ایشلریگه بېریلردی. نزاکتلی اۆخشه‌تیشلر، جیمجیمه‌دار مجازلر و شاعرانه کۆترینکی اسلوب حکمدارلرگه خوش کېلر و برچه مؤلفلر بۆیسونه‌دیگن بیر قانون حسابلنردی.

بابر منه شو قانوننی بوتونله‌ی انکار اېتووچی اسلوب بیلن اثر یازگنی خواندمیرگه آرتیق درجه‌ده‌گی بیر شکّاکلیکدېک تویولدی. بابر اۆغلی همایون‌گه یازگن خطینی هم کتابیده کېلتیرگن اېدی:

«...خط بیتیرده تکلّف قیله‌ی دیسین، اول جهتتین مغلق بؤله‌دور. بی‌تکلّف پاک الفاظ بیله بیت، سینگه هم تشویش آز بؤلر و اؤقیغووچیغه هم».

«عجبا! - اؤیلندی خواندمیر، - بی‌تکلّف تیل بیلن اثر بیتماق بابر میرزا اوچون پاک اسلوب بیلگیسی حسابلنور ایکن‌ـده!» خواندمیر اؤزی‌نینگ اؤن ییلدن بیری یازه‌یاتگن «حبیب‌السیر»یده نزاکتلی تکلّفلر کؤپلیگینی ایسله‌دی‌ـیو، اؤزینی اؤنغه‌یسیز سیزیب، اؤقیشدن تؤخته‌دی و ایوانگه چیقدی.

آسمانده سکّیز کونلیک آی سوزیب یورر، اونینگ نوری قرشیده‌گی کؤل‌نینگ اؤرته‌سیده آیدین یؤلکه حاصل قیلگن ایدی. کؤل‌نینگ نریگی چیتیدن تاغ ایتگیگچه کیلگن بو نور یؤلکه‌سیده تؤلقینلر جیمیرـجیمیری گوهر جلوه‌سیگه اؤخشب کؤزنی قمشتیرردی. لیکن خواندمیر شو نور اؤییندیده هم بابر تصویرله‌گن واقعه‌لرنی کؤرر، اولرنینگ تأثیرینی خیالیدن اوزاقلشتیرالمس ایدی. سیرتکلّف، سیربیزه‌ک اسلوب خواندمیردن جوده کؤپ کوچ، وقت، محنت طلب قیلر ایدی. بونده‌ی جیمجیمه‌دار اسلوبده اثر یازیش قنچه‌لیک قیین بؤلسه، اونی اؤقیب توشونیش هم شونچه‌لیک قیین ایدی. بابر ایکّی تامانني هم بو قیینچیلیکدن قوتقریشگه اینتیلسه نیمه‌سی یامان؟ اؤغلیگه یازگن خطیده «سینگه هم تشویش آز بؤلر، اؤقیغووچیگه هم» دیگنده او حقلی ایمس می؟ اونده خواندمیرنینگ یوکسک شاعرانه اسلوبگه عاید اعتقادلری پوچگه چیقه‌دی می؟ یؤق، بو ممکن ایمس!

خواندمیر قیتیب ایچکریگه کیردی‌ـیو، اؤزی‌نینگ حقلیگیگه دلیل قیدیریب، آچیق قؤلیازمه‌نینگ دوامینی اؤقیشگه توشدی.

حلی هیچ بیر مورخ قلمگه آلمه‌گن غرایب واقعه‌لر بو قدر کؤپ! خواندمیر کتاب‌نینگ مضمونی ینگی و مراقلی ایکنیگه تن بیرمه‌ی علاجی قالمه‌دی. بابر اؤزینی‌ـاؤزی آچیقچه‌سیگه محاکمه قیلگن، اؤز خطالرینی روی‌راست یازگن جایلری هم خواندمیرگه جوده ایلیق تویولدی. آخرگی بابلریده ینه عجیب بیر خط اوچره‌دی. بابر آگره‌دن کابل‌گه یوبارگن بو مکتوب ماهیم بیگیمگه اتب یازیلگنینی خواندمیر سیزدی. بابرنینگ زهرلنیش تفصیلاتلری شو ییرده بیتیلگن ایدی: «دسترخوان اوستیده ایکّی‌ـاوچ مرته کؤنگلوم برهم اوریب قوسه‌یازدیم. آخر کؤردوم کیم بؤلمس، قؤپدوم... آبخانه‌گه باریب قلین قوسدیم.

هرگز آشدین سؤنگ قوسمس اپدیم، بلکه ایچگنده هم قوسمس اپدیم. کؤنگلیمگه شبهه کپچدی. ...جان موندا‌ق عزیز نیمه اپمیش: مونچه بیلمس اپدیم، اول مصرع بار کیم:

«کیم اؤلر حالتگه یپتسه، اول بیلور جان قدرینی».

تپنگری تعالی‌نینگ عنایتی بار اپکن دیر، منگه ینگی باشدن جان بغیشله‌دی».

بابر اؤز حیاتی حقیده بو قدر آچیقچه‌سیگه یازگنی خواندمیرنی حیران قالدیردی. کپینگی بابده ینه بیر تفصیلات اونینگ اعتبارینی تارتدی. ایچکیلیکنی بوندن ایکّی ییل آلدین تشله‌گن بابر اونی حلیگچه قیتیب آغزیگه آلمس اپدی. بونینگ آسان بؤلمه‌گنینی خواندمیر قوییده‌گی سطرلردن بیلدی: «بو اؤتگن ایکّی ییلده چاغیر مجلسی‌نینگ آرزو و اشتیاقی بپحد و غایت اپدی، انداق که، چاغیر اشتیاقیدن بارلر* ییغله‌ماق سرحدیگه یپتر اپدیم».

اؤز ایستگیگه قرشی کوره‌شیب، ییغلش درجه‌سیگه بارگنینی آچیق یازیش تاجدارلر آره‌سیده مثلی کؤریلمه‌گن بیر صاحبدل‌لیک اپکنیگه خواندمیر ایچ-ایچیدن تن بپردی. آچیقچه‌سیگه ایتگن منه شونه‌قه عادي تفصیلاتلر طفیلی بابر اونگه اؤزی کبی بیر انسان فرزندی بؤلیب تویولدی. اما باشقه تاجدارلر تاریخي کتابلرده عادي آدملرگه اؤخشب کؤرینیشدن قنچه‌لیک چؤچییدیلر! اولر اپل-یورتدن ممکن قدر بلنده بؤلیشنی، عادي انساندن کؤره خداگه یقینراق توریشنی قنچه‌لیک یخشی کؤره‌دیلر! شونینگ اوچون هم خواندمیردپک مورخلر پادشاهلر حقیده عادي آدملر توشونمه‌یدیگن بلندپرواز، سپرتکلّف تیلده کتاب یازیشگه مجبور بؤله‌دیلر. بابر اؤزی پادشاه بؤلگچ، بونده‌ی تکلّفلرنی کیم اوچون یازه‌دی؟ همه تامانیدن قبول قیلینگن دور اسلوبی‌نینگ قانونلرینی بوزیب چیقیب، اؤز حیاتی حقیده شونده‌ی اپرکینلیک و راستگؤیلیک بیلن اثر یازیشی - هیچ کیمگه قره‌م اپمس‌لیگی طفیلی اپمس میکین؟

بو فکر خواندمیرنی بابرنینگ اسلوبیده‌گی اؤزگچه‌لیک بیلن گؤیا یره‌شتیردی. شوندن کپین بابرگه خاص عادیلیک‌نینگ تپرن بیر شعري نفاستی هم بارلیگینی، بو نفاست آدمنی سِحرلب آلیشینی سپزدی. تون یرمیدن آشگنده اپسه اثرده تصویرلنگن واقعه‌لرگه قیزیقیب، اسلوبینی بوتونله‌ی اپسدن هم چیقردی.

تانگ‌گه یقین آزگینه اوخلب، سؤنگ ینه اؤقیشنی دوام اېتتیردی-یو، قؤلیازمه‌نینگ آخریگه یېتمه‌گونچه اوندن اجره‌لالمه‌دی.

بابر سېکری‌گه اوچینچی کون اېرته‌لب قیتیب کېلدی - کوندوزی هوا جوده ایسّیق بؤلگنی اوچون یؤلنی تون سلقینیده باسیب اؤتگن اېدی. او خواندمیرنی ینه باغده اوچره‌تدی، ایکّاوی پیاده اؤشه بولاق بؤییگه کېلدیلر.

بابر یؤل یوریب چرچه‌گن، اویقوسیز اؤتگن ینه بیر تون یوزینی جوده سؤلیتیب قؤیگن بؤلسه هم او اؤزینی خوشحال توتیب:

- مولانا، مېنسیز دلگیر بؤلمه‌دینگیز می؟ - دېدی.

- حضرتیم، مېن تون و کون سیزدن اَیریلمه‌ی صحبتینگیزده بؤلدیم، سیز یازگن اثر صحیفه‌لریده اونوتیلمس دملرنی باشدن کېچیردیم.

- حلی آخریگه یېتمه‌گن-دیرسیز؟

- کېچه پېشینده آخرگی صحیفه‌سینی یاپگنیمچه همان اونینگ تأثیری بیلن یشه‌ماقده‌مېن.

- مېنی ایه‌منگ، مولانا، راستینی ایتینگ.

- راستینی ایتسم، سیز مېنی چیل-چیل سیندیردینگیز!

خواندمیر بو گپنی شونده‌ی جدّي توریب، ایچکی بیر درد بیلن ایتدی که، بابر تعجبلنیب تؤخته‌دی:

- نېچوک سیندیرمیشمېن، مولانا؟

- اسلوبینگیزده‌گی نفیس بیر سادّه‌لیک قرشیسیده مېنینگ یوکسک شاعرانه اسلوبیم آرتیقچه بیر تکلّفدېک تویولدی.

- ای، تکلّف می؟ اما مېنینگ احوالیم اؤزینگیزگه معلوم. جمله‌لرنی تکلّف بیلن بېزه‌شگه فرصتیم یؤق اېدی.

- اصلی گؤزل بؤلگن یوزگه آرتیقچه زېب-زینت نې حاجت؟ حضرتیم، سیز ادبیاتیمیزده حلی هیچ کیم قیلمه‌گن اولوغ بیر ایشنی قیلمیشسیز. مبارک بؤلسین!

- منّتدارمېن، مولانا. بيراق حلی مېن بو ايش‌نينگ يۆقالگن صحيفه‌لرينی تيكله‌ماغيم كېره‌ك.

- تيكله‌شينگيزگه امينمېن. آخری ينه باشقه نېك ايشلرينگيز يازيلگوسيدير. بيراق شو توريشده هم مېن بو اولكن اثرينگيزنی تورکي تيلده ايتيلگن ينگی بير سۆزدېك قبول قيلديم. مېن امينمېن كه، اولادلريميز سيزنينگ بو شاه اثرينگيزنی عليشېر نوايی‌نينگ «خمسه»سی كبی اعزازله‌گه‌يلر. چونكه شو وقتگچه تورکي تيلده بيتيلگن اېنگ اولوغ شعري اثر «خمسه» بۆلسه، شو وقتگچه تورکي تيلده بيتيلگن اېنگ اولوغ نثري اثر، مېنيمچه، «بابرنامه» بۆلگوسيدير.

- مولانا، گرچه مبالغه قيلگن بۆلسنگيز هم، دل سۆزلرينگيز اوچون تشكر.

مېن بو اثرنی نهايه‌سيگه يېتكزيش اوچون بوگون ينه سېكری‌گه قيتيب كېلديم. اگر نقصانلری بۆلسه آچيق ايتينگ.

- فقير بعضی صحيفه‌لرده‌گی سنه‌لر و ناملرده ناانيقليكلر اوچره‌تديم. خصوصاً، هرات‌گه حسين بايقرا سرايیگه عايد بابلر خيال تحريرطلب.

- منه شو نقطه‌لرده مېنگه سيزنينگ كۆمگينگيز دركار.

- بجان و دل، حضرتيم. نې‌كه ناانيقليک بۆلسه، برچه‌سينی عليحده كاغذگه يازيب قۆيديم. اثرينگيز بيلن بيرگه بېرماقچيمېن.

شو پيت تېپه‌دن اۆته‌ياتگن قوشلر كېسكين هوشتک چلگنگه اۆخشب ناخوش آواز چيقرگنی اېشيتيلدی. بابر آسمانگه قره‌ب، قاره‌متير-قيزغيش كلخطلر گله‌سی قنات قاقمه‌ی اوچيب باره‌ياتگنينی كۆردی. سۆنگ اولرنی خواندميرگه كۆرستيب:

- بو ييرتقيچلر جنگلردن سۆنگ اۆلكسه يېب مزه‌خۆرک بۆلميشلر، - دېدی. - رنا سنگا بيلن بۆلگن جنگدن سۆنگ منه شو كۆل اطرافلريده، باغ‌نينگ اۆرنيده اۆليب ياتگن آدملر، گاتلر، تويه‌لر، فيللر بې‌حساب اېدی. كلخطلر قان هيدينی سېزيب، اوزاقلردن گله-گله اوچيب كېلگنلری يادیمده بار...

بو خاطره بابرده ناخوش تويغولر قۆزغه‌گنينی سېزگن خواندمير:

- نچاره، حضرتیم، - دېدی. - هنوزگچه هیچ بیر اولوغ دولت جنگ و جدلسیز برپا بۆلگن ایمسدیر.

- سۆزینگیز چین و، اما... سۆنگگی ییللرنینگ واقعه‌لرینی کاغذگه توشیرگنیمده، برچه قربانلر، تۆکیلگن برچه قانلر کۆز اۆنگیمده شونده‌ی تۆلیق گوده‌لندی که اویقولریم اۆچیب کېتدی... باجور قۆرغانیده اوچ مینگ کیشی‌نینگ قیلیچدن اۆتکزیلگنی... پانیپت‌ده بیر نېچه یوز اسیرنینگ تفنگدن آتیب اۆلدیریلگنی... بیزنینگ آدملر هم کلّه‌ـمناره‌لر قۆنرگنی...

- همه‌سینی عمر کتابینگیزده روی‌راست بیتمیشسیز.

- چونکه اولادلر حقیقتنی بیلسینلر، بیزنی فرشته دېب اۆیله‌مه‌سینلر. قیلگن گناهلریمیز اۆزیمیزگه نې‌چاغلیق آغیر توشگنیدن آگاه بۆلسینلر.

بابرنینگ روحیده دم‌ـبدم سېزیلیب قاله‌یاتگن ایچکی بیر درد - فقط خسته‌لیک یا که چرچاقلیکدن ایمس‌لیگینی خواندمیر اېندی سېزدی. بابر ایجادي ایشگه بېریلگن سری اونینگ قلبیده‌گی شاه بیلن شاعرنینگ موراسه قیلیشی قیینلشیب کېتردی.

خواندمیر بې‌اختیار هرات‌نی و علیشېر نوایی بیلن حسین بایقرا آره‌سیده‌گی مرکّب مناسبتلرنی اېسله‌دی. بو ایکّی ذات یاشلیکدن بیر‌ـبیرلرینی یخشی کۆرر اېدیلر، اما پادشاه‌نینگ شفقت‌سیز ایشلری شاعرنینگ نفیس تویغولریگه شو درجه‌ده ضد کېلر اېدی که، علیشېر نوایی حسین بایقرا بیلن بیر شهرگه، حتا بیر مملکتگه سیغیشمه‌ی قاله‌دیگن و خراسان‌نی تشلب حجگه کېتیشگه یوره‌کدن اینتیله‌دیگن پیتلری بۆلردی.

حتا بیر شهرگه و بیر مملکتگه سیغمه‌یدیگن کتّه شاعر بیلن پادشاه بابرنینگ قلبیده بیرگه یششگه مجبور اېکنینی و بو اونی قنچه‌لیک قیین احواللرگه سالیشینی خواندمیر حاضر یقیندن کۆرگنده‌ی بۆلدی. اونینگ یادیگه بابرنینگ:

یوز حیف که، ضایع اۆته‌دور عمرِ عزیز،

افسوس که، باطل* باره‌دور عمرِ شریف!

دېگن سطرلری توشدی. «شاعر بو سطرلرنی پادشاهلیک تشویشلریدن تۆییب کېتگن پیتده یازگن بۆلسه کېره‌ک!» دېگن اۆی کۆنگلیدن کېچدی.

بابر بولاق بۆییگه چۆنقه‌ییب اۆتیریب، کفینی موزده‌ی تینیق سووگه تۆلدیریب آلدی‌ـده، اونی سیمیریب، خیال تفتی باسیلگنده‌ی بۆلدی. خواندمیر گپنی یاقیملیراق موضوعگه بورگیسی کېلدی:

- حضرتیم، هرات‌ده اوچره‌شگنیمیزده سیز اۆز حیاتینگیزنی... کۆچکی باسگن بولاقده اۆخشتگن اېدینگیز. یادینگیزده می؟

- یادیمده بار.

- فقیر حاضر تخمین قیلدیم کیم، ماوراالنهرده کۆچکی باسگن بولاق بلکه شو یېرگه کېلیب قیته کۆز آچگن‌ـدیر؟

- عقل باور قیلمه‌یدیر. آره‌ده شونچه اوزاق مصافه‌لر بار.

- لېکن چینه‌کم زۆر استعدادلر - اۆلمس بولاقلرگه اۆخشر اېکنلر. اولرنینگ کۆزینی اۆن جایده بېکیتسه‌لر، اۆن بیرینچی جایدن ینه یاریب چیقر اېکنلر!

- لطف قیلدینگیز، مولانا. حاضر ایجادي ایش مېنی خودّی شو تازه بولاقدېک اۆزیگه تارته‌دیر. جنگلرنینگ قانلی سېللری، سلطنت‌نینگ بې‌تینیم طوفانلری جانیمگه تېگدی. تاج و تخت بېوفالیگینی کۆپدن بېری سېزیب یوریبمېن. مېنگه وفا قیلسه فقط یازگن اثرلریم وفا قیلگوسیدیر. آته یورتیم تورکستان‌گه اۆزیم قیتالمه‌سم هم، اثرلریم قیتیشی ممکن.

- ان‌شاءالله، سیز آته یورتینگیزگه ظفر بیلن قیتورسیز. تاشکېنت‌ده، سمرقند و هرات‌ده سیزنینگ قیتیشینگیزنی کوتیب یورگن اخلاصمندلرینگیز کۆپ.

- اما غنیملریمیز اولردن کۆپراق دیر، مولانا. اولر بیلن جنگ قیلیب وطنگه قیتگونچه ینه قان دریاسیده سوزماق کېره‌ک... مېن بوندن جوده بېزگنمېن... قیلیچ بیلن آلینگن اېللر وفا قیلمس اېکنلر. فقط معنوي ظفرلر عمرباقي بۆلیشینی کېینگی دورلر بیزگه کۆرستدی.

- حضرت علیشېر هم منعویتنی همه نرسه‌دن بلند قۆیر اېدیلر. سیز چیندن اول ذات‌نینگ بویوک ایشینی دوام اېتدیرماقده‌سیز.

- افسوس که، حضرت علیشېردېک دهالر تورک عالمیده انچه کېچ پیدا بۆلمیشدیر. جهان بۆیلب آت اۆینه‌تیب، قیلیچ تاپگن تورک بهادیرلری مینگ ییللر دوامیده چین‌ـماچیندن مصرگچه، هنددن فرنگستان‌گچه قنچه‌دن‌ـقنچه قدرتلی دولتلر برپا اېتگنلر.

اما اولر اؤز دولتلرینی عمرباقي قیله‌دیگن تورکي الفبا و آنه تیلیگه، یخلیت بیر تورکي منعویتنی یره‌تیشگه یخشی اعتبار بېرمه‌گنلر. قیلیچ بیلن تیکلنگن دولتلرنینگ معنوي پای‌دېواری مستحکم بؤلمه‌سه، اولر باشقه قیلیچلر ضربیدن تېز قولب توشرکن.

- راست، حضرتیم، تورک عالمی‌نینگ بو تاریخي نقصانی حقیده سیز بیلن هرات‌ده هم کؤپ دردلشگن اېدیک.

- انه اؤشل دردلرنینگ تورتکیسی بیلن مېن کابل و سمرقنده تورکي الفبانی تیکله‌ماقچی بؤلدیم. بوندن مقصد - برچه دولت ایشینی تورکي تیلده یوریتماق اېدی. اما... بو حرکت قنده‌ی فاجعه بیلن توگه‌گنی معلومینگیزدیر.

- اې‌ـواه، شونده‌ی اولوغ جسارت اووال بؤلدی‌ـیه! جاهللر ینه غالب کېلدیلر!

- اما تورکي الفبا بیلن تورکي منعویتگه عاید آرزولر مېنی همان ترک اېتگن اېمس. اؤغیللریم همایون بیلن کامران خطِّ سیغناقینی مکمل اؤرگنیبدیر، مېنگه اؤشل الفباده مکتوبلر بیتورلر. حاضر مېن تون و کون تورکي تیلده اؤیله‌یمېن، شو تیلده ایجاد قیلماقده‌مېن. چونکه بیزگه آنه سوتی بیلن کیرگن تیلیمیز - بیزنینگ معنوي وطنیمیز دیر. تورکي تیلده یازگنیمده روحیم ینه اندیجان و سمرقندگه قیتگندېک تسکین تاپور. منعویت آهن‌رباسی بیلن تورکي اېللرنی روحاً یقین و ایناق قیلیش مېنینگ اېزگو نیتیم دیر. بو نیتگه بیز یېتالمه‌سک، شاید کېلگوسی اولادلر یېتسه!

بابر کؤپدن بېری اویقوسیز یورگنیدن می یا که ساغینچ حسّی‌نینگ زؤریدن می، کؤزلری بې‌اختیار یاشگه تؤلدی.

- مېن هم هرات‌نی بېحد ساغینیب یوریبمېن، حضرتیم. لېکن... اؤزینگیز ایتگن اېدینگیز که، هند هم اېندی بیز اوچون وطن. یازگن اثرلرینگیز هندنینگ شوکتیگه هم شوکت قؤشغوسیدیر. هنده برپا قیلگن اولوغ دولتینگیز اېسه سیزنی وایه‌گه یېتکزگن ماوراالنهرگه هم شهرت کېلتیرگوسیدیر.

- زاره شونده‌ی بؤلسه! - دېدی بابر.

او خواندمیر بیلن کېچ‌گچه دردلشیب یوردی‌ـیو، کؤنگلینی بؤشه‌تیب، اؤزینی انچه یېنگیل سېزدی. بیراق کېچه‌سی ینه اویقوسی قاچیب، تانگ آتگونچه مژه قاقمه‌دی.

*** بارلر - «کۆپ پیتلر» معناسیده.**

آگره

یولدوزلر گردابی

۱

ینه یازنینگ جزیره‌مه ایسّیقلری باشلندی. بابر گاه دیوانِ عامده، گاه کتبخانه‌ده ایشلر، مدام ایچی کوییب، ساویتیلگن نارنج شربتی و یخنه چای ایچر، لیکن چنقاغی هیچ باسیلمس ایدی.

بیر کون پیشین کیچراق طاهر خلوتخانه‌گه اوچ-تؤرت باش آق کشمش اوزوم آلیب کیردی.

حاضرگینه اوزیب یوویلگن آلتین رنگ کشمش دانه‌لری اوستیده سوو ذرّه‌لری ییلتیره‌ب توره‌دی.

کؤپدن بیری بونده‌ی اوزومنی کؤرمه‌گن بابر تعجب بیلن:

- قیدن آلدینگیز؟ - دیدی.

- اؤزیمیزنینگ هشت بهشت باغیمیزدن. سمرقنددن کیلتیریلگن کشمش کؤچتینی اؤز ایلکینگیز بیلن ایککنینگیز یادینگیزده می، حضرتیم؟

بابر قووانیب اوزومدن بیر باشینی قؤلیگه آلدی. بو یرلرنینگ تاریخیده بیرینچی مرته یتیشتیریلگن آق کشمش سل سپرسووراق بؤلسه هم، لیکن اونینگ طعمی بابرگه سمرقندنی ایسلتدی. اوزوم یگن سری چنقاغی باسیلیب، اؤزینی بیردن تیتیک سیزدی.

- بونی ماهیمگه کؤرستماق کیره‌ک! - دیب اؤرنیدن توردی.

بولتور کوزده کابل‌دن آگره‌گه کؤچیب کیلگن ماهیم بیگیم بو باغ‌نینگ تؤریده‌گی مرمر کؤشکده ایدی. بابر برکشده‌گی اوزومنی طاهرگه کؤترتیریب، گلزار یؤلکه‌لردن کؤشککه قره‌ب کیتدی.

هوا دیم و رطوبتلی. ینه پشکال فصلی باشلنیب، آسماندن بولوت اریمه‌ی قالگن.

برکشده‌گی آلتین‌رنگ کشمش بابرگه شو بولوتلرنی یاریب اؤتیب، اوزاق سمرقنددن یتیب کیلگن یاروغ بیر نوردیک کؤرینردی.

ماهیم بېگیم کۆشک‌نینگ ایوانیده مېز اوستیگه اېنگشیب الّه‌ـنرسه یازماقده اېدی. ایوانگه طاهرنی اېرگشتیریب کیرگن بابر:

- اوزومیمیز پیشیبدی، ماهیم! - دېدی. - بیر تەتیب کۆرینگ.

ماهیم بېگیم اۆرنیدن توریب، بابرنی عادتده‌گیده‌ی تعظیم بیلن قرشی آلدی، لېکن اۆپکه‌سی تۆلیب، درست گپیرالمه‌دی.

سۆنگگی ایکّی ییل ایچیده یره‌سیدن قالگن اثارتلر توزه‌لیب، قۆللری اوّلگیده‌ی ایشله‌یدیگن بۆلیب کېتگن طاهر اوزومنی تعظیم بیلن ماهیم بېگیمگه توتدی.

ماهیم بېگیم برکشنی اونینگ قۆلیدن آلیب، مېز اوستیگه قۆیدی. اونینگ قباقلری شیشیب، کۆزلری ییغیدن قیزرگنینی پَیقه‌گن طاهر سېکین آرقه‌سی بیلن یوریب چیقیب کېتدی. اېر‌ـخاتین یالغیز قالگنلریده بابر:

- سیزگه نې بۆلدی؟ - دېدی. - ییغلبسیز می؟

- نفسیم قیسیلدی...

ماهیم بېگیم قیرق یاشگه بارگندن بېری یوزلری تۆلیشیب، انچه‌گینه سېمیریب قالگن اېدی.

کابل‌نینگ یېنگیل و قوروق تاغ هواسیگه اۆرگنگن بېگیم جمنا بۆییده‌گی ایسّیق کونلرده سېرنم دیم هوادن نفس آلیش قنچه‌لیک قیین بۆلیشینی اوّل هم اېشیتگن، بیر چېکّه‌سی شو سببدن تۆرت ییلگچه آگره‌گه کېلمه‌ی یورگن، اخیری بابرنینگ یوزیدن اۆتالمه‌ی بولتور کېلگن اېدی.

- پشکال فصلیده مېن هم جوده قییینه‌لیب، نفس آلورمېن، - دېدی بابر. - تشویش چېکمنگ، اۆرگنیب کېتورسیز. قنی، اوزومدن آلینگ!

ماهیم بېگیم‌نینگ هیچ نرسه یېگیسی کېلمس اېدی. شونده‌ی بۆلسه هم کشمشدن ایکّی دانه آلیب آغزیگه سالدی‌ـیو، بابرنینگ کۆنگلیگه بۆله:

- یخشی پیشیبدیر، - دېدی.

- مکتوب یازماقچی اېدینگیز می؟

- هه، همایون‌گه... مېنینگ نفسیمنی پشکال اېمس، ساغینچ قیسه‌دیر!

تؤلیب اؤتیرگن ماهیم بهگیم بیردن ییغلب یوباردی:

- مهن همیشه همایون‌نینگ دیداریگه زارمهن. سیز مدام اؤغلیمنی مهندن اوزاقلرگه یوبارورسیز! کابل‌ده اپکنیمده همایون جمنا و گنگا بؤیلریدن بؤشه‌مه‌دی. مهن آگره‌گه کهلدیم، همایون بدخشان‌گه جؤنب کهتدی. بدخشان‌نی تینچیتیب قیتدی هم که، اونی ینه اوزاق سمخل‌گه یوباردینگیز. قه‌یهرده بیر خطر بؤلسه، اؤشنگه همایون روبرو! قیسی اوزاق یورتده مشکل ایش بؤلسه - ینه همایون! مهن بو یهرده خواطرلیکده قان یوتیب اضطراب چهکورمهن!

- بونچه‌لیک خواطرلنیش‌نینگ نې حاجتی بار، ماهیم!

- سیز خواطرلنمه‌یسیز، حضرتیم، سیزنینگ فرزندلرینگیز کؤپ! مهنینگ یالغیز فرزندیم قالگن! اوچته‌سینی توپراققه تاپشیریب، شو بیر گینه همایون بیلن قالگنمهن!

بابرنینگ باشقه خاتینلری و اولردن بؤلگن باشقه باله‌لری هم بارلیگی ماهیم بهگیمده قنچه‌لیک مرکّب تویغولر قؤزغه‌شینی بابر حاضر ینه بیر مرته سهزدی.

شو پیت خانه‌گه سکّیز یاشلی گلبدن چاپیب کیریب کهلدی. بؤینیده‌گی ججّی تقینچاقلرینی شیلدیره‌تیب آته‌سی قرشیسیده اپگیلیب تعظیم قیلدی. لهکن آته‌سی‌نینگ ییغلب، اؤرته‌نیب گپیره‌یاتگنینی کؤردی-یو، خواطرلنیب تؤخته‌دی.

- ماهیم، - دهدی پست تاووش بیلن بابر، - هندال بیلن گلبدن هم سیزگه فرزند-کو، اخیر!

- کامران میرزا-چی، حضرتیم؟ او کیشی سیزنینگ اؤغلینگیز اپمس میلر؟ او کیشی لاهورده آنه‌لری بیلن تینچ‌گینه یوریبدیلر! نهچون همه بلاگه همایون بلاگردان بؤلماغی کهره‌ک؟

- چونکه همایون - تخت وارثی! مهن قیلماغیم کهره‌ک بؤلگن مشکل ایشلرنی همایون قیلیب اؤرگنماغی کهره‌ک.

- مهن خواطرلنیب قان یوتسم میلی! سیز بونگه پروا قیلمه‌یسیز، چونکه باشقه خاتینلرینگیز بار!

گلبدن آته-آنه‌سینی هیچ قچان بونده‌ی مشکل و ناقوله‌ی احوالده کؤرمه‌گن اپدی.

او کۆزلری جودیرەب، نیمه گپ بۆلەیاتگنینی توشونالمەی لال بۆلیب توررەی. اخیر حضرت آنەسی پادشاه آتەسیگه نهایتده مهربان اپدی-کو. کابلدن ایکّی آی یۆل یوریب، کپله‌کپلگونچه اونینگ نامینی تیلدن قۆیمەی اعزازلب گپیرر اپدی-کو! حضرت آتەسی هم اولرگه آگرەدن پپشواز چیقیب، جلالی کۆلی یقینیده کوتیب آلمەگن میدی؟ چرچەگن آتیدن توشیب، باشقه آت کپلتیرگونلریچه صبری چیدمەگن بابر ماهیم بپگیم‌نینگ آلدیگه پیاده کپلگن اپمس میدی؟ سۆنگ سویوکلی خاتینینی اعزازلب، اونی آتدن توشیشگه قۆیمەگن، اۆزی اپسه ماهیم بپگیم‌نینگ آتی یانیده اوچ چقیریمچه جایگه پیاده بارگن اپدی-کو. بونی کۆرگن آدملر: «پادشاەنینگ اۆز خاتینینی بو درجەده یوکسک عزت-اکرام بیلن کوتیب آلگنینی عمریمیزده کۆرگن اپمسمیز!» دپگنلرینی گلبدن اۆز قولاغی بیلن اپشیتگن اپدی-کو. حاضر بولرگه نیمه بۆلدی؟

بابر قیزچەسی‌نینگ هنگ-منگ بۆلیب تورگنینی سپزیب، تپز اۆرنیدن توردی، برکشدەگی اوزومدن بیر باشینی قۆلیگه بپردی:

- مه، قیزیم، یپ! - دپب اونگه ملایم گپیریب، اپشیکدن تشقریگه پپتکلب چیقدی. - بار، اپندی باغده اۆینه.

او کۆز یاشلرینی همان تۆختەتالمەیاتگن ماهیم‌نینگ قرشیسیگه قیتیب کپلیب اۆلتیردی و حزین تاووش بیلن دپدی:

- ماهیم، سیز مپندن هر قنچه رنجیسنگیز حقّینگیز بار. شریعت رخصت بپرگنی بیلن هر بیر مسلمان اوچ خاتین آلیشی شرط اپمس اپدی... مپندپک سیاح‌طبیعت آدم... عمری‌نینگ یرمیدن کۆپینی سفرلرده، جنگلرده اۆتکزیشینی بیله توریب، اوچ خاتین آلیشی... کپچیریلمەیدیگن بیر خطالیک بۆلدی. بو خاتینلرنینگ هیچ بیری مپن آرزو قیلگندپک بختیار بۆلالمەگنینی... بوگون سیزگه قرەب کۆریب توریبمپن... کوندا‌شلیک الملری... بیر-بیریگه اۆگەی باله‌لرنینگ رقابتی... آتە-بابالریمیزنی اۆرتەگن بو جهنملر بیزگه دخل قیلمس دپب اۆیلەگن اپدیم... یۆق، منه، حتا سیزدپک سویوکلی یاریم هم... شو جهنم عذابیدن کۆزیاش تۆکماقدەسیز. مجروح دلیم سیزنی کۆریب، بدتر خستەلندی.

ماهیم بېگیم بابرنینگ سرغه‌ییب قالگن کسلمند یوزیگه قره‌دی-یو، کۆز یاشینی اپیل-تپیل ارته باشله‌دی.

- حضرتیم، مېندن آزارلنمنگ. مېن بیر مونگلیک عیالمېن. سیز پادشاه‌سیز. عرضیمنی سیزگه ایتمه‌سم، کیمگه ایته‌مېن؟

- هه، مېن پادشاه‌مېن - بوتون بلا شونده. نې‌که خطالیک، نې‌که گناه قیلگن بۆلسم، همه‌سی‌نینگ بیرلمچی سببی مېنینگ پادشاهلیگیم دیر. یاشلیگیمده پادشاهلیک زنجیریدن قوتولیب کېتماقچی بۆلدیم. لېکن مېنی بو زنجیردن خلاص قیله‌دیگن نجاتکار تاپیلمه‌دی. اېندی امیدیم بار که، مېنینگ نجاتکاریم همایون بۆلگوسیدیر.

ماهیم بېگیم بابرنینگ بو سۆزلریگه ایشانیب-ایشانمه‌گنده‌ی اونگه تېرمیلیب قره‌دی.

- ماهیم، مکتوبینگیزنی دوام اېتتیرینگ. مېنینگ نامیمدن هم یازینگ، همایون آگره‌گه تېزراق قیتسین. کۆزیم تیریکلیگیده تاج و تختنی اېگلّه‌سین. یازینگ، مېن امضا چېکورمېن!

- حضرتیم، سیز همایون‌نی تاج و تختگه بونچه‌لیک اینتیق دېب اۆیله‌منگ! هیچ اونده‌ی اېمس! مېن فقط اۆغلیمیز یانیمیزده بۆلسین دېماقچی اېدیم، خلاص!

- یازینگ، کېلسین!.. فقط پادشاه بۆلیش شرطی بیلن کېلسین. بو مخفي گپنی حاضرچه باشقه هیچ کیم بیلمه‌سین.

بابرنینگ نیتی جدّیلیگیگه اېندی ایشانگن ماهیم بېگیم:

- سیز... کابل‌گه قیتماقچی میسیز؟ - دېب سۆره‌دی.

- مبادا، عالمدن کۆز یومسم، کابل‌ده دفن اېتینگلر.

- نېچون بونده‌ی دېیسیز؟

- سیزدن یشیره‌دیگن سِریم یۆق، ماهیم. سیز کابل‌ده «فاتحلیک‌نینگ قصاصی قیتسه یامان بۆلور» دېگن اېدینگیز. شو گپینگیز راست چیقدی. پادشاهلیگ و فاتحلیک بلالری ملکه بَیده بېرگن زهر شکلیگه کیریب، مېنینگ عمریمنی کېمیردی. اگر مېن هم بار کوچیمنی فقط علم و ایجادگه بېرسم، بلکه بېروني‌دېک یېتمیشدن آشر میدیم؟ یا که علیشېر نوایی‌دېک آلتمیشگه کیرر میدیم؟ بیراق منه قیرق یېتّی یاشیمده عمریم‌نینگ آخری کۆرینیب قالدی.

- نیتنی یخشی قیلینگ، حضرتیم! خدا خواهله‌سه، حلی عمرینگیز اوزاق بۆلگوسیدیر!

- نې بۆلگنده هم اېندی پادشاهلیک بس. قالگن عمریمنی ایجادگه صرفله‌ماقچیمېن! مېنگه سرایلر و قصرلرنینگ کېره‌گی یۆق. منه شو زرافشان باغی‌نینگ بیر گۆشه‌سی بۆلسه بس... آرتیقچه سودر و ملازملر هم درکار اېمس. طاهر آفتابه‌چی‌نینگ بیر اۆزی مېنگه یېترلیک. همایون‌گه شو قراریمنی ایتیب، ایکّاویمیزنینگ نامیمیزدن یازینگ!

ماهیم بېگیم بابرگه جوده آغیر تېگه‌دیگن موضوعلرده گپ آچگنیدن اېندی قتّیق پشیمان بۆلدی-یو، اېریگه التجا قیلیب:

- مېنی کېچیرینگ! - دېدی. - مېن هیچ خیالیمگه کېلتیرمه‌گن گپ... بو ممکن اېمس! مېن بونده‌ی مکتوبنی یازالمس‌مېن!

بابر اۆرنیدن توردی.

- بۆلمه‌سه مېن اۆزیم یازگه‌یمېن، - دېب کۆشکدن چیقدی.

او باغ آره‌لب خلوتخانه‌گه قره‌ب باره‌یاتگنده گلزار یۆلکه‌ده کیچکینه گلبدن‌نی اوچره‌تدی. زیرک قیزچه آته‌سینی قیینب یورگن مشکلاتلرنی توشونمه‌سه هم اونگه ایچ-ایچیدن قَییشیب، همدردلیک بیلدیره‌یاتگندېک مۆلتیره‌ب قره‌ب توررردی*.

---

* بابرنینگ فرزندلری آره‌سیده اېنگ اوزاق عمر کۆرگن و سکسانگه کیرگن گلبدن بېگیم باله‌لیگیده کۆرگن بیلگنلرینی «همایون‌نامه»ده باتفصیل یازگن. او آته‌سی‌نینگ آخرگی پیتده تاج و تختدن یوره‌کدن کۆنگلی قالگنیگه، حاکمیتنی همایون‌گه بېریب، اۆزی طاهر آفتابه‌چی بیلن بیر گۆشه‌ده یشه‌ماقچی بۆلگنیگه دلیللر کېلتیرگن.

۲

آته‌سی‌نینگ مخفي مکتوبی بارگنده همایون سمخل‌ده آغیر کسلگه چلینیب تۆشکده یاتگن اېدی. مکتوبنی اۆقیگچ آدملریگه:

- مېنی تېزراق آگره‌گه یېتکزینگلر! - دېب بویوردی.

دهلی‌گه کېلگونچه همایون‌نینگ ایسیتمه‌سی ینه آشیب، کسلی بدتر آغیرلشدی. اونی آلیب کېله‌یاتگن هندوبېک یۏلده بیرار کار-حال بۏلیشیدن قۏرقیب، درحال آگره‌گه خبر یوباردی-یو، اۏزی دهلی‌ده قالیب همایون‌نی اېنگ یخشی طبیبلرگه دوالته باشله‌دی. لېکن دارو درمان کار قیلمس، قاره بېزه‌ک‌که اۏخشش بیر درد همایون‌نی کېچه-یو کوندوز کویدیریب، گۏیا جینگک قیلیب تشله‌ماقده اېدی.

آگره‌دن ایکّی کېچه-یو کوندوز آتلیق یۏل یوریب، ماهیم بېگیم یېتیب کېلدی. دریا یۏلی تینچراق و سلقینراق دېییشیب، همایون‌نی دهلی‌ده کېمه‌گه سالیشدی-ده، آقیم بۏیلب آگره‌گه آلیب کېلیشدی.

همایون‌نی تختِ روانگه یاتقیزیب، سکّیز ییگیت زرافشان باغیگه کۏتریب کیردی. بابر رنگی یېرده‌ی اۏنگیب کېتگن ماهیم بېگیمنی کۏرگنده‌یاق، یوره‌گی «شوو» اېتیب کېتدی. ییگیتلر کۏتریب کېله‌یاتگن تختِ روان اونینگ کۏزیگه تابوتده‌ی ساووق کۏرینندی.

همایون تونی بۏیی الَهلب بېهوش یاتدی. فقط سحر پلّه کۏزینی خیال آچیب، تېپه‌سیده تورگن آته‌سینی تنیدی، اۏرنیدن تورگیسی کېلیب قیمیرله‌دی، لېکن باشینی کۏتریشگه هم مداری یېتمه‌دی. آته‌سی‌نینگ مخفي مکتوبیده یازیلگن گېگه راضی بۏلالمس‌لیگینی اَیتماقچی بۏلیب:

- بیز... خدمتده... سیزسیز... - «ممکن اېمس!» دېگنده‌ی باش چه‌یقه‌دی-یو، کېین ینه الَهله‌ی باشله‌دی. - غولگه اورینگ... اورینگ! کېتدی!.. تۏخته!..

همایون نفسی قیتگنده‌ی تلوسه قیلیب، اۏزینی او یاقدن-بو یاقده بیر-ایکّی آتدی-یو، ینه هوشیدن کېتدی.

سرای طبیبلری بو آغیر دردگه هیچ بیر دوا تاپالمه‌دیلر. ماهیم بېگیم یوم-یوم ییغله‌یدی. بابر سویوکلی اۏغلینی هدېب اۏتگه-سووگه سالیب، شو کسللیک‌که اۏزی هم سببچی بۏلگنده‌ی اۏرته‌نردی. آغیر پیتلرده بابر سویه‌نیب اۏرگنگن آدملر بیران چاره تاپیشنی اوندن کوته‌دیلر. لېکن حاضر او هم چاره‌سیزلیکدن اۏزینی قۏیه‌دیگن جای تاپالمه‌ی قیینلدی. کېکسه‌ییب مونکیلّب قالگن شیخ‌الاسلام بابرنینگ یانیگه کېلدی:

- حضرت عالیلری، کؤپ غم چېکمنگ، پروردگار غایبدن شفا یوبارگوسیدیر، - دېدی. - طبیبلردن که ایش چیقمه‌دی، اېندی خدا یؤلیگه دنیا مالیدن تصدق قیلماق کېره‌ک.

بابر شیخ‌الاسلام‌نینگ نیتیگه توشونالمه‌ی:

- قیسی مالدن؟ - دېب سؤره‌دی.

- جان امان بؤلسه جواهر تاپیلور. اؤشل... اشخص الماس یخشی تصدق بؤلغه‌ی.

بابر جمنا اوستیده کېمه‌ده اؤلتیرگنده همایون کېلتیریب کؤرستگن الماسنی اېسله‌دی.

- کؤهِ نورنی می؟

شیخ‌الاسلام تصدیق معناسیده باش ایرغه‌دی. بابر هوشینی بیر جایگه ییغیب:

- تقصیر، کیمگه تصدق قیله‌یلیک؟ - دېب سؤره‌دی.

قیمتی اولکن آلتین خزینه‌لریگه برابر کېله‌دیگن بو الماسنی اؤغریلردن قؤریقلب توریش اوچون هم جوده کؤپ نوکر کېره‌ک اېدی. شونی بیله‌دیگن شیخ‌الاسلام «مېنگه» دېییشگه تیلی بارمه‌دی.

- مرتضی علی مزاریگه، - دېدی. - دین یؤلیگه.

مزار و کؤهِ نور الماسی بیر-بیریگه مطلقا قاووشمه‌یدیگن نرسه‌لر اېدی. دیندارلرنینگ کتّه‌سی شیخ‌الاسلام بؤلگنلیگی اوچون عالمنی بېزه‌یدیگن بو گؤزل الماس ایلنیب کېلیب اونینگ صندوغیگه توشیشی انیق. بابر حاضر مال و دنیانی اؤیله‌یدیگن احوالده بؤلمه‌سه هم همایون‌گه تقدیم اېتیلگن بو نایاب گوهرگه مونکه‌یگن شیخ‌الاسلام کؤز تیککنی اونی سېرگکلنتیردی. روحانیلر علاجینی تاپسه پادشاه‌دن هم بلند توریشگه و اولرنینگ باشیگه آغیر کون توشگنیدن فایده‌لنیب اؤز حکملرینی اؤتکزیشگه اینتیلیشلری کؤپدن معلوم اېدی.

- تقصیر، نظرینگیزده، اؤشل الماس عزیز می یا که مېنینگ جانیم عزیز؟

شیخ‌الاسلام هنگ-منگ بؤلیب:

- نېچون اونده‌ی دېیسیز، حضرتیم! - دېدی. اونداق الماسلرنینگ یوزته‌سیدن سیزنینگ بیر موییگیز عزیزراق دیر!

- منّتدارمېن! اونداق بۇلسه، مېن همايون‌گه جهانده‌گی برچه الماسلردن هم عزيزراق بير نرسه‌منی قربان قيلماقچيمېن. فقط بو قربانني سيز و بيزگه اۇخشه‌گن بنده‌لری ايمس، ضرور بۇلسه پروردگارنينگ اۇزی آلسين!

بابر اۇزيگه اميد بيلن قره‌ب تورگن آدملرنينگ آره‌سيدن اۇتيب، همايون‌نينگ تۇشگی يانيگه كېلدی.

- همايون، جگربنديم! - دېدی او همه ايشيته‌ديگن تاووش بيلن. - سېنينگ بې‌طاقتليغينگ‌گه مېن طاقت كېلتيره‌ی. سېنينگ شو آغير دردينگنی خدا سېندن آليب مېنگه بېرسين!

بېهوش ياتگن همايون بو گپلرنی ايشيتمس، لېكن بېمارنينگ خوابگاهيده‌گی عياللر، ملازملر، طبيبلر، روحانيلر - همه‌سی بابرگه قولاقلرينی دينگ قيليب قره‌ب توررديلر.

بابر عمومي جيملیكده همايون‌نينگ باشيدن اوچ مرته ايلندی-يو:

- يا، پروردگار! - دېب التجا قيلدی. - مېن كه بابرمېن، اگر جان بېريش ممكن بۇلسه، عمر و جانيمنی همايون‌گه قربان قيلديم! عزرائيل مېنينگ جانيمنی آلسين و خدا همايون‌گه شفا بېرسين!

ماهيم بېگيم يېغيدن تۇختب، بابرگه قۇرقوو اره‌لش حيرت بيلن تيكيليب توررډی. كېكسه شيخ‌الاسلام ايسه حاضرنينگ اۇزيده‌ياق همايون‌نينگ ساغه‌يېب كېتيشينی و بابرنينگ حالسيزلنيب يېقيليشينی كوتگنده‌ی انچه وقت آنه-باله‌گه بقره‌يېب قره‌ب توردی. لېكن كوتيلگن معجزه يوز بېرمه‌دی. بېهوش همايون اَلهلب بير نيمه دېدی-ده، ينه جيم بۇلدی.

بابرنينگ بدنيدن «لاپ» ايتيب آلاو چيققنده‌ی بۇلدی، وجودی قيزيب كېتدی. او همان بېهوش ياتگن همايون‌گه قره‌ب:

- كۇتردیم دردينگنی! - دېدی-ده، يېلكه‌سيگه آغير يوک آلگن آدمده‌ی قدی خيال ايگيليب خوابگاهدن چيقيب كېتدی...

یيگيرمه اوچ ياشليک همايون‌نينگ يیگيت يوره‌گی آته‌سی کؤرستگن روحي مددن کوچ آليب، آغير کسلليکنی اخيری يېنگدی. آره‌دن بير هفته اؤتگچ، او کسل کؤريشگه کېلگنلرنی اؤرنيدن توريب قبول قيلدی. ينه ايکّی کوندن سؤنگ آته‌سينی باريب کؤريش اوچون خوابگاهيدن چيقدی.

بابر اؤغلينی آرام‌باغ‌نينگ تؤريده‌گی خانهٔ خاصده قبول قيلدی. همايون اونينگ قرشيسيده تيز چؤکيب، کؤزيگه ياش آليب گپيردی:

- حضرتيم، مېن سيزنينگ التجانگيز بيلن شفا تاپميشمېن. اؤزيمگه کېلگنيمدن بېری خدادن تيله‌يمېن که، سيزنينگ عمرينگيز اوزاق بؤلسين! بو اولوغ دولتنی سيز برپا اېتدينگيز. همه‌ميزنينگ پشت و پناهيميز اؤزينگيزسيز. پروردگار بيزگه رحم قيلسين!

بابر اؤغلينی يېلکه‌سيدن آليب اؤرنيدن تورغيزدی:

- منه، شکر، يوريبمېن-کو، اؤغليم. سېن کؤپ خواطر بؤلمه.

- اما شيخلر: «حضرتيم اؤغليگه کېلگن اجلنی اؤزلريگه آلديلر»، دېب کؤنگليمگه غلغله سالديلر.

بابر اؤغليگه اؤنگ يانيدن جای کؤرستدی.

- همايون، اؤغليم، مردانه بؤل، اېنگ آغير يوکلر اېندی سېنينگ يېلکنگ‌گه توشه‌ديگن کؤرينه‌دير. خيريت، توزه‌ليب کېتدينگ. اگر متعصب شيخلرنينگ گپيگه کيريب، کؤهِ نور الماسينی تصدق قيلسم، اولر غالب چيقمس ميدی؟ «همايون‌نی بيز اؤشل تصدق عوضيگه قوتقريب قالديک، بيز پادشاه‌دن هم زؤرميز!» دېب طنطنه قيلمس ميدی؟ ايمان و اعتقاد بونده‌ی غرضلردن بلند تورماغی کېره‌ک-کو، اخير!

- الاهيم، سيز حقّينگيزده‌گی کرامتلری هم يالغان چيقسين!

- هر قله‌ی، سېن اللّه تعالی‌گه غرضلی شيخلر آرقه‌لی اېمس، بې‌واسطه ايمان و اعتقادينگ آرقه‌لی التجا قيليشگه اؤرگنگين. شيخلر مدام پادشاه‌نينگ تېپه‌سيگه چيقيب، اونگه حکمينی اؤتکزيشگه اينتيلورلر. شوندن احتياط بؤلگين.

- تاکه تیریکمبن، بو اؤگیتینگیزگه همیشه عمل قیلگه‌یمبن!.. اینده‌ی... حضرتیم، سمخل چیگره‌سیده ینه قانلی تؤقنشوولر بؤلماقده ایمیش. اجازه بیرسنگیز، مبن باریب چیگره‌لرنی تینچیتسم...

بابر ایندەمەی اؤرنیدن توردی‌ـده، خانهٔ خاص‌نینگ تؤریده‌گی صندوقنی آچدی. همایون تیک تورگن حالده آته‌سیگه یوزلنیب قؤل قاووشتیردی.

بابر صندوقدن آق ایپک متاعگه اؤرلگن قیلیچنی آلدی.

- همایون، اؤغلیم، مبنینگ قنچه عمریم قالگنی خدانینگ اؤزیگه عیان دیر. صاحبقران باباکلانیمیزنینگ منه شو قیلیچینی اینده‌ی سبن تقماغینگ کیره‌ک. بو قیلیچگه «کوچ - عدالتده دیر» دیگن سؤزلر بیتیلگن. دایم عادل بؤلگین و مغلوب بؤلمه‌گین!

بابر قیلیچنی اؤغلیگه ایکّی قؤللب اوزه‌تدی. همایون تبرک قیلیچنی تیز چؤکیب آلدی‌ـده، اونینگ مقّدس یازوو بیتیلگن جایینی کؤزلریگه سوریب اؤپدی.

- میلی، - دیدی بابر. - سمخل ناتینچ بؤلسه، باریب تینچیتگین و اؤرنینگ‌گه هندوبیکنی قؤییب قیتگین. اینده‌ی دولت ایشینی ذمّه‌نگ‌گه آلماغینگ کیره‌ک...

* * *

یامغیر فصلی اؤتیب، آسمان ینه بولوتلردن تازه‌لندی، تونلر سلقین بؤلیب قالدی. بابر اویقوسیز تونلرده باقده چیقر و یولدوزلرنی تماشا قیلگیسی کیلیب آسمانگه قاردی. لیکن تنیده ایسیتمه‌نینگ بلندلیگیدن آسمانده‌گی یولدوزلر جاییدن کؤچیب، گردابگه توشیب ایلنیب کیته‌یاتگنده‌ی کؤرینر، کؤنگلی بی‌حضور بؤلیب، آسماندن درحال کؤزینی آلردی.

کوندوز سرایده دولت ایشلرینی قیلگن پیتیده گاه شیخ‌الاسلامنی، گاه نفوذلی اعیانلرنی اوچره‌تور، اولر بابرگه اوّلگیدن هم پستراق، ایگیلیب تعظیم قیلیشر، لیکن اؤلیشی مقرر بؤلگن بیمارگه قره‌گنده‌ی مصیبتلی کؤزلر بیلن قره‌شر، معامله‌لریده‌گی علیحده ملایملیک هم شوندن دلالت بیرر ایدی. اولرنینگ اعتقادیگه بناءً، بابر اؤز حیاتینی اؤغلیگه قربان قیلگن، شونینگ اوچون همایون توزه‌لیب کیتگن، اینده‌ی کؤزگه کؤرینمس اجل قیلیچی بابرنینگ باشی اوستیده آسیلیب تورر ایدی.

آچیق ایتیلمه‌یدیگن، حددن آرتیق میین گپلر، تعظیم و تواضعلر آستیگه یشیریله‌دیگن بو مشؤوم ایشانچ بابرگه جوده آغیر تأثیر قیلر، گاها اطرافیده ایلنیب یورگن اؤلیم شرفه‌سینی اونینگ اؤزی هم سېزگنده‌ی بؤلردی.

میزان اؤتیب، قوس آیی کیرگنده بابرنینگ کسللیگی بدتر آغیرلشدی. بیرار جاییده یره یا که شیش یؤق، نوقول ایچی کویه‌دی، ایسیتمه‌سی کؤتریلیب، اوخله‌ی آلمه‌یدی، رنگی کون سیین سؤلیب باره‌دی. مولانا یوسفي مملکت‌نینگ اېنگ مشهور طبیبلریدن اوچ-تؤرتته‌سینی چقیرتیریب مصلحتلشدی. بېمارنینگ تامیریدن قان آلیب کؤریشدی. قان‌نینگ رنگی ساغلام آدمنیکیدېک تینیق اېمس، الّه-نېچون ایرینگ‌گه اؤخشب قالگن اېدی.

طبیبلر اؤزارا کېنگشیب، «ملکه بیده بېرگن زهرنینگ قانده اثارتی قالگن» دېگن خلاصه‌گه کېلدیلر و قاننی تازه‌له‌یدیگن دارولردن، انار سوویدن کؤپراق بېریشنی بویوردیلر.

لېکن بو نرسه‌لرنینگ هیچ بیری کار قیلمه‌دی. بابر حالسیزلنیب یاتیب قالگچ، همایون‌گه چاپر یوباریشدی.

همایون کېلسه، آته‌سی اؤز خوابگاهیده بلند آق تؤشکده تېرگه باتیب یاتیبدی. رنگی سپ-سریق بؤلیب کېتگن. بابرنینگ باش تامانیده خانزاده بېگیم پت یېلپیغیچ بیلن اونینگ یوزینی یېلپییه‌پتی. آیاق تامانیده ماهیم بېگیم غم-غصه‌گه باتیب، هیکله‌ی بې‌حرکت اؤلتیریبدی.

همایون تیز چؤکیب، آته‌سی‌نینگ تؤشگینی قوچاقله‌دی. بابرنینگ آزغین قؤلینی اؤپیب کؤریشدی، سؤره‌شدی. سؤنگ آته‌سی‌نینگ بو احوالیگه اؤزی سببچی بؤلگنده‌ی یانیب گپیردی:

- نېچون بیزگه بونچه‌لیک جان فدا قیلدینگیز، حضرتیم؟

بابر مجالسیز تاووش بیلن:

- سېن بونی اؤزینگدن کؤرمه، - دېدی. - علت قانده اېمیش. بیلمه‌دیم... هر قنده‌ی آلاو هم یانیب-یانیب اخیری بیر کون... - بابر «اؤچه‌دی» دېماقچی بؤلدی-یو، لېکن عیاللرنی ایه‌دی: - النگه‌سی پسه‌یه‌دیر. مېن عمر بؤیی ایاوسیز یاندیم.

- بیز اوچون هم کوییب-یانگنسیز! اپندی بو قرضلرنی اوزیشگه مېنینگ بوتون عمریم یېتمه‌گه‌ی!

- قرضینگنی مېنگه اوزالمه‌سنگ... فرزندلرینگ‌گه اوزرسېن...

بابر تۆختب-تۆختب سۆزله‌یاتگن بۆلسه هم کۆنگلیده‌گی گېلرینی روان ایته‌یاتگنی همایون‌نی امیدلنتیردی. او آنه‌سی‌نینگ سۆزینی بۆلمه‌ی، جیم قولاق ساله باشله‌دی.

- تېموریلرنینگ کۆچېلیگی... فداییلیکنی اونوتیب... یۆق بۆلیب کېتدی. اۆغیل آنه‌نی اۆلدیردی. آغه اینیگه خیانت قیلدی... عاقبتده... بری رذالت‌نینگ قربانی بۆلدی... اوندن کۆره.. یخشیلیک‌نینگ فداسی بۆلگن افضل اېمس می؟... منه عمه‌نگ خانزاده بېگیم... سمرقنده‌ده مېنی قوتقریب اۆزینی اسارتگه سالدی. بو فداییلیک مېنی همیشه... شونده‌ی بۆلیشگه اونده‌ب کېلدی... سېن هم اېندی اینیلرینگ و... اولادلرینگنی مردلیک‌که... فداییلیک‌که اۆرگتگین.

بابر تۆشک‌نینگ آرقه تامانیده‌گی حریر آق پرده‌نینگ آرتیگه باشینی بوریب قره‌دی. پرده آرتیده آدم بارلیگینی همایون اېندی پَیقه‌دی.

- طاهربېک، جوزدانننی کېلتیرینگ، - دېدی بابر.

شو وقتگچه قیمیر اېتمه‌ی اۆتیرگن طاهر اېندی تېز اۆرنیدن توردی-یو، طاقچه‌ده‌گی کتّه چرم جوزدان‌نینگ ایچیده‌گی ینگی مقوالنگن قۆلیازمه‌سی بیلن ایکّی قۆللب کۆتریب کېلدی.

- بدخشان‌ده، «وقایع»نی سۆره‌گن اېدینگ، - دېدی بابر همایون‌گه. - منه، یازیب توگتدیم. آل.

تاغلر آره‌سیده بابر: «بو کتاب بیتگنده مېنینگ عمریم هم توگه‌گه‌ی!» - دېگنی همایون‌نینگ یادیگه توشدی. او جوزدان ایچیده‌گی کتابنی آلیب پېشانه‌سیگه سوریب اۆپر اېکن، کۆزیدن تیرقیره‌ب یاش چیقیب کېتدی. یېریک بیر یاش تامچیسی زرحل مقوا اوستیگه تامیب توشگنینی بابر هم کۆردی.

- سېندن التماسیم، - دېب دوام اېتدی بابر. - بونی اولادلرینگ هم اۆقیسین... خطالریمنی تکرار اېتمنگلر. یخشی ایشلریم... آز بۆلسه، کۆپه‌یتیرینگلر. بو کتابدن نسخه‌لر

کؤچیرتیریب، سمرقندگه... تاشکېنت‌گه... اندیجان‌گه... مناسب آدملرگه یوبارگین... مېن توغیلگن یورت بیلن علاقه‌نی اوزمنگلر. شاید مېن بیتگن کتابلر... ایکّی آره‌ده‌گی علاقه‌نینگ رشته‌لری بؤلسه...

بابر اؤغلیگه وصیت قیله‌یاتگنینی سېزیب تورگن خانزاده بېگیم اؤزینی آرتیق توتیب تورالمه‌دی.

- بابرجان، مېن اېگه‌چینگیز!.. مېن... مېن سیزدن بېش یاش کتّه‌مېن! بو دنیادن کېتیش نوبتی اوّل مېنیکی! سیز تسلیم بؤلمنگ! بابرجان، اینیم!

خانزاده بېگیم اونینگ پادشاهلیگینی اونوتیب، «بابرجان!» دېگنده بابر باله‌لیگینی اېسلب، کؤنگلی بیر آرزیقدی. او بېکلردن هم، سودرلردن هم، بېگانه‌لردن هم، حتا سویوکلی اؤغلی و خاتینیدن هم نوقول «حضرتیم» دېگن مراجعتنی اېشیتر، کؤپ ایشله‌تیله‌وېریب سییقه بؤلیب کېتگن بو سؤز اونینگ معده‌سیگه تېککن اېدی.

پیق-پیق ییغله‌یاتگن ماهیم بېگیم آلدینگی آغیر صحبتلرنی اېسلب:

- مېنینگ خرخشه‌لریم هم سیزنی خسته قیلدی، حضرتیم! - دېدی. - مېنی کېچیرینگ!

- ماهیم، سیز مېنی کېچیرسنگیز بؤلدی... مېن سیزدن راضیمېن... فقط اېندی مېنی حضرتیم دېمنگ...

ماهیم بابرنی: «کؤز آچیب کؤرگن تنها یاریمسیز، جسمیمده‌گی جانسیز!» دېماقچی بؤلیب آغیز جفتلب کؤردی-یو، لېکن اطرافیده‌گیلردن اویلدی. ییغی اره‌لش:

- خؤپ، - دېیه آلدی، خلاص.

بابر اونینگ ایتیلمه‌گن سؤزلرینی آوازیدن، کؤزلریدن سېزدی. سؤنگ اؤغلیگه یوزلندی:

- همایون، مېن سېندن هم «آته» دېگن سؤزنی حلی اېشیتگنیم یؤق.

«آته» دېگن جؤن‌گینه سؤزگه اؤرگنمه‌گن همایون:

- پدرِ بزرگوار! - دېب کؤردی. بوندن آته‌سی‌نینگ کؤنگلی تؤلمه‌گنینی سېزدی-یو: - آته جان! - دېدی. - سیز سلطنتنی مېنگه بېرماقچی بؤلیبسیز. لېکن ایشانینگ، مېن بو تاج و تختدن سیزنینگ بیر نفسلیک عمرینگیزنی افضل کؤرورمېن!

- مېن سېندن راضیمېن... اېندی مېندن هم راضی بؤلینگلر!

خانزاده بېگيم راضيليک سۆرەشگه تيلی بارمەی اۆرتەنيب يېغلەدی. اونينگ يېغيسيگه ماهيم بېگيم قۆشيلدی. بو آغير احوال‌نينگ اوستيگه کيريب کېلگن مولانا يوسفي بابرنينگ کۆزلری بېجا بۆلەياتگنينی، اونی قتّيق تېر باسگنينی کۆردی.

- اېندی حضرتيم آرام آليشلری کېرەک! - دېب قۆليگه آق داکەنی آليب، بابرنينگ يوزيدن، بۆيينلريدن تېرلرينی ارته باشلەدی. قيينەليب نفس آلەياتگن بابر باش تامانده تورگن طاهرگه شيويرلب:

- يېلپينگ!.. - دېدی.

يېغی-سيغی بيلن بابرنی قيينب قۆيگنلرينی اېندی سېزگن بېگيملر سېکين چيقيب کېتديلر.

بابر همايون‌گه:

- اېندی اېشيک آغه بيلن... اعيانلر کيرسين، - دېدی. - کۆزيم تيريکليگيده... حاکميتنی سېنگه تاپشيرەی.

تشقريده کوتيب تورگن محمد دۆلدای و باشقه نفوذلی بېکلر کيرديلر. بابر اولرنينگ آلديده پادشاهليک تاجينی اۆغلی همايون‌گه تاپشيردی. راضی-رضاليک سۆرەش پيتيده بېکلردن بير-ايکّيته‌سی کۆزيگه ياش آلگنده‌ی بۆلدی. لېکن چيقيب کېته‌ياتگنلريده همەلری اېندی همايون‌نينگ اطرافيده پروانه‌ده‌ی ايلنيب، ينگی عنايتلر اميديده کۆزلری طمع بيلن يانگنينی بابر کۆريب قالدی.

خانەده طاهر بيلن ايکّاولری قالگندن سۆنگ:

- اېندی... بېک و سلطانلرگه مېنينگ کېرەگيم يۆق، - دېدی. - طاهربېک، کېچگه... مولانا فضل‌الدين‌نی چقيرتيرينگ.

طاهر بابرگه طبيب يوسفي بويوريب کېتگن سويوق دارودن ايچيرتيردی، اونينگ قيينه‌يېبراق قالگن ياستيغينی تۆغريلب قۆيدی. سۆنگ سودرلر خانەسيگه اۆتيب، تاغه‌سيگه آدم يوباردی.

ايتيلگن پيتگه يېتيب کېلگن مولانا فضل‌الدين بابرنينگ اۆليم تۆشگيده ياتگنينی کۆردی-يو، طغيان ايچيده:

- حضرتیم، خدا سیزگه قوّت بېرسین! - دېب قۆلیدن اۆپدی.

- مېن... پادشاهلیکنی همایون‌گه تاپشیردیم... منبعد حضرتیم، دېمنگ، مولانا. مناسب کۆرسنگیز... مېنی هم مولانا دېنگ.

- بیز نوایی‌نی اولوغ ایجادلری اوچون «حضرت علیشېر» دېر اېدیک. سیز تورکي ادبیاتیمیزنینگ نوایی‌دن کېینگی اېنگ اولکن سیماسی دیرسیز. شو سببلی سیزنی شاعر و ادیب صفتیده «بابر حضرتلری» دېییشگه حقلیمیز».

- منّتدارمېن، مولانا... سیز آگره‌ده، سېکری‌ده، دهلېورده عجیب کۆشکلر، آرامگاهلر برپا اېتدینگیز... خدا عمر بېرسه مېن... سمرقندده‌گی بی‌بی‌خانیم مدرسه‌سیدېک اولوغ بیر... مدرسه‌نینگ طرحینی سیزگه... چیزدیرماقچی اېدیم... آپه‌ـسینگیللریمیزنینگ قدرینی باشیمیزگه... کۆترسک ارزیگه‌ی...

مولانا فضل‌الدین بابرنینگ سۆنگگی کوچلرینی تۆپلب، قیینه‌لیب سۆزله‌یاتگنینی سېزدی‌ـیو، اونینگ فکرینی اۆزی دوام اېتتیردی:

- دانا سۆزلرنی ایتدینگیز، حضرتیم! چیندن هم خلقیمیزده بو عادت ازلدن موجود... سمرقندده بی‌بی‌خانیم مدرسه‌سیدن تشقری تورکان آغا مقبره‌سی بار. هندلرده هم عیال ذاتیگه احترام زۆر اېکن، حتا سیغینه‌دیگن خدالری آره‌سیده هم عیاللر بار... بیزنینگ هرات و سمرقندده‌گی اېنگ یخشی معمارچیلیک عنعنه‌لریمیزنی هندوستان‌نینگ اېنگ اېزگو عجیب عنعنه‌لریگه پیوند اېتیب، عیال ذاتینی اولوغلاوچی بیر مدرسه قوریش مېنینگ هم اېنگ اېزگو آرزولریمدن دیر!

بابر مولانا فضل‌الدین‌نینگ خانزاده بېگیمگه بۆلگن یاشلیک مهری زمانه ذیلی بیلن قنده‌ی قربان بۆلگنینی اېسله‌دی‌ـیو:

- مولانا، - دېدی، - مېنینگ اېگه‌چیم خانزاده بېگیم... انسانیلیکده تېنگسیزلر!.. اگر سیز آرزو قیلگن... مدرسه‌نی قوریش بیزگه نصیب بۆلسه... اونی «خانزاده بېگیم مدرسه‌سی...» دېب اته‌سک ارزیر اېدی...

مولانا فضل‌الدین‌نینگ کۆزلریده یشین کبی بیر آلاو چقنه‌دی:

- حضرتیم، سیز حاضر مېنینگ کۆزیمگه مقّدس بیر مقصدنی کۆرستدینگیز! اگر بو مقصدنی رؤیابگه چیقریشگه مېنینگ عمریم یېتمه‌سه، اونی فرزندلریمیزنینگ دلیگه جا اېتیب کېتگه‌یمېن. تا که اولر هند معمارلری بیلن همکارلیکده خلقلریمیزنینگ عیال ذاتیگه بۆلگن احترامینی اولوغ بیر معمارچیلیک آبده‌سیده افاده اېتسینلر!

بابرنی تېر باسدی. اونینگ حریر آق کۆیلگی قاره‌یيب تنه‌سیگه یاپیشیب قالگنینی کۆرگن طاهر بېزاوته‌لنیب اۆرنیدن توردی:

- ملا تاغه، حضرتیمنی چرچه‌تیب قۆیمه‌یلیک!.. طبیب «کۆپ هیجانلنمه‌سینلر!» دېب تعیینله‌گن اېدی...

صحبت‌نینگ تفتی چیندن هم بلند بۆله‌یاتگنینی اېندی سېزگن مولانا فضل‌الدین اۆرنیدن کۆتریلدی:

- حضرتیم، اېندی آرام آلینگ! مېن کېین ینه کېلورمېن!..

بابر مولانا فضل‌الدین‌گه قره‌ب:

- ینه بیر اۆتینچیم بار، - دېدی. - عالمدن کۆز یومسم... کابل‌ده اۆزینگیز طرحینی چیزگن باغ بار... تاغ تېپه‌سیده... ابدي آرامگاهیم... اۆشه گذرگاهده بۆلسین... آرتیقچه دبدبه‌سیز... شاعرانه بیر طرح چیزینگ...

مولانا فضل‌الدین اۆپکه‌سی تۆلیب گېپیرالمه‌دی. تصدیق معناسیده باش ایرغه‌دی-یو، کۆزیدن آپّاق سقالیگه آقیب توشگن یاشنی ارتیب اېشیکدن چیقدی.

طاهر بابرنینگ تېردن هۆل بۆلگن ایچکی کییملرینی المشتیردی. او اۆزینی عادته‌گیده‌ی آسوده توتیب، کونده‌لیک خدمتلرینی قونت بیلن ادا اېتر اېدی. بابر چنقه‌سه سوو بېره‌دیگن هم، نفسی قیته باشله‌سه یېلپییدیگن هم طاهر اېدی. او شو یېرده بۆلسه، بابر ساکن‌راق یاتیشینی مولانا یوسفي هم بیلر، شونینگ اوچون طاهرنی تون و کون بېمارنینگ آلدیدن کېتکیزمس اېدی.

بوگون کېچه‌سی بابر ایچکریده هدېب بې‌حلاوت بۆله‌وېرگندن کېین طاهر سودرلرنی چقیریب، اونی تۆشگی بیلن هاولیده‌گی اوستی آچیق مرمر صفه‌گه چیقرتیردی.

آگره‌نینگ کیچ کوزی خودّی اندیجان‌نینگ بهار پیتلریدیک سلقین و میین تویولر ایدی. قاپ‌ـقاره آسمانده یولدوزلر چره‌قلب توریبدی. ایسیتمه‌سی بلند بابرگه یولدوزلر ینه گردابگه توشیب ایلنه‌یاتگنده‌ی و بیر‌ـبیرلریگه اوریلیب کیته‌یاتگنده‌ی کؤرینده‌ی. بابر کؤزینی یومدی:

- بدنیمده... قان اویوشیب قاله‌یاتگنده‌ی... - دیدی طاهرگه.

طاهر اونینگ ییلکه‌لرینی، قؤللرینی، کیین آیاقلرینی سیکین‌ـسیکین اوقه‌له‌ی باشله‌دی. بابر بوندن سل یینگیل تارتگنده‌ی بؤلدی‌ـیو، کؤزینی آچیب ینه آسمانگه قره‌دی.

یولدوزلر ایندی جای‌ـجاییده تؤختب، ساکن نور ساچه باشله‌دی. انه آلتین قازیق. اونینگ غرب تامانیده‌گی ییتّی آغه‌ینی یولدوزلری افق‌قه آغیب توشیب کیتیه‌پتی. شرقدن ایسه بیر تؤپ بؤلیب هولکر یولدوزلر کؤتریلیب کیلیه‌پتی.

- بیزنینگ قووه‌ده هم هولکر خودّی منه شونقه بؤلیب چیقر ایدی، - دیدی طاهر.

بابر هم باله‌لیگی اؤتگن اندیجان آسمانینی ایسله‌دی. منه شو ییتّی آغه‌ینی یولدوزلری اؤشه ییرده هم آلتین قازیقنی ایلنیب اؤتیب، غربگه باتیب کیتردی. اؤشه ییرده هم ییتّی آغه‌ینی افقه باش قؤیگن سری هولکر یولدوزلری آسمان‌نینگ بلند جایلریگه چیقیب باررردی. بابر اؤسمیرلیگیده هولکر یولدوزلرینی الماسدن یسلگن ورّه‌ک‌که اؤخشه‌تر ایدی. دُمینی قووناق سیلکیتیب اوچه‌دیگن الماس ورّه‌ک اونینگ خیالینی ینه مصفا باله‌لیک یللریگه آلیب کیتدی. آسمان دنیانینگ همه جاییده بیر ایکنی، عمری‌نینگ باشله‌نیشیده اندیجان‌ده کؤرگن یولدوزلری عمری‌نینگ آخریده آگره‌ده هم چقنب تورگنی اونگه سؤنگگی بیر تسلیدیک تویولدی. بابر آسمانگه قره‌ب یاتگنده ینه یاش، ساغلام ییگیتگه ایلنیب، اندیجان چارباغی‌نینگ صفه‌سیده یاتگنده‌ی بؤلدی.

بیر لحظه‌لیک بو شیرین حس کیتیدن ینه شفقت‌سیز بیر قلتیراق باسیب کیلدی‌ـیو، یولدوزلی آسمانني گردابیگه آلیب، گیر‌ـگیر ایلنتیره باشله‌دی...

تون یرمیدن آشگنده طاهرنینگ اؤکیریب ییغله‌گنی قارانغی باغنی زیر تیتره‌تدی...

* * *

مولانا فضل‌الدین کابل‌ده بابرگه انواعِ رنگلی مرمرلر بیلن زینتلنگن سبرفیض بیر مقبره قوریشگه اولگوردی، لیکن خانزاده بیگیم نامیگه مدرسه قوریش اونگه نصیب بؤلمه‌دی، اونینگ بو آرزوسینی آره‌دن یوز ییللر اؤتگندن سؤنگ بابرنینگ چیوره‌سی شاه جهان قوردیرگن مشهور تاج محلده اولوغ هند معمارلری رؤیابگه چیقرگن بؤلسه‌لر احتمال.

طاهر «بابرنامه»دن کؤچیریلگن نسخه‌لرنی ادیب‌نینگ اندیجانده‌گی، تاشکینت و سمرقنده‌گی مخلصلریگه ایلتیب تاپشیرگچ، اؤزی رابعه بیلن بیرگه قووه‌گه قیتدی.

اولر عمرلری‌نینگ قالگن قسمینی توغیلگن یورتلریده اؤتکزدیلر. بیراق اؤغیللری سفربیک مولانا فضل‌الدین‌نینگ فرزندلری بیلن بیرگه آگره‌ده عمرباد قالدیلر و اؤشه ییرده عایله قوریب، هند خلقیگه قؤشیلیب کیتدیلر.

بابر توزگن اولکن دولت اؤز قدرتی و مدني یادگارلیکلری بیلن جهانگه تنیلیب، اوچ عصر عمر کؤردی-یو، تاریخده قالدی. اونینگ اؤغیل اولادلری بوگونگی کونگه ییتیب کیلالمه‌دیلر - اینگ آخرگی بابریلر اؤتگن عصرلرده انگلیس مستملکه‌چیلری دوریده محو اینیلدی.

فقط بابر اؤز قؤلی بیلن یازگن اثرلر حلیگچه تیریک بیر قلب‌نینگ حرارتیگه تؤلیب، آدملرگه همان معنوي آزیق و ذوق بیریه‌پتی. تؤغری، اونینگ بیر عمری قارانغی آسمانده آلاولی ایز قالدیریب اوچگن یولدوزدیک تیز سؤندی. لیکن اؤلمس اثرلری صحیفه‌سیده سل‌کم بیش عصردن بیری دوام اینیب کیله‌یاتگن ایکّینچی عمری - بو یولدوزنینگ تونده تانگ‌گه قره‌ب اوچگنینی و اؤز نورینی کیله‌جک‌که یؤنلتیرگنینی ایتیب توریبدی. بابر قلب اؤتیگه یؤغیریب یره‌تگن مدني میراث بوگونگی سبرنور اولادلرنی بهره‌مند قیلگنی سری اونینگ انه شو ایکّینچی عمری هم قارانغی تونلردن کیینگی یاروغ کونلرده یوره‌کدن آباد بؤلیه‌پتی.

۱۹۶۹-۱۹۹۹